

Hayat Kitabı
KUR'AN

GEREKÇELİ MEAL-TEFSİR

Mustafa İslâmoğlu

DÜŞÜN YAYINCILIK

DÜŞÜN YAYINCILIK - 160
Mustafa İslâmoğlu - 35

©
Eserin her hakkı DÜŞÜN YAYINCILIK'a aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir; izinsiz çoğaltılamaz, basılamaz.

Yayına Hazırlayan
İç Düzen
Ali Koçak

Kapak
M. Emin Öztürk

Mushaf Hattı
Erva ©
Muhammed Enes

Baskı ve Cilt
İstanbul Matbaacılık

1. Baskı Haziran 2008

ISBN 975-550-043-X

Fatma Sultan Mh. Kahhalbağı Sk. No: 49/A Topkapı-İSTANBUL
Tel: (0.212) 524 75 24 Fax: (0.212) 635 27 66
www.dusunyayincilik.com
Sipariş Tel: (0.212) 528 12 26 - 27 Fax: (0.212) 528 12 20
www.kidap.com.tr

Vahiyle inşâ olmaya
ve hayatı vahiyle inşâ etmeye aday olan
herkese...

ALFABETİK OLARAK DİZİLEN KUR'AN-I KERİM SÛRELERİNİN MUSHAF SIRASI, MEAL VE MUSHAFTAKİ SAYFA NUMARALARINI GÖSTERİR CETVEL

Sûre	Sıra	Meal	Mushaf
A			
'Abese	80	1220	584
'Âdiyat	100	1291	599
'Alak	96	1276	597
'Asr	103	1298	601
A'lâ	87	1246	590
A'râf	7	260	150
Ahkâf	46	997	501
Ahzab	33	823	417
Âl-i İmran	3	103	49
Ankebût	29	775	395
B			
Bakara	2	5	1
Beled	90	1258	593
Beyyine	98	1285	598
Burûc	85	1239	588
C			
Câsiye	45	989	498
Cin	72	1177	571
Cuma	62	1123	552
D			
Duhâ	93	1267	595
Duhân	44	982	495
E			
Enâm	6	222	127
Enbiya	21	615	321
Enfal	8	306	176
F			
Fâtır	35	859	433
Fâtiha	1	1	-
Fecr	89	1253	592
Felak	113	1325	604
Fetih	48	1015	510
Fil	105	1303	601
Furkan	25	697	358
Fussilet	41	941	476
G			
Ğaşiye	88	1250	591
H			
Hac	22	638	331
Hadîd	57	1082	536
Hâkka	69	1162	565
Haşr	59	1100	544
Hicr	15	481	261
Hucurât	49	1026	514
Hud	11	395	220
Hümeze	104	1301	501
İ			
İbrahim	14	469	254
İhlas	112	1322	604
İnfitar	82	1229	586
İnsan	76	1200	577
İnşikâk	84	1236	588
İsra	17	526	281
K			
Kadr	97	1281	598
Kâf	50	1032	517
Kâfirun	109	1314	603
Kalem	68	1154	563
Kamer	54	1060	527
Kâri'a	101	1294	600
Kasas	28	752	384
Kehf	18	553	292
Kevser	108	1311	602
Kıyâmet	75	1196	576
Kureyş	106	1306	602
L			
Leyl	92	1264	595
Lokman	31	807	410
M			
Mâ'ûn	107	1308	602
Maide	5	188	105
Me'aric	70	1167	567
Meryem	19	578	304
Muhammed	47	1006	506
Mumtehane	60	1110	548
Mürselât	77	1207	579
Mutaffifin	83	1232	587
Mü'min	40	926	466
Mü'minun	23	659	341
Mücâdile	58	1090	541
Müddessir	74	1188	574
Mülk	67	1148	561
Münâfikûn	63	1128	553
Müzzemmil	73	1183	573
N			
Nahl	16	495	266
Nâs	114	1328	604
Nasr	110	1317	603
Nâzi'ât	79	1216	582
Nebe'	78	1211	581
Necm	53	1053	525
Neml	27	734	376
Nisâ	4	143	76
Nûh	71	1172	569
Nûr	24	677	349
R			
Ra'd	13	455	248
Rahmân	55	1067	530
Rûm	30	792	403
S			
Sâd	38	898	452
Saf	61	1117	550
Sâffât	37	883	445
Sebe	34	844	427
Secde	32	816	414
Ş			
Şems	91	1261	594
Şerh	94	1270	596
Şu'arâ	26	713	366
Şûrâ	42	954	482
T			
Tâhâ	20	594	310
Tahrîm	66	1142	559
Talâk	65	1137	557
Tarık	86	1243	590
Tebbet	111	1320	603
Teğabün	64	1132	555
Tekasür	102	1296	600
Tekvir	81	1225	585
Tevbe	9	326	186
Tîn	94	1273	596
Tûr	52	1046	522
V			
Vâkı'a	56	1075	533
Y			
Yasin	36	871	439
Yûnus	10	368	207
Yusuf	12	426	234
Z			
Zâriyat	51	1039	519
Zelzele	99	1288	599
Zuhruf	43	968	488
Zümer	39	909	457

Kalem: Nûn; Mü'min:Ğafir; Şerh: İnşirâh; Tebbet: Mesed; Zelzele:Zilzâl

İÇİNDEKİLER

Meale Giriş XI

Mealde Takip Edilen Usul XVIII

Sûreler

1. Fâtiha 1
2. Bakara 5
3. Âl-i İmran 103
4. Nisâ 143
5. Maide 188
6. Enâm 222
7. A'râf 260
8. Enfal 306
9. Tevbe 326
10. Yûnus 368
11. Hud 395
12. Yusuf 426
13. Ra'd 455
14. İbrahim 469
15. Hicr 481
16. Nahl 495
17. İsra 526
18. Kehf 553
19. Meryem 578
20. Tâhâ 594
21. Enbiya 615
22. Hac 638
23. Mü'minun 659
24. Nûr 677
25. Furkan 697
26. Şu'arâ 713
27. Neml 734
28. Kasas 752
29. Ankebût 775
30. Rûm 792
31. Lokman 807
32. Secde 816
33. Ahzab 823

34. Sebe 844
35. Fâtır 859
36. Yasin 871
37. Sâffât 883
38. Sâd 898
39. Zümer 909
40. Mü'min 926
41. Fussilet 941
42. Şûrâ 954
43. Zuhruf 968
44. Duhân 982
45. Câsiye 989
46. Ahkâf 997
47. Muhammed 1006
48. Fetih 1015
49. Hucurât 1026
50. Kâf 1032
51. Zâriyat 1039
52. Tûr 1046
53. Necm 1053
54. Kamer 1060
55. Rahmân 1067
56. Vâkı'a 1075
57. Hadîd 1082
58. Mücâdile 1090
59. Haşr 1100
60. Mumtehane 1110
61. Saf 1117
62. Cuma 1123
63. Münâfikûn 1128
64. Teğabün 1132
65. Talâk 1137
66. Tahrîm 1142
67. Mülk 1148
68. Kalem 1154
69. Hâkka 1162
70. Me'aric 1167
71. Nûh 1172
72. Cin 1177
73. Müzzemmil 1183
74. Müddessir 1188
75. Kıyâmet 1196
76. İnsan 1200

77. Mûrselât 1207
78. Nebe' 1211
79. Nâzi'ât 1216
80. 'Abese 1220
81. Tekvir 1225
82. İnfitar 1229
83. Mutaffifin 1232
84. İnşikâk 1236
85. Burûc 1239
86. Tarık 1243
87. A'lâ 1246
88. Ğaşiye 1250
89. Fecr 1253
90. Beled 1258
91. Şems 1261
92. Leyl 1264
93. Duhâ 1267
94. Şerh 1270
95. Tîn 1273
96. 'Alak 1276
97. Kadr 1281
98. Beyyine 1285
99. Zelzele 1288
100. 'Âdiyat 1291
101. Kâri'a 1294
102. Tekasür 1296
103. 'Asr 1298
104. Hümeze 1301
105. Fil 1303
106. Kureyş 1306
107. Mâ'ûn 1308
108. Kevser 1311
109. Kâfirun 1314
110. Nasr 1317
111. Tebbet 1320
112. İhlas 1322
113. Felak 1325
114. Nâs 1328

Kaynakça 1331
Dizin 1333

KISALTMALAR

A.Br	: Ana Britannica	md	: madde
age	: adı geçen eser	msl	: misal
ay	: aynı yer	nkl	: nakleden-naklen.
bkz	: bakınız	t	: tekili
ç	: çoğulu	tef	: tefsirinde
ilg	: ilgili	vb	: ve bunun gibi
krş	: karşılaştırınız	vd	: ve diğerleri.

بسم الله الرحمن الرحيم

MEALE GİRİŞ

"Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık,
onun Allah'a saygıdan kendini yerlere atıp şerha şerha dağıldığını görürdün."
(59:21)

Söz Başı

Önümüz ve sonumuz, dünümüz, günümüz ve yarınımız, her işimizin başı, ortası ve sonu O'nun adıyla ve O'nun adınadır. Çünkü O "ol" dedi olduk, "olma" dese olmazdık. Çünkü gücümüzü O'ndan aldık, varlığımızı O'na borçlu olduk. Borcun borçla ödenmeyeceğini bildik ve O'na kayıtsız şartsız teslim olduk. Bildik ki, O dilemese dileyemezdik, izin vermese edip eyleyemezdik.

Hamdimiz ve senamız, özünde merhametli işinde merhametli olan, sonsuz rahmetin kaynağı olan, vahiyle insana tenezzül buyuran, akleden kalplerimizi onunla doyuran, insanı en güzel kıvamda yaratan, yarattığı insana Kur'an'ı ve beyanı öğreten, sözün gücünü gücün sözünden üstün kılan, kelâmıyla söze değer katan, kalemi yaratan ve onunla öğreten âlemlerin Rabbi, rahmetin eşsiz membaı, sevgi ve şefkatin mutlak kaynağı Allah'adır.

Desteğimiz ve salatımız, onun vahyini bize aldığı gibi taşıyan, o vahyi taşımakla kalmayıp model bir hayatı yaşayan, insanlığın kabul olmuş sadakası olan ve insanlığa ebedi mutluluğun aydınlık yolunu bırakan, bir ömrü vahye adayan ve hayatını canlı bir Kur'an kılan Rasulullah'adır.

Varlık, Allah konuşunca var oldu. Tarih, O konuşunca başladı. Beşere ruh, O'nun dilini anlasın diye üflendi. O ruhla birlikte irade, akıl ve nutk O'nun kelâmı muhatabını bulsun diye verildi. Ve 'beşer', O'nu anlamak için 'insan' oldu.

Varlığı kelâm ile başlatan, insanın serüvenini de kelâm ile başlattı. Hak ve sorumluluk verdiği insana, hak ve sorumluluklarını nasıl kullanacağını vahiyle öğretti. Tarihin eksenine kelâmı yerleştirdi. İnsana vahiyle yol gösterdi. Hayatı inşâ etsin diye insanı dünyanın "kalfası" (halife) yaptı. Bu kalfa işini iyi yapsın diye insanı vahiyle eğitti.

Ezeli ve biricik hakikatin tüm zamanlardaki tezahürü olan islâm, aynı zaman-

da Allah'ın kâinatı yönettiği sistemin adıydı. Ezeli ve biricik hakikatin insanlığın son çevrimindeki tezahürü olan Kur'an vahyi ise ilâhî bir inşâ projesiydi. Hayat yol, insan yolcuydu. Yolu da yolcuyu da O yarattı. Yol haritasını belirlemek, yolu ve yolcuyu yaratanın hakkıydı. Tüm ilâhî vahiyler, varlık ağacının bu soylu meyvesi var ediliş amacını gerçekleştirsin diye gönderilmişti. Ve insanlığın son çevriminde ebedi rehberlik tüm haşmetiyle Kur'an sûretinde bir kez daha göründü.

* * *

İlk kitabım, zâtî eşyalarım dışında belki ilk servetim, henüz yedi yaşımdayken tarafıma hediye edilen bir Kur'an'dı. Yöremizde sevilip sayılan arif bir zâtın hediye ettiği bu mushafı, tüm yıpranmışlığına rağmen hâlâ muhafaza ederim.

O gün hayatıma giren Kur'an, inişli çıkışlı bir seyir izlese de, hayatımdan bir daha hiç çıkmadı. Gerek özgün gerek örgün eğitimim, hep Kur'an'ı anlamamı kolaylaştıran alanlarda oldu. Şimdi geriye dönüp baktığımda, bunun Rabbimin fakire bir lûtfu olduğunu görüyor, şükründen aciz olduğumu itiraf ediyorum.

Dolu dolu 11 yıllık ağır ve zorlu bir mesainin ürünü olan bu meal, "Bir meal de ben yazayım" diye kaleme alınmadı. Bir nevi kendini fakire dayatan bir sorumluluk olarak vücut buldu. Zira meal yazımı, 1998 başında başlayan *Tefsiru'l-Kur'an ve Te'vilu'l-Furkan* adlı sesli ve görüntülü tefsir projemizin olmazsa olmazıydı. Tabii ki bu uzun vâdeli projenin öncesi de var. Kahire safhasını saymazsak, İstanbul'da 1992 yılında başlayıp 15 yılda tamamlanan canlı ve kamuya açık tefsir derslerimiz bu çalışmanın nüvesini teşkil eder.

Vicahen ve gıyaben çok geniş bir kesime ulaşan bu dersler, bir tür kadim ilim geleneğimizdeki "arz" yöntemini çağrıştırıyordu. Derslerde verilen kimi mânalar ve yapılan bazı yorumlar muhatapları tarafından tartışılıyor, bu tartışmaların yansıma ve yankıları bize dönüyordu. Bu mealin olgunlaşmasında, işbu dönüşlerin payını daha baştan anmayı bir görev bilirim.

Vahiy

Hayatta karşılaştığım ve karşılaşmam muhtemel hiçbir şey, beni bir mucize-i bâkî olan Kur'an kadar etkilemedi. Kur'an'ın kanatlarına tutundukça hayretim arttı, hayretim arttıkça daha bir sıkı tutundum. Ve işte o zaman anladım Allah Rasulü eliyle gerçekleşen büyük iman hamlesinin arkasındaki itici gücü. Tüm kalbimle inandım ki, bu güç Kur'an'dı. Vahyin dönüştürücü gücünü gözardı ederek, bu iman hamlesini ne anlamak ne de anlatmak mümkündü. Bu açıdan bakıldığında vahiy gerçek bir "fatih" olarak karşımızda duruyordu.

Vahiy, ilk muhataplarının hayatını adım adım inşâ etmişti. Zira vahiy hayatı inşâ için gönderilmişti. Vahyin amacı insan merkezli bir hayat, iman merkezli bir insan, bilgi merkezli bir iman ve hakikat merkezli bir bilgi idi. Hakikatin merkezi ise zaten belliydi: el-Hak olan Allah.

Vahiy ilk muhataplarını inşâ ederken şu yöntemi kullandı: 1) Kısmen ya da tamamen içini boşaltıp yeniden yüklediği kavramlarla muhatabının tasavvurunu inşâ. 2) Önerme ve hükümleriyle muhatabının aklını inşâ. 3) Aktardığı tarihi örnek ve kıssalarla muhatabının şahsiyetini inşâ. 4) Bütünsel bir okuma sonucu ulaşılacak maksat ve ruhuyla bütün bir hayatı inşâ.

Hayatını inşâ ettiği insanları şirkin ve zulmün esir aldığı karanlık akıllardan kurtarıp, tevhidin ve adâletin aydınlığına çıkardı. Vahyin inşâsına teslim olmadan önce eşkıya olanlar, vahyin inşâsından geçtikten sonra evliya oldular. Onlar vahye kendilerini inşâ eden bir özne olarak yaklaştılar, vahiy de onları yaşadıkları çağın özneleri kıldı. Önceleri zaman ırmağında akan birer çer çöp gibiydiler. Vahiyle inşâ olduktan sonra hayat ırmağının akacağı yatağı onlar belirlediler. Vahye öyle bir teslim oldular ki, vahiy onları tefsir etti.

Anlamın merkezinde Allah'ın olduğu zamanlarda, hayatın merkezinde de vahiy oldu. Böylesi zamanlarda anlam doğru bir biçimde elde edildi, üretildi ve iletildi. Bunun devamı lafız-mâna-maksat üçlüsünün ayrılmamasına bağlıydı. Bunları birbirinden ayırıp koparma teşebbüsleri, her seferinde anlam binasını biraz daha zayıflattı. Bu sürecin sonucunda anlam üretimi durdu. Bu duraklama şu zincirleme sonucu doğurdu: 1) Maksat gözardı edilince mâna gözden kaçtı ve üretilemez oldu. 2) Üretilemeyen mâna giderek küçüldü ve ihmal edilebilir bir unsur gibi görüldü. 3) Bunun sonucunda, oluşan mâna açığını kapatmak için lafız yüceltildi. 4) Yüceltilen lafız anlamanın değil hissiyatın konusu oldu. 5) Hissiyatın konusu olan lafız artık nesneleşmiş olduğu için hayatın dışına kolayca itilebildi. Sonuçta vahiy hayatı inşâ eden özne olmaktan çıktı.

Elinizdeki çalışma, bu olumsuz süreci tersine çevirmek için yapılmış fiili bir duadır. Bu çalışma kesinlikle başkalarına görünme ve gösterme arzusunun bir ürünü değildir. Kur'an'ı bir hayat kitabı olarak telakki eden bir Kur'an talebesinin, murad-ı ilâhiyi anlama ve yaşama çabasının bir ürünüdür.

Allah'ın kendisine hitab ettiği en son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.), insanlığa gönderdiği son kitab ise Kur'an-ı Kerim'dir. Allah Teala Kur'an-ı Kerim'i melek Cebrail aracılığıyla Hz. Muhammed'e yaklaşık 23 yıl süren bir süreç içerisinde vahyetmiştir. Bununla Allah kullarını dalaletten hidayete, karanlıklardan aydınlığa çıkarmayı murad etmiştir.

Vahiy, Allah'ın yarattığı insana olan şefkat ve sevgisinin bir ürünüdür. "Biz

âdemoğluna kat kat ikram ederek onu üstün ve şerefli kıldık" (17:70) âyetindeki *kerramna*'nın Allah'ın insanı doğrudan muhatap almaya değer bir varlık olarak görmesi ve ona vahiy yoluyla ikram etmesiyle bir alâkası olsa gerektir. Vahyin inişini ifade eden "nüzûl ve inzal" kelimeleri, aynı zamanda "ikram", "lûtuf" ve "iyilik" anlamlarına gelir. O, insana "kat kat ikram etmiştir." Çünkü Allah insanı vahiy dışında ve ondan önce üç ayrı kılavuzla desteklemiştir. Bu kılavuzların ilki temiz fıtrat ve vicdan, ikincisi duyular ve şuur, üçüncüsü ise akıldır. Bütün bunların üzerine Allah'ın insana vahiyle yol göstermesi, gök sofrasını akleden kalbinin önüne sermesidir. Her ikram bir teşekkür ister. Büyük ikram büyük teşekkür ister. Allah'ın kullarına yol göstermesi demek olan vahye kulların teşekkürü gösterilen yolda yürümektir. Bunun için de vahyi anlamak şarttır. Anlamanın olmazsa olmazı tefekkürdür. Bilinen bir hakikattir: tefekkür teşekkürdür.

Vahiy, Allah'ın iradesini insana bildirme yöntemidir. Kur'an'da "vahyetti" (*evha*), "konuştu" (*kelleme*), dedi ve söyledi (*kâle*), buyurdu (*emera*), ilka etti (*elka*), indirdi (*enzele*), "ünledi ve seslendi" (*nâdâ*) kelimeleriyle ifade edilen vahyin gerçekleşme yollarını şu âyet beyan eder: "Hiçbir ölümlüyle Allah'ın (yüz yüze) konuşması olacak şey değildir; ancak O ânî ve içe işleyen ilâhi bir ilham yoluyla, veya bir perde arkasından, ya da O'nun dilediği şeyi yine O'nun izniyle bildirsin diye bir elçi göndermek sûretiyle konuşur" (42:51).

Kur'an, yine kendi beyanına göre ilk kez Ramazan ayı içerisinde yer alan mübarek bir gece olan (44:3) Kadir gecesinde inmeye başlamış (2:185; 97:1) ve yaklaşık 23 senelik bir süreçte peyderpey tamamlanmıştır. Kur'an eşyanın ve hakikatin bir tefsiridir. Kendisi bizatihi müfessir olan Kur'an âyetlerinin ilk müfessiri de yine Allah Teala'dır. Kıyamet sûresinde "Onu açıklamak da bize düşer" buyurmuştur.

Kur'an

Kur'an, fu'lan vezninin de delalet ettiği gibi "okumanın tüm olumlu anlamlarıyla daima okunan" demektir.

Kur'an'ı Kur'an'a sorduğumuzda, o kendisini bize şu özellikleriyle tanıtmaktadır:

1) Allah'ın kelâmıdır. Kelâm sıfatının, tüm diğer vahiyler gibi, başı arşta ayakları arzda olan fiilî bir tecellisidir.

2) Arapça bir hitaptır. Arapça Allah'ın dili değil Kur'an'ın dilidir ve hiçbir tercüme Kur'an değildir.

3) Tevatür yoluyla nakledilmiştir ve Allah'ın koruması altındadır. İndiği ilk günden itibaren binlerce inananın hafızalarında, gönüllerinde, hayatlarında ve ya-

zılan mushaflarda taşınarak bugünlere gelmiştir.

4) Anlaması kolaylaştırılmış, bizzat kendi kendisini tefsir eden apaçık bir hitaptır. O, her okuyanın kendine göre anlam verdiği bir hitap değil, murad-ı ilahiyi taşıyan bir hitaptır.

5) Mucizedir. Önceki Peygamberlere verilen mucizeler göründüğü zaman ve mekânla sınırlıydı ve tarihseldi, Kur'an ise zamanlarüstü yaşayan bir mucizedir.

6) Evrenseldir. Sadece belli bir mekana ve zamana değil tüm insanlığa rehber olarak gönderilmiştir.

7) Kapsayıcı ve bütüncüldür. Hayatın her alanına dair değişmez değerleri ortaya koyar.

8) Hidayet, nur ve furkandır. İnsana rehberlik eder, doğruyu yanlıştan ayırır ve karanlık akılları ışığıyla aydınlatır.

9) Parça parça inmiştir. Çünkü Kur'an hayat kitabıdır ve ilâhi bir inşâ projesi olarak hayata anlam katmak için gönderilmiştir.

Sözün özü, Kur'an okumak ucu cennete ulaşan bir yolculuğa çıkmaktır. Tıpkı Hz. Peygamber'in dediği gibi: "Kur'an okuyan kimseye şöyle denir: Oku ve yücel! Dünyada okuduğun gibi oku! Makamın, son okuyacağın âyetin olduğu yerdedir." (Tirmizî, *Fedailu'l-Kur'an* 17).

Şuara 192-196, İsra 106 ve Âl-i İmran 3-4'ten yola çıkarak Kur'an'da Kur'an'ın tarifi şöyledir: Âlemlerin Rabbinden emin bir elçi vasıtasıyla ebedi hakikatin anlam ve amacına uygun olarak Hz. Muhammed aleyhisselamın kalbine açık ve anlaşılır bir Arapça ile insanlığa iletilmek üzere indirilen, önceki vahiylerde yer alan ezeli hakikatleri bünyesinde taşıyan ve onları tasdik eden, insanlığa yol gösteren ve iyiyi kötüden ayıran ilâhi kelâmdır.

Kur'an'ın kendi tarifinde, vahyin Arap diliyle indirilişi doğrudan Kur'an'ın bir sıfatı olarak yer alır (*Kur'ânen 'arabiyyen*). Kur'an'ın Arapça oluşunun vurgulanması, zımnen "anlaşılabilsin diye beşer türünün konuştuğu dillerden bir dille indirildi" vurgusunu taşır. Fakat bu zımni vurgu Arapça'nın vahyin sıfatı olduğu gerçeğini değiştirmez. Arapça'nın Kur'an vahyinin sıfatı olması demek, son tahlilde Kur'an'ın bir dili olduğunu söylemektir. Zira her peygamber kendi kavminin diliyle gönderilmiştir (14:4). Bunun da gerekçesi mesajın anlaşılmasıdır.

Kur'an vahyinin Arapça ile gönderilmesi vahyin mesajının evrensel olmasına mani değildir. Zira mâna ruh, lisan o ruhun üflendiği beden gibidir. Nasıl ki beden ruhun aracı ise, dil de mânanın aracıdır. Kur'an'daki hakikatlerin önceki kitaplarda da beyan edildiği söylenmiştir (26:196; 87:18-19). Önceki kitaplar ise farklı dillerde indirilmişti. Kur'an'ın nazmı mânasındadır ve mâna bir dilin lafızlarına hasredilemez. Hele bu mâna zamanlar ve zeminler üstü vahyin mânasıysa, bu daha bir böyledir. İlâhî kelâm kelimelerin kalbine inmiş, Arapça lafızlar yü-

ce mânaları taşıyan birer kab olmuştur. Mânalar kabın şeklini almış, kab mânaların boyasıyla boyanıp haliyle hemhal olmuştur. Lafız ve mâna et ve tırnak gibi birbirine kaynamıştır. Bilincin mânaya değebilmesi için önce lafza değmesi gerekir. Yani kabın içindekine ulaşmanın yolu kaba ulaşmaktan geçer.

Meal

İşte sözün tam burasında tercüme faaliyetinin o kadim problemleri önümüze çıkmaktadır.

Soru(n) şudur: Bir dilin içindeki mânaları bir başka dile aktarmak, bir kabın içindekini bir başka kaba boşaltmaya benzer mi?

Mânayı "çorba" lafzı "kazan" olarak gören biri, bu suale kolayca "evet" cevabı verebilir. Böyle biri kendisini de kepçe sanacaktır. Fakat ne mâna "çorba"dır, ne de lafız "kazan". Dolayısıyla mütercim de kepçe değildir. Mütercim, kaynak dildeki mâna ruhunun lafız bedenine inzal ediliş maksadını asla gözden ırak tutmadan, o ruhun o bedendeki tüm hissetme, akletme, bilme, görme, işitme, söyleme, etme ve eylemelerini gözlemleyip bu gözlemlerini olabildiğince aslına sadık kalarak hedef dile aktaran kimsedir. Bu gerçekler ışığında tercüme faaliyeti fotoğraf çekmeye ve resim yapmaya benzemez.

Artık mütearife haline gelmiştir: Hiçbir tercüme aslının yerine geçemez. İstisnaları mümkün olsa da, bu hüküm bir hakikati ifade eder. Başta dilin doğası bunu dayatır. Zira dil durağan ve sentetik bir faaliyet değil canlı ve insani bir organizmadır. Eğer kaynak dil Arapça gibi kıdem açısından köklü, belagat açısından zengin bir dilse çeviri daha bir zorlaşır. Buna bir de çevrilen metnin/hitabın Kur'an gibi başı gökte ayakları yerde ilâhi bir kelâm oluşu eklenince, kaynak dildeki mânayı hedef dile taşımak daha bir zorlaşacaktır. Bu durumda yorum alanı daha da genişleyecektir. Yorum alanı genişledikçe, sorumluluk da bir o kadar büyüyecektir. Zira bir sözü Kur'an'a nisbet etmek, o sözü Allah'a nisbet etmek demektir ki, bu ağır bir sorumluluktur.

İşte "meal" isimlendirmesi tam da bu ihtiyaçtan doğmuştur. Kur'an tercümesi için "meal" terimini ilk defa Üstad Elmalılı (ö. 1942), Mehmet Akif'i (ö. 1936) tercümeye ikna sadedinde kullanır. Ve bu kullanım resmi ve gayr-ı resmi mahfillerde kabul görür. Meal, tercümenin aslının yerini tutmayacağını güzel izah eden bir isimlendirmedir. Bu yüzden Türkçe Kur'an olmaz, ama Kur'an'ın Türkçe meali olur.

Şu halde hiçbir Kur'an çevirisi, metni nihai anlamda tamamıyla kuşattığı iddiası taşıyamaz. Bu iddia çeviriyi metnin yerine geçirmek olur. Böyle bir iddianın

ikisi de birbirinden vahim olan iki sonucu vardır: Birincisi yorumu mutlaklaştırmak, ikincisi metnin tükendiğini iddia etmek. Oysa ki, hiçbir yorum mutlaklaştırılamaz. Mutlaklaştırılan yorum metnin makamına göz dikmiş demektir. Bu ise Kur'an'a karşı yapılabilecek en büyük saygısızlıktır. Bu yüzdendir ki, Kur'an üzerine yapılmış ve yapılacak olan hiçbir çalışma için "Bu son noktadır, bundan ötesi yapılamaz" denilemez. Bu metnin tükendiğini ilan etmek demektir. Şu bir hakikattir ki, dünyanın tüm ağaçları kalem, tüm denizleri de mürekkep olsa Allah'ın vahyinin anlamı tüketilemez. Tükenen metnin yeri hayat değil müzelerdir. Günümüzde ise Kur'an, göz kamaştırıcı gücünü, hem ifşa ettiği anlamlar hem de dönüştürdüğü insanlar üzerinden göstermeye devam etmektedir.

MEALDE TAKİP EDİLEN USUL

Anlam Açısından

Eskiler "usulsüzlük vusulsüzlüktür" derler. Yani, bir yöntemi olmayan amacına ulaşamaz. Klasik İslâmi disiplinlerde tüm anlama ve yorumlama faaliyetleri bir usul dahilinde gerçekleşmiştir. Bu, tüm İslâmi disiplinlerde tek bir usulün kullanıldığı anlamına gelmez. Mesela, kelâmcılarla fıkıhçılar arasındaki "delalet" ihtilafı buna örnek verilebilir.

"Delalet bahsi", İslâmi ilimlerdeki anlama ve yorumlama faaliyetinin belkemiğini teşkil eder. Fıkıh usulcülerine göre lafzın hükme delaleti dört yolla olur: 1) Kipi ve söz dizimiyle lafızdan ilk anlaşılan şeye "ibarenin delaleti" denir. 2) Lafzın kastedilenin dışındaki bir anlama yorulmasına "işaretin delaleti" denir. 3) Lafzın ifade ettiği hükmün, gerekçe ortaklığı nedeniyle başka bir konuda kendini ifşa etmesine "delaletin delaleti" denir. 4) lafzın söylenmeyen bir anlama gelmesine de "iktizanın delaleti" denir. Lafızlar, ifade ettikleri mâna bakımından: özel, genel, müşterek ve mübhem; mânaya medlulü ve delaletin dereceleri bakımından: kapalı, müşkil, açık, nass, müfesser, muevvel; kullanım bakımından: mecaz, hakikat, sarih ve kinaye diye kısımlara ayrılmıştır.

Lafzın bizi götürdüğü şey mâna, mânanın ifade ettiği şey hakikat, hakikatın dayandığı şey hikmet, hükmü belirleyen vasıf illettir. Hikmet ve illet tek boyutlu bir nedensellik değildir. Bütün bu süreçle elde edilmesi umulana "maksat" denir. Esasen anlamanın hikmetine ancak maksadı gerçekleştirerek erilmiş olur.

Bir metnin anlaşılmasında üç yöntem olabilir: 1) *Yazar merkezli anlama*: Kur'an bağlamında bu Allah'ın muradı, yaratılışın maksadı, kainat, insan ve olaylara dair ilâhî yasaları anlama faaliyetidir. 2) *Metin merkezli anlama*: Dil, dil-anlam, dilin menşei, metnin iç bütünlüğü, metnin amacı, metnin bağlamı açılarından anlamadır. 3) *Okur merkezli anlama*: Metnin aktardığı olayın ilk kahramanları, vahyin ilk muhatapları ve halihazır muhataplar açısından anlamadır.

Gerek klasik delalet bahsi gerek buna ilave edilebilecek anlama teorilerinin tümü araçtır. Hepsinin maksadı doğru anlamayı temin etmektir. Teoriyi mutlaklaştırmak aracı amaçlaştırmak anlamına gelir. Mealimizi hazırlarken hem klasik anlama faaliyetini, hem de bunun pratiği olan tefsir geleneğimizi hep gözönünde bulundurduk. Ulaştığımız farklı mânaların lafızdaki, ibaredeki, Kur'an'ın bütünün-

deki, nebevi uygulamadaki ve tefsir geleneğimizdeki dayanağını göstermeye çalıştık. Şu bir gerçek ki, tefsir birikimimiz gözardı edilerek meal hazırlanamaz. Anlam kaybını en aza indirmenin yolu notlandırmaktır. Elinizdeki mealin 6 bin civarında not içermesinin sebebi de budur. Böyle bir çalışma müazzam tefsir edebiyatımız göz ardı edilerek asla başarıya ulaşamazdı.

Bu bir "gerekçeli meal"dir. Bu mealin "gerekçeli" sıfatının hakkını ne kadar verebildiği ayrı bir mevzudur. Fakat biz, hem Kur'an'ın hem de Kur'an okurunun hakkını gözetme kaygısıyla bu yola başvurduk. Bununla kaynak dilin imkanlarının yolda zayi edilmeden mümkün mertebe hedef dile aktarılması amaçlanmıştır. Zira metin önümüze birden çok anlam sunmaktadır. Bunun iştikak, lafız, ibâre, metin, mâna, maksat, sarf, nahif, belagat, zamirlerin mercileri, kıraat farklılıkları gibi birçok gerekçesi vardır. İşte böylesi durumlarda, bu anlamlardan birini tercih edip diğerlerini yok saymak bize hiç de hakkaniyetli görünmedi. Bu okura haksızlıktı. Meal okurunu alternatif anlamların tümüyle başbaşa bırakmak ise olacak şey değildi. Bu hem mümkün değil, hem de "vuzuha kavuşturmak" yerine "vuzuha karıştırmak" ile sonuçlanması kaçınılmazdı. En doğrusu tercih edilen anlamı ana meale taşımak, tercih edilmeyen anlamları ise aşağıya not olarak düşmekti. Bunun bir de şartı vardı: Tercih edilenin niçin tercihe şayan olduğunun, tercih edilmeyenin de niçin tercih edilmediğinin gerekçelerini göstermek. Zira ola ki, mütercimin tercih etmediği mânada bir çok sırlar gizli olabilir. O sırlara o alanda mütehassıs biri mütercimden daha iyi ulaşabilir. Kaldı ki, mütercimin tercihi isabetsiz olabileceği gibi, ihmal edilen mâna zaman içinde önem de kazanabilir.

Bunun çok zor bir iş olduğu erbabının malumudur. Zaten bu alanda yüzde yüz bir başarıdan söz etmek de mümkün değildir. Kaldı ki, yukarıda saydığımız ve sayamadığımız bir çok gerekçeye dayalı alternatif anlamların tümünü mealin notlarına taşımak doğru da değildir. Alternatif anlam olarak nota taşınanlar; ya tercih edilen anlama eşdeğerdedir, ya da ona nisbetle daha zayıftır. Birinci durumda onun ihmali caiz değildir. Bu tıpkı anlamı farklılaştıran makbul ve meşhur kıraat gibidir (her kıraat farklılığı anlam farklılığı içermez). Böylesi bir alternatif anlamı görmemekle metni görmemek arasında fark yoktur. İkinci durum ise genellikle klasik tefsirin tercihlerinden oluşur. Nota taşıma ihtiyacı bu tercihin niçin isabetli olmadığını beyan amaçlıdır.

Bu yöntemi dayatan hususlardan biri de, vahyin "zengin anlamlılığı" bir imkan ve üslup olarak kullandığı kanaatini taşımamızdır. Bu "çok anlamlılık" ile karıştırılmaması gereken bir şeydir. Buna en güzel örnek Bakara 177. âyetteki üçüncü tekil zamirin iki yüklemi de (mal ve Allah) görecek şekilde yerleştirilmesidir. Yine bir çok yerde gelen yeşâ' fiilleri iki özneyi de görecek şekilde yerleştirilmiştir. Ayrıca

unsurları iki tarafı görecek şekilde yerleştirilmiş böyle bir çok ibâre bulunmaktadır (2:283; 6:51; 100:7; 8:19; 11:28; 9:99). Bunları teke indirip birini yok saymak yerine ya her iki anlamı da çeviriye yansıttık, ya da birini notta gösterdik.

Kur'an başı gökte ayakları yerde olan ilâhî bir hitaptır. Gökte olan başı mâna ve maksadı, yerde olan ayakları lafız ve bağlamı ifade eder. Başının ne dediğini öğrenmek için, ayaklarının nerede durduğunu bilmek şarttır. Mealimizde lafız-mâna-maksat üçlüsünün birlikteliği esas alınmış, âyetin ayaklarının bastığı "nüzûl ortamı" hep gözetilmiştir. Lafız ve mâna, maksat hakemine sunulmuştur. Maksat hakemi hüküm verirken, lafız ve mâna şahitlerine dayanmıştır.

Bu mealin iddiası, kaynak dildeki mânayı hedef dile mümkün olduğunca yol kazasına uğratmadan taşımaktır. Mânalar kaynağından hedefine doğru taşınırken yol kazasına uğrayabilirler. Bu kaza bazen anlam genişlemesi, bazen anlam daralması şeklinde gerçekleşir. Her iki halde de sonuç anlam kaymasıdır. *Liyetefekkahû*'yu "fıkıh tahsil etsinler", *sallû aleyh*'i "salevat okuyunuz", *feveylun li'l-musallin*'i "namaz kılanlara yazıklar olsun", makâmen mahmûden'i "*Mahmud'un makamı*", *min-ledunnâ 'ilmen*'i "katımızdan bir ilm-i ledün" şeklinde çevirmek okuru anlam kazasına kurban etmektir. Mealimizde *islâm, muslim, kufr, kâfir, şirk, muşrik, kitab, takva, nefs, ruh, zikr, ğayb, cihad* vb. gibi terimlerin (ıstılahlar) kullanıldıkları asli mânaları tesbit etmeye çalıştık. Terimlerin zaman içinde kazandıkları ıstılahi anlamlardan mümkün olduğunca uzak durduk. Vahyin ilk nüzûl ortamında bu terimlerle ne murad ediliyorsa onu esas almaya gayret ettik. Bu arada *sâlih amel, salât, zekât* gibi 23 yıllık nüzûl sürecinin tümünde aynı vurguyla kullanılmayan kavramlarda zaman içindeki vurgu değişikliklerini mümkün olduğunca çeviride göstermeye çalıştık.

Mealimiz lafız-mâna-maksat esaslıdır. Nasıl ki mâna lafza, maksat mânaya aykırı olmaması lazımsa, lafız mânaya, mâna maksada perde olmamalıdır. Daha açarsak lafız meale, meal mânaya, mâna mefhuma, mefhum maksada, maksat hakikate perde olmamalıdır. Dili gözardı ederek mânaya ulaşılamaz. Mânanın hangi kap içinde geldiği asla gözardı edilemez. İhtiyaç halinde Hz. Peygamber bu yöntemi bariz bir biçimde kullanmıştır (Msl: 9:108). Hakeza, Hz. Aişe lugavi tefsir yapmıştır (Bkz: 2:158). Biz de lafza aykırı mânaya iltifat etmedik. Dilin desteklemediği yoruma, Kur'an'ın desteklemediği rivayete itibar etmedik. Bir tek harfin dahi hakkı olduğuna inandık. Onun hakkını gerek mâna gerek işlev olarak vermeye çalıştık.

Yine takip ettiğimiz usul gereği, Kur'an'da Hatib'ten kaynaklanan mutlak müteşabih yoktur, müteşabih olanlar hitaptan ve muhataptan kaynaklananlardır düsturunu ilke edindik. Zira ağzını açan anlaşılmayı ister ve kimse anlaşılmamak için konuşmaz. Hele Allah hiç konuşmaz. Bazı sûrelerin başında gelen mukatta-

at harflerini de bu kuraldan istisna tutmadık.

Ayrı bir tefsir çalışmamız olduğu için bu çalışma bilinen mânada bir tefsir olarak hazırlanmadı. Fakat meali anlamak için bazı yerlerde tefsire girmek kaçınılmaz oldu. Kur'an yalnızca tefsir edilen (müfesser) bir metin değil, aynı zamanda tefsir eden (müfessir) bir hitaptır (Bkz: 10:37). Bu Kur'an'ın özne oluşuyla alâkalıdır. Kur'an kendisine *kerîm, mecîd, azîz* gibi sıfatlar alır. Bunların tümü de mübalağalı özne kipidir. Bu Kur'an'ın tefsirin de öznesi olduğu anlamına gelir. Kur'an'ın müfessir oluşunu müfesser oluşunun önünde tuttuk. "Bu âyeti nasıl tefsir edebiliriz?" demezden önce "Bu âyet hangi hakikati tefsir ediyor?" diye sorduk.

Zannedilir ki, Kur'an'a bir hitab-metin olması dolayısıyla anlam idhali kolaydır. Ona zorla bir şey söyletmek mümkündür, kendisine mâna yüklemeye ve önyargılara maruz bırakmaya ses çıkarmaz. Bu kısmen yaygın bir kanaattir, fakat doğru değildir. Kur'an tıpkı canlı bir bünye gibi kendisinden olmayanı ve bünyesine uymayanı kabul etmemektedir. Meal olarak, tefsir olarak, tevil olarak, dil, fıkıh ve kelâm yoluyla bir biçimde zorlayarak dahil edilse bile, zaman içinde bünyesine uymayan o şeyi bir biçimde kendisine inşâ olmak için teslim olan selim akıl sahiplerine "Bu benden değil" diye ifşa etmektedir. Tefsir tarihi bunun sayısız örnekleriyle doludur.

Zira Kur'an'ın mucizevi bir kendini koruma sistemi vardır. Bu sistem bazen parçada çoğu zaman bütünde kendini göstermektedir. Bu öyle bir sistemdir ki, sistemi oluşturan her birim bir hologram gibi hem bütünün hem parçanın özelliklerini taşımaktadır. Tıpkı bedenin yapıtaşı hücreler gibi, Kur'an'ın parçaları da ait olduğu bütünün kimliğini taşır. Her kategori hem kendi arasında, hem diğer kategorilerle paralel ve çapraz anlam bağlantılarına sahiptir. Bu bağlar bazen lafza, bazen mânaya, bazen maksada, bazen de her ikisine veya üçüne ait olabilmektedir. Ve bazen de bunların dışında derin ve yoğun tedebbürle ulaşılabilecek yerde durmaktadır. Bu konuda Şatıbi'nin fıkhi hüküm çıkarma konusunda söylediği şu tesbit, Kur'an'ı doğru anlama konusunda da aynen geçerlidir: "Nasıl ki el, ayak, baş ve dil gibi organların insana has işlevleri birbirinden kopuk olarak yerine getirmesi mümkün değilse ve bütün bu organlarla birlikte insana insan deniliyorsa, aynı şekilde din de parçalar halinde değerlendirildiğinde kendine ait işlevi icra edemez. Dolayısıyla şer'î bir hüküm çıkarılmak istendiğinde bu hükmün tek tek delillerden değil, dinin bütününden çıkarılması gerekmektedir." (*el-İ'tisam*, Riyad-t.y. I, 245). Şatıbî'nin parçacı yaklaşıma getirdiği eleştirinin benzerini Gazzali de lafızcılığa getirir: "bir çok yanlış anlama, mânanın sözcüklerde aranmasından kaynaklanmaktadır. Oysa önemli olan öncelikle mânayı tesbit etmektir. (*el-İktisad*, 15).

Eminim ki Kur'an bizim anlama çabamız sırasında vardığımız sonuçların kendi bünyesine uyup uymadığını o mucizevi yöntemiyle test edecek ve bünyesine uymayanları kabul etmeyecektir. Biz Kur'an'a zorla anlam yüklemenin ona ıstırap vereceğine inanıyoruz. Bunu bile bile yapmadık. Bilmeden yaptıksa, tek teselimiz özne olan Kur'an'ın kendi yöntemiyle onları da ayıklayacak olmasıdır.

Hemen ifade edelim ki, Kur'an'ın debisini Allah'tan başka kimsenin bilmediği bir mâna rezervi vardır. Bu rezervden yararlanmanın ilk şartı "Niçin Kur'an okuyorsun?" sorusuna doğru cevap vermektir. Bu cevabın "Anlamak için?" şeklinde olması yeterli değildir. Zira bu ara bir cevaptır. Bu cevap bir soruyu daha celbeder: "Niçin anlamak?" Bu sorunun onlarca belki yüzlerce muhtemel cevabı vardır. Bunlar içerisinde Kur'an'ın en beğendiği cevap eminiz ki, "Yaşamak için anlamak" olacaktır. Zira Allah ve Rasulü'nün vahye daveti bir diriliş ve hayat çağrısıdır (8:24).

İlâhi kelâmın mânalarına ulaşmayı kolaylaştırmak için baştan sona açıklayıcı notlar koyduk. Âyetlerin ne dediği zaten mealde yer alıyordu. Biz ne demek istediğini "zımnen" yaptığımız açıklamalarda verdik. Bunu en kısa, özlü ve vurucu cümlelerle yapmaya çalıştık. Vahyin imbiğinden damıtılarak elde edilen bu özlü sözler birer "klişe" değildir. Eğer öyle görünüyorsa, bu bizim kusurumuzdur. Demek ki söz yüreğimizden çıkmamış ki, yüreklere girmiyor. Bilirizi ve inanırız ki söyleyenin yüreğinden çıkan öz dinleyenin yüreğine girer. Tersi ise kulak kepçesinde kalır. Bu özlü sözler bazı okura sık gelebilir. Oysa ki özlü sözlerin sıklığı, o sözlerin imbiğinden damıtıldığı konu ve âyetlerin sıklığıyla orantılıdır. Eğer o konu tekrar gelmişse, elbet o konudaki özlü tesbit de tekrar gelecektir.

Dil Açısından

Çeviri her şeyden önce bir dil faaliyetidir. Dil çevirinin hem sermayesi hem hasılatıdır. Kaynak dil Arapça gibi söz varlığı ve anlam katmanları çok zengin bir dil, kaynak metin Kur'an gibi mucize-i bâkî olan veciz bir hitab ise, çevirmenin dilde 'referans çevresine' ihtiyacı vardır. Dilde tercih ve takip ettiğimiz referans çevresi, aynı zamanda mealimizin usulünün de belirleyicisidir.

Kendimizi dili sentetik ve mühendislik ürünü bir şey gibi algılayıp "kıyasidir" diyen eski Basra dil okuluna karşı, dili doğal, canlı, aktif ve aktüel bir organizma olarak görüp "semaidir" diyen Kufe dil okulunun yanında hissettik. Bu yüzden lafızların sonradan oluşmuş şer'î ve fıkhi karşılıklarını değil, lugat anlamlarını tercih ettik. Bu tercihimize rağmen Kufe okuluna mensup Ferrâ'dan (ö. 207/822) istifade ettiğimiz kadar, yeni Basra okuluna mensup Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsenna'dan (ö. 209/824) istifade etmekten de geri durmadık.

Mealimizde, 'dilde benzer veya yakın anlamlılar olsa da mutlak mânada eşanlamlı iki kelime yoktur' kuralını benimsedik. 'Kelimenin farklılığı anlamın da farklılığını getirir' ilkesine uygun hareket ettik (Msl: 68:10; 55:10; 19:13; 41:9; 2:170, 191; 4:85 ve ilgili notlar). Bu tercihimizle eşanlamlığı "tüm edatlar birbirinin yerine kullanılır" diyecek kadar savunan *el-Elfazu'l-Muteradife* yazarı Ebu'l-Hasen Ali er-Rummanî (ö. 384 h.) çizgisinin değil, "mutlak mânada eşanlamlı yoktur" diyen *Furûk* sahibi Ebu Hilal el-Askerî (ö. 400 h.) çizgisinin yanında yer aldık. Bu nedenle *half* ile *kasem, elfeyna* ile *vecedna, Mukît* ile *Hasîb, hanânen* ile *rahmeten, seyyiat* ile *zunûb, ecdâs* ile *kubûr, suva'* ile *sikâye, şekk-rayb-mirye, i'rad-tevelli-zerhum, ğadab-la'net-suht* gibi yakın anlamlılara eşanlamlı muamelesi etmedik ve aralarındaki farkı vurgulamaya çaba gösterdik.

Edatlar konusunda da aynı usulü izledik. Büyük mânaların bu küçük kahramanları gözden kaçmasın diye çok ter döktük. "Harf-i cerler birbirinin yerine geçibilir" (*Muğni* II, 163) diyerek sadece bâ'ya 14 farklı mâna ("vurgu" değil) takdir eden İbn Hişam'a karşı, "o zaman harfler hakiki mânalarını kaybeder" (s. 24) diyen *Furuk* sahibinin ve "bâ'nın asli mânası ilsaktır" diyen Sibeveyh'in görüşüne yakın durduk (Msl: 107:5; 90:17; 9:45). Ama harflerin çok anlamlı olabileceği gerçeğini de gözardı etmedik.

Kur'an çevirilerinde ihmal edilen veya üstünkörü geçilen hususlardan biri de deyimler ve deyimsel tabirler meselesidir. Bunları yapı çözümüne tabi tutarak 'çevirmeye' kalkmak deyimi zayi etmek demekti. Öyle yapmadık. Kaynak dildeki deyimin hedef dildeki en yakın karşılığını bulup yerine koymaya çalıştık. Mesela raybe'l-menûn'a "feleğin sillesini yemek" dedik, *sukıtû fî eydîhim*'e "elleri kolları dökülünce" dedik, *saniye ıtfihi*'ye "gerdan kırmak" dedik. Tabii ki, hepsine hedef dilde bir karşılık bulamadık. Mesela *kâbe kavseyni* ev ednâ buna bir örnek.

Takip ettiğimiz usule göre Kur'an'da ziyade edat bulunmamaktadır. Ziyade denilen her edat, Kur'an'ın edebi üslubu gereği mutlaka bir beyani özellik ve güzellik taşımakta, mutlaka mânaya özgün ve asli bir katkıda bulunmaktadır. Bunun en tipik örneği nefyin haberi olarak gelen ba'dır. (Msl: 68:2; 49:4; 59:14; 2:184; 12:85; 4:176).

Mealimizde vardığımız özgün sonuçları, istikrai bir okuma ile teyit etmeye özen gösterdik. Hidayet ve dalaletle ilgili olarak kullanılan *yeşâ'* fiillerinin çift özneyi görecek şekilde çevrilmesi, "kalplerinde hastalık olanlar"ın "ikiyüzlülerden" ayrı bir sınıf teşkil ettiği, *na'îm* kalıbının kelimenin diğer kalıplarından farklı olarak sırf "âhiret nimeti" için kullanıldığı, irade'nin kullanıldığı 140 yerde de fiil olarak geldiği, *lâ uksimu*'nun kullanıldığı her yerde Allah'a isnat edildiği, *şerh*'in kullanıldığı tüm âyetlerin Mekkî olduğu gibi sonuçlar buna örnektir (Msl: 102: 6, 8; 12:20; 13:27).

Yine mealde benimsediğimiz bir ilke de şudur: Belagat kurallarına göre bir kelime birden çok mânada kullanılabilir, fakat istisnai durumlar dışında, bir makamda birden çok mânaya geçit vermez. Çift tarafı gören "zengin anlamlı" ibareler bu kısma girmez. Bu kural gereği lafzın kullanıldığı makamda ne mânaya geldiğini tesbite çalıştık, ulaştığımız son noktayı meale yazdık. Bu konuda olanca gayretimize rağmen her yerde aynı başarıyı yakaladığımız söylenemez. Bazı durumlarda mânaya ulaşmakta başarısız kaldığımı itiraf ediyorum. Benim kusurumdur, boyum yetişmedi. Farklı makamlarda faklı mânalara gelen *salat, zekât, fitne* gibi terimleri mealin bütününde standart anlama indirgeme yanlışından mümkün olduğunca uzak durduk. Kavramları tek tipleştirme konusunda özel bir gayret sergilemedik. Muhtemel anlamlardan bağlamla en uyumlu olanını tercih ettik. *Kitâb*'a yeri geldi "ilahi mesaj" veya "ilâhi kelâm", yeri geldi "vahiy" veya "kitab" dedik. *Mu'minîn*'e sırasında "inananlar", sırasında "güvenenler" dedik. *Kâfirîn*'e bir makamda "inkâr edenler" veya "küfredenler" dedikse, başka bir makamda "nankörler" dedik. Bunda bir kusur görmedik. Zira Kur'an, Farklı zaman ve mekanlarda farklı bağlamlarda 23 yıla yayılarak indi. Aynı kavram farklı yerlerde farklı vurgular taşıyabileceği gibi, bu süreçte anlam farklılaşmalarına da uğradı. Böyle bir hitap için çeviride standartlaştırma ve tektipleştirmeye gitmek, belki estetik açıdan göze ve kulağa hoş gelirdi, ama vakıaya mutabık düşmezdi. Fakat meselâ, *mu'minîn* ile *ellezîne âmenû*, *kâfirîn* ile *ellezîne keferû* arasındaki farkı hep gözetmeye gayret ettik. Bir de inkârı savunan nazlım kâfirler için "ısrar edenler"i, Enfal'de olduğu gibi inkâr için saldıran kavgacı kâfirler için "direnenler"i tercih ettik. *Ellezine âmenû* ile *mu'minîn* arasındaki farkı hep gözettik. Fakat birincisinin *ellezine keferû* ile karşıtlık oluşturduğu bağlamlarda genel çevirimiz olan "iman edenler" karşılığını değil "imanda sebat edenler" karşılığını tercih ettik. Zira bu bağlamlarda "küfürde ısrar edenlerin" mukabili vurgusunu taşıyordu. Hiç kuşku yok ki Kur'an yaşanan bir hayatın içine 'yaşatan' bir hayat olarak indi. Bu yüzdendir ki Kur'an'ın dili hayat kadar canlı ve reklidir, durağan ve standart değil. Bir çevirinin en başta gözetmek zorunda olduğu şey Kur'an'ın ahlâkıyla ahlâklanmaktır. Bu, çeviriyi bilgisayardan dökülmüş gibi şablonlara ve kalıplara mahkum etmemeyi gerektirir.

Çeviri Açısından

Her lisan bir 'dünya'dır. Bu durumda tercüme iki dünya arasında mekik dokumaktır.

Esas itibarıyla tercüme kaynak dil ile hedef dil arasında "lafza ilişkin" bir dönüştürme/çevirme işlemi değil "mânaya ilişkin" bir taşıma işlemidir. "Tercüme"

ifadesi tam da dediğimize karşılık gelirken, "çeviri" lafza ilişkin bir dönüştürme işlemini ifade eder görünmektedir. İbn Abbas'a "Kur'an'ın Tercümanı" unvanının verilmesi de Kur'an'ı başka bir dile tercüme ettiği için değil, "vahyin anlamını kaynağından alıp hedefine anlaşılır bir dille taşıdığı içindir.

Çeviri anlamla ilgiliyse, çevirmenin ilk görevi çevirdiği metni anlamak olmalıdır. Aksi durumda kaynak metin hedef dile "çevrilmiş" fakat "tercüme edilmemiş" olur. Bu çevirme ise tağyirden tebdile, tahvilden tahrife kadar uzanabilir, Allah göstermesin. Kaynak dildeki mânayı kaynağında olduğu gibi kavrayıp, mümkünse kayıpsız, mümkün değilse en az kayıpla hedef dile taşımak çevirmenin asli sorumluluğudur.

Bu sorumluluğu yerine getirmenin bilinen iki tür yöntemi vardır: Biri serbest veya yaklaşık çeviri, ikincisi harfi çeviri. Birinci yöntem anlamı hedef kitlenin diline taşımayı, ikincisi hedef kitleyi anlamın kaynağına taşımayı önceler. Doğrusu bu iki yöntemi kesin hatlarla birbirinden ayırıp ikisini birbirinin karşısına yerleştirmek bir handikaptır. Hem doğru değil hem kullanışlı değildir. Yaklaşık çeviri, "çevirmen"den kaynak metni yeniden üreten "süpermen" çıkarmak anlamına gelmez. Harfi çeviri de, çevirmeni "ara kablosu" yerine koymak değildir. Hele kaynak metin Kur'an gibi ne manzum ne mensur olan, bilinen tüm edebi türlerin dışında ve üstünde bir metinse, burada çeviriyi teorisyenlerin tasniflerine hapsetmek çıkmaz sokaktır. İki yöntemden birini mutlak üstün olarak ilan etmek yanıltıcı olacaktır. Mesela "harfi tercüme asla en uygun tercümedir" denemez. Bu durumda şu soru gündeme gelir: Aslın nesine uygun? Üslubuna mı, lafzına mı, mânasına mı, maksadına mı, musikisine mi, belagatına mı? Bütün bu unsurlar arasında belli bir seviyeyi yakalayan tercüme başarılı sayılmayı hak eder.

Bizim çeviri yöntemimiz, iki yöntemin hassas bir karışımıdır. Muhkem âyetlerde lafzi yönteme, müteşabih âyetlerde yaklaşık çeviri yöntemine daha yakın olduk. Metinde lafzi bir karşılığı olmayan açıklamaları parantez içinde verdik. Bir tek harfi karşılıksız bırakmamaya ve metinde olmayan bir tek kelimeyi metindenmiş gibi göstermemeye azami itina gösterdik. Meal yaparken önceliğimiz "Bununla Allah neyi murad etmiştir?" sorusu oldu. Metnin imkanlarını nasıl en az zayiatla modern muhataba taşırız kaygısını, hangi tercüme yöntemi kaygısından öncelikli addettik. Bununla amaçlanan mütercimin vahiyle muhatap arasından çekilebildiği kadar çekilmesi, bu ikisini mümkün olduğunca baş başa, yüz yüze bırakmasıdır. Hz. Peygamberin ifadesiyle "Ola ki aktarılan aktarandan daha derin anlayış sahibi olabilir". Özetle vahyin tercümesinde aslolan, çeviribilimin tüm imkanlarından sonuna kadar yararlanmanın da ötesinde, onun akıl edemediği imkanları da devreye sokarak vahyin muhatap tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Çeviriyi yaparken, bazen bilmem kaçıncı kez okuduğum âyetin daha önce fark etmediğim bir mânasını fehmettim. Kimi demler başımdan kaynar sular döküldü. Etlerimin kemiklerimden lime lime ayrıldığı hissine kapıldım. Meğer anlamak insanı ne kadar yorarmış, onu öğrendim. Bazen hitabın ağırlığı altında öleyazdım. Kalbimin bir kuş gibi yerinden fırlayacakmış gibi çırpındığı demler yaşadım. Bazen de âyetler cennet kuşu olup yüreğimin karlı tepelerine kondular, beni yüreklendirip teselli ettiler. Üç gün uyku döşek bilmeden tek bir âyetin mânası üzerine kapanıp "Allah'ım bundan muradın nedir?" diye kıvrandığım oldu. Kur'an'ın ulaşmaya çalışan insanı bitap düşüren yalçın zirveleri vardır. O zirvelerde bulunan mânaya ulaştığımı düşündüğüm müstesna zamanlarda hissettiğim sevinci, ömrümün başka hiçbir anında hissetmedim. Her âyete müvekkel bir meleğin olduğuna inandım. O âyetin hakkını verdiğimde sözkonusu meleklerin gönlüme hediyeler dizdiğini hissettim. İşte bu hisleri yaşayan biri olarak, kaynak metnin muhatapta uyandırdığı etkiyi, çevirinin de muhatapta uyandırmasına gayret ettim. Bununla amaçladığım bir başka şey de, bir kelimeyi daha vahiyle buluşturma arzumdu. Kelimelere hayatta en büyük arzularının ne olduğu sorulsaydı, "vahyin anlamını yüreğimde taşımak" derdi diye düşündüm. Böyle yapmakla bir kelimeyi daha sevindirmek, bir kelimenin daha gönlünü almak istedim.

"Nadir kelimelere nadir karşılık" kuralını severek ve hararetle uygulama arzumun arkasında yatan gerçek sebep, hemen üstte dile getirdiğim cümlelerde yatıyor.

Çeviride eşdeğerlilik, bir tercümeyi "olgun" kılan unsurdur. Biz de mealimizde nadir kelimelere nadir karşılıklar koymaya çalıştık. Hatta kaynak metinle hedef metin bir bilgisayara verilse, o kelimeden ilkinde ne kadar geçiyorsa ikincisinde de o kadar geçmesi gerekirmiş gibi bir hisse kapıldık. Ne kadar başarılı olabildik, bunu değerlendirmek bize düşmez. İşte bu kuralı uyguladığımız şu kelimeler hem Kur'an'da hem mealde tek yerde geçmektedir: *mu'avvikîn*: caydıranlar (33.18); *nahb*: and (33:18); *'utullin*: kaba (68:13); *zenîm*: fırıldak (68:13); *deyyâr*: *mostralık* (71:26); *mutaffifin*: yolsuzluk yapanlar (83:1); *kedh*: yeldirmek (84:6); *ri'ya*: görkem (19:74); *hananen*: sevecenlik (19:13); *sena*: parıltı (24:43); *rîşen*: zarafet (7:26); *ka'an safsafen*: çırılçıplak, kupkuru bir düzlük (20:106); *emşac*: katmerli bir karışım (76:2); *sâmidûn*: kafa tutuyorsunuz (53:61); *lazib*: konsantre (37:11); *şevben*: kokteyl (37:68); *remzen*: sembolik bir dil (3:41); *ubsile/tubsile*: ipotek edilecek (6:70); *erkesehum*: terslemek (4:88); *salden*: cascavlak (2:264)...

Yakın ya da benzer anlamlı kelimelere çeviride de yakın anlamlar bulmaya çalıştık. Mesela *suht-la'net-ğadab* gibi benzer anlamlıları "hışım-lanet-gazab" ile karşıladık. Yine, *şekk-rayb-mirye* benzer anlamlılarını ise "şüphe-kuşku-tereddüt" ile karşıladık ve bunu baştan sona tüm çevirinin standardı yapmaya özen gösterdik.

Türkçe'de yer etmiş terimleri, eğer anlam kayması yaşamamış ve galat olarak kullanılmıyorsa, çevirmeyip olduğu gibi bıraktık. Vahiy, hamd, şükür, adâlet, hak, hüküm, küfür, kâfir, veli, rahmet, af, iman, âhiret, dünya, helâl, âyet, hidayet, ticaret, infak, şahit, kalp bunlardan sadece bazılarıdır.

Bazen Aynı forma farklı karşılıklar verdik. Mesela "Ekber" sözcüğü, hem olumlu büyüklüğe hem olumsuz büyüklüğe işaret eden bir sıfattır. Her iki halde de "en büyük, daha büyük" karşılığı sakil kaçmaktadır. Mesela "Allah'ın zikri daha büyüktür" (29:45) âyetinde olumlu kullanılırken Bakara 217, Âl-i İmran 118 gibi olumsuz kullanımlarda "daha büyük, en büyük" yerine "daha beter" kullanılması daha beliğdir. Bazen de bunun tersini yaptık ve farklı formlara aynı karşılığı vermek zorunda kaldık. Mecbur kalmadıkça bu yola başvurmadığımızı ifade etmeliyim.

Bilinen bir gerçektir ki, Kur'an en azından iki farklı metin türü içerir: Belagat ağırlıklı Mekkî hitab, mâna ağırlıklı Medenî hitap. Şu halde Kur'an'ın çevirisi de tek bir yöntemle sınırlandırılamaz.

Estetik ve Belagat Açısından

Sibeveyh (ö. 180/769) *el-Kitab*'ında şöyle der: "Nahivcilerin çoğu bir ifadenin gramer açısından irabını düzelteceğim derken, anlamını göz ardı ederler. Halbuki, sözün anlamı irabından çok daha önemlidir." Nahiv ilminin kurucu eseri olan *el-Kitab*'ta "*Sözün Güzeli ve Çirkini*" gibi belagata ilişkin bölümlere yer verilmesi, Arap dilini tedvin eden üstadlarla sonraki dilciler arasındaki farkın bariz bir göstergesidir.

Uzun bir zamandan beri bir kuşun koparılmış iki kanadı gibi ayrı ayrı duran nahiv ve belagat başlangıçta birdi. Söz kuşu belâgatin zirvesine bu iki kanatla uçmuştu. Bu, mâna ile gramerin ayrılmazlığı anlamına geliyordu. Sibeveyh'in yolunu Ferrâ (ö. 207), Müberred (ö. 286), Sa'leb (ö. 291) ve Zeccac (ö. 311) sürdürdü. Dil dahisi Ebu Ali Farisî (ö. 377) bu çizgiyi bir okul haline getirdi. Bu okulu İbn Cinnî (ö. 392) nahivde, İbn Fâris (ö. 395) etimolojide, Abdulkahir Cürcanî (ö. 471?) belagatta, Râğıb el-Isfahanî (ö. 502) Kur'an ıstılahlarında, Zemahşerî (ö. 538) tefsirde zirveye taşıdı.

Mealde, yukarıda saydığımız seleflerimiz gibi mâna ile gramerin, belagatla nahvin birbirinden ayrı değil birbirinin içinde durduğu bir usulü tercih ettik. Eğer ille de tercih söz konusu olacaksa, elbette mâna gramere öncelenmeliydi. Zira vahyi okumaktan maksat murad-ı ilahiye ulaşmak ve vahiyle inşâ olmaktı.

Kur'an'ın belagat mucizesi, onun hiçbir dil kuralına ya da kurallar manzumesine hapsedilememesidir. Kur'an, kendisini şiir veya nesir olarak niteleyecek ola-

nı doğrulamadığı gibi, onu sadece belli edebi formlara ve kalıplara sağdırmaya çalışanları da mahcup eder. Esasen Kur'an'ın ebedi oluşu edebi oluşundan kaynaklanmaz. Hayatı ta yüreğinden kavrayıp onun kodlarını barındırmasından kaynaklanır. Bu yüzden Kur'an hayat kadar karmaşık, hayat kadar tekdüze, hayat kadar mucizedir.

İnşa ve haber cümleleri arasındaki farkı çeviriye yansıtmak, isim ve fiil cümleleri arasındaki farkı çeviriye yansıtmaktan daha kolay oldu. İnşa ve haber cümlelerini ayırmak için, inşâ cümlelerinin sonuna ünlem işareti (!) koymak işimizi kolaylaştırdı.

Çevirimiz boyunca metne takdiri lafız idhalinden mümkün olduğunca kaçındık. Klasik tefsirin lafız takdir ettiği bir çok yeri takdirsiz olarak ve metindeki yalın haliyle çevirmeye gayret gösterdik. Takdir gerekseydi kelâmın sahibi takdir ederdi diye düşündük. O şekilde gelmesinin mutlaka bir nükte barındırdığına kani olduk (Msl: 20:102; 11:92; 43:60; 2:51, 184; 8:27; 24:53).

Kaynak metnin ses değerlerini, anlamın müsaade ettiği oranda hedef metne taşımaya çalıştık. Kur'an'daki iç musiki ve şiiri fersah fersah aşan şiiriyyeti meale yansıtmanın zorluğu açık. Bu yapılacaksa anlama halel getirmeden yapılmalıdır. Bu ise oldukça zor ve zahmetli bir iştir. Bu zorluk bizi bazen "..olmalıdır" bazen de "..olmalıdırlar" gibi, âyet sonlarındaki ses uyumunu bulmak için anlamı bozmayan tasarruflar yapmaya sevk etti. Bu uğurda Türkçe'nin imkanlarını zorladık. Umarız Kur'an'daki sesi meale taşıma konusundaki emeğimiz meal okurunun kulağından kaçmaz da, yürek damağında farklı bir lezzet bırakır.

Tertip Açısından

Tertip, "sıraya dizme, sıralama" demektir. Tertip deyince iki şey akla gelir: 1) Âyetlerin sıralaması. 2) Sûrelerin sıralaması. İkincisi de yine kendi içinde ikiye ayrılır: Sûrelerin Hz. Peygamber'e iniş tarihlerine göre yapılan "nüzûl tertibi" ve Hz. Osman'ın hilafeti döneminde sahabilerden oluşan cem ve tertip komisyonunun yaptığı "mushaf tertibi". Ellerde okunan mushaf bu sıralamaya göredir.

Âyetlerin sûre içerisindeki sıralaması Allah Rasulü'nün tasarrufunda gerçekleşmiştir. Bu sûreler Hz. Peygamber tarafından namazlarda ve hutbelerde defalarca okunmuş, orada bulunan çok sayıdaki sahabe de sûreleri Allah Rasulü'nün ağzından okunduğu şekliyle almış, ezberlemiş, okumuş, okutmuş ve kendinden sonraki nesillere aktarmıştır.

Âyetlerin sûre içindeki yeri konusunda yaşanan ihtilaf, vahyin iniş tarihlerine dair ihtilafın bir parçasıdır. Kimi otoriteler tarafından bütünüyle Mekke dönemine ait bir sûrenin bazı pasajlarının Medine'de indiği iddia edildiği gibi, tersi de id-

dia edilmiştir. Mesela Müzzemmil 10, 11, 20; Kalem 17-33 ve 48-50; Meryem 58, 71; Furkan 68-70, Yasin 45; Kamer 44-46; Vakıa 81-82; Necm 32; A'râf 163-170 vb. gibi bir çok âyetin, sûrenin genelinden ayrı olarak Medine'de indiği iddia edilmiştir. Oysa ki, bu sûrelerin tümü de Mekke'de inmiştir. Yine Bakara 281; Maide 3; Enfal 30-36; Tevbe 128-129; Muhammed 3 gibi âyetlerin de Mekke'de indiği iddia edilmiştir.

Bu iddiaların doğrusunu yanlışından ayırmak için iddiaların delillerine bakmak şarttır. Bu delillerin çoğu nüzûl sebebi rivayetleridir. Oysa ki, Mekkî veya Medenî bir sûrenin bir veya birkaç pasajını sûrenin iniş zamanının dışına çıkarma gibi ciddi bir iddia, yalnızca sebeb-i nüzûl rivayetlerine bina edilemez. Zira bu rivayetlerin bir kısmı sorunludur. Kaldı ki "Bu sûre (veya âyet) şunun üzerine inmiştir" türünden rivayetler, her zaman o sûre veya âyetin iniş zamanını göstermez. Sahabenin o olayla o sûre veya âyet arasında bağ kurduğuna, dahası vahyi hayata sürekli nazil olan aktif bir özne olarak gördüğüne delalet eder.

Bütünüyle bir döneme ait bir sûre içersinde yer alan pasajın, anlamayı kesinlikle etkileyecek şekilde bütünden farklı bir döneme nisbet edilmesi ciddi bir iddiadır. İkna edici delillere dayanmak durumundadır. Bu konuda, metnin iç bağlamının desteklemediği rivayetler mesnet olamaz. Zira böylesi bir durum anlama sorununa yol açar. Biz bu tür rivayetleri, tümü de metnin iç bağlamıyla ilgili beş kritere tabi tuttuk: 1) Ses ve fasıla açısından. 2) Dil açısından. 3) İçerik açısından. 4) Üslup açısından. 5) Rivayetin doğruluğu açısından. Bu kriterlerin ayrıntılı bir uygulamasını En'am sûresinin girişinde yaptık. Bu tür iddialara konu olan diğer sûreleri de aynı kritere tabi tutarak sonucu sûrelerin giriş bölümlerinde verdik.

Nüzûl tertibine gelince...

Tüm sûrelere koyduğumuz girişin ilk pasajını sûrenin ismine, ikinci pasajını iniş zamanına, müteakip pasajlarını ise konusuna ayırdık. Sûrelerin iniş tarihlerini ve sıralarını doğru tesbiti amaçlayan bu pasajlar hayli emek gerektirdi. Bunu yapma nedenimiz, hem sûrenin doğru zamanını tesbit ederek anlaşılmasını kolaylaştırma, hem de bu mealin nüzûl tertipli bir versiyonunu hazırlama niyetini taşımamızdı. Nüzûl tertipli bir meal için önce sûrelerin iniş zamanlarını doğruya en yakın veren bir cetvele ihtiyaç vardı.

Açık yüreklilikle söyleyelim ki, nüzûl tertibi konusunda son sözü söylemek neredeyse imkansızdır. Zira bu konuda sahabeden bize kadar gelen farklı tertipler vardır. Sahabenin ittifak edemediği bir konuda son noktayı koyan bir liste oluşturmak zordur. Amacımız bu konuda doğruya en yakın iniş cetvelini elde edebilmekti. Bunun için sûrelerin üslubu, konusu ve belagatının esas olduğu bir liste hazırlamaya teşebbüs ettik. Bunda Hz. Osman'ın nüzûl tertibini esas aldık. Onun yanına İbn Abbas ve İmam Cafer tertiplerini koyduk. Yine İbn Aşur sayesinde ulaştığımız İbn Abbas'a nisbet edilen Cabir b. Zeyd tertibini de bunlara ilave ettik. Bazı sûreler üslûbu ve konusu itibarıyla ilk tertiplerdeki yerleriyle uyumlu

değildi. Böylesi durumlarda o sûrenin doğru zamanını tesbit için özellikle Kur'an'ın içinden delil aradık. Bazı sûrelerin âyetleri başka sûrelerin âyetlerine atıf içeriyordu. Bu iniş sıralamasında kesine yakın bir delildi. Bu konuda hadis ve siyer kaynaklarına da başvurduk. Delil bulduğumuzda tereddüt etmeden "Bu sûrenin iniş zamanı ve yeri şudur" dedik. Bu konuda Fransız şarkiyatçı Réjis Blachère (ö. 1973) ve İranlı mütefekkir Mehdi Bazergan'ın özgün tertiplerinden de istifade ettik.

Bu meyanda pasajlar meselesi de önemliydi. Kur'an Allah Rasulü'ne yazılı bir metin olarak değil sözlü bir hitab olarak indi. Sûrelerin âyetlere taksimi, Fatiha, İhlas, Felak ve Nas gibi bir kısım sûreler için kesin olsa da, bir çok sûre için kesin değildir. Mesela Mümin sûresini Mekke-Medine okulları 84, Şam-Kufe okulları 85, Basra okulu 82 âyet saymıştır. İbrahim sûresini Medineliler 54, Şamlıları 55, Basralılar 50, Kufeliler 52 âyet saymışlardır. Bu ihtilaf, sûrenin cümlelerinin nereden ve nasıl bölüneceğiyle, daha temelde noktalamayla ilgili bir ihtilaftır. Esasa taalluk etmez. Metin harfine kadar aynı metindir.

Fakat anlamayı önceleyen bir okumada birim tek tek âyetler değil pasajlar olmalıdır. Tabir caizse âyetler tilavet için, pasajlar kıraet içindir. Zira pasajlar mâna öbekleridir. Bu nedenle mealde her âyeti diğerinden bağımsız olarak yerleştirmek, âyetleri mânanın ikmal edilmiş bir birimi saymak anlamına gelir. Bu doğru değildir. Fakat bizce âyetleri birbirine karıştırarak tercüme de daha farklı problemlere yol açacaktır. Zira dünyadaki tüm mushaflar aynıdır ve tüm referanslar âyet rakamları üzerinden verilmektedir. Bu yüzden âyetlerin nerede başlayıp bittiğinin belli olmadığı üçü-beşi bir arada çeviri yöntemi mahzurludur. Biz bu mealde Kur'an'ın temel birimi olan âyetleri hiç birbirine karıştırmadık. Fakat mânayı da âyette tamamlanan bir şey olarak görmedik. Bu yüzden mânanın gerektirdiği yerde âyeti müstakil veya gurup halinde art arda sıralayarak pasajlar oluşturduk. Bu pasajların belli olması için de ilk kelimesini büyük harfle başlattık ve önceki pasajla arasını ayırdık. Meal boyunca orijinal metne ait kısımları italik yazdık, onların çevirilerini "tırnak içinde" gösterdik. Tek yazılan tarihlerde hicri takvimi esas aldık. Ezeli ve biricik hakikati kastettiğimiz yerlerde "islâm"ı küçük "i" ile yazdık.

Notların referanslarında üç rakam kullandık. (Mesela 32:7, not 6 gibi) Birincisi sûre, ikincisi âyet numarasıdır. Not'tan sonra gelen numara ise atıf yapılan yerdeki dipnot rakamıdır.

Mealin sonuna bir *Dizin* ekledik, bu *Dizin*'in kelime sayımına dayalı, öylesine yapılmış bir söz yığını olmasını istemedik. Bunun için de, meailin ruhuna ve kavramsal dünyasına ulaşmayı mümkin kılan kullanışlı bir *Dizin* oluşturmaya gayret ettik.

* * *

Nadir kullandığımız kaynakların basım yer ve tarihlerini kaynakçaya taşımak yerine metnin içinde gösterdik. 8 ünlü hadis kitabının tümü için *Mevsuatu's-Sunne*'yi kaynak gösterdik.

Söz Sonu

Mükemmellik Allah'a mahsustur. Biz kuluz. Kula kulluk yaraşır. Kul olmak, kusuru kabul etmektir. Zira kul kusursuz olmaz. Bazı hata ve kusurlar vardır ki onları sahibi değil başkaları görür. Bazı zuhul, hata ve kusurlar vardır ki, olanca titizlik bile kişiyi onlardan arındırmaya yetmez. Sanki onlar birilerinin katkısını celbetmek için oraya konmuşturlar. O zuhul, kusur ve hatalara muttali olup da katkıda bulunacak olan işin erbabına peşinen teşekkürlerimi arzederim.

Bu mealin hazırlandığı 11 yılda kaç kez pes ettiğimi yakınlarım bilir. Zira bu görevin sorumluluğu görevin kendisinden de ağırdır. Öyle zamanlar oldu ki, bu yük fakirin omuzlarına çok ağır geldi. Fakat her seferinde Allah'ın inayeti ve Kur'an'ın kerameti yardıma yetişti. Rabbim tamamına erdiği günü gösterdi. Ne diyebilirim ki: Allah varlığımı Zatına hamd kılsın.

Bu zorlu ve yorucu çalışmanın oluşmasında emeği geçenlere teşekkür borcum var. Onların başında çalışma ortamımı korumak için hep üzerime titreyen meali yayınlanmadan baştan sona okuyan sevgili eşim var; ortalama 14 saatin altına düşmeyen bir mesai ile kotarılan bu zorlu yıllar boyunca kah "Yeter artık, çıldıracaksın!" diyerek beni masadan kaldıran, kah tefsirler arasındaki uykusuz gecelerime ortak olan eşim. Ve tabi ki çocuklarım. Hepsinden huzurlarınızda helâllik dilerim.

Meal basıma verilmeden önce 20 nüsha çoğaltılarak alanında yetkin isimlere okumaları için tevdi edildi. Bu dostlarımın katkısını minnetle yad etmeliyim. Meali çıkmadan önce tamamen okuyarak katkılarını sunan İbrahim Sarmış, Mehmet Okuyan, M. Emin Yıldırım, İbrahim Şahin ve eşi, Münib Engin Noyan, İsmail Güler ve Hasan Hafızoğlu'na; kısmen okuyarak katkılarını sunan Abdülcelil Candan, D. Mehmet Doğan, İsmet Uçma, Fatih Okumuş, Halil Çiçek, Ertuğrul Özalp, Mehmet Doğan, Said Yaz, Yusuf Özkan Özburun ve Adnan İnanç'a; mealin fıkhi notlarını müzakere için mesai ayıran Hayreddin Karaman hocamıza; mealimizin Kur'an metnini gözden geçiren Hafız İsmail Uzun ve eşine kalbi şükranlarımı sunarım.

Başta Sami ve Ferhat beyler olmak üzere mealin basım ve yayımında ellerinden geleni esirgemeyen herkese de teşekkür etmeliyim.

* * *

Kur'an'a kurban olmayı, cihana sultan olmaya tercih ederim.

Rabbim utandırmasın. O bana yeter, O ne güzel vekildir. Beni maksadıma ulaştıracak olan sadece Allah'tır; yalnızca O'na güvendim ve sadece O'na yöneldim.

Nesilden nesile aktarılırken, zincirini yüz milyonlarca halkanın oluşturduğu Kur'an'ı nakleden canlı 'senet'e, âdil bir şahid olarak katılmak en büyük tesellimdir.

İlim farz, şahitlik emanet, hakkı söylemek mesuliyettir.

Rabbim şahid kıl!

Rabbim şahid ol!

Mustafa İSLÂMOĞLU

1 C.evvel 1429, İstanbul

Ve eğer dünyanın tüm ağaçları kalem olsa denizleri de mürekkep,
buna yedi deniz daha eklense,
Allah'ın kelimeleri yine de tükenmez:
çünkü yalnızca Allah'tır her işinde mükemmel olan,
her hükmünde tam isabet kaydeden.
(31:27)

1. FÂTİHA SÛRESİ

Fâtiha Kur'an'ın hem önsözü, hem de özetidir. "Bizzat kendini açan" ya da "başka bir şeyi açan" anlamındaki adı, Hz. Peygamber'in *Fâtihatu'l-Kitab* (Kitabın Girişi) isimlendirmesine dayanır. Bunun dışında sahih rivayetlerle bize kadar gelen üç ismi daha bulunmaktadır: *es-Seb'u'l-Mesânî* (Tekrarlanan Yedili), *Ummu'l-Kur'an* (Kur'an'ın Anası) ve *Ummu'l-Kitab* (Kitabın Anası). Birinci isim, Rasulullah'ın bir tefsiridir (Buhârî, *Tefsir* 1) ve Kur'an'dan ilhamla konulmuştur (15:87). Son iki isim ise Fâtiha'nın Kur'an'ın veciz bir özeti olduğuna işaret eder.

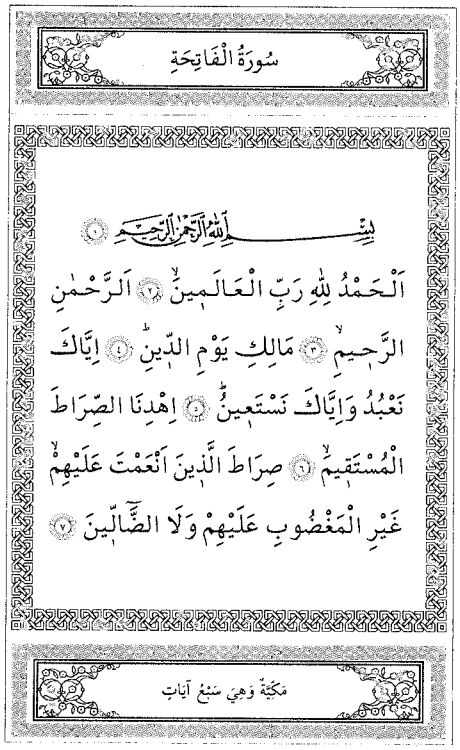
İlk inen tam sûredir. Tesbitimize göre bundan önce 'Alak, Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinin ilk pasajları inmiş, fakat bütünüyle nâzil olan ilk sûre Fâtiha olmuştur. Hz. Peygamber onu "Kitab'ın önsözü" olarak adlandırmış ve Kur'an'ın başına konmasını emretmiştir. Namazlar başından beri onunla kılınmıştır. Bütün bu sebeplerden dolayı Fâtiha'nın yeri Mushaf'ın başıdır.

Kur'an'ın özeti olan Fâtiha, *hamd*'i Allah'a tahsis ederek başlar. *Allah*: tüm sıfatların kendine döndüğü has isimdir. *el-Hamdu lillah*: tüm zât ve kemal sıfatlarını kapsar. *Rabbu'l-'Âlemin*: tüm fiili ve kevni sıfatları kapsar. *er-Rahman er-Rahim*: insan için bütünüyle rahmet olan dinin tamamını kapsar. *Maliki yevmi'd-dîn*: tüm Son Saat, Kıyamet, âhiret, cennet ve cehennem âyetlerini kapsar. *İyyake na'budu*: tüm ibadetleri kapsar. *Ve iyyake nesta'in*: ibadetlerde tevhid ve ihlası kapsar. *İhdine's-sırata'l-mustakim*: ahlâk, inanç, ibadet ve beşeri ilişkilere dair tüm doğruları kapsar. *Sıratallezine en'amte 'aleyhim*: geçmiş tüm iyileri kapsar. *Ğayri'l-mağdubi 'aleyhim ve leddâllin*: geçmiş tüm yoldan sapmışları kapsar.

Fâtiha Allah-insan ilişkisinin kodlarını barındırır. Fâtiha'da Allah'tan insana inen rahmet ve vahiy, insandan Allah'a çıkan dua ve ibadet dile gelir. Fâtiha, Allah'ın varlığına inanan herkesin üzerinde ittifak edebileceği muhteşem bir ilkeler bütünüdür. Bir bakıma tevhid kelimesi olan *lâ ilâhe illallah*'ın açılımı mahiyetindedir. Kimler gibi olmamız gerektiğinin yanında, kimler gibi olmamamız gerektiğini de söyler. Fâtiha Allah-insan arasında sözleşmedir. İlk üç âyet Allah'ı tanıtan bir senadır. Son üç âyet insanı tanıtan bir duadır. Ortadaki âyet sözleşmenin bizzat kendisidir. "Âmîn", bu sözleşmenin altına atılan imzadır.

İnsanı dönüştürücü gücüyle gerçek bir fatih olan Kur'an, insanın yüreğinin kapılarını Fâtiha anahtarı ile açar.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA[1]

1 HAMD, bütün âlemlerin Rabbi[2] Allah'a mahsustur.[3]

2 O özünde merhametli, işinde merhametlidir.[4]

3 O, Hesap Günü'nün hâkimidir.[5]

4 (Rabbimiz!) Yalnız sana kulluk ettiğimiz için[6] yalnız senden yardım isteriz![7]

5 Bizi yönelt Dosdoğru Yola;[8]

6 Nimet verdiklerinin yoluna;[9]

7 gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil![10]

---

1 Veya: "..Allah'ın adıyla". Açılımı: "Özünde merhametli, işinde merhametli Allah adına". Besmele, ilk vahyin ilk âyetindeki "Rabbin adına oku!" emrinin dil ile ifasıdır. Peygamber için "Allah adına iletiyorum" mü'minler için "Allah'ın adıyla alıp okuyorum" vurgusunu taşır. Mushaf'ta Besmele, Tevbe hariç tüm sûrelerin başında Kur'an'dan bir alıntı olarak yer alır (27:30). Bu yüzden cemaatle namazlarda besmele içten okunur. Darakutnî bir soru üzerine besmelenin açıktan okunacağına dair sahih bir hadis olmadığını söyler (İbn Teymiyye, *Tefsir*). İnsanlıkla yaşıt bir anahtar olduğu, Hz. Nûh ve Hz. Süleyman'ın ağzından nakledilmesinden anlaşılmaktadır (11:41 ve 27:30). Eğer Kur'an'ı muhteşem bir site kabul edersek, Fâtiha bu sitenin ana kapısı, besmele de o kapının anahtarıdır. Besmele, kulluk listesinin altına atılan imzadır. Besmele Allah'la ve Allahlı yapmaktır. Besmele O'nun sayesinde ve O'nun verdiği imkân ve güçle yaptığının bilincinde olmaktır. "Senin verdiklerinin farkındayım, Senden bağımsız bir varlık alanı düşünmüyorum" demektir. Besmele eylemle alâkalıdır. Zira besmele çeken biri, bir eyleme girişiyor, bir işe başlıyor demektir. Besmele, İslâm ahlâkının bir "eylem ahlâkı" olduğunu gösterir.

Şeytan'dan uzak olduğunu *isti'âze* ile ikrar etmeyen, besmele ile Allah'ın yardımını celbedemez. Kötülüğe buğzetmeden iyiliğe muhabbet edilmez. Bu yüzden Kur'an'la bütünleşmek için onu okuyacak kişinin yapması gereken ilk hazırlık *e'uzu billahi mine'ş-şeytani'r-racim*'in kısaltma adı olan *İsti'âze*'dir. "Kovulmuş Şeytan'ın şerrinden Allah'a sığınırım" demektir. Bu Kur'anî bir emirdir: "Kur'an okuduğun zaman, öncelikle kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" (16:98). Zira kalpleri evirip çeviren, ferman dinlemeyen gönle ferman dinleten Allah'tır. *İsti'âze*, akleden kalbe aldırılan mânevi abdesttir. "Kafa karışıklığı" da dediğimiz akıl ve duygu kirlenmesi, Kur'an'da insanın 'öteki'si olarak tanıtılan şeytana nisbet edilir (7:200). Bununla verilen mesaj açıktır: İnsanın kişiliği özüdür ve özü temizdir. Kirlenme ona arız olan bir şeydir ve değerini düşürür. Kirle-

nen temizlenir ve *tezkiye* tam da budur. İstiâze bir söylem değil eylem emridir. *İsti'âze* akli bir eylem değildir, iç telkine dayalı kalbî bir eylemdir. Bilinçten çok bilinçaltını inşa eder. Vahiy-akıl diyaloğuna yönelik iç saldırıları önlemek için alınacak her tür önlem *isti'âze* kapsamına girer (Bkz: 16:98, not). Şeytan bu saldırıyı kendi gücüyle yapmaz, insanın ona iradesinden aktardığı güçle yapar. Zaten bu işlemin kendisi bir güç kaybıdır.

2 "Âlemlerin Rabbi"ni Kur'an şöyle tefsir eder: "O göklerin, yerin ve bunlar arasındaki herşeyin Rabbidir" (26:24). Yani bütün bir varlığın, kâinâtın ve içindekilerin Rabbi.

3 Açılımı: "Tüm zamanlarda, tüm mekânlarda, her varlığın hamdi tümüyle Allah'a mahsustur". Zira başka yerlerde zaman ve mekân kaydı kullanıldığı hâlde (Msl: 28:70 ve 30:18) burada zamansız ve mekânsız olarak gelmiştir. Kur'an'da *lâm* edatının sebep, mülk ve istihkak anlamlarına göre ibare "Allah içindir", "Allah'ındır" veya "Allah'ın hakkıdır" mânalarına da gelir. Hz. Peygamber'in "Ben Seni lâyıkıyla övemem, Sen kendini övdüğün gibisin" (Müslim, *Salat* 222) sözü esas alındığında bu ibare "Allah'ı lâyıkıyla ancak Allah över" anlamına gelir. Şükür ele geçene teşekürdür. Şükür nimet verilince yapılır, hamd her zaman yapılır. Nimet verilse de alınsa da... Zira alırken de verirken de kul Allah'ın gündemindedir. Ve Allah'ın gündeminde olmak hamdi gerektirir. Alınca da hamd emek anlaşılır bir şeydir. Zira nimeti veren O'ydu, daha büyüğünü vermek için küçüğünü almış olabilir, o musibet daha büyük bir belâya kalkan olabilir, dünyada alıp âhirette daha büyüğünü verebilir. Allah'tan başkasına hamd olmaz.

4 Veya: "Merhametin sonsuz kaynağı olarak tüm varlığa rahmet eden, iman edenlere kat kat rahmet eden" (Krş: 67:19; 33:43). Sıfat-ı müşebbehe olan *Rahmân* süreklilik ve değişmezlik bildirir. Mübalağa ile ism-i fail (veya sıfat-ı müşebbehe) olan *Rahîm*, oluş ve yenileniş bildirir. Rahmâniyyeti rahmetinin zâtî ve sabit olup varlığı özünden kuşattığına, Rahîmiyyeti merhametin gerçek faili olarak merhametini fiili ile celbeden varlıklara ihsan ettiğine delalet eder. İlâhi Zât'ın tecellisi varlığın cevherine, ilâhî fiilin tecellisi varlığın fiiline yöneliktir. Tercihimizin gerekçesi budur.

5 Lafzen: "Din Günü'nün.." Kur'an'a göre Din Günü: "hiçbir insanın bir başka insana asla fayda sağlamayacağı gündür" (82:19). Bu âyet, devamındaki "yalnız senden yardım isteriz"in de gerekçesidir. (*ed-Dîn* hakkında ayrıntılı bir not için bkz: 107:1, not).

6 *Vav*'ın ta'lîl vurgusuyla. Kayıtsız şartsız itaat edilecek tek otorite Allah'tır. Onun dışındaki tüm otoritelere kayıtlı ve şartlı itaat edilir.

7 İlk 3 âyet Allah-insan ilişkisinin zirvesini teşkil eder. "Biz" kipinin kullanıldığı 4. âyetle insanın irade beyanı başlar. Amaç muhatapta doğru bir "biz" tasavvuru oluşturmaktır. Yardım edenin gerçekte sadece Allah olduğunu bilenler, sadece Allah'tan yardım isterler. Zımnen: Duanın kıblesini Allah'tan başkasına çevirmek, ona kulluk etmek demektir. İbadet Allah'ın razı olduğunu yapmak, ubudiyet Allah'ın yaptığından razı olmaktır. *İyyâke na'budu* ibadette, *iyyâke nesta'în* duada tevhiddir. Tıpkı *lâilâhe illallah* gibi nefy ve isbattan oluşur. Açılımı şudur: "başkasından değil yalnız senden.." Allah'tan başkasından istemekle ilgili muhteşem bir Kur'ani teşbih için bkz: 13:14.

8 Krş: "Hiç şüphe yok ki, yegâne rehberlik Allah'ın rehberliğidir" (6:71) ve "O doğru yola yönelenlerin hidayetini artırır" (47:17). Bu âyet, ilâhî rehberliğin kendiliğinden gelen bir şey değil, talep edilen bir şey olduğunu gösterir. İnsan Allah'tan tek bir şey isteyecekse, bu hiç kuşkusuz "ilâhî rehberlik" olmalıdır. Mushaf'ta bu talebin cevabı hemen yanı başına yerleştirilen Bakara 2'de verilmiştir: "(Ey hidayet isteyen kişi!) Al işte, bu kitap muttakiler için ilâhî bir rehberliktir". Sırat öteden değil buradan başlar.

9 Allah'ın nimet verdikleri Nisâ 69'da beyan edilir (Krş: 6:90). Allah Rasulü'nün son sözü, *er-rafiku'l-a'lâ* diye andığı bu "seçkin dostlar" arasına karışma temennisi olmuştur. Bu, Fâtiha'da talim ettirilen duanın vefatı sırasında Rasulullah'ın yüreğinde olduğuna delildir.

10 Âyetin konusu gazaba uğrayan ve sapıtanlar değil, onların gittiği yol. Dolayısıyla âyetin

muhatabı geçip gitmiş olanlar değil, şimdi ve gelecekte gazaba uğrayan ve sapıtanların yolunu takip edecek herkestir. Kur'an "gazaba uğrayanlara" Yahudileşen İsrâiloğullarını, "sapıtanlara" ise teslisçi Hıristiyanlığı örnek gösterir (2:90 ve 5:77). Bu Kur'anî tesbit Allah Rasulü'nün dilinden de bize kadar gelmiştir (Tirmizî, *Tefsir* 2).

2. BAKARA SÛRESİ

Adını 67-73. âyetler arasındaki temsili kıssadan alır. Bir hadiste "Bakara sûresi" olarak anılır (Müslim, *Musafirin 212*). Allah Rasulü sûreyi "Kur'an'ın Zirvesi" (*Senâmu'l-Kur'an*) olarak adlandırır (*Müstedrek*).

Hicretin ilk yılında nâzil olmaya başlamıştır. Zira Orucu farz kılan âyet bu sûrededir. Hz. Aişe, bu sûrenin indiği sırada Rasulullah'ın hanesinde olduğunu söyler. Onun hicrî 1. yılın Şevval ayında gelin olup dokuz yılını Rasulullah'la geçirdiğini biliyoruz. Bakara'yı Medine'de indirilen ilk sûre sayanlar çoğunluktadır. İniş süreci en az beş yıl sürmüştür. Bu süreyi altı, hatta hac âyetlerinden dolayı sekiz yıla çıkarmak mümkündür. İbn Abbas'tan nakledilen iki görüşten birine göre 281. âyet Kur'an'dan son inen âyettir ve Veda Haccı'nda inmiştir. İlk nüzûl tertipleri sûreyi Mutaffifin-Enfâl arasına yerleştirirlerse de, bu yer pek isabetli görünmemektedir.

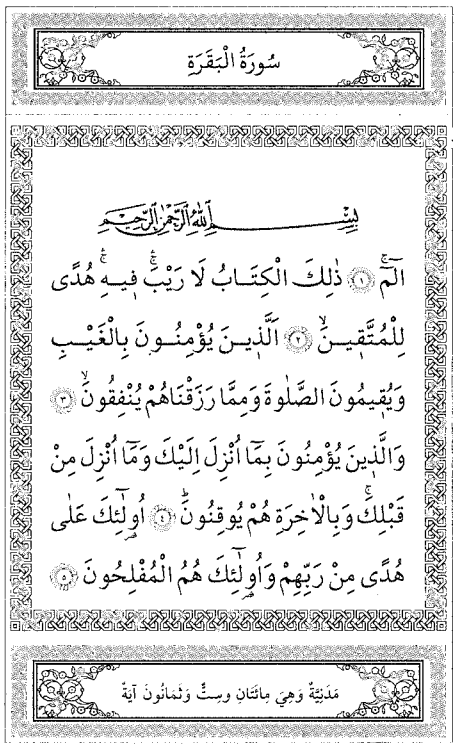
Fâtiha'daki "Bizi yönelt dosdoğru yola " çağrısına cevap bu sûrenin ilk âyetiyle verilir. Yine Fâtiha'nın sonundaki "gazaba uğrayanlar"a, Yahudileşen İsrailoğulları ve Yahudileşme süreci, bu sûrede örnek olarak sunulur.

Kur'an'ın en uzun sûresi olan Bakara, aynı zamanda Kur'an'ın fihristi niteliğindedir. "Yedi uzun" sûreden birincisidir. Mushaf'ta Fâtiha'dan hemen sonra yer alması uzunluğundan dolayı değil, içeriğinden dolayıdır. 116 âyetini İsrâiloğullarının yahudileşme macerasına ayırarak, bu ümmeti bekleyen en büyük tehlikeye dikkat çeker. 6 ve 7. âyetleri hariç, tamamıyla inanan ya da inanmış görünenlere seslenir.

Mü'minlere ilişkin beş, kâfirlere ilişkin iki, münafıklara ilişkin on sekiz âyetin ardından Âdem-İblis kıssası anlatılır. Kıssanın tarafları olan Âdem günahını itiraf edip adam olmanın sembolü, İblis günahını savunup şeytan olmanın sembolüdür. Bir diğer kıssa Musa ve İsrailoğullarıdır. Sûrede kıssaları anlatılan Âdem ve Musa arasında ortak bir yön vardır: Birincisi ilâhî yasağı çiğneyerek günah işler ve tevbe edip yitirdiği cenneti yeniden bulur, ikincisi elinden bir kaza cinayeti çıkar ve tevbesi ona bir "yed-i beyza" kazandırır.

Sûrede ağırlıklı tema beş kelimeyle özetlenebilir: 1) itikad; 2) samimiyet; 3) ibadet; 4) nübüvvet; 5) Yahudileşme. Sûrede erdemin dört dörtlük bir tanımı yapılır (177). Gerçek erdemin tüm vahiylerin kaynağındaki hakikat olduğu vurgulanır. Sûrede, İslâm'ın ahlâk sistemi bir dip akıntısı gibi her âyetin altından akar. Bu ahlâk sistemini toplumda yerleştirmek ve korumak için konulan kurallar sayılır.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Mîm*![1]

2 İŞTE kendisi hakkında hiçbir kuşkuya yer olmayan[2] bu ilâhî kelam, takvâ sahipleri[3] için bir hidayet rehberidir;[4] 3 o hidayete erenler ki, idraki aşan hakikatlere[5] bütünüyle iman ederler, namazı istikamet üzre kılarlar,[6] kendilerine sürekli lutfettiğimiz şeylerden (ihtiyaç sahiplerine) harcarlar;[7] 4 ve onlar sana indirilene iman ederler, senden önce indirilene de;[8] âhiretin varlığına dair ilâhî bilgiye mutmain bir kalple inanmıştırlar.[9]

5 İşte onlar, Rablerinden gelen kusursuz bir rehberliğe tabidirler; ve işte onlar, evet onlardır sonsuz mutluluğa erenler.[10]

1 Bu harfler, Allah Rasulü'nün vahyi bir tek harfini bile zayi etmeden ilettiğinin lafzi şahididirler. Ünlem, *Mukaattaât*'ın "dikkat çekme" işlevine binaen konulmuştur. (Ayrıntı için iniş sürecinde ilk geçtiği 68:1'in ilk notuna bkz).

2 "Kuşku"nun (*rayb*) niteliği konusunda iki ihtimali var: 1) Kur'an'ın işleviyle ilgilidir ve "Muttakiler için hidayet olduğunda şüphe yok" anlamına gelir. 2) Kur'an'ın mahiyetiyle ilgilidir ve bu sûrenin 23. âyetindeki meydan okuma buna bir karşılıktır. Bizce kuşku vahyin kaynağına yöneliktir. Bu ise yalnız vahyin muhatabı olan Peygamber'e değil, aynı zamanda vahyin sahibi olan Allah'a da bir iftiradır (*Rayb* için bkz: 9:110, not 5. *Şekk* ile farkı için bkz: 34:54).

3 *Takvâ* tek bir sözcükle karşılanamayacak merkezi bir kavramdır (İlk geçtiği 91:8'in 8.nota bkz). Japon alim T. İzutsu'nun *takvâ*'nın anlamına dair yaptığı semantik kazı, kendisini "sorumluluk" kavramına ulaştırmıştı. Bu isabetli yorum, daha sonraki çalışmalarda benimsendi. Biz *takvâ*'yı, Allah'a izafetle kullanıldığında "Allah'a karşı sorumluluk bilinci" ile, yalın olarak kullanıldığında "sorumluluk bilinci" ile karşıladık. Bazen de orijinal hâliyle bıraktık. Bunu sadece cümlenin akışı ve dil estetiği açısından değil, kavramın bağlama göre değişen vurguları sebebiyle tercih ettik.

Aslında takvâ ilâhî fıtratın bilinçteki tezahürüdür. Kişi kendine emanet edilen fıtratını ne kadar korursa takvâya da o kadar yakın olur. Bu yüzdendir ki takvâ adında somutlaşan sorumluluk bilinci, emanet ve borçluluk bilincini içerir. Kişide emanet üzerine titreme hissi bir seviyeyi aşınca, bu emanetin sahibine borçluluk duygusunu tetikler. Bu da doğrudan alacaklının kimliğini meraka yöneltir. Nihayet merak arayışa arayış da bir seviyeyi aşınca hidayete götürür. "Muttakiler için hidayettir"in açıklaması işte budur.

4 "Muttakiler için hidayettir" anlamındaki *huden li'l-muttakîn*'i "hidayete erenler için takvâ kaynağıdır" anlamına gelen *takven li'l-muhtedîn* gibi anlamamak gerekir. İbarede "hidayet

takvânın değil, takvâ hidayetin altyapısı olarak sunulmaktadır. Yani takvâ hidayetin sebebi, hidayet takvânın sonucudur. Bunu anlamak için "Kitap nedir iman nedir bilmeyen" (42:52) Allah Rasulü'nün "muhteşem bir ahlâk üzere" (68:4) oluşunu hatırlamak gerekir. Hidayetten önceki takvâ sorumluluk ahlâkıdır (Krş: 90:17, not 9). Temelde "sorumlu davranış" mânasına gelen 'sâlih amel', işte böyle bir ahlâktan neşet eder.

5 Veya: "onlar Allah'a başkalarının yanında olduğu gibi yalnız başlarına kaldıklarında da iman ederler". Ebu Müslim buradaki *ğayb*'ın tıpkı Yusuf sûresinin 52. âyetinde kullanıldığı anlamda mü'minlerin sıfatı olduğunu savunmuştur. Onların 14. âyetteki münafıklar gibi hareket etmedikleri vurgulanmıştır. Ona göre 4. âyet zaten *ğayb* kategorisini içermektedir. Ebu Müslim'i teyit eden bir husus da 48 yerde kullanılan *ğayb*'ın başka hiçbir yerde *yu'minune bi* şeklinde gelmemesidir (Benzer kullanım için bkz: 36:11 ve 50:33). Gayba iman ruhun kaynağına bağlılıktır; bu bağı koparan maddeye esir olur. Ruhunu hayat gemisine kaptan yapan, kopacak tufandan niçin korksun?

6 *Yukîmu* fiilini *salât* teriminin 23 yıllık nüzûl sürecinde zenginleşerek seyreden yapısına uygun olarak "istikamet üzre kılarlar" şeklinde çevirdik. Bu istikamet namazın tadil-i erkanından daha çok niyet ve maksadıyla alâkalıdır. Şatıbi *ekame*'yi "devamlılık" olarak anlamıştır (*el-Muvâfakât* II, 242). *Salât*'ın ikamesi, şeklinden çok amaç ve niyetiyle ilgilidir. Mâun sûresi, bu konuda hayli açıklayıcıdır. İman ve infakın arasında namazın zikredilmesi de oldukça anlamlıdır. O hâlde namazı istikamet üzre kılmak 1) Namazı uluhiyet tevhidinin bir gereği olarak salt Allah'a has kılmakla; 2) Rububiyet tevhidinin bir gereği olarak da namazla sosyal hayat arasındaki doğrudan ilişkiyi kabullenmekle mümkündür (*Salât* hakkında bkz: 87:15, not).

7 *İnfak* için nüzûl sürecinde ilk geçtiği 36:47'nin notuna bkz. Bu sûrenin 219. âyetinden de anlaşılacağı gibi, başlangıçta infak, yani Allah yolunda vermek, ihtiyaçtan artanı vermek olarak meşru kılınmıştı. Medine toplumu güçlendikçe bu yükümlülük sınırlandırılmış, zekât miktarı Hz. Peygamber (s) tarafından zaman zaman yeniden düzenlenerek, nihayet 1/40 oranında istikrar bulmuştur. Bu ise, Hz. Ali'nin (r) ifadesiyle "cimrilerin zekâtıdır."

8 Burada Rasulullah ve Hz. İsa'nın nübüvvetine inanmayan Yahudilerle, Yahudilerin kendi Peygamberlerine karşı gösterdikleri tavrın aynısını Hz. Muhammed'e karşı gösteren Hıristiyanlara bir gönderme vardır.

9 *İman* kalbin yönelişi, *îkân* yöneldiği şeyden kalbin tatmin olmasıdır. Kalp *îkân* ile tatmin olunca iman o kalpte harekete geçer ve o tatmin duygusu sahibinde bir meleke hâline gelir. Meleke hâline gelen iyilik, adeta sahibini koruyan bir meleğe dönüşür. Bu sonuç, hem hidayet nimetinin hem de Allah'ın insana verdiği değerin büyüklüğünü gösterir.

10 Âyetin son cümlesini çevirimizin gerekçesi, Zemahşerî'nin zamire dair yorumudur (*İtkân* II, 286; benzer bir ibare için bkz: 31:5).

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ۝ خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ ۖ وَعَلَىٰ
أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ وَمِنَ النَّاسِ
مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ ۝
يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۖ وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ
وَمَا يَشْعُرُونَ ۝ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ ۖ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا ۖ
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۖ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ۝ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ ۖ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ۝ أَلَا
إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ۝ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ ۗ أَلَا
إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ۝ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ
آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا ۖ وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ ۖ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ ۚ
إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ۝ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ
بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ۝

6 ŞU bir gerçek ki, küfre şartlanmış o kimseleri ha uyarmışsın ha uyarmamışsın, onlar için (ikisi de) bir: iman etmezler.[1] 7 Allah onların kalpleri ve kulakları üzerine mühür vurmuştur, gözleri üzerinde de bir tür[2] perde vardır; işte onlardır korkunç bir azabı hak edenler.[3]

8 İNSANLARDAN öyleleri de var ki, "Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler; ama onlar mü'minlerle değiller.[4] 9 Allah'ı ve iman etmiş kimseleri aldatmak isterler; hâlbuki onlar yalnızca kendilerini aldatırlar; ama bunu (Allah'ın ifşa edeceğinin) farkında bile değiller.[5] 10 Kalplerinde hastalık vardır;[6] Allah da onların hastalığını arttırmıştır; ve ısrarlı yalanları yüzünden can yakıcı azabı hak ederler.[7]

11 Kendilerine "Yeryüzünde fesat çıkarmayın!" denildiğinde, "Biz[8] sadece ıslahatçılarız" derler. 12 Aman dikkat, kesinlikle onlar fesatçıların ta kendileridirler; ama bunun farkında dahi değiller.

13 Kendilerine "Siz de insanların inandıkları gibi inanın!" denildiğinde, "Ya biz, ahmakların inandıkları gibi mi inanıyoruz?" dediler. Bakın![9] Onlar var ya onlar, gerçekten de ahmaktırlar; lâkin bunun bile farkında değiller.

14 Ama inanan kimselerle karşılaştıklarında "Biz iman ettik" derler. Şeytanlarıyla[10] baş başa kaldıklarında ise, "Biz sizinle beraberiz, biz (onlarla) sadece alay ediyorduk" derler.

15 Allah da onların alaylarına karşılık verir[11] ve onları kendi tuğyanlarına gömülmüş olarak bırakır, şaşkın şaşkın debelenirler. 16 Onlar hidayet karşılığında sapıklığı satın aldılar, bu yüzden ticaretleri onlara kâr sağlamadı; zira onlar doğru yolda giden kimseler değiller.[12]

---

1 Ellezine keferû'daki geçmiş zaman yapısı çeviriye "saplanmış" veya "şartlanmış" olarak yansıtılmıştır. Burada da görüldüğü gibi Kur'an'a göre kâfir, kendisine açık ve net olarak gelen vahyin çağrısını açık ve net olarak inkâr eden kimseye denir. (İçinden inkâr edip dışından kabul etmiş görünene münafık denir.) Bu anlamıyla kâfir "gayr-ı müslim" ile eşanlamlı olarak kullanılamaz. Burada "iman etmeyeceği" söylenenlerin başında, bundan yaklaşık 12 yıl önce inmiş olan Kâfirun sûresinde (109) "inanmayacağı" haber verilen kimseler gelir. Zımnen: Asla Allah'a kulluk etmeyeceklerini söylemiştik, nitekim öyle de oldu.

2 Belirsiz gelmesi anlama "bir tür" olarak yansır (Bkz: *İtkân* II, 291).

3 Bu bölümde "kâfir" tipolojisi için sadece iki âyet ayrılırken, "münafık" için tam 13 âyet (8-20) ayrılmıştır.

4 Veya *ba*'nın maiyyet vurgusuyla: "mü'minlerle beraber değiller". Bir özneden bir eylemi fiille değil de ism-i faille nefyetmek, onun sıfatından değil zâtından ve cevherinden dışlamaktır. Buna nefyin haberinin *bâ* ile gelişi de ilave edilirse şu anlama ulaşılır: "Onlar, özden inanma imkanlarını tercihleriyle tüketmişler, bunun üzeine Allah da onların inanma ihtimallerini ortadan kaldırmıştır". Zımnen: Sizin kendi inancınız için ne dediğiniz değil, Allah'ın sizin inancınız için ne dediği önemlidir. Yine zımnen: İnancında eğrilik olan ve bunu bilen bir gün düzelebilir, fakat inancında eğrilik olan ve doğru inandığını sanan asla düzelemez.

5 "Aldatmak isterler/aldatırlar" dedikten sonra "farkında değiller" demek, "farkında olmadan aldatırlar" demektir ki, âyette söylenen asla bu değildir. Şu hâlde onların farkında olmadıkları masumane söyledikleri yalanlar değil, bu yalanların Allah tarafından açığa çıkarılıp yüzlerine çarpılacağı gerçeğidir. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi budur.

6 "Kâlbinde hastalık olanlar" zümresi bu bağlamda münafıkları oluştursa da, bazı yerlerde münafıklardan ayrı bir kategoriyi oluşturur (Bkz: 74:31, not 12).

7 İmandan mahrum olmak, kişinin kendi ruhuna çektirdiği en şiddetli azaptır. İman ruh için hava gibi, su gibi, ekmek gibidir. Ruhunu bunlardan mahrum eden, öz elleriyle kendi ruhunu tarifsiz bir azaba mahkûm etmiş olur.

8 Suçüstü edilen ikiyüzlülerin savunmaya geçerken "biz" diye söze başlamaları, bir tür parmak izi bırakmaları anlamına gelir. "Biz"li bir söylemle sadece kendileri gibi düşünen bir grubu değil, sanki bir bedende taşıdıkları birden çok yüzü, bir yürekte taşıdıkları birden çok kişiliği ifşa etmektedirler.

9 *Elâ* tembih edatı, inkârcılar ve ikiyüzlüler için kullanıldığı bağlamlarda muhatabın uyuyan ve uyuşan bilincini ele verir.

10 Yahudilerin ikiyüzlülerinden söz eden 76. âyette "birbirleriyle baş başa kaldıklarında" şeklinde gelen ibare, bu âyette "şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında" şeklinde gelmiştir. Bu benzerlikten yola çıkarak buradaki şeytan, onlara sapıklıkta önderlik yapan insan şeytanları olarak da anlaşılabilir.

11 Âyette kullanılan muşakele sanatının bir gereği olarak Allah için "alay" kelimesinin kullanılması, "onların alaylarına hak ettiği karşılığı verme" anlamını taşır (Kurtubî). Münafıkların inananlarla alay etmesine karşılık Allah da kendisinin onlarla alay edeceğini beyan buyurmuştur. Kullanılan kelime aynı olmasına karşın, anlam tam aksidir ve tehdit içermektedir: Allah, onlara önce mühlet tanır, sonra da cezalandırır.

12 Kur'an'ın dinî alana transfer ettiği satın alma, ticaret, kâr, terazi, tartı, rehin almak, ücret, ödünç, borç gibi ticari kavramlar hayli dikkat çekicidir. Bu, hakikati asrın idrakine söyletmekle açıklanabilir.

17 Onların durumu şu kişinin durumuna benzer: O kişi bir meş'ale tutuşturdu;[1] Alevler etrafını aydınlatır aydınlatmaz Allah (gözlerinin) nurunu alıverdi ve kendilerini karanlıklar içinde bıraktı; artık göremezler:[2] 18 Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler:[3] artık onlar (hakikate) dönemezler.

19 Ya da (durumları şu örneğe) benzer: Gökten inen bir sağanak (düşünün), onunla birlikte karanlıklar, gök gürlemesi, şimşek...[4] Yıldırımlardan dolayı, ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar.[5] Zira Allah kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır. 20 Şimşek neredeyse gözlerini kör eder; onları ne zaman aydınlatsa, o aydınlıkta yol alırlar; ne zaman da karanlık üzerlerine çökse, ayakta kalakalırlar. Ve eğer Allah dileseydi, işitme ve görme duyularını giderirdi; çünkü Allah'ın her şeye gücü yeter.

21 EY insanlık ailesi![6] Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki korunasınız! 22 O'dur size yeryüzünü döşek kılan, gökyüzünü bina eden, gökten suyu indirerek ikram eden[7] ve onunla sizin için türlü meyveler çıkaran. O hâlde (bütün bunları yapanın tek O olduğunu) bile bile Allah'a eşdeğer rakip güçler[8] tasarlamayınız!

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ
ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ۝
صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ۝ أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ
فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ
الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ۝ يَكَادُ
الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا
أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ
إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ
الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۝ الَّذِي
جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ
مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا
وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى
عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ
اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا
النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ۝

23 Eğer siz kulumuza indirdiklerimize dair bir kuşku taşıyorsanız, haydi, hemen onun benzeri bir sûre getiriniz; ve eğer sözünüze sadıksanız, Allah dışındaki tanıklarınızı da yardıma çağırınız!

24 Ama eğer şimdiye kadar (bunu) yapamadınızsa, bundan böyle de asla yapamayacaksınız demektir; o hâlde yakıtı insanlar ve taşlar olan, inkâr edenler için hazırlanmış ateşten sakınınız!

---

1 Buradaki ateş ısınmak için değil yol göstermek için yakılan ateştir. Bu nedenle "ateş yakan" diye değil "meşale tutuşturan" diye tercüme edilmesi daha uygundur.

2 Aydınlanmak için meş'ale tutuşturan kişi, yaratılışı gereği ışığı arayan insandır. *İstevkade* "taleb" veya "mübalağa" bildirir. Aydınlanmayı talep ediyor, belki şiddetle istiyor. Medine'deki Yahudi kökenli münafıklar mesela. Allah Rasulü gelmeden önce düşmanlarını hep yeni gelecek peygamberle korkutuyorlar. "O bir gelsin, ondan sonra görün siz" diyorlar. İstedikleri ışık ellerine veriliyor. O da nesi? Bu kez gözlerini kapıyorlar. Öz çocuklarını bildikleri gibi bildikleri peygamberi inkâr ediyorlar. Önce göremiyorlar değil, görmek istemiyorlar. Görememek suç değil, görmemek suç. Onlar bunca istedikleri ışığa gözlerini ısrarla kapatınca, Allah da onların bu tercihlerini "melekeleri" hâline getiriyor ve gönül gözlerinin nurunu alıyor.

Ondan sonra farz-ı muhal isteseler de artık iş işten geçmiş oluyor. Sözün özü: Kendi tercihlerine Allah onları mahkûm ediyor.

3 Âyet, adeta tüm duyuların iptal edildiği kalıcı bir hipnoz durumunu veya duyuların var olmakla birlikte işlevlerini yerine getiremedikleri "afazi" hâlini çağrıştırır.

4 Zımnen: Hakikate sırt dönmenin mazereti yoktur, küfrün bahanesi geçersizdir. Zira sağır olsanız gök gürültüsünü duyar, kör olsanız şimşeği görürsünüz.

5 Parmağı kulağa tıkamak bir mecaz-ı mürseldir ve "ölüm korkusunu" ifade eder. Allah Rasulü'nün şu sözleri sanki bu âyetin tefsiri gibidir: "İnsanlara nisbetle benim durumum ateş yakan bir kimsenin durumuna benzer. Ateş çevresini aydınlatınca kelebekler ve ışığa gelen haşereler o ateşe üşüşmeye başlarlar. O da onları uzaklaştırmak ister. Onlar ise baskın çıkarlar ve ateşe girerler. Ben sizi belinizden kavrayıp ateşten çekmek istedikçe, siz ateşe girmek istiyorsunuz." (Buhârî ve Müslim)

6 *Eyyuhâ* bir kalıp ifadedir. Hatibin muhatabı "aile" olarak gördüğü durumlarda kullanılır (*İtkân* II, 181). "Ey!" diye başlayan tüm cümleler "çağrı" (nida) cümlesidir. Her çağrıda iki taraf bulunur: Çağıran ve çağrılan. Kur'an'ın bir çok yerinde olduğu gibi burada da çağıran Allah, çağrılan tüm fertleriyle insan cinsidir. Nida, muhataba olur. Nida, çağıranın çağrısını işitecek kimseye yapılır. Nida, çağıranın çağrısını duyacak kadar yakın olana yapılır. Nida, çağıranla çağırılan arasındaki samimiyet ve tanışıklığa işaret eder. Nida, mutlaka ya cevap ya icabet gerektirir. Nida eden Âlemlerin Rabbiyse insana düşen "lebbeyk" demektir.

7 *İnzal* ikram vurgusu taşır (Bkz: 7:23, not). Kur'an, insanlığı bir şeye çağırırken "ikna" metodunu kullanır ve mutlaka "belgeler" (*âyât*) ibraz eder. Çağırdığı şeye gözü kapalı çağırmaz. Tıpkı burada olduğu gibi, Kitab'ın okunan âyetleri Kâinatın yazılı/kayıtlı âyetlerini referans gösteriyor.

8 *Endâden*'i çevirimizin gerekçesi için bkz: 41:9, not 11.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا
مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا
بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ۝ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا
بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ
اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا
يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ۝ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ
مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ
وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ۝ كَيْفَ
تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ
ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝ هُوَ الَّذِي خَلَقَ
لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ
فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

25 İmana ulaşan ve bu imanla uyumlu iyilikler[1] işleyen[2] kimseleri zemininden ırmaklar çağlayan cennetlerle müjdele! Her ne zaman oranın nimetlerinden ikram olarak onlara sunulsa, "Bunlar bize daha önce bahşedilenlerin aynısıymış" diyecekler. Oysa ki bu, o nimetlerin çağrıştırdığı belli belirsiz bir benzerlik.[3] Ve onlar için cennette pırıl pırıl eşler olacak ve onlar orada kalıcıdırlar.[4]

26 Allah bir sineği ya da ondan da küçüğünü misal vermekten kaçınmaz. İman edenler iyi bilirler ki, gerçek, Rableri katındandır. Küfre saplananlara gelince: "Allah bu örnek ile ne demek istedi?" derler. Bununla Allah bir çoğunu saptırırken bir çoğunu da doğru yola yöneltir. Ve fakat yoldan çıkmışlardan başkasını kesinlikle saptırmaz.[5] **27** Onlar ki (fıtrat) sözleşmesinden[6] sonra Allah'ın (aldığı) sözü bozarlar, Allah'ın kurulmasını emrettiği bağları kesip koparırlar ve yeryüzünde ahlâkî çürümeye neden olurlar[7] işte bunlardır hüsrana uğrayanlar!

28 Cansızken size hayat bahşeden, ardından sizi öldüren ve ondan sonra da diriltен,[8] en sonunda sizi kendisine döndüren Allah'a karşı nasıl olur da nankörlük yaparsınız?

29 Yeryüzündekilerin tümünü sizin için yaratan,[9] sonra göğe yönelerek onu yedi gök olarak düzenleyen O'dur:[9] Nihayet her şeyin bilgisine sahip olan da O'dur.

---

1 "Sâlih amel", vahyin nüzûl sürecinde farklı vurgular kazanarak zenginleşen merkezi bir kavramdır. Bireysel ve fıtri olandan toplumsal ve eğitsel olana doğru bir seyir takip eder. Başlarda "sorumlu davranış", ortalarda "Allah'ın Razı olduğu eylemler", Medine'de ise "ıslah edici iyilikler" vurgusu kazanır (Açıklama için bkz: 95:6, not). Sâlih bir amel şu beş özelliği bünyesinde taşımalıdır: 1) *İfsad*'ın karşıtı olarak bir kötülüğü düzeltmelidir. 2) Fasık'ın karşıtı olarak doğru ve dürüst olmalıdır (sâlih-fasık karşıtlığı için bkz: 7:56) 3) *Seyyie*'nin karşıtı olarak özünde iyi(lik) taşımalı (*sâlih-seyyie* karşıtlığı için bkz: 9:102). 4) Nefrete değil barışa ve sevgiye yönelik olmalıdır (4:128,129; 49:9).

2 *'Amile* ile *fe'ale* fiillerinin arasındaki farkı vurgulamak için birincisini mümkün olduğunca "işledi", ikincisini ise "yaptı" şeklinde çevirdik. Çünkü birinci fiil "bir süreçte yapmayı" ifade ederken, ikincisi "bir anda yapıvermeyi" ifade eder (*İtkân* II, 208).

3 *Teşâbuh*, ya özün sabit kalıp şeklin değişmesi, ya da tersidir. *Muteşabihen*'in belirsiz niteliği çeviriye "belli-belirsiz" olarak yansımıştır.

5) *Fâsit*'in karşıtı olarak yararlı olmalıdır (Bkz: 47:2; *sâlihât* ile *hasenât* arasındaki fark için bkz: 103:3, not 5). Sâlih amel Kur'an'da iman ile birlikte geldiği tüm yerlerde "imanla uyum içindeki bir eylem ahlâkına ve hayata" delalet eder.

Yani: Dünyadaki nimetler cennetteki nimetlerin çok çok uzak bir kopyasıdır (Müteşabih için bkz: 3:7, not 5).

4 *Halidîn,* uzun bir süre. *el-Huld,* bir şeyin uzun süre bozulmadan kalmasını ifade eder (Râğıb).

5 Bu âyet, çift özneyi gören *yeşâ'* fiillerini çevirimizin gerekçelerinden birini teşkil eder. Mesela *yudillu men yeşâ'* ibarelerini "Allah sapanın/sapmak isteyenin sapmasını diler" şeklinde çevirdik. Bu âyet bu tür kalıpları açan bir âyettir. Zira "Allah yoldan çıkmışlardan başkasını saptırmaz" (Krş: 13:27, not).

6 *Misak* mecazi veya mânevi bir sözleşme olarak düşünülebilir. Allah'ın insana doğuştan verdiği fıtrat, vicdan ve akla tekabül etmektedir. Özünde bu doğal hidayet unsurları da fiili bir sözleşme sayılmalıdır. *Nakd,* sağlam ve kalın bir halatı lif lif çözmek demektir. Bu durumda *misak* Allah'ın kopmaz ipine sarılmayı ifade eder.

7 Burada koparılmaması emredilen bağlar dört şıkta özetlenebilir: 1) İnsanın kendisiyle olan bağı. 2) İnsanın Allah'la olan bağı. 3) İnsanın insanla olan bağı. 4) İnsanın tabiat ve evrenle olan bağı. Bu ana şıkların altına akıl-vahiy, dünya-âhiret, lafız-anlam, madde-manâ, akıl-vahiy, birey-toplum, zengin-yoksul, karı-koca, yönetenyönetilen vb. gibi bir çok bağ dizilebilir. Öncelikle anlıyoruz ki, Allah'ın koparılmamasını emrettiği bağlar, bütünüyle insanı ve insan hayatını ilgilendiren bağlardır ve bu bağların korunması ferdi ve toplumsal barış ve huzuru garanti ederken, birbirinden koparılıp ayrılması bunları yok etmektedir. Âyetin son bölümünde buna sebep olanların kaybedecekleri ve zımnen kaybettirecekleri vurgulanmaktadır.

8 Krş: 40:11.

9 "Yedi gök" bilinen ve bilinmeyen birbirinden farklı tüm kozmik sistemleri kapsayan bir ifade. Yedi rakamı çeşitlilikten ve çok katmanlılıktan kinayedir (Krş: 15:44, not). Yedi gök "yer" ile birlikte anıldığında "bütün bir kâinât" anlamına gelir.

10 Varlıkta asl olan mübahlıktır. Onun için İslam fıkhında serbestliğine değil, yasaklığına delil aranır. Yaratılan herşeyin insan için yaratıldığının bir gereğidir bu.

٥

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوٓا
اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَٓاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ اِنِّٓي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ وَعَلَّمَ
اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِـُٔونِي
بِاَسْمَٓاءِ هٰٓؤُلَٓاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ
لَنَٓا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ۝ قَالَ يَٓا اٰدَمُ
اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْ فَلَمَّٓا اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ
اِنِّٓي اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ
تَكْتُمُونَ ۝ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا
اِبْلِيسَ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ۝ وَقُلْنَا يَٓا اٰدَمُ
اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا
تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظّٰلِمِينَ ۝ فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ
عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ
عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ ۝ فَتَلَقّٰٓى
اٰدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۝

30 [1] HANİ, senin Rabbin melaikeye[2] "Ben yeryüzünde bir halife[3] tayin edeceğim"[4] dediği zaman da şöyle sormuşlardı: "Yeryüzüne fesat çıkaran ve kan dökmekte olan birini mi atayacaksın; üstelik biz seni hamd[5] ile tesbih ve takdis edip dururken?"[6] (Allah) cevap verdi: "Şu kesin ki, ben sizin bilmediğiniz şeyleri de bilirim."[7]

31 Ve Âdem'e[8] tüm isimleri öğretti,[9] bunun ardından onları meleklere takdim etti ve dedi ki: "Hadi, eğer sözünüzün arkasında duruyorsanız şunların isimlerini[10] bana bir bir haber verin!"[11]

32 (Melekler) cevapladılar: "Sen tek otoritesin,[12] bizim Senin bize öğrettiğinden başka bir ilmimiz olamaz;[13] yalnızca sensin her şeyi tam bilen, her hükmünde tam isabet kaydeden."

33 (Allah) buyurdu: "Ey Âdem! Şunların isimlerini onlara bildir."[14] Onların isimlerini (meleklere) bildirince de; "Size demedim miydi "Ben bilirim göklerin ve yerin sırrını; gizlediklerinizin ve açıkladıklarınızın tümünü de ben bilirim" diye?"[15]

34 İşte o zaman meleklere demiştik ki: "Âdem(oğlu) için emre âmâde olun![16] İblis[17] hariç, hepsi emre âmâde olmuştular. O (ise) emre karşı geldi, büyüklük tasladı ve nankörlerden oldu.

35 Ve dedik ki: "Âdem! Sen ve eşin şu bahçeye[18] yerleşin, orada canınızın çektiği her şeyden serbestçe yiyin, şu ağaca[19] da yaklaşayım demeyin, sonra zalimlerden olursunuz."[20]

36 Fakat Şeytan onların ayaklarını kaydırdı,[21] böylece sahip oldukları müstesna konumdan uzaklaştırdı. Ve Biz dedik ki: "Birbirinize düşman olarak çıkıp gidin![22] Zira yeryüzünde, geçici bir hayat alanı ve tadımlık bir haz sizi bekliyor!"[23]

37 Fakat Âdem Rabbinden aldığı birtakım kelimelere sarıldı,[24] (Allah) da onun tevbesini kabul etti:[25] çünkü O, evet O'ydu tevbeleri kabul etme makamında olan, her işinde merhamet sahibi olan.[26]

---

1 Burada çeviriye mânasıyla değil işleviyle yansımış olan bir *vav* vardır. *Vav*'ın ibtidaiyye işlevi çeviriye paragraf başı olarak yansımıştır. Bu kıssanın ana fikri şudur: İnsanın yeryüzündeki varlık amacı, ne melekliktir ne de şeytanlık; hatası ve kusuruyla insanlıktır, insanlık... İşbu yüzden, insan beşer doğar, irade ve akılla insan olur. Vahiy irade ve aklı doğru kullanma talimatıdır.

2 *Melâike*, *melek*'in çoğuludur. Sonundaki *ta*'yı çoğula delalet eden müenneslik ta'sı değil de *allâme* ve *nessâbe* gibi mübalağa *ta*'sı olarak niteleyen bir ekol de vardır. *Melek*'in türetildiği *milâk* bir varlığın kendisine dayandığı şeydir. Yani bir şeyin meleği onu ayakta tutan nokta/kuvvettir. Araplar şöyle der: "Kâlp cesedin milakidir". Bu açıklamayı kendisine borçlu olduğu-

muz Râğıb, Kur'an'daki kullanımlarından yola çıkarak her *melek*'in *melâike* olduğunu, lâkin her *melâike*'nin *melek* olmadığını söyler (*Müfredât*). Kelimenin *melk*'ten türetilmiş olduğunu söyleyenler de anlamının "kuvvet, dinamik" anlamına geldiğini ifade ederler. İnsanda bir tavır ve davranışın otomat bir biçimde iyice yerleşik hâle gelmesi de aynı kökten gelen *meleke* sözcüğüyle ifade edilir. İsrâ 95'te, aynı cümle içinde hem tekil (*meleken*) hem çoğul (*melaike*) olarak gelmesi, tekil ve çoğul arasındaki bu keskin ayrıma ihtiyatla yaklaşmamız gerektiğini akla getirse de, âyetteki kullanımın tamamen farklı bir gerçeği vurgulamak olduğu açık. Razi, Âdemoğlu'nun emrine âmâde olan meleklerin özellikle "yeryüzü melekleri" olduğunu söyler ki, bu sözkonusu "farklı gerçeğin" püf noktasını teşkil eder.

3 *Halife*, hem ismi fail hem de ismi mef'ul kalıbı. Fail olarak "bir başkasına vekalet eden", mef'ul olarak "bir başkasına vekalet veren". Bu ikinci anlamda insanın halifeliği nesillerin birbiri ardınca gelişidir. Çoğulu *halâif*'tir. *Hulefa* ise *halif*'in çoğuludur. *Halîf* ile *halîfe* arasında mahiyet farkı vardır: Halife, iyi olanın vekili, yardımcısı, sözcüsü, temsilcisi iken; halif kötü olanın yerine geçen, onu temsil eden, ona vekalet eden anlamına gelir. Âyette halife her ne kadar tekil gelmişse de, tıpkı ilk atalarının adıyla anılan Türk, Ari, Sami, Mudar kavim ve kabileleri gibi Âdem de tüm insan soyunu sembolize ettiği için insan neslinin tümüne delalet eder (Zemahşerî). Kur'an'ın hiçbir yerinde bu kelime tekil ya da çoğul olarak Allah'a izafetle kullanılmıyor. Ne ki Enâm 165'te yeryüzüne izafetle "yeryüzünün halifeleri" olarak kullanılıyor (Krş: 7:69; 10:73; 35:39; 38:26). Bu kullanımın açıkça gösterdiği şey birinin yerine vekalet ve niyabet anlamına değil, tıpkı siyasal alanda kullanıldığı gibi "tedbir" ve "imar" anlamına geldiğidir. Özetle insan yeryüzünün "kalfası" kılınmıştır.

4 *İnni ca'ilun* ibaresine *inni hâlikun* anlamı vermek bizce isabetli değildir. *Ce'ale* fiili, bağlamına -aldığı mef'ule- göre birden fazla anlam içeren fiillerdendir. Kur'an'da özellikle insanın "yaratılış" ve çoğalış serüveninin niceliğiyle ilgili âyetlerde *ce'ale* fiili kullanılmaktadır. Hatta kimi âyetlerde aynı cümle içerisinde ilk yaratılışı ifade için *halaka* (yarattı) fiili kullanılırken (4:1), ondan sonraki gelişim sürecini ifade için ce'ale fiili kullanılmaktadır. (6:1; 7:189; 35:11; 49:13) *Halîfe/halâif*'in kullanıldığı tüm âyetlerde yüklem olarak ısrarla *ce'ale*'nin kullanılması dikkat çekicidir (*Ca'l* ve *halk* farkı için bkz: 78:9, not 9)

5 *Hamd* için bkz: 1:1, not 3.

6 Burada adı geçen üç eylem de (hamd, tesbih, takdis) Kur'an-ı Kerim'de, şuurlusu ve şuursuzu, iradelisi ve iradesiziyle tüm varlıkların ortak eylemi olarak geçer. Hamd, tesbih ve takdis, sadece "konuşan iradeli canlı" olan insana has değildir. İnsan bu evrensel koroya bilinçli olarak katılırsa, insanın sesi evrenin sesiyle uyum arz etmiş olur. Kozmik uyumu bozmanın cezası, doğaya ve doğasına yabancılaşmadır. Hamd, tesbih ve takdisin üçü de namaz ibadetinde Fâtiha, tesbihat ve secde ile temsil edilmiştir. Tüm varlık kategorilerinin namazda temsil edildiğini ifade etmek için kimi alimler kıyamı dağların, rükuu hayvanların ve secdeyi de bitkilerin temsil edildiği bir ibadet olarak te'vil ederler.

7 Bu âyette sembolize edilen şey, insanın Allah nezdindeki müstesna yeri ve değeridir. Bu değer, meleklerin de aday oldukları bir makama insanın lâyık görülmesiyle ifade edilmektedir. İnsan dahil hiçbir yaratık, sahip olduğu değer ve meziyetlere kendiliğinden sahip değildir. Tüm diğer varlıklar gibi insan da "kerametini" Allah'a borçludur.

8 Kur'an'da 25 yerde geçen Âdem ismi 7 yerde Âdemoğlu (*beni âdem*) şeklinde gelir. *el-Edeme* Ferrâ'ya göre "aracı, vesile" demektir. Zemahşerî ise bu kelimenin "bir toplumun lideri, öncüsü" anlamına kullanıldığını söyler (*Esâs* I, 7). 30. âyetin dipnotunda da belirtildiği gibi bu kıssada Âdem soyunu temsilen yer almaktadır. Bu kıssanın nakledildiği âyetlerde kullanılan zamirler şaşırtıcı bir değişkenlik gösterir. 29. âyette yeryüzündeki her şeyin insan için yaratılmasından söz edilirken ikinci çoğul şahıs (siz) kullanılırken, müteakip âyetlerde Âdem'e işaretle ikinci tekil şahsa (sen) geçilmekte. Da-

ha da ilginci bu kıssanın detaylı bir biçimde aktarıldığı A'râf 11'de Âdem'in yaratılışı ikinci çoğul zamirle, "siz: Âdem" diyebileceğimiz bir formüle yol vermektedir. Kur'an, Âdem için kullandığı ifadeleri insan için de kullanır (23:12, 13). İnsan sûresinin 2. âyetinde *nutfe*'den yaratıldığı söylenen ve türün tüm üyelerini içeren *el-insan* lafzı Âdem'i de kapsar.

9 Öğrenme yeteneğine, hassaten eşyaya isim koyma yeteneğine delalet eder. Talim, kalıp olarak bir süreç içinde öğrenmeyi ifade eder. *Ta'limu'l-esmâ*'yı en güzel Rahmân 3-4 açıklar: "O insanı yarattı; ona kendini ifade etmeyi öğretti". Sözün özü: Bilmek içkin değil aşkın bir eylemdir. Bilgi "elde edilmiş" değil "verilmiş" bir şeydir ve kaynağı Allah'tır. İnsanın şerefi Allah'ın öğrencisi olmaktan kaynaklanır. Bu âyet, insanın da meleğin de bilgisinin "yoktan var edilmiş" (*ibda*) değil, alınmış ve keşfedilmiş (*ahz* ve *keşf*) olduğunu gösterir. Alınan her bilgi sonradandır, geçicidir, sınırlıdır. Ayrıca, bu âyetten yola çıkılarak dilin ilk nüvesinin fiiller değil isimler olduğu sonucuna varılabilir.

10 Buradaki *'aradahum* eğer *esmâ*'a dönseydi *'aradahâ* (ve *bi-esmâihâ*) şeklinde gelmesi gerekirdi. Fakat bilinçli varlıklar için kullanılan formla gelmiş. Bu şu anlama gelir: burada meleklere sunulanlar "isimler" değil, o isimlerin bizzat sahipleridir. Bunların bilinçli varlıklar olması hâlinde, insan dışında da bir çok bilinçli varlığın olması gerekirdi ki biz bunları bilmiyoruz. Bilinçliler için kullanılan zamir ve işaret isimleri, onların aklına delalet eden nitelikler için de kullanılır (Msl: 17:36). Bu mânada *esmâ'* akıl, gönül, duyma, işitme ve konuşma gibi bilinçli varlıkta bulunan yeti ve niteliklere delalet edebilir. Daha temelde, insana yaratılıştan verilmiş "ben idrakine" ve "huduri bilgiye" delalet edebilir. Allah en doğrusunu bilir.

11 Akla ilk gelen soru şudur: Melekler nasıl bildi? Allah'ın görünmez varlıkları (cinler) insanlardan daha önce yarattığı 15:27'de ifade edilir. Bu durumda cinlerin, yeryüzünde insandan önce halife kılındığı sonucuna varılır. Cinler insandan önce böyle şeyler yapmış olmalıdırlar ki, melekler bu tecrübeye dayanarak itiraz etmiş olsunlar. Zaten şeytan'ın durumu da bu açıklamayı güçlendirmektedir. Bir başka açıklama da şöyle yapılabilir: Kur'an'da beşerin insanlaşma sürecinin sudan başlayıp çok uzun bir aşamada (*etvâr*) gerçekleştiği ifade edilir (71:14). İnsan adlı canlı, kendisini insan yapan "ruh" üflenmeden önce kan dökmüş fesat çıkarmış olabilir. Eğer durum böyleyse, melekler bu tecrübeye dayanarak bunları söylemiş olmalıdırlar. Bu açıklamadan, bir değersizleştirme ve indirgeme operatörü olan Darwin'e asla bir pay çıkmaz. Allahu a'lem.

12 Burada "tenzih" ve "takdis" amaçlı kullanılmıştır. Tüm olumsuzluklardan mutlak olarak arındırma ve tüm olumlu özelliklerin en mükemmeliyle nitelendirme O'nun tartışılmaz otoritesine yapılan bir vurgudur. Bu nedenle "tek otoritesin" şeklinde çevirdik.

13 Bu âyet, meleklerin insanoğlu gibi bilgi üretemediklerine, sadece kendine verilmiş bilgiyi kullandıklarına delalet eder.

14 Bilginin öğretilmesi (*ta'lim*) Allah'a isnat edilirken, bilginin aktarılması (*inbâ'*) insana isnat edilir. Dilin insan düşüncesinin deposu olduğu hatırlanacak olursa, ilk insanın düşünce dağarcığını Allah'ın doldurduğunu, yani düşüncenin ilk sermayesini insana Allah'ın verdiğini ifade eder. İnsan ilk sermayenin veriliş amacına sonradan sadâkat de gösterebilir, ihanet de edebilir.

15 Bu ifade şöyle de yorumlanabilir: Ben, insanın fesatçılığı ve kan dökücülüğü konusunda açığa vurduğunuz endişeleri bildiğim gibi, kendinizi bu makama Âdem'den daha lâyık görme hususunda gizlediğiniz duyguları da çok iyi bilirim.

16 Âdem'i "Âdemoğlu" olarak çevirimiz ve bu secdenin mahiyeti için bkz: 7:11, not 7.

17 *İblis*, şeytanın ismi değil içine düştüğü açmazı en güzel bir biçimde ifade eden sıfatıdır. *el-İblâs*, "belanın şiddeti karşısında düş kırıklığına uğrayarak umutsuzluğa kapılmak" anlamına gelir (Râğıb). Kur'an'da kelime bu anlamda kullanılmıştır (6:44; 30:12, 49). Zira onu iblisleştiren, umutsuzluktur. Allah'la ilişkisinin anlatıldığı yerlerde İblis, Âdem'le ilişkisinin anlatıldığı yerlerde Şeytan olarak anılır (81:25, not). Sözün özü: Allah'tan umut kesmek insanı iblisleştirir.

18 Arap dilinde *c-n-n* kökünden türetilen tüm kelimeler "örtünme, gizlenme" anlamına gelir. Cennet'in "zemini görünmeyecek kadar örtülü, kapalı" kök anlamının nedeni bizce "insan bilincine ve tecrübesine kapalı" olduğu, "aklın kavrama kapasitesi dışında" olduğu içindir. "Ağaçlarının sıklığından tabanı görülmediği için böyle denmiştir" açıklaması hiçbir aklın almayacağı sonsuz güzellik diyarı olan cenneti değil, dünyanın has bahçelerini ifade eder.

19 Burada geçen "ağaç" şu âyetler ışığında anlaşılmalıdır: "Sana sonsuzluk ağacını ve sonu gelmez bir saltanatın (yolunu) göstereyim mi?" (20:120) Aynı hakikat A'râf sûresinde başka bir üslûpla ele alınıyor: "Rabbinizin sizi bu ağaçtan uzak tutması, başka değil, sadece siz (ondan yiyince) iki melek (gibi) olursunuz veya ölümsüzleşirsiniz de ondandır (7:20).

20 Âdem'in konulduğu cennet âhirette vaad edilen cennet mi, yoksa dünyada bir bahçe midir? Alimlerden bir kısmı, üçüncü bir görüşü dile getirerek bu cennetin gökte olduğunu savunurlar. Buna delil olarak da bazı haberleri ve ilgili âyetlerdeki "ininiz" (*ihbitû*) ifadesini gösterir eklerler: eğer bu cennet yüksek bir yerde olmasaydı "ininiz" denilmezdi. Bu görüşe karşı çıkanlar ise *ihbitû* kelimesinin 61. âyette olduğu gibi "çıkmak, dönmek" anlamında kullanıldığını söylemişlerdir. Ubey b. Ka'b, ibn Abbas, Süfyan b. Uyeyne, Ebu Hanife ve Mâtürîdî bu bahçenin yeryüzünde olduğunu söylemişlerdir (İbn Kayyım, Dımaşk, 1419, *Hâdi'l-Ervah*, s. 25). Âhiret cennetinde yasak yoktur. Oraya giren bir daha çıkarılmaz. "Allah sizi yerden tarifsiz bir bitirişle bitirmiştir" (71:17) buyurulur. Sembolik bir okumayla, "ana rahmi", Âdemoğlunun cenneti olarak yorumlanabilir. Âdem kıssasında cennette iskan, yasak ağaçtan yeme ve tevbeden oluşan üç aşama, Abduh'a göre insanın yaratılışındaki üç evreye tekabül eder. Âdem kıssası Âdemoğlu'nun kıssasıdır. Âdem'in adının anılması, kavmi büyüğünün adıyla anmak kabilindendir. Cennette iskan, üzüntü ve kederin olmadığı, "kederden kaç hazza koş" sözünde ifadesini bulan çocukluk evresine delalet eder. Ağacın meyvesinin yasaklanması ve bu yasağı çiğnemek iradenin ortaya çıkma evresine, pişman olarak Allah'a yönelmek ise olgunluk evresine tekabül eder. Allah'tan kelimelerin verilmesi, insan aklının hakikati bulmaya yetmediği, mutlaka nübüvvete ihtiyaç duyduğuna delalet eder (*el-Menâr* I, 282-284). İnsanlığın sembol ('sembolik' değil) atası Âdem'in yaşadığı bu süreçle, her bir insanın anne karnında yaşadığı embriyolojik gelişim süreci arasında, 'tedebbür' için bazı paralellikler kurulabilir mi? Anne rahmi, Âdemoğlunun zahmetsizce yaşadığı bir tür "cenneti"; Âdem'in kovuluşu, insanın dünyaya gelişini; Âdemin yasak ağaçtan yedikten sonra cinselliği keşfetmesi, insanın akıl-baliğ olarak cinselliği keşfetmesini çağrıştırır. İnsanın dünya hayatının âhirete nisbeti, ana rahmindeki sürenin dünya hayatındaki süreye nisbeti gibidir. Allahu a'lem.

21 İnsan iradesinin hayır ve şerri seçmekle sınanacağına delalet eder. Şeytanın insanoğlu üzerinde herhangi bir gücü olduğunu göstermez (15:42). Âdem ve eşinin suçsuz olduğunu da göstermez: "Ne zaman yoldan saptılarsa, Allah da onların kalplerinin sapmasına izin verdi" (61:5).

22 Birbirine düşman olan sadece insanoğlu ve şeytan soyu değil, aynı zamanda insanlar içerisinden şeytana uyan "şeytan taraftarları" ile Allah'a itaat eden "Allah taraftarları"dır. Ne ki Âdem ve eşi temsilinde olduğu gibi, şeytan taraftarı olmadığı hâlde şeytana aldananlar da var. İşte böylelerine günahına af dileyen Âdem ve eşi örnek gösterilmektedir.

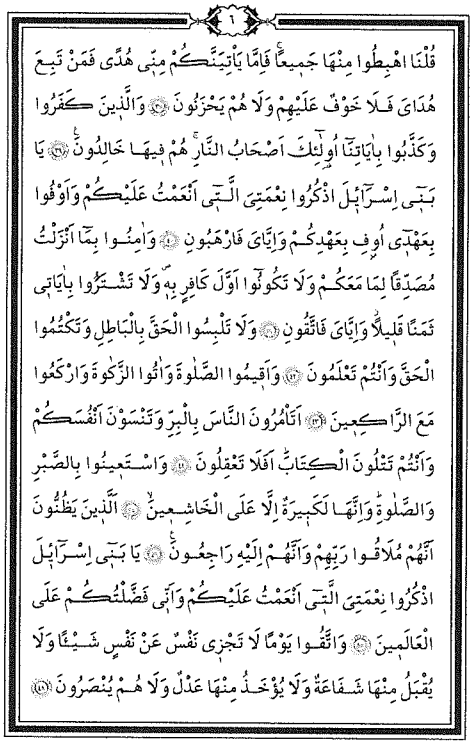
23 Şeytan da, insan da cennetten kovulmuştu. Ama kovulma sonrasında şeytanla insanın davranışları arasında ateşle toprak arasındaki fark kadar fark vardı. Şeytan yanlış bir kaderciliğe sapıp kendisini bu duruma düşürenin Allah olduğunu (15:39) îmâ ederek Allah'a iftira ederken, Âdem ve eşi hatayı kabullenme ve sorumluluğu üstlenme farkını gösterdi. İşte bu farkı ödüllendiren Allah, insana hatasını nasıl telafi edeceğinin, Yaratıcısıyla bozulan ilişkisini nasıl düzelteceğinin yolunu gösterdi. İlâhî lânet hata yapana değil hatayı savunanadır.

24 *el-Kelm*, "duyum ya da gözlem yoluyla insan idraki üzerinde kalıcı bir etki yapmak" anlamına gelir. Kulakla algılanan çeşidine *kelam*,

göz ile algılanan çeşidine *kelm* denir. Dilimizde söz için "dil yarası" deyimini doğrular şekilde "yaralamak" anlamı yanında tedavi için yaralamak demeye gelen "ameliyat" anlamını da içerir. *Kelime*, hem anlamlı bir sözcük, hem anlamlı bir cümle, hem de uzun bir konuşma için kullanılır. Etimolojik açıdan kulağın ve gözün algıladığı anlamlı ve etkili her şeye kelime adı verilebilir. Âdem'in aldığı (bir okunuşta "Âdem'e verilen") kelimelerin kulakla algılanan bildiğimiz kelimeler olabileceği gibi, gözle algılanan fiili kelimeler ve gönülle algılanan kalbi ıstırap ve nedamet de olabilir. Bu üçüncüsü âyette "almak" anlamını verdiğimiz *telakki* lafzına daha uygun düşüyor. Çünkü *telakki* basit bir alma ya da verme değil, bilinçli bir buluşma, kavuşmadır. Âdem, pişmanlık duygusunu şu kelimelerle dile getirdi: "Rabbimiz! Biz kendi kendimize zulmetmişiz; eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, kesinlikle kaybedenler arasına gireriz!" (7:23) Birçok müfessir bu sözleri Âdem'in aldığı kelimeler olarak takdim etmişse de bu doğru olmasa gerek. Çünkü bu âyet, bir önceki âyette geçen Allah'ın tazirli sorusuna bir cevap olarak gelmiştir.

25 Kur'an'da bazı peygamberlerin 'zelleleri' bir ibret vesikası olarak zikredilir. Bu cümleden olarak Âdem'in yasağı çiğnemesini, Hz. Yûnus'un görevini izinsiz terk etmesini, Hz. Musa'nın peygamberlik öncesi elinden çıkan ölümlü kazayı, Hz. Davud'un tevbe sebebi olan 'zelle'sini örnek gösterebiliriz.

26 Âdem yeryüzüne sürgün mü edildi, yoksa misafir mi? Bu ve bir sonraki âyet dikkate alındığında Âdem yeryüzüne, yaptığı tevbeden sonra ilâhî rehberliğin sürekliliği vaadiyle misafir edilmiştir. Âdemoğluna tahsis edilen dünya, günahın bedeli değil tevbenin ödülüdür.

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ۚ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ
هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ يَا
بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا
بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ۝ وَآمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ
مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ ۖ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي
ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ۝ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا
الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا
مَعَ الرَّاكِعِينَ ۝ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ
وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ
وَالصَّلَاةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ۝ الَّذِينَ يَظُنُّونَ
أَنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ۝ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى
الْعَالَمِينَ ۝ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا
يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ۝

38 Emrettik: Oradan hep birlikte çıkıp inin! Fakat, Benden bir rehberliğin size ulaşması şarttır.[1] Her kim (kendisine ulaşan) rehberliğime uyarsa, artık onlar için gelecek endişesi yoktur, geçmişten dolayı mahzun da olmayacaklar.[2] **39** Küfre saplanıp kalan ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince: işte onlar ateşin yoldaşıdırlar: onlar orada kalıcıdırlar.[3]

40 EY İSRÂİLOĞULLARI![4] Bir dönem size verdiğim nimetlerimi[5] hatırlayın![6] Siz Bana verdiğiniz sözde durun ki Ben de size olan vaadimi tamamlayayım;[7] ve kaygınızın merkezinde sadece Ben olayım![8]

41 Ve yanınızda olanı doğrulayıcı olarak indirdiğim vahye inanın; ve onu inkâr edenlerin öncüsü siz olmayın, âyetlerimi de basit çıkarlar karşılığında pazarlamayın;[9] ve sorumluluğunuzun merkezinde sadece Ben olayım![10]

42 Hakkı bâtılla karıştırmayın[11] ve bildiğiniz hâlde hakkı gizlemeyin![12] **43** Namazı istikametle kılın, zekâtı gönlünüzden koparak verin,[13] Allah'a rüku edenlerle birlikte siz de rüku edin![14]

44 Diğer insanlara sahici erdemlerle donanmayı[15] öğütlerken sıra size gelince terk mi ediyorsunuz; ve üstelik Kitabı da tilavet edip dururken?[16] Siz hiç kafanızı çalıştırmayacak mısınız?

45 Direnerek ve dik durarak yardım isteyin![17] Ancak bu Allah'a saygı duyanlardan başkasına ağır gelir. **46** Ama (Allah'a saygı duyanlar), Rablerine kavuşacaklarına ve sonunda O'na döneceklerine kesin gözüyle bakarlar.[18]

47 Ey İsrâiloğulları! Size lutfettiğim nimetlerimi[19] hatırlayın; hani Ben sizi çağınızın milletlerine üstün kılmıştım.[20]

48 Hiç kimsenin hiç kimse adına hiçbir şey ödeyemeyeceği, kimseden şefaatin[21] kabul edilmeyeceği, kurtuluş akçesi[22] alınmayacağı ve hiç kimsenin yardım görmeyeceği günün (dehşetinden) korunun!

---

1 Cümledeki şartlılık cevap isteyen bir yapıda değildir. Rehberliğin ulaşmasının şart olduğunu ifade eder. Bu rehberlik vahiydir ve onu ulaştırmak bir sorumluluktur (Krş: 6:19, not).

2 *Havf, emn*'in zıddıdır. Güven içinde olamama, tedirgin olma hâlidir. Dilde yalnızca gelecek için kullanılır. Bu gelecek hem dünyevî hem de uhrevi gelecektir. Allah'ın rehberliğine uyan kimse güvenlik içerisinde olan kimsedir. "Mü'min" tam da budur. O hâlde, mü'min Allah'ın rehberliğine teslim olup mutlak güvenceye kavuşan kimse demektir. Âyette olumsuzlama yönteminin kullanılması, bu durumun hem dünya hem âhiret için geçerli olduğunun ifadesidir. *Huzn, havf*'in zıddına yalnızca geçmiş için kullanılır. Âyetin asıl muştusu, mü'minler

için ebedi hayatta hüzne yer olmayacağıdır (Bkz: 35:34). Zımnen: Rehberi vahiy olan dünyada da âhirette de kaybetmez (Tersi bir ibare için bkz: 6:70).

3 *Huld*, bir şeyin bozulmadan kalması. (Bkz: 2:25, not). Kur'an'da 87 yerde geçer ve âhiret için kullanılır. Dünya için kullanıldığı üç yerde ise inkâr, vehim ve red için kullanılır (21:34; 26:129; 104:3).

4 Eski Ahid'e göre İsrâil Yakub Peygamberin lakabıdır. Yakub, Hz. İbrahim'in Hz. İshak'tan olma torunudur. Hz. Yakub'a "Allah'ın kulu" ya da "seçilmiş kişi" anlamına gelen bu lakap Allah tarafından verilmiştir. (Tekvin 32:28; 35:10) İlk dönemde on iki kabilenin tümü için kullanılan *'İsrâiloğulları'* ismi, Filistin'de bağımsız iki Yahudi krallığı kurulduktan sonra kuzeydeki İsrâil Krallığı'nı oluşturan on kabile için kullanıldı. Kuzey krallığının MÖ. 721'de Asurlularca yıkılmasından sonra ise, güneydeki Yahuda Krallığı vatandaşları için kullanılmaya başlandı.

5 Kural gereği, mastar muzaf olduğu için tekil gelen *ni'metî*'ye çoğul mânası verdik.

6 Allah İsrâiloğullarına peygamberler ve kitaplar verdi; vahyi insanlara taşıma gibi kutsal bir görevi onlara tevdi etti; çölde onlara su, men, selva ve gölgeleyen bulut verdi.

7 Allah'ın İsrâiloğullarından itaat, bireysel ve sosyal arınmayı temsil eden namaz ve zekât, iyiliği emir kötülükten nehiy ve Peygamberlere, özellikle de Tevrat'ta geleceği haber verilen Ümmî Peygamber'e ve ona indirilen Nûr'a iman konusunda söz aldığını, buna karşılık da onların geçmiş günahlarının üzerini örtmeyi, hatalarını affetmeyi, dünya ve âhiret saadeti vermeyi vaad ettiğini Kur'an'dan öğreniyoruz (5:12; 7:156-157).

8 *Rehb* için bkz: 28:32, not. Bu hatırlatma Ümmet-i Muhammed'e bir uyarıdır: Siz de size emanet edilen vahye Ümmet-i Musa'nın yaptığını yaparsanız, ben de size onlara davrandığım gibi davranırım (Krş: 62:5).

9 Zımnen: Vahyi yaşanacak mutluluk formülü değil de, pazarlanacak bir "mal" gibi görmeyin!

10 Önceki âyetin sonuyla bağlantılı olarak: Allah'a teksif edilmiş kaygının bir ileri aşaması takvâdır.

11 Yani: Bâtıla hak elbisesi giydirmeyin! Hakla bâtılın birbirine karıştırılması bâtılı hak yapmaz, ancak hakkı hak olmaktan çıkarır. Bu karışıma Kur'an "şirk" adını verir. Şirk, saf bâtıl değil, içerisine hak karıştırılmış bâtıl demektir.

12 Onlar, Hz. Muhammed'in hak nebi, Kur'an'ın vahiy olduğunu biliyorlardı (Bkz: Âyet 146).

13 *Îtâ'nın i'tâ*'dan farkı, birincisinin "gönülden gelerek verme" yananlamını taşımasıdır (92:18, not). Zımnen: Arınmanın bedelini ödeyin! Yalnızca "karşılıksız vermeyi" değil, ondan daha öte "arınmak için fedakârlık etmeyi ve bedel ödemeyi" içerir. *Zekât* için ilk geçtiği 73:20'nin 4. notuna bkz.

14 Kur'an'da "Rüku edenlerle birlikte rüku" edin formu kullanılırken, "secde edenlerle birlikte secde edin" formu kullanılmaz. Bu da bu tür bağlamlarda rükuun kulluğun toplumsal boyutuyla ilgili, secdenin ise kulluğun şahsi boyutuyla ilgili olduğunu gösterir. Bu bağlamda rüku İslâm cemaatine aidiyeti ifade eder. Bu âyetlerin ilk muhatabı olan Medine Yahudileri açısından bu emrin anlamı açıktı: Eğer inancınızda samimiyseniz, işte karşınızda sizin kitabınızı, Peygamberinizi ve kıblenizi (ki o günlerde namaz Kudüs'e yönelerek kılınıyordu) onaylayan bir topluluk var. Ayrımcılık yapmayın, siz de onlara katılın ve bu katılımınızı cemaatle tescil edin!

15 *Birr*, bağlamına göre vurgusu değişen bir kavramdır: Kuldan Allah'a "sınırsız kulluk ve taat" (52:28), Allah'tan kula "sınırsız rahmet ve mağfiret" vurgusunu taşır. Kur'an'da inanç (2:177), eylem (60:8), ahlâk (19:32) ve doğru davranış alanlarında ideal olanı ifade için kullanılır. Allah Rasulü'nün *birr* tarifi muhteşemdir: "Birr (iyilik), onu yaptığında içinde tarifsiz bir ferahlık ve mutluluk hissettiğin şeydir; ism (kötülük) ise, insanlar sana fetva verse de içinin bir yerlerini yıkıp viran eden şeydir" (İbn Hanbel IV, 227).

16 *Tilâvet*, aktarmak için okumaktır. *Kırâet* ise anlamak için okumaktır (18:83, not 13). Okuyan birincide pasif ikincide aktiftir. Âyet onun için "siz hiç kafanızı çalıştırmayacak mısınız" diye biter.

17 Lafzen: "Sabır ve salât ile yardım isteyin!" Sabır "insanın nefsini dizginlemesi", yani direniştir (Bkz: İlk geçtiği 103:3, not 5). Yılgınlık, korkaklık, çöküntü ve dert yanmanın zıddıdır (Râğıb). *Salât*'la üç şey de kastedilmiş olabilir: şer'î mânası olan "namaz", sözlük mânası olan "dua", kök mânası olan "dik duruş". Namaz duanın canlanmasıdır, dua kulun Allah'a dayanmasıdır. *Salât*'ın türetildiği *es-salâ* "bir şeyi dik tutan şey"dir. Otururken ve ayaktayken insanı dik tutan kemiklere de denir (Bkz: 87:15, not).

18 "Kesin gözüyle bakarlar" diye çevirdiğimiz *yezunnûne*'nin kendisinden türetildiği *ez-zann* hem yersiz kuşku hem de kesin inanç (*yakîn*) anlamına gelir (Bkz: 69:20, not). Kesin inanç anlamı, gözlem ve deney sonucu oluşan kesin inanç değil, insanın sonsuz güven duyduğu bir kaynaktan gelen habere sanki gözleriyle görmüş gibi inanmasıdır (*Lisân*; krş: 2:249; 75:28; 83:4).

19 Nimet, elde edince sevinilen şeydir. Nimetin bu âyetteki anlamı vahiydir. Vahiy, sadece İsrâiloğulları için değil bu ümmet için de Kur'an'da nimet olarak adlandırılmıştır (Bkz: 5:3; 2:150).

20 Seçilmiş olmanın "kutsal kavim" şeklinde algılanmasını red (2:47; krş: *Eski Ahid, Amos* 3:1-2; *Yeremya* 7:8-11). Yahudileşen İsrâiloğulları, ilâhî seçimi efsaneleştirerek "kutsal kavim" miti icat ettiler. Onlar, korumak ve hayata dönüştürmekle yükümlü oldukları vahyin evrensel değerlerini kabilevî çıkarlarına kurban ettiler. Kendilerini "Allah'ın oğulları ve dostları" ilan ettiler (5:18; 62:6). "Allah'ın seçilmiş kavmi" ve "Rabbin kutsadığı ırk" (*İşaya* 61:9) unvanını verdiler. Sayılı birkaç gün dışında ateş dokunmayacağını iddia ettiler (2:80). Müslümanları bu sapmaya karşı uyaran âyet için bkz: 47:38. Zımnen: En tehlikeli ırkçılık, din kisvesine bürünmüş ırkçılıktır.

21 Şefaat için iniş sürecinde ilk geçtiği 74:48'in notuna bkz. (Krş: 34:23 ve 39:44, notlar)

22 Âyetteki *'adlun*'ün anlamı Hz. Peygamber'e sorulduğunda, "fidye" şeklinde cevaplamıştır (Taberî).

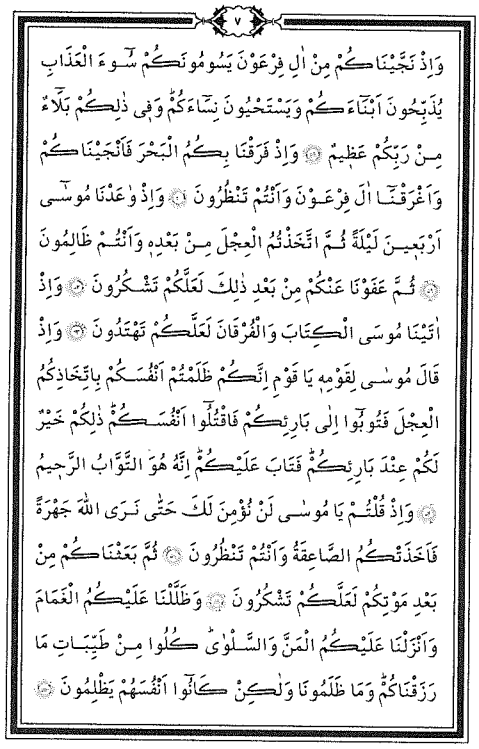
49 Yine bir zaman da sizi Firavun hanedanının[1] elinden kurtarmıştık. Size işkencenin en alçağını reva görüyorlar, erkek çocuklarınızı öldürtüp kadınlarınızı da bırakıyorlardı. Bu yaşananlarda, Rabbinizin sizi tabi tuttuğu dehşet bir imtihan vardı.[2] **50** Bir zaman da suyu[3] sizin için açmış ve sizi kurtarmış, gözlerinizin önünde Firavun'un kadrosunu boğmuştuk. **51** Bir zaman Musa'ya kırk gece süren bir randevu vermiştik. (Bunu fırsat bilen siz), onun ardından bir buzağı heykelini peydahlayıverdiniz[4] ve böylece zalimlerden oldunuz. **52** Ve sizi bunun ardından bir kez daha affettik, belki şükredersiniz diye...

53 Yine doğru yolu bulmakta kılavuz edineceğinizi umarak Musa'ya hakkı bâtıldan ayıran[5] Kitabı verdik.[6] **54** Hani Musa kavmine demişti ki: Ey kavmim! İyi bilin ki siz buzağıyı peydahlamakla kendi kendinize kötülük ettiniz. Sizi yoktan eşsiz-örneksiz vareden Yaratıcınıza[7] yönelerek af dileyin ve böylece içinizdeki kötülükleri öldürün![8] Böyle yapmanız, eşsiz yaratıcınız katında sizin için daha hayırlıdır."

İşte sizin tevbenizi (bir kez daha) böyle kabul etmişti: çünkü yalnız O'dur tevbeleri kabul eden, merhamet eden.

55 Bir zaman da demiştiniz ki: Ey Mûsâ! Allah'ı açıkça görünceye dek sana kesinlikle inanmayacağız.[9] Ve ardından siz bön bön bakarken yıldırım çarpmışa dönmüştünüz.[10] **56** Daha sonra, belki teşekkür edersiniz diye ölümünüzün ardından sizi bir daha diriltmiştik.[11]

57 Üzerinizdeki bulutla sizi gölgeledik, size menn ve selva ikram ettik:[12] Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin (diyerek)... Bize kötülük etmediler, fakat kötülük ettikleri yalnızca kendileriydi.

---

1 Firavun için bkz: ilk geçtiği 73:15, not 15.

2 Bu âyette değinilip geçilen dehşet imtihan için bkz: 7:141; 14:6.

3 Kur'an'da İsrâiloğullarının geçip Firavun'un boğulduğu bu su *bahr* (7:138; 10:90; 26:63) ve *yemm* (7:136; 20:78, 97; 28:40; 51:40) olarak anılır. Arapça olan *bahr* Arapça olmayan *yemm* ile birlikte düşünülmelidir. Eski Ahid'in İbranice metninde bu su "Yem Suf" olarak geçer. "Saz Denizi" anlamına gelen bu ibareyi, Kutsal Kitab yorumcuları Kızıldeniz olarak yorumlar. Fakat "saz" bitkisi yalnız tatlı su bataklıklarında yetişir Sonraki yorumculara göre bu yerin Mısır'ın kuzeydoğusunda sığ bir göl ya da Kızıldeniz'in hemen kuzey ucu ile daha kuzeydeki göller arasında o dönemde var olan su yolu üzerinde bir saz bataklığı olduğu sanılır (A.Br. Çıkış md). Olay Eski Ahid'de anlatılırken Musa'nın elini denizin üzerine uzatması üzerine bütün gece çok güçlü bir biçimde esen batı rüzgârının denizi kara hâline getirdiği ifade edilir (*Çıkış* 14: 21). Boğulma olayının "saz denizi"

adı verilen tatlı su bataklığında gerçekleştiğini Tâhâ 78 zımnen teyit eder.

4 *'Icl* için bkz: 7:148, not. Zımnen: Aşağılık duygusu benliklerini öyle kapladı ki, Mısırlı efendileri anasına taptığı için kendilerini danasına lâyık gördüler. Kur'an'da bu buzağı hep *ittehaze* fiiliyle gelir. Bu ibareyi "inek yavrusunu (tanrı) edindiniz" şeklinde ikinci bir mef'ul takdiriyle çevirmek mümkün. Bu şekilde çevirenler, âyetin metninde "tanrı" (*ilâh*) ibaresinin yer almamasını "yapılan işin çirkinliğini îmâ için" şeklinde açıklarlar. Fakat lafız "imal etmeye", yani tercih ettiğimiz şekliyle "peydahlamaya" delalet eder (Krş: Âlûsi I, 408).

5 *Furkan*, "hakkı bâtıldan ayıran" anlamına gelen bir sıfattır. Kur'an'da Kur'an, Tevrat ve İncil için kullanılır (2:185; 8:41; 25:1; 3:4; 21:48; 3:4). Aslında bu herhangi bir kitabın ismi değil, tüm vahiylerin ortak sıfatıdır. Bu sıfat vahyin lafzıyla değil öncelikle mânasıyla ilgilidir.

6 Kitap'tan kasıt Hıristiyanların Eski Ahid adını verdikleri bir çok İsrâiloğlu Peygamberine ait 39 ayrı kitaptan oluşan derlemenin ilk beş bölümü (pentatok)'dür. Yaygın kanaatin aksine Tevrat (Torah: şeriat), işte bu beş kitaba verilen isimdir. Daha sonra, tüm Eski Ahid "Tevrat" adıyla anılır olmuştur. Arabistan Yahudileri de Tevrat deyince 39 kitaptan müteşekkil söz konusu derlemeyi kastediyorlardı. Kur'an'ın hiç bir yerinde "Tevrat" Hz. Musa'nın adına isnat edilmez. Aksine Hz. Musa'nın adına "Kitab", "âyât", "Suhuf" (sayfalar) ve "elvah" (levhalar) isnat edilir. Buradan çıkan sonuç şudur: Kur'an hem vakıayı görerek Medine Yahudilerinin itirazına mahal vermemiş; hem de 7. yüzyıl Yahudilerinin galat-ı meşhur hâlinde kullandıkları "Tevrat" ismini hiçbir yerde Hz. Musa'ya isnat etmeyerek, 13 asırlık bir süreçte teşekkül eden 39 kitaplık Eski Ahid'e atıfta bulunmuştur.

7 *Bâri'*, *Hâlık*'tan farklı olarak "orijinal, örneksiz, eşsiz, tasarlamadan yoktan yaratan" anlamına gelir (Zemahşerî; krş: 2:117, not 12).

8 Lafzen: "..kendinizi öldürün!" Bu konuda hepsi de birbirine benzeyen ve İsrâiliyyata dayanan rivayetlere göre herkes o gün silahını alarak en yakınını öldürmüştür. Tek bir günde yetmiş bin kişi bu şekilde öldürülmüştür. Önce tevbe etmeleri emredildiği ve onlar da tevbe ettiği hâlde, niçin böylesine dönüşsüz bir ceza verildiğini anlamakta zorlanan Zemahşerî, bu problemi gidermek için bir kaç ihtimal sayar. Râzî bu âyetin tefsirinde görüş birliği olmadığını söyler. Kadı Abdulcebbar'a göre bu âyetteki "öldürün" emri mecazîdir. Bütün bunlar bir yana, âyeti eğer lafzi anlamda alacak olursak emir "kendinizi öldürün" yani "intihar edin" şeklindedir. Oysa ki bunu hiçbir rivayet söylemez. Aksine onları hep başkalarının öldürdüğü rivayet edilmektedir. Bu ise çelişkidir. Çünkü Yahudilere kan dökmek, birbirlerini öldürmek vahiyle yasaklanmıştır (Bkz: Âyet 84-85). Bu iki sebep, bu ifadenin mecâzî olduğu sonucunu verir.

9 Allah'ı "açıkça" görmek istediler; çünkü Allah'ı mucizeleriyle, yardım ve ihsanıyla, lütuf ve in'amıyla, âyet ve burhanıyla pek çok kez görmüştüler.

10 Lafzen: "..sizi yıldırım çarpmıştı". Böyle uçuk bir talep ancak çarpılmış bir aklın ürünü olabilirdi.

11 55. âyette olduğu gibi 56. âyetteki ölümü de mecazî anlamda alıp, Kur'an'ın toplumsal sapmayı sosyal ölüm olarak nitelediği sonucuna varabiliriz.

12 Zımnen: Hem ekmeği hem katığı ikram etmiştik. *Menn* (İbranice *man*) Eski Ahid'de şöyle tarif edilir: "Seherde ordugahın etrafına çiğ düşmüştü. Ve düşmüş olan çiğ kalkınca işte çöl toprağının yüzeyinde kırağı gibi küçük, yuvarlak bir şey vardı. ...ve o kişniş tohumu gibi beyaz ve lezzetli ballı yufka gibiydi" (*Çıkış* 16:13,14,31). "Görünüşü ak günnük görünüşü gibiydi. Kavim dolaşır ve onu toplardı. Değirmende öğütürler, yahut havanda döverlerdi. Ve tencerede haşlarlar ve ondan pide yaparlardı. Tadı taze yağ tadı gibiydi" (*Sayılar* 11:7-8). *Menn*'in zahmetsizce elde edilen her gıda için kullanılabileceğini Peygamberimizin "Mantar (*kem'e*) men'dendir" sözünden çıkarıyoruz. (Tirmizî, *Tıb* 22). *Selvâ*, "insanı teselli eden şey" demektir. Rivayetlere göre çölde mahsur kalan İsrâiloğullarına Allah'ın lütuf olarak gönderdiği bıldırcına benzeyen bir kuş türüdür. *Menn* ekmeği, *selvâ* ise katığı temsil eder. *İnzâl* "ikram" vurgusuna sahiptir (Bkz: 41:32).

58 Bir zaman da demiştik ki: Girin şu şehre, canınızın çektiklerinden bol bol yiyin! Ama (şehre ait) kapıdan tevazu içerisinde iki büklüm girin ve "Bizi affet!"[1] deyin! Böylece biz de sizin hatalarınızı affedelim ve Allah'ı görür gibi kulluk edenlere[2] ikramımızı artıralım.

59 Zulme gömülenler, kendilerine tembih edilen sözü bir başka sözle değiştirdiler.[3] Biz de yoldan saptıkları için zulmedenlerin üzerine yukarıdan belâ[4] yağdırdık.

60 Musa kavmini suvarmak istediği zaman da dedik ki: "Değneğini kayaya vur!" Bunun ardından ondan on iki kaynak fışkırmıştı ki herkes içeceği yeri bilsin.[5] Allah'ın rızkından yiyin, için; fakat yeryüzünün fesadıyla sonuçlanacak düzenbazlıklara tevessül etmeyin.[6]

61 Yine bir zaman da demiştiniz ki: "Ey Musa! Biz tek çeşit yiyecekten bıktık: Rabbine yalvar da, bize yeryüzünün değişik ürünlerinden; sebzesinden, acurundan,[7] sarımsağından,[8] mercimeğinden, soğanından versin!

(Musa) şöyle cevapladı: Hayırlı olanı, daha değersiz ve aşağı olanla mı değişiyorsunuz? Dönün Mısır'a,[9] istediklerinizin tümü orada sizi bekliyor![10]

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ
رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ
خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا
قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ
مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ
مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا
وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ
﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ
فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا
وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي
هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ۚ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا
سَأَلْتُمْ ۗ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ
مِنَ اللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

İşte böylece onlara alçaklık ve yoksulluk mührü vuruldu ve Allah'ın gazabına uğradılar.[11] İşte bu, onların Allah'ın mesajını inkâr etmeleri ve Peygamberlerini haksız yere öldürmeleri yüzünden oldu.[12] Bütün bunların asıl nedeni ise, isyankârlıkları ve taşkınlık yapmalarıydı.

---

1 *Hıtta*, "Günahlarımızın yükünü omuzlarımızdan indir!" anlamına gelir (Râğıb). Veya "Bizim için af ve mağfiret indir" anlamına bir istiğfardır (Zemahşerî).

2 *Muhsinîn*: "iyilikle muamele eden, güzel davranış sergileyen". Çevirimiz, Rasulullah'ın "ihsan nedir?" sorusuna verdiği cevaba dayanmaktadır.

3 Veya: "emri yerine getirmediler". Bu, "fiilen muhalefet ettiler" vurgusunu içinde taşır (Krş. 48:15).

4 Lafzen: "pislik". *Rics*'in bir anlamı da "azap ve belâ"dır.

5 *İstiska*'nın *seka*'dan farkına dair bir not için bkz: 77:27. (Krş: Eski Ahid, *Çıkış* 17:6-7).

6 *A-s-y* ve *a-y-s* kök fiilleri Türkçe'deki "çömlek-çölmek", "kirpi-kipri" gibi sessizlerin yer değişimine maruz kalmıştır. Birincisi fiziki olarak fark edilmeyen bozgunculuk, ikincisi fiziki olarak fark edilen bozgunculuk vurgusunu taşır. Âyetteki kullanım birincisidir ve biz bunu "düzenbazlık" ile karşıladık.

7 Hadislerde bir elde olgun hurma bir elde *gıssâ'*, birlikte yenildiği belirtilir (Buhârî, *Et'ime* 39). Buna göre *kıssâ'* kabak değil acur olmalıdır. Ebu Davud bir Mısır *kıssâ*'sını ölçtüğünde tam

13 karış geldiğini söyler (Zekât 12). Bu da tercihimizi teyit eder. Acur gibi uzun olan fakat daha kalın ve pütürsüz olan bitkinin adı ise *dübba'* adını taşır ki, bu bir kabak türüdür ve genellikle pişirilerek yenir. Rasulullah'ın kabak sevdiğini bildiren rivayetlerde de kelime *kıssâ'* olarak geçer.

8 Veya: "buğdayından" (İbn Abbas). Tercihimiz *fa*'nın *se*'den münkalip olduğu görüşüne dayanır (Ferrâ).

9 Veya: "Şehire", hatta belirsiz geldiği için "herhangi bir şehire".

10 Zımnen: Allah'ın lutfuyla kendilerini soykırımdan kurtarıp türlü nimetler veren Allah'a şükredecekleri yerde, "Hani bunun soğanı, sarımsağı?" demeye başladılar.

11 "Kesin taahhütlerini bozdukları için onları rahmetimizden dışladık." (5:13) âyetinde olduğu gibi, lânetlenme belli eylemler ve onları yapanlarla ilgilidir. Hz. Peygamber, "lânetli kavim" algısıyla sorulan bir soruyu "Allah, kesinlikle herhangi bir kavmi lânetlemedi" diye cevaplar (İbn Hanbel). Sözün özü: Baştan sona bir ırkın tüm nesillerini kapsayan mânada lânetli kavim yoktur, ancak lânetli mantık vardır.

12 Kral Azyahu Amos'u katleder. Kral Minşa İşaya'nın kafasını testereyle kestirir. Kral Ahab İlya'yı (İlyas) öldürtmek için çırpınır (İbn Hazm, *el-Fisal*, I, 191-294). Yahuda kralı Asa, Hanani peygamberi hapse atar (*Tarihler* II, 16:1-14). Kral Ahab'ın öldürmek için aradığı İlyas Sina'ya saklanır (*Krallar* I, 19:1-10). Aynı kral Mikaya'yı hapseder (*Krallar* I, 22:26-27). Zekeriyya halk tarafından taşlanır (*Tarihler* II, 24:20-21). Yeremya açlıktan ölsün diye yeraltı mahzenine hapsedilir (*Yeremya* 15:10,18). Ve İsa şöyle seslenir: "Ey Kudüs! Gönderilen Peygamberleri öldüren, taşlayan Kudüs!" (Matta 13:37)

62 Hiç kuşkusuz bu kitaba inanan kimselerden, Yahudileşen kimselerden,[1] Hıristiyanlardan ve Sabiîlerden[2] her kim Allah'a ve âhiret gününe inanır, ıslah edici iyilik işlerse, işte onlar için Rableri katında yaptıklarının karşılığı vardır.[3] Onlar gelecekten endişe etmeyecek, geçmişten dolayı da üzüntü duymayacaklar.[4]

63 BİR zaman da (Sina) Dağı'nı[5] başınıza dikip sizden (şöyle) söz almıştık:[6] Size verdiğimiz mesaja sımsıkı sarılın, onun muhtevasını hatırdan çıkarmayın ki[7] sorumluluğunuzun bilincine varasınız.

64 Bunun ardından bir kez daha sözünüzden döndünüz. Eğer Allah size lutfedip acımasaydı, kesinlikle kaybetmiştiniz. **65** Nitekim, içinizden Yasak Günü'nde haddi aşan kimseleri siz de biliyorsunuz.[8] Onlara, "Maymunlardan beter olun!"[9] demiştik. **66** Ve onları, hem ilk kuşaklar hem de sonraki nesiller için bir ibret vesikası, (taklitten) sakınanlar için de uyarıcı bir örnek kıldık.

67 Hani (fail-i meçhul bir cinayet işlendiği) bir zaman da Musa, kavmine "Allah size bir inek kurban etmenizi emrediyor!"[10] demişti de şöyle çıkışmışlardı: "Sen bizimle dalga mı geçiyorsun?" (Musa), "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti.

68 Onlar: "Bizim için Rabbine yalvar da,

١

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ
مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ وَإِذْ
أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ
بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ
بَعْدِ ذَٰلِكَ ۖ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي
السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا
نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾
وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً
قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۖ قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ
﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۚ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ
إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَٰلِكَ ۖ فَافْعَلُوا مَا
تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا ۚ قَالَ إِنَّهُ
يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾

bize onun niteliğini açıklasın!" dediler. "O diyor ki, kesinlikle o ne çok yaşlı ne çok toy, bu ikisi arasında bir inek olmalı. Hadi artık size verilen emri yerine getirin!" dedi.[11]

69 Onlar: "Bizim için Rabbine yalvar da bize onun rengini bildirsin" dediler. O, "Kesinlikle o, rengi bakanın gözünü kamaştıracak parlaklıkta sarı bir inek olmalı" dedi.[12]

---

1 *Ellezîne hâdû* formuyla gelen ibareleri, *el-Yehûd* ya da *Yehûdiyyen* ile eşitleyip "Yahudiler" şeklinde çevirmek gramatik açıdan isabetli değildir. Nisâ 46, Maide 41, 44, 69, Enâm 146, Nahl 118 ve daha başka âyetler buradaki formun aynısıyla gelir. Müfessirler şu notu düşerler: *Ellezîne hâdû* demek "yahudileşenler" (*tehevvedû*) demektir (Râzî, *Mefatîh* XXX, 7). Lügatler *tehevvedû* fiilini *sâra yehûdiyyen* (yani: sonradan Yahûdî olanlar) şeklinde açıklar (*Muhtaru's-Sıhah*). Bunun en doğru tercümesi "yahudileşti"dir. Ünlü "Her çocuk fıtrat üzere doğar, onu anne-babası yahudileştirir" hadisinde kullanılan fiil *yuhevvidanihi*'dir (Buhârî, *Cenaiz* 29:91; Müslim, *Kader* 6). *Ellezine hâdû* formu, önceden müslüman olan İsrailoğulları'nın "yahudileştiklerini" vurgulama amacı taşır. Çevirimizin gerekçesi budur (Bkz: 6:146, not 4).

2 Sabiîler için bkz: 5:69 ve 22:17. Bunların tü-

mü de Medine'de inen âyetlerdir. Müşriklerin Hz. Peygamber'e ve mü'minlere "dönek" anlamına "sâbiî" dedikleri hadis kaynaklarında kayıtlıdır (Buhârî, *Menakıb* 3). Gerçekte *Sâbiî* Arapça değil, bu dine mensup olanların konuştuğu ve Aramca'nın bir diyalekti olan Mandence'dir. "Suya dalmak", "vaftiz olmak" ya da "boy abdesti almak" anlamına gelen *sabaa*'dan türetilmiş bir isimdir ve Sabiîler'e komşuları tarafından verilmiştir. Burada kastedilen Harran ve Mezopotamya kökenli gnostiklerdir. Peygambere ihtiyaç olmadığını düşünüyorlar, yıldızlara akıl ve irade atfediyorlardı.

3 *Lehum ecruhum*'daki zamirler çoğul değil de *âmene* fiilindeki tekil özneye uyarak *lehu ecruhu* şeklinde tekil gelmesi gerekmez miydi? Bu sorunun cevabı bellidir: *men*, ism-i mübhem olarak hepsi için de kullanılır.

4 Bu âyet benzeri olan 5:69. âyetle birlikte, 136. âyet ışığında anlaşılmalıdır. Bakara'da Hıristiyanların Sabiîlerden öne alınması, inanç açısından Hıristiyanlığın Sabiîlikten daha öncelikli olmasıyla, Hac ve Maide'de Sabiîliğin önce gelmesi ise, zaman açısından Hıristiyanlıktan önce oluşuyla açıklanmıştır. (*Besâir*, I, 144) Kur'an hiçbir inancı ve mensuplarını sırf mensubiyetten dolayı ne toptan mahkûm eder ne de aklar (Bkz: 3:112; 5:66-68; 7:159, 169,170,181; 57:28). Kitap ehline mensup oldukları hâlde doğrudan kâfir olan zümreleri açıkça vurgular (4:150; 5:71; 5:73). Kur'an'a göre Allah'a iman O'nun indirdiği ilâhî mesajların tümüne ve o mesajları gönderdiği Peygamberlerin tümüne iman etmeyi içerir (Bkz: 2:136). Bu içeriğiyle Allah'a iman eden, âhirete iman eden ve sâlih amel işleyen (Bkz: 2:25, not) herkes kurtuluşa erecektir.

5 "Ulu dağ" ya da "yüce dağ" anlamına gelen *tûr*, bir çok yerde sıfatıyla değil *Seynâ/Sînâ* adıyla anılmıştır (Msl: 23:20). Biz de bu sıfatla kullanıldığı tüm yerlerde Sînâ adını parantez içinde zikrettik (Krş. 28:29). Dağın yükseltilmesinin "havaya kaldırma" anlamı taşımadığı için bkz: 7:171 ve not.

6 İki cümlelik bu ibarenin çevrilmesinde *vav*'ın konumundan kaynaklanan bir zorluk vardır. Eğer *vav* bağlaç olarak alınırsa cümlenin çevirisi "sizden söz almış ve (Sina) Dağı'nı başınıza dikmiştik" şeklinde olmalıdır. İç bağlamı gözeten çevirimiz, *vav*'ın hâl oluşuna dayanır.

7 Ebu'd-Derda naklediyor: "Nebi ile birlikteydik. Bir ara gözlerini semaya kaldırdı ve dedi ki: "Gün gelir ilim insanları terk eder, insanların onda hiç nasibi kalmaz." Ziyad b. Lebid sordu: İlim bizi nasıl terk edebilir ki? Biz Kur'an'ı okuyoruz ve bundan böyle de vallahi okumaya devam edeceğiz, hanımlarımıza, oğullarımıza okutacağız." Rasulullah cevap verdi: "Anan seni kaybetsin ey Ziyad! Ben de seni Medinelilerin akıllısı sanırdım; Yahudilerin ve Hıristiyanların elinde de Tevrat ve İncil yok muydu?" (Tirmizî, *İlim* 5)

8 Onların Cumartesi yasağını ihlal etme yöntemlerinden biri, A'râf 163'ün de desteklediği gibi şöyle gerçekleşiyordu: Kutsal tatil başlamadan en büyük geçim kaynakları olan ağlarını suya atıyorlar, yasak bitiminde ise çekiyorlar ve böylece hem yasağa sözde uymuş oluyorlar hem de işlerinden kalmamış oluyorlardı.

9 Lafzen: "Alçak maymunlar olun". "Alçaklık" vasfının maymuna değil bu sözü hak edenlere olması daha münasiptir. Burada yapılan lânet makamında bir tazirdir ve bunun dilimizdeki en güzel karşılığı da budur. Müfessir Âlûsi'nin "olunuz" ifadesini bir "emir" olarak değil de "dışlama, terk ve rahmetten mahrum etme" olarak nitelemesi anılmaya değer.

10 Bu âyet, İsrâiloğulları'nda işlenen fail-i meçhul bir cinayet neticesinde onlara gelen ilâhî emre gönderme yapmaktadır: "Ve o şehrin bütün ihtiyarları, öldürülmüş adama en yakın olanlar, vadide kurban edilmiş olan ineğin üzerinde ellerini yıkayacaklar ve cevap verip diyecekler: Ellerimiz bu kanı dökmedi ve gözlerimiz onu görmedi. Kurtardığın kavmin İsrâil'e bağışla ya Rab, ve kavmin İsrâil arasında suçsuz kan bırakma! Ve kan onlara bağışlanacaktır" (*Tesniye* 21: 6-8). Zımnen: Allah'tan başkasına kulluktan kurtulmanın yolu, onu yürekten kazıyıp atmaktır.

11 İsrâiloğullarına kesmeleri emredilen inek, aslında gönüllerinde taht kuran Mısırlıların ve yolda karşılaştıkları kimi putperest kavimlerin taptıklarına şahit oldukları ve kendilerinin de gönüllerinde taht kuran ineğin ta kendisiydi.

12 *Tesurru'n-nâzırin* lafzen "bakana sürur veren" anlamına gelir. Bu ifade, onların gönlünde yatanı Allah'ın bildiğine de bir göndermedir. Vahiy durumun vahametini şöyle ifade eder: "buzağı sevgisi onların kalbinde taht kurmuştu" (93).

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۚ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ
عَلَيْنَا ۚ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ۝ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا
بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ ۚ مُسَلَّمَةٌ لَا
شِيَةَ فِيهَا ۚ قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا
يَفْعَلُونَ ۚ ۝ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا ۚ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا
كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ۚ ۝ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا ۚ كَذَٰلِكَ يُحْيِي
اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝ ثُمَّ قَسَتْ
قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۚ وَإِنَّ
مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ
فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۚ وَمَا
اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۝ أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ
كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ
مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا
آمَنَّا ۚ وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا
فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝

70 Onlar: "Bizim için Rabbine yalvar da bize onun özelliğini açıklasın; çünkü bize göre bütün inekler birbirine benzer: inşaallah biz de doğrusunu buluruz" dediler.

71 "O diyor ki: o toprağı sürmek[1] ve ekin sulamak için çifte koşulmamış, kusursuz, alacasız bir inek olmalı" dedi.

Onlar: "İşte şimdi gerçeği bildirdin" dediler ve hemen onu kurban ettiler; fakat neredeyse yapamayacaklardı.[2]

72 Hani bir kişiyi öldürmüştünüz de, hemen ardından bu konuda birbirinizi suçlamıştınız. Oysa ki Allah örtbas ettiğiniz gerçeği açığa çıkarırdı. **73** Bu maksatla dedik ki: "Bu (prensib)i bu türden (çözümlenmemiş cinayet olaylarından) bazılarına da uygulayın![3] Allah aklınızı kullanabilesiniz diye ölüyü işte böyle diriltir ve âyetlerini size bu şekilde gösterir.[4]

74 Bütün bunların ardından[5] yürekleriniz katılaştı;[6] taş gibi, hatta daha da katı hâle geldi. Nice kayalar var ki bağrından ırmaklar fışkırır, öyleleri de var ki yarıldığı zaman su çıkar, ve kimileri de var ki Allah'ın haşmetinden harekete geçip yuvarlanır.[7] Allah yaptıklarınıza karşı duyarsız değildir.

75 Bütün bu olanlardan sonra siz, onların size inanmalarını mı bekliyorsunuz?[8] Oysa onlardan bir çoğu[9] Allah'ın kelamını[10] işitip ne demek istediğini kavradıkları hâlde, bile bile tahrif ediyorlar.[11]

76 İman edenlerle buluştuklarında "îman ettik" derler, birbirleriyle baş başa kaldıklarındaysa (akıl hocaları, "iman ettik" diyenlere) "Rabbinizin katında size karşı bir koz olarak kullansınlar diye mi Allah'ın size açtığı şeyi onlara haber veriyorsunuz? Bu kadarını düşünemiyor musunuz?" derler.[12]

---

1 *Tusîru*, "öküz/boğa" anlamına gelen *sevr* ile aynı köktendir. Bu da en azından Apis Öküzü'ne bir atıf içerir. Eski Ahid'de Mısır'dan "çalımlı bir inek" olarak söz edilir. Aslında kesilmesi istenen inek, Mısır'ı temsil ediyordu. Kesilmesi emrolunan sığır üzerinden, düşmanına aşık olan herkese mesaj: Düşmanına hayran olan, gün gelir onun putuna tapar!

2 Bir kuralı uygulamanın, kişinin ona olan inancından öte mantıkî nedenselliğe dayalı bir kuralı yoktur. Bu kurallı yaşamanın en sağlıklı yolunun imanlı yaşamak olduğunu gösterir.

3 Bu anlamı *el-Menâr* sahibine borçluyum. R. Rıza bu âyet bağlamında şunları söyler: "Buradaki "darb" (vurma) konusunda bir çok rivayet naklederler. Denilir ki, bu sözcükle kastedilen ineğin dili ya da buduyla yahut da kuyruğuyla öldürülen kişiye vurmaktır. Dediler ki: İsrâiloğulları ineğin parçasıyla vurdular, maktul dirildi ve "beni kardeşim, ya da yeğenim falanca ve-

yahut da başka biri öldürdü" dedi. Âyet bununla ilgili bir metin bile değilken nasıl bunca ayrıntıyı verir? Daha önce de açıkladığımız gibi, bu olay fail-i meçhul cinayetleri çözümlemek için uygulanan bir yöntemdir. Buna göre, bir cinayet suçu işlendiğinde katil tesbit edilemez ve maktul de yerleşim birimine yakın bir yerde bulunursa, oranın halkından kim onların şeriatlarında tanımlandığı gibi (2:67, not) gelir de kurban edilen ineğin üzerinde elini yıkarsa o cinayeti işlememiştir. Bunu yapmayan kimsenin katil olduğu ortaya çıkar" (*el-Menâr*, 1/351). *İdribuhu bi ba'dıha* be nzeri deyimsel bir ibare Eski Ahid'de de geçer (*Tesniye* 21:1-9).

4 Buradaki "ölüyü diriltme" şu âyet ışığında anlaşılmalıdır: "Kim bir canı kurtarırsa, bütün insanlığı kurtarmış gibi olur" (5:32). Yine "kısasta sizin için hayat vardır" âyetindeki "hayat" da bu anlamdadır. Âyet, kesin deliller olmadan herhangi birinin cinayet suçundan yargılanarak ölüme mahkûm edilmesinin önüne geçmeyi, ölüyü diriltmek olarak nitelendiriyor. Zira cezası ölüm olan bir yargılamada yanlışlık, telafisi imkansız bir hatadır.

5 *Summe* bağlacının diğerlerinden farkı, öncesiyle sonrası arasında bir mesafe olduğuna delalet etmesidir. Bu mesafe lafzi, mânevi veya bağlamla ilgili olabilir. Burada, öncesinden çok farklı bir gelişmeye işaret etmektedir. Buradan yola çıkarak İsrâiloğullarının daha önce taş kalpli olmadıklarını, duyarlılık sahibi olduklarını çıkarabiliriz. Yani bir düzelmiş bir bozulmuşlardır.

6 Tüm muhataplara zımnen: Yürekleri taş kesilenlerden sizin gördüğünüz hakikati görmelerini boşuna beklemeyin ve taş kalplilere bakarak inandığınız hakikatlerde kuşkuya kapılmayın! Sözün özü: Kalbin taşlaşması, vicdanın ölmesidir. Allah Rasulü, bedenin maddî merkezi olan kalple, mânevi merkezi olan mânevi kalp arasında kıyas yaparak şöyle der: "Cesette bir et parçası vardır ki, eğer o sıhhatli olursa tüm beden sıhhatli olur, eğer o hastalanırsa tüm beden hastalanır; dikkat edin: o kalptir!" (Buhari, *İman*, 39).

7 *Haşyet*, korkanın güçsüzlüğünden değil, korkulanın azamet ve haşmetinden dolayı hissedilen ürpertidir (Krş: Âyet 150, not). Ebu Müslim'e göre zamir "taşları" değil de "kâlpleri" gösterir. Zira haşyeti taşlar duymaz, sadece kalbi olanlar duyar (Nkl: Râzî).

8 Soru edatının peşinden gelen *fa*'nın anlama yansıması. 39. âyetle başlayıp 75. âyete kadar süren kıssanın amacı bu âyette ortaya çıkar: Mü'minlere misyonlarının bilincinde olmaları için bir ibret vesikası sunmak.

9 *Ferîkun*'un "bir bölüm, bir kısım, bir grup" anlamı yanında "bir çoğu" anlamı da vardır (*Tâc*).

10 Kelam; "duyum ve gözlem yoluyla insan idraki üzerinde kalıcı bir etki bırakmak" anlamına gelen *kelm*'den türetilir (Bkz: 2:36, not 23). Kelime, Kur'an'da yalnızca Allah'ın kelamı için değil, O'nun yaratışı, takdiri, hükmü, gazabı, sünneti, gözde ve gönülde iz bırakan en güçlü belgesi anlamlarında da kullanılır.

11 *Tahrîf*'in kökü olan *harf*, bir şeyin parçasını, bir boyutunu ve bir yanını ifade eder. Tahrif, sözlükte "yöntmak" anlamına gelir. Arapça'da kalem yontmaya *tahrifu'l-kalem* denilir. Istılahta tahrif, hem mesajın zarfı olan sözü değiştirmek, bozmak, eksiltmek ve fazlalaştırmak, hem de mesajın anlamını çarpıtmak anlamına gelir. Âyetin mesajı açık: Ümmet-i Musa'nın kendi vahyine karşı gösterdikleri bu ciddiyetsiz tavrı, Ümmet-i Muhammed de Kur'an'a karşı göstermesinler ve Allah'ın emirleri konusunda titiz olsunlar.

12 "İman ettik" diyenler saf ve samimi kimi Yahudiler, onları paylayanlarsa haset ve inatçı Yahudi liderleriydi. Birinciler hakikati itiraf etmiş olsalar gerek ki, akıl hocaları mü'minlerin eline koz vermemeleri konusunda onları uyarıyordu. Allah'ın İsrâiloğullarına açtığı sır, hiç kuşkusuz Hz. Muhammed'in Peygamberliğiydi (*Tekvin*, 21:21; *Tesniye*, 18:15 ve 18; 33:2). Bu âyet, Medine Yahudilerinin sadece inkârcı değil aynı zamanda ikiyüzlü olduklarını da gösterir. Çünkü 14. âyet aynı davranışı münafıklara nisbet eder. Sûrenin 8-20. âyetlerinde sözü edilen münafıklarla bu âyettekilerin aynı olması da muhtemeldir.

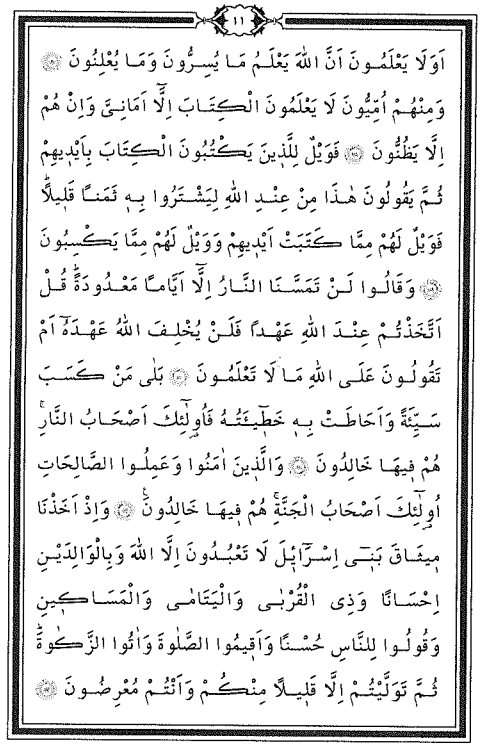
77 Asıl onlar düşünmez mi ki, Allah onların gizlediklerini de çok iyi biliyor, açıkladıklarını da?

78 Onların içerisinde ümmiler de var.[1] Onlar kitabı bilmezler, sadece birtakım kuruntulara sahipler: işte onlar yalnızca zannediyorlar.[2] 79 Yazıklar olsun onlara ki, kitabı kendi elleriyle yazıp da az bir getiri sağlamak için "Bu Allah katındandır" derler. Elleriyle yazdıklarından dolayı yazıklar olsun onlara, kazandıklarından dolayı da yazıklar olsun![3]

80 "Sayılı bir kaç gün dışında kesinlikle bizi ateş yakmayacak" derler. Sor onlara: "Allah'tan kesin bir söz mü aldınız -ki Allah sözünden kesinlikle caymaz-; yoksa bilmediğiniz bir konuda Allah'a iftira mı atıyorsunuz?"[4]

81 Aksine, kim kötülük yapar ve onun vebaliyle çepeçevre kuşatılırsa, işte onlar ateş halkıdır ve orada kalıcıdırlar.[5] 82 İman eden ve ıslah edici iyilikler işleyen kimseler:[6] İşte onlar cennet halkıdır ve onlar da orada kalıcıdırlar.

83 HANİ bir zaman da İsrâiloğullarından yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۝
وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ
إِلَّا يَظُنُّونَ ۝ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ
ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ
۝ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ
أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ
تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ
سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ وَإِذْ أَخَذْنَا
مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ
وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ۝

babaya, yakınlara, kimsesizlere,[7] yoksullara iyilik yapacaksınız, insanlara güzel söz söyleyeceksiniz, namazı istikametle kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz diye söz almıştık.[8] Sizden birkaç istisna dışında hepiniz sözünüzden dönmüştünüz; ve siz pek dönek bir toplumsunuz.

---

1 Kur'an'da *ummî* terimi genellikle "kitap ehli olmayanlar" için kullanılır (Krş: 3:20, 75; 62:2). Kök anlamı "annesinden doğduğu gibi kalan"dır. Şu hâlde burada geçen "Yahudilerin ümmileri" ne demektir? Bunların Yahudileşmiş Araplar olma ihtimali yüksektir. 256. âyetin nüzûl sebebi olarak gösterilen "çocuğu olmayan ailelerin adak adaması sonucunda doğan çocukların Yahudi ailelere verilme" yöntemi, bunların nasıl Yahudileştikleri sorusunun muhtemel cevaplarından biridir.

2 Kur'an, kuruntu ürünü bâtıl inanç ile cehalet arasında doğrudan bağ kuruyor. Buradan, tüm hurafelerin de çıkış noktasının söz konusu cehalet olduğunu anlıyoruz. Zımnen: Vahiysiz ve kitapsız dindarlık, açığını sahte kutsallar icat ederek kapatır. Zira taklide dayalı akide zanna mahkûmdur. Vahye tabi olmayanın vehim ve kuruntusunu dinleştirmekten başka yapacağı bir şey yoktur.

3 Âyetin ilk muhatabı olan Medine Yahudilerinin yaptığı şey şuydu: Okuma yazma bilmeyen ve din konusunda sürekli kendilerine muhtaç bulunan cahil Yahudi kitlelerini bu bağımlılıktan kurtaracak şeyler yapmadıkları gibi, aksine onların kendilerine olan bağımlılığını pekiştirecek her türlü yönteme başvurdular. Kutsal Kitap'la cahil kitleler arasına girerek onların kita-

ba kolayca ulaşmasını engellediler. Cahil Yahudi kitlelerin tek dinî başvuru kaynağı hahamlardı. Onlar da halkı bilinçlendirmek yerine istismar etmeyi yeğlediler.

4 Bu âyeti, önceki âyetlerle birlikte düşündüğümüzde, cahil Yahudî kitlelerin bu asılsız inancının, onlara elleriyle yazdıkları kitaplarda âhiret garantisi verip, bunu da menfaat temin etmek amacıyla Allah'ın mesajı olarak sunan din adamlarının gerçekle hiçbir ilgisi olmayan yorumları olduğu hemen anlaşılır. Talmud'un *Roş Ha-Şana* bölümünde cehennemlik Yahudilerin orada 12 ay kalacağı yorumu yapılmıştır.

5 Bir önceki âyette yer alan Yahudilerin sayılı bir kaç gün dışında kendilerini ateşin yakmayacağı şeklindeki bâtıl inancı reddeden âyet, bu kuruntunun sahiplerinin cehennemde geçici değil "kalıcı" olduklarını vurguluyor. (*hâlidîn* için bkz: 2:39, not)

6 *'Amilu's-sâlihât*'ı "ıslah edici iyilikler işleyen" şeklindeki çevirimizin gerekçesi için bkz: 103:3, not 5.

7 *Yetâmâ*, (t. *yetîm*) küçük yaşta babasını kaybeden çocuklar için kullanılır. Bununla beraber, dil açısından her kimsesiz ya da eşsiz ve tek olana da yetim adı verilir. Annesiz çocuk, kocasını kaybetmiş kimsesiz kadın da bu sınıfa girer. Bu genel anlamını gözeterek biz *yetâmâ*'yı "kimsesizler" olarak çevirdik.

8 *Mîsak*, "güvendi" anlamına gelen *veseka* kökünden türetilmiştir. Yemin veya belge ile garanti altına alınmış en güçlü sözleşme demektir. *Ahd* ve *'akd*'in bir üstüdür. 40. âyette İsrâiloğullarının Allah'a verdiği söz ahd olarak geçerken, 63 ve 83. âyetlerde *mîsak* olarak geçer. Bu da gösteriyor ki İsrâiloğullarından bir değil birkaç defa söz alınmıştır. Üstelik önceki sözlerini tutmayınca cezaya çarptırılmışlar, üzerlerinden belânın kaldırılması için bu kez de kendilerinden yeminli, kesin teminat (*mîsak*) alınmıştır.

84 Yine sizden "Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurdunuzdan çıkarmayacaksınız" diye de söz almıştık; üstelik siz de bunu ikrar etmiştiniz; hâlâ da buna şahitsiniz. 85 Bütün bunlara rağmen birbirinizi katleden, günah ve düşmanlıkta dayanışma sergileyerek kendi içinizden bir kısmını yurtlarından çıkaran -ki onların çıkarılması size kesinlikle yasaklanmıştı- ve elinize esir düştüklerinde onları ancak fidye karşılığı serbest bırakan yine sizlersiniz.[1]

Şimdi siz vahyin bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?[2] İyi bilin ki, sizden kim böyle yaparsa, kesinlikle onun cezası dünya hayatında[3] zilletten başka bir şey olmayacaktır. Âhirette ise azabın en acıklısına mahkûm olacaklar. Zira Allah yaptıklarınıza karşı duyarsız değildir.

86 İşte bunlardır âhireti feda edip karşılığında dünya hayatını satın alanlar. Böyle kimselerin azabı hafifletilmeyecek ve onlara yardım da edilmeyecektir.

87 Musa'ya ilâhî kelamı vermiş ve birbiri ardınca onu izleyen peygamberler göndermiştik. Meryem oğlu İsa'ya da gerçeğin açık belgelerini vermiş ve onu kutsal ruh[4] ile güçlendirmiştik. Fakat her ne zaman bir elçi hoşunuza gitmeyen bir mesaj getirmişse, küstahça ona başkaldırdınız: kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz.[5]

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
أَنفُسَكُم مِّن دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾ ثُمَّ
أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنكُم
مِّن دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِن
يَأْتُوكُمْ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ
أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ
مَن يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا
بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٨٦﴾
وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِن بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ
وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ
أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ
فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا
غُلْفٌ بَل لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

88 "Kâlplerimiz (bilgi ile) kaplıdır" dediler.[6] Aksine Allah, hakikati inkâr ettikleri için onları rahmetinden dışlamıştır; baksanıza, ne kadar da azı inanıyor.[7]

---

1 Âyetin tarihsel arka planını araştırdığımızda, bu haberin en somut karşılığını İsrâiloğullarının Hz. Süleyman'ın (MÖ. 970-931 ykl.) vefatının hemen sonrasında yaşadıkları tefrika ve iç savaşta buluyoruz (38:34'ün ilgili notuna bkz).

2 Zımnen: Parçalanan hakikat, hakikat olmaktan çıkar. Kim ilâhî hakikatin bir kısmının üzerini örterek gerçeğin kâfiri olursa, bunun cezası dünya toplumları içerisinde aşağılanma, sömürülme, ezilme, kişiliksiz ve kimliksiz hâle gelme; âhirette ise bundan daha acı verici bir terkedilmişlik azabıdır. Âyetin son cümlesi olan "Allah yaptıklarınıza karşı duyarsız değildir" uyarısının muhatabı herkestir.

3 *el-Hayâtu'd-dunyâ* için ibarenin ilk kullanıldığı 87:16'nın notuna bkz.

4 Kutsal ruhu 42:52 ışığında "Allah'ın peygamberlerinin akıl ve marifetlerini kendisiyle desteklediği vahyin ruhu" olarak açıklayanlar olmuştur (*el-Menâr*). "Kutsallık" ise, onunla insanı terbiye etmenin kutsallığıyla, ya da vahyin terbiyesiyle insan benliğinin kutsal olanın etkisi altında kalmasıyla açıklanmıştır. Aynı kaynak Kur'an'da geçen *er-Ruhu'l-Emîn* (güvenilir

ruh) ifadesini de aynı anlam alanı içerisinde değerlendirir (26:193). Buna göre kendisine vahyedilen peygamber, içerisine hakikat dışı şeylerin karışmayacağından kesinlikle emin olduğu Rabbinden gelen açık ve kesin bir bilgi ve belgeye kavuşmuştur. Kur'an'da, "Katından bir ruh ile destekleme" ifadesinin, tüm gerçek mü'minleri kapsayan bir biçimde kullanıldığını görüyoruz (58:22). Bu cümleden olarak Allah Rasulü İslâm şairi Hassan b. Sabit'e "Allah seni Kutsal Ruh ile desteklesin!" duasında bulunmuştur (Buhârî ve Müslim).

5 Yahudi muhataplara, Hz. Muhammed'e karşı davranışlarının hiç de sürpriz olmadığı, buna benzer davranışları yalnızca kendi ırkları dışındaki peygamberlere değil, bizzat kendi ırklarından gönderilenlere de reva gördükleri, hatta onların kimilerini katletmeye kadar işi vardırdıkları yüzlerine vuruluyor (Bkz: 2:61, not 12).

6 Nisâ 155'te de geçen *kulûbuna ğulfun* İbn Abbas'a göre "kâlplerimiz ilim ve hikmetle ağzına kadar doludur" anlamına gelir. Aynı ibareyi "kâlplerimiz kılıflıdır, mühürlüdür, senin söylediklerinden etkilenmez" şeklinde açıklayanlar, görüşlerine 41:5'i delil olarak göstermişlerse de, Fussılet sûresi Mekkîdir ve adı geçen âyetteki *kulubuna fî ekinnetin* (Kâlplerimiz örtüler içerisindedir) ifadesinin kendisine izafe edildiği kimseler de Mekke müşrikleridir. Yahudilerin sözünde istiğna ve kibir, müşriklerin sözünde istihza ve alay vardır. Yahudiler bilgi ve hikmete karınlarının tok olduğunu iddia ediyorlar, müşrikler ise vahyin kendilerini etkilemeyeceğini iddia ediyorlar.

7 Çevirimiz "onların çoğu iman etmezler" (11:17) türünden âyetlere dayanır. Bu durumda *kalilen* sıfatı iman eden özneye ait olmuş olur.

* İsa: Allah'ın bir Lütfu demek (= 16 yerde Meryemoğlu İsa)

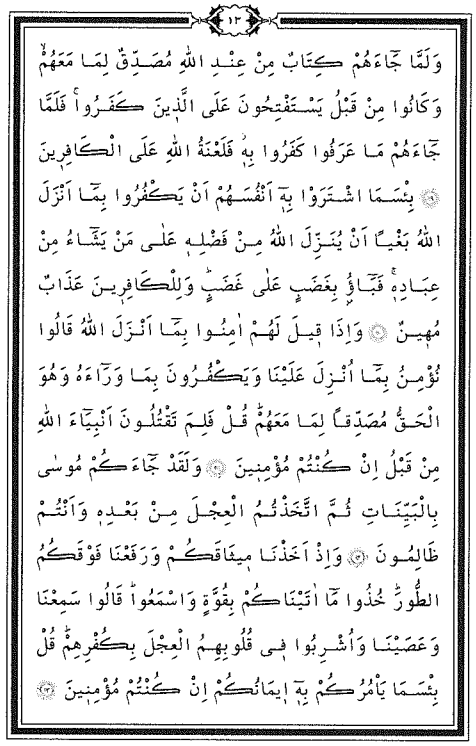
89 Allah katından o (Yahudilere) hâlen sahip oldukları bilgiyi doğrulayan bir kitap geldiğinde;[1] -ki önceleri inkâr edenlere (o kitap ve peygamberle) galip gelecekleri (tehdidinde) bulunuyorlardı- işte böylesine tanıdıkları o kitap kendilerine geldiğinde onu inkâr ettiler:[2] Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun![3]

90 Allah'ın indirdiği vahyi kulları arasından istediğine bahşetmesini kıskanmaları ve indirdiği vahyi inkâr ederek kişiliklerini satmaları ne fena şey![4] İşte bunun üzerine (dünyada) katmerli bir gazaba uğradılar: İnkâr edenler için (âhirette de) alçaltıcı bir azap vardır.[5]

91 Kendilerine "Allah'ın indirdiğine inanın" denildiğinde, "Biz kendimize indirilene inanırız" derler. Kendilerinde mevcut bir hakikati doğruladığı hâlde, daha sonra gelen her hakikati inkâr ederler. Onlara; "Peki, eğer gerçekten inanmış idiyseniz daha önce Allah'ın (sizden olan) elçilerini niçin öldürdünüz?" diye sor.[6]

92 Musa da size hakikatin apaçık belgeleriyle gelmişti. Ardından yine buzağıyı peydahlamıştınız ve siz yine kendine kötülük edenlerden olmuştunuz.[7]

93 Hani, bir zaman da (Sina) Dağı'nı üzerinize yükselterek sizden kesin söz almış-

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ
وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا
جَآءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ
بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ
اللّٰهُ بَغْيًا أَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَآءُ مِنْ
عِبَادِهِ فَبَآءُو بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ
مُهِينٌ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا
نُؤْمِنُ بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَآءَهُ وَهُوَ
الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَآءَ اللّٰهِ
مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَلَقَدْ جَآءَكُمْ مُوسَى
بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ
ظَالِمُونَ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ
الطُّورَ خُذُوا مَآ آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا
وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ
بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

tık: "Size gönderdiğimiz mesajı hayata uygulayın ve artık hakikati duyun!" Buna karşın "İşittik ve itaât ettik/isyan ettik" dediler.[8] Küfürleri sebebiyle buzağı (heykeli) gönüllerinde taht kurdu.[9] De ki onlara: Bozuk inancınız size ne fena şeyler yaptırıyor? Eğer gerçekten inansaydınız (böyle yapmazdınız)..[10]

---

1 Kur'an'ın "kitap ehlinin hâlen sahip oldukları hakikati doğrulamasının" anlamı, indiği zamanda elde bulunan Tevrat ve İncil'i tasdik etmesi değildir. Kaldı ki, Kur'an'ın indiği dönemde de Yahudi ve Hıristiyanların ellerinde her birinin "en doğrusu budur, diğeri muteber değildir" dediği birden fazla kitap bulunuyordu. Kilisenin onayladıklarına "kanonik", reddettiklerine "apokrif" adı verilir. Bu durumda Kur'an'dan eldeki kanonik ve apokrif Tevrat ve İncil'lerden hangisini tasdik etmesini bekleyebiliriz? Şu hâlde, vahyin dile getirdiği kitap ehlinin hâlen sahip oldukları hakikati doğrulama olayı, ilâhî mesajın zarfı olan metinlere değil, o metinlerin mazrufu olan hakikate bir atıftır.

2 Bu âyetin ilk muhataplarından Medine Yahudileri, komşuları olan bölge Araplarına yakında bir peygamber geleceğini, kendilerinin gelmesi beklenen o peygamber sayesinde Araplara karşı üstünlük elde edeceklerini iddia ediyorlardı. Hatta, Arabistan yarımadasında Medineli Arapların Rasulullah'ın davetine ilk icabet eden toplum olmasında Yahudilerin bu tehdidinin payı büyüktü (Taberî, *Tefsir* I, 455).

3 Bu âyet Medine Yahudileri üzerinden herkese şunu söyler: Her toplum kendi geçmişini sırtında taşır: Ey Muhammed ümmeti, öyle bir miras bırakın ki, onu gelecek nesiller boyunlarında bir zincir gibi değil, göğüslerinde bir nişan gibi taşısınlar (Allah'ın lâneti için bkz: 61. âyet, not 11).

4 Lafzen: "kendilerini satmaları.." Yahudileşen İsrâiloğullarının, kendilerini zaten inandıkları değerlere çağıran bir peygambere sırf kıskançlık ve ırkçılıkları yüzünden karşı çıkmaları ve onun getirdiği mesajı inkâr etmeleri, vahiy tarafından "kişilik satma" olarak değerlendiriliyor.

5 Lafzen: "gazap üstüne gazaba.." Bu ifade, "katmerli bir gazap" anlamına da, "gazap üstüne gazap" anlamına da gelir. Yani, kişilik satma bir gazap, yabancılaşma ikinci gazaptır (Krş. 74. âyet).

6 "Allah'ın indirdiğine inanın" denildiğinde verdikleri "biz kendimize indirilene inanırız" cevabı, aslında onların kendilerine indirilen ilâhî mesaja Allah'tan geldiği için değil de İsrâiloğullarına geldiği için inandıklarını gösterir. Samimi değillerdir. Çünkü bu inançta ölçü, mesajın kimden geldiği değil kime geldiğidir.

7 Bu âyette Hz. Musa için geçen "hakikatin apaçık belgeleri" (*beyyinât*), 87. âyette Hz. İsa için kullanılmıştı. *Beyyinât*, bir peygamberin getirdiği hakikatleri Allah'tan aldığına kanıt olarak gösterdiği her şeydir. Bu anlamda *beyyinat*, adeta peygamberlerin peygamberliklerine dair ilâhî bir kimlik belgesidir.

8 Onların tavrı, hem "itaât etme" ham de "isyan etme" anlamına gelen tevriyeli bir kelime ile ifade ediliyor (*'Asâ*'nın bu özelliği için bkz: 4:46). Dilleriyle itaât edeceklerini söylerken, kalplerinden tersini geçirmiş olmalılar. Bir yoruma göre onlar hâl diliyle bunu ifade etmişler, ilâhî mesajı işittikleri hâlde onu uygulamayarak fiilen "uygulamayacağız" demişlerdir (Ebu Müslim'den nkl: Râzî).

9 Lafzen: "Buzağı kalplerine içirildi". Metinde edilgen fiil kullanılması, tüm dikkatleri işin failine değil de fiilin bizzat kendisine çekmek içindir.

10 Aslında iman keşfedilmemiş defineye benzer. Onun sahibine yararı ancak keşfedilmesiyle mümkündür. İmanın keşfi ise sahibini iyiye, doğruya ve güzele götürebilecek iktidara sahip olmasıyla kendini belli eder. İnanç mücerret olarak her zaman sahibine yararlı bir unsur değildir. Sahibini kötü yola götüren inanç da vardır. Bu nedenle asıl olan bir inanca sahibi olmak değil, sahibine doğruyu emreden bir inanca sahip olmaktır.

94 (Yine) onlara de ki: Allah katında, Âhiret yurdunun[1] insanlar arasında yalnızca size ait olduğu inancında eğer samimiyseniz, hadi ölümü isteyin![2] 95 Fakat işledikleri kötülükler yüzünden onlar hiçbir zaman ölümü istemeyecekler;[3] Allah, kendi kendisine kötülük yapanları çok iyi bilir.[4]

96 İnsanlar arasında, hayatın sadece bir türüne[5] karşı en çok ihtiras taşıyanlar olarak, onları bulursun; hatta, Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştıranlardan da daha fazla.[6] Onlardan her biri ister ki bin yıl yaşasın. Tut ki bunca ömre sahip olsun; bu dahi onu azaptan uzak tutamaz: Zira Allah tüm yapıp ettiklerini görmektedir.[7]

97 (EY NEBİ!) De ki: "Kim Cibril'e[8] düşmansa, iyi bilsin ki o, hakikatten ellerinde kalanı doğrulayan, bir rehber ve inananlar için de bir müjde[9] olan vahyi, senin kalbine[10] Allah'tan aldığı izin sayesinde indirmiştir.[11] 98 Allah'a, meleklerine, Cebrail ve Mikail[12] de dahil elçilerine düşman olan herkes unutmasın ki, elbet Allah da böylesi kâfirlerin düşmanıdır.[13]

99 Doğrusu biz sana hakikatin apaçık belgelerini indirdik: yoldan sapmış olanlardan başkası bunları inkâr edemez.[14]

100 Ne yani, her söz verişlerinde onlar-

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللهِ خَالِصَةً
مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
۞ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللهُ عَلِيمٌ
بِالظَّالِمِينَ ۞ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوٰةٍ
وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ
وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللهُ بَصِيرٌ
بِمَا يَعْمَلُونَ ۞ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ
عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى
وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ۞ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ
وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ۞
وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا
الْفَاسِقُونَ ۞ أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۞ وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ
عِنْدِ اللهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ كِتَابَ اللهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۞

dan bir kısmı bu sözden dönmedi mi? Maalesef onların çoğu güven duygusundan yoksun kalmışlardır.[15]

101 Onlara Allah katından ellerindeki hakikati doğrulayan bir elçi gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı, sanki gerçeği bilmiyorlarmış gibi[16] Allah'ın kitabına sırt döndüler;[17]—>

---

1 *Dâr*, insana barınak olan mekândır. Etrafı duvarlarla çevrili olduğu için *dâr* denmiştir. Kur'an'da hiç tek başına gelmez, hep *dâru'l-âhiret* (âhiret yurdu), *dâru's-selam* (mutluluk yurdu), *dâru'l-muttakîn* (muttakiler yurdu), *daru'l-fâsıkîn* (âsiler yurdu), *dâru'l-bevâr* (viran yurt), *dâru'l-karar* (son durak), *ukbe'd-dâr* ya da *âkıbetu'd-dâr* (mutlu son), *sûu'd-dâr* (kötü son) gibi terkipler hâlinde kullanılır. Burada *dâru'l-âhiret*, dünya hayatının zıddı anlamına "âhiret hayatı" olarak kullanılmıştır.

2 Âyet 93 ile birlikte zımnen: Kalbinde altının taht kurduğu biri âhireti arzu eder mi? Hiç suçlu biri yargılanmak ister mi?

3 Burada *len* ile geçerken Cuma 7'de *lâ* ile geçer. Bu fark, bu asılsız iddiayı ileri sürenlerin, 94. âyette *halisaten* (yalnızca) kelimesiyle ifade edildiği gibi kesin konuşmalarına yine aynı kesinlikte verilen red cevabıdır. Cuma sûresinde "Allah'ın dostları" olduklarını söylerken bu kadar kesin konuşmadıkları için orada red cevabı te'kit ve te'bid ifade etmeyen *la* olumsuzluk edatıyla gelmiştir. *Bima kaddemet eydihim* (elleriyle önceden yaptıkları eylemler yüzünden)

ibaresi, gerçek anlamda bir "sabıka"ya delalet eder: Suç işlenmiş, lâkin ne özür dilenmiş ne de yargılanıp cezalandırılmıştır. Tevbe etmediği için suçlu suçuna zımnen sahip çıkmıştır. İşte bu ilâhî bir sabıkadır.

4 Bu iki âyet, cennetin Yahudilere has olduğu yolundaki inanca göndermedir. Onların kolektif kibre dayalı bu iddiasını 111. âyet dile getirir.

5 Yani: "yalnızca dünya hayatına.." *Hayâtin*'deki belirsizlik çeviriye "bir türü" şeklinde yansımıştır (2:7, not 10).

6 *Şirk* Allah'tan rol çalmaya kalkışmaktan öte insanın kendine tanrı atamasıdır. Bu durumda, atayan âmir atanan memur olmuştur.

7 İlâhî esmadan olan *Basîr, â'mâ*'nın karşıtıdır. Kip olarak ism-i faildir. Mübalağa ifade eder. Tam açılımı şöyledir: Görmenin bütün anlamlarıyla, görülenin özüne nüfuz ederek, nitelik olarak derinliğine, nicelik olarak tüm ayrıntı ve cüzlerine varana dek gören ve bu iş için zaman, mekân ve alete muhtaç olmayan Zât.

8 *Cibrîl* (Cebrail) Peygamberlere vahiy getiren melektir. Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında Gabriel sözcüğüyle ifade edilir. Bu kelime "güçlü insan" anlamındaki *geber* ile "Tanrı" anlamındaki *el* kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Hz. Peygamber'in onunla olan ilişkisinin tartışılmaması istenir: "şimdi siz ne gördüğü hususunda onunla tartışacak mısınız?" (53:12) Cebrail, insan idrakinin kavramaktan aciz olduğu aşkın hakikatlerden biri olan melekler âlemine ait bir varlıktır ve bu alan iman alanıdır. Kimi filozofların ve sûfilerin Cebrail'i Peygamberin zihni tasavvurlarının sembolik bir ifadesi olarak nitelemesi naslarla çelişen hevai bir yorumdur. Eğer tevil edilmezse, Cebrail'in Hz. Lût, Hz. İbrahim ve Hz. Meryem'e insan sûretinde göründüğü Kur'anî bir hakikattir (11:69,77; 15:51, 68; 19:17).

9 Bu cümleyi, söz diziminde hiç tasarruf yapmadan çevirdik. Buna göre, Kur'an tüm insanlar için bir rehber, insanlar arasından onun rehberliğine kabul edenler için de bir müjdedir.

10 Hz. Peygamber'in kalbi vahyin iniş üssüdür. *'Alâ* edatı istîlâ içindir ve vahyin Hz. Peygamber'in kalbini tamamıyla kuşattığı anlamını katar. O kalp bir güneş mesabesinde olan vahyin ışığını alıp insanlara yansıtan aya benzer. Gün ışığı ayı bir yanıyla kaplarken vahyin ışığı Peygamber'in kalbini her yandan kaplar. Âyetteki "senin kalbine" formu, Kur'an'ın kaynağının Hz. Peygamber değil, Allah olduğuna delalet eder.

11 Zımnen: Aslında siz Cebrail'e düşman olmakla onu görevlendiren Allah'a düşmanlık ediyorsunuz. Zira Cebrail'in Allah'tan aldığı mesajı kime götüreceğine kendisi değil Allah karar verir. O, sadece bir elçidir ve elçiye zeval olmaz.

12 Mikail ismi de Cebrail gibi Sami dil ailesine mensuptur. Kur'an'da olduğu gibi Tevrat ve İncil'de de meleklerden biri olarak yer alır. Kur'an'da geçtiği tek yer bu âyettir. Bazı hadislerde dört büyük melekten biri olarak geçer.

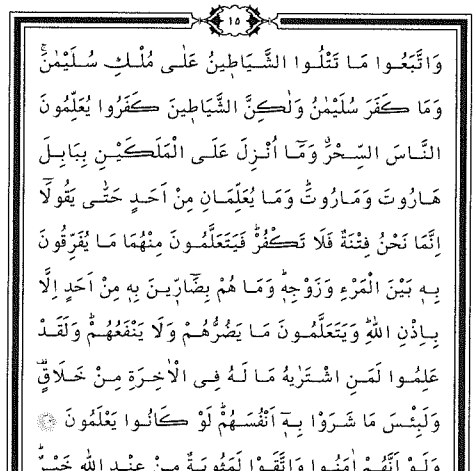
13 Onlar Allah'ın peygamberlerini ve kitaplarını ayrıma tabi tuttukları gibi meleklerini de ayrıma tabi tuttular ve Cebrail'i kara haberlerin muhabiri, Mikail'i de ak haberlerin muhabiri ilan ettiler. Birincisine düşman ikincisine dost olduklarını söylediler. Bakara 62 ve Maide 69, bu âyet ışığında anlaşılmalıdır. Allah'a imanın makbul olabilmesi için Allah'ın tüm elçilerine ve tüm mesajlarına eksiksiz iman şarttır (Krş: 2:62, not).

14 Kişiyi yoldan çıkaran her günah *fısk*'tır. O günahta ısrar sahibini *fâsık* yapar.

15 Firuzabadî, *lâ yu'minûn*'un "iman etmez" yanında ahlâkî karşılığı olan "güvenmez/güven vermez" anlamına dikkat çeker (*Besâir*). Bu âyette Yahudilerin kendilerine indirilen ilâhî kelama dahi güvenmedikleri îmâ edilmektedir.

16 Onların bildikleri "gerçek"ten kasıt, gelmesi beklenen "o Peygamber"dir (Bkz: 2:76, not).

17 Bir sonraki âyet ışığında: onların sırt döndüğü ilâhî kelam Tevrat'tı. Bu âyetin anlamını şöyle toparlayabiliriz: Onlar, haberini Tevrat'tan aldıkları bir Peygamberi zaten beklemekteydiler. O Peygamber kendi ırklarından değil de Araplardan çıkageldi. Üstelik onlara gönderilen Tevrat'ı, onu getiren peygamberi, onların kıblesi Kudüs'ü onayladı. Buna rağmen Hz. Muhammed'i ve ona gelen vahyi reddettiler. İşin garibi bununla da yetinmeyip, kendilerine gelecek peygamberi haber veren Tevrat'a da küsüp sırt döndüler.

١٥
وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَٰنَ ۖ
وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَٰنُ وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ
النَّاسَ السِّحْرَ ۗ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ
هَارُوتَ وَمَارُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا
إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ
بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ ۚ وَمَا هُم بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا
بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ
عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۚ
وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ۝
وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ خَيْرٌ ۖ
لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا
رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا ۗ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ۝ مَّا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا
الْمُشْرِكِينَ أَن يُنَزَّلَ عَلَيْكُم مِّنْ خَيْرٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۚ وَاللَّهُ
يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ۝

<—102 ve onlar[1] tutup Süleyman'ın yönetimi sırasında (o dönemin) şeytanlarının[2] uydurduğu yalan ve desiselerin peşine takıldılar.[3] Oysa ki Süleyman küfre sapıp nankörlük yapmadı, aksine o(na düzen kuran) şeytanlar küfre sapıp nankörlük yaptılar:[4] insanlara sihri öğrettiler.[5] Yine (Medine Yahudileri) Babilli iki güç sahibine;[6] Harut ve Marut'a verileni izlediklerini (iddia ettiler).[7] Oysa o ikisi "Baksanıza biz (Babil esaretiyle) sınanmaktayız, sakın küfre sapma(yın)!" demedikçe hiç kimseye bir şey öğretmiyorlardı. Fakat (Babil'deki düzenbazlar) bu ikiliden kişi ile eşinin arasını açacak şeyler öğreniyorlardı.[8] Ne var ki o (Babilli düzenbazlar), Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezlerdi; ama yine de zarar verip yarar sağlamayan şeyler öğreniyorlardı.[9] Doğrusu onlar, bu türden bir alışverişe giren kimsenin âhirette eli boş kalacağını çok iyi biliyorlardı. Kişiliklerini sattıkları şey ne fenadır; keşke bunu olsun bilebilselerdi.[10]

103 Ve keşke onlar hakikate inansalar ve sorumluluklarının bilincine varsalardı, Allah katından kendileri için hayırlı bir ödül alırlardı. Keşke bunu olsun bilselerdi.

104 SİZ ey iman edenler! "Sen de bizi dinle!" demeyin, "Bakar mısın?" deyin[11] ve dinleyin; zira inkâr edenleri acıklı bir azap beklemektedir.[12]

105 Ne önceki vahyin muhataplarından küfre saplananlar, ne de Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştıranlar Rabbinizden size bir hayrın indirilmesini isterler. Oysa ki Allah, rahmetini dilediğine verir:[13] zira Allah sınırsız lütuf sahibidir.

---

1 Yani: Medine Yahudileri.

2 Taberî *mülk*'ü "dönem, devir" anlamına gelen *ahd*'le açıklar. Burada Kur'an, sihirle uğraşan, daha doğrusu insanları büyüleyen ve onları gerçekten koparıp bir hayalin, bir illüzyonun ya da sanal bir hayatın peşine takan kimseleri şeytan olarak nitelendirmektedir. Enâm (6:112) ve Nâs (114:6) sûrelerinde de geçtiği gibi "şeytan" ismi hem şeytanlaşan cinler, hem de şeytanlaşan insanlar için kullanılır. Buradakiler insan şeytanlarıdır. Zira hem âyette bunların insanlara öğrettikleri ve dolayısıyla insanlarla hasır-neşir oldukları, hem de kâfir oldukları ifade ediliyor. Eğer cin şeytanı olsaydı, onlar zaten kâfir olduğu için böyle bir vurguya gerek kalmazdı. Bu sûrenin 14. âyetinde de ikiyüzlülük yapan Medine ileri gelenleri için "şeytanlar" ifadesi kullanılmıştı. Hz. Süleyman'ın Peygamber değil büyücü olduğu iftirasını Medine'deki Yahudiler dillendiriyordu.

3 *Tetlû* fiili *'alâ* edatıyla gelirse "biri adına yalan uydurmak", *'an* ile gelirse "birinin sözünü doğru nakletmek" vurgusu taşır (Kasımî). Türkçe'de de "okumak", "atmak, sıkmak, kesmek"

mânasında kullanılır. Şeytanlaşan birtakım insanların uydurdukları bu sihirler sonradan Kabala (Gelenek) adı verilen külliyatın çekirdeğini oluşturdu. Tevrat'a sırt çeviren Yahudiler Kabala'ya yapıştılar. Hayatı gizem, gizemi büyü hâline getirdiler. Krallar döneminde büyücülüğün ne kadar yaygın olduğu Eski Ahid'in *Daniel, Mezmurlar,* Yeremya kitaplarından anlaşılır. İsrâiloğulları büyü ve büyücülükle, Mısır'dayken 5. ve 6. Hanedanlar döneminde tanışmışlardı. Ama Eski Ahid büyüyü şiddetle yasakladı (*Çıkış* 22:18; *Levililer* 19:26, 31; 20:27 vd.) Büyü yasağı aynı sertlikte Talmud'da, özellikle de Mişna'da yer alır. Mişna'da büyü, puta tapıcılıkla bir tutulur.

4 Hz. Süleyman'ın putlara taptığı iftirasını her nasılsa kitaplarına bile geçirmişlerdi (*Krallar* I, 11:5-9). Bizce onların Hz. Süleyman'ı tekfir etmeleri için putlara tapma hikayesine ihtiyaç yok. Çünkü, bir üstteki notta da alıntıladığımız gibi Eski Ahid ve Talmud'da sihir şiddetle yasaklanmış, bu işle uğraşmak puta tapmakla eşit sayılmıştır. Hz. Süleyman'ın putlara taptığı hikayesinin aslı, onun sihirbaz olarak görülmesidir. Yöneticiliğini yaptığı İsrâiloğulları onun yönetimi sırasında ülkelerinin siyasette, sanatta, ilimde ve hikmette ulaştığı noktaya sihir sayesinde ulaştığını düşünüyorlardı. Medine Yahudileri "Muhammed'in işine bakın! Doğruyu yanlışı birbirine karıştırıyor. Süleyman'ı Peygamberler arasında anıyor. Oysa ki o rüzgara binen bir büyücüydü" demişlerdi. Burada Kur'an sihri açıkça "küfür/gerçeği örtme" olarak nitelendiriyor.

5 Bu bağlamda sihir, nüzûl sebebine uygun olarak "komplo, düzen, tuzak" şeklinde anlaşılmalıdır (Bkz: 74:24, not). Taberî tarihinde bu âyeti açıklayan bir bilgi yer alır: II. Kuruş (Chosroes), Hz. Peygamber'den İslâm'a davet mektubu aldığında, o zaman Pers eyaleti olan Yemen yöneticisi Bâzân'dan Hz. Peygamber'i zincire vurarak Pers sarayına göndermesini ister. Bâzân bunun için iki adamını yollar. Komplo tam gerçekleşecekken, Hz. Peygamber onlara öz oğlunun Kuruş'u öldürdüğü haberini verir. Haberi doğrulatan komplocular eli boş dönerler (*Tarih*, Beyrut 1407, II, 655-656, Kahire-1987). Bu açıklayıcı rivayeti sihrin sözlük tarifi desteklemektedir: "Hile, desise, aldatma, Görüldüğü gibi olduğu zannedilen, fakat aslının hiç de öyle olmadığı şey". Lügatte sihrin aslı şöyle tarif edilir: "Bir şeyi gerçekte olduğundan farklı göstermek" (*Mekâyîs* ve *Lisân*). Sihrin en büyük etkisi irade ve akıl üzerindedir. İrade ve aklın ruhtan kaynaklanan iki kuvvet olduğu düşünülürse, sihir ruhun gücünü kırmayı amaçlayan bir sabotaj girişimi olduğu sonucuna varılır. Bu özelliğiyle sihir aklı iptal eder, fikri karıştırır, duyguları kirletir, kalbi çeler. Sihrin etkisiyle insanın irade gücü ters orantılıdır. Gizli bir amaca hizmet eden her hilekârca aldatma sihrin tanımına dahildir. Hem bu âyet hem sihrin objektif gerçekliği, 20:69 ve 25:8 ışığında anlaşılmalıdır. Kur'an'da sihrin insana, onu iptalin ise Allah'a nisbet edilmesi hayli anlamlıdır (7:118).

6 Veya: "iki melek"; ya da: "Melek gibi iki adam". İbn Abbas, buradaki "melek"i "melik" (kral, yönetici, önde gelen) olarak okumuştur. Ondan ayrı olarak Hasan Basri, Said b. Cübeyr, Zühri, Dahhak ve daha başkaları da Hârût ve Mârût'un melek değil "melik/kral" olduğuna inanmış ve böyle okumuşlardır (Taberî; Zemahşerî; İbn Cevzi). Hârût ve Mârût isim olmaktan çok vasıf olabilir. Hârût'un türetildiği kök olan harata "harap etti, tahrip etti" anlamına gelir. Mârût'un türetildiği *marata* ise "son verdi, bozdu" demektir. O hâlde Hârût "harap eden", Mârût "bozan" anlamına gelir. Bu konudaki mesnetsiz yorumları reddeden İbn Aşur, Hârût ve Mârût kelimesinin Arapça'ya Keldanice'den geçmiş iki isim olduğunu söyler. Hârût, "ay" anlamına gelen *haruka*'nın, Mârût *Müşteri* yıldızının Arapçalaşmışıdır. Birincisi dişiliğin sembolü, ikincisi erkekliğin sembolüdür. Birincisi dünya üzerinde en çok etkili olan gök cismi, ikincisi gezegenlerin en yücesidir. Keldaniler gök cisimlerine tapmakta, ölen sâlih kişilerin göğe yükselip ışık saçtığına inanmaktadırlar. Onlara göre bu iki gök cismi, bir zamanlar yaşamış olan sâlih ve kutsal kişilerdir. Sihri de bunların icat ettiğine inanmaktadırlar.

7 Veya *mâ*'ların olumsuzluk anlamıyla: "..Babil'de Hârût ve Mârût adlı iki meleğe bir şey in-

dirilmemişti; dolayısıyla o ikisi hiç kimseye bir şey öğretmiyorlardı ki, "Biz sadece sınav aracıyız sakın ha buna uyup da küfre düşme!" desinler de, onlar da o ikisinden kişiyle eşinin arasını açacak bir şeyler öğrensinler." İbn Abbas, ve *mâ unzile*'deki mâ'ya olumsuzluk anlamı verir. Fakat bu tercih bağlamla uyumlu değildir.

8 Erkek ile kadının arasını ayırma, Hz. Süleyman'a karşı düzen kuran bu örgütün kapılarını yalnızca erkeklere açıp kadınlara kapatması şeklinde de anlaşılabilir.

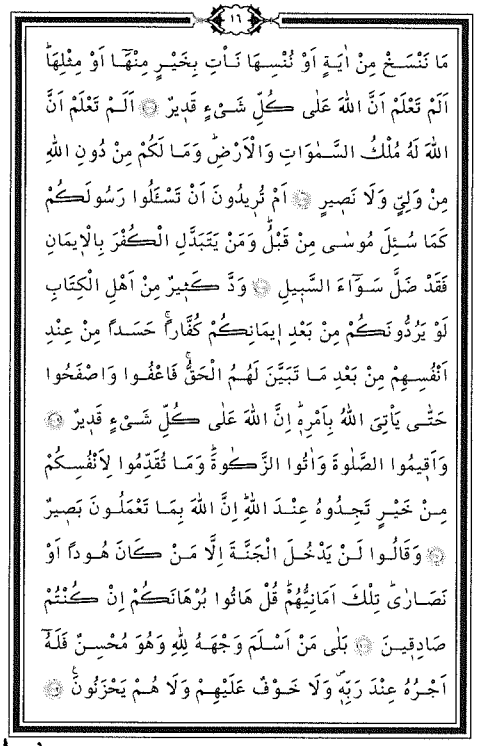
9 Veya *mâ*'ya olumsuzluk anlamı vererek: "ama yine de ne zarar ne de yarar sağlayan şeyler.." İşte sihir, komplo, suikast vb. gibi düzenbazlıkların gerçek mahiyetini bu uzun cümle vurgulamaktadır. "Allah'ın izni" istisnası, Kur'an mesajının belkemiğini teşkil eden tevhide ilişkin bir uyarıdır. Bir mü'min hiç bir görünür ve görünmez varlıkta bizatihi güç vehmedemez. İnsanın Rabbi de, tüm varlıkların Rabbi de Allah'tır. Sihri küfürle eş değer kılan şey, insanların onda bizatihi bir güç vehmetmeleridir. Bir üstteki cümleyle bu cümle arasında gerçekte hiçbir çelişki yoktur. Kişi ile eşinin arasını açan, sihrin bizzat kendisinden kaynaklanan bir güç değil, sihre muhatap olan kimse ya da kimselerin cehalet, zayıf kişilik ve vehimlerinden kaynaklanan zaaflarıdır. Bununla elbette görünen ve görünmeyen varlıkların insan psikolojisi üzerindeki, hatta insan bedeni üzerindeki etkilerini yok sayıyor değiliz. Bu etkileri en güzel izah eden durum psikosomatik hastalıklardır. Kökü psikolojik olduğu hâlde fiziki olarak bedende tezahür ederler. Sihrin dünya ve âhireti yıkan bir şey olmasının temelinde, insandaki gerçeklik algısını bozması yatar.

10 Yahudiler de Babil kralı Nabukadnazar'ın esaretindeyken gizli örgüt kurdular. Âyetteki "melek gibi" kişiler (ki bunlar şeytanlaşan insanların karşıt kutbunu oluşturur) Eski Ahid'e göre Haggai ve İddo'nun oğlu Zekeriyya'dır (*Ezra*, 5:1). Bu kutsal kişiler örgüte üyeliği erkeklerle sınırlandırdılar. Yeni üyelere, yaşadıkları durumun ilâhî bir sınav olduğunu, asla inkâra sapmamalarını öğütlediler. Med ve Pers kralı Cyrus iktidara geldiğinde, İsrâiloğulları onunla gizli bir anlaşma yaptılar. Kendileri Cyrus'un Babil'i fethini kolaylaştıracaklar, bu hizmetlerinin karşılığında ise Cyrus Yahudilerin Filistin'e dönmelerini sağlayacak ve yerle bir edilen Süleyman Mabedi'nin yapımına da destek verecekti. Sonuçta bu gerçekleşti. Âyet, Hz. Peygamber'e karşı putperest Pers kralıyla iş tutan Medine Yahudilerine, hasetliklerinden içine düştükleri yaman çelişkiyi bile fark edemedikleri imasında bulunmaktadır. Bu bir putperest düşmana karşı yapılmış bir örgütlenme değil, tıpkı Babil sürgünüyle neticelenen kayıp yüzyılların başlangıcı olan Hz. Süleyman'a karşı yapılmış komplo gibidir. Hz. Süleyman'ın iktidarını devirmek için gizli teşkilat kurup komplo hazırlayanlar onu büyücü ilan ettiler (*I Krallar*, 11: 14, 23,26, 29-32). Zira ona karşı komploları başarısız oldu. Kur'an onların Hz. Süleyman'a olan iftiralarını bu âyetle reddetti. Onlar bu iftira ve komplolarının bedelini çok ağır ödediler. Hz. Süleyman'dan sonra devlet hızla parçalandı, İbranî milleti bölündü, birbirine düştü ve bu tefrika ünlü Babil sürgünüyle sonuçlandı. Sözün özü âyet, Hz. Peygamber'e ihanet eden Yahudileri, Hz. Süleyman'a ihanet eden Yahudilere benzetir ve tehdit eder: Onlar kaybetti, siz de kaybedeceksiniz. Nitekim öyle de olmuştur.

11 Bu âyet 4:46 ışığında anlaşılmalıdır. Medine Yahudilerinin kelimelerle oynamak gibi bir hastalığı olduğunu, daha başka rivayetlerden de öğreniyoruz.

12 Bu âyet aslında kelimenin söylenişine yönelik bir yasak olmaktan daha çok, bu kelimeyle dile getirilen tavra yönelik bir yasaktır. Bu, dinlemekten çok konuşmayı tercih eden, fakat konuştuğu şeyler hep mitolojik ve hurafeye dayalı, dinlemekten kaçındığı şeyler ise kaynağı berrak bir hakikat olan kişinin tavrıdır. Bu tavır 101 ve 102. âyetin başında vurgulanan marazi tavırdır. Bunda, Hz. Peygamber'e karşı bir saygısızlığın da bulunduğu açıktır.

13 Âyette Allah'ın insana konuşması demeye gelen ilâhî kelam "hayır" ve "rahmet" olarak nitelendirilmektedir.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ اَوْ مِثْلِهَا ۗ
اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۞ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ
اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ
مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيرٍ ۞ اَمْ تُرِيْدُوْنَ اَنْ تَسْـَٔلُوْا رَسُوْلَكُمْ
كَمَا سُئِلَ مُوْسٰى مِنْ قَبْلُ ۗ وَمَنْ يَّتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيْمَانِ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ۞ وَدَّ كَثِيْرٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ
لَوْ يَرُدُّوْنَكُمْ مِّنْ بَعْدِ اِيْمَانِكُمْ كُفَّارًا ۚ حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ
اَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۚ فَاعْفُوْا وَاصْفَحُوْا
حَتّٰى يَاْتِىَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۞
وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ
مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوْهُ عِنْدَ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيرٌ
۞ وَقَالُوْا لَنْ يَّدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُوْدًا اَوْ
نَصٰرٰى ۗ تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
صٰدِقِيْنَ ۞ بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهٗٓ
اَجْرُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۞

Nesh

106 Biz yerine yenisini ya da daha hayırlısını getirmeden bir mesajı unutturmayız[1] ya da yürürlükten kaldırmayız:[2] Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir. **107** Yine bilmez misin ki göklerin ve yerin hakimiyeti[3] Allah'a aittir. Sizin için, Allah'tan başka ne bir yâr, ne de bir yardımcı var.

108 Yoksa daha önce Musa'dan istenilen şeylerin benzerini, siz de peygamberinizden mi istiyorsunuz?[4] Kim imanı inkârla değiştirirse, iyi bilsin ki doğru yoldan sapmıştır.

109 Kitap ehlinden bir çoğu, hakikat kendileri için de apaçık ortaya çıktığı hâlde, sırf hasetlerinden dolayı siz inandıktan sonra, sizi geriye döndürüp inkâr etmenizi isterler.[5] Allah'ın onlar hakkındaki hükmü gelinceye kadar onları hoşgörün, kusurlarına bakmayın: Unutmayın ki Allah her şeye kadirdir.

110 Namazı istikametle kılın, zekâtı gönülden gelerek verin.[6] Unutmayın: Kendiniz için ne hayır yaparsanız Allah'ın katında onu mutlaka bulursunuz. Çünkü Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.[7]

111 Bir de kalkıp dediler ki: Yahudi ve Hıristiyan olmayanlar cennete giremeyecek. Bu onların hüsnü kuruntusudur.[8] De ki: Eğer iddianızın arkasında duruyorsanız, hadi isbatlayın.[9]

112 Hayır aksine, her kim bütün varlığıyla görürcesine inandığı Allah'a teslim olursa,[10] Rabbi katında onun karşılığını bulacak; o gelecek için kaygı, geçmiş için üzüntü duymayacaktır.[11]

---

1 Veya tekil olarak gelen *âyetin*'in "mucize" karşılığına dayanarak: "..bir mucizeyi unutturmayız".

2 Veya İbn Kesir ve Ebu Amir'in *nenseehâ* okuyuşuyla: "erteleyip geciktirmeyiz". Ebu Müslim bu âyetin neshe delil gösterilemeyeceğini üç maddeyle özetler: 1) Burada sözü edilen âyetler Tevrat ve İncil'de yer alan Cumartesi yasağı, doğuya ve batıya yönelerek ibadet gibi hükümlerdir. 2) *Nesh*'in anlamı "istinsah", yani ilâhî kelam'ın Levh-i Mahfuz'dan aktarılmasıdır. 3) Bir şart-cevap cümlesi olan bu âyet Kur'an'da neshin vuku bulduğuna değil, olması hâlinde daha iyisinin ikamesine delildir (Nkl: Râzî). Bu âyetin ait olduğu pasaj, daha önce kendilerine vahiy ile hitap edilen toplulukların ilâhî kelama sırt çevirmeleri ve buna da gerekçe üretmelerinin anlatıldığı bir pasajın hemen ardından gelmektedir. Açıktır ki âyette, Yahudilerin Hz. Muhammed'e gelen mesaja karşı sırt dönme gerekçeleri çürütülmektedir. Dolayısıyla burada söz konusu olan nesh Kur'an içerisinde yer alan herhangi bir âyet ya da âyetler gurubuna ilişkin değil önceki mesajlara ilişkin bir neshtir.

3 *Mülk*: Sahibinin üzerinde her tür tasarrufa

yetkin ve yetkili olduğu ve üçüncü şahıslara karşı ortaya konulabilen şeye verilen isimdir.

4 Âyette geçen *suâl* aynı anda istemek ve sormak anlamlarına gelir (Krş: 2:55, 61; 7:129). Bu âyet, 40. âyetle başlayan ve buraya kadar 67 âyet tutan ve buradan sonra da devam eden İsrâiloğullarının yahudileşme sürecini anlatan uzun bölümün amacını ele verir. Bütün bu tarihsel gerçeklerin anlatılmasının amacı bu ümmetin dikkatini yahudileşme tehlikesine çekmektir. Bu gibi pasajlarda, mü'minlerden sadır olan benzer olaylar vesile edilerek İsrâiloğullarını yahudileştiren nedenlere dikkat çekilmektedir. İsrailoğulları'nın yahudileşme problemini ayrıntılı inceleyen bir eser için bkz: *İsrailoğullarından Ümmet-i Muhammed'e Yahudileşme Temayülü*, İstanbul-1995.

5 Haset özünde Allah'ın yaptığına itirazdır. Haset, haset edilen için dua haset eden için bedduadır.

6 Kendileri daha önceden ilâhî kelama muhatap olmuş ümmetlerden söz edilen bir pasajın içerisinde hitabın aniden haber formundan emir formuna geçerek mü'minleri muhatap alması gerçekten çarpıcıdır (Namaz ve zekât için bkz: 2:3 ve 2:43, notlar).

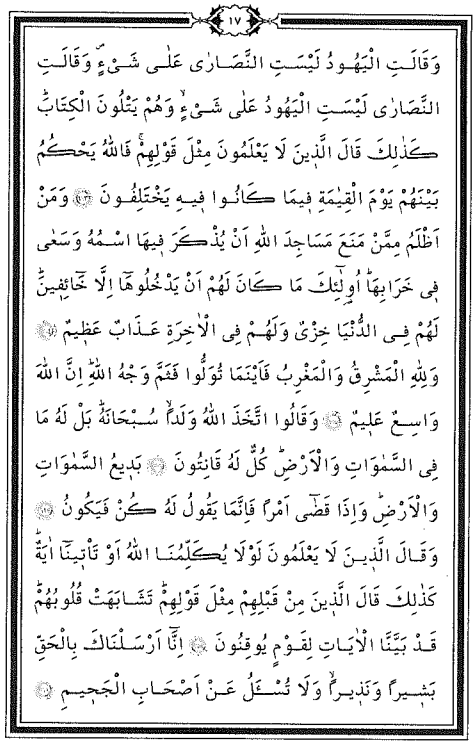
7 Bu açıkça "kendinize iyilik edin" demektir. Bu, insanın kendisiyle savaşmak yerine kendisiyle barışık ve tanışık yaşamasını ikame etmektir ki, namaz ve zekât emirleri de işte tam bu fonksiyonu icra etmektedir.

8 Yahudiler kendileri dışındakilerin ebedi saadetten mahrum olacağını iddia ederken, Hıristiyanlar da aynı iddiayı kendileri için yaptılar. Kur'an böylesi bir düşünceyi *umniyye* (kuruntu) olarak isimlendiriyor (Bkz: 2:78, not 1). Her iki grup hem birbirleri için, hem de Hz. Peygamber'e inananlar için aynı kuruntuyu dillendiriyorlardı. Bu âyetin tüm zamanlardaki mü'min muhataplarına, Yahudilerin ve Hıristiyanların kapıldığı bu hüsnü kuruntuya kapılmamaları hatırlatılmaktadır (4:123). Bu âyet, 109. âyeti açıklayıcı mahiyettedir. Demek ki onlar bu kuruntularıyla henüz imanı yüreğinde kök salmamış olan mü'minleri aldatmak istiyorlar ve bunu bir propaganda malzemesi olarak kullanıyorlardı.

9 Zımnen: Haydi iddianıza uygun bir hayat yaşayın! Zira "ebedi kurtuluş" iddiasının bu dünyada başkaca bir isbat zemini bulunmamaktadır.

10 Lafzen: "kim yüzünü Allah'a teslim ederse". "Yüz" ile kastedilen insanın varlığıdır. Parçayı anarak bütün kastetme (zikr-i cüz irade-i küll) kabilindendir.

11 Gelecek kaygısı ve geçmiş hüznü duymama garantisini verebilecek Allah'tan başka bir güç ve merci yoktur. Böyle bir garanti, tam anlamıyla "mutluluk garantisi"dir. Böyle bir teminatı verebilecek bir makamın, insanın geçmişini ve geleceğini izleyebilme ve onu kontrol edebilme gücüne sahip olması gerekir.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ وَقَالَتِ
النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ
كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ
بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَنْ
أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى
فِي خَرَابِهَا أُولٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ
لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾
وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ
وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا
فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضٰى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾
وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ
كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ
قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ
بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

113 Hepsi de (aynı) kitabı okudukları hâlde, Yahudiler "Hıristiyanlar bir inanç temelinden yoksundur" dediler; Hıristiyanlar da "Yahudiler bir inanç temelinden yoksundur" dediler.[1] (Vahye dair) bilgisi olmayanlar da tuttu, aynen onların söylediği gibi söyledi.[2] Fakat Allah, anlaşamadıkları şeyler konusunda kıyamet günü son sözü söyleyecektir.[3]

114 Allah'ın ibadethanelerinde O'na ibadet edilmesini engelleyen ve onu tahrip etmeye çalışandan daha zalim biri olabilir mi?[4] Bu tür kimselerin oraya sadece Allah korkusuyla girmeleri gerekirdi: Onlara dünyada zillet, âhirette ise korkunç bir mahrumiyet vardır.[5]

115 Doğu da Allah'ındır batı da.[6] Şu hâlde nereye dönerseniz dönün, orası da Allah'ın yönüdür.[7] Çünkü Allah sınırsızdır, ilmi her şeyi kuşatandır.[8]

116 Bir de "Allah bir oğul edindi" iddiasında bulundular.[9] Haşa! O aşkın bir hakikattir.[10] Aksine göklerde ve yerde bulunan her şey O'na aittir: hepsi de O'nun iradesine boyun eğerler.[11] **117** Gökleri ve yeri yoktan, eşsiz ve benzersiz yaratan O'dur.[12] Bir işin olmasını murad ettiğinde, ona sadece "ol" der ve o da hemen oluş sürecine girer.[13]

118 İlimden yoksun olanlar "Allah bizimle niçin konuşmuyor, ya da niçin bize mucizevi bir belge ulaştırmıyor" derler. Onlardan öncekiler de aynen onların söylediğini söylemişlerdi.[14] Akılları da birbirine benzedi.[15] Elbet biz gönülden inanacak herkes[16] için âyetlerimizi açık ve anlaşılır kılmışızdır.

119 Gerçekten biz seni, hakikat ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; ateşe yoldaş olanlardan sen sorumlu değilsin.[17]

---

1 Burada iki zümre de birbirini yok sayıp temelsizlikle suçlarken, referans olarak kendi kitaplarını gösteriyorlardı. Bu ibare, âyette ifade edilen karşılıklı suçlama işini önce cahillerin değil okumuş-yazmışların başlattığını vurgular. Bir sonraki cümle bunun en güzel delilidir. Tarafların alimleri bu iddiaları ileri sürer, cahil kesimleri de onları takip eder. Şu soru sorulabilir: İki zümrenin de birbirleri hakkındaki yargısı doğrudur; öyleyse bu âyetin kınayıcı üslûbunu nasıl açıklayabiliriz? Buna verilecek cevap şudur: Hayır, onların bir inanç temelinden yoksun olduğu tesbiti doğru değildir. Aksine onların inancının temeli araştırılacak olursa, karşımıza insanlığın değişmez değerlerinin öbür adı olan İslâm çıkar. Hıristiyanlar Yahudileri "kâfir" ve "cehennemlik" olarak görürken, ellerinde taşıdıkları Kitab-ı Mukaddes'te Eski Ahid yer alıyordu. Bu durum, suçlamalarındaki samimiyetsizliğin ve keyfiliğin de bir göstergesiydi.

2 Kitab'ı okuyanlar yukarıdaki gibi aslında temeli tevhide dayalı olduğu hâlde sonradan tah-

rif edilen inancın temelini yok sayınca, cahil kitleler de onları takip ettiler. Tavandaki bu münakaşa tabanda daha da seviyesiz bir hâl aldı ve her iki zümre de din davasını kan davasına dönüştürdüler. Bu ifadeden yola çıkarak diyebiliriz ki: âyetin kapsamına mensup olduğu zümreyi sırf aidiyetinden ve asabiyetinden dolayı cennetlik ilan edip onun dışındakilere ebedi kurtuluş kapısını kapatan herkes girer.

3 Bu *kıyamet*'i "sosyal kıyamet" olarak anlarsak (Kıyametin bu anlamda kullanıldığı bir hadis için bkz: Buhârî, *İ'tisâm* 14) Allah'ın onların tartıştıkları şeylerin birçoğunun gerçeğini Kur'an'da açıkladığını yine ondan öğreniyoruz (27:76). Kur'an kendi misyonunu şöyle tayin etmektedir: "bu Kitabı, geçmiş vahiyden geriye kalan hakikatleri doğrulayıcı ve onların doğrusunu yanlışından ayırt edici (*muheyminen 'ala..*) olarak gönderdik" (5:48).

4 İstisnasız tüm tek tanrılı sistemlerin mabetlerini içine alır. İçerisinde Allah'a ibadet edilen her ibadethane Allah'a izafe edilir. Bu âyetler Medenî olsa da, atıf yaptığı şey Mekke müşriklerinin Müslümanları Mescid-i Haram'a girmekten alıkoymaları ve orada ibadete engel olmalarıdır. Zira Medine'de bir engelleme söz konusu değildir. Bu durumda "tahrip etmeye çalışma"nın anlamı sadece fiziki olana indirgenemez. İçerisinde ibadet edilmeyen bir mabed manen tahrip olmuş demektir.

5 Zillet'in (*hızy*) tefsirinde kimi müfessirler Süddi'den ilginç bir nakilde bulunurlar: Buradaki zillet, Mehdi'nin çıkıp Konstantinopolis'in (İstanbul) Müslümanların eline geçmesidir (Taberî ve Zemahşerî). Bu yorumun kendisinden nakledildiği Süddi'nin Hz. Peygamber'in vefatından sonraki ilk yüzyılda yaşadığını hatırlamak gerek. Rivayetin mehdi ile ilgili kısmı ayrıca İkrime'den de nakledilir (İbn Kesir).

6 Bu ibarenin açılımı şudur: "her yer ve her yön Allah'a aittir". Bu genel ifade, yönleri dînî, ideolojik ve uygarlık kavgalarının aracı olmaktan çıkarmaktadır. Burada sözün getirilmek istendiği nokta ibadet yönünün tayinidir. Bir sonraki pasajda İbrahim'den söz açılmasının gerekçesi de aynıdır. Çünkü kitap ehli kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye tahviline aşırı tepki göstermişlerdi.

7 Bu âyet ve özellikle bu cümle kıblenin yönünü tayin eden bir anlam içermemektedir. Bu âyet mevcut yanlış yön tasavvurunu sorgulamakta ve doğru bir yön tasavvuru ikame etmektedir. İbadeti mabede hapseden Yahudi ve Hıristiyanlar, bu indirgemeci mantığın bir sonucu olarak dini belli günlere ve anlara, dindarlığı belli bir zümreye ve özel insanlara hasrettiler. Kur'an bütün bu indirgemeci mantıkla cenneti belli bir zümreye has kılma, Allah'a yön ve oğul isnat etme gibi sapmalar arasındaki görünmez bağlantıya dikkat çekmektedir.

8 Klasik nesh teorisine göre mensuh addedilen bu âyet inşa değil haber formundadır ve dolayısıyla klasik neshin kendi kurallarına göre de neshe konu olamaz.

9 Öncesiyle münasebeti: Tüm yönlerin ve dünyanın Rabbi olan Allah'a yön izafe etmeye kalkmak, "Allah bir oğul edindi" diyenlerle aynı yanlışa iştirak etmektir.

10 Yani: Her ne ki akla geliyor o Allah değildir.

11 "Ve" bağlacı bu sözü söyleyenlerin "Yahudi ve Hıristiyan olmayanlar cennete girmeyecek" (111) diyenler olduğunu gösterir. Kur'an Yahudilerin şirkinden söz eder (9:30). Hıristiyanların teslis inancı şirkin tevil edilmiş biçimidir. Buna Mekke müşrikleri de "melekler Allah'ın kızlarıdır" diyerek iştirak ediyorlardı.

12 "Yoktan eşsiz ve benzersiz yaratan" diye çevirdiğimiz *bedî'* bazı dilciler tarafından dört harfli *ebde'a* kökünden ism-i fail olan *mubdi'* mânasına alınmıştır. Bu sonuca takdir yoluyla varılmıştır. Fakat Asmaî bu görüşü reddederek kelimenin kökeninin üç harfli olup kıyas yoluyla sıfat-ı müşebbehe vurgusu kazandığını söyler. Birincilere göre "yoktan var eden", Asmaî'ye göre ise "eşsiz ve benzersiz yaratan" anlamına gelir (*el-Menâr*). İkisi de doğru olduğu için biz mealde iki anlamı da verdik. İsm-i fail kalıbı daha çok failin fiiline ilişkin iken sıfat-ı müşebbehe kalıbı failin zâtına ilişkindir. Bu durumda *bedî'* hem Yaratan'ın eşsiz ve benzersizliğine, hem de yarattığının eşsiz ve benzersizliğine delalet eder. *İbda'*, "daha önce var olan bir örneğe ve hammaddeye ihtiyaç duymaksızın,

benzeri daha önce var olmayan bir şeyi hiç yoktan yaratmak" demektir. Kur'an'da *halk* ile "yaratma" insana nisbet edilir, lâkin *ibdâ'* ile yaratma asla insana nisbet edilmez. "Varlıktan önce ne vardı?" sorusunun cevabını ancak *Bedî'* olan Allah verirdi. İşte bu âyet, o cevabın ta kendisidir.

13 Buradaki *kun* (ol) emri, "teklif emrinin" karşıtı olan "tekvin emrine" tekabül eder. Teklif emri kelam sıfatıyla, tekvin emri irade sıfatıyla bağlantılıdır. Teklif emri şuurlu varlıklara kelamî bildirim (vahiy) yoluyla, tekvin emri şuursuz varlıklara fiilî yaptırım yoluyla ulaştırılır. Bu âyette şuursuz varlıklara yapılan tekvînî emrin eylemsel dili, şuurlu varlık olan insana gönderilen teklîfî emrin dili olan "kelam"a çevriliyor. Bizim, buradaki *kun* emrini, eşyanın oluş diliyle bir söz değil bir fiil olarak algılamamız gerekir. Teklifin muhatabı şuurlu varlık olan insandır ve insan bu yönüyle fiili vahiydir. Tekvinin muhatabı ise sadece varlık değil, aynı zamanda yokluktur da. Yokluk böyle bir tekvin emriyle karşılaştığı zaman varlığa dönüşür. Bu süreç şuursuz eşyanın tabi olduğu statik kadere göre işler (kevni yasalar). Şuurlu varlıklara gönderilen teklif emri ise, onların tabi olduğu dinamik kadere (fıtrî ve şer'î yasalar) göre işler. Maksat Allah'a bir soy ve sop izafe edilemeyeceği gerçeğini anlatmaktır. Allah bütün varlığın yoktan var edicisiyken, bu sınırsız gücü elinde bulunduran Zât'a oğul isnat etmek korkunç bir bühtandır.

14 Vahyin bu tür talepleri geri çevirmesi Enâm 7-8 ışığında anlaşılmalıdır.

15 Lafzen: "Kâlpleri de.." yani "akleden kalpleri". Düşünme tarzının birbirine benzemesi kastedilmektedir. Biz bu benzerliğe "Yahudileşme temayülü" diyoruz. Duygu ve düşüncenin benzeşmesi, söz ve eylemin de benzerliğini getirecektir. Zımnen: Düşünceleri benzer olanların talepleri de benzer.

16 *Mûkınîn*: Benliğini tüm sübjektif yargılardan, indi görüşlerden, kişisel düşüncelerden ve her tür taklitten arındırıp, inanç alanında yalnızca hakikati isteyen ve ona bütün benliğiyle teslim olan kimse (*el-Menâr*).

17 Kur'an'ın bu kendine has ve başka hiçbir metinde rastlanamayacak olan metaforik üslûbu gereği, bir tek pasaj içerisinde ilk bakışta konuyla hiç alâkası yokmuş gibi duran ve farklı dünyalardan söz eder gibi görünen âyetleri arasında kopmaz bağlar mevcuttur. Yüzeysel bir bakışla görülmeyen bu bağları görmek için satırların arkalarına geçmek (tedebbür) gerekir. Kur'an'ın icazı asıl bu noktada da aranmalıdır.

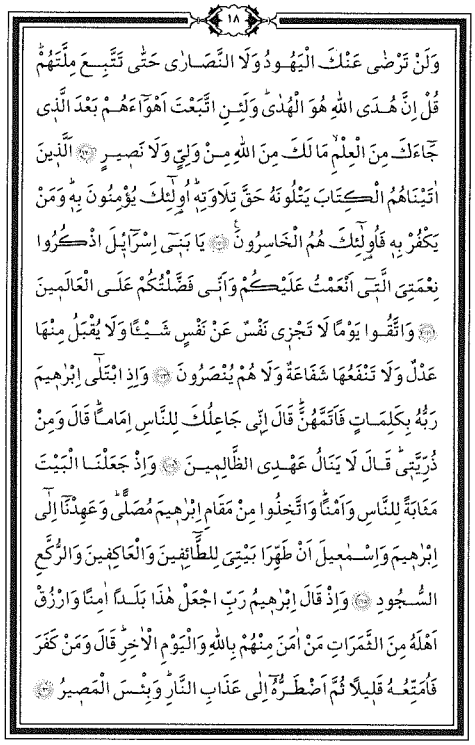
120 Sen onların inanç sistemini benimsemedikçe, ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar seni asla kabullenmeyecekler.[1] Onlara şöyle de: Allah'ın rehberliği var ya, işte gerçek rehberlik odur.[2] Eğer sana gelen (mutlak hakikatin) bilgisinden sonra onların keyfî sistemine uyarsan,[3] Allah'ın elinden seni kurtaracak ne bir yâr, ne de bir yardımcı bulabilirsin.

121 Kendilerine ilâhî mesaj (verilip) de onu tilavet etmenin hakkını verenler var ya:[4] işte onlardır ona hakkıyla inananlar;[5] kim de bu mesajı inkâr ederse, işte kaybedenler de onlardır.[6]

122 EY İSRÂİLOĞULLARI! Size lutfettiğim nimetlerimi hatırlayın; hani Ben sizi çağınızın milletlerine üstün kılmıştım?[7]
123 Kimsenin kimseye hiç bir fayda sağlamayacağı, kimseden kurtuluş bedeli kabul edilmeyeceği, şefaatin hiçbir yarar vermeyeceği ve hiç kimsenin yardım görmeyeceği günün bilincinde olun![8]

124 Hani Rabbi İbrahim'i[9] insanı şiddetle sarsan ağır imtihanlara[10] tabi tutmuş ve o da bu (imtihanı) hakkıyla verdiği zaman[11] demişti ki: "Ben seni insanlığa önder yapacağım".[12] İbrahim: "Neslimden de!?" demişti.[13] Allah buyurmuştu: "Sözüm (senin neslinden de olsa) zalimler için asla geçerli değildir."[14]

125[15] HANİ bir zaman da Kâbe'yi insanlık için daimî bir merkez ve kutsal bir güvenlik bölgesi kılmıştık:[16] öyleyse İbra-

him'in makamını dua ve ibadet yeri edinin![17] Nitekim biz İbrahim ve İsmail'e, "Tavaf edecekler, (iç dünyasını îmar için) içe kapanacaklar[18] ve uzun uzun rüku ve secde ile namaz kılacaklar için mabedimi[19] temiz tutun!" diye emretmiştik.[20]

126 Hani İbrahim de şöyle dua etmişti: "Rabbim! Burasını emin bir bölge[21] kıl! Onun sakinlerinden Allah'a ve âhiret gününe inananları türlü ürünlerle rızıklandır!"[22] Allah karşılık verdi: "Onlardan küfredenleri de, kısa süren bir sefadan sonra yakıcı bir azaba mahkûm ederim ki, orası pek fena bir duraktır."[23]

---

1 *Millet* "İbrahim milleti" örneğinde olduğu gibi yalnızca bir hayat sisteminin öncüsüne nisbet edilirken, *din* "Allah'ın dini" örneğinde olduğu gibi Allah'a nisbet edilir. Yani bir hayat nizamı için, itikad oluşu cihetiyle din, hukuki cihetiyle şeriat, inanç sistemi cihetiyle "millet", topluluk cihetiyle ümmet kullanılır. Millet, bâtıl hayat tarzı için de kullanılır. "İslâm milleti" olduğu gibi "küfür milleti" de vardır.

2 Yani: Hz. İsa'nın, Musa'nın, İbrahim'in ve hakikate teslim olan tüm insanların üzerinde yürü-

ye geldiği yola rehberliktir. Musa Carullah şöyle der: "Bütün kalbimle inanıyorum ki bu âyette geçen *hudallah* terkibi haberdir. Başına lamı tarif alan *el-huda* kelimesi ise mübtedadır (Kitabu's-Sünne, 23). Buna göre çeviri şöyle olur: "Gerçek rehberlik, Allah'ın rehberliğidir".

3 Burada *ellezi* ile gelen ibare 145. âyette *min* ve *mâ* ile birlikte gelmiş. *Ellezi* hem işaret ismi hem de sıla görevi gördüğü hâlde *mâ* yalnızca işaret ismi görevi görür. Bundan ayrı olarak *ellezi* belirlilik takısı sebebiyle çift kat marife olduğu gibi, eril ve dişil hâlde gelebilme kabiliyeti vardır. *Mâ*'da ise bunların hiçbiri yoktur ve o bize temsil ettiği şey hakkında hiçbir ayrıntı vermez. Bu iki edat arasındaki fark, sadece şekle değil, anlamın mahiyetine yönelik bir farklılığın da işaretidir. Bu âyette *el-'ilm* ile Hz. Peygamber'e verilen hakikatin bütünü kastedilirken, 145. âyette *mine'l-'ilm* ile kıblenin Kâbe oluşu kastedilmektedir. Bu ise hakikatin bütünü değil parçasıdır.

4 *Tilavet* tek başına değil *hakka tilavetihi* kaydıyla gelmiş. Tek başına tilavette anlamak ve yaşamak şart değildir. Fakat vahyi tilavetin hakkı anlamak ve yaşamaktır. Allah Rasulü de bu ibareyi "ona gereği gibi uyanlar" şeklinde tefsir etmiştir (İbn Hanbel).

5 Cuma sûresinde "kitap yüklü eşekler" olarak nitelenenlerin tam tersi.

6 Eğer bir mesajı uygulamak ona gereği gibi inanmanın şartıysa, bir mesajı uygulamamak da ona gereği gibi inanmamanın sonucu olmalıdır. Âyette bu durum inkâr olarak adlandırılmaktadır.

7 *Ni'met* için bkz: Âyet 47, not 19. Bu âyetle 47. âyet lafzen birbirinin aynı, buna rağmen bağlamlarından dolayı vurguları farklıdır. 47. âyet Âdem kıssasının ardından Medine Yahudilerini ikna ve daveti amaçlar, bu âyet ise onların ikiyüzlülüklerini ortaya koymayı amaçlar. Yine 47. âyet İsrâiloğullarına tüm insanlığın Âdem'in çocukları olduğunu, bu âyet ise Hz. İbrahim'in soyundan olmanın ayrıcalık olmadığını hatırlatır.

8 Arapça'da cümle mâna açısından ikiye ayrılır: İnşa cümlesi, haber cümlesi. Nida, emir ve yasak formundaki cümleler birincisine, haber veren cümleler ikincisine girer. Bu iki cümle yapısının farkını ortaya koymak için mümkün olduğunca inşa cümlelerinin sonuna ünlem işareti (!) koymaya özen gösterdik. Bununla beraber ilâhî bir inşa projesi olan Kur'an vahyinin tümü, muhatabını inşa etmeyi amaçlar. Bu açıdan haber cümlelerinin de zımnen inşai bir vurgu taşıdığını unutmamalıyız.

9 Sözün Hz. İbrahim'e getirilmesi, Yahudileşen İsrâiloğullarına ata olarak Yakub'da kalmayıp iki kuşak daha geriye giderek İbrahim'e kadar uzanmalarını öğütlemek içindi. Eğer oraya varırlarsa kutsal ırkçılık yaparak yeni peygamberi reddetme gerekçeleri yok olacak, Hz. İbrahim'de birleşen iki soyun da birbirine üstünlük iddiasının temeli kalmayacaktı.

10 Lafzen: "Kelimeler". Hz. İbrahim'i insanlığa önder yapan ibtila *kelimât*'ın kök mânasında saklıdır. *K-l-m* kökünden türeyen tüm Arapça kelimeler "güç ve şiddet" ortak anlamına sahiptir (İbn Cinnî, *el-Hasâis* I, 13 vd). Buradan yola çıkarak Hz. İbrahim'in sınandığı *kelimat*'ın katlanılması güç, insanı şiddetle sarsan imtihanlar olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bunlar ateş, hicret ve kurban olarak sıralanabilir.

11 *İbtela*, Kur'an'da 4 yerde kullanılmış (33:11; 89:15, 16), tümünde de ağır imtihan ve sınama anlamı öne çıkarılmıştır. Allah'ın kulu ibtila etmesi varlıkla olabileceği gibi yoklukla, sevinçle olabileceği gibi hüzünle, vererek olabileceği gibi alarak da gerçekleşebilir.

12 Bu âyetin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber için taşıdığı mâna elbette çok farklıdır. Maddede ve mânada atası olan Hz. İbrahim'in adım adım izini takip eden Rasulullah, Mekke'de çektiği sıkıntı ve ödediği ağır bedelin ardından tıpkı İbrahim gibi insanlığa önder ve örnek seçilmiştir. İlginçtir ki Kur'an'da yalnızca iki insan için "güzel örnek" ifadesi yer alır: Biri Hz. İbrahim, diğeri de Hz. Muhammed'dir (60:4; 33:21).

13 "Neslimden de" ifadesini bazı müfessirler soru olarak algılamışlarsa da, cümlenin yapısı hem duaya hem de soruya elverişlidir. Biz aslındaki bu çift boyutlu anlamı tercümede de muhafaza etmeyi yeğledik.

14 Zımnen: Kendisine kötülük eden biri, insanlara önderlik ve yöneticilik yapmaya lâyık değildir. Çünkü kendisine kötülük eden başkala-

rına haydi haydi kötülük eder. Değilse, tarihte nice zalimler yöneticilik ve önderlik makamını lâyık olmadıkları hâlde gasbetmişlerdir. Âyetteki "ahdi" âhirete dair yorumlayanlar da olmuştur. Ne var ki bu ahdin, öncelikle dünyada gerçekleştiği âyetten açıkça anlaşılmaktadır. Bu âyetteki "söz" ile 40. âyetteki "Allah'ın sözü" arasında bir sebep sonuç ilişkisi vardır.

15 Önderlik el değiştirince kıblenin değişmesi de normaldi. Kaldı ki mü'minlerin yeni kıblesi Kudüs'ten daha kadim, üstelik de Hz. İbrahim'in yadigarıydı. Bu pasajın kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye tahvil edildiği hicretin 16. ayında nâzil olduğu söylenebilir.

16 *Mesâbeten*: Bir şeyin aslına ya da ideal hâline dönmesi anlamına gelen *sevb* kökünden türetilmiştir. Aynı kökten gelen *sevâb* da insanın bilinçli olarak yaptıklarının karşılığını almak için dönmesidir. Bizim "daimi bir merkez" olarak çevirdiğimiz mesâbeten, aslında çölde açılmış kuyuların etrafında insanların su içmek için oturdukları yere verilen isimdir. Kâbe bu anlamda insanların mânevi susuzluklarını giderdikleri daimî bir merkezdir. *Emnen*, 'bilinenin ötesinde' kapsamlı güvenliği ifade eder.

17 *Musallâ* mufa'al babından geldiği için, "namaz yeri" değil "dua makamı" vurgusu taşır (Taberî). Mücâhid'in de tercihi budur. "Makam-ı İbrahim"in neresi olduğu konusunda eski müfessirler farklı şeyler söylemişlerdir. Birinci ve ikinci kuşağa mensup isimlerden İbn Abbas, Cabir, Katade ve Mücâhid âyette kastedilen "Makam-ı İbrahim"in Harem bölgesinin tümü olduğu görüşündedirler. Yine İbn Abbas ve Ata'dan gelen rivayetlerde hac mahallerinin tümü Makam-ı İbrahim sayılmıştır.

18 *'Âkifîn*, itikafa kapananları ifade eder (İtikaf için bkz: 187. âyet).

19 Âyette geçen *beytiye*, lafzen "evim" mânasına geliyor (Krş: 5:95, not 12). Allah'ın yeryüzüne ait bir mekânı "ev" edinmesi, o mekânda yalnız O'nun adına ve O'na yönelerek ibadet edilmesi anlamına gelir. Yeryüzündeki tüm mescidler de, mescidlerin imamı olan Mescid-i Haram'ın şubeleri olmak hasebiyle 'Allah'ın evi'dir. Şu uyarı her mescid için geçerlidir: "ibadethaneler Allah'a mahsustur; öyleyse Allah'ın yanı sıra başka hiç kimseye yalvarıp yakarmayın!" (72:18)

20 Zımnen: Acılar İbrahim'i inşa etti, İbrahim Kâbe'yi inşa etti.

21 Burada *hâzâ beleden* şeklinde belirsiz gelirken İbrahim 35'te *hâze'l-beled* şeklinde belirlilik takısıyla gelir. Çünkü bu âyet "çorak bir vadi" (14:37) olan bölgenin imarından önceki hâline işaret ederken, İbrahim 35'te mamur ve şehirleşmiş hâline işaret edilmiştir. Bir görüşe göre ikisi de aynı anlamdadır, çünkü burada nekra iki kez gelmiştir. Bir başka görüş ise bu ibarenin açılımı *hâze'l-beled, beleden aminen* (bu belde, güvenli bölgedir) şeklindedir, *el-beled* gizlenmiştir.

22 Öteden beri bu âyetle, "Ben neslimden olanları ekip-biçmeye elverişsiz bir vadiye yerleştirdim" (14:37) âyeti arasında çelişki olduğunu zanneden kadim müfessirler, bölgenin Hz. İbrahim'in bu duasıyla mı "haram" kılındığını, yoksa İbrahim sûresindeki âyette ifade edildiği gibi bölgenin hürmetinin daha öncelere mi dayandığını tartışmışlardır. Her iki görüşü savunanlar da kendilerine hadislerden destek bulabilmiştir. Oysa ki bu âyette "güvenlikten", İbrahim 37'de "kutsallıktan" söz edilmektedir. Bölgenin kutsallığı Hz. İbrahim'den öncesine, hatta ilk insana, belki de yaratılışın başlangıcına kadar gidiyordu. Ancak çorak ve kurak bir arazinin bir kadın ve bir süt bebesi için hiç de güvenli bir yer olmadığı malum. Kaldı ki Hz. İbrahim, bu güvenliği sadece maddî nesli için değil, iman soyundan kıyamete kadar gelecek mânevi nesilleri için de istiyordu.

23 Hz. İbrahim duasında dünyevi rızkı yalnız Allah'a ve âhirete iman edenler, bir başka ifadeyle "tevhid ve adâlete" tabi olanlar için istemişti. Allah, onun bu düşüncesinin ilâhî kanuna uygun olmadığını, rızkın dünyada mü'min-kâfir demeden tüm insanlara verileceğini ifade ederek onu tashih etti.

١٩

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ
مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۞ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ
لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا
إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۞ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا
مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۞ وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ
مِلَّةِ إِبْرٰهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا
وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ۞ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ
قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ وَوَصّٰى بِهَا إِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ
وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ
إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ۞ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ
الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ
إِلٰهَكَ وَإِلٰهَ آبَائِكَ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ إِلٰهًا وَاحِدًا
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ۞ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۞

127 İbrahim, İsmail'le birlikte Kâbe'nin temellerini yükseltirken şöyle yalvardılar: "Rabbimiz! Kabul buyur bizden! Yalnız sensin tüm duaları işiten; ve gönüllerdekini bilen de yalnız sen![1]

128 "Rabbimiz! Bizi kayıtsız şartsız sana teslim olan kimselerden eyle! Soyumuzdan da sürekli sana teslim olacak önder topluluklar var et! Bize nasıl kulluk yapacağımızı göster[2] ve bizi affet! Hiç şüphe yok ki sen tevbeleri çokça kabul edensin, rahmetle muamele edensin!

129 "Rabbimiz! Onlar arasından kendilerine senin mesajını okuyacak, ilâhî kelamı ve hakikate mutabık hüküm vermeyi[3] öğretecek ve onları arındıracak[4] bir elçi gönder. Çünkü yalnızca sensin her işinde mükemmel[5] olan, her hükmünde tam isabet kaydeden de Sen.

130 Ahmakça kendini harcayan kimseler bir yana, kim İbrahim'in inanç sisteminden yüz çevirebilir ki? Biz onu dünyada seçkin kılmıştık, âhirette ise o kesinlikle erdemliler arasında yer alacak.[6]

131 "Rabbi ona 'teslim ol' dediğinde, karşılığı şu oldu: Âlemlerin Rabbine teslim oldum."[7]

132 "İbrahim de, Yakub gibi, oğullarına şöyle vasiyet[8] etti: "Yavrucuklarım! Allah size en saf, en temiz inancı seçti! Şu hâlde (Allah'a) tam teslim olmadan can vereceksenız sakın ölmeyin![9] **133** Ve siz (Ey İsrâiloğulları), Yakub'un ölüm döşeğinde oğullarına "Benden sonra neye kulluk edeceksiniz?" diye sorduğuna, onların da "Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın da ilâhı olan tek ilâha kulluk edeceğiz ve yalnızca O'na teslim olacağız" dediklerine şahit olmadınız mı?"[10]

134 "Şimdi o toplumlar geçmişte kaldı: onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size aittir;[11] ve siz onların yaptıklarından asla sorumlu tutulmayacaksınız."[12]

---

1 *Muslimeyni, lâm* ile birlikte "kayıtsız şartsız teslimiyet" vurgusunu kazanır. İbrahim ve İsmail isimleri niçin bin yıllar boyunca milyarlarca yüreğin sevgi halesiyle kuşatılmıştır? İşte bunun sırrı, bu samimi duada görünen tevazu, içtenlik, iman ve aşkta saklıdır.

2 *Menâsik* "ibadet" ve "ibadetlerin amacı" anlamına gelen *mensek*'in çoğuludur. Biz de bu asli anlamını tercih ettik. Menâsik daha sonraları hac ibadetine has ritüellerin toplamına verilen isim hâlini almıştır. Hiç kuşkusuz âyetteki duanın arka planında duayı yapan bu iki insanın inşa ettikleri "beyt"le ilgili kaygılar yatıyordu. Namazın temellerinin Hz. İbrahim'e nisbet edilmesi durumunda, menâsiki hacca tahsis etmek doğru olmayacaktır.

3 *Hikmet* için bkz: 2:269 ve 11:1, notlar.

4 Veya *tezkiye*'nin "çoğaltma, artma" kök anlamına dayanarak: "siz azınlık iken o sizi çoğalttı" (Krş: 7:86).

5 *'Azîz* isminin kök mânası "sertlik, güçlülük, dirençlilik ve üstünlük"tür. Mübalağa kipi kelimeyi anlamının zirvesine taşır ki "en üstün" demektir. Bu da çeviriye "mükemmel" olarak yansımıştır.

6 Bu âyetle 120. âyet arasında atıf vardır.

7 Zımnen: İbrahim de bütün peygamberler gibi Allah'ın hakkını teslim etmek için Allah'a teslim olanlardandı. Bu âyet bir üstteki âyette ifade edilen "seçimle" doğrudan ilgilidir. Allah onu insanlar arasından peygamber olarak seçtiğinde teslim olmasını istedi, o da teslim olduğunu hayatıyla göstererek bu seçime lâyık olduğunu isbat etti. Buradaki konuşma, kimi müfessirlerin de ifade ettiği gibi, bizatihi gerçekleşmiş sözlü bir diyalogdan çok, fiilî bir ifade biçimi de olabilir (Bkz: Zemahşerî, Râzî, Şevkânî ve Âlûsî).

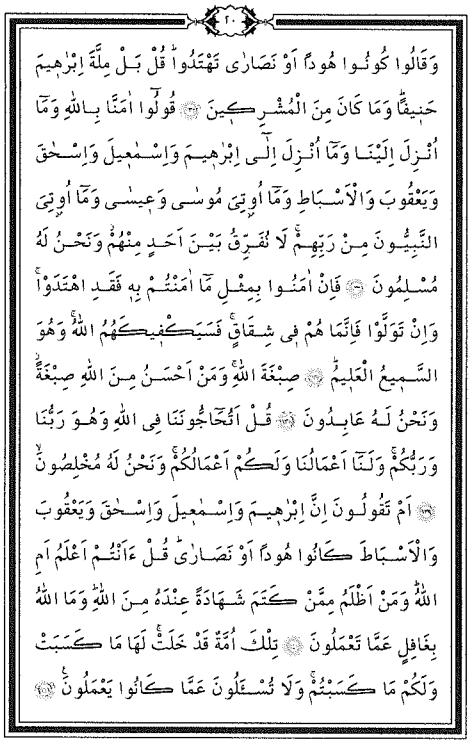
8 Âyet "vasiyyeti" tavsiye etmektedir. Kişinin ölüm için yapacağı temel hazırlıklardan biri geride kalanlara mirastan önce vasiyet bırakmasıdır. Bu vasiyetin ekseninde de dünyadan önce âhiret saadetinin anahtarları olmalıdır.

9 Âyetteki özgün mânayı korumak için harfi çeviriyi tercih ettik. Zımnen: Madem ölmemek mümkün değil, o hâlde Allah'a teslim olarak (yaşayın) ve ölün! Yoksa bir yolunu bulun da ölmeyin (!), çünkü o zaman sizi, ölümden bin beter bir ceza bekler.

10 Yahudi muhataplar Allah'ın yalnızca İshak'a ve onun oğullarına vaadde bulunduğunu iddia ediyorlardı. Çünkü onlar Hz. İbrahim'in oğlu İshak soyundan geliyorlardı. Onlara göre Hz. İsmail'e verilen söz geçiciydi. Bunda direnmelerinin sebebi Hz. Peygamber'in hür olmayan Hacer'den olma (!) İsmail soyuna mensup olmasıydı. Oysa ki onlar Eski Ahid'de geleceği bildirilen peygamberin (*Tesniye* 18:18) İshak soyuna mensup olacağını iddia ediyorlardı. Onların bu iddialarını ellerindeki Eski Ahid yalanlıyordu. İbrahim neslinin bereketli olacağına dair verilen ilâhî söz Hacer'in gebeliği sırasında gerçekleşti (*Tekvin* 15:5 ve 16:10). İshak'ın İbrahim'e vaad edilmesinden sonra da İsmail'e verilen söz yenilenmişti (*Tekvin* 17:20). Eski Ahid'e göre bu ilâhî sözün alameti doğan her çocuğun sünnet olmasıydı (*Tekvin* 17:10). Bu İbrahimi gelenek hem İshakoğullarında hem de İsmailoğullarında uygulana gelmektedir. Bu iki âyette, İsrâiloğullarının ataları olan İsrâil lakaplı Hz. Yakub'un kendi oğullarından aldığı söze nasıl inanıyorlarsa, Hz. İbrahim'in de her iki oğlundan öyle söz aldığına ve onların da verdikleri bu söze sadık kaldıklarına inanmaları isteniyordu. Bu yolla Yahudi muhatapların ırkçılığı tescillenmiş, Hz. Peygamber'e inanmama gerekçelerinin tutarsızlığı yüzlerine vurulmuştur.

11 Bu âyet, tarihlerini bir övünme ya da yerinme unsuru olarak gören fert ve toplumlara İslâm'ın en değişmez ilkelerinden birini hatırlatmaktadır (Krş: 6:164; 17:15; 35:18; 39:7; 53:36-39).

12 Âyetin son cümlesi, Yahudi ve müşrik böbürlenmesinin tersinden yapılması anlamına gelen Hıristiyanların Âdem'in günahından dolayı onun tüm çocuklarının sorumlu tutulacağına dair "ilk günah" dogmasına bir atıftır. Yahudilerin atalarla övünmesi neyse, Hıristiyanların Âdem atayla yerinmesi de benzer bir sapmaydı.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا
أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ
وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ
النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ ۖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ
مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا ۖ
وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ ۖ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ ۚ وَهُوَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ اللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۖ
وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾ قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا
وَرَبُّكُمْ ۖ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ۖ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ۗ
﴿١٣٩﴾ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ
اللَّهُ ۗ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

135 ONLAR dediler ki: "Yahudileşin ya da Hıristiyanlaşın ki doğru yolu bulasınız!"[1] De ki: "Hayır, biz dosdoğru yol üzere bulunan İbrahim'in inanç sistemine mensubuz; üstelik o Allah'tan başkasına ilâhlık da yakıştırmazdı."

136 Deyiniz ki: "Biz Allah'a inanırız; bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve onların (iman) soyundan gelen (peygamberlere) indirilenlere; Musa'ya ve İsa'ya indirilene; yani[2] tüm nebilere Rablerinden indirilenlere inanırız; onların arasından hiçbirini ayırt etmeyiz: zira biz sadece O'na teslim olanlarız.[3]

137 Eğer onlar sizin inandığınız gibi[4] inanırlarsa, işte asıl o zaman doğru yola girmiş olurlar. Yok eğer bundan kaçınırlarsa, o zaman ayrımcılık çıkarıp sapan onlar olmuş olur.[5] Onlara karşı, (tam zamanında) Allah sana yetecektir: zira O'dur içinizden geçen dilekleri işiten, niyetlerinizi ayrıntısıyla bilen.

138 Allah'ın verdiği renk... Kim Allah'tan daha güzel renk verebilir ki? İşte biz, (bunun için) yalnızca O'na kulluk ederiz.[6]

139 (Kitap Ehli'ne) de ki: Allah hakkında bizimle tartışacak mısınız?[7] Hâlbuki O bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir; bizim yaptıklarımızın sorumluluğu bize, sizin yaptıklarınızın sorumluluğu size aittir: biz varlığımızı sadece O'na adadık.[8]

140 Yoksa siz "İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve onların neslinden gelenler Yahudi ya da Hıristiyan'dılar" mı demek istiyorsunuz?[9] Söyle onlara: Siz Allah'tan daha mı iyi biliyorsunuz? Kendisine Allah'tan gelen bir şahitliği gizleyenden daha zalim kim olabilir?[10] Ama Allah yaptıklarınızdan gafil değildir."

141 "O toplumlar şimdi geçip gittiler: Onların yaptıkları kendilerine sizin yaptıklarınız da size aittir; ve siz onların yaptıklarından kesinlikle sorumlu tutulmayacaksınız."[11]

---

1 Zımnen: Onlar Tevrat ve İncil'e, Hz. Musa ve Hz. İsa'yı gönderen Allah'a çağırmak yerine kendilerine çağırdılar. Burada "yahudileşin" ya da "hıristiyanlaşın" biçiminde çevirdiğimiz kelimeleri "Yahudi olun" ya da "Hıristiyan olun" şeklinde çevirmek de mümkündür. Lâkin bu tür bir çeviri âyetin amacına uygun düşmemektedir. Çünkü 1) Onlar burada müslümanları Tevrat'a ya da İncil'e imana davet etmediler; zaten Tevrat'a ve İncil'e iman etmek Müslüman olmanın şartlarından biridir. 2) Hz. Musa ve Hz. İsa'ya inanmaya da davet etmediler; çünkü Musa ve İsa Kur'an'ın tasdik ettiği ve Müslümanların iman ettiği iki peygamberdir. Onları inkâr eden de Müslüman olamaz. 3) Kitap ehli söz konusu çağrıyı Hz. Musa ve Hz. İsa'ya ta-

bi olmaya da yapmamaktadır. Çünkü, Kur'an zaten Hz. Peygamber'i onların yoluna uymaya çağırmıştır (6:90). İşte bütün bunlardan dolayı Yahudilerin ve Hıristiyanların çağrısı bir kitaba, bir şeriata, bir peygambere değil "yahudileşmeye" ve hıristiyanlaşmaya" çağrıdır. Fâtiha'nın diliyle: "gazaba uğrayanların" ya da "sapıtanların" yoluna çağrı. Yahudileşme için bkz: *Yahudileşme Temayülü*, İstanbul-1995 ve Hıristiyanlaşma için bkz: *Üç Muhammed*, İstanbul-2001, s.43-63.

2 *Vav*'ın tefsiriyye vurgusuyla.

3 Zımnen: Ey bizi kendilerine çağıranlar, biz sizin bu çağrınıza karşılık sizi kendimize çağırmıyoruz. Biz size "bizim gibi olun" da demiyoruz. Biz herkesi ışığın kaynağına çağırıyoruz. Bunu yaparken "siz-biz" ayrımı yapmıyoruz. Biz tüm vahiylere ve tüm peygamberlere hiç bir ayrımcılık yapmadan inandığımızı ilan ediyoruz. Bunlarla birlikte aynı kaynaktan gelen son mesaj Kur'an'a ve onu bize getiren Son Elçi'ye de iman ediyoruz. Ama siz ne birbirinizin değerlerine ne de bizim değerlerimize inanıyorsunuz. Şimdi söyleyin: kimin çağrısı daha tutarlı, daha insânî ve doğru? Bakara 62 ve Mâide 69, bu âyet ışığında anlaşılmalıdır.

4 Kitap Ehli'nin kendi değerlerine dahi aslına sadık bir biçimde inanmadıklarını îmâ eder. Onların problemi sadece eksik inanmak değil, aynı zamanda inanç esaslarını da tahrif etmekti. Bu ikinci problem sürdüğü sürece birincisinin çözümü hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Yani onlar da hiçbir ayrım gözetmeden tüm değerlere inandıklarını beyan etseler dahi, bu kez şu soru gündeme gelecektir: Gerçekten Kitab'a mı uydular, kitabına mı uydurdular?

5 Zımnen: İmanınız hakkında sizin ne dediğiniz değil, Allah'ın ne dediği önemlidir.

6 Boyaların hası Allah'ın boyasıdır; Allah'ın boyası "fıtrat", yani insanın doğasıdır. Fıtrat, insanın doğasına Allah'ın döşediği muhteşem altyapıdır. İnsanın tek doğal boyası budur; onun üzerine sürülen tüm boyalar sentetiktir. Zımnen: Müslüman olmak bir başka boyayla boyanmak değil, sentetik boyaları atıp kendi öz boyasına dönmektir. Bu yüzden İslâm'a dönüş öze dönüş, kendine geliştir.

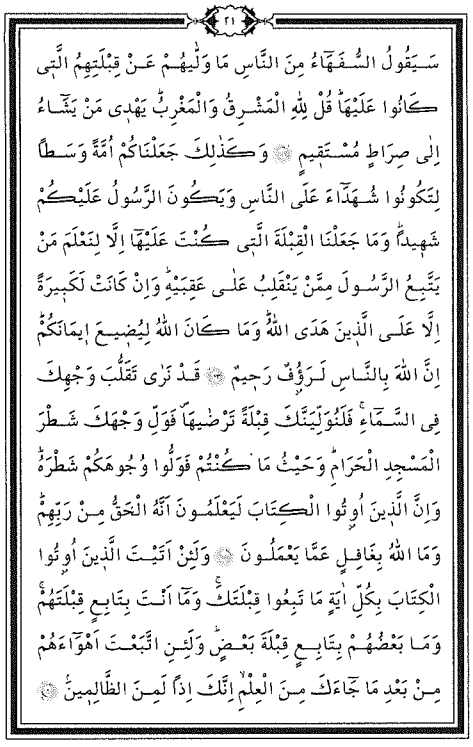
7 Zımnen: Siz ey Allah'ın kendilerine soylarından, boylarından, mensubiyetlerinden dolayı özel muamele edeceğini savunanlar! Yalnızca bir zümrenin değil, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın yargısını tartışacak mısınız?

8 Bir önceki âyetle birlikte zımnen: Allah'ın vurduğu rengi tartışmak, Allah'ı tartışmaktır: Bunu anlamıyor musunuz?

9 Zımnen: Tüm peygamberler müslümandır. Yedi kıraat imamından üçü *yekûlûne* okumuşlardır. Bu durumda anlam şöyle olur: "..demek istiyorlar?" Taberî'nin şaz saydığı bu okuyuşun bir üstteki âyetle üslûp ve kipleme açısından daha bir örtüştüğünü söyleyebiliriz.

10 Burada gizlendiği ifade edilen "tanıklık", Hz. Peygamber'in geleceğine dair Kitab-ı Mukaddes'te yer alan atıflardır. Bu bilginin gizlendiğine dair atıflar 42 ve 76. âyetlerde de yer almıştı (Ayrıca krş: Âyet 147).

11 Bu âyet 134. âyetle lafzen aynı, lâkin bağlam ve vurgu olarak farklıdır. Âyet 134 atalarla övünmenin yerildiği âyetlerin hemen ardından gelmişken, bu âyet Yahudilerin atalarının kendilerine bildirilen hakikate karşı işledikleri cinayeti hatırlatan âyetin hemen ardından gelmiştir. Dolayısıyla 134. âyet ataların yaptığı iyiliklerin kişinin erdemine hiçbir şey katmayacağı vurgusunu, bu âyet ise ataların yaptığı kötülüklerden çocuklarının sorumlu tutulmayacağı vurgusunu taşır.

سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّىٰهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ الَّتِى
كَانُوا عَلَيْهَا ۚ قُل لِّلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ يَهْدِى مَن يَشَآءُ
إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا
لِّتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ
شَهِيدًا ۗ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِى كُنتَ عَلَيْهَآ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن
يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّن يَنقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ ۚ وَإِن كَانَتْ لَكَبِيرَةً
إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَٰنَكُمْ ۚ
إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ
فِى السَّمَآءِ ۖ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَىٰهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۥ ۗ
وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَٰبَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۗ
وَمَا اللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَٰبَ بِكُلِّ ءَايَةٍ مَّا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَآ أَنتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ
وَمَا بَعْضُهُم بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم
مِّنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ إِنَّكَ إِذًا لَّمِنَ الظَّٰلِمِينَ ﴿١٤٥﴾

142 İNSANLAR arasından beyinsizler[1] çıkıp diyecekler ki: "Daha önce yöneldikleri kıbleden onları çeviren sebep nedir?"[2] De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır:[3] O dileyen kimseyi doğru yola yöneltmeyi diler.[4]

143 İşte böylece sizin dengeli[5] bir ümmet[6] olmanızı istedik ki, insanlığa örnek ve model olasınız ve Rasul de size örnek ve model olsun.[7] Elçi'ye uyanların arasından topukları üzerinde geri dönenleri seçip ayırmak için,[8] senin daha önce yöneldiğin yönü kıble olarak tayin ettik.[9] Hiç şüphesiz bu olay, Allah'ın yol gösterdikleri hariç, herkes için çok zor bir sınavdı; Allah sizin imanda ısrarınızı kesinlikle zayi etmeyecektir: Elbette Allah insanlara karşı sınırsız bir şefkat, limitsiz bir merhamet sahibidir.[10]

144 Biz senin yüzünü gökyüzüne çevirip durduğunu görüyorduk. İşte şimdi seni kesinlikle razı olacağın bir kıbleye döndürüyoruz: Artık yüzünü Mescid-i Haram'dan yana çevir! Siz de nerede olursanız olunuz yönünüzü o yana çeviriniz![11] Kendilerine daha önce vahiy emanet edilmiş olanlar, bu emrin Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu iyi bilirler: Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.

145 Sen daha önceden kitap gönderilenlere tüm delilleri getirsen dahi onlar senin kıblene yönelmezler; ve sen de artık onların kıblesine yönelmezsin.[12] Ve ne de onlar birbirlerinin kıblelerine yönelirler.[13] Sana ilim geldikten sonra eğer onların keyiflerine uysaydın, bu durumda sen kesinlikle kendine zulmedenlerden olurdun.[14]

---

1 *Sufehâ'*, (t. *sefîh*) "kişinin duyguda, düşüncede, görüşte ve ahlâkta basitleşmesi, aklını kullanmaması" olarak tanımlanabilir. 130. âyette, bu fiil yalın hâlde değil *nefs* mef'ûlüyle birlikte kullanılmıştır. Bu nedenle biz orada "kendini harcayan kimseler" olarak çevirdik.

2 Yakında gerçekleşecek etkileri çok yönlü ve derin olacak bir olaya zemin hazırlıyor: Kıble değişimi. Aslında, 124. âyetle açılan parantezin gerçek nedeni sözü bu noktaya getirmekti. 143. âyetteki "daha önce yöneldiğin kıble" ifadesinden, ibadetlerde Mekke'de yönelinen kıblenin Kâbe olduğunu anlıyoruz

3 Yani: "..her yer Allah'ındır".

4 Çevirimize mesnet olan *yeşâ'* fiilinin çift özneli konumu için bkz: 10:25; 24:21 ve 47:17, ilgili notlar. Bu âyetteki "sıratı müstakim", Fâtiha'dakinden farklı olarak belirsiz gelmiş. Bu, yöneltilen doğru yolun daha önceden yürünenden farklı, yeni, önceden bilinmeyip yeni ortaya çıkan birtakım özellikler taşıdığına işaret etse gerektir. İşte işaret edilen bu yeniliklerden biri de kıble meselesidir.

İbrâni peygamberleri, Kudüs'teki Hacer-i Mual-

lak'a yönelerek ibadet ederlerdi. İsrâiloğullarının kıblesi kutsal addolunan bu kaya idi. Hz. Peygamber, peygamberler zincirinin bir halkası olarak, kıble meselesinde kendisinden önceki şeriat sahibi peygamberin bıraktığı yerden başladı. Aynı zamanda Kudüs'e yöneliş toplumsal bir terbiye unsuru oldu. Atası İbrahim'in hatırası Kâbe dururken bir Arab'ın başka bir yöne yönelerek ibadet etmesi cidden gurur kırıcıydı. Bu ağır sınavı mü'minler başarıyla verdiler ve Allah'a atalarından daha fazla bağlı olduklarını isbat ettiler. Onların ırk asabiyetleri ve kabile taassupları böyle törpülenmişti. Tabi bu durum Yahudilerin zaten abartılı olan gururlarını okşadı. Onlar bunu bir imtihan değil, kendi yersiz gururlarını okşayacak bir fırsat olarak gördüler. Akide hâline getirdikleri toplumsal kibirleri daha da arttı. Şimdi sınanma sırası onlardaydı. Fakat onların bu sınavdan nasıl çıkacağı daha başından haber veriliyordu ki, Hz. Peygamber ve mü'minler hayal kırıklığına uğramasınlar.

5 *Vesat*, nicelik olarak "orta", nitelik olarak "denge ve adâlet" anlamına gelir. Kureyş lehçesinde de *vesetan*, *'adlen* vurgusuyla kullanılmıştır. "Kenar" anlamına gelen *taraf*'ın karşıtıdır. İfrat ve tefrit de *vesat*'ın zıtlarıdır. Burada, 'vasat ümmet'ten kasıt nitelik anlamında bir 'orta'lıktır. Bunu da en güzel "denge" ifade eder. Bu ümmet için "dengeli" vurgusu, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta dengenin bozulduğu îmâsını içerir.

6 *Umm* kökünden türetilen *ümmet* zımnen "İnsanlığı ana gibi kucaklayacak bir toplum" vurgusu taşır.

7 *Şehîd* "tanık" anlamına, "hayatını imanına şahit kılan ve çağına şahit olan" anlamına geldiği gibi "örnek, model" anlamına da gelir. Tercihimiz ikincisidir. Ümmetin "şehid" olması; insanlığın imanına şahit olan ve insanlığı imanına şahit kılan ana yürekli toplum olması demektir. İmam ümmetin mânevi annesi, ümmet insanlığın mânevi annesidir.

8 Lafzen: "bilmemiz için". Aklen ve naklen sabit olan hakikat Allah'ın olmuş ve olacağı bildiğidir. O hâlde buradaki *li-na'lem*'i nasıl anlamak gerekir? Kur'an'da buna benzer ifadeler hayli yekun tutar. Birinci tekil şahıs kipiyle değil de, tıpkı bu âyette olduğu gibi çoğul kipiyle gelen bu âyetlerin tamamında yer alan "bilelim diye" ibareleri bu şekilde anlaşılmalıdır (Bkz: 18:12; 29:2; 34:21; 47:31 vd). Allah'ın bilgisi zamandan bağımsız mutlak bilgidir. Bu gayba taalluk eder ve imanın konusudur. Allah'ın dinamik kadere tabi kıldığı insanın davranışlarını olmadan evvel bilmesi, o davranışın muhataplarına ceza ve ödül gerektirmez. Davranışın muhatabına ceza ve ödül getiren bilgi asıl ikincisidir. Bu "vâkî olan"ın bilgisidir. Bu bilgiye muhtaç olan sınavı yapan Allah değil, sınava giren insandır. O yüzdendir ki bu ibareler "seçip ayırmak için" vurgusunu taşır.

9 Buradaki *mâ* nafiye olarak okunursa, mâna "herhangi bir kıble tayin etmeyerek (Kudüs'ü kıble edinmene izin verdik)" olur. Bu takdirde "geri dönenler", Kudüs'e yönelmeyi kendilerine yediremeyen Araplar olmuş olur. Bu durum, Medine'de hayli yekun tutan münafık zümrenin ne tür gerekçelerle ortaya çıktığını da izah eder.

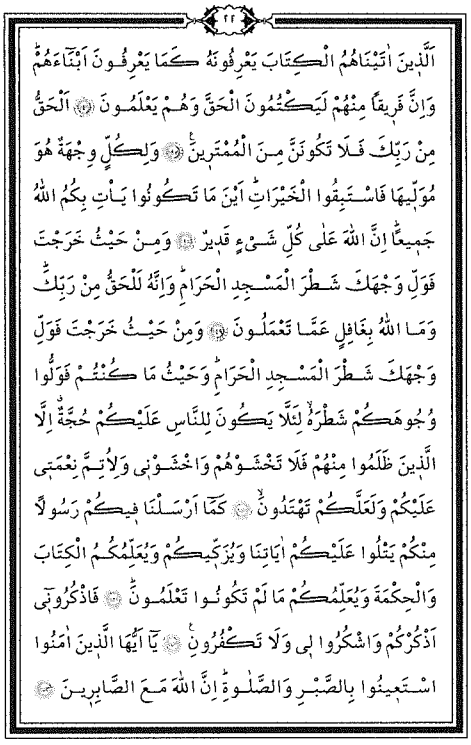
10 Hitabın kitap ehline olması da mümkündür.

11 Sözlükte "bir şeyin parçası" anlamına gelen *şatra*, burada "..den tarafa, ..e doğru" anlamına gelir. Sadece bu kelime, namaz kılan mü'minleri kıbleyi derece olarak tam tutturmak gibi zor bir mükellefiyetten kurtarmış, Mescid-i Haram "tarafına" yönelmeyi yeterli görmüştür.

12 Allah'ın insanlardan sadır olacak eylemleri bilmesi günahları hususunda kendileri için bir mazeret olamaz. Çünkü insanlar emredileni yapmaya ve yasaklanandan kaçınmaya muktedirler.

13 "Onlardan" kasıt Kitap ehli'dir. Yahudiler, ibadetlerinde Kudüs'teki Hacer-i Muallak'a yönelirken, Hıristiyanlar gün doğusuna yönelirlerdi.

14 Zımnen: Sözgelimi sen onların istekleri doğrultusunda davranmış olsaydın, onlar seni yine reddedecek ve kabullenmeyeceklerdi. Bunun en açık örneği Kudüs'e doğru yönelerek 16 ay namaz kılmandır. Gördün, hiçbir şey değişmedi. Onlar inkârlarında direndiler ve senin sürekli kendini inkâr etmeni istediler.

اَلَّذِينَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَآءَهُمْ ۘ
وَاِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ اَلْحَقُّ
مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ
مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ ۭ اَيْنَ مَا تَكُونُوا يَاْتِ بِكُمُ اللّٰهُ
جَمِيعًا ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۭ وَاِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ۭ
وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ
وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۭ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا
وُجُوهَكُمْ شَطْرَهٗ ۙ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ اِلَّا
الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِي
عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۙ ﴿١٥٠﴾ كَمَآ اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا
مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتٰبَ
وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَاذْكُرُونِي
اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِينَ ﴿١٥٣﴾

146 Kendilerine vahiy tevdi edilenler, onu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen onların çoğu, bildikleri hâlde ısrarla gerçeği gizlerler.[1]

147 Hakikat Rabbinden gelendir; sakın kuşkuya kapılanlardan olma.[2]

148 Her bir ümmetin O'nun yönlendirdiği bir kıblesi vardır:[3] O hâlde, iyilikte birbirinizle yarışın! Her nerede olursanız olun Allah sizin tümünüzü bir araya toplayacaktır: Zira Allah her bir şeye kadirdir.

149 Nereden yola çıkarsan çık, yüzünü mutlaka Mescid-i Haram'a çevir.[4] Bil ki bu emir Rabbinden gelen bir hakikattir. Allah sizin de yaptıklarınızdan habersiz değildir.[5] **150** Ve her nereden gelirsen gel, kesinlikle yüzünü Mescid-i Haram'dan yana çevir. Siz de nerede olursanız olunuz, yüzlerinizi Mescid-i Haram'dan yana çeviriniz ki, kendi kendinize zarar vermediğiniz sürece insanların size karşı kullanacakları bir delilleri olmasın. Onlara tazim göstermeyin, asıl Bana tazim gösterin! Böylece size olan nimetimi tamamlayayım[6] ve siz de bu sayede doğru yolu bulabilesiniz.[7]

151 İşte böylece,[8] içinizden size âyetlerimizi okuyacak, sizi arındıracak, size ilâhî mesajı ve hikmeti öğretecek ve ayrıca bilmediklerinizi size bildirecek bir elçi gönderdik.[9]

152 Şu hâlde, beni anın ki ben de sizi anayım![10] Ve bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin!

153 EY iman edenler! (Allah'tan) direnerek ve dik durarak[11] yardım isteyin. Zira Allah sabredenlerle beraberdir.[12]

---

1 İbn Abbas'a göre "o" zamiri kıbleye işaret eder. Fakat insanın insana benzetilmesi insanın mekâna benzetilmesinden evladır. Üstelik âyette "bilmeye" değil "tanımaya" vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla "o" zamiri Rasulullah'a döner. Zira onlar bir peygamber geleceğini biliyorlardı (Krş: 2:76, not).

2 Kıble konusu bağlamında bu âyet "Hakikatin kaynağı nedir?" sorusuna da cevaptır: Allah.

3 Abdullah ibn Mes'ud ve Ubeyy b. Ka'b *vichetun*'u *kıbletun* okumuştur. *Huve* zamiri *kull*'e aittir diyenlere göre anlam şöyle olur: "Her bir ümmetin kendisine (ona) yöneldiği bir kıble vardır". Bu tercihte, kıble tayininde Allah'ın belirleyici rolüne işaret yoktur. Ancak zamirin Allah'a işaret ettiğini tercih eden okuyuşa göre anlam yukarda verdiğimiz gibi olur. Bu mâna, hemen ardından gelen ve *fâ* bağlacıyla iki cümle arasındaki zorunlu ilişkiye delalet eden "O hâlde birbirinizle iyilikte yarışın" ibaresiyle uyum arz eder. Çünkü burada Kitap Ehli'nden kimsenin kıblesi yerilmediği gibi, farklı kıble-

lerin birbirine üstünlüğüne ilişkin bir îmâ da yoktur. Aksine 177. âyette de vurgulandığı gibi, kıble meselesinin asla ilişkin bir mesele olmadığı îmâ edilir.

4 Burada, 144 ve 150. âyetlerde aynı lafızlarla gelen bu emrin üçü de farklı bağlamlara aittir.

5 Kıble değişimi emrinin verildiği iki âyetin (bu ve 144) son cümlelerini birlikte okursak anlam şu olur: "Allah onların yaptıklarından da, sizin yaptıklarınızdan da habersiz değildir."

6 Nimetin 'itmamı' için bkz: 5:3, not 7.

7 Zımnen: Sizin için insanların ne dediği değil Allah'ın ne dediği belirleyici olsun.

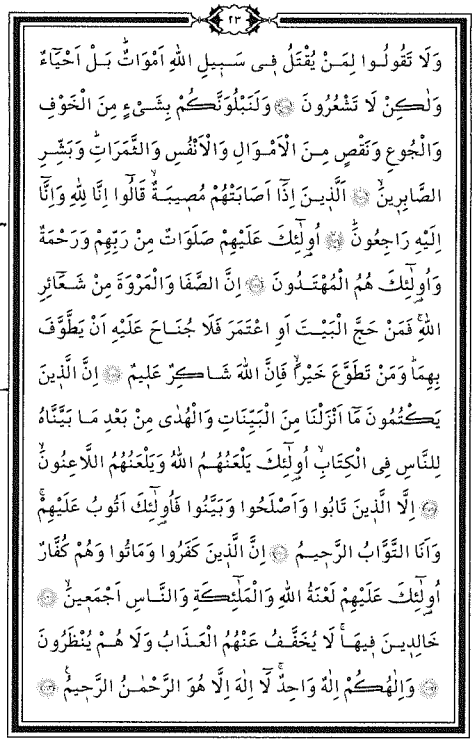
8 Hitap zamirinin müteallakı için bkz: Râzî, Ebu Müslim'den nkl.

9 Bu âyet Hz. İbrahim ve İsmail'in duası olan 129. âyete bir atıftır. Ebu Müslim bu âyeti 143. âyete atıf saymıştır. Ama bunu 129'dan ayıran tek fazlalık "bilmediklerinizi size bildirecek" cümleciğidir. Hz. Peygamber'in "Allah beni öğretmen olarak gönderdi" (İbn Hanbel III, 328) sözü, bu âyetin ışığında anlaşılmalıdır.

10 İki âyetin başında yer alan edatlar gerekçe gösterilerek âyetlerin birbirinin devamı olduğu söylenmiştir (Râzî). Bu durumda mâna şöyle olur: "İçinizden, size âyetlerimi okuyacak, sizi arındıracak, size Kitab'ı ve hikmeti öğretecek bir elçi göndererek sizi andığım gibi siz de Beni anın..." Bundan farklı olarak Ferrâ, 151. âyetin, bu âyetin cevabı olarak okunabileceğini söylemiştir.

11 Lafzen: "salât". Çevirimizin gerekçesi için bkz: Âyet 45, not.

12 Bu âyetin bir benzeri bu sûrede yer alan 45. âyettir. Fakat söz konusu âyet İsrâiloğullarına hitap ettiği hâlde bu âyet doğrudan mü'minlere hitap etmektedir. Bu nedenle 45. âyetin başında yer almayan "Ey iman edenler" hitabı bu âyette yer almaktadır.

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ
وَلَٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ
وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنفُسِ وَالثَّمَرَاتِ ۗ وَبَشِّرِ
الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا
إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ
وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ
اللَّهِ ۖ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ
بِهِمَا ۚ وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ
يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِن بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ
لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ۙ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ۙ
﴿١٥٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ
وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ
أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۙ ﴿١٦١﴾
خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ
﴿١٦٢﴾ وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

154 Allah yolunda öldürülenler için "ölü" demeyin! Aksine onlar diridirler,[1] fakat siz farkında değilsiniz.[2]

155 Kesinlikle sizi korkuyla,[3] açlıkla, mal, can ve verim kaybıyla sınarız. Ama sabredenleri müjdele![4] **156** Onlar bir musibete uğradıklarında: "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve sonunda yine O'na döneceğiz" derler.[5]

157 İşte bunlar, Rablerinin sürekli destek[6] ve bağışına mazhar olanlardır. Doğru yolda olanlar da bunlardır.[7]

158 "Hiç kuşkusuz Safa ile Merve Allah'ın sembollerindendir.[8] Kim hac ya da umre amacıyla Kâbe'yi ziyaret ederse,[9] o ikisi arasında sa'y etmesinde herhangi bir mahzur yoktur.[10] Eğer biri kalkar da emredilenin ötesinde hayır işlerse, iyi bilsin ki Allah yaptığının karşılığını bol bol verendir, (insan için iyi olanı) tarifsiz bir biçimde bilendir.[11]

159 ŞİMDİ, katımızdan indirdiğimiz apaçık belgeleri ve rehberlik delillerini Kitab aracılığıyla insanların önüne koyduktan sonra onu gizleyenler var ya: işte Allah'ın ve lânet etme yeteneğine sahip tüm varlıkların lânet ettiği kimseler onlardır.[12] **160** Fakat tevbe edenler, kendini onaranlar ve gizlediği gerçeği açıklayanlar hariç. İşte onların tevbelerini kabul edeceğim: Zira, sadece Benim tevbeleri çokça kabul eden, merhameti sonsuz olan.[13]

161 Küfreden ve küfründe sonuna kadar direnip o hâl üzre ölen kimselere gelince: Allah'ın, meleklerin ve tüm insanlığın lânetine uğrayacak olanlar onlardır.[14] **162** Onlar o lânetin içinde kalıcıdırlar: Onların ne azabı hafifletilecek, ne de kendilerine göz açtırılacaktır.[15]

163 Ve sizin ilâhınız bir tek İlah'dır; O'ndan başka tapılmaya lâyık hiçbir varlık yoktur;[16] Özünde rahmet sahibi olan O'dur, işinde mehametli olan O'dur.[17]

---

1 Râzî, Kâbî ve Ebu Müslim'e atfen "diridirler" ifadesinin "dirilecekler" anlamında kullanıldığını söyler. Bu, cennete girecekler için geçmiş zaman kipinin kullanıldığı âyetlerden kolayca çıkarılabilir (Bkz: 22:56; 83:13). Zeccâci de benzer bir sonuca varır (*İştikâku Esmâillah*, Beyrut, 1406, s. 133).

2 Zımnen: Allah yolunda ölen veya öldürülen kimse, hayatını ve canını imanına şahit kılmıştır. Ancak böyleleri şehîd olarak adlandırılmayı hak ederler.

3 Allah'tan başkasından korkan iki cezaya çarptırılır: Korkunun kendisi ve korktuğunun başa gelmesi.

4 Kısa bir süre sonra Bedir'le başlayacak zorlu

sürece işaret ediliyor ve sınavı başarıyla verebilmek için nasıl bir tavır takınılması gerektiği öğretiliyor.

5 *İnnâ lillahi ve inna ileyhi raci'ûn* cümlesine "istirca" denir. İslâm'ın hayat kodları arasında müstesna bir yeri olan bu cümle, aslında İslâm inancının anahtarlarından biridir. Çünkü İslâm iki temel üzerinde yükselir: Tevhid ve adâlet. İstirca, tevhidin özeti ve varlığın kaynağına atıftır. Aynı zamanda bu, mü'minin fânî varlığını Allah'ın baki varlığına adama andıdır. Ve bir kulluk itirafıdır; bu itirafta zikir de vardır, şükür de vardır, dua da...

6 *Salavât*'ın (t. *salât*) bu anlamıyla ilgili bkz: 33:56, not.

7 Kulun Allah'a *salât*'ı dua ve namaz, Allah'ın kula *salât*'ı duasına icabet ve mağfiret ederek ona yardım etmesi ve destek vermesidir. Zira *salât*, "destek" mânasına gelen bir kökten türetilmiştir (Bkz: 87:15).

8 "Allah'ın sembolleri": Burada "sembol" anlamı verdiğimiz *şe'âir* (t. *şa'îra*), aslen kurbanlık hayvanların boyunlarına demirle vurulan işarete denilir. Din de, dil gibi "sembolik" değil ama bir semboller sistemidir. Semboller birer atıftırlar. Her sembolün mutlaka sembolize ettiği bir hakikat vardır. Sembol zarf, sembolün sembolize ettiği gerçek ise mazruf, yani mektuptur. Zarf önemini içinde taşıdığı mazruftan alır. Mektubu olmayan bir zarf, ruhu olmayan bir ceset gibidir. Semboller de öyle. Sembollerin sembolize ettiği hakikatler, cesede nazaran ruh mesabesindedirler. Hac ibadeti de baştan sona sembollerle dolu bir ibadettir. Bu sembollerden biri de *sa'y* adı verilen Safa ile Merve tepecikleri arasını yedi kez kat ediştir.

9 *Hacc* kelime olarak "müracaat merkezi, herkesin başvurduğu odak, tekrar tekrar kendisine gelinen şey" demektir. "Delil, belge, referans ve kaynak" anlamına gelen "huccet" de aynı kökten gelir. Haccın belirli zaman ve mekânı, umrenin sadece belirli mekânı vardır.

10 *Sa'y* bu âyet delil gösterilerek İslâm fıkıh ekollerinin çoğunluğunca haccın farzları arasında sayılmıştır. Bazı fakihler âyetteki "o ikisi arasında sa'y etmesinde bir mahzur yoktur" ibaresinden yola çıkarak sa'yi haccın farzlarından biri olarak görmemişler, hatta nafile olduğu sonucuna varanlar dahi olmuştur. Ne ki âyetteki "mahzur yoktur" (*la cunaha 'aleykum*) ifadesinin, cahiliyye döneminde Safa ile Merve'ye put yerleştirildiği için sa'yetmek konusunda ihtiyatlı davranan kimi mü'minlerin gönlünden bu yersiz duyguyu silmek maksadını taşıdığı açıktır. Hz. Aişe'nin açıklaması da bu yöndedir (Kurtubî).

11 Burada kastedilen, farz olan haccın dışındaki umreler ve nafile haclardır.

12 161. âyetten yola çıkarak: başta insanlar ve melekler olmak üzere bütün şuurlu varlıklar...

13 Tevbe, bir "yeniden kazanma" iradesidir. Allah'a tevbe etmek, insanın kendisini yeniden kazanması için Allah'tan yardım talebidir. Bu bir onarım faaliyetidir. Zımnen: "Allah'ım ben kendimi kaybetmişim! Fakat kendimi yeniden kazanmak istiyorum! Kendimi onarmama yardım et!" Bunu yürekten talep edenlere Allah yardım edeceğini vaad etmektedir.

14 Bu âyet 159. âyetin tefsiridir. Orada üstü kapalı olarak gelen ibare burada açılmaktadır. "Allah'ın lâneti" ifadesi ilâhî rahmetten dışlamayı ifade eder. Fakat devamındaki âyetten anlaşılacağı gibi burada lânet "cehennem" anlamındadır.

15 Maide 78'de İsrâiloğullarından bir grubun lânete uğradıkları ifade edildikten sonra bu lânetin gerekçesi şöyle açıklanmaktadır: "Onlar birbirlerini yapageldikleri kötülüklerden caydırmaya çalışmıyorlardı" (5:79).

16 Kelime-i tevhid ebedi güvenlik ve özgürlük çağrısıdır; Allah'a kul olmayan kul olacağı binlerce sahte tanrı icat eder.

17 Rahmân ve Rahîm'in açıklaması için bkz: 1:2, not.

18 Aç olan birisini doyurabilirsiniz ama açlıktan korkan birisini kesinlikle doyuramazsınız
sizi öldürebilirler ama beni ölümle korkutamazlar

١٦٤

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ
اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ
فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ
بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ أَنْدَادًا يُّحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ وَالَّذِينَ
آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ
أَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ۝ إِذْ تَبَرَّأَ
الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ
بِهِمُ الْأَسْبَابُ ۝ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً
فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ أَعْمَالَهُمْ
حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ۝ يٰٓأَيُّهَا
النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلٰلًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ
بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝

164 Şüphe yok ki göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbirini takip edişinde, insanlara yararlı yüklerle yüklenip denize açılan gemilerde, Allah'ın gökten indirerek kendisiyle yeryüzünü ölümünden sonra tekrar dirilttiği ve her tür canlının çoğalmasını sağladığı yağmurlarda, rüzgarları dağıtmasında, gökle yer arasında kendileri için belirlenen istikamette hareket eden bulutlarda, düşünen bir toplum için mesajlar vardır.[1]

165 Fakat insanlar içerisinde Allah'tan başka birtakım varlıkları Allah'a eşdeğer rakip güçler[2] olarak görüp, onları Allah'ı sever gibi sevenler de var. Oysa ki iman edenler en çok Allah'ı severler.[3] Kendi kendine kötülük edenler, azaba uğratıldıkları zaman görecekleri gibi, keşke tüm kudretin sadece Allah'a ait olduğunu ve azabı en çetin olanın yalnızca Allah olduğunu görseler![4]

166 Kendisine ilâhlık yakıştırılanların, ilâhlık yakıştıranlara[5] sırt döndüğü o zaman gelip de azabı görünce, birbirleri arasındaki bütün ilişkiler kökten kesiliverecek. **167** İlahlık yakıştıranlar da diyecek ki: Keşke elimize ikinci kez dünyaya dönme fırsatı geçse de, onların bize sırt döndüğü gibi biz de onlara sırt dönsek.

Böylece Allah onlara, yaptıkları tüm işleri derin bir pişmanlık (kaynağı) olarak gösterecek ve onlar ateşten de çıkamayacaktır.

168 EY insanlık ailesi! Yeryüzündeki helâl ve temiz olan her şeyden yararlanın![6] Şeytanın izinden de gitmeyin! Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır: **169** size yalnızca kötüyü, gayr-ı meşru olanı ve bilmediğiniz şeyleri Allah'a yakıştırmanızı telkin eder.

---

1 Âyetin sonu, Allah'ın vahyi ithafıdır: Kur'an düşünen topluma ithaf edilmiştir. Bu iş için bahşedilen akıl, eşya ve olaylardaki âyetleri (kanunları) okuyan ruhani bir melekedir.

2 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 41:9, not 11.

3 Sevgi değerini sevilenden alır; ölümsüz olan için duyulan sevgi de ölümsüzdür. Âyet Allah'tan başkasını sevmeyi değil, Allah'tan başkasını Allah gibi sevmeyi kınar. En büyük sevgi, en büyüğün sevgisidir (Krş: 9:24).

4 Zımnen: Allah'la iyi ilişkiler kurmak kişinin kendine yapacağı en büyük iyiliktir.

5 Lafzen: "Kendisine uyulanlar uyanlara.."

6 Lafzen: "yiyin". Bir şeyi yeme ondan yararlanmanın zirvesidir. Eğer yenilmesine izin varsa gerisine de izin vardır. Âyet yanlış hassasiyetlerle icat edilmiş sahte haramlar koymayı "şeytanın izinden gitmek" olarak nitelemiştir. Serbestliğin esas, yasağın istisnai olduğunu beyan eder (Krş: 5:3, 103, ilgili notlar). *Halâlen tayyiben*, helâl olanın aynı zamanda temiz olmasının da gerekliliğini ifade eder. Bir şeyin tayyip olmasına, onun hijyen, sağlık, besin değeri vb. gibi hususlar da girer.

170 Onlara "Allah'ın indirdiklerine uyun!" denildiği zaman, "Hayır, biz atalarımızın başımıza sardığı geleneğe uyarız!"[1] derler. Ya ataları hiç akıllarını kullanmamış ve doğru yolu bulamamışsalar?[2]

171 İşte inkârda direnen bu kimselerin durumu, şu (sürüye) benzer: Bir sürü (düşünün ki), çobanın canhıraş haykırışını[3] yalnızca çığlık-bağlık olarak algılıyor. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler; çünkü onlar akıllarını kullanmazlar.

172 Siz ey iman edenler! Size rızık olarak bahşettiğimiz şeylerin temiz olanlarından yararlanın ve Allah'a şükredin; gerçekten O'na kulluk ediyorsanız eğer.[4]

173 O, size yalnızca[5] leşi,[6] kanı,[7] domuz etini[8] ve üzerine Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen hayvanı haram kıldı.[9] Kim bunlara mecbur kalırsa -iştahı kabarmadan ve haddi aşmadan- ona bir günah yoktur: Allah tarifsiz bağışlayıcıdır, eşsiz merhamet kaynağıdır.

174 ŞÜPHESİZ Allah'ın indirdiği ilâhî mesajdan bir kısmını gizleyenler ve bunu az bir gelir karşılığında pazarlayanlar da var. Onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onları temizle-

٢٥

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا
أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا
وَلَا يَهْتَدُونَ ۝ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ
بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا
يَعْقِلُونَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا
رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ۝ إِنَّمَا
حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ
لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ
إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ
فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا
يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا
الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ
عَلَى النَّارِ ۝ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ
الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ۝

meyecek, can yakıcı bir azab da onların olacak.[10] **175** İşte onlar hidayet karşılığında sapıklığı, mağfiret karşılığında azabı satın aldılar.[11] Meğerse ateşe ne kadar da dayanıklıymışlar!?[12]

176 İşte bu sebeple Allah, ilâhî kelamı hakikati ortaya çıkarmak için indirdi. Onlarsa Kitab üzerinde anlaşmazlığa düşerek,[13] haktan bir hayli uzaklaştılar.

---

1 *Elfeynâ*'ya müfessirlerimiz *vecedna* (bulduk) mânasını verirler. *Vecedna 'aleyhi abâenâ* (5:104 vd.) gibi yakın ibareler bulunsa da bu ibare farklıdır. Zira *vecede* kökünden türetilmiş kelimeler Kur'an'da her tür kalıpla bir çok yerde gelmesine rağmen *elfâ* kelimesi hepsi de tekil ve mazi sığasıyla sadece üç yerde gelir. Hiç şüphe yok ki bu, kelimenin çok özel bir vurgusu olduğuna delalet eder. Bu vurgu farkı, kök mâna olan "sarma, dolama"nın da yardımıyla "atalarımızın başımıza sardığı gelenek" ile karşılanmıştır.

2 Yani: Hakikat değerini kıdeminden değil, Hak'tan alır. Bâtılın kıdemi bâtılı hak kılmaz, olsa olsa katmerli kılar. Muhatabı hedef almak yerine, onun kendi durumunu gözden geçirmesi için böyle hoş bir üslûp kullanılmıştır (Ayrıca bkz: 2:170; 11:35; 39:43; 43:81).

3 *Yen'ıku*, hem "çobanın sürüye bağırmasını" hem de "karganın ötmesini" ifade eder (Lisân). Bu teşbihte kendisine benzetilen "çobanın bağırdığı sürü" olabileceği gibi, "anlamlı bir çağ-

rıya karşı anlamsız bir ötüşle karşılık veren karga" da olabilir.

4 "Ey insanlar!" diye başlayan 168. âyette meşru ve temiz olan şeylerden yemeleri karşılığında insanlardan şeytana uymamaları isteniyordu. "Ey iman edenler!" diye başlayan bu âyette ise inananlardan Allah'a şükretmeleri isteniyor. Çünkü şükür inkâr edenlerden değil iman edenlerden beklenir.

5 *İnnemâ* edatı, açıktır ki burada "yalnız bunlar haram kılındı" anlamını verir ve parantezi kapatır. Taberî, Kurtubî ve Şevkanî de böyle yorumlamışlardır. Edat *inne ma* şeklinde ayrıldığı zaman, *mâ* ilgi zamiri anlamı alır. Bu takdirde sınırlama ifade etmeyeceği açıktır. Lâkin bu görüş âyetin bağlamına aykırıdır (Krş: 6:145).

6 Boğazlanmadan herhangi bir sebeple ölen hayvan leş (*meyte*) hükmündedir. Hangi durumlarda ölen hayvanların etinin yenmeyeceği Maide 3'te bu dört unsur sayıldıktan sonra açıklanır. Enâm 145, Maide 3, Nahl 115 ve bu âyet aynı yasağı farklı bağlamlara ilişkin olarak zikreder. Avlanarak öldürülen hayvanlar "leş" hükmünde değildirler. Buna deniz hayvanlarının avı da dahildir. Bu konu 5:96'da açıklanmıştır.

7 Araplar öteden beri akmış kanı pıhtılaştıktan sonra kebap yapıp yerlerdi (Kurtubî). Yenilmesi yasak olan kanın "akan kan" olduğu Enâm 145'te açıklanmıştır. Bu da gösteriyor ki yürek, dalak, ciğer ve et üzerinde bulunan ve usulde "umumi belva" tabir edilen kanlar yasak kapsamında değildir (Bkz: Kurtubî).

8 Domuz eti yasağının Allah'ın kuldan gerekçesiz bir talebi olduğu, gerekçesinin Allah'a malum olduğu, bir gerekçe üzerine bina edilen bir yasak olmadığı söylenmiştir. Fakat Enâm 145'teki "iğrençlik" (*rics*), bu yasağın illeti olarak anlaşılabilir. Allah en doğrusunu bilir.

9 Bu ibarede *el* takısı yerine geçen ve geçişliliği güçlendirmek amacıyla kullanılan *bihi*, "Allah'tan başkası" ibaresinin önünde gelirken; Maide, Enâm ve Nahl sûrelerinde ardından gelmektedir. Tıpkı mefulün failden, hâlin hâl sahibinden, zarfın amilinden önce gelmesinde olduğu gibi, burada fiil makamında olan bu edatın önce gelmesinin amacı da habere dikkat çekmek ve yasağın özelliğini vurgulamaktır. Zımnen: Allah bu yasak üzerinde titizlenmenizi istiyor...

10 Krş: 167. âyet ve Âl-i İmran 77.

11 Aynı tarz ifade bu sûrenin başında münafıklar için kullanılmıştı (2:16). Burada ise hakikati gizleyenler için kullanılıyor.

12 Burada kullanılan fiil-i taaccüb-i evvel'de ince bir ironi gizlidir. Bu ünlemle ifade edilmiştir.

13 Veya *ihtilaf*'ın 19:59'daki gibi *halef* anlamından yola çıkarak: "kitap hususunda birbirlerine halef olarak.." (Krş: Râzî).

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ
الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ
وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِى الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِينَ
وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّٓائِلِينَ وَفِى الرِّقَابِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى
الزَّكٰوةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوا وَالصّٰبِرِينَ فِى الْبَاْسَآءِ
وَالضَّرَّآءِ وَحِينَ الْبَاْسِ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ
فِى الْقَتْلَى اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى
فَمَنْ عُفِىَ لَهٗ مِنْ اَخِيهِ شَىْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ
بِاِحْسَانٍ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدٰى
بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ
يٰٓاُولِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ
اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ
بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهٗ بَعْدَ مَا سَمِعَهٗ
فَاِنَّمَآ اِثْمُهٗ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهٗ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾

177 Gerçek erdem yüzlerinizi doğuya veya batıya döndürmeniz değildir.[1] Fakat gerçek erdem kişinin Allah'a, âhiret gününe, meleklere, İlahi kelama, peygamberlere inanması,[2] malı -ona sevgi duymasına rağmen[3]- yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara,[4] isteyenlere ve özgürlüğü ellerinden alınanlara vermesi,[5] namazı istikametle kılması, zekâtı gönlünden gelerek vermesidir.[6] Onlar söz verdikleri zaman sözlerinde dururlar, şiddetli zorluk ve darlıklara[7] karşı göğüs gererler. İşte bunlardır sözlerine sadık kalanlar... Takvâya ermiş olanlar da bunlardır.[8]

178 SİZ ey iman edenler! Cinayete kurban gidenler hakkında size âdil karşılık farz kılındı: Hüre karşılık hür, köleye karşılık köle, kadına karşılık kadın.[9] Bunun üzerine her kim kardeşi tarafından bir şekilde bağışlanırsa, bu bağış makul bir biçimde uygulanmalı, tazminatı da ona güzellikle ödenmeli:[10] İşte bu, Rabbiniz katından bir kolaylaştırma ve rahmettir.[11] Kim ki bundan sonra haddi aşarsa, onun için şiddetli bir azap vardır.[12] **179** Bakın ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır: sizden (artık) sorumlu davranmanız beklenir.[13]

180 Herhangi birinize ölüm yaklaştığında eğer geriye bir değer[14] bırakıyorsa, münasip bir biçimde anne-babaya ve yakın akrabaya vasiyet etmek size farz kılındı.[15] Bu, Allah'a karşı sorumluluk duyanların uymaları gereken bir hakikattir.[16]

181 Kim de (bu vasiyyeti) işittikten sonra tahrif edip değiştirirse, bunun günahı yalnızca onu değiştirenedir. Doğrusu Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.

---

1 Zımnen: Ne imansız ve ibadetsiz ahlâkla, ne ahlâksız ve ibadetsiz imanla, ne de içeriği boşaltılıp şekle indirgenmiş ibadetle iyiler safına dahil olabilirsiniz. İbadetler Allah'a yollanmış mektuba benzer. İçi boşalmış bir ibadet, Allah'a yollanmış boş bir zarfa benzer. Mektup ruhsa zarf cesettir. Diri ibadet sahibinin altında bir burak, ruhsuz cesede dönmüş ölü bir ibadet ise sahibinin sırtında bir yüktür.

2 Bu beş madde bir fazlasıyla Cibril hadisi diye meşhur olan hadiste de yer alır. (Buhârî, *İman* 37; Müslim, *İman* 5, 7.) Sonraki ilmihallere "imanın şartları" olarak geçen bu hadisteki fazlalık "kadere iman" maddesidir. Bu beş madde Kur'an'da buradan başka Nisâ 136. âyette de geçer. Hiç kuşku yok ki, iman edilmesi gerekli unsurlar sadece bunlardan ibaret değildir. Kur'an'da yer alan mânası katî her hüküm, iman umdeleri arasına girer.

3 *Mâl* "eğilmek, eğilim göstermek, meyletmek" anlamındaki *meyl*'den türetilmiştir. Bu hem insanın mala düşkün olduğunu, hem de malın "mail" ve "zail" (gecici) olduğunu çağrıştırır. Hem maddî hem mânevi değeri ifade etti-

ği yerlerde *mâl* değil *hayr* olarak gelmiştir (Âyet: 180). *'Alâ hubbihi*'deki zamir üç şeye gidebilir: Mal, Allah, verme. Her üç hâlde de "vermek" tümleç, "mal" muzaf olur. İbn Mes'ud bu ibareyi zamirin mal'a aidiyyetiyle "ona ihtiyaç duyduğu hâlde" şeklinde okur (Taberî ve Râzî). Bu durumda âyetteki *'ala* edatına "rağmen, bununla birlikte" anlamı vermek daha doğru bir tercih olacaktır.

4 Lafzen: "yol çocuğu". İbn Abbas "yolcu" olarak açıklamıştır. İbarenin lafzi çağrışımları arasına terk edilmiş bebeler ve kimsesiz çocuklar da girer.

5 Âyetteki *rakabe*'nin lafzi karşılığı "boyun" olmakla birlikte mecazi olarak "kişisel özgürlüğün kısmen ya da tamamen ortadan kaldırılması" durumunu ifade eder. Bu madde, savaş esirlerini ya da köleleri karşılık beklemeksizin özgürlüğe kavuşturmak için maddî yardım yapmayı öncelikli insani erdemler arasında sayıyor (Bkz: 4:92; 5:89; 58:3; 8:67).

6 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 7:170 ve 92:18.

7 Bu iki kelime arasındaki fark için bkz: 6:42, not.

8 Yahudilere karşı bir îmâ taşımaktadır. Onlar Allah'a verdikleri söze sadık kalmamışlar, Allah da vahyi taşıma görevini onlardan almıştı. Bu sapmanın temelinde yatan şey ise "sorumluluk bilinci"nin yok olmasıydı. Sözün özü: İman imtihandır, imtihan imanı takviye eder.

9 İslâm adam öldürmeyi ferde veya aileye karşı işlenmiş bir suç olmaktan daha çok insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak görür. Kasten ve haksız yere adam öldürme, tüm insan türüne karşı işlenmiş bir cinayettir.

10 Katil kimi öldürürse öldürsün, sonuçta öldürdüğü insan veya İslâm "kardeşi"dir. Ceza ve affın birlikte geçmesinin anlamı şu: Emredilen ceza değil adâlettir.

11 Kısas bir "intikama" dönüşmemelidir. Öldürülenin yakınlarına tanınan ve hem mağdurun acısını hem de katilin vicdanını teskin edecek olan "affı" tavsiye ediyor.

12 Bu âyet cezayı emreden değil, cezalandırmada zulmü ve taşkınlığı yasaklayan bir âyettir. Zira zayıfın güçlüden öldürdüğü bir kişiye karşılık, güçlünün zayıfa karşı soykırıma yeltenmesi, yalnızca eski dünyada değil modern dünyada da sık görülen bir vahşettir. İslâm'ın üzerinde yükseldiği üç ayaktan biri olan "adâlet"in (diğer ikisi tevhid ve özgürlük) sağlanması için cezalandırmada denkliğin sağlanması esastı. Çünkü ölümle neticelenen cinayetler sadece kasti olarak işlenmiyor bazen de hata ile işleniyordu. Bu âyette deteylandırılmayan bu problem Nisâ 92'de aydınlığa kavuşturulmuştu. Yine yaralama, organa zarar verme vb. gibi cinayet cezaları da "âdil bir karşılık" bulmalıydı. Bu âyet, öldürülen köleye karşılık hür katilin öldürülemeyeceği gibi alâkasız bir konuda delil olarak kullanılamaz.

13 *Kısas*'ı "âdil karşılık" ve "cezada denklik" olarak açarsak, kısasın hayat olduğu aklını kullanan herkesin kabul edeceği bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Çünkü adâlet toplumlar için hayat, zulüm ise ölüm demektir. Kısas adâletin tecellisidir. Kısasla ilgili bu iki âyetin hemen ardından vasiyetle ilgili âyetler gelmektedir. Kısas hükmü, kasti adam öldürmenin âdil karşılığını katilin ölüm cezasına çarptırılması olarak belirler. Vasiyet ise ölümü yaklaşıp da geride mal bırakan her insanı ilgilendiren hukuki bir düzenlemedir.

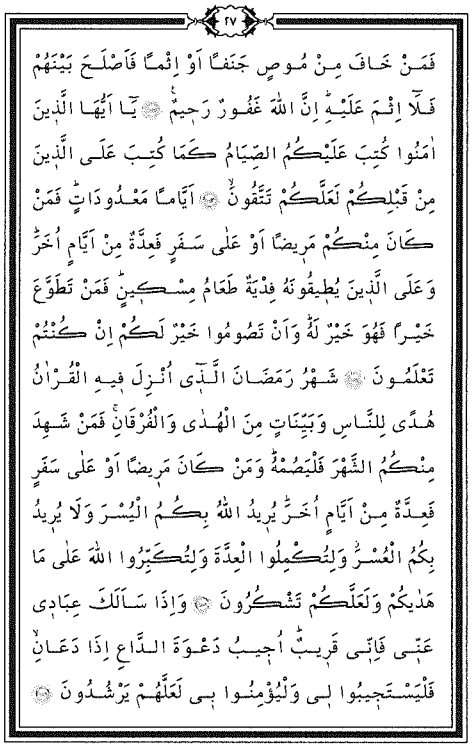
14 *Hayır* hem serveti hem değeri ifade eder. Kur'an'ın dünya malına özünde iyi olan bir şey olarak baktığını gösterir. İnsanın fıtratı gibi bir de "malın fıtratı"ndan söz etmek caizse eğer, malın fıtratı da iyi, güzel ve hayr üzerinedir. Burada mal yerine hayır gelmesi, hem helâl servetin hayır oluşuna, hem de her hayrın servet oluşuna delalet eder. Kim ne biriktirirse onu vasiyet eder. Hz. Peygamber'in veda hutbesi onun vasiyetiydi.

15 Burada ölümü yaklaşan kimseye akrabalarına maruf üzere, yani toplumsal örfe uygun bir biçimde vasiyet etmek "farz" kılınmıştır. Nisâ 11-12'de ise, bu genel hüküm içerisinde özel bir "tavsiye" yapılmıştır. Âyeti mensuh addetmek, bu ince farkı dikkate almamak demektir.

16 Vasiyyet, "tavsiye" anlamında bir isimdir. "Lam" ile birlikte kullanıldığında bir kişinin öldükten sonra malını belirlediği diğer bir kimseye bırakması anlamına gelir. Vasiyet ölümle barışık yaşamanın göstergesidir.

182 Fakat kim vasiyet edenin yanlı[1] ya da kasıtlı davrandığından endişe eder ve (mirasçıların) arasını uzlaştırırsa, bu durumda kendisine herhangi bir vebal yoktur. Elbette Allah tarifsiz bağışlayıcıdır, eşsiz merhamet kaynağıdır.

183 SİZ ey iman edenler! Oruç tıpkı sizden öncekilere olduğu gibi size de yazıldı;[2] belki bu sayede takvâya erersiniz:[3]
184 Sayılı günlerde... Sizden kim hasta ya da yolcu olursa, tutmadığının sayısı kadar diğer günlerde (oruç tutar) ve (bunlar arasından) ona gücü yetenler üzerine, bir yoksulu doyuracak fidye gerekir;[4] Kim daha fazla hayır işlerse kendisi için daha yararlı olur, ama -eğer bilirseniz- oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.[5]
185 (O sayılı günler) Ramazan ayıdır ki, insanlığa rehber olan, bu rehberliğin apaçık belgelerini taşıyan ve hakkı bâtıldan ayıran Kur'an işte bu ayda indirilmiştir:[6] Sizden biri bu aya ulaştığında oruç tutsun; hasta ya da yolcu olan kimse de başka günlerde kaza etsin! Allah sizin için kolaylık ister, sizi zora koşmak istemez; oruç günlerinin sayısını tamamlamanızı, sizi doğru yola ulaştırdığı için O'nu yü-

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ
فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۝ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ
كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ
وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ
خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ۝ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ
هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ
مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ
فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ
بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا
هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝ وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي
عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ۝

celtmenizi ve şükretmenizi ister.
186 Eğer kullarım sana Benden soracak olurlarsa, iyi bilsinler ki Ben çok yakınım:[7] Bana dua edenin çağrısına hemen karşılık veririm. Öyleyse onlar da Bana karşılık versinler ve Bana tama güvensinler ki, hak yoluna yöneltilsinler.[8]

---

1 Sadece burada kullanılan *cenefen* "meyletmek, yanlı davranmak" demektir.

2 Yani: "farz kılındı". Zımnen: insanın ve insanlığın çağları aşan yazgısı kılındı. Bu âyet, İslâmî hükümlerin zamanlar ve zeminler üstülüğüne dikkat çekmekte ve tüm semavi şeriatların ortak noktalarından birinin de oruç olduğunu ortaya koymaktadır. Oruç insanlığa açılmış ilâhî bir kredidir. Bu yüzden oruç tutan bir mü'min, insanlıkla yaşıt bir kervana dahil olmuştur.

3 Bu cümle orucun gerekçesini teşkil eder. Zira oruç aç kalmak değil, ruhu beslemektir. Oruç tutmak kendini tutmaktır. Oruçla başını dik tutmak, imanını diri tutmaktır.

4 İbn Abbas ve Hz. Aişe'ye nisbet edilen *yutavvikûnehu* okuyuşuna göre anlam "onu tutmakta zorlanan" şeklinde olur. Yine İbn Abbas'tan nakledilen ve meşhur okuyuşun aynı olan rivayetlerde *yutîkûnehû*'ya verilen anlam ile *yutavvikûnehu*'ya verilen anlam aynı kabul edilmiştir. Bu rivayetlerin kimisinde bu cümle mensuh kabul edilirken, İbn Abbas bu âyetin yaşlılarla ilgili hükmü beyan ettiği görüşündedir (Buhârî, Tefsir, Bakara, 25). Klasik nesh teorisinin bu âyete ilişkin yaklaşımını rahatlıkla göz ardı edebiliriz. İbn Abbas burada nesh olmadığı gö-

rüşündedir. Dilciler *yutîkûnehû*'ya bir *lâ* takdir ederek "gücü yetenler"i "gücü yetmeyenler"e çevirmenin caiz olduğunu söylerler. Ebu Hayyan buna, "Hatadır, zira şüphe karıştırmaktır; görmüyor musun ki metinden ilk anlaşılan olumlu bir fiil olmasıdır ve *lâ*'nın önce hazfedilip varmış gibi okunması yemin dışında caiz değildir" diyerek itiraz eder (*Bahr*). *Yutîkûnehu*'ya *yestatî'ûnehu* mânası vermek de yanlıştır. Zira *tâka* "gayretin en üstünü ve ihtimalin son noktasıdır" (Krş: 2:249, 286). Zaten güç yetiremeyenden oruç düşer. Bu açık bir hükümdür (2:286). Âyette emredilen fidye gücü yeten üzerinedir. Fakat burada gücü yetenler kimlerdir ve neye gücü yetenler? Zamir'in orucu göstermesi uzağı göstermesidir ki, bunun için karine gereklidir. Buradaki zamir hemen öncesindeki cümleyi gösterir. Bu durumda mâna "kaza etmeye gücü yetenler üzerine bir yoksulu doyuracak fidye gerekir" olur. Burada mukadder sual şu olur: "kazası olanlar, kaza ile beraber bir de fidye mi verecekler, yoksa kaza orucu yerine mi fidye verecekler?" *Yutîkûnehu* kelimesinin konuşlandırıldığı yer bu iki anlama da açıktır. Âyetin devamı iki mânayı da desteklemektedir. "Kim daha fazla hayır işlerse kendisi için daha yararlı olur" ifadesinde bir teşvik vardır. Bu hayır ya "daha fazla yoksulu doyurma" veya "bir yoksulu daha fazla doyurma"dır. Eğer âyetin son cümlesi olmasaydı, *ve 'ale'l-lezine yutîkûnehu*'yu sadece "Kaza ile beraber bir de fidye vermek" mânasına hasredebilirdik. Zira fidye zamanında tutulamayan orucun eksilen sevabını tamamlamak içindir (Krş: 2:196). Lâkin âyetin sonundaki "ama -eğer bilirseniz- oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır" ifadesinde zımni bir tercihe îmâ olduğu için, mânayı "kaza ile birlikte fidye"ye hasretmek yerine, "kaza ile birlikte gücü yeten üzerine fidye vermek, fidyesiz kazadan veya kazasız fidyeden daha hayırlıdır; kaza artı fidyeye gücü yetenlerin ikisini birden yapmaları birini yapmalarından daha hayırlıdır" şeklinde anlamak daha doğrudur. Allahu a'lem.

5 Bu âyet bir sonraki âyetle birlikte anlaşılmalıdır.

6 Oruç Kur'an'ın doğum kutlamasıdır. İşte içerisinde Kur'an o gece nâzil olduğu için "bin aydan daha hayırlı" olan Kadir/kader/ölçü gecesini barındıran Ramazan ayını değerli kılan da buydu. Bu silsileyi izlersek: Ramazan'a hürmet Kur'an'a hürmettir, Kur'an'a hürmet Allah'a hürmettir. Ramazan'a hürmetin ölçüsü ise onu oruçlu geçirmektir. Çünkü o insanlığa rehber olan ve hakkı bâtıldan ayıran vahyi elinden tutarak insanlığa sunmuştur. Ramazan, kutsallığını Kur'an ayı oluşundan alır.

7 50:16 ışığında zımnen: O kadar yakınım ki, şahdamarından bile; dolayısıyla Bana yakın olmak isteyen şah damarına, yani kendine yakın olmak zorundadır. Kendini kaybeden beni dünden kaybetmiştir.

8 Dua kalbin Allah'la konuşmasıdır. Allah Rasulü duanın önemini şöyle izah eder: "Allah katında duadan daha üstün bir insan davranışı yoktur" (Tirmizî, *De'avât* 1). Bu kadar büyük ve ölümsüz bir hakikati bu denli sade ve yalın bir dille anlatmak ancak kelam-ı ilâhîye mahsus bir özellik olsa gerek.

187 Oruç günlerinizin gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâldir: Onlar sizin elbiseleriniz, siz de onların elbiseleriniz.[1] Sizin kendinizi zor duruma düşüreceğinizi Allah gördü;[2] işte bu yüzden size affıyla muamele etti ve zorluğu üzerinizden kaldırdı: Şimdi artık onlara yaklaşın ve Allah'ın size meşru kıldığından yararlanın.[3] Fecir vakti, gecenin karanlığından tan yerinin aydınlığı sizin için belirgin hâle gelinceye kadar yiyin için![4] Sonra orucu geceye kadar tamamlayın! Mescidlerde itikafa girdiğinizde de hanımlarınıza yaklaşmayın![5]

İşte bunlar Allah'ın çizdiği sınırlardır, sakın bunlara yaklaşmayın![6] Allah âyetlerini insanlığa böylece açıklıyor ki, sorumluluk bilincini kuşanabilsinler.

188 Birbirinizin mallarını gayr-ı meşru bir biçimde yemeyin[7] ve günaha girerek bile bile insanların hakkını yemek için o malları kullanarak yetkililere ulaşmayın.[8]

189 SANA ayın evreleri hakkında soru soruyorlar.[9] Cevap ver:[10] O insanlık için zamanın ölçü birimidir, haccın da.[11] Bu arada, evlere arkasından girmeniz de erdemlilik değildir,[12] gerçek erdem sahibi, sorumluluk bilinciyle hareket eden kim-

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ۚ هُنَّ لِبَاسٌ
لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ
أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ ۖ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ
وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ
لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ ثُمَّ
أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ ۚ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ
فِي الْمَسَاجِدِ ۗ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا ۚ كَذَٰلِكَ
يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾ وَلَا تَأْكُلُوا
أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ
لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ
﴿١٨٨﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ ۖ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ
وَالْحَجِّ ۗ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَن تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِن ظُهُورِهَا
وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۗ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا
اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ
يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

sedir. O hâlde evlere kapılarından girin ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ki, ebedi kurtuluşa erebilesiniz![13]

190 SİZE karşı savaş açanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat saldırganlık yapmayın! Allah saldırganlık yapanları sevmez.[14]—>

1 Giysi, insanı güzelleştirir. Eşler de birbirlerini güzelleştiren birer giysi gibi olmalıdırlar.

2 Ebu Müslim, *tahtanune*'nin "azaltmak, eksiltmek" anlamına gelen bir kökten türediğine dikkat çekerek bu ifadeye şu mânayı verir: "Allah bu konuda izin vermemiş olsa dahi, hazzınızı eksiltmeyi gönüllü olarak kabulleneceğinizi gördü" (Nkl: Râzî).

3 İlk mü'minler Medine'deki Yahudi geleneğinin de etkisiyle, oruç gecesinde yeme, içme ve cinsel birleşmenin yasak olduğunu sanıyorlardı. Çünkü Yahudilikte oruçlu biri için bütün bunlar yasaktı. Yahudiler sadece iftardan iftara oruçlarını açarlar, oruç gecesini de aynen gündüz gibi oruçlu olarak geçirirlerdi.

4 Burada kullanılan ibare lafzen "beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar" şeklindedir. Hiç kuşku yok ki "beyaz iplik"le tan yerinin aydınlığı, "siyah iplik"le de gecenin karanlığı kastedilmektedir. Zaten Allah Rasulü de âyeti böyle açıklamıştır (Buhari, *Tefsir* 156).

5 İtikaf bir mescid ya da mescid hükmündeki herhangi bir mahalde kapanarak kişinin mesaisini yalnızca ibadete tahsis etmesidir. İtikaf Hı-

ra'yı yeniden yaşamak ve yüreğe yolculuktur. Böyle bir yolculukta tensel hazza yer yoktur.

6 Allah'ın çizdiği sınırları değil aşmayı, onlara "yaklaşmayı" bile aklınızdan geçirmeyin. Bu nedenle âyette, bu sınırları çiğnememek değil onlara yaklaşmamak emrediliyor.

7 Oruç insanın kendi malını yemesiyle ilgili bir iç disiplinin adıydı. Allah'ın emrine uymak maksadıyla insan kendi helâl kazancına dahi oruç müddetince el uzatmıyordu. Bu âyet ise insanın başkalarının malına karşı nasıl davranması gerektiğini işliyor. Bu âyet aynı zamanda, 168. âyetle başlayan konunun bel kemiğini teşkil ediyor. Âyette "gayr-ı meşru" şeklinde çevirdiğimiz ibarenin aslı *bâtıl*'dır. *Bâtıl*, "karşılığı olmayan şey" demektir. Hakkın zıddıdır. Zarar ve ziyan da bâtıl olarak adlandırılır. Âyet emeğe saygıya davet etmektedir: Emeğe saygı Allah'a saygıdır.

8 Âyetteki *tudlû* fiili, aslında "kova sarkıtmak" (krş: *edlâ delveh* 12:19) anlamındaki *edlâ*'dan gelir ki, mecazen yargıyı yanıltmak için sahte delil sunmak ya da rüşvet, torpil vs. gibi meşru olmayan yollarla resmi makamları kullanarak haksız kazanç sağlamak anlamına gelir. Bu aynı zamanda devlete kova sarkıtmaktır ki, bu da kamu malı yemeye bir atıftır. Râzî, bu ibareden yola çıkarak şu güzel tesbiti yapar: "Kova kuyuya su çıkarmak amacıyla sarkıtılır ve su çıkarılır. Mal (rüşvet) da hakim ve yöneticilere lehte karar çıkarmak için verilir." Eğer *bihâ*'daki zamir *emvâl*'e gidiyorsa, bunun anlamı kesinlikle "rüşvet" olur.

9 Zamana tabi bir ibadet olan Ramazan orucu ve kişinin servetiyle ilgili hukuki düzenlemelerin ardından, yine servet sarfı gerektiren ve zamanâ tabi bir ibadet olan hacca getirilir söz. Ancak ondan önce, sorulan bir soru vesilesiyle Ramazan bahsini de doğrudan ilgilendiren kozmolojik bir meseleye, yeryüzünün tek uydusu olan ayın evrelerine değinilir.

10 Dilci Fîrûzâbâdî, bu türden, cevabının başında *fa* bulunmayan soruların gerçekten önceden sorulmuş sorular olduğunu, önceden sorulmayıp sorulması varsayıldığı için sorulan soruya verilen cevabın başında *fa* bulunduğunu söyler. Buna Kur'an'dan "Sana, O Gün dağların ne olacağı hakkında soracaklar" (20:105) âyetini delil gösterir (*el-Besair* I, 153).

11 İbareden sorulan sorunun hem ayın evreleri hem de işleviyle ilgili olduğu sonucu çıkmaktadır. Ay 33 yıllık çevrimiyle, oruç ibadetinde işgal ettiği olmazsa olmaz işleviyle, hac, zekât vd. ibadetlerdeki rolüyle ve hayız hâli örneğinde olduğu gibi insan üzerindeki etkisiyle mânevi ve maddî hayatımızın kaçınılmaz bir parçasıdır.

12 Bu âyetin başı ile devamı arasındaki bağ dikkat çekicidir. Baştaki sorunun, eve kapıyı bırakıp bacadan girmek gibi ters bir mantıkla sorulduğunu ifade eder. Zira ayın neden önce ince doğup sonra kalınlaştığı sorusu Hz. Peygamber'e sorulacak soru değildir. Şu bir gerçektir ki, sormamaları gereken soruyu soranlar, sormaları gereken soruya sormazlar. Hatta bazen bu sonucu almak için birincisine başvururlar. "Evlere kapısından girin" deyimsel ifadesi, "meseleye doğru yaklaşın" anlamına gelir. Zımnen: Yanlış soruya doğru cevap bulunmaz. Bu bağlamda "Haccın ruhunu ve maksadını gözardı etmeyin!" demektir. İbadetlerin ruhunu ihmal edip sadece biçimine odaklanan gösterişçi dindarlık veya dindarlık gösterisi yerilmektedir. Bu deyimsel ifadenin nüzûl ortamında örnekleri görülen bir bâtıl inançtan doğduğu rivayetleri vardır. Buna göre, bir Arap ihramlıyen evine arka kapıdan (veya dam kapısından) girmeyi dindarlık sayarmış (Taberî). Âyete takvâ ile gösterişçi dindarlık birbirinin zıddı olarak takdim edilmektedir.

13 177. âyette ibadetlerin illet ve gayelerinden arındırılarak kuru şekilciliğin kutsanması yerilirken bu âyette örf ve âdetlerin kutsanması yerilmektedir.

14 Erdemin gerçek ölçütüyle ilgili koordinatlar verildikten sonra, söz insani erdemin en çok çiğnendiği ve haksızlık ve zulmün en çok işlendiği savaşa getirilmiştir. Kur'an savaşa meşru sınırlar içerisinde izin vermiş, fakat kirli savaşa izin vermemiştir. Bu yüzden bir savaş ahlâkı geliştirmiştir.

<—191 Onları, (savaşta) gözünüze kestirdiğiniz[1] her yerde öldürün. Sizi sürgün ettikleri yerden siz de onları sürgün edin. İnanca yönelik zulüm ve baskı ölümden beterdir.[2] Mescid-i Haram civarında onlar size savaş açmadıkça siz de onlara savaş açmayın. Eğer onlar size savaş açarsa, onları öldürün![3] İşte kâfirler böyle cezalandırılır.[4]

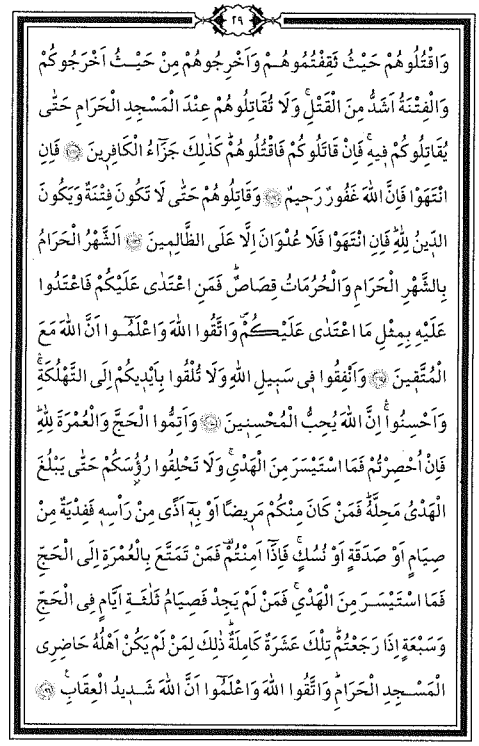
192 Eğer yaptıklarına bir son verirlerse, şüphe yok ki Allah tarifsiz bağışlayıcıdır, eşsiz merhamet kaynağıdır.[5]

193 Onlarla inanca yönelik zulüm ve baskı kalmayıncaya ve din yalnız Allah'a ait oluncaya kadar savaşın![6] Eğer yaptıklarına bir son verirlerse, zulmedenlerin haricindekilere düşmanlık da sona erecektir.[7]

194 Dokunulmazlık ayında saldırana cevap, yine dokunulmazlık ayında verilir. Zira dokunulmazlıkta denklik esastır.[8] Her kim de size saldırırsa, onun yaptığının aynısıyla siz de karşılık verin ve fakat Allah'a karşı sorumluluğunuz bilincinde olun; Allah'ın, sorumluluk bilincini kuşananların yanında olduğunu aklınızdan çıkarmayın!

195 Bir de Allah yolunda harcayın ve kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın![9] Hep iyilik edin: Allah iyilik edenleri sever.[10]

196 Haccı[11] da umreyi de Allah rızası için eksiksiz ve tam yapın.[12] Eğer yerine getirmekten alıkonursanız gücünüzün yeteceği bir kurban verin ve kurban yerine ulaşıncaya kadar[13] başlarınızı tıraş etmeyin! İçinizden hasta ya da başından bir rahatsızlığı olan kimse fidye olarak oruç tutmalı veya sadaka vermeli ya da kurban kesmelidir. Bir engel olmadığı zaman, hacdan önce umre yapacak kimse gücünün yettiği cinsten bir kurban kessin! Fakat kurbana gücü yetmeyen üç günü hacda yedi günü döndükten sonra olmak üzere toplam on gün oruç tutsun! Bunlar ailece Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve Allah'ın ezalandırmada çok şiddetli olduğunu aklınızdan çıkarmayın!

---

1 "Keskin görüş, zeka, anlayış" anlamındaki *es-sakfe* Kur'an'da geldiği altı yerin hepsinde savaş ve düşmanlık bağlamında kullanılır. Bu yüzden "bulmak" ile karşılanamaz. Her ne kadar 4:89 ve 9:5'te benzer bir bağlamda *vecedtumûhum* kullanılmışsa da, *vecede* çok daha geneldir (Krş: *el-İ'câz*, s. 450-453). Bu âyet Mumtehane 8-9 ışığında anlaşılır. Sadece saldırgan cezalandırılır.

2 *Fitne* burada inanca yönelik her tür baskı ve zulmü ifade eder (Bkz: 9:49). Zira baskı ve iş-

kence altında kalan ölümü temenni eder; ölümün temenni edildiği şey ise ölümden beterdir (Krş: Zemahşerî).

3 Âyetin bu cümlesi ilk cümlesi olan "Onları karşı karşıya geldiğiniz her yerde öldürün!" (60:6-9) talimatını tefsir etmektedir. Karşı karşıya gelindiği her yerde öldürülecek olanlar saldırgan taraftır. Çünkü onlar saldırmakla tecavüzkâr olduklarını isbatladılar ve başka insanların canlarına kastederek kendi canlarını heder ettiler.

4 Bu âyet savaşa izin veren ilk âyet değil, savaşı emreden ilk âyettir. Savaşa izin veren ilk âyet Hac sûresinin 39-40. âyetleridir.

5 İlahi Kelam, pişmanlık kapısını hep açık tutmakta, suçlu ve günahkar insanları tevbeye özendirmektedir.

6 Bu âyetten farklı olarak, Enfâl 39'da *kulluhu* ibaresi yer alır. Bunun sebebi de bu âyette savaşılması kastedilenler sadece Mekke müşrikleriyken Enfâl sûresinde savaşılması kastedilenler küfürde direnen tüm güçlerdir. Bu âyet 6:35 âyeti ışığında anlaşılmalıdır (Krş: 16:90).

7 Eğer yaptıklarına son verirlerse, bu yeterli addedilmektedir. Bizzat zulmedenler, eğer tesbit edilmişlerse elbette cezalarını çekecek, cezaları da işledikleri suçun dengi olan "âdil bir karşılık" şeklinde gerçekleşecektir.

8 Müşrikler mü'minlere bu aylarda saldırı düzenliyor, lâkin mü'minler tarafından misilleme yapıldığında hemen onları "haram aylara hürmetsizlikle" suçluyorlardı. İşte "dokunulmazlıkta denklik esastır" ilkesi bu gerçeği ifade eder. Zaten hicretin 9. yılında inen Tevbe sûresinin ilk âyetleriyle İbrahimi geleneğin izlerini taşıyan "dokunulmazlık ayları" uygulaması yerini istisnai durumlar hariç insan canının daimi dokunulmazlığı alacaktır (Bkz: 9:5, not 9).

9 Yukarda ele alınan hac ve İslâm'ı insanla buluşturmak için gösterilen her tür çabanın adı olan cihad ibadetleri hep ekonomik fedakârlık gerektiren ibadetlerdir. Bu ibadetler için harcanacak her kuruş "Allah yolunda harcanmış" demektir. Allah yolunda harcama emrinin ardından, bu emrin illet ve hikmeti şöyle açıklanır: "kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın". Bu tehlike Allah yolunda harcamayı ve cihadı terk etmektir.

10 "Allah...sever" ya da "Allah...sevmez" diye son bulan âyetlerin hemen tamamına yakını Medenî sûrelerde yer alır. Mekkî sûrelerde ise azab ve ceza öndedir. Bunun nedeni Kur'an'ın eğitim sürecidir. Bu sürecin başlangıcında insanlar azab ile korkutuluyorlardı. Medine döneminde mü'minlerin Allah'la olan ilişkileri "sevgi" düzeyine yükseldi.

11 "Ve ona ulaşmaya gücü yeten herkesin haccetmesi Allah'ın insanlık üzerindeki hakkıdır." (3:97) Hac, insanlığın Allah'a yürüyüş destanını her mü'minin kendi şahsında yeniden yaşamasıdır. Hac, Âdem rolünü oynayan her bir insanın yitirdiği cenneti aramaya çıkmasıdır. Hac, insanoğlunun uzaklaştığı fıtratına yeniden dönüşünü temsil eder. Hac, kendi kendisine yabancılaşan bireyin kimliğini, kişiliğini bulup kendisiyle barışık ve tanışık yaşamak için başlattığı soylu yolculuğun adıdır. Özetle hac, mahşerin provasıdır.

12 Veya: "tamamlayın". Buradaki "tam yapma" ya da "tamamlama" emri iki şekilde anlaşılabilir: Ya İbrahimi bir ibadet olan Haccın mesela Arafat vakfesi gibi temel rükünlerini bile dışarıda bırakacak kadar Müşrikler tarafından noksanlaştırıldığını ve dolayısıyla tam yapılması gerektiğini (Bkz: *el-Muvâfakât* III, 335), veya tıpkı Hz. Peygamber'in Hudeybiye umresi gibi yarım bırakılan nafile hac ve umrenin "tamamlanması" gereğini ifade eder (Krş: Râzî).

13 *Mehilleh*, kurbanın zamanını, mekânını ya da her ikisini birden ifade edebilir. Birinci görüş esas alındığında kurbanı ille de oraya ulaştırmak şartken, ikinci görüşte buna "şarttır" denilemez. Râzî burada zamanı ifade ettiğini söyler ki tercihimiz bu görüşe dayanmaktadır. Râzî'ye göre fiziki bir "gönderme/ulaştırmaya" değil de, mânevi bir "gönderme/ulaştırmaya" delalet eder. Bu tercihi Hac 36. âyet de teyit eder.

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ ۚ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ
فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۗ وَمَا
تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ
الزَّادِ التَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ
عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ فَإِذَا
أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ
الْحَرَامِ ۖ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ
لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ
النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾
فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ
آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ۗ فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا
آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾
وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً
وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُولَٰئِكَ
لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا ۚ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

197 Hac (her yılın) malum aylarındadır.[1] Kim söz konusu aylarda haccı eda ederse artık o hac boyunca çirkin konuşmalardan, tüm yakışıksız davranışlardan ve kavgadan kaçınmalıdır.[2] Zira ne tür iyilik yaparsanız Allah bunu bilir: Öyleyse (ebedi yolculuk için) azık hazırlayın! Hiç kuşkusuz yol azığının en hayırlısı sorumluluk bilincini kuşanmaktır: Bana karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ey derin kavrayış sahipleri!

198 Rabbinizin lutfundan pay almak istemenizde size bir vebal yoktur.[3] Arafat'tan çağlayıp akarken Meş'ari'l-Haram'da[4] Allah'ı anın! Artık O'nu, size gösterdiği gibi anın! Doğrusu siz, bundan önce yolunu şaşıranlar arasındaydınız. **199** Ardından insanların çağlayıp geldikleri yerden siz de çağlayıp gelin[5] ve Allah'tan günahlarınıza mağfiret dileyin! Doğrusu Allah tarifsiz bağışlayıcıdır, eşsiz merhamet kaynağıdır.[6]

200 (Hacca has) ibadetlerinizi[7] tamamladıktan sonra (bir zamanlar) atalarınızı andığınız gibi, hatta daha güçlü bir biçimde Allah'ı anın![8] İnsanlardan bazısı "Ey Rabbimiz! Bize vereceğini bu dünyada ver!" derler. Böylelerinin âhiret nimetlerinden nasibi yoktur. **201** Fakat öyleleri de vardır ki, onlar "Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik güzellik ver, âhirette de iyilik güzellik ver[9] ve bizi ateşin azabından koru!" diye yakarırlar. **202** İşte bunlar, kazandıklarına karşılık (âhiret nimetlerinden) nasip alacak olanlardır: zira Allah hesabı seri bir biçimde görendir.

---

1 Âyette geçen *ma'lûmât* "bilinen" demektir. Her yıl tekrarlandığı ve dönemin şartlarında uzun olan hac yolculuğu da haccın bir parçası olduğu için bu ifade kulanılmıştır. Eğer âyet, hac ibadetini, "bilinen aylarda" olmak şartıyla herhangi bir zamanda eda etmenin cevazına delalet etseydi bu da bilinirdi. Oysa ki, haccın bilinen aylarda olmak şartıyla farklı zamanlarda yapıldığına dair tek bir örnek yoktur. Aksine 198. âyetteki "Arafat'tan çağlayıp gelirken" ibaresi, yine 199. âyetteki "insanların çağlayıp geldikleri yerden siz de çağlayıp gelin" ibaresi haccın topluca belirli günlerde yapıldığına delalet eder. Ayrıca bu âyetin devamında Mina vakfesine dair "iki günde dönerse" denilir. Bu da, haccın vaktinin aylarla değil günlerle tayin edileceğinin bir başka delilidir. Bakara 203'teki "sayılı günler" ve Hac 28'deki "bilinen günlerde" ibaresi de bu delilin yanına konmalıdır. "Bilinen-sayılı günler"in yorumundaki ihtilaf işin özünü etkilemez. Bu iki âyet de günlerden söz etmektedir ki bu günler haccın ifa edildiği terviye günü de dahil Zilhicce'nin 8-13. günleridir. Mütevatir sünnet de bunu teyit eder.

2 *Rafes*'i "çirkin konuşmalar" diye çevirdik. Arap dilinde "cinselliği kışkırtan konuşmalar" anlamına gelir. Aslında hacda şık düşmeyen tüm konuşmalar "rafes" hükmüne girer. "Ci-

dal" kavga ve yersiz tartışmadır. Haklı ya da haksız fark etmez. Esasen cidal kişinin haklı olduğuna inandığı durumlarda yaptığı tartışmadır. Dikkat edilecek olursa bu üçü de kendi başlarına haram olan fiiller olmadıkları hâlde hacda yasaklanmışlardır. Çünkü orası sadece haramların değil, kimi mubahların da yasaklandığı bir mahşer provasıdır.

3 İbn Abbas ve İbn Mes'ud gibi sahabiler bu âyeti "hac mevsiminde" açıklayıcı ibaresiyle birlikte okumuşlardır. Bu okuma, hem ihramlı günleri ticaretten ayırmayı, hem de bunun dışında kalan hac aylarında alış verişi kınayan sahte dindarlık gösterisini boşa çıkarmayı amaçlamaktadır (Bkz: Zemahşerî). Ebu Müslim 197. âyetin sonuyla bu âyetin ilk cümlesini birlikte değerlendirerek "(Haccı eda konusunda) sorumluluğunuzu yerine getirin (daha sonra ise) Rabbinizin lutfundan.." şeklinde tüm ticari faaliyetleri hac mevsimi dışına itecek şekilde anlar ve buna da 62:10 âyetini referans gösterir. Râzî naklettiği bu görüşe itiraz eder.

4 Meş'ari'l-Haram: Müzdelife.

5 "Siz" denilenler *hums* adı verilen ve kendilerini "Allah'ın has kulları" olarak nitelendiren Kureyş'tir. Onlar Allah'ın has kulları oldukları iddiasıyla Arafat'a çıkmazlarmış. Cahiliyye asabiyetine dayanan ve İslâm'ın kökten karşı olduğu bu düşüncenin izlerini silmek için bu âyet Kureyş kabilesine mensup mü'minlere hacda insanlarla birlikte hareket etmelerini emretmektedir.

6 Zımnen: Bir damlasınız, göle karışın: Göle düşen damla göl olur, çöle düşen damla buharlaşır çöl olur.

7 *Menasik*'in kendisinden türetildiği *nusuk*, hacca özgü ibadetlerden her biri için kullanılırsa da, özelde "kurban" genelde tüm ibadetleri kapsar (196. âyete bkz). "Menasik", haccı oluşturan ibadetlere verilen âlem olmuştur ve "hac menasiki" şeklinde şöhret bulmuştur.

8 Zımnen: Atalarınızın ocağındaki külü taşırsanız âdet, közü taşırsanız ibadet olur. Cahiliyye döneminde Araplar kurban kestikten sonra şeytan taşlama mahalline gelip orada atalarının anısını tazeler, onlara ilişkin öyküler anlatırlardı. (Taberî). Cahiliyye insanı ibadeti değil ibadetin ruhunu kaybetmişti. Hz. İbrahim'den beri eda edilen ibadetler, aşağı yukarı biçim olarak aslını korumuş olsalar da ruh ve amaç olarak aslını kaybetmişlerdi. Bu durum da ibadetlerin âdete dönüşmesine neden olmuştu. Âdetleşen ibadette niyetler de sapmaya uğruyor, Allah emrettiği için değil atalardan öyle görüldüğü için yapılır hâle geliyordu.

9 *Hasene*, sıfat olarak kullanıldığında aynı hasen gibi hem fizik hem de metafizik güzelliği ifade eder. Fakat isim olarak kullanıldığında görünen güzelliğe delalet eder ki, bu güzellik görecedir. Bazen insana güzel gelen ve haz veren şeyler akıbeti itibarıyla çirkin ve acı verici olabilir. *Husnâ* ise yalnızca mânevi ve kalıcı güzellikler için kullanılır (Bkz: 10:26). Burada mücerret güzelliğe delalet ettiği için dünya ve âhiret güzellikleri birbirinden ayrı olarak anılmıştır. İki güzelliğin birbirine vav ile atfedilmesi, aralarındaki mahiyef farkına delalet eder. Bu âyet, Kur'anî bir hayatta fakirizme ve çileciliğe yer olmadığını beyan eder. İrfan ıstılahında fakr (fakirlik), insanı nimetlerden değil, kalbi dünya sevgisinden mahrum etmektir. Bağdatlı Cüneyd fakrı şöyle tarif eder: "Fakr, senin hiçbir dünyalığa sahip olmaman değildir. Dünyalara sahip olsan da, dünyalıkların sana sahip olmasına izin vermemendir." Servet attır. Süvari atının sırtındaysa yol alır, atını sırtlanan süvari yolda kalır. Kendini vererek servet elde edenin hiçbir şeyi yoktur. Zira kendini vererek servet sahibi olduğu için, serveti sahipsiz kalmıştır.

203 Sayılı günlerde Allah'ı anın! Her kim acele edip iki günde dönerse ona günah yoktur. Kim de dönüşü erteleyip daha uzun kalırsa sorumlu davrandığı sürece ona da günah yoktur. Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve sonunda O'nun huzurunda toplanacağınızı aklınızdan çıkarmayın!

204 İNSANLARDAN kimi var ki, bâtılda ölesiye direnen bir hasım olduğu hâlde,[1] bu dünya hayatı hakkında söylediği söz senin hoşuna gider ve kendi kalbindekine de Allah'ı şahit tutar.[2]

205 Eline yetki geçtiği[3] zaman da yeryüzünde fesat çıkarmaya, insanın ürününü ve neslini yok etmeye çalışır: Ama Allah fesadı sevmez.[4] **206** Kendisine ne zaman "Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde ol!" dense, kibir ve gururu onu günaha sürükler. İşte böylesine cehennem yeter, ne kötü konaktır orası!

207 İnsanlardan kimi de var ki Allah rızasını kazanmak için kendisini (vakfeder).[5] Allah ise kullarına karşı hep şefkatlidir.

208 Ey iman edenler! Hep birlikte teslimiyet yoluna girin ve şeytanın adımlarını izlemeyin! Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır. **209** Eğer hakikatin apaçık belgeleri size geldikten sonra zillete düşecek olursanız, Allah'ın her işinde mükemmel olduğunu, her hükmünde tam isabet kaydettiğini unutmayın!

210 Onlar, Allah'ın meleklerle birlikte bulutların gölgeleri arasından çıkagelmesini mi gözlüyorlar? Bu durumda iş bitirilmiş olurdu:[6] Nihayet bütün işler Allah'a döndürülür.[7]

٢١

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِىٓ اَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِى
يَوْمَيْنِ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ
اتَّقٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۝
وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِى قَلْبِهِ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ۝
وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِى الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ
الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ۝ وَاِذَا قِيلَ
لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ
الْمِهَادُ ۝ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ
مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ۝ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ
اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِى السِّلْمِ كَآفَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ
الشَّيْطٰنِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ۝ فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ
مَا جَآءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝
هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّآ اَنْ يَاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِىَ الْاَمْرُ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ۝

---

1 Âyetin son cümlesi olan ve *huve eleddu'l-hısam* üzerinde tartışılmıştır. Buradaki *hısâm*'ı İbn Abbas ve Katade "tartışmacı" olarak anlamışlardır. Buna "düşmanlık, gizli düşmanlık, yalancılık" anlamı verenler de olmuştur (Taberî). Tercihimiz hem tipik münafık tavrına, hem de âyetin bağlamına daha uygundur.

2 Zımnen: Yalanların en tehlikelisi Allah'ı şahit tutarak söylenendir.

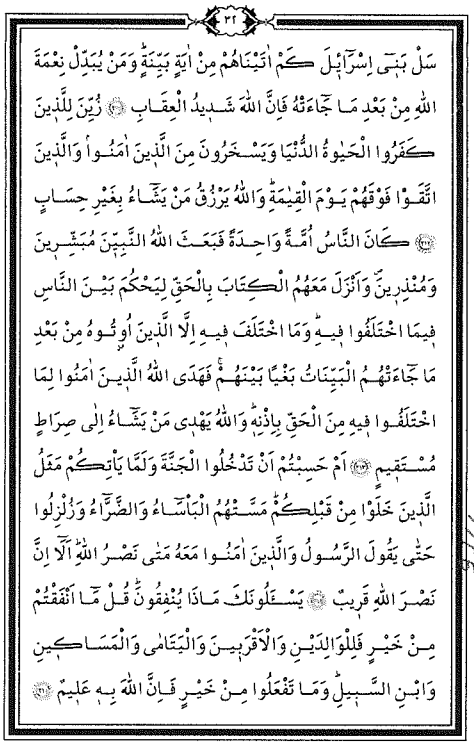
3 *Tevella* hem "dönüp gitmek" hem de "bir işi yapmaya yetkili olmak" anlamlarına gelir. Âyetin bağlamından yola çıkarak biz ikinci anlamı tercih ettik.

4 *Fesâd*, anarşi, terör, bozgunculuk ve her tür toplumsal kokuşmadır. Esasen *fesâd*, bir şeyin doğal hâlini bozmak, onu doğasından ve yerinden etmektir.

5 Lafzen: "satar".

6 Enâm 8'e bir atıf olarak okunabilir.

7 Bir sonraki âyette İsrâiloğullarından söz edildiğine göre bu âyet İsrâiloğullarının Hz. Musa'ya Allah'ı açıkça görmeden inanmayacaklarına dair isyanlarına bir göndermedir (Bkz: Âyet 55).

٢١
سَلْ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ كَمْ ءَاتَيْنَٰهُم مِّنْ ءَايَةٍۭ بَيِّنَةٍ ۗ وَمَن يُبَدِّلْ نِعْمَةَ
ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۘ وَٱلَّذِينَ
ٱتَّقَوْا۟ فَوْقَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَٱللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ
﴿٢١٢﴾ كَانَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً فَبَعَثَ ٱللَّهُ ٱلنَّبِيِّۦنَ مُبَشِّرِينَ
وَمُنذِرِينَ ۖ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ
فِيمَا ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ ۚ وَمَا ٱخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ أُوتُوهُ مِنۢ بَعْدِ
مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۖ فَهَدَى ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لِمَا
ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ مِنَ ٱلْحَقِّ بِإِذْنِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ يَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ
مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ
ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلِكُم ۖ مَّسَّتْهُمُ ٱلْبَأْسَآءُ وَٱلضَّرَّآءُ وَزُلْزِلُوا۟
حَتَّىٰ يَقُولَ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ مَتَىٰ نَصْرُ ٱللَّهِ ۗ أَلَآ إِنَّ
نَصْرَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلْ مَآ أَنفَقْتُم
مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ
وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

211 Sor İsrâiloğullarına: Biz onlara nice açık mesajlar verdik de (ne oldu)? Her kim Allah'ın nimeti olan mesajlarını kendilerine ulaştıktan sonra değiştirirse, bilsin ki Allah karşılık vermede şiddetlidir.

212 kâfirlere dünya hayatı güzel görünür; bu yüzden mü'minlerle alay ederler. Sorumluluk şuuru taşıyanlarsa kıyamet günü onlardan üstün bir konumda olacaklar. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.

213 BÜTÜN insanlık (başlangıçta) tek bir topluluk idi, (sonradan yoldan çıkıp parçalandı).[1] Allah peygamberlerini müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi. Onlarla birlikte hakikati ortaya koyan vahiy(ler) gönderdi ki, o insanlar arasında ihtilafa düştükleri konularda hakem olsun. Buna rağmen, kendilerine hakikatin apaçık belgeleri geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden onun mesajı hakkında ihtilafa düşenler bizzat bu vahyin gönderildiği insanlardı. Ne ki Allah iman edenleri kendi iradesiyle, hakkında ihtilafa düştükleri hakikate doğru yöneltti. Allah, dileyen kimsenin doğru yola yönelmesini işte böyle diler.

214 Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sanıyorsunuz? Onların başına öyle şiddetli zorluklar, öyle boğucu darlıklar geldi ve öylesine sarsıldılar ki, mü'minlerle birlikte Elçi de "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek!" diye feryat ediyordu.[2] Bakın, Allah'ın yardımı yakındır.[3]

215 Sana, (kime) neyi infak edeceklerini soruyorlar.[4] Cevap ver: "Hayır olarak yapacağınız harcama öncelikle ebeveyninize, akrabanıza, yetimlere,[5] yoksullara, yoldakileredir. Her ne iyilik yaparsanız yapın, Allah onu mutlaka bilir.

---

1 Parantez içi ibare için bkz: Zemahşerî ve Râzî.

2 Zımnen: Bedelsiz ödül olmaz. İman en büyük iddiadır, iddialar isbat ister. Krş: "Yoksa siz, Allah'ın içinizden kendi yolunda tüm çabasını seferber edenleri .. seçip ayırmadan cennete girebileceğinizi mi sanıyorsunuz?" (3:142) "Yoksa siz, Allah içinizden cihad ve sabredenleri öğreninceye kadar salıverileceğinizi mi sanıyorsunuz?" (9:16) Üç âyetin muhatabı da farklıdır. Bu âyetin muhatabı Hz. Peygamber ve mü'minlerin tümü, Âl-i İmran'daki peygamber hariç tüm mü'minler, Tevbe'deki ise mü'minler içerisinden çıkan mücahitlerdir.

3 Kulun gücü bitince Allah'ın yardımı başlar: "Bittim ya Rab!" diyene "yettim kulum" der.

4 Krş: 219'un sonu; infak için bkz: 274, not 11.

5 Dış bağlam ışığında, buradaki yetimlerden kasıt savaşın yetimleridir. Bu bağlamda yetim, velisini Allah'a kurban verdiği için velisi Allah olmuş kimselerdir. Bu yüzden mücahitlerin yetimleri, İslâm'ın çocuklarıdır.

216 HOŞUNUZA gitmese de savaş size farz kılındı. Hem sizin hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı, sizin hoşlandığınız bir şey de sizin için şerli olabilir: Allah, sizin bilmediklerinizi de bilir.[1]

217 Sana saldırmazlık ayında savaşmanın hükmünü soruyorlar. De ki: "O ayda savaşmak büyük bir hatadır. Fakat Allah'ın yolundan insanları çevirmek, O'nu ve Mescid-i Haram'ın hürmetini inkâr etmek, oranın sakinlerini oradan sürüp çıkarmak Allah katında daha büyük bir cürümdür. Fakat inanca yönelik baskı ve zulüm, adam öldürmekten daha beterdir."[2]

Eğer düşmanlarınızın gücü yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmayı sürdürürler. Sizden her kim dininden döner ve kâfir olduğu hâlde ölürse, onun bütün yapıp-ettiği ameller dünyada da âhirette de boşa gitmiştir. Onlar ateşe mahkûmdurlar, onlar orada kalıcıdırlar.

218 Şüphe yok ki iman edenler, hicret edenler[3] ve Allah yolunda cihad edenler var ya;[4] işte ancak onlar Allah'ın rahmetini umabilirler: Allah tarifsiz bağış sahibidir, eşsiz merhamet kaynağıdır.

219 SANA sarhoşluk veren şeyler ve şans oyunları hakkında soruyorlar. De ki: "Onların her ikisinde de insanlar için büyük bir kötülük ve birtakım menfaatler vardır. Her ikisinin yol açtıkları kötülük sağladıkları menfaatten çok daha büyüktür."[5]

Yine onlar "Neden infak edelim?" diye soruyorlar. De ki: "Bağışlanabilen her şeyden". Böylece Allah size mesajlarını açıklıyor ki, tefekkür edebilesiniz—>

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا
شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ
لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ
الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ ۖ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ ۖ وَصَدٌّ عَن
سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ
مِنْهُ أَكْبَرُ عِندَ اللَّهِ ۚ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ وَلَا يَزَالُونَ
يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ۚ
وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ
حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ
هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۙ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ
رَحْمَتَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ
وَالْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا
أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ۗ وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ ۗ
كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾

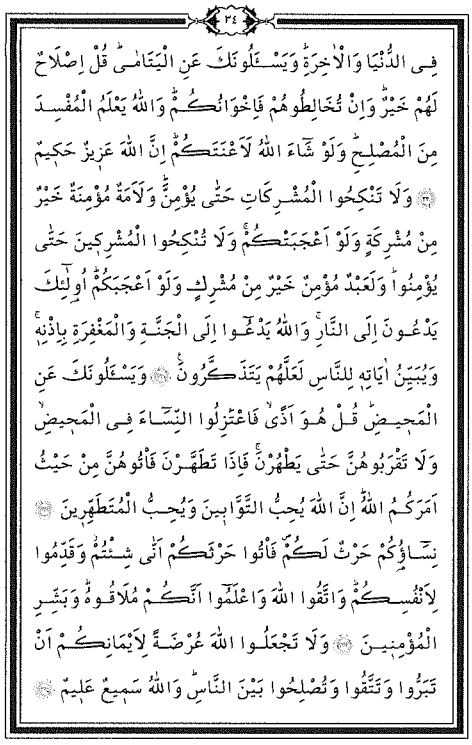
1 Zımnen: Doğruyu belirleyen sizin beğeniniz değildir; aksine siz beğeninizi doğruya göre belirleyin. Kehf'teki Musa-bir kul kıssası, bu âyetteki hakikatin bir "kul" üzerinden tefsiridir.

2 Zira birincisi insanın ruhuna, ikincisi insanın bedenine yönelik bir tecavüzdür.

3 Hicret, imkanların tükendiği yerden üretileceği yere intikal, kavuşmak için terk etmektir.

4 Cihad, insanlığın değişmez değerlerinin öbür adı olan İslâm'la insan arasına gerilen engelleri kaldırmak için üstün çaba harcamaktır.

5 Cahiliye Arapları içki ve kumar meclislerini aynı zamanda fakir fukaraya ikram ve "meysir" adı verilen ve âyette yasaklanan kumar çeşidini fakirlere yardım için bir yol olarak görürlerdi. Veresiye bir deve alınıp, oklar çekilerek kumar oynanır, kaybedenler devenin bedelini öder; kazananlar ise etlerini orada bulunanlara bağışlarlardı. Kur'an, bu masum yüzlü kumarı dahi yasaklamıştır; çünkü zararları faydasından çoktur. Yardımın daha meşru yolları vardır. Buradaki infak için 3. âyetin notuna bkz.

فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۗ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى ۖ قُلْ اِصْلَاحٌ
لَهُمْ خَيْرٌ ۖ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ
مِنَ الْمُصْلِحِ ۗ وَلَوْ شَاۤءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
۞ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ۗ وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ
مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۗ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى
يُؤْمِنُوا ۗ وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ ۗ اُولٰۤئِكَ
يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ ۖ وَاللّٰهُ يَدْعُوٓا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ۚ
وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ۞ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ
الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ اَذًى ۙ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاۤءَ فِى الْمَحِيضِ ۙ
وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ ۚ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَاْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ
اَمَرَكُمُ اللّٰهُ ۗ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ۞
نِسَاۤؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ ۖ فَاْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ ۖ وَقَدِّمُوا
لِاَنْفُسِكُمْ ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّكُمْ مُلٰقُوهُ ۗ وَبَشِّرِ
الْمُؤْمِنِينَ ۞ وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ
تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۞

<—220 bu dünya ve âhiret hakkında... Bir de sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: "Onların lehine olan her tür iyileştirme (yüzüstü bırakmaktan) daha hayırlıdır. Onlarla (hayatı) paylaşırsanız,[1] unutmayın ki onlar sizin kardeşinizdir. Kaldı ki Allah fesatçılık yapanı ıslah edenden ayırmasını bilir. Ve eğer Allah dileseydi sizi zora koşardı;[2] ne var ki Allah her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet sahibidir.

221 Müşrik kadınlarla onlar imana ulaşıncaya kadar evlenmeyiniz! Çünkü (Allah'a) bağlanmış hür olmayan mü'min bir kadın,[3] müşrik hür bir kadından –ondan hoşlanıyor da olsanız- daha hayırlıdır. Yine müşrik erkeklerle, onlar iman edinceye kadar kadınlarınızı nikahlamayınız![4] Zira (Allah'a) kulluk yapan mü'min bir erkek, müşrik bir erkekten –bu sizi hoşnut etse bile- daha hayırlıdır. Onlar sizi ateşe çağırıyor, oysa ki Allah sizi kendi rızasıyla cennet ve mağfirete çağırıyor; dahası, mesajlarını insanlığa açıklıyor ki ibret alsınlar.

222 SANA kadınların ay hâli hakkında soruyorlar. De ki: "O sıkıntı verici bir rahatsızlıktır:[5] Ay hâli sırasında kadınları (rahat) bırakın ve onlar temizleninceye kadar (cinsel) ilişkiye girmeyin! Temizlendikleri zaman, Allah'ın size emrettiği gibi yaklaşın!"

Hiç kuşkusuz Allah özden tevbe edenleri sever, özden temizlenenleri de sever.

223 Kadınlarınız, sizin için bir tür tarladır;[6] tarlanıza nereden, nasıl ve ne zaman[7] isterseniz öyle varın! Fakat önce kendi canlarınız için bir hazırlık yapın! Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve unutmayın ki, mutlaka O'na kavuşacaksınız! Artık sen de mü'minleri müjdele!

224 ALLAH adına ettiğiniz yeminler, erdemliliğe, sorumluluğun gereğini yerine getirmeye ve insanlar arası barışın sağlanmasına engel teşkil etmesin![8] Allah her şeyi işitir, tarifsiz bilir.—>

---

1 Âyetteki "birleşmek, iç içe geçmek, karışmak" anlamlarına gelen *muhalata*, yetimin malının velinin malıyla birleştirilmesi, onunla ortaklık kurulması vs. şeklinde yorumlanmıştır. Bir sonraki âyetten yola çıkarak "hayatı birleştirmek" anlamına da ulaşılır (Krş: Ebu Müslim'den Râzî).

2 Zımnen: ..ama Allah sizi zora koşmayı dilemedi, çünkü buna ihtiyacı yok.

3 *Emeh* mücerret olarak "kadın" anlamına gel-

se de burada sözgeliminden "hür olmayan kadın" mânasına kullanıldığı açıktır. Zemahşerî, -muhtemelen Cürcanî'yi izleyerek- "herkes Allah'ın kölesidir" gerekçesiyle "mü'min kadın" anlamı verir. Oysa ki bu bağlamda "müşrik hür kadın"ın mukabili olarak kullanılmıştır.

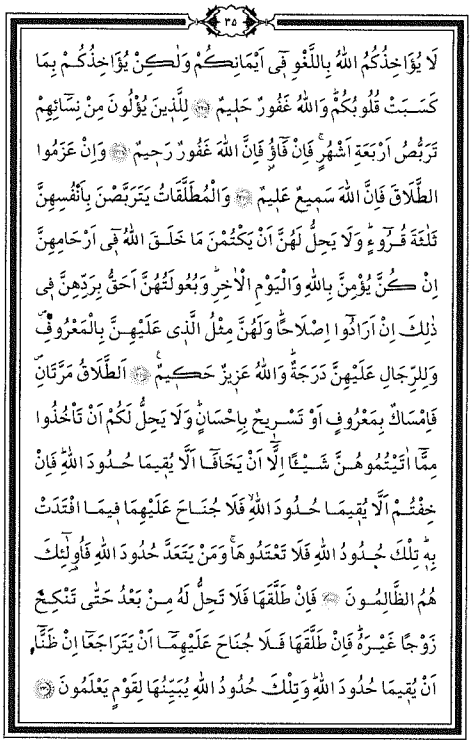
4 Bazıları, buradaki hitabın kadının velisi olan erkeğe değil de doğrudan kadına olduğunu düşünüp bu ibareyi "kadınlarınızı nikahlamayın" değil de "nikahlanmayın" olarak çeviriyor. Eğer âyetin aslına sadık kalacaksak bu çeviri iki nedenden doğru değil: 1) Âyetin girişindekinin aksine ikinci *la-tenkihu* geçişlidir ve *enkeha*'dan gelir. İki mef'ul alır: "kadınlarınız" ve müşrik erkekler". Bu durumda anlam bizim verdiğimiz gibi olur. 2) Bir sonraki cümlede yer alan "bu sizi hoşnut etse de" muteriza cümlesindeki "siz" erkekler için kullanılan *kum* zamiriyle gelmiştir. Eğer nikahlayan kadının kendisi olsaydı bu zamirin dişili olan *kunne* gelecekti. Bu ibareden değilse de, 230. âyetteki *hatta tenkiha* (kadın nikahlanıncaya kadar) ibaresinden, kadının kendi kendisini nikahlama mezuniyeti çıkar. Âyet bir toplumda yasal düzenlemeleri yapan yetkili mercilere hitap olarak da okunabilir.

5 Aslen *el-eziyy* "dalga" anlamına gelir, denizde dalgalarla sallanıp içi bulanan kimseye de *mu'zi* denir. Bu anlamı göz önüne alacak olursak "sıkıntı verici bir rahatsızlık" karşılığı daha uygun görünüyor. Bu âyet, Medine'de Yahudi kültürünün bir ürünü olan âdetli kadını aşağılama ve pis sayma, onu her tür ailevî, dinî ve sosyal hayatın dışında tutma tavrını red için gelmiştir.

6 *Harsun*'deki belirsizlik mânaya "bir tür" olarak yansımıştır.

7 *Ennâ* edatına, taşıdığı üç anlamı da verdik (*İtkân* II, 175). Tarla "mahsul veren yer" olması hasebiyle, *ennâ* edatının "nereden isterseniz oradan varın" anlamının, döl yolu olan cinsellik organıyla sınırlandığı yorumuna ulaşılır.

8 *Yemin*, "sağ, sağ el" anlamlarına gelir. Bereket mânasındaki *yumn*'den türetilmiştir. Aslen "kuvvet, sağlamlık" demektir. Ant içmek te'min etmek, kasem etmek de *yemin* olarak adlandırılır. Tevhide dayalı bir inanç sistemi olan İslâm'da muteber yemin yalnızca Allah adına yapılır. Bunun dışındaki şeylere yemini Allah Rasulü şiddetle yasaklamıştır (Bkz: 66:2, not 2). Bu âyette erdemlilik, sorumluluk ve ıslah konusunda edilen yeminlerle Allah'ın engel kılınmaması ifade edilmektedir. Bunun iki anlamı vardır: 1) Kişinin olumlu bir işi yapmamak üzerine yemin etmesinin doğru olmadığı. 2) Kişinin, yaptığı bu tür yeminlerle amel etmeyip, yeminine rağmen erdem, sorumluluk ve ıslah doğrultusunda davranmasının gerekliliği.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ أَيْمَٰنِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا
كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ ۗ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ
تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۖ فَإِن فَآءُوا فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا
الطَّلَٰقَ فَإِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾ وَالْمُطَلَّقَٰتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ
ثَلَٰثَةَ قُرُوٓءٍ ۚ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِيٓ أَرْحَامِهِنَّ
إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْءَاخِرِ ۚ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي
ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوٓا إِصْلَٰحًا ۚ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ
وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾ الطَّلَٰقُ مَرَّتَانِ ۖ
فَإِمْسَاكٌۢ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌۢ بِإِحْسَٰنٍ ۗ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُوا
مِمَّآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا إِلَّآ أَن يَخَافَآ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ ۖ فَإِنْ
خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ
بِهِۦ ۗ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا ۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ
هُمُ الظَّٰلِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُۥ مِنۢ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنكِحَ
زَوْجًا غَيْرَهُۥ ۗ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ أَن يَتَرَاجَعَآ إِن ظَنَّآ
أَن يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ ۗ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

<—225 Allah, düşünmeden yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmaz;[1] fakat kalplerinizin aldığı tavırdan sorumlu tutacaktır; ama Allah tarifsiz bağışlayandır, cezalandırmadan önce fırsat tanıyandır.[2]

226 Hanımlarına yaklaşmamaya yemin edenlere dört ay bekleme süresi vardır.[3] Şayet dönerlerse, iyi bilsinler ki Allah tarifsiz bağış, eşiz merhamet sahibidir.[4] **227** Ama eğer ayrılmaya karar verirlerse, bilsinler ki Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.[5]

228 Boşanmış hanımlar, üç temizlenme süresince[6] kendilerini gözetlerler.[7] Zira, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl değildir. Bu süre zarfında barışmak isterlerse, bu durumda kocaları onları almak hakkında önceliğe sahiptirler. Meşru olmak kaydıyla erkeklerin kadınlar üzerinde nasıl hakları varsa, kadınların da erkekler üzerinde benzer hakları vardır,[8] ne ki erkeklerin o kadınlar üzerinde öncelik hakkı vardır.[9] Allah her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet edendir.[10]

229 (Dönüşü mümkün olan) boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle (son defa boşayıp) ayrılmaktır.[11] Bu durumda kadınlarınıza verdiğiniz şeyleri geri almanız, her iki tarafın da Allah'ın koyduğu sınırları koruyamama endişeleri dışında, sizin için helâl değildir. Eğer Allah'ın her iki taraf için koyduğu sınırları koruyamamalarından endişe ederseniz, bu durumda kadının fidye verip ayrılmasında her ikisi için de bir vebal yoktur.[12] Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır, sakın ha aşmayın! Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa, işte onlar zulmetmiş olurlar.

230 Ve erkek (sonunda) kadını boşarsa, bu kadın bir başka erkekle evlenmedikçe kendisine helâl olmaz. Eğer sonraki erkek de onu boşarsa, her iki taraf da Allah'ın koyduğu sınırları gözetecekleri kanaatindeyse, tekrar birbirlerine dönmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar, Allah'ın akledenlere açıkladığı sınırlardır.

---

1 *Lağv* herhangi bir kıymet taşımayan, hükümde itibara alınmayan söz demektir. İnsanın bu türden bir "gevezelik" ve "boşboğazlık" alameti olarak yaptığı yeminlerden dolayı Allah'ın hesap sormayacağı bir af ve rahmet olarak ifade buyurulmuştur. Bir insan öyle olduğu zannıyla "vallahi şöyle" demiş de sonunda bu zannında yanılmışsa, Allah onu bundan dolayı sorumlu tutmayacaktır. Çünkü bunda "yalan söyleme kastı" bulunmamaktadır. Bu âyet yemin etme alışkanlığı olan kimselere ilişkin olarak da anlaşılabilir. Bu tipler kalben yemini kasdetmediği

hâlde boşboğazlık olarak yemin ederler. Bu pasaj, hicretin ardından sosyal ve hukuki bir problem olarak ortaya çıkan ailenin dağılmasını konu almaktadır.

2 Yalan kastı taşımayan yeminlerin affedilmesi de aslında hiç vebal olmadığı için değil, Allah'ın rahmet ve kullarına karşı cezalandırmada aceleci olmayışından kaynaklanmaktadır. (*Halîm* ismi için bkz: 33:51, not 2).

3 Cahiliyye Arapları, herhangi bir sebeple hanımlarına kızıp ona yaklaşmamaya yemin ederler, bu durum bir zamanla sınırlı olmadığından bazen yıllarca sürerdi. O kadın ne evli olan bir kadın gibi doğal ve insani ihtiyaçlarını giderebilir, ne de dul bir kadın gibi başka biriyle evlenebilirdi. Erkekler bu geleneği kadınlar üzerinde baskı kurmak için kullanıyorlar ve onları her açıdan mağdur ediyorlardı. İddetin illeti sadece hamileliğin anlaşılması değil, aynı zamanda kadının töhmetten korunmasıdır.

4 Zımnen: Bu süre sonunda kişi eşine dönmeme kararını değiştirmezse otomatik olarak eşinden ayrılmış olur. Ayrılma kararı erkeğin kadını bir hizmetçi, bir köle gibi kullandığı "belirsiz *îlâ* durumunu" daha fazla uzatmaktan elbette kadın için daha hayırlıdır.

5 Kur'an, kişinin *îlâ* ile neyi amaçladığını Allah'ın bildiği gerçeğine işaret eden bu âyetle, erkekleri sorumlu davranmaya davet eder.

6 Veya: "üç âdet görme süresince.." *el-Kuru'*, zıt anlamlı bir kelimedir. Hem âdet görmeyi hem de temizlenmeyi ifade eder.

7 *Yeterabbesne bi-enfusihinne*'nin doğru karşılığı budur ve bu bir kadının kendi rahminde olup bitene dair ilk ve gerçek gözlemi ancak kendisinin yapabileceği gerçeğine dayanır.

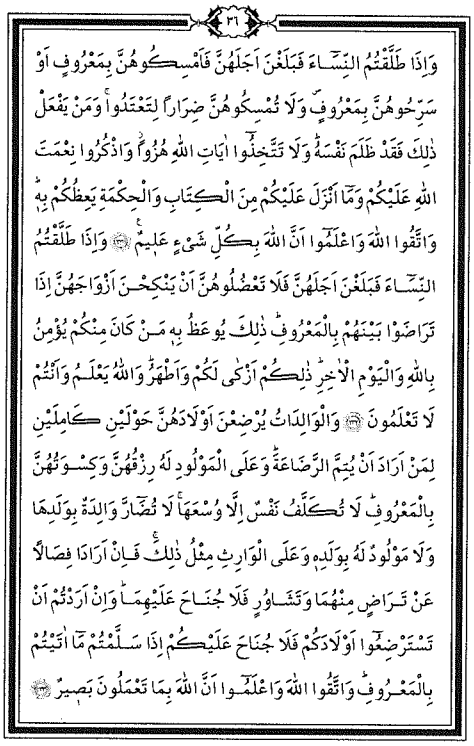
8 Veya: "Kadınların sorumluluklarına denk hakları vardır". Ya da: "Kadınların hakları, örfe uygun olarak sorumluluklarına denktir." Buradaki denklikten kasıt 'oran eşitliği' değil, adâlettir. Formül şudur: Ne kadar sorumluluk o kadar hak, ne kadar hak o kadar sorumluluk. Kadın-erkek arasındaki adâletin oran eşitliğine indirgenmesi, her iki cinsin hak ve soumluklarının birbirine denk olduğu gerçeğinin, cinslerin fıtratlarından gelen farklılığı inkâr anlamına gelen 'aynılık ve tıpkılığa' indirgeme yanlışına dayanır. Oysa ki iki cins birbirinin yerini tutmayan 'eş'lerdir. Tıpkı bir çift ayakkabının eşi gibi. İkisi de birbirinin eşidir ama, biri diğerinin yerini tutmaz.

9 "O kadınlar", sadece *'aleyhinne* ibaresinin tam karşılığı değil, aynı zamanda âyetin başında belirtilen türden kadınlara da bir göndermedir. Bu hak, gebeyken boşanan kadının yeniden evliliği düşünmesi durumunda, çocuğunun babasına tanınan öncelik hakkıdır.

10 'Azîz ve Hakîm isimlerindeki belirsizlik, mânalarının bu pasajla bire bir alâkasına delalet eder (Bkz: 9:102, not).

11 Bir sonraki 30. âyet buradaki iki boşamanın üçüncüsünü teşkil eder. 29 ve 30. âyetler birlikte okunmalıdır. Ahsen talak (en güzel boşama) adı verilen asıl boşamayı Talak 1. âyet beyan eder. Bu âyetse dönüşü mümkün olan boşamanın sınırını açıklar. Bu izin ikisi veya üçü bir arada değil iki ayrı zamanda kullanılabilir. Zira *merra*'nın bir anlamı da "zamandan bir bölüm"dür (*cüz'ün mine'z-zemân*). Bu boşama türü, boşama hakkını geri dönülmez biçimde sonuna kadar tüketen kişiyi ele almaktadır. Verilen iki fırsat da tüketilerek üçüncüsü ve sonuncusu da kullanılmışsa, eşlerin beraberliği deneme süresi bitmiş ve nikahın saygınlığı tükenmiş demektir. (Şahitliğin boşama sürecindeki yeri için bkz: 65:2).

12 Bu âyet kadının eşini boşama (iftidâ) şartlarını beyan etmektedir (Ayrıca krş: 4:128). Bu konuda Ensar'dan Habibe bt. Sehl'in, kocası Sabit b. Kays'ı boşaması örneği verilebilir.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ
سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ
ذَٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ
اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِ
وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ
النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا
تَرَاضَوْا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ ذَٰلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ مِنكُمْ يُؤْمِنُ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَٰلِكُمْ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ
لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا
وَلَا مَوْلُودٌ لَّهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا
عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدتُّمْ أَن
تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّا آتَيْتُم
بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

231 Bu şekilde kadınları boşadığınızda ve onlar da bekleme sürelerinin sonuna geldiklerinde, ya güzellikle tutun ya da güzellikle bırakın! Onlara zarar vermek için alıkoymayın! Bu durumda haddi aşmış olursunuz. Kim de böyle yaparsa, elbette kendisine kötülük etmiş olur. Allah'ın âyetlerini hafife almayın! Allah'ın size olan nimetlerini, size öğüt vermek için size indirdiği vahyi ve hikmeti hatırlayın ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun! İyi bilin ki Allah her şeyin aslını bilir.

232 Kadınları boşadıktan sonra, bekleme sürelerini tamamlamışlarsa, aralarında münasip bir biçimde anlaştıkları takdirde, eş(namzet)leriyle evlenmelerine engel çıkarmayın![1] Bu, içinizden Allah'a ve âhiret gününe inanan herkese bir uyarıdır; işte bu sizin için en yararlı ve en temiz olandır. Allah her şeyi bilir ve fakat siz bilemezsiniz.

233 Ve (boşanmış) annelerden emzirme süresini tamamlatmak isteyenler çocuklarını tam iki yıl emzirirler; onların yeme-içme ve giyim-kuşamlarını temin etmek münasip bir biçimde babaya düşer. Hiç kimseye taşıyamayacağı bir sorumluluk yükletilemez. Ne bir anne çocuğu yüzünden zarara uğratılsın, ne de çocuğu yüzünden bir baba. Ve (babanın) vârisine de aynı görev düşer. Eğer (çocuğun boşanmış ebeveyni, çocukla annenin) ayrılmasına karşılıklı istişare sonucu razı olurlarsa, her ikisine de bir vebal yoktur.[2] Eğer çocuklarınızı süt annelere baktırmaya karar verirseniz, teslim edeceğiniz çocuğun emniyetini uygun şekilde sağlamanız şartıyla[3] size bir vebal yoktur. Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: iyi bilin ki Allah tüm yapıp-ettiklerinizi görmektedir.

---

1 Kadının eş seçme hakkını koruyan bu âyeti, 234. âyet de destekler. Amelî sünnet de bu doğrultudadır. Velisi bir kadını, istemediği biriyle zorla evlendiremez (Ebu Davud, *Nikah*, 26; İbn Mace, *Nikah*, 12). Dönüşü mümkün boşamalarda iddet tamamlandıktan sonra yeni bir nikah sözleşmesi, ancak kadının rızasına bağlıdır. Geri dönüşlü boşamalarda kadının eşine dönmeme hakkı saklıdır. Makıl b. Yesar boşanan kız kardeşinin eski kocasına dönmesine mani olmaya kalkmış, âyet bunun üzerine inmiştir (İbn Kesir).

2 *Fisâl*'i "sütten kesilmek" şeklinde yorumlamak isabetli değildir. "Çocuğun anneden ayrılması"na hamletmek daha isabetli görünmektedir (Krş: Râzî, Ebu Müslim'den nkl).

3 Ulaştığım bu tatminkâr mânayı Muhammed Esed'e borçluyum.

٢٧

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ
أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ
النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ
وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا
تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ
تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ
قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى
الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ
فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ
يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى
وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

234 İçinizden ölen kimselerin geriye bıraktığı eşler dört ay on gün kendilerini gözetlesinler.[1] Bu süreyi tamamladıklarında kendileri için gerekli olan şeyleri meşru olmak kaydıyla[2] yapmalarında size herhangi bir vebal yoktur. Ve Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.

235 Ve bu gibi kadınlara evlenme arzunuzu ima etmekte, ya da böyle bir arzuyu içinizde taşımanızda da bir vebal yoktur. Nasılsa Allah sizin onlara karşı hissettiğiniz duyguları açacağınızı bilir. Lâkin onlarla meşru bir biçimde konuşmak yerine, duygularınızı gizlice açma yoluna gitmeyin; dahası, belirlenmiş süre tamamlanmadan evlilik bağını kurmaya kalkmayın! Zira iyi bilin ki Allah içinizde sakladıklarınızı bilir: öyleyse O'ndan sakının! Ve yine iyi bilin ki Allah tarifsiz bağışlayandır, acele cezalandırmayandır.

236 Kendilerine henüz dokunmadığınız ya da bir mehir[3] tesbit etmediğiniz kadınları boşamanızda size bir vebal yoktur. Ne ki (bu durumda dahi) onlara destek olun! Eli geniş olan kendi takdirince, eli dar olan da gücü yettiği miktar makul bir biçimde geçimlik tedarik etsin! Bu, Allah'ı görür gibi inanan herkesin üzerine bir yükümlülüktür.

237 Eğer kendilerine dokunmadan fakat mehirlerini tesbit ettikten sonra boşarsanız, bu durumda tesbit ettiğiniz miktarın yarısı onlarındır; ancak onların bundan vazgeçmeleri ya da nikah bağını elinde tutan kimsenin vazgeçmesi müstesna. Vazgeçmeniz takvâya daha uygundur, zira birbirinize karşı fedakârca davranmanız gerektiğini aklınızdan çıkarmayın: çünkü Allah yaptığınız her şeyi görmektedir.[4]

---

1 Mücâhid'in yorumuna göre bu âyetle aynı konudaki 240. âyet, iki ayrı durumun ifadesidir. Bu âyet, bir cahiliyye geleneğini kadınlar lehine sınırlar. Kocalar, ölmeleri hâlinde dul eşlerinin bir yıl evde kalıp yas tutmalarını vasiyet ederlerdi. Bu âyet ölen kocanın böylesine bir tasarrufta bulunamayacağını, kadın bunu istemezse âyette geçen sürenin yeterli olduğunu beyan eder. Ölen kocasının vasiyetini gönüllü olarak kabul eden kadının bekleme süresi bu sûrenin 240. âyetiyle belirlenmiştir.

2 Burada *bâ* edatı ile (*bi'l-ma'ruf*) gelen ibare 240. âyette min edatı ile (*min ma'ruf*) gelmektedir. Çünkü buradaki meşruluktan kasıt Allah'ın emrine göre olması, 240. âyette ise insan eylemlerinden bir eylem olarak kadının kendisi hakkında makul bir karar vermesidir. Bu nedenle de biz bu âyette "meşru" diye çevirdiğimiz *ma'ruf*'u, 240. âyette "makul" şeklinde çevirdik. Ayrıca bu âyette belirsiz gelen kelime 240. âyette belirlilik takısıyla gelir. Müfessirler bundan yola çıkarak bu âyetin 240. âyetten son-

ra indirildiğini söylerler.

3 *Farida*, erkeğin kadına evlilik sözleşmesi sırasında vermek zorunda olduğu sosyal güvenceyi ifade eder. İslâm fıkhında "mehr" olarak adlandırılan bu uygulamanın "kişinin yapmak zorunda olduğu ilâhî emir" anlamına gelen *farida* şeklinde adlandırılmış olması anlamlıdır.

4 Kur'an'ın kendine has üslûbu içerisinde her sosyal ve hukuki bildirimin önünden ya da ardından mutlaka Allah'a karşı sorumluluk çağrısı gelir. Bunlar adeta birer uyarı işaretidir; insana hep temel davayı, varoluş amacını hatırlatır. Eğer amaç gözden kaçırılırsa, araçların amaçlaşma tehlikesi doğar.

238 NAMAZLARINIZI,[1] özellikle en ideal namazı[2] kılmaya gayret edin[3] ve Allah'ın huzurunda gönülden bir bağlılıkla durun![4] 239 Fakat tehlikedeyseniz, yaya ya da binek üzerinde eda edin! Tekrar güvenliğe kavuştuğunuzda, Allah'ı, bilmezken size bildirdiği gibi anın.[5]

240 İÇİNİZDEN biri ölür de geride eşler bırakırsa, dul eşlerine, kendi evlerinden çıkarılmaksızın bir yıllık geçimlik vasiyet etsinler![6] Eğer onlar kendiliklerinden çıkarlarsa, size onların kendileri hakkında aldıkları makul kararları uygulamalarından dolayı bir vebal yoktur. Ve Allah her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet edendir.[7]

241 Ve (böylece) boşanmış dul kadınlar da meşru bir biçimde geçimlerini sağlamış olacaklardır: Bu, sorumlu davranan herkesin üzerine düşen bir görevdir.[8]

242 İşte Allah aklınızı kullanabilesiniz diye, size mesajlarını böyle açıklıyor.[9]

243 SAYILARI binlerce olduğu hâlde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri gözünde canlandırabilir misin!?[10] Allah onlara önce "Ölün!" demiş, peşinden onları hayata döndürmüştü.[11] Hiç şüphesiz Allah insanlara karşı sınırsız lütuf sahibi-

٢٨

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا
لِلّٰهِ قَانِتِينَ ۝ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا
أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا
تَعْلَمُونَ ۝ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا
وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ
خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ
مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ
بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ۝ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ
لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ
لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى
النَّاسِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ۝ وَقَاتِلُوا
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝ مَنْ ذَا
الَّذِي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا
كَثِيرَةً وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝

dir, fakat insanların çoğu şükretmezler.[12]

244 O hâlde Allah yolunda savaşın! Ama unutmayın ki, Allah her şeyi tarifsiz işitendir, her şeyi sınırsız bilendir.

245 Allah'ın kat kat fazlasıyla geri ödeyeceği bir güzel borcu O'na verecek olan kimdir?[13] Allah hem daraltır hem genişletir; ve hepiniz sonunda O'na döndürüleceksiniz.

---

1 Boşanmayla ilgili hükümlerin ardından söz namaza getirilir. Zira namaz gök dikişidir. Dünya astarını âhiret atlasına günde beş yerinden dikmektir. Hayat ancak bu sayede ruhsuz bir ceset olmaktan kurtulur (Krş: 70:19-22).

2 Bizim "en ideal namaz" olarak karşıladığımız *es-salâti'l-vustâ* ibaresi hakkında Şevkânî tam on sekiz görüş zikreder. Bu konuda hadis edebiyatında da hayli rivayet bulunmaktadır (Msl: Buhari, *Tefsir* 5; ayrıca Tirmizî, İbn Hanbel vd.) Görüş farklılıkları "orta" anlamına gelen *vustâ* kelimesinin yorumundan kaynaklanır. Bu ikindi veya akşam namazı olarak tefsir edilmiştir. Ancak *vustâ* ism-i tafdil olarak "en ideal ve en faziletli" anlamlarına da gelir. Doğrusu bu konuda bir görüş birliği yoktur ve buna zorlayacak bir delil de yoktur. Âyette kesin ve net olarak bir tek namaz kastedilmez. Nasıl ki Kadir gecesi Ramazan içerisinde ve duanın kabul saati Cuma günü içerisinde gizleniyorsa, "orta namazı" da bütün namazlar içinde gizlenmiştir. Mamafih bu namazı aramak için tüm namazla-

ra itina gösterilmelidir. Sözün özü: Tüm namazlar bir namazı kılmak için kılınırlar.

3 *Hafizu* fiilini "gayret edin" şeklinde çevirdik. Bu kalıpla gelen fiiller esasen iki taraf arasındaki ortak eylemler için kullanılır. Adeta şöyle denilmektedir: Siz namazı kollayınız ki, Allah da yukardan beri koyduğu kuralları ve emirlerini yerine getirmek hususunda sizi kollasın. Veya: siz namazı koruyunuz ki, namaz da sizi korusun (Krş: 29:45). "Mukavemet" ve "münazaa"ya delalet eden bu kip *'alâ* ile birlikte metne "ısrar" ve "tekrar" vurgusunu katar.

4 Âyette geçen *kânitîn* "gönülden bağlılık", "kayıtsız şartsız teslimiyet" anlamına gelir. Bu kelimeyi "susmak" olarak yorumlayanlar Buhârî ve Müslim'de geçen Zeyd b. Erkam rivayetini delil olarak gösterirler: "Biz daha önce namaz içerisinde gerekli olduğu zaman konuşuyorduk. Bu âyet indikten sonra susmakla emrolunduk ve namazda konuşmak yasaklandı." Bu âyetten beş vakit namaz anlaşılır: *Salevât* çoğuldur ve ayrıca dilde ikil formu olduğu için Arapça'da çoğul en az üçtür. Bir de orta namazı, toplam dört eder. Ama dört rakamının ortası olmayacağı için *salevât* çoğulunu mecburen dört olarak anlamak zorundayız. Orta namazıyla birlikte beş eder.

5 Zımnen: Cana, mala ve insan onuruna yönelik bir tehdit söz konusuysa ve siz de bunlara halel gelme endişesi taşıyorsanız Allah'ın huzurunda durmanın fiili tezahürü olan "kıyam"ı terk edebilirsiniz. Aynı şey namazın şartlarından kıble ve sabah namazı dışındaki namazlarda vakit için de geçerlidir. Temel haklara yönelik bir tehdit, bir mü'min üzerinden namazın ancak formel şartlarından bir ya da bir kaçını kaldırabilir. Allah-insan ilişkisinin zirvesi olan namaz o kadar önemlidir ki, sadece normal zamanlarda değil olağanüstü zamanlarda da bu ilişki türü mutlaka sürdürülmeli ve kul Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olduğunu göstermelidir. Bu sorumluluğu insan, kendisine yönelik doğrudan bir tehditten dolayı özel bir vakit ayırarak ayakta kıyama duramadığı için erteleyemez. Böylesi bir durumda, vaziyet neyi gerektiriyorsa ibadet öyle eda edilir

6 Bu âyet ile iddet konusundaki 234. âyetin beyan ettiği iki farklı durum için 234'ün notuna bkz. Dolayısıyla bu iki âyet arasında nasih-mensuh ilişkisi söz konusu değildir.

7 Bu âyet boşanan kadınların haklarını savunan ve onlara o güne kadar tanınmayan birtakım ilave haklar getiren âyetlerdendir. Müfessirlerin bir çoğu bu âyetle 234. âyetin aynı konuda hüküm verdiği görüşünden yola çıkarak bu âyetin hükmünü 234'le geçersiz kılma (nesh) ya da kapsamını daraltma (tahsis) yoluna gitmişlerdir. Bu görüşlerine mantıki bir açıklama getirmek için de bu âyetin 234'ten önce indiğini iddia etmişlerdir. Bunun delili yoktur. Böyle bir sonuca varılmasının tek nedeni, iki âyetin aynı konudan söz ettiği varsayımıdır. Oysa ki 234. âyet dul kadınların bekleme süresi, bu âyetse dul kadınların nafakası hakkındadır. Bu âyeti 234. âyetle birlikte ele alırsak şunu söyleyebiliriz: Kocasını kaybeden dul bir kadın eğer kocasının evinden çıkıp evlenmek istemiyorsa, onu bir yıl kocasının evinde kalıp o hayattaymış gibi onun mirasından geçimini temin etmekten kimse men edemez; yok eğer evlenmek istiyorsa, bu onun tercihidir ve iddeti dört ay on gündür.

8 Boşanmış kadınlarla ilgili dört durum var: 1) Gerdeğe girilip bir mehir tesbit edildikten sonra boşanan kadınlar: onlara ilişkin hükmü 2:229 ve 4:20 açıklar. 2) Gerdeğe girilmeden ve mehir tesbit edilmeden boşanan hanımlar: onların durumunu 2:236 açıklar. 3) Bir mehir tesbit edilen fakat gerdeğe girilmeden boşanan hanımlar: onların durumunu 2:237 açıklar. 4) Gerdeğe girildiği hâlde bir mehir tesbit edilmeden boşanan hanımlar: bu durumda olanların hükmü de hiç tartışmasız mehir tesbit edilen kadınların mehrine muâdil bir mehirdir. Bazıları bu son durumun hükmünü 4:24 âyetinin açıkladığı görüşündedirler.

9 217. âyetten buraya kadarki pasajlar, "Hoşunuza gitmese de savaş size farz kılındı" diye başlayan 216. âyetin alt başlıklarıdır. Dul kadınların büyük bir bölümünü, boşananlar değil savaşta kocaları ölenler oluşturuyordu. Kur'an üslûbu gereği konuyu ele aldığında olayın farklı boyutlarını da gündeme getirdi. Şimdi ana konuya yeniden dönerek, savaş olgusunu ele alıyor ve "korkunun ecele faydası yok" sözünü,

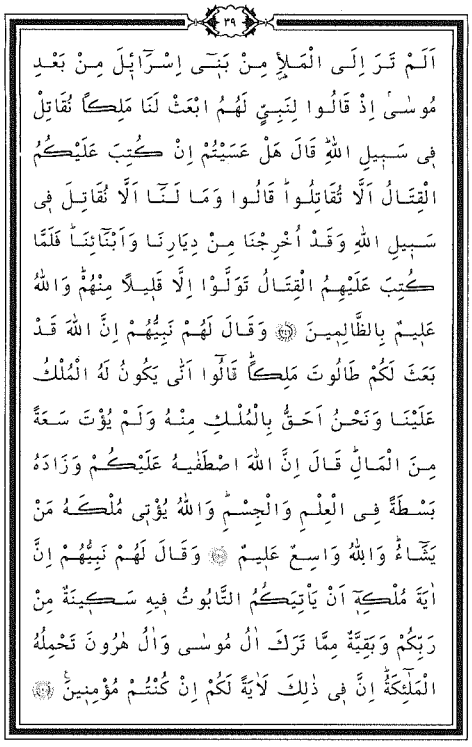
ölüm korkusuyla bireysel ve toplumsal sorumluluktan kaçanlara hatırlatıyor:

10 Zımnen: Ölümden kaçmak suçluluk alametidir. *Elemtera* ibaresi, sorudan çok ibret ve hayret vurgusu taşır. *el-Menâr* sahibi bu âyetin tefsirinde şöyle der: "Ben de diyorum ki: "Bu tabirle *elemtera* ile başlayan kıssaların ille de yaşanmış olması şart değildir. Aksine bu kıssalar temsili de olabilirler. Kıssaya böyle girilmesinden maksat, sanki gözlerle müşahede edilen ve kesin bilinen bir gerçeklik gibi tasavvur etmemiz istendiği içindir." Bu temsil "korkunun ecele faydası yoktur" atasözünü hatırlatır. Esasen bu âyette anılanların ölüm karşısındaki yerilen tavırlarının tam tersini, "(fakat) Allah'a kavuşacaklarına kesin olarak inananlar" (249) denilen kimselerin tavırları temsil eder.

11 Buradaki "ölün" ve "hayata döndürmüştü" ifadeleri, bu sûrenin "..af dileyin ve böylece içinizdeki kötülükleri öldürün" âyeti ışığında anlaşılmalıdır (2:54 ve not 8)

12 Kur'an'da "insanların çoğu" formu tam on yedi yerde sadece üç şekilde gelir: "İnsanların çoğu bilmezler", "insanların çoğu şükretmezler", "insanların çoğu iman etmezler". Bu üç durum da aslında birbirinin sebep ve sonucudurlar. Bu ifade, şuursuz kitlelerin tarihin öznesi değil nesnesi olduğu gerçeğini ifade eder. Kur'an onların karşısına *ulu'l-elbab*'ı (bilinç sahipleri) yerleştirir. Bu âyet şu hakikati ifade eder: Bir toplumun hak ve adâlet tutkusuna ölüm korkusu galip gelirse o toplum geleceğini satmış demektir. Bir toplumda hakikat aşkı ve adâlet tutkusu ölüm korkusuna galip gelmeye başladı mı, o toplum ölü bir toplumken dirilmeye ve dünya toplumları içerisinde üstün ve gıpta edilir bir konuma gelmeye başlar. Aslında 246-251. âyetlerde anlatılan Tâlût-Câlût kıssası bu gerçeğin tarihsel örneğidir.

13 Allah'ın kat kat fazlasıyla ödeyeceği sadece mal değil aynı zamanda hayattır da. Çünkü Allah yolunda öldürülenlere verdiği ömrün kat kat fazlası olan ebedi bir hayat bahşedilecektir. Değil mi ki: Allah için vermek, vermek değil almaktır.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْ بَنِىٓ اِسْرَٰٓءِيلَ مِنْ بَعْدِ
مُوسَىٰ اِذْ قَالُوا لِنَبِىٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ
فِى سَبِيلِ اللّٰهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ
الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَآ اَلَّا نُقَاتِلَ فِى
سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاَبْنَآئِنَا فَلَمَّا
كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللّٰهُ
عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ۝ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ
بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُٓوا اَنّٰى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ
عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً
مِنَ الْمَالِ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ
بَسْطَةً فِى الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللّٰهُ يُؤْتِى مُلْكَهُ مَنْ
يَشَآءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ
اٰيَةَ مُلْكِهٖٓ اَنْ يَاْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ
رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَاٰلُ هٰرُونَ تَحْمِلُهُ
الْمَلٰٓئِكَةُ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝

246 Musa'dan sonra İsrâiloğullarının ileri gelenlerinin, peygamberlerinden birine "Bize bir kral tayin et ki Allah yolunda savaşalım" dediklerini görmedin mi? O da dedi ki: "Ya size savaş emredildikten sonra savaşmaktan geri durarak isyan ederseniz?" Cevap verdiler: "Biz, yurdumuzdan ve çoluk-çocuğumuzdan ayrı düşürülmüşken neden savaşmayalım?" Oysa ki savaşmak onlara emredilince, pek azı dışında hepsi yüz çevirdiler. Allah, gerçek zalimlerin kim olduğunu çok iyi bilmektedir.

247 Peygamberleri onlara, "İşte, Allah size Tâlût'u hükümdar tayin etti"[1] deyince şöyle karşı çıktılar: "Biz yönetime ondan daha lâyıkken ve ona büyük bir servet de verilmemişken, nasıl olur da o bizim üzerimize otorite sahibi olabilir ki?" Cevap verdi: Çünkü Allah onu seçti; ilimde kuşatıcı bir derinlik ve fizîkî üstünlük sahibi kıldı. Ve Allah otoriteyi dilediğine bahşeder: zira Allah sınırsız güç sahibidir, her şeyi bilendir.

248 Ve Peygamberleri onlara dedi ki: "Bakın, onun otoritesini meşru kılan belge olarak size içinde Rabbiniz tarafından bahşedilmiş bir gönül huzuru ile Musa'nın ailesi ve Harun'un ailesinden geriye kalan, meleklerin yüklediği bir gönül bağışlanacaktır. Eğer gerçekten inanıyorsanız, bunda sizin için bir işaret vardır."[2]

---

1 Samuil Peygamber döneminde MÖ 1020 civarında İsrailoğullarına komutan olarak atanan Talut, Hz. Davud ve Süleyman'la gücünün zirvesine çıkan devletin de kurucusu sayılmaktadır.

2 *Tabut*'un ne olduğu konusu tartışmalıdır. Râğıb, "Tabut, kalbe-gönle bir atıftır, 'gönül huzurundan' maksat da ondaki ilimdir. Bu nedenle kalp "ilmin çantası, hikmetin evi ve tabutu olarak isimlendirilmiştir" açıklamasını yapar (*Müfredât*) Eski Ahid'de aynı kıssanın anlatıldığı yerde geçen şu satırlar bu yorumu destekler: "Saul (Tâlût) Samuil'in yanından gitmek için döndüğü gibi *Allah ona başka bir kalp verdi.*" (I. Krallar, 9:10)

249 Ve Tâlût ordusuyla harekete geçtiği zaman dedi ki: "Bakın, Allah sizi bir ırmakla sınayacak; kim ondan içerse benden değildir, kim de ondan tatmazsa bendendir; ancak bir avuç içen bundan müstesnadır.[1] Onlardan pek azı dışında, hepsi ondan (kana kana) içtiler. O ve ona inananlar ırmağı geçtikleri sırada, (nehrin öbür tarafında kalanlar) dediler ki: "Bugün Tâlût ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yok".[2]

(Fakat) Allah'a kavuşacaklarına kesin gözüyle bakanlar[3] da dediler ki: "Nice sayıca az (örgütlü ve disiplinli) topluluk, Allah'ın izniyle nice sayıca çok (örgütsüz ve başı bozuk) topluluklara galip gelmiştir: Zira Allah direnenlerle beraberdir."[4]

250 Onlar Câlût ve ordusuyla karşı karşıya geldiklerinde "Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır boca et ve ayaklarımızı kaydırma; ve kâfirler güruhuna karşı bize yardım et!" diye dua ettiler.

251 Bunun üzerine, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Ve Davud Câlût'u öldürdü, bunun ardından Allah da ona hükümranlık ve âdil hüküm liyakati verdi ve dilediklerini öğretti.[5] Eğer Allah insanların bazısını diğer bazısıyla savunmamış olsaydı,[6] yeryüzü fesada giderdi.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ ۙ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ
بِنَهَرٍ ۖ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي ۖ وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ
فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ ۚ فَشَرِبُوا
مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ۗ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ
آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ
وَجُنُودِهِ ۚ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو اللَّهِ كَمْ
مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ
مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ
قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا
وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ
بِإِذْنِ اللَّهِ ۙ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ
وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ
النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ
اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۚ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

Ve fakat Allah bütün varlıklara karşı sınırsız lütuf sahibidir.

252 İşte bunlar Allah'ın mesajlarıdır; biz bunları sana gerçek bir amaca mebni olarak iletiyoruz,[7] çünkü sen kendisine mesaj gönderilenlerdensin.—>

1 Uzun süre susuzluktan sonra aniden aşırı su tüketiminin, böbrek ve kalp yetmezliği sonucu ölüme kadar varan olumsuz sonuçlara yol açtığı bilinmektedir.

2 Yapamayacağınıza inanırsanız, yapamazsınız.

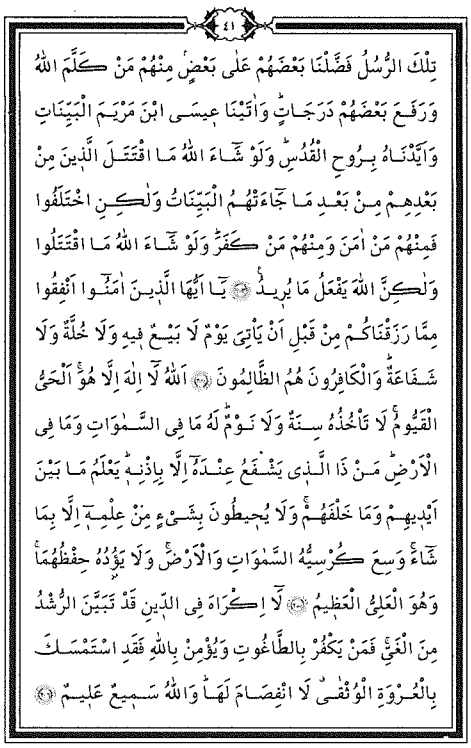
3 Zımnen: İtaatlerinden dolayı Allah'ın vaad ettiği ödüle kavuşacakları kanaatinde olanlar. Mü'min itaatiyle ilâhî ödülü umut edebilir, fakat garanti edemez. Bu âyette övülen tavır, 243. âyette yerilen tavrın zıddıdır.

4 Zımnen: Üstünlük ve başarı sayılarda değil, inanç ve disiplindedir. Bu nedenle de, tarihin yatağını değiştiren büyük değişimler şuursuz yığınların değil, sayıları az da olsa inançlı ve şuurlu insanların eseridir. Bedir zaferinin, Kur'an lisanıyla açıklaması.

5 Cümlenin başı Hz. Davud'un peygamber seçilmesinin gerekçesini açıklar gibidir.

6 Meşru müdafaanın Allah'ın bir lütfu olduğuna işarettir (Krş: 22:40). Nafi, *def'u* sözcüğünü *difâ'u* okumuştur. Bu tercihimiz olan "savunma" anlamını pekiştirir. Kaldı ki, Sibeveyh'e göre ikisinin de anlamı aynıdır (Kurtubî).

7 *Bi'l-hakk*, anlatılanın tarihsel bilgi değerinden çok, onun amaçlılığına ve anlamlılığına ilişkindir. Âyetin son cümlesindeki "mesaj" da zaten bu tercihimizi teyit etmektedir. Maksat tarihi bilgi vermek değil, "hidayete" yöneltmektir.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ
وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ
وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ
بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنِ اخْتَلَفُوا
فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا
وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ۞ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا
مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا
شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۞ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ
الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي
الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ
أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا
شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا
وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ۞ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ
مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ
بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۞

←**253** Söz konusu elçilerden her birine diğerinden farklı meziyetler bahşettik.[1] Onlardan kimisiyle Allah konuşmuş, kimisini de yüce mertebelere çıkarmıştır.[2] Meryem oğlu İsa'ya da hakikatin apaçık belgelerini verdik ve onu mukaddes ruh ile destekledik. Eğer Allah dileseydi,[3] onların ardından gelenler, kendilerine hakikatin apaçık belgeleri geldikten sonra birbirlerinin kanına girmezlerdi. Ne ki onlar ihtilafa düştüler; onlardan kimi inandı, kimi de inkâr etti.[4] Eğer Allah dileseydi birbirlerinin kanına girmezlerdi, fakat Allah dilediğini yapar.[5]

254 Siz ey İman edenler! Kendisinde pazarlığın, dostluğun ve şefaatin olmayacağı gün gelmezden önce size rızık olarak bahşettiklerimizden harcayın![6] Zira nankörler zalimlerin ta kendileridir.[7]

255 ALLAH, kendisinden başka ilâh olmayan,[8] mutlak diri, hayatın ve varlığın kaynağı ve dayanağıdır; ne gaflet basar O'nu, ne de uyku.[9]

Göklerde ve yerde olan her bir şey O'nundur: O'nun izni olmaksızın katında şefaat edecek olan kimmiş bakayım?[10] O, kullarının önünde-açıkta olan şeyleri de, ardında-gizli olan şeyleri de bilir; oysa onlar, O dilemedikçe O'nun ilminden hiç bir şey kavrayamazlar. O'nun sonsuz Kudret ve otoritesi[11] gökleri ve yeri kaplamıştır; üstelik onları görüp gözetmek O'na güç gelmez: zira yüce ve azametli olan yalnızca O'dur.

256 Zorlama dinde yoktur.[12]

Artık doğru ile yanlış birbirinden seçilip ayrılmıştır. Şu hâlde kim şeytani güç odaklarını[13] reddeder de Allah'a inanırsa, kesinlikle kopmaz bir kulpa yapışmış olur: zira Allah her şeyi sınırsız işitendir, her şeyi limitsiz bilendir.

---

1 Lafzen: "Onlardan bazılarını bazılarına üstün kıldık". Buradaki *tafdil* değil *tefadul*'dur. Esas itibarıyla çeşitlilik ve farklılığa delalet eder (Bkz: 17:55; krş. 4:34). Merhum Elmalılı şöyle der: "Dikkat olunursa tefadul-i enbiya esasta müttehid olmak üzere bir tenevvu ifade eder ki bu tenevvu bizzat murad-ı İlâhi'dir." Âyette geçen "bazısını bazısı üzerine" (*ba'duhum 'ala ba'd*) formu, niteliğe ilişkin bir ayrımı değil niceliğe ilişkin bir ayrımı ifade eder (Krş: 2:136; 285). Yani: "bazı hususlarda bazısını bazı hususlarda ise bazısını üstün kıldık" demektir.

2 Allah'ın kendisine konuştuğu Hz. Musa'dır. "Yüce mertebelere çıkarılmış" olan Hz. Peygamber'dir. Çünkü o bütün insanlığa gönderilmiş zamanlar ve mekânlar üstü bir elçiydi. Peygamberler arasındaki bu farklılığın "zâtî" ve "kazanılmış" bir farklılık olmadığını, zenginlik cinsinden "verilen" bir farklılık olduğunu, cümledeki fiillerin Allah'a isnat edilişinden anlıyoruz.

3 Cümlenin şartlı yapısından ve sözgeliminden şu anlaşılır: "..ama dilemedi".

4 Peygamberler arasındaki farklılığın Allah'ın yasalarından biri olduğunu, tevhid emrinin ihtilafa (farklılığa) mani olmadığını ve muhalefet imkanını ortadan kaldırmadığını, bütün bunların da Allah'ın muradı olduğunu âyetin sonu ayan beyan ifade ediyor.

5 Bizce bu cümlenin ikinci kez tekrarı, bu ümmetin Hz. Peygamber'den sonra yaşadığı acılı ve sancılı parçalanmalara bir işarettir. Bu da hayatın doğasında bulunan bir yasadır ve bu yasayı kimse ortadan kaldırıp, ilelebet ihtilaf ve çatışmanın olmadığı bir dünya meydana getiremez. En doğrusu hayatın yasalarını bilerek hareket etmektir. Allah'ın bu yasayı neden koyduğunun hikmeti üzerinde düşünüp onu bulmak yerine, O'nu sorgulamaya kalkmak yararsızdır. Çünkü "Allah dilediğini yapar." Bu âyetin son cümlesidir. Sözün özü: İnsanların hakikati bulmalarının yolu çatışmalardan, ihtilaflardan, deneme-yanılmalardan ve farklı olanı algılama gücünden geçer. Bu Allah'ın ezeli bir iradesidir.

6 Allah'a güzel bir borç vermeden söz eden 245. âyete bir atıf var gibidir. Allah uğruna harcanmış hayat, servet ve buna benzer tüm değerlerin karşılığı kat kat fazlasıyla pazarlığın, dostluğun ve şefaatin olmadığı hesap günü geri ödenecektir (43:67; 80:34-36; 17:14). Âyet şu hakikati dile getirir: Gerçek bir ahlâkî davranışın garantisi âhiret inancıdır.

7 Allah'a borç verecek kadar O'na güvenmeyenler hem "nankör" anlamında kâfir olurlar, hem de Allah'a itimat etmedikleri için imanlarını zayi ederek akidevi anlamda "kâfir" olurlar.

8 Elmalılı merhum, besmelenin meali sadedinde farklı ihtimaller üzerinde dururken şöyle diyor: "Lâkin evvel emirde bu dört sûretten her birindeki "olan" rabıtai vasfiyesi bir sui ihamı mutazammın oluyor. Çünkü "olmak" fili lisanımızda hem keynunet ve hem sayruret mânalarında müşterek bulunduğundan evvel değil imiş de sonradan rahmânı rahîm olmuş gibi bir mânayı hudusi ihamdan hâli değildir. Olan yerine bulunan rabıtası da iyi olmuyor..." Aynı değerlendirmeye katıldığımız için besmelede biz de "olan" kullanmadık. Fakat burada Allah'ı değil "Allah'tan başka"sını nitelediği için sakınca görmedik.

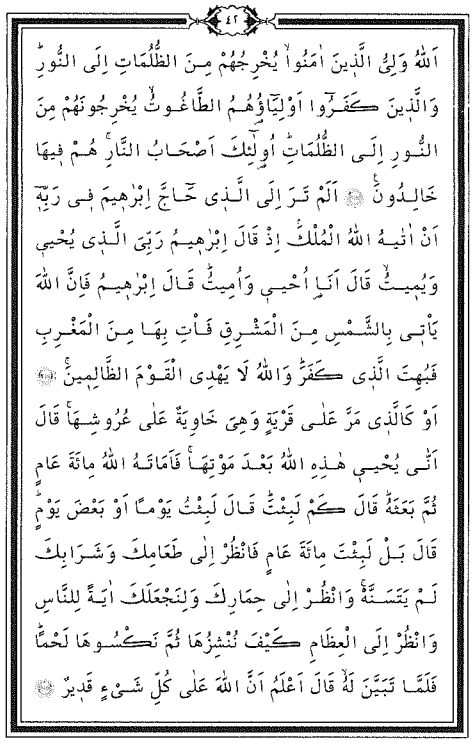
9 Krş: 3:2. Bu ibareyi, *el-kayyum* isminin bir açıklaması olarak görmek de mümkündür. Yani: O hayatın ve varlığın kaynağı ve dayanağı olduğundan dolayı, O'nu ne gaflet basar ne de uyku". Bu durumda *el-kayyum* "sürekli kendinde ve âgâh olan" anlamına gelir. Zımnen: Uyumayan ve unutmayan bir Allah'ın gözetiminde olduğunuzu unutmayın! Namazlardan sonra okunan âyetelkürsîlerin gayesi bu gerçeği her gün tekrar tekrar hatırlatmaktır.

10 Tüm şefaat âyetleri Sebe 23 ve Zümer 44 ışığında anlaşılmalıdır. Bu konuda kelimenin ilk geçtiği Müddessir 48'in notuna bkz.

11 *Kursî*, "bir şeyi bir şeyin üzerine koymak ve yığmak" kök mânasından türetilmiştir (İbn Fâris).

12 Bu ifade dinde zorlamayı kategorik olarak dışlar. Zira seçmenin olmadığı yerde iradeden, iradenin olmadığı yerde dinden söz etmek abestir.

13 *Tâğût*, şeytani düzenler, güç odakları. Kelimenin kök anlamıyla ilgili bkz: 68:3. İncil'de geçen "mammon" ile benzer bir anlama sahiptir.

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَوْلِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ
النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ۝ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِي حَآجَّ اِبْرٰهِيمَ فِي رَبِّهِ
اَنْ اٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ اِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي
وَيُمِيتُ قَالَ اَنَا اُحْيِي وَاُمِيتُ قَالَ اِبْرٰهِيمُ فَاِنَّ اللّٰهَ
يَاْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ
فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ۝
اَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا قَالَ
اَنّٰى يُحْيٖ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ
ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ
قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ
لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِلنَّاسِ
وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا
فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

257 Allah'tır iman edenlerin velisi: onları (kâlp gözünü kör eden) karanlıklardan (iç) aydınlığa çıkarır.[1] Küfreden kimselerin velileri ise şeytani güç odaklarıdır: onları aydınlıktan çıkarıp karanlıklara iterler. İşte onlar ateşin sakinleridirler, onlar orada kalıcıdırlar.

258 Sırf Allah kendisine hükümranlık verdi diye[2] Rabbi hakkında İbrahim'le tartışan kimseye baksana! O zaman İbrahim demişti ki: "Benim Rabbim hayat veren ve öldürendir". O cevap verdi: "Ben de hayat verir ve öldürürüm." İbrahim: "Allah güneşi doğudan getirir, hadi sen de onu batıdan getir!" demişti de, küfre gömülen bu herif donakalmıştı: Evet, Allah zulme gömülmüş bir topluma asla rehberliğini bahşetmez.

259 Yoksa (sen ey insan); alt üst olmuş, her tarafı yıkılıp harabe hâline gelmiş bir şehre uğrayıp, "Allah bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?" diyen biri gibi misin? Allah onu yüz yıl ölü olarak bıraktı, ardından dirilterek sordu: "Ne kadar kaldın?" O da cevap verdi: "Bir gün ya da daha az kaldım." Buyurdu: "Hayır, aksine yüz yıl kaldın, istersen yiyeceğine ve içeceğine bak, daha kokuşmamış bile; ve bir de eşeğine bak. Biz, seni insanlara bir işaret kıldık. Ve bak (canlılara ait) kemiklere, onları nasıl yerli yerince dizip, ardından üzerlerini etle kapladığımızı düşün!" Bütün bunlar kendisine açıklanınca şu itirafta bulundu: "Artık bildim ki Allah her şeye kadirdir."[3]

---

1 Krş: "Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler: artık onlar dönemezler" (18. âyet).

2 Zımnen: İktidarın gerçek kaynağı Allah'tır; kaynağına yabancılaşan iktidar Nemrut üretir.

3 Bu kıssanın, ölümden sonra dirilişe inanmayan muhatapları uyaran temsili bir kıssa olarak anlaşılması da mümkündür (Krş: *Fî-Zılâl*, Seyyid Kutub). Bizce bu anlatımın bir kıssa olmaktan çok bir mesel olduğu yaklaşımı doğruya daha yakın görünmektedir. Allahu a'lem.

260 Hani İbrahim demişti ki: "Rabbim, ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster!" O da, "Yoksa inanmadın mı?" diye sordu. Cevap verdi: "Hayır, fakat kalbim mutmain olsun diye." O da, "O hâlde dört kuş al ve onları kendine (itaate) alıştır;[1] bunun ardından onları ayrı ayrı bir tepeye sal ve onları çağır; uçarak sana gelecekler: İyi bil ki Allah her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet edendir.[2]

261[3] MALLARINI Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak veren ve her başakta yüz dâne bulunan tohuma benzer.[4] Allah dilediğine kat kat verir: zira Allah, (rahmetiyle) sınırsızdır, her şeyi tarifsiz bilendir.[5]

262[6] Mallarını Allah yolunda infak edip de, sonra infak ettiklerini başa kakıp gönül incitmeye kalkışmayanlar, ödüllerini yalnızca Rableri katında bulacaklardır.[7] Artık onlar gelecekten endişe duymayacaklar, geçmişten dolayı mahzun olmayacaklar.[8] **263**[9] Gönül yapan hoş bir söz ve rahmet dileme, arkasından incitmenin geldiği bir yardımdan daha hayırlıdır.[10] Ve Allah kendi kendine yetendir, cezalandırmadan önce fırsat tanıyandır.[11]

264[12] Siz ey iman edenler! İnsanlara gösteriş için malını harcayan, Allah'a ve âhiret gününe de inanmayan kimse gibi, başa kakarak ve gönül inciterek yardımlarınızın sonucunu iptal etmeyiniz.[13] O kişinin hâli, üzerinde biraz toprak bulunan bir kayaya benzer: bir sağanak yağar, onu cascavlak bırakıverir.[14] Bunların, yaptıklarından hiçbir kazançları olmaz. Zira Allah kâfir bir topluma asla rehberliğini bahşetmez.[15]

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتٰى قَالَ أَوَلَمْ
تُؤْمِنْ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ
الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ
جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ۝ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ
وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝ اَلَّذِينَ
يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا
مَنًّا وَلَا أَذًى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ
يَتْبَعُهَا أَذًى وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذٰى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ
رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ
صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ
عَلٰى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ۝

---

1 *Surhunne*'ye genellikle "kesip parçalara ayır" anlamı verilmiştir. Tercihimiz hem söz dizimine hem de lafza daha uygundur. Eğer "kesip parçalama" kastedilseydi "kendine" (*ileyk*) denmezdi. Çünkü bu fiil "kesme" anlamına kullanıldığında *ilâ* ile kullanılmaz. Geriye takdim-tehir ihtimali kalıyor ki, bunun için de bir karine yoktur. Ayrıca *hunne* zamiri ile *ye'tine*'deki *nun*, kuşların parçalarına değil bütününe gider.

2 Bununla Hz. İbrahim'e söylenmek istenen hakikat zımnen şudur: Sen çağırınca terbiye ettiğin kuşlar nasıl uçarak sana geliyorlarsa, Allah da ruhları çağırdığında onlar da kuşlar gibi uçarak kendilerini terbiye eden Rabbe varacaklar.

3 Öldükten sonra dirilmenin mahiyetini kavramak için nasıl bir zihni yöntem izlenmesi gerektiğini Hz. İbrahim'in şahsında öğreten Kur'an, bu pasajda sözü *ruhların dirilişinden* insanın Allah için yaptığı *'eylemlerin dirilişine'* getiriyor. Tıpkı fizik âlemde ölüp metafizik âlemde dirilen insan gibi, Allah yoluna harcanan servetin de, madde âleminde bir çıktı ol-

makla birlikte, mânevi âlemde kat kat bereketlenmiş bir girdi olduğunu misallerle açıklıyor.

4 Bu âyet, daha önce geçen Allah'a güzel bir borç vermekle ilgili âyetin ve infak âyetinin devamı niteliğindedir (245, 254). Aslında boşanmayla ilgili hükümlerin ardından gelen 242. âyetten beri hep cihad ve infak işlenmektedir. Âyette bire yedi yüz ile ifade edilen hakikat, "kat kat, hadsiz ve hesapsız artışı" ifade eden bir kinayedir. İlk muhataplar 7, 70 ve 700 sayılarını çokluk (kesret) ve artış anlamında kullanırlardı (Krş: 9:80). Bizim burada "tohum" diye çevirdiğimiz *habbe*, ürünüyle tohumu aynı olan her tür bitkiye verilen addır. Yani her *habbe*, hem meyve hem tohumdur. İnsan da böyledir ve bu yüzden muhabbetin eseri olan insan varlık ağacının hem tohumu hem meyvesidir.

5 Zımnen: Bereketin kaynağı Allah'tır; Allah'ın eşyaya müdahil olduğunu tasdik etmeyen bu berekete nail olamaz. Bu rakamların çokluktan kinaye olduğunun delili, bu ibarenin hemen ardından gelen "Allah dilediğine kat kat verir" cümlesidir. Bu ibarenin sadece mecazi değil, bir de hakiki boyutunun olduğunu çiftçilikle geçinenlerin yaptığı bir uygulama teyit etmektedir. Buna göre, ekilen bir buğday tanesinden çıkan çimler çatallandıktan sonra ayrılmakta ve fide olarak dikilmektedir. Bu yöntemle, bir buğday tanesinden iki bin taneden fazla ürün elde edilebilmektedir. Esasen cennet, "Allah yolunda" harcanmış bir değerin âzami getirisini ifade eder. Ebedi güzelliğin üretildiği bu merkezlerin tohumu ise, insanın bu dünyada yaptıklarıdır. İşte bu yüzden "Dünya âhiretin tarlasıdır".

6 Önceki âyette müjdelenen verimin elde edilebilmesi için elbette yalnızca "harcamak" yetmemektedir. Bu harcamayı ahlâkî ilkeleri çiğnemeden yapmak ve harcamadan yararlananları yaralamamak gerekir. Tıpkı bu âyette vurgulandığı gibi.

7 *Velâ ezen* ibaresinde *lâ*'nın ikinci kez tekrarlanması, "başa kakmak" ve "gönül incitmek" eylemlerinin her birinin ayrı ayrı Allah yolunda yapılan harcamanın sevabını iptal ettiği anlamını vermektedir. Bu durumda, amelin iptali için iki olumsuzluktan birinin gerçekleşmesi yeterlidir. Cümlenin ortasındaki summe bağlacı, cümlede ma'tufun aleyh olan söz konusu davranış sahibinin yücelik ve erdemini vurgular.

8 *Havf* gelecek *huzn* geçmiş için kullanılır (Bkz: 2:38, not 2). Çünkü: gelecek endişesi duyan biri olsaydı, zaten Allah yolunda servetini harcamaya kıyamazdı. Allah'tan karşılığını kat kat alacağından kuşkusu olsaydı, hem verir hem de verdikten sonra telaş içerisinde birilerine fatura çıkarırdı. Bu bir iyi niyettir ve iyi niyet kalbin eylemidir. Endişe ve hüzünden arındırılmış olmak da, o eylemine karşılık kalbe verilen ilâhî ödüldür.

9 Yardım maksadıyla yapılan harcamada temel esprinin "gönül kırma" değil "gönül alma" olduğu, yani "iyi davranış"ın amacının Allah değil (zira O'nun ihtiyacı yok) "insan" olması gerektiği işte şu öğütle vurgulanıyor.

10 Bu ilâhî öğüt, ya yardıma muhtaç olan kimsenin derdini fiilen değil de kavlen paylaşarak onun gönlünü ferahlatan söz söylemek, ya da Allah davası uğruna servetiyle yardım edemese dahi bu uğurda sözüyle ve davetiyle yardım etmek anlamlarına gelir. Bizim "rahmet dileme" şeklinde çevirdiğimiz "ayıp örtmek", "güzel sözden dolayı Allah'ın kişiyi bağışlaması" vs. şeklinde yorumlanmıştır (Râzî ve Kurtubî).

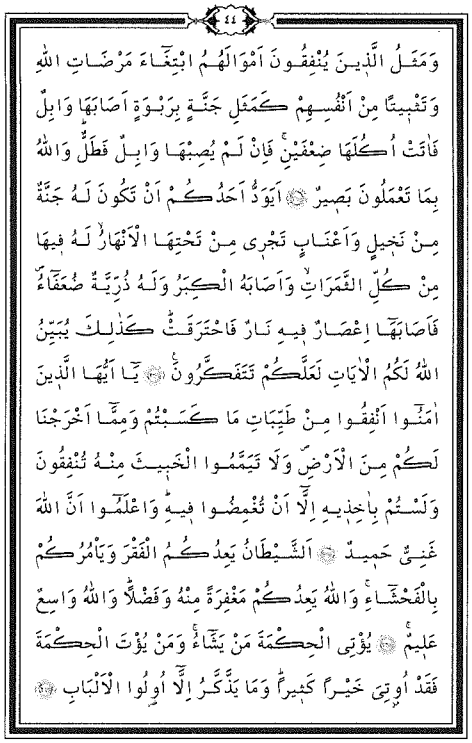
11 *Ğaniyyun* için vahyin iniş sürecinde ilk geçtiği 35:15'in notuna bkz. *Halîm*'e verdiğimiz özgün karşılık için 33:51, not 2.

12 Bu âyette, önemine binaen yukarıdaki ahlâkî zaafa düşmemesi için insan yeniden uyarılıyor ve bu zaafın temelinde inanç problemi yattığını ifade ediyor.

13 Sonunda başa kakılan ve gönül incitilen bir yardım, "Allah adına" değil, "gösteriş için" yapılan bir yardımdır. "Allah adına" yapıldığı izlenimi verilerek gerçekte başkaları görsün için yapılan her eylem, daha derinlerdeki bir probleme işaret eder: Allah tasavvurundaki problem... Allah'ın gördüğüne yürekten inanan birinin sırf başkaları görsün diye iyilik yapması, o iyiliğin dayandığı ahlâkî dinamikleri tahrip eder. Ahlâkî dinamiklerden hareketle yapılmamış bir iyilik, sonuçta gerçek bir iyilik değil bir aldanış ve aldatıştır.

14 Evet, ahlâkî temelden ve samimiyetten yoksun olan her iyi görünüşlü davranış, gerçekte oldukça kırılgan ve yüzeyseldir; tıpkı üzerini ince bir toprak tabakasıyla örtmüş bir kaya gibi. Aslında ideal bir bahçe ya da tarla görünümü veren bu yerin toprağını sıyırdığınızda altından katı ve gerçek yüzü çıkar: meğerse o hiç bir şeyin ekilemeyeceği, ekilse dahi bitmeyeceği bir kaya değil miymiş! Zımnen: Allah kendisine karşı kullanacağınız her maskeyi, kayanın toprağını yağmurla sıyırdığı gibi sıyırır atar.

15 62. âyetteki yardım yapıp başa kakan kişiyle, bu âyetteki gösteriş için iyilik yapan kişi yan yana konulmaktadır. Bunun anlamı, bir kişinin eyleminin değerini yalnızca o eylemin niceliği değil niteliği belirler. Özetle bu âyet riyanın "usule" ilişkin bir problem değil "asıla" ilişkin bir problem olduğunu îmâ ediyor. Gerçek erdem, ahlâkî davranışın ifasında başkalarının fark etmesinin hiçbir etkiye sahip olmadığı eylemdir.

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ
وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ
فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۞ أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ
مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا
مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ
فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ
اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ۞ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا أَنفِقُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا
لَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ
وَلَسْتُم بِآخِذِيهِ إِلَّا أَن تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
غَنِيٌّ حَمِيدٌ ۞ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم
بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ
عَلِيمٌ ۞ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَن يَشَاءُ وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ
فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ۞

265[1] Geçici servetlerini Allah rızasını elde etmek ve kişiliklerini güçlendirmek için[2] harcayanların durumu da verimli[3] bir bahçe gibidir: bir sağanak yağar, bu sayede ürünü iki kat biter. Tut ki sağanak yağmadı, çiselese dahi yeter. Neticede Allah yaptığınız her şeyi görür.[4]

266 Sizden biri, tabanından ırmaklar çağlayan, içerisinde her tür meyve yetişen asma ve hurma bahçesine sahip olsun, bu hâlde bakıma muhtaç çocuklarıyla yaşlılık yakasına yapışsın ve ardından samyeli vurup[5] da onu yakıp kavursun ister mi? İşte Allah, belki düşünürsünüz diye mesajları size böyle açıklıyor.[6]

267[7] Siz ey iman edenler! Kazancınızın temiz ve helâl olanından ve sizin için topraktan bitirdiğimiz ürünlerden karşılıksız harcayın;[8] fakat, size verildiğinde gözü kapalı olmadıkça el uzatmayacağınız, bayağı ve haram olanı vermeye kalkmayın![9] Zira iyi bilin ki, Allah (kendi kendine ve tüm varlığa) yetendir, hamdin her türüne lâyıktır.

268 Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği[10] telkin eder.[11] Allah ise size katından bir bağış ve daha fazlasını vaad eder.[12] Allah (rahmet ve bağışıyla) sınırsızdır, her şeyi bilendir. **269** İsabetli hüküm verme yeteneğini (hak edene) vermeyi diler; ama kime isabetli hüküm verme yeteneği bahşedilmişse, doğrusu ona tarifsiz büyüklükte bir servet bahşedilmiştir;[13] fakat, derin kavrayış sahiplerinden başkası bunu düşünüp kavrayamaz.[14]

---

1 Bir de bu yarım kişilik karşısında kâmil şahsiyet vardır. İşte bu âyet onu tasvir eder.

2 Burada "kişiliklerini güçlendirmek" şeklinde çevirdiğimiz ibare *tesbîten min enfusihim*'dir. Bunun modern pedagojideki karşılığı "kendini gerçekleştirmek"tir. Yardım amacıyla harcamanın karşıtı cimrilik, hırs ve bencilliktir. Bunlar, insanın olumlu yapıda olan doğasını bastıran ve kendi kendisini gerçekleştirmesinin önüne gerilen olumsuz tavırlardır.

3 *Rabve* için bkz: 23:50, not 6.

4 Bu tür biri başkaları için "cennet"tir. Cennetini yüreğinde taşıyan bu kişi, elde ettiği her değerin hakkını verir ve onu kat kat üretir. Toprağı çok verimli bir bahçe gibi, aldığı yağmura ürün vererek şükreder. Bu yağmurun çok ya da az olması, onun verimliliğinden bir şey kaybettirmez. Çünkü o, verimliliğini daha çok dışardan değil kendi özünden almaktadır. Onun imkanı imanıdır. O, yapacağı bir iyilik için "imkanım yok" demez. Bilir ki imanı tükenmeyenin imkanı tükenmez. Yine bilir ki, gönül tarlasına muhabbet tohumunu alın teri, yürek teri, zihin teri ve gözyaşıyla ekenler, hasat zamanı bu tarladan bire yedi yüz kaldırırlar. Bütün bunları yaparken, birilerinin görüp görmediği umurlarında bile değildir. Çünkü Allah'ın gördüğünden emindirler.

5 Lafzen: "yakıp kavurucu şiddetli rüzgar". İbare

Türkçe'de tek kelimeyle karşılanır: "samyeli".

6 İnsanın başkaları için yaptığı karşılıksız yardımın ödülü, içerisinde her tür meyvenin yetiştiği bir bahçeye benzetiliyor. Gösteriş için iyilik yapmak, yapılan iyiliği başa kakmak ve gönül incitmek de "samyeli"ne benzetiliyor. Âhiret hayatı da, insan ömrünün hasılatını derleme dönemi olan ihtiyarlığa benzetiliyor. İnsan, sonunda cennet getirecek bir iyiliği, kötü niyet ve ahlâkî olmayan tavırla tamamen boşa çıkarıp sam çalmış bir bahçe gibi kendi elleriyle mahvedebiliyor.

7 Yukarıda, veren kimsenin durumu ele alınmıştı. Bu âyette ise, verilen kazanç ve malın durumu ele alınıyor

8 Âyette geçen *tayyibât*'ı "temiz ve helâl", *habîs*'i de "bayağı ve haram" olarak çevirmemizin nedeni birincilerin helâl ikincilerin haram kılındığını ifade eden âyetlere dayanmaktadır (5:5 ve krş. 7:157). Zımnen: Haram, şer'an servet değildir; dolayısıyla haram kazançla yapılan hayrın hayrı olmaz. Zira haram necasete benzer: kirlenen temizlenir, fakat necasetin kendisi temizlenmez.

9 Âyet 177'de geçen ahlâkî öğüt. Zımnen: Kendine yapılmasını istemediğini başkalarına yapma!

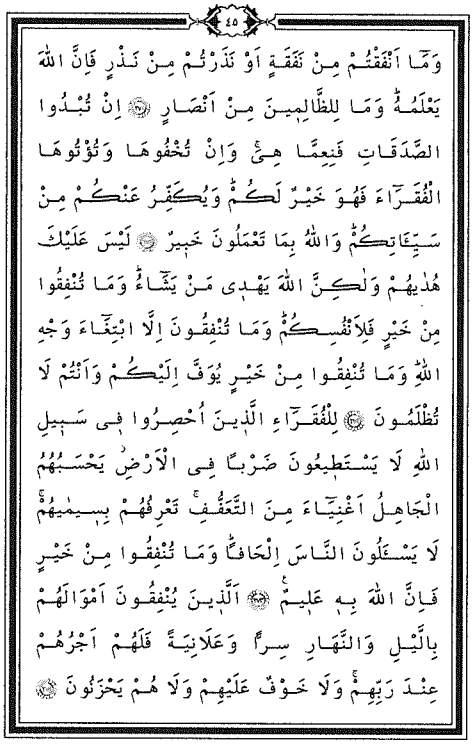
10 Lafzen: "aşırılığı ve taşkınlığı". Nüzûl ortamı insanı kadim zamanlardan beri cimriliği "bayağılıkta en önde olmak" (*min efhaşi'l-fahş*) şeklinde tanımlardı (*el-Menâr*).

11 Allah yolunda infakın en büyük engeli insandaki açlık ve yoksulluk korkusudur: Açlık çekeni bir ekmek doyurur, açlık korkusu çekeni dünya doyuramaz. Cimrilik işte bu korkunun sonucudur. Bu korkunun kaynağında ise Allah'a güvensizlik yatar.

12 Allah yolunda yapılan her yardımın bir uhrevî ve ebedî karşılığı vardır, bir de dünyevî karşılığı vardır. Uhrevî olanı, Allah'ın vaad ettiği "katından bir bağış" ve rahmetine muhatap kılmadır. Dünyevî olanı ise, 261'de anlatıldığı gibi, bire yedi yüz ve hatta daha da fazla artırmak ve bereketlendirmektir (Krş: 34:39).

13 Bu âyette "hikmet", insanın benliğinde *muhkem* bir meleke hâline gelen ve iradesine *hâkim* olan ve bu yolla eyleme dönüşen bilgiyi doğru kullanarak isabetli *hükme* ulaşma melekesidir. Lafız bizi mânaya götürür, mânanın ifade ettiği şey hakikat, hakikatin dayandığı şey ise hikmettir. Adına "muhakeme" denilen yeti sayesinde insan olgularla ilkeler, hakikatle hayat, idealle reel arasındaki altın dengeyi bularak azami faydayı elde eder. Bu ve buna benzer kullanımlarda dinî emirlerle o emirlerin muhatapları ve uygulandığı hayat arasındaki tam isabete tekabül eder. Âyette hikmetten "verilen bir şey" olarak söz edilmektedir. Ancak âyetin sonu bunun herkese değil doğuştan bahşedilen bazı yeteneklerini geliştirenlere verileceğini ihtar eder. İndirilen hükümlere verilen hikmetle bakan biri, bu sayede eylemlerini "sâlih amel"e dönüştürür. Bu da sahibini mutluluğa götürür. Âyetin hemen öncesinde de dile getirdiğimiz husus göz önüne alınacak olursa bu âyetteki hikmeti şöyle tanımlayabiliriz: Allah'ın ve şeytanın telkinlerini birbirinden ayıracak, insanın kendi lehine ve aleyhine olan şeyleri birbirinden seçip ayırarak onu doğru ve isabetli hükme ulaştıracak selim bir akıl, bilgi ve tecrübeye dayalı "muhakeme yeteneği"dir (Krş: 11:1, not 2). Bu yetenek kime verilmişse "gerçek şu ki, ona sınırsız bir servet verilmiştir". Hikmetle iki cihan hazineleri kazanılır, fakat cihanın tüm hazineleriyle hikmet satın alınmaz. İbn Abbas, hikmeti şöyle tarif eder: Hikmet Kur'an'ı kavramaktır.

14 Hikmetin değerini bilmek için dahi hikmete gerek vardır. Hikmeti, Allah için kullanıldığında "bir şeyi yerli yerince yaratmak", kul için kullanıldığında "bir şeyi yaratıldığı yerde tutmak" olarak da tanımlamışlardır. Bu tanıma giren hikmetin zıddı zulümdür; çünkü zulüm, bir şeyi yerinden etmektir. İnsandaki hakkı bâtıldan, doğruyu eğriden, güzeli çirkinden, kârı zarardan, iyiyi kötüden ayırabilme yeteneği anlamı verdiğimiz hikmet, zaten doğal olarak bu tanımı da kapsamaktadır. Akıl hikmetin aletidir, kendisi değil. Bu aletten mahrum olanlar, doğaldır ki hiçbir zaman hikmete sahip olamazlar. Ancak, bu alete sahip olan herkesin hikmete ulaştığını söylemek de mümkün değildir. İlim de öyle. Hikmet, hakikatle evham, vesveseyle ilham arasındaki farkı gösteren terazidir. Hikmetin kişiye Allah tarafından verilmesinden murat, hikmet terazisinin her iki kefesi olan selim akıl ve sahih bilgiye ulaşacak yolların kişinin önüne açılmasıdır.

وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ
يَعْلَمُهُۥ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ۝ إِن تُبْدُوا
ٱلصَّدَقَٰتِ فَنِعِمَّا هِىَ ۖ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا
ٱلْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن
سَيِّـَٔاتِكُمْ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝ لَّيْسَ عَلَيْكَ
هُدَىٰهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهْدِى مَن يَشَآءُ ۗ وَمَا تُنفِقُوا
مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنفُسِكُمْ ۚ وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ
ٱللَّهِ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا
تُظْلَمُونَ ۝ لِلْفُقَرَآءِ ٱلَّذِينَ أُحْصِرُوا فِى سَبِيلِ
ٱللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِى ٱلْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ
ٱلْجَاهِلُ أَغْنِيَآءَ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ ۚ تَعْرِفُهُم بِسِيمَٰهُمْ ۖ
لَا يَسْـَٔلُونَ ٱلنَّاسَ إِلْحَافًا ۗ وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ۝ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ
بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ
عِندَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝

270[1] Başkaları için her ne harcama yaparsanız yapın, ya da (bu niyetle) her ne adarsanız adayın Allah onu mutlaka bilir; ama (hayrı engelleyen) zalimler, yardım edecek kimse bulamayacaklar.[2]

271 Eğer yardımları açıktan yaparsanız, o da hoş. Yok eğer onu ihtiyaç sahiplerine gizlice verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına keffaret olur.[3] Zira Allah yaptıklarınızın tümünden haberdardır.[4]

272 (Ey Peygamber!) İnsanların hidayeti senin elinde değildir; lâkin Allah isteyenin hidayetini diler.[5] Hayır için harcadığınız herhangi bir şey kendi yararınızadır;[6] yeter ki yalnızca Allah'ı kazanmak[7] için harcayın; ve hayır için yapacağınız bir harcama, size tastamam geri dönecek ve siz kesinlikle haksızlığa uğramayacaksınız.[8]

273 Kendilerini Allah yolunda vakfettikleri için (ticaret amacıyla) yeryüzünde dolaşamayanlara yardım yapın! İstemekten çekindikleri için, durumlarını bilmeyenler onları zengin zanneder. Onları kimi özelliklerinden tanırsın: (Mesela) insanlardan arsızca istemezler:[9] Her ne iyilik yaparsanız yapın, doğrusu Allah onu kesinlikle bilir.

274 Gece ve gündüz, gizli ve açık, servetlerini infak edenler var ya: işte onların karşılığı Rableri katındadır.[10] Onlar geçmişe ilişkin kaygı, geleceğe ilişkin hüzün duymayacaklar.[11]

---

1 Böyle bir muhakeme yeteneğine sahip olabilmek için, öncelikle insan-Allah ilişkilerinin sağlıklı olması gerekmektedir.

2 Allah'ın, sadece açıkladıklarını değil gizlediklerini de, sadece yaptıklarını değil duyup düşündüklerini de, sadece eylemlerini değil o eyleme kaynak olan niyetlerini de bildiğine olan kesin inanç, insan için en büyük iç zenginlik olan muhakeme yeteneğinin kaynağıdır. Böylesine *yakın* bir Allah'a *yakîn* bir iman duymayan biri, ölçüp biçerken yanlış ölçüp biçecektir. Bu inanca sahip olamayan, kendi iç zenginliği demeye gelen hikmetten mahrum kalacak, bu da kişinin kendi kendisine kötülük etmesi anlamına gelecektir.

3 Zımnen: Vermek yetmez, en güzel için veren güzel bir biçimde vermeli. Açılımı: Siz yoksullara yardım ederek onların onurunu korur, onların onurunu koruyarak onlara yardım ederseniz, Allah da mahşer günü, bütün insanlığın gözleri önünde sizin onurunuzu koruyarak size yardım eder.

4 Birine yaptığınız yardım onun saygınlığını ihlal ediyor, kişiliğini eziyor, şahsiyetini zedeliyor ve izzetini yaralıyorsa, bu yardım dışardan bakınca bir iyilik gibi görünse de, hakikatte te-

lafisi oldukça güç bir kötülüktür. Çünkü hiç bir maddî bağış, ezilen kişiliğin, zedelenen şahsiyetin ve yaralanan onurun karşılığı olamaz.

5 Çevirimiz *yeşâ'* fiilinin çift özneli konumuna dayanır (Bkz: 13:27). Yoksula yardım, o kadar hasbi ve o denli karşılık beklentisi olmadan yapılmalıdır ki, bu beklenti değil kişisel menfaat ve minnet altına alma, onun sapık bulduğunuz inanç ve düşünce dünyasına müdahale için bir araç olarak dahi kullanılmamalıdır. Çünkü hidayet Allah'tandır. Hidayet kişinin kendisine iyilik yapanın hatırı için onun istediği yola girmek değil; hakkın hatırına, kişinin özgür iradesiyle Allah'a teslim olmasıdır.

6 Hayır için yapılan herhangi bir harcamanın getirisini belirleyen şey, harcamanın kendisine yapıldığı kimseden daha çok harcamayı yapan kimsenin niyet, tavır ve davranışlarıdır. Çünkü, bu hayır ve iyilikten en kazançlı çıkan taraf, alan değil veren taraftır. Başkalarına iyilik yapan biri, aslında bilerek ya da bilmeyerek en çok kendine, kendi öz benliğine iyilik yapmaktadır.

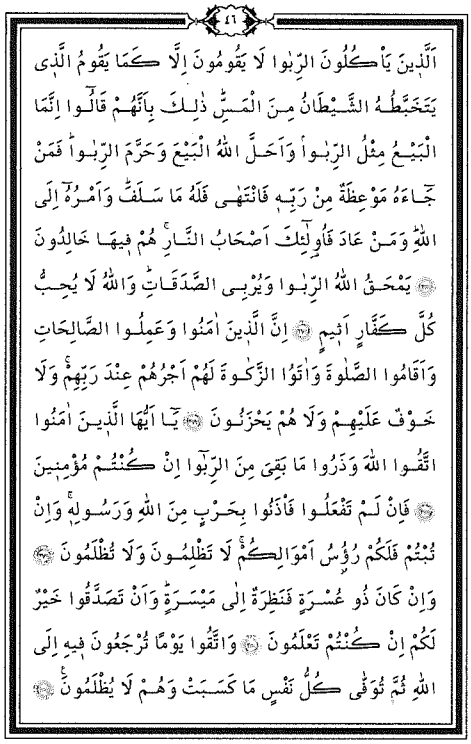
7 Lafzi mânası "Allah'ın yüzü" olan bu ifade, Allah'ın zâtını ifade eden bir mecazdır. Evet, tamı tamına "Allah'ı kazanmaktan" söz ediliyor: Allah'ı kazanan neyi kaybeder, Allah'ı kaybeden neyi kazanır?

8 Bu âyet indikten sonra Rasulullah ve mü'minler bu tavrı terk ettiler ve yardıma muhtaç olanlara, hangi inanca mensup olduklarına bakmaksızın yardım ettiler (Taberî, İbn Kesir vd). Bu, bir mü'minin, yanlış yolda olan insanların gönlünü İslâm'a ısındırmak için onlara yardım yapmaması demek değildi. Ne ki, muhtaç insanlara yapılacak iyiliğin böyle bir şarta bağlanması, "iyilik" ve "hayır" kavramlarının yaslandığı insani ölçülerle de çelişiyordu. Çünkü, başkalarına karşılıksız yardımda bulunmanın ilk ve en temel şartı, "liyakat" ve "ihtiyaç"tı.

9 Böyle doğru-dürüst bir niyetle yola çıkan bir hayır sahibinin elbette tercih hakkı vardır. Hatta, seçici davranması bir üstteki âyete aykırı davranmak anlamına kesinlikle gelmez, çünkü muhtaçlık açısından eşit olan iki ihtiyaç sahibinden en tercihe şayan olanı, Allah'a daha yakın olanıdır. Yukarıda olay veren açısından ele alınarak, verenin ideal niyet, tavır ve davranışı nasıl kazanacağı vurgulanmıştı. Bu âyette ise olay verilen açısından ele alınmakta, verilen kimseyi tesbit etmede hangi ölçünün kullanılacağı dile getirilmektedir.

10 Allah yolunda verilebilen servet sahibinin atı, verilemeyen servet ise sahibinin süvarisidir.

11 Ölümden sonra dirilmenin anlatıldığı âyetlerin ardından 261 ile başlayan infak konusu burada tamamlanıyor. Kur'an bu konudan, bununla doğrudan bağlantılı olan faiz konusuna geçiyor. Çünkü infak ve faiz arasında zıddiyet ilişkisi vardır. İnfak karşılıksız vermek, faiz karşılıksız almaktır. İnfak Allah'ı kazanmak, faiz Allah'la harp etmektir (279). Zekât farz, faiz haramdır. Zekât veren karşılığını cennette kat kat alır, faiz yiyen ateş yer.

اَلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِى
يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا اِنَّمَا
الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا فَمَنْ
جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهُ اِلَى
اللّٰهِ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خٰلِدُونَ
يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِى الصَّدَقٰتِ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ
كُلَّ كَفَّارٍ اَثِيمٍ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِىَ مِنَ الرِّبٰٓوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَاْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَاِنْ
تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ
وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ
لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى
اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

275 FAİZ yiyen kimseler, başka değil sadece şeytanın dokunarak aklını çeldiği[1] kimse gibi hareket ederler: Çünkü onlar "Alışveriş de faiz gibidir" derler. Oysa ki Allah alışverişi helâl, faizi[2] haram kılmıştır. Her kim Rabbinden kendisine nasihat gelir gelmez bu işe son verirse, evvelki kazançları ona, onun hakkında karar vermek de Allah'a kalır. Her kim de dönerse, içerisinde kalıcı oldukları ateşe mahkûm olanlar işte bunlardır.[3]

276 Allah faizin bereketini alır ve (emanete sadâkat için) yapılan hayrı (kattığı bereketle) artırır:[4] Allah günahda ısrar eden hiç bir inatçı nankörü sevmez.[5]

277 Buna mukabil, bir de iman edip güvenen,[6] ıslah edici iyi işler yapan, namazı istikametle kılan,[7] zekâtı gönlünden gelerek veren kimseler var;[8] işte onlar, ödüllerini Rablerinden alacaklar: ve onlar geleceğe dair kaygı, geçmişe dair hüzün duymayacaklar.[9]

278 Ey iman edenler! Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun;[10] ve eğer Allah'a yürekten güveniyorsanız, faizden kaynaklanan kazançların tümünden vazgeçin![11] **279** Fakat bunu hâlâ yapmıyorsanız, bu durumda Allah ve Rasulü'ne (güvensizlik ilan ederek) azılı bir savaş[12] açmışsınız demektir.[13] Eğer tevbe ederseniz, sermayeniz size aittir: Böylece ne haksızlık yapmış, ne de haksızlığa uğramış olursunuz.[14] **280** Şayet (borçlu) güç durumdaysa, rahatlayıncaya kadar ona vâde tanıyın! Eğer bilirseniz, (borcu) bağışlamak sizin için çok daha hayırlıdır.[15]

281 Öyle bir günün bilincinde olun ki, o günde Allah'a döndürüleceksiniz. Ardından herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenecek ve kesinlikle haksızlık edilmeyecek.[16]

---

1 *Habt*, "düşüncesizce, akılsızca vurma" anlamına geldiği gibi (*Keşşaf*), "delilik, akla musallat olma, aklı çelme" anlamına da gelir (*Lisân* ve *Tâc*). Kur'an faizle borç para vereni akli dengesi bozuk bir insana benzetmektedir. Başkalarının emeğini ve kazancını yattığı yerden sömüren faizci, öylesine bir hırs ve isteriye tutulmuştur ki, onun gözünü hiçbir şey doyuramaz. Çünkü o, aklıyla değil güdüleriyle hareket etmektedir.

2 *Riba*: Sözlükte artma, yükselme, fazlalaşma, nema, yükseğe çıkma, bedeni serpilip gelişme anlamlarına gelir. Faiz, taşan, kabaran anlamlarına gelir. Aslında ribaya "faiz" denmesi, kanaatimizce 19. yüzyıldaki buhran sırasında devletin riba ile borçlanmasına karşı oluşacak dînî tepkileri bloke etmek için düşünülmüş bir *semantik hile* idi. Bu ribalı borçlanmanın Osmanlı için sonun başlangıcı olduğu tarihi bir hakikattir.

3 Bu âyet, bir görüşe göre Kur'an'dan en son inen âyetler grubunda (2:275-281) nâzil olmuş-

tur. İbn Abbas'tan nakledilen bir görüşte son âyet Maide 3'tür. İkinci bir nakle göre ise bu âyettir. Said b. Müseyyeb'den nakledilen bir haber bunu teyit eder. Hz. Ömer şöyle der: "En son vahyedilen âyetler riba konusundaydı, fakat Rasulullah, bu âyetlerin anlamını bize tam açıkla(ya)madan irtihal etti" (İbn Hanbel). Fakat muhteva açısından Maide 3, son inen âyet sıfatını daha çok hak etmektedir. Faiz hakkında inen ilk âyet ise bu değil, Rûm 39'dur.

4 *Sadakât*, "sadakalar" demektir. Esasen *sadaka*'ya Allah'ın emanetine sadâkat olduğu için bu isim verilmiştir. Çünkü servetin emanet olduğunu bilenler paylaşırlar ve paylaşmak emanete sadâkattir. Zımnen: Her işin püf noktası, matematiksel olarak ne kadar kazandığınız değil, kazandıklarınızın mutluluğunuza katkısıdır. Bunu tayin edense, kârın çokluğu değil bereketi ve temizliğidir. Çünkü haram hain, helâl vefalıdır. Kaybeden kişi için en kara gün Hesap Günü'dür. Ve ak akçe kara gün içindir. Kazançların bir de Allah'a göre sınıflandırması vardır. İnsan kazanır, bereketi ise Allah verir. İşte bu âyet bu gerçeği çarpıcı bir dille vurguluyor ve faizi tam da karşısına yerleştiriyor:

5 Bu uyarıların ardından hâlâ faizin de ticaret gibi helâl olduğu iddiasında ısrar eden varsa, o Allah'ın yasağını çiğnemekle kalmıyor, aynı zamanda harama helâl diyerek küfrünü, günahta ısrar ederek inatçılığını ve Allah'ın verdiği serveti faize vererek nankörlüğünü isbat ediyor demektir.

6 İman Allah'a güvenle doğrudan alâkalıdır. Zaten bütün problem Allah'a olan güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Faizcinin davranışının temelinde de geleceğe ilişkin bu güvensizlik ve kaygı yatar.

7 Burada çok dikkat çekici olan husus namazın da özünde sâlih bir amel olmasına rağmen sâlih amelden ayrı zikredilmesidir. Zira namaz *hasenât*'tandır. *Islah*'ın zıddı *ifsat*'tır ve bir şeyin *sâlihât*'tan olması için toplumsal alanda cari olan bir ifsadı ıslaha yönelik olmalıdır. Bu âyetteki "namaz kılınız, zekât veriniz" cümlelerinin başındaki *vav*'ları 103:3'teki son iki vav gibi tefsiriyye olarak okumamıza mani olan şey, *sâlihât* ile *hasenât*'ın Kur'an'daki mukayesesinden elde ettiğimiz sonuçtur (Ayrıntı için bkz: 103:3, not 5).

8 Bu âyette, çıkarını tanrı edinmiş faizci tipin karşısındaki Allah'a teslim olmuş yardımsever insanın portresi çiziliyor.

9 Çevirimizin gerekçesi için 38. âyetin notuna bkz.

10 Önceki âyetin ardından mü'minlerin dikkati, tüm ilâhî emir ve yasakları içselleştirmenin en garantili yolu olan Allah bilincine ermeye çekilir ve bu bilinçle eyleme geçmeye çağrılır.

11 Faiz yiyenlere gerçek bir tevbe çağrısı. Zira tevbenin kabulü için günahın kötü sonuçlarını ortadan kaldırmak şarttır.

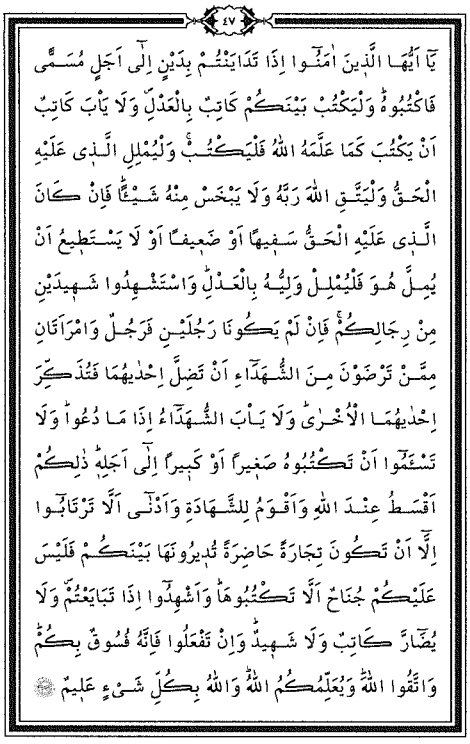
12 Belirsiz formda gelen *harb* kelimesi bu bağlamda azamet ve teksir anlamı katar. Parantez içindeki "azim" kelimesinin gerekçesi budur.

13 Kur'an'ın günaha dair en ağır ifadelerinden biri, belki de birincisidir: Allah'a ve peygamberine savaş açmak. İfadedeki bu sertlik, sadece otoriteye boyun eğdirme talebiyle izah edilemez. Bu faizin felaket bir zulüm ve ölümcül bir sosyal ve ekonomik zehir oluşuyla alâkalıdır.

14 Elbette faiz almak haksızlık yapmaktır. Ancak insanlardan vâdeli mal veya borç para alıp da enflasyon güneşi altında eritmek de bu işi tersinden yapmaktır. Âyetin "haksızlığa uğratmak" dediği bu olsa gerektir. Bunun içindir ki vâdeli alışverişlerde vâde farkına cevaz verilmiştir. Râzî tefsirinde faizle alışverişin farklılığına değinirken aynen şöyle der: "Bir adam bir elbiseyi peşin 10'a satarken, bir ay vâdeli 11'e satsa bu alışveriş caizdir" (Râzî VII, 79).

15 Faiz konusu burada noktalanırken, devamında Kur'an o bilinen üslûbuyla kendisine kulak verenin tüm dikkatini ebedi geleceğe, ölüm sonrasına çeker ve insana ebedi hakikati haykırır: Hayatın öteki yüzünü unutma!

16 Bu âyetin de tıpkı 275, âyet ve Maide 3 gibi Kur'an'daki en son nâzil olan âyet olduğu iddia edilmiştir (Ferrâ I, 183). Bu iddiaya göre Allah Rasulü bu âyetten kısa bir süre sonra (81, 21 veya 7 gün) vefat etmiştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى
فَٱكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌۢ بِٱلْعَدْلِ ۖ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ
أَن يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ ٱللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ ۚ وَلْيُمْلِلِ ٱلَّذِى عَلَيْهِ
ٱلْحَقُّ وَلْيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ فَإِن كَانَ
ٱلَّذِى عَلَيْهِ ٱلْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَن
يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُۥ بِٱلْعَدْلِ ۚ وَٱسْتَشْهِدُوا۟ شَهِيدَيْنِ
مِن رِّجَالِكُمْ ۖ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَٱمْرَأَتَانِ
مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ ٱلشُّهَدَآءِ أَن تَضِلَّ إِحْدَىٰهُمَا فَتُذَكِّرَ
إِحْدَىٰهُمَا ٱلْأُخْرَىٰ ۚ وَلَا يَأْبَ ٱلشُّهَدَآءُ إِذَا مَا دُعُوا۟ ۚ وَلَا
تَسْـَٔمُوٓا۟ أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰٓ أَجَلِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمْ
أَقْسَطُ عِندَ ٱللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَٰدَةِ وَأَدْنَىٰٓ أَلَّا تَرْتَابُوٓا۟
إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ
عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۗ وَأَشْهِدُوٓا۟ إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۖ وَلَا
يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ وَإِن تَفْعَلُوا۟ فَإِنَّهُۥ فُسُوقٌۢ بِكُمْ ۗ
وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱللَّهُ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

282 SİZ ey iman edenler! Birbirinizle vâdeli borçlanmaya girdiğiniz zaman, bunu belgeleyin.[1] Onu, aranızdan âdil bir yazıcı kaydetsin![2] Ve hiçbir yazıcı Allah'ın öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsın! Borçlu olan taraf borcunu kaydettirsin, Rabbi olan Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olsun ve borcundan hiçbir şey eksiltmesin! Ve eğer borçlu akli ve bedeni bakımdan yetersizse ya da kendisi kaydettirecek durumda değilse, o zaman onun velisi borcunu âdil bir şekilde kaydettirsin! Ve erkeklerinizden iki kişinin şahitliğine başvurun! Eğer iki erkek bulunmazsa, bu durumda doğruluğundan emin olduğunuz kimselerden bir erkekle iki kadını şahit tutun ki ikisinden biri şaşırır, unutur, yanılırsa diğeri ona hatırlatabilsin![3] Ve şahitler de çağrıldıklarında kaçınmasınlar!

Küçük büyük olduğuna bakmaksızın, vâdesiyle birlikte yazmaya üşenmeyin: Bu Allah katında daha âdil, isbatlama açısından daha güvenilir ve kuşkuya kapılmamanız açısından daha uygun olandır. Fakat eğer ticari işleminiz aranızda karşılıklı peşin muameleye dayanıyorsa, onu belgelememenizde size herhangi bir vebal yoktur. Birbirinizle alışveriş yapacağınız zaman şahit bulundurun; ancak yazan da şahit de bir zarara uğramasın! Zira eğer zarar verirseniz, işte bu aleyhinize bir çıkış[4] olacaktır. Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; zira Allah sizi eğitiyor: zaten her şeyi en iyi bilen de Allah'tır.[5]

---

1 Bu âyetle emredilen vâdeli borçlanmaların kayda geçirilmesi, duruma bağlı olarak kimi zaman bir farz, kimi zaman da bir nafile hükmündedir. Emrin gerekçesi âyette açıkça zikredilmiştir: "Bu Allah katında daha âdil, isbatlama açısından daha güvenilir ve kuşkuya kapılmamanız açısından da daha uygun olandır." Gerekçe adâlet ve güvenin sağlanması, kuşkunun giderilmesidir. Bu gerekçe başka bir şeyle gerçekleşiyorsa, yazmak kişinin kendi tercihine kalmıştır. Yok eğer yazılmadığı zaman adâlet sağlanamayacak, güven zedelenecek ve karşılıklı kuşku oluşacaksa, bu durumda yazmak farz olur. Çünkü illet hükümde yer almıştır ve hiç bir tevile yer bırakmayacak kadar açıktır.

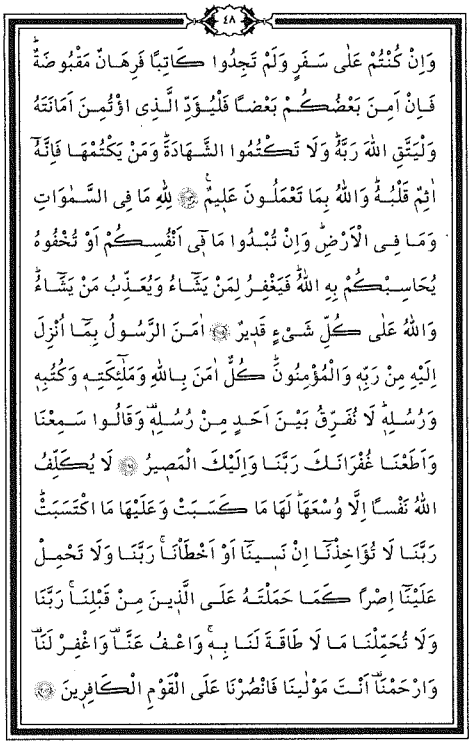
2 Nüzûl ortamında okuma-yazma bilenlerin sayısının oldukça sınırlı olduğu göz önüne alındığında, bu ifadenin ne demeye geldiği daha iyi anlaşılır (Ferrâ).

3 Bu ibare öyle sanıldığı gibi iki kadını bir erkeğe denk saymak değildir. Âyet haksızlığı önleyip adâleti sağlama konusundaki titizlikle alâkalıdır. Bu, kadının ticaret ve ticari anlaşmalar konusundaki bilgisizliğinden kaynaklanabilecek muhtemel hataları önleyici bir tedbirdir.

Zaten *tadılle*, "unutma, yanılma, şaşırma, haktan sapma" anlamlarının tümüne birden gelir. Sözgelimi iki kadından biri unutmuşsa, doğal olarak şahit ikiden teke düşecek, sonuçta şahitlik yapan iki kadın değil tek kadın olacaktır. Kur'an bire iki oranını şahitlikte nisap olarak belirlemez. Zira Nisâ 15 ve Nûr 4-8'de zina davasında cinsiyete bakılmaksızın dört şahit istenir. Talak 2'de boşanma için iki şahit istenir. Hatta âdil yargılamayı sağlamak için bazı durumlarda erkeğin değil, sadece kadının şahitliği kabul edilir. Bunların hiç birinde de cinsiyet belirtilmez. Burada da maksat şahitlik yapacak kimsenin cinsiyeti değil, hatta şahitlik bile değil, vâdeli borçlanmalarda mağduriyeti önlemektir. Borç vermeyi aşırı teşvik eden vahyin verilen borçların tahsili konusunu ihmal etmesi düşünülemezdi.

4 *Fâsık, fısk* "çıkmak" anlamına gelir. Arap dilinde bu kelimeyi ilk kez olumsuz anlamda kullanan Kur'an'dır. Değilse bu kelime cahiliyye de "bitkinin kabuğundan çıkması" anlamında kullanılmaktadır. Bu da gösteriyor ki *fısk* terimi, İslâm'ın içeriğini kendisinin doldurduğu kavramlardan biridir (Râğıb).

5 Bu âyet Kur'an'ın en uzun âyetidir. "Deyn âyeti" veya "Müdâyene âyeti" olarak isimlendirilir. Sanki bunda, gelecek çağların en büyük probleminin ekonomik alanda olacağına bir işaret vardır. İbn Abbas'tan rivayetle İbn Kesir'de yer alan kayda göre bu âyet faiz yasağından sonra henüz olmamış hurmaları daha dalındayken satın alma yoluyla gerçekleşen ticari akde izin veren âyettir.

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ
فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ
وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ
آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ۝ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ
يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ
إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ
وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ۝ لَا يُكَلِّفُ
اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ
عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا
وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝

283 Eğer seyahatteyseniz ve yazan birini de bulamamışsanız, bu durumda alınan bir rehin de yeterlidir. Birbirinize güveniyorsanız, kendisine güvenilen kimse, bu güvenin gereğini yerine getirsin ve Rabbi olan Allah'tan korksun:[1] Artık şahit olduğunuz şeyi gizlemeyin; her kim onu gizlerse, işte onun kalbi günahkar olur:[2] zira Allah yaptıklarınızı çok iyi bilir.

284 Göklerde ve yerde olanların tümü Allah'a aittir. Siz içinizdekini açıklasanız da gizleseniz de, Allah sizi ondan dolayı hesaba çekecektir;[3] ve ardından istediğini bağışlar, istediğini cezalandırır: Zira Allah her şeye kadirdir.

285 Rasul Rabbinden kendine indirilene önce kendisi iman etti, sonra da mü'minler. Hepsi Allah'a, meleklerine, mesajlarına ve elçilerine inandılar: "O'nun elçilerinden hiçbiri arasında ayrım yapmayız. İşittik ve itaat ettik; bağışlamanı dileriz ey Rabbimiz: zira varış sanadır!" dediler.

286 Allah hiç kimseye taşıyacağından fazlasını yüklemez.[4] Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği kötülük de kendi aleyhinedir. Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak, bundan dolayı bizi sorguya çekme![5] Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Rabbimiz! Güç yetiremeyeceğimiz yükü bize taşıtma! Günahlarımızı affet, bizi bağışla, bize merhamet et! Sen bizim Mevla'mızsın; Kâfirler güruhuna karşı Sen bize yardım et!

---

1 Bir önceki âyetin devamı niteliğindedir ve güven ortamının oluşması hâlinde bu yükümlülüğün kalkacağını, yani bu emrin güveni tesis amacı taşıdığını ifade eder.

2 Müthiş bir ifade: Kalbin günahkar olması, beden ülkesinin başkenti olan kalpte şeytanın iktidarını ilan etmesidir. Zımnen: Merkez bozulursa tohum çürür, insanın özü kurur.

3 Bu ifadeler 286. âyet ışığında anlaşılmalıdır.

4 Bu âyet üç şey söyler: 1) Allah herkese sorumluluk yüklemişir. Sorumlu olmayan insan yoktur, sorumsuz insan vardır. 2) Allah herkese mutlaka taşıyacağı bir sorumluluğu yükler, hiç kimseyi sınırsız ve sorumuz bırakmaz. 3) Her insanın sorumluluğu gücüne denktir. Nitekim zekât zengine, hac ona bir yol bulabilene, oruç sıhhati olana farzdır. Sorumsuz davranan üç kez zulmetmiştir: 1) Kendisine, 2) terk ettiği yüküne, 3) Onun terk ettiği yükü taşıyana.

5 *Ahtae*, "kasıtsız yanılma"dır (7:161, not 3). Unutma ve yanılma iradenin ve kastın dahil olmadığı bir süreçtir. İlâhî ceza ise iradenin ve kastın dahil olduğu bir sürecin sonucudur (Krş: 2:225; 16:106; 33:5). Unutmak bilgiye, yanılmak iradeye ilişkindir. Nebi bu âyetin ardından Allah'ın vaadini müjdeledi (Müslim, *İman*, 54).

3. ÂL-İ İMRAN SÛRESİ

Sûre "İmran Ailesi" anlamına gelen adını 33. âyetinden alır. Daha Rasulullah döneminde bu ismi almış görünmektedir (Müslim, *Tefsir* 1). Aynı hadiste Bakara ile birlikte "iki çiçek" (*ez-zehraveyn*) olarak nitelenmesi, isim değil olsa olsa vasıf sayılmalıdır. Sûreye Kenz, Eman, Mücadele, İstiğfar gibi isimler de verilmiştir. Ancak, bunların hiç biri Âl-i İmran adı kadar yaygınlaşmamıştır. İmran ailesi şu fertlerden oluşur: Baba İmran, karısı Hanne, kızı Meryem, torunu İsa, bacanağı Zekeriyya ve onun çocuğu Yahyâ. İmran (Amram) ile Hz. Musa ve Harun'un babaları kastedilmesi durumunda ailenin kapsamı çok daha genişler.

Sure bir görüşe göre Bakara'nın, bir başkasına göre Bakara ve Enfâl'in ardından Medine'de indirilmiştir. Sûrenin inişinde iki olay etkili olmuştur. Biri Uhud Savaşı, diğeri Hıristiyan Necran heyetinin gelişi. Sûrenin ana eksenini bu iki olay oluşturur. Sûrenin giriş pasajları ve özellikle 118-195. âyetler Uhud Savaşı ile ilgilidir. Bunun delili 121 ve 144. âyetlerdir. 16-117 ve 196-200 arasındaki pasajlar Necran Heyeti ile ilgilidir. Bunun açık delili de sûrenin 20, 64, 79 ve 113. âyetleridir. Sûrenin iniş sürecinin başlangıcı Uhud Savaşı'nın yapıldığı 3. yılın Şevval ayı, sonu ise Necran heyetinin geldiği yıldır. Genel kabul Necran heyetinin "Elçiler Yılı" diye anılan 9. yılda geldiğidir. Fakat İbn Aşur siyercilerin bu genel kabulünü mesnetsiz bulur ve Âl-i İmran'ın ilk Medenî sûrelerden olduğu konusunda görüş birliği olduğunu söyler. Onun tercihi, olayın sanılandan daha erken yıllarda gerçekleştiği yönündedir.

Necran, Şair A'şâ'nın da dediği gibi bölge Hıristiyanlarının Kâbe'sine sahipti. 60 kişilik bir heyetle Medine'ye geldiler. Yanlarına papalarını da almışlardı. Hz. Peygamberle İsa'nın tanrılığı konusunda tartıştılar. Kendilerinden delil istendiğinde küfürlerinde ısrar ettiler. Hz. Peygamber onları mubahele'ye (yeminleşme) çağırdı (61. âyet). Önce kabul ettilerse de ardından vazgeçip ülkelerine döndüler.

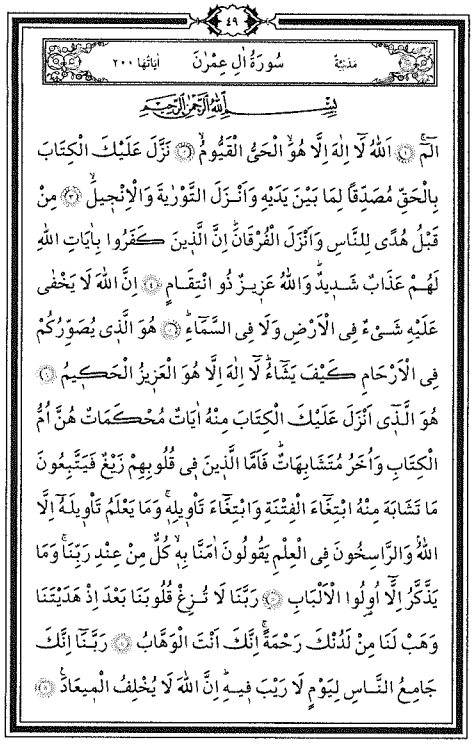
Sure ilk bakışta her konudan söz ediyor görünse de ana tema akide ve toplumsal ahlâkın tahrif ve tahribine karşı alınacak önlemlerdir. Bakara'da "yahudileşmeyin" mesajı, bu sûrede ise "hıristiyanlaşmayın" mesajı verilir. Bu iki sapma türünün olanca açıklığıyla tecessüm ettiği alan peygamber tasavvurudur. Birinci sapmada peygamber aşağılanıp katledilirken, ikincisinde tanrılaştırılır.

Bakara'nın girişinde, iman, inkâr ve nifak üzerinde durulmuştu. Bu sûrenin girişindeyse sağlıklı bir inancın bozulma nedenleri üzerinde durulur. Bunların başında vahyin asli hükümlerini uygulamak dururken tali açıklamaları üzerinde fikir jimnastiği yapmak gelir. Muhkem ve müteşabihten söz eden 7. âyet bu gerçeğe dikkat çeker. Hıristiyanların Hz. İsa'yı ilâhlaştırmaları da böyle bir sürecin sonucudur.

33-58. âyetler arasında Hanne-Meryem-İsa'dan oluşan üç kuşakta adayış süreci ele alınır. Bu pasajlar adeta rehberlik probleminin çözümüne ilişkin bir modeldir. Burada doğumlara vurgu yapılması, başta Meryem oğlu İsa olmak üzere tüm peygamberlerin doğan ve ölen birer beşer olduğu vurgusunu taşır. Söz Meryem oğlu İsa'nın ilâhlaştırılmasına getirilir. Necranlıların gelişi münasebetiyle vahiy peygamber tasavvurundaki sapmanın sebep ve sonuçlarını ele alır. Aslında mü'minlere "Siz de onlar gibi yapmayın!" mesajı verilir. Bir mesaj da kitap ehlinin tümünü aynı kefeye koyan süpürücü akla verilir: "Hepsi bir değildir" (113).

Surede Allah'ın birliği, eşsizliği, insanın O'na mutlak bir biçimde muhtaç oluşu hatırlatıldıktan sonra, iman zafiyetinin insanın başına açtığı dünyevi ve uhrevi zararlar dile gelir. İniş sürecinde faizle ilgili ilk âyet Uhud savaşı bağlamında gelir (130). Zira faiz tıpkı içki gibi Uhud yenilgisinin sebepleri arasında yer alır. "Bu başımıza nereden geldi?" diyen herkes şu cevabı alır: "Bu sizin kendi eserinizdir!" (165).

Kur'an'ın en içli dua pasajlarından biri bu sûrenin sonlarında yer alır (189-195). Sûre, imanda sebat edenlere cennet ve ebedi mutluluk vaadiyle son bulur.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Mîm*![1]

2 ALLAH, kendisinden başka tanrı olmayan, mutlak diri, hayatın ve varlığın kaynağı ve dayanağıdır.[2]

3 (Önceki vahiylerden) bugüne ulaşan hakikatleri doğrulayan bu ilâhî kelamı sana sapasağlam indiren O'dur; üstelik, Tevrat'ı ve İncil'i de O indirmiştir[3] 4 geçmişte insanlığa yol gösterici olarak, yine hakkı bâtıldan kesin hatlarla ayıran mesajı da O indirmiştir.

Allah'ın mesajlarını inkâr eden kimselere gelince: Onlar için şiddetli bir azap vardır; zira Allah üstün ve yüce olandır, insana yaptıklarının acısını tattırandır.

5 Kuşku yok; yerde ve göklerde olan hiçbir şey Allah'tan gizli-saklı değildir.

6 Rahimlerde size dilediği şekli veren O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur; O her işinde mükemmel olandır, her hükmünde tam isabet edendir.

7 Yine O'dur sana İlâhi Kelam'ı indiren. O'nun âyetlerinden bir kısmının hükmü kesin ve nettir; bunlar İlâhi Kelam'ın anasıdır. Gerisi de müteşabihlerden oluşmuştur.[4] Kalplerinde yamukluk bulunan kimseler, fitne çıkarmak ve tevil etmek amacıyla, onun müteşabih olan kısmının peşine düşerler. Oysa onun gerçek te'vilini kimse bilmez, yalnızca Allah (bilir); ve ilimde derinleşenler derler ki: "Biz ona inanırız, tümü Rabbimizin katındandır. Derin kavrayış sahiplerinden başkası bu gerçeği fark edemese de."[5]

8 "Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi saptırma[6] ve bize katından bir rahmet bahşet: çünkü yalnızca Sensin hiç karşılıksız sınırsızca lutfeden."

9 "Rabbimiz! Geleceğinden kuşku duyulmayan o günde Sen insanlığı bir araya toplayacaksın! Çünkü Allah vaadinden asla dönmez."[7]

---

1 Mânası konusunda sözün tükenmeyeceği bu harfler, Hz. Peygamber'in aldığı vahyi tek bir harfini dahi zayi etmeden ilettiğinin lafzî şahididir (Bkz: 68:1, not 1).

2 Allah tasavvurumuzun inşasına dair benzer bir âyet için bkz. 2:255.

3 Kur'an'ın indirilişi *tenzil* ile ifade edilirken, Tevrat ve İncil'in indirilişinin *inzal* ile ifade edilmesi dikkat çekicidir. *Tenzil*'in aşamalılık ifade ettiğini söyleyen Zemahşerî'ye Ebu Hayyan'ın yaptığı itiraz gayet yerindedir. Zira Kur'an'ın inkârcıların dilinden naklettiği "Tek seferde indirilmeli değil miydi" (25:32) itirazın-

da kullanılan kelime de aynıdır. *İnzal*'den farklı olarak *tenzil*, eylemin güç ve takviyesine delalet eder. Bu fark çeviriye "sapasağlam" şeklinde yansımıştır (İnzal ve tenzil farkı için bkz: 12:2, not).

4 Sadece burada geçen *muteşabih*'in ait olduğu bab, bir şeyin görüntüsüyle aslı arasında fark olduğu, öyle olmadığı hâlde öyleymiş gibi göründüğü durumlar için kullanılır. *Mutenebbi*: "peygamber olmadığı hâlde öyle görünen"; *muteşair*: "şair olmadığı hâlde öyle görünen" demektir. Konunun üç unsuru vardır: Hatib, hitab, muhatab. Ağzını açan anlaşılmak ister. Hiçbir hatip anlaşılmamak için konuşmaz. O hâlde Kur'an'da müteşabihlik Hatip'ten kaynaklanmaz. Geriye hitap ve muhatab kalmaktadır. Hitab Kur'an'dır. Kur'an mubin'dir. Geçişsiz olarak "özünde açık ve anlaşılır", geçişli olarak "açıklayan ve anlaşılır kılan" demektir. Tıpkı bunun gibi, müteşabihlik de iki şekilde anlaşılmalıdır. Birincisi Ebu Ubeyde'nin anladığı gibi "bir kısmı diğer kısmına benzer" anlamındadır. Kur'an'ın tamamı bu anlamda müteşabihtir (39:23). İkincisi lafzın maksat ve muradına dair kapalılık anlamındadır. Bu da hakiki ve izafi diye ikiye ayrılır. Hakiki müteşabihlik, konunun tabiatı gereği bir hitap yöntemi olarak kullanılır. O da âhiret, cennet ve cehennem gibi idraki aşan hakikatlere ilişkin mecazın en yoğun kullanıldığı âyetlerdir. Gaybi konular akla hep müteşabih kalır, fakat insanı Allah'a yakın kılan iman, islâm, îkan, ihsan, ihlas, muhabbet, velayet, kurbiyyet sayesinde kalp mutmain olur. İzafi müteşabihlik ise ya belagat maksadıyla dolaylı anlatımdan ya da üçüncü taraf olan muhatabın hitaba ve hatibe olan mesafesinden kaynaklanır. Ekseriyeti oluşturan bu tür bir müteşabihlik muhatabın hitaba yakın olmasıyla muhkeme dönüşür. Bu da bir yönüyle dil, belagat, bedi, beyan, meani başta olmak üzere kapsamlı ve çok boyutlu bir bilgi ile; diğer yönüyle taakkul, tedebbür, tezekkür ve tefakkuh başta olmak üzere derin ve ufuklu bir tefekkür ile halledilir.

5 Cümlenin başındaki *vav*'ın bağlaç mı, başlangıç edatı mı olduğu tartışılmıştır. Aslında âyetin dediği açıktır: müteşabihin ardına kalbinde yamukluk bulunanlar ve fitne çıkarmak isteyenler düşerler. Bu yerilen kesimdir. *Vav*'la başlayan cümle ise övülenlere ayrılmış. Dolayısıyla tavırları kıyaslanan iki kesim birbirinden vav ile ayrılmıştır. Kınanan te'vil, elbette anlamayı değil anlamı bulandırmayı (fitne) hedefleyen te'vildir. Müteşabih âyetlerin bu âyette ifade edilen iki hikmeti vardır: 1) Kalplerin sınanması, 2) vahiy üzerinde derin düşünceyi kışkırtması. Son tahlilde muhkem ve müteşabih, "tek boyutlu" ve "çok boyutlu" anlama delalet eden bir kavramlaştırmadır.

6 Krş: "Ve onlar ne zaman yoldan saptılarsa, Allah da onların kalplerinin sapmasına izin verdi" (61:5). Bu âyet düzeltme işleminin bir sonuç olan eylemden değil, onun ilk sebebi olan tasavvurdan başlamasını ihtar eder.

7 Kur'an'daki tüm dua âyetlerinin maksadı Allah'tan istemeyi öğretmektir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ
مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ۝ كَدَأْبِ آلِ
فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ
بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا
سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝
قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ
وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي
الْأَبْصَارِ ۝ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ
وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ
وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَٰلِكَ مَتَاعُ
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ۝ قُلْ
أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ
جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ
مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۝

10 KÜFRE saplananlara gelince: ne malları ne de çocukları, onlara Allah'tan gelecek bir azap karşısında hiçbir yarar sağlarmaz: işte ateşin yakıtı olanlarda onlardır.

11 (Onların gidişatı da) tıpkı Firavun toplumu ve onlardan öncekilerin gidişatı gibiydi: mesajlarımızı yalanladılar ve Allah da onları günahları nedeniyle (suçüstü) yakalayıverdi: Allah pek şiddetli cezalandırandır.

12 İnkârda direnenlere de ki: Yenileceksiniz ve cehenneme sürüleceksiniz: Orası ne fena döşektir!

13 Karşı karşıya gelen iki orduda sizin için bir mesaj vardı: Bir ordu Allah yolunda savaşıyor, diğeri ise inkârında direniyordu. Onlar ötekilerin iki misli olduğunu kendi gözleriyle görüyorlardı: Ama Allah dilediğini yardımıyla güçlendirir. İşte bu olayda basiret sahipleri için elbette ibretler vardır.

14 Kadınlara, oğullara, altın ve gümüş cinsinden yığılmış servetlere, gözde atlara, sürülere ve ekinlere tutkulu bir sevgi duymak insanoğluna cazip kılındı. Bütün bunlar dünya hayatının geçici zevkleridir, fakat en güzel gelecek Allah katındadır.[1]

15 De ki: "Size, bütün bunlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Sorumluluk bilincine sahip olanlar için, Rableri katında zemininden ırmaklar çağlayan yerleşip kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah rızası vardır."

Allah kulları her hâliyle görür;—>

1 Bu âyet arzulara sahip olmak ile arzulara ait olmak arasındaki farkı vurguluyor.

اَلَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا
عَذَابَ النَّارِ ۝ اَلصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰدِقِيْنَ وَالْقٰنِتِيْنَ
وَالْمُنْفِقِيْنَ وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ بِالْاَسْحَارِ ۝ شَهِدَ اللّٰهُ
اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا
بِالْقِسْطِ ۭ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝ اِنَّ الدِّيْنَ
عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ ۣ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ
اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَاۗءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۭ وَمَنْ يَّكْفُرْ
بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ۝ فَاِنْ حَاۗجُّوْكَ
فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۭ وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ اُوْتُوا
الْكِتٰبَ وَالْاُمِّيّٖنَ ءَاَسْلَمْتُمْ ۭ فَاِنْ اَسْلَمُوْا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ
وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ ۭ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ
۝ اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ
بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّيَقْتُلُوْنَ الَّذِيْنَ يَاْمُرُوْنَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ ۙ
فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ۝ اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ حَبِطَتْ
اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۡ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ۝

<—16 "Rabbimiz! Kuşkusuz biz iman ettik: Bizi bağışla, günahlarımızı da... ve bizi ateşin azabından koru!" diyenleri; **17** (zorluklara) sabredenleri, (imana) sadâkat gösterenleri, (Allah'a) boyun eğenleri, (O'nun için) harcayanları, (günahlarından dolayı) seherlerde canı gönülden[1] yalvaranları (da görür).

18 Allah şahittir ki O'ndan başka ilâh yoktur; melekler de, adâleti şiar edinen ilim adamları da (şahittirler ki) O'ndan başka ilâh yoktur; O her işinde mükemmel olandır, her hükmünde tam isabet edendir.

19 Allah katında tek din İslâm'dır. Daha önce kendilerine mesaj gönderilenler, başka değil, yalnızca kıskançlıktan dolayı, kendilerine gerçeğin işareti geldiği hâlde farklı görüşlere saptılar. Kim Allah'ın mesajlarını inkâr ederse, iyi bilsin ki Allah hesabı en seri biçimde görendir.

20 Şu hâlde, eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben tüm varlığımla Allah'a teslim oldum,[2] bana uyanlar da... Daha önce kendilerine vahiy emanet edilmiş olanlara ve vahiyden bîhaber olanlara "Siz de tüm varlığınızla teslim oldunuz mu?" diye sor!

Eğer teslim olurlarsa, işte o zaman doğru yolu bulmuş olurlar; yok eğer yüz çevirirlerse, sana düşen yalnızca tebliğ etmektir: Zira Allah kulları her hâliyle görür.

21 Allah'ın mesajlarını tanımayan, peygamberleri haksız yere öldüren ve insanlara fedakâr olmayı öğütleyenlerin[3] kanına girenleri, yürek yakan bir mahrumiyetle müjdele![4]

22 İşte dünyada ve âhirette yaptıkları iyiliklerin hayrını görmeyecek olan onlardır; onlara yardım eden de olmayacaktır.

---

1 *Sehar*, şafakla gündoğumu arasındaki vakittir. *Sehar* ve *suhr*, "kâlbin kalbi" mânasındaki *lubb*'e yakın bir anlam taşır. "Kâlbin içi, özü" demektir (Lisân). Benzer bir kullanım için bkz: 51:18 ve not.

2 Bu âyet Enâm sûresinin 79. âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

3 *Kıst*'ın "feragat etmek ve fedakârca davranmak" anlamı için bkz: 49:9, not.

4 *'Azâb*'a verdiğimiz "mahrumiyet" anlamının ayrıntılı bir gerekçesi için bkz: 68:33 ve 85:10, ilgili notlar. Buradaki "müjdele", imalı bir ifadedir. Bunun muhtemel bir açılımı da şu olabilir: Onlar kendilerini korumadıkları için iliklerine işleyen mânevi bir hastalığa tutulmuşlardır. Onlara Rablerinin kendilerini cehennem gibi bir yoğun bakım ünitesine alacağını müjdele. Bu bir müjdedir. Zira Allah onlardan vazgeçmemiştir. Eğer vazgeçmiş olsaydı, varlıklarına son verir ve mutlak yokluğa mahkûm ederdi.

٥٢

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُدْعَوْنَ اِلٰى
كِتٰبِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ
مُّعْرِضُوْنَ ۝ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا
مَّعْدُوْدٰتٍ وَّغَرَّهُمْ فِىْ دِيْنِهِمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ۝ فَكَيْفَ
اِذَا جَمَعْنٰهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيْهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ۝ قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ
مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ
مَنْ تَشَآءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ۝ تُوْلِجُ
الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَتُوْلِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ
الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَىِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ
حِسَابٍ ۝ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ
الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِىْ شَىْءٍ اِلَّآ اَنْ
تَتَّقُوْا مِنْهُمْ تُقٰىةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ۗ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ۝
قُلْ اِنْ تُخْفُوْا مَا فِىْ صُدُوْرِكُمْ اَوْ تُبْدُوْهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا
فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ۝

23 Baksana şu kendilerine daha önce vahiyden bir pay verilenlere? Aralarını bulmak için Allah'ın kitabına çağrıldılar; fakat onlardan bir kısmı döneklik yaparak yüz çevirdiler.

24 İşte bu, onların "Ateş bize bir kaç günden fazla dokunmayacak" demeleri yüzündendir.[1] Zira uydurmayı gelenek edindikleri şeyler onları inançlarından saptırmıştır.

25 Geleceğinde kuşku olmayan bir gün onları bir araya topladığımızda, herkesin yaptığının karşılığı hiç kimseye haksızlık yapılmaksızın eksiksiz olarak ödendiğinde, bakalım (onların hâli) nasıl olacak?

26 DE Kİ: "Ey mutlak iktidar sahibi olan Allah'ım! Sen dilediğine iktidar verir dilediğinden de iktidarı çeker alırsın, dilediğini aziz eder dilediğini de zelil edersin; hayrın tamamı senin elindedir: Çünkü Sen her bir şeye kadirsin.[2] **27** Geceyi uzatıp gündüzü kısaltırsın, gündüzü uzatıp geceyi kısaltırsın! Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Ve dilediğin kimseye hesapsız rızık verirsin."

28 Mü'minler mü'minleri bırakıp da kâfirleri (askeri) müttefik[3] edinmesinler. Kim böyle yaparsa Allah'tan bütünüyle kopmuş olur; ancak kendinizi onlara karşı korumak için[4] (bilinçli bir tercihse), o başka: Ne ki Allah, kendisine karşı dikkatli olmanızı ihtar eder; çünkü bütün yollar Allah'a çıkar.

29 De ki: "İçinizdekileri saklasanız da açıklasanız da Allah onu bilir; zira göklerde ve yerde olanların hepsi O'na ayandır: ve Allah her bir şeye kadirdir.[5]

---

1 "Milletler arasından seçilmek" bir sorumluluktu. Ama onlar bunu önce bir avantaja, sonra kutsal ırkçılığa ve sosyal kibre dönüştürdüler.

2 Allah hayrı ve şerri birlikte zikretmiştir. Çünkü, bir kimseye nisbetle mülkünün elinden çekilip alınması ve alçaltılması şerdir. Fakat, âyetin devamında "hayır ve şer sendendir" yerine "hayır sendendir" denilmiştir. Âyet "Doğrusu Sen her şeye kadirsin" diye bitmektedir. Burada, "şerrin" Allah'a nisbet edilmediği bir gerçektir (Bkz: 4:79; not 1; 10:11, not 7).

3 *Evliyâ'* bu bağlamda "askeri müttefik" anlamına gelmektedir (Krş: 5:51, not 3). Yasak hem politik velayeti, hem ahlâkî velayeti kapsar. Birincisi, çıkarlar çatıştığında onları tercih; ikincisi, onlara yaranmak ve benimsenmek için hayat tarzlarını benimseme vurgusu taşır.

4 Burada aslen "insanın korunması" anlamına gelen *takiyye*'nin Kur'anî tarifi yapılmaktadır.

5 Devamıyla birlikte: Allah ve âhiret inancı ahlâkî sorumluluğun temelidir. Bu temel olmadığı zaman ahlâk anlamını kaybeder.

30 Her insan, yaptığı bütün iyilikleri de kötülükleri de karşısında bulacağı o günün kendisinden fersah fersah uzak olmasını ister. Ne ki Allah, kendisine karşı dikkatli olmanızı ihtar eder:[1] Zira Allah'ın kullarına şefkati tariflere sığmaz.

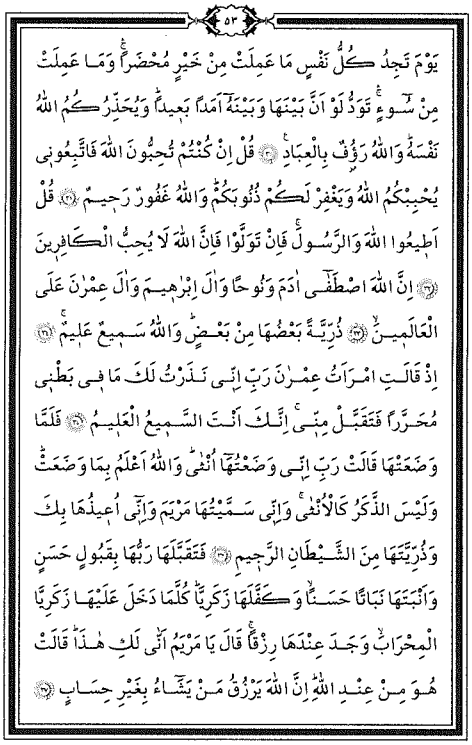
31 De ki: "Eğer siz Allah'ı seviyorsanız beni izleyin ki Allah da sizi sevsin; ve günahlarınızı bağışlasın! Zira Allah çok bağışlayandır, eşsiz merhamet kaynağıdır.[2]

32 De ki: "Allah'a ve elçisine itaat edin! Yok eğer itaatten yüz çevirirseniz, iyi bilin ki Allah nankörleri sevmez."

33 ŞÜPHE yok ki Allah Âdem'i, Nûh'u, İbrahim ailesini, İmran ailesini kendi çağının insanları içinden seçerek üstün kıldı:[3] 34 (Bunlar) birbirinin soyundandır: Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.

35 Hani İmran'ın kadını demişti ki: "Rabbim! Karnımdaki çocuğu, (her tür iç ve dış ayartmalardan) özgür olarak sana adadım: Benden kabul buyur! Çünkü sen her şeyi işitensin, her şeyi bilensin.[4]

36 Fakat çocuğu doğurunca dedi ki: "Rabbim! Onu kız doğurdum –Allah onun ne doğurduğunu ve erkeğin kız gibi olamayacağını pekala biliyordu-; ve adını Meryem koydum: İmdi ben onu ve soyunu taşlanmış şeytanın şerrinden sana ısmarlıyorum!"

٣٥
يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا ۚ وَمَا عَمِلَتْ
مِنْ سُوٓءٍ ۚ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ اَمَدًا بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ
نَفْسَهُ ۗ وَاللّٰهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ۝ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى
يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ قُلْ
اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ
۝ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى
الْعَالَمِينَ ۝ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝
اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فِى بَطْنِى
مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّى ۚ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝ فَلَمَّا
وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّى وَضَعْتُهَا اُنْثٰى ۗ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ ۗ
وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰى ۚ وَاِنِّى سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنِّى اُعِيذُهَا بِكَ
وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ ۝ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ
وَاَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۖ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا
الْمِحْرَابَ ۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا ۚ قَالَ يٰمَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَا ۖ قَالَتْ
هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝

37 Bunun üzerine Rabbi onu memnuniyetle kabul etti; dahası onu bir çiçek gibi yetiştirdi ve Zekeriyya'nın himayesine verdi. Zekeriyya ne zaman onun bulunduğu bölmeye girse, onun yanında yiyecekler görür ve sorardı: "Ey Meryem! Bunlar sana nereden geliyor?" O da cevaplardı: "Bunlar Allah'tandır; Allah dilediği kimseye hesapsız rızık bağışlar."[5]

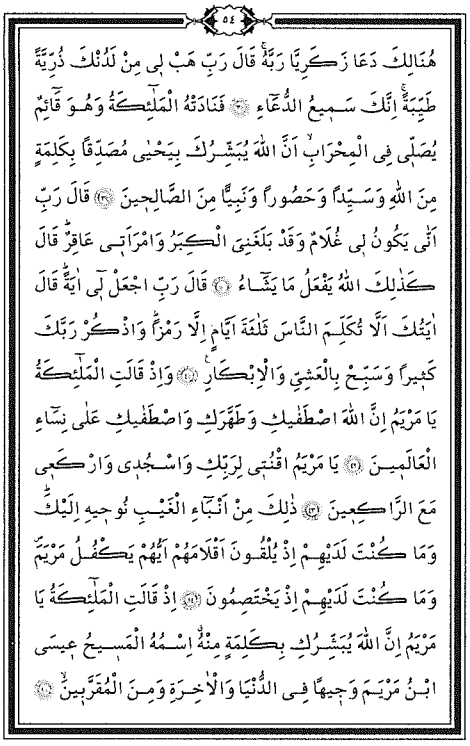
1 Bunun zıddı "Allah'ı dikkate almama" tavrıdır (Bkz: 11:92; 25:55).

2 Muhabbet mahlukat ağacının tohumudur (habbe). Zımnen: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bunun bedeli Elçi'yi izlemektir. Allah'ı sevenden Allah'ı izlemesi istenmemiştir. Zira yerde yürüyenler iz bırakır ve iz bırakanlar izlenirler. Bu yüzden peygamberler insanlardan seçilmiştir.

3 "Saflaştırarak seçmek" mânasındaki *ıstıfâ* yaratılış kanunudur. Âdem'in seçimi beşeriyyet içinden insaniyyete, Nûh'un seçimi insaniyyet içinden Risalete delalet eder. İbrahim Ailesinden sonra aynı kökten olan İmran Ailesi'nin seçimi; soyun seçiminin Yahudilerin iddia ettiği gibi o soya ait herkesin seçimi anlamına gelmediğine işarettir. Hz. Peygamber'in seçimini de izahtır. Bir sonraki âyet bunu teyit eder.

4 Bu pasaj, Tahrim 12 ışığında "modelleme" sorununun çözümüne dair bir çıkış yoludur.

5 Bu âyet Hz. İsa ve annesi hakkındaki 5:75 ışığında anlaşılmalıdır: "..her ikisi de bildik yiyeceklerle beslenen (ölümlü insanlardı)."

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً
طَيِّبَةً ۖ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ
يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ
مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ
أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ ۖ قَالَ
كَذَٰلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً ۚ قَالَ
آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا ۗ وَاذْكُرْ رَبَّكَ
كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٤١﴾ وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ
يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَىٰ نِسَاءِ
الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي
مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۚ
وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ
وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾ إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا
مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى
ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

38 İşte o anda-orada[1] Zekeriyya Rabbine şöyle dua etti: "Rabbim! Bana katından güzel bir nesil bağışla; çünkü sen tüm duaları işitensin!"

39 Zekeriyya mihrapta ibadet ederken melekler ona seslendiler: "Allah sana, Allah'tan gelen bir kelime olan,[2] saygın bir konuma sahip, nefsine hakim,[3] sâlihlerden bir peygamber olacak Yahyâ'yı müjdeliyor.

40 Cevap verdi: "Rabbim! Ben bunca yaşlanmış, karım da kısır kalmışken benim nasıl bir oğlum olabilir?"[4] (Melek) cevap verdi: "İşte böyledir Allah; dilediğini yapar."[5]

41 (Zekeriyya) yalvardı: "Rabbim! Bana bir işaret göster!" (Allah) buyurdu ki: "Senin işaretin, insanlarla üç gün boyunca işaret[6] dışında konuşmamandır. (Konuşma yerine) Rabbini çok zikret ve sabah-akşam, gündüz-gece O'nu tesbih et!"[7]

42 (Benzer bir olayda farklı bir tavrın mümkün olduğunu da) hatırla![8] Hani melekler Meryem'e demişlerdi ki: "Ey Meryem! Allah seni seçti ve tertemiz kıldı; seni bütün dünya kadınlarına tercih etti.[9] **43** Ey Meryem! Rabbine huşu ile bağlan, secdeye kapan ve (O'nun huzurunda) eğilenlerle birlikte eğil!"[10]

44 (Ey Nebi!) Sana aktardığımız bu bilgi senin gıyabında olup biten olayların haberlerindendir.[11] İçlerinden hangisi Meryem'i himaye edecek diye kur'a çektiklerinde sen yanlarında değildin; onlar (bu konuda) birbirleriyle tartışırlarken de yanlarında değildin.[12]

45 O zaman melekler demişlerdi ki: "Ey Meryem! Allah sana adı Meryem oğlu İsa[13] Mesih olan, dünyada da âhirette de gözde ve (Allah'a) yakınlardan biri olacak kendi katından[14] bir kelimeyi müjdeliyor!—>

---

1 *Hunâlike* zarfının çift anlamlı yapısı için bkz: 7:119, not.

2 Zımnen: "Allah'tan gelen kelamı doğrulayacak olan". Buradaki *kelime* ile neyin kastedildiği açık değildir. İsa'nın mucizevi doğumuna bir atıf olabileceği gibi, Allah'ın meleklerle Meryem'e ilettiği müjdeye de atıf olabilir (Krş: Taberî, 4:171'in tefsirinde). Bir başka ihtimal de, *kelime*'yi oluşturan üç harfin tüm kombinezonlarının ortak anlamı olan "şiddet" ve "etki"den yola çıkarak verilebilir (Krş: 2:37). Bu durumda ona, yaşadığı zamanı ve kendisinden sonrasını "şiddetli etkilediği için" *kelime* denmiş olmalıdır.

3 *Hasûr*, "tutmak, engellemek, kendini yalnız bir şeye vermek" anlamındaki *el-hasr*'dan türetilmiştir. Bu yüzden sadece kadınlardan uzak durmaya hasredilemez.

4 *İmrae* ile *zevc* arasında fark vardır. Yahyâ doğ-

duktan sonra Hz. Zekeriyya'nın *imrae*'si *zevc*'liğe (eş) terfi edecektir. *İmrae*'yi "karı" *zevc*'i "eş" olarak çevirmeye gayret ettik. Kendisinin ve karısının durumunu bile bile çocuk isteyenle (38), duası kabul olunduğunda "Benim nasıl oğlum olabilir?" (40) diyen aynı kişidir. İsterken kullandığı dil imanın aşkın dili, sorarken kullandığı dil aklın içkin dilidir. Duayı aşk mertebesinden etmiş, soruyu akıl mertebesinden sormuştur.

5 "İşte böyledir Allah" şeklindeki mânayı Zemahşerî'ye borçluyum. Ünlü âlim, *kezalikallah* ibaresini isim cümlesi, "dilediğini yapar" ibaresini de bu cümlenin açıklaması sayar.

6 Kur'an'da sadece burada gelen *remzen* ile ifade edilen sembolik dil, jest, mimik ve el yardımıyla işaret diline tekabül etse gerektir.

7 Zımnen: İnsanlarla konuşmak yerine, Rabbini kalbinden ve dilinden düşürmeyerek ona bu lutfundan dolayı şükürle mükellefsin. Bu arada bir ihtiyacın olursa, onu işaretle iste! İncil kaynaklı (Luka 19-22) yorumlar yerine Zemahşerî ve Râzî'nin de katıldığı Ebu Müslim'in bu yorumu daha açıklayıcıdır.

8 Söz birden Hz. Zekeriyya'nın tavrından Hz. Meryem'in tavrına getiriliyor. Amaç, iki tepki arasındaki farkı göstermek ve daha iyi tavrı temsil eden "tam teslimiyete" işaret etmek. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi budur.

9 Meryem'in tüm dünya kadınları içinden seçilmesi iki şeyi gösterir: Birincisi Meryem'in anneliğinin çok çok özel oluşunu, ikincisi Meryem'in babasız çocuk doğurmasının tamamen ilâhî bir müdahale sonucu gerçekleşen istisnai bir durum oluşunu.

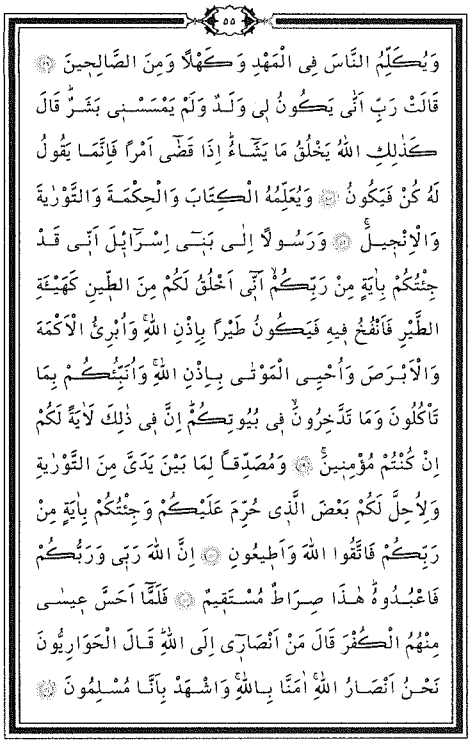
10 *Râki'ât* şeklinde dişil değil de eril formda gelmesi erce/yiğitçe duruşa dilsel bir atıf olabileceği gibi Hz. Meryem'in olağanüstü üriner sisteme sahip oluşuna da delalet edebilir. Aynı şey Tahrim 12'deki *kânitîn* için de geçerlidir. Bu âyetler, çocuk terbiyesinin ceninin henüz anne rahmine düşmeden başladığının da göstergesidir.

11 Kur'an'da *ğayb* farklı vurgularla kullanılmıştır. Bazen idraki aşan mutlak hakikatlere, bazen idrak edilebilir olduğu hâlde görülemeyenlere, bazen de muhatabın gıyabında olan olaylara delalet eder. Bu bağlamda vurgu sonuncusunadır.

12 Âyetteki *ğayb*'a dair bir açıklama ve benzeri bir meydan okuma için bkz: 28:44, not 3.

13 "Ey Meryem" diye başlayan bir cümlede İsa'nın "Meryem oğlu" olduğunun vurgulanması üç amaç taşır: 1) Yahudilerin Meryem'in iffetine yönelik iftiralarını red. Zımnen: o peygamber anasıdır. 2) İsa'nın "Tanrı'nın oğlu" olduğu iftirasını red. 3) Erkek egemen Roma kültürünü red.

14 Yani: "Allah'ın müdahalesi dışında değil". Âyetteki *minhu* (O'nun katından) 45:13'teki *cemi'an minhu* (göklerde ve yerde olan her şey kendi katından..) ile aynıdır. Teslisçi Necranlılar bağlamında bu ifade, İsa'nın tanrılığı iddiasını reddedip onun "yaratılmış" olduğu vurgusunu taşır.

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ۝
قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ ۖ قَالَ
كَذَٰلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ
لَهُ كُن فَيَكُونُ ۝ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ
وَالْإِنجِيلَ ۝ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ
جِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُم مِّنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ
الطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ ۖ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ
وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ ۖ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا
تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ ۙ فِي بُيُوتِكُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ
إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۝ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ
وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ ۚ وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن
رَّبِّكُمْ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ۝ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ۝ فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ
مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ
نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ ۖ آمَنَّا بِاللَّهِ ۖ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ۝

<—**46** O beşikte ve erişkin iken insanlara konuşacak;[1] ve sâlihlerden biri olacak.

47 (Meryem) "Rabbim!" dedi, "bana hiç bir insan dokunmadığı hâlde benim nasıl çocuğum olabilir?"

(Melek) dedi ki: "İşte böyledir Allah; dilediğini yapar![2] Bir işi dilediği zaman ona sadece "Ol!" der, o da hemen oluş sürecine girer. **48** O, (İsa)ya vahyi[3] ve o vahyi ile doğru hükme varmada kullanılacak yöntemi,[4] Tevrat ve İncil'i öğretecek; **49** üstelik onu İsrâiloğullarına elçi yapacaktır; şöyle (diyen bir elçi): "Ben size Rabbimden bir mesaj getirdim. Size çamurdan kuşa benzer bir maket yapar, ardından ona üflerim, Allah'ın izniyle kuş oluverir.[5] Körleri ve cüzamlıları iyileştirir, yine Allah'ın izniyle ölüleri hayata döndürürüm. Dahası yiyebileceğiniz ve evlerinizde saklayabileceğiniz şeyleri size haber veririm. Hiç kuşkusuz, eğer gerçekten inanıyorsanız, bütün bunlarda sizin için bir mesaj vardır.[6]

50 Tevrat'tan bana kadar ulaşanın doğruluğunu tasdik etmek[7] ve size (gelenek yoluyla) yasak edilmiş olan şeyler içerisinden bazılarını helâl kılmak için[8] geldim ve size Rabbinizden bir mesaj getirdim: Allah'a karşı sorumluluğunuzu bilin ve bana uyun! **51** Hiç kuşkusuz Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir: artık yalnız O'na kulluk edin, bu dosdoğru yoldur.[9]

52 İsa, onlardaki küfrü fark edince sordu: "Kim Allah'a ulaşan yolda bana yardım eder?" Havariler dediler ki: "Allah'ın yardımcıları biziz:[10] Biz Allah'a inandık, Sen de şahit ol ki biz Allah'a teslim olan müslümanlarız!"[11]

---

1 Bu ibare Meryem 30'da verdiğimiz mâna ışığında şöyle açılabilir: "(Kıdemli Yahudi din adamları sınıfı tarafından) daha dünkü süt bebesi olarak görüldüğü ilk gençlik döneminde de erişkin iken de insanlara hakkı konuşacak". *Kehl*'e "25-45 ya da 20-35 yaşları arasındaki erişkin kişi" anlamı verilmiştir (Taberî, Beğavi, Kurtubî, Ebüssuud). Bazı müfessirler "erişkin"in Hz. İsa'nın gökten inişine bir işaret olduğu görüşündedirler. Bunun için âyette karine yoktur. Hz. İsa'nın ölmeden önceki dönemiyle ilgili olduğu açıktır (Krş: *el-Menâr* ve *Merâğî*). O her ölümlü gibi doğan, bebelik çağını yaşayan ve büyüyen biri olarak hâl diliyle konuşmuş ve şöyle demiştir: "Ben tanrı değilim. Her insan gibi önce bebe olup sonra büyüyen tanrı olamaz. Zira tanrı küçükten büyümez; eğer büyüyorsa o tanrı olamaz." (Bkz: 19:29, not).

2 S. Ahmet Han'ın yaptığı gibi *kezalik*'i rasyonelleştirerek "herkesin malumu olduğu üzere" şeklinde anlamak, hemen öncesinde yer alan Meryem'in sorusunu ve hemen ardından gelen

"Allah dilediğini yaratır"daki olağandışı durumu yok saymak anlamına gelir.

3 Lafzen: "Kitab'ı". Buradaki kitap lafzı ile 19:30'daki aynı anlamı taşır.

4 Kanaatimiz o ki, Kitab ile birlikte geldiği zaman *hikmet* "vahiyden isabetli hükümler çıkaran doğru bir muhakeme" vurgusu kazanır.

5 Burada anahtar ifade "Allah'ın izniyle" ifadesidir. Bu durumda ölümlü bir insan elinde görülen olağanüstü olay da Allah'ın bir sınamasıdır: Bakalım parmak ayı gösterirken parmağa mı bakacaklar, aya mı? Burada parmak çamurdan maket, ay Allah'ın iznidir.

6 Hakkın *izn*'inden bir öğüt almak için, hakkı duyacak bir *uzn* (kulak) lazımdır. Allah'a kulluğu bırakıp da İsa'ya kul olmaya kalkmak, ilâhî yaratıştaki mucizeyi görmeyip kuş maketine alkış tutmaya denktir. *İzin* ile *uzn* (kulak) arasındaki doğrudan bağlantı için bkz: 78:38, not 6.

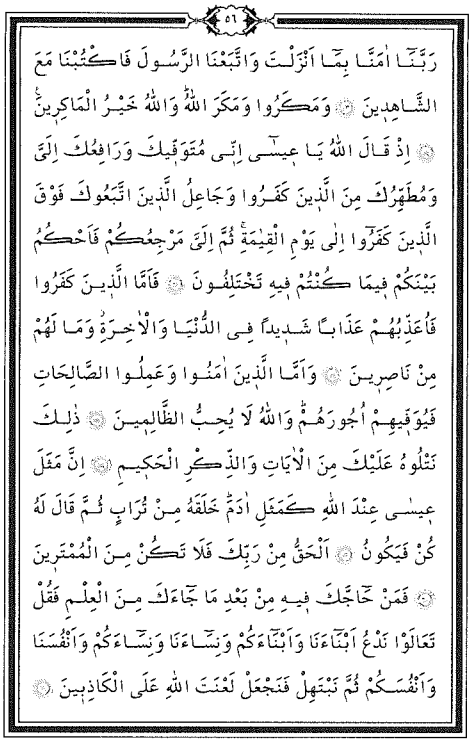
7 Her peygamber kendisinden öncekini tasdik eder (Bkz: 81. âyet, not).

8 Bu sûrenin 93. âyeti ışığında açılımı: İsrâiloğullarının kendi kendilerine uydurdukları haramların helâl olduğunu ilan etmek için... Mutlak ölçü ve sınır koyma hakkı zâtına mahsus olan Allah'a hakkını teslim etmek için...

9 Kilisenin gelecekteki putlaştırmasına, İsa'nın dilinden peşinen red.

10 Veya *ilâ* edatının birliktelik vurgusuyla: "Kim kendi yardımını Allah'ın yardımına katar?" (*İtkân* II, 162) Havariler, yani "yürek avcıları". *Havâri* kelimesinin "avcı" anlamı için bkz: 61:14, not 11.

11 İsa ve ona uyanların, tüm zamanlar ve mekânlarda insanlığın değişmez değerlerinin öbür adı olan İslâm'a mensup müslümanlar olduğu hakikatinin veciz bir ifadesi.

٥٤

رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ
الشّٰهِدِيْنَ ۝ وَمَكَرُوْا وَمَكَرَ اللّٰهُ ۗ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ
۝ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسٰٓى اِنِّيْ مُتَوَفِّيْكَ وَرَافِعُكَ اِلَيَّ
وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَجَاعِلُ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْكَ فَوْقَ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۚ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ۝ فَاَمَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
فَاُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيْدًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ
مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ۝ وَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
فَيُوَفِّيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ۝ ذٰلِكَ
نَتْلُوْهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيٰتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيْمِ ۝ اِنَّ مَثَلَ
عِيْسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ ۗ خَلَقَهٗ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهٗ
كُنْ فَيَكُوْنُ ۝ اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْمُمْتَرِيْنَ
۝ فَمَنْ حَاۤجَّكَ فِيْهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَاۤءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ
تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَاۤءَنَا وَاَبْنَاۤءَكُمْ وَنِسَاۤءَنَا وَنِسَاۤءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا
وَاَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَّعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكٰذِبِيْنَ ۝

53 "Rabbimiz! İndirdiklerine iman ettik, elçiye de tabi olduk: Bu nedenle bizi (hakikate) şahit olanlarla birlikte yaz!

54 (İnkârcılar İsa'ya) tuzak kurdular; Allah da onların tuzağını başlarına geçirdi: Allah tuzakları bozanların en hayırlısıdır.[1]

55 O zaman Allah "Ey İsa!" demişti, "Seni Ben ölüme yollayacağım[2] ve katıma yücelteceğim[3] ve seni küfreden kimselerden arındıracağım; sana uyanları, Kıyamet Gününe kadar (ve o günde) inkâr edenlere üstün kılacağım: Sonra hepinizin dönüşü Bana olacak. İşte o zaman anlaşmazlığa düştüğünüz konularda aranızda Ben hüküm vereceğim. **56** İnkârında direnenlere gelince: onlara bu dünyada ve âhirette şiddetli azap çektireceğim: kendilerine yardım eden birini de bulamayacaklar."

57 İnanan ve ıslah edici iyi işler işleyenlere gelince: (Allah) onlara ödüllerini tam olarak verecektir; zira Allah zalimleri asla sevmez.

58 Bütün bunlar, sana bildirdiğimiz mesajlardan ve hikmetli haberlerdendir.

59 Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir.[4] Allah onu toprak[5] türünden[6] yarattı, ardından ona "Ol!" dedi; o da oluş sürecine girdi.[7]

60 İşte (bu) gerçek sana Rabbin tarafından bildirildi; öyleyse tereddüt edenlerden olma.

61 Sana gelen (bu) bilgiden sonra, bu konuda seninle tartışanlara[8] de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, bizimkileri[9] ve sizinkileri çağıralım; sonra canı gönülden yalvaralım ve Allah'ın lânetinin yalan söyleyenler üzerine olmasını dileyelim.

---

1 Zımnen: İsa'ya tuzak kuranlar kendi kurdukları tuzağa düştüler (Krş: 4:157). Bu âyetler ve 5:117 Hz. İsa'nın eceliyle öldüğüne delalet eder.

2 Zımnen: Seni öldürdüğünü iddia eden Yahudiler değil, Ben alacağım senin canını. Bu âyet Maide 117 ile birlikte okunduğunda, *teveffa*'nın anlamının "can alma" olduğu açıkça anlaşılır. Bu kelimeye mecazi anlamı olan "uyku" veya "öldürmeksizin çekip katına alma" anlamı verenler olmuşsa da, Kur'an Hz. Peygamber'den önce hiç kimseye ölümsüzlük bahşedilmediğini açıkça ifade eder (21:34-35; ayrıca krş: 13:38; 21:8; 25:20). Buradaki *ref'* sözcüğü, Kur'an'da Hz. Lût'a atfedilen "Ben Rabbime hicret ediyorum" (29.26) sözündeki hicret ve Hz. İbrahim'e atfedilen "ben Rabbime gidiyorum" (37:99) cümlesindeki "gitme" gibi mecazidir.

3 *Ref*, sözlükte hem maddî hem de mânevi yükselmeyi ifade eder. Kur'an'da her iki anlamıyla kullanılmıştır. Fakat ilginç olan *teveffi* kelimesine lafzi mânası dururken mecazi olarak "uyku" anlamı verenler, aynı cümlenin devamın-

daki *ref* kelimesine lafzi mâna vermişlerdir. "Allah'ın katının" neden gök olduğu sorusu da cevaplanmamış olarak kalır. Her ne kadar 67:17'de Allah'ın gökte olduğu dile getirilirse de, Zemahşerî'nin de vurguladığı gibi bu âyet Allah'ın mekânını değil müşriklerin yanlış inanışını dile getirir. Açıktır ki *ref* mânevi bir yüceltme ve ilâhî ikrama nail kılmadır. *Ref*'e sadece Hz. İsa değil, Hz. İdris de muhatab olmuştur (19:57).

4 Zımnen: Babasız doğmak bir beşere ilâhlık kazandırsaydı, bu Hz. İsa'dan önce Hz. Âdem'in hakkı olurdu.

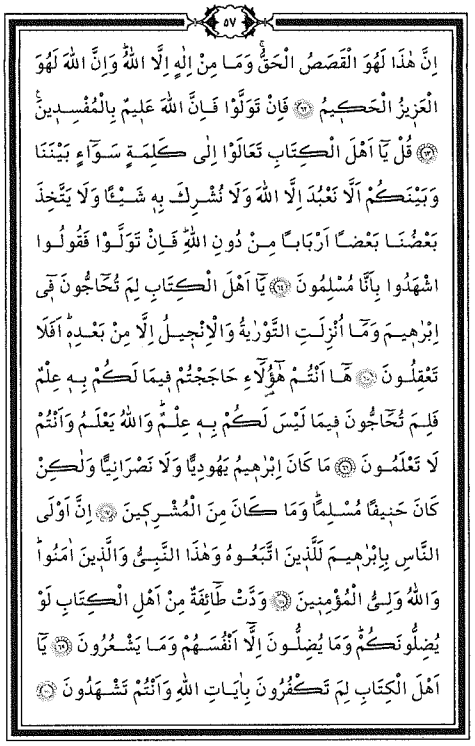
5 Kur'an, Âdem'in ya da Âdemoğlunun elementer kökeniyle ilgili farklı ibareler kullanır (Krş: 15:26; 37:11; 55:14). Bu farklılıklar, insanın elementer yaratılışının aşamalılığına delalet etse gerektir (Bkz: *İtkân* III, 84). İnsanın elementer yaratılışını dile getiren ibarelerin tümünün de belirsiz gelmiş olması dikkat çekicidir. Bunun anlamı, insanoğlunun yaratılışıyla ilgili "topraktan", "çamurdan", "kurutulmuş balçıktan", "konsantre süzülmüş balçıktan", "pişirilmiş balçıktan" türü nitelemelerin, bire bir bilinen toprak, kurutma, pişirme olmanın ötesinde şeyler olduğunun delilidir.

6 *Turabin*'deki belirsizlik çeviriye "türünden" şeklinde yansımıştır.

7 *Yekûn* muzari fiili, gelişerek yenilenen bir süreci ifade eder.

8 Vahiy 'şimdi ve burada'sına, yani vakıaya dönerek Necranlıları lânetleşmeye çağırıyor. Bu çağrı özünde, vicdanı harekete geçirmek için Allah'ı şahit kılma çağrısıdır.

9 Burada geçen *enfusenâ*'dan kasıt Hz. Peygamber'in kendi şahsı değildir. Çünkü insan kendisini bir yere çağırmaz, başkalarını çağırır.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ
﴿٦٣﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا
وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ
بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا
اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي
إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ ۚ أَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَا أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ
فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِنْ
كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوْلَى
النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ
وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾ وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ
يُضِلُّونَكُمْ ۚ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَا
أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾

62 İşte budur işin hakikati; Allah'tan başka ilâh asla yoktur:[1] Hiç kuşku yok ki Allah, evet, yalnızca O'dur her işinde mükemmel, her hükmünde tam isabet sahibi olan. **63** Eğer yüz çevirirlerse, unutmasınlar ki, Allah (akideyi) ifsat edenleri çok iyi bilir.[2]

64 De ki: "Ey kitap ehli! Sizinle aramızdaki şu ortak ilkeye gelin:[3] Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceğiz, O'ndan başka hiçbir şeye ilâhlık yakıştırmayacağız, Allah'ın yanı sıra başka birilerini rabler olarak kabul etmeyeceğiz![4] Ve eğer yüz çevirirlerse o zaman deyiniz ki: Şahid olun ki biz, kesinlikle O'na teslim olduk.

65 Ey kitap ehli! Neden İbrahim hakkında tartışıp duruyorsunuz? Oysa ki Tevrat da, İncil de ondan sonra indirildi. Aklet-miyor musunuz? **66** Hadi şu bildiğiniz şeylerde tartıştınız, fakat bilmediğiniz şey hakkında niçin tartışırsınız? Hâlbuki Allah bilir, fakat siz bilemezsiniz: **67** İbrahim ne Yahudi ne de Hıristiyan idi, fakat tam anlamıyla Hakka yönelmiş bir müslümandı; Allah'a şirk koşanlardan da değildi.[5] **68** Gerçekte İbrahim'e en yakın olanlar ona uyanlardır; yani,[6] işte bu peygamber ve iman edenlerdir: şu da var ki Allah inananların tümüne yakındır.

69 Önceki vahiylerin takipçilerinden kimileri sizi aldatmak isterler;[7] fakat onlar kendilerinden başkasını aldatmış olmazlar, üstelik bunun farkına da varmazlar.

70 Ey önceki vahyin takipçileri! Bizzat kendiniz şahit olup dururken Allah'ın mesajlarını neden inkâr ediyorsunuz?

---

1 Zemahşerî'nin dediği gibi bu ibare *lailâhe illallah*'la anlamdaştır. Olumsuzlamanın daha kapsamlı olması için *min* kullanılmıştır. Bu fark çeviriye "asla" karşılığıyla yansımıştır.

2 Kur'an'ın muhataplarına tarihi uyarısı: Ey Ümmet-i Muhammed: Hıristiyanlaşmayın! (Konu için bkz: *Üç Muhammed*, 43-63)

3 Zımnen: Biz bize çağırmıyoruz, siz de kendinize çağırmayın! Hep birlikte ilkeler üzerinde buluşalım. Allah'ın koyduğu ilkelere çağırmak Allah'a çağırmaktır: "Allah'a çağırandan daha güzel sözlü biri olabilir mi?" (41:33)

4 Bu âyetler İbn Hişam'a göre Necran Hıristiyanlarının ziyareti sırasında nâzil olmuştur. Bu âyetler, din adamlarını haram-helâl koyucu olarak gören, daha da garibi Hz. İsa'yı tanrılaştırarak kendilerini "taptığı tanrıyı atayan makam" konumuna yücelten Pavluscu Hıristiyanlığın yaman çelişkisini ortaya sermektedir.

5 İbrahimî akideye çağrı, öze dönüş çağrısıdır, İslâm çağrısıdır. Zira Hz. İbrahim teslimiyetin sembolüdür ve İslâm teslimiyettir.

6 *Vav*'ın yeri geldikçe kullandığımız "yani" anlamının delillerinin başında bu âyet gelir.

7 Tıpkı 71-73. âyetlerde anlatılan çirkin yöntemlerle.

71 Ey önceki vahyin takipçileri! Niçin hakka bâtıl elbisesi giydirip de bildiğiniz hâlde hakikati gizliyorsunuz?

72 Önceki vahyin takipçilerinden bir gurup dedi ki: "İman edenlere indirilen vahye günün başında inandığınızı söyleyin, o günün sonunda[1] inkâr edin;[2] bu sayede belki (imanlarından) dönerler; 73 fakat sizin dininize uymayan kimseye asla (yürekten) inanmayın!"

(Şu hakikati) ilan et: "Doğru Rehberlik sadece Allah'ın rehberliğidir;[3] size verilenin bir benzerinin başka birine de verilmesi (zorunuza mı gitti), yoksa Rabbinizin huzurunda aleyhinize delil getirirler diye mi (korkuyorsunuz)?[4]

(Şunu da) ekle: "Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir, onu dilediğine bahşeder; zira Allah (lutfunda) sınırsız olandır, her şeyi bilendir: 74 Dilediğine rahmetini bağışlar: zaten Allah muazzam lütuf sahibidir.

75 ÖNCEKİ vahyin takipçilerinden öyleleri var ki, kendisine bir hazine emanet etsen (kuruşuna dokunmadan) iade eder; öyleleri de var ki, tek bir dinar emanet etsen tepesine dikilmedikçe sana geri vermez. Bu, onların, "Bizden[5] olmayanlara yaptıklarımızdan dolayı bir şey lazım gelmez" şeklindeki iddiaları yüzündendir. Fakat onlar bile bile Allah hakkında yalan söylüyorlar.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ
الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾ وَقَالَت طَّائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
آمِنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا
آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ
قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَى اللَّهِ أَن يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ
يُحَاجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن
يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ
ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِن تَأْمَنْهُ
بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُم مَّنْ إِن تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَّا يُؤَدِّهِ
إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ
عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا
قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا
يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

76 Bilakis, kim taahhütlerine sadık kalır ve sorumluluk bilinci taşırsa, iyi bilsin ki Allah sorumluluk bilinciyle hareket edenleri sever.

77 Allah'a karşı taahhütlerini ve yeminlerini[6] az bir pahaya satanlar var ya: onların âhirette payı olmayacak, Allah onlarla konuşmayacak, kıyamet günü Allah onların yüzüne bakmayacak ve arındırmayacak onları: nihayet onları acıklı bir azap bekleyecek.[7]

---

1 Esamm bunu "vahyin bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmek" şeklinde anlar (Râzî). "Günün başında-günün sonunda" ifadeleri "Kur'an'dan ilk indirilenler-son indirilenler" şeklinde de anlaşılabilir.

2 Yani: İkiyüzlülük yapın. Kaynak dilin üslûbu gereği ikinci şahıs kipiyle ifade edilen bu cümle Türkçe'de şöyle anlaşılmalıdır: "..günün başında *inandığımızı* söyleyip, sonunda indirileni inkâr *edelim*". Bir sonraki cümlede yer alan "sizin dininize", "bizim dinimize" şeklinde anlaşılmalıdır.

3 *Hudallah*'ın irabı konusunda Musa Carullah şöyle der: "Kâlben inanıyorum ki bu âyette geçen *hudallâh* terkibi haberdir. Başına lamı tarif alan *el-huda* kelimesi ise mübtedadır. Zira her türlü hidayeti Allah'ın hidayeti saymak ancak

bu şekilde anlaşılabilir. Aklın gereği de budur. Bunun tersi yanlış olup âyetin anlamını bozar. Benim bu görüşüm bir çok âyeti içermekte ve ben bu konuda Kur'an'ın irabını yapan ilim ehline muhalif düşünmekteyim (*Kitabu's-Sünne*, s. 23).

4 Râzî âyetin bu cümlesini "çözülmesi çok zor bir problem" olarak niteler ve beş ayrı görüş zikreder. Bu cümlenin Allah'a mı, Yahudilere mi izafe edileceği sorununda birincilerden yana tavır koyar. Buna karşın Taberî, tüm görüşleri naklettikten sonra, dil ve bağlama uygunluk gerekçesiyle "De ki: Doğru yol Allah'ın yoludur" ara cümlesi dışındakileri, bir sonraki "de ki"ye kadar Yahudilerin sözü olarak alır. Diğer görüşleri "yanlış ve tartışmaya açık" olarak niteler.

5 Lafzen: "Kitap ehlinden.."

6 *Ahdullah* hem "Allah'ın verdiği taahhüd" hem de "Allah'a verilen taahhüd" anlamına gelir. Vicdan ve fıtrata delalet eder. Her sapma, aslında vicdan ve fıtrata ihanettir. Fıtrat ve vicdana her ihanet ise, özünde Allah'ın ahdine ve Allah'a verilen söze ihanettir.

7 Şu âyetle birlikte okunmalıdır: "Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onları temizlemeyecek, can yakıcı bir azab da onların olacak!" (2:174).

78 Yine onlardan öylesi de var ki, Kitap'tan olmadığı hâlde ona ait olduğunu sanasınız diye Kitabı çarpıtırlar ve o Allah katından olmadığı hâlde "Bu Allah katındandır" derler: sonuçta onlar bile bile Allah'a iftira etmiş olurlar.[1]

79 Allah'ın kendisine vahiy, hüküm ve peygamberlik verdiği hiç kimsenin, bunun ardı sıra topluma "Allah'ın peşi sıra bana da kulluk edin!" demesi düşünülemez. Aksine "İlahi kelamı derinliğine öğrenip onu başkalarına da öğreterek[2] Rabbânî adamlar olun!" der.[3]

80 Yine o, melekleri ve peygamberleri rabler edinmenizi emretmez; siz Allah'a kayıtsız şartsız teslim olduktan sonra, o size inkârı emreder mi hiç?

81 Allah peygamberler (aracılığıyla kitap ehlin)den; "Eğer vahiyden ve hikmetten size bir pay verdikten sonra size hakikatten yanınızda kalanı tasdik eden bir elçi gelirse,[4] kesinlikle ona inanmalı ve yardım etmelisiniz" taahhüdünü aldığı zaman[5] sordu: "İşte bu şarta dayalı ahdimi alıp kabul ettiniz mi?"

"Kabul ve tasdik ettik!" diye cevap verdiler.

Allah buyurdu: "O hâlde şahid olun! Ben de sizinle birlikte şahitler arasında olacağım!"

٥٩

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَٰبِ لِتَحْسَبُوهُ
مِنَ الْكِتَٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَٰبِ ۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِندِ
اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ ۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَٰبَ
وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِّي
مِن دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِن كُونُوا رَبَّٰنِيِّينَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ
الْكِتَٰبَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَن تَتَّخِذُوا
الْمَلَٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيِّۦنَ أَرْبَابًا ۚ أَيَأْمُرُكُم بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنتُم
مُّسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَٰقَ النَّبِيِّۦنَ لَمَآ ءَاتَيْتُكُم
مِّن كِتَٰبٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ
لَتُؤْمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥ ۚ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ
ذَٰلِكُمْ إِصْرِى ۖ قَالُوٓا۟ أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَٱشْهَدُوا۟ وَأَنَا۠ مَعَكُم
مِّنَ الشَّٰهِدِينَ ﴿٨١﴾ فَمَن تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ
الْفَٰسِقُونَ ﴿٨٢﴾ أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُۥٓ أَسْلَمَ مَن فِى
السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

82 O hâlde her kim bundan sonra yüz çevirirse, işte onlar yoldan çıkmış olanların ta kendileridir.

83 Yoksa onlar, Allah'ın dininden gayrı (bir inanç sistemi) mi arıyorlar? Oysa ki bütün göktekiler ve yerdekiler ister istemez O'na teslim oldular: Çünkü hepsi (sonunda) O'na varacaklar.[6]

---

1 Bunun en tipik örneği Hz. İsa'nın tüm insanlığı yaratan ve yaşatan anlamına mecazen kullandığı "Babam" mecazını Pavlus Hıristiyanlığı'nın hakikate taşıması ve İsa'yı "Allah'ın oğlu" ilan etmesidir. Luka şöyle yazıyor: "Onu gördükleri zaman şaştılar ve anası ona dedi: Oğul, neden bizi böyle ettin? İşte babanla ben yüreğimiz çok sıkılarak seni aradık. Onlara dedi: Neden beni aradınız? Bilmiyor muydunuz ki benim için Baba'mın evinde bulunmak gerektir? Onlar ise kendilerine söylenen sözü anlamadılar" (2:48-50). Ve Markos: "Hepimizin Baba'sı bir değil mi? Bizi Allah yaratmadı mı?" (2:10) Ve Matta: "göklerden bir ses dedi: Sevgili oğlum budur, ondan razıyım" (3:16-17). Hz. İsa risaletini tebliğe başladığında, Yahudilerin kolektif tanrı anlayışını yansıtan "İlahımızı" "İlahıma" çevirdi. Bu onların zoruna gitti. Oysa Eski Ahid'de tüm insanlardan "Allah'ın oğulları" olarak söz ediliyordu (Tekvin 6:13). Ve mecaz cahillerin elinde hakikate dönüşünce, Tevhid de şirke dönüştü.

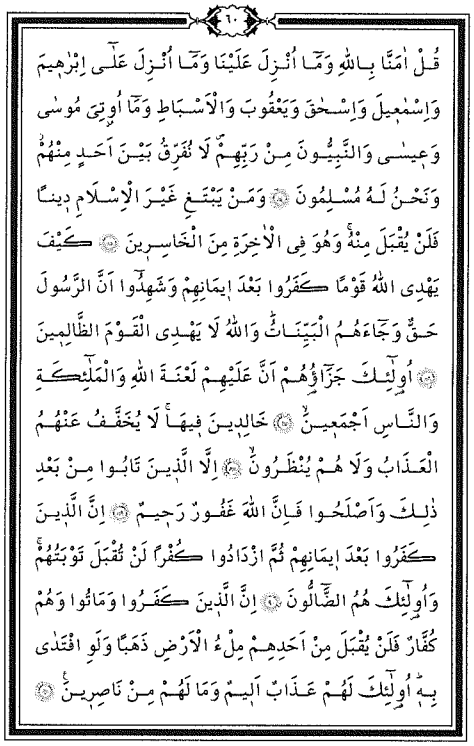
2 Veya: "İlahi kelamla terbiye olup başkalarını da terbiye eden.."

3 Rabbâni adamlar: Rabbin terbiyesine tam teslim olarak o terbiyeden geçmiş ve bu bilinçle Rabbe hayatını adamış adamlar...

4 Önceki elçilerin kendilerinden sonra gelecek elçiye atıf yapmaları, sadece Hz. Peygamber örneğiyle sınırlı değildir. Gelecek bir elçiyi müjdelemek neredeyse bir vahiy geleneği hâlini almış, bunun sonucu olarak da Allah peygamberlerden kendilerinden sonra peygamber geleceğini haber vermelerini istemiştir (Krş: *Yaratılış* 12:1-3, 16:20, 69:10; *Tesniye* 18:18, 33; *Daniel* 2:31-32; 7:13-14; *Mezmurlar* 65:3-18; *İşaya* 21:6-7, 13-16; 62:9 vd.; 63:1-6; *Habacuc* 3:3; Matta 21:33-34; *Yahyâ* I, 21, 14:15-16; 15:26-27; 16:7-16).

5 Lafzen: "peygamberlerden". Taberî'nin, bu ibare hakkında sahabi ve tabiin müfessirlerinden naklettiği farklı görüşleri Zemahşerî tasnif eder ve gramatik açıdan gerekçelendirir. Zemahşerî, bu lafzi anlamın yanında üç ihtimal daha zikreder. 1) Buradaki "taahhüd"ün "peygamberlere" izafeti tıpkı *misakullah* ve *ahdullah* da olduğu gibi "taahhüd edene" değil "kendisi adına taahhüd alınana"dır. Bu durumda anlam şöyle olur: "Peygamberlerin ümmetlerinden aldığı taahhüdü Allah da onlardan aldı." 2) Burada kendilerinden taahhüd alınan "peygamberlerin çocukları" yani İsrâiloğullarıdır, muzaf düşmüştür. 3) Burada kast olunan kitap ehlidir, çünkü onlar "Biz peygamberliğe daha layığız, çünkü biz peygamberlerin kendilerinden çıktığı kitap ehliyiz" iddiasında bulunuyorlardı. Ubeyy ve İbn Mes'ud'un *ve iz ehazallahu misaka'l-lezine ûtu'l-kitab* şeklindeki kıraatleri de bunu desteklemektedir (Taberî; Zemahşerî, Ebu Müslim'den Râzî). Taberî'nin kendi görüşü, âyetin lafzi anlamıdır. Buna göre söz konusu taahhüd doğrudan tüm peygamberlerden alınmıştır. Taberî'nin âyete yüklediği anlam şudur: "Ey Kitap ehli! Allah'ın peygamberlerden aldığı şu taahhüdü hatırlayın: "Ey peygamberler! Size ne zaman vahiyden ve hikmetten bir pay verilir de, bunun ardından, katımdan size hakikatten yanınızda kalanı tasdik eden bir elçi gelirse, kesinlikle ona inanmalı ve yardım etmelisiniz." Taberî, bu tercihini Süddi'den aktardığı rivayetle pekiştirir. Ancak doğruya en yakın anlam, bizim âyetin mealinde tercih ettiğimiz anlamdır. Bu anlamı, bir sonraki âyet de pekiştirmektedir. Eğer kendilerinden taahhüd alınanlar doğrudan peygamberler olsaydı, onlar için "Her kim bundan sonra yüz çevirirse, işte onlar.." denilmezdi. O hâlde, söz konusu taahhüd peygamberler aracı kılınarak kitap ehlinden, özelde İsrâiloğullarından alınmıştır. Hz. Peygamberi reddeden Medine Yahudileri, bu sözleşmeye ihanet etmekle "fâsık" olmuşlardır.

6 Bu mealde bir âyet ve "göktekiler ve yerdekiler" listesinde bulunan insanın "ister istemez O'na teslim olması"nın ne demek olduğu için bkz: 22:18, not 4.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ
وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوتِيَ مُوسٰى
وَعِيسٰى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ۝ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِينًا
فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝ كَيْفَ
يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا اَنَّ الرَّسُولَ
حَقٌّ وَجَآءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ
۝ اُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ
وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ ۝ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ
الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ۝ اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ
ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ اِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ
وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ۝ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ
كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِلْءُ الْاَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدٰى
بِهِ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ۝

84 De ki: "Allah'a, bize indirilene,[1] İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve onun neslinden gelenlere indirilene; Rablerinden Musa'ya, İsa'ya ve (diğer) tüm peygamberlere bahşedilene inanırız; onlar arasından hiç birini ayırt etmeyiz; ve biz yalnız O'na teslim oluruz.

85 Her kim kendisine Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyet yolundan başka[2] bir din ararsa, bu kendisinden asla kabul edilmeyecektir; üstelik o âhirette de kaybedenlerden olacaktır.

86 İman ettikten, Elçi'nin hak olduğuna şahit olduktan, kendilerine hakikatin apaçık belgeleri geldikten sonra inkâra sapan bir toplumu Allah nasıl muvaffak eder? Çünkü Allah, zulme gömülen bir topluma asla rehberliğini bahşetmez.[3]

87 Onların karşılığı, Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların lânetine[4] uğramak olacaktır: **88** Onlar bu hâlde kalacaklar; ne azapları hafifletilecek ne de onlara süre tanınacaktır. **89** Ama tevbe edenler ve durumlarını düzeltenler hariç; çünkü Allah'ın bağışı da, merhameti de tariflere sığmaz.[5]

90 İman etmelerinin ardından inkâra sapıp, sonra da inkârda ileri gidenlere gelince: Onların tevbesi kabul olunmayacaktır; işte asıl sapıklar onlardır.

91 İnkârda direnenler ve inkâra saplanmış hâlde ölen kimselere gelince: Yeryüzünün bütün hazinelerini verseler bile onlardan kurtuluş akçesi kabul edilmeyecektir: işte onlar içindir acıklı azap ve onlara yardım eden de çıkmayacaktır.

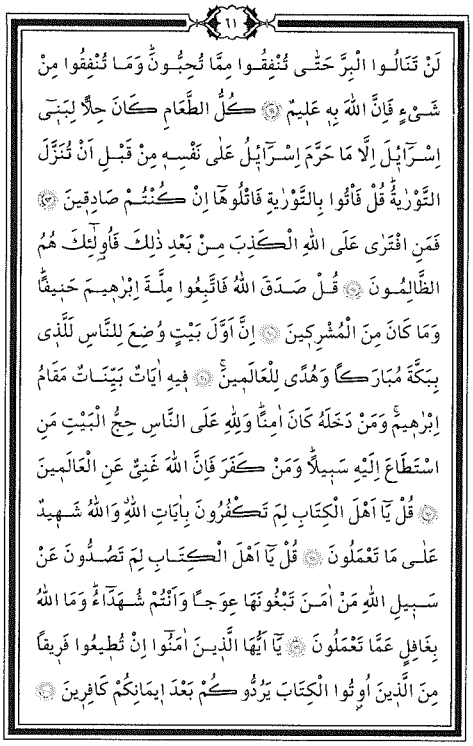
1 Burada *'aleyna* olarak gelen ibare 2:136'da *ileyna* olarak gelir. *'Alâ* ile gelen tek bir kaynaktan inişe delalet ederken, ila ile gelen mü'minlere her bir taraftan ulaşmasına delalet eder (*İtkân* III, 343). Zımnen: Vahyin kaynağı tektir; zaman, mekân ve isim farklılıkları bu hakikati değiştirmez.

2 Yani tüm peygamberlerin yolu olan ve insanlığın değişmez değerlerinin öbür adı olan islâm. İslâm'ın tek din oluşu, Allah'a kulluğun Allah'a kayıtız şartsız teslim olmaktan başka bir yolunun bulunmayışı demektir. Yoktur, çünkü İslâm, Allah'ın hakkını teslim etmek için Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmak demektir.

3 Gerçek zulüm, hakikatin apaçık delilleri geldikten sonra sapmaktır.

4 *La'net*: Kuş vb gibi ekine zarar verecek hayvanları uzaklaştırmak için dikilen insan maketlerine *er-raculu'l-la'în* denilir (*Tâc*). Bu da, kelimenin "uzaklaşmak, kovmak, kovulmak, dışlamak, dışlanmak" anlamına geldiğini gösterir. Allah'ın lâneti, birini rahmetinden dışlamasıdır.

5 *Ğafûrun-Rahîmun*'deki belirsizlik çeviriye böyle yansımıştır.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ
شَيْءٍ فَإِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي
إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ
التَّوْرَاةُ ۗ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾
فَمَنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَأُولٰئِكَ هُمُ
الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ ۗ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ
وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي
بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ
إِبْرَاهِيمَ ۖ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ۗ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ
اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ
﴿٩٧﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ شَهِيدٌ
عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ
سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ ۗ وَمَا اللّٰهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا
مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾

92 SEVDİĞİNİZ şeylerden infak etmedikçe fazilete ulaşamazsınız; zaten ne infak ederseniz edin, kesinlikle Allah onu ayrıntısıyla bilir.[1]

93 Tevrat indirilmeden önce İsrâil(oğullarının)[2] kendisine haram kıldığı şeyler dışında bütün yiyecekler İsrâiloğullarına helâl idi.[3] De ki: "Hadi, eğer sözünüzün eriyseniz getirin Tevrat'ı da onu gösterin!"

94 Ve her kim bundan böyle Allah'a iftira atarsa,[4] işte kendilerine zulmedenler onlardır.

95 De ki: "Allah haklıdır: Şu hâlde, yalnız Hakka yönelen ve müşriklerden de olmayan İbrahim'in inanç sistemine uyun!

96 Zira insanlık için inşa edilen ilk mabet, Bekke'deki bereketli ve bütün toplumlar için hidayet merkezi olan mabet idi. **97** Buna delalet eden işaretler hâlâ orda duruyor; orası İbrahim'in makamıdır: oraya giren herkes emin olur. Ve ona ulaşmaya gücü yeten herkesin mabedi haccetmesi, Allah'ın insanlık üzerindeki hakkıdır.[5] Kim de nankörlük ederse, iyi bilsin ki Allah hiç bir varlığa muhtaç değildir.

98 DE Kİ: "Ey önceki vahyin takipçileri! Allah yaptıklarınıza şahid olup dururken niçin Allah'ın âyetlerini reddediyorsunuz?

99 De ki: "Ey önceki vahyin takipçileri! Doğru olduğuna bizzat şahit olduğunuz hâlde onu eğri göstermeye çalışarak, iman edenleri niçin Allah yolundan döndürmeye çabalıyorsunuz?

100 Siz ey (bu vahye) iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir fırkaya uyarsanız, sizi imanınızdan sonra yeniden inkâra döndürürler.—>

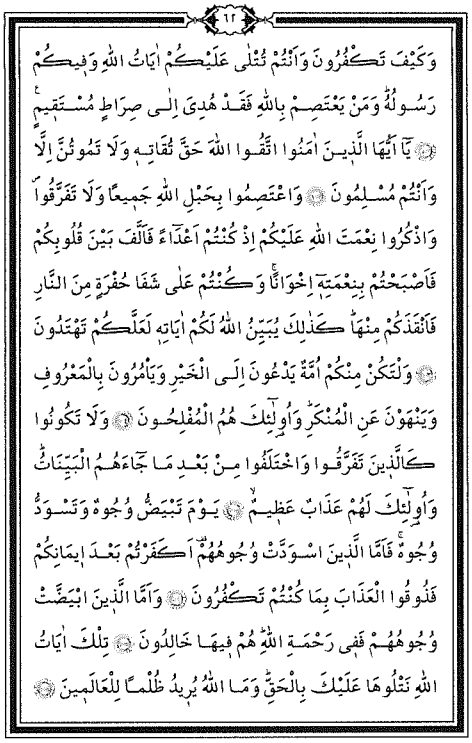
1 Öncesiyle bağlantılı okunduğunda, imandan sonra infakın geldiği görülecektir.

2 Buradaki *İsrâil*'den kasıt İsrâiloğullarıdır. Yahudiler, kendileri için *İsrâil* adını yalın olarak kullanırlar. Tefsirlerde, İsrâil'den kastın Yakub peygamber olduğuna dair rivayetler gelmişse de, bu kesin bir delile dayanmaz. Bu konudaki rivayetler -her ne kadar Hakim İbn Abbas'a atfedilen bazı rivayetlerin sıhhatine hükmetmişse de- İsrâiliyyat menşelidir. Hz. Yakub'un Allah'la sabaha kadar güreşip onu yendiği türünden Allah'ı cisimleştiren rivayetler de bu çerçevede anlatılır (*el-Menâr*).

3 Mü'min İsrâiloğullarının Yahudileşme göstergelerinden biri olan gösterişçi sahte dindarlığın rolüne dair dikkat çekici bir örnek.

4 Zımnen: Allah'ın açıkça yasaklamadığı bir şeyi "Bunu Allah haram kıldı" diyerek yasaklamak Allah'a iftiradır.

5 Zira Kâbe, insanlığın İman babası Hz. İbrahim'den bir hatıradır. Mümkündür ki insanı yeryüzünde misafir eden ilk toprak parçasıdır. Bu yüzden hacca gitmek, gurbete değil sılaya gitmektir. Bu yüzdendir ki sadece mü'minlere farz olan hac ibadeti için bu âyette ilginç bir biçimde "insanlık üzerine" ('ale'n-nâs) ifadesi kullanılmaktadır. Bunun en mukni açıklaması da, haccın insanlığın ilk vatanına bir teşekkür olmasıdır.

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ
رَسُولُهُ ۗ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
۞ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا
وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ۞ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ
وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ
فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا ۚ وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ
فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
۞ وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۞ وَلَا تَكُونُوا
كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ
وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۞ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ
وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۞ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ
وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۞ تِلْكَ آيَاتُ
اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ۞

<—101 (Onlar böyle yapabilirler), ama siz nasıl olur da Allah'ın âyetleri size okunup dururken ve O'nun elçisi aranızdayken inkâra yeltenebilirsiniz? Ne var ki Allah'a sımsıkı yapışan, dosdoğru bir yola yöneltilecektir.

102 Ey (bu vahye) iman edenler! Allah'a karşı sorumluluğunuzun gereğini hakkıyla yerine getirin! Ölüm size gelip çatmadan evvel O'na kendinizi kayıtsız şartsız teslim etmeye bakın!

103 Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın ve birbirinizden ayrılmayın![1] Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman iken kalplerinizin arasını uzlaştırdı da, O'nun lutfu sayesinde kardeşler oldunuz; ve siz ateşten bir çukurun kenarındaydınız da, sizi oradan kurtardı! İşte bu şekilde Allah size mesajlarını açıklar ki doğruyu bulasınız. **104** Öyleyse sizler hayra çağıran, meşru ve iyi olanı öneren, kötü ve yanlış olandan da sakındıran, (ümmet olmanın gereğini yapan) bir ümmet olun![2] İşte onlardır ebedi saadete erecek olanlar.

105 Kendilerine hakikatin apaçık belgeleri geldikten sonra parçalanıp birbirine düşen kimseler gibi olmayın;[3] işte bunlar için korkunç bir azap vardır; **106** bazı yüzlerin ağarıp bazı yüzlerin karardığı o günde, yüzü kara çıkanlara (denilecek ki): "İmana erdikten sonra inkâra saptınız ha? O hâlde, inkârınızdan dolayı tadın azabı!" **107** Fakat yüzü ağaranlar Allah'ın rahmetine dalacaklar; onlar o rahmette ebediyyen kalacaklar.

108 Bütün bunlar Allah'ın mesajlarıdır. Bunları belli bir amaç uğruna sana bildiriyoruz; zira Allah hiçbir varlığın haksızlığa uğramasını dilemez.

---

1 Allah Rasulü bu ipin Kur'an olduğunu söylemiştir (Müslim, 2:227; Tirmizî, 4:343). Vahdet sosyal tevhid, tevhid akidevi vahdettir. Doğal olarak tefrika da sosyal şirk olmaktadır.

2 Çevirimiz, Nesefi'nun min'i beyaniyye sayan (ve'l-tekûnû ummeten) yaklaşımına dayanır. Altenatif bir anlamı da şudur: "Ümmet saparsa onu düzeltecek bir maya topluluk bulunsun!" Bu bir ebedi risalet çağrısıdır. Risaletin Nebi'den sonra ümmetin omuzlarında olduğunu beyan eden bu âyet 35:32 ışığında anlaşılmalıdır. Bu âyet "ümmet" olmanın birtakım kurmak ve kuru kuruya o takıma mensup olmak değil, ehliyet ve liyakat kesbetmek demeye geldiğinin belgesidir. Zira *ummet*'in türetildiği kök "anne", ümmet de insanlığa anne gibi şefkat ve merhamet abidesi kesilen toplulumdur.

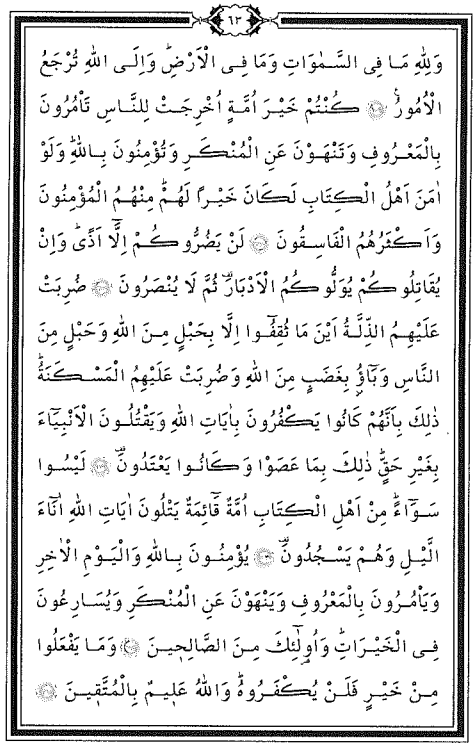
3 Yasak olan görüş farklılığı değil, bu farklılıkların inanç birliğini parçalamasına izin vermektir.

109 Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'a aittir; ve tüm iş ve oluş sonunda Allah'a döner.[1]

110[2] SİZ, insanlık adına çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz;[3] iyi ve doğru olanı önerir, kötü ve yanlış olandan sakındırırsınız;[4] zira Allah'a güvenip inanırsınız.[5] Eğer kitap ehli de güvenip inansaydı, haklarında hayırlı olurdu. Onlardan (Allah'a) güvenip inananlar varsa da, çoğunluğu yoldan çıkmıştır: 111 onlar size, geçici eziyet vermenin dışında, kalıcı hiç bir zarar veremezler; sizinle savaşacak olsalar arkalarını dönüp kaçarlar: Sonra onlara yardım da ulaşmaz.

112 Onlar Allah'a ve insanlığa karşı taahhütlerine yapışmadıkları sürece, nerede olurlarsa olsunlar zillete mahkûmdurlar. Zira Allah'ın gazabına uğramış, üzerlerine zillet ve miskinlik damgası vurulmuştur.[6] Bütün bunların nedeni, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Bunlarsa, isyankâr olmaları ve ısrarla taşkınlıkta bulunmaları yüzündendir.

113 Onların hepsi bir değildir;[7] önceki vahyin takipçilerinden, gece boyunca Allah'ın âyetlerini okuyup secdeye kapanan

onurlu[8] bir topluluk da vardır.

114 Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar; iyi ve doğru olanı önerir kötü ve yanlış olandan sakındırırlar;[9] ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışırlar: işte bunlar aktif iyi olanlardır.[10] 115 Onların yaptığı hiç bir iyilik zayi olmayacaktır: çünkü Allah sorumlu davrananları çok iyi bilir.

---

1 Muhteşem final: Pasaj kozmik tevhide dikkat çekerek son buluyor. Zımnen: Ey insan! Bütün bir kâinat Allah'a aitken, sen O'na isyan ederek kime sığınmayı düşünüyorsun?

2 Buradan itibaren sûre, Uhud imtihanı üzerinden İslâm cemaatine hitap ediyor ve evrensel ahlâkî sorumluluğunu hatırlatıyor.

3 *Kâne* yardımcı fiilinin konumuna göre şu anlamlar da verilebilir: "ümmet idiniz", "ümmet oldunuz". Ebu Müslim bu ilâhî hitabı, Allah'ın âhirette yüzü ak çıkan mü'minlere hak ettikleri ödülü muştularken yaptığı hitap olarak alır (Nkl: Râzî).

4 İyiyi önerip yanlıştan sakındırma, imanla doğrudan alâkalı Kur'anî bir emirdir (104. âyetle krş.) Sosyal bünyenin savunma mekanizmasına tekabül eder.

5 Hemen arkadan gelen ibareden de anlaşılacağı gibi buradaki iman, imanın ahlâkî karşılığı olan "güven" vurgusu taşımaktadır.

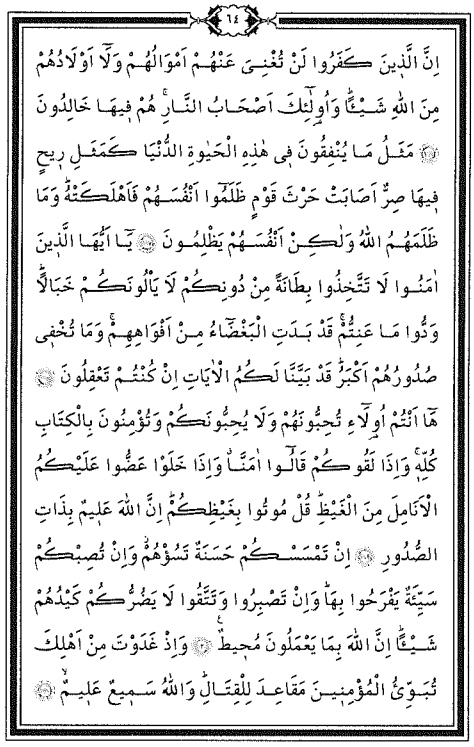
6 Zira günaha aldırmamışlar, bunun sonucunda toplumu pasif iyiler değil aktif kötüler yönlendirmiştir.

7 Kur'an süpüren değil seçip ayıran mümeyyiz akla davet ediyor. Sadece pirincin içindeki taşı değil, taşın içindeki pirinci de ayıklıyor.

8 Âyetteki *kaimetun* sıfatı, bir üstteki âyette geçen "zillet ve miskinlik"in zıddı olarak gelmiştir. Bu nedenle biz, "dimdik ayakta, başı dik" anlamındaki bu kelimeye "onurlu" karşılığı verdik.

9 113. âyetle birlikte: Gerçek mü'minler kitap ehlinden iyileri fark ederken kendi içlerindeki kötüleri de fark edip ıslaha çalışırlar.

10 *Sâlihîn*, ism-i faildir. Fail iyi olmak, meful iyi olmaktan da, mücerret iyi olmaktan da farklıdır. Özne ve aktif iyi olmaktır. Müddessir sûresinin ilk âyetinde Hz. Peygamber'e emredilen de zımnen budur: Ey yatan iyi! Yatan iyi olmak yetmez; kalk ve yatanları da kaldırmak için uyar! {Krş: 74:1-2}

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ
مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
۝ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَٰذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ
فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا
ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا
وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي
صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ۝
هَا أَنْتُمْ أُولَاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ
كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ
الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ۝ إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ
سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ
شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ۝ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ
تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝

116 Küfre saplananlara gelince: Onları ne malları ne de çocukları Allah'a karşı koruyabilir. İşte onlar ateş yaranıdır; onlar orada ebedi kalıcıdır.

117 Onların bu dünya hayatı için harcadıkları, kendi kendilerine zulmeden bir toplumun ekinlerine musallat olan ve onu mahveden dondurucu bir kasırgaya benzer:[1] Onlara zulmeden Allah değildir, asıl onlar kendi kendilerine zulmetmektedir.

118 SİZ ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinip içinize almayınız.[2] Onlar size zarar vermek için hiç bir çabadan geri durmazlar; dahası sizi zora sokan her şey hoşlarına gider. Kinleri ağızlarından taşmaktadır; kalplerinde sakladıkları ise daha beter. Biz (buna ilişkin) işaretleri sizin için (işte böyle) açık ve anlaşılır kıldık; tabi ki eğer aklınızı kullanırsanız.

119 Hadi siz onları sevip bağrınıza bastınız; ama onlar, (kendilerine indirilen de dahil) vahyin tümüne inandığınız hâlde sizi sevmezler.[3] Ve sizinle karşılaştıklarında "Biz de inandık" derler, fakat yalnız kalınca size olan kinlerinden dolayı parmaklarına diş geçirirler. De ki: Kininizle geberin! Allah, göğüslerin en mahrem sırlarını bilendir.

120 Eğer siz bir iyiliğe ulaşırsanız buna üzülüverirler; yok eğer başınıza bir kötülük gelirse buna da sevinirler. Ama eğer zorluklara direnir ve sorumluluk bilincini kuşanırsanız, onların tuzakları size hiç bir zarar veremez: Zira Allah, yaptıkları her şeyi çepeçevre kuşatmıştır.

121 Hani, sabahleyin mü'minleri savaş düzenine sokmak için evinden çıkmıştın.[4] Allah da tarifsiz bir biçimde her şeyi duyuyordu, her şeyi biliyordu;—>

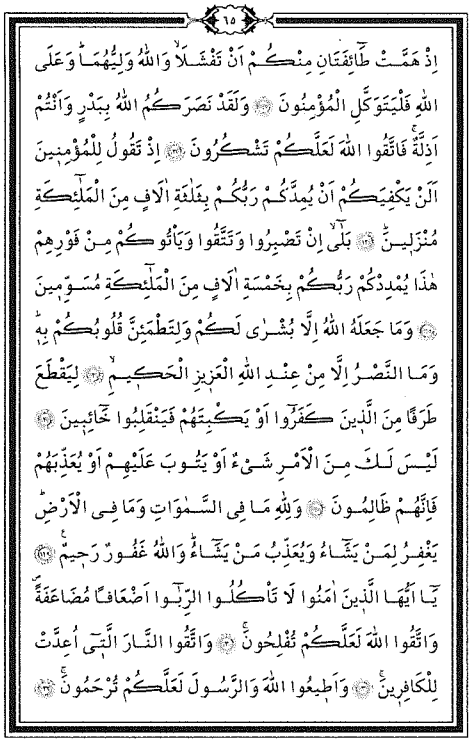
---

1 Zımnen: Onlar kendi elleriyle kendi felaketlerini hazırlamaktadırlar.

2 *Batn*, "içini göstermek" (Râğıb). Yani sırrınızı vermeyin. Mümtehane 8-9, düşman olmayan inançsızlarla insani ilişkiye girileceğini ifade eder. Burada yasaklanan can dost, müttefik ve sırdaş edinmektir.

3 Yani: Siz onların peygamberine ve kitaplarına iman edersiniz, fakat onlar Kur'an'a ve Nebi'ye iman etmezler.

4 Allah Rasulü'nün okçu birliğini Uhud tepeciğine konuşlandırdığı gün kastediliyor.

إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَنْ تَفْشَلَا ۙ وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى
اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ
أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ
أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ
مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰ ۚ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ
هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ
﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۚ
وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ
طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾
لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ
فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ
يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً ۖ
وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ
لِلْكَافِرِينَ ﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾

<—122 içinizdeki iki grubun –Allah onların velisi olduğu hâlde- paniğe kapıldığını da (biliyordu).[1] Artık mü'minler yalnız Allah'a güvenmeliler.

123 Nitekim siz oldukça zayıf bir hâldeyken, Allah size Bedir'de de yardım etmişti.[2] O hâlde, Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ki, şükredenlerden olasınız. **124** Hani sen inananlara demiştin ki: "Gönderilmiş üç bin melekle Rabbinizin imdadınıza yetişecek olması sizin için yeterli değil mi?"[3] **125** Kesinlikle evet! Ama siz zorluklara direnir ve sorumluluk bilincini kuşanırsanız, düşman ansızın size saldırdığında Rabbiniz size anlışanlı beş bin melekle yardım edecektir.

126 Allah bunu, sadece size bir müjde olsun ve gönlünüz onunla ferahlasın diye (vaad) etti; zira (zafer garantili) yardım, yalnızca her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden Allah katından gelir **127** ki, küfre saplanan kimselerden bir kısmını tamamen mahvetsin ya da alçaltsın; sonunda umutsuzluğa kapılarak geri çekilsinler. **128** İlahi emrin gerçekleşmesine dair senin elinde hiçbir yetki yoktur; dolayısıyla onların tevbelerini kabule ya da onları cezalandırmaya karar vermek de (sana düşmez); çünkü onlar zalimlerin ta kendileridir.[4] **129** Oysa, göklerdeki ve yeryüzündeki her şey Allah'a aittir; dilediğini bağışlar, dilediğini cezalandırır; fakat Allah'ın affı da, rahmeti de tarifsizdir .

130 SİZ ey iman edenler! Faizi kat kat artırarak boğazınıza geçirmeyin;[5] sorumluluk bilincini kuşanın ki mutluluğa erebilesiniz! **131** Bir de inkâr edenler için hazırlanmış olan ateşten sakının!

132 Allah'a ve elçisine de tabi olun ki, rahmete mazhar olasınız!

---

1 Güçler dengesizliğini görüp cesaretlerini yitirenler kastediliyor. Taberî'ye göre bu âyetin ilk cümlesi bir önceki âyetin devamıdır.

2 Zımnen: İnsanın dahli ne denli büyük olursa olsun, başarı nihai tahlilde Allah'a aittir.

3 Nebi bunu savaş öncesi orduyu yüreklendirmek için söylemiş olmalıdır. Burada 3000, bir sonrakinde 5000, Bedir'le ilgili Enfâl 9'da 1000... Bu değişken rakamlar ilâhî yardımın ödenen bedelle orantılı olduğunu, dolayısıyla insanın gayretine bağlı olduğunu ifade eder.

4 Taberî ve Ferrâ'ya göre 128. âyet 127. âyetin devamıdır. Buna göre anlam şöyle olur: "...küfre saplananlardan bir kısmını tamamen mahvetsin, veya alçaltsın, ya da tevbelerini kabul etsin, yahut da onlara azab etsin; çünkü onlar zalimlerdir, bu işte senin yapacağın bir şey yoktur."

5 Uhud ile ilgili pasajların arasında faizle ilgili âyetin işi ne? Cevap: Okçuların yerini terk etmesinde en önemli amil faizdi (Krş: 2:275-276).

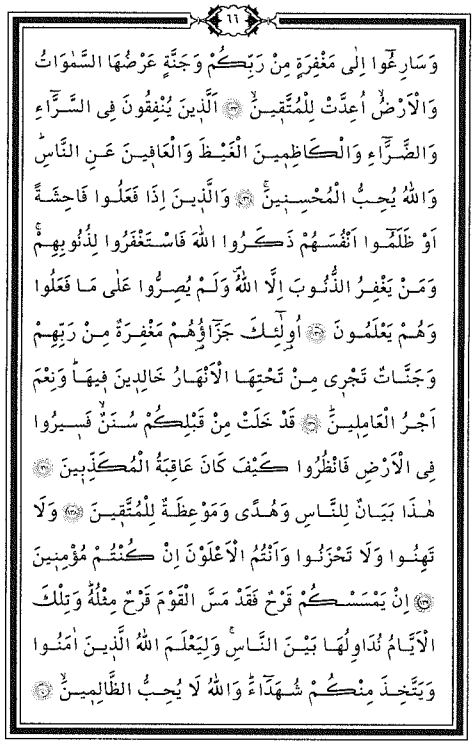
133 Rabbinizin mağfiretine ermek ve muttakiler için hazırlanmış gökler ve yeryüzü genişliğinde[1] olan cenneti kazanmak için birbirinizle yarışın![2] **134** Onlar ki bollukta da darlıkta da infak ederler;[3] öfkelerini kontrol altında tutarlar ve insanların hatalarını bağışlarlar;[4] zira Allah iyilik edenleri sever. **135** Yine onlar, utanç verici bir iş yaptıkları ya da kendi kendilerine bir kötülük ettikleri zaman, Allah'ı hatırlayıp hemen günahları için istiğfar ederler; zira Allah'tan başka günahları kim bağışlayabilir ki? Üstelik onlar, yaptıkları kötülük üzerinde bile bile ısrar da etmezler.[5]

136 İşte bunların ödülü, Rablerinden bir mağfiret ve orada yerleşip kalacakları zemininden ırmaklar çağlayan cennet olacaktır: çalışıp çabalayanlar için ne muhteşem bir ödüldür.

137 Sizden önce de nice hayat tarzları[6] gelip geçti. Öyleyse gezin yeryüzünü ve hakikati yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün.

138 Bu, bütün insanlığa iletilmiş tarifsiz bir bildiridir[7] ve sorumluluk bilincini kuşananlar için de bir rehber ve öğüttür.

139 Öyleyse ne yılgınlığa kapılın ne de üzülün: eğer gerçekten inanıyorsanız, in-

sanların en üstünü mutlaka siz olursunuz.[8]

140 Eğer size bir zarar dokunduysa, elbet benzer bir zarar (başka) insanlara da dokundu. Zira o (iyi ve kötü) dönemleri biz insanlar arasında döndürür dururuz ki, Allah iman eden kimseleri seçip ayırsın ve sizden hakikate şahit olanları tesbit etsin; çünkü Allah zalimleri sevmez;[9]—>

1 Ebu Müslim, "genişlik" anlamındaki *arz*'ı "talep" karşıtı olan "arz etmek, satışa sunmak, değer biçmek" anlamına almıştır. Buna göre anlam "gökler ve yere eşdeğer olan cenneti.." olur (Nkl: Râzî).

2 Zımnen: Yahudilerle faiz geliri yarıştırmak yerine cenneti kazanma yarışına girin!

3 Zımnen: Darlıkta veremeyenler varlıkta hiç veremezler. Elinize fazla servet geçince onu faizle çoğaltmayı değil, zekât ve infakla çoğaltmayı düşünün. "Artış" anlamına gelen *riba* servetin miktarını artırır fakat ruhunu öldürür. Diri servet sahibini taşırken, ölü serveti sahibi taşır. Yine "artma" anlamına gelen *zekât* görünürde malın miktarını azaltırken, hakikatte bereketini artırır.

4 Allah Rasulü'nün şehirde kalarak savunma savaşı yapma arzusuna rağmen meydan savaşında ısrar edenler, savaşın en zorlu anında savaş meydanını terk etmişlerdi. Rasulullah onlara kızmadı, darılmadı ve ayıplamadı. Bu âyet Rasulullah'ın bu destani olgunluğunu ebedileşirmek ve kendisinden sonrakilere örnek göstermek için inmiştir.

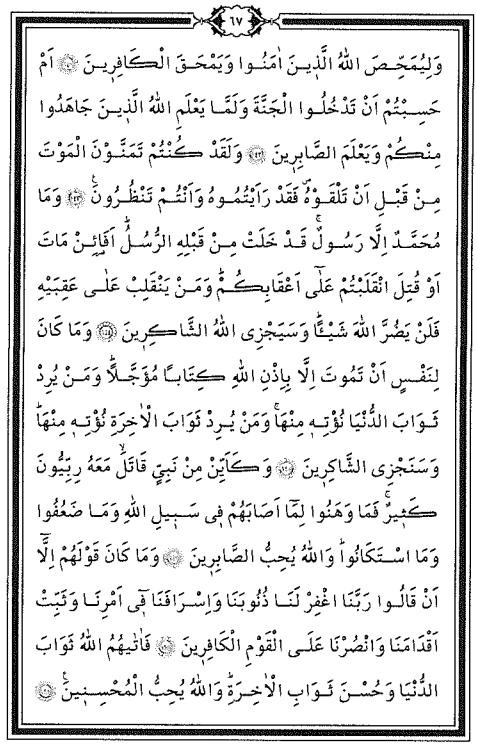
5 Günahta ısrar, günah işlemekten daha büyük günahtır. Zira bu günaha aldırmamanın bir sonucudur. Günaha aldırmamak ise, vicdanın kör imanın pasif oluşunun bir göstergesidir.

6 *Sunen, sunnet*'in çoğuludur. "doğru yol, kendisine uyulan tarz" anlamına gelen sünnet ile olumlu ve olumsuz anlamlarıyla birlikte tüm "gelenekler" kastedilmiştir. Kelimenin kök mânası "hayata dair, orijinal ve sürekli" olanı ifade eder. Olumlu ve olumsuz mânada kullanılır. Buradaki vurgusu olumsuzdur ve sonu helâke açılan "hayat tarzı"na delalet eder (Krş: İbn Aşur). Çöküş ve çözülüşle neticelenen bu gidişat kendisinden önceki olumsuz geleneğin bir uzantısı, kendisinden sonrasının belirleyicisi olduğu için "tarz"dır. Zaten bu yüzden *sunnet* adını almıştır.

7 Taberî'nin İbn İshak'tan nakledip kendisinin de tercih ettiği mânâya göre, "bu" ile kastedilen âyetin öncesinde dile getirilen hususlardır. Bu hususlar, toplumsal değişmenin yasalarına işaret ederler. İşte şu âyet o yasalardan biridir: "bir toplumun bireyleri kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe Allah da o toplumun gidişatını değiştirmez." (13:11)

8 Şu âyetler ışığında anlaşılmalıdır: "zira sizsiniz üstün olan, çünkü Allah sizinle beraberdir" (47:35 ve bkz. İlgili not). "Elbet Ben galip geleceğim: Ben ve elçilerim!" (58:21 ve krş: 5:56). " Yetmiş Uhud şehidinin ardından indiği hatırlandığında zımnen: Kurban vermek kaybetmek değil, kazanmaktır. Zira şehadet ölmek değil, yaşamaktır. Bu âyetin sonu zımnen şunu söyler: Eğer üstün değilseniz, imanınızda bir problem var demektir.

9 İyiyi ve kötüyü birbirine karıştırmak, haklı ile haksızı bir tutmak zulümdür; bu zulmü Allah ne işler, ne de işleyeni sever. Bu pasajın ayaklarını bastığı yerde duan Uhud bir hak eleğiydi. Bu elekte insan elendi, iman elendi. Sözün gücüne kulak verenlerle gücün sözüne kulak verenler seçilip ayrıldı. Kazananlar bir de kayıpla sınandılar. Medine İslâm cemaati üzerinden bir model inşa eden âlemlerin Rabbi, onları Bedir baharının ardından Uhud yazıyla sınadı. Sınavın amacı belliydi: Kaybın faturasını kime kesecekler? Allah'a mı, yoksa kendilerine mi? Allah vahiyle onlara olayı nasıl okumaları gerektiğini de öğretiyordu: "Bu neden böyle oldu" diye soruyorsunuz, öyle mi? De ki: "Sizin kendi yüzünüzden!" (3:165). Değil mi ki, sadece başarıyı kazanç bilen değil, yaşadığı kayıptan dolayı kazandığı tecrübeyi de kazanç bilen hayatın sırrına emiş demektir. Tersi bir durum, gerçek bir kayıp olacaktır.

١٧
وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ ۝ اَمْ
حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ جَاهَدُوْا
مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِيْنَ ۝ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ
مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَاَيْتُمُوْهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ۝ وَمَا
مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَاۡئِنْ مَّاتَ
اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَّنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ
فَلَنْ يَّضُرَّ اللّٰهَ شَيْـًٔا وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشّٰكِرِيْنَ ۝ وَمَا كَانَ
لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوْتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتٰبًا مُّؤَجَّلًا وَمَنْ يُّرِدْ
ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ مِنْهَا
وَسَنَجْزِى الشّٰكِرِيْنَ ۝ وَكَاَيِّنْ مِّنْ نَّبِيٍّ قٰتَلَ مَعَهٗ رِبِّيُّوْنَ
كَثِيْرٌ فَمَا وَهَنُوْا لِمَآ اَصَابَهُمْ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوْا
وَمَا اسْتَكَانُوْا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصّٰبِرِيْنَ ۝ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّآ
اَنْ قَالُوْا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِىْٓ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ
اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ۝ فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ
الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ۝

<—**141** yine Allah, iman edenleri arındırıp üste çıkarsın ve inkârcıları da mahvetsin.[1] **142** Ya yoksa siz, Allah içinizden cihad edenleri ve (yolunda) direnenleri seçip ayırmadan cennete girebileceğinizi mi sanıyorsunuz?[2] **143** Nitekim siz, ölümle yüz yüze gelmeden önce (Allah yolunda) can vermeyi arzuluyordunuz; işte şimdi onu gördüğünüz hâlde seyirci kalan da (yine) siz oluyorsunuz.[3]

144 MUHAMMED yalnızca bir elçidir; ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. O hâlde o ölür ya da öldürülürse, topuklarınız üzerinde geriye mi döneceksiniz?[4] Fakat kim topukları üzerinde geriye dönerse, iyi bilsin ki Allah'a hiç bir zarar veremez; hâlbuki Allah şükredenlerin karşılığını verecektir.

145 Hiç kimse, Allah'ın izniyle yasalaşmış vâde dışında ölmez.

Ve kim bu dünyanın nimetlerini isterse kendisine ondan veririz, kim de âhiretin nimetlerini isterse ona da ondan veririz; ve Biz, şükredenleri ödüllendiririz.

146 Ve nice peygamber, yanındaki Rabbe adanmış bir çok insanla birlikte savaşma durumunda kaldı. Onlar Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı ne yılgınlığa kapıldılar, ne acziyet gösterdiler, ne de onursuzluk sergilediler: zira Allah direnenleri sever. **147** Onların söylediği yalnızca şuydu: "Rabbimiz! Günahlarımızı ve haddi aşan tavırlarımızı bağışla! Bizi sabit kadem kıl ve kâfir topluma karşı bize yardım et!" **148** Bunun ardından Allah onlara, hem bu dünya nimetlerini hem de âhiret nimetlerinin en güzelini bahşetti: Allah kendisini görüyormuş gibi kulluk edenleri sever.[5]

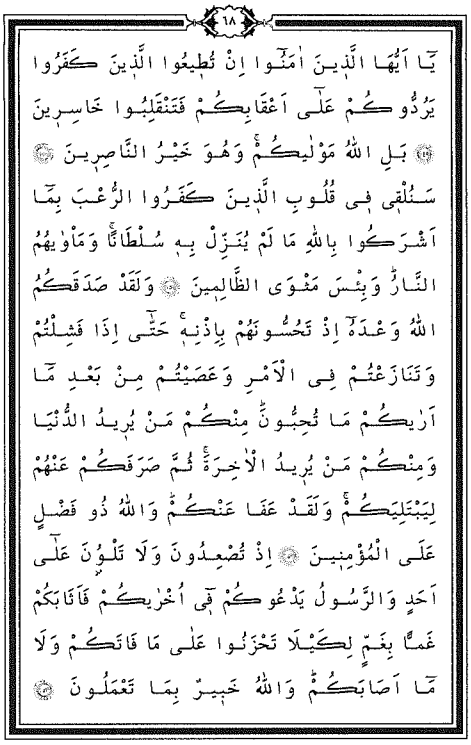
1 *Mahs*, kelimenin tam anlamıyla bir "rafine hâle getirme"dir (Râğıb). Râzî'nin de tesbit ettiği gibi *mahk* da onun zıddıdır: "posaya, ıskartaya ayırma".

2 Krş: 2:214 ve 9:16.

3 Düşmanı açık arazide karşılama konusunda ısrar edenler, iş ciddiye binince ilk geri çekilenler oldular.

4 Zımnen: Rasuller ölebilir ama risalet ölmez. Uhud günü Mus'ab'ı Rasulullah zannıyla öldüren İbn Kamie'nin "Muhammed öldü!" narası üzerine çözülen saflar münasebetiyle.

5 Krş: 42:20: Yalnız dünyayı isteyenlere, dünyadan bir şeyler verileceği ve fakat âhiretten onların pay alamayacağı ile ilgili olarak. Yine krş: "kim ki, hemen 'şimdi ve burada'nın geçici hazlarını tercih ederse, Biz de onun payını orada hızlandırır, dilediğimiz kimseye istediğimiz kadar veririz; ne ki sonunda ona cehennemi tahsis ederiz de, o oraya kınanmış ve gözden çıkarılmış biri olarak atılır" (17:18).

يَٰٓأَيُّهَا ١٨ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ
﴿١٤٩﴾ بَلِ ٱللَّهُ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلنَّٰصِرِينَ ﴿١٥٠﴾
سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلرُّعْبَ بِمَآ
أَشْرَكُوا۟ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا ۖ وَمَأْوَىٰهُمُ
ٱلنَّارُ ۖ وَبِئْسَ مَثْوَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ
ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلْتُمْ
وَتَنَٰزَعْتُمْ فِى ٱلْأَمْرِ وَعَصَيْتُم مِّنۢ بَعْدِ مَآ
أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَ ۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا
وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلْءَاخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ
لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ عَفَا عَنكُمْ ۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضْلٍ
عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُۥنَ عَلَىٰٓ
أَحَدٍ وَٱلرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِىٓ أُخْرَىٰكُمْ فَأَثَٰبَكُمْ
غَمًّۢا بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوا۟ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا
مَآ أَصَابَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

149 SİZ ey iman edenler! Eğer küfre saplananlara uyarsanız sizi ökçelerinizin üzerine gerisin geri döndürürler; asıl işte o zaman kaybedenlerden olursunuz. **150** Hayır! Sizin Mevlanız yalnızca Allah'tır, O'dur yardıma koşanların en hayırlısı.

151 Hiçbir delile dayanmadan Allah'a şirk koşmalarından dolayı kâfirlerin yüreklerine korku salacağız.[1] Nitekim onların son durağı ateştir: ne berbattır zalimlerin meskeni!

152 Ve doğrusu Allah size verdiği sözü tuttu; hatırlayın ki O'nun izni sayesinde köklerini kazıyordunuz;[2] ne ki arzuladığınız zaferi Allah size gösterdikten sonra gevşeyip (Peygamber'in) emri konusunda tartıştınız ve itaatsizlik ettiniz. İçinizde dünyaya özlem duyanlar olduğu gibi, âhirete özlem duyanlar da vardı.[3] Bunun üzerine Allah, sizi sınamak için düşmanlarınızı yenmenize mani oldu. Fakat O (şimdi) sizi bağışladı; zaten Allah inananlara karşı çok lütufkârdır. **153** O zaman siz, kimseye bakmadan tepelere doğru kaçışıyor, Peygamber de arkanızdan sizi çağırıyordu.[4] İşte bu yüzden, (Peygamber'in) elemine karşılık (Allah) size öyle bir elem verdi ki, ne kaçırdığınız fırsata ne de başınıza gelene üzülmeye fırsatınız olmadı: zira Allah yaptıklarınızdan tümüyle haberdardı.

---

1 *er-Ru'b* Kur'an'da "Allah'ın kâfirlerin yüreğine korku salması" anlamında kullanılır.

2 47:4 ışığında: "savaşın ağır sonuçlarının kökünü kazımak" olarak da anlaşılabilir.

3 Mesela Peygamber'in talimatını dinleyip hepsi de şehid olan okçular gibi.

4 Medine'ye kadar kaçanlar vardı. Allah Rasulü'nün etrafındakilerin sayısı bir ara sekize kadar düşmüştü.

154 Sonra (Allah), bu elemin ardından size bir güven hissi, bir kısmınızı çepeçevre kuşatan bir dinginlik bahşetti. Diğer bir kısmınız ise canlarının derdine düşmüşlerdi; Allah hakkında, haddini bilmezlik çağına özgü,[1] yanlış tasavvurlara kapıldılar. Diyorlardı ki: "Bizim, mutlak hükümranlıkta[2] bir karar yetkimiz var da (kullamadık) mı sanki?"

De ki: "Bütün yetki, yalnızca Allah'a aittir." Onlar ise içlerinde gizleyip sana göstermedikleri gerçek duygularını (şöyle) dile getiriyorlardı: "Eğer karar yetkisi bizde olsaydı, burada bu kadar ölü vermezdik." De ki: "Evlerinizde kalmış olsaydınız dahi, ölümü takdir edilmiş olanlarınız kesinlikle yıkılacakları yere kadar giderlerdi."

Bu da, Allah'ın göğüslerinizde olan her bir şeyi sınaması ve kalplerinizde olanları arıtıp damıtması içindir: zira Allah kalplerin içini bilir.

155 İki ordunun karşılaştığı gün, içinizden kaçanlara gelince: birtakım eylemleri nedeniyle şeytan onların ayağını kaydırdı.[3] Fakat (şimdi) Allah onların günahlarını sildi: çünkü Allah tarifsiz bağışlayandır, acele cezalandırmayandır.

156 SİZ ey iman edenler! İnkâra saplanıp da, yeryüzünde sefere çıkan ya da gazaya katılan kardeşleri için "Bizimle kalmış

١٩

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ
وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ
الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ
كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ
كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي
بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ
وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ
الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا
وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا
فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا
قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي
وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ۝

olsalardı ölmeyecekler ya da öldürülmeyeceklerdi" diyenler gibi olmayın! Zira Allah bunu, onların içine bir yürek yarası yapacaktır. Çünkü hayatı ve ölümü yaratan Allah'tır: ve Allah yaptığınız her şeyi görmektedir.[4]

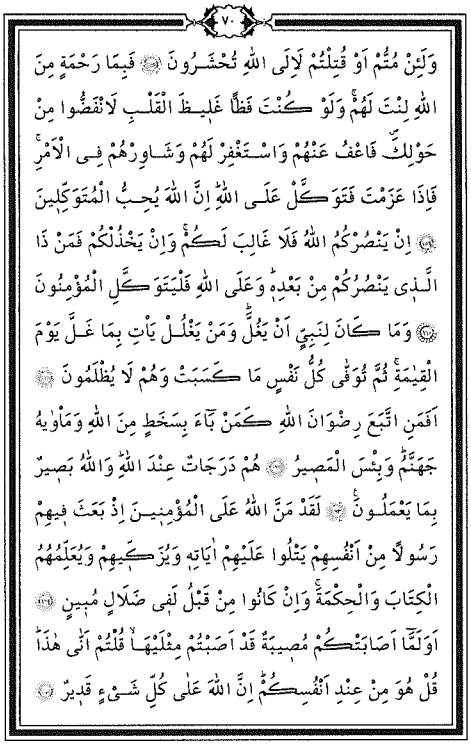
157 Ve eğer Allah yolunda öldürülür ya da ölürseniz, Allah'tan gelecek rahmet ve mağfiret, onların yığabilecekleri tüm dünyalıklardan daha hayırlıdır.—>

1 *Câhiliyye*, sıradan bir "bilmezlik" durumu olarak adlandırılamaz. Bu anlamda daha o günden Mekke'nin en kültürlü tüccarlarından biri olan Amr b. Hişam'ın "Ebu Cehil" olarak adlandırıldığı hatırlanacak olursa, bunun karşılığı bir "kendini bilmeme", "haddini bilmeme" hâli olsa gerektir.

2 *el-Emr*, "mutlak hükümranlık, sonsuz yönetme işi, mutlak yetki" vurgusuna sahiptir. *Emr*'in nedenselliğin ilâhî yasaları anlamı için bkz: 41:12, not 2.

3 Günahın ilk nedeni şeytan değil, şeytanın etkinlik alanına günahları sokan kendi tercihidir.

4 İnancı uğruna canını verenlerin ardından akıl hocalığı yapanlara zımnen: Allah yokmuş gibi konuştuğunuzun farkında mısınız? Yürek yarası yapmak; âhirette ölenin de kalanın da eline geçen belli olunca dediğine diyeceğine bin pişman olmaktır.

وَلَئِنْ مُّتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُوْنَ ۝ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ
اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ ۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيْظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوْا مِنْ
حَوْلِكَ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ ۚ
فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِيْنَ
۝ اِنْ يَّنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۚ وَاِنْ يَّخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا
الَّذِىْ يَنْصُرُكُمْ مِّنْ بَعْدِهٖ ۗ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ
۝ وَمَا كَانَ لِنَبِىٍّ اَنْ يَّغُلَّ ۚ وَمَنْ يَّغْلُلْ يَاْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ۝
اَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ بَآءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰىهُ
جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ۝ هُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌ
بِمَا يَعْمَلُوْنَ ۝ لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ بَعَثَ فِيْهِمْ
رَسُوْلًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ۚ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِىْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ۝
اَوَلَمَّآ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِّثْلَيْهَا ۙ قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَا ۗ
قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ۝

<—158 Zira ölseniz de öldürülseniz de, sonunda Allah katında toplanacaksınız.

159 Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Ama eğer onlara karşı katı yürekli davransaydın, kesinlikle senden uzaklaşırlardı: Şu hâlde onları affet, affedilmeleri için de dua et[1] ve yönetim işinde onlarla istişare(ye devam) et![2] Artık kararını verdiğin zaman da, Allah'a güven! Çünkü Allah kendisine güvenenleri sever.

160 Allah yardım ederse size, artık yenemez sizi hiç kimse; ama eğer sizi terk ederse, ondan sonra kim yardım eder size? Şu hâlde mü'minler, yalnızca Allah'a güvensinler.

161 BİR peygamberin hile yapması düşünülemez.[3] Zira kim hile yaparsa, kıyamet günü hilesi açığa çıkarılacaktır. Sonunda herkes, yaptıklarının karşılığını eksiksiz alacak ve hiç kimseye haksızlık edilmeyecektir.[4]

162 Öyleyse, Allah'ın rızasını gözeten kişiyle Allah'ın hışmına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan kişi bir olur mu? Orası ne kötü son duraktır! 163 Onlar Allah katında farklı konumlara sahiptir: zira Allah yaptıkları her şeyi görmektedir.

164 Doğrusu Allah, âyetlerini onlara okumak, onları arındırmak, ilâhî kelamı ve hikmeti onlara öğretmek için içlerinden bir elçi çıkararak mü'minlere ihsanda bulunmuştur; oysa ki daha önce apaçık bir sapıklık içerisinde bulunuyorlardı.

165 ONLARI iki kat musibete uğrattıktan hemen[5] sonra, o musibet sizin başınıza da geldi diye "Bu neden böyle oldu?"[6] diye soruyorsunuz, öyle mi? De ki: "Sizin kendi yüzünüzden!"

Hiç kuşku yok ki Allah, dilediği her şeyi yapmaya kadirdir.—>

---

1 Hiçbir kaynak Allah Rasulü'nün kendisine savaşı açık arazide kabul etme konusunda ısrar eden, dedikleri olunca da savaş meydanını terk edenlere sitem ettiğini nakletmez.

2 Krş: 42:38. Hz. Peygamber savaş öncesi savaş konseyini toplamış ve istişare etmişti. Kendisi başta olmak üzere tecrübeliler şehrin içinde kalıp savunma savaşı verme taraftarıydı. Fakat çoğunluğu teşkil eden konseyin genç ve atak üyeleri meydan savaşında ısrar ettiler. Allah Rasulü o görüşte olmamasına rağmen istişare sonucuna uydu ve zırhını giydi. Bu arada durumu yeniden gözden geçiren bazıları görüşlerini Allah Rasulü'nün görüşü istikametinde değiştirdiler. Bunu Rasulullah'a iletince şu destani cevabı aldılar: "Bir peygamber giydiği zırhı çıkarmaz!" (Buhari).

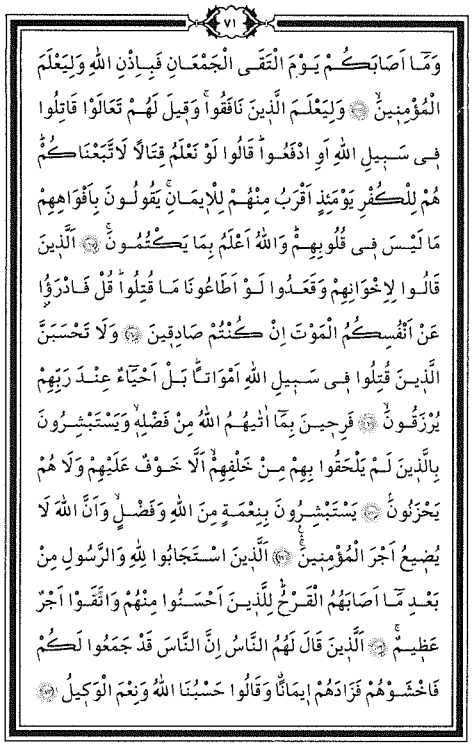
3 Veya bazı kıraat imamlarının *en-yuğalle* oku-

yuşuna dayanarak: "Bir peygambere ihanet edilmesi olacak şey değil".

4 Tefsirlerde, bu âyetin Bedir savaşında kaybolan kadifeden bir kumaşı Rasulullah'ın aldığını düşünen insanlar için indiği ifade edilir. Sahih sünnetten hiç bir delile dayanmayan bu rivayetler, âyetin muhtevası ve bağlamıyla uyuşmaz. Âyette reddedilen "hile", Hz. Peygamber'e yapılan "Kur'an'ı kendisi düzüp-koşuyor ve ardından da "bu Allah katından geldi" diyor" iddialarına bir cevap olsa gerektir. Bunu: 1) Bu âyet, hemen üzerindeki âyetlerle aynı pasajda yer almaktadır. Bu durumda Uhud savaşında inmiş olması çok güçlü ihtimaldir. 2) Hz. Peygamber'e bir kadife kumaş yüzünden iftira etmek, değil dostlar, düşmanlar açısından dahi ciddiye alınacak şey değildir. 3) Bir sonraki 162. âyette Hz. Peygamber "Allah'ın rızasını kazanmış kişi", onun hakkında "hileci" kuşkusu taşıyanlar ise "Allah'ın lânetine uğramış kişi" olarak tanımlanır. Allah'ın lânetine uğramak, genellikle kitap ehli için kullanılır (2:79). 4) Bizce pasajın son âyeti olan 164. âyet de tam bu konudan, vahiyden söz etmekte ve pasajın ilk âyeti olan 161. âyetin konusuna açıklık getirmektedir.

5 Burada "hemen" anlamını *kad* edatı vermektedir. Bu edat mazi fiilin başında geldiğinde, fiilin gerçekleştiği zamanın yakın geçmişte olduğunu gösterir.

6 Yani: Bedir'in komutanı Uhud'un da komutanıydı, Bedir'in ordusu Uhud'un da ordusuydu. Şu hâlde nasıl olmuştu da Bedir'de alınan sonuç Uhud'da alınmamıştı? Âyet bu sorunun cevabını vermektedir.

وَمَآ اَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ
الْمُؤْمِنِيْنَ ۙ وَلِيَعْلَمَ الَّذِيْنَ نَافَقُوْا ۚ وَقِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوْا
فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُوْا ۭ قَالُوْا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّا تَّبَعْنٰكُمْ ۭ
هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَىِٕذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْاِيْمَانِ ۚ يَقُوْلُوْنَ بِاَفْوَاهِهِمْ
مَّا لَيْسَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ ۭ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُوْنَ ۚ اَلَّذِيْنَ
قَالُوْا لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوْا لَوْ اَطَاعُوْنَا مَا قُتِلُوْا ۭ قُلْ فَادْرَءُوْا
عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝ وَلَا تَحْسَبَنَّ
الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا ۭ بَلْ اَحْيَاۗءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ
يُرْزَقُوْنَ ۙ فَرِحِيْنَ بِمَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۙ وَيَسْتَبْشِرُوْنَ
بِالَّذِيْنَ لَمْ يَلْحَقُوْا بِهِمْ مِّنْ خَلْفِهِمْ ۙ اَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُوْنَ ۝ يَسْتَبْشِرُوْنَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ لَا
يُضِيْعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝ اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ مِنْۢ
بَعْدِ مَآ اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۛ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ
عَظِيْمٌ ۝ اَلَّذِيْنَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوْا لَكُمْ
فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيْمَانًا ۖ وَّقَالُوْا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ ۝

<—**166** İki ordunun karşılaştığı gün başınıza gelenler Allah'ın izni sonucunda gerçekleşmişti. Bu da (Allah'ın) mü'minleri belirlemesi içindi. **167** Yine, ikiyüzlülük yapıp da kendilerine "Gelin, Allah yolunda savaşın!", dahası "Kendinizi savunun!" denildiğinde,[1] "Eğer savaş (çıkacağın)ı bilseydik kesinlikle arkanızdan gelirdik" diye cevap verenleri belirlemek içindi.

Onlar o gün, kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söyleyerek inkâra imandan daha fazla yaklaştılar. Oysa ki Allah onların gizledikleri şeyi çok iyi biliyordu; **168** kendileri evlerinde oturdukları hâlde, kardeşleri hakkında şöyle dediklerini: "Eğer bize uysalardı, öldürülmüş olmayacaklardı".

De ki: "Hadi eğer sözünüzün arkasında duruyorsanız, başınızdan savın bakalım ölümü?"

169 Ve Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın! Aksine onlar diridirler; rızıkları Rableri katındadır. **170** Onlar Allah'ın lutfundan kendilerine bağışladığıyla kıvanç duyarlar. Arkadan gelip de henüz kendilerine kavuşmamış olanlara, geleceğe ilişkin kaygı ve geçmişe ilişkin üzüntü[2] duymayacakları müjdesini vermekten haz alırlar. **171** Onlar, Allah'ın nimeti ve keremiyle, Allah'ın mü'minlere ait ecri zayi etmeyeceğini müjdelemeye can atarlar.

172 Onlar ki, kendilerine dokunan zarardan sonra Allah'ın ve Elçisi'nin çağrısına uydular;[3] bunlardan iyilikte sebat gösterenleri ve sorumluluk bilincini kuşananları muazzam bir karşılık beklemektedir. **173** Onlar ki, malum insanlar[4] kendilerine "Bakın, düşmanlarınız size saldırı için toplandı, onlardan sakınmanız gerek!" demişlerdi de, işte bu onların imanını artırmış ve şöyle cevap vermişlerdi: "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!"—>

---

1 Allah yolunda savaşın meşru müdafaa olduğuna dair dikkat çekici bir atıf.

2 Bkz: 2:38, not 2.

3 Uhud'un ertesi gün Nebi'nin Hamrau'l-Esed'e kadar (8 mil) düşmanı takip etme çağrısı.

4 *en-Nas* kelimelerinin ahd için olan belirliliği çeviriye "malum" şeklinde yansımıştır.

<—174 Onlar, Allah'ın nimeti ve lütfu sayesinde kendilerine hiç bir zarar dokunmadan geri döndüler.[1] Zira onlar Allah'ın rızasına taliptiler: zira Allah sınırsız lütuf sahibidir.

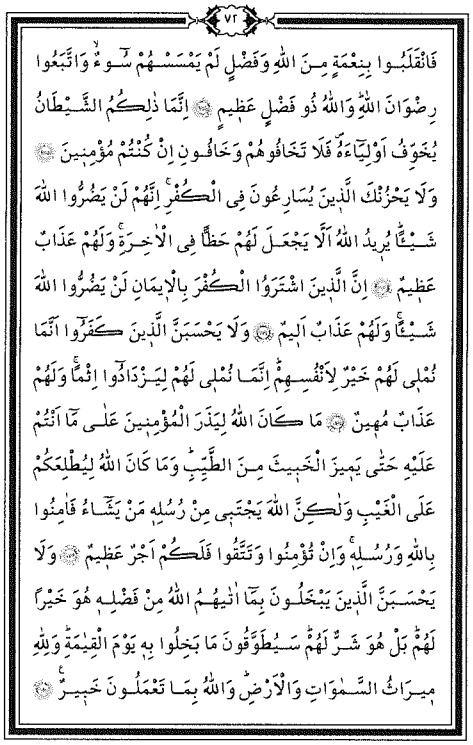
175 Başkası değil, işte o şeytandır kendi dostlarıyla (sizi) korkutan. O hâlde onlardan korkmayın, sadece benden korkun, gerçekten inanıyorsanız eğer.

176 İnkârda birbirleriyle yarış hâlinde olanlardan dolayı üzülme! Unutma ki onlar Allah'a hiç bir zarar veremezler; Allah onların âhiretten hiç bir pay almamalarını murad eder. Ve onları karkunç bir azap bekler.

177 İman karşılığında inkârı satın alanlar, Allah'a hiç bir zarar veremezler; onları da acıklı bir azap bekler.

178 Ve inkârda direnenler sanmasınlar ki, onlara mühlet vermemiz kendi hayırlarınadır. Onlara yalnızca günahlarını artırsınlar diye mühlet verdik; sonunda alçaltıcı bir azap onları bekler.

179 (Ey Kâfirler!) Allah, mü'minleri, sizin yaşadığınız hayat tarzı[2] üzere bırakacak değildir; nihayet Allah iyiyi kötüden ayıracaktır. Allah gaybı size bildirecek de değildir; fakat Allah (bu amaçla) elçilerinden dilediğini seçer. Şu hâlde Allah'a ve elçilerine inanın; zira eğer iman eder ve sorumluluk bilincini kuşanırsanız, işte o

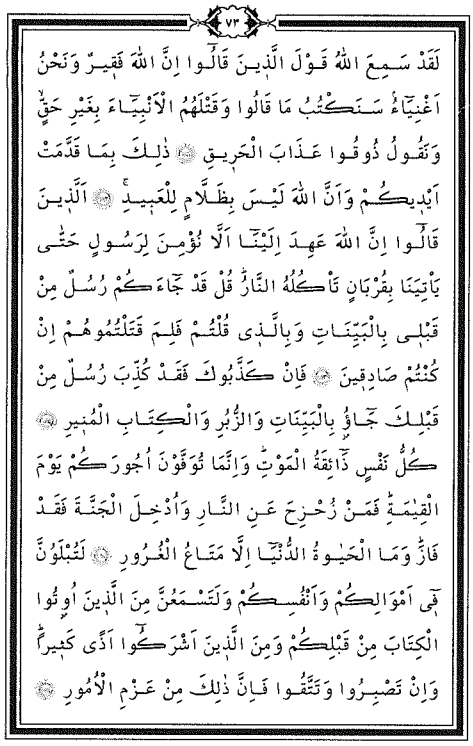

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوٓءٌ وَاتَّبَعُوا
رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ۝ اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ
يُخَوِّفُ اَوْلِيَآءَهٗ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝
وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ اِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ
شَيْـًٔا يُرِيدُ اللّٰهُ اَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْاٰخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ۝ اِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ
شَيْـًٔا وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ۝ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اَنَّمَا
نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِاَنْفُسِهِمْ اِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوٓا اِثْمًا وَلَهُمْ
عَذَابٌ مُهِينٌ ۝ مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلٰى مَآ اَنْتُمْ
عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ
عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهٖ مَنْ يَشَآءُ فَاٰمِنُوا
بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيمٌ ۝ وَلَا
يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا
لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهٖ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلِلّٰهِ
مِيرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝

zaman sizi muazzam bir karşılık bekler.

180 ALLAH'IN lutfundan kendilerine verdiklerinde cimrilik yapanlar, bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar! Aksine bu onlar için pek fenadır. Cimrilik yaptıkları şeyler kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Zira göklerin ve yeryüzünün mirası tamamıyla Allah'a aittir. Ve Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.

1 Âyet Uhud'dan bir gün sonra gerçekleşen bir takip operasyonu olan Hamrau'l-Esed'e işaret etmektedir.

2 *Mâ entum 'aleyh* lafzen "üzerinde bulunduğunuz şey/hal" anlamına gelen bir kalıp ifadedir. Tam olarak "hayat tarzınız" vurgusunu taşır. Benzeri olan *mâ hum fîh* (onların içinde bulundukları hayat ortamı/tarzı) kalıbıyla yakınlık arzeder.

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ
أَغْنِيَآءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ
وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ۝ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ۝ ٱلَّذِينَ
قَالُوٓا إِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ إِلَيْنَآ أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ
يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّن
قَبْلِى بِالْبَيِّنَٰتِ وَبِالَّذِى قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن
كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ۝ فَإِن كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن
قَبْلِكَ جَآءُو بِالْبَيِّنَٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَٰبِ الْمُنِيرِ ۝
كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ
الْقِيَٰمَةِ فَمَن زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ
فَازَ وَمَا الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَآ إِلَّا مَتَٰعُ الْغُرُورِ ۝ لَتُبْلَوُنَّ
فِىٓ أَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوٓا أَذًى كَثِيرًا
وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ۝

181 "Allah fakirdir fakat biz zenginiz!" diyenlerin laflarını Allah duymuştur.[1] Onların hem söylediklerini, hem de peygamberleri haksız yere öldürmelerini kaydedeceğiz ve diyeceğiz ki: "Tadın yakıp kavuran azabı! **182** Bu, kendi ellerinizle yaptıklarınızın karşılığıdır.[2] Unutmayın ki Allah'ın kullarına zulmetme ihtimali bulunmamaktadır!"[3]

183 "Allah, yakılarak sunulan bir kurban getirmedikçe hiçbir elçiye inanmamamızı emretmişti" diyenlere gelince:[4] De ki: "Benden önce de size peygamberler gelmiş, hem hakikatin apaçık belgelerini hem de sözünü ettiğiniz şeyi getirmişlerdi. Peki, madem doğru söylüyordunuz da niçin onları öldürdünüz?"[5]

184 Ve seni yalancılıkla suçladılarsa; unutma ki senden önce hakikatin apaçık delilleriyle, ilâhî hikmet yüklü kitaplarla[6] ve aydınlık saçan vahiyle gelen peygamberler de yalancılıkla suçlanmıştı.

185 Her can[7] ölümü tadar.[8] Ve kıyamet gününde, karşılıklarınız size tam olarak ödenir. Ve kim ateşten kurtulur da cennete alınırsa, işte o murada ermiş olur. Bu dünya hayatıysa, aldatıcı bir tatmin aracından başka bir şey değildir.[9]

186 Elbette mallarınızla ve canlarınızla sınanacaksınız; ve hem sizden önce vahye muhatap olanlardan, hem de Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştıranlardan birçok incitici söz işiteceksiniz. Ama, eğer direnir ve sorumluluk bilincini kuşanırsanız (iyi olur); fakat unutmayın ki bu bir azim işidir.[10]

---

1 Medine Yahudilerinin lafı. Gerçekte ilâhî emirlerden Allah'ın hiçbir çıkarının olmadığını, çıkarı olan tarafın sadece insan olduğunu unutan akla zamanlar ve mekânlar üstü bir cevap.

2 Kur'an'ın semboller dünyasında; "yüz" bir şeyin varlığını, "akıl" o şeyin ruhunu, "eller" o şeyin eylemini temsil eder. Yani her zât yüze, her söz dile, her eylem ele nisbet edilir. Burada "elleriyle yaptıkları" ile, tüm eylemler kastedilmiştir.

3 Nefyin haberinin *bâ* ile gelmesi ihtimal yokluğuna delalet eder (Bkz: 22:10, not).

4 Krş: Eski Ahid: Yaratılış 15:17; Levililer 1:7; Tesniye 13:16; I. Krallar 18:38. Mucize isteyenlerin yaman çelişkileri âyetin devamında dile geliyor.

5 "Kudüs! Ey peygamberlerini öldüren Kudüs!" (Matta). Bu konuda ayrıntılı bir sayım-döküm için bkz: 2:61, not 12.

6 *Zebur* "hikmet yüklü kitap" anlamına gelir (Bkz: 16:44; 26:196, ilgili notlar).

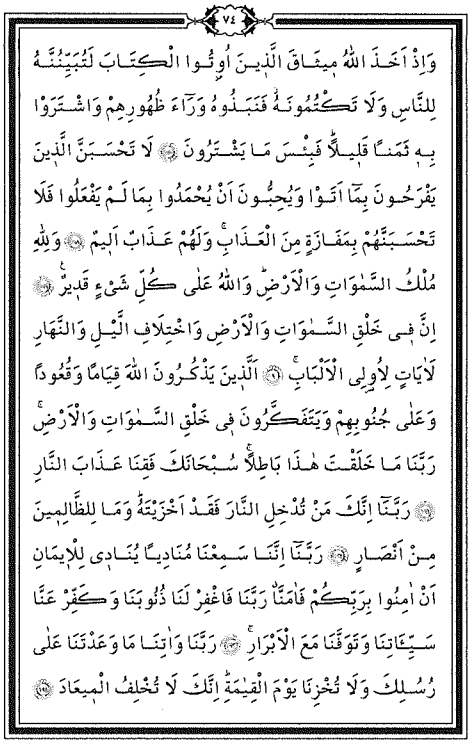
7 Bu âyette olduğu gibi, genellikle Kur'an âhiret hayatını ele alırken, cinsiyet, sınıf, milliyet gibi fiziki ve sosyal tanımlamaların ötesine geçen

nefs kelimesini kullanır. Bu kullanım, âhiretteki ceza ve ödülün cinsiyet de dahil her tür fiziki ve sosyal farklılığın ötesinde, insanın özü ve aslı bağlamında ele alındığının göstergesidir. Buna karşın Allah asla ölmez (25:58). Tekrar dirilecek olan da nefs'tir ve diğer nefislerle eşleştirilecektir (81:7, not).

8 "İsm-i fail süren fiildir" diyen Kufe okuluna istinaden şöyle de çevrilebilir: "Her can ölümü her an tatmaktadır". Bu takdirde ölüm, bedenin içinde her an milyarlarcası ölüp yerini milyarlarca yeni hücrenin doldurduğu o muhteşem tavafa delalet eder. Bir özneye bir vasıf fiil olarak değil de ism-i fail olarak isnat edilirse o vasfın öznenin cevheriyle ilişkili olduğuna delalet eder. Burada ölüm insana fiil ile (*yezûku*) değil de ism-i fail ile (*zâikatun*) isnat edilmiştir. Dolayısıyla bu ölümün insan için daha yaratılışının başlangıcında cevherine yerleştirilmiş bir kader olduğu anlamına gelir.

9 Zımnen: Servet iftihar değil imtihandır. Serveti iftihar gibi gören servete ait olur, serveti imtihan gibi gören servete sahip olur.

10 Ahlâkî davranış sadece iyi şartlarla sınırlı bir sorumluluk değil, her şartta yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür. Şartların değişmesiyle değişen bir davranış ahlâkî olma vasfını yitirmiştir.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ
لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا
بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ
يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا
تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ
مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾
إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا
وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ
﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ
مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ
أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا ۚ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا
سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ
رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

187 Allah, (daha önceden) vahye muhatap olanlardan "Onu insanlara açıklayacaksınız ve kesinlikle gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı. Fakat onlar, bunu kulak ardı ettiler ve değersiz bir menfaat karşılığı pazarladılar: ne kötü bir alışverişti bu!

188 Sanma ki yaptıkları (bu tür) işlerle sevinen ve yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananlar, evet onlar, sanma ki[1] azaptan kurtulabilecekler:[2] Onları şiddetli bir azap beklemektedir.

189 Göklerde de yeryüzünde de hükümranlık Allah'a aittir: zira Allah her şeyi yapmaya kadirdir.

190 KUŞKUSUZ göklerin ve yeryüzünün yaratılışında, gece ile gündüzün birbirini izlemesinde derin kavrayış sahipleri için alınacak dersler vardır.[3] 191 Onlar ki; ayaktayken, otururken ve uyumak için uzandıklarında[4] Allah'ı anar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerine tefekkür ederler:

"Rabbimiz! Bütün bunları anlamsız ve amaçsız yaratmadın![5] Yücelikte eşsizsin! Bizi ateşin azabından koru!"

192 "Rabbimiz! Sen kimi ateşe mahkûm edersen kesinlikle onu rezil etmiş olursun; ve o zalimler yardımcı da bulamazlar!"

193 "Rabbimiz! Bizi, "Rabbinize iman edin!" diye imana çağıran bir davetçiyi duyduk ve hemen iman ettik!"

"Rabbimiz! Bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört ve canımızı erdemlilerle birlikteyken al!"

194 "Rabbimiz! Elçilerin aracılığıyla yaptığın vaadi bize bahşet ve kıyamet günü bizi mahcup etme! Çünkü Sen, vaadinden asla caymazsın!"

---

1 Metinde bulunan bu ikinci "sanma ki" (*fe lâ tahebennehum*), bazı müfessirlere göre cümlenin uzunluğundan dolayı tekit için gelmişse de, biz usulümüz gereği aynen yansıttık.

2 Zımnen: Şahsiyetinden yırtıp imajına yatıranlar, insanın imajına değil kalplerin özüne bakan Allah nazarında hiçbir şey kazanmadıklarını görecekler. Bu onların azabını katlayacak.

3 İlahi kitap, kâinat kitabının nasıl okunacağına dair bir okuma dersi veriyor.

4 Zımnen: Her zaman ve her durumda... Zira insan için geometrik açıdan bu üç düzlemin dışında bir düzlem yoktur. Allah'ı anmak, Allah'ı sürekli gündemine almak, O yokmuş gibi düşünmemek, konuşmamak, yaşamamak ve sonuçta Allah'ın gündeminde kalmaktır.

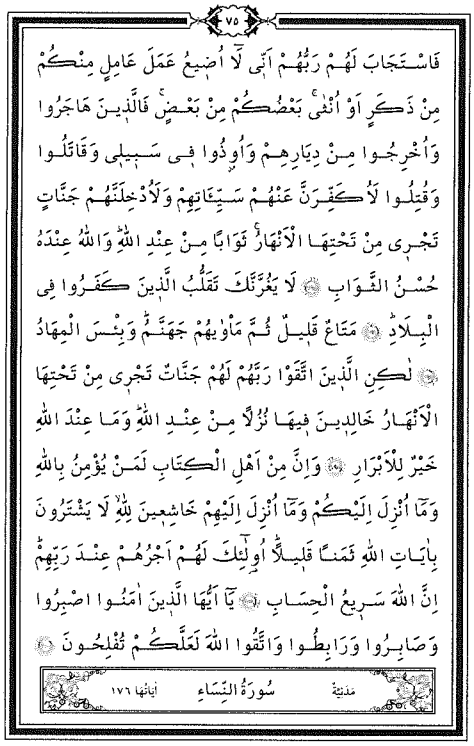
5 Hayat biz olmasak da anlamlı. Biz fark etmedik diye hayat anlamını kaybetmez. İnsanın farkı, hayata anlam verdiği için değil, hayata verilen anlamı keşfettiği içindir.

195 Rableri de onların dualarına şöyle icabet etti:

"Erkek olsun kadın olsun, çaba gösteren hiç kimsenin çabasını boşa çıkarmayacağım; sizler karşılıklı birbirinizi tamamlayan parçalarsınız.[1] Kötülükten ve kötülük diyarından hicret edenlere, yurtlarından sürülenlere, yolumda eziyet çekenlere, savaşanlara ve öldürülenlere gelince: Onların kötülüklerini mutlaka örteceğim, ve elbet onları Allah'tan bir ödül olarak içinden ırmaklar akan cennetlere sokacağım;[2] zira ödüllerin en güzeli Allah katındadır.

196 İNKÂRA saplananların, yeryüzünde keyiflerinin peşi sıra gezip tozmaları seni yanıltmasın! **197** O geçici ve uçucu bir hazdır;[3] sonunda varacakları yer cehennemdir, o ne kötü bir meskendir! **198** Fakat Rablerine karşı sorumluluk duyanlar var ya: işte onlarındır içinden ırmaklar akan cennetler; Allah katından bir ikram olarak, orada yerleşip kalırlar. Zira Allah katında olan, erdemliler için en hayırlı olandır.

199 Doğrusu kitap ehli arasında, mutlaka Allah'a (gereği gibi) iman eden de, hem size hem kendilerine indirilene iman eden de vardır; onlar Allah'tan saygıyla

korkarlar ve Allah'ın âyetlerini değersiz bir menfaat karşılığı pazarlamazlar: Onların ödülü Rableri katındadır; çünkü Allah hesabı seri tutandır.

200 Siz ey iman edenler! Zorluklara karşı direnin, direnişte birbirinizle dayanışma içinde olun, mevzilerinizi koruyun[4] ve Allah'a karşı sorumluluk bilincini kuşanın ki ebedi saadete erebilesiniz.[5]

---

1 *Ba'dukum min ba'd* deyimsel ifadesinin en ikna edici açılımı bizce budur.

2 Cennet, amellerin bedeli değil Kerîm olan Allah'ın ödülüdür.

3 *Metâ'* Kur'an'da geçtiği her yerde *na'îm*'in mukabili olarak dünyevi hazlar için kullanılır ve üç ana niteliği vardır: Daim olmayan, sabit olmayan, kamil olmayandır.

4 *Râbıtû*, "irtibatı kesmeyin" şeklinde de anlaşılabilir. Aslında *ribât* nöbet tutulan yerdir. Zımnen: imana saray olan yüreğinizin kapısında Şeytan'a ve şeytanlara karşı nöbet bekleyin! İç ve dış saldırganlara karşı tetikte olun! Veya: Cennete ulaşan yolda ulaştığınız son noktadan bir adım geri atmayın!

5 Bu âyetin zımni açılımı şudur: Ey iman iddiasında bulunanlar! İddianızı isbat için şu dört şeyi yapın: 1) İmanınıza yönelik saldırılara karşı direnin. 2) Direnişte dayanışın ve yarışın. 3) Bir yangın kulesi nöbetçisi gibi müteyakkız olun. 4) Sorumlu davranın ve firar etmeyin.

4 NİSÂ SÛRESİ

Sure, "Kadınlar" anlamına gelen Nisâ adını, girişinde yer alan, kadının hak ve sorumluluklarını dile getiren âyetlerden alır. Daha sahabe döneminde bu adla anılmıştır. "Kısa Nisâ Sûresi" adı verilen Talak'tan ayırmak amacıyla "Uzun Nisâ Sûresi" diyenler de olmuştur (*Besair*).

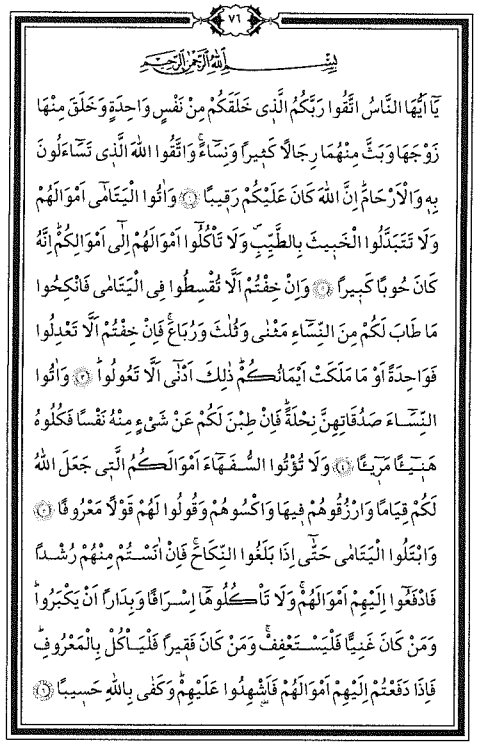
Sure Medine'de inmiştir. İbn Abbas Medenî sûreleri sıralarken Bakara, Enfâl, Âl-i İmran, Ahzab, Mumtehane, Nisâ sıralamasını yapar. Buna göre sûre 4. yılın sonunda veya 5. yılın başında yapılan Hendek savaşından sonra inmeye başlamıştır. Çünkü yetim mallarıyla ilgili olan 2. âyet Ğatafanlı bir adamın yeğeninden geriye kalan yetimlerle alâkalıdır. Ğatafanlılar en erken Hendek'ten sonra Müslüman olmuşlardır. Sûrenin başlangıcını 6. yıldaki Hudeybiye sonrasına tarihlendirmek de mümkündür. Âl-i İmran'dan sonradır. Çünkü "Teyemmüm âyeti" denilen 43. âyet 5. yıldaki Müreysî' gazasından sonra inmiştir. Sûrenin iniş süreci en erken 7. yıla kadar uzanır. Hatta emaneti ehline vermeyi emreden âyetin (58), savaşmaya gönülsüz olanları uyaran âyetin (75) ve Kelâle âyetinin (176) sebeb-i nüzûl rivayetleri dikkate alınacak olursa, sûrenin inişini 8. yıla kadar uzatmak mümkündür.

Surenin bütününde maksat beş temel emniyeti korumaktır: 1) Can emniyeti, 2) akıl emniyeti, 3) din emniyeti, 4) nesil emniyeti, 5) mal emniyeti. Sûrenin ana konusu adâlet ve hukuktur. Hukukun temelinin "insanlık" ortak paydası ve sorumluluk ahlâkı olduğunu vurgulayan bir âyetle başlar. Sonra aile hukuku çerçevesinde yetimlerin hakkını gözetmeyi emreden âyetler gelir (2-7). Kadın hukuku (7-10), miras ve vasiyet hukuku (11-21), evlilik hukuku (22-42), kasıtlı-kasıtsız cinayet hukuku (92-93), müslümanlar arası ihtilaf hukuku sırasıyla işlenir.

Surede içki yasağının ikinci durağı yer alır (43). Namaz hükümleri ve temizlik ahkâmıyla ilgili âyetler gelir. Kitap ehlinin sapmaları dile getirilir (44-57). Şu âyet, sûrenin berceste âyetlerinden biridir: "Kuşkusuz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; fakat dilediği kimselerin bunun dışındaki günahlarını bağışlar." (48) İktidar ve güç ahlâkına ilişkin tüm zamanlar ve mekânlarda geçerli ilkeler konulur (58-70). Ardından savaş ahlâkına ilişkin hükümler gelir (71-104).

Sure her fırsatta ahlâk ve akide arasındaki kopmaz bağa dikkat çeker. Haksız kazanç yemenin çirkinliği ve Müslümanlar arası muhabbetin gerekliliği vurgulanır. Miras hukukuna dair Kelâle âyetiyle son bulur.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 EY insanlık ailesi![1] Sizi bir tek canlı varlıktan[2] yaratan, ondan da eşini[3] var eden ve her ikisinden de birçok erkek ve kadın üreten Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun! Kendisi adına birbirinizden (hak) talebinde bulunduğunuz Zât'a ve bu insanlık bağına[4] karşı sorumluluk duyun. Kuşkusuz Allah, üzerinizde daimi bir gözetleyicidir.[5]

2 O hâlde yetimlere mallarını verin; değersizi değerliyle değiştirmeyin.[6] Onların mallarını kendi mallarınıza katıp da boğazınıza geçirmeyin. Çünkü bu büyük bir vebaldir.[7]

3 Ve eğer yetimlere,[8] âdil davranamamaktan korkuyorsanız, o zaman size helâl olan diğer kadınlardan biriyle evlenin;[9] (hatta) ikisi, üçü ve dördüyle;[10] ama onlara da âdil davranamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir taneyle ya da meşru olarak sahip olduklarınızla (yetinin).[11] Bu, altına girdiğiniz sorumluluğu ihlal etmemeniz açısından daha uygundur.[12]

4 Kadınlarınıza mehirlerini, gönül rızasıyla karşılık beklemeksizin[13] verin! Ve fakat, kendi rızalarıyla bir kısmını size bırakırlarsa, onu da afiyetle yiyin! **5** Allah'ın koruyasınız diye sizin sorumluluğunuza bıraktığı malları, muhakeme yeteneği zayıf olan (mal sahiplerinin) eline terk etmeyin! Fakat bu mallarla onları yedirin, giydirin ve onlara (durumu) münasip bir dille izah edin!

6 Yetimleri, evlenme çağına gelinceye kadar gözetleyin; ama eğer aklen olgunlaştıklarını tesbit ederseniz, mallarını kendilerine geri verin! Büyüyüverecekler diye mallarını alelacele ve saçıp-savurarak yemeye kalkmayın: İhtiyacı olmayan kimse tenezzül etmesin, muhtaç olan da münasip bir biçimde yararlansın! Mallarını kendilerine iade ettiğinizde, onlar adına şahitler bulundurun! Hesap sorucu olarak Allah yeter.

---

1 *Ya eyyuha* kalıbının taşıdığı "aile" yan anlamı için bkz: 2:21, not.

2 A'râf 11, Nisâ 1 ve Hucurât 13 ışığında, Âdem'in de kendisinden yaratıldığı ilk organik bileşiğe (hücre) delalet eder. Kur'an'da *nefs* 16, *nufûs* 2 ve *enfus* 153 yerde gelir. Hepsinde de anılan şeyin maddî ve mânevi unsurlarıyla birlikte "kendisi, zâtı, özü" mânasına gelir. Her can ölümü tadar. Nefis tatmin, rıza, yalvarma, korku, yatışma, fedakârlık, hile, haset, pişmanlık ve vesvese ile nitelenir. İman ve küfür, hidayet ve dalalet, günah ve takvâ, ödül ve ceza ile alâkalı kullanılır. Kur'an cisim ve ceset'i hiç âhiretle alâkalı kullanmazken *nefs*'i âhiretle alâkalı olarak sık kullanır.

3 *Zevc* için bkz: 42:11, not 1. "Ondan da eşini"

ibaresi, "onun cinsinden" şeklinde eşin de aslı olan elementer kökenin bölünerek çoğalmasına delalet edebilir (Krş. Ebu Müslim'den nkl. Râzî). Geleneksel tefsir bu ibareyi Eski Ahid ışığında okuyarak Âdem'in eşinin Âdem'in bedeninden yaratıldığını söyler. Bunu teyiden de, mecaz olduğu açık olan "Kadın kürek kemiğinden yaratılmıştır" rivayetini nakleder (Buhari, Enbiya 2). Oysa ki "kadın kürek kemiği gibidir" versiyonu, sözün mecaz olduğunu izaha yeterlidir (Müslim, *Radaa* 18).

4 Lafzen: "rahimlere". Bu bağlamda *erhâm*, tüm insanlığın birbiriyle olan kan bağına delalet eder. Bu bağ tek tek tüm insanların gözetmesi gereken "insanlık" ortak paydasını temsil eder. İnsanlığa karşı sorumluluk ile Allah'a karşı sorumluluk birlikte gelmiştir. Bizim "İnsanlık bağı" olarak tercüme ettiğimiz erhâm'ın *tekili* olan rahim organı için Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Rahim, Rahmân'dan bir daldır" (Buhari, *Edeb* 81:13). Bir bakıma kadın rahmi, ilâhî rahmetin insandaki tecellisidir.

5 Zımnen: aynı ana babadan gelenlerin birbirlerine soy sopla övünmeleri anlamsızdır.

6 Zımnen: Âhiret saadetini, dünyanın geçici servetiyle takas etmeyin. Çift çağrışımlı bu cümlenin düz anlamı şudur: "Sizin değersiz ve adi mallarınızı, onların değerli ve kaliteli mallarıyla değiştirmeyin!" En geniş çağrışımıyla: "haramı helâlle, pisi temizle, meşru olanı gayrı meşru olanla değiştirmeyin!" (Taberî ve Râzî).

7 *Hûb*, aslen "sahibini cürüm işlemek zorunda bırakan ihtiyaç" demektir. Bu ve bir sonraki âyet, tarihi bağlamın da teyit ettiği gibi, yetimleri olan dul şehit hanımlarıyla evlenip onları himaye etmekle ilgilidir.

8 Veya: "dul kadınlara". Bu yetimler, evlenilen şehit hanımı dul kadınların getirdiği şehid çocuğu olan yetimler anlaşılmalıdır. Zira 6. âyet bunların büyüdüklerinde evlendirilmesinden söz etmektedir. Burada hitap evliyedir, bekara değil. Onun için birle değil ikiyle (*mesnâ*) başlamıştır. Âyetin sonundaki vâhide ile eş üzerine alınan yetim sahibi ilk dul hanım (yani ikinci eş) kastedilmiş olsa gerektir. "Yetim" kavramı "dul hanımları" da kapsar.

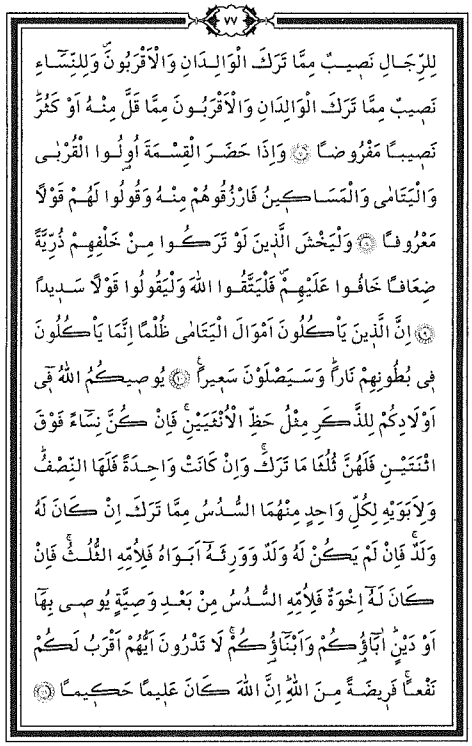
9 Yeğeni Urve b. Zübeyr'in sorusuna Hz. Aişe'nin verdiği cevaptan yola çıkarak: "Eğer velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızları kendinize nikahlamakla onlara karşı adâletsizlik yapacaksanız, hoşunuza giden diğer kadınlardan biriyle evlenin..." Hz. Aişe'nin açıklamasına göre, mal sahibi yetim kızların velileri, malları için onlarla evlenmek istiyor, fakat vermeleri gereken mehri de vermek istemiyorlardı (Buhârî ve Müslim). Said b. Cübeyr, Katade ve tabiinden diğerlerine göre bu cümlelerin anlamı şudur: "Nasıl ki yetimlerin haklarına tecavüz etmekten haklı olarak çekiniyorsanız, aynı şekilde evlenmeye niyetlendiğiniz kadınların hak ve çıkarları için de aynı özeni gösteriniz."

10 Bu sayıların sınırlama mı, rakam mı ifade ettiği tartışılmıştır. *Vav* bağlacını seçim bildiren *ev* (veya) saymanın, İbn Hişam'ın dediği gibi lügatte bir delili yoktur. Bağlaçtan dolayı 2+3+4=9 mânası çıkarmak, bu kelimeleri asli harfler olan *isneyn ve selase ve erba'a* ile karıştırmaktır. Her hâlükarda bu âyet, dul ve yetim kadın ve kızların mağduriyetini gidermek için, olağanüstü durumlarda birden fazla evliliğe cevaz vermiş, hatta teşvik etmiştir. Nitekim bu pasajlar da savaşın açtığı yaraları sarmak için inmiştir. Normal durumlarda vahyin tavsiyesi tek eşliliktir. Âyetin sonu buna delalet eder.

11 *Ev mâ meleket eymânukum* için 24. âyetin notuna bkz.

12 Veya *'avl*'in "çok çocuk" anlamından yola çıkarak: "Çok çocuğun sorumluluğunu üstlenmek için daha uygundur". Fakat bu, bağlamla uyumlu değildir (Krş: İbn Aşur). *'Avl*, ağır bir sorumluluk altına girmek" anlamına gelir (Râğıb). Bu kök "birini çekince diğeri ayakta kalamayacak kadar birbirine yaslanan iki veya daha fazla unsuru ifade eder *aile*'nin türetildiği köktür. Bu hüküm erkeklerin azaldığı, dul ve yetimlerin çoğaldığı savaş şartlarında, bu dulları yetimlerinden ayırarak evlenmeyi engelleme amacına yönelik olabilir.

13 *Nihleten* "karşılıksız ikram" anlamına gelir. Yani mehir herhangi bir şeyin karşılığı olarak nitelenemez.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ
نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ
نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۞ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا
مَّعْرُوفًا ۞ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً
ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا
۞ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ
فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ۞ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي
أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ ۚ فَإِن كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ
اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِن كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ
وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُ
وَلَدٌ ۚ فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ فَإِن
كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا
أَوْ دَيْنٍ ۗ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ
نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۞

7 ANA-BABA ve akrabanın bıraktıklarında erkeklerin bir payı (zaten) vardır. Anababa ve akrabanın bıraktıklarında, az ya da çok, kadınların da bir payı olmalıdır; (Allah tarafından) farz kılınan bir paydır bu.[1]

8 (Miras) taksimi sırasında, (diğer) akraba, yetimler[2] ve yoksullar da hazır bulunurlarsa, onlara da bir şey verin; ve kendilerine gönül alıcı sözler söyleyin![3]

9 Artık korksun onlar ki; eğer kendileri, arkalarında korunmaya muhtaç çocuklar bıraksalardı, onlar için endişelenirlerdi. Allah'a karşı sorumluluk bilincini kuşansınlar da doğru dürüst konuşsunlar.[4]

10 Doğrusu, yetimlerin mallarını haksız yere boğazlarına geçirenler, karınlarını yalnızca ateşle doldurmuş olurlar. Zira, gelecekte çılgın bir ateşe mahkûm olacaklar.

11 ALLAH size, çocuklarınız konusunda (şunu) tavsiye eder: Erkek, iki kadının payına denk alır;[5] fakat ikiden fazla kadın varsa, onlara, bırakılan mirasın üçte ikisi verilir; sadece bir kadın varsa, o hâlde yarısını alır. Ve eğer (ölenin) çocuğu varsa, onun anne-babasından her biri mirasın altıda birini alır;[6] ama eğer çocuğu yoksa ve anne-babası onun (tek) vârisiyse, işte o zaman annesi üçte birini alır. Eğer kız ve erkek kardeşleri varsa, o zaman annesine, yapmış olduğu herhangi bir vasiyyeti ya da borcu düşüldükten sonra altıda biri verilmelidir.

Ebeveynleriniz ve oğullarınız... Sizin bırakacağınız yararlı şeylere hangisinin daha lâyık olacağını bilemezsiniz. (İşte bu yüzdendir) Allah katından gelen talimatlar: Kuşkusuz Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir.

---

1 Kur'an daha önce mirastan hepten mahrum edilen kadına mirastan pay vererek devrim çapında bir uygulama başlatmaktadır. "Az ya da çok" ifadesi 32. âyetin de ışığında 11. âyetteki ikiye bir nisabının mutlak olmadığının en güzel delilidir. Bu ibarenin açılımı "şimdilik az olur, gelecekte şartlar uygun hâle gelince çok olur" şeklinde de anlaşılabilir. "Allah tarafından farz kılınan", bu âyette yer almayıp 11. âyette yer alacak olan oran değil, kadına mirastan pay verilmesidir. Cahiliyye'de ölenin mirasına sadece erkek akrabası konardı. Nüzûl sebebi olarak şu olay gösterilir: Sa'd b. Rebi savaşta şehid olmuş geriye dul bir eş ve iki yetim bırakmıştır. Mirası geleneğe göre şehidin kardeşine kalmış, dul eş ve yetimler ortada kalmıştır. Dul eş de durumu Rasulullah'a şikayet etmiştir (Ebu Davud, 2891; Tirmizî 2092).

2 Buradaki yetimler kimlerdir? Elbette ilk akla gelmesi gereken 11. âyetteki taksimatta yer almayan ölen babalarına dedelerinden kalan pay hakkında hiçbir hüküm yer almayan "dede ye-

timleri"dir. Miras paylarının geçtiği 11. âyetten önce bunların zikredilmesi, adeta "yetimlerin hakkı her payın önünde gelir" mesajı taşır. Bu yüzden Ömer b. Abdülaziz ve bazı otoriteler dedenin yetimlere vasiyet yapmasının zorunluluğuna hükmedip, vasiyet yapmaması durumunda vasiyet yapmış gibi davranılacağı sonucuna varmışlardır. Buna da "zorunlu vasiyet" (*el-vasiyyetu'l-vacibe*) demişlerdir. Her hâlükarda yetimlerin mirastaki hakkının diğerlerinden önce zikredilmesi, onların önceliğine delalet eder.

3 Bu cümle sözün muhataptaki yankısıyla ilgilidir. Söz söylerken muhatabın duygularını gözetmeyi emreden bu âyet, sözün gönül okşayıcı ve hatır alıcı biçimde söylenmesini ister. Zira bu, iyi eylemi tamamlayan bir unsurdur. İyi eylem güzel sözün yakıtı, güzel söz iyi eylemin armağanıdır: "O'na sadece güzel sözler yükselir, o sözleri yükselten ise güzel eylemlerdir." (35:11). Doğru olan nice eylem ve söz vardır ki, sırf çirkin üslûbu yüzünden ziyan olmuştur.

4 Söz söyleme sanatında bir önceki âyet ülupla ilgiliydi, bu âyetse sözün mahiyetiyle ilgilidir. Sözün aslı yoksa usulü ne kadar iyi olursa olsun o söz kıymetsizdir. Önce söz doğru-dürüst olmalıdır. *Sedîd* sıfatı *sedd* kökünden türetilmiştir. Bir boşluk dolduran, bir gediği tıkayan, lüzumuna binaen söylenen söze delalet eder. Isılah olarak doğru sözü ifade eder. Bir söz ne kadar tumturaklı, ne kadar edebi ve belagatlı olursa olsun hakikat içermiyorsa, o "laf" olmaktan öte gitmez.

5 Bu oranın haddi ednâ (en aşağı sınır) mı, haddi âlâ (en yüksek sınır) mı veya haddi mutlak (asla değiştirilemez oran) mı olduğu; 1) miras oranlarının düzenlenmesinde ilâhî maksadın ne olduğuyla; 2) vahyin teşri yönüyle, 3) hükmün illete mebni olup olmadığıyla alâkalıdır. Miras oranlarında ilâhî maksat ilk âyetin de delalet ettiği gibi adâlet ve hukukun tecellisi için kulluk ve insanlık sorumluluğunu yerine getirmedir. Mirası ellerinde tutan kadınlar değil erkeklerdir ve âyette onlar sorumlu davranmaya davet edilmektedir. "Kadına az ya da çok mirastan pay verin" diyen 7. âyet, bu hükmün teşri yönünün azdan çoğa doğru olduğunu gösterir (7. âyetin notuna bkz). 32. âyetteki *iktisâb* bizce hükmün illeti olarak okunmalıdır. O günkü gelir kalemlerinin başında savaş ganimetleri, diyet ve kan bedeli gelir. Bunlar erkekler yoluyla kazanılır. İkiye bir nisabını mü'minlerin annesi Ümmü Seleme de illete mebni bir hüküm olarak okuduğu şöyle ifade eder: "Erkekler savaş yapıyorlar fakat kadınlar savaşamıyor; sonuçta bize de mirasın ancak yarısı düşüyor." (*Ya'zu'r-Rical ve la ta'zû'n-nisa' ve innema lena nısfu'l-miras. İtkân* I, 98). Bunu bu âyetin inişinden sonra gelen şaşkınlıktan da anlıyoruz. Taberî'nin nakline göre biri Rasulullah'a gelir ve der ki: "Ya Rasulallah, kıza yarım mı verelim? Kız ata bile binemez, savaşamaz.." Bütün bu veriler ışığında bu oranın haddi mutlak olmadığı, en yüksek sınırı değil en aşağı sınırı oluşturan illete mebni bir oran olduğu sonucuna varılır. Gerek miras oranlarının illet, hikmet ve maksadını anlamaya yönelik bu yorumumuz gerekse buna benzer meseleye yeni bir açılım getiren daha başka yorumlarımız, sadece murâd-ı ilâhîyi anlama çabamızın bir ürünü olarak anlaşılmalıdır. İslâm'ı çağa uydurma veya uyarlama gibi bir derdimiz yoktur. Böyle bir yaklaşım sağlıklı da değildir.

6 Geriye kalan üçte iki diğerleri arasında paylaştırılır; ebeveyni hayatta olanın mirasından kardeşler pay alamaz.

12 Eğer çocukları bulunmuyorsa, eşlerinizin miraslarının yarısı size aittir. Fakat eğer onların çocukları varsa, ettikleri vasiyet[1] ve borçlarından sonra terekelerinin dörtte birini alacaksınız. Eğer çocuğunuz yoksa, terekenizin dörtte biri eşlerinize aittir. Fakat eğer çocuğunuz varsa, ettiğiniz vasiyet ve borçlardan sonra terekenizin sekizde birini alacaklar.

Eğer erkek ya da kadın birinci dereceden bir mirasçıya sahip değilse;[2] kız ya da erkek kardeşi de varsa, her birine altıda bir düşer. Fakat erkek ve kız kardeş birden fazlaysalar, edilen vasiyet ve borçtan sonra üçte birini alırlar.[3] Bu her iki durumda da (mirasçılara) zarar verilmemelidir.[4]

Bunlar Allah'ın size tavsiyesidir; zira Allah her şeyi bilendir, (bu kurallar hususunda) hilim ve hoşgörü sahibidir.

13 Bütün bunlar Allah tarafından çizilen sınırlardır. Kim Allah'a ve Rasulü'ne uyarsa, Allah onları içerisinde yerleşip kalacakları tabanından ırmaklar çağlayan cennetlere koyar; işte muhteşem kazanç da budur. 14 Kim de Allah'a ve Rasulü'ne isyan eder ve O'nun çizdiği sınırları ihlal ederse, onları içerisinde yerleşip kalacakları ateşe sokar; onu da alçaltıcı bir azap beklemektedir.

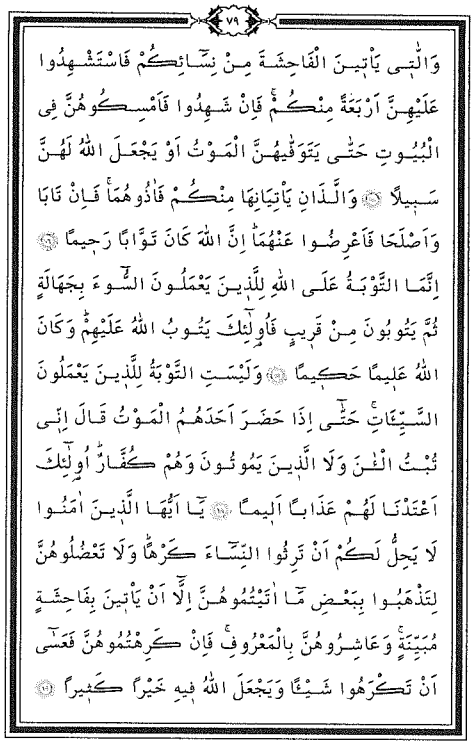
وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ
لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا
تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ
الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ
كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ
بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ
يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ
وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ
ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ۝ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعِ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
۝ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ
يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ۝

1 Vasiyet kişinin serveti üzerindeki hakkıdır. Ne ki, âyetin sonunda "vârise zarar verilmemelidir" emriyle kayıt altına alınmıştır. Nebevî uygulamada zarar vermeyen miktar üçte bir olarak belirlenmiştir.

2 Veya: "Ölen kimseye birinci dereceden yakınlığı olan bir vâris değilse". *Kelâle*, "kılıcın kör olan ağzı, bıçağın sırtı, keskin görmeyen göz" mânasından türetilmiştir. *Yûrasu* meçhul fiil *vurise*'den geliyorsa "miras bırakana" delalet eder. Eğer *ef'ale* babından geliyorsa *yûrasu* "miras alana" delalet eder. Birinci tercihte "birinci dereceden mirasçıya sahip olmayan kimse" mânasına gelir. İkinci tercihte "miras bırakana birinci dereceden yakınlığı olmayan vâris" mânasına gelir. *Yûrasu*'yu bazıları *yerisu* şeklinde malum, bazıları da *yuverrisu* şeklinde tef'il babından okumuşlardır. Notun başına aldığımız alternatif mâna ile çeviri içinde verdiğimiz mâna metin açısından birbirine eşit mesafededir. Hatta eğer geleneğin miras paylaşımındaki olumsuz rolünü hesaba katarsak, alternatif mânaya öncelik kazanır. Zira bu okuyuş "gelin" ve "nişanlıyı" da hesaba katan bir okuyuştur. Hz. Peygamber'in "Allah her hak sahibine hakkını vermiştir" açıklaması da bunu teyit eder.

3 "Erkek ve kız kardeş" ile sadece anne bir kardeşlerin kastedilir. Bunda ittifak edilmiştir. Öz kardeşlerin hakkındaki hüküm sûrenin sonundadır.

4 Gerçek dışı ve sırf vârisi mahrum bırakmayı amaçlayan borçlar. "Zarar vermenin" sınırına dair âyetin ilk notuna bkz.

وَالّٰتِى يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا
عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ ۚ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِى
الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ
سَبِيلًا ۝ وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا ۚ فَاِنْ تَابَا
وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ۝
اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوٓءَ بِجَهَالَةٍ
ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَاُولٰٓئِكَ يَتُوبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ
اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ
السَّيِّاٰتِ ۚ حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّى
تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ اُولٰٓئِكَ
اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ۝ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ
لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّٰٓا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ
مُبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسٰٓى
اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ۝

15 HAYASIZLIK sergileyen kadınlarınıza gelince:[1] aranızdan onlar için dört şahit gösterin. Ve eğer bunlar onun için şahitlik yaparlarsa, ölüm gelinceye ya da Allah onların lehine[2] bir yol gösterinceye kadar evlerde hapsedin.[3]

16 Ve aranızdan bu işi yapan her iki erkeği de cezalandırın. Eğer o ikisi tevbe eder ve durumlarını düzeltirse, onları cezalandırmaktan vazgeçin. Çünkü Allah tevbeleri kabul edendir, sınırsız merhamet sahibidir.[4]

17 Doğrusu, Allah katında kabul gören tevbe, yalnızca bilmeyerek kötülük işleyen ve sonra vakit geçirmeden Allah'a yönelenlere mahsustur. İşte Allah da onları affa yönelecektir; zira Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir. 18 Oysa ne ölüm gelip çatıncaya kadar (ısrarla) günah işlemeyi sürdürerek son anda "İşte şimdi tevbe ediyorum!" diyen birinin tevbesi kabul görecektir, ne de inkârında direnerek ölenlerin[5] işte onlar kendilerine acıklı bir azap hazırladığımız kimselerdir.[6]

19 EY iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir.[7] Ve açık bir biçimde fuhuş işlemedikçe, verdiğiniz bir şeyi onlardan geri almak için onlara baskı yapmayın! Ve onlarla güzel bir şekilde geçinin; zira onlar size itici gelse bile, hoşlanmadığınız bir şeyde Allah bir çok hayır dilemiş olabilir.[8]

---

1 Ölenin malının paylaşılmasıyla ilgili hükümlerin ardından yoksulluğun azdırdığı zina hükümleri geliyor. *Fâhişeten* ile ilgili bkz: 4:22, not 4 ve 65:1, not 5.

2 "Onlara bir kapı açılıncaya kadar" ile sopa ve taşlamanın kastedildiği yorumunu Ebu Müslim şu gerekçeyle reddeder: "Bu yorum doğru değildir; çünkü sopa ve taşlama onların lehine değil aleyhinedir." Âyetteki *lehunne* ibaresinin "onların lehine" anlamına geldiğine ise "kişinin kazandığı kendi lehine" (2:286) âyetini delil gösterir (Nkl: Râzî).

3 Ebu Müslim, bu âyette sözü edilen "fuhuş yapan kadınlardan" maksadın, lezbiyen ilişkiye (*sihâk*) giren kadınlar olduğunu, zinanın cezasının daha sonra açıklandığını ifade eder (Nkl: Râzî). Bu tür kadınların cezası evlerine hapsedilmeleri, eğer bu tür bir ilişkiden vazgeçerlerse özgürlüklerine kavuşturulmaları, vazgeçmezlerse ömür boyu evlerinde tutulmaları hükmü getirilmektedir.

4 *Ellezani* ilgi zamiri, hem çift sayıya hem de erkek cinsine delalet eder. Bu kullanımdan yola çıkarak âyetin aynı cinsle zina yapan erkeklerle ilgili olduğu rahatlıkla söylenebilir. Galibiyet kuralınca buna kadın da girer" itirazı yapılabilirse de, bir önceki âyette müstakil olarak kadınlardan söz edilmesi bu itirazı geçersiz kılar. Bu âyet Mücâhid'e, Ebu Müslim'e ve ona katılan Râzî'ye göre eşcinseller içindir. Ebu Ha-

nife'nin "Livatada had yok, tazir vardır" hükmü de bu yorumla paralellik arzeder.

5 Günahı savunmak günahı yüceltmektir. Günahı yüceltmek, günah işlemekten bin beterdir.

6 Bu tür bir tevbeye Firavun'un ölümün zoruyla giderayak yaptığı iman itirafını dile getiren Yûnus 90'dan yola çıkarak "Firavun imanı" veya "Firavun tevbesi" adı verilmiştir. Zoru görünce iman ile, zorla iman aynı şeydir.

7 Yani, kadını bir meta gibi görüp miras yoluyla elde etmeniz. Cahiliyyede kadın miraslık bir meta gibi görülmekteydi, modern cahiliyyede ise teşhirlik bir meta gibi görülmekte.

8 Duygusal sebeplerle yuva dağıtarak kadını sokağa terk eden erkeği sorumluluğa davet.

وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ
إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ
بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ
أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم
مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾ وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم
مِّنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً
وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ
وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ
وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي
أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ
نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُم مِّن
نِّسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا
دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ
الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ
إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾

20 Fakat eğer bir kadını bırakıp yerine başka bir kadın almak isterseniz, birincisine külçe külçe altın vermiş olsanız dahi hiçbir şeyi geri almayın.[1] Ona iftira ederek ve bu nedenle açıkça günaha girerek verdiğinizi geri almak olur mu hiç? 21 Birbirinizin mahremi olduktan ve eşiniz sizden sağlam bir taahhüt aldıktan sonra, onu nasıl geri alabilirsiniz ki?

22 Babalarınızın daha önce evlilik yaptığı kadınlarla evlilik yapmayın,[2] fakat geçmişte yapılanlar geçmişte kalmıştır.[3] Bu davranış kesinlikle yüz kızartıcı bir hayasızlık, çirkin bir günah, kötü bir gelenek idi.[4]

23 Anneleriniz,[5] kızlarınız,[6] kız kardeşleriniz,[7] halalarınız, teyzeleriniz; erkek ve kız kardeşlerinizin kızları; süt anneleriniz ve süt kardeşleriniz;[8] eşlerinizin anneleri; kendileriyle gerdeğe girdiğiniz eşlerinizden doğmuş olup sizin kendi hanenizde bakım ve velayetini üstlendiğiniz[9] (sulbünüzden olmayan) kızlarınız,[10] size haram kılınmıştır; fakat gerdeğe girmemişseniz bir mahzur yoktur; ve öz oğullarınızın eşleri de size haramdır;[11] aynı anda iki kız kardeşi almanız da öyle. Fakat geçmişte olanlar geçmişte kalmıştır; çünkü Allah tarifsiz bir bağışlayıcıdır, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

---

1 3. âyetin sonundaki tek eş tavsiyesine dolaylı bir gönderme.

2 Ebu'l-Kays'ın oğlu ölen babasının ardından "Malına vâris olduğum gibi eşine de sahip oluyorum" diyerek üvey annesine sahip olmak istemişti. Bu âyet bu çirkin cahili geleneği reddetmektedir.

3 Bu ve bir sonraki âyette yer alan bu tür ibareler, vahyin vakıayı yok saymadığının göstergesidir. Bu tür gayr-ı meşru evliliklerden olma çocukların mağdur edilmemesini, hak ve hukuklarının korunmasını ifade eder.

4 Âyetteki *fâhişeten* "akli kötülük", *makten* "şer'i kötülük", *vesâe sebilen* "örfi kötülük" olarak açıklanmıştır (Râzî). *Makten* ile bir önceki notta açıklanan çirkin cahili gelenek kastedilse gerektir.

5 Öz-üvey, meşru-gayr-ı meşru yoldan tüm anneler ve büyükanneler girer.

6 Kişinin kızları ve onların çocukları.

7 Öz veya üvey, fark etmez. Fakat üvey kız kardeşin yine üvey olan kız kardeşi yasak kapsamı dışındadır.

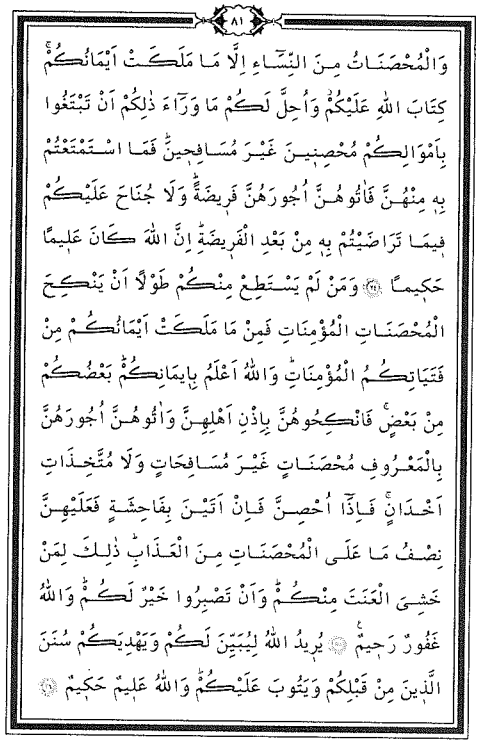
8 Yani bebelik çağında (bir hadise göre en az beş kez) süt emen. Formül şudur: Emenin nefsi emzirenin nesline yasaktır.

9 *Hucur* (t. *hacr* veya *hicr*) mekâna delalet eder ve mecazen "yetiştirme ve büyütme" vurgusunu da taşır (İbn Aşur). Tercihimiz kelimenin her iki anlamını da görür. Buradaki *ve rabâibukumullâtî fi hucûrikum* ibaresi, büyütülmek maksadıyla evlatlık alınan anasız-babasız veya

analı-babalı 'yetim', öksüz ve kimsesizlerin evlat edinilmesi sırasında oluşabilecek mahremiyet problemlerini aşmada bir çıkış yolu olarak görülebilir.

10 Eşin önceki kocadan olma kızının yasak kapsamına girmesi için "aynı evde, bir arada" yetişmiş olma şartı öngörülmektedir. Bu şartın dışında kalanların yasak kapsamına girmediği görüşünü İbn Hazm, Hz. Ali ve Hz. Ömer'e nisbet eder (*el-Muhallâ*). Bir mekânda yetişmenin (*fî hucûrikum*) hükme mesnet teşkil etmesi manidardır. Aslında âyetin ikinci kelimesi olan "kızlarınız" öz ve üvey kızların hükmünü açıkladığı için, "yanınızda yetişen kızlarınız" ile öz ve üvey kızlar dışında birileri kastedilmelidir. Bununla herhangi bir sebeple ailenin yetiştirmek için alıp bakım ve terbiyesini üstlendiği evlatlık kızlar kastedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir (Krş: 33:4, not).

11 Zımnen: Evlatlıkların eşleri hariç.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ
كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا
بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ ۚ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ
بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا
حَكِيمًا ﴿٢٤﴾ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ
الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ
فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ ۚ بَعْضُكُمْ
مِنْ بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ
أَخْدَانٍ ۚ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ
نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ
خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۚ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾ يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

24 Meşru şekilde hakkını vererek sahip olduklarınızın[1] dışında, bütün evli kadınlar (da haramdır). Bu Allah'ın size talimatıdır. Bunların dışındakilerin tümü, mal varlığınızdan bir kısmını vererek istemeniz, gayri meşru bir ilişkiyle değil de evlilik bağı yoluyla almak şartıyla size helâldir. Kendilerinden yararlandığınız kadınlara mehirlerini bir yükümlülük olarak tastamam verin! Bu yükümlülüğün tesbitinden sonra, başka bir şey üzerinde uzlaşmanızda sizin için bir sorumluluk yoktur. Kuşku yok ki Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir.

25 Aranızdan her kimin durumu, hür bir mü'min kadın almaya elvermezse, o meşru şekilde sahip olduğunuz mü'min kızlardan birini alsın;[2] çünkü Allah, imanınızı(n değerini) çok iyi bilir;[3] (zaten eşler olarak) siz, birbirini bütünleyen parçalarsınız.[4] O hâlde iffetini koruyan, fuhşa bulaşmayan ve dost da tutmayan kadınlarla sahiplerinin izniyle evlenin ve mehirlerini makul bir şekilde verin! Onlar evlendirildikten sonra iffetsiz bir davranışta bulunurlarsa, onları hür evli kadınlara verilenin yarısıyla cezalandırın![5]

Bu, içinizden zorlanınca günaha girme korkusu duyanlar içindir.[6] Fakat sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır: Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

26 Allah (bütün bunları) size açıklamak, öncekilerin (doğru) hayat tarzlarına sizi yönlendirmek[7] ve size bağışıyla yönelmek ister; çünkü Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir.—>

---

1 *Mâ meleket eymânukum*'un tefsiri sadedinde Elmalılı şunları söyler: "Yemin" esasen "sağ el" olduğundan *milk-i yemininiz* demek, "ellerinizle meşru sûrette bihakkın kazandığınız milkleriniz" demektir ki daha çok "köle" ve "cariyeler" hakkında istimal olunur". Bunların "eş"lerin dışında ikinci bir kategori olduğunu "eşleri ve sağ elleri altında bulunanları" (33:50) âyetinden anlıyoruz. Bunlar kimlerdir? Ahzab 50. âyetten bunların "savaş esirleri arasından sağ elinin altında bulunan kimseler.." olduğunu öğreniyoruz. Demek ki, bunlar mutlak savaş esirleri değil, savaş esirleri arasından Allah Rasulü'nün meşru bir biçimde sahip olabilecekleri idi. Buna örnek ararsak hemen iki örnek bulabiliriz: Safiye ve Cüveyriye. Bu iki annemiz savaş esiridirler, fakat Rasulullah onları "cariye" edinmeyip nikahlamıştır. Sünnetteki uygulama budur. Kaldı ki 47:4. âyet savaş esirlerinin köleleştirilmesini dışlamaktadır (Bkz. 47:4, ilgili not). Sıcak savaş dışında esir almak da yasaklanmıştır (Bkz. 8:67, not.)

2 Eldeki köle-cariye stokunu eritmek ve kölelik-cariyelik kurumunu bitirmek için vahyin

tavsiyesi.

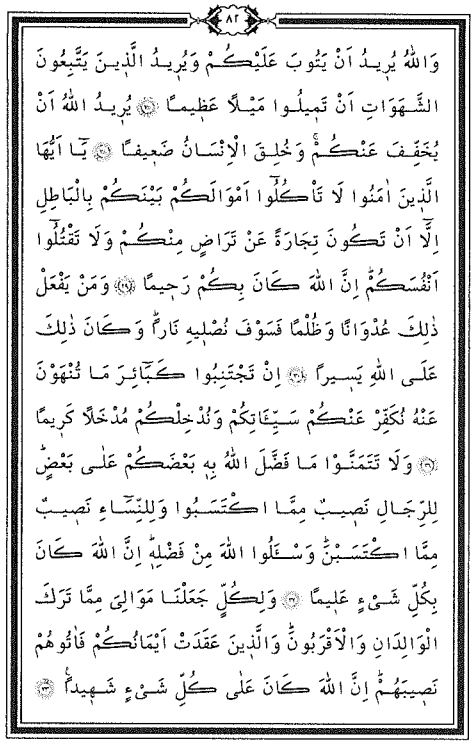
3 Kadın savaş esirleri konusundaki murad-ı ilâhîyi gösteren cümle budur. Onların imanı tüm sosyal haklarını elde etmenin gerekçesi sayılarak meselenin kökten çözümü için çıkış yolu olarak sunulmaktadır. İmanı takdir için krş: "Kim imanı inkâr ederse işte onun yaptıkları boşa gitmiştir" (5:5). Bu âyettekine benzer bir formla (*Allahu a'lemu bimâ fî-enfusihim*), aynı problemli bakış açısını bir yerde daha görüyoruz: Hz. Nûh'a inanan yoksul, ezilmiş ve horlanmış insanların İlâhi kelam tarafından savunulması sırasında... (Bkz: 11:31).

4 Kalıbın açılımı: Biri olmadan diğerinin yapamadığı, birbirinin yerini tutmayan, hak ve sorumluluk açısından birbirine denk fakat aynı olmayan ikilisiniz (Krş: 3:195).

5 Hür evli kadın ve erkeğin zinasının cezası Nur sûresinin 2. âyetinde 100 celde olarak açıklanmıştır. Bu açıklama ışığında bu âyette dile gelen ceza 50 celdedir.

6 *el-'Anet*'i bu şekilde çevirimiz için bkz: 9:128, not 7.

7 Cinsel ahlâkın korunmasının ruhbanlık değil evlilik yoluyla sağlanacağına işaret.

وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ۝ يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ
يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا ۝ يَا اَيُّهَا
الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَاْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ
اِلَّآ اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ ۣ وَلَا تَقْتُلُوٓا
اَنْفُسَكُمْ ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ۝ وَمَنْ يَفْعَلْ
ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذٰلِكَ
عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ۝ اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَٓائِرَ مَا تُنْهَوْنَ
عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا
۝ وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ
لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَٓاءِ نَصِيبٌ
مِمَّا اكْتَسَبْنَ ۚ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ۝ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ
الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ
نَصِيبَهُمْ ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ۝

<—27 Allah size olanca bağışlayıcılığıyla yönelmek isterken, ayartıcı içgüdülerine esir olanlar sizi yoldan tamamen çıkarmak isterler.

28 Allah yükünüzü hafifletmek ister; zira insan zayıf yaratılmıştır.

29 Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya da dayansa, birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin;[1] tabi ki (meşru) ticaret hariç- ve kendinize kıymayın; çünkü Allah sizin için bir rahmet kaynağıdır.

30 Kim bunu düşmanca ve zulmetme kastıyla yaparsa, onu zamanı geldiğinde ateşe mahkûm edeceğiz; zira bu Allah için çok kolaydır.

31 Kaçınmanız emredilen büyük günahlardan uzak durursanız, kusurlarınızı örteriz ve sizi onurlu bir makama yerleştiririz.

32 O hâlde Allah'ın size bahşettiği sizi birbirinize üstün kılan farklı değerleri temenni etmeyin. Erkeklerin kendi kazançlarından bir payı vardır; kadınların da kendi kazançlarından bir payı vardır.[2] İhsanından bahşetmesi için Allah'tan isteyin; kuşkusuz Allah her bir şeyi hakkıyla bilmektedir.[3]

33 Herkes için, geriye bıraktığı mirastan pay alacak mirasçılar tayin ettik: Ebeveynler, akrabalar ve kendileriyle sözleştikleriniz...[4] İşte bunlara nasiplerine düşeni verin; iyi bilin ki Allah her bir şeye hakkıyla şahittir.[5]

---

1 Veya "karşılıklı rızaya dayalı ticaret yoluyla da olsa..." Bu ibare çoğunluk tarafından şöyle anlaşılmıştır: "Birbirinizin mallarını, karşılıklı rızaya dayalı ticaret hariç, haksız yollarla boğazınıza geçirmeyin." Ne ki, bu çeviride şu anlama problemleri ortaya çıkmaktadır: 1) "Karşılıklı rızaya dayalı ticaret" dışındaki meşru kazanç yolları tıkanmakta mıdır? Bu problemi haklı olarak Râzî de gündeme getirmiş ve "hibe, vasiyet, miras, sadaka, mehir ve hak edilmiş yasal tazminat" gibi kalemleri sayarak "ticaret dışında birçok mal edinme yollarının olduğuna" dikkat çekmiştir. 2) "Karşılıklı rıza" ticareti ticaret eden vasıftır; dolayısıyla helâl ticarete ilave bir vasıf değil, ticaretin özüne ilişkin ayrılmaz bir vasıftır. Kur'an'da da meşru ticaret, bu vasıfla değil, hep yalın olarak gelir. Bu nedenle, cümle yalnızca ticarete hamledilmemelidir. 3) Meşru olmayan mal edinme yöntemlerinin başında faiz gelmektedir ve tüm faizli işlemler "karşılıklı rızaya" dayalı olarak gerçekleşmektedir. Bütün bu problemleri göz önüne alarak, "karşılıklı rıza"yı, sadece "ticarete" değil, istisna edatı öncesini de kapsayacak bir şekilde tüm cümleye şamil kılmamıza mani bir hâl bulunmamaktadır. Bunlardan ayrı olarak, Muhammed Esed, çoğunluğun anlayışına şu eleştiriyi getirmiştir: "karşılıklı anlaşmaya dayalı ticaretten doğan haksız kazançların "birbirinizin mallarını haksız yollarla heba etmeyin"

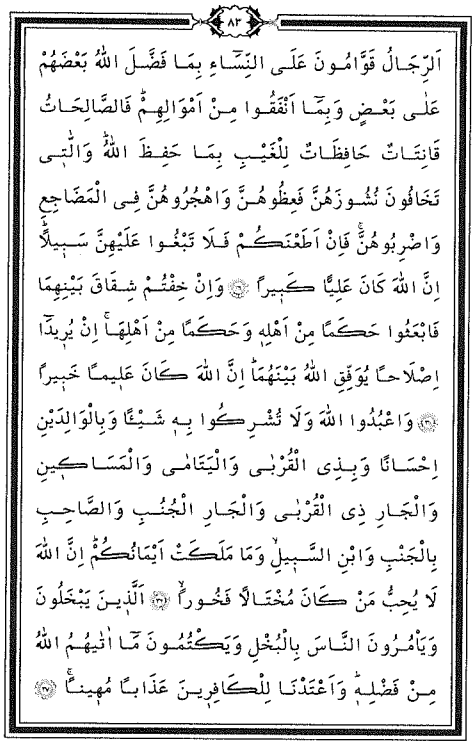
şeklindeki genel yasaklamanın dışında tutulduğu intibaını vermektedir." Bu problemi aşmak için de *illa* edatının *ve* anlamını, ya da yasak bildiren *la* ile kullanıldığında "ne...ne de..." anlamını öne çıkararak "Birbirinizin mallarını haksız yollarla –karşılıklı rızaya dayanan ticaret yoluyla da olsa- heba etmeyin" mânası vermektedir. Delil olarak da 27:10-11 âyetini göstermektedir ki, bunu ve 2:150 âyetini *illa*'nın "ne.. ne de.." kullanımı için Süyûtî de delil gösterir (*İtkân* II, 160). Ancak Esed, bu âyeti, gösterdiği delile uygun olarak çevirseydi anlamın şöyle olması gerekirdi: "Birbirinizin mallarını ne haksız yollarla, ne de karşılıklı rızaya dayanan ticaret yoluyla heba edin." Tabiatıyla, böyle bir çevirinin doğru olmayacağı müsellemdir. Esed, istisna edatına *hattâ* anlamı vermektedir ki, Arapça'da *illa* edatının bu kullanımı bilinmemektedir.

2 Bu cümleler, 11. âyetteki oranın illeti olarak okunabilir (Bkz: 7 ve 11'in ilgili notları).

3 Bu âyet, bir sonraki âyetin de delalet ettiği gibi mirasın illeti ve ruhuyla ilgili bir biçimde anlaşılmalıdır. İstisnalar dışında kadının mülkiyet edinemediği, mirastan hiç pay alamadığı bir toplumda kadının ilk kez mülkiyet ve miras hakkını teslim eden bu devrim çapındaki sosyal uygulama, elbette erkek eksenli bir toplum içerisinde şaşkınlığa neden olmuştu. Yukarıdaki âyeti, modernitenin formatladığı bir kafa ile değil de, indirildiği çağın kendi şartlarıyla anlamaya çalışmak gerekir. Bu takdirde âyetin, "savaşa gitmediği, ata binmediği, kılıç kullanmadığı, yani servet edinme yöntemlerinden hiç birisi içerisinde aktif rol almadığı hâlde, salt erkeklerin elde ettiği servetin paylaşımında bir aktör olarak kadın nasıl yer alabilir?" (Taberî) şaşkınlığı içindeki erkeklere bir uyarı olduğu görülür. Râzî'nin naklettiği dört nüzûl sebebi rivayetinden, âyetin, kendilerine erkeklerden daha az pay verilmesini sorgulayan kadınları da muhatap aldığını anlıyoruz. İşte bunlardan biri: "Kadınlardan biri Rasulullah'a geldi ve şunları söyledi: "Erkeklerin de, kadınların da Rabbi birdir; sen yalnız onlara değil bize de elçi olarak gönderildin; Allah niçin erkekleri düşünüyor da bizi düşünmüyor?" İşte bunun üzerine bu âyet indi. Ve kadın dedi ki: "Erkekler, cihad sayesinde bizi geçiyorlar; ya bize ne var?" Peygamberimiz cevap verdi: "Sizden hamile olanın ecri, oruç tutanla, namaz kılanla aynıdır. Onu doğurduğunda, kadının ecirden aldığı payı kimse takdir edemez. Çocuğunu emzirdiğinde ise, onun her yudumundan, bir canı diriltmiş gibi ecir alır" (Râzî).

4 Said b. Müseyyeb bunu evlatlıklara yapılan vasiyetle (İbn Aşur); Ebu Müslim ise "eşler" ile açıklamıştır (Nkl. Râzî).

5 Zımnen: Siz de Allah'ın şahitliğine şahit olun!

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ
عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ ۚ فَالصَّالِحَاتُ
قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ۚ وَالّٰتِى
تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِى الْمَضَاجِعِ
وَاضْرِبُوهُنَّ ۚ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۗ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ۝ وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا
فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا ۚ اِنْ يُرِيدَا
اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا
۝ وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَانًا وَبِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ
وَالْجَارِ ذِى الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ
بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۙ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ۝ اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ
وَيَاْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ
مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ۝

34 ERKEKLER kadınların koruyup gözeticisidirler;[1] çünkü Allah erkeklerle kadınları farklı alanlarda üstün yeteneklerle donatmıştır;[2] bir de erkekler servetlerinden harcama yapmaktadırlar. Dürüst ve erdemli kadınlar hem (Allah'a) itaat eden, hem de Allah'ın koruduğu (iffeti eşlerinin) yokluğunda da koruyan kadınlardır.[3] Sadâkatsizlik etmelerinden çekindiğiniz[4] kadınlara gelince: onlara önce öğüt verin, sonra yataklarında yalnız bırakın, (ille de döveceksiniz) bunlardan sonra dövün.[5] Bundan böyle yola gelirlerse onları incitmekten sakının. Allah, gerçekten yücedir, büyüktür.[6]

35 Şayet evli bir çiftin aralarının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ve kadının ailelerinden birer hakem tayin edin. Eğer iki taraf da anlaşmazlığı gidermek isterse, Allah onları uzlaştırır. Unutmayın ki Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır.

36 ALLAH'A kulluk edin ve O'ndan başka hiçbir şeye ilâhlık yakıştırmayın; anababaya ve akrabaya, yetimlere ve yoksullara, kendi çevrenizden olan komşulara ve yabancı komşulara, yanınızdaki dosta,[7] yolcuya ve meşru şekilde bihakkın sahip olduklarınıza[8] iyilik yapın!

Unutmayın ki Allah kendini beğenmiş küstahları sevmez;[9] **37** kendisi cimrilik yapan ve başkalarına cimriliği öneren, Allah'ın kendilerine bağışladığı nimetleri saklayanları da...[10] Ve hakikati inkâr eden herkes için utanç veren bir azap hazırladık.

---

1 Âyetteki *kavvâm* sözcüğü, *kâim*'in mübalağa siygasıdır; *kâme 'ale'l-mer'e* ifadesi "kadını gözetti", "kadının geçimini üstlendi" anlamlarına gelir. Kavvamlık, bir bakıma kayyumluktur; yani "koruyup kollama, bakıp-gözetme" işini üstlenme. Burada, "kaim"den daha kapsamlı ve derinlikli olan *kavvâm*'a biz "koruyup gözeten" anlamını tercih ettik. (Krş: 4:135; 5:8) Bu gözetime âyette gösterilen gerekçe "erkeklerin servetlerinden eşleri için yapabilecekleri harcama"dır. Ancak, "Niçin erkekler?" sorusu ise, erkeklerin servet girdisinin kadınlardan daha fazla oluşuyla açıklanmaktadır. Evin geçimi erkeğe yüklenerek, bu sûrenin 11. âyetindeki mirasta erkek-kadın oranına atıfta bulunulmaktadır. *Kavvâm*'lık gerekçesi sadece geçim sağlamaya indirgenemez. Burada fıtrat temel gerekçedir.

2 Lafzen: "Allah her iki cinse farklı alanlarda üstün yetenek vermiştir" (Bu kalıp için bkz: 2:252, not). Kişinin kendi seçmediği cinsiyetiyle övünmesi ilkel bir maddeciliktir.

3 Veya kıraat imamı Ebu Cafer'in Allah lafzını mansup okuyuşuna binaen: "kadınların (iffetleri) Allah'ın koruması sayesinde korunmuştur."

4 *Nuşuz*, "çıkıntı, tümsek" anlamına gelen *nâşiz*'den. "isyan, başkaldırı, geçimsizlik" anlamlarına gelir (Lisân). 128. âyet erkeğin *nuşûz*'undan söz ettiğine göre, kelimenin her iki eşi de kapsayan ilave bir anlamı daha olmalıdır. O da "sadâkatsizlik"tir. Zira veda hutbesinde Hz. Peygamber bu âyeti okuyarak *nuşuz*'u "iffetsizlikle" (*fâhişeten*) açıklamıştır. Bu 19. âyette geçen türden açık bir fuhuş olmaktan ziyade, "eşler arası sadâkati zedeleyip şiddetli geçimsizliğe yol açan davranışlar" olsa gerektir. Kadın için kocaya başkaldırma, erkek için eşe eziyet anlamına gelir. Kadının nüşuzunun öne çıkarılması, nesil emniyetinden birinci derecede sorumlu olan tarafın kadın olmasındandır. Zımnen *nuşuz* "ailede geçimsizlik odağı olma" hâlini ifade eder.

5 Veya *darabe*'nin alternatif anlamıyla: "ayırın"; yahut "ısrarcı olun". *Darabe* Kur'an'da "getirmek, gezmek, mühürlemek, itmek, mahkûm etmek" anlamlarında kullanılır. *Darabe* fiili, *darabe'd-dehru beynena* örneğinde olduğu gibi Arapça'da "iki şeyi birbirinden ayırmak" anlamında da kullanılır (*Tâc*). Kur'an'da vurmanın tüm türleri yer alır, fakat bunların hiç birinde *darabe* fiili ve türevleri kullanılmaz: "yanağa tokat", *sakket* (51:29); "yumruk" *vekezehu* (28:15); "kamçılamak, çırpmak" *ehuşşu* (20:18); "boynunu vurmak" *kata'a* (69:46). Rasulullah hiç kadın dövmemiş ve dövülmesine de izin vermemiştir: "Siz eşlerinizi köle döver gibi dövmekten hiç utanmıyor musunuz? Gündüz dövüp geçe birlikte oluyorsunuz öyle mi?" (Buhârî, (67) *Nikah*, 93) "Allah'ın hizmetkarlarını hiçbir zaman dövmeyiniz." (Ebu Davud, Nesâi, İbn Mace, Ahmed b. Hanbel), Rasulullah'ın eşlerinden bazıları maddî sıkıntıları gerekçe göstererek şiddetli geçimsizliğe sebep olunca, Hz. Peygamber onları dövmeyi hiç düşünmemiş, Kur'an da bu durumda "dövmeyi" değil fakat "boşamayı", bir başka ifadeyle "ayrılmayı" önermesini tavsiye etmiştir (Bkz: 33:28-32). Âyetin nüzûl sebebi konusunda bir çok farklı rivayet vardır. Taberî'ye göre bu âyetin iniş nedeni, kocası tarafından tokat yiyen bir kadının (Habibe bt. Zeyd) Rasulullah'a başvurması üzerine Rasulullah'ın aynı şiddette bir tokadın da kadın tarafından kocasına atılması hükmünü verince inmiştir. Bu âyet inince Rasulullah "ben bir şey diledim, Allah ise başka bir şey; şüphesiz Allah'ın dilediği daha hayırlıdır" demiştir. Kur'an Rasulullah'ın hükmünü onaylamamıştır; fakat burada dikkat çekici olan, Rasulullah'ın, kocasından yediği bir tokada karşılık, bir kadına aynı şiddette tokat atma hükmünü vermiş olmasıdır.

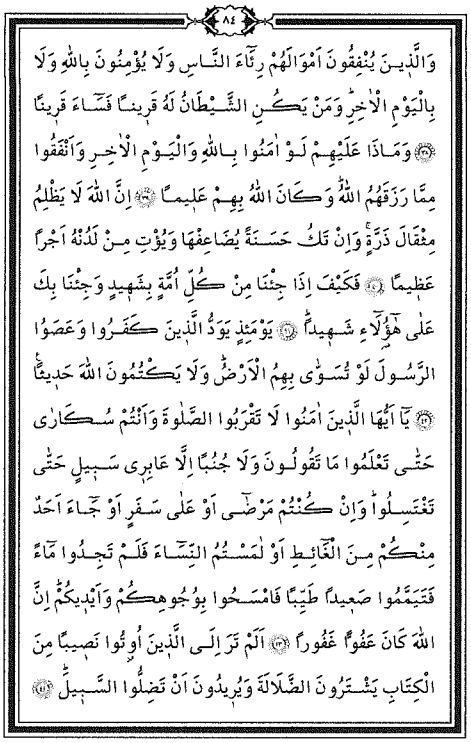
6 Bu âyet, iç ve dış bağlam açısından iki insan cinsi (erkek-kadın) arasındaki değil, birbirine evlilik sözleşmesi ile bağlı iki taraf (karı-koca) arasındaki ilişkilere dair bir düzenleme içermektedir. Aynı şekilde "vurma" olayı da erkek-kadın arasında değil, karı-koca arasında gerçekleşen aile içi bir olay olarak geçmektedir. Burada muhatapları, mevcut olandan daha iyi ve daha insani olana sevk eden bir öneriye yer verilmektedir. Kur'an'ın insanlıktan istediklerini onun söylediklerileriyle sınırlamak, Kur'an'ı tarihe mahkûm etmektir. Nüzûl sebebinden de anlaşılacağı gibi âyet, eşiyle arasında sorun çıkınca ilk aklına gelen şey dayak olan kocalara hitap etmekte ve onlara daha insani çözüm yolları önermektedir. Bu yollardan biri olan kadını yatağında yalnız bırakmak ancak çok eşlilik durumunda bir cezalandırma sayılacaktır. Tersi erkeğin kendisini cezalandırmasıdır. Dolayısıyla bu âyetteki önerilerin maksadı, ataerkil Arap toplumunda kusurlu eşine karşı ilk tepkisi dayak olan erkeklerin kadınlara şiddet uygulamalarının önüne geçmektir.

7 Taberî'ye göre "yanınızdaki dost" ile eşler kastedilmiştir. Bu yorumu bağlam da destekler.

8 Başta "köleler ve cariyelere.." Onlara yapılacak en büyük iyilik özgürlüğe kavuşturmaktır (Krş: 2:177).

9 Mekkî âyetlerde cehennemle uyarmanın yerini Medenî âyetlerde sevmemeyle uyarma almıştır. Sevgi, Allah-insan ilişkisinin doruk noktası, en rafine ve damıtılmış hâlidir. Sevgi düzleminde yürütülen bir ilişki için, ödül ve ceza "cennet" ya da "cehennem" asli değil feri belirleyicilerdir.

10 Zımnen: Allah için veremeyeler, Allah'ı hakkıyla takdir edemeyenlerdir.

وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا
بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا
﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا
مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ
مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ
عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا
الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا
﴿٤٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى
حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى
تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ
مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً
فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ
اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ
الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾

38 Yine Allah'a ve âhiret gününe inanmadıkları hâlde mallarını sırf gösteriş olsun için harcayanları da (sevmez). Can yoldaşı şeytan olan kimse ne kötü dosta sahiptir![1]

39 Bunlar da Allah'a ve âhiret gününe iman etselerdi ve Allah'ın kendilerine bağışladığı rızıktan infak etselerdi ne kaybederlerdi sanki?[2] Ama Allah onlar hakkında her şeyi bilir.

40 Kuşkusuz Allah kimseye zerre miktarı haksızlık yapmaz; eğer hayırlı bir iş varsa onu kat kat artırır; katından da büyük bir ödül bahşeder.

41 Asıl her toplumdan bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlar aleyhine şahit gösterdiğimiz zaman ne olacak (onların hâli)?[3] **42** O gün hakikati inkâr edenler ve Peygamber'e karşı çıkanlar, yerin dibine geçmeyi temenni ederler; fakat onlar hiçbir şeyi Allah'tan gizleyemezler.

43 SİZ ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar, cünüpken de -seyahat (gibi yıkanmayı güçleştiren hâller) hariç- yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın![4] Fakat eğer hastaysanız ya da yolculuk yapıyorsanız, veya ihtiyaç giderdikten sonra yahut kadınlarla birlikte olmuşsanız ve üstelik su da bulamıyorsanız, o zaman temiz bir toprak alıp yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin![5] Unutmayın ki Allah tarifsiz bir affedicidir, eşsiz bir bağışlayıcıdır.

44 KENDİLERİNE vahiyden bir pay verilmiş olanların onu sapıklıkla değiştirdiklerini ve sizin de yoldan çıkmanızı istediklerini görmüyor musun?—>

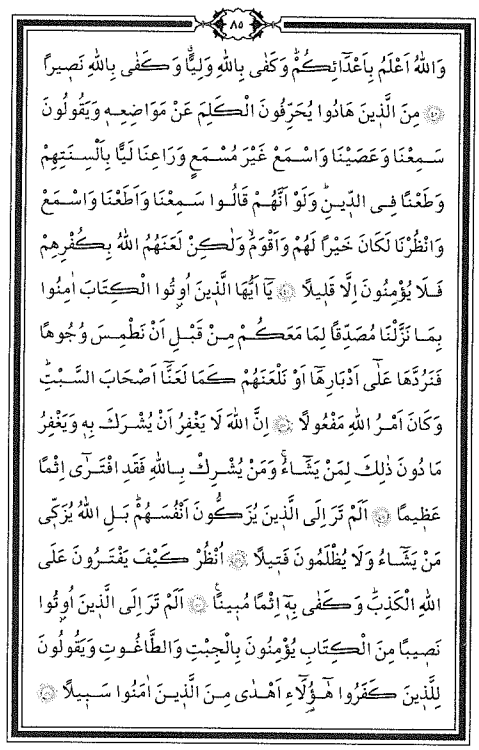
1 Krş: 36. âyetteki "yanınızdaki dosta" ibaresi. Zımnen: Can dostuna iyilik etmekten geri durursan, can dostun Şeytan olur.

2 Güvenmekle vermek arasındaki doğrudan ilişkiye atıf. Mal iyi bir köle, kötü bir efendidir.

3 Zımnen: Peygamberlik bir "toplumsal şahitlik" kurumudur, bu dünya için gereklidir, âhiret için daha da gereklidir (Krş: 2:143).

4 Bir hüküm içermeyen Nahl 67'yi saymazsak, bu âyet içki yasağının ikinci aşamasını temsil eder. Bakara 219 ile başlayan süreç, Maide 90 ile tamamlanır. Bu âyetlerin hiçbirisinin hükmü geçersiz kılınmamıştır. Benzer şart ve ortamların oluştuğu durumlarda âyetlerin hükümleri de caridir. Bu yasak ibadet ile bilinç arasındaki kopmaz ilişkiye dikkat çeker. İçki insan aklını örtüp bilinci uyuşturduğu için yasaktır. Her alkolik yola ilk ve tek yudumla çıktığı için, o ilk ve tek yudum da yasaktır.

5 Teyemmüm sembolik abdesttir. Su, kardeşi olan toprakla niyabet ilişkisine sahiptir.

٨٥
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَآئِكُمْ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا ۙ وَّكَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيْرًا ۝ مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَّرَاعِنَا لَيًّۢا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّيْنِ ۭ وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَقْوَمَ ۙ وَلٰكِنْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ۝ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اٰمِنُوْا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّطْمِسَ وُجُوْهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰٓى اَدْبَارِهَآ اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ اَصْحٰبَ السَّبْتِ ۭ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا ۝ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَاۗءُ ۚ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰٓى اِثْمًا عَظِيْمًا ۝ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ يُزَكُّوْنَ اَنْفُسَهُمْ ۭ بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّيْ مَنْ يَّشَاۗءُ وَلَا يُظْلَمُوْنَ فَتِيْلًا ۝ اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ۭ وَكَفٰى بِهٖٓ اِثْمًا مُّبِيْنًا ۝ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُؤْمِنُوْنَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوْتِ وَيَقُوْلُوْنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا هٰٓؤُلَاۗءِ اَهْدٰى مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا سَبِيْلًا ۝

<—45 Fakat Allah düşmanlarınızı daha iyi bilir. Ama (eğer size dost lazımsa) dost olarak Allah yeter; (yardım lazımsa) yardımcı olarak da Allah yeter.

46 Yahudileşenlerden kimileri sözleri bağlamlarından koparark çarpıtırlar; "işittik ve sarıldık/reddettik",[1] "dinle dinlenilmeyesi" ve "ra'inâ" derler, dillerini eğip bükerek ve dine hakaret kastıyla.[2] Eğer onlar "işittik ve itaat ettik", "dinle" ve "unzurnâ"[3] deselerdi, bu kendileri için daha yararlı ve daha dürüstçe bir davranış olurdu. Ne ki, hakikati inkâr ettikleri için Allah onları rahmetinden dışladı; gerçekten de onlar, çok azı müstesna, inanmıyorlar.

47 Siz ey önceki vahiylerin takipçileri! Sizdekini tasdik edici olarak indirdiğimiz vahye inanın ki, (geleceğe yönelik) umutlarınızı söndürüp yüzlerinizi geçmişe döndürmeyelim;[4] ya da Cumartesi yasağını çiğneyen topluluğu lânetlediğimiz gibi lânetlemeyelim;[5] zira Allah'ın iradesi mutlaka gerçekleşir.

48 Kuşkusuz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; fakat dileyen kimselerin bunun dışındaki günahlarını bağışlamayı diler. Zira Allah'a ortak koşan kimseler, (O'na) iftira ederek korkunç bir günah işlemiş olmaktadırlar.[6]

49 Baksana kendilerini temize çıkaranlara! Ama yoo! Allah dilediğini temize çıkarır ve kimseye zerre kadar haksızlık yapılmaz.[7]

50 Bak, kendi uydurduklarını nasıl da Allah'a atıyorlar? (Onların pek de temiz olmadıklarına) bu âşikar günah yeter.

51 Kendilerine vahiyden bir pay verilenleri görmüyor musun? Eşya ve olaylarda uğur ve uğursuzluk olduğuna[8] ve taguta[9] inanıyorlar ve kâfirlerin mü'minlerden daha doğru yolda olduğunu iddia ediyorlar.—>

---

1 *'Asâ*, İbn Fâris'in de vurguladığı birbirine zıt iki anlamı içeren bir kelimedir: Toplanmak veya ayrılmak, emre sarılmak veya isyan etmek. Bu yüzden toplanmaya da dağılmaya da *'asâ* denilir (*Mekâyîs* ve *Tâc*). *'Asayna* diyenler, bu kelimeyi tevriyeye elverişli olduğu için seçmiş olmalıdırlar ki, Kur'an dil oyununa müsait bu kelimenin yerine *eta'nâ*'yı (itaat ettik) önerir (Krş: 2:93).

2 Öyle görünüyor ki, burada sözleri bağlamlarından koparmaya "işittik ve reddettik", "dinle dinlenilmeyesi" örnekleri, dillerini eğip bükme ve dine hakaret kastına da "bize bak" anlamına gelen *râ'inâ*'yı, dili eğerek "çobanımız" anlamına gelen *ra'înâ* ya da "ahmaklık" anlamına gelen *ra'ûnet* köküne dayama örnekleri verilmektedir.

3 Yukarda *râ'inâ*'yı, burada onun yerine kullanılması önerilen *unzurnâ*'yı kelimeler üzerinden örnek verildiği için çevirmek yerine olduğu

gibi bırakmayı tercih ettik.

4 Gelecek için umudu olmayanlar, geçmişin başarılarıyla avunurlar. Allah Rasulü'nün bu âyetlerin hemen peşinden indiği Hendek kuşatmasında çağın iki süper gücünü ashabına müjdelemesi hatırlanmalı.

5 *Sebt* yasağı için bkz: 2:65, not 8 (Krş: Eski Ahid, Çıkış 31:14-15).

6 İnsanın ruhsal bağımsızlık sürecinin önündeki en büyük engel şirktir. Çünkü şirk, tüm insani vasıfları ve rûhi yücelme çabalarını boşa çıkarır. Zira şirk, şirk koşan insanı şirk koştuğu varlık karşısında nesneleştirir. Bu da bir insanın kendisine yapacağı en büyük zulümdür. Öte yandan şirk Allah'ın sevgisine ve güvenine ihanettir. Allah'tan başkasına tanrılık yakıştıranlar, sadece şirk nesnesine kötülük etmekle kalmazlar, eşyayı kendi yerinden etmek sûretiyle hadlerini aşarak kendilerine de kötülük etmiş olurlar. İşte bu nedenle şirk "korkunç bir zulümdür" (31:13). Bu yönüyle şirk, hayata dair bir alanı Allah'tan koparma cinayetine tam teşebbüstür. İbn Mes'ud bu âyetle "Allah tüm günahları affedebilir" (39:53) âyetinin arasını şöyle telif etmiştir: Şirki ancak tevbe ile affeder, diğerlerini affetmesi tevbeye bağlı değildir. (Taberî, 39:53'ün tefsirinde).

7 "Allah'ın seçilmiş halkı" olduğunu düşünen Yahudilerle, Hz. İsa'nın kendileri adına çarmıha gerildiğine inanan Hıristiyanların bu yaklaşımlarına atıf.

8 *Cibt*, gerçekte hiçbir güce sahip olmadığı hâlde kendisinde güç vehmedilen şeydir. En genel anlamıyla sihir, illüzyon ve her tür hurafi uğur ve uğursuzluk atfı cibt'tir. Hz. Peygamber de cibt'i bir hadisinde böyle tefsir etmiştir: "*Iyâfe* (*zecru't-tayr* da denilir ve kuşun isimleri, sesleri ve geçtiği yerlerden uğur ya da uğursuzluk anlamları çıkarmaktır), *tıyera* (önünden ceylan, tavşan sağdan sola geçmesini uğursuzluk, soldan sağa geçmesini uğur saymak) ve *tark* cibt'tendir" buyurur. (Ebu Davud 3907; krş: *el-Muvafakat* II, 71). Çevirimizin gerekçesi budur.

9 *Tâğût*, yine Sami dil ailesinden olan Fenikece'de *tâût* olarak telaffuz edilir. Fenikece'ye Eski Mısırca "Thot"tan geçmiş olması muhtemeldir. Thot, eski Mısır tanrılarından hikmet ve bilgi tanrısıdır. Aslında Thot'un Mısır'lı Hermes ile özdeş olduğunda konunun uzmanları fikir birliği içindedirler. Memfis'in hemen dışındaki Sakkara'da bulunan MÖ 2. ve 3. yüzyıllara ait Demotik lehçeyle yazılmış metinlerde "Hermes Tirismegistos" ismi okunmuştur. Bu kişi, eski bir Mısır bilgesidir ve öyle anlaşılıyor ki, bu hikmet ve ilim sahibi zât sonradan tanrılaştırılarak bir put hâline getirilmiştir. (Bkz. Martin Bernal, *Kara Atena* 211-224, İstanbul-1998) Kur'an'da Tağut, Allah'a rağmen hüküm kaynağı ve otorite olarak görülen, yani tanrılaştırılan insan gibi somut ya da şeytan gibi soyut her tür varlıktır.

<—52 Allah'ın lânetledikleri işte bunlardır; Allah'ın lânetine uğrayan biri de asla kendisine yardımcı bulamaz.

53 Yoksa onlar Allah'ın mülküne ortak olduklarını mı sanıyorlar? Eğer öyle olsaydı, insanlara zırnık[1] bile vermezlerdi.

54 Yoksa onlar, Allah'ın lutfundan bahşettiği şeylerden dolayı onları mı kıskanıyorlar? Oysa Biz, İbrahim ailesine vahiy ve onu doğru hükme ulaşmada kullanacakları selim bir muhakeme yeteneği vermiş[2] ve onlara güçlü bir hükümranlık bahşetmiştik. 55 Aralarında ona inananlar da vardı, ondan yüz çevirenler de; (işte bunlara) kavurucu bir ateş olarak cehennem yeter.

56 Âyetlerimizi inkârda ısrar edenleri, zamanı gelince ateşe mahkûm edeceğiz; (ve) derilerinin her yanıp soyulmasında, derilerini değiştireceğiz ki azabı (ta can evinde) hissedebilsinler: Şüphesiz Allah her işinde tek mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydedendir.

57 Fakat iman edip sâlih amel işleyenleri, tabanından ırmaklar çağlayan cennetlere koyacağız, orada ebediyyen kalacaklar; orada onlar tertemiz eşlere sahip olacaklar; ve onları muhteşem bir gölgede gölgelendireceğiz.

58 Allah, size emanet edilen şeyleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verecek olursanız adâletle hüküm vermenizi emrediyor.[3] Allah size ne de güzel öğüt veriyor; zira Allah akıl sır ermez bir biçimde her şeyi işiten, her şeyi görendir.

59 Siz ey iman edenler! Allah'a, Peygamber'e[4] ve aranızdan alanlarında yetkin ve otorite sahibi olanlara[5] itaat edin; bir husta anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve Peygamber'e götürün; tabi eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız. Bu, en iyi seçimdir ve sonuç açısından da en verimli olandır.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾ أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُم مَّنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ لَّهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

1 *Fetîl*'den farklı olarak *nakîr*, hurma çekirdeğinin sırtının ortasındaki noktacıktır.

2 *Hikmet, Kitab* ile birlikte geldiği bağlamlarda bu vurguyu taşır (Bkz: 21:74, not).

3 *Emaneh*, "bir şeyin sorumluluğunu geçici olarak birine tevdi etmek" anlamına gelir. Bu âyetin üç tür muhatabı vardır. Biri doğrudan muhataptır, diğer ikisi dolaylı muhataplardır. Bunlar: 1) Seçme ve tayin etme makamında olan kimseler. 2) Ehliyet ve liyakate sahip olmadığı hâlde emanete talip olan kimseler. 3) Ehliyet ve liyakat sahibi olduğu hâlde emaneti üstlenmekten kaçınan kimseler. İbn Ömer, üreme organlarına varana dek, tüm organları "emanetler" arasında saymıştır. Âyette, en geniş anlamıyla

kullanılmıştır. Maddî, mânevi, siyasal, sosyal ve ekonomik tüm sorumluluklar buna dahildir. İkinci cümleden, âyette özellikle kastedilen emanetin yönetim ve otoriteyle ilgili tüm makam ve mevkiler olduğu anlaşılmaktadır. Ehliyet ve liyakatin olmazsa olmaz şartı dörttür: 1) Kişinin Allah'a nisbetle liyakat ve ehliyet şartı: Allah'a karşı sorumluluk bilincidir. 2) Kişinin kendisine nibetle liyakat ve ehliyet şartı: Yetenek ve yeterliliktir. 3) Kişinin emanete nisbetle liyakat ve ehliyet şartı: Meşruluktur. 4) Kişinin insanlara nisbetle liyakat ve ehliyet şartı: İnsanlara yararlı olmaktır. Emaneti ehline vermemek üç kat zulümdür: 1) Emanetin kendisine. 2) Emanetin verildiği liyakatsiz kişiye. 3) Emanet kendisine verilmesi gerekirken verilmeyen liyakatli kişiye. Kur'an'ın inşa ettiği akıl kendisine bahşedilen tüm nimetlere birer emanet gözüyle bakar. Emanet eden emanet edilene ya güvenmiştir, veya güvenilir olup olmadığını sınamaktadır. Emanet edilen kimse emanete ya sadâkat gösterir ya da ihanet eder. Allah'ın insana emanet ettiği her değer için her iki kategorideki her iki şık da ihtilal dahilindedir. Emanetin Allah-insan ilişkisine ve insan-insan ilişkisine taalluk eden boyutları vardır. İnsan her günahı Allah'ın kendisine emanet ettiği bir imkan, organ ve güçle işler. Bu yüzden her günah ilâhî emanete ihanet anlamı taşır. Günahtan dolayı hiç bir günahın kendisine hiçbir zarar veremediği Allah'a tevbe etme şartının gerekçesi budur.

4 Zımnen: Seçilene isyan seçene isyandır.

5 *Ulu'l-emr* İbn Abbas'a göre "alimlerdir". Kur'an'daki emr kavramı gerçek bir çok anlamlı terimdir. Bu bağlamdaki kullanımı bilmeyle değil yapmayla ilgili sosyo-politik bir vurgu taşır.

60 SANA ve senden önce indirilenlere iman ettiğini sananlara bir baksana! Birbirlerini (İlahlık rolüne soyunan) şeytani güç odaklarının hakimiyetine çağırmakta bir sakınca görmüyorlar; oysa onu inkâr etmekle emrolunmuşlardı.[1] Nitekim şeytanın tek arzusu, onları derin bir sapıklığa itmektir. 61 Onlara, "Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin" denildiğinde, bu münafıkların nefretle senden yüz çevirdiklerini görürsün.

62 Fakat, önceden yaptıkları yüzünden başlarına öngöremedikleri bir musibet gelirse ne olacak hâlleri? Sonra sana gelecekler, Allah adına yeminle "bizim amacımız sadece iyilik yapmak ve uyumu sağlamaktı" (diyecekler).[2] 63 Ama Allah, onların kalplerindeki her şeyi bilir. Şu hâlde onları kendi hâllerine bırak;[3] onlara öğüt ver ve içine düştükleri durumu net bir biçimde açıkla. 64 Zira Biz, her peygamberi, Allah'ın izni dahilinde[4] sadece kendilerine itaat olunsunlar diye gönderdik. Eğer onlar, kendilerine kötülük ettikten sonra sana gelip de Allah'tan af dileselerdi ve -Peygamber de onların bağışlanması için dua etseydi- kesinlikle Allah'ı tevbeleri kabul etmeye hazır ve merhametli bulacaklardı. 65 Ama hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında tartıştıkları[5] her konuda seni hakem yapmadıkça, sonra da senin hükmüne içlerinde hiçbir tereddüt taşımaksızın tam bir teslimiyetle uymadıkça iman etmiş sayılmazlar.—>

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ يَزْعُمُوْنَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا بِمَآ اُنْزِلَ
اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّتَحَاكَمُوْٓا اِلَى
الطَّاغُوْتِ وَقَدْ اُمِرُوْٓا اَنْ يَّكْفُرُوْا بِهٖ ۗ وَيُرِيْدُ الشَّيْطٰنُ
اَنْ يُّضِلَّهُمْ ضَلٰلًا ۢ بَعِيْدًا ۝ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا
اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُوْلِ رَاَيْتَ الْمُنٰفِقِيْنَ
يَصُدُّوْنَ عَنْكَ صُدُوْدًا ۝ فَكَيْفَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ
مُّصِيْبَةٌ ۢ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ ثُمَّ جَآءُوْكَ يَحْلِفُوْنَ بِاللّٰهِ
اِنْ اَرَدْنَآ اِلَّآ اِحْسَانًا وَّتَوْفِيْقًا ۝ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ يَعْلَمُ
اللّٰهُ مَا فِيْ قُلُوْبِهِمْ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَّهُمْ
فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا ۢ بَلِيْغًا ۝ وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ
اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۗ وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَّلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ
جَآءُوْكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُوْلُ
لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا ۝ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُوْنَ
حَتّٰى يُحَكِّمُوْكَ فِيْمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوْا فِيْٓ
اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا ۝

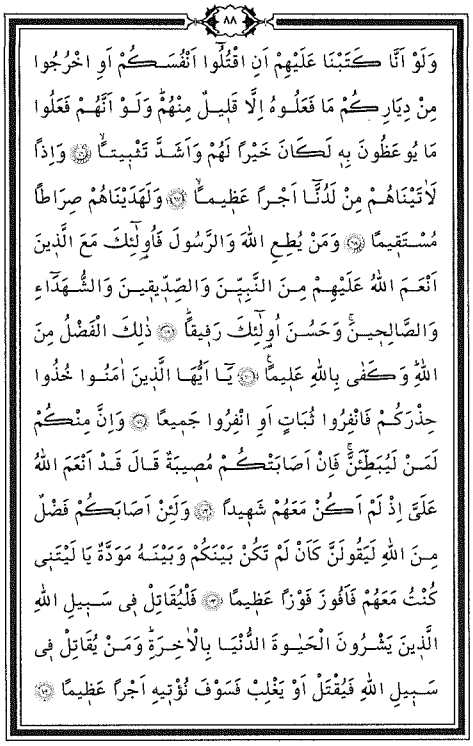
1 Allah'a inandığını iddia eden birinin, bir problemin çözümünde O'na güvenmeyerek pratikte kendisinde güç vehmettiği bir başka otoriteye güvenmesi, imanın tüm getirilerini sıfırladığı gibi, imanın üzerinde yükseldiği kişilik zeminini de parçalamaktadır. İşte bu durum, kişilik bölünmesinin öbür adı olan "nifaka" tekabül eder ve sahibini "münafık" durumuna düşürür.

2 Nifakın sosyo-psikolojik gerekçesi burada, "ferdin iç dünyasıyla dış dünyası arasındaki zıtlığı rol yaparak çözme yolunu seçmesi" şeklinde dile getiriliyor. İki yüzlülüğü tabiat hâline getirmiş kimi nifak sahiplerinin buna benzer gerekçelerinin Allah tarafından ciddiye alınmayacağı ifade edilmektedir.

3 *I'rad*'ın doğru karşılığı "yüz çevirmek" olamaz. Zira yüz çevirene divamında olduğu gibi "öğüt ver" denmez (Bkz.: 74:23, not).

4 *Bi-iznillah* sınırlama cümlesinin buradaki işlevi, peygamberlere itaatin Allah'ın koyduğu genel yasalar çerçevesinde gerçekleşeceğine dikkat çekmektir. Zira insanların çoğu peygamberlere itaat etmeyeceklerdir. Bu ise Allah'ın izni, yani iradeli varlıklar için koyduğu yasa gereğidir (6:35, 111; 35:8 ve 33:46, ilgili notlar).

5 *Şecera*: "tartışma". Her dalı ayrı bir istikameti gösteren ağaç gibi, farklı sonuçlara varma.

وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا
مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ ۖ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا
مَا يُوعَظُونَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيتًا ۝ وَاِذًا
لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا اَجْرًا عَظِيمًا ۝ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا
مُسْتَقِيمًا ۝ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ
اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَآءِ
وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيقًا ۝ ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ
اللّٰهِ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيمًا ۝ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا خُذُوا
حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا ۝ وَاِنَّ مِنْكُمْ
لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ ۚ فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ
عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ۝ وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ
مِنَ اللّٰهِ لَيَقُولَنَّ كَاَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يّٰلَيْتَنِي
كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ۝ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ ۚ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ۝

<— **66** Fakat Biz, onlara "Canlarınızı feda edin!"[1] ya da "Yurtlarınızı terk edin!" diye emretmiş olsaydık, çok azı dışında bu emri tutmazlardı. Ama öğütleneni yapsalardı, kendileri için daha iyi olurdu ve (bu) onları daha dirençli kılardı. **67** O zaman Biz de onlara, katımızdan muhteşem bir ödül verirdik **68** ve onları dosdoğru bir yola yöneltirdik.

69 Allah'a ve Peygamber'e itaat eden kimseler, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, Hakk'a sadık kalanlar, hayatını imanına şahit kılanlar ve iyiliği yayanların safında olurlar. Bunlar ne güzel dostturlar.[2]

70 Bu Allah'ın bir lutfudur; ve (bunu birinin bilmesi gerekiyorsa) her şeyi bilen Allah yeter.

71 SİZ ey iman edenler! Küçük müfrezeler hâlinde ya da topyekün orduyla ilerlerken ihtiyatlı hareket edin. **72** Aranızda elbette işi ağırdan alan kimseler olacak ve bir yenilgiyle karşılaştığınızda "Onlarla birlikte bulunmamam Allah'ın bana bir lutfudur" diyecek. **73** Fakat Allah'tan size bir zafer ihsan edildiğinde, bu kez de o kimseler sanki sizinle kendi aralarında hiçbir sevgi problemi yokmuş gibi "Keşke onlarla birlikte olsaydım da o muhteşem başarıya konsaydım!" diyecek.[3]

74 O hâlde, dünya hayatını âhiret hayatıyla takas etmek isteyenler Allah yolunda savaşsınlar. Allah yolunda savaşan herkese, ister öldürülsün ister galip gelsin gelecekte muazzam bir ödül bahşedeceğiz.[4]

---

1 Aynısı 2:54'te de kullanılır. Fakat iki kullanımın da bağlamı çok farklıdır. Orada inek yavrusuna tapanlara bu emir verilirken, burada Allah yolunda cihad gibi fedakârlıklara teşvik bağlamında emir kipinde bir varsayım olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle Bakara'da "Nefislerinizi öldürün!" anlamı burada ise "Canlarınızı feda edin!" anlamı metnin bağlamıyla uyumludur.

2 Fâtiha'daki "Kendilerine nimet verilenler" (1:6) bunlardır. Allah Rasulü'nün son sözünün de *er-Rafiku'l-'Alâ* (Yüce dostlar katına) olduğu hatırlanmalıdır.

3 Son iki âyet, nifakın sonunda varıp demir atacağı limanın çıkarcılık olduğunu haber veriyor.

4 Bu âyet, parçalanmış münafık kişiliğin alt-üst olmuş değer yargılarına karşılık, geçici ve kalıcı için olan doğru kıymet hükümleri koyan selim bir akla uyarı niteliğindedir.

٨٩

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ
الظَّالِمِ أَهْلُهَا ۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ
نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ ۖ إِنَّ كَيْدَ
الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ
وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ۚ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ
مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ
كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا
قَلِيلٌ ۖ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَ مَا
تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ ۗ وَإِنْ تُصِبْهُمْ
حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۖ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ
عِنْدِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ
حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ۖ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ
فَمِنْ نَفْسِكَ ۚ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

75 Size ne oluyor da, Allah yolunda "Ey Rabbimiz! Bizi halkı zalim olan şu beldeden kurtar ve rahmetinle bize sahip çıkacak bir koruyucu ve destek olacak bir yardımcı gönder!" diye yalvaran güçsüz erkekler, kadınlar ve çocuklar için savaşmıyorsunuz?[1]

76 İman edenler Allah yolunda, inkâr edenler de şeytânî güçlerin yolunda mücadele ederler. O hâlde, Şeytan'ın dostlarına karşı mücadele edin! Unutmayın ki Şeytan'ın hilesi kesinlikle zayıftır.[2]

77 KENDİLERİNE "(Artık savaştan) çekin ellerinizi![3] Namazı istikametle kılın, zekâtı içten gelerek verin" denilenlerin hâline baksana bir! Ama onlara savaşmaları emredildiği zaman, içlerinden bir gurup Allah'tan korkarcasına, hatta daha da büyük bir korkuyla insanlardan korkmaya başladılar ve şöyle dediler: "Rabbimiz! Niçin bize savaşı emrettin? Bize biraz daha süre tanıyamaz mıydın!"

De ki: "Dünyevi tatmin geçici bir hazdır, âhiret ise sorumluluk sahibi biri için en hayırlı olandır; sonuçta zerre kadar haksızlığa uğramayacaksınız. **78** Nerede olursanız olun, ölüm gelip sizi bulur; yıldızlara yükselmiş[4] bile olsanız."

Güzel şeylerle karşılaştıklarında "Bu Allah katındandır!" derler; fakat bir kötülüğe uğradıklarında ise "Bu senin yüzündendir!" diye sitem ederler. De ki: "Hepsi Allah'tandır!" Fakat, bu adamlara ne oluyor ki sözü anlamamakta ısrar ediyorlar?

79 Uğradığınız her iyilik Allah'tandır; başınıza gelen her kötülük de kendinizdendir.[5]

BİZ SENİ bütün insanlığa elçi olarak gönderdik; ve buna (birinin şahid olması gerekirse), en büyük şahit olan Allah yeter.—>

---

1 Zımnen: Meşru bir savaş ancak yüce değerler ve ahlâkî ilkeler uğruna verilen savaştır. Zulme karşı verilen savaş, savaşı sadece caiz kılmaz, insani sorumluluğun ve İslâmî yükümlülüğün zirvesi kılar.

2 İnsanların ya sayılan değerler uğruna savaşan "iyilerden", ya da aynı değerlere karşı savaşan "kötülerden" müteşekkil olacağını, hiç bir cephede yer almayanın anılmaya dahi değer olmadığını vurguluyor.

3 Bu emir, hem "savaş sırasında şiddet ve haksız saldırıdan ellerinizi çekin", hem de "şimdilik savaşı düşünmeyin" vurgusu taşımaktadır.

4 Veya 'burjuvazi' isminin de kaynağı olan: "heybetli burçlarda" (Krş: 22:45). Tercihimiz ölümlülük yasasının gücünü daha iyi yansıtmaktadır (Krş: Süddî, Rebi ve Malik'ten nkl. Taberî)

5 Bu varlıkta iyiliğin asli kötülüğün arızi olduğuna delalet eder. Her şey *mâ hulika leh*'i (yaratılış gayesi) istikametinde hareket ettiği sürece iyidir. Bu iyilik eşyanın kendisinde var olan değil, yaratanın ona yüklediği bir iyilik olduğu için Allah'a atfedilmelidir.

<—80 Kim Elçi'ye itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, iyi bilsin ki biz seni onlara korumalık yapasın diye göndermedik.[1]

81 Onlar "Baş üstüne!" derler, ama yanından uzaklaştıklarında, içlerinden bir güruh gece boyunca senin dile getirdiğinden farklı işler çevirirler. Ama Allah onların gece karanlığında çevirdikleri işleri kaydetmektedir. Şu hâlde işine bak[2] ve Allah'a dayan; zira dayanak olarak Allah yeter.

82 Onlar Kur'an'ın mânası üzerinde kafa patlatırcasına derinliğine durmuyorlar mı?[3] Eğer o, Allah dışındaki bir kaynaktan gelmiş olsaydı, elbette onda bir yığın çelişki ve tutarsızlık bulurlardı.[4]

83 Onlar, kendilerine barış ya da savaşla ilgili herhangi bir bilgi ulaştığında onu dışarı yayarlar. Oysa ki onu Peygambere ya da mü'minler arasından kendilerine yetki verilmiş olanlara iletselerdi, onlar arasından işin (uzmanı olup) ölçme-değerlendirme yapabilenler onu da (değerlendire)bilirlerdi. Size, Allah'ın lütuf ve rahmeti olmasaydı, çok azınız hariç kesinlikle şeytanın ardınca giderdiniz.

84 Artık Allah yolunda savaş! Sen kendinden sorumlusun. Yine de mü'minleri uyuşukluktan kurtulmaları için teşvik et![5] Belki Allah inkârcıların direncini kırar; zira Allah'ın gücü daha çetin ve cezalandırması daha şiddetlidir.

٩٠ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ
عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۝ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ
بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ۖ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ ۖ
فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ۝ أَفَلَا
يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ
اخْتِلَافًا كَثِيرًا ۝ وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ
أَذَاعُوا بِهِ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ
لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ۝ فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ عَسَى اللَّهُ أَنْ
يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا
۝ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا ۖ وَمَنْ
يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ۝ وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ
مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ۝

85 Kim haklı bir davaya katkıda bulunursa, onun tüm getirisinden bir pay alacaktır; kim de haksız bir davaya katkıda bulunursa, onun tüm vebalinden bir pay alacaktır: Zira Allah her şeye bir ölçü koyan, koyduğu ölçüye sahip çıkandır.[6]

86 Bir selam aldığınızda daha güzel bir selamla karşılık verin,[7] ya da aynıyla iade edin; zira Allah, her şeyin hesabını tutmaktadır.

---

1 Hemen sonra gelen âyetin de açıkça işaret ettiği gibi, bu âyet "yaşayan" Peygamber'e yönelik "canlı" ve "fiili" tavırlarla ilgili bir uyarı niteliği taşır.

2 *İ'râd*'ın anlamı "yüz çevirmek" olamaz. Nedeni için 63. âyetin notuna bkz. *fe a'rıd anhum* ibaresinin vurgusu yükleminden çok öznesine dönüktür. Onlardan yüz çevirmekten amaç, kendi işine bakmasıdır. (*Tevelli* ile farkı için bkz: 53:29, not). Bu açıdan "onları boşver" anlamındaki fe zerhum (23:54 vd.) formundan ayrılır. Bu ikincisinde vurgu, özneden çok yükleme aittir.

3 *Tedebbür*, geleceğe yönelik tedbir alma amacıyla düşünmeye delalet eder. Tefa'ul kalıbı tekellüf ve tereddüt, yani "ısrarla aynı noktaya vurmayı" ifade eder. Çevirideki "kafa patlatırcasına" yan anlamının gerekçesi budur. Bu iba-

re, hem "Onlar Kur'an'ı okuyarak insanın, olayların ve eşyanın akıbeti üzerinde düşünüp kendi gelecekleri için tedbir üretmiyorlar mı?", hem de "Onlar, Kur'an'ın satır aralarında yer alan murad-ı İlahi üzerinde, ya da vahyin aktardığı olayların arka planı üzerinde derin derin düşünüp kendi gelecekleri için tedbir almıyorlar mı?" anlamına gelir. Eğer tedebbür edilirse her şeyin Allah'tan olduğunu söyleyen 78 ile sadece hayrın Allah'tan olduğunu söyleyen 79 arasında bir çelişki olmayıp, aksine Allah-insan ilişkisinde muhteşem bir dengeye işaret ettiği açıkça görülür (25:32; 39:23).

4 İlahi kelamda çelişki bulunmadığı, kelamın tümüne ilişkin genel bir hakikattir. Bu genel hakikatin bu bağlamda dile getirilmesinin ise bir sebebi olmalıdır. O sebep Allahu a'lem 78'deki "(olan bitenin) hepsi Allah'tandır" ifadesiyle 79'daki "Size uğrayan her iyilik Allah'tandır, başınıza gelen her kötülük de kendinizdendir" âyetleri olmalıdır. Allah'ın gör dediği yerden bakmayan ilk bakışta ikisi arasında çelişki varmış gibi görecektir. Gerçekte çelişki görülende değil görende, görenin zihnindedir. Kusuru bakışında değil de baktığında arayan kaybetmiştir. Buna benzer durumlarda doğru formül âyetin başındaki cümledir.

5 *Harridı'l-mu'minîn* ibaresi için bkz: 8:65, not 1.

6 Allah'ın esmasından olan *Mukît*'i Hasîb, Hâfız ve Kadîr ile karşılamak, onlarla eşanlamlı yapmaktır. Oysa isimlerin farklılığı mânanın farklılığını gerektirir. Dahası bu isimler Kur'an'da ayrı ayrı gelmiştir. İbn Fâris'in açıklaması ışığında *Mukît*, "ölçü koyup o ölçünün korunması hususunda titizlenen"dir. Rızık ve azık hakkındaki ölçü de buna dahildir.

7 Ya da: "Barış teklifi aldığınızda daha güzel bir teklifle mukabele edin".

87 Allah -ki O'ndan başka ilâh yoktur- geleceğinde asla kuşku olmayan Kıyamet Günü'nde elbette sizi bir araya toplayacaktır. Kim Allah'tan daha doğru sözlü olabilir?

88 İşlediklerinden dolayı Allah onları terslediği[1] hâlde, size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrılıyorsunuz? Allah'ın sapıklık içinde bıraktığı kimseyi doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi sapıklık içinde bırakırsa, artık ona bir çıkış yolu bulamazsın.

89 Onlar, kendilerinin inkâr ettikleri gibi sizin de inkâr edip kendileriyle aynı seviyeye düşmenizi istiyorlar. O hâlde, Allah yolunda hicret edinceye kadar onları kendinize sır ortağı[2] edinmeyin! Eğer düşmanlığa yönelirlerse, onları nerede bulursanız yakalayın, öldürün ve onlardan kimseyi ne dost, ne de yardımcı tutun!

90 Ne var ki, sizinle arasında anlaşma bulunan bir topluma sığınanlar, ya da sizinle veya kendi toplumlarıyla savaşma (fikrinden) içleri daralarak size başvuranlar hariç. Eğer Allah isteseydi, onları sizin başınıza musallat eder ve onlar da sizinle savaşırlardı. Ama onlar sizi bırakır, size karşı savaşmaz ve size barış teklif ederlerse, o zaman onlara zarar vermenize Allah razı olmaz.

91 Siz, hem sizden hem de kendi toplum-

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۜ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۗ
وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾ فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنٰفِقِينَ
فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا ۗ اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ
اَضَلَّ اللّٰهُ ۗ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ
تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَآءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَآءَ
حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ۗ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ
حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ۗ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾
اِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ اَوْ جَآءُوكُمْ
حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ۗ وَلَوْ شَآءَ
اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ ۚ فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ
وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾
سَتَجِدُونَ اٰخَرِينَ يُرِيدُونَ اَنْ يَاْمَنُوكُمْ وَيَاْمَنُوا قَوْمَهُمْ ۚ كُلَّمَا
رُدُّوا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوا فِيهَا ۚ فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا
اِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
ثَقِفْتُمُوهُمْ ۚ وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾

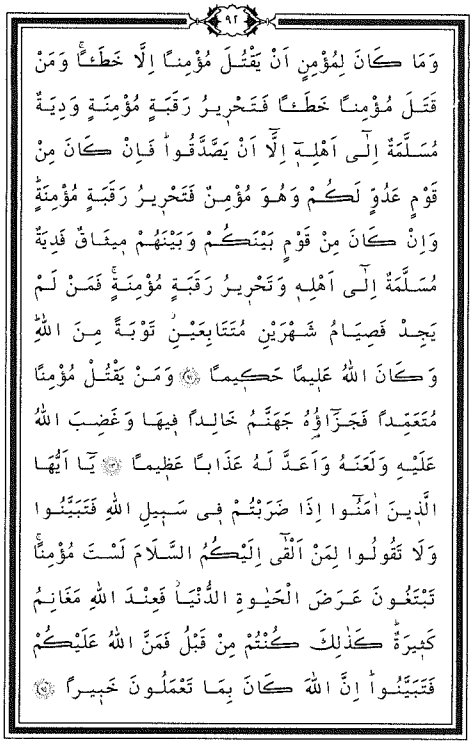
larından emin olmak isteyen, fakat ne zaman sınava tabi tutulsalar hemen tam tersi bir tavra bürünenlere de rastlayacaksınız. İşte o zaman, eğer onlar sizi bırakmaz, sizinle barışa yanaşmaz ve ellerini yakanızdan çekmezlerse; onları da savaş içinde gözünüze kestirdiğiniz[3] her yerde yakalayın ve öldürün: İşte size, kendileri aleyhine açıkça (savaşmak için) izin verdiklerimiz bunlardır.

---

1 Sadece bu sûrede gelen *erkesehum*, (ayrıca 91. âyet) "tersine çevirmek, altını üstüne, önünü ardına getirmek" anlamına geldiği için "terslediği" şeklinde karşıladık.

2 Lafzen: "Can dost". Yani askeri müttefik (5:51, ilgili nota bakınız).

3 *Sekiftumûhum* kelimesinin türetildiği *sakfe* kullanıldığı 6 yerde de savaş ve düşmanlık bağlamında gelir. Benzer bağlamlarda *vecedtumuhum* şeklinde gelmesi bu fiili *vecede*'nin eşamlamlısı yapmaz (Bkz: 2:191, not 1). "Bulduğunuz her yerde" yeine "gözünüze kestirdiğiniz her yerde" karşılığını kullanmamızın gerekçesi budur.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا ۚ وَمَنْ
قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ
مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَّصَّدَّقُوا ۚ فَاِنْ كَانَ مِنْ
قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۚ
وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيثَاقٌ فَدِيَةٌ
مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۚ فَمَنْ لَّمْ
يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللّٰهِ ۗ
وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝ وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا
مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيمًا ۝ يٰٓاَيُّهَا
الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا
وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا ۚ
تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۡ فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ
كَثِيرَةٌ ۚ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ
فَتَبَيَّنُوا ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ۝

92 VE BİR mü'min başka bir mü'mini asla öldüremez; hataen olursa o başka.[1] Bir mü'mini hata ile öldüren kişi ise, mü'min birini özgürlüğe kavuşturur ve maktulün yakınlarına diyet[2] öder; eğer onlar diyeti bağışlarlarsa, o başka.

Maktul mü'min olduğu hâlde size düşman olan bir topluma mensupsa, o zaman mü'min birini özgürlüğe kavuşturmak (yeterlidir). Ama o sizinle arasında anlaşma olan bir topluma mensupsa, bu durumda mü'min birini özgürlüğüne kavuşturmak ve yakınlarına diyet ödemek gerekir. Buna imkan bulamayanlar peş peşe iki ay oruç tutmalıdırlar; Allah tarafından tevbenin kabulüne bir karşılık olarak: Zira Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir.

93 Kim de bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası cehennemde süresiz kalış olacaktır. O, Allah'ın gazabına ve lânetine uğrayacak, (Allah) onun için korkunç bir azap hazırlayacaktır.

94 Siz ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman son derece sorumlu davranın; ve size barış teklif edene bu dünya hayatının geçici zevkine göz dikerek "Sen mü'min değilsin!" demeyin![3] Çünkü asıl ganimet Allah katındadır. Siz de daha önce onların durumundaydınız, fakat Allah'ın lutfuna nail oldunuz. Artık çok dikkatli davranın: zira Allah tüm yaptıklarınızdan haberdardır.

---

1 Cümlenin yapısı, maksadı en güzel şekilde ifade ettiğini düşündüğümüz bu çeviriye izin vermektedir (Krş: Kurtubî).

2 *Diyet*: (*v-d-y*'den), "ödenen, harcanan, mülkten çıkarılan şey" anlamına. Abdülmuttalib'in oğlu Abdullah'ı kurban olmaktan kurtarmak için yüz deve diyet ödeyinceye kadar Araplarda kan diyeti on deve idi. Bu uygulamadan sonra yüz deveye çıktı (İbn Sa'd, *Tabakât* I, Beyrut, 1985, s. 88-89).

3 Bu âyete dair, kaynaklarda hepsi de birbirinden farklı bir çok sesebi nüzûl rivayeti vardır. Bunlardan birinde bu âyet, savaşta son anda teslim olduğunu söyleyen birini öldüren Üsame b. Zeyd ile ilişkilendirilmiştir. Allah Rasulü'nün torunu gibi sevdiği ve büyüttüğü bu genç sahabi kılıcına bir bakıma mani olamamış, savaş şartlarında son anda tevhid kelimesini söyleyen düşmanının boynuna indirmişti. Allah Rasulü "Ey Üsame, demek sen *lâ ilâhe illallah* diyen birini öldürdün?" sitemini o kadar tekrarlamıştı ki, Üsame bu sitemin utancıyla "Keşke o gündan sonra Müslüman olsaydım" demiştir (Taberî ve İbn Kesir).

95 MÜ'MİNLERDEN bir mazereti olmaksızın mücadeleden kaçınanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla çaba gösterenler bir olamaz: Allah mallarıyla ve canlarıyla elinden gelen çabayı sarf edenleri mücadeleden kaçınanlardan daha yüce bir mertebeye çıkarmıştır. Allah bütün mü'minlere nihai güzellikler vaad etmesine rağmen, yolunda üstün gayret harcayanları yerinde sayanlara muhteşem bir ödül vaadiyle üstün tutmuştur: **96** Katından yüce mertebelerle, mağfiret ve rahmetle... Zaten Allah tarifsiz bir bağışlayıcıdır, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

97 Melekler, kendi kendilerine zulmedenlere canlarını alırken "Sizin neyiniz vardı?" diye soracak.

Onlar, "Biz yeryüzünde güçsüzdük!" diye cevap verecekler.

(Melekler) "Allah'ın arzı yeterince geniş değil miydi, hicret etseydiniz ya?" diyecekler.

İşte bu tiplerin varacağı yer cehennemdir; orası ne kötü varış yeridir.[1]

98 Ne ki erkek, kadın ve çocuklardan hiçbir gücü olmayan ve yol göstericisi de bulunmayan kimseler bundan müstesnadır. **99** İşte bunları da Allah'ın affetmesi umulur; zira Allah tarifsiz bir affedicidir, eşsiz bir bağışlayıcıdır.

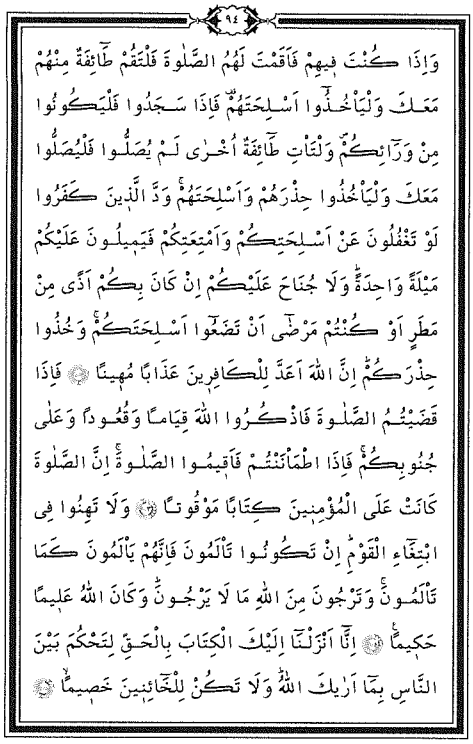
100 Kim de Allah yolunda hicret ederse, kendisine bir çok alternatif mekânlar[2] ve imkanlar bulur. Ve her kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek üzere evinden çıkar da, ardından ölüm gelip onu bulursa, artık onun ödülü Allah'a aittir; zaten Allah tarifsiz bir bağışlayıcır, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ
اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ
وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ
الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ ۖ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي
الْأَرْضِ ۚ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۚ فَأُولَٰئِكَ
مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾
فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ
يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَنْ
يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ
وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾ وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي
الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ
أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾

101 YERYÜZÜNDE sefere çıktığınızda, inkârda ısrar eden kimselerin aniden size zarar vermelerinden korkarsanız, namazları kısaltmanızda bir beis yoktur. Zira inkâr edenler size açıktan düşmanlık yapmaktadırlar.—>

1 Zımnen: Gerçek imkansızlık, imanı imkan olarak kullanmamaktır. İbn Abbas'tan: Hz Peygamber döneminde müslümanlardan bazı kimseler müşriklerle beraberdiler. Ok gelir onlardan birine isabet eder ya da bir kılıç darbesiyle ölürlerdi. Bazı mü'minlerin "Onlar bizim kardeşlerimizdi, onlar için istiğfar edelim" demesi üzerine bu âyet inmiştir (Buhârî).

2 *Murağamen* burada kinaye olarak kullanılmıştır (Râğıb). Burada, kişiyi rahatsız eden bir diyarı terk edip, 'onun rağmına' bir başka diyar araması anlamına gelir ki, en doğru karşılığı "alternatif mekân" olsa gerektir.

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ
مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا
مِنْ وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا
مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ
مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ
مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا
حِذْرَكُمْ إِنَّ اللّٰهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ۝ فَإِذَا
قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى
جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ إِنَّ الصَّلٰوةَ
كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ۝ وَلَا تَهِنُوا فِي
ابْتِغَآءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا
تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا
حَكِيمًا ۝ إِنَّا أَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ
النَّاسِ بِمَآ أَرٰيكَ اللّٰهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ۝

<—102 Sen de onların arasındayken kendilerine imamlık yapacağın zaman, sadece bir kısmı silahlarını kuşanmış olarak seninle namaza dursunlar. Onlar secdeye vardıklarında (diğerleri) sizin ardınızda dursunlar. Bu kez namazlarını eda etmemiş olan diğer grup gelsin, her türlü tehlikeye karşı müteyakkız ve silahlarını kuşanmış bir hâlde seninle birlikte namaza dursunlar.[1] İnkârda direnenler sizi silahsız ve teçhizatsız yakalamak isterler ki, ani bir baskınla sizi gafil avlayabilsinler. Fakat yağmur dolayısıyla zorda kalır ya da hastalıktan muzdarip olursanız, (namaz sırasında) silahlarınızı bırakmanızda bir beis yoktur; yine de siz tehlikeye karşı tetikte olun! Kuşku yok ki Allah, inkârcılar için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.[2]

103 Namazınızı eda ettiğinizde, ayaktayken, otururken ve uzanmış bir hâldeyken[3] Allah'ı anın ve güvenlik içindeyken namazlarınızı (eksiksiz) kılın; çünkü namaz bütün mü'minler için belirli zamanlarla kayıtlı bir vecibedir.

104 (Düşman) tarafını takip etmekte ürkek davranmayın. Eğer siz sıkıntı çekiyorsanız, onlar da sizin çektiğiniz sıkıntıyı çekiyorlar; fazladan siz onların Allah'tan umut edemedikleri şeyleri umut ediyorsunuz: ve Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir.

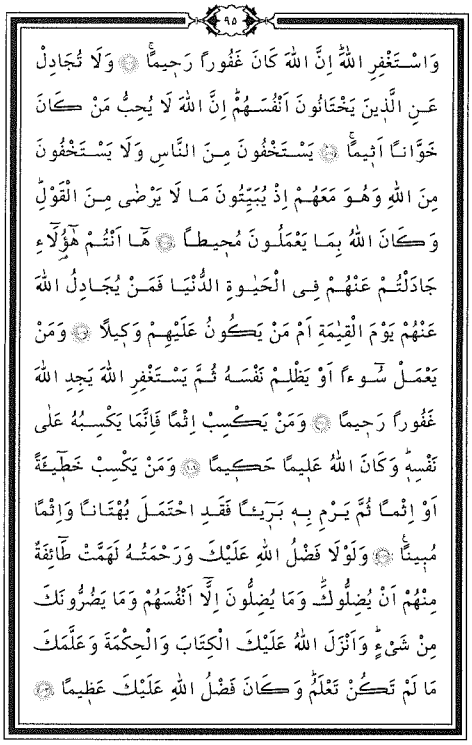
105 BİZ SANA, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hüküm verebilesin diye hakikatin ifadesi olan bu vahyi indirdik; sakın hainlere taraftar olma!—>

---

1 *Salatu'l-havf*, "can korkusu duyulan bir ortamda kılınan namaz" için kullanılır. Bu uygulamada âyet, tek rekatlık bir namazdan söz etmektedir. Normal zamanda dört rekat olan bir namaz, seferde yarıya, savaş içinde ise seferin de yarısına inmektedir. *Salatu'l-havf*, âyetten açıkça anlaşıldığı gibi, savaş şartlarında kâfirlerin saldırması veya zarar vermesi ihtimalinde caizdir. Esasen, başta savaş olmak üzere namazın her durumda hayatın kopmaz bir parçası olduğunu ifade eder. Zımnen: Sadık bir kulu Allah'a ibadetten, sıcak savaşın ortasında yaşadığı can korkusu bile vazgeçiremez. Âyet zımnen, böyle bir korkunun insaniliğini ve anlaşılabilirliğini de ifade etmiş olur.

2 Kulluk amaç, savaş araçtır: Amaç araca feda edilemez. Savaş yatay fetih, namaz dikey fetihtir. Böylesi bir durumda namaz yarısını savaşa vermiştir. Sonuçta savaş namaz, namaz da savaş olmuştur. Bu tam da cihad ve mücahedenin birleştiği noktadır.

3 Yani: Her durumda ve düzlemde.

٩٥
وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ۞ وَلَا تُجَادِلْ
عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ
خَوَّانًا أَثِيمًا ۞ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ
مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ الْقَوْلِ
وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ۞ هَا أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ
جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَن يُجَادِلُ اللّٰهَ
عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ۞ وَمَن
يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ
غَفُورًا رَّحِيمًا ۞ وَمَن يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَىٰ
نَفْسِهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۞ وَمَن يَكْسِبْ خَطِيئَةً
أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا
مُّبِينًا ۞ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّت طَّائِفَةٌ
مِّنْهُمْ أَن يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ
مِن شَيْءٍ وَأَنزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ
مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ۞

<—106 Ve Allah'tan af dile! Çünkü Allah tarifsiz bir bağışlayıcıdır, eşsiz bir merhamet kaynağıdır[1]

107 Öz benliklerine ihanet edenleri de savunma! Hiç şüphesiz Allah, kendisine ihaneti meslek edinip boğazına kadar günaha batanları sevmez. **108** Onlar yaptıklarını insanlardan gizleyebildiler (belki), fakat Allah'tan gizleyemezler. Çünkü zifiri gecede Allah'ın razı olmadığı bir söylemi tasarladıkları her an bile Allah onların yanı başındadır. Zira Allah onların yaptığı her şeyi çepeçevre kuşatmıştır. **109** Hadi siz bu dünya hayatında onları savundunuz diyelim; ya Kıyamet Günü, Allah'a karşı onların savunmasını kim üstlenecek; ya da onları kim koruyacak?

110 Fakat kim kötülük yapar ya da kendine zulmeder ama Allah'tan af dilerse, Allah'ı hem tarifsiz bağışlayıcı, hem de eşsiz merhamet sahibi bulacaktır.[2]

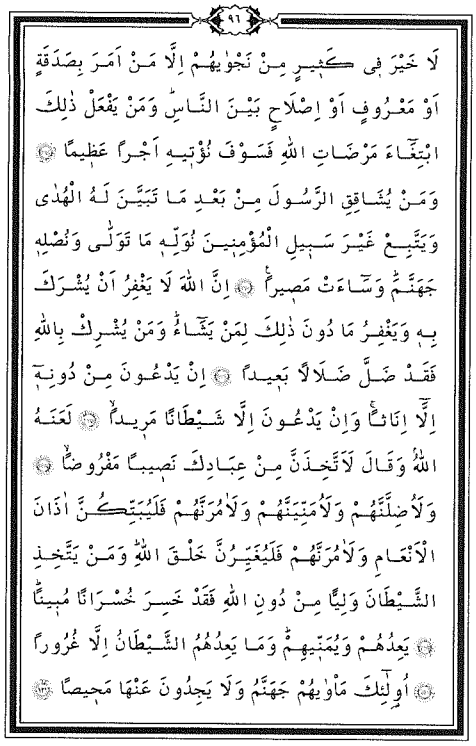
111 Zira kötülük işleyen kimse ancak kendi aleyhine işlemiş olur; Allah ise her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir. **112** Kim de bir hata yapar ya da günah işler ardından da onu suçsuz bir kimsenin üzerine atarsa, işte o zaman korkunç bir iftira etmiş ve aşikar bir günaha girmiş olur.

113 Allah'ın sana lutfu ve rahmeti olmasaydı, o(kendilerine zulüm yapa)nlardan bazısı seni saptırmaya çalışırdı; fakat onlar kendilerinden başka kimseyi saptıramazlar ve sana hiçbir zarar veremezler. Zira Allah sana bu kitabı indirmiş, sana doğru hüküm vermeyi ve bilmediklerini öğretmiştir. Çünkü Allah'ın sana olan lutfu gerçekten büyüktür.

---

1 Muhammed Esed, 105 ve 106. âyetleri yeni bir okumaya tabi tutmuş, fakat bu özgün okumaya mukni bir açıklama da getirmemiştir. Esed, Peygamberlik kurumunu tenzih için olsa gerek, "O hâlde ihanet edenlerle tartışmaya girme, ama Allah'a (onları) bağışlaması için dua et" anlamını tercih etmiştir. 106. âyete düştüğü notta ise, bu ibarenin muhataplarının "Kur'an'ın gönülsüz takipçileri ve münafıklar" olduğunu söyler. Buna göre Hz. Peygamber'e bu zümreler için af dilemesi öğütlenmektedir. Fakat bu emir, 9:80 ve 63:6'daki ilkelere ters düşer. Her iki okumada da 105. âyetteki uyarının muhatabı Hz. Peygamber iken, Esed, 106. âyette peygambere yapılan "af dileme" emrinin, "asaleten" değil "vekaleten" olduğu sonucuna varır. Ama bunun delili yoktur. Kaldı ki 107. âyete verdiği anlam, yukarıdaki âyetlere dair aykırı okumasını geçersiz kılar. Oysa, buradaki "istiğfar" emri, mesela Kâfirun'daki ile aynı amacı : Uyarma ve dikkat çekme.

2 Bediüzzaman Said Nursi'nin güzel ifadesiyle: "İnsan zulmeder, ama kader (Allah) adâlet eder".

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰىهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ
أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ
ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ۝
وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى
وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ
جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ۝ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ
بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ
فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ۝ إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ
إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ۝ لَعَنَهُ
اللّٰهُ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ۝
وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ
الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ
الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا ۝
يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ۝
أُولٰئِكَ مَأْوٰاهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ۝

114 GİZLİ toplantıların çoğunda hayır yoktur; ancak yardımlaşmayı, iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi amaçlayan kimselerin yaptığı toplantılar müstesna; bütün bu güzellikleri Allah rızasını kazanmak için yapan kimseye, zamanı geldiğinde muhteşem bir ödül vereceğiz.

115 Fakat kendisine doğru yol gösterildikten sonra Peygamber ile yollarını ayıran ve mü'minlerin yolundan başka yollara sapan kimseyi kendi tercihiyle baş başa bırakacak ve onu cehenneme sokacağız: O ne berbat bir ikametgahtır!

116 ALLAH kendisine şirk koşulmasını asla affetmez, fakat dilediği kimselerin bunun dışındaki günahlarını affeder; zira Allah'a şirk koşan kimseler derin bir sapıklığa gömülüp gitmişlerdir. **117** Onlar Allah'ı bırakıp yalnızca cansız dişil nesnelere[1] sığınıyorlar; bu şekilde onlar, inatçı şeytana sığınmış oluyorlar; **118** ki Allah onu lânetlemiş, o da şöyle demişti: "Senin kullarından payıma düşeni mutlaka alacağım! **119** Onları saptıracağım ve kuruntularla oyalayacağım: zira ben onlara emredeceğim, onlar da develerin kulaklarını kesecekler;[2] yine onlara emredeceğim, onlar Allah'ın yaratışını değiştirecekler!"[3]

Fakat Allah'ı bırakıp Şeytan'ı kendilerine rehber edinenler, apaçık bir ziyana uğramış olurlar.

120 Şeytan onlara boş vaadlerde bulunur ve kuruntularla oyalar; ama Şeytan'ın onlara vaad ettiği her şey, aldanışa sürüklemekten başka bir işe yaramaz. **121** Böylelerinin varacağı yer cehennemdir, oradan kaçış yolu da bulamayacaklar.

---

1 Taberî, İbn Abbas, Katade ve Hasan Basri'den *inâs*'ın karşılığının, ağaç, taş vs. gibi maddelerden yapılan tüm cansız nesneler olduğunu nakleder. Tabii ki bunlar sıradan taş ve ağaç değil, sembol olma özelliği taşıyan heykellerdi. *İnas* kelimesinin dilsel karşılığının "dişi" olduğu da hatırlanacak olursa, bu cansız nesnelerin genellikle kadın dişiliğini yansıtan "cinsel objeler" olduğunu cahiliyye dönemi şirk sembolleri hakkında bize kadar gelen bilgiler doğrulamaktadır. Yine kesin olarak bilinen gerçeklerden biri de, o dönemde "kadın kişiliğinin" horlanması ve eş seçme, mal edinme, mirasçı olma, şahitlik yapma gibi temel hak ve özgürlüklerden mahrum olduğudur. Dahası kadının en temel hakkı olan yaşama hakkından dahi kimi gerekçelerle mahrum edildiğini Kur'an haber vermektedir. Kadının "kişiliğini" yok sayıp onu horlayan cahiliyye putperest kültürünün kadının "dişiliğini" kutsaması, modern dünyanın

kadına yaklaşımını hatırlatmaktadır.

2 Maide 103. âyette açıklanan bu uygulama, bazı hayvanları "kutsal" ilan edip salıverme şeklinde gerçekleşiyordu. Bunun nişanesi olarak da hayvanın kulağı kesiliyor, herhangi bir yerine nişan vuruluyordu. Bu, özünde ilâhî hiyerarşiye bir müdahale, Allah'ın insanın hizmetine âmâde kıldığı bir varlığı konulduğu yerden etmeydi. Kurban kesmenin hikmeti de işte tam bu noktada ortaya çıkmaktadır: Eskilerin "meratibu'l-vücud" adını verdiği varlık hiyerarşisine riayet ve bir şeyi Allah'ın koyduğu yere koymak (Bkz: 22:36-37, ilgili not).

3 "Yaratışı değiştirmek", cahiliyye döneminde bir önceki notta dile getirilen varlıktaki ilâhî hiyerarşiyi bozup yaratılış amacının dışına çıkarmak sûretiyle gerçekleşirken, modern cahiliyyede genetik tahrif yoluyla gerçekleşmektedir. Genetik mühendisliğinin istenmeyen sonuçlara yol açmaması için, varlık hiyerarşisine özen göstermesi şarttır. Böyle bir özenin temelini de "bilim ahlâkı" oluşturur.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا ؕ وَعْدَ
اللّٰهِ حَقًّا ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيلًا ۝ لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ
وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِ ؕ مَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهٖ ۙ وَلَا
يَجِدْ لَهٗ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ
مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ۝ وَمَنْ اَحْسَنُ
دِينًا مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ
اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا ؕ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا ۝ وَلِلّٰهِ مَا
فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
مُحِيطًا ۝ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاۤءِ ؕ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ
فِيهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاۤءِ
الّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ
وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتٰمٰى
بِالْقِسْطِ ؕ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهٖ عَلِيمًا ۝

122 İman eden ve ıslah edici iyi işler[1] yapanlara gelince: onları tabanından nehirler çağlayan cennetlere koyacağız, orada ebediyyen kalacaklar. Bu Allah'ın gerçekleşecek bir vaadidir; hem, kim Allah'tan daha doğru sözlü olabilir ki?

123 Değil, sizin kuruntularınız da, geçmiş vahiy mensuplarının kuruntuları da belirleyici değil: Kötülük işleyen herkes cezalandırılacaktır. Allah'tan başka dost ve yardımcı da bulamayacaktır. **124** Ama erkek olsun kadın olsun, imanlı olarak sâlih amel işleyen herkes cennete girecek, zırnık kadar[2] da haksızlığa uğratılmayacaktır.

125 Bütün varlığıyla Allah'a adanan, sürekli iyilik yapan ve İbrahim'in iman ailesine -ki Allah İbrahim'den hoşnut ve razı olmuştu-[3] tabi olan kimseden daha güzel dinli biri olabilir mi?

126 Neticede, göklerde ve yeryüzünde olan her şey Allah'a aittir ve Allah her şeyi çepeçevre kuşatmıştır.

127 ONLAR, kadınların hakları konusunda senden açıklama istiyorlar. De ki: "(Bizzat) Allah onlar hakkındaki hükümleri size açıklamaktadır". Kaldı ki, yazılı haklarını dahi kendilerine vermeye yanaşmayıp üstelik (bir de) nikahlamak istediğiniz (velayetiniz altındaki) yetim kızlar, kimsesiz çocuklar ve sözkonusu yetimleri adâletle koruyup kollama yükümlülüğünüz hakkında Kitap'ta size tebliğ edilen hükümler zaten mevcuttur.[4] Ve her ne iyilik yaparsanız yapın, unutmayın ki Allah onu bilir.

---

1 Sâlih amel için bkz: 103:3, not 4.

2 *Nakîr* için bkz: 53. âyetin notu.

3 Lafzen: "Allah İbrahim'i can dost edinmişti".

4 Bu sûrenin girişinde yer alan (1-14) hukukî hükümlere atıf.

128 Eğer bir kadın kocasının sadâkatsizlik ve geçimsizliğinden ya da kendisini terk etmesinden korkarsa, her iki taraf da anlaşma yoluyla aralarındaki sorunu çözebilirler;[1] anlaşma en iyi yoldur, bencilce kıskançlık ise insan fıtratında hâzır ve nâzırdır: Eğer iyilik yapar ve sorumlu davranırsanız, iyi bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.[2]

129 Ne kadar arzu etseniz de, eşleriniz arasında adâleti tam gerçekleştiremeyeceksiniz.[3] Hiç değilse, sadece birine yönelerek diğerini boşluktaymış gibi bırakıp dışlamayın. Eğer arayı bulur ve sorumlu davranırsanız, bilsin ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir rahmet kaynağıdır.

130 Ve eğer (her şeye rağmen) eşler ayrılırlarsa, Allah lutfuyla her birinin geçimini sağlar: Zira Allah (lütfunda) sınırsızdır, her hükmünde tam isabet sahibidir.

131 Sözün özü: göklerde ve yerde olan her şey Allah'a aittir.

Biz, hem sizden önce kendilerine vahiy emanet edilenlere hem de size "Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun!" tavsiyesinde bulunmuştuk. Ama eğer O'nu inkâr ederseniz, unutmayın ki göklerde ve yerde olan her şey Allah'a aittir: Ve Allah kendi kendine yetendir ve bütün hamdlerin tek adresidir.

﴿١٨﴾

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ
خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا
فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا
أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ
الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ
اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ
سَعَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ
قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللَّهَ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي
السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾
وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا
﴿١٣٢﴾ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ وَكَانَ اللَّهُ
عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ
اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

132 Evet, göklerde ve yeryüzünde olan her şey Allah'a aittir[4] ve güven kapısı olarak Allah yeter. **133** Ey insanlar! Eğer O dilerse sizin kökünüzü kazır, yerinize daha başkalarını getirir; zira Allah'ın bunu yapmaya gücü yeter.[5]

134 Kim bu dünyanın nimetlerini isterse, iyi bilsin ki, bu dünyanın da âhiretin de nimetleri[6] Allah'a aittir ve Allah her şeyi işitendir, her şeyi tarifsiz görendir.

---

1 Kadının *nuşûz*'u 34. âyette geçmişti. Bu âyet erkeğin nuşûz'unu ele alıyor. Kadının nuşûz'unun erkeğinkinden daha ağır cezalandırılması, daha ağır sonuçlar üretmesindendir. Zira işin doğası gereği nesil emniyetini korumak birinci dereceden kadına ait bir yükümlülüktür.

2 Kadının boşama hakkına dolaylı olarak delalet eder.

3 "ama onlara da âdil davranamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir taneyle ya da meşru olarak saip olduklarınızla yetinin" mealindeki 3. âyetin devamı niteliğindedir. Burada, imkansız bir idealizm uğruna sosyal problemleri çözümsüzlüğe mahkûm etmemek için, kural hukuki alandan ahlâkî alana taşınmaktadır.

4 Ardı ardına tam üç kez geçen bu ibare, bağlamlarıyla ilintili olarak farklı farklı vurgulara sahiptir. Bunlardan ilki "Ve eğer eşler ayrılırsa, Allah, lutfuyla her birinin geçimini sağlar..." âyetinin ardından gelir ve burada Allah'ın in-

sanların geçimini kendisine ait olan dünya aracılığıyla sağlayacağına işaret eder. İkinci ibarenin siyak ve sibakına dikkat edildiğinde, Allah'ı inkâr edenlerin dahi hayatlarını sürdürmek için O'na ait olan yer ve göklere muhtaç olduklarına, Allah'ın yerleri ve gökleri kendi ihtiyacı için değil insanın ihtiyacı için yarattığına işaret edildiği görülür. 132. âyette geçen üçüncü ibare ise bağlamından da anlaşılacağı gibi zımnen şunu vurgular: yerler ve göklerde olan her şeyin sahibi olan Allah, aynı zamanda onlar üzerinde her türlü tasarrufun da sahibidir: güvenini zedeleyen ve inkâra sapanları yenileriyle değiştirebilir.

5 Yani: Allah için vazgeçilemez yoktur, ama sizin için Allah vazgeçilmezdir.

6 Yani: "tüm âlemlerin nimetleri.."

135 SİZ ey iman edenler! Kendinizin, ebeveyninizin ve akrabanızın aleyhine de olsa, Allah için hakka şahitlik yaparak daima adâleti tesis etmeye çalışın. O kimse zengin olsun fakir olsun, Allah'ın hakkı onların her birinin önüne geçer. O hâlde kendi arzularınıza uymayın ki adâletten uzaklaşmayasınız. Ama eğer hakikati çarpıtırsanız, bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

136 Siz ey iman edenler! İman edin[1] Allah'a, O'nun Elçisi'ne, O'nun Peygamberi'ne peyderpey indirdiği ilâhî kelama ve daha önce indirdiği mesaja! Zira kim Allah'ı, meleklerini, vahiylerini, peygamberlerini ve Âhiret Günü'nü inkâr ederse, işte o derin bir sapıklığı boylamış olur.

137 İman edip sonra inkâra yönelen ve tekrar iman eden ve ardından inkâra saplanan ve en sonunda saplandığı inkâra boğazına kadar gömülenlere gelince: Allah onları affetmeyecek ve doğru yola ulaştırmayacaktır. **138** (Bu tür) ikiyüzlülere, kendilerini can yakıcı bir azabın beklediğini müjdele.

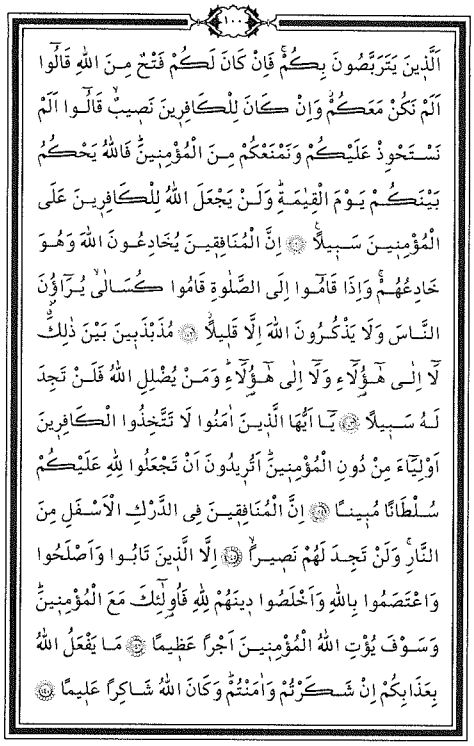
139 Mü'minleri bırakıp da kâfirlerin dostluğuyla (onur) duyanlar, şeref ve itibarı onların yanında mı arıyorlar? İyi bilin ki şeref ve itibar bütünüyle Allah'a aittir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ ٩٩
عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا
فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُوا۟ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓا۟ أَوْ
تُعْرِضُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ۝ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوٓا۟ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ
وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ
وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ۝
إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ثُمَّ كَفَرُوا۟ ثُمَّ ءَامَنُوا۟ ثُمَّ كَفَرُوا۟ ثُمَّ ٱزْدَادُوا۟
كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًۢا ۝
بَشِّرِ ٱلْمُنَٰفِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝ ٱلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ
ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ ٱلْعِزَّةَ
فَإِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ۝ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى ٱلْكِتَٰبِ أَنْ
إِذَا سَمِعْتُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا۟
مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟ فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦٓ ۚ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ ۗ إِنَّ
ٱللَّهَ جَامِعُ ٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱلْكَٰفِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًا ۝

140 Allah vahyinde size şu talimatı indirdi: Ne zaman Allah'ın mesajlarının inkâr edildiğini ve onların hafife alındığını duyarsanız, mevzu değişinceye kadar onlarla birlikte oturmamalısınız; değilse siz de onlar gibi olursunuz. Nitekim Allah ikiyüzlüleri ve inkârcıları, hep beraber cehennemde toplayacaktır.—>

---

1 Veya: "güvenin". Bu âyetin maksadı "hasılı tahsil etmek" değildir. Kur'an'da geçen *ellezine âmenû* formuyla *mu'minun* formu, Taberî'nin de isabetle teşhis ettiği gibi birbiriyle aynı vurguyu taşımazlar. *Ellezine âmenû*, iman iddiasını isbat etmesi istenenler için, *mu'minûn* ise iman iddiasını isbat edenler için kullanılır. İlki muhatabın kendisini nasıl tanımladığına, ikincisi Hatib'in muhatabı nasıl tanımladığına delalet eder. 2:62 ve bu âyet, işte bu fark nedeniyle, daha sonra sayılan iman ilkelerine iman etmeye çağırıldıkları hâlde daha sözün başında "iman eden kimseler" formuyla söze girer. Şu durumda genellikle bir emir ve yasak öncesi gelen "Siz ey iman edenler!" ibarelerini "Siz ey iman iddiasında bulunanlar! İddianızı isbat etmek istiyorsanız....yapın/yapmayın" şeklinde anlamak yanlış olmayacaktır. Âyet, eksik inananlara "Tam inanın!", inanıp da güvenmeyenlere "güvenin", delilsiz inananlara "Delilli inanın!", taklidi iman taşıyanlara "Tahkiki iman taşıyın!", gevşek inananlara "Sağlam inanın!", geçmiş ve bugünlerini imanla geçirenlere "İmanınızda sebat gösterin!" mesajını verir.

الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا
أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ
نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ
خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَىٰ يُرَاءُونَ
النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ
لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ
لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ
أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ
سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ
النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا
وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ
وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ اللَّهُ
بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

<—**141** Onlar sizin başınıza gelecekleri gözetlerler: Eğer Allah'tan size bir zafer erişirse "Sizin yanınızda değil miydik?" derler; yok eğer kâfirlerin şansı yaver giderse bu sefer de (onlara) derler ki: "Üzerinizde baskı kurup sizi teşvik ederek[1] şu mü'minlerden kurtarmış olmadık mı?"[2] Fakat Allah Kıyamet Günü aranızda hükmünü verecek ve inkârcıların mü'minlere zarar vermelerine asla izin vermeyecektir.

142 İkiyüzlüler Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar, oysa ki O onların aldanmalarını sağlıyor.[3] Üstelik onlar namaza kalktıklarında, gönülsüzce, yalnızca insanlar görsün diye kalkarlar;[4] Allah'ı ise pek az hatıra getirirler. **143** İki arada bir derede kalmışlardır; ne o tarafa ne de bu tarafa aittirler.[5] Nitekim Allah'ın sapıklığını onayladığı kimseler için asla bir çıkış yolu bulamazsın.

144 Siz ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri müttefik edinmeyin![6] Siz kendi aleyhinize, Allah'ın önüne açık bir delil mi koymak istiyorsunuz?

145 Kuşku yok ki ikiyüzlüler ateşin en dibini boylayacaklar ve sen onlara yardım eden birini bulamayacaksın.[7] **146** Ne ki tevbe edenler, gidişatını düzeltenler, Allah'a sımsıkı sarılanlar ve Allah'a itaatte samimi olanlar hariç; işte bunlar mü'minlerle birlikte olacaklar ve zamanı geldiğinde Allah mü'minlere muhteşem bir ödül verecek.

147 Eğer siz Allah'a şükreder ve iman ederseniz, Allah size azap edip de ne yapsın?[8] Zira Allah şükredenlerin karşılığını her zaman veren ve her şeyi bilendir.

---

1 *el-Havz*, atı dörtnala kaldırmak için üzengilemek ve mahmuzlamaktır (Râğıb). Burada *elem nestahviz*'in en isabetli karşılığı "üzerinize baskı kurup sizi teşvik ederek.." olsa gerektir.

2 Münafık tipolojisinin belirgin vasfı: Daima galibin yanında olup ganimetten pay kapmak.

3 Başkalarını aldatmaya kalkan kişinin ilk aldattığı kendisidir.

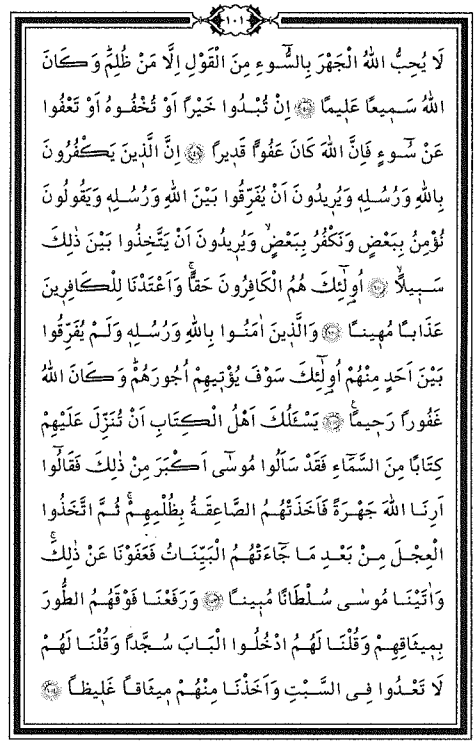
4 Yani: "yalancının mumu yatsıya kadar yanarmış" sözünü doğrulayan bir tavır takınırlar. Yatsı namazını kılmadan yatmadıklarını konu komşuya gösterip münafık olmadıklarını isbat için böyle yaparlar.

5 Zımnen: Hiçbir taraf olmamak ya da her taraf olmak, bertaraf olmaktır.

6 Bkz: 139 ve 141. âyetler.

7 Münafık kâfirden tehlikelidir; zira münafık pirincin içindeki beyaz taş, kâfir pirincin içindeki siyah taştır.

8 Ey muhatab! Kabaran rahmet okyanusunun dalgaları yüreğinin kıyısına vurmuyor mu?

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ ۚ وَكَانَ
اللّٰهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾ اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا
عَنْ سُوٓءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ
بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيُرِيدُونَ اَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيَقُولُونَ
نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ ۙ وَيُرِيدُونَ اَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذٰلِكَ
سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ۚ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ
عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥١﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَلَمْ يُفَرِّقُوا
بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ اُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ اُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ
غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾ يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ
كِتَابًا مِنَ السَّمَٓاءِ ۚ فَقَدْ سَاَلُوا مُوسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوٓا
اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ الصّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا
الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ ۚ
وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ
بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ
لَا تَعْدُوا فِى السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

148 Allah, bir kötülüğün -ondan zarar gören hariç- açıkça söylenmesini sevmez;[1] zira Allah her şeyi duyar, her şeyi bilir. **149** İyiliği –açık ya da gizli- yapar, kötülüğü de affederseniz (onu da bilir); unutmayın ki Allah çok bağışlayıcıdır, sınırsız kudret sahibidir.

150 Allah ile elçilerinin arasında ayrım yaparak Allah'ı ve elçilerini inkâr edenlerle, "birine inanır öbürünü inkâr ederiz" diyerek iman ile inkâr arasında bir yol tutturmak isteyenler var ya: **151** işte gerçekten kâfir olanlar bunlardır ve Biz kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.

152 Fakat Allah'a ve elçilerine inanan ve onlar arasında hiçbir ayrım yapmayanlara gelince: Zamanı geldiğinde Allah onlara ödüllerini tam olarak verecektir; çünkü Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

153 ÖNCEKİ vahyin takipçisi olan (Yahudiler), senden, gökten kendilerine özel bir kitap indirmeni istiyorlar.[2] Onlar Musa'dan bundan daha büyüğünü istemişler ve "Bize Allah'ı doğrudan göster!" demişlerdi. Bu densizlikleri yüzünden yıldırım çarpmışa döndüler.[3] Daha sonra kendilerine (tevhidin) apaçık belgeleri geldiği hâlde buzağı (heykeli)ne tapınmaya başladılar. Yine de onları bu günahlarından arındırmış, Musa'ya ise güçlü bir (nübüvvet) delili bahşetmiş **154** ve Yüce Dağı söz vermeleri için üzerlerine yükseltmiştik.[4] Kendilerine "Kapıdan (şükür) secdeleriyle girin!"[5] demiş ve "Sebt'i ihlal etmeyin!" uyarısında bulunmuştuk; üstelik kendilerinden sağlam bir taahhüt de almıştık.

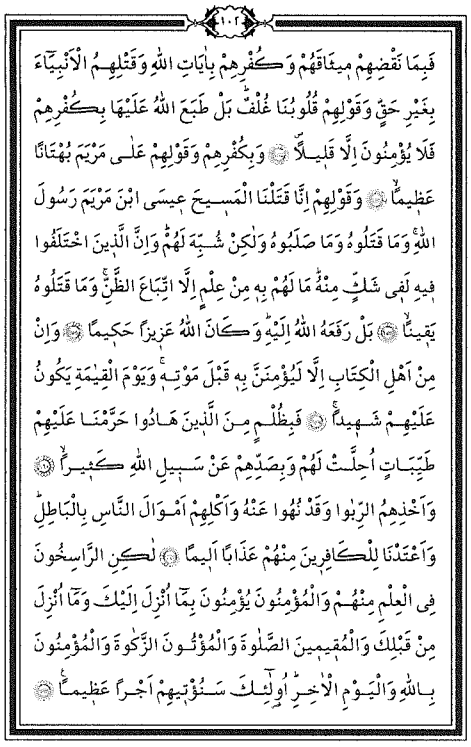
1 Âyet iki şeye delalet eder: 1) Münafıkların ve tevbe etmiş günahkarların suçlarını yüzlerine vurmak hoş görülmüyor. 2) Haksızlığa uğrayanın tepkisine izin veriliyor. İniş nedeni olan olay manidardır: Hz. Ebubekir kendisine hakaret eden birine karşılık verir. Allah Rasulü bundan rahatsız olur ve der ki: "Senin yerine bir melek ona cevap veriyordu, sen başlayınca o melek gitti yerine şeytan geldi." (Ebu Davud, *Edeb*, 41).

2 Metinde *kitâb* belirsiz olarak gelmiştir. Buna göre anlam "kendilerine özel bir kitap" olur. Yani onlar, kendilerini mevcut vahyin muhatabı olarak görmüyorlar, doğrudan kendilerine hitabeden 'özel' bir mesaj istiyorlardı.

3 Aynı olay için bkz: 2:55.

4 Bir önceki cümleyle birlikte: Mucize vaadi gerçekleşince belâ vaadi de gerçekleşir (Krş: 7:171).

5 Veya: "baş eğerek tevazu içinde girin" (Râğıb; krş: 2:58; 7:161; 4:154).

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ
بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ
فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا
عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ
اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا
فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ
يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِنْ
مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ
عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ
طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾
وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ
وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لَٰكِنِ الرَّاسِخُونَ
فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ
مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَٰئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

155 İşte böylece, taahhütlerini çiğnedikleri Allah'ın mesajlarını reddettikleri, peygamberleri haksız yere öldürdükleri ve "Kâlplerimiz (bilgi ile) kaplıdır!"[1] dedikleri için (onları cezalandırdık).[2] Bilakis Allah inkârlarından dolayı onların kalplerini mühürlemiştir[3] ve işte onlar (bu nedenle) inanmazlar; çok azı müstesna. **156** Bir de inkârları, Meryem'e korkunç bir iftira atmaları[4] **157** ve "Allah'ın elçisi (olduğunu söyleyen)[5] Meryem'in oğlu İsa Mesih'i işte biz öldürdük!" demeleri nedeniyle...

Aslında onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler, fakat (kafa karışıklığıyla) onlara öyle olmuş gibi geldi.[6] Bu konuda farklı görüşler ileri sürenler ise, ondan dolayı gerçekten şaşkınlık içerisindedirler; onunla ilgili bir bilgileri yoktu ve yalnızca zanna dayanıyorlardı. Sonuç olarak kesinlikle onu öldürmediler: **158** Bilakis, Allah onu kendi katına yüceltti. Zira Allah mutlak üstün ve yüce olandır, her hükmünde tam isabet sahibidir. **159** Nitekim (İsa'yı biz öldürdük diyen)[7] Kitap Ehli Yahudilerden hiç kimse yoktur ki, onun ölümü[8] arefesinde bu gerçeği[9] tasdik etmiş olmasın. Zira Kıyamet Günü de o onlar aleyhine şahitlik yapacaktır.

160 Yahudileşenlerin[10] işledikleri zulümlerden dolayı, önceden helâl kılınan bir çok iyi ve temiz şeyden onları mahrum bıraktık. Nedeni ise, Allah yolundan sıkça sapıyor/saptırıyor olmalarıydı: **161** mesela[11] yasaklandığı hâlde faiz alıyorlar ve başkalarının malını haksız yere yiyorlardı. Neticede onlardan inkâra gömülenler için şiddetli bir azap hazırladık.

162 Lâkin içlerinde ilimde derinleşmiş olanlara, sana ve senden önce indirilene iman edenlere, özellikle de[12] namazı istikamet üzre diriltenlere, zekâtı gönülden gelerek verenlere,[13] Allah'a ve Âhiret Günü'ne inananlara; işte bunlara, zamanı gelince muazzam bir ödül bahşedeceğiz.

---

1 Bu ifadeyle ilgili bkz: 2:88, not 6.

2 Burada îmâ edilen "cezalandırma" 160. âyette açıkça zikredilmektedir.

3 Zımnen: Elleriyle karartıp taşlaştırdıkları kalplerini suç delili olarak Hesap Günü önlerine koymak üzere mühürlemiştir.

4 Hz. Meryem'in iffetine dil uzatıp Hz. İsa'nın gayr-ı meşru olduğunu söylüyorlardı. Meryem sûresinin 30. âyetindeki mucizeden dolayı İsa çocukken bu iftirayı atmazken, İsa davete başladığında kıskançlıklarından iftira atmaya başladılar.

5 Yahudilerin Hz. İsa'ya ilişkin kinayeli ve alaycı üslûbu sözgeliminden anlaşılmaktadır.

6 Yani: "Öldürülmüş gibi.." *Şubbihe* fiilinin naib-i faili Yahudiler ise *salb*'in "öldürülme" anlamından yola çıkarak anlam "öldürülmüş gibi gösterildi" olur (*Salb*'in "öldürülme" anlamı için bkz: Lisân). İlk kilise yazarlarından Basilides, İsa'nın çarmıha gerilmediğini kaydeder.

7 157. âyetteki kendi itiraflarına dayanarak.

8 Yani: "İsa'nın ölümü.." *Mevtihi*'deki zamir İsa'yı gösterir. Zamirin Yahudileri gösterdiğini savunanlar olmuştur (Bkz. Taberî). Fakat bunun için zamirin çoğul gelmesi gerek. Böyle bir görüş ancak Übeyy'den nakledilen *mevtihim* okunuşuna dayandırılabilir (Taberî). İsa'ya birinin benzetilmesi *lehum* zamirine aykırıdır. Kaldı ki kelime *le-yu'minunne* değil *le-yuminenne*'dir. Son cümledeki *yekûnu*'nun gizli öznesi ve *'aleyhim*'deki çoğul zamiri, elimizdeki mushafın okuyuşunu teyit etmektedir. Hz. İsa'nın ölümüne dair kilise tarafından icat edilen bütün bir dinî efsanenin temelinde peygamberin beşeri tabiatını içine sindirememenin kafa karışıklığı yatar. Efsane büyütüldükçe kafa karışıklığı daha da artmış, sonunda her şey içinden çıkılmayacak bir hâle gelmiştir.

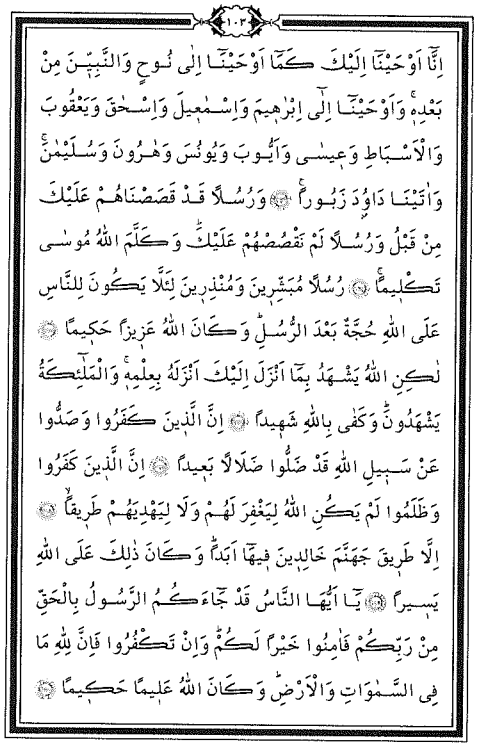
9 İsa'nın öldürülmediği gerçeğini. Daha derinde; İsa ile ilgili yaratılış ve ölüm hakikatini...

10 Ellezine *hâdû*'yu çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:62 not 1 ve 6:146, not 4.

11 Tefsiriyye *vav*'ının "mesela" vurgusu için bkz: 7:163.

12 Cümlenin akışına aykırı olarak, merfu (*mukîmûn*) yerine mansup (*mukîmîn*) gelmesi, Basra ekolüne mensup dilcilere ve özellikle Sîbeveyh'e göre namazı diri ve dik tutanlara ve namazla diri ve dik duranlara özel bir önem verilmesinden dolayıdır. "Özellikle"nin gerekçesi budur (*Salât* için bkz: 87:15, not).

13 *İ'ta*'dan farklı olarak *îtâ*'nın "gönüllü, kolayca" yan anlamı çeviriye yansımıştır.

إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ
بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ
وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ
وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ
مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ
تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ
عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾
لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ
يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟
عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّوا۟ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
وَظَلَمُوا۟ لَمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾
إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ
يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ
مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا
فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

163 BİZ Nûh'a ve ondan sonraki tüm peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik; İbrahim'e, İsmail ve İshak'a, Yakub'a; dahası İsa, Eyyub, Yûnus, Harun, Süleyman da dahil onların torunlarına vahyettiğimiz, Davud'a ise Zebur'u verdiğimiz gibi; **164** hem daha önce sana bildirdiğimiz elçiler, hem de bildirmediğimiz elçiler(e vahyettiğimiz) gibi; Allah'ın Musa'ya kelamını söylediği gibi...[1]

165 Onlar, müjdeli ve uyarıcı haber taşıyan elçiler; ki (o) elçilerden sonra insanın Allah karşısında bir mazereti bulunmasın:[2] Allah zâtında sonsuz izzet ve her hükmünde tam isabet sahibidir.

166 Lâkin Allah, sana kendi ilminden indirdiğine bizzat şahitlik yapar ve melekler de şahitlik yaparlar: zaten şahid olarak Allah yeter.

167 İnkâra sapan ve başkalarını Allah yolundan saptıranlara gelince: onlar derin bir sapıklığa gömülüp gitmişlerdir.

168 Küfre gömülen ve zulümde direnenleri Allah asla affetmeyecek ve onlara bir yol göstermeyecektir; **169** sadece cehennemin yolunu (gösterecektir), orada kalıcıdırlar: ve bütün bunlar Allah için pek kolaydır.

170 Ey insanlık ailesi! İşte Peygamber size Rabbinizden hakikati getirdi: artık iman ederseniz sizin için hayırlı olur. Yok eğer hakikati inkâr ederseniz, iyi bilin ki göklerde ve yeryüzünde olan her şey Allah'a aittir: zira Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet kaydedendir.

---

1 Hz. Musa'ya vahiy diğer peygamberlerden farklı olarak "kelam"ın tecellisi yoluyla geldiği için, o burada müstakil olarak anılmıştır. Zemahşerî, mezhebi kaygılarla buradaki *kelleme* fiiline etimolojisinden yola çıkarak "yaralama" anlamında alır ve bu ibareye "Allah Musa'yı musibet pençeleriyle yaraladı" mânası verir. Tabi ki bu bağlamın da desteklemediği zorlama bir yorumdur. Zaten Zemahşerî de yine Allah'ın Hz. Musa ile konuşması bahsini işleyen A'râf sûresinin 143. âyetinin tefsirinde biraz dolambaçlı da olsa bu tezini unutarak söz konuşu ilâhî mükalemeyi kabul eder.

2 Krş: 20:134.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ وَلَا تَقُولُواْ عَلَى
ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّۚ إِنَّمَا ٱلۡمَسِيحُ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ
وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلۡقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرۡيَمَ وَرُوحٞ مِّنۡهُۖ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦۖ
وَلَا تَقُولُواْ ثَلَٰثَةٌۚ ٱنتَهُواْ خَيۡرٗا لَّكُمۡۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ
سُبۡحَانَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٞۘ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي
ٱلۡأَرۡضِۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلٗا ۝١٧١ لَّن يَسۡتَنكِفَ ٱلۡمَسِيحُ أَن
يَكُونَ عَبۡدٗا لِّلَّهِ وَلَا ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ ٱلۡمُقَرَّبُونَۚ وَمَن يَسۡتَنكِفۡ
عَنۡ عِبَادَتِهِۦ وَيَسۡتَكۡبِرۡ فَسَيَحۡشُرُهُمۡ إِلَيۡهِ جَمِيعٗا
۝١٧٢ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمۡ
أُجُورَهُمۡ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضۡلِهِۦۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسۡتَنكَفُواْ
وَٱسۡتَكۡبَرُواْ فَيُعَذِّبُهُمۡ عَذَابًا أَلِيمٗا وَلَا يَجِدُونَ لَهُم
مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيّٗا وَلَا نَصِيرٗا ۝١٧٣ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ
جَآءَكُم بُرۡهَٰنٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَأَنزَلۡنَآ إِلَيۡكُمۡ نُورٗا مُّبِينٗا ۝١٧٤
فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَٱعۡتَصَمُواْ بِهِۦ فَسَيُدۡخِلُهُمۡ فِي
رَحۡمَةٖ مِّنۡهُ وَفَضۡلٖ وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَيۡهِ صِرَٰطٗا مُّسۡتَقِيمٗا ۝١٧٥

171 EY kitap ehli (olan Hıristiyanlar)! Akidenizde haddi aşmayın ve Allah hakkında yalnızca hakkı söyleyin! Meryem oğlu İsa Mesih sadece Allah'ın elçisi, O'nun Meryem'e ulaştırdığı vaadi ve O'ndan bir ruhtur.[1] Artık Allah'a ve peygamberlerine inanın ve "üçtür" demeyin.[2] Buna bir son verirseniz hakkınızda hayırlı olur. Allah tek ilâhtır; çocuk sahibi olmaktan münezzehtir, göklerde ve yeryüzünde olan her bir şey O'na aittir; koruyucu otorite olarak Allah yeter.[3]

172 Ne İsa Allah'a kul olmaktan kaçınır, ne de O'na yakın melekler. Zira Allah, O'na kul olmaktan kaçınarak küstahça bir gurura kapılan herkesi kendi katında toplayacaktır.

173 İman edip ıslah edici eylem[4] ortaya koyanlara gelince: karşılıklarını tastamam kendilerine verecek, kendilerine lutfu kereminden artırdıkça artıracaktır. (O'na kulluktan) kaçınan ve küstahça bir gurura kapılanları, elim bir azaba mahkûm edecek; onlar ne kendilerini Allah'a karşı koruyacak ve ne de yardımcı bulabileceklerdir.

174 EY insanlık ailesi![5] Artık Rabbinizden size hakikatin belgesi geldi! Biz de size aydınlatıcı bir ışık gönderdik.[6] **175** Allah'a iman eden ve O'na sımsıkı sarılanlara gelince: Allah onları rahmet ve ihsanına gark edecek ve dosdoğru bir yolla Kendisine yöneltecektir.

---

1 Zımnen: İsa da tüm canlar gibi Allah'ın yarattığı bir candır. Buradaki *ruhun minhu*, tıpkı 45:13'teki *cemî'an minhu* gibidir. Hz. İsa'nın da Allah'ın yaratma konusundaki yasalarına -ama çok daha özel bir yasaya- tabi olduğunu ifade eder (Ayrıca bkz: 3:46, not). Âyet, Hz. İsa'yı yüceltme değil, aksine onu ilâhlaştıranları reddetme amacını taşır. "O'ndan bir ruh", tıpkı "O'ndan bir lütuf" (45:13) gibidir. Bu ondan bir parça olmayı gerektirmez. İsa'nın *ruhu'l-kuds* ile desteklenmesi (2:87; 253; 5:110) ise, Yahudilerin iftiralarını red amacı taşır. "Katından bir ruh ile destekleme" ifadesi de Kur'an'da tüm gerçek mü'minleri kapsayan bir biçimde kullanılmıştır (58:22).

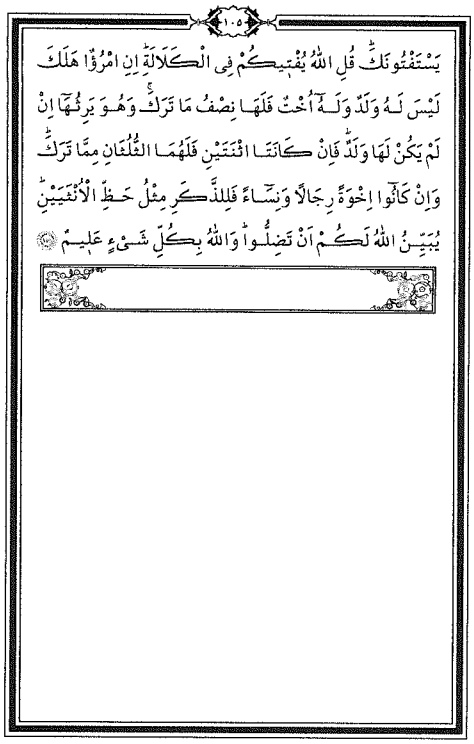
2 Teslis'in dogmatik ve açıklanamaz tabiatı için bkz: 5:73, not.

3 *Vekîl* için bkz: 17:2, not.

4 *'Amilu's-sâlihât* için bkz: 103:3, not 4.

5 "Aile" yananlamının gerekçesi için bkz: 2:21, not.

6 Göze nisbetle ışık ne ise, akla nisbetle vahiy de odur.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ
لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ
لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ
وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ
يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

176 ONLAR senden açıklama istiyorlar. De ki: "Allah, birinci dereceden mirasçısı olmayanlar[1] hakkında size (şöyle) açıklama yapar: Eğer bir erkek, çocuk bırakmadan ölürse ve bir kız kardeşi[2] varsa, onun terekesinin yarısına kız kardeşi sahip olacaktır; kız kardeşin çocuk bırakmadan ölmesi durumundaysa erkek onun mirasını alacaktır.[3] Ama iki kız kardeş varsa, ikisi birden onun terekesinin üçte ikisine sahip olacaktır. Ve eğer erkek kardeşler ve kız kardeşler varsa, erkek iki kadının payı kadar alacaktır.[4]

Allah bunları, (aksi hâlde) sapıtırsınız diye size açıklar.[5]

Sözün özü: Allah her şeyi sonsuz ilmiyle kuşatandır.

---

1 Veya yukarıdaki mânayla eşit alternatif bir mâna olarak: "Ölenin birinci dereceden yakını olmayan vârisler". *Kelâle*'nin anlamı ve alternatif çevirimizin gerekçesi için bkz: Âyet 12, not.

2 Öz ya da baba bir.

3 Hz. Ebubekir'in içtihadına göre "tamamını alacaktır".

4 Bkz: 11. âyetin notu. Bu âyet bazılarının iddia ettiği gibi son âyet olamaz. Zira ahkâmla ilgilidir ve "Bugün size dininizi kemale erdirdim" müjdesindeki kemale bu da dahil olmalıdır. Bu âyetin miras hukuku içinde değil de sûrenin sonunda yer alması, Hz. Osman dönemindeki tertip komisyonunun âyet sıralamasına müdahale etmediğinin delilidir. Eğer tersi olsaydı, bu âyet mutlaka sûrenin başındaki miras âyetleri içerisine yerleştirilirdi.

5 "Sapıtmanız diye" (*en-tedillû*) ibaresinde hazfi caiz görerek, bunu bir *lâ* takdiriyle "sapıtmamanıza" dönüştürmek gereksizdir. Allah'ın sapıtmamızı istemesi düşünülemez. O hâlde burası İbn Cinni'nin dediği gibi "bir şeyin bir şeyden istiğnası" babındandır (*el-Hasais* I, 266).

5. MAİDE SÛRESİ

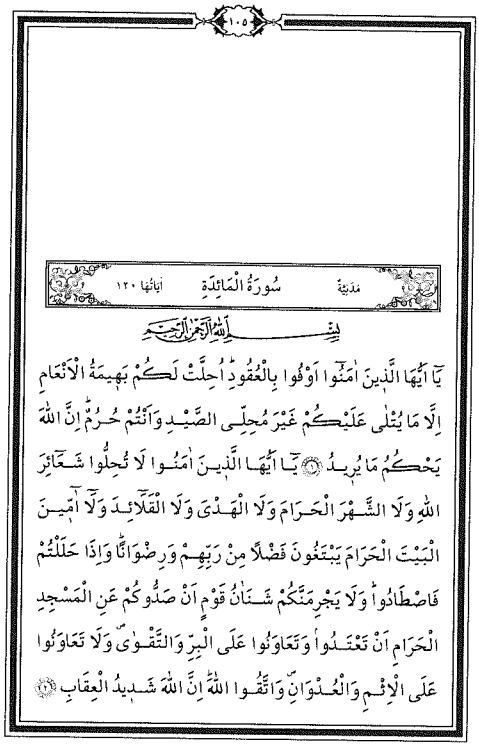
Maide "(Gök) sofrası" anlamına gelir. 112-114. âyetler arasında nakledilen Havarilerin Hz. İsa huzurunda dile getirdikleri arzu, sûreye isim olmuştur. Rivayetlere bakılırsa bu ismi daha sahabe zamanında almış görünmektedir (İbn Hanbel). 'Ukûd ve Munkıze adıyla da anılmıştır.

Sûre Medine döneminde Hudeybiye anlaşmasından sonra nâzil olmuştur. Nüzûl yılı veya yılları tartışmalıdır. Hz. Osman ve İbn Abbas tertiplerinde sonlarda yer alır. Fakat sûrenin Yahudilerle ilgili bölümleri (42-71) özellikle de 42-50 arası pasajlar çok yoğun bir Müslüman-Yahudi ilişkisinin varlığını gerektirir. 10. yılda böyle bir ilişkiden söz edilemez. Aynı şey Münafıklar ve onlarla ilgili âyetler için de geçerlidir. Bu yüzden Cabir b. Zeyd tertibindeki (Ahzab-Mumtehane) yeri daha isabetlidir (İbn Aşur). 42-71 arasındaki pasajlar ile Mü'minlerle Yahudiler arasında Hicret'in ardından akdedilen Medine Vesikası arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Eğer bu veriyi esas alırsak, sûreyi hicretin ardına yerleştirmek gerekir. Fakat bu duruma, çok daha sonraki yılları işaret eden sûrenin diğer pasajları mani teşkil eder.

Surenin bütününün tek celsede inmediği kesin. Girişte uyguladığımız kriterler de bunu teyit eder. Hz. Aişe ve İbn Ömer'e nisbet edilen rivayete göre son sûredir. Rebi' b. Enes'e göre Veda Haccı'nda inmiştir. Esma bt. Yezid Mina'da indiğini söyler. Mücâhid'e göre 3. âyetin son yarısı Mekke'nin fethinde, daha başkalarına göre ise Veda Haccı'nda inmiştir. Aynı âyetin son indirilen âyet olduğu yaygın bir kabul görmüştür.

Maide sûresi kurallar ve sınırlar sûresidir. Kurtubî, yalnızca bu sûrede geçen 19 farz tesbit ettiğini söyler. Sûrenin maksadı, insana kontrollü ve kurallı yaşama disiplini kazandırmaktır. Zira, bir sınır yoksa hiç sınır yoktur.

Sure Allah-kul arasındaki sözleşmelere sadâkat gösterme talimatıyla başlar. Helâl ve haram gıdanın sınırları çizilir. Zira, insan yedikleridir. Haccın sembolleri hatırlatılır. İçki, kumar, fal okları gibi cahiliyye kalıntıları temizlenir. Abdest, gusül ve teyemmüm ile temizlik ilâhî talimatın konusu olur. Kısas, şahitlik, yemin, keffaret gibi hususlarda konulan kuralların tümü de tek bir hususu hedefler: Adâlet. Yahudi, Hıristiyan ve münafıklardan söz eden âyetlerin hepsi de tevhide daveti amaçlar. Sûrenin zirvesi şu âyettir: "Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim ve size olan nimetimi tamamladım ve (Allah'a) teslimiyeti sizin için hayat tarzı olarak benimsedim" (3). Allah'ın ahdine sadâkatle başlayan sûre, Allah'ın azametiyle son bulur.

١٠٥
مدنية سُورَةُ الْمَائِدَةِ آياتها ١٢٠
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ
إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ إِنَّ اللَّهَ
يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ
اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ
الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ
فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا
عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 SİZ ey iman edenler! Sözleşmelere sadakat gösterin![1]

Size belirtilenler dışında, sığır cinsi hayvanlar size helal kılındı; ne ki ihramlıyken avlanmanız helal değildir. Şüphesiz Allah razı olduğu şeyleri emreder.[2]

2 Siz ey iman edenler! Allah'ın sembollerine, kutsal aya, gerdanları süslenmiş kurbanlıklara ve Rablerinin ihsan ve rızasını isteyerek Beytu'l-Haram'a koşanlara karşı saygısızlık etmeyin! Ancak, hac ile ilgili sorumlulukları yerine getirdiğiniz zaman avlanın!

Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoyanlara olan hıncınız, onlara saldırganlık yapmanıza yol açmasın;[3] erdem ve takvada[4] birbirinizle dayanışma içinde olun, günahkarca kötülük ve düşmanlıkta değil; artık Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: Çünkü Allah'ın cezası pek çetindir.

1 Bu sözleşmelerin kapsamına, insanın Allah ile akdini temsil eden iman, insanın kendisiyle akdini temsil eden selim fıtrat ve vicdan, insanın yakın ve uzak çevresiyle yaptığı her tür sözleşme girer. Sınırlar, özünde irade sınavının bir gereğidir.

2 Lafzen: "Allah dilediği şekilde hükmeder".

3 Zımnen: Zulme uğramayı zulmetmenin gerekçesi yapmayın!

4 *Birr* fıtrata karşı sorumluluğun gereği olan sorumlu davranış, *takva* Allah'a karşı sorumluluk bilincidir.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ
اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ
السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا
بِالْأَزْلَامِ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا
تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ
نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ
غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا
أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ
مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ
وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝
الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ
وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ
مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ
مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ
بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝

3 ÖLÜ HAYVAN, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilenler;[1] bir de boğulan, dövülerek öldürülen, düşerek ölen, boynuzlanarak öldürülen[2] ya da henüz canlıyken kestikleriniz hariç vahşi bir hayvan tarafından parçalanan hayvanlar ve putperestçe semboller[3] üzerine kesilenler, ayrıca attığınız zarla geleceğe ilişkin kehanette bulunmak[4] size haram kılınmıştır.[5] Bütün bunlar birer sapmadır.

Bugün, inkâra saplananlar, dininiz(i terk edeceğiniz)den umutlarını tamamen kesmişlerdir: O hâlde, onları gözünüzde büyütüp de saygınlaştırmayın! Yalnız Beni tazim edip, Bana saygı duyun![6]

Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim ve size olan nimetimi tamamladım;[7] ve (Allah'a) teslimiyeti sizin için hayat tarzı olarak benimsedim.[8]

Günaha gönüllü koşmaksızın kim hayatî bir zaruretten dolayı zorda kalırsa, iyi bilsin ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

4 Kendileri için neyin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: "Temiz ve güzel olan her şey size helâl kılındı."[9]

Allah'ın size öğrettiği bilgi sayesinde eğittiğiniz avcı hayvanlara gelince: onların sizin için avladığı her şeyi yiyin, ama üzerlerine Allah'ın adını da anın ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; hiç şüphe yok ki Allah'ın hesap görüşü çok dakiktir.

5 Bugün, temiz ve güzel olan her şey size helâl kılınmıştır. Üstelik, kendilerine daha önce vahiy gönderilmiş olanların yiyecekleri de size helâldir ve sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Ve (son vahye) inanan iffetli kadınlar ile sizden önce kendilerine vahiy verilenlerin iffetli kadınları –kendilerine mali güvence vermeniz, onları meşru olmayan yolla ya da gizli dost tutma yöntemiyle değil de meşru bir akitle– nikahlamanız da (size helâldir).[10]

Kim imanı inkâr ederse işte onun ameli boşa gitmiştir;[11] üstelik o âhirette zarara uğrayanlar arasında yer alacaktır.

---

1 Hayvan bile olsa can değerlidir ve hayatın sahibi *el-Hayy* olan Allah'tır.

2 *en-Natiha*: "Boynuzlanarak ölen hayvan". Basralılara göre mef'ul olan bir isim fail yapılacaksa, sonuna "isimleştirme te'si" getirilir (*mentuh*: *natîh/a*) gibi. Sıfat tamlamalarının, mevsufun hazfi ile gelmesi durumunda da bu kural geçerlidir: *lihyetun dehîn/e* (yağlı sakal) ve *aynun kehîl/e* (sürmeli göz) anlamını mevsufu hazfederek ve bir te ekleyerek elde edebiliriz. Kûfelilere göre, Arap'lar *feîle* kalıbına uygun ke-

limeleri bir isme sıfat yaptıkları zaman "te"leri düşürürler: *aynen kehîlen*. Fakat eğer mevsuf hazfedilirse onlar da *te*'yi şart görürler (Taberî). Râzî: *en-natîha, el-mevguze, el-müterediyye* kelimelerinin sonundaki *te*'yi koyunu niteleyen sıfat olarak tarif eder. Ona göre *te* dişillik alametidir. Burada galibiyet kuralı geçerlidir. Araplar genelde boynuzlanmış koyunu yerlerdi.

3 *Nusub* (t. *nâsıbeh*), müşrik Mekke toplumunun üzerinde hayvanları boğazladıkları sunaklar (Râğıb). Bu yalnızca kurban kesmek biçiminde değil, oraya izafe edilen sahte kutsallıktan yararlanmak için hayvan kesimi yapmak biçiminde de gerçekleşiyordu.

4 Lafzen: "çektiğiniz fal oklarıyla kısmet tesbiti yapmak". Açıktır ki, bu tür bâtıl anlayışlar, insanın irade ve gayretini yok edici bir işlev taşırlar. Aslında yasaklanan geleceğe ilişkin kehanette bulunmaktır.

5 Haram kılınanlarla ilgili âyet için bkz: 6:165; ayrıca 90. âyetin ilgili notlarına bkz.

6 Çevirimizin gerekçesi için bkz: aynı ibarenin geçtiği 10:62, not. Sûrenin muhtevasına, sahih rivayetlere ve yaygın görüşe göre Kur'an'dan son inen âyet budur (Buhari, *Îman* 33; Müslim, *Tefsir* 3-5).

7 *İtmam*, bir şeyin aslının (cevherinin) tamamlanmasıdır. *İkmal*, asıl tam olmakla birlikte noksan olan detayının (arazının) tamamlanmasıdır. İnsanlığın değişmez değerlerinin tümü olan İslâm son mesajla hem nitelik hem nicelik olarak kemale ulaşmıştır. Nimet ise, asıl olarak kemale ulaşmış fakat fer olarak çatısı kurulup siz kemale taşıyın denilmiştir. Bu da tamamlanmış olan asıldan yola çıkılarak yapılacaktır. Kelâle ve faizle ilgili âyetlerin bu âyetten sonra indiği görüşünü kabul edersek, dinin ikmaliyle dinin esaslarının kastedildiğini düşünmemiz şart olur.

8 Meşhur rivayete göre bu âyet, Nebi'nin vefatından 81 gün önce kurban bayramı arefesinde nâzil olmuştur.

9 *Tayyibât* yalnızca hijyen anlamında tertemiz olanı değil, manen de pak olanı ifade eder. Bir şeyin helâl hükmünü alması için bu iki özelliği taşıması gerekir.

10 Âyette kitap ehline ilişkin iki hususta söz edilmektedir. Birincisi yiyecekler, ikincisi hanımlar. Ancak bir fark vardır: Yiyeceklerde karşılıklı helâl kılınma açıkça ifade edilirken, nikahlama konusunda sadece "onların kadınları"nın helâl kılındığı söylenmiştir. Müslüman erkeğin kitap ehli hanımla nikahlanmasının cevazını ifade eden ibaredeki tek yönlülük dikkat çekicidir. Sonuç olarak âyet bir müslüman ile kitap ehlinin yiyeceklerini karşılıklı olarak serbest kılarken, bir müslüman erkeğin ehli kitap bir kadın almasını serbest kılmış, tersi bir duruma dair birşey söylememiştir. Atâ, ehl-i kitabın kadınlarıyla evlenmeye izin veren âyetin ruhsat olduğunu, zira o zaman müslüman hanımların az olduğunu, kendi zamanında ise buna ihtiyaç kalmadığını söyler ve "ruhsat zail olmuştur" der (Râzî). Nihai hükmü elbette İmam Atâ'nın vardığı sonuç değil âyet koymuştur. Fakat Atâ'nın bu yaklaşımı, vahyi maksat ve ruhunu gözeterek okuma konusunda ilk nesillerin yaklaşımına ışık tutucudur ve önemlidir.

11 Zımnen: Kim problemli de olsa imanı mutlak inkârla bir tutarsa, onun ameli boşa gitmiştir. Bunu şu rivayet destekler: "İnsanlardan bazıları, bize, Müslümanların (o zaman) şöyle dediğini aktardılar: Biz kitap ehlinin kadınlarıyla nasıl evlilik yapalım, onlar bizim dinimize mensup değil ki? Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi" (Taberî). Bu ibare metinde olmayan bir "Allah" ismi takdir edilerek "kim Allah'ı inkâr ederse" şeklinde de okunmuştur. Taberî bu ikisini telif etmeye çalışır, fakat çok da ikna edici olamaz.

﴿١٠٧﴾

يَـٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوٓا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَوٰةِ فَاغْسِلُوا
وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ
وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ۚ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۚ
وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ
الْغَآئِطِ أَوْ لَـٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا
صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ ۚ
مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَـٰكِن يُرِيدُ
لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝
وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِى وَاثَقَكُم
بِهِۦٓ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌۢ
بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝ يَـٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّٰمِينَ
لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ
أَلَّا تَعْدِلُوا ۚ اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ
إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّـٰلِحَـٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۝

6 SİZ ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzünüzü, ellerinizi ve dirseklere kadar kollarınızı yıkayın ve (ıslak) ellerinizle başınızı meshedin ve bileklere kadar ayaklarınızı da (yıkayın ya da meshedin).[1] Eğer cünüp olmuşsanız baştan ayağa temizlenin! Fakat eğer hastaysanız, ya da yolcuysanız, yahut doğal ihtiyacınızı gidermişseniz veya kadınlarla birlikte olmuşsanız ve su da bulamıyorsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelerek[2] onunla yüzlerinizi ve kollarınızı meshedin.[3] Allah sizi zora sokmak istemez; fakat sizi pırıl pırıl yapmak ve nimetlerinin tamamını size bahşetmek ister ki şükredenlerden olasınız.

7 Ve hatırlayın Allah'ın size olan nimetini ve "İşittik ve itaat ettik" dediğiniz zaman Allah'a karşı kendinizi bağladığınız taahhüdü; Allah'a karşı da sorumluluğunuzun bilincinde olun: Kuşku yok ki Allah kalplerin içini bilir.

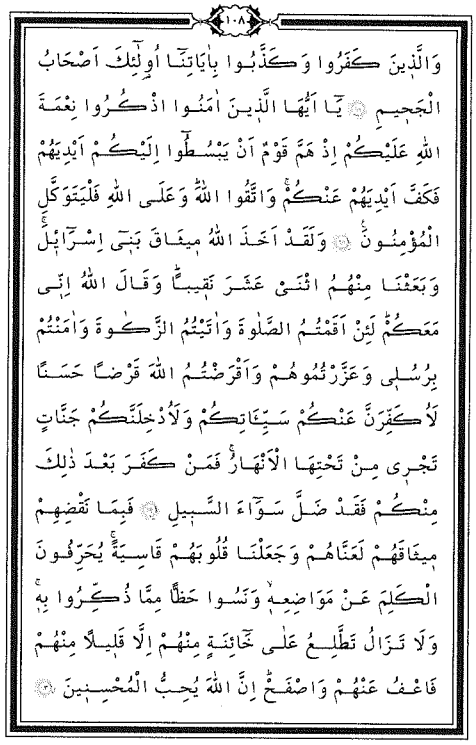
8 SİZ ey iman edenler! Allah için, hakkı ayağa kaldırarak adâletin timsali olun ve birilerine olan nefretiniz sizi adâletten sapmaya sevk etmesin! Âdil olun, bu Allah'ın denetimi altına girmenin en kestirme yoludur: Artık Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun! Şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

9 Allah, inanan ve ıslah edici iyi işler yapanlara günahlarının affedileceğini ve muhteşem bir ödüle kavuşacaklarını vaad etmiştir.—>

1 Kıraat imamlarından Nâfi, İbn Âmir, Hafs, Kisâî ve Yakub'un okuyuşuna göre âyet ayakların yıkanmasını, geri kalanının okuyuşlarına göre ayaklara meshedilmesini emreder. Ebubekir er-Râzî, her ikisini de "meşhur kıraat" olarak verir (*Garibu'l-Kur'an, r-c-l* md). Ehl-i Sünnet okuluna mensup alimlerin çoğunluğu birincisini, Ehl-i Beyt okulu mensupları ve Taberî gibi bazı Sünni imamlar ikincisini tercih ederler. Süyûti, İsferâyîni'den bu âyetin iki farklı okunuşu bağlamında şunu nakleder: "Bir cümle ifade ettiği mânalardan birine izafe ediliyorsa bunda bir çelişki söz konusu değildir" (*İtkân* II-I, 89). Üçüncü ve şaz bir okuyuş da Hasan Basri'den gelen *erculukum* okuyuşudur. Açılımı ve *mağsulu erculikum ile'l-ka'beyn* (ayaklarınızın yakınılan yeri topuklara kadardır) olur.

2 *Teyemmemû*: "yönelin, niyetlenin, hedefleyin". Kelimenin anlamı, maksadı tasavvurda oluşturmaktır. Bu nedenle "niyet" teyemmümün esası sayılmıştır.

3 "Abdest âyeti" diye bilinen bu âyet, aslında guslü farz kılar. Zira abdest Namaz'la yaşıttır. Teyemmüm hükmünün özünde namazın her durumda vazgeçilemezliği yatar.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
الْجَحِيمِ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ
اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ
فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ۝ وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ
وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي
مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ
بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا
لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ
مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝ فَبِمَا نَقْضِهِمْ
مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ
الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ
وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۝

←10 İnkâra saplanan ve mesajlarımızı yalanlayanlara gelince: işte onlardır cehennemlik olanlar.

11 Siz ey iman edenler! Hatırlayın Allah'ın üzerinizdeki nimetini! Hani size bir toplum el uzatmaya kalkışmıştı da, onların elinden sizi kurtarmıştı? Şu hâlde Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun! Ve mü'minler artık yalnızca Allah'a güvensinler.

12 İŞTE onlar arasından her deliğe girecek on iki kişiyi[1] gönderdiğimiz zaman, Allah İsrâiloğulları'ndan da kesin taahhüd almış ve buyurmuştu ki: Kuşkusuz Ben sizinleyim: Eğer salât'ı doğru-dürüst eda eder,[2] arınmak için karşılıksız yardımda bulunur, düşmanlarını engelleyerek elçilerimi desteklerseniz;[3] Allah'a da (güveninizi isbat etmek için) gönüllü olarak borç verirseniz, kesinlikle kötülüklerinizi örterim ve sizi tabanından ırmaklar çağlayan cennetlere koyarım. İçinizden her kim de bundan sonra inkâr ederse, kesinlikle o doğru yoldan sapmış olur.

13 Daha sonra, bu kesin taahhütlerini bozdukları için onları rahmetimizden dışladık ve kalplerini katılaştırdık; (şimdi onlar) kelimeleri bağlamlarından koparak çarpıtıyorlar; üstelik kendilerine hatırlatılan hakikatlerden bir kısmını da unutmuş durumdalar.

Çok azı dışında hep onların ihanetine uğrayacaksın. Onları bağışla ve hoş gör! İyi bil ki Allah güzel davrananları sever.

---

1 Çevirimiz *nakîb*'in kök anlamına dayanmaktadır (*Bahr* ve *Müfredât*).

2 *Salât*, bu ve daha başka âyetlerde bir ritüel olmanın ötesinde Allah'a, peygamberlerine, dinine verilen desteği ve arka çıkmayı da içine alacak bir biçimde, tüm hayatı kuşatan bir bilinçlilik hâli olarak karşımıza çıkmaktadır. Krş: "O, sizi üzerinize indirdiği vahiyle destekleyip ayakta tutar (salât eder)..." (33:43); "Şanımın yücelmesi için tüm destek ve çabanı seferber et" (20:14); "Şüphesiz Allah ve Melekler Peygamber'e *salât* ederler (desteklerler); ey iman edenler, siz de Peygamber'e *salât* edin (destekleyin)" (33:56); "Kitab'dan sana vahyedileni ilet ve salâtı ikame et (ona destek vererek ayağa kaldır)" (29:45). Örnek âyetlerin notlarına, ayrıca Bakara 45 ve Maide 58'in ilgili notlarına bkz.

3 *Ta'azzur*, Kur'an'da A'râf sûresi 156. âyette "yardım etme" fiiliyle birlikte, Fetih sûresi 9. âyette ise "yüceltmek, el üstünde tutmak" fiiliyle birlikte kullanıldığına göre, bunların dışında da bir anlama sahip olmalıdır. Kelimenin aslı "engelleme"dir. Tercihimizin gerekçesi budur.

14 "Biz Nasara'yız" diyenlerden de kesin bir taahhüt almıştık;[1] onların (takipçileri) de uyarıldıkları şeyden hisse kapmayı unuttular.[2] Bu yüzden onları, aralarında Kıyamet Günü'ne kadar sürecek düşmanlık ve nefrete mahkûm ettik.[3] Zamanı gelince, Allah kendilerine yaptıkları her şeyi bir bir haber verecektir.

15 EY önceki vahyin mensupları (olan Yahudiler)! Kitaptan gizlediğiniz bir çok hakikati size açıklamak ve (zaten bilinen) bir kısmından da geçmek üzere elçimiz gelmiştir. Artık size Allah'tan bir ışık ve net bir mesaj ulaşmıştır. 16 Allah, kendi rehberliğinde rızasını gözetenleri ebedi kurtuluş yollarına ulaştırır; rahmetiyle[4] onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve dosdoğru bir yola yönlendirir.

17 "Allah Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kesinlikle küfre sapmışlardır. De ki: "Eğer Meryem oğlu Mesih'i ve onun annesini ve yeryüzünde yaşayan herkesi helâk etmek isteseydi, kim Allah'a engel olabilirdi? Zira göklerin, yerin ve onlar

١٠٩

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ
فَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ
الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ
يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ۝ يَا أَهْلَ
الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا
مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ
كَثِيرٍ ۗ قَدْ جَاءَكُم مِّنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُّبِينٌ ۝
يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ
وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ
وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝ لَقَدْ كَفَرَ
الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۗ قُلْ
فَمَن يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَن يُهْلِكَ
الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَن فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ۗ
وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ
يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

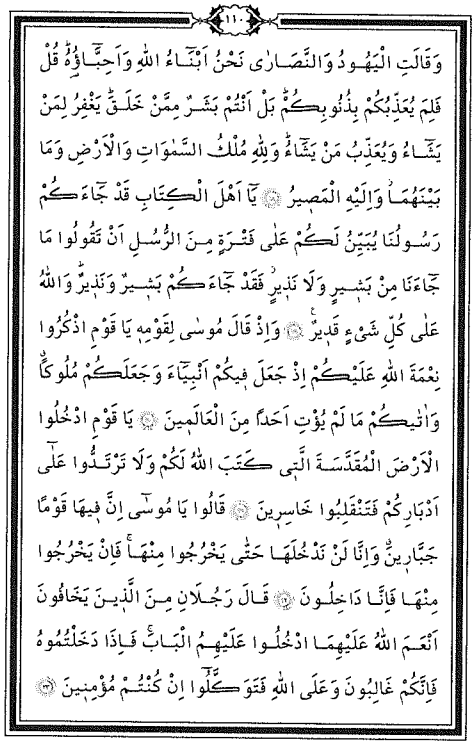
arasındakilerin otoritesi dilediğini yaratan Allah'a aittir: ve Allah'ın gücü her şeye yeter!

1 Bunlar Hıristiyanlaşmadan önceki İsevilerdir. Allah söz aldığında Hz. İsa onların arasındaydı ve o yaşarken Teslisçi Pavlus Hıristiyanlığı ve kilise yoktu (Bkz: 82. âyet, notlar).

2 Yahudiler gibi dinlerini parçalamamaları konusunda uyarılmıştılar. Fakat Nasârâ Hıristiyanlaşınca daha fazla parçalandı, kendi içlerinde din savaşları yaşandı, üç binden fazla İncil, yüzlerce mezhep çıktı.

3 *Ağrayna, elsaknâ* anlamına yakındır; "bir şeyi bir şeye tutturmak", "mecbur ve mahkûm etmek" vurgusu taşır.

4 Lafzen: "İzniyle.." Bu bağlamda Allah'ın izni "hidayete ermenin yasaları" vurgusunu taşır. Zımnen: Vermeyi dilemese, dilemeyi vermezdi; insan için hidayeti dilemese, iradeyi vermezdi. İradeyi verdiğine göre, insanın hidayetini dilemiştir ve bu O'nun izni anlamına gelir. Sonuçta bütün bunlar O'nun insana olan rahmetinin bir ifadesidir.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُهٗ قُلْ
فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ
يَّشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَٓاءُ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ ۞ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ قَدْ جَٓاءَكُمْ
رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَا
جَٓاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَّلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَٓاءَكُمْ بَشِيرٌ وَّنَذِيرٌ وَاللّٰهُ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۞ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اذْكُرُوا
نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَٓاءَ وَجَعَلَكُمْ مُّلُوكًا
وَّاٰتٰىكُمْ مَّا لَمْ يُؤْتِ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِينَ ۞ يٰقَوْمِ ادْخُلُوا
الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِى كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰٓى
اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ۞ قَالُوا يٰمُوسٰٓى اِنَّ فِيهَا قَوْمًا
جَبَّارِينَ وَاِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنْ يَّخْرُجُوا
مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ ۞ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ
اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ
فَاِنَّكُمْ غٰلِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ۞

18 Yahudiler ve Hıristiyanlar "Bizler Allah'ın çocukları ve can dostlarıyız!" dediler. De ki: "Öyleyse neden günahlarınız yüzünden sizi cezalandırıyor? Aksine siz O'nun yarattığı insanlardan sadece bir kısmısınız. O müstahak olanın bağışlanmasını diler, (cezayı) dileyeni de cezalandırmayı diler;[1] zira göklerde, yerde ve her ikisi arasındaki şeylerin tümü üzerinde hükümranlık Allah'a aittir ve dönüş O'nadır.

19 Ey önceki vahyin takipçileri! Peygambersiz geçen uzun bir fetretin ardından[2] "Bize asla ne müjdecilerden biri geldi, ne de uyarıcılardan biri" dersiniz diye, uyaran ve müjdeleyen Elçimiz, (hakikati) açıklamak üzere işte size de geldi; zira Allah'ın gücü her şeye yeter.

20 BİR zamanlar Musa halkına, "Ey Halkım! Allah'ın size lutfettiği nimeti hatırlayın ki, O aranızdan peygamberler çıkarmış, sizi kendi kendinizin efendisi kılmış[3] ve başka hiçbir topluma vermediğini size vermişti. 21 Ey Halkım! Allah'ın size vaad ettiği kutsal topraklara girin, fakat sakın geri adım atmayın, yoksa kaybedenlerden olursunuz!"

22 Onlar, "Ey Musa!" dediler; "Unutma ki orada zorba bir halk var. Onlar oradan uzaklaşmadıkça biz kesinlikle oraya girmeyeceğiz; ama eğer uzaklaşırlarsa işte o zaman gireriz."

23 Allah'ın lutfuna mazhar olan ve O'ndan korkanlar arasından iki kişi, "Onların üzerine (mertçe) kapıdan gidin!" dediler; "zira unutmayın, siz oraya girerseniz galip geleceksiniz. Eğer gerçek mü'minlerseniz, artık yalnızca Allah'a dayanmak zorundasınız."

---

1 *Lâm*'ın istihkak mânasıyla. Cümlenin ikinci yarısının *lâm*'sız gelmesi dikkat çekicidir. *Yeşa'* fiilinin çift özneyi gören konumuna dayanan çevirimiz için bkz: 10:25; 24:21; 47:17, ilgili notlar.

2 Bu döneme "fetret dönemi", bu dönemde yaşayanlara da "fetret ehli" denilir. Bu husus Nahl sûresinin 36. âyeti ve Enâm sûresinin 19. âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

3 Yani: "sizi özgürleştirmiş". Süddi'nin tercihine uygun olarak (Nkl: Râzî). Eski Ahid'de de benzer bir ibare vardır (*Sayılar* 13).

24 Berikiler (ise) "Ey Musa!" dediler, "onlar orada bulundukça, biz asla oraya girmeyeceğiz. O hâlde sen ve Rabbin gidip savaşın, biz işte şuracıkta oturuyoruz!"

25 (Musa) "Rabbim! Sözüm kendimden ve kardeşimden başkasına geçmiyor. O hâlde, bizimle şu sapkın halk arasındaki farkı gözet!" diye yalvardı.

26 Allah şöyle icabet etti: "O hâlde, onlar o topraklardan kırk yıl mahrum yaşayacak ve şaşkın şaşkın malum arazide dolaşmaya mahkûm olacaklar: Artık bu sapkın halk için kendini üzme!"[1]

27 VE ONLARA Âdem'in iki oğlunun kıssasını gerçek bir amaca matuf olarak[2] anlat: Hani, ikisi de birer kurban sunmuşlardı ve birinden kabul edildiği hâlde diğerinden kabul edilmemişti!

(Bunun üzerine) O (diğerine) demişti ki: "Çaresi yok, seni öldüreceğim!"

(Öteki) cevap vermişti: "Allah, yalnızca sorumlu davrananların kurbanını kabul eder![3] 28 Beni öldürmek için el kaldırsan bile, ben seni öldürmek için elimi oynatmayacağım; çünkü ben âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım. 29 Dilerim, hem benim günahımı hem de (benden dolayı) kazandığın günahı yüklenir ve böylece cehennemin yolunu tutarsın: Zaten zalimlerin cezası da budur.

١١١

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ
أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَٰهُنَا قَاعِدُونَ ۝ قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا
أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ
۝ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي
الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ۝ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ
نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا
وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ
اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ۝ لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي
مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ
الْعَالَمِينَ ۝ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ
مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ۝ فَطَوَّعَتْ
لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝
فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي
سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَىٰ أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَٰذَا
الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْأَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ۝

30 Fakat diğerinin benlik davası, onu kardeşini öldürmeye sevk etti; sonunda onu öldürdü, böylece kaybedenlerden oldu.[4]

31 Bunun üzerine Allah, kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstersin diye toprağı eşeleyen bir karga gönderdi.[5] "Eyvah, yazıklar olsun bana!" dedi, "ben bu karganın yaptığını yapamayacak, kardeşimin cesedini örtemeyecek kadar aciz biri miyim?" En sonunda pişman olmuştu.

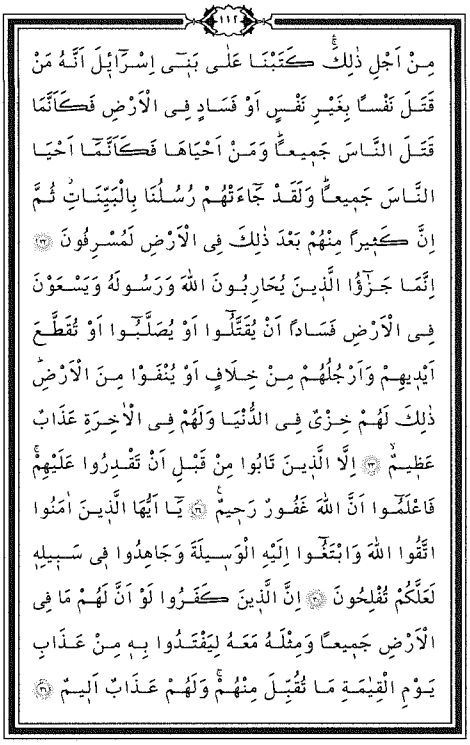
1 Bu pasajda samimi iman ile pazarlıkçı iman arasındaki fark ortaya konuyor. Mevcut nesil umut vermeyince, Hz. Musa 40 yılda çöl mektebinde yepyeni bir nesil inşa edecektir.

2 Bu amaç "hasedin kınanması"dır (Zemahşerî ve Râzî). *Bi'l-hakk*'ı çevirimiz için bkz: 18:13, not 14 ve 14:19, not 1.

3 Bu âyetlerle Kurban ibadetinin amacını veren Hac sûresinin 36. âyeti arasında doğrudan bir bağ vardır.

4 Allah'ın gösterdiği yerden bakanın göreceği gerçek şu: Ölen değil öldüren kaybetti.

5 Hayat okul, varlık kitap, insan öğrencidir. İnsanın cehaletine sunacağı geçerli bir mazeret yoktur.

مِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنَّهُۥ مَن
قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِى ٱلْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا
قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعًا ۚ وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحْيَا
ٱلنَّاسَ جَمِيعًا ۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ
إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذٰلِكَ فِى ٱلْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ۝٣٢
إِنَّمَا جَزَٰٓؤُا۟ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ
فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓا۟ أَوْ يُصَلَّبُوٓا۟ أَوْ تُقَطَّعَ
أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ
ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ۝٣٣ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا۟ عَلَيْهِمْ ۖ
فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٣٤ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱبْتَغُوٓا۟ إِلَيْهِ ٱلْوَسِيلَةَ وَجَٰهِدُوا۟ فِى سَبِيلِهِۦ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝٣٥ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِى
ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لِيَفْتَدُوا۟ بِهِۦ مِنْ عَذَابِ
يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝٣٦

32 Bundan dolayı Biz İsrâiloğullarına şöyle vahyetmiştik: Cinayet işleyen veya yeryüzünde fesat çıkaran hariç, kim bir bir cana kıyarsa bütün insanlığı öldürmüş gibi olur. Dahası kim de bir hayat kurtarırsa, bütün insanlığı kurtarmış gibi olur.[1]

Elçilerimiz onlara hakikatin tüm delilleriyle gelmiştiler; fakat daha sonra onların çoğu yeryüzünde her tür taşkınlığı irtikap ettiler.

33 Allah'a ve Rasulü'ne karşı savaş açanların[2] ve yeryüzünde bozgunculuğu yaymaya çalışanların öldürülmeleri ya da asılmaları veya muhalefetlerinden dolayı ellerinin ve ayaklarının kesilmesi, yahut bulundukları yerden sürülmeleri, sadece (âdil) bir karşılıktan ibarettir.[3] Bu, onların dünyada uğradıkları zillettir; âhirette ise onları korkunç bir azap beklemektedir; **34** ancak siz onlara hakim olmadan önce tevbe edenler hariç: Zira iyi bilin ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

35 SİZ ey iman edenler! Allah'a karşı saygılı olun[4] ve O'na yaklaşma çabası içinde bulunun[5] ve O'nun yolunda tüm gayretinizi harcayın ki kurtuluşa erebilesiniz.

36 Kuşkusuz inkârda direnenler, eğer yeryüzündeki her şeyi, hatta onun iki katını Kıyamet Günü'nün azabından kurtulmak için fidye olarak verseler asla kabul ettiremezler. Can yakıcı bir azap onları bekler.—>

---

1 İslâm'ın bütün bir insanlığın tüm zamanlar ve zeminlerde değişmez değerleri olduğunun ifadesi.

2 Allah'a savaş açmak Şeytan'ın bile yapmadığı bir şeydir.

3 Muhalefetlerinden dolayı" diye çevirdiğimiz *min hılafin* için muhtemelen nüzûl sürecinde ilk geçtiği yer olan A'râf 124'ün ilgili notuna bakınız. Bu cümle bir 'inşa' cümlesi değil bir 'ihbar' cümlesidir ve dolayısıyla Kur'an böyle bir cezayı öngörmemekte, sadece nakletmektedir. Bundan öte, Allah Rasulü'nün hiçbir muhalife böylesi bir ceza uygulamadığı da tarihi bir gerçektir.

4 Zımnen: Yaratana saygılı olan, yaratılana da saygılı olur

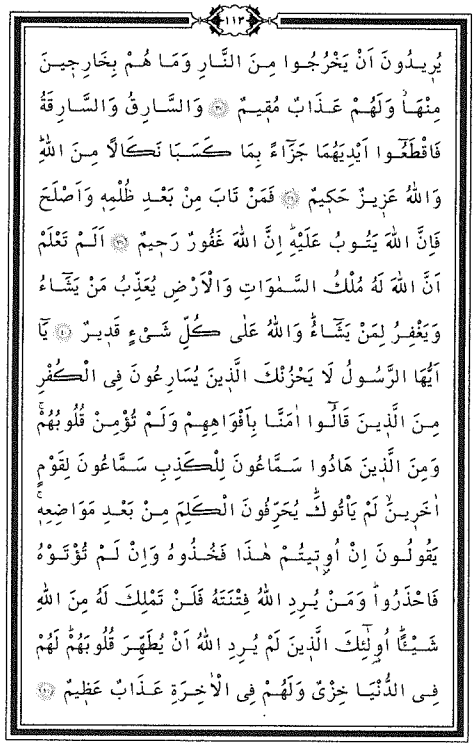
5 *Vesile*'nin ilk anlamı "yaklaşma, ilgi kurma"dır (Ebu Ubeyde ve Râğıb). Âyette *ba* edatıyla kullanılmamış olması, bu doğrudan anlamı öncelememizi daha da güçlendirir.

<—37 Ateşten çıkmak isterler; fakat asla oradan çıkacak değiller; ve sürekli bir azaba mahkûm edilirler.[1]

38 İmdi, işledikleri suça karşılık Allah'tan ibret-i âlem bir müeyyide olarak hırsızlık yapan erkek ve hırsızlık yapan kadının ellerini kesin.[2] Zira Allah her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet sahibidir. 39 Bu zulmü işledikten sonra kim tevbe eder ve kendini düzeltirse, elbet Allah da onun tevbesini kabul eder; zira Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

40 Bilmez misin ki göklerin ve yerin otoritesi Allah'a aittir; O dileyeni cezalandırmayı, dileyeni de bağışlamayı diler: tabii ki Allah'ın gücü her şeye yeter.

41 EY PEYGAMBER! Yürekten iman etmedikleri hâlde ağızlarıyla "iman ettik" diyen kimseler arasından inkârda birbirleriyle yarışanlar seni üzmesin; Yahudileşenler[3] arasından yalanı can kulağıyla dinleyen ve sana başvurmak yerine başka insanların laflarına kulak kesilenler de.. Onlar, sözleri asıl bağlamlarından koparak mânalarını çarpıtırlar,[4] "Eğer size şu tür bir öğreti verilirse hemen alın; yok

يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ
مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ۝ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ
فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ
وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ
فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ أَلَمْ تَعْلَمْ
أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ يَا
أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ
مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ
وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ
آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ
يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ
فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ
شَيْئًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ
فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝

verilmezse sakın yaklaşmayın!" derler. Allah birini fitneye[5] sokmayı dilemişse, Allah'ın onun hakkındaki iradesine hiçbir şekilde engel olamazsın. İşte onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir; onları dünyada zillet, âhirette korkunç bir azap bekler.

---

1 Bu âyet, günahkar mü'minin cehennemden çıkıp çıkamayacağıyla değil, 36. âyette açıkça belirtildiği gibi kâfirin çıkamayacağıyla ilgilidir. Şatıbî cehennemin tevhid ehlinden olup da oraya girenlerin secde mahallerini ve imanın bulunduğu kalbi yakmayacağını söyler (*el-Muvâfakât* II, 31-32). Secde sûresinin 20. âyetinde geçen benzer bir ifade, 18. âyetteki "fâsıklar" ile kâfirlerin kastedildiği göz ardı edildiği için yanlış anlaşılmıştır.

2 Lafzen: "iki elini.." Hırsızlık yapanın elini kesme uygulaması Kur'an'ın ihdas ettiği bir ceza değil, Kureyş'in uyguladığı ve Kur'an'ın önünde bulduğu bir ceza geleneğidir. İlk kez Kâbe'nin hazinesini soyan birine uygulanmıştır (İbn Kesir). Rasulullah bu geleneksel cezayı olabildiğince sınırlandırmıştır. Mesela Rasulullah seferde bu cezanın uygulanmayacağını buyurmuştur (Ebu Davud, Hudud, 19). Bir başka kaynakta "sefer" yerine "gaza" geçer ki bu ikisi ayrı durumlar olarak da alaşılailir (Tirmizî, Hudud 20). Bu nebevî talimatı hilafeti döneminde Hz. Ömer'in, ayrıca ordu komutanı Huzeyfe b. el-Yeman'in titizlikle uyguladığını görüyoruz. Allah Rasulü'nün bu haddi uygulama konusundaki hassasiyetini şu olay ışığında anlamak gerekir: Abbad b. Serahbil anlatıyor: "Buğday tarlasına girdim, biraz başak kopardım, onların ta-

nelerini ayırmaya başladım. Bu esnada tarlanın sahibi geldi. Beni dövdü ve elbiselerimi sırtımdan soyup aldı. Ben Peygamber'e gittim onu şikayet ettim. Onu çağırtı ve kızarak şöyle dedi: 'O açtı onu doyurmadın, o cahildi ona öğretmedin!' Elbiselerimi geri verdirtti ve bana da bir ölçek buğday verdi" (Ahmed b. Hanbel). Hz. Ömer'in şu uygulaması da Allah Rasulü'nün uygulamasının izdüşümüdür: Yahyâ b. Abdurrahman b. Hatib'ten: Hatib'in köleleri Müzeyne'den bir adamın develerini çalıp kestiler. Olay ortaya çıkınca yakalandılar ve suçlarını itiraf etiler. Halife Ömer kölelere hırsızlık cezası verecekti ki son anda bundan var geçti. Hatib'ı çağırdı ve onları aç bıraktığını düşünüyorum dedi. Deve sahibine dedi ki; develeri satsan kaça verirdin. O da 400 altın verseler eyvallah demezdim. Hz. Ömer 800 altını Hatib'ten alarak adama verdi ve Hatib'e eğer bir daha aç bırakırsa kendisine hırsızlık cezası vereceğini söyledi (*Muvatta*). Vahiy, suçları cezalandırmada suçluyu değil suçu mahkûm etmeyi ve caydırıcılığı öne çıkarır. Tüm Kur'ani cezalar üç vicdanı teskin etmeyi hedefler: 1) Mağdurun vicdanı. 2) Kamunun vicdanı. 3) Suçlunun vicdanı. Suçlunun vicdanını tesin etmek için önce suçluda bir vicdan inşa etmek gerekir. Şu örnek olay, İslâm'ın münsuplarında nasıl bir vicdan inşa ettiğinin destani bir göstergesidir: Ebu Mihcen bir türlü içkiyi bırakamayan. İçtiği her seferinde cezasına razıdır. Bir seferinde Hz. Ömer'den de içki cezası yemiştir (*el-Kamil* II, 340). Kadisiye savaşı sırasında yine aynı suçtan (veya içkiyi öven şiir söylediği için) cezalandırılmak üzere tutuklanır. Ordu komutanı Sa'd. Ebi Vakkas (ö. 55/675), taarruz öncesinde cezayı infaz etmek istemeyip taarruz sonrasına bırakır. Savaş çok çetin geçer. Bir ara İslâm ordusu bozulur gibi olur. İşte bu hengamede Ebu Mihcen ordu komutanının eşi Selma'ya kendisini salması için rica eder ve sağ kalırsa kendi ayağıyla gelip cezasını çekeceğine söz verir. Bozulmaya yüz tutan ordu akşam karanlığında atını mahmuzlayan Ebu Mihcen'in tekbirlerle son sürat gelip düşman saflarını yarması üzerine Şam'dan takviye kuvvet geldiğini düşünür. Hatta aralarında meleklerin veya Hızır'ın yardıma geldiğini sananlar bile vardır. İslâm ordusu bunun üzerine toparlanır ve savaşı alır. Zaferin ardından Ebu Mihcen sözünü tutar ve kendi ayağıyla gelerek teslim olur. Ordu komutanı Sa'd b. Ebi Vakkas durumu ayrıntılarıyla öğrenince ceza tatbik etmeye eli varmaz ve yenilmek üzere olan ordunun zafer azanmasına sebep olan Ebu Mihcen'i bırakır. Fakat Ebu Mihcen cezada ısrar eder. Muhtemelen Allah Rasulü'nün "İslâmî cezalar keffarettir" müjdesi onu böyle yapmaya teşvik eder. Israrlarına rağmen ordu komutanı cezalandırmayınca o da bir daha içki içmeyeceğine söz verir (İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Beyrut, 1406, II, 330-331; Taberî, *Tarih*, Kahire, 1987, III, 548-549)

3 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:62 ve 6:146, notlar.

4 Bkz: 4:46; 6:13. Krş: 2:104.

5 *Fitne*, Kur'an'da gerçek çokanlamlı bir kelime olarak, farklı bağlamlarda farklı anlamlara gelir (Bkz: 9:49, not). Burada kastedilen, sonucunu bildiği hâlde Allah'ın bir insanı imtihan etmesidir. Kur'ani söylemde tevhidin bir gereği olarak her eylem makro planda Allah'a izafe edilse de, burada olduğu gibi süreç insanın kendi eyleminden bağımsız işlememektedir. Aksine Allah'ın iradesi, tamamen insanın tercihi üzerine tecelli etmektedir.

42 Onlar yalana kulak kesilir, haram[1] adına ne varsa ona yumulurlar.[2] İmdi eğer sana başvururlarsa; ister aralarında hüküm ver, ister onları kendi hâllerine bırak.[3] Zira eğer onları kendi hâllerine bırakacak olursan, sana hiçbir zarar veremezler. Ama eğer hüküm verecek olursan aralarında adâletle hükmet: çünkü Allah âdil olanları sever.

43 Yanlarında Tevrat ve onda da Allah'ın hükmü bulunduğu hâlde seni nasıl hakem tutuyorlar ve daha sonra da o hükümden yüz çeviriyorlar? İşte böyleleri, gerçek mü'min de değildirler.[4]

44 Şüphe yok ki, kendisinde rehberlik ve ışık bulunan Tevrat'ı Biz indirdik. Hepsi de Allah'a teslim olmuş bulunan peygamberler, Yahudi olanlara onunla hükmetmişlerdi; Allah kelamından bir kısmı[5] kendi korumalarına bırakıldığı için,[6] Allah'a adanmış adamlar ve hahamlar da öyle yapmışlardı; hepsi de ona şahit idiler.

O hâlde (Ey Yahudileşen İsrâiloğulları), gözünüzde büyüttüğünüz insanlardan korkmayın, Benden korkun![7] Âyetlerimi az bir menfaat karşılığı pazarlamayın![8] Zira Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridirler.

سَمّٰعُونَ لِلْكَذِبِ اَكّٰلُونَ لِلسُّحْتِ فَاِنْ جَآءُوكَ فَاحْكُمْ
بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ
شَيْـًٔا وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ اِنَّ اللّٰهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ
التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَآ
اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى
وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا
وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ
وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَآءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ
وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ
اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
فِيهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ
بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ
قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ
يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾

45 Onlara orada şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralamalarda eş değer bir karşılık;[9] fakat kim de onu bağışlarsa, o kendi günahlarına keffarettir.[10] Ama Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridirler.[11]

---

1 *es-Suht*, yiyenin iflah olmadığı haram mal.

2 Bu âyet, kişinin yedikleriyle söylemleri arasındaki doğrudan ilişkiyi dile getirir. Yalan söylemekle haram yemek arasında irtibat kurar.

3 Bu, çok hukukluğa izin veren bir ifadedir. Hz. Ali Mısır valisine, zina eden Hıristiyanların kendi dinlerine göre kendi mahkemelerinde yargılanmasını emrederken bu âyete dayanmıştır (Muhasibî, *el-Akl*, İstanbul, 2003, s. 373)

4 Kendi inançlarına karşı dahi ikiyüzlü davranan Yahudilerin bu tutumunu deşifre ediyor. Zımnen: Kendi kitaplarına karşı böylesine laubali olan bir toplumun Kur'an'ın mesajına karşı gösterdiği olumsuz tavırda garipsenecek ne var?

5 *Mine'l-Kitab*'daki *min* edatının bu bağlamdaki vurgusu "bir kısmı" ile karşılanmıştır. Bu tercihimizi "Kendilerine hatırlatılan hakikatlerden bir kısmını unuttular" (5:13) âyeti desteklemektedir.

6 Kur'an tahriften korunduğu hâlde Tevrat niçin tahrif edildi sorusunun cevabı buradadır.

7 Vahiy 'korkusuzluk' gibi bir imkansıza değil 'korku terbiyesine' davet ediyor. Fıtratı yok saymıyor, insanın savunma güdüsünün yan

etkisi olan korkuyu kınamıyor, sadece korkunun insanın akletme melekelerini teslim almamasının en garantili yöntemini beyan ediyor: Allah korkusu.

8 Korku gibi ilk bakışta kötü gibi duran taşkın bir duygu selinden, yararlı enerji elde edilebilir mi? Bu soruya Kur'an "evet" diyor. Korku ile değerleri az bir menfaat karşılığı pazarlama arasındaki doğrudan ilişkiye dikkat çekiyor.

9 Bu cezalar Eski Ahid'de ayrıntılarıyla yer almaktadır (*Çıkış*, 21: 23-25).

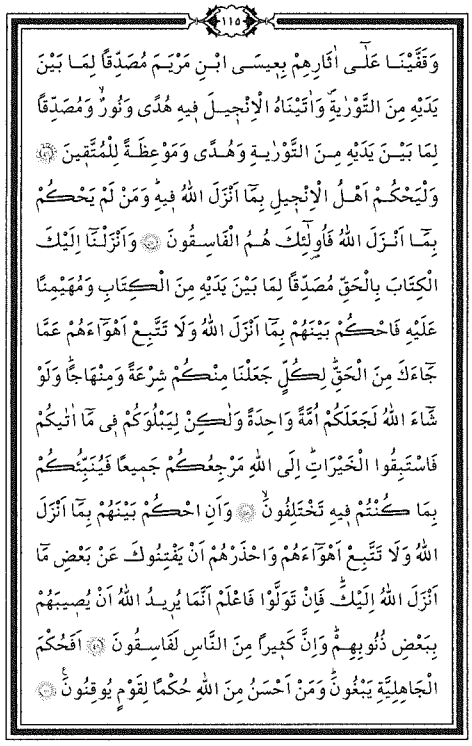
10 Bu cümlenin birinci anlamı "bağışlayanın günahına keffaret olur" ikinci anlamı "bağışlananın günahına keffaret olur" şeklindedir. Mağdurun suçluyu affetmesi özendiriliyor; zira suçluyu ancak mağdur affedebilir.

11 Allah'ın hükmü üç vicdanı teskin eder: Mağdurun vicdanını, kamunun vicdanını ve suçlunun vicdanını. Suçluda teskin edilecek bir vicdan bulmak için, vicdanları harekete geçiren bir iman şarttır.

46 Ve ardından onların izdüşümü olarak Meryem oğlu İsa'yı, Tevrat'tan geriye kalanların doğruluğunu tasdik edici olarak gönderdik. Yine Biz kendisinde rehberlik ve ışık olan, muttakilere bir rehber ve bir öğüt olarak Tevrat'tan geriye kalan hakikatleri onaylayan İncil'i verdik. **47** İncil'e inananlar da, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler.[1] Zira her kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar fasıkların ta kendileridir.[2]

48 Sana da, hakikatin ifadesi olan bu Kitabı, geçmiş vahiyden geriye kalan hakikatleri doğrulayıcı ve onların doğrusunu yanlışından ayırt edici olarak gönderdik.[3] O hâlde artık onların aralarında Allah'ın indirdiklerine uygun olarak hüküm ver; sana gelen hakikati bırakarak onların keyfî yargılarına uyma! Sizden her biriniz için bir şeriat ve (onu) uygulama yöntemleri belirledik.[4] Eğer Allah dileseydi, hepinizi tek bir topluluk yapardı; fakat size emanet ettikleriyle sizi sınamak için (öyle yapmadı): O hâlde hayırlarda birbirinizle yarışın.[5] Topyekun dönüşünüz Allah'adır: işte o zaman Allah ihtilaf ettiğiniz şeyleri size bir bir haber verecektir.

49 Ve Sen aralarında Allah'ın indirdiğine uygun olarak hükmet! Onların keyfî yargılarına da uyma![6] Allah'ın sana gönder-

diklerinden bir kısmında seni yanıltmalarından sakın. Eğer yüz çevirmekte ısrar ederlerse, iyi bil ki Allah onları birtakım günahlarından dolayı cezalandırmak istiyor. Unutmayın ki insanların çoğu yoldan çıkmıştır. **50** Yoksa onlar cahiliye yasasını[7] mı istiyorlar? Aklı başında bir toplum için, Allah'tan daha iyi yasa yapıcı olabilir mi?

---

1 Krş: "Hakimiyetin gelsin! Senin otoriten gökte olduğu gibi yerde de egemen olacak!" (Matta 6:10).

2 Zımnen: Herkes inandığı değerlere uygun yaşasın ve o değerlerle yargılansın. Zira hayata müdahil olmayan iman ölü bir imandır. Bu pasajın muhataplarının Yahudiler olduğunu söyleyen birine, "Kur'an'ın tercümanı" lakaplı sahabi İbn Abbas şöyle çıkışır: "Siz ne de iyisiniz ya! Ne yani; iyi-güzel olan her şey size, kötüçirkin olan her şey Yahudilere mi? Sizden kim inkâr ederse kâfir, inandığı hâlde hükmetmezse fâsık, Allah'ın hükmü dururken başkasıyla hükmederse zalim olur" (*Keşşaf* I, 341). İbn Abbas'ın bu hükünü daha da açacak olursak: Allah'a ait olduğu kesin olan ve yoruma açık olmayan muhkem bir hükmü uygulamayan kişi, eğer meşru bir mazereti yoksa fasıktır, günahkardır. Allah'ın muhkem bir hükmü dururen o hükmün yerine karşıt bir hükmü geçiren kimse hakikati yerinden ettiği için zalimdir. Allah'ın hükmünü inkâr eden, onun kaynağına ve

doğruluğuna inanmayan kimse ise inkârından dolayı kâfir olur. İbn Abbas'ın bu hükmü aynı zamanda bu âyetlerin en güzel tefsiri mahiyetindedir. Kural gereği, bir âyetin özel sebeplerle inmiş olması, o âyetin hükmünün genelliğine mani değildir. Pasajın sonundaki 48-50. âyetler dikkate alındığında, bu âyetlerin Müslümanlara hitap ettiği daha iyi anlaşılır. Verilen mesaj açıktır: Ey Ümmet-i Muhammed, Musa ve İsa ümmetleri gibi Yahudileşmeyin ve Hıristiyanlaşmayın! Bu pasaj, insanın hüküm verme yeteneğini yok sayacak biçimde anlaşılamaz. İnsanı, muhakeme, akıl, irade ve bilinç gibi hükmedecek araçlarla donatarak ona hükmetme yeteneği vermesi, Allah'ın en büyük hükmüdür. İnsandan istenen kendisine emanet edilen bu araçları kullanmaması değil, hüküm verirken âdil hüküm vermesidir. Zaten bunu Kur'an açıkça söyler: "(Allah) insanlar arasında hüküm verecek olursanız, adâletle hüküm vemenizi emrediyor." (4:58). İnsanın hüküm verme yeteneğini toptan inkârın tarihi örneği hariciler, bu gerekçeyle insanların dinden döndüğüne hümederek, kendi kendileriyle çelişkiye düşmüşlerdi. Verilebilecek en kötü hükmü vererek, Allah'ın bahşettiği hükmetme yeteneğini en kötü bir biçimde istismar etmişler ve bütün bunları yaparken de garip bir biçimde "hüküm yalnızca Allah'a aittir" (6:57) âyetine dayanmışlardı.

3 *el-Muheymin* (*h-m-n*'den aslı *mue'min*) "Şahid olan, koruyan, şaibeyi gideren, problemi izale eden" anlamına gelir (*Tâc* ve *Lisan*).

4 *Şir'a* bir şeyin başlangıç hâli, *minhac* ise gelişmiş hâlidir. Din tek, şeriat çoktur. Şeriat'la aynı kökten olan *şir'a* kişiyi suyun kaynağına götüren yol anlamına gelir. Mecazen insanı hakikatin kaynağına götürdüğü için ilâhî yasalar bütününe şeriat denmiştir. Bu yol ataları taklide değil, kıyılarını döve döve akan gür bir ırmağın yatağına götürmelidir. O kutlu yatağa her nesil kendi 'şimdi ve burada'sından çıkarak ulaşacaktır. Öncülerin yolun dikenlerine katlanma pahasına açtığı çığırı artçılar işlenmiş bir yola çevireceklerdir. Açılan ve açılacak olan bu tür patikaları meşru kılan tek şey, ucunun ana yol olan *sırat-ı müstakim*'e çıkmasıdır.

5 Zımnen: İddianızla değil isbatınızla gelin! Kur'an bütün ilâhî vahiylerin zirvesidir. Ruhi/mânevi arınmanın en son, en mükemmel yol ve yöntemini temsil eder. Kur'an, mesajının eşsizliğine rağmen, önceki vahiylerin mensuplarını Allah'ın rahmetinden dışlamaz. Onları 'hayır yarışına' çağırır. Allah'a, Hesap Günü'ne inanan ve sâlih amel işleyen herkesin mutlaka ödüllendirileceğini vurgular (2:62, 5:69). Bu yarışın zemini tüm şeriatların ortak ruhudur. Ne kadar tahrife uğramış olursa olsun, ilâhî mesajın ruhu ölmez. Eğer geçmiş vahiylerin temsilcileri inançlarında samimilerse, bu ruhu bulmak için tüm ilâhî vahiylerin zirvesini temsil eden Kur'an'a hakem olarak başvurmalıdırlar.

6 Bu âyetin Kureyza oğulları ile Nadir oğullarının kan bedelinin eşitlenmesi emrini içerdiği söylenir. Kureyzalı birinin kanının bedeli Nadirli birinin yarısıydı. Bu, Yahudilerin kendi içlerinde dahi ayrımcılık yaptıklarının tipik bir göstergesidir.

7 Sırf dünyevi yararlılık ve çıkar ilişkilerini gözeten tüm yasa ve hükümleri kapsar. Yasaların da ruhu ve vicdanı vardır. Allah'ı görmeyen ve âhireti yok sayan her yasa ve hüküm, hem ruhsuz hem vicdansız kalmaya mahkûmdur.

51 SİZ ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları müttefik edinmeyin![1] Onlar birbirlerinin müttefikidir.[2] Sizden her kim onları müttefik edinirse, o onlardan olur.[3] Şüphesiz Allah zulme gömülmüş bir topluma rehberliğini bahşetmez.

52 Kalplerinde hastalık bulunanların, "İşlerin ters gidip başımıza bir şey gelmesinden korkarız" diyerek, ötekilerin işine yarayacak bir tavır sergilemekte yarıştıklarını görürsün.[4] Belki Allah bir zafer verir ya da O'nun katından bir talimat gelir de, içlerinde sakladıkları düşüncelerden dolayı vicdan azabı çekmeye başlarlar. 53 İman edenler de (birbirlerine) derler ki: "Var güçleriyle, sizinle[5] beraber olacaklarına dair yemin edenler bunlar mı? Onların bütün çabaları boşa gitmiştir; sonuçta kaybeden onlar olmuştur."

١١١

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوْلِيَآءَ ۘ بَعْضُهُمْ
أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَٰرِعُونَ فِيهِمْ
يَقُولُونَ نَخْشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ ۚ فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأْتِىَ بِٱلْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ
مِّنْ عِندِهِۦ فَيُصْبِحُوا۟ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ نَٰدِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ ۙ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ
حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فَأَصْبَحُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَن
يَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِۦ فَسَوْفَ يَأْتِى ٱللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُۥٓ أَذِلَّةٍ
عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ۖ يُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ
وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ
عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ
ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُمْ رَٰكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ
وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَإِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٥٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟
ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَٱلْكُفَّارَ أَوْلِيَآءَ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

54 SİZ ey iman edenler! İçinizden her kim dininden dönerse, iyi bilsin ki Allah zaman içerisinde onun yerine başka bir topluluk getirir; O onları sever, onlar da O'nu; mü'minlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı onurlu davranırlar; Allah yolunda tüm çabalarını sergiler, kınayacak olanın da kınamasından korkmazlar: İşte bütün bu özellikler Allah'ın isteyene bahşetmeyi dilediği lutfudur. Zira Allah engin (lütuf) sahibidir, her şeyi ayrıntısıyla bilendir.[6]

55 Yalnızca Allah, O'nun Elçi'si ve inananlardır sizin müttefikiniz. O inananlar ki, namazı hakkını vererek kılarlar, zekâtı gönülden gelerek verirler;[7] çünkü onlar Allah'a boyun eğerler. 56 Allah'a, Rasulüne ve inananlara müttefik olanlar var ya: işte onlardır Allah taraftarı olanlar: galip gelecek olan da onlardır.

57 Siz ey iman edenler! Gerek önceki vahyin mensuplarından, gerekse (vahyi) inkâr edenlerden dininizi hafife alan ve inancınızla oynayanları müttefik edinmeyin.[8] Eğer gerçekten inanıyorsanız Allah'a karşı saygılı olun.—>

---

1 Zemahşerî *evliya*'yı *tensırûnehum ve testensırunehum*: "onlara askeri yardımda bulunmanız ve onlardan askeri yardım almanız" şeklinde tanımlar. Çevirimiz bu yoruma dayanmaktadır. "Evliya" terimi Kur'an'da, her biri bağlamına göre değişen anlamlar kazanır. "Dost, yoldaş, sırdaş, otorite, müttefik, veli, vasi, koruyucu" bunlardan bazılarıdır (Bkz: 4:139; 8:73). "Veli edinmek" insanî, dinî, ahlâkî, politik ve sosyal amaçlar taşıyabilir. İnsani amaçla olanı kesinlikle serbest ve kimi durumlarda zorunlu, dinî amaçla olanı kimi durumlar hariç kesinlikle yasak, ahlâkî ve politik amaçla olanı mahzurlu, sosyal amaçla olanı ise yer ve zamana gö-

re değişkendir (Bkz: 3:28, not 3). Müslim- gayrı müslim ilişkilerinde mutlak yasak olan kâfirin küfrünü, müşrikin şirkini, münafığın nifakını, mülhidin ilhadını sevmektir. Açıktır ki küfre muhabbet küfürdür. Aynı yasak mü'minlere karşı bir faaliyette onlara destek vermek, onları sırdaş ve yoldaş edinmek konusunda da geçerlidir. İnsani ilişkiye Kur'an herhangi bir yasak getirmemiştir.

2 Bunun anlamı Yahudilerin yine Yahudileri, Hıristiyanların yine Hıristiyanları gerçek dost edinmesidir, karşılıklı birbirlerini dost edinmeleri değildir (Taberî ve Zemahşerî).

3 Bu cümlenin anlamı, inşa ya da ihbar olup olmadığına bağlı olarak değişir. Eğer bu cümleye inşâî bir anlam verirsek bir tehdit olarak algılarız. Yok eğer cümleye ihbari bir anlam verirsek, o zaman âyetin başındaki yasağın gerekçesi olmuş olur ki, "evliya" teriminin Kur'an'daki farklı kullanımları ve Hz. Peygamber'in Kitap Ehli'yle ilişkileri göz önüne alındığında, bu anlam tercihe şayan olandır. Eğer bu anlamı tercih edersek, bu kez âyetin girişindeki "dost olma yasağı"nın niteliği de değişir ve "gerekçe üzerine bina edilen bir yasak" durumunu alır. Bu da şu mânaya gelir: Eğer politik ve ahlâkî açıdan onlar gibi olma riski içermiyorsa Yahudi ve Hıristiyanlarla her tür insani ilişki serbesttir. Aynı şey tüm diğer din mensupları ve dinsizler için de geçerlidir. Bu yasağın sınırlarını şu âyet belirler: "din konusunda sizinle savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran, ya da sürülmenize arka çıkan" (60:7-9).Âyetin iniş sebebi hakkında 4 ayrı rivayet vardır. Fakat bunlar arasında yer almayan farklı bir bağlantığı *el-Menâr* sahibinin isabetli bir biçimde kurduğunu görüyoruz. Buna göre âyette sözü edilen, Mekke'deki ailesini ve mallarını güvenceye almak için onlara Rasulullah'ın seferberlik ilanını haber vermeye teşebbüs eden Hâtıb b. Ebi Belte'a'dır. Bu pasajlar dost aleyhine düşmanla işbirliğini yasaklar (Krş: *el-Menâr* VI, 426).

4 Risk üstlenmek istemeyen, bunun için de mü'minlerle birlikte olmalarına rağmen karşı tarafı da gözeten yarım inançlılar.

5 Yani: "bizimle". İlk muhatapların yaygın olarak kullandığı bir dil özelliğidir.

6 Kur'an, dinden dönenin cezasının Allah'ın, meleklerinin ve insanların lânetine uğramak olduğunu beyan eder (Bkz: 3:86-89). Dinden dönen kimsenin hükmü konusundaki tüm rivayet edebiyatı bu Kur'ani ilkeye arzedilmek ve bu âyetler ışığında anlaşılmak durumundadır.

7 *Îtâ*'nın "gönülden gelerek verme" anlamı için bkz: 92:18, not.

8 Bir sonraki âyet dinin kapsamına ibadetleri de almaktadır. Daha doğrusu, burada "dini eğlence ve oyuncak etmekten" söz edilirken, bir sonraki âyette *din*'in yerine *salât* geçmektedir. Bu çok manidardır. Burada *salât*'la *din*'in birbirlerinin yerine kullanılmış olması mümkündür ki, "Ey Şuayb! Babalarımızın kulluk ettiklerini yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana salâtın mı emrediyor?" (11:87) âyetindeki *salât*'ın muhtemel anlamlarından biri de "din" olsa gerektir.

<—58 Onları *salât*'a çağırdığın zaman, onu hafife alırlar ve oyun ederler.[1] Bu, onların kafalarını kullanmayan bir topluluk olduğunu göstermektedir.

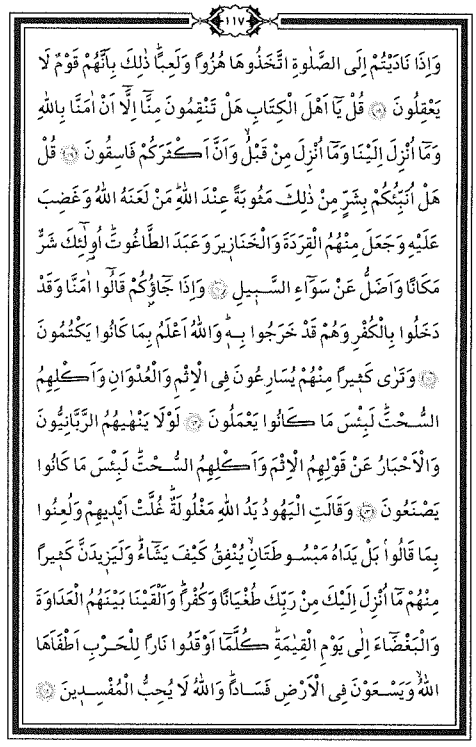
59 De ki: Ey önceki vahyin mensupları! Şimdi biz yalnızca Allah'a, bize ve bizden önce indirilen vahiylere iman ettik diye kusur mu işledik?[2] Çoğunuzun yoldan çıktığı kesin bir gerçektir.

60 De ki: Allah katında, bunlardan daha beter bir cezayı hak edenleri size söyleyeyim mi? Onlar Allah'ın lânet ve gazabına uğrayanlardır; şeytani güçlere kul oldukları için maymuna ve hınzıra benzettikleridir.[3] En şerli konumda bulunanlar ve doğru yoldan en çok sapanlar işte bunlardır.

61 Onlar sana geldiklerinde "inandık" derler; oysa ki onlar gerçekte inkârla gelirler ve yine onunla ayrılırlar. Fakat Allah onların gizlediklerini çok iyi bilmektedir. 62 Onların çoğunun günahta, saldırganlıkta ve haramilikte[4] yarıştıklarını görürsün; yaptıkları şey pek fenadır.

63 Onların din adamları ve hahamları, onları günahkarca düşüncelerden ve haram yemekten alıkoysalardı ya? İşledikleri şey ne kötüdür.

64 Yahudiler, "Allah'ın eli sıkıdır!" dediler;[5] sıkılaştı elleri ve bu düşüncelerinden dolayı rahmetten dışlandılar. Aksine

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا
يَعْقِلُونَ ۝ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللّٰهِ
وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ ۝ قُلْ
هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِ مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ
عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولٰئِكَ شَرٌّ
مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ۝ وَإِذَا جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ
دَخَلُوا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ
۝ وَتَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ
السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ لَوْلَا يَنْهٰهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ
وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا
يَصْنَعُونَ ۝ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا
بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا
مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَاءَ إِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا
اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ۝

O'nun iki eli de sonsuzca açıktır,[6] (lutfunu) dilediği gibi dağıtır. Fakat Rabbinden sana indirilen, onların küstahça azgınlığını ve inatçı inkârlarını daha da artıracaktır. Ve Biz onların arasına Kıyamet Günü'ne kadar sürecek olan kin ve nefret tohumları saçmışızdır. Ne zaman savaş ateşi yaksalar Allah onu söndürür; zira onlar yeryüzünde çürüme ve yozlaşmayı yaymak için çırpınırlar, Allah ise çürüme ve yozlaşmaya neden olanları sevmez.

---

1 "Onlar"dan kasıt, birlikte düşünülmesi gereken bir önceki âyette geçen Hıristiyanlar, Yahudiler ve müşrikler ise, onların namaza nasıl çağrıldıkları meraka değer. Eğer ibareyi böyle anlarsak şu soruyu sormak mukadder olur: Kur'an namaz çağrısının müslüman olmayanları da kapsadığını mı söylüyor? Evet dersek, bu namazın müstesna konumuna ve kişinin dinini belirleyecek 'sütun' işlevine bir vurgu olur. Fakat böyle bir anlama müslüman olmayanı namazla mükellef kılma anlamına gelir ki, bu sorunludur. Hayır dersek, o zaman buradaki *salât*'ın "namaz" dışında bir anlama geldiğini kabul etmemiz gerekecektir. Öyle görünüyor ki, buradaki *salât* en genel anlamıyla "Allah'a destek ve kulluk" mânasına gelmektedir. Bir önceki âyetle birlikte düşünüldüğünde, namazı hafife almanın dini hafife almak demeye geldiği so-

nucuna varılabilir (Bkz: 87:15; 7:170 ve 2:3, notlar).

2 Önceki âyetlerde eğlence ve oyun edilen değerlerin "bize ve bizden öncekilere gönderilen" ortak değerler olduğunu bu âyetten yola çıkarak söylemek mümkündür.

3 Maymunlaşma taklit ve zilleti, hınzırlaşma alçaklık ve gazaba uğramayı temsil eder (Bkz: 2:65, not).

4 Bkz: Âyet 42, not 2.

5 Zımnen: Bakışı yamuk olan baktığını doğru göremez.

6 Kur'an'da sadece burada ikil formda Allah'a izafe edilen *yedâhu* (O'nun iki eli) ifadesi, müteşabih, dolayısıyla mecaz olsa gerektir. Fakat bu mecaz bir hakikatten neş'et eder. O da ilâhî esmanın çift kutuplu tabiatıdır. Celal ve Cemal esmasının kâinata yansıması, diyalektik şeklinde tecelli etmiştir. Bu, mahlukatın tabi olduğu ilâhî bir yasadır. Bu yasa bazı alanlarda *ezvâc* (çiftler) bazı alanlarda da *ezdâd* (zıtlar) şeklinde tecelli etmiştir. Birincisine erkek-dişi ve yergök, ikincisine karanlık-aydınlık ve hak-bâtıl örnekleri verilebilir. İki elin ayrılması, İlahi iradenin akıllı varlıkları "seçip ayırma" takdirini ifade etse gerektir. Bu da insanın yaratılış gerekçesidir (Mülk 2). Allah'ın zâtı birdir. Nasıl ki insanın elleri iki olsa da aklı birse; Allah'ın esması ve onun yaratılmışlardaki tecellisi çift kutuplu olsa da, mutlak zatı bir tektir. Allah'ın eşyada diyalektik olarak tecelli eden esmasının çift kutuplu yapısını anlamayıp da bunu O'nun zatına da teşmil etmeye kalkmak sahibini şirke götürür. Ve bu yüzden her şirk bir bilinç yırtılması, hatta bir akidevi şizofreni olarak görülmelidir. Tevhid bu yırtılmaya karşı bilincin bütünlüğünü koruyan en esaslı ilkedir. Burada "Yahudiler" dünyevileşmiş aklı temsil etmektedirler. Her zaman ve her zeminde, her millet ve ümmet arasında benzerlerine rastlanabilir. Serveti zekât, sadaka ve infak ile paylaşmaktan kaçınıp üstüne bir de faizcilik yaparak servet emanetini devlete dönüştüren bu tip, yaptığı bu açgözlülüğe farklı kılıflar uyduracaktır. Bu kılıfların en çirkini Allah'a iftira kabilinden olan bu kılıftır. Zımnen "Allah daha cömert olsaydı biz faiz yemezdik" türü bir iftira bu.Âyetin amacı, sapma bir kez başladı mı kulun hakkını ihlal etme sınırında kalmaz, git git öyle bir noktaya gelir ki, Allah'ın hakkını da ilal eder. Tıpkı burada olduğu gibi.

65 Eğer önceki vahyin mensupları iman etmiş ve Allah'a saygıda kusur etmemiş olsalardı, kesinlikle onların kötülüklerini örter ve kendilerini sonsuz nimetler diyarı cennetlere koyardık. **66** Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve kendilerine Rableri tarafından indirilenleri uygulamış olsalardı,[1] gökten ve yerden gelen tüm nimetlerden yararlanırlardı. Onlardan doğru, âdil bir yol tutturanlar var. Çoğuna gelince: ne berbat şeyler yapıyorlar!

67 Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen hakikati tebliğ et! Eğer bunu (tam) yapmazsan, O'nun mesajını (hiç) tebliğ etmemiş olursun.[2] Allah seni insanlar(ın saldırısın)dan koruyacaktır.[3] Kuşku yok ki Allah nankörlükte (ittifak etmiş) bir topluma rehberliğini bahşetmez.[4]

68 De ki: "Ey önceki vahyin mensupları! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirilenleri tam uygulamadıkça siz hiçbir şey değilsiniz!

Öte yandan, elbette Rabbinden sana indirilenler onlardan bir çoğunun küstahça taşkınlığını ve inkârını artıracaktır: Artık kâfir bir toplum için üzülme! **69** Çünkü (bu mesaja) inanan kimseler, Yahudileşen kimseler, Sabiiler ve Hıristiyanlardan, Allah'a ve Âhiret Günü'ne inanan, ıslah edici iyi işler işleyen hiç kimse, gelecekten endişe ve geçmişten dolayı üzüntü duymayacaktır.[5]

١١٨

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ
وَلَاَدْخَلْنٰهُمْ جَنّٰتِ النَّعِيمِ ۞ وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰىةَ
وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ
وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ
مَا يَعْمَلُونَ ۞ يٰٓاَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ
رَبِّكَ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ
مِنَ النَّاسِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ۞ قُلْ يٰٓاَهْلَ
الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰىةَ
وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا
مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَاْسَ
عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۞ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا
وَالصَّابِـُٔونَ وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ
صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۞ لَقَدْ اَخَذْنَا
مِيثَاقَ بَنِٓي اِسْرَآئِيلَ وَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ رُسُلًا كُلَّمَا جَآءَهُمْ
رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ۞

70 DOĞRUSU, Biz İsrâiloğulları'ndan söz almış ve kendilerine elçiler göndermiştik. Elçi(ler) onların hoşlanmadığı bir mesajla geldiği zaman bir kısmını yalanladılar bir kısmını ise öldürdüler.—>

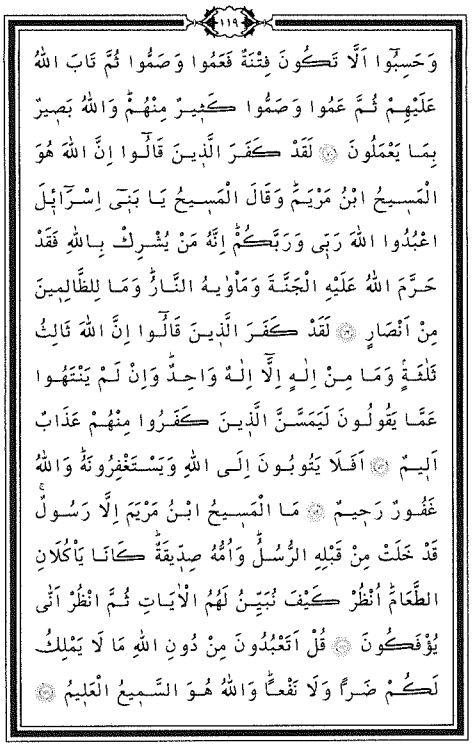
1 Buradaki uygulama, tahrif edilmemiş Tevrat ve İncil'in hayata geçirilmesidir. Zaten bu kitaplar hayata geçirilmediği için özgünlüklerini kaybetmişlerdir. Bir inancı tahriften korumanın en kestirme yolu onu hayata taşımaktır. Eğer kitap ehli kitaplarını uygulamada samimi olsalardı, bu samimiyet onları kitaplarının aslını aramaya yöneltecek, bu arayış da onları Kur'an'a ulaştıracaktı.

2 Bu ibareler, Rasulullah'ın vahyi herhangi bir gerekçeyle gizleme arzusu gösterdiği şeklinde anlaşılamaz. Bu tür bir anlama Elçi'den önce Elçi'yi seçen Allah'a iftiradır. Âyetin maksadı, Tevrat ve İncil'in başına gelenlerin Kur'an'ın da başına gelmemesi için Rasulullah'ın şahsında tüm mü'minleri uyarmaktır.

3 Rasulullah, bu âyetten sonra koruma taleplerini reddetmiştir (*Müstedrek*).

4 Âyette geçen *kâfirin*, ıstılahi anlamından daha çok, lügat anlamıyla alınmalıdır.

5 Krş: 2:62, not 4. Kur'an'ın çağrısı, isimlere mensubiyet değil Allah'a teslimiyettir.

وَحَسِبُوٓا۟ أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ ثُمَّ تَابَ ٱللَّهُ
عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۚ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ
بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾ لَقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ
ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ ٱلْمَسِيحُ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ
ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُۥ مَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ
حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ ٱلْجَنَّةَ وَمَأْوَىٰهُ ٱلنَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ
مِنْ أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَّقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ
ثَلَٰثَةٍ ۘ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّآ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۚ وَإِن لَّمْ يَنتَهُوا۟
عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى ٱللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾ مَّا ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ
قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ ۖ وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ
ٱلطَّعَامَ ۗ ٱنظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ ٱلْءَايَٰتِ ثُمَّ ٱنظُرْ أَنَّىٰ
يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ
لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

<—71 Zira kendilerine bir belâ gelmeyeceğini sanarak kör ve sağır davrandılar.[1] Sonra Allah onların tevbelerini kabul etti. Bunun ardından onların çoğu yine körleşti ve sağırlaştı: ama Allah yaptıkları her şeyi görmektedir.

72 Doğrusu, "Allah Meryem oğlu Mesih'in ta kendisidir!" diyenler küfre girmiştir. Üstelik Mesih "Ey İsrâiloğulları, hem benim hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin" dediği hâlde.[2] Bakın, kim Allah'a şirk koşarsa kesinlikle Allah ona cenneti haram kılar. Onun varacağı yer ateştir: zalimler bir yardımcı da bulamayacaklar.

73 Doğrusu "Allah üçün üçüncüsüdür" diyenler küfre girmiştir.[3] Oysa bir tek Allah'tan başka ilâh yoktur. Bu iddialarına bir son vermedikçe, hakikati inkâr eden bu gibilerin başına şiddetli bir azap gelecektir. 74 Hâlâ Allah'a yönelip O'ndan af dilemeyecekler mi? Zira Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

75 Meryem oğlu Mesih, yalnızca bir elçidir; ondan önce de elçiler gelip geçmiştir.[4] Onun annesi iffetliydi; her ikisi de bildik yiyeceklerle beslenen (ölümlü insanlardı).[5]

Bak, Biz mesajları onlara nasıl açıklıyoruz; ve yine bak, onlar hakikati nasıl tersyüz ediyorlar! 76 De ki: "Allah dışında, size hiçbir zarar veremeyen ve yarar sağlamayan kimselere de mi tapıyorsunuz?[6] Oysa yalnız Allah'tır her şeyi işiten, her şeyi bilen."

---

1 Allah'ın mesajına kayıtsız kalmayı ifade eder. Bunun temelinde de "kutsal ırkçılık" yatar (2:48; 5:18 ve 62:6, notlar).

2 Hz. İsa'nın bu çağrısı Matta 4:10, Luka 4:8, Yuhanna 20:17'de açıkça görülür.

3 Teslis açıklanamaz bir doğmadır. Bu niteliğiyle dinler tarihinin en çözümsüz ve karmaşık problemidir. Eski Hind'deki Tri-Marti (Brahma-Vişnu-Şiva) Eski Mısır Hermetizmindeki Trismegistos ya da İsis-Osiris-Horus üçlemesi kilise marifetiyle Hıristiyanlığa geçmiş gibidir.

4 Hz. İsa'nın beşeri elçiliğini vurgulayan bu âyetle Hz. Muhammed'in beşeri elçiliğini vurgulayan şu âyeti karşılaştırınız: 3:144.

5 Bu pasajın maksadı muhatapları benzer bir sapmaya karşı uyarmaktır. İşte Nebi'nin uyarısı: "Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı yüceltikleri gibi siz de beni aşırı yüceltmeyin; ben sadece bir kulum. Benim için "Allah'ın kulu ve elçisi" deyin!" (Buhârî, *Enbiya* 48)

6 Buradaki *mâ* edatı genellikle cansızlara işaret eder. Fakat bu âyet üstteki âyetlerle birlikte Mesih ve Meryem'e de delalet eder. Bu yüzden *mâ*'yı "kimseler" şeklinde çevirdik.

77 Ey Kitap Ehli! Akidenizde hakikatin sınırlarını çiğnemeyin.[1] Daha önce kendileri sapmış, bir çoklarını da saptırmış olan ve yoldan çıkmakta hâlâ direnen bir topluluğun keyfî yargılarına uymayın!

78 İSRÂİLOĞULLARINDAN nankörlükte ısrar edenler, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lânetlenmişlerdir.[2] Bu, onların isyankârlıkları ve sürekli taşkınlık yapmaları yüzündendir. 79 Onlar birbirlerini, yapageldikleri kötülüklerden caydırmaya çalışmıyorlardı; gerçekten bu yaptıkları ne fena şeydi.

80 Onlardan bir çoğunu küfre saplananlarla sarmaş-dolaş görürsün. Ayartıcı benliklerinin kendilerine telkin ettiği şey öylesine kötüdür ki, Allah'ın hışmına uğramışlardır; ve onlar azaba mahkûm olacaklardır. 81 Eğer bu (Yahudiler) Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene inanmış olsalardı, o (Müşrikleri) müttefik edinmezlerdi. Ne ki, bunlardan çoğu yoldan sapmıştır.

82 Kesinlikle bütün insanlar içerisinde, (bu mesaja) iman edenlere karşı en çok düşmanlık yapanların Yahudiler ve Al-

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ غَيْرَ
ٱلْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓا۟ أَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا۟ مِن قَبْلُ
وَأَضَلُّوا۟ كَثِيرًا وَضَلُّوا۟ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٧٧﴾ لُعِنَ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ
وَعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ
﴿٧٨﴾ كَانُوا۟ لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ ۚ لَبِئْسَ
مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن
سَخِطَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِى ٱلْعَذَابِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿٨٠﴾
وَلَوْ كَانُوا۟ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِىِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ
مَا ٱتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ
﴿٨١﴾ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ ٱلنَّاسِ عَدَٰوَةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
ٱلْيَهُودَ وَٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ ۖ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً
لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّا نَصَٰرَىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ
مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

lah'a şirk koşanlar olduğunu görürsün. Yine onlar içerisinden (bu mesaja) iman edenlere en yakın olanların da, "Biz Nasârâ'yız"[3] diyenler olduğunu görürsün. Bunun nedeni, onların arasında böbürlenmeyen keşişlerin ve rahiplerin bulunuyor olmasıdır.[4]—>

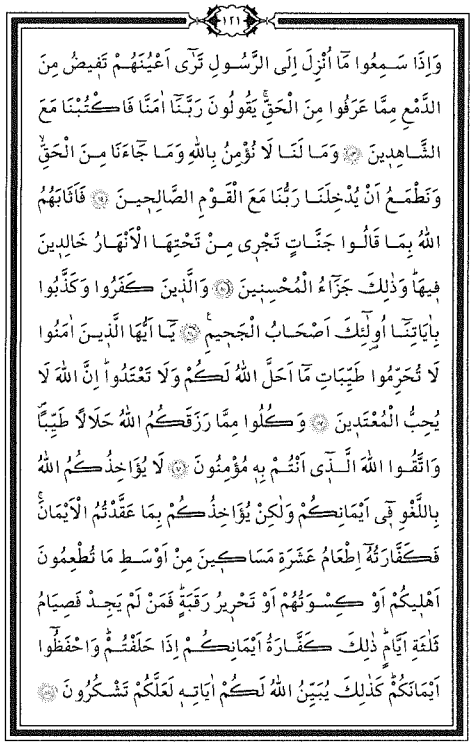
1 ..*lâ tağlû fi dinikum* ifadesi, İslâm mezhepler tarihinde aşırı akımlar için kullanılan *ğulat* sözcüğünü hatırlatır. Kur'an kitap ehlini "ğulat-ı din" ve hatta "ğulat-ı İslâm" saymaktadır. Ra'd 36'da da, Kur'an mesajından bazı bölümleri kabul etmekte kuşkuya düşen Kitap Ehli içindeki "hiziplerden" ya da "mezheplerden" söz etmektedir.

2 Davud'un lâneti için krş: Eski Ahid, Mezmurlar 28:21-22, 31-33 vd. İsa'nın lâneti için krş: Matta 12:34 ve 23:33-35.

3 Kur'an'da Kitap Ehli üç çevreden oluşur: Yahudi, Mesihi ve Nasârâ. Kur'an bu üçüncüleri Mesihilerden (Hıristiyanlar) ayrı Nasârâ olarak isimlendirir. Bunlar muvahhid İsevilik inancının Habeşistan'da yaşayan temsilcileri olsa gerektir. Süddi'nin bu kimselerin Habeşistan'dan gelen İseviler olduğu rivayeti de bunu teyit eder. Mekke'de bu inancı temsil eden 3 kişi vardı: Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. el-Huveyris. Hatta sonuna kadar Hanif kalan Hz. Ömer'in amcası Zeyd b. Amr b. Nufeyl ile Varaka arasındaki bu tercih farkından doğan tartışmalar kaynaklara geçmiştir.

4 Kur'an, Kitap Ehli'nin; sapmasını aktarırken, kasıt unsurunu bünyesinde barındıran *ellezine eşraku* ya da doğrudan kimliğe dönüşmüş bir

nitelik olan *muşrikûn* formunu kullanmıyor. Yukarıdaki âyette geçtiği gibi sadece "akidede hakikatin sınırlarını çiğnemek" (77) olarak niteliyor. Bu âyet Kur'an'ın nâsâra dediği hıristiyanlardan farklı olarak "biz nasarayız" diyen bir gruba mensup keşişlerin ve rahiplerin inançta kibirli olmamalarını artı bir puan sayarak, Yahudilerin düşmanlığının da doğru adresini göstermiş oluyor: İnançta kibir. Bu sûrenin 5. âyetinde, ayrıca 43, 44, 46, 48, 66, 68, 69. âyetlerinde ifadesini bulan tüm Kutsal kitapları ve onlara inananların imanını bir 'değer' olarak tanıyan Kur'an, inançta kibri kendisine inananların gönlünden kazımak istemiştir. Kendisine inananlardan, bir değer olan imanı inkâr etmemelerini isteyen (5:5) Kur'an, Tevrat'a inananların ona, İncil'e inananların da ona uymalarının ahlâkî bir zorunluluk olduğunu hatırlatarak (5:43, 47) "inançta kibre" yer olmadığını isbatlamıştır. Yine, Allah'ın her ümmet için ayrı bir "şeriat" ve ayrı bir "yöntem" koyduğunu ifade eden Kur'an, kendisiyle birlikte geçmiş vahiylere de inanmayı şart koşmuştur (5:59).

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ
الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ
الشَّاهِدِينَ ۝ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ
وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ۝ فَأَثَابَهُمُ
اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا
يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ۝ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا
وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنتُم بِهِ مُؤْمِنُونَ ۝ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ
بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الْأَيْمَانَ ۖ
فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ
أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَاحْفَظُوا
أَيْمَانَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝

<—83 Onlar Peygamber'e indirileni işittiklerinde, ondaki hakikatleri kavradıkları için gözyaşlarının çağladığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz! İnandık biz: o hâlde bizi de hakka şahit olanlarla birlikte yaz![1] **84** Neden Allah'a ve bize gönderilen hakikate inanmayalım ki? Zira biz, Rabbimizin bizi erdemliler arasına katmasını dileriz."

85 Ve Allah da onları, bu inançlarından dolayı zemininden ırmaklar çağlayan cennetlerle ödüllendirdi, orada karar kılacaklar: işte budur iyilerin ödülü. **86** Küfre saplananlara ve mesajlarımızı yalanlayanlara gelince: onlar, yakıcı ateşe mahkûmdurlar.

87 SİZ ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı temiz ve güzel şeylerden kendinizi mahrum etmeyin,[2] fakat sınırları da aşmayın; unutmayın ki Allah haddi aşanları sevmez. **88** O hâlde, Allah'ın size sunduğu rızıkların helâl ve temiz olanlarından yararlanın[3] ve kendisine iman ettiğiniz Allah'a saygılı olun. **89** Allah, düşüncesizce ağzınızdan kaçırdığınız yeminler hususunda sizi sorumlu tutmaz.[4] Fakat bilinçli olarak yaptığınız yeminlerden sorumlu tutacaktır. Bu tür yeminleri bozmanın karşılığı, kendi ailenize ikram ettiğinizin ortalamasıyla on yoksulu doyurmak ya da giydirmek veya bir insanı özgürlüğe kavuşturmaktır; bunu bulamayan kimse ise üç gün oruç tutar. Bozduğunuz yeminlerin keffareti budur: öyleyse yeminlerinize sadık olun![5]

Allah size âyetlerini böyle açıklar ki, şükredebilesiniz.

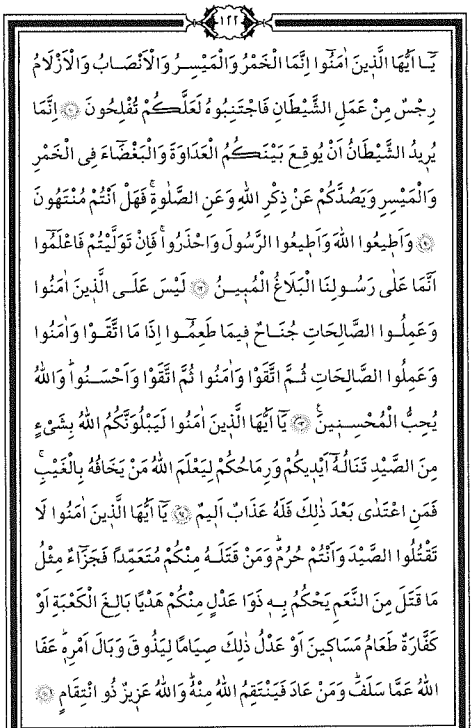
1 Bunlar, Taberî'nin Süddi'den naklettiği rivayetten öğrendiğimize göre Habeşistan Kralı Necaşi'nin gönderdiği 12 kişiden oluşan din adamları kafilesidir. Âyette, konukların "bizi de hakka şahit olanlarla birlikte yaz" demelerinden, kendilerine Ümmet-i Muhammed'in şahitliğiyle ilgili pasajlardan birinin içerisinde geçtiği bir âyetin okunmuş olduğu sonucu çıkarılabilir. Buna en yakın ihtimal Bakara 143. âyettir.

2 Ruhbanlığı ve Hıristiyan çileciliğini red (Krş: 7:32). Zımnen: Eşyanın konumunu belirlemek onu yaratanın hakkıdır.

3 Lafzen: "yiyin". Rızık yiyecek dışındaki lütufları da kapsar. Ayrıca "yeme", mecazen "yararlanma" anlamına da kullanılır.

4 Öncesiyle birlikte zımnen: İnsanın yeminle helâli haram kılması, Allah'ın eşyayı koyduğu yere müdahaledir. Bu Allah'a rağmen bir yemindir ve keffaret gerektirir (Krş: 2:224-225).

5 İslâm'da yemin Allah adına edilir; başka şeyler adına edilen yeminin dinî bir geçerliliği yoktur. Adak ibadet olduğu için değil, Allah adına söz verildiği için kişinin boynuna borç olur.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ
رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ۝ اِنَّمَا
يُرِيْدُ الشَّيْطٰنُ اَنْ يُّوْقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِى الْخَمْرِ
وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ ۚ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّنْتَهُوْنَ
۝ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَاحْذَرُوْا ۚ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوْٓا
اَنَّمَا عَلٰى رَسُوْلِنَا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ۝ لَيْسَ عَلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جُنَاحٌ فِيْمَا طَعِمُوْٓا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوْا
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوْا ثُمَّ اتَّقَوْا وَّاَحْسَنُوْا ۗ وَاللّٰهُ
يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ۝ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ
مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهٗٓ اَيْدِيْكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَّخَافُهٗ بِالْغَيْبِ ۚ
فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا
تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ ۗ وَمَنْ قَتَلَهٗ مِنْكُمْ مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ مِّثْلُ
مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهٖ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدْيًۢا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ
كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسٰكِيْنَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوْقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ ۗ عَفَا
اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ ۗ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ۝

90[1] SİZ ey iman edenler! Sarhoşluk veren her şey,[2] tüm şans oyunları,[3] Allah'tan başkasına kurban sunmak[4] ve gelecek hakkında kehanette bulunmak şeytan işi pisliklerden başka bir şey değildir. O hâlde bunlardan kaçının ki ebedi mutluluğa erebilesiniz. **91** Şeytan sarhoşluk veren şeyler ve şans oyunlarıyla sizin aranıza düşmanlık ve kin tohumları saçmaktan, Allah'ı anmak ve namazdan alıkoymaktan başka bir şey istemez:[5] öyleyse siz, hâlâ vazgeçmeyecek misiniz?

92 Şu hâlde Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve (kötülükten) sakının! Eğer yüz çevirirseniz, iyi bilin ki Elçi'mizin görevi mesajı apaçık tebliğ etmekten ibarettir.[6]

93 İman edip sâlih amel işleyenler, Allah'a saygıda kusur etmedikleri, iman edip ıslah edici iyi işler işlemeye devam ettikleri sürece, önceden tattıklarından dolayı sorumlu tutulmayacaklardır;[7] yeter ki Allah'a saygıda ve iyilik yapmakta kararlı olsunlar: Zira Allah iyileri sever.

94 SİZ ey iman edenler! Elbette Allah, ellerinizin ve silahlarınızın menziline giren avı yasaklayarak, aşkın olan zâtından korkanları seçip ayırmak için[8] sizi sınayacak.[9] Kim bundan sonra haddi aşarsa, işte onu acıklı bir azap bekler.

95 Siz ey iman edenler! Hac için ihrama girdiğinizde av hayvanı öldürmeyin.[10] Sizden kim kasıtlı olarak onu öldürürse, âdil iki kişinin takdiriyle öldürdüğüne eş değerdeki hayvanı kurban edilmek üzere Kâbe'ye[11] getirerek öldürdüğüne denk bir bedel öder. Ya da yoksulları doyurmak veya ona denk olacak kadar oruç tutmak sûretiyle günahının keffaretini öder. Ve (böylece) yaptığı işin vebalini hisseder. Allah geçmişi silmiştir;[12] fakat kim yeniden işlerse, Allah ona yaptığının acısını tattırır. Zira Allah şereflidir, kimsenin yaptığını yanına kâr bırakmayandır.

---

1 İçki yasağını beyan eden bu âyetle Hıristiyanlarla ilgili önceki pasajlar arasında sıkı bir irtibat vardır: Helâli kendilerine yasaklarken içki gibi bir haramı ibadetin içine dahil etmişlerdir. Bu yaman, hem de pek yaman bir çelişkidir. Zımnen: Helâli haram kılan, haramı da helâl kılar.

2 İçki küfrün sıvı hâlidir. Zira aklı örter. *Hamr* ile "başörtüsü" anlamındaki *humur*'un ortak noktası "baş" ile ilgili olmasıdır (Bkz: 24:31, not 7). İnkâra da vicdanı ve fıtratı örttüğü için küfür adı verilmiştir. İçkinin yasaklanma sürecinde bu âyet son aşamayı temsil eder (Bkz: 2:219 ve 4:43).

3 *Meysir*: kaybedenin kazanana bir bedel ödediği her tür şans oyunu. Bu emeğe saygısızlık,

haksız kazanç ve umut tacirliğidir.

4 Zımnen: "..ve sunulan kurbanlar". Lafzen: "sunak taşları".

5 Sarhoşluk veren her şeyin ve şans oyunlarının yasaklanmasının gerekçesi.

6 Bu âyetin üslûbundan yukarıdaki talimatlara "Biz Nasârâyız" diyenlerin de dahil olduğu anlaşılmaktadır (Krş: Âyet 82).

7 İçki haram kılınmadan önce şehid olan arkadaşlarının durumunun ne olacağını soran sahabeye cevap olarak indiği zikredilmiştir (Taberî).

8 Lafzen: "bilmek için".

9 Bu âyetle bir önceki âyet arasındaki irtibat şudur: Her yasak yararlı-yararsız bağlamında değerlendirilmemeli. Kimi yasaklar vardır ki, sırf teslimiyeti sınama amaçlıdır.

10 Yasak olan sadece bozulmamış doğaya ait olan av hayvanlarıdır, evciller ve haşarat bunun dışındadır. Bu, özgürlük ve güvenlik evinin bulunduğu bölgenin doğal hayatını en yüksek düzeyde koruma altına almaktır.

11 Kâbe'nin iniş sürecinde ilk geçtiği yer burasıdır. Kök anlamıyla hem "kübik" hem "dairevi" şekilleri ifade eder (*Tac*). Kabe'nin orijinalinde bulunan dairevi boyutunu Allah Rasulü'nün sonradan inşa ettirdiği "hatim" isimli duvar temsil etmektedir. Kâbe sadeliğin ulaştığı zirveyi temsil eden mimarisiyle kulun ne yaparsa yapsın Allah'a gereği gibi şükürden aciz olduğu gerçeğini yansıtır. İnsanlığı yeryüzünde ilk misafir eden mekâna dikilmiş mukaddes bir anıt, kalbin yeryüzündeki timsalidir (Krş: 2:125, not).

12 Halid b. Velid'in İslâm oluş hikayesi ve Hz. Peygamber'in "İslâm geçmişi siler" buyurarak onu teskin etmesi.

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۚ
وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي
إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا
لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ۚ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا
تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُل لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ
وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ ۚ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ
أَشْيَاءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ ۖ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ
الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ ۚ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ
سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾ مَا جَعَلَ
اللَّهُ مِن بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ ۙ وَلَٰكِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾

96 Sularda yapılan her tür avlanma ve onunla beslenme[1] sizin için helâldir. Bu, sizin de yolcuların da yararınadır. Fakat, ihramlı olduğunuz sürece kara avı size yasaklanmıştır. Şu hâlde, topyekûn huzuruna varacağınız Allah'a karşı saygıda kusur etmeyin!

97 Allah, Beytu'l-Haram olan Kâbe'yi bütün insanlık için bir kıyam (sembolü) kıldı;[2] Ve haram ay ile boyunları bağlı ve bağsız kurbanlıkları da (sembol kıldı).[3] Bu, Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyden haberdar olduğunu ve Allah'ın her şeyin bilgisine vakıf olduğunu bilesiniz diyedir.

98 İyi bilin ki Allah cezalandırmada pek şedittir; yine unutmayın ki, Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

99 Elçinin görevi, mesajı apaçık tebliğ etmekten başka bir şey değildir. Zira Allah açığa vurduklarınızı da gizlediklerinizi de bilmektedir.[4]

100 De ki: Kötü ve çirkin olan şeylerle iyi ve güzel olan şeyler eşdeğerde olamaz; kötünün çokluğu hoşuna gitse bile. O hâlde ey derin kavrayış sahipleri: Allah'a karşı saygıda kusur etmeyin ki kalıcı mutluluğa erebilesiniz!

101 SİZ ey iman edenler! Açıklanması hâlinde sizi zora sokabilecek şeyler hakkında soru sormayın. Nitekim Kur'an iniyorken onlar hakkında soru sorarsanız size açıklanır. (Açıklanmadığına göre), Allah onlarla sizi mükellef tutmamıştır.[5] Allah tarifsiz bağışlayandır, acele cezalandırmayandır. **102** Sizden önceki insanlar da bu türden sorular sormuşlar, en sonunda hakkı inkâra kadar varmışlardı.[6]

103 Ne bahîra ve sâibe, ne de vasîle ve hâm[7] (adı altında, hayvanların bâtıl inançlarla yaratılış amacı dışına çıkarılmaları) Allah'ın emri değildir. Fakat hakikati inkârda ısrar edenler, kendi uydurdukları yalanları Allah'a yakıştırıyorlar. Zira onların çoğu kafalarını kullanmıyorlar.—>

---

1 *ve ta'âmuhu* ifadesinin zahirine uygun olan bu anlam Zemahşerî'nin tercih ettiği anlamdır. Ne ki, Taberî, Râzî, Kurtubî ve daha başkaları *ta'âmuhu*'yu "denizin yiyeceği" şeklinde anlamışlar ve bunu da "kıyıya ya da su yüzeyine vuran deniz ürünleri" şeklinde yorumlamışlardır. Yiyecekler konusunda vahiy "serbest" olanı değil "yasak" olanı sayar. Bununla amaçlanan yasağın keyfî olarak genişletilmesinin önüne geçmektir. Buradan bir şeyin yasak değilse serbest olduğu anlaşılır.Âyette bu genel kuralın istisnası olarak "serbest" olan söylenmiş gibi

görünmektedir. Oysa işin gerçeği öyle değildir ve bu âyet de Kur'an'ın genel ülubuyla uyumludur. Zira burada hac için ihrama giren birinin yasak alanını genişletme ihtimaline karşı önlem alınmakta ve "yasak istisnadır" kuralı korunmaktadır.

2 Zira insanlar kefeni andıran ihramlarına bürünerek kıyametin provasını yapmak için buraya koşarlar.

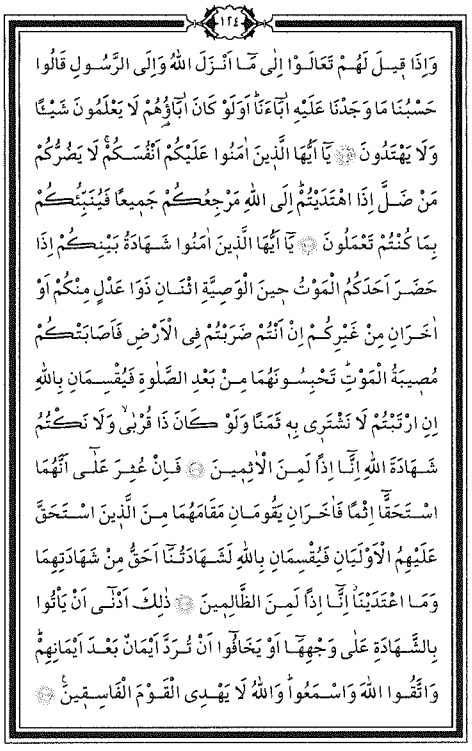
3 Haram ayın sembol kılınması, "Hac malum aylardadır" âyeti ışığında anlaşılmalıdır (2:197).

4 101-102. âyetlerle birlikte düşünüldüğünde bu âyet, mutlak yükümlülükler koyma hakkının yalnızca Allah'a ait olduğunun ifadesidir. Sûrenin 101. âyetindeki "Kur'an iniyorken onlar hakkında soru sormayı sürdürürseniz, size açıklanır" ibaresi de bunun kesin delilidir.

5 Zımnen: Bir şey yasak değilse serbesttir. Kur'an tefakkuhunun en temel kurallarından biri olan "Eşyada aslolan serbestliktir" ilkesi, bu âyetin zımni karşılığıdır.

6 Veya: "Ardından da işi, üzerini kapatmaya kadar vardırmışlardı." Sûrenin 99. âyetiyle doğrudan bağlantılıdır. Hz. Peygamber'in misyonunun sadece tebliğ olduğu hatırlatılarak, kullara mutlak sorumlulukları ancak Allah'ın yükleyeceği ifade ediliyor.

7 *Bahîra*: Beş kez doğuran ve beşincisi erkek olan dişi deve. *Sâibe*: Başına bir iş gelenin kurtulunca saldığı adak deve. *Vasile*: Erkekli dişili ikiz doğuran koyunun sırf dişiye hürmeten yenilmeyip salınan erkeği. *Hâm*: Dölüyle on batın doğurtan erkek deve. Bunlar sahte bir kutsallık kılıfı ile tanınsın diye kulağı yarılıp salınırlar, etinden, sütünden ve tüyünden hiç kimse yararlanamazdı. Sâlih peygamberin devesi bu geleneğin köklerine işaret etse gerektir (Msl: 11:64). Bu sahte kutsallık özünde ilâhî hiyerarşiye müdahale anlamı taşıyordu (22:36-37, not 9-11).

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا
حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا
وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ۖ لَا يَضُرُّكُم
مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ ۚ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم
بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا
حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ
آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُم
مُّصِيبَةُ الْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا مِن بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ
إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَلَا نَكْتُمُ
شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾ فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا
اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ
عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِن شَهَادَتِهِمَا
وَمَا اعْتَدَيْنَا ۚ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن يَأْتُوا
بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَن تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ ۗ
وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

<—**104** Ve onlara "Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin!" denildiğinde, "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz inanç bize yeter!" diyorlar. Ya ataları hiçbir şey bilmeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyse de mi?[1]

105 Ey iman edenler! Siz kendinizden sorumlusunuz.[2] Eğer doğru yoldaysanız, sapıtanlar size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır: işte o zaman yaptıklarınızı size bir bir haber verecektir.

106 SİZ ey iman edenler! Ölüm size yaklaştığında yapacağınız vasiyet sırasında şahitler bulundurun: Kendi aranızdan[3] dürüst iki kişi, ya da seyahatteyken ölüm emareleri gelip sizi bulursa, (âdil şahitliğe) davetten sonra,[4] sizden olmayan öteki[5] iki kişiyi alıkoyun; eğer içinize bir kuşku düşerse onlara Allah adına şöyle yemin ettirin: "Akraba hatırına da olsa, hiçbir bedel karşılığında sözümüzü satmayacağız ve Allah'ın bildiğini[6] gizlemeyeceğiz; eğer böyle yaparsak günahkar biz olmuş oluruz."[7]

107 Ama bu iki şahidin sonradan bu tür bir günah işledikleri ortaya çıkarsa, bu iki kişinin hakkını çiğnediği taraftan başka iki kişi onların yerini alır ve Allah adına şöyle yemin eder: "Bizim şahitliğimiz ötekilerin şahitliğinden daha doğrudur, zira biz hakka tecavüz etmedik; eğer böyle yaparsak bu kez de zalim biz olmuş oluruz."

108 Böylece insanların hakikate uygun, usulünce şahitlik yapmaları mümkün olur; yoksa onlar yeminlerinin ardından karşıt yeminlerle tekzip edilecekleri korkusuna kapılacaklardır.

Öyleyse Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve O'na kulak verin: Zira Allah sapıklıkta (ittifak hâlindeki) bir topluma asla rehberliğini bahşetmez.

---

1 Zımnen: Hakikat sabık olanın değil sadık olanındır. Atalar yoluna karşı tavır, körü körüne taklide karşı bir tavırdır. Zira taklitle değer üretilemez. Öncekilerin yanlışı sonrakilerin mazereti olamaz.

2 Âyet, sorumluluğun şahsiliği bağlamında değerlendirilmelidir (2:286). Kişinin soyu ve atası övünülecek ya da yerinilecek bir unsur değildir.

3 Yani: "yakınlarınızdan, tanıdıklardan" ya da "mü'minlerden".

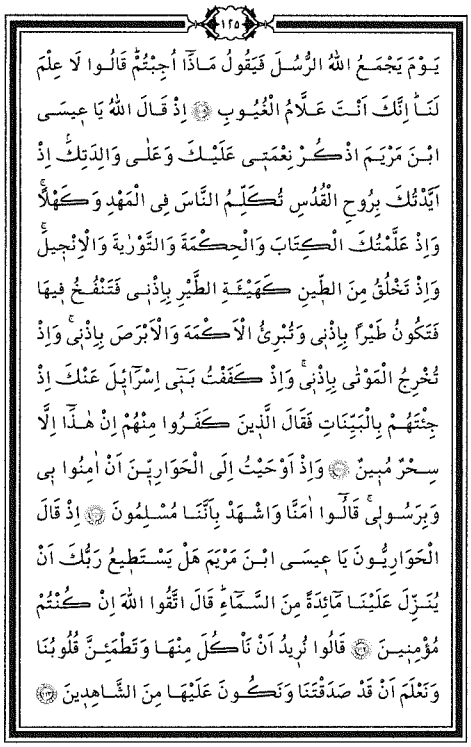
4 Buradaki *salât*'a "namaz" anlamı verenler, hangi namaz olduğunda ihtilaf etmişlerdir. İkindi namazı, öğle namazı ya da herhangi bir namaz diyenler vardır (Kurtubî). Taberî bu ibareyi "sükut tefsiri"ne (!) tabi tutar. Bu iki şeye yorulabilir: 1) Mevcut yorumların hiçbirine katılmadığına. 2) Yorum gerektirmeyecek kadar

açık olduğuna. Fakat Taberî'nin üslûbu açısından bu ikincisi zayıf bir ihtimaldir. Bu yoruma dayanan Şafiî, 200 dirhemi aşan şahitlikte yeminin Mekke'de Kâbe, Medine'de Peygamber Mescidi, Kudüs'te Kutsal Kaya (Hacer-i Muallak), diğer yerlerde şehrin en büyük mescidinde yapılma şartını getirir. Râzî, "Yeminin mekânı olmaz, her yerde yapılır" diyen Ebu Hanife'yi eleştirerek âyete muhalefetle suçlar (Râzî). Bazıları ise "Kendi ibadetlerinden sonra... Çünkü o şahitler müslüman değildirler" görüşündedir (Kurtubî). Bizce salât şer'i mânasıyla "namaz ibadeti" olarak alınamaz. Zira: 1) Bu ibare seferde ölüm döşeğine düşenle ilgilidir. "Medine" ve "cemaat"le ilgili söylenenlerin âyetle bir alâkası yoktur. 2) "Sizden olmayan öteki iki kişi" Kur'an üslûbunda müslüman olmayanlara tekabül eder. 3) Ölüm döşeğindeki insan çaresizlik içinde şahitliğini rica ettiği yabancıları kendi dinlerince de olsa ibadete çağırma gücünü kendinde bulamaz. Olsa olsa onları dürüst ve âdil şahitlik yapmaya "davet" eder. Sözün özü buradaki *salât* tıpkı Hud sûresinin 87. âyetindeki gibi "davet" anlamında olmalıdır (Bkz: âyet 58, not). Allahu a'lem.

5 Yani: "..yakınınız olmayan mü'minlerden" ya da "müslüman olmayanlardan" (Taberî). Zımnen: Hiçbir statü farkı adâletten öncelikli değildir. Adâlet gerçekleşsin de ister "öteki", ister "beriki" sayesinde gerçekleşsin. Zira iktidarın imanı adâlettir.

6 Lafzen: "Allah'ın şahitliğini".

7 Âyet, amacın gerçekleşmesi için her tür elverişli aracın, niteliğine bakılmaksızın kullanılabileceğini öngörmektedir. "Sizden" veya "sizden olmayan" ayrımı, taraflardan birine peşin bir üstünlük tanımamaktadır. Bunun delili Nisâ sûresinin 105-115. âyetleridir. Bu âyetlerin iniş nedeni hakkında farklı rivayetler olsa da, bağlamla en uyumlu olanı şudur: Ebu Ta'me adlı müslüman biri, yaptığı hırsızlığı bir Yahudi'nin üzerine atar. Rasulullah suçlu Müslüman lehine karar verecekken onu uyaran şu âyetler iner: "Sakın hainlere taraf olma!" (4:105), "kendi benliklerine ihanet edenleri de savunma!" (4:107).

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ
لَنَآ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾ إِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى
ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ
أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا
وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ
وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا
فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ
تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنكَ إِذْ
جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا
سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي
وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ
الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ
يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ إِن كُنتُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا نُرِيدُ أَن نَّأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا
وَنَعْلَمَ أَن قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾

109 Allah bütün peygamberleri topladığı gün, onlara "Size ne cevap verildi?" diye soracak.[1] Onlar, "Bizim bir bilgimiz yok, yaratılmışların idrakini aşan her şeyi tümüyle bilen yalnız Sensin!" diyecekler.

110 İşte o zaman Allah diyecek ki: "Ey Meryem oğlu İsa: sana ve annene bahşettiğim nimetimi hatırla! Hani, seni Kutsal Ruh ile desteklemiştim; insanlarla beşikte iken de erişkin iken de konuşuyordun! Hani, Ben sana vahyi ve hikmeti; yani Tevrat ve İncil'i talim ettirmiştim! Hani sen Benim iznimle çamurdan kuş maketi yapmış, ona üflemiş ve o da Benim iznimle kuş oluvermişti. Ve nasıl iznimle körleri ve cüzzamlıları iyileştirmiş ve yine iznimle ölüleri ayağa kaldırmıştın![2] Hani sen İsrâiloğullarına hakikatin bütün delilleriyle geldiğinde; yani onlardan nankörlükte ısrar edenler "Bu sihirden başka bir şey değildir" dedikleri zaman, sana zarar vermelerine mâni olmuştum!

111 Ve hani, havarilere (senin aracılığınla) "Bana ve Benim elçime inanın!" diye vahyetmiştim; onlar da "Biz inanıyoruz, Sana kayıtsız şartsız teslim olduğumuza şahit ol!" demişlerdi.[3]

112 Yine o zaman Havariler "Ey Meryem oğlu İsa!" demişlerdi; "Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?"[4]

(İsa) cevap vermişti: "Eğer gerçekten inanıp güveniyorsanız Allah'a karşı saygılı olmalısınız!" demişti.

113 Onlar, "Biz ondan yemek, kalplerimizi tatmin etmek, bize hakikati söylediğini bilmek ve o hakikate biz de şahitlik yapmak isteriz" dediler.

---

1 Bu âyet 7:6 ışığında anlaşılmalıdır.

2 Krş: 3:49, not.

3 Havarilerin ilâhî davete muhteşem icabetleri için bkz: 3:51-52.

4 Hz. Ali, Hz. Aişe, İbn Abbas, Muaz b. Cebel ve daha başka sahabiler "Rabbinden isteyebilir misin" şeklinde okumuşlardır. Âyetin son cümlesi ve 113. âyet, bunu Allah'tan istemenin takvâ ve güven zafiyeti olduğunu ifade eder. 115. âyet ise bu talebin karşılanmadığının zımni ifadesidir. Böyle bir talebin arka planında, 3:37'deki Meryem'e bahşedilen nimetlere dair halk dilindeki rivayetler etkili olmuş olmalıdır.

114 Meryem oğlu İsa dedi ki: "Ey Allah'ım! Rabbimiz! Gökten bize bir sofra gönder: o, bizim için ilkimizden sonuncumuza kadar sürekli bir sevinç ve Senden bir işaret olacaktır. Ve bize rızkımızı ver, zira rızık verenlerin en hayırlısı Sensin.[1]

115 Allah buyurdu ki: "Ben onu size gönderebilirim; ancak ondan sonra içinizden kim nankörlük ederse, iyi bilin ki onu dünyalarda benzerine hiç kimseyi çarptırmadığım bir azaba çarptıracağım!"[2]

116 Ve işte o zaman Allah "Ey Meryem oğlu İsa!" dedi, "Sen insanlara 'Allah'ın astı olarak beni ve annemi ilâh edinin'[3] mi dedin?"

Cevap verdi: "Zâtını tenzih ederim! Kendim için hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Bunu söylemiş olsaydım elbette Sen bilirdin. Sen benim sırrıma erersin, fakat ben Senin sırrına eremem. Şüphesiz yaratılmışların idrakini aşan her şeyi bilen yalnızca Sensin.

117 Ben onlara bana emrettiğin, "Benim Rabbim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin!" demekten başka bir şey söylemedim. Ve onların arasında yaşadığım sürece yaptıklarına şahitlik ettim. Fakat ne zaman ki Sen benim canımı aldın, artık onların koruyup gözeticisi yalnızca Sen oldun. Zaten Sen, her bir şeye ta özünden şahitsin. **118** Eğer onlara azab edersen, şüphe yok ki onlar Senin kullarındır; yok eğer onları bağışlarsan, hiç şüphesiz her işinde mükemmel olan tek

﴿١١٦﴾

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ
تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِّأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ ۖ وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ
الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۖ فَمَن يَكْفُرْ بَعْدُ مِنكُمْ
فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قَالَ اللَّهُ
يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ
مِن دُونِ اللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ ۚ
إِن كُنتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ۚ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي
نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي
بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ
فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنتَ أَنتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾ إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ
أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ
صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
أَبَدًا ۖ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ
مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

Sensin, her hükmünde tam isabet eden de yalnız Sen![4]

119 {O GÜN} Allah şöyle diyecek: "Bugün, sözlerine sadık olanların sadâkatlerinin hayrını görecekleri gündür. Tabanından ırmaklar çağlayan, içinde ebedi kalacakları cennetler onlarındır. Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razıdırlar: İşte bu muhteşem bir başarıdır.

120 Göklerin, yerin ve içindekilerin hükümranlığı Allah'a aittir! Zira O her şeyi yapmaya kadirdir.

---

1 Mücâhid, bunun misal verme kabilinden olduğunu söyleyerek "Allah onlara hiçbir şey indirmemiştir" der (Taberî). İmam Ata da bu anlatımın "mesel" olduğu kanaatindedir (İbn Kesir). Havarilerin bu talebini Hz. İsa saygı ve güven zaafı olarak değerlendirmiştir. Onların makamı tam teslîmiyet makamıdır. 112. âyetteki *hel yestati*'u (güç yetirebilir mi) ifadesi derinlerde yatan endişe ve sınama duygusunu ele vermektedir. Bu âyetlerin tüm çağlara ve insanlara verdiği öğüt şudur: Allah sınar, sınanmaz; kula düşen Allah'ı sınamak değil, O'na kayıtsız şart-

sız teslim olmaktır.

2 Mucizeden sonra inkârda ısrar edenlerin helâki ilâhî bir sünnettir (Krş: 6:8). İnsanoğlu nadir olana karşı zaaflıdır, alışıldık mucizeleri görmez bile: "Göklerde ve yerde nice mucizeler var ki, (insanoğlu) yanından geçip gider de, onlara dönüp bakmaz bile!" (12:105)

3 Hz. Meryem'in "Tanrının annesi" sıfatıyla teslise dördüncü unsur olarak eklenmesi İskenderiyeli kilise babalarının ortaya attığı bir tezdi. 431 Efes Konsilinde resmiyet kazandı.

4 Burada anlatılan Hz. İsa ile Uhud'da kan revan içindeyken ellerini açıp "Ya Rabbi! Onlara hidayet et, onları affet! Zira onlar bilmiyorlar!" diyen Allah Rasulü, ne kadar da birbirine benziyor! Aslında burada yapılan, peygamberlerin tek yatırım aracı olan insanı, insana rağmen kayırmaktır.Âyette aktarılan duadaki edep dikkat çekicidir. Hz. İsa, "onlar senin kullarındır" derken, zımnen "Ya Rab! Senin kullarına Senden daha şefkatli olamam! Böyle bir iddiam yok! Onlara gösterdiğim şefkati de Sana borçluyum! Ve ben bu duayla bana verdiğim şefkatin şükrünü eda ediyorum!" der gibidir.

Allah Rasulü'nün, insanın içindeki şefkat ve merhamet ırmağını cûşu hurûşa getiren bu âyeti gece namazlarından sıkça (ve muhtemelen tekrar tekrar) okuduğunu Hz. Aişe'nin tanıklığından öğreniyoruz.

6. ENÂM SÛRESİ

Enâm sûresi "sığırlar" anlamındaki adını, icat edilmiş sahte kutsallıktan söz eden 136 ve devamındaki âyetlerden alır. Sûrede bu kelime altı kez geçer. Daha Rasulullah döneminde bu isimle anılmıştır.

Sure, Mekke döneminin sonlarında, muhtemelen 10 veya 11. yılda bir bütün olarak tek celsede indirilmiştir. İlk tertiplerde Hicr-Sâffât arasına yerleştirilir. İbn Abbas'tan Mücâhid yoluyla gelen ve Süyûtî'nin "İsnadı ceyyit, ricali sikadır" dediği bir rivayet, 151-153. âyetlerin Medine'de indiğini iddia eder (*İtkân* I, 25). Mekkî ya da Medenî bir sûrenin bir kısmının farklı bir zamanda indiği iddiası önemli bir iddiadır. Zira bir pasajın Mekkî veya Medenî oluşunun yoruma katkısı, inkâr edilemez bir gerçektir.

Bu türden rivayetleri, mealin girişinde serdettiğimiz beş kritere tabi tutmak gerekir:

1) Ses ve fasıla açısından: Medine'de indiği iddia edilen 151-153. âyetlerin son kelimeleri olan *ta'kılun, tezekkerun, tettekun*, kendisinden önceki 150. ve sonraki 154. âyetin son kelimesi *yu'minûn* ile ses uyumu içerisindedir. Öncesi ve sonrasıyla sûrenin ses akışına en ufak aykırılık yoktur.

2) Dil açısından: 149, 150 ve 151. âyetler *kul* ile başlıyor. 153, 154 ve 155. âyetler bağlaçlarla anlamı birbirine ekliyor: *summe, ve, ve*. Dolayısıyla hem 149, 150, 151 hem de 153, 154, 155. âyetler dil açısından birbirine bağlıdır. Bu, anlamı doğrudan etkileyen bir bağdır. Mesela 154'ün girişi, âyeti önceki pasaja doğrudan bağlar: "Bereket kaynağı olan bu Kitab'ı *ise* (*ve hâzâ...*) biz indirdik ki, ona uyasınız.

3) Muhteva açısından: a) Üç âyetin içeriği ve bütüne nisbeti: Söz konusu âyetler konu bütünlüğüne sahiptir. Yasakların sınırlı olduğunu vurgulayarak bunları sayar. Bu, kendisinden önceki pasajın cevabıdır. Çünkü bu âyetlerin öncesinde (145) yasaklanmadığı hâlde hurafeye dayalı olarak 'haram' addedilen şeyler sayılmaktadır. b) Bütünün içeriği ve parçaya nisbeti: Parçanın önünde yer alan 146. âyet bu hastalığın tarihi örneği olan Yahudilerden söz ederken, sonunda yer alan 154. âyet Musa ve Tevrat'tan söz eder. Bölüm ahkâma dair oluşundan dolayı Medenî sayılıyorsa, öncesi ve sonrası da Yahudiler hakkında olduğu için Medenî sayılmalıdır. Tabii ki bu doğru değildir. 151-153'ün bütünün parçası olduğunu anlamanın en kestirme yolu sözkonusu âyetleri bütünden çıkardıktan sonra geriye kalanı okumaktır.

4) Üslûp açısından: Sûrenin üslûbu, benzeri tüm sûreler kadar birörnek, tüm sûreler kadar renklidir.

5) Rivayetlerin doğruluğu açısından: Ebu Ubeyd ve Taberânî'nin İbn Abbas'a dayanarak yaptıkları nakle göre bu sûrenin tamamı bir gecede indirilmiştir (*İtkân* I, 107). Benzer bir rivayet İbn Ömer'den de gelmiştir. Bu görüş Atâ, Süfyan, İkrime ve el-Avfi'nin de görüşüdür (İbn Aşur).

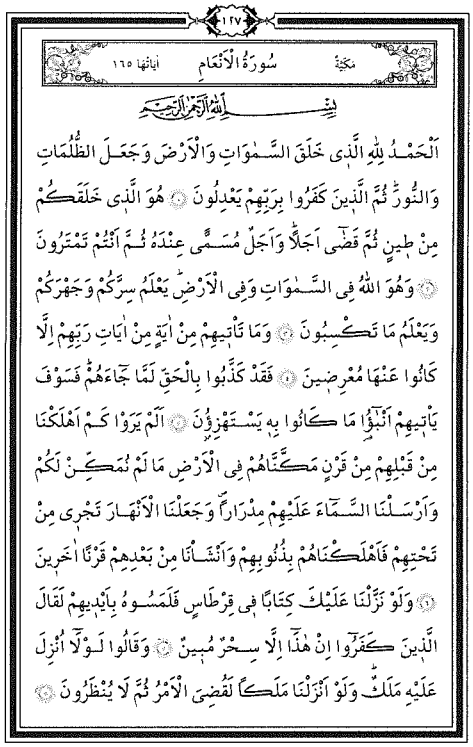
Beri yandan, Hz. Peygamber bazı âyetleri bazı olayların ardından okuyor, onu dinleyenlerden bazıları o âyeti orada indi zannediyordu. Bu kriterler de göstermektedir ki, bu sûre zaman açısından bir bütünlük teşkil etmektedir. Rivayetler ise sûrenin tamamının tek celsede indiğini gösterir.

Surenin ana fikri tevhiddir. Varlık, insan ve kâinat açısından tevhidi bütün boyutlarıyla işler. Evcil hayvanlar gibi ahkâma dair görülen pasajların arka planında da bir dip akıntısı gibi hep tevhid hassasiyeti yer alır. Özellikle 71-82'de Uluhiyyet, 83-90'da Rububiyyet, 91-94'te nübüvvet, 95-107'de vahdaniyyet delilleri gösterilir. 108-117'de bu delilleri reddeden inkârcı tipin hastalıklı iç dünyası tahlil edilir. 118'den sûrenin sonuna kadar, yiyecekler konusundaki bâtıl inanç ve hurafeler üzerinden kitlelerin sürü psikolojisi tahlil edilir ve hurafenin tevhidin düşmanı olduğu örnekler üzerinden işlenir.

Sûrede anlatılan oğul İbrahim ve baba Azer, sûrenin görünen kahramanlarıdır. Fakat asıl kahramanlar bu iki tarihi şahiyet üzerinden verilen tevhid ve şirktir. Tevhid ile şirk arasındaki mücadelenin hiç bitmeyeceği gerçeğini vahiy bu üslûpla dile getirir.

Tevhid hassasiyeti, sûrenin 162. âyetinde zirveye ulaşır: "De ki: "Benim tüm istek ve arzum, bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah'a armağan olsun!

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

١٧
مكية سُورَةُ الْأَنْعَامِ اياتها ١٦٥
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ
وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ۝ هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ
مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضٰى اَجَلًا وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ
۝ وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوٰتِ وَفِى الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ
وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ۝ وَمَا تَاْتِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا
كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ۝ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ
يَاْتِيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ۝ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا
مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنّٰهُمْ فِى الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ
وَاَرْسَلْنَا السَّمَٓاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْاَنْهٰرَ تَجْرِى مِنْ
تَحْتِهِمْ فَاَهْلَكْنٰهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَ
۝ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتٰبًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْدِيهِمْ لَقَالَ
الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ۝ وَقَالُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ
عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ اَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِىَ الْاَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ۝

1 BÜTÜN HAMD gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur.[1] Buna rağmen tevhid hakikatini inkâr edenler, başkalarını Rablerine denk tutarlar.[2]

2 O'dur sizi balçıktan yaratan, sonra bir ömür tayin eden; yalnızca O'nun bildiği bir ömür.[3] Fakat hâlâ tereddüt içinde bocalıyorsunuz. 3 Oysa O, göklerde de yerde de Allah'tır;[4] gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilir; dahası bütün işlediklerinizle neyi kazandığınızın da farkındadır.

4 Ne zaman Rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmişse, ondan yüz çevirmişlerdir. 5 Ve kendilerine gelen hakikati yalanlamışlardır. Yakında onlar, alay ettikleri şeyin ne olduğunu öğrenecekler.[5]

6 Görmezler mi kendilerinden önceki nice nesilleri helâk ettiğimizi? Onları, sizi yerleştirmediğimiz verimli yurtlara yerleştirmiştik, üzerlerine semadan mütemadiyen rahmet göndermiştik, ayaklarının altından çağlayan ırmaklar var etmiştik. Ama sonunda onları günahlarından dolayı helâk ettik ve onların yerine başka nesiller var ettik.[6]

7 Eğer sana yazılı bir metin[7] indirseydik ve ona elleriyle dokunmuş olsalardı dahi, inkârda direnenler ısrarla derlerdi ki: "Bu apaçık bir sihirden başka şey değildir!"[8]

8 Bir de, "Ona bir melek indirilseydi ya?" derler. Ama eğer melek indirmiş olsaydık, iş bitirilmiş olurdu ve bir daha da fırsat tanınmazdı.[9]—>

1 Zımnen: Bilinmeyen her şeyi temsil eden "karanlık" şer tanrısı değil, Allah'ın yaratığıdır. Giriş âyetleri, İbn Amr'ın da tesbit ettiği gibi Eski Ahid'in *Tekvin* kitabının girişi ile konu benzerliğine sahiptir (Buhârî).

2 Allah'tan bağımsız bir alan yoktur. Dolayısıyla, yokluk ve karanlığı kendisine nisbet edeceğimiz bir 'şer ilâhı' da yoktur.

3 Âyetin başında insan soyunun yeryüzünde varoluşu dile getirildiği için, bu *ecel*'i insan tekinin değil, insan soyunun yeryüzünde varoluş süresi olarak anlamak daha uygundur.

4 Birinci âyetin mesajıyla bağlantılı: Allah her an hayata müdahildir.

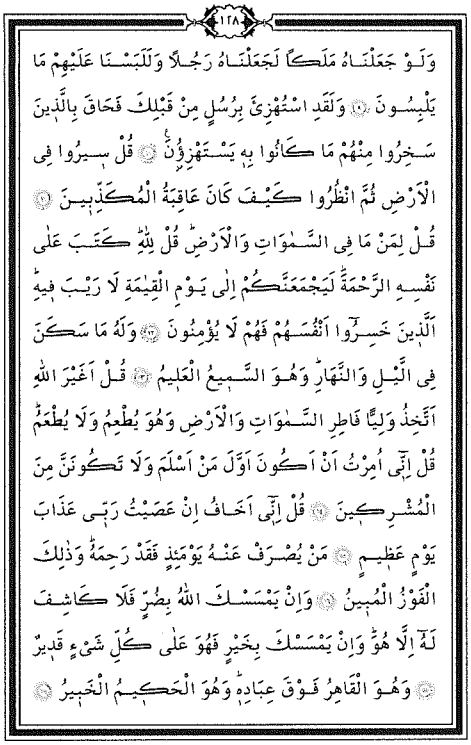
5 Lafzen: "ne olduğunun haberi kendilerine gelecek".

6 "Nesiller" anlamı verdiğimiz *karn* en geniş mânasıyla "uygarlıklara" tekabül eder. İnsan soyunu ve eylemlerini, insanın yeryüzünde varoluşuna karar veren makamın izlemeye aldığının ifadesi.

7 *Kırtâs*, saz bataklıklarında yetişen kamıştan mamul kağıt tomarlar. Muhtemelen Yunanca Chartes veya Latince çoğul bir form olan Chartas ile köken ortalığına sahiptir.

8 Küfür en katı, en iflah olmaz önyargıdır.

9 Krş: 5:115, not.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا
يَلْبِسُونَ ۝ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ
سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ۝ قُلْ سِيرُوا فِي
الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ۝
قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ كَتَبَ عَلٰى
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ
الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَلَهُ مَا سَكَنَ
فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝ قُلْ أَغَيْرَ اللّٰهِ
أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ
قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ۝ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ
يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذٰلِكَ
الْفَوْزُ الْمُبِينُ ۝ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ
لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
۝ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ۝

<—9 Ama Biz bir melek göndermiş olsaydık, yine de onu insan[1] kılığında gönderirdik; böylece şimdi içine düştükleri şaşkınlığa onları yine düşürürdük.

10 Doğrusu senden önceki elçilerle de alay edildi. Ama onlarla alay edenler, alay ettikleri gerçek tarafından kuşatılıp yok edildiler.

11 De ki: "Dolaşın yeryüzünü, sonra görün gerçeği yalanlayanların sonunun ne olduğunu!"

12 "Kime aittir göklerde ve yerdeki her şey?" diye sor!

"Kendisine rahmeti prensip edinen Allah'a" diye cevap ver![2]

Geleceğine dair hiçbir kuşku bulunmayan Kıyamet Günü'nde, elbet hepinizi bir araya toplayacaktır. Kendisini kaybeden kimselere gelince: onlar artık iman etmezler. 13 Oysa ki, gecenin ve gündüzün koynunda yatan her şey O'na aittir; ve yalnızca O'dur duyulmayanı duyan, varlığın sırrını bilen.[3]

14 (Ey muhatab)! De ki: "Ben gökleri ve yeri bir çekirdeği yarar gibi yarıp çıkaran[4] Allah'tan başkasını mı veli edineceğim? Ki O herkesi doyurur, fakat doyurulmaya muhtaç değildir."

"Ben Allah'a teslim olanların öncüsü olmakla emrolundum" de ve sakın şirk koşanlardan olma!

15 De ki: "Eğer Rabbime karşı gelirsem, elbet korkunç bir günün azabından korkarım."

16 O gün kim azaptan esirgenirse, kesinlikle Allah ona rahmet etmiştir. Bu ise apaçık bir kurtuluş demektir.

17 Ve eğer Allah senin zarara uğramanı isterse, Zâtından başka kimse ona engel olamaz; yok eğer senin için bir hayır dilerse, unutma ki O her şeyi yapmaya kadirdir.

18 Zira yalnızca O'dur kulları üzerinde mutlak otorite sahibi olan; yine O'dur her hükmünde tam isabet kaydeden, her şeyden henüz kaynağındayken haberdar olan.

---

1 Lafzen: "erkek". Burada müşrik muhatapların dişi melek tasavvuruna ince bir gönderme ile birlikte, kendi hâllerine bakarak insan soyundan ümit kestiklerine dair zımni bir atıf da görüyoruz.

2 Buradaki *'ala* edatıyla ilgili genel bir değerlendirme için bkz: 15:41, not. Gökler ve yer, bütün yaratılmışlar âlemini kapsayan bir anlam içerir. Zımnen: bütün bir mahlukat demektir.

3 Duyma ve bilmenin zirvesini ifade eden belirlilik tercümeye böyle yansımıştır.

4 *Fâtır* için bkz: 35:1, not 1.

19 Sor onlara "En büyük şahit kimdir?" Cevap ver: "Benimle sizin aranızda Allah şahittir; ve bu Kur'an bana kendisiyle sizi ve onun ulaştığı kimseleri[1] uyarayım diye vahyedildi. Size de (ulaştığına göre şimdi söyleyin bakalım): Allah'la birlikte başka ilâhların olduğuna gerçekten şahitlik eder misiniz?

De ki: "Ben buna şahitlik etmem."

Ve ekle: "Tek ilâh ancak O'dur; ve benim Allah dışında ilâhlık yakıştırdıklarınızla hiçbir bağım yoktur."

20 Daha önce vahye muhatap kıldıklarımıza gelince: onlar onu[2] kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini kaybeden kimseler var ya: işte onlardır inanmaya yanaşmayanlar. 21 Hem, kendi uydurduğu yalanları Allah'a yakıştırandan, ya da O'nun mesajlarını yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Gerçek şu ki zalimler asla iflah olmazlar. 22 Zira o gün tümünü bir araya toplayacağız, ardından ortak koşmakta ısrar edenlere soracağız: "Hani sizin (yardım edeceğini) düşündüğünüz ortaklarınız?"[3]

23 Bunun ardından, "Rabbimiz Allah'a yemin olsun ki, bizim amacımız O'na ortak koşmak değildi"[4] demekten başka bir fitnelik düşünemeyecekler.

24 Bak, kendi kendilerine karşı nasıl yalan söylemişler; ve yamuk tasavvurları kendilerini nasıl aldatmış!

25 Onlar arasında öyleleri var ki, sana kulak verir(miş gibi yapar). Fakat kalplerinin üzerine, onları hakikati kavramaktan aciz bırakan örtüler yerleştirdik, kulaklarına da kurşun.[5] Ve hakikatin bütün belgelerini görseler dahi artık iman etmezler. Öyle ki, tartışmak için sana geldiklerinde inkâra saplanmış olanlar derler ki: "Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir."[6] 26 Onlar hem diğerlerini ondan mahrum eder, hem de kendileri ondan yan çizerler. Başka değil, yalnızca kendi benliklerini helâke sürüklerler de bunun farkına dahi varmazlar. 27 Ateşin başında dikilecekleri zaman onları bir görmelisin. Derler ki: "Ah, keşke hayata bir daha döndürülsek! (O zaman) Rabbimizin mesajlarını yalanlamaz, mü'minlerden olurdük."

١٩ قُلْ اَيُّ شَيْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاُوحِيَ
اِلَيَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ وَمَنْۢ بَلَغَ اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ اَنَّ مَعَ
اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰى قُلْ لَآ اَشْهَدُ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَاِنَّنِي بَرِيٓءٌ
مِمَّا تُشْرِكُونَ ۝ اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهٗ كَمَا يَعْرِفُونَ
اَبْنَآءَهُمُ اَلَّذِينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَمَنْ اَظْلَمُ
مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُونَ
۝ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُوٓا اَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ
الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ۝ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّآ اَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ
رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ۝ اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ وَجَعَلْنَا
عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِٓي اٰذَانِهِمْ وَقْرًا وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا
يُؤْمِنُوا بِهَا حَتّٰٓى اِذَا جَآؤُكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُٓوا اِنْ هٰذَآ
اِلَّآ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ۝ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُ وَاِنْ يُهْلِكُونَ
اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ۝ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا
يٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝

1 "..sizi ve onun ulaştığı kimseleri" ifadesi, "Kur'an mesajının kendisine ulaşmadığı kimseler bu mesajdan sorumlu tutulacaklar mıdır?" sorusunun cevabı niteliğindedir. Bu âyet dolayısıyla bu soruya "hayır" der. Elbette onlar fıtrat, selim akıl, iradelerinin gereğinden hesap vereceklerdir. Belki Kur'an'ı ulaştırma sorumluluğu olup da ulaştırmayanlar sorumlu tutula-

caklardır.

2 Buradaki "o" zamiri teorik olarak Hz. Peygamberi gösterebileceği gibi, vahyi de gösterebilir (Krş: 2:146). Birincisi benzetme mantığına daha uygundur. Zira oğullar ile Peygamber arasındaki benzerlik insanın insana benzetilmesidir. İkincisi ise bağlama uygundur.

3 Mekkeliler, ortak koştukları varlıklarda Allah'la aralarında "aracılık" vehmediyorlardı. Râzî'nin de tercih ettiği bu anlam daha isabetli görünüyor.

4 Lafzen: "biz ortak koşmadık". Tercih ettiğimiz bu anlam, âyetin iç ve dış bağlamıyla uygunluk arz eder. Onlar Allah dışındaki varlıklara "aracı" ve "şefaatçi" rolü yüklerken, bunun şefaat objesi olan varlıkları Allah'a ortak koşmak anlamına geldiğini göz ardı ediyorlardı. Onun için de, "bu anlama geleceğini bilmiyorduk" gibi bir mazeret ileri sürecekler. Zümer 3 bunun kanıtıdır. Kendisinden sonraki hemen tüm müfessirleri bu konuda etkileyen Katade'nin fitne sözcüğünü "mazeret" olarak algılamasının nedeni de bu olsa gerek (Taberî). Bu âyet, Mekke müşriklerinin kendilerini Hz. İbrahim'in inanç vârisi olarak gördüklerine delalet eder (Krş: 16:35 ve 39:3).

5 Lafzen: "ağırlık" (Krş: 10:42 ve 47:16).Âyette akleden kalbe örtülen örtü ve kulağa akıtılan kurşun Allah'a isnat ediliyor. Bir başka yerde ise "Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler; artık onlar dönemezler!" (2:18) buyuruluyor. Bu iki âyeti birlikte okuduğumuzda şu sonuca ulaşırız: Akletmemekte direnerek akleden kalbi atıl hâle getiren kimsenin akletme melekesi giderek ölür ve ölen aklın üzeri örtülür. Hakikati işitmemekte direnen kimsenin işitme melekeleri giderek dumura uğrar ve en sonunda kalbinin kulağı kurşun akıtılmış gibi sağırlaşır. Bu iki sonuç da Allah'ın yasası gereğidir. Onun için iki fiil de âyette bu sürecin kanununu koyan Allah'a isnat edilmiştir (Benzer bir yorum için bkz: *Keşşâf*)

6 "Eskilerin masalları" ile ilgili bkz: 16:24, not.

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا
نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ۝ وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا
وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ۝ وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ
أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا
كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۝ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا
جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا
وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ۝ وَمَا
الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا
يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ۝ وَلَقَدْ
كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّى
أَتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَإِي
الْمُرْسَلِينَ ۝ وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ
تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ
شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ۝ ١٣٠

28 Ama hayır, daha önce gizlemiş oldukları şey onlara apaçık göründü de ondan;[1] ve eğer geri döndürülselerdi, kendilerine yasaklanan şeylere yine dönerlerdi:[2] Şu kesin ki onlar, yalanı tabiat hâline getirenler kimselerdir. **29** Zira, "Bu dünyadakinden başka hayatımız yoktur, öldükten sonra da dirilecek değiliz" demişlerdir.

30 Yine sen onları, Rablerinin katına çıkarılıp O'nun "Bu gerçek değil miymiş?" diye sorduğu zaman görmeliydin. Onlar, "Kesinlikle... Rabbimiz hakkı için öyle!" diye cevap verecekler. O da diyecek[3] ki: "Tadın azabı, ısrarlı inkârınıza karşılık!"

31 Doğrusu, Allah'a kavuşacaklarını yalanlayanlar hüsrana uğrayacaklar. Kıyamet Saati ansızın geliverdiğinde, günahlarının yükünü sırtlarında taşır bir hâlde[4] diyecekler ki: "Ondan mahrum kaldığımız için yazıklar olsun bize!" Ah, o yüklendikleri şey ne fenadır!

32 (Tek başına) bu dünya hayatı geçici bir oyun ve eğlenceden ibarettir.[5] Âhiret yurdu ise, sorumluluk bilincini kuşananlar için daha hayırlıdır: Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?

33 Onların söylediklerinin seni üzdüğünü biliyoruz elbet. Şu bir gerçek ki, onların yalanladığı sen değilsin; bu zalimlerin asıl inkâr ettiği Allah'ın mesajlarıdır. **34** Doğrusu senden önce de elçiler yalanlanmıştı. Ama yalanlandıkları hakikat üzerinde direndiler ve bu yüzden eziyete uğradılar; en sonunda kendilerine yardımımız yetişti: Zira hiçbir güç Allah'ın kesin ve keskin vaadini[6] değiştiremez.

Doğrusu peygamberlere dair bir kısım bilgiler daha önce de sana ulaşmıştı.

35 Eğer onların yüz çevirmeleri ağırına gidiyorsa ve senin de yeri oymaya ya da göğe merdiven dayamaya gücün varsa, haydi bunu yap da bir mucize getir bakalım! Oysa ki eğer Allah dileseydi, onların tümünü hidayet üzre buluşturuverdi, (ama dilemedi).[7] Öyleyse, sakın (Allah'ın yasasını) bilmezden gelme!—>

---

1 *Bedâ lehum*, âhirette için dışa döneceğini, maskelerin düşeceğini, insanın gerçek kişiliğiyle arz-ı endam edeceğini ifade eder.

2 Zımnen: Küfür sahibini kör eden iflah olmaz bir önyargıdır.

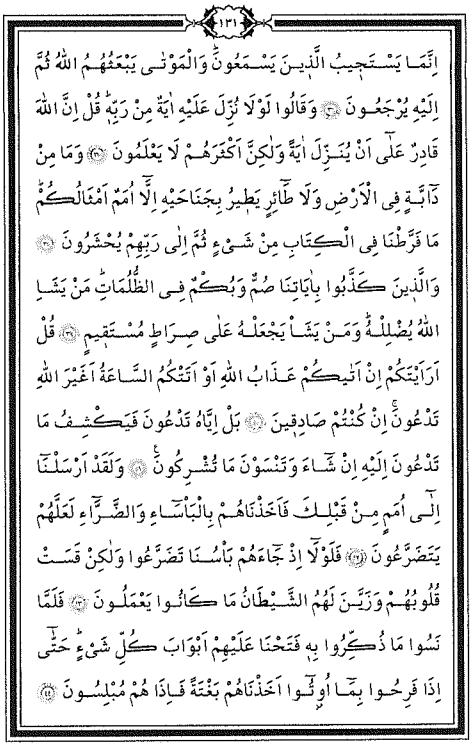
3 Lafzen: "dedi". Âhiret bağlamında gelen geçmiş zaman formları yaşanmışlığa değil, yaşanacak olanın kesinliğine delalet eder.

4 Zımnen: Dünyada taşımadıkları sorumlulukları, âhirette sırtlarına yüklenecek.

5 Parantez içi açıklamamız için bkz: 29:64 ve 70:42, notlar.

6 *Kelimât*'ın "sıradan" değil, "etkili, iz bırakan, kesin ve keskin sözler" anlamı için bkz: 2:124, not.

7 Parantez içi açıklama hem sözgelimine, hem de 10:99 gibi âyetlere dayanmaktadır (Krş:11:34, not).

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ
إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ قُلْ إِنَّ اللَّهَ
قَادِرٌ عَلَىٰ أَن يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ وَمَا مِن
دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُم ۚ
مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾
وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ ۗ مَن يَشَإِ
اللَّهُ يُضْلِلْهُ ۖ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾ قُلْ
أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ
تَدْعُونَ ۖ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا
تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِن شَاءَ وَتَنسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ۖ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ
يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن قَسَتْ
قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا
نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ
إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

<—36 Şüphe yok ki, sadece yürekten dinleyenler bir davete icabet edebilir. Ölülere gelince: Onları yalnızca Allah diriltebilir; en sonunda hepsi O'na dönecektir.[1]

37 Onlar "Ona Rabbinden mucizevi bir belge indirilmesi gerekmez miydi?" derler. De ki: "Allah her tür mucizevi belgeyi indirmeye kadirdir." Fakat onların çoğu bunun bilincinde değildir. 38 Oysa yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş türü yoktur ki,[2] sizin gibi bir âlem[3] olmasın: Biz ilâhî yasalarda hiçbir boşluk bırakmadık.[4]

Yine en sonunda onlar, Rablerinin huzurunda toplanacaklar.

39 Mesajlarımızı yalanlayanlar, karanlığa mahkûm olmuş sağırlar ve dilsizlerdir. Allah dileyeni saptırmayı diler, dileyeni de doğru yola yöneltmeyi diler.

40 De ki: "Düşünsenize bir, eğer Allah'ın azabına uğrasanız ya da Kıyamet Günü gelip çatsa, Allah'tan başkasına yalvarabilir misiniz? Hadi (cevap verin), eğer dürüstseniz? 41 Aksine, yalnızca O'na yalvarırsınız; O da eğer dilerse sizi yalvartan sıkıntıyı giderir; öyle ki, koştuğunuz ortakları bile unutuverirsiniz.

42 Doğrusu Biz, senden önceki topluluklara da mesajlarımızı göndermiştik. Onları da şiddetli zorluğa ve darlığa[5] düşürdük ki, acziyetlerini itiraf etsinler. 43 Onlara takdir ettiğimiz sıkıntı kendilerine eriştiği zaman acziyetlerini itiraf etmeliydiler, fakat yürekleri katılaştı. Çünkü Şeytan yaptıkları her şeyi onlara güzel gösterdi. 44 Öyle ki, onlar kendilerine yapılan bütün uyarıları kulak ardı ettiler. Biz de nimet kapılarını ardına kadar açtık.[6] Onlar kendilerine verilen nimetlerin hazzıyla sermest bir hâldeyken, kendilerini apansız yakalayıverdik: İşte o vakit, tüm umutlarını yitirdiler.[7]—>

---

1 Allah'ın gör dediği yerden bakınca, "Ölü kimdiri kim? sorusunun cevabı değişiyor.

2 Bu âyette *yürüyen hayvanlar* gibi *uçan kuşların* da "yeryüzüne" hamledilmesi hayli dikkat çekicidir. Daha başka bazı âyetlerde atmosfer içinin "gök" olarak nitelendirilmesi, Kur'an kozmoğrafyasının çeşitliliğine işaret eder (Krş: 25:25, not).

3 Başta Fâtiha olmak üzere Kur'an'da geçen *'âlemîn*'lerin kapsamına giren "her sınıf mahlukat" bir ümmettir. Burada *ümmet* "varlık türlerinden bir tür" anlamına gelir.

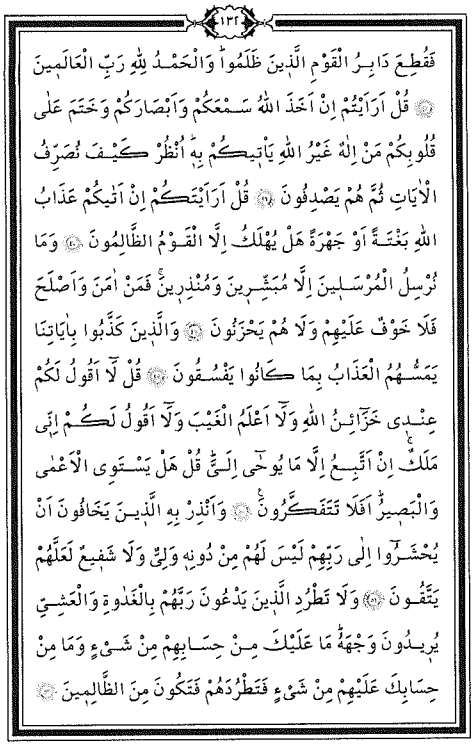
4 Lafzen: "kitapta". İbn Abbas'a göre burada geçen kitap her şeyin kendisinde yazılı olduğu Allah katındaki "ana bellek" (*ummu'l-kitab*)'tır. Râzî'nin buradaki kitabı Kur'an olarak algılaması pek tutarlı görünmemektedir. Zira 35. âyette insan topluluklarının sosyolojik yasaları,

36. âyette ise insan tekinin psikolojik yasaları dile gelir. Buna göre *kitâb* bireysel, sosyal ve kozmik ilâhî yasalara tekabül eder.

5 *el-Be'sâ'* korkunun baskın olduğu hayati zorluk, *ed-darra'* ekonomik sıkıntı (*Furûk*).

6 Zımnen: Darlıkla sınadıktan sonra bir de varlıkla sınadık.

7 Zımnen: Umut kesmek İblisleşmektir. Kur'an'da Şeytan'dan Allah ile ilişkisinin anlatıldığı yerlerde "İblis" olarak söz edilir. *Eblese*, "umutsuzluğa düştü, umudunu yitirdi" anlamına gelir (Bkz: 2:34, not 17).

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
۝ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ
قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ ۗ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ
الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ۝ قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ
اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ۝ وَمَا
نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۖ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ۝ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ
عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي
مَلَكٌ ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ
وَالْبَصِيرُ ۚ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ۝ وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ
يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ ۝ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۚ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ
حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ۝

<—45 En sonunda[1] zulümde ısrar eden toplum(ların) kökü kesilip atıldı.[2]

Neticede tüm övgüler, yalnızca âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

46 De ki: "Tutun ki Allah işitme yeteneğinizi ve görme duyularınızı[3] elinizden aldı ve kalplerinizi de mühürledi; peki, onları size Allah'tan başka hangi ilâh geri verebilir?

Bak, mesajlarımızı nasıl da her boyutuyla açıklıyoruz? Fakat hâlâ onlar katı bir önyargıyla diretiyorlar.

47 De ki: "Tutun ki Allah'ın azabı aniden ya da ayan açık geldi; (o zaman) hiç zalim halktan başkası helâk edilir mi dersiniz?

48 Biz elçilerimizi, yalnızca müjdeci ve uyarıcı olsunlar diye göndeririz. Bundan sonra da kim iman eder ve kendini düzeltirse, işte onların gelecekten endişe geçmişten hüzün duymalarına gerek yoktur.[4] 49 Mesajlarımızı yalanlayan kimselere gelince: onlar yoldan çıkmaları sebebiyle azaba mahkûm olacaklar.

50 De ki: "Size ben ne 'Allah'ın hazineleri bana aittir', ne de 'Gaybı ben bilirim' diyorum; yine size, 'Ben bir meleğim' de demiyorum: Benim görevim, sadece bana bildirilene uymaktır!"[5]

De ki: "Hiç görmeyenle gören bir olur mu? Siz hâlâ düşünmeyecek misiniz?

51 Kendilerini O'na karşı savunacak bir dost ya da O'nun katında şefaat edecek birileri olmadan Allah'ın huzuruna çıkmaktan korkanları vahiyle uyar ki, O'na karşı saygıda kusur etmesinler.[6]

52 Ve Rablerinin rızası uğruna sabah akşam[7] O'na kulluk eden (hiç) kimseyi huzurundan kovma! Ne onların yaptıkları şeyden dolayı sen hesaba çekilirsin, ne de senin yaptıklarından dolayı onlar hesaba çekilirler. Sözün özü: onları kovarsan zalimlerden olursun.[8]

---

1 Âyetin başındaki *fâ* edatı, normal bağlaç olmasının ötesinde kendisinden sonrasıyla öncesi arasındaki neden-sonuç, illet-hikmet bağına delalet eder.

2 Bu âyet de 35 ve 36. âyetler gibi toplumların tabi olduğu yasalara bir atıftır. Bilinen bir hakikattir ki, doğasına yabancılaşan bireylerin baskın olduğu toplumlar, ahlâkî çözülmeye maruz kalırlar. Bu onların ve oluşturdukları uygarlıkların sonu demektir; sonunda tarih sahnesinden silinip giderler.

3 Kur'an'ın belagat sırlarından biri de görme duyusunun çoğul, işitme duyusunun tekil gelmesidir.

4 Tesbit, saygı, davet ve ihtarın hepsi bir arada: İnsanın inanç özgürlüğünü tesbit, onun özgür

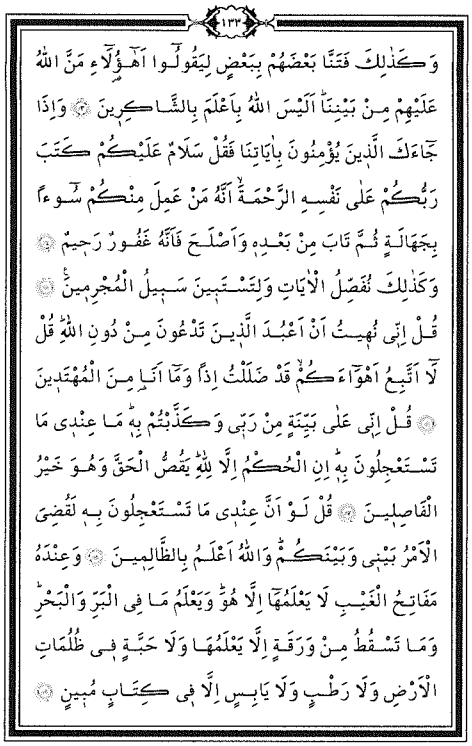
iradesiyle yaptığı seçime saygı, bunun karşılığında tercihinin sorumluluğunu üstlenmeye davet, yanlış tercihinin kendisi için fena olacağını ihtar.

5 Sûrenin 37. âyetinde dile gelen mucize talebine red cevabı.

6 Bu âyet bağlamı itibarıyla müslüman olsun ya da olmasın, âhirete iman ettiği hâlde bu imanı problemli olanlara hitap etmektedir (Taberî, Râzî ve Zemahşerî).

7 Yani: "daima.."

8 Bizce bu âyet bir önceki âyetle doğrudan ilişkilidir. Önceki âyette, âhiret inancında pürüz olan insanların inanç problemlerinin çözümü için çaba gösterilmesi öğütlenmekteydi. Bu yüzden âyetin, esbâb-ı nüzûl rivayetleriyle sınırlanması yanlıştır. Hz. Peygamber'in yoksul ve alt tabaka mensubu tabilerinin zengin Mekkelilerle diyalog yolunu açma hatırına uzaklaştırılmasına dair bu atıflar, Abese sûresinin ilk pasajında nakledilenlere benzer. Oysa ki âyette 'uzaklaştırılmaması istenenlerin' toplumsal konumları değil de mânevi ve ahlâkî konumları dile getirilmektedir. Dolayısıyla iniş sebebi rivayetleri, âyetin içeriğiyle örtüşmemektedir.

وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا ۗ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰكِرِينَ ۝ وَاِذَا
جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيٰتِنَا فَقُلْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ
رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۙ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوٓءًا
بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝
وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ۝
قُلْ اِنِّي نُهِيتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ۗ قُلْ
لَآ اَتَّبِعُ اَهْوَآءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ اِذًا وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ
۝ قُلْ اِنِّي عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهٖ ۗ مَا عِنْدِي مَا
تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ ۗ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ۗ يَقُصُّ الْحَقَّ ۗ وَهُوَ خَيْرُ
الْفَاصِلِينَ ۝ قُلْ لَوْ اَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ لَقُضِيَ
الْاَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظّٰلِمِينَ ۝ وَعِنْدَهٗ
مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ اِلَّا هُوَ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ
الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ۝

53 İşte bu şekilde insanları birbiriyle sınarız ki, "Acaba Allah bizi bırakıp da[1] onlara mı ikramda bulundu?" diye sorsunlar. Kimin şükrettiğini en iyi bilen Allah değil midir?

54 Mesajlarımıza yürekten inanan kimseler sana geldiğinde de ki: "Selam olsun size![2] Rabbiniz, rahmeti kendi zâtı için prensip edinmiştir.[3] Haberiniz olsun ki, sizden biri bilmeden bir kötülük işler ve ardından tevbe edip kendini düzeltirse, kesinlikle O'nu tarifsiz bağışlayıcılığı olan eşsiz bir merhamet kaynağı olarak (bulacaktır).

55 Böylece Biz mesajlarımızı[4] ayrıntılı aktarıyoruz ki, günahı hayat tarzı hâline getirenlerin yolu açık seçik ayırt edilebilsin.

56 DE Kİ: "Ben, Allah'ı bırakıp yalvardığınız şeylere kulluk etmekten men olundum."[5]

De ki: "Sizin keyfinize uymam! (Eğer uysaydım), asıl[6] o zaman sapıtmış olurdum ve doğru yolda yürüyenlerden olmazdım!" **57** De ki: "Çünkü ben Rabbimden gelen açık bir delile dayanmaktayım; ve siz bu tavrınızla onu da yalanlamış bulunuyorsunuz; sizin acele gerçekleşmesini istediğiniz şey (de) benim elimde değil. Hüküm yalnızca Allah'a aittir. O hakikati haber verecektir; zira (hak ile bâtıl arasında) en iyi hükmü O verir."

58 De ki: "Eğer acele gerçekleşmesini ısrarla istediğiniz şey benim elimde olsaydı, benimle sizin aranızda hüküm gerçekleşmiş olurdu. Ama Allah kimin zalim olduğunu daha iyi bilir.

59 Zira gaybın anahtarları[7] yalnızca O'nun katındadır; onu başkası değil, yalnızca O bilir.

O, karada ve denizde olan-biten her şeyi bilir; hiç bir yaprak düşmez ki O bunu bilmesin; yerin derinliklerinde bir tek tohum, yaş-kuru[8] hiçbir şey yoktur ki O'nun apaçık yasasına[9] dahil olmasın.

---

1 Lafzen: "aramızdan". *Min beyninâ, min dûninâ* vurgusuna sahip olduğu için böyle çevrilmiştir (Zemahşerî). Burada inançların aynı selim kaynaktan çıktığı hâlde, nasıl anlayış ve kavrayış farklılıklarıyla bozulduğu dile getirilmektedir.

2 Ya da: "ne mutlu size!"

3 Buradaki *'ala* edatıyla ilgili genel bir değerlendirme için bkz: 15.41, not.

4 Bu son pasajlar boyunca "mucize" mânasındaki *âyet* ile "mesaj" mânasındaki *âyât* aynı formla ifade edilir. Bunda, Hz. Peygamber'den mucize isteyenlere "gerçek mucize bu âyetlerdir" vurgusu vardır (Krş: 29.51).

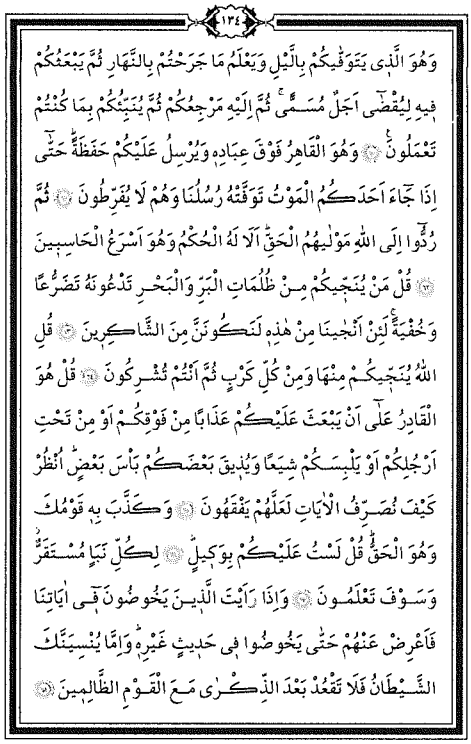
5 Zımnen: Dua kulluk, kulluk duadır (Krş: 40:60, not).

6 Sadece fiillerin başında gelen *kad* edatı, mazi fiilin başında bu ve buna benzer bir bağlamda geldiğinde bir beklentiye cevap olmanın yanında, haksız bir ithamı *inkâr* ve itham sahibine iade vurgularını da taşır. Burada ve özellikle *izen* ile birlikte kullanıldığı yerlerde "asıl" anlamını vermek isabetli görünüyor. Kur'an söyleminin genelinde gördüğümüz üslûptaki olağanüstü nezaketin bir sonucu olarak, "sapıtma" ithamının söyleyenin şahsı yerine, onun çağırdığı sapıklığa iade edildiğini görüyoruz.

7 *Mefâtîh* ile ilgili bkz: 28:76, not 7.

8 "Net-brüt" diye de anlaşılabilir. Zımnen: Her şey O'nun yasasına dahildir.

9 Lafzen: "kitapta". Buradaki *kitâb* ile, Allah'ın ilmi ya da korunmuş levhaların kastedildiği söylenmiştir (Taberî). Fakat "apaçık" vasfını taşıdığı göz önüne alınırsa, bu yorumların isabetli olmadığı sonucuna varılır (38. âyetin notuna bkz).

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفّٰىكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ
فِيهِ لِيُقْضٰٓى اَجَلٌ مُسَمًّى ۚ ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ۞ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهٖ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً ۚ حَتّٰٓى
اِذَا جَاءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ۞ ثُمَّ
رُدُّوٓا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ ۚ اَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ اَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ
۞ قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا
وَخُفْيَةً ۚ لَئِنْ اَنْجٰينَا مِنْ هٰذِهٖ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّٰكِرِينَ ۞ قُلِ
اللّٰهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ۞ قُلْ هُوَ
الْقَادِرُ عَلٰٓى اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ
اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ ۗ اُنْظُرْ
كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ۞ وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ
وَهُوَ الْحَقُّ ۗ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ۞ لِكُلِّ نَبَاٍ مُسْتَقَرٌّ
وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۞ وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِٓى اٰيَاتِنَا
فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهٖ ۚ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ
الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ۞

60 Nitekim, geceleyin sizi ölü (gibi) yapan ve gündüzün neler işlediğinizi bilen O'dur. Sonra tayin edilen ömrü yaşamak üzere, sizi her gün[1] hayata O geri döndürür: En sonunda dönüşünüz O'nadır ve nihayet yaptığınız her bir şeyi size bildirecektir.

61 Çünkü kulları üzerinde mutlak otorite sahibi olan yalnızca O'dur.[2]

İçinizden birine ölüm gelip de elçilerimiz onun canını alıncaya dek size kol kanat geren koruyucular gönderir ve bunlar hiçbir şeyi gözden kaçırmazlar. **62** Sonunda onlar gerçek sahipleri olan Allah'a teslim edilirler: İşte mutlak hüküm yalnızca O'nundur; ve O hesabı en seri görendir.

63 De ki: "Siz, ta yüreğinizden 'eğer O bizi bu (musibet)ten kurtarırsa kesinlikle şükredenlerden olacağız' diye dua ettiğinizde, karanın ve denizin görünmez tehlikelerinden sizi kurtaracak olan biri var mı?"

64 De ki: "Sizi ondan ve diğer tüm sıkıntılardan kurtaracak olan yalnızca Allah'tır; ama hâlâ Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştırmayı sürdürüyorsunuz.

65 De ki: "Size üstünüzden ya da ayaklarınızın altından azap gönderme ya da sizi birbirinize düşürüp paramparça bir toplum hâline getirme gücü yalnızca O'nundur."[3]

Bak, iyice kavrasınlar diye mesajlarımızı nasıl çok boyutlu dile getiriyoruz?

66 O hakikatin ta kendisi olduğu hâlde, senin hitap ettiğin toplum bunu yalanlıyor.

De ki: "Ben size korumalık yapmakla yükümlü değilim."[4] **67** Her haberin bir gerçekleşme süreci vardır; zaman gelecek, (bunu) siz de öğreneceksiniz.[5]

68 ÂYETLERİMİZ hakkında ileri-geri konuşanları gördüğün zaman, onlar başka konulara geçinceye kadar sen onlardan uzak dur! Ama eğer Şeytan sana bunu unutturursa, hiç değilse hatırladıktan sonra, zulme gömülmüş böylesi bir toplulukla birlikte bulunma!—>

---

1 Krş: 78: 9-11, not.

2 Krş: Âyet 18, not.

3 İlki doğal felaketlere, ikincisi sosyal felaketlere işaret eder.

4 Buradaki *vekîl*, Türkçe'de kazandığı anlamda değil gelmesi muhtemel azaba karşı "koruma sorumluluğu" anlamındadır. Bu türden her âyet irade özgürlüğüne ilâhî saygıyı ifade eder.

5 Sözgeliminden zımnen: ..fakat iş işten geçmiş olacak.

<—69 Gerçi, sorumluluk bilincini kuşananlar onlardan hiçbir şekilde sorumlu değildirler; fakat bir hatırlatmadır, umulur ki saygıda kusur etmezler.

70 Dünya hayatına dalarak eğlenceyi ve geçici zevklerini din hâline getiren kimseleri kendi hâline bırak.[1] Fakat şunu da onlara hatırlat ki, her insan işlediklerine karşılık ipotek altına alınacak,[2] ve ne kendisini Allah'a karşı koruyacak, ne de kayıracak kimsesi olacaktır. Ve kendisi için en yüksek fidyeyi verse bile, bu ondan asla kabul edilmeyecektir. İşte bunlardır işlediklerine karşılık ipotek edilecekler; ısrarlı inkârları sebebiyle onlar (gelecek için) yakıp kavurucu bir (umutsuzluk) zehiri içecekler, (geçmiş için) şiddetli bir azap çekecekler.[3]

71 DE Kİ: "Biz, Allah'ı bırakıp da bize ne faydası dokunan ne de zarar veren şeylere mi yalvaralım? Ve tıpkı "bizimle gel!" diye kendisini doğru yola çağıran arkadaşları dururken şeytanların ayartmalarına kapılıp dünyevi zevklerin peşine tutkulu bir biçimde takılan kimse gibi, Allah bizi doğru yola ilettikten sonra topuklarımız üzerinde gerisin geri mi dönelim?"

De ki: "Hiç şüphe yok ki yegâne rehberlik Allah'ın rehberliğidir[4] ve biz Âlemlerin Rabbine kayıtsız-şartsız teslim olmakla emrolunduk; 72 ve namazı hakkını vererek kılmak[5] ve O'na karşı sorumluluk duymakla..."

١٢٥

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَٰكِنْ
ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ۝ وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ
لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ
نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ
وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ
أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ۝ قُلْ أَنَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ
مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ
هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ
حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا قُلْ إِنَّ
هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝
وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوهُ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
۝ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ
يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي
الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ۝

Çünkü sonunda huzurunda toplanacağınız varlık yalnızca O'dur.

73 Zira gökleri ve yeri gerçek bir amaca mebni olarak yaratan O'dur. O ne vakit "Var ol!" derse, (varlık) hemen varoluş sürecine girer: O'nun sözü (sanal değil) tahakkuk eden bir gerçekliktir.[6] Ve Sur çalındığında, otorite yalnızca O'na ait olacaktır. O gerçekliğin algılanamayan kısmını da, algı kapsamına giren kısmını da bilendir: O her hükmünde tam isabet edendir, her şeyden haberdar olandır.

---

1 Bu ibarenin iki anlamı vardır: "Dinlerini oyun ve eğlence hâline getiren kimseler" veya "Oyun ve eğlenceyi din hâline getiren kimseler." Râzî, Kurtubî, Ebussuud ve Âlûsi bu ikinci anlamı alternatif bir anlam olarak anarlar.

2 Kur'an'da sadece bu âyette gelen *en tubsele* ve *ubsilû* kelimelerini ikisi de Arapça kökenli olan *rehin* ve *hapis* ile karşılamak, çeviride eşdeğerliliğe aykırıydı. Biz de, 'kaynak dildeki nadir kelimeye hedef dilde nadir karşılık' ilkemiz gereği "ipotek" ile karşıladık.

3 Yani: Geçmişleri azap, gelecekleri serap ola-

cak. Bu ibare, Allah dostları için Kur'an'da muştulanan "onlar gelecekten dolayı endişe, geçmişten dolayı hüzün duymayacaklar" ifadesinin zıddı olarak okunabilir.

4 Nahivcilere göre bu ibaredeki *el-hudâ* haber, *hudallah* ise mübtedadır. Bu yaklaşım bir ifadenin gramerini mânasına önceleyen bir yaklaşımdır. Her tür hidayetin Allah'a atfı Kur'an'daki uluhiyet anlayışına en uygun olandır ve bunun için de *hudallah* terkibini haber, *el-huda* lafzını ise mübteda olarak okumak Kur'an'ın genel üslûbuna daha uygun düşmektedir. Arap dilinin büyük otoritesi Sîbeveyh (ö. 180/769) *el-Kitab*'ında şöyle der: "Nahivcilerin çoğunluğu bir ifadenin gramerini düzelteceğim diye anlamını göz ardı ederler. Hâlbuki sözün anlamı irabından çok daha önemlidir." İbn Hişam da şöyle der: "Metnin irabını gözeten dilciler mânanın gereğini göz ardı ettiler" (Nkl: *İtkân* II, 261) Nahivcilerin ön kabulleri dışına çıkmak zorunda kaldığımız çeviri örneklerimizin gerekçesi budur.

5 Teslimiyet insanın Allah'a karşı esas duruşu, namaz bu duruşun pratiğidir (*Salât* için bkz: 87:15, not).

6 *Kavluhu'l-hakk*, maddî dünyanın sanallığına dair eşyanın hakikatini yok sayan tüm spekülatif yaklaşımları kökten dışlayan bir ifadedir.

74 HANİ bir zamanlar İbrahim babası Azer'e[1] demişti ki: "Sen putları mı ilâh ediniyorsun? Görüyorum ki, sen ve toplumun apaçık bir sapıklık içindesiniz!"

75 İşte böylece biz, İbrahim'e göklerin ve yerin hükümranlığı hakkında bir bakış açısı kazandırdık ki, kalben mutmain kimselerden olsun.[2]

76 Ve gece karardığında bir yıldız gördü ve haykırdı: "Benim Rabbim bu!"[3] Fakat yıldız batınca dedi ki: "Ben batanları sevmem".[4]

77 Sonra ayın doğuşunu görünce "İşte Rabbim bu!" dedi. Fakat o da batınca dedi ki: "Doğrusu eğer Rabbim beni doğru yola iletmeseydi, ben de kesinlikle sapıtan kimselerden olurdum!"

78 Nihayet güneşin doğuşunu gördü ve "Benim Rabbim bu; (zira) bu en büyüğü!" dedi. Fakat o da kaybolunca "Ey kavmim!" diye seslendi, "Ben sizin şirk koştuğunuz şeylerde yokum!"[5] 79 Artık ben, her türlü bâtıldan yüz çevirerek bütün varlığımla gökleri ve yeri yaratana yöneldim; ve ben O'ndan başkasına ilâhlık yakıştıranlardan değilim![6]

80 Ve toplumu onunla tartışmaya girdi. Dedi ki: "Beni doğru yola ileten O olduğu hâlde, siz Allah hakkında hâlâ benimle tartışıyor musunuz? Ben sizin şirk aracı kıldığınız şeylerden korkmuyorum;

﴿١٣١﴾

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي
أَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلٰلٍ مُبِينٍ ۝ وَكَذٰلِكَ نُرِي إِبْرٰهِيمَ
مَلَكُوتَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ۝
فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَا كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ
قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ ۝ فَلَمَّا رَأَا الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هٰذَا
رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ
الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ۝ فَلَمَّا رَأَا الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا
رَبِّي هٰذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا
تُشْرِكُونَ ۝ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوٰتِ
وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝ وَحَاجَّهُ
قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدٰىنِ وَلَا أَخَافُ
مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ
شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ۝ وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ
وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ
سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝

Rabbimin dilemediği hiçbir şey gerçekleşmez, Rabbim ilmiyle her şeyi kuşatır: siz hâlâ bunu düşünemiyor musunuz? 81 Hem ben Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden neden korkacakmışım? Üstelik siz, Allah katından geçerli bir deliliniz olmadığı hâlde Allah'a şirk koşmaktan korkmazken? Şu hâlde eğer biliyorsanız, iki taraftan hangisi kendini güvende hissetmeye daha lâyıktır, (söylesenize)?—>

1 Kitab-ı Mukaddes'e göre Terah, Eusebius'a göre Aser (Athar). Yaklaşık MÖ. 2100 (veya 2300) civarında Ur'da yaşamış bir saray heykeltıraşı. Bir Keldani devleti olan Ur, Ur-Nammu tarafından kurulmuştu. Muhtemelen "Nemrud" ismi de buradan mülhemdi. Urluların binlerce putu arasında "Ay Tanrısı" olan *Nannar* ve "Güneş Tanrısı" olan *Şamaş* en ünlüleri idi. Ayrıca yıldızlara da perestiş ediyorlardı. Pasajın ilerleyen âyetlerinde Hz. İbrahim'in "yaratan" değil "yaratılan" olduğunu isbat ettiği ay-güneş-yıldız teslisi, işte içinden çıktığı toplumun putlaştırdığı bu unsurlardı.

2 *İkân* ile ilgili bkz: 2:4, not 9.

3 Farklı kelam ekolleri, kendi savundukları 'tenzih' ve 'ismet' doktrinleri doğrultusunda bir anlam üretebilmek için bu ibareyi soru formuna çevirerek, alternatif anlam arayışına girmiş-

lerdir. Bu ibare her türlü teolojik tartışmadan ve mülahazadan uzak bir biçimde okunduğunda bu anlama gelmektedir. Kaldı ki, Hz. Peygamber'den bunun aksi bir anlamı destekleyen herhangi bir rivayet de nakledilmemiştir. Metnin görünen anlamını destekleyen Taberî'nin naklettiği İbn Abbas kaynaklı rivayet, bazı müfessirler tarafından sırf Eş'ari doktrinine aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir (Bkz: Râzî). Ne ki, bu ibareyi soru formuna taşımak bizi daha başka problemlerle yüz yüze getirecektir. 77. âyetin sonundaki "batınca dedi ki: 'Doğrusu, eğer Rabbim beni doğru yola iletmezse, ben de kesinlikle sapıtan kimselerden olurdum!" ifadesi, "benim rabbim bu" ibarelerini "istifhâmî" ya da "inkârî" yapmaya yetmez, ancak Hz. İbrahim'in, kendisini dinleyen bir guruba gerçek Allah inancını öğretebilmek için, tek kişilik bir temsil sergilediği akla gelebilir. Bu âyetlerin Hz. İbrahim'in imana davetini dile getiren 74 ve 75. âyetlerin ardından gelmesi, onun bu ilâhî yöntemi yine bir sevk-i ilâhî ile uyguladığını gösterir. 83. âyette geçen *huccetuna*'dan (isbat yöntemimiz) yola çıkarak, bu yöntemin Allah'ın kendi zâtına ait bir yöntem olduğunu anlıyoruz. Dolayısıyla bunun doğruyu bulmak için entelektüel bir muhakeme ve görünenlerden görünmeyene ulaşma yöntemi olduğu da anlaşılmış olmaktadır. Buradan hareketle, uluhiyyet ve vahdaniyeti kavramak ve isbat etmek için kullanılan bu muhakeme tekniğiyle amaçlanan sonuca bakmak en doğru yaklaşım olacaktır.

4 "Ben batanları sevmem"in zımni karşılığı şudur: iman etmek sevmektir; inandığınızı sevgi dünyanıza dahil etmek, hatta hakim etmektir.

5 Kuşeyri Hz. İbrahim'in tevhide yürüyüşü sırasındaki üç durak olan yıldız, ay ve güneş sembollerini İslâm'ın üç bilgi sistemine tatbik eder: 1) Akıl temeli üzerine kurulu Burhan Bilgi Sistemi, 2) Vahiy temeli üzerine kurulu Beyan Bilgi Sistemi, 3) Sezgi temeli üzerine kurulu İrfan Bilgi Sistemi (*Risâle*, Kahire, 1991, s. 287).

6 Allah Rasulü'nün belli bir dönem namazların girişinde *subhâneke* yerine okuduğu âyettir.

<—82 İmana ulaşan ve imanlarına zulüm[1] bulaştırmayanlar var ya: işte onlardır güvene lâyık olanlar; zira onlar doğru yoldadırlar."

83 İşte bu, toplumuna karşı kullanması için İbrahim'e verdiğimiz isbat yöntemimizdi.[2] Biz, dilediğimiz kimseyi derece derece (hakikate) yüceltiririz.[3] Hiç şüphesiz senin Rabbin her hükmünde tam isabet edendir, her şeyi tarifsiz bilendir.

84 Ona İshak'ı ve Yakub'u bağışladık; ve daha önce Nûh'u ilettiğimiz gibi hepsini de doğru yola ilettik. Onun neslinden Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u (seçtik).[4] İşte Biz, iyilik yapanları böyle ödüllendiririz; 85 ve Zekeriyya'yı, Yahyâ'yı, İsa'yı ve İlyas'ı[5] da (seçtik): hepsi de dürüst ve erdemli kimselerdendi. 86 İsmail'i, Elyesa'yı, Yûnus'u ve Lût'u da (seçtik). Ve Biz onlardan her birini çağının diğer insanlarına üstün kıldık. 87 Onların atalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden kimilerini de...

İşte onların hepsini Biz seçtik ve dosdoğru bir yola yönelttik.

88 Bu Allah'ın rehberliğidir: O bununla kullarından dilediğini doğru yola ulaştırır. Eğer onlar şirk koşmuş olsalardı, yapmış oldukları her şey kesinlikle boşa gitmiş olurdu. 89 (Ne ki) Biz onlara vahiy, (onunla) hükmedecek yetenek ve peygamberlik verdik.

١٢٧

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوٓا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ
وَهُمْ مُهْتَدُونَ ۝ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنَاهَآ اِبْرٰهِيمَ عَلٰى
قَوْمِهٖ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَآءُ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ۝
وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ
قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسٰى
وَهٰرُونَ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ۝ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى
وَعِيسٰى وَاِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصّٰلِحِينَ ۝ وَاِسْمٰعِيلَ
وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعٰلَمِينَ ۝
وَمِنْ اٰبَآئِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنٰهُمْ وَهَدَيْنٰهُمْ
اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِى بِهٖ مَنْ يَشَآءُ
مِنْ عِبَادِهٖ وَلَوْ اَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
۝ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ
فَاِنْ يَكْفُرْ بِهَا هٰٓؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا
بِكٰفِرِينَ ۝ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ قُلْ
لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعٰلَمِينَ ۝

Şimdi eğer ötekiler bu hakikatleri inkâr etmekte direniyorlarsa, iyi bilsinler ki Biz onlara asla nankörlük etmeyecek insanları vekil kılmışızdır; 90 işte şu Allah'ın doğru yolu gösterdiği insanları... O hâlde sen de onların rehberliğine uy![6] (Ve) de ki: "Sizden bunun için bir karşılık beklemiyorum. Unutmayın ki o, bütün insanlığa bir öğütten ibarettir![7]

---

1 Rasulullah, buradaki *zulm* sözcüğünü "şirk" olarak tefsir etmiş ve buna da Lokman 13'ü delil göstermiştir (Buhârî ve Müslim). Âyetin ibadet ya da isyanla değil imanla ilgili olan bağlamı bu rivayeti destekler (Râzî).

2 Bu isbat yöntemi, hem her insana olduğu gibi Hz. İbrahim'e de doğuştan verilen muhakeme yeteneğine, hem de bir sevk-i ilâhîye delalet edebilir. Fakat 74-75. âyetler, bu yöntemi Hz. İbrahim'in ilâhî gözetim altında uyguladığını düşünmemizi gerektirir.

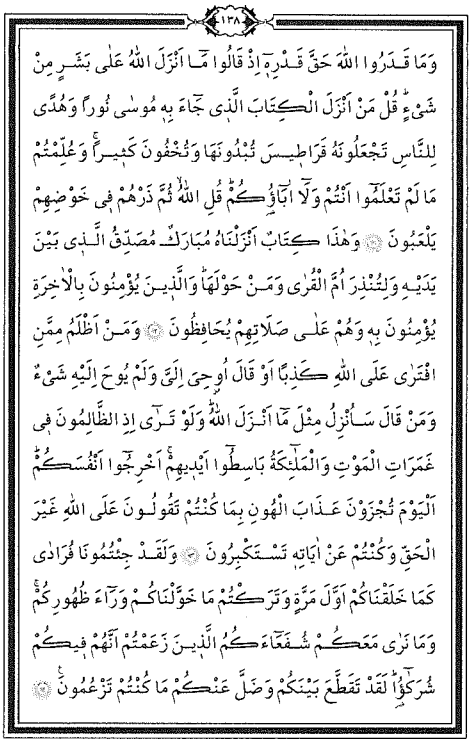
3 Burada, Hz. İbrahim'i Allah'ın varlığına ve birliğine ulaştıran muhakeme sırasında Mutlak Hakikate ulaşmada basamak olarak kullandığı araçlara bir atıf yapılmaktadır.

4 Bu isimler, Hz. İbrahim'in Bakara 124'te dile gelen duasına Allah'ın bir icabeti gibidir.

5 İlyas için bkz: 37:123, not. MÖ 880-850 arasında, zamanın moda sapması olan Baal putçuluğuna karşı destânî bir mücadele verdi.

6 Hakikat kesintisiz, sürekli akan bir nehir gibidir. Ne yenidir, ne eskidir: eskimezdir.

7 *Zikrâ*: İlahi bir yadigar.

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ إِذْ قَالُوا مَآ أَنزَلَ اللّٰهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن
شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَآءَ بِهٖ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى
لِّلنَّاسِ تَجْعَلُونَهٗ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ۚ وَعُلِّمْتُم
مَّا لَمْ تَعْلَمُوٓا أَنتُمْ وَلَآ ءَابَآؤُكُمْ ۖ قُلِ اللّٰهُ ۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ
يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ
يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ۗ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْءَاخِرَةِ
يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ
افْتَرَىٰ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ
وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَآ أَنزَلَ اللّٰهُ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي
غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا أَيْدِيهِمْ ۖ أَخْرِجُوٓا أَنفُسَكُمُ ۖ
الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ
الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ ءَايَٰتِهٖ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ
كَمَا خَلَقْنَٰكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُورِكُمْ ۖ
وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ
شُرَكَٰٓؤُا ۚ لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

91 Onlar "Allah hiç bir insana hiçbir şey indirmemiştir" derken Allah'ı hakkıyla takdir edemediler.[1] De ki: "Kim indirdi Musa'nın insanlara bir ışık ve rehber olarak getirdiği ve sizin papirüs parçalarına dönüştürdüğünüz, çok gizlediğiniz hâlde sadece gösteriye açtığınız, sizin ve atalarınızın bilmediği birçok şeyi kendisi sayesinde öğrendiğiniz kitabı?"

"Allah'tır!" diye cevap ver! Sonra da bırak, daldıkları boş laflarla oyalanıp dursunlar.

92 Bu da, şehirlerin anasında[2] ve onun çevresinde bulunanları uyarman için indirdiğimiz, bereket kaynağı, kendisine kadar gelen hakikatleri doğrulayan ilâhî bir kelamdır. Âhirete inanan kimseler buna da inanırlar. (Allah'a karşı esas duruş olan) namazlarını[3] muhafaza edenler de işte onlardır.

93 Allah hakkında yalan uyduran ya da kendisine hiçbir şey indirilmediği hâlde "Bana da indirildi" diyen ve "Allah'ın indirdiğine benzer şeyleri ben de indirebilirim" iddiasında bulunan kimseden daha tahripkar biri olabilir mi?

Ölüm sancısıyla kıvranırken melekler ellerini uzatarak "Ruhlarınızı teslim edin! Allah'a doğru olmayan şeyler atfettiğiniz ve O'nun mesajlarına karşı kibrinizden dolayı bugün onur kırıcı bir cezaya çarptırılacaksınız!" dediklerinde, bir görmeliydin o zalimleri!

94 Ve (Allah diyecek ki): "İşte şimdi bize yapayalnız geldiniz, tıpkı ilk yarattığımız gibi; size verdiğimiz her şeyi arkanızda bıraktınız. Sizin lehinize Allah'a ortak olduğunu sandığınız o şefaatçilerinizi neden şimdi yanınızda göremiyoruz? Artık aranızdaki bütün bağlar kopmuştur ve bütün dost sandıklarınız sizi yapayalnız bırakmıştır."

---

1 "Allah'ı hakkıyla takdir etmek", Allah'ın hakkını bilmekle olur. Allah'ın hakkını bilen, Allah'a hakkını teslim eder. Bunun bir tek yöntemi vardır: Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmak. Yani müslüman olmak, Allah'a hakkını teslim etmektir.

2 Bu âyetin indiği bölgede 'anakent' Mekke idi. Çünkü tüm Arabistan'da taşıdığı tarihî, dinî ve ticarî misyon gereği Mekke, kelimenin tam anlamıyla bir 'merkez' işlevi görüyordu. Bir çağın "anakenti" o çağı yöneten merkezdir. Bu âyet, "ilâhî mesajın taşınacağı öncelikli mekân neresidir" sorusuna bir cevap teşkil etmektedir. (*Ummu'l-Kura*) ifadesi Mekke'nin kutsallığıyla ilgili değildir. Bölgedeki merkezi yerleşim yeri olmasıyla alâkalıdır.

3 *İkâme* fiiline isnat edilmeden yalınkat kullanılan *salat*'larda, kelimenin kök anlamına istinaden kulun Allah karşısındaki esas duruşu vurgusu baskındır (Krş: 87:15, not).

95 KUŞKUSUZ Allah'tır tohumu ve çekirdeği yaran, bir süreçte ölüden diriyi var eden ve diriden ölüyü çıkaran.[1]

İşte budur Allah! Peki, nasıl oluyor da böylesine savruluyorsunuz!

96 O'dur tan yerini ağartan ve geceyi dinlenme vakti, güneşi ve ayı zamanı tayin ölçüsü kılan.[2] Bunlar, her şeyi bilen sonsuz kudret sahibinin iradesiyle tayin ve tesbit edilmiştir.

97 Dahası, karanın ve denizin zifiri karanlığında onlara bakıp yolunuzu bulabilesiniz diye sizin için yıldızları var eden O'dur. Doğrusu Biz bu mesajları öğrenmeye gönüllü olanlar için açıklıyoruz.

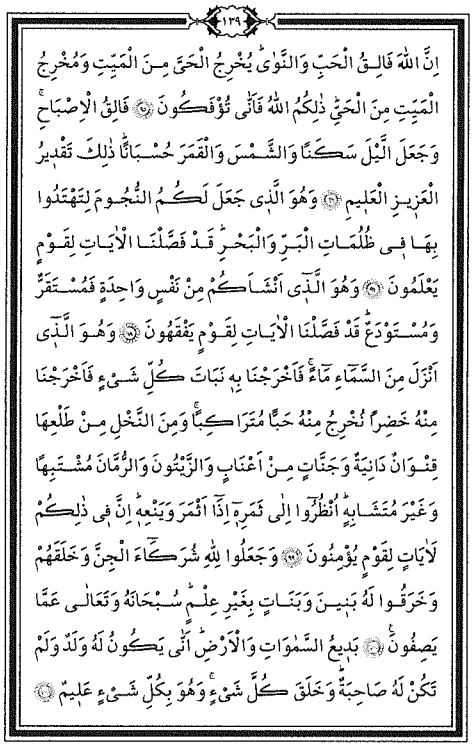
98 Yine O'dur sizi bir tek canlıdan ortaya çıkaran; ve (her biriniz için) geçici ve kalıcı bir yer (tayin eden).[3] Doğrusu Biz bu mesajları kavrama yeteneği olan insanlara açık ve anlaşılır kılıyoruz.

99 O'dur gökten yağmuru indiren. İşte Biz bu yolla her tür bitkiyi tomurcuklandırdık, ondan da yemyeşil bir çim meydana getirdik, ondan ise birbiri üzerine binmiş tahıl taneleri çıkarıyoruz. Yine hurma ağacının tomurcuğundan sık salkımlı hurmalar, üzüm bağları, zeytin ve nar ağaçları;[4] biri diğerine çok benzeyen ve biri diğerinden çok farklı.[5] Ürün verdiği ve olgunlaştığı zaman meyvesine bakın! Hiç kuşkusuz bütün bunlarda inanacak insanlar için derin mesajlar vardır.

100 Fakat görünmez varlık türlerine Allah'a denk bir makam yakıp yakıştırdılar, oysa ki onları da O yaratmıştı. Bir de cehaletleri yüzünden O'na oğullar ve kızlar peydahladılar.

O'nun aşkın ve yüce olan zâtı, insanların her tür tasavvur ve tahayyüllerinin üzerindedir.

101 Gökleri ve yeri, örneksiz yaratandır. O'nun hiçbir zaman bir eşi olmadığı hâlde nasıl çocuk sahibi olabilir? Kaldı ki, her şeyi yaratan O'dur ve O her şeyi bilmektedir.

---

1 *İnne* edatının yapısı gereği nasbettiği ismine 'tümleç' vurgusu yüklemek gerektiği için, bu tür cümleler genellikle devrik çevrilmelidir. Bu tarz bir çeviri, Allah'ı, "Allah...yarandır" gibi mahdut bir eylemiyle tanımlamak yerine, eylemi Allah'tan bağımsız algılamama amacına matuf olan "Allah'tır...yaran" gibi doğru ve hikmetli bir yaklaşımı da öne çıkarmaktadır. Arap dilinde isim süreklilik ve sabitliğe delalet ederken fiil bir süreç içinde yenilenmeye ve değişkenliğe delalet eder (*İtkân* II, 316). Âyette ölüden diri çıkarmak fiille (*yuhricu*) ifade edilmiş, çünkü hayata gelmenin yasası bir sürece bağlı olarak sürekli yenilenme ve değişimdir.

Diriden ölüyü çıkarmak ise isim (*muhricun*) olarak gelmiştir, çünkü ölmek hayata gelmek gibi zorunlu bir sürece bağlı kılınmamıştır. "Bir süreçte" ifadesi, fiil formunun bu özelliliğinin çeviriye yansımasıdır.

2 Bir önceki ve bir sonraki âyet de dikkate alındığında, burada sayılan şeyler insana olan yararları açısından ele alınmıştır.

3 Taberî, Ebu' Ubeyde'den naklen *mustekar*'ın babanın sulbü, *mustevda*'ın annenin rahmi olduğu görüşünü nakleder. İbn Abbas, Mücâhid ve Said b. Cübeyr'in yaklaşımları bunun tam tersidir (Taberî). Geçici yer-kalıcı yer ile anne karnı-hayat, dünya-âhiret kastedilmiş olabileceği gibi, insanın beşeri/geçici-ruhani/kalıcı boyutu da kastedilmiş olabilir. Yahut erkek-dişi, sperma-yumurta. "Bazının hanesi var, bazısı gurbette" şeklinde de anlaşılabilir (Krş: 11:6 ve 47:19).

4 Zeytin vahdeti, nar kesreti temsil eder. Nar holografik bir meyvedir. Her bir tanesi bütünü temsil ettiği gibi, bütün de taneyi temsil eder. Kesrette vahdetin timsalidir.

5 İkisi de kendi başına yetişir ve kültür bitkisi değildir. Fakat ikisinin de tadı, şekli, rengi, kullanım alanı farklıdır.

102 İşte Rabbiniz Allah budur: O'ndan başka ilâh yoktur, her şeyin yaratıcısıdır. O hâlde yalnızca O'na kulluk edin! Çünkü O'dur her şeyi koruyup gözeten.

103 Hiçbir beşeri görüş ve tasavvur O'nu kuşatamaz, fakat O her türlü beşeri görüş ve tasavvuru çepeçevre kuşatır:[1] Yalnızca O'dur her şeye nüfuz eden, her şeyden haberdar olan.[2]

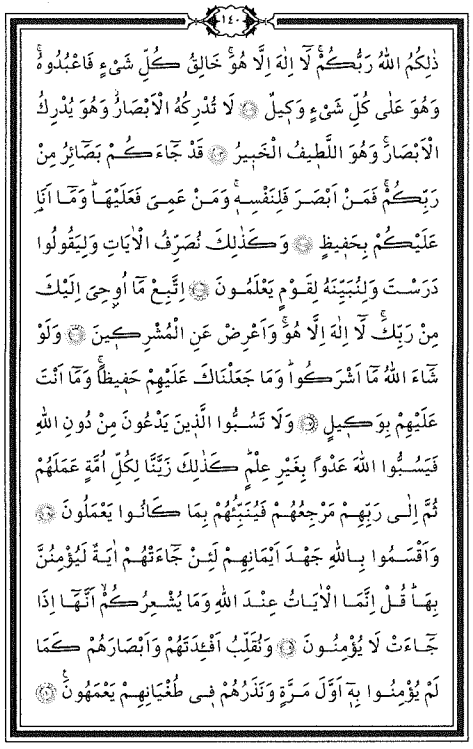
104 Doğrusu, Rabbinizden size (vahiy gibi) bir bilinç kaynağı gelmiştir.[3] Artık kim (vahyin gösterdiği hakikati) görmek isterse kendi lehine, kim de körlüğü tercih ederse kendi aleyhinedir. Ben sizi engelleyecek değilim.[4]

105 İşte böylece Biz, mesajlarımızı çok boyutlu olarak dile getiriyoruz ki "Sen dersini almışsın!" desinler; dahası öğrenmeye gönüllü bir topluluğa onu açıklayabilelim.

106 Sen Rabbinden sana vahyedilene uy - O'ndan başka ilâh yoktur- ve başkalarına ilâhlık yakıştıranlardan yüz çevir!

107 Eğer Allah (aksini) dileseydi, onlar (Allah'a rağmen) şirk koşamazlardı.[5] Ne Biz seni onlara muhafız yaptık, ne de sen onları korumakla yükümlüsün.[6]

108 Onların Allah dışında yalvarıp yakardığı kimselere sövmeyin ki, onlar da cehaletin verdiği nefretle Allah'a sövmesinler:[7] Zira Biz her topluma kendi yaptıklarını güzel gösterdik.[8] Sonuçta onlar Rablerine dönecekler: İşte o zaman yaptıkları kendilerine bir bir haber verilecektir.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ ۚ
وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝ لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ
الْاَبْصَارَ ۚ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ۝ قَدْ جَآءَكُمْ بَصَآئِرُ مِنْ
رَبِّكُمْ ۚ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَآ اَنَا
عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ۝ وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ وَلِيَقُولُوا
دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهٗ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝ اِتَّبِعْ مَآ اُوحِيَ اِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ۝ وَلَوْ
شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكُوا ۚ وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۚ وَمَآ اَنْتَ
عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ۝ وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ
ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝
وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ
بِهَا ۚ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ ۙ اَنَّهَآ اِذَا
جَآءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَنُقَلِّبُ اَفْـِٕدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا
لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٖٓ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝

109 Şimdi kendilerine bir mucize gösterilmesi hâlinde bu vahye iman edeceklerine dair var güçleriyle yeminler ediyorlar. De ki: "Tüm mucizeler Allah katındadır!" Ve farkında değil misiniz ki,[9] onlara bir mucize gelmiş olsaydı dahi yine de inanmazlardı.

110 Biz de onların gönüllerini ve gözlerini çeviriverirdik, tıpkı ilk başta ona inanmadıkları konumda olduğu gibi; ve Biz onları küstahça taşkınlıkları içinde kör ve şaşkın debelenmeye terkederiz.

---

1 O'nun zâtı insanın sadece göz ufkunu aşmaz, aynı zamanda tasavvur ve tahayyül ufkunu da aşar.

2 Latîf ismi Habîr ile birlikte geldiğinde, ikincisi birincisini açıklar.

3 *Besâir* için bkz: 7:203 ve 17:102, notlar.

4 Tefsirler, *hafîz* sıfatını *rakîb* anlamına alarak, bu âyeti ya da en azından âyetin son cümlesini Hz. Peygambere atfetmişlerdir. Âyetin ait olduğu pasajda söyleyen Allah'tır ve bunu değiştirecek başkaca bir gerekçe de bulunmamaktadır. Âyetin bu son cümlesi ise Allah'ın insana verdiği iradeyi yok saymayacağına, onun seçimine saygı göstereceğine, önce akıl verip sonra da

yokmuş gibi davranmayacağına delalet eder ve bunu en güzel veren anlam da şudur: "Ben sizi engelleyecek değilim". Çünkü *hıfz* "zarar veren şeyleri engellemeyi" de içerir.

5 Bu ibarenin eliptik karakteri göz ardı edildiğinde, Kur'an'ı kendi kendisiyle çelişir göstermek işten bile değildir. Zira 148. âyette müşriklerin ağzından "Eğer Allah dileseydi biz şirk koşmazdık" ifadesi yerilerek nakledilir. Dolayısıyla âyet 10:99 gibi âyetler ışığında anlaşılmalıdır. Parantez içi açıklamaların gerekçesi budur.

6 Olumsuzluk edatının haberi *ba* ile gelirse, olumsuzlanan işin istenilse dahi yapılmasının imkan ve/veya ihtimalinin yokluğuna delalet eder. Bir eylemi fiille reddetmek onu öznenin zâtından değil sıfatından nefyetmektir. Fakat ism-i faille nefyetmek onu öznenin zâtından nefyederek imkan ve ihtimali dışlamaktır. Dolayısıyla "sen onları korumakla yükümlü değilsin" anlamının, "istesen de koruyamazsın" anlamını içerdiği kabul edilmelidir.

7 Âyette akıllı varlıklar için kullanılan ellezîne kullanılmıştır. Dolayısıyla burada tanrılaştırılan kişilere (zımnen tanrılaştıran kişilere de) sövmek kastedilmektedir. Davette küfür ve hakaret, küfür ve hakarette ise davet yoktur. Zira bu hem duyguları incitir, hem de savunulan değerleri küfür ve hakarete açık hâle getirir.

8 Zımnen: Şirki anlayışla karşılamayın, fakat şirke bulaşmış insanın durumunu anlamaya çalışın!

9 Alternatif anlamları: "iyi bildiğiniz bir şeydir"; ya da "Ah, bilemezsiniz siz" (İbn Atıyye); veya "siz farkına varamazsınız" (Zemahşerî).

111 Eğer Biz onlara melekleri indirmiş olsaydık, ölüler de onlarla konuşmuş olsalardı, (gerçeği isbat edecek) her şeyi de onların önüne sermiş olsaydık, Allah dilemedikçe yine de iman etmezlerdi.[1] Fakat onların çoğu (bunu) bilmezden gelirler.

112 Ve böylece Biz, görünür-görünmez şeytanları[2] her peygambere düşman kıldık. Onlar aldatmak amacıyla birbirlerine yaldızlı yalanları telkin ediyorlar.[3] Ama eğer Rabbin dileseydi, onlar bunu yapamazlardı:[4] o hâlde onlardan da, uyduruk teorilerinden de uzak dur! 113 Zaten onların bundan amacı, âhirete inanmayanların gönüllerini o (yaldızlı yalanlarla) çelmektir ki, berikiler ondan hoşlansınlar ve ulaşmak için çabaladıkları kötü sonuca ulaşabilsinler.[5]

114 (De ki): "Hakikati açık ve net bir biçimde ortaya koyan bu ilâhî kelamı size gönderen O iken, (iyi ve kötüyü belirlemede) O'ndan başka bir hakem mi arayayım?"

Dahası kendilerine önceden vahiy emanet ettiklerimiz bilirler ki, bu (Kur'an) Rabbin tarafından indirilmiş olan bir hakikattir: öyleyse (ey muhatab), sakın kuşku duyanlardan olma! 115 Zira Rabbinin sözü aslına sadık olarak (yerine ulaşmış) ve adâletle uygulanmıştır: O'nun sözlerini alıp da yerine başka bir söz koyacak hiçbir güç yoktur: Zira her şeyi işiten, her şeyi bilen sadece O'dur.

وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَآ اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا
عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُٓوا اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ۝ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ
عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِى بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ
زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ
وَمَا يَفْتَرُونَ ۝ وَلِتَصْغٰٓى اِلَيْهِ اَفْـِٔدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْاٰخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ۝ اَفَغَيْرَ
اللّٰهِ اَبْتَغِى حَكَمًا وَهُوَ الَّذِٓى اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتٰبَ مُفَصَّلًا
وَالَّذِينَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْلَمُونَ اَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ
بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ۝ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝
وَاِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ مَنْ فِى الْاَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ
اِنْ يَّتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ ۝ اِنَّ رَبَّكَ
هُوَ اَعْلَمُ مَنْ يَّضِلُّ عَنْ سَبِيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ۝
فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيٰتِهٖ مُؤْمِنِينَ ۝

116 Eğer yeryüzünde yaşayan kitlelerin ardına düşersen seni Allah yolundan saptırırlar: Onlar yalnızca bâtıl inancın[6] peşinden giderler ve onlar sadece kitle psikolojisiyle[7] hareket ederler.

117 Hiç kuşkusuz senin Rabbin, kimin kendi yolundan saptığını kimin de doğru yolda olduğunu en iyi bilendir.

118 O hâlde, üzerine Allah'ın adının anıldığı şeylerden yiyin;[8] tabi ki O'nun âyetlerine içten inanıyorsanız!—>

---

1 "Allah insanın hidayetini ne zaman diler?" sorusunun doğru cevabı bellidir: "İnsan dilediği zaman" (Bkz: 47:17; 2:26; 24:21 ve ilgili notlar).

2 *İns* ve *cin* 18 yerde birlikte kullanılır. Birlikte kullanıldığı yerlerde genellikle "görünen-görünmeyen" iradeli varlık çiftini ifade eder. *İns*'in kökü olan *uns*, "yakın olan, bilinen, görülen"dir ki *vahşî* olanın karşıtıdır. Nasıl ki *ins*'in karşıtı *cinn* ise, *insan*'ın (aslı *insiyân*) karşıtı da *cânn*'dır. "Toplum"u ifade eden *nâs* ise *ferd*'in karşıtıdır. Görünen şey yakınlık ve ilgi, görünmeyen şey korku ve kaygı nedenidir. Birlikte geldiği her yerde "iradeli varlıkların hepsi" vurgusunu taşır. Görünen kısmında bir numarayı *insân*, görünmeyen kısmında bir numarayı *cânn* temsil eder. Âdem ve Şeytan karşıtları da bu çiftle alâkalıdır. *İns-cinn* karşıtlığı

mesela Rahmân sûresinin tekrar âyetlerindeki kumâ zamirlerinde olduğu gibi bir hakikatin iki yüzünü ihsas eder (Krş: 76:1, not 2).

3 Bu telkinin "vesvese" olduğunu, daha önce indiği kesin olan Nâs sûresinden anlıyoruz (Krş. âyet: 121).

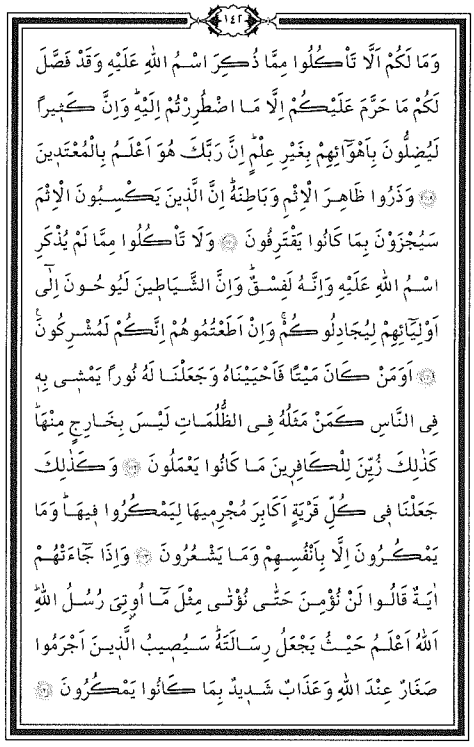
4 Sözgeliminden: "..ama dilemedi". Kötülüğün hep var olacağına dair yasaya atıf.

5 "Ağacın ya da yaranın kavlayan kabuğu" anlamına gelen *iktiraf*, genellikle olumsuz anlamda kullanılır (Râğıb). Bu âyet bir üstteki âyetle bağlantılı olarak, âhirete inanmayan kimselerin parlak ve yaldızlı teorilere aldanarak, kendilerini aldatan görünür görünmez şeytanların ekmeğine yağ sürdüğünden söz eder. Esed, 112. âyette yer alan "aldanışa" atıf olan *ileyhi* ve *yerdavhu*'daki zamirleri, ikna edici bir delil sunmadan Allah'a ait olarak yorumlar, fakat bunun için hiçbir delil sunmaz.Âyetin muhtevasını tersine çeviren böyle bir tasarrufun güçlü bir karineye dayanması şarttır.

6 *Zann*, burada "bâtıl inanç" anlamında kullanılmaktadır. Bununla, yığınların sırf yaygın bâtıl inançlara ve varsayımlara dayalı olarak ortaya koydukları iyi ve kötü, helâl ve haram, sevap ve günah ölçütlerinin keyfiliğine dikkat çekilmektedir. Bu cümleden olarak cahiliyye Araplarının birtakım hayvanları bâtıl inançlarla kutsayarak onların etini yemeyi kendilerine yasaklamaları zikredilebilir. Devamındaki âyetler bunun ifadesidir.

7 *Yahrusûn*, "sahte ve aldatıcı olanın peşinden gidenler" anlamına. Körü körüne taklit ve bilinçsizce hareket edenlere atıf (Taberî ve Râzî). Kitle psikolojisi güdüleme ve şartlandırmalara dayandığı için, bu şekilde bir çeviri bize âyetin maksadına daha uygun göründü.

8 Bir sonraki âyetle birlikte zımnen: İnsan kim adına yaşıyorsa, onun adına hayvan kesmiş olur.

١٤٢ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ
لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا
لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ
۞ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ
سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ۞ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ
اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ
أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ
۞ أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ
فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا
كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۞ وَكَذَٰلِكَ
جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا
يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ۞ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ
آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ
اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا
صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ۞

<—119 Kaldı ki Allah, -mecbur kaldığınız hâller dışında- yasakladığı şeyleri size ayrıntılı olarak açıkladığı hâlde,[1] O'nun adının üzerlerine anıldığı şeyleri niçin yemiyorsunuz? Fakat, (bu tür konularda) birçokları, sahih bir bilgiye dayanmaksızın sırf kendi kişisel görüşleriyle (yasak alanını genişleterek) başkalarını saptırmaktadır: Kuşkusuz Rabbin haddini aşanları çok iyi bilmektedir.[2]

120 Ve günahın açığını da gizlisini de bırakın! Unutmayın ki, günahkar kimseler işledikleri yüzünden cezalandırılacaktır. 121 Üzerine Allah'ın adı anılmayıp (başkasının adı anıldığı için) fısk olduğu muhakkak olan şeylerden yemeyin.[3] Ve şeytanlar[4] kendi dostlarına, sizi (iyi ve kötüyü belirleme konusunda) tartışmaya çekmeyi telkin ederler; ve eğer onlara uyarsanız, hiç kuşkusuz siz Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştırmış olursunuz.

122 HİÇ (manen) ölüyken hayat verdiğimiz ve insanlar arasında yolunu bulması için kendisine ışık tuttuğumuz kimse, içinden çıkma imkanı bulamayacağı[5] zifiri karanlıklara gömülüp giden kimse gibi olur mu?[6]

İşte inkârcılara yaptıkları böyle güzel görünür. 123 Ve böylece her ülkede, entrika ve hile düzenini kuran düzenbaz suçluları oranın el üstünde tutulan kimseleri yaparız: Fakat çevirdikleri entrikalar yalnız kendi aleyhlerine olur da, onu dahi anlamazlar.

124 Ne zaman onlara bir âyet gelse, "Allah'ın peygamberlerine verdiklerinin benzeri bize de verilmedikçe inanmayız" derler. (Oysa ki) risaletini kime vereceğini en iyi bilen Allah'tır. Suç işlemekte ısrar edenler, Allah katında aşağılanacak ve entrikalarından dolayı şiddetli bir azaba çarptırılacaklardır.

---

1 Ayrıntılı olarak açıklandığı ifade edilen şeylerin, bu sûreyle neredeyse eşzamanlı olarak inen 16:114-116. âyetlerde yer aldığı görülmektedir. Sûre olarak Enâm'ın Nahl'den önce indiği yaygın olarak kabul görse de, en azından bu âyetlerin Nahl sûresinin ilgili âyetlerinden sonra indiği kesindir.

2 Bu âyet eşyada asıl olanın mubahlık olduğu ilkesine zemin teşkil eden âyetlerin başında gelir (Krş: 3:93). Burada vahiy, açıkça yasak sınırlarının keyfî ve bâtıl inanca dayalı olarak genişlemesine karşı çıkıyor. Yasakların ayrıntılı olarak açıklandığını ifade eden âyet, bunların dışında kalanları 'haram' saymada ısrar edenleri açıkça yeriyor. Bu âyette "haddi aşma" ifadesi, genel kullanımın aksine "yasak sınırlarını genişletme, Allah'ın haram kılmadıklarını haram kılma" eylemine karşılık olarak kullanılıyor.

3 Ya da: "Üzerine Allah'ın adının anılmadığı şeylerden yemeyin, muhakkak bu fısktır." Fakat bu tür bir çeviri dil açısından problemlidir. Şöyle ki: Bu ibareyi oluşturan iki cümleden birincisi fiil ikincisi isim cümlesidir. Bu ikisinin arasında bağlaç bulunmaktadır. Dilde farklı türde iki cümleyi birbirine atfetmek hoş karşılanmamıştır. Bu da iki cümle arasındaki *vav*'ın atıf ya da başlangıç vavı olma seçeneklerini zayıflatmaktadır. Geriye *vav*'ın hâl olma seçeneği kalmaktadır ki; bu en isabetli seçenektir ve tercihimiz de bu gerekçeye dayanmaktadır (Bkz: *İtkân* II, 322; Krş: Râzî). Dahası burada ifade edilenle "Allah'tan başkası adına kesilenlerin haram kılındığını" ifade eden bu sûrenin 145. âyeti arasındaki farklılık da böylece giderilmiş olmaktadır. Bu anlama göre kesilen bir hayvanda, "üzerine Allah'ın adının anılmış olması" değil, "O'ndan başkası adına kesilmemiş olması" yeter-şart olarak görülmektedir. Allahu a'lem.

4 Bu ifade, insanın kendisine en yakın duyguları olan şeytani ve ayartıcı güdülerini de doğal olarak kapsamaktadır. Burada insan, kendisine sürekli kötülüğü telkin eden benliğinin çekim alanına girme tehlikesine karşı uyarılmaktadır.

5 Nefyin haberi *bâ* ile gelirse imkan ve/veya ihtimal yokluğuna delalet eder.

6 Allah'ın gör dediği yerden bakınca ölüm ve hayatın tarifi değişiyor. Tıpkı burada olduğu gibi.

125 Allah kimi doğru yola ulaştırmak isterse, onun kalbini teslimiyet için genişletir; kimin de sapmasına izin verirse, onun kalbini de adeta göğe tırmanıyormuş gibi daraltıp sıkıştırır:[1] İşte böylece Allah, inanmamakta direnen kimseleri dehşet bir ıstıraba[2] sürükler. **126** Ve bu Rabbinin dosdoğru yoludur.

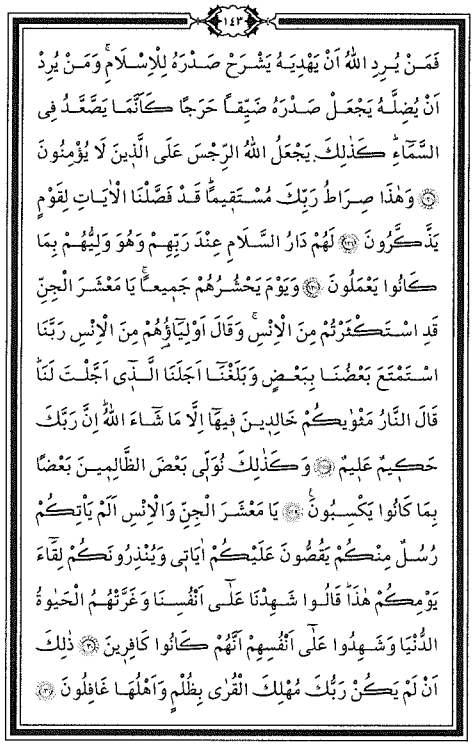
Doğrusu Biz mesajlarımızı, ders alacak insanlara[3] açık ve net olarak anlatıyoruz. **127** Rableri katında barış ve saadet yurdu onların olacak; ve O, yapıp ettiklerinden dolayı onların velayetini üstlenecek.

128 Yine O, onların tümünü bir araya topladığı o gün, "Ey görünmez (şerli) varlıklarla aynı safta duranlar! Siz insanlardan birçoğuna epey çektirdiniz!" (diyecek). Onlara yakın olan insanlarsa; "Rabbimiz! Biz birbirimizden epey yararlandık, nihayet senin bizim için tayin ettiğin sürenin sonuna geldik!" diyecekler.

(Ve) O, "Ateş sizin içinde yerleşip kalacağınız ikametgahınız olacaktır; tabii ki Allah aksini dilemedikçe"[4] diyecektir. Kuşkusuz Rabbin her hükmünde tam isabet eder, her şeyin hakikatini bilir.

129 Ve işte Biz, işledikleri yüzünden zalimleri birbirine böyle musallat ederiz.

130 (Allah diyecek ki): "Ey görünmeyen ve görüneniyle tüm iradeli varlık türleri![5] Kendi içinizden, mesajlarımı size anlatan ve bu gününüzle karşılaşacağınız konusunda sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?[6]

Onlar: "Biz kendi aleyhimize şahitlik yaparız!" diyecekler; zira bu dünya hayatı onları aldatmıştır; ve böylece onlar kendilerinin inkârcı olduklarına yine kendileri şahitlik yapmış olacaklar.

131 Bunun nedeni şudur: bir toplumun bireyleri (ilâhî sınırlardan) habersiz oldukları sürece, senin Rabbin o (tür) toplumları işledikleri yanlışlar sebebiyle asla helâk etmez.[7]—>

---

1 İrtifa arttıkça oksijenin azaldığı gerçeği üzerinden, inkârcının iç daralmasının tasviri.

2 *Rics*'in *irticâs* mânasını önceleyerek (Zemahşerî).

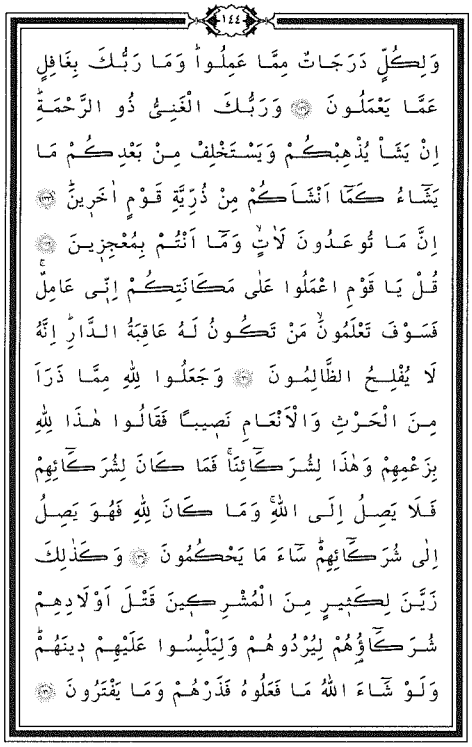
3 97 ve 98. âyetlerde hitap *tefakkuh* edenlere iken, burada *tezekkür* edenleredir. Çünkü ilkinde dile gelen derin düşünülerek sonuca varılabilecek maddî varlıklar, burada dile gelense hidayet ve nübüvvet gibi ancak vahyin hatırlatmasıyla (*zikr*) ulaşılabilecek mânevi değerlerdir.

4 Cehennemliklere ilişkin bu istisna cümlesinin cennetlikler söz konusu olduğunda kullanılmaması, cehennemin "dâru't-terbiye" olduğu görüşünün teyidi sayılabilir (Bkz: 11:107-108).

5 *İns* ve *cinn*'e verdiğimiz "görünen ve görünmeyen" anlamı için 112. âyetin notuna bkz. *'Âşerahu*, "biriyle birlikte oldu, onun safında yer aldı" (Lisân). Bu âyetle birlikte 128. âyette de aynı form kullanılmaktadır.

6 Bu âyet insan ve cinlere kendi içlerinden, eğer bunları iki ayrı tür sayarsak kendi türlerinden peygamber gönderildiğini açıkça ifade eder.

7 Krş: 15:4; 17:15; 20:134; 26:108; 28:59. İnsanların akıbetlerini onların özgür tercihleri belirlemektedir. Bu Allah'ın koyduğu bir yasadır. Bu tercihi ortaya koyabilmeleri için de iyi-kötü, doğru-yanlış, hak-bâtıl hakkındaki esas kriterleri öğrenecekleri bir yol haritasına ihtiyaçları vardır. O yol haritası ilâhî mesajlardır.Âyettekii helâk "toplum, ülke, uygarlık" vurgusuna sahip *el-kurâ* için geçerli olan dünyevi helâktir.

وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ
عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ
إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِن بَعْدِكُم مَّا
يَشَاءُ كَمَا أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾
إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۙ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾
قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۚ إِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ
مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ
بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا ۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ
فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ
إِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ ۗ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ
زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ
شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

<—**132** Zira herkes, ancak yaptıklarına bakılarak sınıflandırılır. Rabbin ise, onların yapıp ettiklerinden habersiz değildir.

133 Ve yalnızca Rabbindir kendi kendine yeten, rahmet sahibi olan. O dilerse tıpkı sizi başka insanların soyundan var ettiği gibi, sizi ortadan kaldırıp sonra da dilediğini sizin yerinize geçirir.[1] **134** Kaçış yok: tehdit edildiğiniz şey mutlaka gerçekleşecektir: ve siz ona asla engel olamayacaksınız.

135 De ki: "Ey halkım! Siz kendinize yakışanı yapın! Ben de görevimi yapıyorum ve nasıl olsa zamanla anlayacaksınız kimin mutlu sona ulaşacağını!

Kesin olan şu ki; zalimler asla mutluluğa ulaşamayacaklar.

136 ALLAH'IN yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan bir pay ayırıp, bâtıl inançlarına[2] göre dediler ki: "Bu Allah'a aittir, bu da (Allah'a) koştuğumuz ortaklarımıza."[3] Oysa ki ortakları için olan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için olan ortaklarına ulaşıyordu: ne berbat muhakeme tarzları var!

137 Dahası, (Allah'a) koştukları ortaklara (olan inançları), şirk koşanların çoğuna çocuklarını öldürmeyi bile güzel gösterir;[4] işte böylece onları yok oluşa sürükler ve değer sistemlerini yozlaştırır.

Ne ki, eğer Allah dileseydi yine de bunları yapamazlardı:[5] Şu hâlde onlardan da, uyduruk teorilerinden de uzak dur.

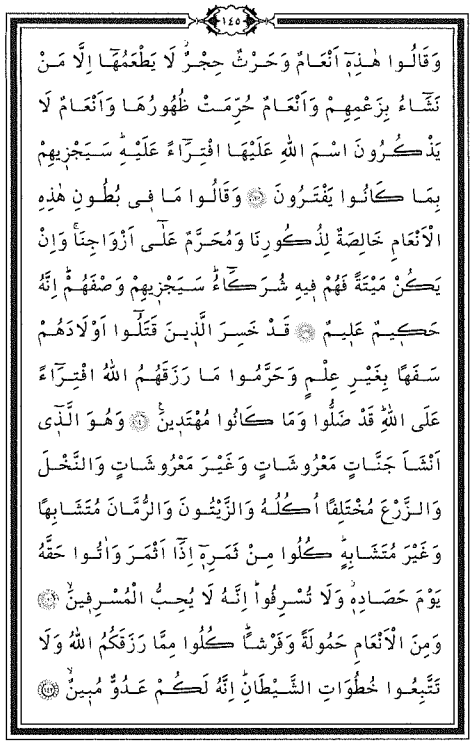
1 Krş: 35:15-16.

2 Bu bağlamda "bâtıl inanç" vurgusu taşıyan *zu'm* için bkz: 64:7, not.

3 Şirkin Allah'ı inkâr olmayıp, hak-bâtıl şirketi olduğunun açık delillerinden biri.

4 "Güzel göstermenin" putlara isnat edilmesi, şirk koşanların kendi tasavvurlarının kendilerine kurduğu tuzağı ifade eder. Zira putlar özne değildir. Vesvese budur ve bu gibi âyetlerin tümü böyle anlaşılmalıdır.

5 Sözgeliminden: "..fakat şirkin ve küfrün varlığına izin vermeyi diledi" (Krş: 10:99).

وَقَالُوا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَّحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَآ اِلَّا مَنْ نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُوْرُهَا وَاَنْعَامٌ لَّا يَذْكُرُوْنَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ ۭ سَيَجْزِيْهِمْ بِمَا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ۝ وَقَالُوْا مَا فِيْ بُطُوْنِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُوْرِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰٓى اَزْوَاجِنَا ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مَّيْتَةً فَهُمْ فِيْهِ شُرَكَآءُ ۭ سَيَجْزِيْهِمْ وَصْفَهُمْ ۭ اِنَّهٗ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ ۝ قَدْ خَسِرَ الَّذِيْنَ قَتَلُوْٓا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّحَرَّمُوْا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَآءً عَلَى اللّٰهِ ۭ قَدْ ضَلُّوْا وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ۝ وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَ جَنّٰتٍ مَّعْرُوْشٰتٍ وَّغَيْرَ مَعْرُوْشٰتٍ وَّالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهٗ وَالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۭ كُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَاٰتُوْا حَقَّهٗ يَوْمَ حَصَادِهٖ ۡ وَلَا تُسْرِفُوْا ۭ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ۝ وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُوْلَةً وَّفَرْشًا ۭ كُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۭ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ۝

138 Onlar bâtıl inançlarına göre dediler ki: "Şu hayvanlar ve ekinler kutsaldır, bizim izin verdiklerimiz dışında hiç kimse onlardan yiyemez! Yine falanca türden hayvanlara yük vurulması haram kılınmıştır!"[1] Ve birtakım hayvanlar da vardır ki onlar üzerine Allah'ın adını anmazlar, (bâtıl inançlarını) asılsız yere O'na isnat ederler. Zamanı gelince iftiralarından dolayı cezalandırılacaklar.

139 Yine onlar şu (çarpık) iddiada bulundular: "Şu hayvanların karnında olan yavrular canlı doğarsa yalnızca erkeklerimize ait olup kadınlarımıza yasaklanmıştır; ama ölü doğarsa, hepsi de ona ortak olacaklardır." Allah onları bu tür isnatlarından dolayı cezalandıracaktır: Çünkü O her hükmünde tam isabet kaydeder, tarifsiz bir bilgiyle bilir.

140 Gerçekte hüsrana uğrayan kimseler, cehaletleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine rızık olarak bağışladıklarını Allah'a iftira olan (hurafelerle) haram kılanlardır: Onlar sapmışlardır ve doğru yolu da bulamamışlardır.

141 Ve O'dur insan eliyle yetiştirilen ve kendi başına yetişen bahçeleri[2] bağları, hurmagilleri, çeşit çeşit ürün veren tarlaları, biri diğerine çok benzeyen ve biri diğerinden çok farklı[3] zeytingilleri ve narı var eden. Her biri ürün verdiğinde ürünlerinden yiyin ve hasat günü (yoksullara) haklarını verin; fakat israf etmeyin: Unutmayın ki O israfçıları sevmez.[4]

142 Ve yük taşımaya elverişli olan ve olmayanıyla[5] hayvanlardan, Allah'ın size rızık olarak verdiklerini yiyin ve Şeytan'ın izinden gitmeyin: Unutmayın ki o sizin apaçık düşmanınızdır.

---

1 "İnsan her şeyin ölçüsüdür" diyen hümaniter mantık egemen olduğunda, insanoğlunun kendi elleriyle kendi başına ne işler açacağına dair yaşanmış bir örnektir (Krş: 5:103).

2 Taberî'nin İbn Abbas'tan naklen aktardığına dayanarak. Lafzen "çardaklı ve çardaksız" anlamına gelen *ma'ruşatin ve ğayra ma'ruşâtin* ibaresi, bir sonraki âyetin başında yer alan *hamûleten ve ferşen* ibaresiyle ilginç bir uyum oluşturmaktadır. Bu dikkate alındığında, bu ibareye "yerde yetişen gövdesiz ve ağaçta yetişen gövdeli bitkiler" anlamı da verilebilir (*Celâleyn*).

3 Bu ifade için bkz: 6:99, not 4.

4 *İsraf*, amaçsızca saçıp savurmaktır (17:26).

5 *Ferşen*, "yaygı ve sergi" anlamına gelir. Karnı yere yakın olduğu için yük vurmaya elverişli olmayan hayvanlardan kinaye kullanılmış olmalıdır. Kimileri lafzi anlamdan yola çıkarak "yününden sergi, döşek yapılan" karşılığını verir. Biz, bu ibareyle yukarıdaki âyette yer alan *ma'ruşâtin ğayra ma'ruşâtin* arasındaki benzerlikten yola çıkarak bu anlamı tercih ettik.

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ۖ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۗ
قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ ۖ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾
وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ
أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ ۖ أَمْ
كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ
افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾ قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ
إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ
دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ
لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي
ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا
إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ
بِعَظْمٍ ۚ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ ۖ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾

143 (Sayısı) sekiz(e ulaşan dört) çift (hayvanın da insana yasak olduğunu iddia ettiler): Koyun ve keçinin iki cinsinden her biri.

Sor (onlara): "O'nun haram kıldığı, çiftlerin erkekleri mi yoksa dişileri mi? Bir de şu: (yasak), dişilerin rahimlerinde bulunan yavruları da kapsıyor mu? Hadi, bilgiye dayalı bir haber verin bana; tabi ki iddianızın arkasında duruyorsanız?"

144 Deve ve sığırın iki cinsinden her biri(ni de haram sayarlar).

Sor (onlara): "O'nun haram kıldığı çiftlerin erkekleri mi, yoksa dişileri mi; ya da (yasak) dişilerin rahimlerinde bulunan yavruları da kapsıyor mu? Ya yoksa, Allah bütün bunları yasaklarken siz şahit miydiniz?"

Hiçbir gerçek bilgiye dayanmaksızın, insanları saptırmak amacıyla, kendi uydurdukları yalanı Allah'a isnat edenden daha zalim biri olabilir mi?[1] Bakın, Allah zalim bir topluma rehberliğini bahşetmez.

145 De ki: "Bana vahyedilenler içerisinde leş ya da akan kan veya domuz eti –ki o katıksız pistir-, yahut amacından saptırılarak Allah'tan başkası adına kesilen kurban dışında, yemek isteyen için[2] yasak olan hiçbir şey göremiyorum.[3] Fakat çaresiz kalan kimse, hakka tecavüz etmeden ve zaruret sınırını aşmadan (yemişse), unutma ki Rabbin tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

146 Yahudileşenlere[4] tırnaklı her tür hayvanı haram kıldık; ve onlara ineğin ve koyunun sırt, bağırsak ve kemik yağları dışında kalan içyağlarını da haram kıldık: Onları, değer yıkıcılıkları yüzünden işte bu şekilde cezalandırdık: çünkü Biz, kesinlikle sözümüze sahibiz.[5]

---

1 Zımnen: En çirkin iftira, Allah adına uydurulan iftiradır.

2 Yenilmesi kesin yasak olan bu dört madde dışında kalanlarla ilgili kişisel ya da toplumsal alışkanlık ve tercihleri dikkate alan bir ifade için bkz: 7:157, not 4.

3 Bu dört madde, bu âyetten sonra sırasıyla inen Nahl 115 ve Bakara 173'de *innemâ* hasr edatıyla gelmiştir. Burada hasr edatının yerini *lâ..illâ..* ile yapılan nefy-isbat cümlesi almıştır. Çok daha sonra inen Maide 3 ile bu dört yasak pekiştirilmiştir. Bu sonuncu âyetin öncekilerden tek farkı leş sınıfına giren kimi hayvan ölümlerini isim isim sayarak detaylandırmasıdır. Bu dört âyetin de belagat çatısı yasakları genişletmek değil sınırlandırmak üzerine inşa edilmiştir. Bu sûrenin ana teması da icat edilmiş sahte kutsallar ve sahte haramlara karşı Allah'ın sınırlarını vurgulamaktır. Söz konusu iki sahte icat, sonuçta sahte bir dindarlık üretmektedir (Krş: 10:59; 2:78).

4 *Ellezine hâdû* formunu "Yahudiler" ya da "Yahudi olanlar" yerine "Yahudileşenler" şeklinde çevirmek, dil, âyetin bağlamı, Kur'an'ın düşünce sistematiği ve tarihsel gerçeklik açılarından isabetli ve hatta zorunludur. 1) Dil açısından: Bazı alimler bu formu *tehevvedû* (Yahudileşenler) ile karşılar (Râzî, 62:6'nın tefsiri) Zebîdî bu kelimeye keynûnet değil sayrûret anlamı vererek *ey sâra yahudiyyen* (sonradan yahudileşen) anlamı verir (*Muhtaru's-Sıhah*). Ayrıca Hz. Peygamber'in "Her çocuk fıtrat üzere doğar, onu ebeveyni Yahudileştirir" (Buhârî ve Müslim) hadisindeki *yuhevvidânihi* ibaresi de "yahudileştirir" anlamına gelir. 2) Âyetin bağlamı, müslüman İsrâiloğullarının Yahudileşmesinden söz ediyor ve bu âyette sayılan yasakların gerekçesi aynı âyetin sonunda açıkça yer alıyor: "İşte onları, değer yıkıcılıkları yüzünden bu şekilde cezalandırdık" Bunun anlamı, "müslüman olan İsrâiloğulları Yahudileştiği için" demektir. 3) Kur'an'a göre tüm peygamberler islâmın peygamberi, tüm vahiyler islâmın vahyi, tüm vahiy mensupları da müslümandırlar. Dolayısıyla islâm ve müslüman dışındaki tüm isimlendirmeler sonradan tedarik edilmiştir. 4) Yahudilik, Babil dönüşüne tekabül eden MÖ. 6. yüzyıldan itibaren icat edilmiş kurmaca bir kimliktir. Dinî olmaktan çok siyasî ve sosyaldir. Hz. Musa ve İbranilerle ilişkisi de kurmaca ve yapaydır. Hatta, gerçek Museviliği kundaklayarak onun enkazı üzerine eklemlenmiştir. Kur'an'ın kullandığı bu form, aynı zamanda bunun icat edilmiş bir kimlik olduğunu îmâ eder. Çevirimiz, ifadenin bu tür yan anlamlarını hedef dile taşıma gayretinin ürünüdür (Konuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz: *Yahudileşme Temayülü*, İstanbul, 1995)

5 Krş: 3:93; 4:160. Eski Ahid'de yenilmesi serbest ve yasak olanlar: Tesniye, 14:1-19, Levililer; 11 (93):9, 13-19 ve 41-42. Bu yasakla İbranî ırkının genetik yapısı arasında bir alâka kurulabilir.

147 Ve onlar seni yalancılıkla itham ederlerse de ki: Rabbiniz sınırsız merhamet sahibidir; ama günaha gömülüp gitmiş insanları cezalandırması da kaçınılmazdır.

148 ALLAH'A ortak koşanlar derler ki: "Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de atalarımız şirk koşmazdık; dahası (O'nun helâllerinden) hiçbir şeyi haram kılmazdık."[1] Onlardan öncekiler de hakikati işte bu mantıkla yalanladılar; ta ki azabımızı tadıncaya kadar...

De ki: "Elinizde bize sunabileceğiniz güvenilir bilgiye dayalı herhangi bir belge var mı?" Siz yalnızca hurafenin peşinden gidiyorsunuz ve sadece kitle psikolojisiyle hareket ediyorsunuz.[2] 149 De ki: "İyi bilin ki, yalnız Allah katındadır hakikatin en kesin delili; ve O dileseydi, hepinizi doğru yola yöneltirdi.

150 De ki: "Haydi, Allah'ın bütün bunları haram kıldığına tanıklık eden şahitlerinizi getirin bakalım!" Eğer onlar yalan yere tanıklık ederlerse sakın onların bu tanıklığını onaylama ve mesajlarımızı yalanlayanların ve âhirete inanmayanların keyfî düşüncelerine uyma! Zira onlar, mevhum güçleri Rablerine denk tutuyorlar.

151 De ki: "Gelin, Allah'ın size neyi haram ve dokunulmaz kıldığını[3] aktarayım:

﴿ ١٤٧ ﴾

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ
عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ۞ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ
شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ
كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ
هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ
وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ۞ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ
فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ۞ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ
الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا
تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ۞
قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ
شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ
إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ
مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ
اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۞

O'ndan başka şeylere kesinlikle ilâhlık yakıştırmayın; anne-babaya iyi davranın; rızkınıza ortak çıkar endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin,[4] zira sizin de onların da rızkını Biz veriyoruz; açık ya da gizli, sizi mahcup edecek bir günaha yanaşmayın; haklı bir gerekçeye dayanmaksızın Allah'ın kutsal saydığı insan hayatına kıymayın:[5] Allah size işte bunları emretti ki aklınızı kullanabilesiniz.—>

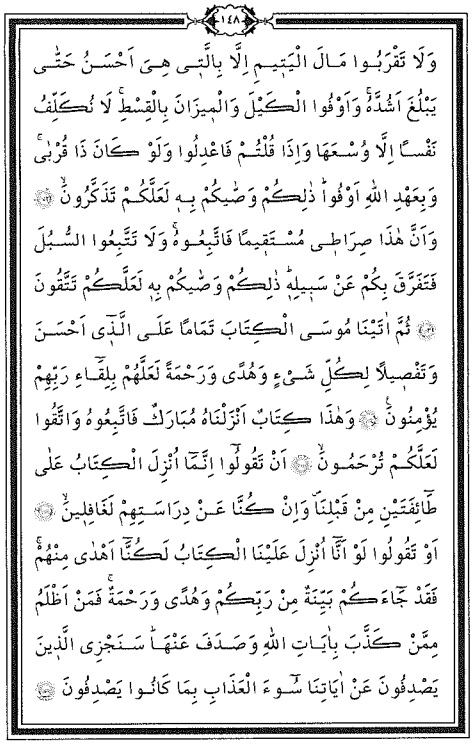
1 Cahilin inancı arttıkça sapmasının da artacağının en tipik delili: Kadere iman perdesi altında Allah'a iftira eden mantık işleniyor.

2 Krş: 43:20; 16:35 ve 116. âyet, notlar.

3 *Harrame*, hem "yasak kıldı" hem de "dokunulmaz kıldı" anlamına gelir. Aslında her yasak zımni bir dokunulmazlığı içerir. Haramlığın temelinde de hürmete riayet yatar. Harama yaklaşmamak hem Allah'ın hürmetine, hem eşyanın hürmetine hem de insanın kendi hürmetine riayettir.

4 *'İmlâk* konusunda bkz: 17:31, not 4.

5 Krş: 17:33; 25:68. Kürtajı da bu yasak kapsamında değerlendirmek gerekir.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ
يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۖ لَا نُكَلِّفُ
نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۖ
وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾
وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ
فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
﴿١٥٣﴾ ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ
وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُم بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ
يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ أَن تَقُولُوا إِنَّمَا أُنزِلَ الْكِتَابُ عَلَىٰ
طَائِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾
أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ
فَقَدْ جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ
مِمَّن كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ
يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

<—152 Rüştüne erinceye kadar, lehine olmadıkça yetimin malına dokunmayın; (maddî mânevi her alanda) ölçüp tartarken hikmet ve hakkaniyeti gözetin; (bilin ki) Biz insana gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz; ve biri hakkında konuşacaksanız yakınınız da olsa âdil olun; ve Allah'la olan sözleşmenize sadâkat gösterin![1]

Bütün bunları Allah size emretti ki, sorumluluğunuzu aklınızdan çıkarmayasınız. **153** Zira işte Benim dosdoğru yolum budur: Öyleyse bu yolu izleyin ve farklı yollara sapmayın ki, sizi O'nun yolundan uzaklaştırmasınlar.

Bütün bunları Allah size emretti ki, O'na karşı saygıda kusur etmeyesiniz.[2]

154 (BİLİNEN sürecin) ardından, iyilikte sebat edenlere nimetimizi tamamlamak, (gereken) her şeyi iyice açıklamak ve bir yol haritası ve bir rahmet olmak üzere Musa'ya ilâhî kelamı bağışladık ki, (en sonunda) Rableriyle buluşacaklarına inansınlar.

155 İşte bu da Bizim indirdiğimiz mübarek bir kelamdır: Şu hâlde ona uyun ve sorumluluk bilincini kuşanın ki rahmete nail olasınız. **156** (Bir de) "Sadece bizden önce yaşamış iki topluluğa ilâhî mesaj indirilmişti ve biz onların öğretilerinden haberdar değildik" demeyesiniz; **157** ya da, "Eğer bize de ilâhî bir kelam indirilmiş olsaydı onlardan daha sıkı uyardık" (demeyesiniz).

İşte size de Rabbinizden hakikatin açık belgesi, yol haritası ve rahmet gelmiştir. Bu durumda, Allah'ın âyetlerini yalanlayandan ve ona karşı katı davranandan daha zalim biri olabilir mi? Âyetlerimize karşı katı davrananları, bu kaskatı davranışları yüzünden şiddetli bir azapla cezalandıracağız!

---

1 Bu iki âyette çizilen kırmızı çizgiler ve konulan ilâhî sınırlar, adeta insan hayatının tüm alanlarını kapsamaktadır. İnsan-Allah, ebeveyn-evlat, ebeveyn-çocuk, insan-insan ilişkilerine dair sınırlar çizildi. Bunlar, akidevi, fıtri, insani ve tabii alanlara dair çizgilerdi. Ardından ahlâkî ve ekonomik çizgiler çizildi. Aslında burada yasaklanan şeylerin ortak noktası, tümünün de insan fıtratını bozan şeyler olmasıdır. Âyetin sorumluluk bilincine vurgu yaparak bitmesinin sebebi, bütün bu yasakların insandaki sorumluluk duygusunu öldürmesidir. İşte asıl felaket budur.

2 Sûrenin 151-153. âyetlerin Medenî olduğuna ve Mekkî olan sûreye sonradan yerleştirildiğine ilişkin rivayetin çürütülmesine dair bir iç bağlam kritiği için bu sûrenin giriş kısmına bakınız.

158 Onların, meleklerin kendilerine (ölüm) getirmesinden ya da Rabbinin (azabının) gelmesinden, veya Rabbinin (haber verdiği) kimi (helâk) işaretlerinin gelmesinden başka neyi beklemeye hakları var?[1] Rabbinin kimi işaretlerinin geldiğini haber vereceği o gün, daha önce inanmamış, yahut inandığı hâlde imanının hayrını görmemiş[2] olan kimseye imanı hiçbir yarar sağlamaz.

De ki: "Bekleyin (o kaçınılmaz günü)! Ama asla unutmayın: Biz de bekliyoruz!

159 Hakikati paramparça edip fırkalara taraftar olanlara gelince: Senin onlar için yapabileceğin bir şey yok. Zira onların işi yalnız Allah'a kalmıştır: Sonunda Allah onlara yaptıklarının hesabını soracaktır.

160 Kim (İlahi mahkemeye) bir iyilikle gelirse yaptığının on katını kazanacaktır;[3] ama kim de bir kötülükle gelirse onun aynısıyla cezalandırılacaktır: fakat hiç kimseye haksızlık yapılmayacaktır.

161 DE Kİ: "Kuşku yok ki, Rabbim beni dosdoğru bir yola yöneltti; her türlü sapmadan uzaklaşan ve Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştırmayan İbrahim'in değişmez değerleri (temsil eden) yoluna."

162 De ki: "Benim tüm istek ve arzum,[4] bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah'a armağan olsun![5] 163 Uluhiyyetinde O'nun ortağı yoktur: Ben işte bu tevhid ile emrolundum; ve ben varlığını kayıtsız şartsız Allah'a teslim edenlerin öncüsü olacağım!

164 De ki: "O her bir şeyin Rabbi iken,

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ
ءَايَاتِ رَبِّكَ ۗ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ ءَايَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ
تَكُنْ ءَامَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا ۗ قُلِ انْتَظِرُوٓا إِنَّا
مُنْتَظِرُونَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي
شَيْءٍ ۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۝ مَنْ
جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ
إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۝ قُلْ إِنَّنِي هَدٰىنِي رَبِّيٓ إِلٰى صِرَاطٍ
مُّسْتَقِيمٍ ۚ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ
۝ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۙ
۝ لَا شَرِيكَ لَهُۥ ۚ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا۠ أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ۝ قُلْ
أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ
إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى ۚ ثُمَّ إِلٰى رَبِّكُمْ مَّرْجِعُكُمْ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۝ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ
خَلَٰٓئِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ
فِي مَآ ءَاتٰىكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

şimdi ben Allah'tan başka bir Rab mi arayacağım?

İnsanların işledikleri kötülükler yalnızca kendilerini bağlar; zira hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu taşımaz.[6] Sonunda hepiniz Rabbinize döneceksiniz; işte o zaman O, ihtilafa düştüğünüz hakikatlerin içyüzünü size bildirecektir.

165 Çünkü O, sizi yeryüzüne mirasçı kılmış ve bahşettiği nimetlerle sizi sınamak için bir kısmınızı diğerlerinizden derecelerle üstün kılmıştır.

Kuşkusuz Rabbin karşılık vermede çok seridir: Fakat, bununla birlikte O gerçekten tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

---

1 Bu işaretlerin "helâk" değil "kıyamet" işaretleri olduğunu söyleyenler varsa da Kur'an, kıyametin ansızın geleceğini defaatle ifade etmiştir. Ansızın gelenin işareti olmaz. (Bkz.: 7:187; 16:77; 20:15; 33:63; 47:18).

2 Lafzen: "imanıyla bir iyilik ortaya koyma-

mış". Eyleme dönüşmemiş, sahibinin yüreğine yük olan iktidarsız bir iman kastediliyor.

3 *Hasene*'ye fazlasıyla kıymet biçileceği muştusu (*Hasenât* ve *sâlihât* farkı için bkz: 103:3, not 4). 10:26'daki *ziyâde*'nin bir açılımı niteliğindedir. Rakam bildirilmesi, insan zihninin çalışma yasasıyla alâkalı bir teşvik ifadesidir. Matematiğin diliyle söylersek: Ölçülemeyen değerlendirilemez, değerlendirilemeyen artırılamaz. Eylem kalitesinin artması için ölçme ve değerlendirme yeteneğinin önemine dikkat çekilmektedir.

4 Lafzen: "salâtım". Burada, *salât*'ın "dua, istek, destek istemek - destek vermek" gibi kök anlamlarına bir atıf (Bkz: 5:12 ve 87: 15, notlar. Krş: *Zâdu'l-Mesîr*, 2:3'ün tefsiri).

5 Bu âyet, Kur'an'ın mü'minlerine talim ettirdiği anddır. İnsanı Allah 'en güzel kıvamda' yaratmış, kıvamını bulması için üstün yetilerle donatarak yolun başına bırakmıştır. Böylece insanı kendi kendisine emanet etmiştir. Eğer insan emanete sadâkat göstermek istiyorsa, kendisini Allah'a adayacaktır. Zira insanın kendisini armağan edeceği ve aldanmayacağı tek kapı Allah'ın kapısıdır. Allah dışındaki bir kapıya adanış bin aldanıştır. Zira insana 'değerini' yalnızca Allah verir. Bu yüzden Allah'a armağan olana fiyat biçilemez. Fiyat biçilenin ise değeri olmaz. Onu alan da çıkar, satan da. Bu âyet muhatabına bu hakikati tebliğ eder.

6 Mânevi yüke delalet ettiği yerlerde "sorumluluk" anlamı için bkz: 20:87, 101, notlar.

7. A'RÂF SÛRESİ

İsmini 46 ve 48. âyetlerde geçen *el-a'râf*'tan alır. Nesâi'nin Hz. Aişe'den naklettiği bir rivayetten yola çıkarak, daha sahabe döneminde bu adla anıldığını söyleyebiliriz.

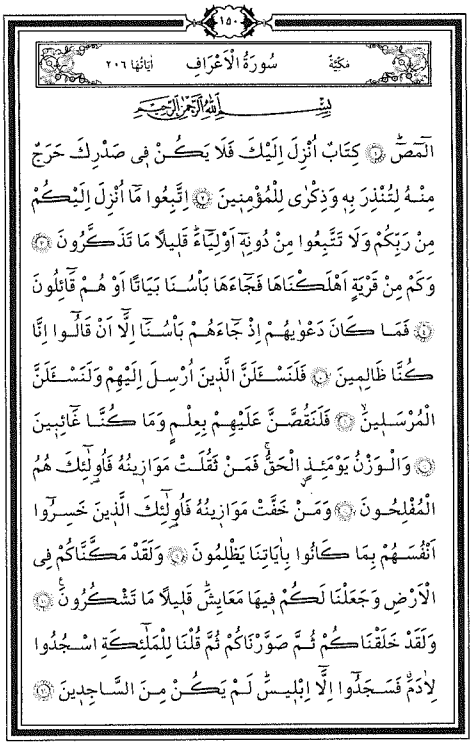
Sûre Mekke'de inmiştir. Kimi âyetlerinin Medine'de indiği varsayımı mukni bir delile dayanmaz. Birkaç istisna hariç, 206 âyetlik sûrenin *nûn* harfine dayalı ses sistemi, sûrenin bir seferde veya pasajlar hâlinde ardarda inişine delalet eder. Aynı şey içeriği için de söylenebilir. Tüm ilk tertipler sûreyi Sâd ile Cin sûreleri arasına yerleştirirler. Bu durumda sûreyi peygamberliğin 9. yılına tarihlendirebiliriz. (38 ve 72. sûrelerin girişine bkz.)

Mushafta Fâtiha'nın ardından sıralanan Kur'an'ın en uzun yedi sûresinden biridir. Diğerleri Bakara, Âl-i İmran, Nisâ, Mâide ve Enâm sûreleridir. Sûre girişin ardından sözü, ilâhi kelâma atıfla Âdem ve Şeytan örneğine getirir. Kıssa üzerinden verilen öğüt açıktır: Âdem de günah işledi, İblis de. Fakat Âdem günahını itiraf ederek "adam" oldu, İblis ise günahında ısrar ederek "şeytan" oldu. Ve bu ikisi, bütün bir insanlık için iyinin ve kötünün prototipi oldu (10-30). Tüm muhataplara verilen öğüt ise şudur: Kimi model alırsanız onun gibi olursunuz. Kime benzerseniz, onunla aynı akıbeti paylaşırsınız (31-58). Nitekim Şeytan'ın izini takip eden 'Âd, Hûd, Semûd, Lût ve Medyen toplumları helâk oldular (59-102).

Musa Âdem'in izinden, Firavun şeytanın izinden yürüdü. İyiler ve kötüler zamanın bu diliminde bir daha karşı karşıya geldiler. Sonunda Allah'ın yasası gereği iyiler kazandı (103-137).

Fakat kazanan iyiler başarıyı Allah'ın iyiliğe ödülü olarak görmek yerine, İbranî ırkı onu müktesep hakkı gibi görerek Şeytan'ın düştüğü tuzağa düştüler. Musa, tevbesiyle, kulluğuyla ve teslimiyetiyle Âdem'in izini izlerken, kavmi ırkçılığıyla, hatada ısrarıyla ve Allah'a başkaldırısıyla Şeytan'ın izini izledi. En sonunda, vahyi taşımakla onurlandırılan müslüman İsrâiloğulları yahudileşip çıktı (103-178). Bu uyarılara kulak tıkayanlar, şöyle tasvir edildi: "Doğrusu Biz, görünen görünmeyen iradeli varlıklar içinden akleden kalpleri olup da kavramayan, gözleri olup da görmeyen, kulakları olup da işitmeyen birçoklarını cehenneme atmışızdır. Hayvan sürüleri gibidir onlar, belki daha da aşağı! Onlar, gaflete gömülmüş zavallılardır" (179).

Sure gafillerden olmamanın formülünü veren âyetlerle son bulur (180-206).

١٥٠
سُورَةُ الْأَعْرَافِ مكية آياتها ٢٠٦
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
الٓمٓصٓ ۝ كِتَٰبٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُن فِى صَدْرِكَ حَرَجٌ
مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ۝ ٱتَّبِعُوا۟ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم
مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ۝
وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا فَجَآءَهَا بَأْسُنَا بَيَٰتًا أَوْ هُمْ قَآئِلُونَ
۝ فَمَا كَانَ دَعْوَىٰهُمْ إِذْ جَآءَهُم بَأْسُنَآ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ إِنَّا
كُنَّا ظَٰلِمِينَ ۝ فَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ
ٱلْمُرْسَلِينَ ۝ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ
۝ وَٱلْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ ٱلْحَقُّ ۚ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلْمُفْلِحُونَ ۝ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟
أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَظْلِمُونَ ۝ وَلَقَدْ مَكَّنَّٰكُمْ فِى
ٱلْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَٰيِشَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ۝
وَلَقَدْ خَلَقْنَٰكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَٰكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟
لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ۝

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Mîm-Sâd*![1]

2 BİR sûre[2] indirildi sana; artık bundan dolayı için daralmasın ki, onunla (insanları) uyarabilesin ve mü'minlere de (şu) öğüdü verebilesin: 3 "Uyun Rabbinizin katından size indirilene! O'nun dışında birtakım otoritelere[3] de asla uymayın!"

Ne kadar da kıt hafızalısınız![4]

4 Biz nice (âsî) toplulukları helâk etmişizdir; kahredici gazabımız bir gece vakti ya da gün ortasında dinlenirken gelip çatıvermiştir. 5 Kahredici gazabımız kendilerine gelip çatınca, "Kesinlikle bizdik haksız olan, evet biz!" itirafından başka bir savunmaları olmayacaktır.

6 Hem kendilerine ilâhî mesaj gönderilenleri, hem de (onlara) ilâhî mesajı iletmekle görevli olanları elbet hesaba çekeceğiz. 7 Ardından onlara (haklarındaki) bilgi arşivimizi mutlaka açacağız; hoş, onlardan hiç uzak olmadık ki...

8 Ölçme ve değerlendirme o gün hakkıyla gerçekleşir; sonuçta kimin sevabı tartıda ağır gelirse, işte o kesintisiz mutluluğa erişir. 9 Fakat sevabı tartıda hafif gelen kimseler var ya: işte onlar, mesajlarımıza ettikleri haksızlık yüzünden kendilerini harcayan kimselerdir.

10 (EY İNSANLAR!) Doğrusu sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada geçiminizi sağlayacak bir ortam hazırladık: (Bu gerçeğe rağmen) şükredenleriniz ne kadar da azdır?

11 Doğrusu sizi yarattık, sonra sizi biçimlendirdik, ardından meleklere dedik ki: "Âdem(oğlu) lehine[5] emre âmâde olun!"[6] Hemen emre âmâde oldular,[7] İblis hariç:[8] o emre âmâde olanlar arasında yer almadı.[9]

---

1 Mânası konusunda sözün tükenmeyeceği bu harfler, Hz. Peygamber'in aldığı vahyi tek bir harfini dahi zayi etmeden ilettiğinin lafzi şahididirler (Bkz: 68:1, not 1).

2 Veya: "Bir ilâhî mesaj". Zemahşerî, *Kitâbun* ile kastedilenin bu sûre olduğunu söyler. Bunu, "bundan dolayı için daralmasın" ifadesi destekler. Bu yeni bir durumdur. Gerekçesi sûrenin muhtevasında aranmalıdır. Bizce bu, bir yandan Müşriklerin husumetine rağmen onlardan ümit kesmemeye davet (35. âyete bkz), öte yandan Âdem'e hasedinden Şeytanlaşan İblis ve buzağıya tapan İsrâiloğulları kıssalarıyla daha hicret gerçekleşmeden Yahudilerin husumetini celbe ilişkindir. Üçüncü bir boyut da Müslümanların Yahudileşme tehlikesine dikkatini çekmektir.

3 Zımnen: Kılavuzu vahiy olmayanın kılavuzu

şeytan olur. *Evliya*'nın "tabi olmak" fiiliyle kullanıldığı bu bağlamdaki en uygun karşılığı "otorite"dir.

4 *Tezekkur*, istikameti geçmişi gösteren düşüncedir ve hafızaya tekabül eder. *Tedebbur*, istikameti gelecek olan ve tedbir üretmeyi hedefleyen düşüncedir. *Taakkul* bu ikisi arasında bağ kurmak, *tefakkuh* bu üçünden elde edileni şimdi ve buradaya taşımaktır. *Tefekkur* ise bütün bu süreçlerin tümünü kapsar. Bunların hepsi de olumlu düşünmeyi içerir ve tefa'ul babından gelir. Olumsuz kullanıldığı tek yerde ise tef'îl babından (*fekkera*) gelir (Bkz: 74:18, ilgili notlar).

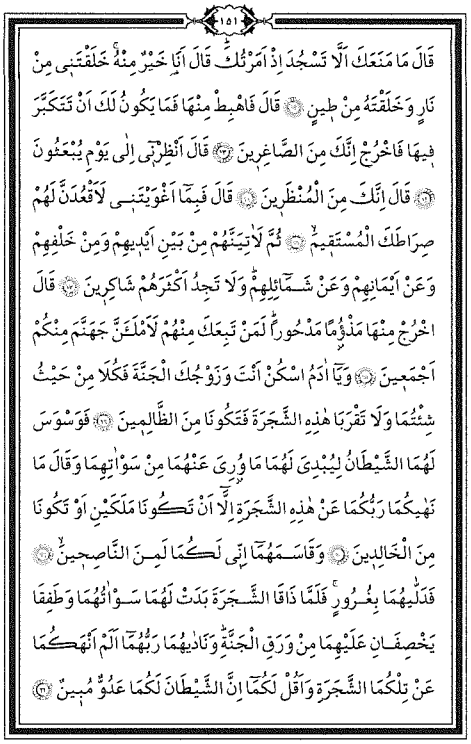
5 *Lâm*'ın *lâm*-ı leh vurgusuyla.

6 Bu âyette açık ve net olarak Âdem Âdemoğlu/insanoğlu yerine kullanılmıştır. "Sizi .. sizi.." ile başlayan hitap birden "..ve Âdem'e dedik ki.." şekline dönüşür. Bu Kur'an'ın sembolik dil özelliğinin harika bir örneğidir. Adeta, "Onlar Kur'an üzerinde derinliğine düşünmüyorlar mı?" ilâhî emrinin sebebini ifade eder.

7 Maksada ilişkin bir okuma, Âdem'e secde eden meleklerin gök değil yer melekleri olduğunu söyleyenleri doğrular niteliktedir (Bkz: Râzî). Buradaki secdenin namaz secdesi olmadığı açıktır. Bu secde ya "İradesi sayesinde bilme ve tanımlama yeteneği bahşedilen insana saygılarını sunmak", ya da "Âdemoğlunun yaşamı ve iyiliği için yardımcı ve âmâde olmak" anlamına gelir. Çünkü sucûd'un dildeki karşılığı "önünde eğilmek, emrine âmâde olmak, saygı sunmak"tır.

8 Zımnen: Allah'tan umut kesmek İblisleşmektir (Bkz: 2:34, not).

9 Melekler ve şeytanlar arasındaki fark için bkz: 15:27, not. Şeytanın polemiği, akılcı fakat akıllı değildir. İlkel bir materyalizm olarak adlandırılabilecek bu tavrın en tipik özelliği, kişinin, kendi dahlinin olmadığı doğuştan gelen bir değeri üstünlük ölçüsü olarak sunmasıdır. Bu mantıkla, "ben üstünüm çünkü falan ırka mensubum", "ben üstünüm çünkü cinsiyetim şu" türü bir mantık arasında hiçbir fark yoktur.

١٥١
قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ۖ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن
نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ
فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ أَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ
﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ
صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ
وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَن شَمَائِلِهِمْ ۖ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾ قَالَ
اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا ۖ لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾ وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ
شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ
لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا
نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا
مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾
فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ ۚ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا
يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ ۚ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا
عَن تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٢﴾

12 (Allah) sordu: "Sana emrettiğim zaman seni emre âmâde olmaktan alıkoyan neydi?" (İblis) cevap verdi: "Ben ondan üstünüm; (çünkü) beni ateşten yarattın, oysa onu balçıktan yarattın!"[1]

13 (Allah): "Öyleyse in o bulunduğun yerden!" dedi, "Çünkü o (makamda) büyüklük taslamak senin haddine düşmez! Hadi, çık git artık! Çünkü sen aşağılık birisin!"

14 (İblis) dedi ki: "Yeniden diriliş gününe kadar bana süre tanı!"

15 (Allah) "Sen zaten süre tanınmışlardan biriydin!" buyurdu.[2]

16 (Ve İblis) şöyle dedi: "Madem ki sen beni saptırdın,[3] yemin olsun ki ben de senin dosdoğru yolunun üzerine onlar için pusu kuracağım; **17** sonra da hem doğrudan ve açıktan, hem de dolaylı ve sinsice, hem sûret-i haktan görünerek hem de zaafları ve güdüleri kullanarak[4] sokulacağım onlara: Ve Sen onların çoğunu nankörlük eden kimseler olarak bulacaksın."

18 (Allah): "Aşağılanmış ve dışlanmış bir hâlde defol oradan!" dedi; "onlardan kim sana uyarsa, unutmayın ki cehennemi tıka basa sizlerle dolduracağım!"

19 Ve (sana gelince) Ey Âdem! Sen ve eşin has bahçede yerleşin, canınızın çektiği her şeyden yiyin, ama sakın şu ağaca yaklaşayım demeyin: sonra zalimlerden olursunuz!

20 Bunun üzerine, Şeytan onlara (o zamana değin) cinsellikleri[5] hakkında henüz farkına varmadıkları şeyi ifşa etmek için fısıldadı ve "Rabbinizin sizi bu ağaçtan uzak tutması, başka değil, sadece siz (ondan yiyince) iki melek (gibi) olursunuz ya da ölümsüzleşirsiniz de ondandır" dedi.[6]

21 Ve her ikisine yeminler etti: "İnanın ki ben ikinizin de iyiliğini istiyorum."

22 İşte böylece onları aldanışa sürükleyecek telkinlerde bulundu. Bunun üzerine onlar o bitkiden tadar tatmaz cinselliklerinin farkına vardılar ve başladılar has bahçenin yapraklarından topladıklarıyla üzerlerini örtmeye.[7]

Rableri de ikisine birden şöyle seslendi: "Ben ikinizi de o ağaçtan men etmemiş miydim? Ve ben ikinize 'Kesinlikle Şeytan sizin için ayan açık bir düşmandır!'[8] demiş miydim?"

---

1 Şeytanların yaratılışıyla ilgili bkz: 15:27, not. *Halk* hem yoktan hem vardan yaratmayı ifade eder.

2 İbarenin yapısı, İblis'in talebinin gerçekleştiğini değil hasılı tahsil ettiğini gösteriyor.

3 İblis burada Allah'a iftira etmektedir. Zımnen: Yanlış tercihini Allah'a nisbet ederek sorumluluğunu inkâr eden kişi iblisleşir. Buna karşın 11:34'te "Allah'ın azdırması" türünden ibareler, "Allah fâsıklardan başkasını saptırmaz" (2:26) âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

4 Lafzen: "..ellerinin arasından/önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve de sollarından". *Min beyni eydihim* ibaresi bu bağlamda "açıktan, göz göre göre, doğrudan", *min halfihim* ibaresi de bunun karşıtı olarak "gizli, sinsice, dolaylı yoldan" anlamına gelir (Râğıb). İblis'in "sağlardan ve sollardan sokulmasının" doğruya en yakın anlamı Taberî'nin de tercihi olan yukarıdaki anlam gibi görünüyor. Âyette üst ve alt cihetlerin anılmamış olması, İblis'in şeytani becerisine rağmen atlatılabilir ve savuşturulabilir olduğuna delalet eder.

5 *Sev'e*, cinsel organdan kinaye olan bu kullanım, en temelde "cinsel güdülere" bir atıftır (Krş: *Lisân* ve *Müfredât*).

6 Zımnen: Mükemmel yaratılmamış olan insanoğlunun mükemmelleşme arzusu, şeytan'ın kullanacağı bir tuzaktır. Bu tuzağa düşen İblisleşir ve cennetten olur. Âdem gibi kusurunu bilense itiraf eder ve cenneti bulur.

7 Sorumluluğunu unutan insanın cinsel dürtülerinin emrine gireceğinin simgesel bir dille anlatımı. Mücâhid'e göre bu kıssada kullanılan dil semboliktir. Âdem ve eşinin elbiselerinden murat, insani sorumluluk ve saygınlığın ifadesi olan ve 26. âyette dile gelen "takvâ elbisesi"dir (Taberî, sûrenin 26. âyetinin tefsirinde). Bu kıssayı Âdemoğlu'nun kıssası olarak alırsak, bu mecazın her insanın büluğ çağını temsil ettiği sonucuna varabiliriz.

8 *Lâm* ve sıfat tamlamasının unsurlarının belirsizliği çevirimizin gerekçesidir. Buradaki zımni mesaj: insanoğlu bir öteki olmadan yapamaz. Madem öyle, o hâlde alın size gerçek bir öteki! Şeytan'ın insanoğlunun ötekisi olduğu o kadar açık ki, bunun isbatı için zahmete gerek yok. Vahiy Şeytan'ı insanın ötekisi olarak ilan emekle, insanı hemcinslerini ötekileştirmekten kurtarmaktadır. Zira insan düşman bir öteki olmadan yapamaz. Eğer sağlıklı bir Şeytan tasavvuruna sahip değilse, kendi cinslerini ötekileştirir. İnsan ötekileştirdiği insana "şeytan" rolü yükler. Ötekileştirme bu sınır da da durmaz. Kendi türünü ötekileştiren şaşkın insan, sonunda kendini ötekileştirir. İşte insanın kendi kendisinin Şeytan'ı olma süreci böyle gerçekleşir.

١٥٤

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ
مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ
فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ۝ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ
وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ۝ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا
عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا ۖ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ
خَيْرٌ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ۝ يَا بَنِي آدَمَ لَا
يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ
عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا ۗ إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ
مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۗ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ ۝ وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ
أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا
لَا تَعْلَمُونَ ۝ قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ۖ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ
كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ۝
فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ۚ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا
الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ۝

23 Her ikisi de dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendi kendimize zulmetmişiz; eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, kesinlikle kaybedenler arasına gireriz!"

24 (Allah) buyurdu: "Birbirinize düşman olarak çıkıp gidin![1] Zira yeryüzünde, geçici bir hayat alanı ve tadımlık bir haz sizi bekliyor." **25** (Ve) dedi ki: "Orada yaşayacak ve orada öleceksiniz; nihayet oradan (âhiret yolculuğuna) çıkarılacaksınız."[2]

26 EY ÂDEMOĞULLARI! Size katımızdan, hem çıplaklığınızı örtmek hem de zarafet ve güzellik[3] aracı olmak üzere giysi (yapma yeteneği) bahşettik; fakat takvâ elbisesi var ya: işte o en hayırlı olandır.[4]

Bunlar da Allah'ın âyetlerindendir; belki insanlar ders alırlar.

27 Ey Âdemoğulları! Tıpkı atalarınızın hasbahçeden çıkışına sebep olduğu gibi, Şeytan'ın sizi şaşırtmasına fırsat vermeyin: Cinselliklerini keşfetmeleri için, her ikisinin örtüden yoksun bırak(ılmasını sağla)mıştı. Hiç kuşkunuz olmasın ki, o ve avanesi sizin kendilerini hiç göremeyeceğiniz bir boyuttan sizi görüyorlar! Çünkü Biz şeytanları, (hakkıyla) iman etmeyenlere otorite[5] kılarız. **28** Ve ne zaman çirkin bir iş işleseler, (hemen) "Biz atalarımızı da bu iş üzerinde bulduk; demek ki[6] bunu bize Allah emretmiştir" derler.

De ki: "Şu kesin: Allah çirkin bir şeyi emretmez. Yoksa siz, hiç bilmediğiniz bir şeyi Allah'a mı yakıştırıyorsunuz?"

29 De ki: "Benim Rabbim, sadece doğru olanın yapılmasını emretmiştir: O hâlde siz, Allah'a sadâkatinizi isbat için giriştiğiniz her eylemde bütün varlığınızla O'na yönelin[7] ve dini yalnızca O'na has kılarak ta yürekten yalvarın. Başlangıçta sizi yarattığı gibi, sonunda yine O'na döneceksiniz.

30 O, bazılarını doğru yola sevk edecek; fakat bazıları için de doğru yoldan sapmak kaçınılmaz hâle gelecek: Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytan(î duyguların)ın hakimiyetine girecek; üstelik doğru yolu bulduklarını sanarak...

---

1 Hubût (*ihbitû*), *inzal*'in karşıtıdır. *İnzal*, "ikram olarak iniş", *hubût* ise özellikle insan için "düşüş ve alçalış" vurgusunu taşır (Râğıb). Kur'an'da demirin, evcil heyvanların, yağmurun, adâleti temsil eden mizanın ve daha bir çok şeyin "indirildiğinin" (*inzâl*) ifade edilmesi, esasen "ikram edildiğinin" ifade edilmesinden başka bir şey değildir.

2 Kıssadan hisse zımnen: Allah'ın emirlerine

karşı gelen insan, bunun bedelini elindeki değerleri kaybederek öder. Âdem-İblis kıssası, iradeyi kullanmadan ahlâkî sorumluluğun gelişmeyeceğini îmâ eder.

3 Sadece burada geçen *rîş*, kuşların tüy ve teleklerine verilen isimdir. İnsana ve eşyaya estetik ve güzellik katan her şey için, özelikle giysi ve örtü için kullanılır (*Esâs* ve *Müfredât*).

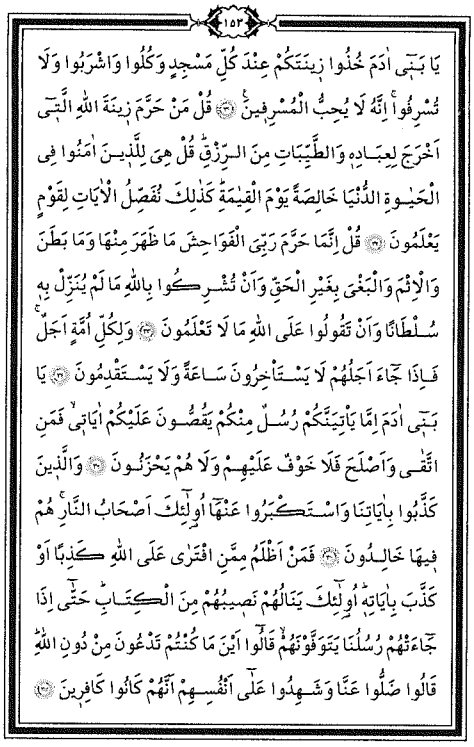
4 Zımnen: Takvâ, sorumluluk bilinci olarak örtünmenin ruhudur. Takvâsız bir örtünme ruhsuz bir cesettir. Âyet giyinmenin doğuştan medenî olan insanın tabiatı gereği olduğunu ifade eder. Amaç, karşıt cinslerin birbirleriyle ilişkiyi cinsiyet üzerinden değil şahsiyet üzerinden kurmalarıdır. Aksi hâlde ilişki zehirlenir ve bu ilişkiden hasıl olacak katma değer yok olur. Medenî olan Nur 31 ve Ahzab 59'daki tesettür düzenlemeleri, bu âyetle fıtri temelleri gösterilen örtünme sürecinin kemalini ifade eder.

5 *Evliya* bu bağlamda "otorite" vurgusuna sahiptir (Bkz: âyet 3, not 3).

6 *Ve* bağlacına bu bağlamda verilebilecek en uygun karşılık.

7 Buradaki *vech* (yüz), Kur'an'ın bir çok yerinde "zatı, varlığı" anlamında kullanılır. Yüz insanın 'logo'sudur. Buradaki *vech* ile Enâm 79'daki *vech*'in anlamı aynıdır: Kişinin bütün varlığıyla Allah'a yönelmesi.

Âyette geçen *mescid sadece* "secde yeri/zamanı" anlamına gelmez. Bu kavramın anlam alanına, namaz ve tavaf gibi doğrudan ibadetlerle, düşünce üretimi ve içtihat gibi dolaylı ibadetlere varana dek ibadete dönüşebilen her şey girer (*el-Menâr*).

يَا بَنِيٓ اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا
تُسْرِفُوٓا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ۝ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِيٓ
اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِي
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ
يَعْلَمُونَ ۝ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ
وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ
سُلْطَانًا وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ
فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ۝ يَا
بَنِيٓ اٰدَمَ اِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتِي فَمَنِ
اتَّقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ وَالَّذِينَ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ۝ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ
كَذَّبَ بِاٰيَاتِهِ اُولٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتٰبِ حَتّٰٓى اِذَا
جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُٓوا اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ۝

31 EY Âdemoğulları! Allah'a sadâkatinizi isbat için giriştiğiniz her eylemde zinet ve zerafetinizi takının.[1] Yiyin için ama israf etmeyin; çünkü O israf edenleri sevmez.

32 Sor bakayım: "Allah'ın kulları için yarattığı güzellikleri, temiz ve helâl rızıkları yasaklayan kimmiş?"[2]

Cevap ver: "Bunlar dünya hayatında (herkesle birlikte) imana erenler için, Kıyamet Günü ise yalnızca onlara has olacaktır."

Kavrama yeteneği olan bir toplum için âyetlerimizi işte böyle açık ve net bir biçimde dile getiriyoruz.[3]

33 De ki: "Benim Rabbim, yalnızca açık ya da gizli yüz kızartıcı davranışları, günahın her türünü, haksız yere başkasının malına göz dikmeyi, herhangi bir delil indirmediği hâlde Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştırmanızı, hakkında bilginizin olmadığı şeyi Allah'a atfetmenizi yasaklamıştır."[4]

34 Her toplumun bir vâdesi vardır: Vâdeleri dolduğu vakit, onu bir an ne erteleyebilirler ne de öne alabilirler.[5]

35 EY ÂDEMOĞULLARI! Size aranızdan benim mesajlarımı ileten elçiler geldiğinde, her kim sorumluluk bilinciyle hareket eder ve kendini düzeltirse, onlar gelecek kaygısı taşımayacak ve geçmişte yaptıkları için üzüntü duymayacaklar.[6] **36** Mesajlarımızı yalanlayan ve onları küçümseyenlere gelince: onlar, içinde ebedi kalmak üzere ateşe girecek.

37 Kendi uydurduklarını Allah'a isnat eden ya da O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim biri olabilir mi? Bu tipler için yazılan (ceza)lardan onların payına düşen gelip onları bulacak: En sonunda canlarını almak için elçilerimiz geldiğinde, onlara "Nerede Allah'ı bırakıp da kendilerine yalvarıp yakardıklarınız?" diye soracak. Onlar (ise) "Bizi yüzüstü bıraktılar!" cevabını vererek, hakikati ısrarla inkâr etmeleri konusunda yine kendi aleyhlerine tanıklık edecek.[7]

---

1 *Zînet*, bilgi gibi soyut, ahlâk gibi mânevi, takı ve elbise gibi maddî, boy-pos gibi bedeni olmak üzere, insan hayatına zerafet, letafet ve güzellik katan her şeydir (Râğıb). Görkem ve gösteriş, süslenip püslenmek de ziynettir (Bkz: 28:79). Bir sonraki âyet, yiyecek ve içeceklerin de ziynet kapsamına dahil edileceğinin delilidir. Âyet, mescide girerken açık saçık veya şeffaf kıyafetlerle değil, mazbut ve başkalarının huşuunu ihlal etmeyecek kıyafetlerle girme emri olarak anlaşılmıştır.

2 Zımnen: Dindarlık yapayım derken sahte ha-

ramlar koyarak haddini aşan kimmiş! (Bkz: 10:59-60; 16:116-117).

3 Dikkat: 31 ve 32. âyete ilişkin her tür yorum, bu âyetlerin Mekke'de indiği göz önüne alınarak yapılmalıdır.

4 Zımnen: Cahilin dindarlığı arttıkça sapması da artar. Zira gösterişçi dindarlık sahte kutsallık üretir.

5 Burada "vâde" diye çevirdiğimiz *ecel*, Kur'an'da en kesin ve keskin şekliyle toplumlar için kullanılır. "Ne bir an erteleyebilirler ne öne alabilirler" kesinliği, sanıldığının aksine fert eceli için kullanılmaz. Sadece ertelemeyi dışlayan tek zamanlı kullanımlar mevcuttur (22:5; 29:5: 40:67; 63:11). Bu kalıp, çift zamanlı ve buradaki kesinlikte kullanıldığı diğer yerlerde (10:49; 16:61) milletlerin ve uygarlıkların ömrüne ilişkin olarak gelir. Uygarlıklar ağaçlara benzerler. Tutunacak bir toprağa, saçak salacak bir mekâna, gelişecek bir iklime ihtiyaç duyarlar. Akıllı olan kişi ağaçların gövde çapına değil, kökünün çürüyüp çürümediğine dikkat ederler. Kökleri çürümüş ağaçlar ne kadar kalın olurlarsa olsunlar, onları yıkacak bir fırtına mutlaka kopar. Uygarlıkların kökü değerler sistemi, o kökün yayıldığı toprak insanların yüreği ve bilinci, o toprağı besleyecek yağmur adâlet, ahlâk ve imandır.

Muhtemelen *ummet* kavramının iniş sürecinde kullanıldığı ilk yer burasıdır. Bu kavramın kullanıldığı âyetlerin Mekke döneminin son yıllarına ait olması dikkat çekicidir (10:49; 15:5; 23:43). Bununla bir yandan Mekke site devleti ölçeğinde müşriklere tarihin bir yasası, öte yandan mü'minlere Medine'nin eşiğinde yepyeni bir medeniyetin kurucu öğesi olacakları hatırlatılmaktadır.

6 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:38, not 2.

7 Küfür fıtrata yabancılaşmaktır. Fıtratına yabancılaşan kendisiyle tanışamaz, kendisiyle tanışmayan ise kendisine tanık olamaz.

١٥٤

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ
فِي النَّارِ ۖ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا ۖ حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا
فِيهَا جَمِيعًا ۖ قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ
عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ ۖ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ
۝ وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ۚ وَكَذَٰلِكَ
نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ۝ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ
غَوَاشٍ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ۝ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ ۖ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا
كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ ۖ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ
وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝

38 (Ve Allah): "Sizden önce gelip geçmiş olan görünür görünmez iradeli varlık[1] gurupları arasına siz de katılarak ateşe girin!" diyecek.

(Ateşe) giren guruplar her seferinde diğer guruba lânet edecek; öyle ki, onların tümü birbiri ardınca oraya doluşunca, sonrakiler önden gidenler için "Rabbimiz! İşte bizi yoldan çıkaran bunlar; bu yüzden onlara iki kat ateş azabı çektir!" diyecek.

(Allah): "Hepiniz iki kat azabı hak ettiniz, fakat bunun dahi farkında değilsiniz!" diye cevap verecek.

39 Bu kez öncekiler sonrakilere: "İşte gördünüz, sizin bizden bir farkınız yok.[2] Öyleyse, kendi işledikleriniz yüzünden tadın azabı!" diyecek.

40 HİÇ ŞÜPHESİZ mesajlarımızı yalanlamaya kalkan ve onları küçümseyenlere yüce âlemlerin[3] kapıları açılmayacak; ve onlar, halat[4] iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremeyeceklerdir. Biz, günahta ısrar edenleri işte böyle cezalandırırız. **41** Onların (altlarında) cehennemden bir döşek, üstlerinde ateşten bir örtü olacak: İşte Biz, zulme gömülüp gidenleri böyle cezalandırırız.

42 Fakat kim imana erer ve imanıyla uyumlu işler yaparsa –(ki) Biz hiç kimseye taşıyacağından fazlasını yüklemeyiz– işte, içinde ebedi kalmak üzere cennete girecek olan da bunlardır. **43** Onları içlerine işlemiş olan her tür olumsuz duygu ve düşünceden tamamen arındıracağız,[5] ayaklarının altından nehirler çağlayacak ve şu itirafta bulunacaklar: "Hamdin tamamı bizi bu (mutlu sona) ulaştıran Allah'a mahsustur; eğer Allah bize doğru yolu göstermemiş olsaydı, biz asla doğru yolu bulamazdık. Doğrusu, Rabbimizin elçileri bize gerçeği söylemişler...".

Ve yankılanan bir nida: "İşte, yaptığınız (iyiliklere) karşılık mirasçısı olduğunuz cennet bu!.."

---

1 *Cinn* ve *ins*'i çevirimiz için bkz: 6:112, not 2.

2 Lafzen: "sizin bize karşı bir ayrıcalığınız". Yukarda verdiğimiz anlamın, bu bağlamda verilebilecek en isabetli anlam olduğu gözüküyor. Çünkü sonrakiler, kendilerinin izleyici olduğunu, asıl cezalandırılması gerekenin izleyenler değil izlenenler ya da kötülüğe öncülük edenler olduğunu düşünerek, savunmalarını bu mantık üzerine bina ediyorlar. Oysa onların hesap etmediği, böyle bir mazeretin geçerli olması durumunda şeytana kadar tüm nesillerin mazeret beyan edeceği gerçeğidir. Kaldı ki, izlenenler kötülüğe öncülük yaparak fıtrat sözleşmelerine

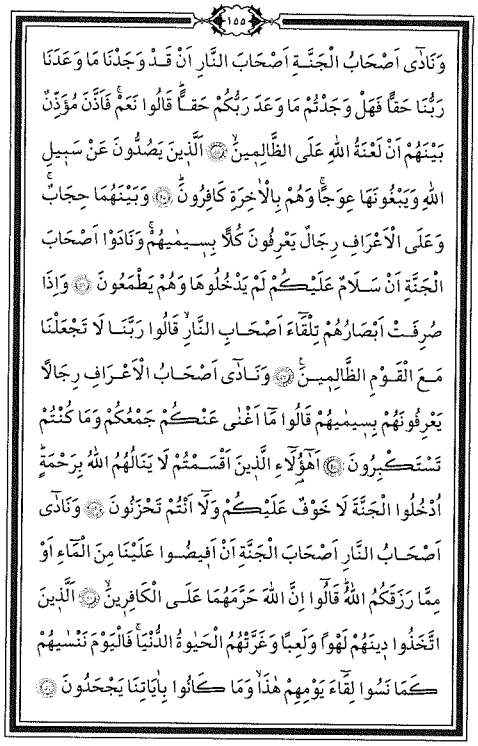
ihanet etmişler, izleyenler ise onları körü körüne takip ederek irade ve akıl emanetine ihanet etmişlerdir. Sonuçta ikisi de ihanettir ve hainlerin cezası aynıdır.

3 Lafzen: "Semanın". Zımnen: Ne vahyin yüce mânaları kalbine inecek, ne bilinci güdülerinin köleliğinden kurtulup miraca yükselecek.

4 *Cemel* sözcüğü *ceml, cuml, cummel, cumul* biçiminde de okunmuştur. Tüm okuyuşlar iki anlama çıkar: "Erkek deve" ya da "halat". İbn Abbas, benzetme sanatının bu eşsiz örneğini yorumlarken benzetme sanatında deveyi iğne ile eşleştirmenin uygun olmayacağını düşünerek bununla halatın kastedildiğini söyler ve der ki: "Allah teşbihin de en iyisini yapar." (Zemahşerî ve Ferrâ) Hz. Ali, Mücâhid, Said b. Cübeyr ve Şa'bi de âyeti böyle anlar (*el-Menâr*). Erkek deveye, erkekliği halata benzediği için cemel denildiği görüşü de bunu teyit eder (*Tâc*). İbn Abbas'ın yukarıdaki açıklamasını doğru kabul edersek, "deve iğne deliğinden geçerse" ibaresinin Araplarda yaygın ve kabul görmüş bir *deyim* olmadığını kabul etmemiz gerekecek.

Ayetteki bu ifade, cehennemi hak eden inkârcılardan söz eden "Rabbin aksini dilemedikçe, gökler ve yer orada durduğu sürece onlar da orada kalmayı sürdürecekler" (11:107) âyeti ile bağlantılı olarak anlaşılabilir.

5 Zımnen: Mükemmellik sadece cennette mümkün olacak. *Ğıll*, kalbin ta içine nüfuz eden kini ifade eder (Krş: 59:10). "Tamamen arıtıp damıtacağız" anlamındaki *neza'na* ile birlikte düşünüldüğünde *ğıll*'in "içe işleyen" anlamı daha bir belirginlik kazanır.

وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ اَصْحٰبَ النَّارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا
رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ۖ قَالُوا نَعَمْ ۚ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ
بَيْنَهُمْ اَنْ لَّعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ۙ﴿٤٤﴾ الَّذِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ
اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كٰفِرُوْنَ ۚ﴿٤٥﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ
وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ يَّعْرِفُوْنَ كُلًّا ۢ بِسِيْمٰهُمْ ۚ وَنَادَوْا اَصْحٰبَ
الْجَنَّةِ اَنْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ ۚ لَمْ يَدْخُلُوْهَا وَهُمْ يَطْمَعُوْنَ ۚ﴿٤٦﴾ وَاِذَا
صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَآءَ اَصْحٰبِ النَّارِ ۙ قَالُوْا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا
مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۚ﴿٤٧﴾ وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ الْاَعْرَافِ رِجَالًا
يَّعْرِفُوْنَهُمْ بِسِيْمٰهُمْ قَالُوْا مَآ اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ
تَسْتَكْبِرُوْنَ ۚ﴿٤٨﴾ اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِيْنَ اَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍ ۭ
اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَآ اَنْتُمْ تَحْزَنُوْنَ ۚ﴿٤٩﴾ وَنَادٰٓى
اَصْحٰبُ النَّارِ اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ اَنْ اَفِيْضُوْا عَلَيْنَا مِنَ الْمَآءِ اَوْ
مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ ۭ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۙ﴿٥٠﴾ الَّذِيْنَ
اتَّخَذُوْا دِيْنَهُمْ لَهْوًا وَّلَعِبًا وَّغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ نَنْسٰىهُمْ
كَمَا نَسُوْا لِقَآءَ يَوْمِهِمْ هٰذَا ۙ وَمَا كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يَجْحَدُوْنَ ۚ﴿٥١﴾

44 Ve cennetlikler cehennemliklere: "Rabbimiz bize ne vaad ettiyse hepsini gerçekleşmiş bulduk; siz de Rabbinizin size vaad ettiklerinin hepsini gerçekleşmiş buldunuz mu?" diye seslenecekler.

"Evet!.." diye cevap verecekler. Bunun üzerine içlerinden bir münâdî haykıracak: "Allah lânet etsin tüm zalimlere!.. 45 Onlar ki, insanları Allah'ın yolundan çevirirler ve onu çapraşık, dolambaçlı göstermeye çabalarlar; üstelik onlar âhireti (de) inkâr ederler!"

46 O ikisi arasında bir engel bulunacaktır. Orada (iyilerle kötüleri) ayırdetme yetisiyle donatılmış[1] kimseler olacak; onlar her iki kesimi de belirtilerinden tanıyacaklar ve henüz cennete girmeyen lâkin girmek için sabırsızlanan cennetliklere "Selamün aleyküm!" diye seslenecekler. 47 Onların gözleri ateş kafilesine doğru çevrilince: "Rabbimiz! Bizi zalimlerin arasına katma!" diye yalvaracaklar.

48 Ve (sözkonusu) ayırdetme yeteneğine sahip olanlar, belirtilerinden kim olduklarını çıkardıkları kimselere seslenecekler: "Sahi, ne sağladı size taraftarlarınız / mal-mülkünüz ve böbürlendiğiniz o nesneler?" 49 (Cennet yolcularını işaret ederek) "İşte şunlar, bir zamanlar "Allah rahmetini onlara asla ulaştırmaz!" diye yeminler ettiğiniz, (şimdi ise) kendilerine "Girin cennete! Sizin için gelecek endişesi yok, geçmişten dolayı hüzün duymak da yok!" denilen kimseler değiller mi?"

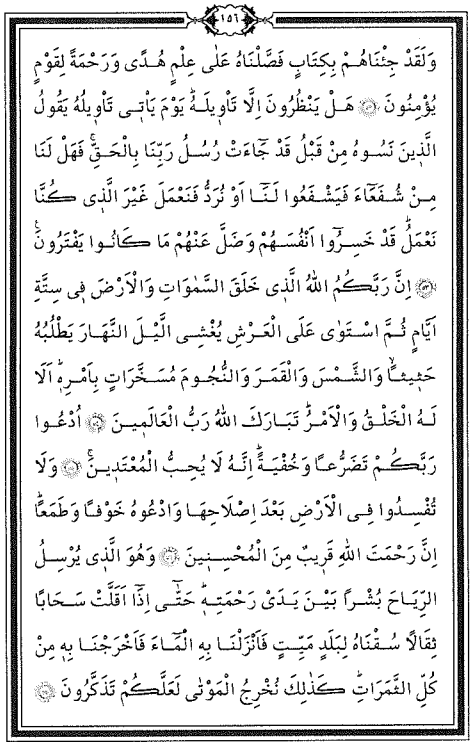
50 Ve ateş yolcuları cennet yolcularına seslenecekler: "(Ne olur), üzerimize bir parça su dökün!.." ya da "Allah'ın size bahşettiği rızıklardan (bize de verin)!.."

(Diğerleri): "Unutmayın ki Allah, inkâr edenleri her ikisinden de mahrum bırakmıştır! 51 Onlar ki, dinlerini oyun ve eğlenceye çevirip dünya hayatının albenisine kanmıştılar!" cevabını verecekler.

Dahası, onlar nasıl bu Hesap Günü'nün gelip çatacağını unuttular ve mesajlarımızı inkâr ettilerse, Biz de bugün onları unutulmaya terk edeceğiz.—>

---

1 Sûreye isim olan *A'râf* hakkında tartışmalı rivayetler bir yana, kelime "tanıma, bilme" anlamındaki *'urf*'ten türetilmiştir. Atın yelesine, horozun ibiğine en tanınan alameti olduğu için *'urf* denilmiştir. "Duvar, sur, burç, kule, platform" gibi göz önünde olan ve bakınca göze çarpan her şey için kullanılmıştır. *'Ale'l-'araf*'ı "marifet yeteneği", *ashâbu'l-A'râf*'ı da "marifet sahipleri" olarak anlayan Hasan Basri gibi otoriteler tercimizin gerekçesini teşkil ederler (Krş: Râzî).

١٥٢
وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ۝ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ
الَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَل لَّنَا
مِن شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا
نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝
إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ
أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ
حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا
لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۝ ادْعُوا
رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ۝ وَلَا
تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا
إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ۝ وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ
الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا
ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِن
كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ۝

<—52 Zira Biz onlara, inanmaya gönüllü bir toplum için bir yol haritası ve rahmet pınarı olan, tarifsiz bir bilgiye dayalı izahlarımız bulunan bir kitap iletmiştik.

53 (Şimdi) onların, O (Gün'ün) ne demeye geldiğinden başka bir şeyi bekleme hakları mı var? Onu vaktiyle göz ardı eden kimseler, onun ne demeye geldiğinin açıklandığı gün diyecekler ki: "Doğrusu Rabbimizin elçileri bize hakikati söylemiş. Acaba şimdi bizden yana aracılık yapıp da bizi kayıracak birileri var mı? Veya geri dönmemize izin verilse de, şimdiye kadar yaptıklarımızdan başka türlü davransak olmaz mı?"

Doğrusu onlar kendilerini (işte böyle) aldatacaklar ve uydurdukları kuruntu ürünü (şefaatçi)ler, kendilerini yüzüstü bırakacak.[1]

54 KUŞKUSUZ sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı aşamada[2] yaratan; ve sınırsız güç ve kudret makamına[3] kurulan Allah'tır. O'dur gündüzü aralıksız kovalayan geceyle örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine âmâde kılan O... Bakın, yalnız O'na aittir bütün yaratılış ve mutlak emir: Âlemlerin Rabbi Allah en yüce, en ulvi bereket kaynağıdır.[4]

55 Rabbinize alçak gönüllü olarak[5] ve derin bir acziyet duygusu içinde[6] yalvarın! Şüphesiz O haddi aşanları sevmez. 56 Bu nedenle, iyi bir düzene sokulmuşken yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın; derin bir ürperti ve büyük bir iştiyakla[7] yalvarın O'na; çünkü Allah'ın rahmeti erdemli davrananlara pek yakındır. 57 O'dur rüzgarları rahmetinin önüne katıp müjdeci[8] olarak gönderen; nihayet bunlar yağmur yüklü bulutları taşıyınca,[9] onu ölü toprağa[10] doğru sevkedip bu yolla su indiririz ve böylece her türlü ürünün yeşerip boy vermesini sağlarız. Ölüleri de işte böyle dirilteceğiz: belki düşünür de ibret alırsınız.[11]—>

1 Zımnen: Allah'tan başka şefaatçi aramak, Allah'tan istemeye yüzü olmamaktır.

2 Lafzen: "altı günde". Nüzûl sürecinde bu ibarenin ilk geçtiği 50:38'in ilgili notuna bkz.

3 *'Arş* için bkz: 20:5, not.

4 *Tebârake*: Hem "eksilmeyip sabit kalan", hem de "artıp çoğalan" anlamındaki *el-bereke*'den türetilir. Yük devesinin sırtına verilen addır. *Bereket*, "özünde çok olan ve durduğu yerde artan kalıcı hayır" demektir. Diğer kipleri kullanılmayan *tebâreke* fiili, *teâlâ* gibi yalnız Allah için kullanılır (Râğıb). Bu niteliğinden dolayı hem O'nun "sınırsız yüceliğine", hem de "bereket kaynağı oluşuna" delalet eder. Fiilin yapısı gereği, bu bereket Allah'a nisbetle sürek-

li ve kesintisiz, kula nisbetle ameline bağlı olarak değişkendir.

5 *Tadarru'an*, muhtemelen nüzûl sürecinde ilk burada geçer. Hayvanın süt dolu memesi yere en yakın organ olduğu için *dar'* adını alır. Dikenli bir çöl bitkisi olan *şibrık*, iyice kuruduğu zaman *darî'* ismini alır. (*Lisân*, şibrık md.) Ona bu adın verilmesinin nedeni, develerin onu dikenlerinden etkilenmeden koparmak için başlarını yere yatırmaları olsa gerek. *Dara'a* kökünden gelen sekiz kelimenin tümü de Mekke döneminin sonlarında indirilen A'râf, Enâm ve Mü'minûn sûrelerinde yer almıştır. Dilimize "tazarru ve niyaz" biçiminde girmiş olan sözcüğe bu bağlamda verilebilecek en uygun anlam "alçak gönüllü" olacaktır.

6 *Hufyeten'e* verdiğimiz karşılık (Krş: 11:70), sözcüğün "acziyetini bilmekten dolayı oluşan korku" anlamına gelen *havf* köküne dayanır. *Haşyet*'le farkı için bkz: 10:62, not. Burada söz konusu olan yalınkat bir "korku ve endişe" değil, insanın kendi acizliğini ve yetersizliğini bilme duygusudur.

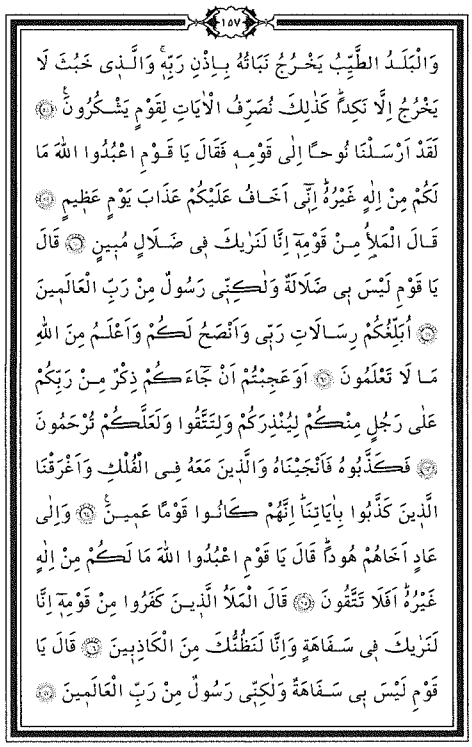
7 *Tame'an*'a verdiğimiz bu mâna için bkz: 32:16, not 9.

8 *Buşran* kelimesi *neşeran* ve daha başka formlarda da okunmuştur (Zeccâc). Bu durumda "yayan, dağıtan" anlamını alır. Anlamın özüne ilişkin olmayan bu alternatif okuyuşların nedeni açıktır: İlk yazılışında noktalamanın olmadığı Arap yazısında tek bir kısa çizgiyle resmedilen bu harfin *bâ* ya da *nûn* olup olmadığı, noktasının nereye konulacağına bağlıdır. İmam Asım Kûfelilerin okuyuşu olan *buşran*'ı tercih etmiştir. Mesajın içeriğini önceleyen Zemahşerî ve Ebu Müslim'in tercihi de budur (Râzî). Benzer formda gelen iki âyet daha vardır: 25:48 ve 27:63. Fakat, farklı formlarla gelip aynı meteorolojik olayı dile getiren âyetlerde *neşeran*'ın kullanıldığı da bir gerçektir (Krş: 42:28; 43:11).

9 *Ekalle*, "kaldırılan şeyin hafifliğinden değil kaldıranın gücünden dolayı yükü kolay kaldırma" (Râğıb).

10 Buradaki "ölü toprak" ile bir sonraki âyetteki "bereketli toprak" birbirinin mukabilidir.

11 Ölü toprağın rahmet yağmuruyla nasıl canlandığını tasvir eden bu ve bundan sonraki âyetle, ta yürekten alçak gönüllü olarak, kaygıyla umut arasında duadan söz eden 55-56. âyetler arasındaki ilişki dikkat çekicidir.

١٥٧
وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ ۖ وَالَّذِي خَبُثَ لَا
يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ۝
لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا
لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝
قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۝ قَالَ
يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ
۝ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ
عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
۝ فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ۝ وَإِلَىٰ
عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ
غَيْرُهُ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ۝ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا
لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ۝ قَالَ يَا
قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝

<—58 Ya bereketli toprak! Onun bitkisi, –Rabbinin izniyle– gür ve gümrah olur. Ama kötüyse bir şey yetişmez, yetişse de işe yaramaz.

Elindeki nimetin değerini bilen bir topluluk için âyetlerimizi işte böyle çok boyutlu olarak dile getiriyoruz.

59 DOĞRUSU Biz Nûh'u kendi toplumuna göndermiştik. Dedi ki: "Ey Kavmim! Yalnızca Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yok. Kuşkusuz ben, korkunç bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum."

60 Toplumunun seçkinleri: "Şu kesin ki, biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz" diye cevap verdiler.

61 "Ey kavmim!" dedi, "Ben sapıtmış değilim, aksine ben âlemlerin Rabbi tarafından seçilen bir elçiyim. 62 Size Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyor ve öğüt veriyorum; çünkü ben Allah'tan gelen (vahiy) sayesinde sizin bilmediklerinizi biliyorum. 63 Ne yani, sizi uyarsın, sorumluluğunuzu hatırlatsın ve bu sayede rahmete nail olasınız diye içinizden bir adam eliyle Rabbinizden size bir bildiri gelmesinde şaşılacak ne var?"[1]

64 En sonunda onu yalanladılar. Bunun üzerine Biz de onu ve onunla birlikte gemide bulunanları kurtardık; âyetlerimizi yalanlayanları ise boğulmaya terk ettik: Onlar gerçekten de kör bir topluluk idiler.

65 ÂD'A[2] da soydaşları[3] Hûd'u (gönderdik).[4] "Ey kavmim!" dedi, "yalnızca Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka ilâhınız yok. Şu hâlde hâlâ (O'na ortak koşmaktan) sakınmayacak mısınız?"

66 Toplumunun inkârda direnen seçkinleri, "Gerçekte biz seni akıl zafiyetine uğramış biri olarak görüyoruz; üstelik biz senin yalan söylediğini düşünüyoruz" diye cevap verdiler.

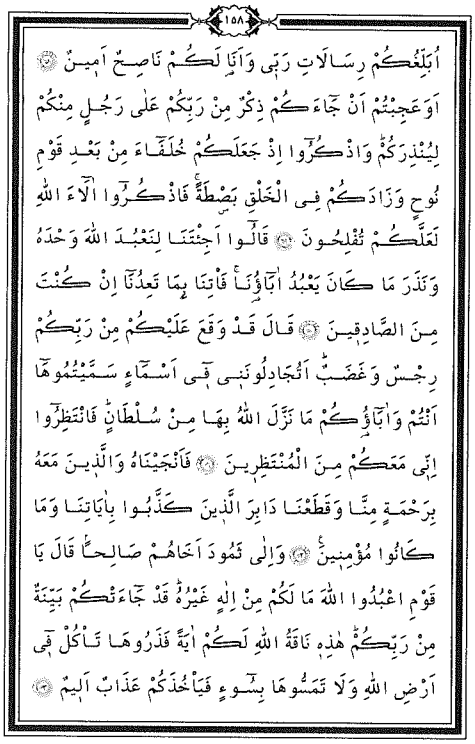
67 Dedi ki: "Ey kavmim! Ben aklı kıt biri değilim; bilakis ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim.—>

1 Bkz: Yûnus sûresinin 2. âyeti.

2 *'Âd* hakkında ayrıntılı bir açıklama için bkz: 89:6, not 9.

3 Lafzen: "kardeşleri". Çevirimizin gerekçesi için bkz: 11:61, not 5.

4 Hz. Hûd, Eski Ahid'de Eber adıyla anılır (*Tekvin*, 10:42).

١٥٨

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ۝
أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ
لِيُنْذِرَكُمْ ۚ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ
نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً ۖ فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ
وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ
مِنَ الصَّادِقِينَ ۝ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ
رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۖ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا
أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ۚ فَانْتَظِرُوا
إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ۝ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ
بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ وَمَا
كَانُوا مُؤْمِنِينَ ۝ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۚ قَالَ يَا
قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ
مِنْ رَبِّكُمْ ۖ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي
أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝

<—68 Size Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyorum; zira ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim. 69 Ne yani, sizi uyarsın diye içinizden bir adam eliyle Rabbinizden size bir bildiri gelmesine niçin şaşıyorsunuz? Bari Nûh kavminin ardından sizi nasıl (uygarlığa) mirasçı kıldığını, yaratılış bakımından sizi nasıl üstünlüklerle takviye ettiğini hatırlayın! Artık Allah'ın nimetlerini unutmayın ki ebedi kurtuluşa erebilesiniz!"

70 Onlar dediler ki: "Sen bize bir tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapa geldiği şeyleri bırakmamız için mi geldin? Tamam, eğer sözünün arkasındaysan haydi getir bizi tehdit edip durduğun azabı!"

71 (Hûd) dedi ki: "Rabbinizden (bir ceza olarak) üstünüze çökmüş bir (ahlâkî) kokuşmuşluğun[1] içindesiniz zaten. Şimdi, Allah'ın haklarında hiçbir delil indirmediği, yalnızca sizin ve atalarınızın yüceltiği[2] isimler hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? O hâlde bekleyin, gerçek şu ki ben de sizinle birlikte bekleyeceğim!"

72 Nihayet, katımızdan bir rahmet eseri olarak onu ve onunla birlikte olanları kurtardık; ve âyetlerimizi yalanlayanların kökünü kazıdık: nitekim onlar da (tehdidimizin gerçekliğine) inanmamıştılar.

73 SEMUD'A[3] da soydaşları Sâlih'i (gönderdik). "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka ilâhınız yok. Doğrusu Rabbinizden size açık ve net bir delil gelmiştir: İşte Allah'ın devesi;[4] sizin için bir semboldür: O hâlde bırakın onu, (Allah'ın devesi) Allah'ın arzında otlasın ve sakın ona bir kötülük yapayım demeyin! Yoksa size elem veren bir azap dokunur.—>

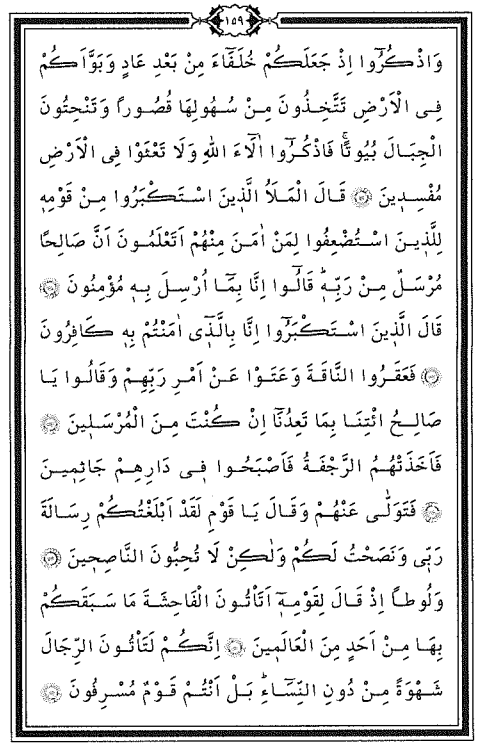
---

1 Râzî, çoğunluğun aksine *rics*'i azab olarak anlamanın mümkün olamayacağını, bu durumda tekrara düşülmüş olacağını söyler ve bu kelimeyi temizlik ve arılığın zıddı, yani "pislik ve iğrençlik" olarak takdim eder (Krş: 6:125, not 2).

2 *Semmâ*, kök olarak "yüceltmek" anlamını da içerir (Bkz: 2:31, notlar).

3 'Âd ve Semûd'un birlikte anılmasıyla ilgili bkz: 89:6, not 9.

4 "Allah'ın devesi", âyetin devamındaki "Allah'ın arzı" veya "Allah'ın evi" ile aynı vurguya sahiptir. Esasen özel mülkiyet olmayıp kamu malı olduğunu gösterir. Bu uygulamanın cahiliyye Mekke'sinde nasıl bir sahte kutsallık icadına dönüştüğü Maide 103'te dile getirilmiştir (5:103'ün notuna bkz). Bu devenin bir sınav nesnesi kılınması ile ilgili bkz: 54:27.

١٥٩
وَاذْكُرُوٓا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ
فِى الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ
الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوٓا ءَالَآءَ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْأَرْضِ
مُفْسِدِينَ ۝ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِۦ
لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَٰلِحًا
مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قَالُوٓا إِنَّا بِمَآ أُرْسِلَ بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ۝
قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا إِنَّا بِالَّذِىٓ ءَامَنتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ
۝ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَٰصَٰلِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝
فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ
۝ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ
رَبِّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ النَّٰصِحِينَ ۝
وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ الْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم
بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَٰلَمِينَ ۝ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ
شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ۝

<—74 Hem hatırlayın 'Âd'ın ardından O'nun sizi nasıl (uygarlığa) vâris kıldığını ve şu malum yerde[1] sizi yerleştirdiğini! (Siz ki) buranın düzlüklerinde köşkler inşa edip, dağlarındaki (kayalardan) evler yontarsınız. Artık hatırlayın Allah'ın nimetlerini de, kötülüğü yaygınlaştırarak ahlâkî çürümeye meydan vermeyin!"

75 Toplumunun güçsüzlere karşı büyüklük taslayan seçkinleri, ezilenler arasındaki inanan kimselere dediler ki: "Siz Sâlih'in Rabbi tarafından gönderildiğine inanıyor musunuz?" Onlar "Elbette" dediler, "biz onunla gönderilene de iman etmiş kişileriz!"

76 Büyüklük taslayanlarsa: "Biz" dediler, "sizin iman etmeye değer bulduğunuz şeyin inkârcısıyız!"

77 En sonunda dişi deveyi[2] işkenceyle, vahşice katlettiler[3] ve Rablerinin buyruğuna karşı geldiler; üstelik dediler ki: "Ey Sâlih! Eğer peygamberlerden biri olduğun gerçekse, haydi getir şu bizi tehdit ettiğin azabı!"

78 Derken şiddetli bir sarsıntı[4] onları ansızın yakalayıverdi ve kendi obalarında cansız donakaldılar.

79 Ve (Sâlih) onları ardında bırakırken "Ey kavmim!" diye mırıldanmıştı,[5] "Doğrusu ben size Rabbimin mesajını tebliğ etmiştim ve size öğüt vermiştim; ne ki siz öğüt verenleri hiç sevmediniz!"

80 LUT'U da (gönderdik).[6] Hani o toplumuna şöyle çıkışmıştı: "Sizden önceki toplumlardan hiç birinin yapmadığı (düzeyde) bir densizliği irtikap etmekte ısrarcı mısınız? 81 Siz ki, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz: Yoo, siz gerçekten de haddi aşan bir topluluksunuz.

---

1 *el-'Ard*'daki belirlilik çeviriye "malum" olarak yansımıştır).

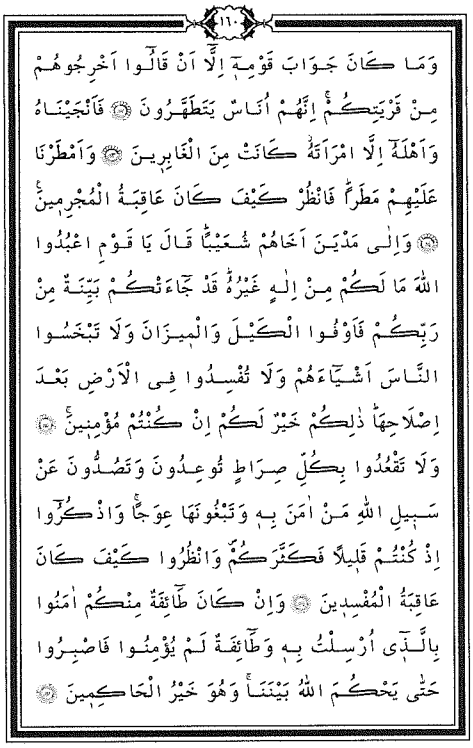
2 Bu deve ile ilgili bir açıklama için bkz: 11:64, not.

3 *'Agara*, "hayvanın bacaklarını kırmak" anlamına gelir. Bu bağlamda kelimenin kazandığı anlam "işkenceyle öldürme, hunharca katletme"dir.

4 *Racfeh*: Şiddetli sarsıntı, deprem (Ferrâ ve Zeccâc). Mücâhid ve diğerleri, kadim anlatılar doğrultusunda bunu "şiddetli gürültü" olarak tefsir etmiş. Kelimedeki belirlilik, bu sarsıntının insanlar tarafından bilinmedik değil, tersine bildik tanıdık bir sarsıntı olduğunu gösterir. Bu da ilâhî felaketin bir "deprem" ya da "volkanik deprem" şeklinde gerçekleştiği sonucuna götürür. Allahu a'lem.

5 Peygamber'in bu sözü, helâke uğrayan kavminin geride kalan enkazına bakarak söylediği açık.

6 Bir önceki Hz. Sâlih (73) ve bir sonraki Hz. Şuayb (85) için kullanılan ehâhum (soydaşları) nitelemesinin neden Hz. Lût için kullanılmadığı ile ilgili bkz: 11:61, not.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ إِلَّآ أَنْ قَالُوٓا أَخْرِجُوهُمْ
مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ
وَأَهْلَهُٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا
عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ۝
﴿٨٤﴾ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا
ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن
رَّبِّكُمْ ۖ فَأَوْفُوا ٱلْكَيْلَ وَٱلْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا
ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِى ٱلْأَرْضِ بَعْدَ
إِصْلَٰحِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۝
﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَٰطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن
سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِهِۦ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَٱذْكُرُوٓا
إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ ۖ وَٱنظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِن كَانَ طَآئِفَةٌ مِّنكُمْ ءَامَنُوا
بِٱلَّذِىٓ أُرْسِلْتُ بِهِۦ وَطَآئِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَٱصْبِرُوا
حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ۝

82 Ama kavminin cevabı şundan ibaret oldu: "Sürüp çıkarın yurdunuzdan onları! Besbelli bunlar pek temiz insanlarmış!"

83 Bunun ardından onu ve yakınlarını kurtardık; ne ki eşi (yolda) dökülenlerden biri oldu.[1] **84** Sonunda sağanak (gibi belâ) yağdırdık[2] üzerlerine: Gör ki günaha gömülüp gidenlerin sonu nice olurmuş!

85 MEDYEN'E de soydaşları Şuayb'i gönderdik.[3] "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka ilâhınız yok: size Rabbinizden hakikatin apaçık belgeleri gelmiştir. Artık (her şeyde) ölçüyü ve tartıyı tam gözetin, insanları hakları olan şeylerden mahrum bırakmayın[4] ve iyi bir düzene sokulmuşken yeryüzünde fesat çıkarmayın! Bütün bunlar sizin hayrınızadır: tabi ki gerçekten Allah'a güveniyorsanız![5] **86** Bir de (Hakka varan) her yolun kenarına kurulup O'na iman eden kimseleri türlü tehditlerle Allah'ın yolundan döndürmeye ve onu eğri büğrü göstermeye çalışmayın! Ve hatırlayın ki, siz azınlık iken O sizi çoğalttı: işte, fesat çıkaranların akıbeti nasıl olurmuş görün! **87** Madem ki aranızda, getirdiğim mesaja inanan bir topluluk yanında inanmayan bir topluluk da var; o hâlde Allah aramızda hüküm verinceye kadar sabredin:[6] Zira O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.

---

1 *Ğâbirîn* için bkz: 26:171, not.

2 *Matar*, "yağmur" anlamına. Fakat, Câhız'ın da tesbit ettiği gibi, Arap dilini konuşan halk ya da seçkin *matar*'la *ğays* arasında bir fark gözetmezken, Kur'an türevleriyle 15 yerde kullandığı *matar*'ı "bela" ve "intikam" anlamını çağrıştırır biçimde kullanmıştır (*el-Beyan ve't-Tebyîn*). Parantez içi açıklama Kur'an'ın bu özel kullanımını yansıtmak açısından zorunludur.

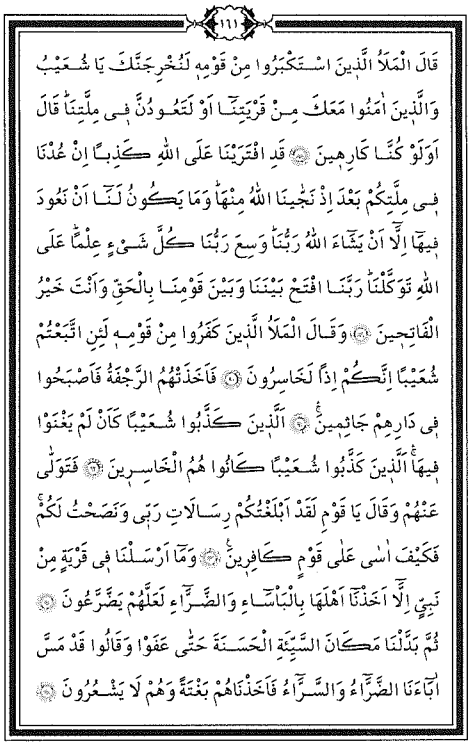
3 *Medyen*, Kızıldeniz kıyısında Akabe körfezinin doğusunda yer alan bir şehirdir. Josephus, Eusebius ve Batlamyus bu kentten ayrı ayrı söz ederler. Eski Ahid'de Medyen adlı bir kent geçmemektedir. Ne ki, Midyan isminde bir kabileden ve onun soy kütüğünün varıp kendisine dayandığı Midyan adlı kişiden söz edilir. Sadece bir ses benzerliği değilse -muhtemelen Medyenlilerin büyük atası- Midyan, Eski Ahid'e göre Hz. İbrahim'in Katura'dan olma oğludur (*Tekvin* 25:2). Hz. Şuayb Hz. Musa'nın üstadı, işvereni ve kayınpederidir. Allah Rasulü onu "peygamberlerin hatibi" olarak nitelendirmiştir (Medyen'le ilgili bir not için bkz: 28:22).

4 *La tebhasû*: "..eksiltmeyin, değerini düşürmeyin!". Taberî'ye göre "İnsan hakkına tecavüz etmeyin!"

5 Zımnen: Allah'ın sizin için hayırlı olandan başkasını önermeyeceğine olan güveniniz tam

ise. Bu anlamda "inkâr" açık bir güvensizliktir. Bu âyetin bağlamında, *iman*'a ahlâkî karşılığı olan "güven" anlamı vermek bizce âyetin maksadına daha uygun görünmektedir. Kur'an'da Allah için kullanılan *el-Mü'min* sıfatı da, teolojik karşılığı olan 'inanmakla' ilgili değil, ahlâkî karşılığı olan 'güven vermekle' ilgilidir (Krş: 2:100).

6 Bu çifte muhataplı ifade, Hz. Şuayb'in mü'min bağlılarına bir teselli tavsiyesi, mesajını inkâr edenlere ise kinayeli bir tehdit içermektedir. Bu ve bundan önceki kıssalarda ilginç olan, inanan kitlenin savunmada kalıp hiç saldırıya geçmemiş olmasıdır. Aksine bir sonraki âyette olduğu gibi, saldırgan taraf hep inkârcılar olmuştur.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ
وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ
أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ۞ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا
فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ
فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى
اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ
الْفَاتِحِينَ ۞ وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ
شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ۞ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا
فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ۞ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا
فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ۞ فَتَوَلَّى
عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ
فَكَيْفَ آسَى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ ۞ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ
نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ۞
ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ
آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ۞

88 Kavminin büyüklük taslayan seçkinleri "Ey Şuayb!" dediler, "Ya seni ve beraberindeki mü'minleri yurdumuzdan sürüp çıkarırız, ya da bizim inanç sistemimize geri dönersin!"[1]

(Şuayb) dedi ki: "Peki, ya razı olmazsak? **89** Hem Allah bizi ondan kurtardıktan sonra kalkıp sizin inanç sisteminize dönecek olursak, uydurduğumuz yalanı Allah'a isnat etmiş oluruz. Rabbimiz Allah istemediği sürece inancınıza dönmemiz asla mümkün değildir. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır (ve) biz Allah'a güvenmişizdir: Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasındaki engelleri kaldır![2] çünkü Sen, engel kaldıranların en hayırlısısın!"

90 Ve kavminden inkârda direnen seçkinler: "Eğer Şuayb'e uyacak olursanız, kesinlikle kaybeden siz olacaksınız!" diye tehdit ettiler.

91 Derken şiddetli bir sarsıntı onları ansızın yakalayıverdi ve kendi yurtlarında cansız donakaldılar.[3] **92** Onlar ki Şuayb'i yalanlıyorlardı; kendileri yalan oldular...[4] Onlar ki Şuayb'i yalancı çıkarıyorlardı;[5] kaybeden yine onlar oldu...

93 Ve (Şuayb) onları ardında bırakırken "Ey kavmim!" diye mırıldanmıştı, "Doğrusu ben size Rabbimin mesajlarını tebliğ etmiştim ve size öğüt vermiştim. Şu hâlde ben (sizin gibi) nankör bir kavim için nasıl gam çekeyim!?"[6]

94 BİZ hiçbir ülkeye bir peygamber göndermemişizdir ki, (zamanında) oranın halkını belki (Allah'a) boyun eğerler diye şiddetli zorluk ve darlıkla[7] sınamamış olalım. **95** Sonra (o) kötü durumu güzelliğe çevirmişizdir de, refaha kavuşup şımarmışlar ve "(Bir zamanlar) atalarımız da sıkıntılı ve sevinçli günler yaşamışmış" demişlerdir.[8] İşte bunun üzerine biz de onları, olup bitenin farkına dahi varmadan ansızın yakalayıvermişizdir.

---

1 Zımnen: Kötüyü rahatsız etmeyen iyi pasif iyidir. Pasif iyi aktif kötünün teşvikçisidir.

2 İbn Abbas kaynaklı bir rivayete göre bu ibare şöyle de okunabilir: "Bizimle kavmimiz arasında hüküm ver, çünkü Sen hüküm verenlerin en hayırlısısın!" (*İtkân* II, 5). Fakat 87. âyette bu mâna hem de "hüküm" kelimesiyle zaten dile getirilmiştir. Bu âyette ise peygamberle kavmi arasındaki tıkanıklığa dikkat çekilmekte ve Hz. Şuayb'in onlar için yapacağı son şey nakledilmektedir. Bu âyetteki fetih duasıyla Fetih sûresinin girişi aynı anlam alanına dahildir. Hz. Şuayb'in insanüstü çabasının gerekçesini, 6. âyetten yola çıkarak anlayabiliriz.

3 *Racfeh* için 78. âyetin ilgili notuna bkz. Akabe körfezi kıyısında yer alan bölgenin jeolojik

yapısı, söz konusu bölgenin geçmişte volkanik depremlere maruz kaldığını göstermiştir. Bölgede *harre* adı verilen granit silsile tepecikler, gerçekte volkanik kayalardan başka bir şey değildir.

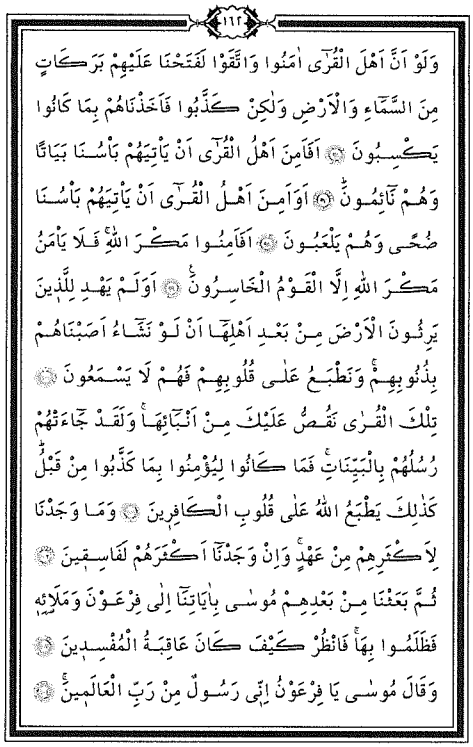
4 Lafzen: "hiç yaşamamış gibi oldular". Bu ifade, kinaye olarak "yalan oldular" çağrıştırmaktadır.

5 *Kezzebû* âyette iki kez gelse de vurgusu farklıdır ve bu fark cümlenin muhtevasından çıkarılabilir. Bizim burada yaptığımız, sadece bu vurgu farkını çeviriye yansıtma çabasından ibarettir.

6 Buradaki "nankörlük", içerisinde ısrarlı inkârı barındıran bir nankörlüktür. Bu ifade, kavmi topluca helâk olan bir peygamberin iç dünyasını ele vermesi açısından hayli anlamlıdır.

7 Bu iki kavram arasındaki fark için bkz: 6:42, not.

8 Bununla Allah'ın hayata müdahil olmadığını; iyilik ve kötülüğün, darlık ve bolluğun, felaket ve saadetin Allah'tan bağımsız, periyotlar hâlinde ya da tesadüfen gerçekleştiğini îmâ etmişlerdir (Bkz: 45:24).

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكٰتٍ
مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنٰهُمْ بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ۝ اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا بَيَاتًا
وَّهُمْ نَآئِمُونَ ۝ اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا
ضُحًى وَّهُمْ يَلْعَبُونَ ۝ اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللّٰهِ فَلَا يَاْمَنُ
مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخٰسِرُونَ ۝ اَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ
يَرِثُونَ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَآ اَنْ لَّوْ نَشَآءُ اَصَبْنٰهُمْ
بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۝
تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَآئِهَا وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ
كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكٰفِرِينَ ۝ وَمَا وَجَدْنَا
لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَاِنْ وَجَدْنَآ اَكْثَرَهُمْ لَفٰسِقِينَ ۝
ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى بِاٰيٰتِنَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهٖ
فَظَلَمُوا بِهَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ۝
وَقَالَ مُوسٰى يٰفِرْعَوْنُ اِنِّى رَسُولٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِينَ ۝

96 Oysa ki, eğer bu ülkelerin insanları inansalar[1] ve sorumlu hareket etselerdi, onlara göklerin ve yerin bereketini ardına kadar açardık, fakat yalanladılar. Bunun üzerine biz de yaptıklarından dolayı onları kıskıvrak yakaladık.[2]

97 Şu hâlde bu ülkelerin insanları, azabımızın gece vakti onlar uykudayken ansızın gelip çatmayacağından emin olabilirler miydi? **98** Ya da, (sözkonusu) ülkelerin insanları azabımızın gündüz gözüyle onlar (hayat) oyununu oynarken ansızın gelip çatmayacağından emin olabilirler miydi?[3] **99** Yani onlar, Allah'ın entrikayla alt edilemeyen düzenine[4] karşı kendilerini güvencede sayabilirler miydi? Doğrusu, Allah'ın entrikayla alt edilemeyen düzenine karşı, sadece tükenmiş bir toplum kendisinin güvencede olduğunu sanır.

100 Artık önce gelip geçmiş (uygarlıkların) ardından yeryüzünün (medeniyet) mirasına konanlar için şu gerçek ortaya çıkmış olmuyor mu: Eğer istersek, günahları yüzünden onları da hedefe koyabiliriz; üstelik kalplerine mühür basarız da, onlar artık (gerçeği) işitmez olurlar.

101 Sana kıssalarını naklettiğimiz bu ülkeler... Doğrusu bütün bunlara kendi içlerinden elçiler hakikatin apaçık belgelerini getirdiler; fakat onlar, bir kez yalanlamış bulundukları için bir daha iman etmediler: İşte Allah inkârcıların kalplerini böyle mühürler.[5] **102** Ve biz onların çoğunu (fıtrat) sözleşmesine[6] sadık bulmadık; aksine onların çoğunu sapıtmış bulduk.

103 SONRA, bu kavimlerin peşinden Firavun'a ve onun önde gelen adamlarına âyetlerimizle Musa'yı gönderdik; ona getirdiği mesaj yüzünden haksızlık ettiler[7] ve bak nasıl oldu fesatçıların sonu.

104 Ve Musa dedi ki: "Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim!—>

---

1 Zımnen: daima insanın hayrını isteyen ve bu amaçla elçi gönderen Allah'a güvenip inansalardı...

2 Bu âyetin, dinamik kadere bağlı insan davranışlarıyla statik kadere bağlı doğa davranışları arasındaki görünmez irtibata bir atıf olduğu açık. Şüphesiz bu, 99. âyette ifade edilen ilâhî tasarımın bir sonucudur.

3 97 ve 98. âyetler sûrenin başındaki 4. âyetin açılımı niteliğindedir.

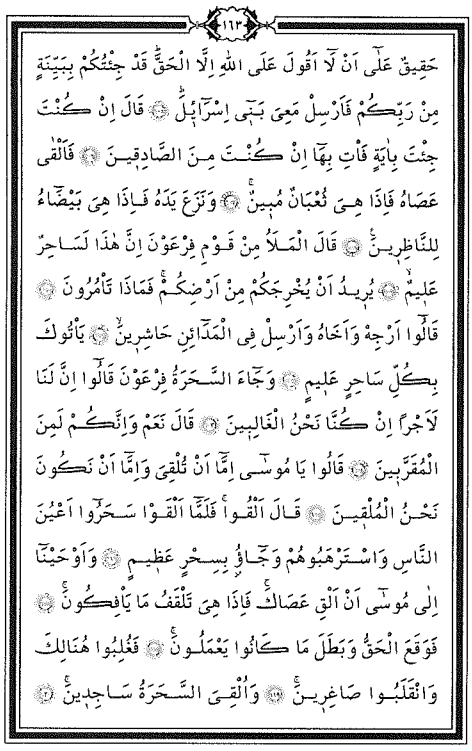
4 *Mekr*, aslında "entrika, tuzak". Hiç şüphesiz bu tuzaklar insanın Allah'a değil kendi aklına karşı kurduğu tuzaklardır (Bkz: 71:22, not). Allah için kullanıldığında "tuzak bozmayı" ifade eder.

5 "Mühürler" anlamına gelen *yatba'u* fiili, "ka-

rakter" anlamına gelen *tabiat*'la aynı köktendir. Buradan yola çıkarak, Üstad Elmalılı gibi bu cümleye "Allah küfrü onların karakteri kılar" anlamını vermek mümkündür. Bu, "Allah kalpleri nasıl mühürler?" sorusunun da cevabıdır.

6 İman etme, sadece bir sözleşme tazelemedir. Asıl sözleşme fıtrat sözleşmesidir ki bu insanın saf doğası, bozulmamış karakteridir. İnsan kendi saf doğasına ihanet etmeden inkârda ısrar edemez.

7 Kur'an'da Musa ve İsrâiloğulları kıssası, Mekkî ve Medenî bir çok sûrede farklı vurgular ve bölümlerle aktarılmıştır. Mekke'de inen bu âyetlerin içeriğiyle, Medine'de inen aynı konudaki âyetleri karşılaştırdığımızda, şu sonuç çıkar: 'Hz. Musa'nın Mekke'si' diyebileceğimiz büyük göç öncesi dönem, Hz. Muhammed'in Mekke'sinde ele alınır. Her peygamberin Mekke'si birbirine benzer. Dolayısıyla Hz. Peygamber ve ona inananlar, tarihin bu yasasıyla teselli edilir.

حَقِيقٌ عَلَىٰٓ اَنْ لَآ اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ ۜ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ
مِنْ رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَنِٓي اِسْرَآءِيلَ ۝ قَالَ اِنْ كُنْتَ
جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَاْتِ بِهَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِينَ ۝ فَاَلْقٰى
عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ۝ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بَيْضَآءُ
لِلنّٰظِرِينَ ۝ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ
عَلِيمٌ ۝ يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ ۖ فَمَاذَا تَاْمُرُونَ ۝
قَالُٓوا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِي الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ ۝ يَاْتُوكَ
بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ۝ وَجَآءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُٓوا اِنَّ لَنَا
لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ۝ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ لَمِنَ
الْمُقَرَّبِينَ ۝ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِمَّآ اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّآ اَنْ نَكُونَ
نَحْنُ الْمُلْقِينَ ۝ قَالَ اَلْقُوا ۚ فَلَمَّآ اَلْقَوْا سَحَرُٓوا اَعْيُنَ
النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَآءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ۝ وَاَوْحَيْنَآ
اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُونَ ۝
فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ
وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ۝ وَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ۝

<—105 Bana yakışan Allah hakkında hakikatten başka bir şey söylememektir. Elbet size Rabbinizden apaçık mucizelerle geldim. Artık bırak da İsrâiloğulları benimle gelsinler.

106 (Firavun) dedi ki: "Madem ki bir mucizeyle geldin, o hâlde ortaya koy, tabi ki sözünün arkasında duruyorsan?"

107 Bunun üzerine (Musa) asâsını yere bıraktı: Fakat o da ne? Düpedüz bir yılandı o! 108 Ve elini çıkardı: Bir de baktılar ki, göz kamaştırıcı bir parlaklık![1]

109 Firavun toplumunun seçkinleri dediler ki: "Anlaşıldı ki bu kişi, bu işleri iyi bilen bir sihirbazmış, 110 tüm arzusu (ise) sizi yerinizden yurdunuzdan etmek!"

(Firavun): "O hâlde ne öneriyorsunuz?"[2]

111 Şu cevabı verdiler: "Onu ve kardeşini alıkoy ve şehirlere görevliler yolla, 112 bütün bilgin sihirbazları toplayıp huzuruna getirsinler."

113 Ve sihirbazlar gelip Firavun'a dediler ki: "Şayet biz kazanacak olursak her hâlde bize bir ödül verilir?"[3]

114 (Firavun): "Kesinlikle!" dedi, "üstelik siz (protokolde) maiyetimiz arasındaki yerinizi de alacaksınız."

115 (Sihirbazlar dönüp) "Ey Musa!" dediler, "Önce sen mi atacaksın (asanı), ya yoksa biz atalım mı?"

116 (Musa): "(Önce) siz atın!" dedi.

Ve onlar attıkları zaman büyüyle[4] insanların gözlerini bağladılar ve onlara korku saldılar: Sonuçta müthiş bir sihirdi sergiledikleri.

117 Biz de Musa'ya "Asânı bırak!" diye vahyettik. Fakat o da ne! O, onların gözbağcılıklarını bir bir silip süpürmesin mi! 118 Böylece hakikat ortaya çıktı ve (Allah) diğerlerinin yaptıkları sihri iptal etti. 119 Sonunda (Firavun ve avanesi) yenik düştüler. İşte orada ve o anda,[5] onların küstahça gururunu yerle bir eden bir inkılab gerçekleşti; 120 ve sihirbazlar hep birden yere kapanarak—>

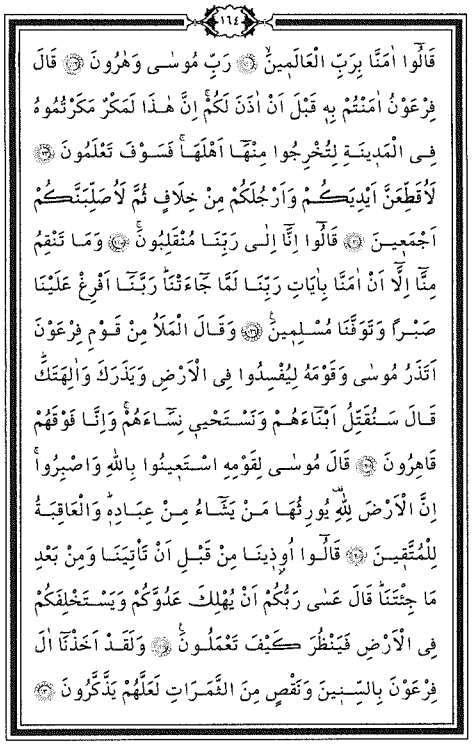
1 Krş: 20:22; 26:33; 27:12. Bu parlaklık, Eski Ahid'de (Çıkış 4:6) yazıldığı gibi "kar gibi bir cüzam" değil, mucizevi bir parlaklıktı. "Cüzam beyazlığı" yorumu, Yahudileşen İsrâiloğullarının mucizevi işaretlere zorlama akılcı yorumlar getirme gayretinin bir sonucu olsa gerek.

2 Şu'arâ 35'te aynı ifade, Firavun'un sözünün devamı olarak aktarılır. Tercihimizin gerekçesi budur.

3 Bu soru işareti, meşhur bir kıraatte *inne* edatının *e-inne* okunuşuna dayanmaktadır. Kaldı ki bu ibare, 26:41'de de soru edatlı olarak gelir.

4 Lafzen: "sihir" (Lugavi bir tahlil için bkz: İlk geçtiği 74:24, not). Bu âyette sihir adı verilen şeyin olağanüstü bir yanı olmayıp sadece birtakım tekniklerle yapılan illüzyon olduğu bir sonraki âyetin son kelimesinden açıkça anlaşılmaktadır. Kur'an, gözbağcılığa ve elçabukluğuna dayalı 'illüzyon' ile, görünmez güçler kullanılarak yapıldığına inanılan 'sihir' arasında lafzi bir ayrıma gitmiyor. Farklı mahiyetlerine rağmen ikisini de "sihir" olarak adlandırıyor. Bakara 102 ile bu âyette sözü edilen 'sihir' sonuçları değilse de mahiyeti açısından farklı gibi durmaktadır. Bu yüzden birincisine 'sihir' ikincisine 'illüzyon' denilebilir. Bu durumda şu sonuca kolayca ulaşmış oluyoruz: Kur'an büyüye, büyünün öznesi ve nesnesi açısından değil, büyünün muhatabı açısından yaklaşıyor. Dolayısıyla muhatabında büyü etkisi bırakan her şey, hangi malzemeyle, nasıl bir araç kullanılarak yapılmış olursa olsun Kur'an tarafından 'sihir' başlığı altında ele alınıyor.

5 *Hunâlike* zamanı ve mekânı birlikte bildiren bir zarftır. 3:38'de olduğu gibi genellikle 'doğaçlama ve aniden ortaya çıkan' bir gelişmeye dikkat çekmek için kullanılır. Burada ortaya çıkan ani gelişme, âyetin de ifade ettiği gibi, mucizenin sihirbazların yüreğinde yaptığı büyük devrimdir. Adeta âyet, bu gönül inkılabının Asâ-yı Musa'dan daha büyük ve daha muhteşem bir 'âyet-mucize-işaret' olduğuna dikkat çekmektedir.

قَالُوٓا۟ اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِينَ ۝ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ۝ قَالَ
فِرْعَوْنُ اٰمَنتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ ۖ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ
فِى الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَآ اَهْلَهَا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝
لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ
اَجْمَعِينَ ۝ قَالُٓوا۟ اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ۝ وَمَا تَنقِمُ
مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاٰيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَا ۚ رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا
صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ۝ وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ
اَتَذَرُ مُوسٰى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَ ۚ
قَالَ سَنُقَتِّلُ اَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْىٖ نِسَآءَهُمْ ۚ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ
قَاهِرُونَ ۝ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوٓا ۚ
اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ ۖ يُورِثُهَا مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۖ وَالْعَاقِبَةُ
لِلْمُتَّقِينَ ۝ قَالُٓوا۟ اُوذِينَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَاْتِيَنَا وَمِنْۢ بَعْدِ
مَا جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ
فِى الْاَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ۝ وَلَقَدْ اَخَذْنَآ اٰلَ
فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ۝

<—121 şöyle dediler: "İman ettik âlemlerin Rabbine! 122 Rabbine Musa ve Harun'un!"

123 Firavun: "Demek siz ben izin vermeden ona inandınız ha?" dedi; "İyi dinleyin: Bu sizin kurduğunuz haince bir tuzaktır! (Üstelik bana ait) şehirde... Hem de oranın ahalisini baştan çıkarmak için... Fakat yakında gününüzü göreceksiniz! 124 Kesinlikle dönekliğinizden dolayı[1] ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim, sonra topunuzu asacağım!

125 Onlar şöyle cevap verdi: "(İyi ya), biz de Rabbimize kavuşmuş oluruz. 126 Çünkü sen, sadece Rabbimizin âyetlerine bize ulaşır ulaşmaz inandık diye bizden intikam alıyorsun." "Rabbimiz! Sabır yağdır üzerimize ve varlığımızı sana adamış olarak canımızı al!"[2]

127 Firavun toplumunun seçkinleri dedi ki: "Şimdi sen Musa'yı ve halkını seni ve ilâhlarını[3] bırakıp ülkede kargaşa çıkarsınlar diye kendi başlarına mı bırakacaksın?"

(Firavun): "Onların çocuklarını öldürtüp kadınlarını sağ bırakacağız:[4] Ve böylece biz onların üzerindeki ezici baskımızı sürdürmüş olacağız" dedi.

128 Musa toplumuna dedi ki: "Allah'tan yardım isteyin ve dirençli olun! Bilin ki yeryüzü Allah'ındır, kullarından dilediğini oraya mirasçı kılar: mutlu son sorumlu davrananlarındır."

129 (Musa'nın toplumu): "Sen bize gelmeden önce de eza cefa görüyorduk, mucizelerle geldikten sonra da"[5] diye çıkıştılar.

(Musa): "Belki de, Rabbiniz düşmanınızı yok ettikten sonra sizi ülkeye vâris kılacak, bunun için de sizin tavır ve davranışlarınıza bakacaktır" dedi.

130 Doğrusu Biz Firavun'un halkını, akıllarını başlarına toplasınlar diye kuraklık ve ürün kıtlığına mahkûm ettik.—>

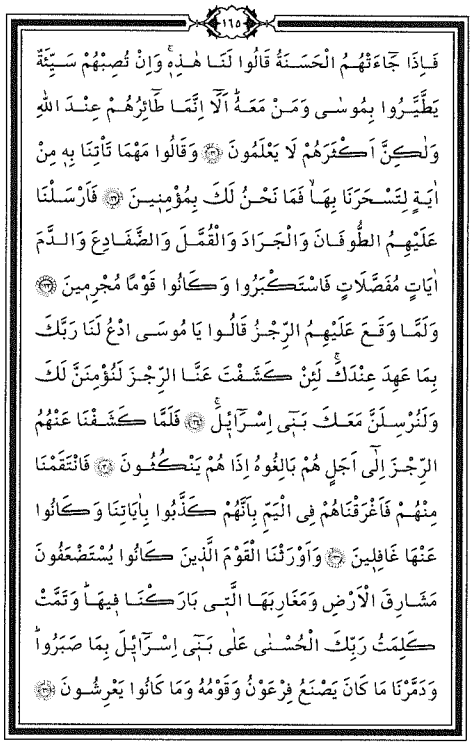
1 *Min hılâfin*; nüzûl sürecinde muhtemelen ilk geçtiği yer. (Diğerleri 5:33; 20:71; 26:49. Yalın olarak *hılâf*: 9:81) Genellikle verilen "çaprazlama" bu ibarenin zorunlu karşılığı olmadığı gibi, *min* edatıyla birlikte dil açısından problemli bile sayılabilir. "Muhalefetinizden dolayı" karşılığı daha tutarlı görünmektedir (Bkz: Esed). Bunun bir başka nedeni de, Firavun'un, baskı altında tuttuğu İsrailoğulları'nın savaşabilecek erkekleri çoğalınca iktidarını tehdit etmeleri korkusudur.

2 Eski Ahid'in şu ifadesi ilginçtir: "onlarla (İsrâiloğullarıyla) birlikte kendilerine katılan bir çok halk da çıktı" (Çıkış 12:38). Buna göre Mısır'dan çıkışta İsrâiloğulları haricinde insanlar da onlara katılmıştı.

3 Firavun'un Kur'an'da sadece bir yerde nakledilen "Ben sizin rabbinizim, en büyük benim" (79:24) sözü, bu âyetteki "ilâhlarını" ifadesiyle birlikte hem "kendisinden başka rablerin varlığını kabul etmekle beraber onları kendisinden aşağı görüyor ve sıradan halkın taptığı klana ait totemlere ses çıkarmıyordu", hem de "Hermetik öğreti başlangıçta tek tanrıcı olmasına rağmen, daha sonraları çok tanrıcı bir hâl almıştı" anlamlarına gelir. Arkeolojik veriler bunu destekler. Kutsal boğa Apis'in başı altında, tahtında oturan Firavun'u gösteren irili ufaklı antik altın heykellerin varlığı bunun kanıtıdır.

4 *Ebnaehum* lügat açısından "oğulları" anlamına gelir. Galibiyet kuralınca "çocukları" vurgusunu taşır. *Nisaehum* ise, "oğullar"ın karşıtı olan "kızlar" değil "kadınlar" anlamına gelir. "Neden kadınlar" sorusunu tefsircilerimiz "hizmetçi ve cariye olarak kullanmak için" cevabını verirler (Bkz: İbn Aşur). Bu "kadınlar" ile, kız çocukları değil de yasağa rağmen doğurmakta ısrarcı olan hamile anneler kastediliyorsa, bu durumda sorunun cevabı "evlat acısı çektirmek için" olur (Krş: 28:4).

5 Veya *mâ*'ya mastariyye anlamı vererek: "..bize gelmenden sonra da". Buradaki *mâ* ilgi zamirinin "mucizelere" delaleti, sözün bağlamına ve olayın akışına daha uygundur.

١١٥
فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَٰذِهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ
يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِندَ اللَّهِ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ
آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَأَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ
آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾
وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ۖ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ
وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ
الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُم بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿١٣٥﴾ فَانتَقَمْنَا
مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا
عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ
مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا ۖ وَتَمَّتْ
كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ
وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

<—131 Oysa ki onlar, kendilerine ne zaman bir iyilik ulaşsa "Bu (zaten) bizim hakkımızdı" derler; fakat ne zaman da bir kötülük dokunsa, Musa ve onunla birlikte olanların uğursuzluğuna yorarlardı. Yoo! Onların uğursuzluğa yordukları (şey) Allah katındandır; fakat onların çoğu bunun farkında değiller.

132 (Musa'ya) dediler ki: "Bizi büyülemek için hangi delili getirirsen getir yine de sana inanmayacağız."

133 Bunun üzerine Biz de onlara tufanı,[1] çekirge ve kurbağa sürülerini, zararlı böcekleri ve kan(kırmızı suyu) musallat ettik; (bunlar) apaçık mesajlardı, fakat yine de büyüklük tasladılar: Zira onlar günaha batmış bir topluluktular.

134 (Bu) musibet(ler)in başlarına geldiği her zaman şu vaadde bulunurlardı: "Ey Musa, seninle yaptığı peygamberlik ahdi hürmetine bizim için Rabbine dua et! Bu musibeti bizden uzak tutmayı sağlarsan, söz, sana inanacak ve İsrâiloğullarının seninle gitmesine izin vereceğiz."

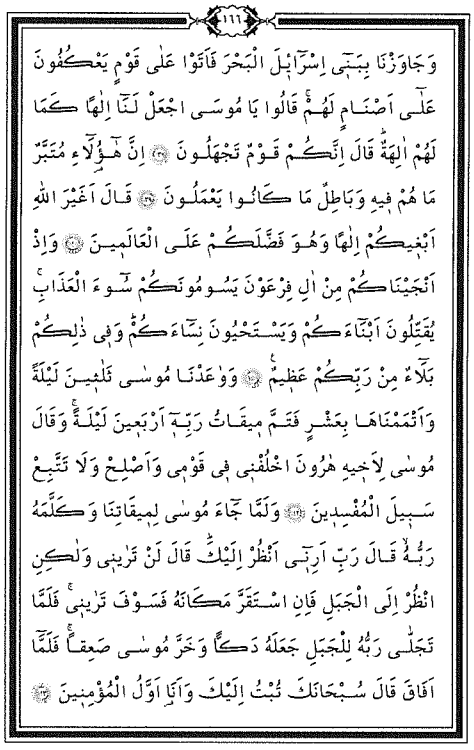
135 Fakat ne zaman sözlerini gerçekleştirmeye yetecek bir süre musibeti kaldırsak, her seferinde gerisin geri sözlerinden dönerlerdi. **136** En sonunda biz de bunun acısını onlardan çıkardık: Âyetlerimizi yalanladıkları ve onlara karşı kayıtsız kaldıkları için onları suda boğduk. **137** Vaktiyle hor görülüp ezilen insanları, toprağını bereketli kıldığımız[2] ülkenin en doğusundan en batısına kadar tamamına hakim kıldık. Ve Rabbinin İsrâiloğullarına verdiği güzel (bir gelecek) vaadi, onların sabırlarına karşılık (işte böyle) gerçekleşti. Firavun ve âvânesinin yapıp yücelttikleri kibir uygarlığını tarihe gömdük.[3]

---

1 *Tufan*, "insanı çepeçevre kuşatan felaket" (Râğıb). Ya da "felaket nedeniyle kitlesel ölümler" (Tâc). Buna Mısır'ın hem saadeti hem felaketi olan su taşkınlarını da eklemek gerek.

2 *Bâraknâ*: Burada ve İsra 1'de geçen *bereket* "toprak bereketi, verimlilik" vurgusuna sahip gibi görünmektedir. Bu âyetteki *havlehû* ve 137. âyette aynı işlevi gören *fîhâ*, bereketin toprağa atfının dilsel gerekçeleridir. Bu bağlamda bu âyetlerde kullanılan "bereket", Kâbe'nin bulunduğu arazi için Kur'an'da kullanılan "verimsiz, ziraata elverişli olmayan vadi"nin (14:37) zıddıdır. Âl-i İmran 96'da Mekke'nin içerisinde yer aldığı Bekke Vadisi için kullanılan *mubaraken* ise "mukaddese" yakın anlamdadır.

3 *Ya'rişun*: Hem maddî hem mânevi anlamda "görkemli, yüce, yüksek, kalkmış, dikilmiş şey" anlamına gelen *'arş*'tan türetilmiştir (Râğıb). Açıktır ki bu bağlamda *ya'rişun* Firavun uygarlığının "sahte görkemine" bir atıftır. Kelimeyi "başkaldırı" ve "kibir"le karşılamamızın gerekçesi budur (Krş: 28:38-39).

١١٦
وَجَاوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتَوْا۟ عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ
عَلَىٰٓ أَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوا۟ يَٰمُوسَى ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا
لَهُمْ ءَالِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ
مَّا هُمْ فِيهِ وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغَيْرَ ٱللَّهِ
أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَإِذْ
أَنجَيْنَٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ ۖ
يُقَتِّلُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم
بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾ وَوَٰعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَٰثِينَ لَيْلَةً
وَأَتْمَمْنَٰهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَٰتُ رَبِّهِۦٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ
مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَٰرُونَ ٱخْلُفْنِى فِى قَوْمِى وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ
سَبِيلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَآءَ مُوسَىٰ لِمِيقَٰتِنَا وَكَلَّمَهُۥ
رَبُّهُۥ ۚ قَالَ رَبِّ أَرِنِىٓ أَنظُرْ إِلَيْكَ ۚ قَالَ لَن تَرَىٰنِى وَلَٰكِنِ
ٱنظُرْ إِلَى ٱلْجَبَلِ فَإِنِ ٱسْتَقَرَّ مَكَانَهُۥ فَسَوْفَ تَرَىٰنِى ۚ فَلَمَّا
تَجَلَّىٰ رَبُّهُۥ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُۥ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ
أَفَاقَ قَالَ سُبْحَٰنَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

138 SONUNDA İsrâiloğullarını denizden geçirdik; derken, birtakım putlara[1] tapınan insanlarla karşılaştılar. "Ey Musa!" dediler, "Onların ilâhı gibi bize de bir ilâh tedarik ediver!"

(Musa) cevaben dedi ki: "Siz sahiden de kendini bilmez bir yığınsınız.[2] **139** O (putperestlere) gelince: Yaşam tarzları[3] onları yok oluşa sürükleyecektir: zira onlar bir saçmalığı sürdürüyorlar."

140 (Ve) ekledi: "Size Allah'tan başka bir ilâh arayayım, öyle mi; üstelik O, bütün insanlar arasından (vahyi taşıma) onurunu size bahşetmişken?"

141 Ve hatırlayın ki size en berbat acıları yaşatan, çocuklarınızı öldürtüp kadınlarınızı sağ bırakan[4] Firavun toplumunun elinden kurtarmıştık sizi! İşte bu, Rabbiniz tarafından tabi tutulduğunuz ağır bir sınavdı.

142 VE Musa'ya otuz gecelik bir süre tayin ettik ve buna on gece daha ekledik. Böylece Rabbinin tayin ettiği süre kırk geceye tamamlanmış oldu.[5] Ve Musa kardeşi Harun'a dedi ki: "Halkımın arasındaki görevimi sen üstlen ve düzeni sağla: sakın bozguncuların yoluna sapma!"

143 Ve Musa tayin ettiğimiz vakitte tesbit ettiğimiz yere gelince[6] Rabbi de ona konuştu. (Musa): "Rabbim! Göster bana zâtını, göreyim seni!" dedi. (Allah) "Asla göremezsin beni!" dedi. "Fakat şu dağa bir bak; eğer o yerinde kalırsa, sen Beni ancak o zaman görebilirsin."

Ve Rabbi dağa tecelli eder etmez, onu toza toprağa çevirdi; Musa ise baygın düştü. Kendine geldiği zaman dedi ki: "Şanın ne yücedir senin! Pişmanlık duyarak sana yöneldim ve ben (bu gerçeğe, yaşayarak) inanan ilk kişiyim.[7]

---

1 *Esnâm*, muhtemelen nüzûl sürecinde ilk geçtiği yer (Krş: 14:35; 6:74; 26:71; 21:57). Somut ya da soyut sembol şahsiyetleri temsilen tapınma veya tazim amacıyla metal malzemeden dökülerek yapılan şekilli putlar. Bu hariç kullanıldığı her yerde İbrahim kavminin putları kastedilir. Aynı şey *evsân* için de geçerlidir (Bkz: 29:17, not). Hz. İbrahim'in dilinden kavminin putları 21:52'de *temâsîl*, Ankebut 17'de *evsân* (t. *vesen*) şeklinde verilir.

2 Kur'an'da *cehalet* soyut bilgiye sahip olup olmamakla değil kendini bilmekle alâkalı olarak kullanılır. Zımnen: Cahil kendisine, düşmanın düşmanına yaptığını yapar (Bkz: 3:154, not 1).

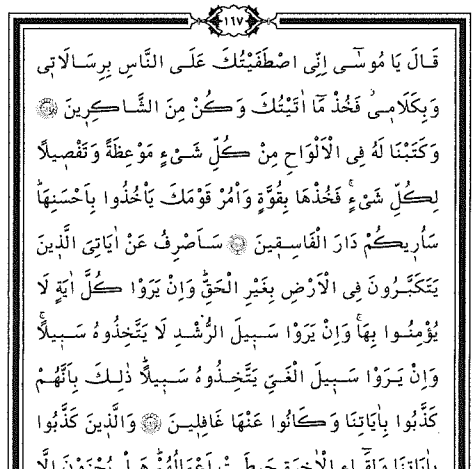
3 *Mâ hum fîh*, tıpkı *'alâ mâ entum 'aleyh* gibi "yaşanılan hayat tarzı"na işaret eden bir 'kalıp' ifadedir (Bkz: 3:179, not).

4 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 7:127, not 4.

5 Sûrenin 30. âyetine ilaveten10, 20:83-86 âyetleri ışığında anlaşılmalıdır. Allah Hz. Musa'ya kavminin yoldan çıktığını haber verdiğinde, Musa'ya verilen 40 günlük süre dolmamıştı. Musa bu süreyi yarıda keserek kavmine dönmüş, sonra 10 gün daha ilâhî mülakata katılarak 40'a tamamlamıştır.

6 *Mîkât*'ın hem zaman hem mekân ismi olmasından hareketle bu anlamı tercih ettik.

7 Hz. Musa'nın bu itirafı zaten inandığı Allah'ın varlığı ve birliğine ilişkin değil, O'nun insan tarafından görülemez oluşunadır. Bu tecrübe konusunda Hz. Musa'nın bir ilki temsil ettiği elbette tartışılamaz.

١١٧
قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي
وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ۞
وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا
لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا
سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ۞ سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ
يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا
يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا
وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ۞ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۞ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ
حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ
وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ۞ وَلَمَّا
سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ
يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۞

144 (Allah) buyurdu ki: "Ey Musa, mesajlarım yoluyla ve hitabım sayesinde seni insanlar arasından seçip onurlandırdım; öyleyse sana bahşettiklerime sımsıkı sarıl ve şükredenlerden ol!"

145 Ve levhalara onun için her şey hakkında öğüt ve her konuda net açıklamalar yazdık: Artık onlara kuvvetle sarıl; halkına da emret: iyi niyetle onlar da sıkıca sarılsınlar!

Daha durun, size yoldan çıkmışların dünyasını da göstereceğim!

146 Yeryüzünde haddini aşarak[1] büyüklük taslayanları âyetlerimden uzak tutacağım; isterse onlar her türlü mucizeye şahit olsunlar, yine de ona inanmazlar; yine onlar hak yolu görüyor olsalar bile o yoldan gitmezler; fakat sapık yolu görünce hemen onu kendilerine yol olarak benimserler. İşte bu, onların âyetlerimizi yalanlamaları ve onlara karşı umursamazlıkları nedeniyledir.

147 Nitekim, âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını yalanlayan kimselerin yapıp ettikleri boşa gidecek. Ne yani, onlar yaptıklarının karşılığından başka bir şeyle ödüllendirilmeyi mi bekliyorlar?[2]

148 VE Musa'nın halkı onun peşi sıra, takılardan mamul ses çıkaran bir buzağı heykelini ilâh edindiler.[3] Onlar, onun kendileriyle konuşmayacağını, yol da göstermeyeceğini görmüyorlar mıydı sanki! (Yine de onu) ilâh edindiler; çünkü onlar bilinci altüst olmuş kimselerdi.[4] **149** Pişmanlık içinde elleri kolları dökülüp de[5] sapmış olduklarının farkına varınca "Eğer Rabbimiz bize acıyıp da bizi bağışlamazsa, işte o zaman büsbütün kaybedenlerden olacağız!" diye dövündüler.

---

1 Lafzen: "haksız yere".

2 Kötüyü tercih edip iyi sonuç bekleyenlerin içine düştükleri gülünç durumu îmâ eden örtülü bir istihza.

3 *el-'Icl*: Muhtemelen, Kur'an'ın iniş sürecinde geçtiği ilk yer burasıdır. Erkek olsun dişi olsun "sığır yavrusu" anlamına gelen "buzağı"nın tam karşılığıdır. İsrâiloğullarının neden başka bir şey değil de buzağı heykeli yaptıklarının en makul açıklaması şöyle olabilir: Eski Mısır dininin en ünlü tanrılarından biri Apis (Eski Mısır dilinde *hapi* "kutsal boğa, sığır") adını alır. Apis'e Menfis'te *bereket tanrısı* olarak tapılırdı. Kutsal sığırlardan biri öldüğünde yerini alacak bir *buzağı* bulunur ve Menfis'teki Apeion'a (:sığır mabedi. "İo" Eski Mısır dilinde "inek") yerleştirilirdi. Apis rahipleri, kutsal sığırın hareketlerine bakarak kehanette bulunurlardı; bu kehanetlere hayli itibar edilirdi. Apis sığırları öldükten sonra görkemli bir törenle Sakkara'da

Sarapeum adı verilen yeraltı dehlizlerine gömülürdü. Daha sonra Osiris kültü ile Apis'in birleşmesinden oluşan Serapis'e tapınılmaya başlandı. Eski Ahit'te "Mısır çok güzel bir genç inek" (Yeremya, 46:20) dendiğine göre, İsrâiloğulları içinden "genç inek" heykeline tapanların, aslında kendilerini tutsak eden Mısır'a olan özlemlerini, önceleri sıradan bir kült iken sonradan tüm Mısır'ın sembolü hâline gelen Apis heykeline taparak dile getirdiklerini düşünebiliriz. Kur'an vahyi onların bu sapmalarını şiddetle yererken, sapıtan İsrâiloğulları şahsında toprak aşkının bedelinin özgürlük, iman ve insan onuru olamayacağını vurgulamış olmaktadır.

4 *Zulüm*, kök olarak "bir şeyi yerinden etmek" anlamına gelir. Bu ise öncelikle "ters dönmüş bir bilincin" (*Nukisû 'alâ ruûsihim*: 21:65) yanlış değerlendirmesi sonucu gerçekleşir. Ters dönmüş bir bilinç doğru algılayıp doğru göremez. Yahudileşen İsrâiloğulları, geçici de olsa işte böylesine bir 'bilinç alaborası' sonucu kendilerini Firavun toplumunun totemleri arasında yer alan inek yavrusuna taparken buldular. Bunun bir diğer anlamı can düşmanını tanrılaştırmaktı.

5 Lafzen: "Ellerindeki düşürülünce". Bu bir deyimdir ve zımni anlamı şudur: elleri bomboş kalıp umutları tükenince. Kurtubî "el"in "kâlp"ten kinaye olduğunu ifade eder. Şiddetli pişmanlığa delalet eder.

150 Ve Musa halkının yanına döndüğünde, hüzünle karışık bir öfkeyle dedi ki: "Benim yokluğumda ne berbat bir yol tutturmuşsunuz öyle! Rabbinizin emrini çiğnemede bu ne acele böyle?"

Hemen levhaları attı, kardeşinin başını kavrayıp kendine doğru çekti.

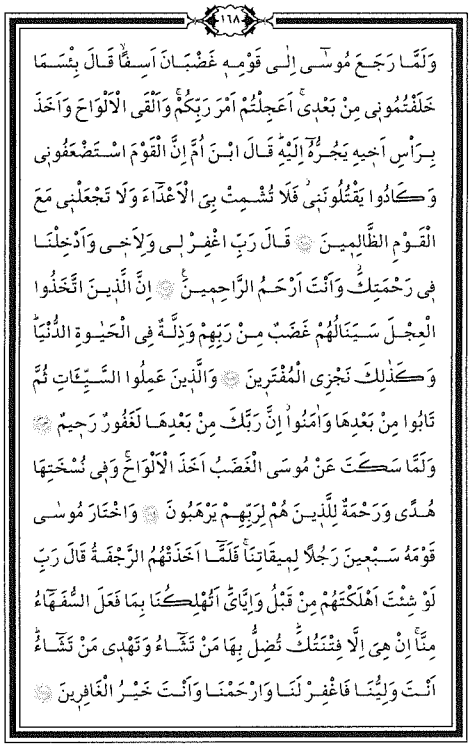
(Harun): "Anamın oğlu!" diye yakındı, "Bu topluluk beni etkisiz hâle getirdi, hatta az kalsın canıma kastedeceklerdi! Sakin ol, beni düşmanıma karşı gülünç duruma düşürme ve bu zalimler gürûhuyla beni bir tutma!"[1]

151 (Musa): "Rabbim!" dedi, "Beni bağışla, kardeşimi de; ve bizi koruyucu şefkatinle kuşat! Çünkü Sen merhametlilerin en merhametlisisin."

152 (Harun'a yönelerek): "Şu buzağıyı ilâh edinenlere gelince: Sonunda Rablerinin gazabı gelip onları bulacak, dünya hayatında ise onursuzluğa mahkûm olacaklar!"[2]

Biz, (Allah'a) iftira edenleri işte böyle cezalandırırız. **153** Ama önce kötülük işleyip de ardından pişmanlık duyarak Allah'a güvenle[3] yönelenlere gelince: Kuşkusuz senin Rabbin –hele de böyle bir tevbeden sonra- tarifsiz bağışlayıcıdır, eşsiz merhamet sahibidir.[4]

154 Ve öfkesi yatışınca, Musa, üzerinde Rablerinden korkanlara rehberlik eden ve rahmet vaad eden öğretiler yazılı levhaları aldı. **155** Ve Musa, belirlediğimiz bir

١٥٨
وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا
خَلَفْتُمُونِى مِنۢ بَعْدِىٓ ۖ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ۖ وَأَلْقَى ٱلْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ
بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيْهِ ۚ قَالَ ٱبْنَ أُمَّ إِنَّ ٱلْقَوْمَ ٱسْتَضْعَفُونِى
وَكَادُوا۟ يَقْتُلُونَنِى فَلَا تُشْمِتْ بِىَ ٱلْأَعْدَآءَ وَلَا تَجْعَلْنِى مَعَ
ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِى وَلِأَخِى وَأَدْخِلْنَا
فِى رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنتَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟
ٱلْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ
وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَٱلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ثُمَّ
تَابُوا۟ مِنۢ بَعْدِهَا وَءَامَنُوٓا۟ إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٥٣﴾
وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى ٱلْغَضَبُ أَخَذَ ٱلْأَلْوَاحَ ۖ وَفِى نُسْخَتِهَا
هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَٱخْتَارَ مُوسَىٰ
قَوْمَهُۥ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَٰتِنَا ۖ فَلَمَّآ أَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ
لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّاىَ ۖ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلسُّفَهَآءُ
مِنَّآ ۖ إِنْ هِىَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ۖ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَآءُ وَتَهْدِى مَن تَشَآءُ ۖ
أَنتَ وَلِيُّنَا فَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَا ۖ وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْغَٰفِرِينَ ﴿١٥٥﴾

zaman ve mekânda hazır olmak üzere toplumu arasından yetmiş kişi seçti. O zaman onları derin bir sarsıntı tutunca, "Rabbim!" dedi, "Dileseydin bunları ve beni daha evvel helâk ederdin. Şimdi içimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizleri de helâk eder misin? Bu Senin sınamandan başka bir şey değil; onunla dilediğini sapıklığa terk eder, dilediğini de doğru yola yöneltirsin! Sensin bizim velimiz: O hâlde bizi bağışla, bize merhamet et! Çünkü Sen bağışlayanların en hayırlısısın.[5]—>

---

1 Eski Ahid'deki anlatıma göre Hz. Harun, haşa buzağı heykelini yapan ve ona tapanlar arasındadır (Çıkış, 32:1-5). Kur'an bu anlatımın aksine Hz. Harun'un savunmasına yer vermekte ve peygamberlikle bağdaşması mümkün olmayan bu tür bir suçlamayı zımnen reddetmektedir.

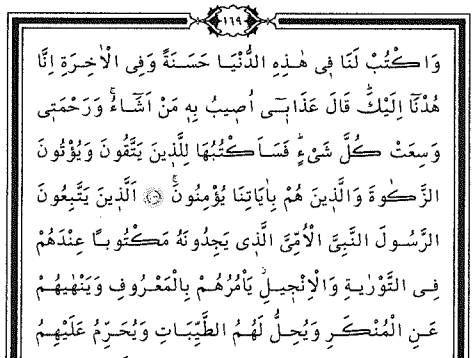
2 Diyalogun doğal akışı içerisinde bu ifadenin Hz. Musa'ya ait olduğunu söylemek daha akla yatkın görünüyor. Kurtubî, bu görüşe sadece "denildi" formuyla değinip geçmiştir. Çoğunluğun kabulü bu ifadenin Allah'ın Hz. Musa'ya yönelik bir hitabı olduğu yönündedir. Fakat pa-

sajda anlatılan olayın devamı olan 154. âyet de gösteriyor ki, bu pasajın tümünde olay örgüsü dışına hiç çıkılmamıştır.

3 Lafzen: "inanarak". Çevirimizin gerekçesi için bkz: 7:96'nın ilgili notu.

4 Hiçbir günah Allah'ın rahmetinden büyük olamaz.

5 Çünkü bağışlar ve başa kakmazsın, bağışlar ve ezmezsin, bin kez bağışlar ve bir kez olsun "Yine mi sen?" demezsin.

١٥٦ وَاكْتُبْ لَنَا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ إِنَّا
هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي
وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ
الزَّكٰوةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ۝ اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ
فِي التَّوْرٰىةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰىهُمْ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ
الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ
عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا
النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝ قُلْ
يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي
لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي
وَيُمِيتُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي
يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝
وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ۝

<—156 Bizim için bu dünyada da güzellikler yaz, âhirette de; ki biz pişmanlık içinde Sana sığındık!"

(Allah) buyurdu ki: "Dilediğim kimseyi azabıma hedef kılabilirim, fakat rahmetim her şeyi kuşatmıştır. En sonunda sorumlu davranan ve arınıp yücelmek için ödenmesi gereken bedeli ödeyen kimselere,[1] -ki onlar âyetlerimize inanan kişilerdir- onu paylaştıracağım; **157** onlar ki, ellerindeki Tevrat ve İncil'de tanıtılmış bulacakları Rasul'ün, o Kitap Ehli'nden olmayan[2] peygamberin izinden gidecekler; (o peygamber) onlara iyiliği emredip kötülükten sakındıracak,[3] temiz ve yararlı şeyleri onlara helâl kılıp pis ve zararlı şeyleri onlara yasaklayacak;[4] sırtlarına vurulmuş olan yüklerini indirip öteden beri (özgürlüklerine) vurulan zincirleri çözecek. Sonuçta ona inanan, onu el üstünde tutup destekleyen ve ona yücelerden bahşedilen ışığın[5] ardına onunla birlikte düşenler kurtuluşa erişen kimseler olacak.

158 (Ey Peygamber) de ki: "Ey İnsanlar! İyi bilin ki ben Allah'ın hepinize gönderdiği elçisiyim. Öyle bir (Allah) ki; göklerin ve yerin egemenliği O'na aittir; O'ndan başka ilâh yoktur; hayatı ve ölümü yaratan O'dur: o hâlde Allah'a ve O'nun Elçi'sine inanın; Allah'a ve O'nun bütün mesajlarına inanan Kitap Ehli'nden olmayan Haberci'ye... ve ona uyun ki doğru yolu bulabilesiniz!

159 MUSA'NIN toplumu içerisinde, gerçeğe rehberlik eden ve onun sayesinde adâletli davranan bir kesim de[6] vardı.

---

1 İniş zamanı tartışmalı olan Müzzemmil 20'yi görmezden gelirsek, Kur'an'ın iniş sürecinde muhtemelen *zekât*'ın ilk geçtiği yer burasıdır. *Zekâ* kökü, "çoğalan, üreyen, artma potansiyeline sahip olan" anlamına gelir. Zekât'ın lügat mânası 'ekonomik' değil 'ahlâkî'dir: *Salah* (kurtuluş, yetkin olmak). Zaten özgül ağırlığa sahip somut bir varlık olmadığı hâlde insanın akletme kapasitesine verilen "zeka" ismi, kelimenin bu özelliğini ele vermektedir. Aynı kelimenin türevi olan *tezkiye* "övgüye değer kılmak, saflaştırarak yüceltmek" anlamına gelir (Lisân). Şer'i anlamıyla zekât, bu âyetlerin indiği Mekke yıllarında henüz kavramlaşmamıştı. Burada değil ama, hepsi de Mekkî sûrelerde yer alan 73:20; 19:31; 27:3 ve 31:4 gibi zekât'ın namazla birlikte anıldığı âyetler de bu gerçeği değiştirmez. Esasen zekât kavramının vahiy sürecindeki anlam seyri, sadece kazancı paylaşarak artıp arınmayı değil, aynı zamanda hak edilmemiş olan ve emeğe saygıyı yok eden bazı gelir kalemlerinden daha baştan vazgeçmeyi de ifade eder. Mamafih zekât terimi, sonradan kazandığı şer'i anlamda olduğu gibi doğrudan "muhtaç

kimseler yararına karşılıksız mal çıkarmayı" değil, bu araç-eylemle kazanılması umulan nihaî amaca işaret etmektedir. "İçten gelerek vermek" anlamındaki *îtâ* ile birlikte Kur'an icazının bir boyutu olan eksiltili dilin muhteşem bir örneğiyle karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır. Çevirimiz, icaz gereği sıkıştırılmış olan bu ifadenin açılımıdır (*Îtâ* için bkz: 92:18, not).

2 Lafzen: "ümmî olan". Kur'an'da sadece bu ve müteakip âyette geçen *en-nebiyyu'l-ummî*, hem "Ehl-i Kitab'a mensup olmayan Peygamber", hem de "Okur-yazar olmayan Peygamber" anlamına gelebilir. Ümmi sözcüğünün "yalnızca okur yazar olmayan" anlamıyla sınırlanamayacağı Kur'an'la sabittir. Cuma 2 ışığında "Tevrat'ı bilmeyen, bir kutsal kitaba muttali olmayan" vurgusu zaten vardır. Fakat Kur'an Kitap Ehli arasında bulunduğu hâlde kitaptan uzak durup 'elleriyle yazdıklarına' itibar eden ümmilerden" söz ettiği gibi (2:78-79), Kitap Ehli'nin dışında kalanları da *ümmi* olarak nitelemektedir (3:20, 75). Bu ibare, ticaret yapacak kadar rakam değerli harf sistemi olan ebcede vakıf olsa da, en azından vahyin ilk yıllarına kadar okur-yazar olmadığı bilinen Rasulullah'ın bu özelliğine dikkat çekiyor olabilir. En doğrusu, 29:48. âyetin ışığında, buradaki "ümmi"liğin, her iki anlamı da içine alacak bir çağrışıma sahip olduğunu düşünmektir.

3 Peygamberin vasıfları arasında sayılan "iyiliği emredip kötülükten sakındırma" işi, aslında Kur'an'ın inşa etmek istediği insan tipinin bir özelliğidir. Bu tip sorumluluk bilincine sahip olduğu için sorumlu davranan, nesne değil özne ve birey değil şahsiyet olan sorumlu ve sosyal bir kişiliktir. Buradaki *ma'ruf* ve *munker* terimleri akli alana dahildir. *Ma'ruf* aynı zamanda iyi, meşru ve yararlıyı, *munker* kötü, gayrı meşru ve zararlıyı temsil eder. Ma'ruf kendi içinde zorunlu olan ve olmayan diye iki kısma ayrılır. Münker de işleyenle birlikte başkalarına da zarar veren ve sadece işleyene zarar veren diye ikiye ayrılır. Birincisini nehyetmek ikincisinden önceliklidir.

4 Bu âyet Maide 3, Enâm 145, Bakara 173, Nahl 115 ışığında anlaşılmalıdır. İmam Şafii, vahiy ile toplumsal vakıa, bir başka ifadeyle örf arasındaki münasebete işaret ederken, Hz. Peygamber tarafından bazı şeylerin, Arapların yememesi sebebiyle haram, bazı şeylerin de yemeleri sebebiyle helâl kılınmış olduğunu belirtir. A'râf sûresinin 157. âyeti vesilesiyle, *el-habâis*'i bir bakıma "Arapların yemediği şeyler"; *et-tayyibat*'ı da "yemiş oldukları şeyler" olarak anlamlandırmaktadır... Bu itibarla Hz. Peygamber, parçalayıcı dişi (*en-nâb*) olan yırtıcı hayvanın yenilmesini men etmiş, fakat parçalayıcı dişi olduğu hâlde sırtlanın (*ed-dabu'*) yenilmesini de onlara helâl kılmıştır. Çünkü Araplar onu yiyorlar, ama pis ve necis bularak yasak addettikleri aslanı, kaplanı ve kurdu yemiyorlardı (el-Müzenî, *Muhtasaru'l-Müzeni*, Beyrut, ty., s. 285-286). Öyle ki, İmam Şafii tarihsel ve tamamen yerel olan bu durumdan şöyle bir ilke çıkarma yoluna bile gider: Hakkında haram ve helâl kılan bir nassın bulunmadığı şeye şöyle yaklaş: "eğer Araplar onu yiyor idiyseler, o helâl ve onlarca tayyibat olan şeyler arasındadır. Çünkü onlar hoşlandıkları şeyi helâl addediyorlardı. Necis olduğu gerekçesiyle yemedikleri şeyler ise *el-habâis*'in anlam alanına girer" (*Muhtasar*, s. 286).

5 Lafzen: *nûr*. Bu kelimeyi Türkçe karşılığı olan "ışık" diye çevirmemiz, *nûr*'un kaynak dildeki mecazi çağrışımlarını çeviride de elde edebilme amacına matuftur.

6 İstinaf vavı, ana konuya yeniden dönüldüğünü gösterme yanında, burada olduğu gibi bağlamına göre 'dahi' vurgusu da taşır.

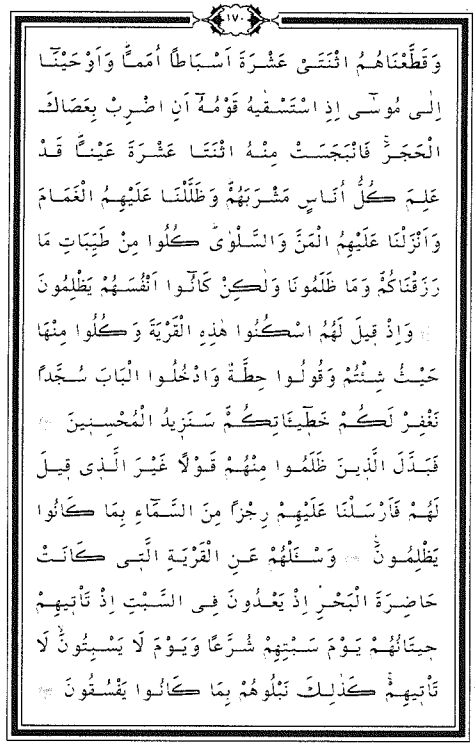
160 Derken, Biz onları on iki boydan oluşan (on iki) guruba ayırdık. Toplumu Musa'dan su talep ettiğinde, ona "Âsânla taşa vur!" diye vahyettik. Bunun üzerine taştan on iki su gözesi fışkırdı da, bu sayede herkes nereden içeceğini öğrendi. Yine onları bulutla gölgeledik, onlara *menn* ve *selva* ikram ettik[1] (ve dedik ki): "Size bahşettiğimiz rızıkların temiz ve güzel olanlarından yararlanın!"

Fakat (onlar nankörlük etmekle) bize zulmetmiş olmadılar; asıl zulmettikleri kendi benlikleriydi.

161 Hani, bir zaman da onlara denilmişti ki: "Yerleşin şu ülkeye, oranın ürünlerinden dilediğiniz gibi yararlanın! Bir yandan da 'Bağışla!' diye yalvarın ve mahviyet içerisinde (kentin) kapısından girin;[2] Biz de sizin hatalarınızı[3] bağışlayalım ve sonunda güzel davrananları ödüllendirelim!"

162 Fakat onlardan kendilerine kötülük edenler, sözü kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler.[4] Bunun üzerine Biz de, ettikleri kötülükler yüzünden onların üzerine gökten belâ yağdırdık.

163 Mesela,[5] sor onlara deniz kıyısındaki

وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ۚ وَأَوْحَيْنَا
إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِب بِّعَصَاكَ
الْحَجَرَ ۖ فَانبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ
عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۚ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ
وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا
رَزَقْنَاكُمْ ۚ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا
حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ ۚ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ
فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ
لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا
يَظْلِمُونَ ۝ وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ
حَاضِرَةَ الْبَحْرِ ۘ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ
حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ ۙ لَا
تَأْتِيهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

mamur kentin hâlini! Hani onlar, Sebt Günü dışında ortaya çıkmıyorlar diye, Sebt Günü'nde balıkların kendilerine akın akın gelişine tamah ederek Cumartesi geleneğini çiğniyorlardı! Biz, yoldan çıkmaları nedeniyle onları (dünyalığa) işte böyle mübtela ettik.[6]—>

---

1 *İnzâl*'e verdiğimiz "ikram" karşılığı için bkz: 7:24 ve 2:99, notlar. *Menn* ve *selvâ* için bkz: 2:57, notlar.

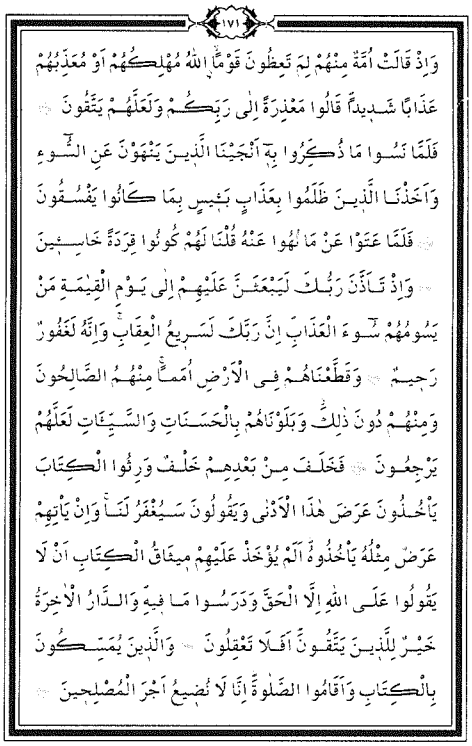
2 Râğıb, buradaki *succeden* ile alçak gönüllülük ve itaat kastedildiği görüşündedir (Krş: 2:58; 4:154)

3 *Hatîât*'ın tekili *hatae* "kötüyü kastedip onu gerçekleştirmek", Bakara 286'daki *ahtae* ise iyiyi kastedip kastını tutturamamaktır.

4 Kelimelerle oynama ya da bir başka ifadeyle semantik dalalet için bkz: 2:58-59 ve 4:46.

5 *Vav*'ın misal anlamının delili 3:68. âyettir. Bu bağlamda 162. âyetle bu âyet arasında uygun bir geçiş oluşturmaktır.

6 Sebt Günü için bkz: 2:65 ve 16:124, notlar.

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا شَدِيدًا ۖ قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾
فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ
وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ
فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٥﴾
وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن
يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۗ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿١٦٦﴾ وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا ۖ مِّنْهُمُ الصَّالِحُونَ
وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنَاهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿١٦٧﴾ فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ
يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَٰذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا ۚ وَإِن يَأْتِهِمْ
عَرَضٌ مِّثْلُهُ يَأْخُذُوهُ ۚ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَن لَّا
يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ ۗ وَالدَّارُ الْآخِرَةُ
خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ
بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ۖ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾

←**164** Ne zaman ki onlardan bir topluluk (söz konusu sapkınlara karşı çıkanlara), "Niçin Allah'ın (bu dünyada) helâk edeceği, veya (âhirette) şiddetli bir azaba uğratacağı birilerine öğüt verip duruyorsunuz ki?" dediklerinde, onlar şu cevabı verdiler: "Rabbinizin katında sorumlu olmayalım diye; bir de, belki sorumluluklarını hatırlarlar umuduyla!"[1]

165 Ve o (sapkınlar) kendilerine yapılan tüm uyarıları kulak ardı edince, Biz de kötülüğe engel olmaya çalışan (bu) kimseleri kurtardık; ve kendilerine kötülük eden kimseleri yoldan çıkmalarından dolayı kahredici[2] bir azabın pençesine mahkûm ettik. **166** Ve sonunda, kendilerine yasaklanan şeyleri işlemekteki inatçı tutumları yüzünden onlara dedik ki: "Maymundan beter olun!"[3]

167 Nitekim Rabbin, Kıyamet Günü'ne kadar onların başına, kendilerini dehşet felaketlere uğratacak kimseleri belâ edeceğini ilan etmişti.[4] Unutma ki Rabbin cezalandırmada çok dakiktir; bununla beraber[5] O, tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

168 Ve onları gurup gurup yeryüzünün her tarafına dağıttık; onların aralarında dürüst ve erdemli kimseler olduğu gibi, böyle olmayanlar da var.[6] Bu sonuncuları belki kendilerine dönerler umuduyla, hem bağış ve bollukla hem sıkıntı ve darlıkla sınadık.

169 Onların ardından, kendilerinin yerini alan yeni kuşaklar Kitab'a vâris oldular; (fakat) bu değersiz dünyanın geçici hazlarına kapıldılar. Ayaklarına gelen bu türden her (dünyevi) hazzı fırsat bilip üzerine atladıkları hâlde, "Nasıl olsa sonunda bağışlanacağız!" bile dediler. Oysa ki onlardan Allah hakkında, gerçekten başka hiçbir şey söylemeyeceklerine dair vahiy (ile belgelenen) söz[7] alınmamış mıydı? Dahası, onun kitapta kayıtlı bulunan dersini almamışlar mıydı?

Tabii ki, sorumluluğunun bilincinde olanlar için âhiret hayatı en hayırlısıdır: Hâlâ akıllanmayacak mısınız? **170** Ama kitaba sımsıkı sarılan ve Allah'a kulluğun hakkını verenler[8] var ya: onlar iyi bilsinler ki Biz, kendilerini ve başkalarını düzeltmek için çaba gösterenlerin emeklerini zayi etmeyeceğiz.

---

1 Bu âyet kötülere karşı pasif iyilerle aktif iyiler arasındaki davranış farkını ortaya koymaktadır.

2 *Beîs*: Bu formuyla Kur'an'da geçtiği tek yer burasıdır. Kelimenin türetildiği *be's*, "Muhatabını hüzün ve zilletten kahreden belâ" anlamı-

na gelir. Bir sonraki âyette açıklanacak "maymunlaşmayla" ilintilidir.

3 Lafzen: "Alçak maymunlar olun!" Doğaldır ki, kaynak dildeki söyleyiş vurgusu çeviriye yansıttığımız vurgudur. Düşmanının putlarına tapacak kadar ona aşık bir toplum ancak böyle tanımlanabilirdi. Mücâhid, İsrâiloğullarının düşmanını taklit hastalığını kastederek "ahlâken maymunlaştılar" der.

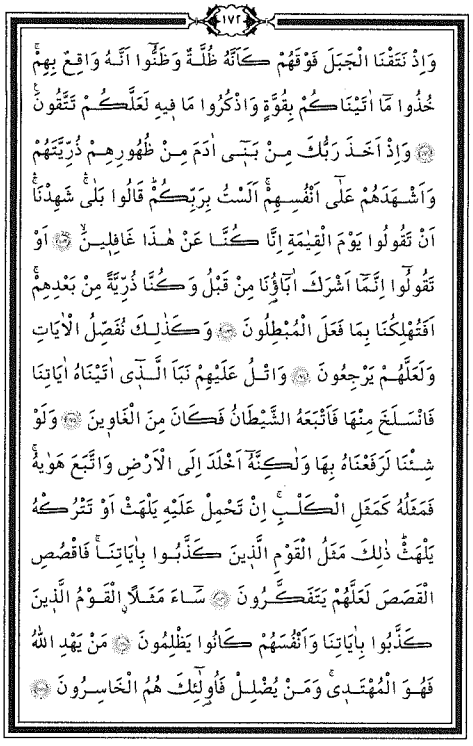
4 Bu mucizevi bir önceden haber vermedir (ihbar). Yahudi tarihi bunun tanığıdır.

5 *"inne...ve inne..."* te'kitleriyle gelen çifte cümleye verilebilecek maksada en uygun karşılık.

6 Kur'an seçip ayıran mümeyyiz bir akla çağırır, her tür toptancı-süpürücülüğü reddeder (Krş: 3:113).

7 *Misaku'l-Kitab*: Tevrat'ta geçen günah işleyenlerin tevbe etmeden affedilmeyeceklerine dair ilâhî söz.

8 Lafzen: "salâtı ikâme edenler.." Burada İsrâiloğullarına mensup kimselerden söz edildiği için *salât* "namaz"dan çok "kulluk ve ibadet" vurgusu taşır. *Salât*, farklı şekil ve formlarda da olsa, tüm peygamberlerin şeriatlarında bulunan temel bir ibadettir. Namaz emrini peşinen içeren *ekâmu's-salat* ibaresinin, dilsel veriler dikkate alındığında, 'namaz aracılığıyla' hedeflenen daha üst bir amaca atıf olduğu anlaşılır. Esasen *salat*, insanı otururken dik tutan "oyluk" veya ayaktayken dik tutan "omurga" anlamına gelen bir kökten türetilmiştir. Salat'ın ikâmesi, "doğrultulması ve ayağa kaldırılması" anlamlarını taşır. Bir başka ifadeyle "Kulun Allah karşısındaki esas duruşu"dur namaz. Bu verilerden yola çıkarak "salatı ikame"nin, namaz kılmanın çok daha ötesinde çağrışımları olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an'ın bütünü ve dilsel veriler bağlamında bu ibareyle kastedilen, namazın da kendisine ulaşmak için araç olarak kullanıldığı daha üst amaç olan "kulun Allah karşısındaki esas duruşu"dur.

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ
خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا
أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ
أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ
أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ
وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا
فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ وَلَوْ
شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ
فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ
يَلْهَثْ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ
الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ
فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

171 Ve Biz (Sina) Dağı'nı bir gölgelik gibi tepelerine dikip, onların dağın üzerlerine yıkılacağını zannettikleri o zaman da (demiştik): "Size bahşettiğimiz vahye sımsıkı sarılın ve onun ilkelerini aklınızdan çıkarmayın ki, sorumluluğunuzu yerine getirmiş olasınız!"[1]

172 VE RABBİN, Âdemoğlunun sulbünden onların nesillerini çıkardığı her zaman,[2] onları kendileri hakkında tanık kıldı: "Ben değil miyim sizin Rabbiniz?" Onlar da "Kesinlikle" dediler, "buna biz şahidiz!"[3]

(Bunu hatırlattık) ki, Kıyamet Günü bizim bu gerçekten haberimiz yoktu demeyesiniz, **173** ya da "Doğrusu bizden önce babalarımız şirk koşmuştu, bizse sadece onların peşinden giden bir kuşağız; dolayısıyla, bâtılı icat edenlerin yaptıkları yüzünden bizi mi helâk edeceksin?" gerekçesine sığınmayasınız.

174 İşte Biz, âyetlerimizi bu şekilde çok boyutlu olarak açıklıyoruz ki, belki tekrar (gerçeğe) dönerler.

175 Bir de onlara, mesajlarımızı ulaştırdığımız hâlde, onları elinin tersiyle itip şeytana uyan ve sonunda sapık olup çıkan kimsenin durumunu haber ver.[4] **176** Ki, eğer Biz isteseydik onu mesajlarımızla yüceltirdik,[5] ne ki o dünyaya sarıldı ve ihtirasının peşine düştü. İşte bu yüzden böyle birinin durumu, üstüne varsan da kendi hâline bıraksan da hırlayıp duran bir köpeğe benzer. Mesajlarımızı yalanlamaya kalkanların durumu işte böyledir. Şu hâlde (bu) kıssaları aktar,[6] belki üzerinde düşünürler.[7]

177 Ne berbattır âyetlerimizi yalanlayan bir toplumun hâli; üstelik onlar (böyle yapmakla) kendilerine zulmetmiş oluyorlar.[8]

178 Kimin rehberi Allah olursa, doğru yola ulaşan o olur; O kimi de sapıklığa terk ederse, işte gerçekten kaybeden de onlar olurlar.[9]

---

1 Dağın havaya kaldırıldığının sanılmaması için özellikle "bir gölgelik gibi" ve "zannettikleri" kaydı düşülmüştür.

2 Kanaatimizce, "Âdemoğlunun sulbünden onların nesillerini çıkardığı zaman" ifadesi, üreme organlarının çalışmaya başladığı "buluğ zamanına" tekabül eder. Buluğ yaşı, ibadet mükellefiyetinin ve cezai ehliyetin başlangıcıdır. Bizce Allah Rasulü'nün "Üç kişiden kalem kalkar: Buluğ çağına gelinceye kadar çocuktan.." hadisi, bu âyetin nebevi bir okuması gibi görünmektedir. Esasen hadisteki türden bir tesbit, ancak ilâhî bilgiye istinat edebilirdi. İyi araştırıldığında, Hz. Peygamber'den sadır olan

bu gibi haberlerin kaynağının vahiy olduğu, bu hadislerin vahyin nebevi bir basiretle okunması sonucunda ortaya çıktığı görülecektir. Büluğ yaşı çıtası, bundan öncesinin sorumsuzluk olduğu anlamına gelmez. Terbiye açısından her yaşın bir sorumluluğu vardır.

3 Bu âyetin muhtevası, avam dilinde *kâlû belâ* adıyla bilinir. İnsan fıtratının tevhidi kabul etmeye doğuştan hazır olduğunu, Rab olan bir yaratıcıyı inkârın mazeret olamayacağını ifade eder. Zemahşerî bu diyalogu mecazi sayar ve *tahyîl* (canlandırma, dramatizasyon) olarak niteler. Bunu hakiki olarak yorumlayan müfessirlerden Taberî, bu yorumun dayandığı hadis hakkındaki ciddi kuşkularını dile getirmeden de edemez. Bu âyeti lafzi yorumlayan kaynakların dayandığı rivayetlerin tamamı, Allah'ın Hz. Âdem'in sulbünden söz aldığını ifade etmektedir. Âyetin Hz. Âdem'den değil "Âdemoğullarından" söz ettiği açıktır. Bu tartışmalı rivayetlere dayanarak âyeti mecazdan hakikate taşıyan klasik tefsire yöneltilen tüm eleştirileri nakleden Râzî, âyetteki diyalogun mecazi olduğu görüşünü, karşı çıkmaksızın dile getirir. İbn Kesir, âyetin insanın yaratılıştaki saf ve temiz fıtrata dikkat çektiğini söyleyerek bu konudaki âyet ve hadisleri sıralar. Buradaki anlatımın Fussılet 11 ve Nahl 46'da olduğu gibi temsili bir diyalog olduğu açıktır. Bu diyalogu lafzi anlamına hamletmek biraz da keskin bir "ruh-beden" ayrımının eseridir. İrfani bilgi sisteminin Hermetik Felsefe'den, Bürhani bilgi sisteminin Yunan Felsefesi'nden ödünç aldığı insanın fiziki varlığından bağımsız bir "nefs" ve bedenden ayrı bir "ruh" tanımı, hicrî 3. yy.dan itibaren bugünkü anlamında kullanılmaya başlamıştır. Daha sonraları bu etki Beyani bilgi sistemine de geçerek Kelam'a mal olmuştur. Eş'ari Kelamı'nın "ilk misak"ı savunması da buna bağlanabilir. Fakat Matüridi bu yorumu reddeder. Bu âyet, insanoğlunun doğuştan "aşkın bir Yaratıcı Varlık"ı algılamaya yatkın yapısına, yani "fıtrata" atıfta bulunmaktadır.

4 Hz. Ali ve İbn Abbas gibi sahabilere göre bu kişi Bel'am b. Baura (Balam b. Beor)'dır. Bel'am, Âramî olduğu hâlde önce Hz. Musa'nın dinine tabi olmuş, sonra kendi kavminin putperest kralı Balak yardım isteyince muvahhid ordunun önüne çırılçıplak fahişeleri çıkarak onların ahlâkını bozarak yenme öğüdünü vermiş (Bkz: *Yahudileşme Temayülü*, s. 244 vd. Krş: Eski Ahid, *Sayılar* 25:1-3, 31:16). Kelbi'ye göre Medine'deki münafıkların liderlerinden Abdullah b. Amr'dır. Bazıları da bununla Hz. Peygamber'in "Onun şiiri müslüman olmuştu" dediği Sakifli ünlü şair Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın kastedildiğini söyler. 176. âyetin de delalet ettiği gibi, bu her çağda bulunan prototiptir. Bu tipin belirgin vasfı bilgiden değil, bilgi ahlâkından yoksunluktur. Bilgi ahlâka dönüşünce haşyet (35:28), ahlâksız kalınca vahşet üretir.

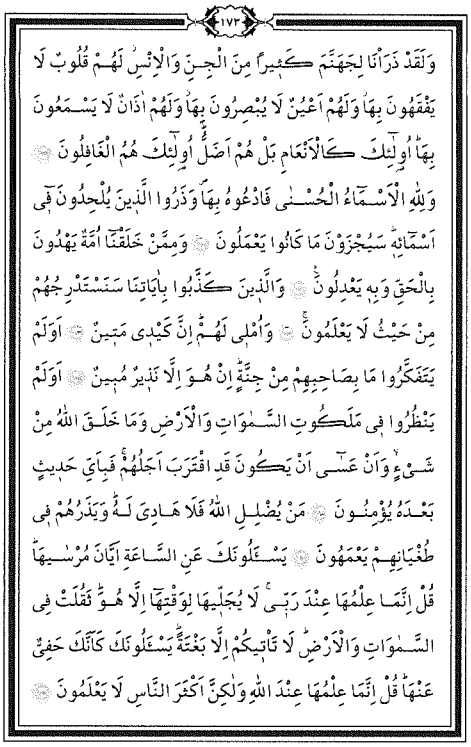
5 Zımnen: Eğer o mesajlarımızla yücelmeyi tercih etseydi, biz de onu mesajlarımızla yüceltirdik; ama o mesajlarımızı kullanmayı, onların üzerine basarak yükselmeyi seçti, biz de onu alçalttık.

6 Burada anlatılması istenen kıssalar bu sûre boyunca devam eden geçmiş toplumlara ait kıssalardır. Muhtemeldir ki bu kıssaların içerisine 172. âyette ve hemen üstteki âyette aktarılan mesel ve misal de girmektedir. Eğer böyleyse, Kur'an *kıssa* derken yalnızca tarihsel olayları değil sembolik ve temsili anlatımları da kastetmektedir.

7 *Tefekkür*'ün nüzûl sürecinde ilk geçtiği yer. Bu kalıp geçtiği on beş yerde de olumludur (*Tefkîr* ile farkı için bkz: 74:18, not 2). Bilgi edinme süreçlerinin tümünü ifade eder. Râzî'nin de isabetle kaydettiği gibi tefekkür, aklın/kâlbin sebepler ile sonuçlar arasında bağ kurarak bilgiyi elde etme, üretme ve iletme süreçlerinin tümünü kapsar. Bu sürecin her durağı tezekkür, tedebbür, taakkul, tefakkuh gibi farklı isimler alır ve farklı vurgular taşır (Bkz: âyet 3, not). Düşünmenin kalbe isnadına dair bkz: 22:46, not.

8 Zulmün nasıl anlaşılması gerektiğiyle ilgili bkz: âyet 148'in ilgili notu.

9 Allah'a isnat edilen fiiller, aslında davranış psikolojisinin Allah tarafından konulmuş yasalarına bir atıf olarak okunmalıdır.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا
يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ
بِهَا أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ۝
وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي
أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ
بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ۝ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ
مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ۝ أَوَلَمْ
يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ۝ أَوَلَمْ
يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ
شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ
بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ۝ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا
قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ
عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝

179 Doğrusu Biz, görünen görünmeyen iradeli varlıklar içinden[1] akleden kalpleri olup da kavramayan,[2] gözleri olup da görmeyen, kulakları olup da işitmeyen birçoklarını cehennemlik yapmışızdır.[3] Hayvan sürüleri gibidir onlar, belki daha da aşağı![4] Onlar gaflete gömülmüş olan zavallılardır.[5]

180 EN güzel nitelikler ve tüm mükemmellikler Allah'a mahsustur.[6] Artık O'na onlarla yalvarıp yakarın ve O'nun yüceltilmesinde[7] haktan sapan kimselerden uzak durun! Onlar, zamanı gelince yaptıklarından dolayı cezalandırılacaklardır.

181 Yarattıklarımız içerisinde hakikate giden yolu gösteren ve onun sayesinde adâletle davranan kimseler de vardır. **182** Âyetlerimizi yalan sayan kimselere gelince: onları bir süreç içerisinde yavaş yavaş eriteceğiz de farkına dahi varmayacaklardır. **183** Onları bir süre kendi hâllerine bıraksam bile, unutmayın ki onların entrikalarını başlarına geçiren düzenim[8] çok sağlamdır.[9]

184 İmdi, onlar (yıllar yılı tanıdıkları) hemşehrilerinde delilikten eser olmadığını düşünmezler mi?[10] O yalnızca açıktan açığa uyaran biridir.

185 Hem bakmazlar mı göklerin ve yerin mutlak otoritesine, Allah'ın yarattığı her bir şeyin niteliğine? (Düşünmezler mi) ecellerinin yaklaşmış olma ihtimalini? Bu (vahiy) de değilse, artık hangi habere inanacaklar?!

186 Allah kimi sapmaya terk ederse, artık ona doğru yolu kimse gösteremez: zira onları ısrarlı tercihleri olan sapıklıkta debelenmeye terk edecektir.[11]

187 SANA soruyorlar: "Son Saat ne zaman gelip çatacak?" diye. Cevap ver: "Onun bilgisi yalnızca Rabbimin katındadır; onun vaktini O'ndan başka da ortaya koyacak kimse yoktur: O bütün ağırlığıyla göklerde ve yerde kopacak, sizi haberiniz olmadan ansızın yakalayacaktır. Sanki senin ısrarla o bilginin peşine düşüp elde etmen mümkünmüş gibi, onu sana soruyorlar.[12] De ki: "Onun gerçek bilgisi yalnızca Allah katındadır, ne ki insanların çoğu bunu bilmezden geliyor."

---

1 *Cinn* ve *ins*'i çevirimizin gerekçesi için bkz: 6:112, not. İki varlığın da "kâlpleri, gözleri ve kulakları" olan varlıklar olduğu dile getiriliyor. Buradaki "kâlb"in iman ve inkâr mahalli, göz ve kulağın ise görme ve işitme duyusundan kinaye olarak mecaz olması mümkündür. Ancak iman ve inkârda, bilgiyi akıl yürütme ya da nakil yoluyla almada birbirine eşit olan bu yara-

tıklardan bu üç fonksiyonu kullanmayanların basbayağı görünen fiziki varlıklar olan "hayvan sürüsü"ne benzetilmesi de üzerinde kafa yorulması gereken dikkat çekici bir noktadır.

2 Kur'an burada düşünme faaliyetini kalbe isnat etmiştir. Bilinen bir gerçektir ki, akıl isim olarak zaten Kur'an'da hiç geçmemekte, onun yerini kalp almaktadır. Akletme ise kalbin bir faaliyeti olarak dile getirilmektedir. Kur'an tefekküründe, kalp aklın arşıdır. Vahiy kalbe iner, akıl kalpten neş'et eder. Bu kalbin kan pompası olmayıp iman ve inkârın makarrı olan mânevi merkez olduğu açıktır (50:37). Kur'an sistematiğinde taakkulün kalbe nisbeti, düşünme faaliyetinin entelektüel faaliyetle sınırlanmayıp sezgiyi de içine alacak şekilde geniş tutulduğunu ifade eder (Bu konuda bir not için bkz: 22:46).

3 Lafzen: "..ekmişizdir". Râğıb'ın *zere'nâ*'yı "ortaya çıkardık" şeklinde açıklamasına dayanarak: "..cehennem için ortaya çıkarmışızdır".

4 Krş: 25:44, not.

5 *Ğaflet*, tam anlamıyla kişinin kendisine yabancılaşma durumunu ifade eder.

6 Kur'an'da geçtiği dört yerde de *el-esmau'l-husnâ* terkibi Allah'a has olarak kullanılır. Bu terkiple ilgili ayrıntılı bir açıklama için, ilk geçtiği 20:8'in notuna bkz.

7 *Esmâ'*, iki mastara birden izafe edilir: "yücelik" anlamındaki *sumuv* ve "alamet, işaret" anlamındaki *vesm*. Doğrusu bunlardan birincisi kelimenin illî ikincisi gâî mânasıdır. İsim sahibi olmak varlık arasında bulunmaktır. Bu hem yokluk karşısında bir üstünlük ve yüceliktir, hem de isimler müsemmalarının alamet ve işaretidirler. Çevirimiz, kelimenin kök anlamlarından biri olan *sumuv*'e dayanmaktadır.

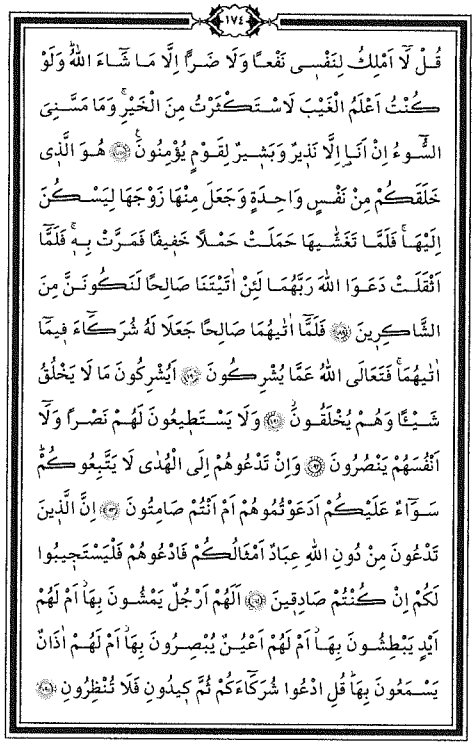
8 *Keyd* özünde tuzak değildir, insan davranışıyla etkileşim hâlinde olan ilâhî yasalara bağlı cezalandırma düzenidir. Fakat insan hazırlıksız ve ansızın yakalandığı için bu yasaları tuzak gibi algılar. Allah için kullanıldığında "tasarlanmış bir entrikayı hiç ummadığı bir yerden bozup tuzağı yapanın başına geçirme" anlamını taşır.

9 Bu âyetler çürümenin yönünü göstermektedir: Birey yüreğinden çözülünce çürür, o çürük bireyler de toplumu çürütür. Çürüyen toplum ise güçlü bir sarsıntıda çöker.

10 Bu âyette Kur'an, ilk muhataplarını mantıklı olmaya çağırmakta, akıllarını inkârlarına bir gerekçe olarak gösteren Mekkelilerin içine düştükleri çelişkiye dikkat çekmektedir.

11 Açıktır ki bu, kula ait bir tercihtir. İnsan özgür iradesiyle yaptığı bu tercihinin sorumluluğunu behemehal üstlenmek zorundadır. Bunu "yazgı" olarak nitelendiremez. Bu konudaki yazgı (sünnetullah), insanın iradeli bir varlık olması ve tercihinin daha önceden bir yasaya bağlanmasıdır.

12 *Ke-enneke hafiyyun 'anha* ibaresini Mücâhid *istahfeyte 'anhe's-sual hatta 'alimte vakteha* (Senin, onun zamanını öğreninceye kadar bu sorunun peşine ısrarla düşüp hakkında bilgi alabilme imkanın) şeklinde açıklar (Taberî). Zaten, *'an* ile birlikte kullanılan *ahfa* fiilinin ism-i faili olan *hafiyyun*'ün anlamı da budur.

قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِىْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ۭ وَلَوْ
كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ۚ وَمَا مَسَّنِىَ
السُّوْٓءُ ۭ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ۝ هُوَ الَّذِىْ
خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ
اِلَيْهَا ۚ فَلَمَّا تَغَشّٰىهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيْفًا فَمَرَّتْ بِهٖ ۚ فَلَمَّآ
اَثْقَلَتْ دَّعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُوْنَنَّ مِنَ
الشّٰكِرِيْنَ ۝ فَلَمَّآ اٰتٰىهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهٗ شُرَكَآءَ فِيْمَآ
اٰتٰىهُمَا ۚ فَتَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝ اَيُشْرِكُوْنَ مَا لَا يَخْلُقُ
شَيْـًٔا وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ ۝ وَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ لَهُمْ نَصْرًا وَّلَآ
اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُوْنَ ۝ وَاِنْ تَدْعُوْهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَتَّبِعُوْكُمْ ۭ
سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ اَدَعَوْتُمُوْهُمْ اَمْ اَنْتُمْ صَامِتُوْنَ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ
تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ فَادْعُوْهُمْ فَلْيَسْتَجِيْبُوْا
لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝ اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَّمْشُوْنَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ
اَيْدٍ يَّبْطِشُوْنَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ يُّبْصِرُوْنَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اٰذَانٌ
يَّسْمَعُوْنَ بِهَا ۭ قُلِ ادْعُوْا شُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ كِيْدُوْنِ فَلَا تُنْظِرُوْنِ ۝

188 De ki: "Allah dilemedikçe, ben (dahi) kendime ne yarar sağlayabilirim, ne de zararı önleyebilirim. Zira eğer gaybı bilseydim, kendime tüm güzelliklerden daha çok pay ayrılmasını sağlardım, üstelik kötülük de semtime uğrayamazdı. Ne ki ben, inanan insanlar için yalnızca bir uyarıcı ve müjdeciyim."[1]

189 O'DUR sizi bir tek candan yaratan ve kendisine ilgi duysun diye ona kendi cinsinden eşini var eden. Gün gelip o eşine sarılınca, (önce) eş hafif bir yük yüklenir ve o yükü bir süre taşır.[2] Ardından yük ağırlaşınca eşler Rableri olan Allah'a: "Eğer bize eli ayağı düzgün, kusursuz bir çocuk bahşedersen; söz, Sana şükreden kimselerden olacağız!" diye yakarırlar.

190 Fakat O kendilerine eli ayağı düzgün, kusursuz bir çocuk bahşedince de; onlara bahşettiği çocuk üzerinden O'na ortak koşmaya kalkarlar: oysa ki Allah, onların ortak koştukları şeylerden çok yücedir.[3]

191 Şimdi siz O'na has birtakım nitelikleri, bir şey yaratmaktan aciz, aksine kendileri yaratılmış bulunan şeylere mi yakıştırıyorsunuz? **192** Kaldı ki, ne onlara yardımları dokunabilir ne de bizzat kendilerine yardımcı olabilirler. **193** Ve eğer yol göstersinler diye yakarsanız, size cevap bile veremezler. Onlara ister yalvarın ister susun; size karşı konumlarında hiçbir şey değişmez.

194 İyi bilin ki, Allah'tan başka yalvarıp yakardığınız kimseler de sizin gibi yaratılmış varlıklardır. Nitekim eğer doğruluğunuzdan eminseniz, haydi yakarın da duanıza icabet etsinler!

195 Hem onların yürüyecek ayakları mı var? Ya da tutacak elleri veya görecek gözleri, yahut işitecek kulakları mı var?

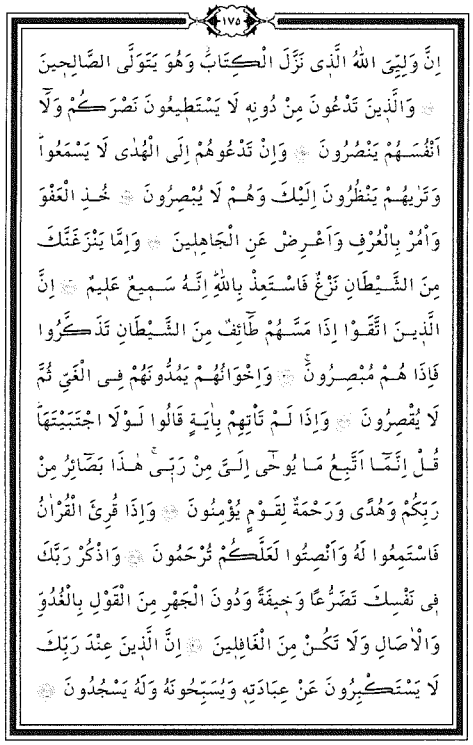
De ki: "Haydi çağırın Allah'a ortak koştuklarınızı, sonra önüme her türlü tuzağı kurun ve bana göz açtırmayın!—>

---

1 Vahyin Allah'a aidiyetinin delillerinden biri bu âyettir. Peygambere talim ettirilen bu itiraf, hakikate bağlılığın, her tür taktik ve stratejik hesabı aşacak kadar hasbi olduğunu gösterir.

2 Bir çocuğun meydana gelişini anlatan Kur'anî belagatın, muhteşem bir zarafet ve nezaketle kesiştiği nokta.

3 Burada maksat Âdem ve eşine dikkat çekmek değildir. Çocuk sahibi olma sürecine dahil olan sebepler zincirini yüceltip, insanı neslini sürdürebilecek donanımla yaratan Allah'ın eşsiz rolünü göz ardı eden nankör mantık kınanmaktadır.

إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ۝ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ۝ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۝ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ۝ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ۝ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ۝ وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَٰذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۝ وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ۝

<—196 (Ama) unutmayın ki, benim savunucum Kitab'ı indirendir: zira, dürüst ve erdemli olanları O savunacaktır. **197** Oysa ki, O'nun dışında yalvarıp yakardıklarınız ne size yardımcı olabilir ne de kendilerine yardımları dokunur. **198** Ve eğer yol göstersinler diye yakarsanız, sizi duymazlar bile; ve sanırsın[1] ki sana bakıyorlar, fakat onlar görmezler."

199 SEN insan fıtratına uyan yolu tut,[2] iyi olanı emret ve haddini bilmezlere aldırma![3]

200 Yine de Şeytan tarafından kurgulanan ayartıcı bir kışkırtmaya[4] hedef olursan, hemen Allah'a sığın: unutma ki O her şeyi işitir, akıl sır ermez bir ilim sahibidir.

201 Şüphesiz, sorumluluk bilincini kuşanan kimselerin içine Şeytan tarafından kurgulanan mevhum bir görüntü yansıyacak olursa,[5] (hemen fıtrat sözleşmesini) hatırlayıverirler ve işte o an gerçeği kavrarlar. **202** Kendi (fıtratlarına yabancılaşmış) kardeşleri onları azgın sulara sürüklemek isteseler dahi, sonuna (dek) mücadeleden elçekmezler.[6]

203 Ve sen onlara istedikleri âyeti getirmediğin zaman hemen derler ki: "Onu (Rabbinden) almak için çabalasaydın ya!"

De ki: "Ben yalnızca Rabbimden bana vahyedilene uyarım: bu (vahiy) Rabbiniz katından gelen bir bilinç kaynağıdır;[7] inanacak bir toplum için de kapsamlı bir doğru yol haritası ve bir rahmet pınarıdır."

204 Artık Kur'an okunurken onu can kulağıyla dinleyin ve sesinizi kesin ki rahmete nail olabilesiniz!

205 Ve Rabbini, özbenliğinde, alçakgönüllülükle ve O'ndan sakınarak, sesini yükseltmeksizin gündüz gece an[8] ve sakın kendine yabancılaşanlardan[9] olma!

206 Unutma ki, Rabbinin tarafında olanlar O'na kullukta kibre kapılmazlar; ve O'nun adına/aşkına hareket ederler[10] ve yalnız O'nun önünde secdeye kapanırlar.

---

1 *Raâ* fiili "gördü" anlamı yanında, bağlamına göre "varsayıma" da delalet eder. Genellikle *eraeyte* (varsay ki, farzet ki..) formunda bu vurgu barizdir. Burada "kanaat, sanı" olarak karşımıza çıkıyor.

2 Mücâhid'in *huzi'l-'afve* ibaresine verdiği anlam şudur: "İnsanların yaratılışlarına uygun tavır ve davranışlarından kolay, doğal olanını al" (*huzi'l-'afve min ahlâki'n-nâs ve a'malihim*) Taberî de bu anlamı tercih eder. Buhârî'nin Urve'den naklettiği "Allah Elçisine insanların fıtratlarına uygun davranışlarından kolay olanını almasını emretti" hadisini İbn Kesir bu âyetin tefsiri sadedinde nakleder. Yukarda sayılan

isimlerin bu tercihini bu sûrenin son pasajlarının eksen âyeti olan 172. âyet de desteklemektedir. Bu ibareyi "müşriklere karşı af yolunu tut" şeklinde anlayan yaklaşımı bu âyetin hemen öncesinde gelen âyetle, müşriklere karşı Hz. Peygamber'i "Haydi, çağırın Allah'a ortak koştuklarınızı, sonra önüme her türlü tuzağı kurun ve bana göz açtırmayın!" şeklinde meydan okumaya çağıran 195. âyet desteklememektedir.

3 *Cahilîn*, lafzen "cehalette ısrar edenler". Burada ve her yerde cahillerden kasıt düz anlamıyla "bilmeyenler" olamaz. Zaten Peygamber bilmeyenlere bildirmek için bir bildiriyle (Kur'an) gönderilmiş bir Bildirici (Nebi)'dir. Peygamber'in, her şeye rağmen ısrarla "tebliğ etmesi", "işine bakması", "yapılanlara aldırmaması"nı emreden âyetlerle birlikte düşündüğümüzde bu âyette ilişiğin kesilmesi emredilen kişilerin tipik özelliği ortaya çıkar: "Haddini" ya da "kendini bilmezler". Cehalet bu anlamı izleyerek 172, 175 ve 179'da atıf yapılan "fıtratına yabancılaşanları" da kapsar. Mekke toplumunun en bilgili ve kültürlü simalarından biri olan Amr b. Hişam'a (ö. 2/624) "Ebu Cehil" (cehaletin babası) adının verilmesi de bu yaklaşımın bir sonucudur. *'İrad*'a verdiğimiz anlam için bkz: 4:81 ve 53:29, not.

4 *Nezğ*, "bir işin içine onu bozmak için girmeye çalışmak" demektir (Râğıb). İnsanın selim duygularının frekansını bozup onu kirletmek için duygu dünyasına yönelik her türlü saptırma teşebbüsünü ifade eder (Krş: 43:36).

5 *Tâif* bir kıraatta *tayf* okunur. *Tayf*, uyku veya yarı uykulu bir hâldeyken görülen hayal (Râğıb). Bizce bu, bilinç devreden çıkınca onun boşluğundan istifadeyle yerini doldurmaya çalışan "sahte bilince" tekabül eder. Bu, iradeden boşalan yeri vehimlerin doldurmasıdır. Çevirimiz bu mülahazaya dayanır.

6 Bu âyetin, 201'in devamı olması sözün bağlamı açısından daha makul görünüyor. Klasik müfessirler, bir öncekinin aksine bu âyetin olumsuz bir içeriğe sahip olduğunu düşünürler. Ama dil açısından "onlar" zamirinin işaret ettiği yer, tekil gelen "şeytan" değil çoğul kullanılan "sorumluluk bilincini kuşananlar"dır. Yukarıdaki genel yaklaşımı öncelemekle birlikte İbn Kesir, bizim âyetin son cümlesine ait çevirimizi destekleyen bir görüş nakleder. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi budur.

7 *Besâir* (t. *basîret*) "aklın eşyanın hakikatini kavrama hâlini" ifade eder. Muhtemelen bu formla kullanıldığı ilk yer burasıdır. Fiziki bir görmeden daha çok bir "içgörü, farkındalık ve bilinçlilik hâlini" ifade eder. Aktif yapıda olan kelime kullanıldığı hemen her yerde vahye, özellikle de vahyin "özneliğine" delalet eder (Bkz: 17:102, not).

8 Yani: "..her zaman an!"

9 Lafzen: "gafillerden". 172, 179, 186 ve 192. âyetlerle birlikte anlaşılmalıdır.

10 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 87:1, not.

8. ENFÂL SÛRESİ

Adını ilk âyetinden alır. Enfâl "bağışlanan, fazladan bahşedilen" anlamına gelse de, burada "savaş gelirleri" vurgusuna sahiptir. Sûre ilk nesilden itibaren Enfâl adıyla anılmıştır (Buhari ve Vahidi).

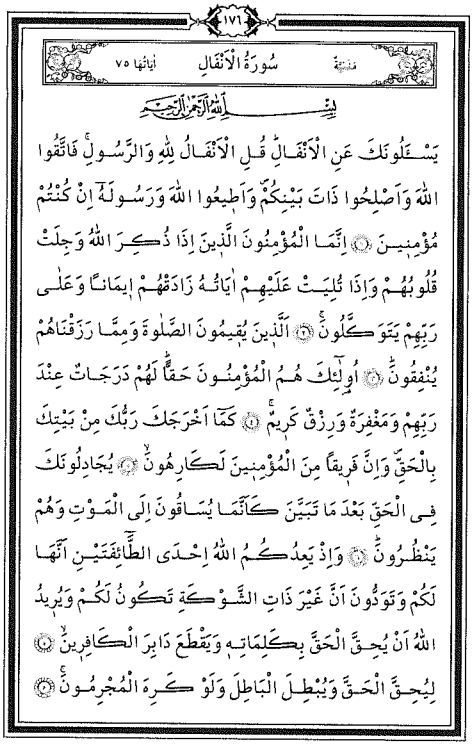
Sure Hicretin 2. yılının Ramazan ayında, Bedir Savaşı bağlamında inmiştir. Baştan sona konu bütünlüğüne sahiptir. Bu, sûreyi oluşturan pasajlar arasında çok uzun zaman aralıkları olmadığı anlamına gelir. Bir rivayette 30-36. âyetler Mekke'de inmiştir (Kurtubî). Fakat 36. âyetle 37. âyet arasında kopmaz bir irtibat vardır. İlk tertipler sûreyi Bakara'nın arkasına yerleştirir.

Konusu savaş ve savaş hukukudur. Bu yüzden olsa gerek, Said b. Cübeyr'e bu sûreden sorduklarında, "O Bedir sûresidir" demiştir. Sûrenin eksenini oluşturan Bedir Savaşını şöyle özetleyebiliriz:

Hicretin 2. yılının Şaban ayında, Ebu Süfyan önderliğindeki Mekke kervanının döneceği haberi geldi. İlgili âyetlerden de anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber başından beri kervan için değil, savaş için hazırlanıyordu. Bin deve yükünden oluşan kervanı kırk silahlı koruyordu. Medine'deki hazırlığı daha Suriye'deyken haber alan Ebu Süfyan Mekke'den yardım istedi. Mekke yardım çağrısına bin kişilik bir orduyu yola çıkararak cevap verdi.

Hicrî 2. yılın Ramazan ayının 17'sinde, etkileri açısından dünya tarihinin akışını değiştiren bir olay yaşandı. Bedir düzlüğünde sadece ikisi atlı olan 300'ü aşkın mü'minin kazandığı zafer, kendisinden sonraki bin yıl boyunca sürecek olan fetihler çağını başlattı. Bu vahyin ve imanın zaferiydi. Bu zaferle başlayan iman hamlesi, daha önce eşi görülmemiş bir toplum ve siyaset tarzı üretti. Kur'an zafer gününe kendine ait sıfatı verdi: *Yevmu'l-Furkân* (41). Yani: "Hakla bâtılın kesin hatlarla ayrıştığı gün". Bu zafer, o güne kadar şahsi başarı destanları yazan İslâm toplumuna "İslâm cemaati" hüviyetini kazandırdı. Artık yeryüzünde canını hakikate şahit kılan şahsiyetler değil, bir cemaat vardı.

Enfâl sûresi tek cümlede şöyle özetlenebilir: İman en büyük imkandır. Çünkü yaratılmış hiçbir şey gücünü kendisinden almaz. Allah'ın yardımını Allah'a yardım edenler hak eder. Sûre, sebebe değil müsebbibe dikkat çeker. Sadece savaş ahlâkını değil, aynı zamanda ahlâk savaşını da öğretir. Zımnen şunu söyler: Hak bâtıl savaşı, asla rakamlara, ganimet hırsına, toprak kazanımına ve dünyevi herhangi bir çıkara indirgenemez.

١٧١
سُورَةُ الْأَنفَالِ مدنية آياتها ٧٥
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْأَنفَالِ قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا
اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنتُم
مُّؤْمِنِينَ ۝ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ
قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ
رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۝ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنفِقُونَ ۝ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُمْ دَرَجَاتٌ عِندَ
رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِن بَيْتِكَ
بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ ۝ يُجَادِلُونَكَ
فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ
يَنظُرُونَ ۝ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا
لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ
اللَّهُ أَن يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۝
لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 SANA cihadın bahşettiği gelirler hakkında soruyorlar.[1] De ki: "Cihadın bahşettiği bütün gelirler Allah'a ve Elçisi'ne aittir.[2] Şu hâlde, Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve aranızdaki ilişkiyi düzgün tutun! Bir de Allah'a ve Elçisi'ne kulak verin: tabi ki, gerçekten inanıyorsanız eğer!"[3]

2 Gerçek mü'minler şu kimselerdir ki; Allah hatırlatıldığı zaman kalpleri ürperir, kendilerine O'nun âyetleri okunduğu zaman imanları güçlenir ve daima Rablerine güvenirler. **3** Onlar namazı hakkını vererek kılarlar[4] ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan cömertçe sarf ederler.[5] **4** İşte onlardır hakkıyla iman edenler! Rableri katında saygınlığı olan rütbeler, sınırsız bir bağış ve görkemli bir rızık onları bekler.[6]

5 TIPKI,[7] Rabbin seni hakikat yoluna (savaşmak için) evinden çıkardığında inananlardan kimileri bundan nasıl hoşlanmadılarsa; **6** gerçek ortaya çıktıktan sonra da, sanki sen onları göz göre göre ölüme sürüyormuşsun gibi, seninle tartışmaktan geri durmadılar.[8]

7 Hani Allah, iki topluluktan birinin sizin elinize geçeceğine ilişkin vaadde bulunmuştu; siz ise korumasız olanın elinize düşmesini istiyordunuz. Ne ki Allah'ın muradı, kelamı aracılığıyla[9] hakkı gerçekleştirmek ve kâfirlerin kökünü kurutmaktı;[10] **8** ki hakkın gerçek ve bâtılın sahte olduğu böylece ortaya çıksın: tabi ki, günahı tabiat hâline getirenler[11] istemese de!

---

1 *Enfâl*: "Kişinin alması gereken miktara ilave olarak fazladan aldığı şey" ya da "vermesi gereken miktara ilave olarak fazladan verdiği şey". Bu niteliğinden dolayı farz namazlar dışındaki namazlara da "nafile" adı verilmiştir. Enfâl, büyüğün küçüğe merhamet ve şefkatinin ifadesidir. Bu bağlamda "cihat sayesinde elde edilen lütuf ve nimet" vurgusu taşır. Şöyle sorulabilir: Niçin "ganimetler" anlamına gelen *ğanâim* değil de "bağış ve bahşiş" anlamına gelen *enfâl*? Ayrıca bir de "zahmetsiz savaş gelirleri" anlamına gelen ve *fey'* adı verilen bir kalem vardır ki, *fey'* hukuku Haşr 6-7'de dile getirilmiştir (İlgili notlara bkz). Bu, âyetlerin vermek istediği dersle doğrudan alâkalıdır. Teknik olarak ganimetlerden söz edilmeye 41. âyetle başlanacaktır. Burada ise konunun ahlâkî boyutu, Allah-insan ilişkileri açısından ele alınmaktadır. Esasen mü'minler tarafından savaşta elde edilen mallar, bir ganimet değil bir tazminat ve tahsilattır. Çünkü onlar Müşrikler tarafından vatanlarını terke zorlanmışlar, onlar da yurtla-

rını terk ederken tüm mallarını Mekke'de bırakmışlardı (Krş: 22:40).

2 Bu kalıp ifade, siyasal ve hukuki olgular çerçevesinde "kamu"ya tekabül eder. Burada ganimetin Allah'a ait kılınmasının anlamı budur. Bununla adeta, kamunun hukukunun Allah'ın güvencesinde olduğu, O'nun bu hukuku korumak için Hz. Peygamber'i görevlendirdiği îmâ edilir.

3 Zımnen: Can sınavından geçenler mal sınavında sınıfta kalmamalıdır.

4 Bkz: 2:3, not 6; 7:170, not.

5 *Yunfikûn*'un türetildiği kök, "cömertçe" ilavesini kaçınılmaz kılmaktadır (*Lisân*). Namaz insanın Allah'a karşı sorumluluğu, zekât insanın topluma karşı sorumluluğudur. Bu iki kanattan biri kırılırsa, diğeriyle ruh kuşu miraç menziline uçmaz (*İnfâk* için ilk geçtiği 36:47'nin notuna bkz).

6 Bu âyetler dışarıdaki savaşı kazananlara, içteki savaşı nasıl kazanacaklarının yolunu göstermektedir. Kerîm rızık, imanın verdiği özgüven ve mutluluktur. *Kerîm* sıfatı, türünün en kalitelisi için kullanılır. Sonradan cömertlik ve verdiğini hesaplamadan "veren" anlamı kazanmıştır. Kur'an'a göre Rab kerîmdir, Kur'an kerîmdir, vahiy meleği kerîmdir, Rasul kerîmdir, Arş kerîmdir ve cennet rızıkları kerîmdir.

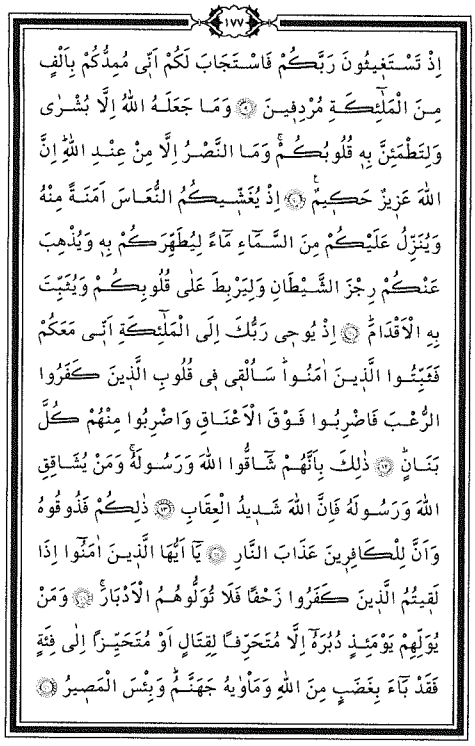
7 *Kemâ* edatının kendinden öncesini değil, kendinden sonraki 6. âyeti gördüğüne ilişkin Taberî'nin Mücâhid'den naklettiği görüş daha tutarlıdır. Bu görüş ışığında Taberî'nin bu iki âyetin kazandığı anlamı mealen vermesi, kayda değer bir husustur.

8 Rivayetlerin aksine bu âyet Rasulullah'ın daha yola çıkarken kervan değil savaş için çıktığını ifade eder. Fakat bazılarının aklı ganimette kalmıştır.

9 Hakkın gerçekleşmesinin savaşla değil, "ilâhî kelam"ın taşıdığı hakikatin bilgisiyle olduğunun vurgulanması dikkat çekicidir. Savaş sadece "hakikat-insan" arasına gerilen engelleri kaldırabilir.

10 Bu âyetin hiç kimsenin tahmin edemeyeceği muhteşem bir fütuhatı haber veren mucizevi bir ihbar olduğuna tarih şahittir.

11 *Mucrimûn*: Aslı "kesip koparmak" anlamına gelen *cerm*. *Cerîm*, dalından koparıldığı için kuruyup gitmiş hurma (*Lisân*). *Mucrim*, "suç" anlamına gelen *curm*'den isim. Doğaldır ki, Allah katında her "suç", "günah" sınıfına girer ve işlenmesi yasaktır. *Mucrimûn* form olarak isimdir ve dilsel özelliği gereği "günahı tabiat hâline getirenler, boğazına kadar suça batanlar", ölüp gitmiş biri için ise "günahı hayat tarzı hâline getirmiş olanlar" vurgusunu taşır (Krş: 28:78'in sonu).

١٧

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ
مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ
وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۚ إِنَّ
اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ
وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ
عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ
بِهِ الْأَقْدَامَ ۝ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ
فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا
الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ
بَنَانٍ ۝ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَنْ يُشَاقِقِ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ
وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا
لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ۝ وَمَنْ
يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ
فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ۝

9 Hani Rabbinizden yardım dileniyordunuz;[1] bunun üzerine size şöyle icabet etmişti: "Size birbirini izleyen bin melekle yardım edeceğim!"

10 Çünkü Allah bunu yalnızca bir müjde olsun için, bu vesileyle içiniz ferahlayıp moraliniz yükselsin diye yaptı;[2] kaldı ki zafer garantili yardım, başkasından değil yalnızca Allah katındandır: Elbette Allah her her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet edendir.

11 Hani o zaman, O'nun inayetinden bir güvence olarak sizi bir iç sükunetinin çepeçevre kuşatmasını sağlamış ve üzerinize gökten tarifsiz bir yağmur[3] indirmişti ki, onunla sizi temizlesin, (iç dünyanızı kirleten) Şeytan kirinden[4] sizi arındırsın, yüreklerinizi güçlendirip ayaklarınızı onunla sabit kılsın.

12 Hani o zaman Rabbin meleklere, "Elbet Ben de sizinle beraberim!" mesajını (iletmelerini) bildirdi:[5] Haydi, imanda sebat edenlere direnç ve moral verin; Ben, inkârda direnenlerin yüreklerine korku salacağım! Haydi, vurun boyunlarının üstüne!.. Kopartın onların (silah tutan) tüm parmaklarını!.."[6]

13 Bu, onların Allah ve Elçisi'ne karşı konuşlanmaları[7] yüzündendir; ve kim Allah ve Rasulü'ne karşı konuşlanırsa, iyi bilsin ki Allah'ın cezalandırması pek şiddetlidir.[8] 14 Bu sizin için (ey inkârcılar)! Haydi, tadın onu! Bir de ayrıca, inkârda (sonuna kadar) direnenler için (âhirette) ateş azabı var!

15 SİZ Ey iman edenler! Savaşta, inkârda direnenlerin kalabalık ordusuyla karşılaştığınızda sakın ardınızı dönüp kaçmayın! 16 Nitekim o gün –taktik gereği olmaksızın ya da diğer bir birliğe katılma amacı taşımaksızın- kim ardını dönüp kaçarsa, kesinlikle o Allah'ın gazabına muhatap olacak ve meskeni (de) cehennem olacaktır: o ne berbat bir ikametgahtır.

---

1 Zımnen: Kulun gücünün bittiği yerde Allah'ın yardımı yeter. O anın "bittim noktası" olduğunun delili, Rasulullah'ın şu duasıdır: "Allah'ım! Eğer şu bir avuç insanın yok olmasına izin verirsen, yeryüzünde kulluğu sana tahsis eden kimse kalmayacak!"

2 Melekle yapılan yardımın nasıl anlaşılması gerektiğini açık ve net ifade eden cümleler. Yani: Allah yardımını, koyduğu yasaları gözeterek yapar. Mü'minlerin yüreklerini takviye, bunun ifadesidir. Akleden kalbe yapılan bu büyük yardımı –hâşâ- bir blöf gibi gören anlayış, insanın gücünü "kas kuvvetine" indirgeyen mekanik anlayıştır.

3 Evet, bu bildik tanıdık yağmur (*el-mâ'*) değil, tarifsiz bir yağmurdu (*mâen*). Zira bu yağmur maddî eksiklik olan "susuzluğu" değil, mânevi eksiklik olan "susuzluk korkusunu" yendi ve böylece kalplerdeki kiri yıkadı.

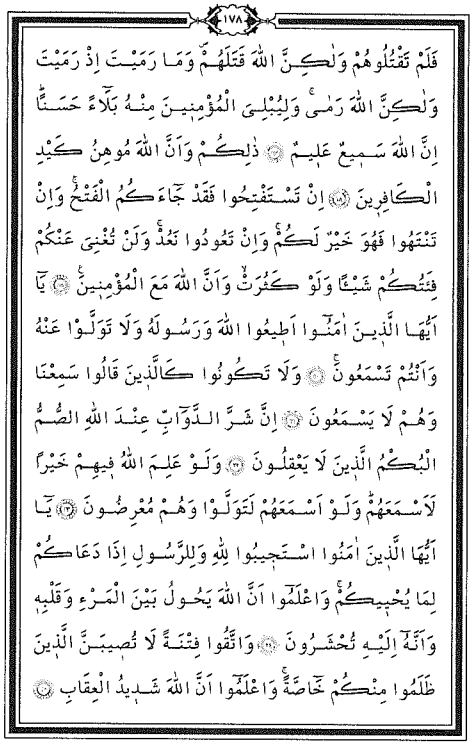
4 "Şeytan kiri" ya da "pisliği" tefsirlerin dediği gibi cünüplük hâli olamaz. Zira cünüplük hâlini "pis olma" şeklinde telakki eden Ebu Hüreyre'ye itiraz eden Allah Rasulü; "Hiç mü'min pis olur mu?" demiştir. Buradaki kir veya pislik, insana Allah yolunda mücadeleden kaçmasını telkin eden (âyet 15-16) duygu ve düşünce kirliliğidir.

5 Lafzen: "Rabbin meleklere ... mesajını iletti". Doğaldır ki korkan melekler değil, inananlardı (Râzî).

6 Meleklerin yardımı, meleklerin göğüs göğüse çatışmaya katıldığı şeklinde anlaşılamaz. Bunu söyleyen bir tek âyet yoktur. Söz konusu yardım bu sûrenin 10, 11 ve 44. âyetleri; ayrıca Yasin sûresindeki "..kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik, zaten Biz asla daha önce de indirmiş değildik" (28) âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

7 *Şâkkû*: "karşısında yer aldı, ona karşı konuşlandı" mânasına gelir (Râzî).

8 Allah yolunda savaş meşruiyetini, insanın mutluluğu ile insan arasına gerilen engeli kaldırma amacından alır. Böyle bir savaşın amacı asla inanç dayatma, güç gösterisi, egemenlik tutkusu ve toprak kaygısı olamaz.

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ
وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ ۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ۚ
إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝ ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ
الْكَافِرِينَ ۝ إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ ۖ وَإِنْ
تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۖ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ ۚ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ
فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ ۙ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ يَا
أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ
وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ۝ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا
وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۝ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ
الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ۝ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا
لَأَسْمَعَهُمْ ۖ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ۝ يَا
أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ
لِمَا يُحْيِيكُمْ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ
وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۝ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ
ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

17 Hem onları siz öldürmediniz; amma velâkin, onları asıl öldüren Allah'tı.[1] Attığın zaman da atan sen değildin,[2] ama asıl Allah attı.[3] Zira O, inananları (sonucunu) inayetiyle takdir ettiği güzel bir sınava tabi tuttu: şüphesiz Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.

18 Bu (da) sizin için (ey inananlar): İşte Allah, inkâr edenlerin tuzağını (böyle) boşa çıkarır![4]

19 Siz ey fetih isteyenler! İşte fetih ayağınıza gelmiştir![5] Şimdi, eğer bir son verirseniz bu sizler için daha hayırlıdır.[6] Yok eğer dönerseniz biz de döneriz;[7] ve ne kadar kalabalık olursa olsun topluluğunuz size hiçbir yarar sağlamaz: (Herkes) iyi bilsin ki Allah mü'minlerle beraberdir.

20 SİZ ey iman edenler! Allah'a ve O'nun Elçisi'ne bağlılığınızı gösterin; (O'nun mesajını) işittiğiniz hâlde O'ndan yüz çevirmeyin! 21 Bir de kulak asmadıkları hâlde "İşittik!" diyenler gibi olmayın![8]

22 İyi bilin ki, Allah katında canlıların en zararlısı aklını kullanmayan (gerçek) sağır ve dilsizlerdir. 23 Hem eğer Allah onlarda iyi bir hâl ve gidiş görseydi, onların işitmelerini sağlardı; ne ki eğer onların işitmelerini sağlasaydı bile, onlar inatçı inkârlarıyla yine yüz çevirirlerdi.[9]

24 Siz ey iman edenler! Size hayat bahşeden bir (diriliş)e çağırdıklarında,[10] Allah'ın ve O'nun Elçisi'nin davetine icabet edin! Zira iyi bilin ki Allah kişiyle kalbinin (eğilimleri) arasına sürekli müdahale eder;[11] akıbet O'nun huzurunda toplanacaksınız.

25 Ve öylesine çetin bir yürek sınavına karşı tetikte ve tedbirli olun ki, o içinizden yalnızca bilinci altüst olmuş kimselere[12] musallat olmakla kalmayacaktır.[13] Ve iyi bilin ki Allah'ın azabı pek şiddetlidir.

---

1 Kur'an'da Allah'a *katl* değil, hep *mevt* isnat edildiği hâlde bu âyet istisna teşkil eder. Bir sonraki cümlenin ışığında mecazi bir vurguya sahiptir. Zımnen, "İman gücüyle savaşıp öldürüyorsunuz" demektir.

2 Metinde *ve lem termi* değil, *mâ rameyte* geldi. Tercihimiz bu farkı çeviriye yansıtma çabasının ürünüdür.

3 Bu ibare beşer dilinin imkanlarını zorlayan bir belagat şaheseridir. Ne Allah'ı idrakin ve hayatın dışına süren mutlak tenzih, ne de Allah'ı kişileştiren mutlak teşbih... Zira birincisi aklın vehmi, ikincisi duyuların vehmidir. Bu ikisi arasındaki dengeyi işte bu âyet temsil eder. Kim attı? Kul mu, Allah mı? Her şey "sen attın" ile "Allah attı" arasında gidip geliyor, olup bitiyor. "Atma" aynı cümlede hem kula hem Allah'a isnat ediliyor. Kulun atması mecazi, Allah'ın atması hakiki oluyor. Ortada bir çelişki yok. Çelişki bunu anlamakta zorlanan insanın

zihninde. Vahiy akla, aşkın olanı idrakin yönünü gösteriyor. Zımnen: Ey akıl! Onu anlamak istiyorsan yaratandan yaratılana doğru bir seyir takip et! Mutlak Zât'a nisbetle Allah'ın atması da mecaz ve teşbih oluyor. Muhatap teşbihte ölçüyü kaçırmasın diye âyet muhteşem bir final ile son buluyor: "Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir" (*Âlemlerin Rabbi Allah*, s. 82-83). Hayat ve hakikatin mucizevi karmaşası böylece "hayat kitabına" da yansımış oluyor. Sözün özü: Ey muhatab! Allah hayata her an müdahildir; sebebe değil müsebbibe, cama değil camdan bakarsan şu gerçeği görürsün: Allah'a yakın olursan, O senin elin ayağın, gözün kulağın olur. O'nunla atar ve tutarsın, O'nunla görür ve duyarsın...

4 14. âyet inkârcılara hitap ediyordu, bu ise inananlara hitap ediyor.

5 Bu âyet kime hitap etmektedir: 14. âyetin muhatabı olan inkârda direnenlere mi, yoksa hemen üstteki 18. âyetin muhatabı olan imanda sebat gösterenlere mi? Bize göre bu âyetin muhatabı özel bir sınıf değildir. Nasıl ki 25. âyetin dile getirdiği potansiyel sapma ihtimali yalnızca bir kesime has (*hâssah*) kılınamazsa, bu âyet de özelleştirilemez. Bu âyet hem inananlara, hem inkâr edenlere, hem de imanla inkâr arasında gidip gelenlere hitap etmektedir. Mü'minler fetih istiyorlardı, bu bir fetihti: İmanla insan arasındaki engel kalkmış ve imanın önü açılmıştı. Müşrikler fetih istiyorlardı, bu da 70. âyette işaret edildiği gibi onlar için bir yürek fethiydi. Gücün verdiği gururun ve kör inadın bir perde gibi kapattığı vicdanlarının örtüsünü açmış ve onları imanla yüz yüze getirmişti. Gerisi kendi tercihleriydi (Bkz: 8.70).

6 İnananlara: "Eğer işi tadında bırakırsanız." Sûrenin başındaki şu ağır azarın tam da hatırlanacağı yer: "Şu hâlde, Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve aranızdaki ilişkiyi düzgün tutun; bir de Allah'a ve Elçisi'ne kulak verin: tabi ki, gerçekten inanıyorsanız eğer" (Âyet: 1). İşi tadında bırakmak, bir "yürek fethi" amacını taşıması gereken savunma savaşını, ganimet ve işgal için yapılan bir saldırı savaşına dönüştürmemek anlamını taşıyordu. Böyle yaparlarsa, ganimet ve esir yerine, "Rableri katında saygınlığı olan rütbeler, sınırsız bir bağış ve görkemli bir rızık" (âyet 4) elde edeceklerdi.

İnkârcılara: "İnkârda inada bir son verin" çağrısı. Onlar da eğer küfürde inada son verirlerse, yürekleri İslâma açılacak ve inananlara yapılan vaadlerin hepsine onlar da ortak olacaklardı..

7 İnananlara: Eğer yüce ve ahlâkî amaçlardan yüz çevirip dünyevi ve basit çıkarlara yönelirseniz, Ben de emrinize âmâde kıldığım güçlerimle birlikte sizden desteğimi çekerim.

İnkârcılara: Eğer siz bu inadınızdan döner ve hakikati kabullenip kendinize gelirseniz, ben de rahmetim ve bağışımla size yönelir, sizi çarptıracağım cezadan dönerim.

8 Burada hitap üçüncü bir gruba yönelmektedir: Mesaj kendisine ulaştığı hâlde gereğini yerine getirmeyen, ona boyun eğmeyenler...

9 Yani: Onların sapması kaderleri değil tercihleridir. Parmaklarıyla kulaklarını tıkayanlar, gerçeği duymamayı mazeret olarak sunamazlar.

10 Vahye göre "ölüm" dünyadan kopmak değil, hakikatten kopmaktır.

11 Bu "müdahale", ilâhî yönlendirmeyi ifade eden "hidayet"in ta kendisidir. Bunu radar örneğiyle açıklayabiliriz. Kalp, adının da çağrıştırdığı gibi radara benzer: Bilinç üstü, bilinçaltı, bilinç ve duygulardan gelen iyi kötü her sinyali tarar. İyi-kötü ve hak-bâtıl; aldığı her görüntüyü kendi aynasında yansıtır. Allah'ın kişi ile kalbi arasına müdahalesi, yanlış görüntünün bilinç arşivine yansımaması için Allah'ın o görüntü ile kalbin arasına engel koymasıdır. Zira 11:43'ün de gösterdiği gibi *el-havl* "engel" anlamına gelir. Sonuçta, insanın kalbi o engel sayesinde kaymaktan korunur.

12 *Zalemû*: "Bilinci altüst olmuş kimseler" (Bkz: 7:148, not 4).

13 Söz geliminden: "..içinizden kötülüğe karşı aktif olmayan pasif iyileri de kuşatacaktır". Zımnen: Pasif iyi aktif kötünün destekçisidir. İbn Cinni *le tusibenne* olarak okumuştur. Bu durumda anlamı şöyle olur: "...o içinizden yalnızca bilinci alt üst olmuş kimselere mutlaka musallat edilecektir" (*İtkân* II, 230).

وَاذْكُرُوٓا اِذْ اَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِى الْاَرْضِ تَخَافُونَ
اَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَاٰوٰىكُمْ وَاَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهٖ وَرَزَقَكُمْ
مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
لَا تَخُونُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُٓوا اَمَانَاتِكُمْ وَاَنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ۝ وَاعْلَمُٓوا اَنَّمَآ اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ
وَاَنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ ۝ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنْ
تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ۝ وَاِذْ يَمْكُرُ
بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَ
وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ۝ وَاِذَا
تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَٓاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ
هٰذَآ اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ۝ وَاِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ اِنْ
كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ
السَّمَٓاءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ۝ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ
وَاَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ۝

26 Ve hatırlayın ki bir zamanlar siz yeryüzünde ezilen bir azınlıktınız; insanların sizi etnik temizliğe tabi tutmasından[1] endişe ederdiniz! Böyleyken O size sığınak oldu, sizi yardımıyla güçlendirdi ve size güzel ve temiz rızıklar bahşetti: belki şükredersiniz.[2]

27 Siz ey iman edenler! Allah'a ve Elçi'ye ihanet etmeyin! Sonra, korumanız gereken değerlere bile bile ihanet etmiş olursunuz.[3] **28** Zira aklınızdan çıkarmayın ki, mallarınız ve çocuklarınız birer sınav aracıdır;[4] ve bilin ki katında en büyük ecir bulunan Allah'tır!

29 Siz ey iman edenler! Eğer Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket ederseniz, size hakkı bâtıldan ayıracak bir ayrım gücü verir;[5] dahası kötülüklerinizin üzerini örter ve sizi bağışlar; çünkü Allah'tır sınırsız lütuf, sonsuz kerem sahibi olan!

30 HANİ bir zaman da inkârda direnenler senin önünü kesmek, öldürmek ya da sürgün etmek için sana tuzaklar kuruyorlardı. Nitekim onlar hep tuzak kurmuşlar, Allah da onların tuzağını sürekli boşa çıkarmıştır; zira Allah tuzakları boşa çıkaranların en hayırlısıdır.[6]

31 Her ne zaman âyetlerimiz kendilerine iletilse derler ki: "Biz (bu tür sözleri) önceden de işitmiştik. İstesek buna benzer sözleri biz de düzüp koşabiliriz. Hem bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir!"

32 Bir zaman da tuttular şöyle dediler: "Allah'ım! Bu eğer senin katından gelen bir hakikatse, o zaman gökten üzerimize taş yağdır; ya da bize can yakıcı bir azap gönder!"[7]

33 Oysa ki Allah, sen onların arasındayken onları cezalandırmayı istemedi; üstelik Allah, af dileme sürecini yaşarken onları cezalandırmak da istemezdi.—>

---

1 Lafzen: "..kapıp götürmesinden".

2 "Allah sizin için bir zorluktan sonra bir kolaylık verecektir" (65:7) âyetinin müjdelediği gibi yokluk ve muhalefetle imtihanın kaçınılmaz sonucu varlık ve iktidarla imtihandır.

arkadan gelen 29. âyetin 'insanlık' durumuyla ilgili evrensel mesajı, bu pasajın anlamını tarihsel olanla sınırlandıran tüm yaklaşımları geçersiz kılmaktadır. Aslında âyette geçen *emânât*, başta 33:72'de geçen ve en doğru yorumla insanın seçme yeteneğine tekabül eden "emanet"

Allah'a ve O'nun Elçisi'ne ihaneti kendi doğasına ihanetle eşdeğerdir.

4 Kelimenin "ergitme potası" (*el-fetnu*) mânasından yola çıkarak: Evlat ve servet sizin potanızdır, Allah o potada sizin cevherinizi cürufunuzdan ayırır: siz cürufa değil cevhere çıkmaya bakın! Bunun için de terbiyenin ateşinden geçek lazım. Altın ateşlerde sınanmadan gerdanlara takılmıyor. Kişinin çocukları ve malı kendini saflaştıran bir "pota" olma istidadı taşıyor. Buradan çıkan sonuç şudur: Ebeveynler çocuklarını terbiye ettiklerini düşünürler, fakat çocukları üzerinden kendilerinin terbiye edilmektedir. İşte âyette ifade buyurulan mal ve evladın kişi için fitne olma gerçeği budur.

5 Zımnen: Bu seçip ayıran akıl sayesinde evlat ve servet gibi nimetler ile nimetin fitnesini birbirinden ayırır, birinciyi talep ederken ikinciden uzak dursunuz.

6 Lafzen: "Allah da onlara tuzak kurmuştur; zira Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır." Bu lafzi anlamdaki "hayır", Allah'ın kurduğu tuzağın insanınkine benzemeyip, hep onun hayrına olduğu şeklinde anlaşılmalıdır (Râzî).

7 Enes b. Malik'e göre bu tür teklifleri Mekke yıllarında ilk dillendiren "Cehaletin Babası" lakaplı Amr b. Hişam idi (Buhârî, *Tefsir* 8:3; Müslim, *S. Münafikûn* 37).

١٨

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا
الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَمَا كَانَ
صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا
الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا
ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ۝ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ
الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ
جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ۝
قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ
وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ۝ وَقَاتِلُوهُمْ
حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا
فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ۝

<—34 Ama şimdi onlar Mescid-i Haram'dan (inananları) alıkoyup dururken, Allah'ın onları cezalandırmaması için ne gibi bir gerekçeleri olabilir?

Kaldı ki, onlar (Kâbe'nin) can dostları olamazlar: çünkü oraya can dost olmaya ancak sorumluluk bilincini kuşananlar lâyıktır; ve fakat onların çoğu bunu bile fark etmezler. **35** Onların Beyt çevresindeki ibadeti (vahyi susturmak için) şamata çıkarmak ve (namazı) engellemekten ibarettir.[1]

Haydi öyleyse, ısrarlı inkârınızdan dolayı tadın azabı!

36 (İnsanları) Allah yolundan çevirmek için servetlerini ortaya koyan şu kâfirler var ya:[2] işte onların, daha çok servet harcamaları gerekecek; sonra bu onların içinde gerçekleşmemiş bir özlem olarak kalacak ve en sonunda tükenip gidecekler. Nihayet, inkârda ısrar eden bu kimseler topluca cehenneme sürülecekler **37** (ki), Allah pisliğe kesmiş olanı tertemiz olandan seçip ayırsın; ve pisliğe kesen herkesi birbiri üzerine istif ederek tümünü cehenneme doldursun: işte onlardır büsbütün kaybedenler.

38 İnkârda ısrar edenlere, eğer (inada) bir son verirlerse geçmişte yaptıklarının bağışlanacağını söyle; yok eğer bildiklerini okumaya devam ederlerse, geçmişteki benzerlerinin başına gelenleri sakın (unutmasınlar)! **39** Artık onlarla zulüm ve baskı[3] sona erinceye ve hayatın Allah'a adanmasına (yönelik tüm baskılar kaldırılıncaya) kadar[4] savaşın! Ne ki baskıya bir son verirlerse, unutmayın ki Allah onların yaptığı her şeyi görmektedir. **40** Bütün bunlardan sonra yüzçevirecek olurlarsa, şunu iyi bilin ki Allah sizin Sahibinizdir: O ne muhteşem bir Sahip, O ne mükemmel bir Yardımcıdır!

---

1 Lafzen: "..ıslık çalmak ve el çırpmaktan ibarettir". *Mukaen*: "Kuş ötüşü, deve böğürmesi, ağıt, ıslık, çığlık, inilti" gibi enstrümantel olmayan her tür ses (*Lisân*). *Tasdiyeten*: "El çırpmak, alkış". Said b. Cübeyr buna "alıkoyma, engelleme" anlamını verir (Taberî). Bunun dil açısından izahını yapan Ebu Ubeyde ve onu Ezrak, İbn Abbas'a iki kelimeyi de sorar. Bu iki kelimeye Katade'nin verdiği anlam, İbn Abbas'ınkinin tam tersidir (Taberî ve Râzî). Âyeti lafzi anlamına indirgeyip ıslık çalma ve el çırpmayı müşriklerin ibadeti olarak takdim etmek yanlıştır. Zira âyet şöyle biter: "ısrarlı inkârınızdan dolayı tadın azabı". Soru şu: Islık çalma

ve namaza engel olmak için çıkartılan şamatadan kinayedir. Allahu a'lem.

2 Yani: Allah'ın verdiğini Allah'la savaşmak için harcayan zavallılar...

3 *Fitne*'nin "zulüm ve baskı" anlamı için bkz:

4 Lafzen: "din tamamen Allah'ın oluncaya kadar". Bizim âyetin dış bağlamına uygun serbest çevirimizi hemen arkadan gelen cümle doğrulamaktadır. Savaşın amacı saldırgan tarafın saldırganlığına ve inanca yönelik baskılarına son vermektir.

﴿١٨١﴾

وَاعْلَمُوٓا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَىْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُۥ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ
وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ إِن كُنتُمْ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَىٰ
عَبْدِنَا يَوْمَ ٱلْفُرْقَانِ يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ
كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾ إِذْ أَنتُم بِٱلْعُدْوَةِ ٱلدُّنْيَا وَهُم
بِٱلْعُدْوَةِ ٱلْقُصْوَىٰ وَٱلرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنكُمْ ۚ وَلَوْ تَوَاعَدتُّمْ
لَٱخْتَلَفْتُمْ فِى ٱلْمِيعَٰدِ ۙ وَلَٰكِن لِّيَقْضِىَ ٱللَّهُ أَمْرًا كَانَ
مَفْعُولًا ۙ لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنۢ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَىَّ
عَنۢ بَيِّنَةٍ ۗ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ إِذْ يُرِيكَهُمُ ٱللَّهُ فِى
مَنَامِكَ قَلِيلًا ۖ وَلَوْ أَرَىٰكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَٰزَعْتُمْ
فِى ٱلْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ سَلَّمَ ۗ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٤٣﴾
وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ ٱلْتَقَيْتُمْ فِىٓ أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ
فِىٓ أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِىَ ٱللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ
تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٤٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً
فَٱثْبُتُوا وَٱذْكُرُوا ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾

41 ŞUNU iyi bilin ki, ganimet olarak aldığınız her şeyin beşte biri Allah'a ve Elçi'ye; dolayısıyla[1] yakınlara, yetimlere, muhtaçlara ve yolda kalmışlara aittir.[2] Eğer siz, Allah'a ve hakkın bâtıldan ayrıldığı o gün, -yani iki ordunun karşı karşıya geldiği gün- kulumuza indirdiklerimize[3] inanıyorsanız (bu paylaşıma uyarsınız):[4] Zira Allah her şeyi yapmaya kadirdir.

42 O zaman siz vadinin yakın ucunda, onlar da uzak ucundaydı; kervansa sizden hayli aşağıdaydı. Eğer sözleşmiş olsaydınız dahi, sözleştiğiniz zamanı bu kadar isabetli tutturamazdınız. Fakat Allah olması mukadder bir işi gerçekleştirmek için (böyle) yaptı ki; helâk olan hakkın açık bir müdahalesiyle helâk olsun, hayatta kalan da (yine) hakkın açık bir müdahalesiyle hayatta kalsın:[5] Zira Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.

43 O zaman Allah rüyanda, sana onları sayıca az gösterdi. Eğer onları sana kalabalık gösterseydi, kesinlikle yılgınlığa kapılacak ve yapılması gereken iş konusunda anlaşmazlığa düşecektiniz. Fakat Allah (sizi) bundan korudu: çünkü O gönüllerin özünü en ince ayrıntısına kadar bilir.[6]

44 Hani o gün karşı karşıya geldiğiniz zaman onları gözünüzde büyütmemenizi sağlamıştı; sizse onların gözünde zaten az görünüyordunuz ki, Allah olması mukadder bir işi gerçekleştirsin: sonunda her iş döner dolaşır Allah'ın (dediğine) varır.

45 (Öyleyse) siz ey iman edenler; bir toplulukla savaş için karşı karşıya geldiğinizde, yılmayın ve Allah'ı sürekli anın ki kurtuluşa eresiniz.[7]

---

1 Buradaki *ve* bağlacına, Hz. Peygamber'in uygulamaya koyduğu anlayış da göz önüne alınarak verilebilecek en uygun karşılık.

2 Girişte *enfâl* denilmişti, burada *ğanîme* deniliyor. Bu hitabın ahlâkî amacını yansıtıyor ve girişteki sorunun cevabı şimdi veriliyor.

3 İmam Bakır'a göre bu âyet, Kadir gecesi ile Bedir savaşının yılın aynı gününe denk geldiğine rumda, Hz. Ali'nin aynı gün şehid edilişinin duygusal bir payı olsa gerektir.

4 Buradaki *yevmu'l-furkân* ile 44:4 yan yana okunmalıdır.

5 Veya helâk ve hayat'ı iman ve inkâr'dan mecaz olarak görüp: "..böyle yaptı ki; küfrü seçen açık bir delil olan bu (sonuca bakıp) helâki ter-

sine" ilaveten, o duygu ve düşünceye daha temelde neyin sebep olduğunun bilinmesine delalet eder. Çünkü *zâtu's-sudur* ifadesinin bizi yönelttiği alan, kalbin/aklın eyleminden de öte, o eylemi ortaya çıkaran tasavvurdur. Mübalağa formu olan *'alîm*, "sıradan bir bilmeyi" değil "en ince ayrıntısına kadar bilmeyi" ifade eder. Bu âyette geçen "yılgınlıkla" sonuçlanacak bir sürece, Allah'ın daha başında rüya ile müdahale ederek psikolojik bir yönlendirme yapması, bir 'gaybi yardım'dır. Allah insana olan yardımını, O'ndan başka hiç kimsenin –o yüreğin sahibinin dahi- böylesine etkileyemeyeceği insan davranışlarını yönlendiren bir merkeze 'istikamet açısı' vererek yapmaktadır.

7 İslâm askerlerinin savaşta "Allah! Allah!" nidalarıyla hücuma geçmesi, bu âyetin lafzi bir tezahürü olarak, yüzyıllardan beri uygulanan bir gelenek hâline gelmiştir.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ
رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُوا
كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ
وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾
وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ
الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ
نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ
مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾ إِذْ
يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَٰؤُلَاءِ
دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾
وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ
وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾ ذَٰلِكَ
بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾
كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ
فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

46 Ve Allah'a ve O'nun Elçisi'ne[1] tabi olun ve birbirinizle didişmeyin! Sonra direncinizi yitirirsiniz, rüzgarınız da kesilir.[2] Kesinlikle direnin, unutmayın ki Allah direnenlerle birliktedir.[3]

47 Ve yurtlarından, gösteriş içinde kasılarak huruç eden kimseler gibi olmayın; çünkü onlar Allah'ın yolundan (insanları) alıkoyuyorlar. Allah ise onların bütün yaptıklarını etkisiz hâle getiriyor.[4]

48 Ve o zaman Şeytan, yapıp ettiklerini kendilerine güzel göstererek diyordu ki: "Bu gün hiç bir insan size galip gelemez; çünkü ben sizin yanınızdayım!" Fakat iki taraf birbirinin görüş alanına girince ökçeleri üzerine geri döndü ve dedi ki: "Benim sizinle hiçbir ilişkim olamaz! Çünkü ben sizin görmediğinizi görüyorum; üstelik ben Allah'tan korkarım:[5] çünkü Allah'ın cezalandırması pek şedid olur!"

49 O zaman ikiyüzlüler ve kalbinde hastalık olanlar[6] diyorlardı ki: "Bu adamlara dinleri yanlış yaptırıyor!"

Oysa, Allah'a güvenen herkes şunu bilmeli: her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet eden yalnız Allah'tır.[7]

50 VE O, küfre saplanıp kalanlara ölümü tattırdığında bir görmeliydin: Melekler onların suratlarına ve sırtlarına vurarak (diyecekler) ki: "Tadın bakalım yakıcı azabı;[8] **51** bu, öz ellerinizle işlediklerinizin karşılığıdır;[9] değilse Allah'ın kullarına haksızlık yapma ihtimali bulunmamaktadır.[10]

52 (Onların gidişatı da) tıpkı Firavun toplumu ve ondan öncekilerin gidişatı gibi: Allah'ın mesajlarını ısrarla yalanladılar; ardından, Allah da günahları nedeniyle onları (suçüstü) yakalayıverdi. Elbette Allah (işinde) kuvvetli, azabında şiddetlidir.

---

1 *er-Rasul* yerine *rasulehu* gelmesi, itaat gerekçesinin onun Allah'ın elçisi olduğu sonucunu verir.

2 Veya: "..kokunuz gider". *Rîh*, hem rüzgar hem de koku anlamına gelir. Hiç kuşkusuz burada mecaz olarak kullanılmaktadır. "Rüzgarı gelir. "Kokunuz gider" alternatif anlamının zengin çağrışımları içinde "gönül burnu iman kokusunu almaz olur" gibi latif bir nükte de vardır. *İhtilaf* ile *niza*'yı birbirinden ayırmak gerekir. İhtilaf farklılıktır. Farklılık hem eşyanın tabiatının bir gereğidir, hem de özünde

3 Zihnen: sabit hakikat üzre direnişti.

4 *Muhît*, özellikle kendisinden önce aktarılan olumsuzluklara atıf olan bir fiille (*ya'melune* gibi) birlikte kullanıldığında, "yapılanları etkisiz hâle getirme" anlamını tercih ettik.

5 Şeytan "Allah'tan korkarım" diyor. Allah'tan korkmayan insanlara yaklaşırken Şeytan da besmele çekiyor olsa gerektir. Bu, insanın yükselişinin de alçalışının da bir sınırı olmadığını gösterir.

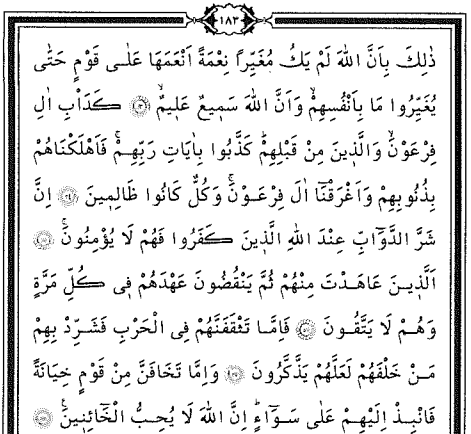
6 "Kâlbinde hastalık olanlar" ile ilgili bkz: 74:31, not 12.

7 Allah'ın gör dediği yerden bakanla Şeytan'ın gör dediği yerden bakan aynı şeye baksalar da aynı şeyi görmezler.

8 Veya: "Melekler, küfre saplanıp kalanların canlarını alırken onların yüzlerine ve sırtlarına vuracaklar ve.." Yukarıdaki anlam, âyetin mevcut okunuşuna dil açısından daha uygundur. *Yeteveffa*, gramatik açıdan tekil bir gizli özneye işaret etmektedir. Bu da tabiatıyla "Allah tir." (Zemahşerî; Râzî ve Âlûsi) Sözcüğün alternatif anlama uygun okunuşu çoğul bir özne olan 'meleklere' atfen *teteveffa* formunda olmak durumundadır ve İbn Amir kelimeyi bu şekilde okumuştur. Meleklerin yüzlere ve sırtlara vurmasını lafzi olarak yorumlayan İbn Abbas'ın yorumunu verdikten sonra Râzî "Benim bu konuda ondan daha şık, farklı bir yorumum var" diyerek söze girer ve yüzlerine vurmanın 'âhirette kendilerini bekleyen kötü akıbet', sırtlarına vurmanın ise 'ardında bıraktığı hiçbir dünyalığa ulaşamama ve hayrını görememenin verdiği hayal kırıklığı ve ıstırap' olduğunu söyler. Zımnen: İnsanın ebedi istikbali, dünyadaki tercihlerinden bağımsız değildir.

9 Zımnen: Allah sadece ödüllendirir, ceza insanın kendi kendisine yaptığıdır.

10 *Leyse*'nin cevabı *bâ* ile gelince, söz konusu eylemin imkan ve/veya ihtimal yokluğuna delalet eder.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى
يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝ كَدَاْبِ اٰلِ
فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنٰهُمْ
بِذُنُوْبِهِمْ وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ ۚ وَكُلٌّ كَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ۝ اِنَّ
شَرَّ الدَّوَاۗبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝
الَّذِيْنَ عٰهَدْتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَهُمْ فِيْ كُلِّ مَرَّةٍ
وَّهُمْ لَا يَتَّقُوْنَ ۝ فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ
مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ۝ وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً
فَانْۢبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰي سَوَاۗءٍ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَاۗىِٕنِيْنَ ۝
وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَبَقُوْا ۭ اِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُوْنَ ۝
وَاَعِدُّوْا لَهُمْ مَّا اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّةٍ وَّمِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ
تُرْهِبُوْنَ بِهٖ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِيْنَ مِنْ دُوْنِهِمْ ۚ لَا
تَعْلَمُوْنَهُمْ ۚ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ ۭ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ شَيْءٍ فِيْ سَبِيْلِ
اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ۝ وَاِنْ جَنَحُوْا لِلسَّلْمِ
فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۭ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ۝

53 Bu, şu (yasa) gereğidir: Allah, bir topluma bahşettiği nimeti o toplum özbenliğine yabancılaşmadıkça[1] asla değiştirmez: zira Allah her şeyi işitendir, tarifsiz bir ilimle bilendir.

54 (O hâlde onların akıbeti de) Firavun toplumu ve ondan öncekilerin akıbetine benzeyecek: Onlar Rablerinin mesajlarını yalanlamışlardı, biz de onları günahları yüzünden helâk ettik; boğulmaya mahkûm ettik Firavun soyunu: zira hepsi de zalim olmakta direniyorlardı.

55 Allah katında canlıların en şerlisi, (her nasılsa) geçmişte küfre sapmış olup da daha sonra iman etmemekte direnenlerdir.[2]

56 KENDİLERİYLE anlaşma yaptıktan sonra, her seferinde, sorumsuzca anlaşmalarını bozanlara gelince:[3] **57** savaşta onları gözüne kestirirsen,[4] geriden gelenlere ibret olsun için öyle bir darmadağın et ki, berikiler ders alabilsinler. **58** Ve eğer (aranızda anlaşma bulunan) bir toplumun ihanetinden haklı nedenlerle kaygıya kapılırsan, durumu dengelemek için onlarla yaptığın anlaşmayı geçersiz ilan et: unutma ki Allah hainleri sevmez![5]

59 Nitekim, küfre saplanan kimseler (Bizi) aşabileceklerini sanmasınlar.[6] Unutmasınlar ki onlar (Allah'ı) atlatamazlar. **60** Siz de onlara karşı gücünüz oranında kuvvet ve atlı birlik hazırlayıp, bu yolla hem Allah düşmanlarını, hem kendi düşmanlarınızı, hem de bunlar dışında sizin bilmeyip Allah'ın bildiği daha başkalarını yıldırıp caydırabilesiniz.[7] Ve Allah yolunda her ne harcarsanız size tümüyle geri ödenecektir; ve siz asla zulme uğramayacaksınız.

61 Ama eğer onlar barışa yönelirlerse sen de bu yönelişe uy![8] Ne ki[9] yalnızca Allah'a güven: unutma ki O duyulmayanı duyan, bilinmeyeni bilendir.—>

---

1 *Hatta yuğayyirû mâ bi-enfusihim*: "kendilerinde olanı değiştirmedikçe." Anlamı nötr olan bu kalıp, bağlamına göre olumlu ya da olumsuz anlam kazanır (Krş: 13:11). Burada "nimet" sözcüğünün delaletiyle olumlu bir anlam kazanmıştır. İşte bu olumlu bağlamda "kendinde olabilinçsizce saptığı inkâr yolu değil, bu sapmanın ardından kendisine sunulan hakikate karşı inatla sergilediği bilinçli ve inkârcı tavrıdır.

3 Bu âyet bir anlaşmanın varlığından kesin olarak söz etmektedir. Bu anlaşma ya Yahudi kabilelerle hicretin 1. yılında yapılan Medine söz-

5 Devletler arası hukuka dair ahlâkî standartlar.

6 "Birini-bir şeyi geçmek aşmak" anlamına gelen *sebekû*'nun bu anlamda kullanıldığı bir başka örnek için Ankebut sûresinin 39. âyetine bkz.

7 Zımnen: Saldırganı caydırmak için meşru ve insani sınırlar içinde silahlanın! Yani, güç kullanmaya mecbur kalmamak için güçlü olun! Galibin affetmesi izzet, mağlubun affetmesi zillettir.

8 Onursuz bir barışı yeren bir âyet için bkz: 47:35.

9 Buradaki *ve* bağlacının bu bağlamda en uygun karşılığı.

١٨٤

وَإِنْ يُرِيدُوٓا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ ٱللَّهُ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَيَّدَكَ
بِنَصْرِهِۦ وَبِٱلْمُؤْمِنِينَ ۝٦٢ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ۚ لَوْ أَنفَقْتَ
مَا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا مَّآ أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ
أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّهُۥ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝٦٣ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ حَسْبُكَ
ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۝٦٤ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ حَرِّضِ
ٱلْمُؤْمِنِينَ عَلَى ٱلْقِتَالِ ۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَٰبِرُونَ
يَغْلِبُوا۟ مِا۟ئَتَيْنِ ۚ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّا۟ئَةٌ يَغْلِبُوٓا۟ أَلْفًا مِّنَ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ۝٦٥ ٱلْـَٰٔنَ خَفَّفَ ٱللَّهُ عَنكُمْ
وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا ۚ فَإِن يَكُن مِّنكُم مِّا۟ئَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا۟
مِا۟ئَتَيْنِ ۚ وَإِن يَكُن مِّنكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوٓا۟ أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۗ
وَٱللَّهُ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ۝٦٦ مَا كَانَ لِنَبِىٍّ أَن يَكُونَ لَهُۥٓ أَسْرَىٰ
حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ تُرِيدُونَ عَرَضَ ٱلدُّنْيَا ۖ وَٱللَّهُ
يُرِيدُ ٱلْـَٔاخِرَةَ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝٦٧ لَّوْلَا كِتَٰبٌ مِّنَ ٱللَّهِ
سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَآ أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝٦٨ فَكُلُوا۟ مِمَّا
غَنِمْتُمْ حَلَٰلًا طَيِّبًا ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٦٩

←62 Tut ki onlar seni (barış tuzağıyla) aldatmayı planlamış olsunlar; o zaman da elbet Allah sana yeter: O'dur seni yardımıyla ve imanlı insanlarla güçlendiren: **63** ki onların yüreklerini O kaynaştırdı; eğer sen yeryüzünün bütün servetini harcasaydın, onların yüreklerinin arasını kaynaştıramazdın, ama Allah onları birleştirdi: çünkü her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden yalnızca O'dur. **64** Sen ey Peygamber! Allah sana da yeter, sana tabi olan gerçek mü'minlere de!

65 Sen, ey Peygamber! Savaşta ölüm korkusunu yenmeleri için inananları yüreklendir:[1] Eğer sizden dirençli yirmi kişi olursa, bunlar iki yüz kişiyi alt eder; yok eğer sizden yüz kişi olursa, inkârda direnenlerden bin kişiyi alt eder: çünkü onlar derin kavrayıştan mahrum bir yığındırlar.[2]

66 Mevcut şartlarda Allah yükünüzü hafifletmiştir; zira sizin güçsüz olduğunuzu iyi biliyor: O hâlde, sizden dirençli yüz kişi çıkacak olursa, bunlar iki yüz kişiyi alt eder; ama eğer sizden bin kişi çıkarsa, Allah'ın izni sayesinde iki bin kişiyi alt eder: zira Allah (hakta) direnenlerle beraberdir.

67 KIRAN kırana gerçekleşmiş sıcak bir savaş sonucu olmadıkça, bir peygambere esir almak yakışmaz.[3] Sizler bu dünyanın geçici değerlerini istiyorsunuz; ama Allah (sizin için daha yüce bir değer olan) âhireti istiyor: zira Allah iradesinde pek yüce, işinde hikmetli olandır.

68 Eğer Allah tarafından, önceden bir yasal izin olmamış olsaydı,[4] ele geçirdikleriniz yüzünden başınıza korkunç bir felaketin gelmesi kaçınılmaz olurdu.

69 Şu hâlde, ganimet olarak ele geçirdiklerinizin helâl ve temiz olanlarını kullanın ve Allah'a karşı sorumlu davranın: unutmayın ki Allah tarifsiz bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

---

1 *Harrid*: klasik yorumun "teşvik et" karşılığını verdiği bu sözcüğün kendisinden türediği *harad*, "maddî ya da mânevi yok oluş, tükeniş", "psikolojik çöküş, zihni direncin kırılıp yok olması" anlamlarına geliyor. *Marradahu* nasıl

2 Klasik nesh teorisine göre, bu âyetin hükmü bir sonrakı âyetle iptal edilmiştir (mensuh). Bunun savunulabilir bir yanı yoktur. Buradaki nisbetin doğru anlaşılabilmesi için üstteki notta açıkladığımız *harridi'l-mu'minin* ibaresinin

rum olmak". Aslında burada, "kitle psikolojisiyle" hareket eden iradesiz ve bilinçsiz yığınlarla, bilinçli ve dirençli şahsiyetler arasındaki nitelik farkı dile getirilmekte, azlığına rağmen niteliğin niceliğe galip geleceği vurgulanmaktadır (Krş: 2:249).

3 Geleneksel tefsirin yaklaşımının aksine, burada, tüm unsurlarıyla gerçekleşmiş sıcak savaş dışında esir alınamayacağı açıkça vurgulanmaktadır. Geleneksel tefsirin bu âyet konusundaki yaklaşımını iki unsur belirlemiştir: 1) *Hatta yushine fi'l-'ard* ifadesinin kapsamını bu âyetten önce inen Muhammed sûresinin 4. âyeti belirler. Bizim yukarıdaki şekilde anlamlandırdığımız ibare klasik tefsire göre "çok kan dökmeden" ya da "düşmanı tamamen ortadan kaldırıp iyice hakim olmadan" anlamına gelir (Taberî). Râzî, tartışmaya açtığı bu görüşün gerekçesini de nakleder: "Çünkü devlet ve iktidar, ancak öldürme yoluyla güçlü ve kuvvetli hâle gelir." Şüphesiz o dönemin siyaset felsefesini yansıtan bu görüş, tefsiri de ister istemez etkilemiştir. *Yushine*, "bir şeyin yoğun, güçlü ve şiddetli hali" anlamına gelir (Lisan). Buradaki anlamı muhtemelen savaşın en sıcak, en yoğun yaşandığı durumdur ki, biz bunu "kıran kırana bir savaş" şeklinde çevirdik. 2) Bu âyetin Bedir Savaşı'nda alınan esirlerle ilgili olduğu düşüncesi. Rivayetlerle beslenen bu görüşü hem âyet hem de yaşananlar tartışılır kılmaktadır. Âyet açıkça sıcak savaş dışında esir almayı yasaklamaktadır. Bedir ise sıcak bir savaştır ve esir alınmıştır. Kaldı ki, savaş esirleriyle ilgili hükümler bu sûrenin 70. âyetinde açıklanmıştır. Şu durumda bu âyette "bir peygambere yakışmaz" denilen durum, Bedir sürecinin başlangıcı olan ve bu sûrenin 7, 28, 42 ve daha başka âyetlerinde doğrudan ve dolaylı sözü edilen Mekkelilerin kervanına saldırı planlarıyla ilgilidir. Bunu hemen devamında gelen "Sizler, bu dünyanın geçici değerlerini istiyorsunuz" ifadesi de bunu teyit eder.

4 Lafzen: "yazılı bir belge". Bu âyet, "Kervan'a saldırıp mal ve esir almak neden yasak da Bedir'de alınanlar serbest?" sorusunun cevabıdır. "Yasal izin", sûrenin girişindeki "iki topluluktan biri" (7. âyet) ibaresine bir atıf olabilir.

١٨٥

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّمَن فِىٓ أَيۡدِيكُم مِّنَ ٱلۡأَسۡرَىٰٓ إِن يَعۡلَمِ ٱللَّهُ فِى
قُلُوبِكُمۡ خَيۡرٗا يُؤۡتِكُمۡ خَيۡرٗا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۚ وَٱللَّهُ
غَفُورٞ رَّحِيمٞ ۝ وَإِن يُرِيدُواْ خِيَانَتَكَ فَقَدۡ خَانُواْ ٱللَّهَ مِن قَبۡلُ
فَأَمۡكَنَ مِنۡهُمۡۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهَاجَرُواْ
وَجَٰهَدُواْ بِأَمۡوَٰلِهِمۡ وَأَنفُسِهِمۡ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ ءَاوَواْ
وَّنَصَرُوٓاْ أُوْلَٰٓئِكَ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمۡ
يُهَاجِرُواْ مَا لَكُم مِّن وَلَٰيَتِهِم مِّن شَيۡءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُواْۚ وَإِنِ
ٱسۡتَنصَرُوكُمۡ فِى ٱلدِّينِ فَعَلَيۡكُمُ ٱلنَّصۡرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوۡمِۭ بَيۡنَكُمۡ
وَبَيۡنَهُم مِّيثَٰقٞۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ ۝ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ
بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٍۚ إِلَّا تَفۡعَلُوهُ تَكُن فِتۡنَةٞ فِى ٱلۡأَرۡضِ
وَفَسَادٞ كَبِيرٞ ۝ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهَاجَرُواْ وَجَٰهَدُواْ فِى
سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ ءَاوَواْ وَّنَصَرُوٓاْ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ حَقّٗاۚ
لَّهُم مَّغۡفِرَةٞ وَرِزۡقٞ كَرِيمٞ ۝ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنۢ بَعۡدُ وَهَاجَرُواْ
وَجَٰهَدُواْ مَعَكُمۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ مِنكُمۡۚ وَأُوْلُواْ ٱلۡأَرۡحَامِ بَعۡضُهُمۡ
أَوۡلَىٰ بِبَعۡضٖ فِى كِتَٰبِ ٱللَّهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ۝

70 Sen ey Peygamber! Elinizde bulunan esirlere de ki: "Eğer Allah yüreklerinizde iyi ve güzelin (yerleşik hâli olan imana)[1] yatkınlık bulursa, size sizden alınandan daha güzelini bahşedecek; tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağı olan Allah sizi de bağışlayacaktır.

71 Ama eğer sana ihanete kalkışırlarsa, unutma ki (senden) daha önce Allah'a ihanet etmişlerdi de, (Allah mü'minlere) onları (uslandırma) imkanı vermişti:[2] zira (unutmasınlar ki) Allah her niyeti bilendir, her işinde tam isabet edendir.

72 İMANDA sebat eden, zulüm diyarından göç eden, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla çaba gösteren ve onlara kucak açıp yardım edenlere gelince: işte bunlar birbirlerinin (gerçek) dostudurlar.

Ama iman etmiş fakat zulüm diyarından göç etmemiş kimselerin, göç edinceye kadar korunup gözetilmeleri konusunda size hiçbir sorumluluk düşmez. Şu var ki, eğer dinî baskıya karşı sizden yardım isterlerse, bu durumda size düşen yardım etmektir; yeter ki kendileriyle aranızda anlaşma bulunan bir topluluğa karşı olmasın: çünkü Allah yaptıklarınızın tümünü görmektedir.[3]

73 Nitekim, küfre saplananlar (da) birbirleriyle dayanışma içindedirler. Ancak, siz de böyle yapmadıkça yeryüzünde zorbalık ve büyük bir baskı hakim olacaktır.

74 Hani o imanda sebat eden, zulüm diyarından göç eden, Allah yolunda var gücüyle çaba gösteren ve onlara kucak açıp yardım edenler var ya: onlar gerçek birer mü'mindirler: Onları, engin bir bağış ve görkemli bir rızık beklemektedir.

75 Ve daha sonra inanıp zulüm diyarından göç edecek ve sizinle birlikte Allah yolunda üstün gayret gösterecek kimselere gelince: İşte onlar da sizdendirler; bir de Allah'ın yasası uyarınca, akrabalık bağına sahip olanlar (bu şartlara da uyunca) birbirlerine daha bir yakın hâle gelirler.

Hiç kuşku yok ki, her şeyi bilen yegâne varlık Allah'tır.

---

1 19. âyette müşrikleri de muhatap alan "Siz, ey fetih isteyenler; işte fetih ayağınıza gelmiştir!" hitabının devamı sadedinde:

2 Ezheri'ye göre *emkene*'nin varsayılan tümleci "mü'minler"dir (Râzî). Bu ibareye takdirsiz "..nitekim, onların yeniden ihaneti de mümkündür".

3 Hicreti teşvik eden bu âyeti, Mekkeli Müslümanların can güvenliği üzerinde hassasiyetle duran 48:25'le birlikte mütalaa etmek gerekir.

9. TEVBE SÛRESİ

Sure Tevbe adını, üç kişinin tevbesinin kabul edildiğinin anlatıldığı pasajlardan (102-118) alır. İbn Abbas bu adla anmış, Tirmizî sûreye bu adla yer vermiştir. Sûrenin yaygın bir adı da Berâe'dir. Sûrenin başlangıcını teşkil eden Berâe, "İlişik kesme ilanı, ültimatom" anlamına gelir. Zeyd b. Sabit ve Ebu Hüreyre rivayetlerinde bu isimle anılır (Buhârî). Ayrıca Buhârî sûreye bu isimle yer verir. Sûre ilk nesillerin dilinde bir çok farklı isimle de anılmıştır. Nifak ve Şirk hastalığından kurtardığı ve kâfirleri 'kışkışladığı' için Mukaşkışe (Kâfirûn ile birlikte), münafık skandalını ortaya koyduğu için Fâdıha, kâfirlerin cezalandırılmasından söz ettiği için 'Azâb, müşriklerin kalbindekileri ortaya döktüğü için Munekkıra, Behûs, Hâfira, Musîra ve Muba'sira, müşriklerin defterini dürdüğü için Mudemdeme adlarıyla anılmıştır.

Tartışmasız Medenî'dir. Bazı âyetlerinin Mekkî olduğu görüşünü, bu konudaki kriterlerden hiç biri teyit etmez (Bkz: 6. sûrenin girişi). Kur'an'dan en son inen sûredir. Cabir b. Zeyd'in İbn Abbas'tan naklettiği tertipte en sonda yer alır. Çoğunluk tüm sûrenin tek celsede indiği görüşündedir. Sûrenin iç yapısı bunu destekler. Sûrenin inişinin zamana yayıldığını kabul etmemiz durumunda, bu zaman aralığının 9. yılın (m. 631) Şevval ayının başı ile Zilkâde ayının sonu olduğunu söyleyebiliriz.

Tevbe Sûresi Kur'an'da besmele ile başlamayan tek sûredir. İbn Mes'ud nüshasında besmeleli olarak yer aldığı rivayetini istisna sayarsak, bu yaklaşım sahabenin ortak kabulüne dayanır ve yorumla alâkalıdır (*İtkân* I, 173). Bu konuda farklı yorumlar yapılmıştır. Râzî bütün yorumları altı başlık altında toplar. Bu yorumlara, 'besmelenin hükmü' konusunda birbirinden farklı görüşleri savunan fıkıh ekollerinin tezleri de dahil edilmiştir (Bkz: 1:1, not).

Bu tür mezhebi yorumları bir yana bırakırsak, bu sûrenin başında neden besmele olmadığını açıklamaya çalışan tüm yorumların gerekçesi aynıdır: iki sûrenin konularının birbiriyle bağlantısı. Görüşler, bu bağlantının niteliği üzerinde farklılaşmaktadır. Übey b. Ka'b'a nisbet edilen yoruma göre bir önceki sûre olan Enfâl anlaşma yapma hakkındayken, bu sûre yapılan anlaşmayı bozma hakkındadır. Bir başka yoruma göre Enfâl inananları birbirlerini desteklemeye çağırırken, Tevbe inananları müşriklerle siyasal ve ahlâkî alanda ilişik kesmeye çağırır. Rivayete göre, İbn Abbas'ın "iki yüzlüklerden olan Enfâl Sûresi'yle yüzlüklerden (*miîn*) olan Berae Sûresi'ni neden yan yana yerleştirdiniz?" sorusuna, Hz. Osman şu cevabı verir: "Peygamber

(a) her sûrenin inişinden sonra 'Bunu şuraya yerleştiriniz' buyururdu. Berâe Sûresi ise Kur'an'ın en son indirilen sûrelerinden biri. Rasulullah onun yerini belirlemeden vefat etti. Bu sûrenin içeriğiyle Enfâl'in içeriği birbirine benziyordu. Bundan dolayı ikisi yan yana yerleştirildi" (Râzî). Yine İbn Abbas'ın Hz. Ali'ye "Niçin Enfâl'le Tevbe arasında besmele yok?" sorusuna, onun "Çünkü 'bismillahirrahmanirrahim' güvence vermektir, bu sûre ise tam tersine savaş ve anlaşma iptali hakkındadır" cevabını verdiği nakledilir. Fakat Humeze, Mutaffifin gibi birçok sûrenin, daha sert içeriğine rağmen besmeleyle başladığı ve savaşı emreden âyetler de dahil Kur'an'a ait herhangi bir metni okurken besmele çekmenin caiz olduğu konusundaki görüş birliği de bir gerçektir (Âlûsi). Buna ek olarak, Kur'an'da bir çok sûre, konu açısından birbirine benzer. Arandığında, bundan daha çok birbiriyle konu irtibatı olan sûre çiftleri bulmak hiç de zor değildir. Öte yandan, iki sûre arasında yaklaşık yedi yıllık bir zaman aralığı bulunduğu unutulmamalıdır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, başında besmelenin bulunmadığı konusunda hiçbir tartışmaya yer bulunmayan bu sûrenin, besmelesiz başlamasının nedeni hep yoruma açık bir konu olarak kalacaktır.

Surenin ana teması tevhid, adâlet ve İslâm cemaatinin güvenliğidir. Sûre, adâletle güvenlik ya da ahlâkla güvenlik arasındaki hassas dengenin nasıl korunacağını öğütler. Bunun için İslâm cemaatini çok sıkı ve tavizsiz bir özeleştiriye tabi tutar. Sûre, İslâm cemaatinin güvenlik problemini, adâlet ve ahlâkî ilkeler çerçevesinde çözmeyi amaçlar. İlk 40 âyet sosyal disiplini tesis eder ve toplumu oluşturan farklı inançtan insanlara İslâm cemaatinin varoluş sebebi olan sabitelerden ödün verilmeyeceğinin altını çizer.

Tevbe sûresinin nüzûl ortamı, eski düşmanların konumlarını gözden geçirdikleri bir ortamdır. Hudeybiye'de Müşrik Mekkelilerle yapılan barış antlaşmasına Hz. Peygamber mutlak galibiyetine rağmen sonuna kadar sadık kalmış, fakat karşı taraf mutlak yenilgisine rağmen bu anlaşmayı ihlal anlamına gelecek entrikalara başvurmuştur. Müslümanların Müttefiki Huza'a, Müşriklerin müttefiki Beni Bekr oymağıyla eski bir kan davası yüzünden savaşa girişir. Huza'a müttefiki olan mü'minlerden yardım ister. Hz. Peygamber'in bu çağrıya olumlu cevabı Mekke'nin fethi ve Huneyn seferiyle neticelenir. Aynı silsilenin bir devamı olarak 9. yılın Receb ayında Tebük seferi gerçekleşir. İslâm cemaati hac kafilesi Hz. Ebubekir reisliğinde hacda bulunmaktadır. Hz. Peygamber bu sûrenin ültimatom niteliğindeki ilk pasajlarını muhataplara duyurması için Hz. Ali'ye hac kafilesinin ardından Mekke'ye

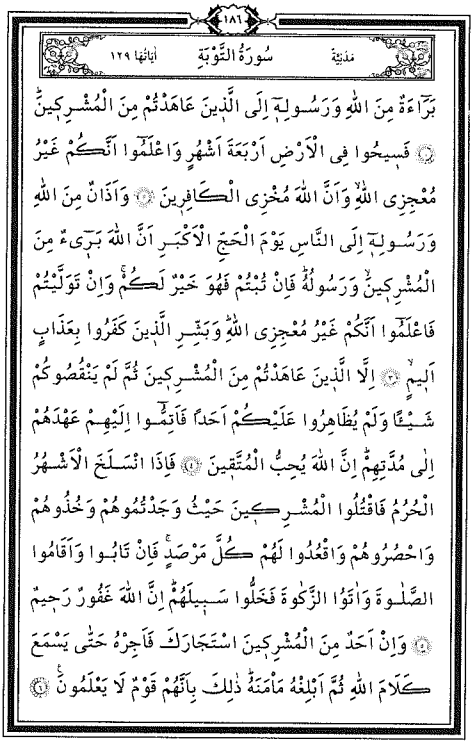
tezahürlerinden arındırılır.

Mali yükümlülüklerle ilgili pasajlar, kendini cemaatin güvenlik görevinden muaf tutmak isteyen zengin kesime ahlâkî sorumluluğunu, yöneticilere de gelir dağılımında adâleti sağlama yükümlülüklerini hatırlatır (34-35, 60).

İslâm cemaatinin fertleri, canı ve malı pahasına akideyi savunma yükümlülüğünde gevşeklik gösteremez. Bunu yapanlar, çok sert bir eleştiriye tabi tutulur. Bunlar içerisinden ikiyüzlülüğü tescilli olanlar, İslâm cemaatinden kesin ve net bir dille dışlanır (38-123)

Suredeki Allah'ın bir tek, sonsuz, her şeyi gören, tek kurtarıcı, hep bağışlayıcı, en güçlü, tevbeleri hep kabul eden olarak vasfedildiği cümleler, sadece insanın Allah'a muhtaçlığını değil, kulluk onuruna sahip şerefli bir varlık olarak özgürlük ve özerkliğine de dolaylı bir atıf içerir. Bu, kişinin benlik, tarih, çevre, kabile, aşiret, servet, töre vb. gibi iç ve dış baskılardan özgürleşmesinin önünü açan bir özerklik ve özgürlük alanına tekabül eder. Kişi bu özgürlük ve güvenlik garantisini güç, para, makam veya oylamayla değil, Allah'la yaptığı itaat sözleşmesi sayesinde kazanır. Taraflarından birinin Allah olduğu bir sözleşme, insan için asla vazgeçilemez bir onur, özgürlük ve güvenlik garantisidir.

Sure vahiyle ilgili bir pasajın ardından Allah Rasulü'nü âlemlere rahmetin tecellisi kılan engin şefkat ve merhametinin tescili mahiyetindeki muhteşem iki âyetle son bulur.

١٨٤
مَدَنِيَّة — سُورَةُ التَّوْبَةِ — آيَاتُهَا ١٢٩
بَرَآءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝
فَسِيحُوا فِى الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ
مُعْجِزِى اللّٰهِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِى الْكَافِرِينَ ۝ وَاَذَانٌ مِنَ اللّٰهِ
وَرَسُولِهٖٓ اِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ اَنَّ اللّٰهَ بَرِىٓءٌ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهٗ ۚ فَاِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ
فَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ
اَلِيمٍ ۝ اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ
شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا فَاَتِمُّٓوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ
اِلٰى مُدَّتِهِمْ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝ فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ
الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ
وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
۝ وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ
كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَاْمَنَهٗ ۚ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ۝

1 BU, Allah ve O'nun elçisi tarafından, müşrikler[1] içerisinden[2] antlaşma yaptıklarınıza yönelik bir ilişik kesme ilanıdır:

2 Bundan böyle, işte size dört ay daha serbest dolaşım izni![3] Ama bilin ki siz, Allah'ı asla atlatamayacaksınız; yine unutmayın ki, Allah inkâr ve ihanette ısrar edenleri onursuzluğa[4] mahkûm edecektir.

3 Yine Allah ve O'nun Elçisi'nden, Büyük Hac[5] gününde bütün insanlığa yapılmış bir duyurudur ki; Allah kendine mahsus özellikleri başkalarına yakıştıranlarla[6] ilişiğini kesmiştir; O'nun elçisi de öyle. Bundan böyle tevbe ederseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır; fakat (bu davetten) yüz çevirirseniz, iyi bilin ki siz Allah'ı asla atlatamazsınız. Nitekim, inkâr ve ihanette ısrar edenleri can yakıcı bir azap ile müjdele.[7]

4 Ne var ki, şirk koşanlar arasından kendileriyle anlaşma yapmış olduğunuz ve daha sonra bu anlaşmayı herhangi bir biçimde ihlal etmeyen ve sizin hasımlarınızdan hiç biriyle dayanışma içine girmeyen kimseler bunun dışındadır.[8] Artık onlarla olan anlaşmanıza süresi dolunca ya kadar riayet edin! Unutmayın ki Allah sorumlu davrananları sever.

5 Ve (bu) yasak (kapsamındaki) aylar çıktığında,[9] artık müşrikleri tuttuğunuz yerde öldürün; yakalayın, çepeçevre kuşatın, onları her gözetim noktasına kurulup gözetleyin![10] Fakat eğer onlar tevbe eder, namazı istikametle eda eder ve arınıp yücelmek için ödenmesi gereken bedeli ödemeyi kabul ederlerse, işte o zaman bırakın yakalarını![11] Unutmayın ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

6 Ve eğer müşriklerden biri senden sığınma hakkı isterse ona sığınak ol; bakarsın Allah'ın kelamına kulak verir.[12] Sonunda onu kendini güvende hissedebileceği bir yere bırak! Böyle davran, çünkü onlar hakikati bilmeyen bir topluluktur.[13]

---

1 *Müşrikîn*, baskın özellik anlamında tarihsel olana atıf olarak kullanıldığı bu âyette bir türe ait isim olarak çeviride aynen yer alırken, 3. âyette soyut ve türe ilişkin bir vasıf olarak açılâyet, ilişik kesme ilanının muhataplarının tüm müşrikler değil sadece anlaşmayı bozanlar olduğunu da açıklamaktadır.

3 Enfâl 58. âyet, anlaşmaların hangi zorunlu du-

de eder. Ayrıntılı bir tahlil için ilk kullanıldığı 20:134'e bkz. Zımnen: Onur imandandır, Allah'tan kopan onurdan da kopar.

5 Umre ile haccın arasını ayırmak için hac "büyük hac" olarak adlandırılmıştır.

6 *Muşrikîn*'in tam açılımı (Bkz: âyet 1, not 1).

7 4. âyetin içeriğine baktığımızda 2 ve 3. âyetlerin sonundaki kâfir*în*'in akidevi olmaktan daha çok ahlâkî çağrışımıyla "nankörler" anlamında kullanıldığı söylenebilir. Âyetin bütününde şirk inkâr olarak takdim edilmekte, tevbenin şirkten vazgeçmek olduğu vurgulanmaktadır.

8 Ahde vefa ahlâkî bir sorumluluktur, ahdin tarafı isterse karşıt inançtan olsun. Muhatabın inanç kimliği, ahde vefasızlık gibi ahlâkî olmayan bir davranışın mazereti olamaz.

9 Veya: "Dokunulmazlık ayları". Buradaki *el-eşhuru'l-hurum*'dan kasıt anlaşma süresine denk gelen aylardır. Cahiliyyede insanın dokunulmazlığı istisna idi. Vahiy, insan dokunulmazlığını kural hâline getirdi ve dokunulabilirlik istisna oldu. Bu yüzden de geleneksel "haram aylar" uygulaması boşa çıktı.

10 Bu savaşın gerekçesi 7. âyetten de anlaşılacağı gibi "anlaşmaya ihanet"tir, asla "Ya İslâm, ya ölüm!" seçeneğine zorlama değildir (Krş: 8:61).

11 Lafzen: "..bırakın, yollarına gitsinler".

12 Zımnen: Zaten cihadın amacı da İslâm ile insan arasındaki engeli kaldırıp insanı kazanmaktır.

13 Bu âyet, bir önceki âyetteki "öldürme" emrinin gerekçesinin dînî değil konjonktürel ve siyasi olduğunu göstermektedir. Tarihsel uygulama da bunu doğrular niteliktedir: Bu âyetleri ilan eden Hz. Ali'ye bir müşrik Rasulullah'la anlaşma süresinin dolmasından sonra Allah kelamını dinlemek ya da bir iş görüşmesi yapmak istediğinde öldürülüp öldürülmeyeceğini öğrenmek istemiş, Hz. Ali güvenlikte olduğunu söyleyerek bu âyeti okumuştur (Râzî).

١٨٧

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ
رَسُولِهِۦٓ إِلَّا ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّمْ عِندَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۖ
فَمَا ٱسْتَقَٰمُوا۟ لَكُمْ فَٱسْتَقِيمُوا۟ لَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ
ٱلْمُتَّقِينَ ۝ كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا۟ عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا۟
فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ يُرْضُونَكُم بِأَفْوَٰهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ
وَأَكْثَرُهُمْ فَٰسِقُونَ ۝ ٱشْتَرَوْا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
فَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ۝ لَا
يَرْقُبُونَ فِى مُؤْمِنٍ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُعْتَدُونَ
۝ فَإِن تَابُوا۟ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ
فَإِخْوَٰنُكُمْ فِى ٱلدِّينِ ۗ وَنُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ
۝ وَإِن نَّكَثُوٓا۟ أَيْمَٰنَهُم مِّنۢ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا۟
فِى دِينِكُمْ فَقَٰتِلُوٓا۟ أَئِمَّةَ ٱلْكُفْرِ ۙ إِنَّهُمْ لَآ أَيْمَٰنَ لَهُمْ
لَعَلَّهُمْ يَنتَهُونَ ۝ أَلَا تُقَٰتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُوٓا۟ أَيْمَٰنَهُمْ
وَهَمُّوا۟ بِإِخْرَاجِ ٱلرَّسُولِ وَهُم بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ
أَتَخْشَوْنَهُمْ ۚ فَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۝

7 Şirk koşan kimselerin Allah'la ve O'nun Elçisi'yle[1] anlaşma yapmaları nasıl mümkün olabilir ki! Ne var ki sizin Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle anlaşma yaptığınız kimseler hariç; onlar size verdikleri söze sadık kaldıkları sürece siz de onlara verdiğiniz söze sadık kalın: unutmayın ki Allah sorumlu davrananları sever.[2]

8 (Düşmanlarınızın) size galip gelmeleri hâlinde, size karşı ne bağlayıcı bir yükümlülük ne de anlaşmadan doğan bir sorumluluk üstlenmemişken, (başka) nasıl olabilirdi ki? Sözleriyle sizi hoş tutmaya çalışırken, yürekleri onları yalanlamaktadır; zira onların çoğu (fıtratın gösterdiği) yoldan çıkmış kimselerdir.[3] **9** Allah'ın âyetlerini az bir menfaate değiştiler ve O'nun yoluna engel oldular; onlar, ne berbat şeyler yapıp duruyorlar: **10** Bir mü'min için ne bağlayıcı bir yükümlülük, ne de anlaşma ve yakınlıktan doğan bir sorumluluk gözetiyorlar. İşte böyleleri, haddi aşanların ta kendisidirler.

11 Ama eğer kendilerini düzeltir, namazı istikametle kılar ve zekâtı gönülden gelerek verirlerse, o zaman sizin dinde kardeşiniz olmuş olurlar. Ve Biz âyetlerimizi, onların (değerini) bilen bir toplum için işte bu şekilde tüm boyutlarıyla açıklıyoruz.

12 Fakat, anlaşma yaptıktan sonra sözlerini bozar ve inanç sisteminize hakarete yeltenirlerse, işte o zaman küfrün öncülerine karşı savaş açın;[4] çünkü sözü-sebatı olmayan bu tipler, hainliklerine belki (bu sayede) bir son verirler. **13** Hâlâ sözlerini bozan, Elçi'yi kovuncaya kadar çabalayan ve önce kendileri saldırmış bulunan bir toplulukla savaşmayacak mısınız? Yoksa onları gözünüzde büyütüp saygınlık mı kazandırıyorsunuz?[5] Ama, eğer gerçekten imanda ısrarlıysanız, unutmayın ki Allah kendisini tazim edip saygı duymanıza daha lâyıktır.—>

---

1 "..ve O'nun elçisi", elçiye zeval olmaz vurgusuna sahiptir. Zımnen: Ona saldıran onu gönderen makama saldırmış olur.

2 Son cümle, en şiddetli savaş şartlarında dahi "sevginin" belirleyici rolüne atıftır.

sı manidar. Bu bağlamda *fâsık*, müşriği değil "hain"i ifade etmektedir. Vahyin inşa ettiği mümeyyiz akla muhteşem bir örnektir.

4 Zımnen: Anlaşmaya ve Allah'a ihanet hâlinde küfrün önderlerine savaş açmak şart olur.

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ
وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ۙ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ
وَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾ أَمْ
حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ
وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ
وَلِيجَةً ۗ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ
يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ۚ أُولَٰئِكَ
حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ۖ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ
مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ
وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللّٰهَ ۖ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا
مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ
اللّٰهِ ۚ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾
الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾

←14 Onlarla savaşın, Allah onlara sizin ellerinizle azap edip onları rezil eder; ve onlara karşı size yardım edip inananların gönlüne ferahlık verir **15** ve kalplerindeki öfkeyi dindirir.[1] Sonuçta Allah dilediğine affını tahsis eder; zira Allah her şeyi bilendir, her hükmünde üstün hikmet sahibidir.

16 Yoksa siz, Allah'ın içinizden kendi yolunda tüm çabasını seferber edenleri; Allah'tan, O'nun Elçisi'nden ve inananlardan başkasını can yoldaşı edinmeyecek kimseleri seçip ayırmadan,[2] karma karışık bir hâlde[3] bırakılacağınızı mı sandınız? Oysa ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.

17 İNKÂRLARINA yine bizzat kendileri tanıklık edip dururken, Allah'ın mescidlerini ziyaret edip onarmak[4] Allah'a ortak koşanlara düşmez. Onlar, yaptıkları boşa gidecek olan kimselerdir; zira onlar ateşte yerleşip kalacaklardır. **18** Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve Âhiret Günü'ne iman eden, namazı istikametle kılan ve zekâtı içinden gelerek veren; dahası Allah'tan başka hiç kimseden korkmayan kişiler ziyaret edip onarabilirler. Nitekim, yalnızca böyleleri doğru yolda olmayı umabilir.[5]

19 Yoksa siz, (yalnızca) hacıları suvarmayı ve Mescidi Haram'ı ziyaret edip tamir etmeyi, Allah'a ve Âhiret Günü'ne iman etmek ve Allah yolunda elden gelen gayreti göstermekle eşdeğerde mi tutuyorsunuz?[6] Allah'a göre bunlar birbirine eşdeğer değildirler. Ve Allah, değerleri yerinden etmiş bir toplumu doğruya yöneltmez.

20 İman eden ve hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla her türlü çabayı gösterenler, Allah nezdinde daha yüce bir makama sahiptirler: zira işte onlar başarının gerçek sahibidirler.

---

1 Öfkesini dindirmek, öfkeliye yapılacak en büyük yardımdır. Zira öfkeyle kalkan sadece zararla değil, aynı zamanda zulümle oturur.

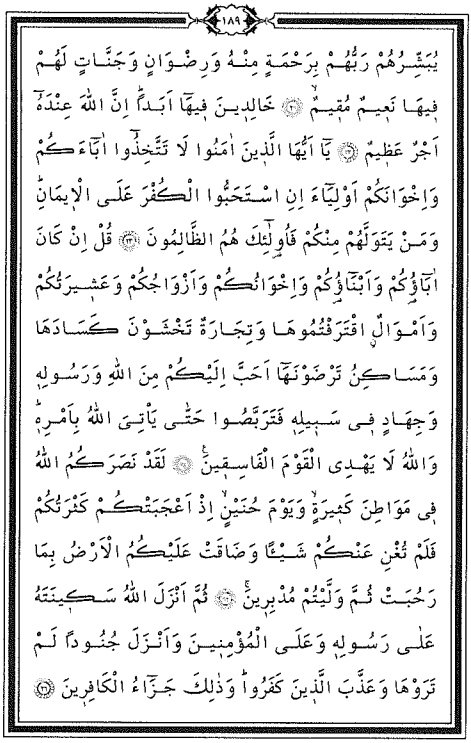
2 Lafzen: "bilmeden". Zımnen: Hayat Allah'ın okulu, siz de onun öğrencilerisiniz.

3 *Veliceten*'e Ebu Ubeyde şu anlamı verir: *kullu şey'in edhaltehu fi şey'in leyse minhu* (senin, bir şeyin içerisine onun cinsinden olmayanı karıştırdığın her şeydir). Çevirimiz buna dayanır.

4 Bir mescidi ziyaret edip içinde ibadet etmek, onu manen imar etmek olduğu için küçük hacca "umre" adı verilmiştir.

5 Yani: İçlerindeki kalp Kâbe'sini şirk ve küfür darbesiyle imha edenler, Kâbe'yi gerçek mânada imar edemezler.

6 İmana dayalı gerçek dindarlıkla imaja dayalı sahte dindarlık arasındaki derin uçurum.

١٨٩

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَّهُمْ
فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ۝ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِندَهُ
أَجْرٌ عَظِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ
وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ
وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝ قُلْ إِن كَانَ
آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ
وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا
وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ۝ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ
فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ
فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا
رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ۝ ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ
عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ
تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ۝

21 Rableri onları yüce katından bir rahmetle, rıza-yı bârî ile ve kendilerini içerisinde kesintisiz her tür nimetin bekleldiği cennetlerle müjdeler. **22** Onlar orada ebedi kalacaklar; çünkü, katında yüce ödül(ler) bulunan yalnızca Allah'tır.

23 SİZ ey iman edenler! Eğer iman yerine küfrü tercih ediyorlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi sığınılacak bir can dost olarak görmeyin.[1] İçinizden kim onları sığınılacak bir dost olarak görürse, işte onlar tam anlamıyla zalimce davranmış olurlar.

24 De ki: "Eğer babalarınız,[2] çocuklarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, mensubu bulunduğunuz topluluk, kazandığınız mallar, kötüye gitmesinden kaygı duyduğunuz ticaret ve kendisiyle huzur bulduğunuz konaklar; Allah'tan, O'nun Elçisi'nden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli geliyorsa, Allah'ın buyruğu gerçekleşinceye kadar bekleyin.[3] Ne ki Allah, sorumsuzca davranan[4] bir toplumu doğru yola yöneltmez.

25 Doğrusu Allah, size bir çok savaş alanında yardım etmişti; özellikle de Huneyn Günü: Hani o zaman çokluğunuz sizi gururlandırmıştı, fakat hiçbir işinize yaramadı;[5] ve olanca genişliğine rağmen yeryüzü size dar gelmişti, sonra da geri kaçmıştınız. **26** Daha sonra Allah, Rasulü'ne ve inananlara katından bir sükunet indirmiş, görmediğiniz güçlerle sizi takviye etmiş ve inkârda direnenleri azaba uğratmıştı: Bu ise, inkâr edenlerin cezasıydı.[6]

---

1 Kan bağına dayalı bedevi bir toplumu değerler sistemi demeye gelen din bağına dayalı medenî bir toplum hâline getiren temel bir ilke.

2 *Âbâ'*, sadece "babaları" değil, anneler, dedeler ve amcaları da kapsar. Bu nedenle bunlar ayrıca zikredilmemiştir (Krş: Râğıb).

3 Sevgide en büyük hak, En Büyük Olanın hakkıdır (Bkz: 2:165). Ölümsüz sevgi, ölümsüzün sevgisidir.

4 *el-Fasikîn*; bu bağlamda ve daha bir çok yerde

5 Zımnen: Sayı çokluğuna güvenen, Allah'ın tek olduğunu unutmuş olur.

6 Mekke-Taif arasındaki Huneyn vadisinde yapılan savaşa atıf. Düşman Hevazin kabileleri ve Taif'in en büyük kabilesi Beni Sakif. Aralarına yeni katılanlarla birlikte 12000 kişiye ulaşan mü'minler düşmanın üç katı. Düşürüldükleri pusu ile bozguna uğrayan mü'min ordusu, Ensar ve Muhacirlerin insanüstü gayretiyle kaybedilen savaşı geri aldı. Bu da gösterdi ki başarının dinamiği ne kan bağı, ne sayısal üstünlüktür.

27 Fakat bütün bunlara rağmen, Allah kendine yönelmeyi dileyenin yönelişine mukabele edecektir;[1] zira Allah tarifsiz bir bağış, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

28 SİZ ey iman edenler! Bilin ki şirki karakter hâline getiren herkes[2] baştan ayağa pistir.[3] Bu nedenle, bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar.[4] Eğer ekonomik krizden endişe ediyorsanız,[5] unutmayın ki gün gelir, Allah dilerse sizi lutfuyla bolluğa kavuşturur: Zira Allah her (çareyi) bilendir, onu hikmetle (icra) edendir.

29 Kendilerine (daha) önceden kitap verilen zümreden Allah'a da âhiret gününe de (gerçek anlamda) inanmayan, Allah ve O'nun Elçisi'nin yasakladığını yasak saymayan ve hak dini tek din olarak benimsemeyen kimselerle, teslim olmuş bir hâlde güvenlik vergisini kendi elleriyle verinceye kadar savaşın.[6]

30 YAHUDİLER "Uzeyr Allah'ın oğludur" dediler;[7] Hıristiyanlarsa "Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bunlar, geçmiş dönemlerin ısrarlı inkârcılarının uydurduğu asılsız iddialara özenerek ağızlarında geveledikleri söylentilerdir; Allah

ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا
الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ
بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ
اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝
قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ
دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا
الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ۝ وَقَالَتِ الْيَهُودُ
عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ
اللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ۝
اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ
وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا
وَاحِدًا لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝

kahretsin onları: nasıl da savruluyorlar!
31 Allah'ın peşi sıra, hahamlarını ve rahiplerini - tabi ki Meryem oğlu Mesih'i de- rabler edindiler.[8] Oysa ki, tek bir ilâhtan başkasına asla kulluk etmemekle emr olunmuşlardı; (O ki), O'ndan başka ilâh yok; ve O onların putlaştırdıkları[9] her şeyden beri ve yücedir.

---

1 "Allah'ın tevbesi" çift taraflı yönelişi ifade eder: Pişman olup Allah'a dönene, Allah da mukabele eder. Tevbe, "dönmek"tir. İnsanın Allah karşısındaki duruşunu gözden geçirmesi, özeleştiri yapması ve sonuçta bir bilinç yenilemesi anlamına gelir.

2 *Muşrikûn* için bkz: Âyet 1 ve 3, not.

3 Şirk mânevi bir pisliktir ve Mescid-i Haram gibi mübarek bir mekân şirkle kirletilmemelidir. Şirkin pislik oluşu, aklın kullanılmamasıyla alâkalıdır. Bkz: "Allah aklını kullanmayanları pisliğe mahkûm eder (10:100).

4 Bunun anlamı, âyetin zamana dönük yüzü dikkate alındığında "putlarına ibadet amacıyla kutsal mekânları kullanmasınlar" demektir. Nitekim Ebu Hanife de "Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar" ibaresini "Hacc ve umreye gelmesinler" şeklinde anlamıştır. Bu yasağın kapsamı, Müşrikleri hacdan men ile sınırlıdır.

5 Endişeleri, Hz. Muhammed'e tabi olmaları durumunda, çevredeki Arapların Mekke'nin kutsallığını kabul etmekten vazgeçip sakinlerini yağmalayacakları korkusuydu. Mekke'nin fethinden (630) sonra vahyedilen ve müşrikle-

rin Kâbe'den uzak tutulmasını emreden âyet, ticaret ve ibadet için gelenlerden elde edilen servete delalet eder.

6 "Cizye âyeti" diye bilinen bu âyet, sığınma hakkı tanıyan 6 ve saldırı hâlinde savaşı meşru kılan 8. âyetle birlikte anlaşılmalıdır. Yalnız burada kullanılan ve "bedel" anlamına gelen cizye "güvenlik bedeli" olarak verilen bir vergidir. Bu bedeli ödeyen, güvenliğini garantiler. Esasen cizye uygulaması, vahyin inanç özgürlüğüne dair titizliğinin muhteşem bir örneğidir. Zira Müslüman cemaatin hayat tarzını ve ideolojisini korumak, o cemaate mensup olanlara ibadet düzeyinde bir vecibedir. Gayr-ı Müslim vatandaşların bu ibadete zorlanmaları haksızlık olurdu. Onlar hiçbir risk almazken, İslâm cemaatinin bu unsurların güvenliğini sağlaması da tersinden bir haksızlıktır. İşte bu âyet her iki taraf için de âdil olan bu yöntemi teşri kılmıştır.

7 Bu ifade hakikat olarak da mecaz olarak da anlaşılabilir. Mecaz ise, bu Yahudilerin tamamını "Allah'ın oğulları ve ahbabı" kabul etme türünden sayılmalıdır. Bu takdirde "Allah'ın oğlu" tabiri, aşırı yüceltmeci bir yaklaşımı ifade eder (Krş. *el-Menâr*). Uzeyr'i (İbranice Ezra, Latince Esdras, MÖ. ykl. 4. yy.) Allah'ın oğlu kabul etme: Eski Ahid'de beklenen Mesih için "Allah'ın oğlu" ibaresi kullanılır. Bahusus, Eski Ahid'de Uzeyr' (Ezra) için kullanılmaz (*Ezra*, 7-10 ve *Nehemya*, 8-10). 21:101'in sebeb-i nüzûlüyle ilgili bir rivayette Kureyşli şair Abdullah b. Ziba'ra es-Sehmi'nin "Allah'tan başka tapınılan tüm tanrılar cehenneme girecek öyle mi? Biz meleklere, Yahudiler Uzeyr'e, Hıristiyanlar da İsa b. Meryem'e tapıyorlar. (Bunlar da mı cehenneme girecek?)" itirazı üzerine, Hz. Peygamber: "Hayır, siz sadece şeytanlara tapıyorsunuz" der. Bunun üzerine 21:101 nâzil olur. İbn Hazm, Uzeyr Allah'ın oğlu iddiasının Sadukiyye adındaki Yahudi mezhebine ait olduğunu söyler (*el-Fisal* I, 99). Bu kanaatin nedeni, Uzeyr'in Mesih olduğu iddiası olsa gerektir. Çünkü Eski Ahid'de Mesih'ten "Allah'ın oğlu" olarak söz edilir. Muhtemelen Hz. İsa'nın ve İseviliğin çıkışından sonra Yahudilikteki bu inanç yanlış çağrışımlar yapacağı gerekçesiyle terk edilmiş olmalıdır. Uzeyr'e bu vasfın verilmesinin bir başka nedeni de, tamamen kaybolmuş olan Tevrat'ı yeniden ortaya çıkarmasıdır. Bu yüzden onun adı "II. Musa"dır. İsrâiloğullarının yabancı kadınlarla evliliklerine son vererek kavmi ırken saflaştırmış (*Ezra*, 9:1-15; 10:1-11), Musa'dan sonra kavminin Allah ile olan misakını yenilemiş ve şeriatı tesis etmiştir (*Nehemya*, 10:28-31). Eski Ahid'in tam metnini tesbit için Knesset'i kurmuştur. Kaybolan Tevrat kendisine tekrar yazdırılmıştır (*II. Esdras*, 14:23-26, 37-48). Tefsirlerimizde yer alan hikayesi kısaca şudur: Uzeyr Babil'de öldüğünde Tevrat'ı bilen son kişi de ölmüştü. Babil dönüşü Tevrat'ı bilen kimse yoktu. Yüz yıl sonra Allah ona hayat suyu içirdi ve dirildi. İsrâiloğullarına yeniden peygamber olarak gönderildi. Kavmine "Ben Uzeyr'im" dedi. Kavmi ona "Atalarımız Uzeyr'in Babil'de öldüğünü söyledi; eğer sen Uzeyr isen Tevrat'ı yazdır" dediler. Onlara Tevrat'ı yazdırdı. Sonra bir adam ortaya çıkıp asıl Tevrat'ın yerini onlara bildirdi. Bulup karşılaştırdılar. Birbirinin aynı olduğunu görünce, "Uzeyr Allah'ın oğlu olsa gerektir" dediler (Beğavi).

8 Birini Allah dışında rab edinmek, onu put yapıp tapınmak değildir. Hıristiyanların İsa Mesih'i rab edinmelerinin ne anlama geldiğini şu haber güzel açıklar: Adiy b. Hatem Hz. Peygamber'in bu âyeti okuduğunu duyunca "Ama biz ona tapmıyorduk ki!" diye itiraz eder. Hz. peygamber şu cevabı verir: "Siz onların haram kıldığını haram, helâl kıldığını da helâl bilmiyor muydunuz? İşte bu onları rab edinmektir" (İbn Kesir ve Taberî).

9 Burada ifade edilen şirkin karakteri, diğerlerinden daha farklı olarak insanın insanı putlaştırmasıdır.

32 Onlar Allah'ın (hidayet) nurunu ağızlarıyla[1] söndürmek istiyorlar; Allah ise, dinini tamamlamak dışındaki bir seçeneğe asla izin vermeyecektir; tabi ki inkâr edenler istemese de...

33 O'dur dinin tümünü kendisine bildirmek için[2] Elçisi'ni doğru yol bilgisiyle ve hak din ile gönderen; tabi ki şirke gömülüp gidenler hoşlanmasa da...

34 Siz ey iman edenler! Bilin ki hahamlardan ve rahiplerden bir çoğu insanların mallarını, (ürettikleri) bâtıl inanç karşılığı[3] boğazlarına geçiriyorlar; böylece (onları) Allah'ın yolundan çeviriyorlar. Hem altın ve gümüş toplayarak servet yapıp, hem de onu Allah yolunda sarf etmeye yanaşmayan kimseler var ya: işte onları can yakıcı bir azap ile müjdele. 35 O servetin cehennem ateşinde kızartılıp onların alınlarının, yanlarının ve sırtlarının dağlanacağı gün onlara: "İşte sırf kendiniz için yığdığınız servetiniz! Haydi, şimdi görün bakalım yığdığınız servetin gününü!" (denilecek).

36 BİLİN Kİ Allah'a göre ayların sayısı, gökleri ve yeri yarattığı gün Allah'ın koyduğu yasa gereğince on ikidir.[4] Onlardan

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ
إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ۝ هُوَ الَّذِي
أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى
الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ
أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي
سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝ يَوْمَ يُحْمَىٰ
عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ
وَظُهُورُهُمْ هَٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ
تَكْنِزُونَ ۝ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ
شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا
فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا
يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ۝

dördü haram aydır; Allah'ın koyduğu kozmik nizama uygun değerlendirme budur.[5] O hâlde, bu konuda kendinize kötülük etmeyin! Tabii ki[6] onların sizinle top yekun savaştığı gibi siz de onlarla top yekun savaşın: ama iyi bilin ki Allah sorumlu davrananlarla birliktedir.

---

1 Lafzen: "ağızlarıyla" (Krş: 61:8). Mecazen "asılsız söz, kuru sıkı atış" anlamını da içerisinde taşıyan "üfürük" karşılığını, *bi-efvahihim* ibaresinin mecazi çağrışımlarını da çeviriye kazandırmak için tercih ettik. Bir önceki âyet bu üfürmelerin putlaştırmayla ilgili olduğunu örnekleriyle vermektedir.

2 Zahara 'alâ "yendi", azhara 'alâ "birine bir şeyi bildirerek duruma el koydu" anlamındadır (Krş: 66:3). Âyette dîn çoğul gelmemiştir. Yuzhirahû'daki zamir dine değil Rasul'e gitse gerektir. Âyet İslâm'ın bütün inanç sistemlerine egemen olmuştur. İnsanlık tarihiyle yaşıt vahin tüm doğrularını şemsiyesi altına alıp bâtıl inanç sistemlerini posalarıyla başbaşa bırakmıştır. Zımnen: Nefret ve hasetlik sahibi müşrikler ve kitap ehli çatlasa da patlasa da Allah dinini ikmal nimetini itmam edecektir (5:3).

3 Bu ifadeyi, istismarcı Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının Kutsal Kitab'ın üzerine örttükleri hurafeleri gelir getiren bir sektöre çevirerek adamına göre fetva servisi yaptıklarını ve bu amaçla tahrif ettikleri mukaddes metinlerin yerine kendi "yorumlarını" Allah'a isnat ederek pazarladıklarını bildiren âyetlerle birlikte anla-

mak gerekir (Bkz: 2:41,79; 3:187; 5:44). Râzî de bu ibareyi böyle açıklamıştır. Söz konusu sektör, varlığını sürdürebilmek için dinin kaynağına doğrudan ulaşmaya engel oluyordu. Aç gözlü din adamlarının önce vahyi hurafeyle, sonra hurafeyi bedelle takas ettikleri istismar sürecini ele veren anahtar olan *bi'l-bâtıl* ifadesini "haksız yere" şeklinde karşılamak, işte bu nedenle yetersiz kalmaktadır. İbarenin başındaki *bâ* harfinin "bedel" anlamına vurgu yapmadan verilecek her karşılığın, maksadın anlaşılması için yeterli olmayacağı açıktır.

4 İlahi bir tevafuktur ki, Kur'an'da "ay" anlamına gelen *şehr* tekil olarak 12 kez, "gün" anlamına gelen *yevm* tekil olarak 365 kez geçer. Kur'an'daki rakamsal tevafuk bunlarla sınırlı değildir. Mesela: erkek-kadın 24'er kez, dünya hayatı ile âhiret hayatı karşıtları 115'er kez, melek ile şeytan karşıtları 88'er kez, hayat ve ölüm karşıtları 145'er kez, sadaka vermek ve hoşnut/tatmin kalmak 73'er kez, sihir ve fitne 60'ar kez, zekât ve bereket 32'şer kez zihin/akıl ve nur (ışık) 49'ar kez dil ve hutbe 25'er kez, istek/dilek ve korku 8'er kez, zorluk/engel ve sabır 114'er kez, Muhammed ve Şeriat 4'er kez geçer.

5 Bu bağlamda *ed-dîn*, "yasalarını Allah'ın belirlediği kozmik sistem" vurgusu taşır. Esasen İslâm, en geniş anlamıyla Allah'ın kâinatı yönettiği sistemin adıdır. Bu âyetin bir üstteki âyetle bağlantısı açıktır: Ahlâkî amaçları çiğneyerek servet yığanların gözlerini o kadar hırs bürümüştür ki, bu çarkı döndürmek için *nesî* adı altında feleğin çarkına çomak sokmayı bile göze almaktadırlar (37. âyetin notuna bkz).

6 *Ve* bağlacına bu bağlamda verilebilecek en isabetli karşılık.

إِنَّمَا النَّسِيٓءُ زِيَادَةٌ فِى الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ
كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُوَاطِـُٔوا عِدَّةَ
مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوٓءُ
أَعْمَالِهِمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾ يَٰٓ
أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُوا فِى
سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ۚ أَرَضِيتُم بِالْحَيَوٰةِ
الدُّنْيَا مِنَ الْءَاخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَٰعُ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا فِى
الْءَاخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا
أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْـًٔا ۗ
وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ
نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِىَ اثْنَيْنِ
إِذْ هُمَا فِى الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَٰحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ
اللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ
لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ
وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِىَ الْعُلْيَا ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

yapılmış bir ilavedir:[1] İnkârda direnenlerin çarpıtma yöntemidir bu; Allah'ın haram kıldığı ay sayısına denk getirmek amacıyla bu uygulamayı bir yıl serbest bir yıl yasak sayıyorlar ve işte bu şekilde Allah'ın yasakladığını meşru görüyorlar. Kötü fiilleri onlara pek cazip göründü; kaldı ki Allah inkâra gömülmüş bir toplumu doğru yola yöneltmez.

38 SİZ ey iman edenler! Size ne oluyor da "Allah yolunda savaşa çıkın!" denildiğinde yere çakılıp kalıyorsunuz?[2] Öte dünyadan vazgeçip bu dünya hayatıyla mı tatmin oldunuz?3 Ama unutmayın ki, bu dünya hayatının sefası öte dünyaya kıyasla[4] pek değersizdir.

39 Eğer savaşa çıkmazsanız, size acı bir azap çektirir ve sizin yerinize başka bir toplum getirir de (yokluğunuzla) O'na hiçbir zarar açmış olmazsınız: Zira Allah her şeye kadirdir.[5]

40 Eğer ona destek vermezseniz, unutmayın ki ona Allah yardım edecektir: inkârda direnenler onu sürüp çıkardıkları zaman (Muhammed sadece) iki kişiden biriydi. Hani o ikisi mağaradayken, o arkadaşına "Tasalanma, Allah bizimle beraberdir!" demişti de, bunun üzerine Allah ona katından bir sükunet[6] indirmiş ve onu sizin göremediğiniz güçlerle takviye etmişti: böylece inkârda ısrar edenlerin davasını alçalttı, Allah'ın davasıysa en yüce olma konumunu korudu; çünkü Allah'tı her işinde mükemmel olan, her hükmünde üstün hikmetler bulunan.[7]

---

1 *Nesî*, "eklemek, ilave etmek" anlamına. Güneş yılının aksine, 33 yılda bir çevrimini tamamlayarak yılın tüm günlerine isabet eden ay takvimini savaş, ekonomi vb. gibi kaygılarla en uygun mevsimde dondurmak isteyen Mekke toplumunun bu iş için bulduğu bir 'kılıf geçirme' yöntemi. Âyetin ilk cümlesinde, anlamı "ilave etmek" olan *nesi* sözcüğüyle, ona kinayeli bir atıf olan ve yine "ilave" anlamına gelen *ziyade* sözcüğü arasındaki harika korelasyon hayli dikkat çekicidir. Müşrik aklın zamana sentetik müdahalesi tek değildi. Aynı şeyi *zıhar* adı verilen eşini anne yerine koşma ve *tebennî* uygulamasıyla bir kişinin gerçek anne-babasının yerini alma konusunda da yapıyordu. Vahiy bütün bu sentetik uygulamaları reddetti (Krş: 33:4 ve 58:2).

2 Bu Tebük seferidir. Hicrî 9. yılın Recebi, yılın en sıcak ayına denk gelmişti. Hz. Peygamber'in düşmanı Ebu Amir'in kışkırttığı Bizans uyruğu uç beyliklerinin saldırıya hazırlandıkları haberi üzerine, İslâm ordusu Medine-Şam arasında bulunan Tebük'e kadar ilerledi. Pasaj, bu sefere katılmada gönülsüz davrananlarla alâkalıdır.

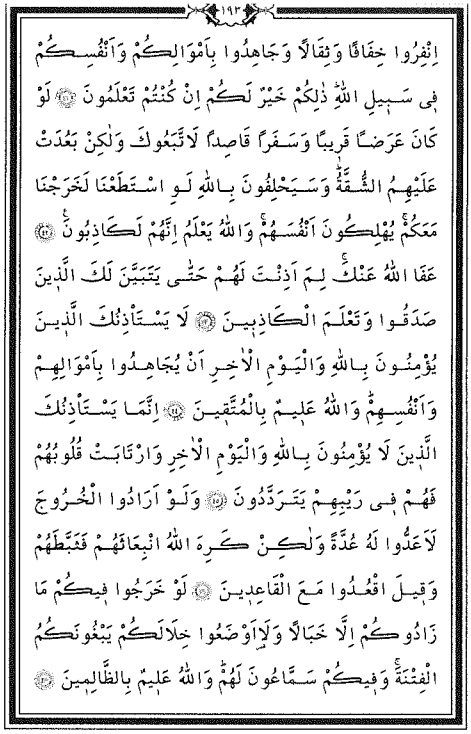
3 Kişinin değeri tatmin olduğu şeyle ölçülür. Mü'min, Allah ve cennetten aşağısıyla tatmin olmayandır.

4 *Fî* harfinin mukayese işlevine dayanarak (*İtkân* II, 212)

5 Zımnen: Siz Allah için vazgeçilmez değilsiniz, aksine Allah sizin için vazgeçilmezdir.

6 *Sekinet*'in kökeni olan *sukun*, "bir şeyin harekete geçtikten sonra eski hâlini alarak sakinleşmesi" anlamına gelir (Râğıb). Kelimenin yaklaşık bir telaffuzla İbranîce'de de kullanılıyor olması (*sehina*) Sami kökenden geldiğinin göstergesidir. Kur'an'da aynı formda kullanıldığı altı yerde de "iç huzuru, sükunet, gönül ferahlığı" anlamına gelir (Krş: 48:4, not 6).

7 Zımnen: Esasen Allah'ın davasını kimse yüceltmez, o zaten yücedir; ancak insan onunla kendini yüceltir.

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ لَوْ
كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِنْ بَعُدَتْ
عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا
مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ۝
عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ
صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ۝ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ۝ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ
الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ
فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ۝ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ
لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ
وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ۝ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا
زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ
الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ۝

41 Kolay da gelse zor da gelse[1] savaşa çıkın ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla olanca gücünüzü sarf edin: eğer fark ederseniz, bu sizin için daha yararlıdır.[2]

42 Eğer yakın bir menfaat ve kolay bir sefer olsaydı, senin ardına tereddütsüz takılırlardı.[3] Fakat bu zorlu yolculuk onlara pek uzun geldi. Üstelik, "Eğer gücümüz olsaydı kesin sizinle çıkardık" diye Allah adına yemin ederek kişiliklerini mahvedecekler: Oysa ki, Allah onların yalancı olduğunu çok iyi biliyor.

43 Allah seni affetsin;[4] daha kimin doğru söylediği sana aydınlanmadan ve yalancıları iyice öğrenmeden niçin onlara (savaşa katılma) izni verdin?[5]

44 Allah'a ve Âhiret Günü'ne (yürekten) güvenip inanan kimseler mallarıyla ve canlarıyla zaten cihat etmeleri hasebiyle, senden cihada çıkmak için izin isteme gereği duymazlar.[6] Allah sorumlu davranışta sebat edenleri çok iyi bilir. **45** Yalnızca Allah'a ve Âhiret Günü'ne (yürekten) güvenip inanmayan kimseler senden (cihada) katılma izni isterler; zira onların kalpleri kuşkuya teslim olmuştur, bu yüzden (katılsak mı, katılmasak mı diye) derin tereddütler içerisinde bocalayıp dururlar.[7]

46 Hem, eğer (gerçekten) sefere çıkmak isteselerdi elbet bir hazırlığa girişirlerdi; fakat Allah onların kalkış biçimlerini[8] beğenmedi, bu yüzden de onları alıkoydu. Adeta onlara, "(Sefere ehil olmayıp) oturanlarla birlikte siz de oturun!"[9] denildi.

47 Eğer sizinle birlikte sefere çıkmış olsalardı, sorun çıkarmaktan[10] başka size bir katkıları olmayacaktı. Zira içinizden kendilerini can kulağıyla dinleyecek olanları görüp aranıza daha fazla fitne sokmak amacıyla saflarınıza daha bir sokulacaklardı: ama Allah o zalimleri çok iyi bilmektedir.

---

1 Lafzen: "hafif-ağır" mânasına gelen *hifâf-sikâl*'in bu bağlamdaki en uygun karşılığı.

2 Zira: hayatınıza karşılık gelebilecek büyük ödülü size yalnızca Allah verebilir.

3 Tebük, piyade yürüyüşüyle 14 günlük yoldu. Zımnen: Bedel ödedikleri kapının büyüklüğünü bilselerdi, ödedikleri bedelin küçüklüğünü anlarlardı.

4 "Ben de sizin gibi ölümlü bir insanım" (18:110) itirafının yaşanmış karşılığı. Bu şefkat uyarısı, anlaşılabilir nedenlere dayalı bir taktik hatayı dile getirir. Bu hatanın arka planında asla ahlâkî bir zaaf yer almaz. Belki Hz. Peygamber'in davranış ve kararlarının tahlile açık oluşuna bir işarettir.

5 Bu ve müteakip âyetlerde münafıkların istediği "iznin" mahiyeti nedir? Savaşa katılmak için

mi, katılmamak için mi izin istenmektedir? Çoğunluk, savaşa katılmamak için izin istendiği görüşündedir. Fakat dakik bir okuma, burada istenen iznin "savaşa katılmak için" istenen izin olduğu sonucunu vermektedir. Şöyle ki: 1) Sefere katılmamak için izin istemek ikiyüzlülerin tarzı değildir. Bu şekilde kendilerini açık etmiş olacaklardır. 2) Sefere katılmamak için -gerçek ya da sahte- mazeret belirtip izin isteyenlerin kınanmadığının delili 90. âyettir. Bir münafık için de mazeretten bol bir şey yoktur. Kınanan seferden kaytarmak için izin almak değil, katılmaktan nefret ettiği hâlde tam tersi gibi davranıp "Bizim de katılmamız gerekir mi?" diye, teamüllerin aksine katılım izni isteyerek ikiyüzlülük yapmaktır. 3) Bu ikiyüzlülüktür, çünkü Tebük seferi için ilan yapılmıştır. Mü'min olana düşen bu çağrıya tereddütsüz icabettir. Tıpkı Zemahşerî'nin dediği gibi: "Savaşa katılmak için izin istemek mü'minlerin âdetinden değildi. Muhacir ve Ensarın samimileri 'Nebi'den asla izin istemeyiz ve sözümüz sözdür; biz mallarımız ve canlarımızla onunla birlikte cihada katılacağız' diyorlardı" (*Keşşaf*; ayrıca krş: 48:15). Bu sonucu esas alırsak, 86. âyette izin istediğinden söz edilenleri daha farklı bir kategori olarak değerlendirmek gerekecektir.

6 Bir üstteki âyetin notuna bkz. Bu âyetler, 83. âyet ışığında anlaşılmalıdır: "..onlar senden savaşa çıkma izni isterlerse, de ki: "Bundan böyle benimle kesinlikle sefere çıkmayacaksınız.."

7 İmanın ahlâkî karşılığı güvendir. Zımnen: Ne kadar güveniyorsanız, o kadar inanıyorsunuz.

8 *İnbe'ase* fiili, yalnızca somut eylemlerde kullanılır. Mutavaat babının özelliği gereği, öznesini üzerine uygulanan eylemin nesnesi hâline getirir (Krş: 91:12). Burada cihada katılmak istemeyenlerin etken değil edilgen, aktif değil pasif ruh hâllerine dikkat çekilmektedir.

9 Ayaktakine "Otur!" derken *iclis*, yatana "Otur!" derken *uk'ud* formu kullanılmasından yola çıkarak. Evde oturup sosyal savunmaya katılmayanların safına lâyık görülen bu sorumsuz insanların zaten 'ayağa kalkmadıkları', dolayısıyla onların oturuşunun ayağa kalkmış birinin oturuşu olmadığı anlaşılacaktır.

10 *Habâlen*: Nedeni ne olursa olsun "her tür olumsuz sonuç, zarar ve ziyan, sorumsuzluk ya da sorun hâline gelmek". Geçtiği her yerde olumsuz anlamda kullanılan bu sözcüğe, ilk kuşak müfessirler tarafından bu âyet bağlamında çok farklı anlamlar yüklenmiştir (Taberî ve Râzî). Biz, sözcüğün genel kullanımına uygun olarak tüm olumsuzlukları içeren bu genel karşılığı tercih ettik.

48 Zaten onlar daha önce de[1] fitne çıkarmaya çalışmışlar ve sana karşı epey işler çevirmişlerdi; ta ki hak tecelli edinceye ve Allah'ın yasası onların hoşuna gitmeyecek bir biçimde gerçekleşinceye dek.

49 Onlardan kimileri de "İzin ver bana, beni günaha sokma!"[2] der. Şu işe bakın ki, baştan ayağa günaha gömüldüler: Üstelik, nankörlükte ısrar edenler bir de cehennem tarafından kuşatılacaktır .

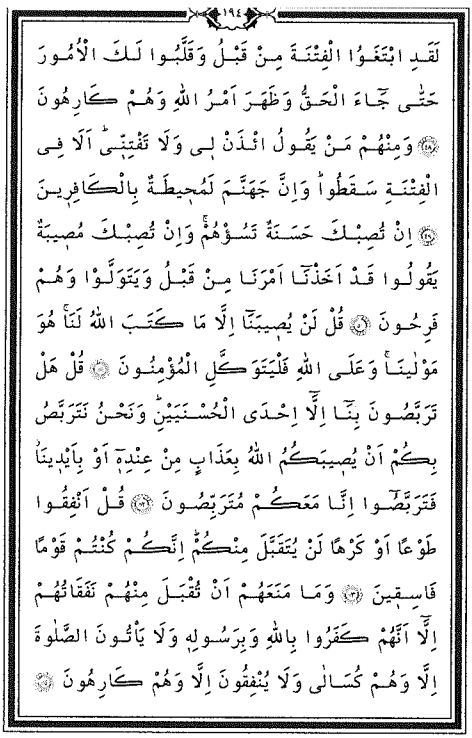
50 Eğer sana bir iyilik dokunsa onların canı sıkılır. Ama başına bir kötülük gelse; "İyi ki biz daha önceden önlemlerimizi almıştık" derler ve şen şakrak dönüp giderler.

51 De ki: "Başımıza, Allah'ın bizim için yazdığından başka bir şey gelmez; O'dur bizim tek sahibimiz; şu hâlde inananlar yalnızca O'na güvensinler!"[3]

52 De ki: "Bizim için iki güzellikten biri değil de, ille de (kötülük) beklentisi içinde misiniz? Bizim size ilişkin beklentimizse -O'nun katından ya da bizim elimizle- Allah'ın gazabına uğramanızdır. Artık bekleyin; bilin ki biz de sizinle birlikte bekliyoruz!"

53 De ki: "İster gönüllü infak edin ister gönülsüz; sizden asla kabul edilmeyecektir:[4] çünkü siz, hepten sapık bir güruh hâline geldiniz."

54 Onların hayır için harcadıklarının kabulüne tek engel, Allah'a ve O'nun Elçisi'ne ısrarla nankörlük etmeleridir; onlar namaza hep üşene üşene katılırlar ve onlar her daim gönülsüzce hayır yaparlar.

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ
حَتّٰى جَآءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كَارِهُونَ
۞ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي
الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ
۞ إِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ
يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ
فَرِحُونَ ۞ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا هُوَ
مَوْلَانَا وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۞ قُلْ هَلْ
تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ
بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللّٰهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا
فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ ۞ قُلْ أَنْفِقُوا
طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا
فَاسِقِينَ ۞ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ
إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلٰوةَ
إِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ۞

---

1 Yani: Tebük'ten önce, Uhud'da...

2 Veya: "beni fitneye düşürme". Çok anlamlılığın en çarpıcı örneklerinden biri olan *fitne* (kök anlamı için bkz: 2:102,191, not 2) Kur'an'da türevleriyle birlikte 60 yerde kullanılır ve deneme, sınav, mazeret, musibet, skandal, cinnet, anarşi ve kargaşa, kışkırtma, ayartma, terör, işkence ve baskı, iç savaş, savaş, öldürme, günah, saptırma, nifak, küfür, şirk gibi anlamlarda kullanılır. Bu anlamlar tasnife tabi tutulacak olursa, kavramın bireysel ve toplumsal, maddî ve mânevi, ahlâkî ve akidevî tüm alanlarda kullanıldığı görülür. Bu bağlamda *fitne*'nin en makul karşılığı "günah" olsa gerektir.

3 Bu ve bir önceki âyet, mü'min ve münafığın birbirine zıt hayat tasavvurlarını ele veriyor.

4 İnfak-nifak karşıtlığı işleniyor ve gönülsüz verildiği bir sonraki âyette dile getiriliyor. Zımnen: Allah için vermek gerçekte almaktır. Bunu bilmedikten sonra verseniz ne olacak?

﴿١٩٥﴾

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَآ أَوْلَادُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ
لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ
كَٰفِرُونَ ۝ وَيَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ ۖ وَمَا هُم مِّنكُمْ
وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ۝ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَـًٔا أَوْ مَغَٰرَٰتٍ
أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا۟ إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ۝ وَمِنْهُم مَّن
يَلْمِزُكَ فِى ٱلصَّدَقَٰتِ ۖ فَإِنْ أُعْطُوا۟ مِنْهَا رَضُوا۟ وَإِن لَّمْ
يُعْطَوْا۟ مِنْهَآ إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ۝ وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا۟ مَآ
ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَقَالُوا۟ حَسْبُنَا ٱللَّهُ سَيُؤْتِينَا ٱللَّهُ مِن
فَضْلِهِۦ وَرَسُولُهُۥٓ إِنَّآ إِلَى ٱللَّهِ رَٰغِبُونَ ۝ إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ
لِلْفُقَرَآءِ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱلْعَٰمِلِينَ عَلَيْهَا وَٱلْمُؤَلَّفَةِ
قُلُوبُهُمْ وَفِى ٱلرِّقَابِ وَٱلْغَٰرِمِينَ وَفِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱبْنِ
ٱلسَّبِيلِ ۖ فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝ وَمِنْهُمُ
ٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ ٱلنَّبِىَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ ۚ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ
لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
مِنكُمْ ۚ وَٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ ٱللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝

55 Artık onların, (sınamak için verdiğimiz) mallarının ve çocuklarının (çokluğuna) şaşırma;[1] Allah bütün bunlar nedeniyle onlara dünyada belâ vermek ve canlarını kendileri inkâra saplanmışken almak istiyor.[2]

56 Ve onlar, kendilerinin sizden olduğuna dair Allah adına yemin ederler; oysa ki onlar sizden değildirler; ve fakat onlar, korkuya teslim olmuş bir güruhturlar.[3]

57 Eğer bir sığınak, bir mağara ya da bir korunak bulabilselerdi, sürü içgüdüsüyle panik hâlinde oraya seğirtirlerdi.[4]

58 Onlar arasında, sadaka ve zekâtların (dağıtımı) konusunda sana dil uzatanlar var: eğer kendilerine ondan bir pay verirsen seslerini keserler, yok eğer kendilerine ondan bir pay vermezsen, o zaman da öfkelerini kusarlar. 59 Ah keşke onlar Allah'ın ve O'nun Elçisi'nin kendilerine verdikleriyle yetinselerdi; ve "Allah bize yeter; gün gelir de Allah lutfundan bize (bir pay) verirse, O'nun Elçisi de (bize takdim eder);[5] elbet biz ta gönülden Allah'a yönelmişiz" deselerdi.

60 Zekâtlar[6] yalnızca yoksullar ve düşkünler için, bu işi yapan görevliler ve kalpleri kazanılacak kimseler için, özgürlükleri elinden alınanlar ve borç yükü altında ezilenlere, Allah yolunda gösterilen her türlü faaliyete ve yolda kalmışlara verilir: bu Allah'ın koyduğu bir kuraldır. Ve Allah her şeyi bilir, her hükmünde tam isabet sahibidir.

61 YİNE o (ikiyüzlüler) arasında, "O (her sözü dinleyen) som bir 'kulak'tır"[7] diyerek Peygamber'i rencide eden kimseler var. De ki: (Öyle ama), sizin için hayırlı bir 'kulak'tır: Allah'a iman eder, mü'minlere ise güvenir;[8] üstelik içinizden imanda sebat edenler için bir rahmettir. Allah'ın Elçisi'ni rencide edenlere gelince: onları pek acı bir azap beklemektedir.

---

1 Vahyin Hz. Peygamber'in tasavvur ve şahsiyetini inşa sürecinde, inkârcıların ve ikiyüzlülerin mal ve evlat çokluğuna imrenme problemi, bu âyetlerin inişinden çok uzun zaman önce halledilmişti (Msl: 20:131; 15:88). Bu âyette sözü edilen "imrenme" değil, bunca isyan ve tuğyanlarına rağmen onlara verilen nimetlerin bolluğu karşısında düşülen "şaşkınlık hâli"dir.

2 Servet ve imkan iyinin elinde imkandır; kötünün elinde ise kaybedilmiş bir imtihandır;

rını ifade eden *yecmahûn* fiilinin açılımı. Allah'a teksif edilen korku insanın tedbirini, Allah'tan başkasına teksif edilen korku zilletini artırır.

5 Kur'an veciz bir hitaptır. Kimi zaman cümlenin sonu getirilmeyerek sözün akışına bırakılır. Parantez içi ilavemiz, sözgeliminin (*fahva'l-hıtâb*) zorunlu kıldığı bir ilavedir.

6 Lafzen: "sadakalar". Bu sınıflardan ilk dördünde *lam* son dördünde *fî* kullanılmıştır. Bu, sonuncuların daha müstehak olduklarına delalet eder. Bu fark çeviriye yansıtılmıştır.

7 Klasik tefsir, "kulak" ithamını "kendisine her söylenene inanır" şeklinde yorumlamıştır (Taberî). Oysa ki, ne âyetin iç ve dış bağlamı ve ne de Kur'an bunu doğrular. Rasulullaha kalbi hastalıklı olanların yönelttiği "kulak" ithamı, onun kendisine konuşan herkesi sabırla "dinlemek" gibi öteden beri iyi bilinen insani meziyetine yöneliktir. Sözü olan herkesin sözünü dinlemek Kur'an'ın övdüğü bir davranıştır (39:18). Doğaldır ki, kişinin konuşanın sözüne kulak kesilmesi bir erdem, dinlediği her şeye inanması bir zaaftır (39:18). Âyetin devamı, Hz. Peygamber'in bu davranışını reddetmek yerine bunun inanan insana olan 'güvenden' kaynaklanan bir meziyet olduğunu tasdik etmektedir. Alternatif bir açıklama da şu olabilir: Bu itham, vahyin kaynağı hakkında ikiyüzlülerin gizli inkârını yansıtmaktadır. Rasulullah'ı, kulağına fısıldanan asılsız sözleri "vahiy" diye dinlemekle itham etmiş olmaktadırlar ki, bu pek alçakçadır. 65. âyette onların alay ettikleri arasında "Allah'ın âyetleri"nin de sayılması, bu yorumun teyidi olarak görülebilir.

8 *Yu'minu*: Aynı âyette hem akidevi anlamı olan "inanır" anlamına, hem de ahlâkî anlamı olan "güvenir" anlamına kullanılmıştır. Her ne kadar birincisi *be* ikincisi *lam* ile gelmişse de, dil açısından *âmene* fiilinin tüm kullanımlarında her iki anlam da vardır. Şu hâlde, *yu'minu billahi ve yu'minu li'l-mü'minin* ibaresinin tam açılımı şöyle olur: "Peygamber Allah'a iman edip güvenir; dolayısıyla Allah'a ve kendisine iman edip güvenenlere de inanıp güvenir".

١٩٦

يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْۚ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اَحَقُّ
اَنْ يُرْضُوهُ اِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ اَلَمْ يَعْلَمُٓوا اَنَّهُ مَنْ
يُحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَاۜ
ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ اَنْ تُنَزَّلَ
عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْۜ قُلِ اسْتَهْزِؤُاۚ
اِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ
اِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُۜ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيَاتِهِ وَرَسُولِهِ
كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ
اِيمَانِكُمْۜ اِنْ نَعْفُ عَنْ طَٓائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَٓائِفَةً
بِاَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾ اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ
بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَاْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ
الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْۜ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْۜ اِنَّ
الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ
وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَاۜ
هِيَ حَسْبُهُمْۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٦٨﴾

62 Onlar, sizi hoşnut etmek için size Allah adına yeminler ederler. Oysa ki daha öncelikli bir görevleri var: Allah'ı hoşnut etmek, O'nun Elçisi'ni de...[1] Tabi ki yürekten inanmışlarsa eğer!

63 Yoksa onlar şunu bilmiyorlar mı: kim Allah'a ve O'nun Elçisi'ne meydan okursa,[2] işte o içinde daimi kalmak üzere cehennem ateşine atılır; en dehşet onursuzluk[3] da budur.

64 İkiyüzlüler kendileri hakkında, kalplerinde olanı sana haber veren bir sûre inmesinden endişe ediyorlar. De ki: "Alay edin bakalım! Nasıl olsa Allah korktuğunuzu başınıza getirecektir."[4]

65 Dönüp kendilerine sorsan, elbet şöyle diyecekler: "Kendimizi lafa kaptırmıştık, eğleniyorduk, hepsi bu!"

De ki: "Allah'la, O'nun âyetleriyle ve O'nun Elçisi'yle mi eğlenip duruyordunuz? **66** Bahane üretmeyin! Doğrusu siz, inandığınızı (açıkladıktan) sonra da küfre saptınız.[5] Bir kısmınızı bu suçtan dolayı affetsek bile, bir kısmınızı suçu savunmalarından dolayı[6] cezalandıracağız."

67 İkiyüzlü erkekler ve ikiyüzlü kadınlar; hepsi birbirine benzerler:[7] Kötü ve yanlış olanı önerir, iyi ve doğru olanı önlerler; ve (iyilik için) ellerini oynatmazlar. Onlar Allah'ı unuttular, bu yüzden Allah da onları hatırlanmaya değer bulmadı.[8] Gerçekte sapık olan işte bunlar, bu münafıklardır.[9]

68 Allah, ikiyüzlü erkeklerle ikiyüzlü kadınlara ve inkârını açıkça ortaya koyanlara, içinde daimi kalmak üzere cehennem ateşini vaad etmiştir: odur onların payına düşen; zira Allah onları rahmetinden dışlamıştır;[10] dolayısıyla onlar sürekli bir azaba mahkûm olacaklardır.

1 Bu cümlede, Kur'an vahyinin "tevhid" akidesi üzerine nasıl titrediği açıkça görülmektedir. *Vallahu ve rasuluhu ehakku en-yurdûhu* ibaresi, tıpkı Allah için kullanılan "o-ben-biz" zamirlerinde olduğu gibi, dil mantığını altüst etmiştir. Allah ve Elçisi'ne raci olan *yurduhu*'da, *huma* (ikisi) değil de *hu* (o) zamirinin kullanılmış olması da dikkat çekicidir... bıraktı. Fakat bütün gayretimize rağmen bunu tam başardığımız söylenemez. Kur'an'ın bu hassasiyetinin, kendisine yönelik sıradan hitaplarda da dikkate alınmasını öğütleyen Hz. Peygamber, Allah'la kendisini tesniye zamiri (*humâ*) içerisinde birlikte kullanan birini, yanlış bir çağrışıma neden olur kaygısıyla "Sen ne kötü hatip-

geliçeğini (Krş: 19:65 ve 8:24).

2 Krş: 58:5.

3 *Hızy* için, muhtemelen nüzûl sürecinde ilk geçtiği 20:134'ün ilgini notuna bkz.

4 İkiyüzlülerin kendileri hakkında sûre indirilmesinden korkmaları, bizce vahyin kaynağına inandıkları anlamını taşımamaktadır. Bunu "alay amacıyla" söyledikleri ifade edilmektedir. O hâlde, ikiyüzlüler bunu "bizim aleyhimize de bir şeyler düzüp-koşarsa" anlamına söylemiş olmalılar. 61. âyetin atıflarından biri de ikiyüzlülerin vahyin kaynağına ilişkin bu inkârlarıdır. Onlar, ilâhî kelamın kendileri için ne diyeceğinden değil, deşifre edilmekten endişe ediyorlardı.

5 42. âyetten beri kendilerinden söz edilen ikiyüzlülerin imanla inkâr, -ahlâkî karşılıklarıyla- güvenle nankörlük arasında gidip gelişlerine bir atıf.

6 *Mücrimin*: Sıradan bir "suçlu" değil, "suçu içselleştiren, suçu kimliğinin bir parçası hâline getirip savunan" anlamına.

7 Burada *ba'duhum min ba'd* olarak gelen ibare, söz konusu mü'minler (71. âyet) ya da kâfirler (8.73) olduğunda *ba'duhum evliyau ba'd* kalıbıyla gelir. Çünkü münafıklar örgütlü ve kendilerine özgü bir inanç sistemi ve kimliği olmayan kimselerken, mü'minler ya da kâfirler örgütlü ve kendilerine özgü bir kimlik ve inanç sistemi bulunan cemaatlerdir (*İtkân* III, 344).

8 Krş: 32:14 ve 59:19.

9 Bu son cümle, yersiz korku ve kaygılara kapılan kalbi hasta tereddütlü tipleri değil, ikiyüzlülüğü içselleştirip bir kimlik hâline dönüştürenleri kastediyor gibidir.

10 Allah'ın rahmetinden mahrum olmak lânetlenmek demektir (Bkz: 2:61, ilgili notlar).

١٧

كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوٓا أَشَدَّ مِنكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَٰلًا
وَأَوْلَٰدًا فَٱسْتَمْتَعُوا۟ بِخَلَٰقِهِمْ فَٱسْتَمْتَعْتُم بِخَلَٰقِكُمْ
كَمَا ٱسْتَمْتَعَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُم بِخَلَٰقِهِمْ وَخُضْتُمْ
كَٱلَّذِى خَاضُوٓا۟ أُو۟لَٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا
وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ۝ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ
ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَٰهِيمَ
وَأَصْحَٰبِ مَدْيَنَ وَٱلْمُؤْتَفِكَٰتِ ۚ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ ۖ
فَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
۝ وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ
يَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ
ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَيُطِيعُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ
أُو۟لَٰٓئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ ٱللَّهُ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ وَعَدَ
ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا
ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا وَمَسَٰكِنَ طَيِّبَةً فِى جَنَّٰتِ عَدْنٍ ۚ
وَرِضْوَٰنٌ مِّنَ ٱللَّهِ أَكْبَرُ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ۝

69 (De ki onlara): "(Siz de) tıpkı sizden önceki (ikiyüzlüler) gibisiniz. Onlar kuvvet bakımından sizden daha güçlüydüler, servet ve sayıca daha fazlaydılar; fakat bu dünyadan paylarına düşenle safa sürmeyi seçtiler; siz de kendi payınıza düşenle safa sürmeyi seçtiniz; tıpkı sizden öncekilerin kendi paylarına düşenle safa sürmeyi seçtikleri gibi:[1] sonunda siz de aynı onlar gibi bâtılın bataklığına saplandınız.[2] Önünde de sonunda da,[3] bu tür kimselerin çabaları boşa gidecektir; sonunda kaybedecek olan da bunlardır.

70 Yoksa kendilerinden önce geçip gidenlerin, Nûh kavminin, 'Âd ve Semud'un, İbrahim kavminin, Medyen ahalisinin ve bütün o altı üstüne gelmiş kentlerin (felaket) haberleri onlara ulaşmadı mı? Öncekilere (de) elçileri hakikatin apaçık delilleriyle gelmişlerdi (fakat inkâr ettiler). Sonuçta, Allah onlara kıymış değildi; fakat onlar asıl kendi kendilerine kıydılar.

71 Ama inanan erkekler ve inanan kadınlar (da) birbirlerinin dostu, koruyucusudurlar: İyi ve doğru olanı önerir, kötü ve yanlış olanı önlerler; ve namazı içtenlikle kılarlar, zekâtı da seve seve verirler; Allah'a ve O'nun Elçisi'ne uyarlar:[4] işte onlardır Allah'ın rahmetini bahşedeceği kimseler; çünkü her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden yalnızca Allah'tır.[5]

72 Allah, inanan erkeklere ve inanan kadınlara içerisinden nehirler çağlayan cennetler vaad etti; orada daimi kalıcıdırlar; dahası, o mutluluk diyarı olan cennetlerde göz kamaştırıcı konutlar vardır; hele[6] bir de Allah'tan gelen tarifi imkansız hoşnutluk, bu (mutlulukların) en büyüğü olacaktır; bu, işte budur muhteşem zafer.

---

1 Burada metin yalınkat haber taşıyan 'pasif' bir metin değil, söz konusu ettiği kimselerin seçimlerini eleştiren ve yanlışlayan 'aktif' bir metindir. Bu nedenle, çeviri cümleleri zorunlu olarak "seçim" yüklemi üzerine bina edilmeliydi.

2 Allah katındaki yerinizi bilmek istiyorsanız, ilâhî senaryoda hangi rolü tercih ettiğinize ba-

tam zıddı olan samimi mü'mini tanımlar. Kur'an'da çok sık dile getirilen bir vecibe olan *el-emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehy 'ani'l-münker*, adı geçen âyette ikiyüzlülerin en tipik özelliği olarak tam ters bir işleve bürünmüş olarak karşımıza çıkar. İnananın namaz ve zekâtla ilgili tavrı ise, yine ikiyüzlülerin özellikleriyle ilgili

laştığımız Allah'la ilgili bu tür sıfatlar, kanaatimizce, Kur'an'ın diğer tüm tekrarlarında olduğu gibi, "nakarat" işlevi gören mücerret bir tekrar değil, sonunda geldiği âyetin içeriğine, pasajın konusuna, özetle bağlamına göre nitelik ve/veya işlev kazanırlar. Böyle gördüğümüz içindir ki her *'Azizun Hakim*'i 'nakarât' saymayarak standart bir kalıpla çevirmedik. Bu ilkemizi bağlamın anlamı farklılaştırdığı diğer esma ve birbirinin aynı lafza sahip ibarelerde de uyguladık. Zira bir metnin mânasını oluşturmada bağlam da lafız kadar önemlidir. Bu âyet ve âyetin ait olduğu ve konusunu mü'min ve münafığın niteliklerinin oluşturduğu bu pasaj bağlamında Allah'ın izzet ve yüceliğine delalet eden *Azizun* sıfatı, hemen öncesinde gelen inananlara rahmette yüce oluşuyla ilgilidir. *Hakimun* sıfatı ise, bir duruş ve davranış biçimi olarak ikiyüzlülüğün insan için neden, nasıl, niçin mümkün olabildiği gibi sorularla tüketilemeyecek olan akıl sır ermez hikmete bir atıftır. Hemen söyleneliyiz ki, Kur'an'ın tam 47 yerinde birlikte gelen bu iki sıfat, yine Kur'an'ın hiçbir yerinde *Hakimun Aziz* biçiminde gelmez. Bizce bu, yalnızca ses uyumu gerekçesiyle açıklanamayacak bir durumdur ve ikisi arasındaki kopmaz mâna bağına delalet eder. Öncelik ve sonralığı anlamı doğrudan etkilemekte, birlikte geldikleri tüm yerlerde birbirlerinin anlamını tayin ve tesbit etmektedirler. Anlam verirken de hem bu iki sıfat arasındaki iç irtibat, hem de bu sıfatların sonunda geldiği âyetin ve onun bağlı olduğu pasajın konusuyla anlam ilişkisini ele veren dış irtibat göz önünde bulundurulmalıdır. İç irtibata gerekçe olarak her yerde *Azizun Hakim* sıralamasıyla geldiğini göstermiştik. Dış irtibatın gerekçesini ise metin bize sunmaktadır. Bu, kimi zaman yukarıdaki iki örnekte olduğu gibi *inne* edatı, kimi zaman da "hal karineleri"ni kapsayan bağlamdır.

6 Buradaki *ve* bağlacının bu bağlamdaki en makul vurgusu.

١٩٨

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ
عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾ يَحْلِفُونَ
بِٱللَّهِ مَا قَالُوا۟ ۖ وَلَقَدْ قَالُوا۟ كَلِمَةَ ٱلْكُفْرِ وَكَفَرُوا۟ بَعْدَ
إِسْلَٰمِهِمْ وَهَمُّوا۟ بِمَا لَمْ يَنَالُوا۟ ۚ وَمَا نَقَمُوٓا۟ إِلَّآ أَنْ أَغْنَىٰهُمُ
ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ مِن فَضْلِهِۦ ۚ فَإِن يَتُوبُوا۟ يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ ۖ وَإِن
يَتَوَلَّوْا۟ يُعَذِّبْهُمُ ٱللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۚ
وَمَا لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُم مَّنْ
عَٰهَدَ ٱللَّهَ لَئِنْ ءَاتَىٰنَا مِن فَضْلِهِۦ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ
ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُم مِّن فَضْلِهِۦ بَخِلُوا۟ بِهِۦ وَتَوَلَّوا۟
وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِى قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ
يَلْقَوْنَهُۥ بِمَآ أَخْلَفُوا۟ ٱللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا۟ يَكْذِبُونَ
﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُمْ وَأَنَّ
ٱللَّهَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ ٱلَّذِينَ يَلْمِزُونَ ٱلْمُطَّوِّعِينَ مِنَ
ٱلْمُؤْمِنِينَ فِى ٱلصَّدَقَٰتِ وَٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ
فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ ۙ سَخِرَ ٱللَّهُ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

73 SEN ey peygamber! İnkârı ısrarla savunanlarla ve ikiyüzlülüğü tabiat hâline getirenlerle mücadele et ve onlara karşı ödünsüz davran![1] Sonunda karar kılacakları yer cehennemdir ve o ne berbat bir son duraktır.

74 Onlar, (kötü) bir söz söylemediklerine ilişkin Allah adına yemin ediyorlar; oysa ki onlar kesinlikle küfre varan sözler söylemişler, böylece Allah'a teslim olmalarından sonra inkâra sapmışlar ve başarmaları mümkün olmayan bir işe soyunmuşlardı.[2] Onların kin duymaları için, Allah'ın ve O'nun lutfu sayesinde Elçisi'nin kendilerini zengin ve yetkin hâle getirmesi dışında bir neden yok ki![3] Artık tevbe ederlerse, bu kendileri hakkında daha hayırlı olur; yok eğer yüz çevirirlerse, Allah onları bu dünyada da öte dünyada da pek acı bir azaba çarptıracak; ve onlar yeryüzünde kendileri için ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabileceklerdir.

75 Hem, onlar arasında "Eğer O'nun bağışladıklarından bize de bir şeyler düşerse, elbet biz de hayır hasenat için harcar, böylece biz de iyiler arasına karışmış oluruz!" diye Allah'a yemin edenler var. **76** Ama onlar, Allah kendilerine lutfundan bağışlar bağışlamaz onda cimrilik ederler ve (yeminlerinden) geri dönerler: zira onlar dönektirler.[4] **77** Bunun üzerine O da, Zâtıyla karşılaşacakları güne kadar kalplerinde (taşıyacakları) bir nifakı başlarına sarar. Bu, onların Allah'a verdikleri sözden dönmeleri ve yalan söylemeyi alışkanlık hâline getirmeleri yüzündendir.

78 Bilmiyorlar mı ki Allah, onların sırlarından ve gizli görüşmelerinden çok iyi haberdardır; zira, iyi bilsinler ki Allah her tür gizliliği tüm ayrıntılarıyla bilir.

79 Onlar, (yürekten) inananlar arasından, hem vermesi gerekenden fazlasını gönlünden koparak verenlere, hem de gündelik emeğinden başka verecek bir şey bulamayanlara dil uzatmakta ve onlarla alay etmektedirler.[5] Allah onların alaylarını başlarına geçirecektir ve acıklı bir azap onları beklemektedir.—>

---

1 Allah Rasulü hiçbir zaman münafıklara karşı savaş açmadığına göre, buradaki cihad emri

mı üzerinden vahyin kaynağına dair iftiralarıydı (Bkz: 61, not).

dir. Ironik bir üslup taşıyan bu ibare "Kur'an mizahın" ilginç örneklerinden biridir. Bu ifade, Türkçe'de "Besle kargayı oysun gözünü" özdeyişiyle dile getirilen nankörlüğe ironik bir atıftır. İnanmış maskesi takan hasta kalplilere, "her şeylerini borçlu oldukları Allah ve O'nun elçisine nefret beslemeleri için, gördükleri iyilikten başka bir gerekçeye sahip olmadıkları" söylenmektedir.

4 Bir çok mealde eli yüzü düzgün bir karşılık bulamayan bu son ibarenin bağlama en uygun karşılığı.

5 Zımnen: Münafık camdan bakmaz, cama bakar. Ebu Mes'ud der ki: "Biri fazla verse 'Bak bak, gösteriş yapıyor!' derler. Yoksul biri de bir ölçek hurma getirse 'Allah'ın buna ihtiyacı mı var?' derler (Buhârî ve Müslim). Elinin emeğiyle geçinen Ebu Akil, avuçları su toplayıncaya kadar kan ter içinde su çekmiş, bunun karşılığında aldığı bir ölçek hurmayı infak olarak getirmişti.

١٩٩

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ
مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَاللّٰهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ۝ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ
خِلَافَ رَسُولِ اللّٰهِ وَكَرِهُوا اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ
حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ۝ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا
جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝ فَاِنْ رَجَعَكَ اللّٰهُ اِلٰى طَائِفَةٍ
مِنْهُمْ فَاسْتَاْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ اَبَدًا وَلَنْ
تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا اِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا
مَعَ الْخَالِفِينَ ۝ وَلَا تُصَلِّ عَلٰى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا
وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ اِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَمَاتُوا وَهُمْ
فَاسِقُونَ ۝ وَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَاَوْلَادُهُمْ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ
يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ۝ وَاِذَا
اُنْزِلَتْ سُورَةٌ اَنْ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَاْذَنَكَ
اُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ۝

<—80 Onların bağışlanmaları için Allah'tan ister af dile, ister dileme:[1] Onlar için Allah'tan yetmiş kez af dilemiş olsan dahi, artık Allah onları asla affetmeyecektir.[2] Bunun nedeni, onların Allah'a ve O'nun Elçisi'ne ısrarla nankörlük etmeleridir; zira Allah (fıtrat) yolundan sapmış kimseleri doğru yola yöneltmez.[3]

81 TERK edilen (bu) kimseler, Rasulullah'a muhalefet ederek oturup kalmalarına sevindiler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten hoşlanmadılar;[4] bir de kalkıp "Şu sıcakta savaşa çıkmayın!" diye propaganda yaptılar.

Onlara "Cehennem ateşi daha sıcaktır!" de; tabii ki bunun bilincine varabilirlerse![5]

82 Artık, bundan böyle (dünyada) az biraz gülsünler; fakat kazandıklarının bir karşılığı olarak (ukbada) çok ağlayacaklar![6]

83 Bundan sonra, Allah sana (seferden) dönmeyi nasip eder de onlardan bir grupla karşılaştırırsa, dahası onlar senden savaşa çıkma izni isterlerse, de ki: "Bundan böyle benimle kesinlikle sefere çıkmayacaksınız; ve benimle birlikte asla düşmana karşı savaşmayacaksınız! Madem siz bir kez oturup kalmaya razı oldunuz, bundan sonra da geri kalanlarla birlikte oturmayı sürdürün!"[7]

84 Ve onlardan ölen herhangi birinin namazını kılma ve kabrinin başında da asla bulunma! Çünkü onlar Allah'a ve Elçisi'ne nankörlük ettiler ve yoldan sapmış bir halde öldüler.[8]

85 Ve onların malları da, çocukları da seni hayrete düşürmesin:[9] şu kesin ki Allah, bu şeyleri dünyada onlar için bir azaba dönüştürmek ve canlarını inkâra gömülüp gitmişken çekip almak istiyor.[10]

86 Hem, ne zaman "Allah'a güvenip iman edin ve Elçisi'yle birlikte cihad edin!" diyen bir pasaj[11] indirilse; içlerinden durumu gayet müsait olanlar (bile) senden izin isteyerek derler ki: "Bırak bizi, oturanlarla birlikte oturalım!"[12]—>

---

1 80-113. âyetlerin Abdullah b. Ubeyy hakkında indiği kesin değildir. Taberî, tarihinde İbn Ubeyy'in Munâfıkun sûresinden sonra çok yaşamayıp öldüğünü söyler (II, 261-262). Munâfıkların reisi olan bu kimsenin ölümü üzerine Hz. Peygamber'in cenaze namazını kıldırdığı ve bu sebeple Tevbe sûresinin 84. âyetinin nazil olduğu rivayet edilmektedir. Hadiste Hz. Ömer'in Rasulullaha "Allah seni onun namazını kılmaktan men etmedi mi?" dediği nakledilirken, hadisin sonunda, "bu olay üzerine onların namazını kılma-

ve tahriklerine rağmen ona isteğiyle direnmesi pek makul görünmüyor. Bunu izah etmekte zorlananlar bu konuda üretilmiş bir rivayete sarılırlar: "Rasulullah buyurdu ki: Benim gömleğim ve üzerine namaz kılmam ona bir yarar sağlamaz. Fakat ben onun kavminden bin kişinin müslüman olmasını umuyorum. O gün onun kavminden bin kişi müslüman oldu". Bu çok ilginçtir. Medine'nin nüfusu on bin kişidir. Beri yandan böylesine büyük bir katılımı belgeleyen ne bir âyet, ne de başka bir rivayet vardır.

2 Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri bir habere göre, münafıkların lideri Abdullah b. Ubeyy öldüğünde oğlu gelerek Rasulullah'tan babasının cenaze namazını kıldırmasını istemiş, o da bunu kabul etmiştir. Cenaze namazına duracağı zaman Hz. Ömer de yakasından tutarak "Ya Rasulallah Allah sizi bundan men ettiği hâlde nasıl namazını kılarsınız" demiştir. Habere göre Hz. Peygamber şu cevabı verir: Allah beni muhayyer bırakmış ve onlar için ister af dile ister dileme demiştir. Ayrıca onlar için 70 defa da af dilesen Allah onları asla affetmeyecektir" buyurmuştur. Ben de 70'ten fazla af dileyeceğim." (Buhârî, *Tefsir* 160; Muslim, *S. Munafıkin* 3). Bu haber, başta âyetin sonuna aykırıdır. Gazzali de bu haberi sahih bulmaz. Zira âyette geçen 70 rakamı sayı değil çokluk ifade eder. Bu âyette anlatılmak istenen onların kesinlikle bağışlanmayacağıdır. O şöyle der: "Rasulullah'ın Allah'ın bu muradını anlamadığını varsaymak nasıl mümkün olabilir? Bu haberin sahih olmadığı açıktır. Zira Allah Rasulü kelamın mânalarını en iyi bilendi." (*el-Mustasfa* I, 162; hadis hakkındaki tartışmalar için bkz: Âlûsî)

3 Bu son ibareye "zira Allah, yoldan sapmış kimseleri (kötü) maksatlarına ulaştırmaz" anlamı verilebilir mi? Allahu a'lem hayır. Çünkü *hidâyet*, dilde *dalâlet* karşılığı konulmuştur ve kullanıldığı her yerde "lütuf" anlamına gelir. Bu nedenle "hediyye" bu kökten türetilmiştir (Râğıb). Kur'an'da olumsuz anlamda iki âyette kullanılmıştır: 37:23'teki *fehdûhum* (ve hepsini gözleri faltaşı gibi açacak bir ateşe yönlendirin), 22:4'teki *yehdîhi* (ve onu yakıp kavurucu bir azaba yönlendirir). Râğıb, bu iki kullanımda da "hidayet/yöneltme" sözcüğünün, tıpkı "onları acıklı bir azap ile müjdele" (3:21) ibaresindeki "tebşir/müjde" gibi ironik bir tehdit anlamında kullanıldığını söyler. Bu bir yana, bu iki kullanımda da özne Allah değildir ve Kur'an'da Allah'a atfedilen hiç bir "hidayet" olumsuz anlamda kullanılmaz. Burada ve bir çok yerde fiil formuyla (*yehdi*) kullanılan hidayet'in, Kur'an'ın insan tasavvurunda, insanın özgür tercihini sıfırlayan ve yok sayan nedensiz ve yasasız bir tasarruf olmadığı açık. Aksine insanın seçimiyle bire bir irtibatı olan bu ilâhî tasarrufun, söz konusu boyutunu da çeviriye yansıtabilmek için, "Allah'ın hidayeti"ni bir çok yerde "yöneltme" ya da "yönlendirme" şeklinde karşıladık. Bir yöne yöneltilen kimse, bu yönlendirmenin tam karşılığını yöneltildiği yön istikametinde çaba sarf ederek elde edebilir. Fakat şu da var ki, doğru yöne yöneltilmemiş bir çaba bütünüyle boşa gidecektir. İşte bu nedenle "hidayet", çabayı anlamlandıran bir 'iksir' mesabesindedir.

4 Cevherî *el-muhallefun*'a *el-metruk* (terkedilmiş) anlamı veriyor (Kurtubî). Âyetteki *hılafe* (muhalefet etmek) kelimesi, *halfe* (arkada kalmak) şeklinde de okunmuştur. Bu durumda anlam "Rasulullah'tan arkada kalarak..." olur. Âyette bahsedilen iklimden, sözü edilen seferin Tebük Seferi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü bu sefer sıcakların en şiddetli olduğu bir döneme denk gelmişti. Fakat, Hatib'in hitabı elbette bu olayla sınırlandırılamaz. Tüm zamanlar ve mekânlardaki 'mazeretçi aklı' kapsamaktadır.

5 Özellikle ilk cümle, ikiyüzlünün hamakat belgesi mahiyetinde. Zımnen: Münafık kurnaz geçinen bir ahmaktır; elenmiştir fakat atlattığını sanır. Bu yüzden, 'elendiğine' yanmak yerine 'atlattığına' sevinir.

6 Parantez içi açıklamaları metin zorunlu kılmaktadır. *Ve'l-yebkû* (ağlasınlar), emir formunda olmasına rağmen 'tehdit-tevbih' anlamı içerdiği için bu bağlamda gelecek zaman kipiyle "ağlayacaklar" şeklinde çevirmek daha uygun göründü. İkiyüzlüler tek dünyalıdır, o da bu dünya. Eğer çift dünyası olsaydı tek yüzü olurdu. Zira âhiret, maskelerin düştüğü gündür. İş-

bu yüzden, iki dünyası olanın iki yüzü olmaz.

7 "Geri kalanlardan" kastın kimler olduğu tartışılmıştır. Geleneksel yoruma göre, yalnızca bu sûrede (iki kez) kullanılan bu kelimeyle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve sakatlar gibi savaşa katılamayan kesimler kastedilmiştir. Ama kelimenin "dura dura bozuldu, kokuştu" (*Lisân*) anlamı göz önüne alınınca, "geri kalanlardan" muradın "kasıtlı olarak savaştan kaçanlar" olduğu anlaşılır. Bizce, "oturanlar" anlamına gelen *kaidin* savaştan muaf tutulan birinci kesime, "geri kalanlar" anlamına gelen *hâlifin* ve türevleri ise savaştan kaçan ikinci kesime delalet etmektedir. Kur'an İkiyüzlüler için ısrarla *hâlifin* kelimesini kullanırken (Bkz: Âyet 83, 87), onların kendileri için *kâidîn* kelimesini kullanmaları da (Bkz: 86. âyet) buna delalet etmektedir. "Geri kalan" ifadesi, söz konusu anlam farkını "geride kalan" ifadesinden daha iyi yansıttığı için tercih ettik.

8 Hz. Cabir'den: "Münafıkların elebaşı öldüğünde namazını Rasulullah'ın kıldırmasını vasiyet etmişti. Oğlu peygamber'e geldi ve dedi ki: Babam senin gömleğinle kefenlenmeyi vasiyet etti..." (Müslim'den nkl: İbn Kesir). Bu istismarcı tavır, bir ömür Hz. Peygamber'e ve onun davasına karşı sinsice savaşan İbn Ubeyy'in 'tüketici' peygamber tasavvuruna ibretlik bir örnektir (Bkz: âyet 80, notlar). Bu örnek üzerinden verilen ibret dersi şudur: Münafık imana değil imaja yatırım yapar, mü'min ise imaja değil imana yatırım yapar. Zira Allah insanın imajına değil imanına bakar.

9 Kur'an'ın bir çok yerinde mal "ekonomik gücü", çocuklar ise "insan gücünü" simgeler.

10 Âyet münafığın tek dünyalı tasavvuruna kinayeli bir atıf içeriyor.

11 Lafzen: "*sûre*" Burada kastedilenin sonradan kazandığı anlamıyla "sure" olmayıp "pasaj" anlamına geldiği açıktır.

12 Bu âyette izin isteyenler ve iznin mahiyeti ile 43-45. âyetlerde izin isteyenler ve iznin mahiyeti farklı olsa gerektir. 43-45'te bir sefer ilanı durumunda izinsiz gelip orduya katılma teamülüne rağmen "Sefere bizim de katılmamız gerekir mi?" diye dolaylı kaytaran münafıklar, burada ise doğrudan sahte mazeret beyan eden kalbi mühürlüler söz konusudur.

nülden kabullendiler; sonunda kalplerine mühür basıldı:[1] artık onlar gerçeği kavrayamazlar.[2]

88 Fakat, Elçi ve onunla birlikte iman edip mallarıyla ve canlarıyla cihad eden kimseler var ya: işte onları hayırlı sonuçlar beklemektedir; üstelik kurtuluşa erecek olan da onlardır.[3]

89 Allah onlar için, zemininden ırmaklar çağlayan, içerisinde ebedi kalacakları Cennetler hazırlamıştır: işte budur muhteşem zafer.[4]

90 BEDEVİLERDEN beyan edecek özrü olanlar, hiç değilse gelip kendilerine (savaşa katılmama) izni verilmesini talep ettiler;[5] Allah ve Rasulü'nü yalanlayanlar ise oturup kaldılar. Onlardan nankörlükte ısrar edenlere, er geç acıklı bir azap dokunacak.

91 Zayıflar, hastalar, infak edecek bir şey bulamayan yoksul kimseler için, Allah'a ve Rasulü'ne karşı samimi oldukları sürece bir sorumluluk yoktur;[6] iyilik yapanları sorumlu tutacak bir gerekçe de yoktur. Zira Allah tarifsiz bağışlayan, eşsiz merhametiyle kuşatandır. **92** Bir de sana kendilerine binek sağlaman için geldiklerinde, "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum" dediğin zaman, bu yolda harcayacak bir şey bulamadıkları için üzüntüden iki gözü iki çeşme geri dönenlere de bir sorumluluk yoktur.[7]

رَضُوا بِاَنْ يَّكُوْنُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ
فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ ۝ لٰكِنِ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ
جٰهَدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْخَيْرٰتُ ۚ
وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ
۝ وَجَاۗءَ الْمُعَذِّرُوْنَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ
الَّذِيْنَ كَذَبُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ۭ سَيُصِيْبُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ
عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاۗءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى
وَلَا عَلَى الَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ مَا يُنْفِقُوْنَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوْا
لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ۭ مَا عَلَى الْمُحْسِنِيْنَ مِنْ سَبِيْلٍ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ
رَّحِيْمٌ ۝ وَلَا عَلَى الَّذِيْنَ اِذَا مَآ اَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ
لَآ اَجِدُ مَآ اَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ ۖ تَوَلَّوْا وَّاَعْيُنُهُمْ تَفِيْضُ مِنَ
الدَّمْعِ حَزَنًا اَلَّا يَجِدُوْا مَا يُنْفِقُوْنَ ۝ اِنَّمَا السَّبِيْلُ
عَلَى الَّذِيْنَ يَسْتَاْذِنُوْنَكَ وَهُمْ اَغْنِيَاۗءُ ۚ رَضُوْا بِاَنْ يَّكُوْنُوْا
مَعَ الْخَوَالِفِ ۙ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰي قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝

93 Sorumluluk ancak, yeterli varlık sahibi olduğu halde senden izin isteyen kimseler için geçerlidir. Onlar geri kalanlarla birlikte bulunmayı içlerine sindirdiler, Allah da onların yüreklerini mühürledi: öyle ki, artık onlar yaptıklarının farkına dahi varmıyorlar.—>

---

1 Zımnen: Suç delili olarak Hesap Günü getirilmek üzere...

2 Eylemi akıl üretir, fakat eylemin sonuçları yürek üzerinde etki bırakır. Kirli akıl kirli eylem üretir, kirli eylem yüreği de kirletir (Krş: 83:14).

3 Râzî'ye göre, "hayırlı sonuçlar" diye çevirdiğimiz *hayrât* cihadın dünyadaki karşılığı, hemen ardından gelen "kurtuluş" ise âhiretteki karşılığıdır. Fakat bizce, bu ikisiyle de kastedilen cihadın fetih, insan kazanımı, izzet, iktidar, devlet gibi dünyevi meyveleridir. Uhrevi sonuçlarına ise bir sonraki âyet tahsis edilmiştir.

4 Zımnen: En büyük başarı, imana şahit olmuş bir hayatı Allah'a sunabilmektir.

5 Ubeyy ve Mücâhid'in alternatif okuyuşları dikkate alındığında, bu âyet şöyle de çevrilebilir: "Kendilerinin savaştan muaf tutulmaları için geçerli mazereti olan bedeviler geldiler; Allah ve Rasulü'ne yalan söyleyenler ise oturup

kaldılar. Nankörlüğünde ısrar eden böylelerine er geç acıklı bir azap dokunacak." (Taberî ve Râzî) Dilcilere göre *mu'azzir, mu'tezir* (mazeret gösteren) anlamındadır. Beyan edilen özür doğru-yanlış-yalan olabilir. Şeddesiz olan *mu'zir* ise, bir görüşe göre "makbul özür", diğerine göre "merdut özür" anlamına gelir (Râzî). Tercih ettiğimiz anlam, 43-45. âyetlerde münafıkların izin talebinin sefere "katılmama" değil, nifakı gizleme amacına hizmet eden bir "sureta katılma izni" olduğunu gösterir. Bu âyet, bölgede yeni teslim olmuş göçebe kabilelerin Tebük Seferi'ne karşı tavırlarını ele alan yeni bir pasajın ilk âyetidir. Bunlardan kimisi sefere katılması durumunda, hasım komşu kabilelerce obasının basılıp yağmalanmasından korkuyor; kimisi ise henüz teslim olmamış kabilelerin düşmanlığını üzerine çekmekten çekiniyordu. Elbet bir kısmı da ikili oynadığı için yalan özürler beyan ediyordu. İlginçtir ki, özür dilemek "göçebe" tavrından çok daha rafine bir "şehirli" tavrı olmasına rağmen, burada tam tersi bir durumla karşılaşılmasını vahiy, şehirli ikiyüzlülerin içlerinde sakladıkları inkârın dışa vurumu olarak tesbit ediyor.

6 lafzen "Allah'a ve Rasulü'ne nasihat ettikleri sürece". *Nasihat*'ın öncelikli anlamının "samimiyet" olduğu açık (*Lisân*). "Din nasihattir/samimiyettir" diyen Rasulullah, özünde bu hakikati tefsir ediyordu.

7 Bunların, Ensar ve daha başka kabilelere mensup yoksul kişiler olduğu rivayet edilir (İbn Kesir). Mücâhid'in rivayetine göre bunlar arasında Ma'kil, Süveyd ve Numan adlı üç yoksul kardeş de vardır (Râzî). Rasulullah'tan kendilerini ve azıklarını taşıyacak binek temin etmesini talep etmişler, istekleri karşılanamayınca, hıçkıra hıçkıra ağlayarak geri dönmüşlerdir. *Tefidu mine'd-dem'*, ağlamaktan öte, gözlerin pınar kesilmesidir (Zemahşerî). "İki gözü iki çeşme" şeklindeki çevirimizin gerekçesi budur.

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ ۚ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا
لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ ۚ وَسَيَرَى
اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ
بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ فَأَعْرِضُوا
عَنْهُمْ ۖ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ جَزَاءً بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۖ فَإِنْ تَرْضَوْا
عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾
الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ
مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ
الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ
الدَّوَائِرَ ۚ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾
وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا
يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ ۚ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ
لَهُمْ ۚ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾

zaman size bahaneler sıralayacaklar. De ki: "Boşuna bahane üretmeyin, kesinlikle size inanmayacağız! Allah sizin (gerçek) durumunuzdan bizi haberdar etmiştir. Allah da, Rasulü de yaptıklarınızın (hesabını) görecektir. En sonunda görülemeyeni ve görüleni ayrıntılarıyla Bilen'in huzuruna çıkartılacaksınız; ve O size, yapıp-ettiklerinizi bir bir haber verecektir.

95 Dönüp de üzerlerine vardığınızda, sizi baştan savmak için Allah adına size yemin edeceklerdir.[1] Madem öyle, siz de bırakın yakalarını! Çünkü onlar iğrençleşmiş varlıklardır; sonunda yaptıklarına bir karşılık olarak varacakları yer Cehennemdir.[2] **96** Kendilerinden razı olasınız diye size yemin ediyorlar. Bilmiyorlar ki, siz kendilerinden razı olsanız dahi Allah yoldan sapmış bir topluluktan asla razı olmayacaktır.

97 Bedevi Araplar, inkâr ve ikiyüzlülük açısından (kentsoylulardan) daha katıdırlar;[3] ve Allah'ın, Elçisine indirdiği hayat tarzının sınırlarını tanıyıp kavramamaya daha yatkındırlar: Allah bu (gerçeği) de[4] çok iyi bilendir, (ama) hikmetle iş görendir.

98 Bedevi Araplardan gönlü (Allah yolunda) harcadığı şeyde kalanlar var[5] ve zamanın aleyhinize dönmesini gözleyenler var; bekledikleri belâ girdabını kendileri boylayacaktır:[6] zira Allah her şeyi işitmekte, her hesabı tarifsiz bir bilgiyle bilmektedir.

99 Bedevi Araplar arasında Allah'a ve Âhiret Günü'ne iman eden, (Allah yolu na) harcadığı her şeyi Allah katında bir yakınlık ve Elçi'nin dua ve desteğini[7] alma vesilesi bilenler de var: Bakın, işte bu[8] onların yakınlığına gerçek bir vesile olacaktır (ve) Allah onları rahmetiyle kuşatacaktır: çünkü Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

---

1 Bu âyetteki *izenkalebtum ileyhim* ibaresiyle, bir üst âyetteki *iza raca'tum ileyhim* arasındaki nüans, *inkalebe* fiilinin *race'a*'dan farklı olarak "vuslat" ve "istila" anlamlarına da gelmesidir. Biz bu farkı tercümeye "üzerlerine vardığınızda" biçiminde yansıttık. Bu bağlamda, hemen arkadan gelen *litu'ridu 'anhum* ibaresine verilebilecek en isabetli anlam da "sizi baştan savmak için" olmalıdır.

2 "İğrençleşme", aslında insanın kendisine olan saygı ve özgüvenini yitirme sürecinin son durağıdır. Burada kişilik ve kimlik çözülmesinin mücessem timsali olan "münafık aklın", sahibini getirip bıraktığı aşağılık konuma dikkat çekilmektedir. İğrençlik sadece olumlu değerlerin dibe vurmasını değil, aynı zamanda olumsuzlukların tavana vurmasını da tasvir eder. Münafık aklın çalışma biçimi, değer üretilen

değeri tüketerek çıkar elde etme üzerine kuruludur. Böylesi bir akıl, sahibini iğrençliğin gayyasına yuvarlanmaya mahkûm eden bozulmuş akıldır. Kur'an bu aklın en kaba biçimine örnek olarak, Cahiliyyenin dokuduğu ve Cahilliyyeyi üreten Bedevi Arap aklını gösterir.

3 Bunun için peygamberler anakentlere gönderilmiştir. Buradaki "bedevilik" bir algı biçimidir; ufuksuzluğu, sığlığı ve kabalığı temsil eder. Sonraki âyetlerden de anlaşılacağı gibi, vahiy bedevileri de toptan mahkûm etmeye izin vermez. Onları da seçip ayıran mümeyyiz bir akılla değerlendirir (Bkz: 9:90).

4 Burada ve bağlamın işaret ettiği daha birçok yerde *ve* bağlacına, tercümede "dahi" mânasına gelen "de-da" işlevi yüklenmiştir.

5 Gönlünü bir kadına kaptırana *ğarîm* denilmesinden hareketle (Ferrâ, 25:65'in tefsirinde).

6 Ya da: "boylasınlar!" (Krş: 48:6).

7 Bkz: 33:56, not 2.

8 Buradaki *hâ* zamiri hem Allah yolunda yapılan harcamalara hem de Elçi'nin duasına bir göndermedir.

وَالسّٰبِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهٰجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ
اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ
جَنّٰتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِينَ فِيهَا اَبَدًا ذٰلِكَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۞ وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُونَ
وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ
نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيمٍ
۞ وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَاٰخَرَ
سَيِّئًا عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۞
خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ
اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۞ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ
اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَاْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَاَنَّ اللّٰهَ
هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۞ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۞ وَاٰخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ
اللّٰهِ اِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَاِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۞

100 Muhacirleri ilk ve Ensar'ı örnek yapan ilklerine[1] ve iyilik yolunda onların izini takip edenlere gelince: Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razı olmuştur;[2] ve onlar için tabanından ırmaklar çağlayan ebedi kalacakları Cennetler hazırlamıştır: işte budur büyük mutluluk.[3]

101 Ne ki çevrenizdekilerden bedevi Araplar arasında ikiyüzlüler ve şehir ahalisi arasında da ikiyüzlülükte zirveleşenler var.[4] Sen onları tanımıyorsun, (ama) Biz tanıyoruz. Onlara (bu dünyada) iki kat azap çektireceğiz,[5] (bu hayatın) sonunda ise korkunç bir azaba sevk edileceklerdir.

102 Bir de ilkin iyi olan işini, kötü olan ötekisiyle karıştırıp (en sonunda) günahını itiraf eden berikiler var. Allah'ın onların af taleplerini kabul etmesi beklenir; çünkü Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.[6] 103 Onların Allah'a sadâkatlerini ifade için mallarından sunduklarını kabul et; bu sayede, onların temizlenmelerine ve inkişafına yol açmış olursun.[7] Ve onları dua ile destekle; çünkü senin duan, onlar için bir gönül ferahlığıdır:[8] Hem Allah tüm (duaları) işitir ve (kime neyi vereceğini) çok iyi bilir.

104 Bilmiyorlar mı ki[9] Allah, evet yalnızca O'dur kullarının tevbelerini kabul eden; O'na sadâkatlerini ifade için mallarından sunduklarını kabul buyuran da O:[10] hem unutmasınlar ki Allah, tevbeleri hep kabul edendir, merhametiyle muamele edendir!

105 Tekrar[11] de ki: "(Durmayın), değer üretin![12] Nasıl olsa ürettiğiniz değeri Allah görüyor, O'nun Elçisi de, mü'minler de... En sonunda görülemeyeni ve görüneni ayrıntılarıyla Bilen'in huzuruna çıkartılacaksınız: nihayet O size yapıp-ettiklerinizi bir bir haber verecektir."

106 Bir de, durumları Allah'ın takdirine kalmış bir grup insan daha var. Allah isterse onları cezalandırır, isterse onların tevbelerini kabul eder: Zira Allah her şeyi bilir, her takdirinde tam isabet sahibidir.

---

1 Muhacir: İmkanların tükendiği yerden imkanların üretileceği yere göç eden Mekkeli müminler. Ensar: Göçmen din kardeşlerini bağışlarına basıp yardım eden Medineli mü'minler. Muhacir ve Ensar tarihte kalmış olsa da, muhacirlik ve ensarlık İslâm cemaatinin yaşadığı tüm zamanlarda ve mekânlarda var olmayı sürdürecektir.

2 Veya ikinci cümlenin başındaki *vav*'ın "hal" vurgusuyla: "Onlar Allah'tan razı ve memnun olduğu halde Allah da onlardan razı olmuştur." Zira Allah'ın insandan razı olması, insanın Al-

lah'tan razı ve memnun olmasının sonucudur.

3 Mutluluk tatmine, tatmin aklın gelişimine bağlıdır. Gerçek anlamda gelişmiş akıllar, cennetten aşağısıyla tatmin olmazlar.

4 *Meradû*: Şeytan'ın niteliklerinden biri olan *mârid*'le aynı kökten; "İkiyüzlülüğü ileri derecede olan". Bizce bedevi-şehirli karşıtlığı bağlamında, buradaki anlamı "rafine ikiyüzlülük"tür.

5 Hem tüm ikiyüzlülüğü itibar elde etmek için yaptıkları halde onları deşifre ederek itibarlarından etmek; hem de bunun sonucunda elde edebilecekleri tüm dünyevi getirilerden mahrum bırakmak. Yüzü kat kat olanın, çekeceği ceza da kat kat olur; çift yüzlü olanlar, çift kat azaba çarptırılırlar. Biri gerçek yüzlerini sakladıkları, diğeri kendilerine ait olmayan sahte bir yüzle insanları aldattıkları için.

6 Âyet sonlarında gelen *el-esmau'l-husna*'nın iki tür kullanımı vardır: Birincisi *ğafûrun rahîmun* gibi belirsiz form, ikincisi *el-ğafûru'r-rahîm* gibi belirli form. Belirsiz formlar sıfattırlar. Failin zâtını değil vasfını ifade ederler. Yani zâta değil sıfata delalet ederler. İşte bu yüzden belirsiz geldiği yerlerde bu sıfatlar özellikle o niteliklerin kullanıldığı âyet ya da âyetler grubunda anlatılan fiille doğrudan ilişkili olarak anlaşılmalıdırlar. Yani İlahi esmadan mücerret bir isim olarak değil, sonunda geldiği âyette anlatılan olayla bire bir ilişkili bir vasıf olarak. Fakat belirli geldiklerinde yukarıdakinin tersine sıfatlar isme dönüşür. Failin fiilini değil, zâtî özelliğini gösterirler. Sabittirler, zamana ve mekâna delalet etmezler. Bunun delili *huve* zamirine isnat eden hiçbir ismin belirsiz gelmemesidir (Msl: *Huve'l-ğafuru'r-rahîm*) Zira *huve* mutlak Zât'a delalet eder. Bu yüzden O'na isnat eden sıfat, el takısı alarak isme yaklaşır. Bu farkın çeviriye şu ya da bu biçimde yansıması elbet gereklidir. Biz genellikle belirsiz formda kullanılan sıfatları, "tarifsiz bir bağışlayıcı eşsiz bir merhamet kaynağıdır" şeklinde, belirli kullanılan isimleri ise "mutlak bağış sahibidir, sonsuz merhamet kaynağıdır" şeklinde çevirmeye ça-

7 *Sadaka*, etimolojik anlamı "özünde güçlü ve sağlam olmak" olan *sıdk* kökünden türetilmiştir. Yalan'ın zıddıdır (Krş: *Mekâyîs*). Kişinin, bağlılığındaki güç ve dürüstlüğü "sadâkat" ile ifade edilir. Kişinin sadâkatine delil olsun için malından Allah adına çıkardığı miktara da "sadaka" denilmiştir. Burada sözü edilen sadaka, bir mü'minin arınmak amacıyla yılda bir kez vermek zorunda olduğu miktarı belli bir 'sosyal vergi' olan zekâttan daha öte bir şey olsa gerektir. Bu âyetler çerçevesinde yaşanan örnek olaylara, özellikle de Ka'b b. Malik'in tevbesinden sonra malının tümünü sadaka olarak vermek isteyip Hz. Peygamber'in ancak üçte birini kabul edişine bakılırsa (Buhari, *Tefsir* 75), bunun adını rahatlıkla "tevbe sadakası" koyabiliriz (Bkz: 118, not). Zekât'la bu sadaka arasındaki fark şudur: Zekât gönüllü gönülsüz 'fakirin zenginin malındaki hakkı' olarak mecburken, "tevbe sadakası" bırakınız mecbur olmayı, kişinin Allah'a ve Elçisi'ne olan samimiyet (*nasiha*, bkz: 91, not) derecesine göre reddedilme ihtimalini de içinde barındırıyordu. Bir sonraki âyetten açıkça anlaşılıyor ki, kişinin sadakası Allah adına Hz. Peygamber tarafından kabul edilmişse, bu onun tevbesinin de kabulüne 'işaret' sayılmaktadır.

8 *Sekenun* için krş: Âyet 40, not.

9 Yani: Pekala biliyorlar" anlamında (Ebu Müslim'den Râzî).

10 102-104. âyetlerde vahiy seçip ayırmayı (temyiz) öğretiyor: Hata edip tevbe edenler, etmeyenler. Etmeyenler de kendi içlerinde ikiye ayrılıyor: hata edip hatasını sahte bir özür ve yalandan bir mazeretle kapatmaya kalkan nazik münafıklar ve buna bile ihtiyaç duymayan kaba-bedevi münafıklar...

11 Buradaki *ve* bağlacına verilebilecek tek doğru karşılıktır. Çünkü bu âyet, ilk iki kelimesi dışında 94. âyetin bir bölümünün aynen tekrarıdır.

12 İman ağacının verimliliği ürettiği eylemle isbat edilir.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ
الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ
وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ ۝ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى
التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ
يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ۝ أَفَمَنْ
أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ
مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي
نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝ لَا يَزَالُ
بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ
وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا
بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝

mek, inananlar arasına ayrılık sokmak ve öteden beri Allah ve O'nun Elçisi'ne savaş açan kimseler adına gözetleme yapmak amacıyla ibadethane inşa edenler var.[1] Üstelik onlar, "Amacımız daha güzelini ortaya koymaktır" diye ısrarla yemin ederler; ama Allah şahittir ki onlar, kesinlikle yalancıdırlar: **108** Asla orada ibadete durayım deme![2]

(Beri yanda) ilk günden beri Allah kaygısı üzerine inşa edilmiş olan bir ibadethane daha var; ibadete durmana en lâyık olan da burasıdır. Burası, arınıp tertemiz olmak için can atan adamların yeridir: zira Allah itina ile temizlenen kimseleri[3] pek sever.

109 Şimdi, (hayat) binasını Allah kaygısı ve rızası temelleri üzere inşa eden kimse mi daha iyidir; ya yoksa binasını suyun altını oyduğu kırılgan bir yar üzerine yapıp, sonunda da onunla birlikte Cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi?[4]

Allah, zulmü içselleştiren bir toplumu asla doğru yola yöneltmez. **110** Yüreklerindeki kuşku[5] (uçurumu) üzerine inşa ettikleri (hayat) binası, ancak yüreklerini paramparça edinceye kadar dayanacaktır.[6] Allah, hem (onların bu halini) bilen, hem de hikmeti gereği (buna izin veren)dir.

111 Kuşku yok ki Allah yolunda çarpışan, öldüren ve öldürülen mü'minlerden Allah, karşılığında Cennet vaad ederek mallarını ve canlarını satın almıştır.[7] Bu Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da gerçekleştirmeyi üstlendiği[8] bir vaaddir: hem, sözüne Allah'tan daha sadık kim olabilir ki?

Öyleyse sevinin O'nunla böyle bir alışveriş yaptığınız için; bu, işte budur muhteşem mutluluk!

---

1 Zımnen: Mekânlar değerlerini sizin ona verdiğiniz isimlerden değil, kullanım amaçlarından alırlar. Mescid-i Dırar'ı inşa edenlerin başında Hazrecli papaz Ebu Amir vardı. Birkaç düzine taraftarıyla Müslümanlar aleyhine yoğun bir faaliyet yürütüyordu. Uhud'da mü'minlere karşı müşriklerin safında savaştı. Kaybedince Suriye'ye kaçtı ve oradan Medine'deki münafıkları örgütledi. Onlara Kuba yakınlarında bir mescid inşa etme talimatı verdi. Bu görünüşte mescid, gerçekte münafıkların karargahı idi. Başarılı olamayınca Bizans imparatorunu Medine üzerine kışkırttı, Tebük'ten sonra öldü.

2 Bu uyarı boşuna değil. Çünkü Rasulullah'ı mescidlerine davet etmişlerdi. Amaçları o fesat yuvasını meşrulaştırmaktı. Vahiy bu uyarıyı yapmasaydı peygamber bu davete icabet edebilirdi. Ama bu, oranın fesat yuvası oluş gerçeğini değiştirmezdi.

3 *Âyet* öncelikle mânevi arınmayı ifade eder. Bununla birlikte maddî temizliğe de işaret eder. Nitekim Efendimiz Allah'ın övgüsüne mazhar olan Medinelilere nasıl temizlendiklerini sorunca, onlar abdesti ve guslü söylemişlerdi. Efendimiz âyetteki mübalağa kipini delil göstererek "Bunları hepimiz yapıyoruz, sadece sizin yaptığınız daha özel ne var?" diye sorunca tuvalette suyla temizlendiklerini söylemişler, "İşte (gerçek sebep) bu!" demiş; ashabına yönelerek "Hepiniz öyle yapın!" buyurmuştur (İbn Ebi Hatim ve İbn Mace).

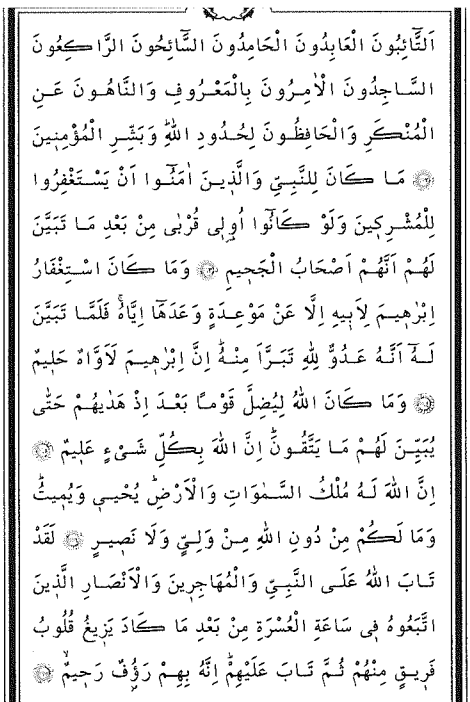
4 Zımnen: Ürettiğiniz iyi amellerin miktarından daha önemli olan, o amelleri hangi temeller (niyetler ve tasavvur) üzerine bina ettiğinizdir. *Curuf*, sel suyunun altını oyup dayanaksız bıraktığı yar. Hâr ise, bu nitelikte bir yarın kırılganlık hali. Bu edebi değeri yüksek benzetme, insan davranışlarını da tıpkı binalar gibi "temelli" ve "temelsiz" şeklinde ikiye ayırıyor. Sorumluluk ahlâkı üzerine inşa edilmiş bir vicdanın eseri değilse, o kişiden sadır olan iyiyi temelsiz sayıyor. Temelsiz iyilikler ise hasbi değil hesabi, erdeme değil çıkara dayalı oluyor.

5 *Rîbe*'nin türetildiği *rayb* "kuşku" anlamına gelir. Benzer mânadaki (fakat aynı değil) *şekk*'ten daha kapsamlıdır. *Şekk*, *yakîn*'in karşıtı olarak kullanılır (Bir karşılaştırma için bkz: 34:54, not). Fakat *rayb*, "korkuyu" da içeren bir kuşkudur. İbn Fâris, *rîbe*'nin bu anlamını delillendirirken, umduğunu elde edememe ya da kuşkusunda haksız çıkma korkusuna dikkat çeker (*Mekâyîs*). Bu âyette, ikiyüzlünün tüm amellerini tam da böyle bir "korkulu kuşku" temeli üzerine bina ettiği sembolik bir dille anlatılıyor. Bu, "Ya yıkılırsa?" korkusu...

6 Bir önceki âyette yapılan benzetmenin zorunlu sonucunun, ancak böyle bir tercümeyle hedef dile aktarılabileceği kanısındayız.

7 Profan ticaret dilinin, iman alanına taşınmasına harika bir örnek. Zımnen: Anlamsız bir hayattan anlamlı bir ölüm bin kat yeğdir. Zira Allah yolunda ölmek, ölmemeyi bilmektir.

8 Burada bir zamirle Allah'a atfen kullanılan *'alâ* edatının Kur'an'daki genel kullanımı hakkında bkz: 15:41, not.

اَلتَّآئِبُوْنَ الْعَابِدُوْنَ الْحَامِدُوْنَ السَّآئِحُوْنَ الرَّاكِعُوْنَ
السَّاجِدُوْنَ الْاٰمِرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَالنَّاهُوْنَ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ
۞ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ يَّسْتَغْفِرُوْا
لِلْمُشْرِكِيْنَ وَلَوْ كَانُوْٓا اُولِيْ قُرْبٰى مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ
لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ۞ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ
اِبْرٰهِيْمَ لِاَبِيْهِ اِلَّا عَنْ مَّوْعِدَةٍ وَّعَدَهَآ اِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ
لَهٗٓ اَنَّهٗ عَدُوٌّ لِّلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ لَاَوَّاهٌ حَلِيْمٌ
۞ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًاۢ بَعْدَ اِذْ هَدٰىهُمْ حَتّٰى
يُبَيِّنَ لَهُمْ مَّا يَتَّقُوْنَ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۞
اِنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ
وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ۞ لَقَدْ
تَّابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ الَّذِيْنَ
اتَّبَعُوْهُ فِيْ سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْۢ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيْغُ قُلُوْبُ
فَرِيْقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ اِنَّهٗ بِهِمْ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۞

men tüm varlığıyla O'na yönelenlerin,[1] yalnız O'na kulluk edenlerin, övgülerin tamamını sadece O'na hasredenlerin,[2] seyyah olup O'nun rızasının peşine düşenlerin,[3] yalnızca onun önünde eğilip, sadece onun huzurunda yere kapananların, iyi ve doğru olanı önerip kötü ve yanlış olandan alıkoyanların ve Allah'ın koyduğu sınırları kesintisiz koruyanların (mutluluğudur).[4]

O halde, (bu evsaftaki) tüm mü'minleri müjdele.

113 (KÜFRE saplanarak ölenlerin) cehennemlik olduğu kendilerine açıklandıktan sonra, müşrikler için -isterse yakın akrabalık bağları bulunsun- Allah'tan af dilemek, ne Peygamber'e ne de iman eden kimselere hiç yakışık almaz.[5] **114** İbrahim'in babası için Allah'tan af dilemesinin nedeni, yalnızca berikinin diğerine (hayattayken) verdiği bir söze dayanıyordu.[6] Fakat, diğerinin Allah düşmanı olduğu onun için kesinlik kazanınca ondan hemen el çekti. Zaten İbrahim çok yufka yürekli, yumuşak huylu biriydi.[7]

115 Hem Allah hiç bir topluluğu, -(akıl, fıtrat ve irade ile) doğru yolu gösterdikten sonra (bile)- korunup sakınacakları şeyleri kendilerine bütünüyle açıklamadıktan sonra sapıklıkla suçlamaz. Elbette her şeyi bilen sadece Allah'tır.

116 (Ve) elbette göklerin ve yerin hakimiyeti yalnızca Allah'a aittir: Hayatı da ölümü de O takdir eder. Sonuçta sizin için Allah dışında ne bir yâr, ne de bir yardımcı var.

117 DOĞRUSU şu ki: Allah, Peygamber'e, imkanların tükendiği yerden imkanların üretileceği yere göç edenlere, zorluk demlerinde kendi imkanlarını onlarla paylaşan Din Yardımcıları'na, üstelik içlerinden bir kısmının kalbinin kaymaya yüz tuttuğu bir durumun ardından, rahmet ve bağışıyla yöneldi. Evet,[8] onların tevbelerini kabul etti; çünkü O'nun sınırsız şefkat ve merhameti, onları da kuşatır.

---

1 Çevirimizin gerekçesi *et-tâibûn*'un açılımıdır (Bkz: Taberî).

2 "Tüm varlığıyla", "yalnız", "tamamını", "durmadan dinlenmeden" gibi pekiştirme ve en'li ifadeleri parantez içine almadık. Çünkü, kaynak dile ait sözcüklerin başındaki "el" takılarının, "tahsis, istiğrak, ahd" gibi muhtelif vurguları hedef dile yansıtıldığında, zorunlu olarak bu mânalar elde edilmektedir.

3 *es-Saihûn*, "seyahat edenler, gezginler" mâna-

sına gelir. Birinci ve ikinci kuşaktan nakledilen haberlere baktığımızda, bu kelimenin lafzi anlamıyla değil mecazi anlamıyla ele alınıp *es-sâimûn* (oruç tutanlar) şeklinde anlaşıldığını görüyoruz. Buna göre, oruç tutan insan yemeden, içmeden ve şehvetten ayrılıp mânevi bir seyahate çıktığı için böyle isimlendirilmiştir (Taberî ve Râzî). Hatta İbn Abbas'a atfedilen bir haberde, Kur'an'daki tüm *es-seyâha* kökünden türetilen sözcüklerin *es-sıyam* olarak anlaşılması gerektiği dile getirilir. Fakat âyetteki *el-'âbidûn* oruç tutmayı da kapsar. Râzî, bundan farklı olarak iki görüş daha aktarır: birincisi, yine ilk kuşaktan bazı isimlere atfedilen "ilim yolunda seyahat edenler" anlamı, ikincisi ise Ebu Müslim'in kelimenin lafzî anlamı olan seyahatı esas alarak verdiği "Allah yolunca cihad için sefere çıkma" anlamı. Biz kelimeyi mecaza hamleden görüşe uyduk, fakat ait olduğu bağlama daha uygun olan daha farklı bir mecazi anlamı tercih ettik.

4 Baştaki ve sondaki parantez içi ibareler, bu âyetin anlamını bir önceki âyete eklemleyen Taberî'nin tercihi göz önüne alınarak konulmuştur.

5 Bu âyetin Allah Rasulü'nün amcası hakkında indiği rivayetleri vardır. Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber amcasına imanı telkin emiş, amca bu telkinlere olumlu cevap vermemiştir. Bunun üzerine Allah Rasulü onun için af dileme konusunda Rabbinden izin istemiş ve bu pasajla sözkonusu izin talebi reddedilmiştir (Buhari, *Tefsir*, 9; Müslim, *İman* 39). Amcanın peygaberliğin 9. yılında vefat ettiği, Tevbe sûresinin ise Nebi'nin irtihaline yakın bir tarihte indiği hatırlanacak olursa burada bir zaman problemi vardır. Muhtemelen bu âyetler inince kadar Allah Rasulü amcasına dua etmeyi sürdürmüşür. Bu âyetle Hz. Peygamber'in annesine dua etme izninin reddedildiği rivayeti arasında ilişki kuranlar da omuştur. Fakat Şevkani'nin dediği gibi bu rivayet zayıftır (Fethu'l-Kadir). Pasajın vermek istediği mesaj şudur: Tevhid üzerinde ne kadar titizlenseniz yine de azdır. Zira işin sırrı tevhiddedir ve orada küçük bir sapmaya izin vermek, akidede telafisi zor tahribata yol açabilir.

6 Bkz: 60:4, not 12.

7 İman etmeden ölmüş bir babaya, peygamber oğlun dua etmesi yasaklanıyor.

8 *Summe* edatına, bu tür tekrarlarda verilebilecek en doğru karşılık bu olsa gerektir.

118 Yine geri kalan üç kişiye de (Allah, şefkat ve merhametiyle yöneldi).[1] O kadar ki, olanca genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmiş, dahası vicdanları da kendilerini sıkıştırmıştı; sonunda yalnız Allah'tan başka sığınak olmadığını anladılar. Ardından O da onlara rahmetiyle yöneldi ki, onlar af dilemek için Kendisine dönsünler: İyi bilin ki Allah, evet yalnızca O'dur tevbeleri kabul eden, rahmetiyle muamele eden!

119 SİZ ey iman edenler! Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varın ve dürüst kimselerle birlikte olun![2]

120 (Peygamber) şehrinin halkına ve çevresindeki bedevilere, ne Allah'ın Elçisi'nden geriye kalmak, ne de kendi canlarını onunkinden fazla sakınmak yaraşır.[3] Şöyle ki; ne zaman onların başına Allah yolunda bir susuzluk, yorgunluk ve şiddetli açlık gelse; ne zaman inkâra gömülenleri öfkelendiren bir hamle yapsalar ve ne zaman mukadder olan sonuca düşman eliyle ulaşsalar; mutlaka bu onların lehine üretilmiş bir değer olarak yazılmaktadır: Elbette Allah iyilerin hakkını zayi edecek değildir.[4]

121 Yine onlar, az ya da çok Allah yolunda her ne harcamışlar ve hangi vadide ne yol almışlarsa, Allah'ın onları yaptıklarından dolayı en güzel bir biçimde ödüllendirmesi için, elbet o da onların lehine

وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتّٰى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ
الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ
لَا مَلْجَأَ مِنَ اللّٰهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ
اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا
اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ
وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ
وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ
ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَئُونَ
مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ
لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ
﴿١٢٠﴾ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ
وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا
نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ
وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

kayda geçirilmektedir.

122 Fakat, (yeni) mü'minlerin (dini öğrenmek için) cumhur cemaat yola koyulmaları doğru olmaz; onlar arasından her gruptan birileri (Medine'ye doğru) yola çıkmalı, dinde derin bir anlayış ve ilim elde etmek için (orada) çaba harcamalı[5] ve kendi toplumları arasına geri döndükleri zaman da, onları uyarmalı değil mi;[6] belki de böylece (ileride doğacak) birtakım mahzurlar (önceden) engellenmiş olur.[7]

---

1 Sûreye adını veren bu âyette atıf yapılan üç kişi Ka'b b. Malik, Merare b. Rebi' ve Hilal b. Ümeyye'dir. Bunların "üç kişi" değil de, 41. âyetten buraya kadar hikayeleri anlatılan seferden geri kalan "üç gurup" olduğu düşünülebilirse de, 85, 87, 93 ve 94. gibi âyetler buna engel teşkil etmektedir. Bir şair olan Ka'b'ın başından geçenler özetle şöyle: Allah Rasulü seferden dönünce ayağının tozuyla mescidde iki rekat namaz kıldıktan sonra Ka'b'ı görüp neden katılmadığını sorar. Allah'ı aldatamayacağına inandığı için mazeretinin olmadığını, nefsine ağır geldiği için sefere katılmadığını söyler. Allah Rasulü "Allah senin hakkında hüküm verinceye kadar bekle" der. O günden sonra iki arkadaşıyla birlikte tecrit olunurlar. Namazları Nebi'nin ar-

dında kılar, selam verir, selamımı acaba alıyor mu diye Hz. Peygamber'in dudaklarının kımıldayıp kımıldamadığına bakar. İçinden keşke kımıldasa diye dua eder. Tecrit daha da sıkılaşır. Ve bu durum tevbesi kabul oluncaya kadar sürer (Taberî). Tevbesine sadâkatin bir şahidi olarak malını tasadduk eder (Buhârî, *Tefsir* 75).

2 Veya *mine's-sâdıkîn* okunuşuna dayanarak: "Dürüst kimselerden olun!" (*Keşşâf*). Fakat genelin okuyuşu olan *me'a's-sâdıkîn*, çok daha kapsamlıdır. Sadık olmak imana sadâkatin ön şartıdır. Dürüstlerle beraber olma emri ise, hem çevrenin önemine, hem de iyilik hareketinin örgütlü hale getirilmesine işaret eder.

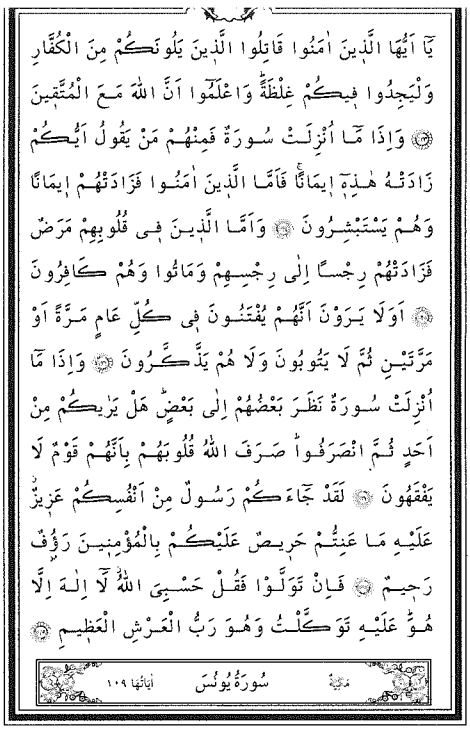
3 Zımnen: Canı ölümden sakınmak gerekseydi, o can 'alemlere rahmet' olanın canı olurdu.

4 Zımnen: Allah'a iman, Allah'a güvendir. el-Mü'min olan Allah'a mü'min olan kul gerektir. Allah kula güvenmiş, nimeti peşin verip şükrü vâdeli kabul etmiştir. Kul da Allah'ın bu güvenini kazanmak için kulluğu peşin yapıp ecrini daha sonra almayı canı gönülden kabullenmelidir.

5 Bu âyet, savaşta ya da barışta, eğitim ve öğrenimin toplumsal bir vecibe olduğunu, bu vecibenin toplumun üzerinden bu sorumluluğu birilerinin yerine getirmesiyle kalkacağını beyan eder. Kur'an bu çağrıyı "veri, data ve malumat" sahibi olmak için değil, "dinde tefakkuh sahibi olmak için" yapmaktadır. İlki "fıkıh tahsil etmeye", ikincisi "bilgiyi elde etme, üretme ve iletmenin amacına dair derin bir bilinç kazanmaya" tekabül eder. Kişi insanların kurallar için değil, kuralların insanlar için olduğunu ancak bu tefakkuh sayesinde öğrenir. Hz. İsa'nın dilinde bu hakikat "insan sebt günü için değil, sebt günü insan içindir" şeklinde ifadesini bulmuştu (Markos 2:27-28). Zira Yahudileşen İsrâiloğulları tefakkuhsuz bir fıkıh tahsil ettikleri için, Cumartesi günü biri kuyuya düşse onu çıkarmamayı dindarlık sayıyorlardı. "Dinde tefakkuh sahibi olmanın" tam açılımı şudur: "azim ve gayretle tüm melekelerini kullanarak insanın Allah'a neden borçlu olduğunun bilincine varsınlar ve gereğini yapsınlar diye..." İnsan ancak bu bilinç sayesinde Allah'ın hakkını teslim etmek için Allah'a kayıtsız şartsız teslim olur.

6 Veya söz konusu olanın Medine'ye gelenler değil de, Medine'den çıkanlar olduğu varsayımından hareketle: "mü'minlerin topyekun (savaş için) sefere çıkmaları doğru olmaz; onlar arasından her guruptan birileri sefere çıkmamalı, dinde derin bir anlayış ve ilim elde etmek için (şehirde kalıp) çaba harcamalı ve gidenler döndükleri zaman da toplumlarını uyarmalı değil mi?" Bu alternatif mâna, âyeti sonrasındaki 123. âyete göre anlamanın bir sonucudur. Bu sonuç Âl-i İmran 104 ile de uyumludur. Fakat tercihimiz, bu âyeti öncesine nisbetle anlamaya dayanır. Bu durumda, buradaki "sefer" ile yeni Müslüman olan kabilelerin akın akın Medine'ye gelmelerinin kastedildiği sonucuna varırız. Nüzûl ortamı da, bu tercihimizi teyit eder. Zira bu âyetlerin indiği 9. yıl, Kur'ani davetin bölgede hızla kabul gördüğü, İslâm'ı seçen kabilelerin kitle halinde Medine'ye akın ettiği bir dönemdir. Bu teveccüh hem ev sahipleri hem misafirler açısından "birtakım mahzurlara" yol açmaktaydı. Bu yüzden âyet Medine'ye akın edenlerden "cumhur cemaat" gelmemelerini istemekte, içlerinden cins kafaları (tefakkuh sahipleri) seçip dini öğrenmek için göndermelerinin daha şık olacağını ifade etmektedir.

7 *Leallehum yahzerûn* ibaresinin zorunlu açılımı.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قَٰتِلُوا۟ ٱلَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ ٱلْكُفَّارِ
وَلْيَجِدُوا۟ فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ
۝ وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ
زَادَتْهُ هَٰذِٓهِ إِيمَٰنًا ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَزَادَتْهُمْ إِيمَٰنًا
وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ۝ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ
فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ كَٰفِرُونَ
۝ أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِى كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ
مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ۝ وَإِذَا مَآ
أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَىٰكُم مِّنْ
أَحَدٍ ثُمَّ ٱنصَرَفُوا۟ ۚ صَرَفَ ٱللَّهُ قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا
يَفْقَهُونَ ۝ لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ
عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ
رَّحِيمٌ ۝ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَقُلْ حَسْبِىَ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا
هُوَ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَهُوَ رَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ۝

سُورَةُ يُونُسَ — آياتها ١٠٩ — مكية

ler arasından size en yakın (tehdit) oluşturanlara karşı savaşın![1] Ve sizin şahsınızda sert bir direnişe şahit olsunlar. Hem şunu iyi bilin ki, Allah sorumlu davrananların yanındadır.

124 NE zaman Kur'an'dan bir bölüm indirilse, hemen onlardan birileri: "Bu hanginizin imanını artırdı?" derler.[2]

Hani iman edenler var ya: bu onların imanlarını tabii ki artırmıştır; ve elbet onlar bunun sevincini ve müjdesini paylaşırlar.[3] **125** Bir de kalpleri hastalıklı kimseler var; ve bu onların çirkefliklerinin katmerlenmesine yol açmıştır; en sonunda onlar, (boğazlarına kadar gömüldükleri inkârda) kâfir olarak ölüp gidecekler.

126 Görmüyorlar mı ki her yıl bir ya da iki kez skandala konu oluyorlar, sonra da ne tevbe ediyorlar ne de ders alıyorlar![4] **127** Bir de, ne zaman bir sûre indirilse; "Sizi görecek biri mi var ki?!"[5] (der gibi) birbirlerine bakıyorlar, peşinden de dönüp gidiyorlar.

Allah onların kalplerini (haktan) döndürmüştür; çünkü onlar anlayışsız bir topluluktur.

128 DOĞRUSU (ey insanlık)! Size kendi türünüzden bir Elçi gelmiştir:[6] sizin kurtuluşu olmayan ebedi bir belâya çarptırılmanız onun çok zoruna gider,[7] o sizin üzerinize titrer: mü'minlere karşı şefkat pınarı, merhamet abidesidir.

129 (Bu gerçek ortadayken) yine de onlar yüz çevirirlerse, de ki: "Allah bana yeter, O'ndan başka ilâh yok, ben hep O'na güvenmişimdir; çünkü O en yüce hükümranlık makamının Rabbidir!"

---

1 *Yelunekum*, "size yakın olan" demektir. Bu ibare, yakın ve açık tehlikeyi ifade eder. Bu yakınlık hem fiziki hem de mânevi tehlikeyi kapsar. Tehdit ve tehlikede öncelik sıralamasını doğru yapmaya delalet eder.

2 Kur'an, kurucu neslin imanının hem sebebi, hem takviyesiydi. Vahyi Allah'ın insana olan umudunun bir ifadesi olarak gördükleri için, vahyin artması umutlarını ve güvenlerini artırıyordu.

3 *Yestebşirûn*, hem "müjde" hem "sevinç" ifade eder. Vahyin devam etmesi onlar için bir müjde ve sevinç kaynağı oluyordu. Ümmü Eymen'i, ancak bu âyeti anladığımızda anlayabiliriz: "Nebi'nin vefatından sonra Ebubekir Ömer'e "Haydi Rasulullah'ın sağlığında ziyaret ettiği gibi, biz de Ümmü Eymen'i ziyarete gidelim" der. Onun yanına vardıklarında Ümmü Eymen ağlamaya başlar. (Onun Nebi'nin vefatına ağladığını sanarak) "Niçin ağlıyorsun? Bil-

miyor musun ki Allah'ın katında olan Allah Rasulü için daha hayırlıdır" derler. "Ben bunu bilmediğim için ağlıyor değilim; asıl ben semadan vahyin inişi kesildi de, ona ağlıyorum" der. Bunun üzerine Ebubekir ile Ömer de ağlamaya başlarlar" (Müslim).

4 Lafzen: "fitne çıkarıyorlar" ya da "fitneye düşürülüyorlar". Geleneksel tefsirlerde bu "imtihan" olarak anlaşılmıştır (Taberî). Gerçek bir çok anlamlı kelime olan *fitne*, bizce burada "sınanmaktan" daha çok "tongaya düşmek", "açık vermek", "skandala konu olmak" anlamlarında kullanılmıştır (9:49, not). Mukatil'den nakledilen buna benzer bir görüş de mevcuttur (Râzî).

5 Nifak'ın en temelinde her şeyi gören bir Allah tasavvurunun olmayışı yatar.

6 *Min enfusikum*; lafzen "sizin içinizden". Bu ibarenin en geniş anlamı, "melek ya da olağanüstü yetilere sahip biri değil, sizden, sizin gibi insan bir peygamber" demektir. Bunu 18:110 ve 41:6 da destekler. Kimi rivayetlerin bazı seçkin isimlere dayandırdığı *min enfesikum* (sizin en iyinizi) okuyuşu, "duygusal" bir okuyuş olsa gerektir.

7 *'Anittum*, "zorlayarak kırma, tahrip etme" anlamındaki *'anete*'den türetilmiştir. Kur'an'da kullanıldığı beş yerde de "insanın kurtulması imkansız bir belânın ortasına düşmesini, köşeye sıkışmışlığı" ifade eder (Zemahşerî ve Râğıb). Burada, insanın sapma ve inkârından dolayı ebedi mutluluğu kaybetmesine tekabül eder. Peygamber'e ağır gelen de işte budur. Zira o "alemlere", yani insanlığın tümüne rahmetti. Ömrünün sonunda şöyle dua ediyordu: "Ya Rab! Muhammed de bir insandır! Her insan gibi o da kızıp öfkelenebilir! Kime kızmış ya da beddua etmişsem, onu o kişi hakkında bir ecir, bir rahmet, bir dua kıl!" (Müslim, *Birr* 45/25).

Sûre adını 98. âyetinden alır. Yûnus peygamber (MÖ. 860-784) bir Asur kenti olan Ninova'ya gönderilmiştir. Tefsirlerde ve rivayetlerde bu adla yer almıştır. Sâffât'ta Yûnus kavmi daha fazla yer almasına rağmen bu adı almamıştır. Bunun gerekçesi sûreye adını veren âyette saklıdır: "Yûnus'un kavmi dışında (azabı hak ettikten sonra) iman edip de imanının gününü gören başka hiçbir ülke olmadı". Sûrede Yûnus kıssasından önce dört peygamberin kıssası daha yer almasına rağmen sûrenin bu adı alması, peygamberler tarihindeki bu istisnai durumundan dolayı olsa gerektir. Mushaf'ta arka arkaya gelen üç sûrelik *Elif-Lâm-Râ* ailesinin ilkidir. İlk nesillerin dilinde başlangıç harfleri aynı olan sûre grupları "aile" olarak anılırdı (Msl: *Hâ-Mîm ailesi* gibi).

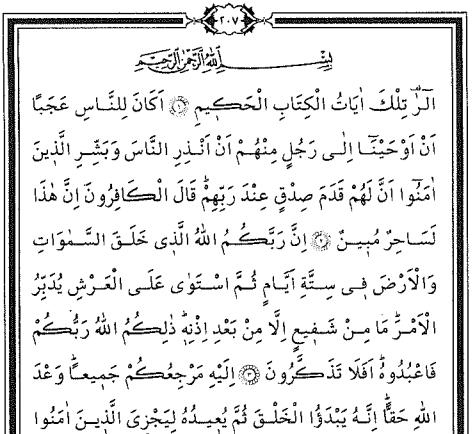
Sure Mekke'de inmiştir. Boykot dönemi sonrasına gelen peygamberliğin 10. yılına yerleştirilebilir. Sûrenin, içerik, üslûp ve biçimi bunu teyit eder. Vahyin nüzûl süreci üzerine fikir beyan eden eski-yeni tüm otoritelere göre (Suyuti, Blachére, Bazergan) de bu böyledir. İçerisinden bir kaç âyetin Medine'de indiği rivayetlerini, 6. sûrenin girişinde tatbik ettiğimiz kriterler doğrulamaz. Bu tür yaklaşımlar, kitap ehline dair âyetlerin sadece Medine dönemine ait olduğu yolundaki ön kabulden kaynaklansa gerektir. İlk tertiplerde sûre İsrâ-Hûd arasında yer almaktadır. Üslûp açısından sûre, belagatı önceleyen Mekke tarzı sûrelerle anlamı önceleyen Medine tarzı sûreler arasında orta bir formu temsil etmektedir.

Surenin konusu ilâhî rehberlik ve bu rehberliği reddedenlerdir. *Elâ* tembih edatının en çok geçtiği sûrelerden biridir. Bu da sûrenin uyarı levhası olma niteliğini gösterir.

Mukatta'ât ile başlayan sûrelerin genelinde olduğu gibi bu sûre de vahye atıfla başlar. Kavli âyetler, fiili âyetleri anlatır. Allah'ın hakikatin kaynağı ve ölçüsü olduğu dile getirilir ve sorulur: "..hakikati çıkarsanız, geriye sapıklıktan başka ne kalır?" (32). Âhireti inkârın temelinde mânevi körlüğün yattığı dile getirilir. Hakikati yalanlama problemi, yanlış anlama probleminin sonucudur (39).

Sure, ilâhî rehberliğin peygamberler eliyle geldiğini Hz. Nûh, Hz. Musa ve Hz. Yûnus örneği üzerinden aktarır. Musa kıssasında en dikkat çeken nokta, evlerin insana istikamet açısı veren birer "karargah" hâline getirilmesi talimatıdır (87). Bu, "Firavun'un zulmü anaların rahmine kadar uzanmışsa, orada yapılacak ne kalmıştır?" sorusuna cevap niteliğindedir.

Sure insanların kaderini eylemlerinin belirlediğini ifade eden bir pasajla son bulur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيمِ ۝ اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا
اَنْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ
اٰمَنُوٓا اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ قَالَ الْكٰفِرُونَ اِنَّ هٰذَا
لَسٰحِرٌ مُبِينٌ ۝ اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ
الْاَمْرَ ۗ مَا مِنْ شَفِيعٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِهٖ ۗ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُ ۗ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۝ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۗ وَعْدَ
اللّٰهِ حَقًّا ۗ اِنَّهٗ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهٗ لِيَجْزِىَ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ بِالْقِسْطِ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ
حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ۝ هُوَ الَّذِى جَعَلَ
الشَّمْسَ ضِيَآءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهٗ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ
السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۗ مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ ۗ يُفَصِّلُ
الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝ اِنَّ فِى اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيٰتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ ۝

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Râ*![1]

İŞTE BUNLAR, her hükmünde tam isabet kaydeden ilâhî kelamın âyetleridir.[2]

2 Ne yani, kendi aralarından bir kişiye "İnsanları uyar; ve Rableri katındaki şeref, itibar ve dürüstlük (yarışında) iman edenlerin diğer herkesten öne geçtiğini müjdele!" diye vahyetmemiz insanların garibine mi gitti?[3]

Küfre gömülüp gidenler (bir de utanmadan) "Dikkat edin! Bu var ya bu, düpedüz bir sihirbazdır!"[4] dediler.

3 KUŞKUSUZ sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı devrede yaratan;[5] ve sınırsız güç ve kudret makamına kurulup varlığı yöneten Allah'tır:[6] O'nun izni olmadan kimse şefaatçi olamaz.[7]

İşte bu (niteliklere sahip) olan Allah'tır sizin Rabbiniz; artık yalnız O'na kulluk edin:[8] Hâlâ öğüt almayacak mısınız?

4 Hepinizin dönüşü O'nadır; (bu) Allah'ın gerçekleşmesi kaçınılmaz vaadidir. Çünkü O, insanı yaratmaya başladıktan sonra onun yaratılışını sürdürüyor ki; iman edip de ıslah edici iyi şeyler yapanları hak ettiklerinden fazlasıyla[9] ödüllendirsin. İnkârda ısrar edenlere gelince: inkârda direnişleri nedeniyle, yudum yudum içecekleri kavurucu bir pişmanlık[10] ve can yakıcı bir azap onları bekleyecek.

5 Güneşi aydınlığın kaynağı ve ayı ışık yansıtıcı yapan;[11] yılların sayısını ve hesabı(nı) bilesiniz diye ona evreler takdir eden O'dur. Bunu başka değil, mutlak hakikate (bir atıf olsun) için halk eden Allah, bilmek isteyen bir toplum için varlık âyetlerini[12] ayrıntılı olarak açıklıyor. 6 Çünkü gecenin ve gündüzün birbiri ardınca gelişi ve Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı her şey, sorumluluk bilinci taşıyan bir toplum için hakikate yapılmış birer atıftır.[13]

---

1 Mânası konusunda sözün tükenmeyeceği bu harfler, Hz. Peygamber'in aldığı vahyi tek bir harfini dahi zayi etmeden ilettiğinin lafzi şahidir (Bkz: 68:1, not 1).

oluşuna delalet eder. "İşte bunlar" ile kastedilen bazılarına göre bu âyetler, bazılarına göre de Kur'an'dır (Msl: Zemahşerî ve Taberî). Mütea-

göğüslemektir. *Kâne* nakıs fiilinin olaya delalet etmeyip sadece zamana delalet ettiğini kabul eder de *li'n-nasi*'deki *lam* edatını *kâne*'ye değil de *'aceben*'e ilişkin görürsek, edat *'aceben*'e geçişlilik anlamı verir. Bu durumda anlam şöyle olur: "...insanları acayipleştirdi mi?" Eğer *kâne*'nin haberi olarak *'aceben*'i, ismi olarak da *evhayna*'yı alırsak, o zaman da anlam şöyle olur: "...diye insanlara vahyetmiş olmamız bir gariplik midir?"

4 Parantez içi açıklamanın, bağlaçsız ve edatsız bir şekilde yukarıdaki cümlelerin peşinden gelen bu ibarenin zımni vurgusu olduğunu düşünüyoruz. İnkârcı Mekkeliler, aralarında yaşayan ve ittifakla *el-emin* (güvenilir kişi) adını verdikleri Peygamber'in geçmiş hayatından sihri andıran bir tek örnek gösterememişlerdir. Hz. Peygamber'e "sihirbaz" iftirasını atanların gösterebildikleri tek gerekçe "O kişiyle ebeveyninin, akrabasının, kavminin arasını ayırıyor" şeklindeydi (İbn Hişam, *es-Sîra* II, 132). 19. âyetin, bu ithama îmâ yoluyla cevap verdiğini düşünebiliriz. Söz konusu 19. âyet, aynı anne-babadan türeyen insanların farklı görüşlerde olmasının ilâhî yasa gereği olduğunu dile getirerek, müşriklerin Hz. Peygamber'e sihirbaz iftirası atarken getirebildikleri "ebeveynle evladın arasını ayırıyor" delilini çürütüyordu.

5 Lafzen: "altı günde" (Bkz: İbarenin nüzûl sürecinde ilk kullanıldığı 50:38, not 4).

6 Kur'an'da Allah için *siyaset* yerine hep *tedbir* kullanılır. Zira *siyaset* "dikkat ve özen isteyen, dikkat ve özen gösterilmeyince bozulan" vurgusunu taşır. Hakikattir ki Allah'ın buna ihtiyacı yoktur (Krş: *Furûk*, s. 29).

7 Ebu Müslim'e göre *Ma min şefi'in*'deki "tek"in mukabili olan "çift, ikinci" anlamına *şef*'den türetilmiştir. Bu durumda mâna şöyle olur: "Yaratma işinde, O'nun bir destekçisi yoktur". Aynı isim, *illa biiznihi*'yi "varlık, ancak O'nun izninden sonra vücut bulmuştur" şeklinde açıklamıştır (Râzî). Tüm şefaat anlayışları Zümer 44 ve Sebe 23 ışığında tashih edilmelidir (Bkz: kelimenin ilk geçtiği 74:48, not).

8 Mekke putperestlerinin putlarını Allah katında kendilerinin kayırıcıları olarak görmeleriyle alâkalıdır. "Yalnız O'na kulluk edin"; yani, "Yalnız O'ndan kayırma ve yardım dilenin!"

9 *el-Kıst*, yine Kur'an'da kullanılan *el-'adl*'in eşanlamlısı olarak görülemez. Tercihimizin gerekçesi için bkz: 49:9, not.

10 Lafzen: "kavurucu bir içecek". Bu mecazi ifade, öncelikle yürek yakıcı ve vicdanı kavurucu bir pişmanlığa delalet etse gerektir. Râzî bu sûrenin 7. âyetindeki "ateşi" (*en-nâr*) tefsir ederken, ateşin ve yanmanın farklı türlerinden söz eder. Bunlardan birini de "psikolojik ve aklî ateş" diye adlandırır ve bunun hissedilen ateşten daha fazlı yaktığını ifade eder.

11 *Dıyâ'* (*dav'*), Kur'an'da aydınlatan kaynak anlamında kullanılmıştır (Krş: 2:17; 28:71). Dilde ışığın kaynağı için kullanılır. Daha çok işlevsel ve hep maddî anlamdadır. *Nûr* ise, birinciyi de kapsayan ve maddî-mânevi, somut-soyut tüm ışıma ve ışıtma süreç, araç ve hâlleri için kullanılır (*Müfredât*; *Lisân* ve *Mekayîs*). Işığın azına da çoğuna da *nûr* adı verilebilir. Fakat *dav'* sadece nurun çoğuna verilen addır. Bu nedenle güneşe *dav'* denmiştir (*İtkân* III, 232) Ay için kullanıldığında "ışık yansıtıcı" anlamına geldiği kozmik bir hakikattir. Türkçe'de "aydınlık" ve "ışık" birbirlerinin yerine kullanılsalar da (Ş. Sami), birinciyi *diyâ'*, ikinciyi *nûr* karşılığı olarak kullanmayı tercih ettik.

12 Burada açıklananın "vahyî âyetler" değil, güneş ve ay gibi "kozmik âyetler" olduğu anlaşılmaktadır. Kevnî ve kavli olanıyla tüm âyetler, aslında birer "gösterge"dirler; bir asla *delalet eder*, bir hakikati *gösterirler*. Bu âyetlerin gösterdikleri gerçek ise "Mutlak Hakikat" olan Allah'tır. Yukarıdaki çevirimiz, işte bu yaklaşıma dayanmaktadır.

13 Üstteki açıklamaya binaen, *âyât*'ın bu bağlamdaki en uygun karşılığı. Zımnen: Âhirete iman, ahlâkî davranışın garantisidir.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا
وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ ءَايَٰتِنَا غَٰفِلُونَ ۝٧ أُولَٰٓئِكَ
مَأْوَىٰهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝٨ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّٰلِحَٰتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُم بِإِيمَٰنِهِمْ ۖ تَجْرِى
مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَٰرُ فِى جَنَّٰتِ النَّعِيمِ ۝٩ دَعْوَىٰهُمْ فِيهَا
سُبْحَٰنَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَٰمٌ ۚ وَءَاخِرُ دَعْوَىٰهُمْ أَنِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَٰلَمِينَ ۝١٠ وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ
اسْتِعْجَالَهُم بِالْخَيْرِ لَقُضِىَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ ۖ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا
يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِى طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝١١ وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَٰنَ
الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنۢبِهِۦٓ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَآئِمًا ۖ فَلَمَّا كَشَفْنَا
عَنْهُ ضُرَّهُۥ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَآ إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُۥ ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ
لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝١٢ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن
قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا۟ وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَٰتِ وَمَا كَانُوا
لِيُؤْمِنُوا۟ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ۝١٣ ثُمَّ جَعَلْنَٰكُمْ
خَلَٰٓئِفَ فِى الْأَرْضِ مِنۢ بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ۝١٤

7 Şu da bir gerçek ki; bizim huzurumuza çıkmaya yüzü olmayanlar[1] ve dünya hayatıyla yetinip onunla kendilerini tatmin edenler,[2] üstelik (bir de) hakikate yapılmış (söz konusu) atıfları fark edemeyenler var: 8 işleye geldikleri bütün bu şeylerden dolayı onların son durağı ateştir.

9 Ne var ki iman eden ve imana lâyık davranışta bulunanlara gelince: Rableri onları imanları sayesinde,[3] zemininden nehirler çağlayan, nimetlerle dolu Cennetlere ulaşan yola yöneltecektir.[4] 10 Orada onların nidaları[5] "Muhteşemsin ey Allah'ım!" olur; ve kendilerine "Mutluluklar!.." diye mukabele edilir orada. Ardından onların son nidası yankılanır: "elhamdu lillahi Rabbi'l-'alemîn!"[6]

11 EĞER onların nimeti istemede acele ettikleri gibi Allah da insanlar için (hak ettikleri) cezayı[7] vermede acele etseydi, onların sonunu getirecek hüküm hemen infaz edilirdi.[8] Şu hâlde, bizim huzurumuza çıkmaya yüzü olmayanları küstahça taşkınlıkları içerisinde debelenmeye terkederiz.

12 Hem ne zaman insanoğlunun başına bir ziyan gelse, gerek yatarken, gerek otururken ya da ayaktayken (başlar) Biz'e yalvarıp yakarmaya. Biz onu başına gelen ziyandan kurtardığımız zaman ise, sanki kendisine dokunan ziyandan kurtarmamız için Biz'e hiç yalvarmamış gibi (nankörleşir).[9] Değere dönüşebilecek tüm imkanlarını boşa harcayanlara yaptıkları, (işte) böylesine cazip görünür.[10]

13 Doğrusu sizden önceki bir çok nesli de, kötülük odağı olmaya başlayınca yok oluşa mahkûm etmiştik. Oysa ki onlara (da) peygamberleri hakikatin apaçık belgeleriyle gelmişlerdi; fakat onlar inanmamakta direndiler: günaha gömülüp giden toplumu işte böyle cezalandırırız.[11]

14 Daha sonra ise, öncekilerin peşinden sizi (helâk olanların yaşadığı) yerlere[12] mirasçı kıldık ki, nasıl davranacağınızı görüp gözetleyelim.

---

1 Lafzen: "Bize kavuşmayı istemeyenler".

2 Zımnen: İki dünyalılar Allah'ın rızasıyla tatmin olurken (89:27-28), tek dünyalılar ilâhî rıza yerine koyarak tanrılaştırdıkları dünyalıklarla meşgul olmak kişiyi dünyalığa sahip kılar, dünyalıkla tatmin olmak kişiyi dünyalığa ait kılar. Bu sonuncusu felakettin ta kendisidir. Zira servet harika bir köle, berbat bir efendidir.

bkz: 9:80, not 3.

5 Bu bağlamda *da'va*'nın, "dua, övgü, anış, duyuru, çığlık, çağırış" (*Mekâyîs* ve *Lisân*) gibi birden fazla olan çağrışımlarını yansıtabileceğimiz en uygun Türkçe karşılık budur. Bu nidanın her şeyden önce "teşekkürü" çağrıştıran bir "sevinç çığlığı" olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

6 Mânası: "Hamd, bütün âlemlerin Rabb Allah'a mahsustur!" Fâtiha'nın ilk cümlesi, cennete nail olmuş bir bahtiyarın ağzından çıkan ilk cümledir. Bir mü'min bunu her vakit namazının tüm rekatlarında söylemekle, özünde cennete olan özlemini dile getirmiş olmaktadır. Eğer bunu sadece bir dil alışkanlığı olarak söylemeyip yürekten geliyorsa, bu cümleyi söylediği her seferinde cennet duası ediyor demektir. Zira hasret kalbin duasıdır.

7 Lafzen: "Şerri". Burada bahsedilen ceza, kendisinden sonra ibret alınıp tevbe edilemeyecek bir ceza olduğu için "şer" olarak gelmiştir. Kur'an'ın hiçbir yerinde şer Allah'a izafe ve isnat edilmez. Fakat şer Nâs sûresi 4. âyette *vesvasi'l-hannas* olan Şeytan'a izafe edilir. Enbiya sûresi 35. âyette Allah'ın insanı hayır ve şer ile imtihan etmesi, şerrin Allah'a izafe ve isnadı değildir. Şerre Allah tarafından izin verilmesinin gerekçesidir. Bu âyet kötülük ilahı var eden her tür düalizm şirkini red içindir (Bkz: 21:35, not). Burada *ca'l* fiili ile yapılan isnat ise, reddetmek için yapılır (*Ca'l* ve *halk* farkı için bkz: 78:8-9, ilgili notlar). Yani "Eğer.. etseydi, fakat etmedi" mânasındadır. Ve böylece şerrin Allah'a isnat ve izafe edilemezliği kuralı bozulmamış, aksine pekişmiş olur (Bunu teyit için bkz: 3:26; 21:35 ve 72:10, notlar).

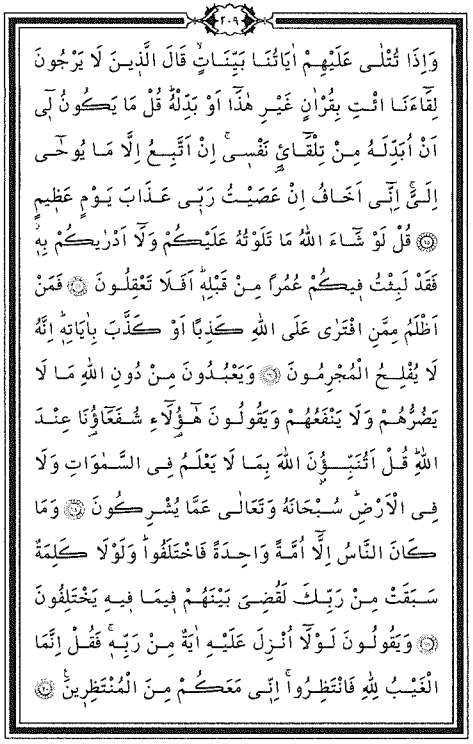
8 Zımnen: Allah ihmal etmez imhal eder, yani süre tanır. Zira "O rahmeti kendisine ilke edinmiştir" (6:12).

9 Emaneti mülkiyet sanmanın doğal sonucu budur. Sahibine ihanet eden akıl kötüyü iyi gösterir.

10 İsrâfın büyüklüğü, kaybedilen imkandan çok imkanı doğru harcamadığı için kaybettiği nimetin büyüklüğüyle ölçülür. Burada kaybedilen Allah rızası ve onun karşılığı olan cennettir. İlahi rızayı ve cenneti kaybedenin kaybını gösterecek bir rakam da yoktur.

11 Tüm muhataplara zımni bir uyarı: Sebepler tekerrür ediyorsa, sonuçların tekerrüründen daha doğal ne olabilir?

12 Buradaki *el-ard*, elbette tüm yeryüzü değil, helâk olan kavimlerin topraklarıdır.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ
لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي
أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ
إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ
﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ
فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾ فَمَنْ
أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا
يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ
اللَّهِ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا
فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾ وَمَا
كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ
﴿١٩﴾ وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا
الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

15 Bir de ne zaman hakikatin apaçık kanıtları olan âyetlerimiz onlara okunsa, huzurumuza çıkacak yüzü olmayan o kimseler derler ki: "Git, bize bundan başka bir hitab[1] getir, ya da onda değişiklik yap!"[2]

(Ey Peygamber)! De ki: "Onu kendime göre değiştirmem olacak şey değil. Ben yalnızca bana vahyedilene uyarım: çünkü ben Rabbime karşı gelecek olursam, korkunç bir Gün'ün azabından korkarım."

16 De ki: "Eğer Allah öyle dileseydi, ben onu size okumazdım; zaten O da onu size göndermezdi. Hem doğrusu şu ki; ondan önce yıllarımı sizin aranızda geçirmişim: bu kadarını olsun düşünemiyor musunuz?"

17 Hem kendi uydurduğu yalanları Allah'a yakıştırandan, ya da O'nun mesajlarını yalanlayandan daha zalim biri olabilir mi?[3] Gerçek şu ki; günaha gömülenler asla iflah olmaz! **18** Bir de Allah'ın peşi sıra kendilerine yararı da zararı da dokunmayan varlıklara[4] kulluk edip de, üstelik "İşte şunlar Allah katında bizim kayırıcılarımızdır" diyenler (iflah olmaz).[5]

De ki: "Yoksa siz Allah'a, göklerde ve yerde bilmediği bir şey var da, onu mu haber veriyorsunuz?" O, sınırsız yüceliği ve aşkın varlığıyla, onların putlaştırdığı her şeyden beridir.

19 [6] İNSANLIK başlangıçta aynı duygu, düşünce ve ideal etrafında toplanmış bir topluluktan oluşuyordu; fakat sonradan ayrı görüşlere saptılar.[7] Ve eğer Rabbin tarafından daha önceden bir yasaya bağlanmamış olsaydı, onların kendi aralarında tartıştıkları konularda (daha başından) hüküm verilip iş bitirilirdi.[8]

20 BİR de diyorlar ki: "Ona Rabbinden mucizevi bir belge gönderilmeli değil miydi?"

Buna karşılık de ki: "Aşkın hakikatler yalnızca Allah'a ait bir alandır:[9] şimdi artık bekleyin (akıbetinizi)! İyi bilin ki, ben de sizinle birlikte bekleyeceğim!"[10]

---

1 Kur'an'ın sözlük mânası için bkz: 25:30, not 10. Burada belirsiz formda gelen Kur'an, isme değil vasfa yakın bir mastar olarak çevrilmelidir. Unutulmaması gereken nokta, "Kur'an" bağlamda "Kur'an" olarak çevirmek anlama problemine yol açacaktır. Çünkü, Hatib'in ve ilk muhatapların bu kelimeye yükledikleri anlamla modern muhatabın zihnindeki kavram-

minin yerine kullanılmaya başlanmıştır. Oysa ki Kur'an, Hatib olan Allah'la muhatab olan insan arasında canlı, aktif ve yaşanan bir diyalogun eseri olarak sözlü bir "*hitab*", Mushaf ise Hz. Peygamber'den sonra vahiy metninin kaydedildiği yazılı bir "kitap"tır. Anlama faaliyetinin ilk ve zorunlu adımı, anlamın kaynağından hedefine taşınırken yolda uğradığı "anlam zafını" asgariye indirmektir. İşte bu yüzden, *kur'ânin* lafzını yalnızca mantukunu değil mefhumunu da iyi yansıttığını düşündüğümüz "hitab" karşılığını kullandık.

2 Müşriklerin bu talebi açıkça gösteriyor ki, onlar mesajını, hedefini ve inşa etmek istedikleri dünyayı çok iyi bildikleri bir Kur'an'a karşı çıktılar. İtirazları Kur'an'ın getirdiği öğretinin özüne, içeriğine yönelikti. Onlar esasen iyi ve kötüyü belirleme yetkisinin ellerinden çıkmasına itiraz ediyorlardı. "Değiştir" demekle, itirazlarının Hz. Muhammed'e değil vahyin kaynağına yönelik olduğunu itiraf ediyorlardı. Bununla zımnen "hayat tarzımıza dokunmayacak bir içeriğe razıyız" demiş oluyorlardı.

3 Hem Müşriklerin yaptığı "kendi üretti" iftirasının cezasını, hem de onların inkârının cezasını hatırlatan bir ifade.

4 Ebu Ubeyde, buradaki *mâ* (şey) ilgi zamirinin *ellezi* (kimse) yerine kullanıldığını söyler (*Mecaz*). Tercihimiz olan "varlıklar" bu ikisini de içermektedir.

5 Bu âyet şefaat (kayırıcılık) inancının müşriklerin şirkinin hem sebebi hem sonucu olduğunu gösterir. Buradaki "kayırıcılık" ile müşriklerin dünyada sahip oldukları refah kastedilmiş olabilir. Bununla âhiretteki kayırıcılık da kastedilmiş olabilir. Bu durumda 7 ve 15. âyette "bizim huzurumuza çıkarılacaklarını asla ummayanlar" ifadelerini, Mekke kodamanlarından olan ve kökeni karanlık ve karışık bir inkâr ideolojisine mensup çok özel bir guruba nasıl-mek gerekir. Mekke putperestlerinin çoğu nasıl ki Allah'ı inkâr etmiyorlarsa, eline kemiği alıp da onu ufalayıp savurarak "Ne yani, şimdi ölüp de toprak olup gittikten sonra yeniden mi dirileceğiz?" (56:47-48; krş: 36:78) diyen ve ilkel bir materyalizm olan "dehriliğin" peşinden giden (45:24) sınırlı sayıdaki Ebu Cehil, Ümeyye b. Halef, kardeşi Ubeyy b. Halef ve Ebu Süfyan gibi "dehri" (nihilizme çıkan ilkel bir materyalizm) kişiler dışında, âhireti de mutlak anlamda inkâr etmiyorlardı. Ama Allah inançları nasıl yozlaşmışsa, âhiret inançları da öylesine yozlaşmıştı. Onların Allah inancındaki çarpıklık "şirk" biçiminde, âhiret inançlarındaki çarpıklık da "şefaat" biçiminde tezahür etmiştir. "Ki onlar o (haber) hakkında farklı düşünüyorlar" diyen Murselat 3, müşriklerin âhiret konusunda farklı düşünceler taşıdıklarına delalet eder (Bu konuda ayrıntı için bkz: 45:32; 70:38; 78:3, ilgili notlar).

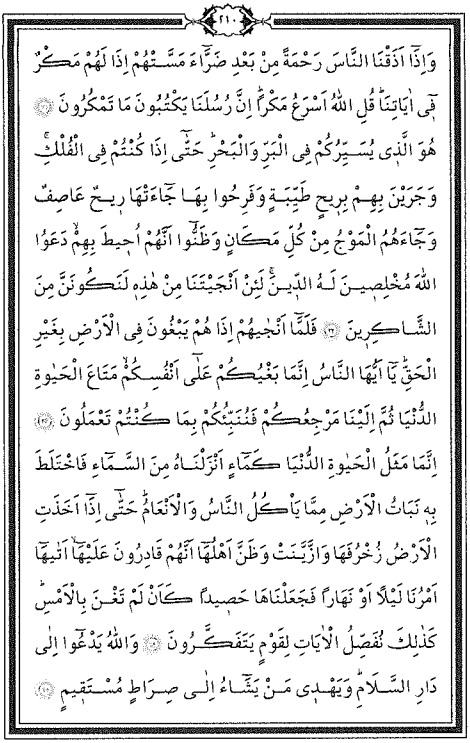
6 Burada metinde yer alıp çeviride görünmeyen bir *vav* vardır. Bu *vav*'ın ibtidaiyye işlevi çeviriye paragraf başı olarak yansımıştır.

7 İlk olanı ilkel sayan modern antropolojinin önyargıya dayalı tezlerini çürüten ve alternatif antropolojinin temellerini atan bir ifade.

8 Kur'an'ın muhatabında inşa ettiği çoğulcu zihniyetin sık karşılaştığımız temellerinden biri. Sözgeliminden şunu çıkarıyoruz: ".. fakat Rabbin farklılığı insanlık için bir yasa kıldı".

9 Konu "mucize" olduğu için, "aşkın hakikat" olarak çevirdiğimiz *ğayb* bu bağlamda, sadece ilâhî bilgiye değil, aynı zamanda ilâhî eyleme de tekabül eder. Çevirimizin gerekçesi budur.

10 Beklenen iki şeydir: Ya fiili mucize gönderip inanmayınca helâk etmek, ya da onun yerine gönderilen Kur'an mucizesine inanmayanlara dünyada mühlet verip âhirette cezalandırmak.

وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً مِّنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُم مَّكْرٌ
فِىٓ ءَايَاتِنَا ۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا ۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ۝
هُوَ ٱلَّذِى يُسَيِّرُكُمْ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا كُنتُمْ فِى ٱلْفُلْكِ ۖ
وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا۟ بِهَا جَآءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ
وَجَآءَهُمُ ٱلْمَوْجُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ ۙ دَعَوُا۟
ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ۖ لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ
ٱلشَّٰكِرِينَ ۝ فَلَمَّآ أَنجَىٰهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ
ٱلْحَقِّ ۗ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُم ۖ مَّتَٰعَ ٱلْحَيَوٰةِ
ٱلدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝
إِنَّمَا مَثَلُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا كَمَآءٍ أَنزَلْنَٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَٱخْتَلَطَ
بِهِۦ نَبَاتُ ٱلْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ ٱلنَّاسُ وَٱلْأَنْعَٰمُ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ
ٱلْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَٱزَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَآ أَنَّهُمْ قَٰدِرُونَ عَلَيْهَآ ۖ أَتَىٰهَآ
أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَٰهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَ بِٱلْأَمْسِ ۚ
كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۝ وَٱللَّهُ يَدْعُوٓا۟ إِلَىٰ
دَارِ ٱلسَّلَٰمِ ۖ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝

21 Ve ne zaman, kendilerine dokunan bir sıkıntının ardından bu tiplere rahmet(imizden) bir parça tattırsak, derhal âyetlerimiz hakkında tuzak tezler kurgulamaya başlarlar.[1]

De ki: "Allah her tür tuzağı seri bir biçimde (boşa çıkarır)"[2]

Dikkat edin, elçilerimiz inceden inceye tasarladığınız her şeyi kayda alıyorlar.

22 Sizi karada ve denizde gezdiren O'dur.[3] Dahası (tutun ki) sizler gemide bulunuyorsunuz, tatlı bir rüzgarda onunla yol alıyorsunuz, üstelik tam da bunun sevinciyle mest olmuşsunuz; derken bir fırtına yakalıyor gemiyi ve dalgalar her yandan yolcuları kuşatıyor. Artık onlar dört bir yandan (ölümle) sarıldıklarına kanaat getirmiş vaziyetteler; tüm içtenlikle Allah'a yönelip yalnız O'nun nizamına sığınarak; "Eğer bizi bu belâdan kurtarırsan yemin olsun ki şükredenlerden olacağız!" diye yalvarıp yakarıyorlar. **23** Sonunda (ne olur, biliyor musunuz): kurtarmasının hemen ardından bu kimseler, yeryüzünde hak hukuk dinlemeden azgınlık yapmaya başlarlar.[4]

Ey insanlık ailesi! Yaptığınız azgınlıkların neticesi gelip yine sizi bulacaktır. Dünya hayatının zevkleri gelip geçicidir. Sonunda Bize döneceksiniz ve Biz yaptıklarınızı bir bir size haber vereceğiz.[5]

24 Bu dünyanın cezbedici hayatı, olsa olsa şu misale benzer: gökten indirdiğimiz bir su (düşünün); nihayet o insanların ve hayvanların kendisinden beslendiği bitkilerce emilir. Derken toprak (yapay) bir parlaklık ve baştan çıkarıcı bir tezyin[6] ile arzı endam edip de sakinleri onun üzerinde tamamıyla hakim olduklarını düşünmeye başladıklarında; bir gece vakti ya da güpegündüz, (ansızın) emrimizin infaz (vakti) geliverir: Böylece onu, sanki önceden hiç safa sürmemiş gibi kökünden sökülmüşe çevirivriz![7]

İşte Biz, düşünen bir toplum için âyetlerimizi böyle açık ve anlaşılır bir biçimde dile getiriyoruz.

25 Böylelikle Allah (insanı) mutluluk ve güvenlik zeminine çağırmakta[8] ve isteyeni dosdoğru bir yola yöneltmeyi dilemektedir.[9]

---

1 *Mekrun* masdarı *iz* edatıyla birlikte, *hemen* anlamca mesajları değil, âyetin girişinde anlatılan

disat âyetleri hakkında sahibini tuzağa düşürmekten başka bir işe yaramayan kurgusal tasarımlar da olabilir. Bunların başında, insana dokunan iyilik ya da kötülüğün bir "mesaj" taşımadığı, olayların Allah'tan bağımsız gerçekleştiği vehmi gelir. Bu tür bir aklın başına gelen olaylara karşı duruşu da, tıpkı 5-6. âyetlerde ele alınan kevni âyetlere karşı duruşuna benzer (Krş: Âyet: 7-8). Böyle bir duruşun sahibi, gerçek nedenlerle olaylar arasındaki bağlantıyı kuramayacağı, buna çalışsa bile kurduğu bağlantı yanıltıcı olacağı için, kurduğu tuzağa kendisi düşen biri konumundadır.

2 Müşâkele sanatı gereği Allah'a atfedilen *mekr*an'ın en isabetli karşılığı (Krş: 2:15, not).

3 Miladi 7. yüzyılın akışkanlar dinamiğini bilmeyen insanı için, özellikle çöl insanı için deniz yolculuğu gerçekten olağanüstü bir şeydir ve Kur'an muhataplarına Allah'ın büyüklüğünü anlatırken o günün insanının dikkatini celbeden bu olayı örnek vermektedir. Bu tarihsel olay üzerinden verilen mesaj evrenseldir: Ey insan, keramet suda değil ona o yasayı koyanda! Bu gerçeği aklından çıkardığın gün, denizdekinde değilse de yüreğindeki fırtınada batarsın!

4 12. âyette dile getirilen nankörce tavır.

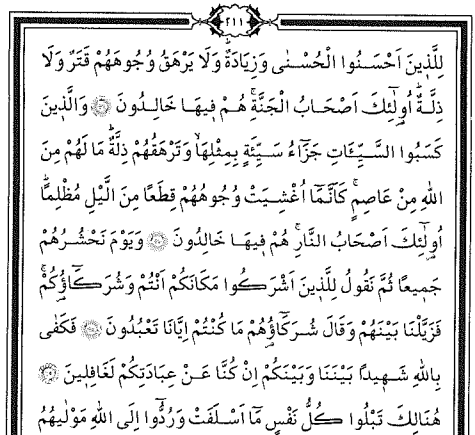
5 22. âyette "siz" zamiriyle söze girildi, ardından "onlar" zamirine geçildi. 23. âyette yine "siz"le söz tamamlandı. "Siz"den "onlara" geçiş, adeta bir soyutlama çağrısıdır. Bununla insana kendisini dışardan seyretme, hayatını karşısına alıp sorgulama yolu (tecrit) gösterilmektedir. Bu ruhsal arınmaya giden yolun ilk durağıdır. Âyetin üslûbu, bunun temsili bir anlatım olduğunu açıkça gösteriyor. Ve vahiy dilin tüm imkanlarını insanın hidayeti için seferber ediyor. İşte rahmet bu!

ni bir parlaklığı ve müdahaleyle oluşturulmuş sentetik güzelliğe bir gönderme olsa gerek. Parantez içi açıklama işte bu anlamı yansıtmak içindir. *İz-zeyyenet* bu kurgusallığı îmâ için "tezyin" diye aktarılmıştır. Bu âyet, doğaya insanın bir emanet değil de bir tutsak gibi muamele edip kendi ayartıcı şehvet ve iktidar tutkularını onun üzerinden tatmin etmesine bir cevap teşkil etmektedir.

7 *Hasîd*: Ekin ve otçul bitkiler için "kökünden sökmek" (*Mecâz*). O dönemde bölgedeki hasat yöntemi böyle olduğu için. Çayır-çimeni cennet zanneden insanın, üzerine bir kaç öğle güneşi değdikten sonra sararıp yok olan o güzelliğin yerinde yeller estiğini görünce kapılacağı düş kırıklığına bir atıf.

8 Bir üstteki âyetten de anlaşılacağı gibi, bizim "zemin" ile karşıladığımız *dâr*, sadece öte dünyada değil bu dünyada da insanın kendisiyle, çevresiyle ve Rabbiyle barışık yaşadığı bir ortamın oluşturulması çağrısıdır.

9 Çevirimizin gerekçesi için Ra'd 27 ve notuna bkz. "Hidayet" ya da "dalalet", birinci çoğul şahıs kipiyle (biz) *neşâ'* formunda gelen 19 âyetten sadece birinde kullanılır (42:52). Onda da mücerret olarak "biz doğru yola yöneltiriz" şeklinde değil, bir *mef'ûlü bih* ile "Onun için bir ışık yaratırız, dilediğimizi o ışık sayesinde doğru yola iletiriz" şeklinde gelir. Bu da *hedâ* ve *dalâl* ile kullanılan *yeşa'* fiilinin, mutlak irade sahibi Allah ile mukayyet irade sahibi insan arasında mülazemet olduğunu destekler niteliktedir. (Ayrıca iniş sürecinde ilk kullanıldığı yer olan 74:31'in ilgili notuna bkz.) Bu âyetin zımni açılımı şudur: Allah herkesi ebedi saadete çağırıyor; ne var ki herkes içerisinden bu çağrıyı kabul edenleri ebedi saadetin kutlu yoluna yöneltiyor.

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا
ذِلَّةٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ
كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا ۙ وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۖ مَا لَهُمْ مِنَ
اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۖ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا ۚ
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ
جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ ۚ
فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ ۖ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفَىٰ
بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾
هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَا أَسْلَفَتْ ۚ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ
الْحَقِّ ۖ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ
الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ۚ
فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ۖ
فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ
حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

26 İyi ve yararlı davranmakta sebat gösterenlere, (karşılık olarak) ondan daha iyisi ve (kat kat) fazlası var.[1] Dahası (O Gün) onların ne yüzleri kara çıkar,[2] ne de onursuzluktan başları eğilir: işte bunlar Cennet'in sakinleridirler; orada yerleşip kalmak üzre girerler.

27 Kötülük yapmakta ısrar edenler ise, sadece yaptıkları kötülüğün misliyle cezalandırılacaklar. Ve onlar (O Gün) öyle bir aşağılanmaya mahkûm olurlar ki –Allah'ın gazabından kaçıp sığınacakları biri de olmadığı (için)- sanki zifiri bir gecenin karanlığı sıvanmış gibi suratları (utanç ve zilletten) kapkara kesilir: işte bunlar (da) ateşin sakinleridirler; onlar (da) orada yerleşip kalmak üzre girerler.

28 Ve bir gün onların tümünü bir araya toplayacak, ardından da (beraberlerken)

Allah'a has özellikleri başkalarına yakıştırmakta direnenlere diyeceğiz ki: "Siz ve ilâhlık yakıştırdıklarınız: haydi yerlerinize!"[3] İşte böylece onların arasını kesip ayırmış (olacağız). Ve (o zaman) onların ilâhlık yakıştırdıkları, dönüp kendilerine şöyle diyecek: "Zaten sizin tapınıp durduklarınız, (gerçekte) hiç biz olmadık ki;[4] **29** ve artık bizimle sizin aranızda şahid olarak Allah'ın yeterli olduğu (bir hakikat var) ki, o da şu: Biz, sizin (bize) kulluk ettiğinizin farkında bile değildik.

30 İşte o an ve orada herkes geride bıraktıklarından sınav verir, (yaptıklarının sonucunu görür);[5] en nihayet Allah'a, o yüceler yücesi gerçek sahiplerine döndürülürler[6] ve (çarpık tasavvurlarının) ürettiği sahte ilâhlar, kendilerini yüzüstü bırakır.[7]

31 (EY PEYGAMBER)! De ki: "Göğün ve yerin ürünleriyle sizi rızıklandıran kimdir? Peki, işitme ve görme duyularınız üzerinde kim mutlak söz sahibidir? Dahası kimdir ölüden diriyi çıkaran? Ve diriden ölüyü çıkaran kim? Ya bir düzen içerisinde devinen bütün bir varlığa talimatı kim veriyor?

Derhal diyecekler ki: "(Elbette) Allah!"[8]

O hâlde sen de (onlara) de ki: "Hâlâ sorumsuzca davranmayı sürdürecek misiniz?" **32** Hâlbuki, işte bu Allah'tır sizin gerçek ve tek Rabbiniz! Şimdi söyler misiniz: hakikati çıkarsanız, geriye sapıklıktan başka ne kalır? Buna rağmen, nasıl oluyor da (hakikate) böylesine mesafeli durabiliyorsunuz?

33 İşte böylece, yoldan iyice sapmış olanlar için Rabbinin sözünün hakikat olduğu ortaya çıkmış oldu: "Onlar inanmayacaklar!"

lar. Kim [hüzur-u hâliye] ulaştığı iyi bir değerle gelirse, yaptığının on katını kazanacaktır" (6:160).

2 Bir sonraki âyette tasvir edilen cehennemliklerin aksine (Krş: 39:60; 75:22-25; 80:38-40; 83:24). Kara yüz gam ve kederi, ak yüz sevinç ve neşeyi ifade eden bir mecazdır.

3 Âyetteki "yer" (*mekân*), fizikî olmaktan daha çok *konum* ve *makamla* ilgilidir. Yani, şirk koşanlar, bu yaptıklarının "tanrı atama" anlamına geldiğini, dolayısıyla yaratılmış olma konumlarını unutup, kendilerini Yaratanı "tayin edici" bir makama yerleştirdiklerini; Allah'a ortak koştukları varlıkları ise, kendi konumlarının dışında olmamaları gereken bir makama yakıştırdıklarını ifade ediyor. Cümlenin mâna ve mefhumu bu şekilde tamamlandığı için, takdiri bir ilaveye gerek yoktur. Dilci müfessirlerin ilklerinden olan Ahfeş (ö. 209 h.) bu ibareye bir "bekleyin" fiili takdir ettiği için (*Maani'l-Kur'an*), başta Taberî ve Beydavi olmak üzere daha sonra gelen bir çok klasik ve çağdaş (R. Rıza ve Esed) müfessir onu tekrarlamışlardır. Sadece Elmalılı, mealindeki tercihiyle bunun istisnasını teşkil eder. Oysa hemen devamında "onların aralarının kesin bir biçimde ayrıldığı" ifade edilmektedir. "Bekleyin" ilavesi, bu bağlamda hem gereksiz, hem anlam bozucudur.

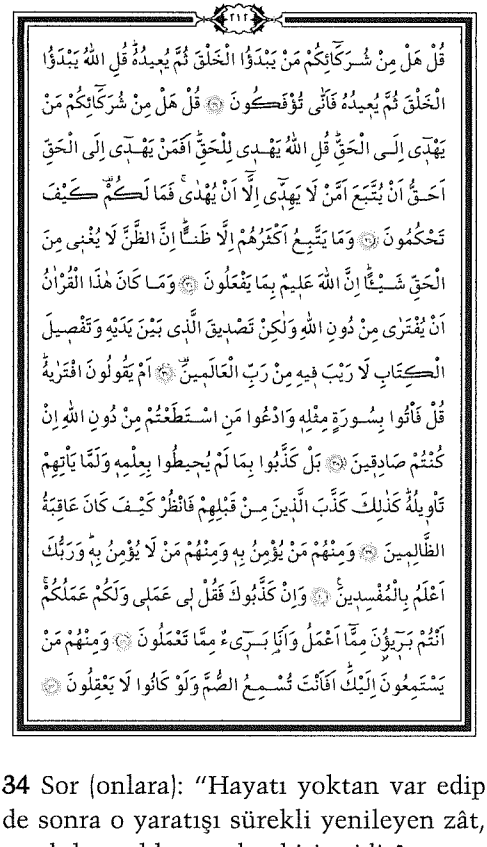
4 Zımnen: Aslında siz kendi heva ve hevesinize, kendi benliğinize taptınız. Kulluk edeceği tanrıyı seçme ya da Allah'a ait bir niteliği başka bir varlığa verme yetkisini kendisine tanıyan bir akıl, gerçekte kendisini tanrılaştırmıştır. İnsanın Tanrısını ya da onun yetki ve sınırlarını kendisinin belirleyeceğini düşünmesi, sahte tanrılara kul köle olmasından daha vahim bir sapmadır.

5 "Sınav" anlamı verdiğimiz *teblû*, "karnesini okur" anlamına gelen *tetlû* olarak da okunmuştur.

6 İnsanların kendi amellerinin sonuçları hakkında bilgi sahibi olmalarının *belâ* (sınav) ile ifade edilmesi bir mecazdır. *İbtila* bilgiyi hasıl eden sebeptir. Sebebe ait ismin sonuç hakkında kullanılması mecazdır (Râzî). *Ruddû ilallah* (Allah'a döndürülürler), bu ve buna benzer bağlamda geçtiği yerlerde insanın bozulan istikametinin âhirette düzeltileceğine ilişkin olarak anlaşılabilir. İnsan dünya hayatında neye ya da nereye yönelmiş olursa olsun, sonunda yalnızca Allah'a yönelmek durumundadır. Bu, aynı zamanda insanın yönelişini bozan bilinç ve tasavvur sapmalarından kurtularak Allah'ın birliği, mutlaklığı ve hakikatin kaynağı oluşu hakkında doğru bir idrake kavuşması anlamını taşır. Zaten insan, buna yatkın bir altyapıya (*fıtrat*) sahiptir. Fakat o kendisine karşı yabancılaştığı (*esrafû 'ala enfusihim*) için, Rabbine karşı da yabancılaşmış (*dalal*), kendi asli gerçeğinin hatırlatılıp kaybettiği gerçek tabiatına dönme çağrısına ise kulak tıkamıştır. Fakat en sonunda görmezden geldiği gerçeği; varlığın ilk sebebinin ve son gayesinin Allah olduğu gerçeğini kabullenmek zorunda kalacaktır.

7 İbareye bu bağlamda verebileceğimiz en uygun mâna.

8 İşte şirki hak-bâtıl şirketi hâline getiren karışık tabiatı.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ قُلِ اللَّهُ يَبْدَؤُا
الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ۝ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَنْ
يَهْدِىٓ إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِى لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِىٓ إِلَى الْحَقِّ
أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهِدِّىٓ إِلَّآ أَنْ يُهْدَىٰ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ
تَحْكُمُونَ ۝ وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ
الْحَقِّ شَيْـًٔا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا يَفْعَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ هَٰذَا الْقُرْءَانُ
أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ
الْكِتَٰبِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَٰلَمِينَ ۝ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰهُ
قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِۦ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ
كُنْتُمْ صَٰدِقِينَ ۝ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِۦ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ
تَأْوِيلُهُۥ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ
الظَّٰلِمِينَ ۝ وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِۦ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِۦ وَرَبُّكَ
أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ۝ وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِى عَمَلِى وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ
أَنْتُمْ بَرِيٓـُٔونَ مِمَّآ أَعْمَلُ وَأَنَا۠ بَرِىٓءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ۝ وَمِنْهُمْ مَنْ
يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ۝

34 Sor (onlara): "Hayatı yoktan var edip de sonra o yaratışı sürekli yenileyen zât, ortak koştuklarınızdan biri midir?

Cevap ver: "Hayatı yoktan var edip de sonra o yaratışı sürekli yenileyen Allah'tır! Gerçek bu iken, nasıl olur da böylesine savrulursunuz?"[1]

35 Sor (onlara): "Hak yola yönelten kimse ortak koştuklarınızdan biri midir?"[2]

Cevap ver: "Hak yola yönelten sadece Allah'tır. Peki, hak yola yönelten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa yol gösterilmedikçe kendi başına doğru yolu bulamayacak olan mı? Şu hâlde ne oluyor size; nasıl böyle bir hükme varabiliyorsunuz?"

36 Bir de, onların çoğu sadece zannın peşine takılırlar. Oysa ki hiç bir zan, insanı hakikatten hiçbir şekilde müstağni kılmaz. Elbette Allah onların yaptıklarını çok iyi bilmektedir.

37 İmdi bu hitab,[3] Allah'tan başkası tarafından tasarlanıp ortaya konulmuş olamaz. Aksine o, kendisinden önce gelenlerden geriye kalan hakikatleri doğrular[4] ve kendisinde kuşku bulunmayan Kitab'ı ayrıntılı olarak açıklar;[5] Âlemlerin Rabbindendir.

38 Yoksa, "Onu o uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse haydi, Allah'tan başka yardıma çağırabileceğiniz herkesi çağırın da ondakine eşdeğer bir sûre getirin; tabii ki eğer sözünüzün arkasındaysanız!"

39 Fakat hayır, aksine onlar özünü kavramaktan aciz kaldıkları, üstelik o mesajın ayrıntılı açıklaması da (henüz) kendilerine ulaşmamışken[6] yalanlamayı tercih ettiler. Onlardan öncekiler de işte böylesi bir yalanlamaya yeltenmişlerdi; fakat (onların akıbetini merak ediyorsan), dön de zalimlerin sonunun ne olduğuna bir bak!

40 Onlar arasında bu mesaja inanacak olanlar olduğu gibi, hiç inanmayacak olanlar da var. Bir de, senin Rabbin bozgunculuğu iş edinenleri en iyi bilendir.

41 Şu durumda eğer seni yalanlamaya kalkarlarsa, hemen (onlara) de ki: "Benim yaptıklarım(ın sorumluluğu) bana, sizin yaptıklarınız(ın sorumluğu) da size aittir; siz benim yaptıklarımdan sorumlu tutulmazsınız, ben de sizin yaptıklarınızdan sorumlu tutulacak değilim."

42 Bir de, onlar arasında sana kulak verip işitirmiş gibi yapanlar var; iyi ama, eğer akıllarını kullanmıyorlarsa sen sağırlara dinletebilir misin?[7]—>

cinler ve azizlerdir.

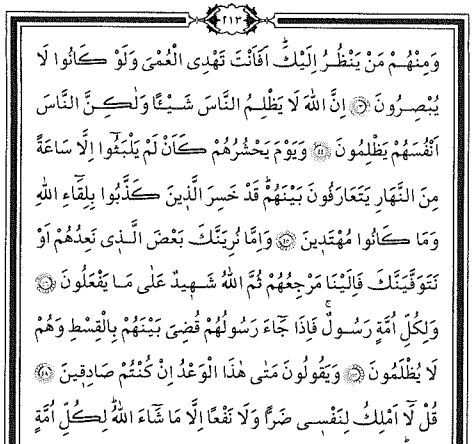
3 *Kur'an*'ı "hitab" olarak çevirimiz için bkz: Âyet 15, not.

4 Tüm vahiy süreci boyunca gelen mesajların aynı kaynaktan neş'et ettiğini ifade eder.

5 Bu ibare, Kur'an'ın yalnızca tefsire konu olan *müfesser* bir hitab değil, aynı zamanda tefsir eden *müfessir* bir hitab olduğunu ifade eder. Bir müfessir olarak Kur'an, biri harici, diğeri dahili olmak üzere iki tür objeyi tefsir eder: 1) Harici objeler: a) Varlığın yaratılış ve denetleniş yasalarının tefsiridir. b) Bireyin tabi olduğu psikolojik yasaların tefsiridir. c) Toplumların tabi olduğu sosyolojik ve tarihsel yasaların tefsiridir. 2) Dahili objeler: a) Medenî sûreler Mekkî sûrelerin tefsiridir (Bkz: 39. âyet ve krş: 75:17-19). b) Ahkâmla ilgili âyetler akidevi âyetlerin tefsiridir. c) Müteşabih âyetler, bu âleme ve öte âleme ilişkin gayb hakikatlerin tefsiridir. Bunların hepsinin de tek merkezi vardır: Levh-i Mahfuz. Şu hâlde ilâhî hitabın, tabiatın, kâinatın, insanın ve toplumların tabi olduğu tüm yasalar aynı kaynaktan neş'et etmektedir.

6 Veya: "O mesajın (tehdidi) henüz başlarına gelmemişken.." Vahyin "özü" yani maksadı, ya da ilâhî mesajın temelini oluşturan akideyle ilgili Mekke sürecinde inen âyetler olsa gerektir. Kur'an vahyinin temelini teşkil eden Mekkî ilkeler, yine vahiy tarafından Medine'de detaylandırılarak bir tür 'tefsir' ve 'te'vil' edilecektir. Fakat, bu da henüz gerçekleşmiş değildir; yani kendilerine ulaşmamıştır. Kur'an'ı ilâhî bir hitab olarak gönderen, onu indirdiği gibi açıklamayı da üstlenmiştir.

7 Allah'ın gör dediği yerden bakınca, bilinenden çok farklı bir "özürlülük" tarifi ortaya çıkmaktadır (Krş: 47:16 ve 6:25).

وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا
يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَٰكِنَّ النَّاسَ
أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَنْ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً
مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ
وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾ وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ
نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾
وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾
قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ
أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ
﴿٤٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ
مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ آلْآنَ وَقَدْ كُنْتُمْ
بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ
الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَنْبِئُونَكَ
أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾

←43 Yine onlar arasında sana (sanki görürmüş gibi) bakanlar var; iyi de, eğer basiretleri bağlı ise sen (böylesi) körlerin görmesini sağlayabilir misin?[1]

44 Şüphe yok ki Allah, insanlara hiç bir şekilde kötülük etmez; fakat insanlar kötülüğü kendi kendilerine ederler.

45 Ve o Gün gelip de Allah onları bir araya topladığı zaman, onlara (dünyada) sanki birbirleriyle tanışmalarına yetecek kadar, yalnızca gündüzün bir saatinde kalmışlar (gibi gelecek);[2] doğrusu, Allah'ın huzuruna çıkarılacakları gerçeğine yalan gözüyle bakan ve doğru yola yönelmemekte ısrarcı davranan kimseler (O Gün) hepten kaybetmiş olacaklar.

46 Ve sana, onlara vaad ettiklerimizden bir kısmının gerçekleştiğini ya (bu dünyada) göstereriz, ya da senin canını alır (âhirette göstereriz).[3] Nasıl olsa en sonunda dönüşleri Bizedir; dahası, Allah onların yaptığı her şeye şahittir.

47 Her ümmet için bir elçi olagelmiştir: ve onlara elçileri geldikten (ve hakikati tebliğ ettikten) sonradır ki ancak aralarında âdil bir yargıda bulunulabilir; onlara asla haksızlık da yapılmaz.

48 Buna rağmen bir de kalkıp "Bu tehdit ne zaman gerçekleşecekmiş? Eğer doğru söylüyorsanız (cevap verin de görelim)!" diyorlar.[4]

49 De ki: "Allah dilemedikçe, ben kendim için dahi ne yarar sağlayacak ne de zararı önleyecek bir güce sahibim. Her ümmet için belirlenmiş bir süre vardır;[5] süreleri dolduğunda artık onu ne bir an erteleyebilirler, ne de öne alabilirler."

50 De ki: "Baksanıza! Tutun ki O'nun azabı bir gece ya da bir gündüz çıkageldi; günaha batmış olanlar ne (elde edeceklerini umarak) onu çabuklaştırmak istiyorlar?"[6] 51 Tehdit gerçekleştikten sonra mı O'na inanacaksınız?

Ne! Ancak şimdi ha? Oysa ki siz (asla gelmez diye meydan okuyor), onun çabuk gelmesinde ısrar ediyordunuz!?[7]

52 Sonunda, bilinci ters dönmüş kimselere[8] denilecek ki: "Tadın bitimsiz azabı! Kazanıp durduğunuz şeyler dışında bir karşılık mı bekliyordunuz?"[9]

53 Tutup bir de seni "Şimdi bu gerçek mi yani?" diye sorguluyorlar.[10] De ki: "Kesinlikle! Rabbim hakkı için bu gerçeğin ta kendisidir; üstelik sizler (büyük sorgulamayı) asla atlatamayacaksınız!"

kati görmeyen kimse gözü olsa dahi kördür; hakkın sesini duymayan kimse kulağı olsa dahi sağırdır.

2 Bu cümleyi şöyle çevirmek de mümkündür: "Ve sanki yalnızca gündüzün bir saatinde kaldıklarını (sandıkları bir hayatın ardından), o gün Allah onları bir araya toplayınca birbirleriyle tanışacaklar." Mahşer hakkındaki Kur'anî tasvirlerin mefhumuna, tercih ettiğimiz çeviri daha uygun düşmektedir. Dünya hayatının kısalığı üzerine krş: 20:104.

3 Her peygamber dünyada Allah'ın elçisi, âhirette ilâhî mahkemenin şahididir (4:41-42). Zımnen: Allah'ın hesap vermekten kaçanlara hesap sorma zaman, mekân ve imkanı çok çeşitlidir.

4 Bu ve ardından gelen âyetlerin kıyamet ve âhirete atıf yaptığı 52. âyetten anlaşılmakta.

5 Ümmetlerin, en geniş anlamıyla milletlerin ve uygarlıkların tabi olduğu bir yasaya dikkat çekiliyor: İnsanlar gibi doğarlar, büyürler, yaşlanırlar ve ölürler. Bu ibareyle "Her ümmetin bir elçisi olduğunu" haber veren 47. âyet arasındaki ifade benzerliği dikkat çekicidir.

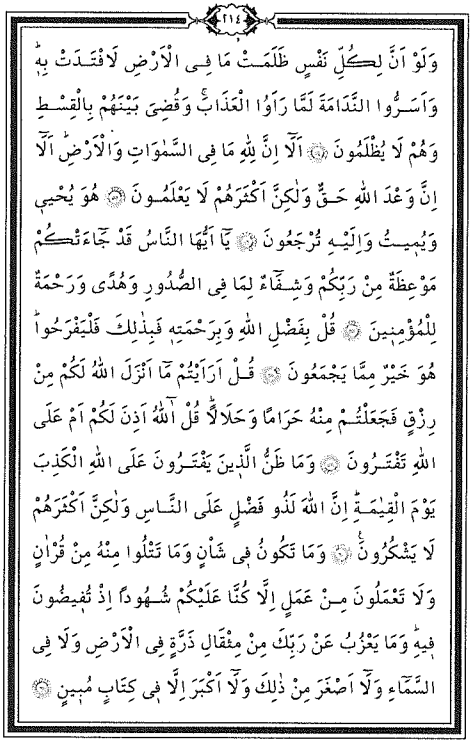
6 *Mâzâ* soru edatını *mâ* yerine isim olarak alırsak bu anlam uygundur. Eğer *zâ* edatını ilgi zamiri olarak alırsak "Gece veya gündüzden hangisinde acele ediyorlar?" anlamına ulaşmak mümkündür (Ahfeş). Bir sonraki âyetin, buradaki sorunun cevabı olduğu düşünüldüğünde, tercihimiz daha isabetli görünmektedir (Zemahşerî).

7 Parantez içi açıklama Zemahşerî'nin yorumuna dayanmaktadır. Aynı âyette Hatib muhatabı iki ayrı zamandan, iki ayrı 'şimdi ve burada'dan hitab etmektedir; "Ancak şimdi ha?" cümlesinden öncesi muhatabın dünya hayatına, sonrası âhiret hayatına ilişkindir.

8 *Zulm*'ün "bilincin ters dönmesi" anlamı için bkz: 7:148, not 4. Bu bağlamda, "başkasına haksızlık yapmak" anlamında bir zulüm söz konusu değildir. Pasajı oluşturan 31-55. âyetler arasında, sahibini "bitimsiz azabı" hak eden eylemlere sürükleyen alt-üst olmuş bir bilince atıf yapılmaktadır. Söz konusu bilinç, bir sonraki âyette, hakikati nasıl tersinden okuduğunu açıkça ele vermektedir.

9 Âhireti dünya ile, kalıcıyı geçici ile, değerliyi değersizle ve hayrı hazla takas etmek, ters dönmüş bilincin sahibine oynadığı en tehlikeli oyundur.

10 Öğrenmek için *sorma* değil de inkâr amacıyla *sorgulama* olduğuna ilişkin çevirimiz, Ameş'in okuyuşuna dayanmaktadır (*Keşşaf*). Âyetin sonu bu çeviriyi desteklemektedir.

وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِى الْاَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهٖ ۗ
وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ ۚ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۝ اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ اَلَآ
اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ هُوَ يُحْيٖ
وَيُمِيتُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُمْ
مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَآءٌ لِمَا فِى الصُّدُورِ ۙ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ
لِلْمُؤْمِنِينَ ۝ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهٖ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا ۗ
هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ۝ قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ
رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلٰلًا ۗ قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى
اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ۝ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ
لَا يَشْكُرُونَ ۝ وَمَا تَكُونُ فِى شَاْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ
وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا اِذْ تُفِيضُونَ
فِيهِ ۗ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى
السَّمَآءِ وَلَآ اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْبَرَ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ ۝

54 Bilinci ters dönmüş her birey, eğer yeryüzündeki her şey kendisinin olsa onu (Hesap Günü) kurtuluş akçesi olarak vermek isterdi.[1] Onlar asıl pişmanlığı, kendilerini bekleyen azabı görünce yüreklerinin en derinlerinde yaşayacaklar.[2] Ne ki onların aralarında herkese lâyık ilâhî bir hakkaniyetle hükmolunacak; ve onlara hiç haksızlık yapılmayacak.[3]

55 Unutmayın ki, göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'a aittir![4] Unutmayın ki, Allah'ın vaadi kesinlikle gerçekleşecek olan bir hakikattir: velâkin onların çoğu bunun bilincinde değildir. **56** O'dur hayatı ve ölümü yaratan; nihayet sonunda dönüp dolaşıp varacağınız yer O'nun huzurudur.

57 EY insanlık ailesi! Rabbinizden size bir öğüt ve kalplerde oluşabilecek her tür (mânevi hastalık) için bir şifa; inananlar için de bir yol haritası ve bir rahmet gelmiştir.[5]

58 Söyle (onlara): Allah'ın ihsanı ve rahmetiyle, evet işte bunlarla sevinsinler artık; (ki) bu onların tüm birikimlerinden daha hayırlıdır.[6]

59 Sor (onlara): "Ya Allah'ın sizin yararlanmanız için ikram ettiği, sizin de (keyfî olarak) bir kısmını haram bir kısmını helâl saydığınız rızıklar hakkında ne dersiniz?"[7]

De ki: "Size Allah mı izin verdi, yoksa siz Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"[8] **60** İmdi, uydurdukları bu yalanı Allah'a isnat edenler, acaba Kıyamet Günü ne (cevap vereceklerini) düşünüyorlar?

Şu kesin ki Allah insanları sınırsız lutfuna muhatap kılmıştır; ve fakat onların çoğu şükretmezler.

61 VE SEN (ey Peygamber); hangi konumda bulunursan bulun, Kur'an'dan hangi mesajı gündeme getirirsen getir; sizler de hangi işe el atarsanız atın: Ona giriştiğiniz her an (ve) mekânda[9] Biz sizin üzerinizde tarife sığmaz bir şahidiz.[10] Nitekim ne yerde ne de gökte zerre miktarı bir şey bile Rabbinin bilgisinden saklı kalamaz.[11] Ne bunun daha küçüğü ne de büyüğü yoktur ki, hepsi apaçık bir fermanda kayıtlı olmasın.[12]

---

1 Hesap Günü'nden kaçanlar, hesabı verilemeyecek bir hayat yaşayanlardır.

"açığa çıkardı" anlamına geldiğini söyleyenler (Beydavi ve Râzî) Ebu Ubeyde'ye dayanırlar. Fa-

Âyetteki *esefu n-nedamete* ibaresi "yüreğin ta derinliklerinde hissedilen vicdan azabına" delalet etse gerektir. Dolayısıyla, söz konusu fiil yaşanan pişmanlığın tezahürünü değil, sahibinin kalbî ıstırabını ifade etmektedir (Bunu pekiştiren bir pişmanlık tasviri için krş: 25:27). Âyet, ilki ilâhî yargı ikincisi ilâhî ceza olmak üzere iki duruma ışık tutmaktadır: ilk cümlesi zalimlerin sorgulama dışı kalmak için gösterecekleri olağanüstü çabayı, ikinci cümlesi ise sorgulama sonucu suçu sabit görülenlerin yaşayacağı asıl şaşkınlığı ifade etmektedir.

3 *Kıst*'ın *'adl*'den farklı olduğunun delili âyetin hiç kimseye haksızlık yapılmayacağını vurgulayan son cümlesidir. *'Adl* anlamına alındığında bu cümle zait olurdu. *Adâlet* herkese hak ettiği kadar vermek, kıst kötüyü asla hak ettiğinden fazlasıyla cezalandırmamak fakat iyiyi liyakatine göre kat kat fazlasıyla ödüllendirmektir. Bu ise özünde Allah'ın kendi "hakkından feragate" dayandığı için *kıst* kullanılmıştır (Bkz: 49:9).

4 55. âyetteki *mâ* ile 54'deki *mâ* arasında bir bakışımlılık vardır. Madem "yer yüzünde bulunan *her şey* Allah'a aittir", o hâlde zalim bireyin "yeryüzündeki *her şeyi* kurtuluş akçesi olarak vermek istemesi" gerçekte kendisinin olmayan şey üzerinde tasarrufta bulunma isteğidir. Bu da aslında ters dönmüş bir bilinçsizliktir.

5 Zımnen: İnsanın Allah'tan tek bir şey isteme hakkı olsa, insan o hakkı hidayet istemek için kullanmalıdır. Âyet dört unsur içerir. İlk ikisi olan "öğüt" ve "şifa" herkesi kapsar. Öğüt düşüncenin, şifa duygunun inşası içindir. Son ikisi olan "rehberlik" ve "rahmet", insanoğlu içinden inananları kapsar. Zira vahiy ancak kendisine inanana rehberlik yapar, rehberlik yaptığına rahmet olur.

6 İnsanın sahip olabileceği en iyi şey hidayettir (Krş: 1:5).

7 İcat edilmiş sahte haramlar ile ilgili bir not için bkz: 5:87-88; 6:145, not 3.

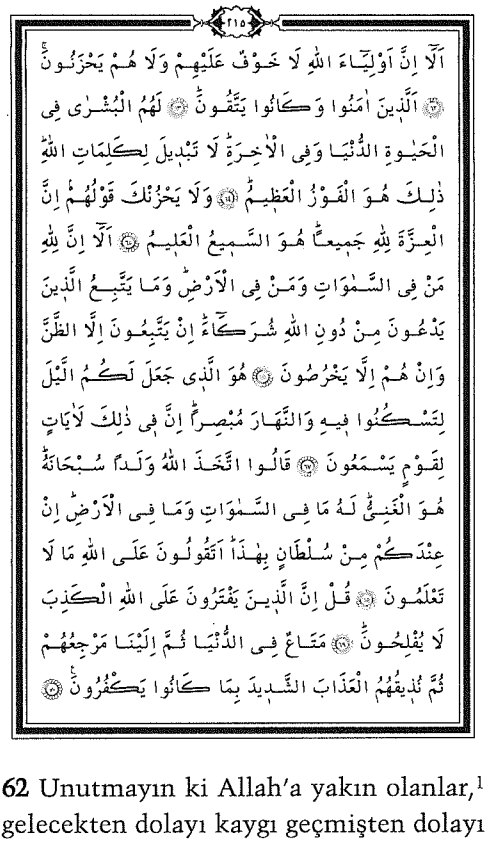
8 Kur'an haram alanının keyfî olarak genişletilmesini Allah'a iftira saymaktadır.

9 *İz* zarfı zamana, *fî* ise mekâna delalet ettiği için.

10 Belirsizlik çeviriye "tarife sığmaz" olarak yansımıştır. Özne saygı ve yüceltme amacıyla çoğul olarak (Biz) gelince, nesne de çoğul gelmiştir (şahidiz). Krş: Allah aslâ uyumayan ve unutmayan bir şahittir (2:255).

11 *Ya'zubu* (ya da *ya'zibu*) "saklanır, uzak olur, kayba karışır" anlamına (Râğıb).

12 Benzer bir âyet için krş: 34:3.

أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝٦٢
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ۝٦٣ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ فِى
ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۚ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَٰتِ ٱللَّهِ ۚ
ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ۝٦٤ وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّ
ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ۚ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ۝٦٥ أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ
مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَمَا يَتَّبِعُ ٱلَّذِينَ
يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ شُرَكَآءَ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ
وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ۝٦٦ هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ
لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ
لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ۝٦٧ قَالُوا۟ ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ وَلَدًا سُبْحَٰنَهُۥ ۖ
هُوَ ٱلْغَنِىُّ ۖ لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ إِنْ
عِندَكُم مِّن سُلْطَٰنٍۭ بِهَٰذَآ ۚ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ۝٦٨ قُلْ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ
لَا يُفْلِحُونَ ۝٦٩ مَتَٰعٌ فِى ٱلدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ
ثُمَّ نُذِيقُهُمُ ٱلْعَذَابَ ٱلشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ ۝٧٠

62 Unutmayın ki Allah'a yakın olanlar,[1] gelecekten dolayı kaygı geçmişten dolayı keder duymayacaklar.[2] **63** Onlar imanda sebat gösteren ve sorumluluk bilincine sahip olan kimselerdir.[3] **64** Onlar için hem bu dünya hayatında, hem de öteki hayatta müjdeler vardır.[4] Allah'ın vaadlerinde bir değişiklik olmayacaktır: bu, işte budur muhteşem zafer!

65 Şu hâlde onların lafları[5] seni üzmesin; çünkü şeref ve itibarın kaynağı bütünüyle Allah'a aittir: O her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.

66 UNUTMAYIN ki, göklerde ve yerde kim varsa hepsi Allah'a aittir. Dahası Allah'tan başkasına ilâhî nitelik yakıştırarak yalvarıp yakaran kimseler gerçekte ona uymuş olmuyorlar, sadece kendi zanlarının peşinden gidiyor ve yalnızca sürü güdüsüyle hareket ediyorlar.[6]

67 Sizin için kollarında dinlenesiniz diye geceyi ve (işlerinizi) görüp gözetesiniz diye gündüzü takdir eden O'dur: zira bunda (hakkı) işitecek bir topluluk için âyetler vardır.

68 (Bu gerçeklere rağmen) "Allah bir oğul edindi" iddiasında bulundular. O aşkın bir hakikattir; O hiçbir şeye muhtaç olmayıp, mutlak anlamda kendi kendine yetendir: Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'na aittir. Sizin elinizdeyse bu tür bir iddiada bulunmak için hiçbir deliliniz yoktur: (buna rağmen), Allah'a bilmediğiniz bir şeyi mi isnat ediyorsunuz?[7]

69 De ki: "Kesinlikle, kendi yalanlarını Allah'a isnat edenler başarıya ulaşamayacaklar. **70** Yalnızca dünya ile sınırla geçici bir haz. Sonunda onların dönüşü Bize olacak: en nihayet ısrarlı inkârlarından dolayı onlara şiddetli azabı tattıracağız.[8]

---

1 *Evliyaullah*'a ilâhî aşkınlığı göz ardı etmeden verilebilecek en uygun karşılık "Allah'a yakın olanlar". Kâf sûresinin 16. âyeti ışığında: "Şahdamarına yakın olanlar". Yani ben idrakine sahip olup kendini kaybetmeyenler. Bir önceki âyetle birlikte okunduğunda sonuç şudur: Birinin Allah'ın yakını olduğu, başkalarının değil

havf etmez. *Havf* korkanın güçsüzlüğünden, *haşyet* korkulanın yüceliğinden kaynaklanır. Birincisi geçmiş zamana, ikincisi gelecek zamana delalet eder (2:38, not 2). *Haşyet* tazim, hürmet, sevgi ve yüceltme içerirken; *emn*'in zıddı olan *havf* bunları içermez. Kur'an'da *haşyet*

mânevi gücünü soğuran bir tarafı vardır.

3 Önceki âyet ışığında; Allah'ın velisi olmanın iki şartı var: İman ve takvâ.

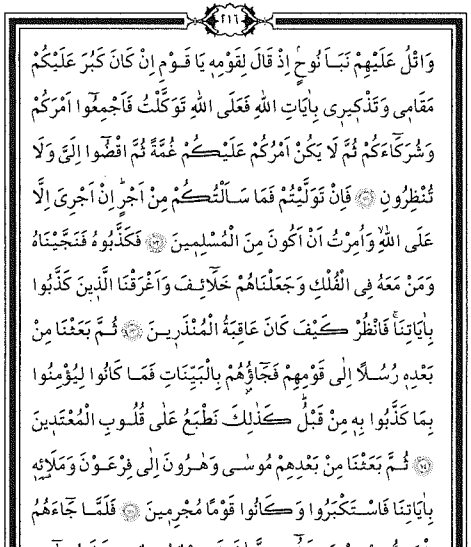
4 Bu âyet 62. âyetle birlikte okunmalıdır. Burada geçen "onlar için hem bu dünya hayatında hem de öte dünyada müjdeler vardır" âyetinin birinci kısmı 62. âyetteki "kedere", ikinci kısmı "kaygıya" tekabül eder.

5 *Kavl*'i "laf" diye çevirmemizin gerekçesi kelimenin kök anlamıdır. Büyük dilci İbn Cinni, *kavl* ve *kelime* (*kelime* ile ilgili bkz: 2:124) sözcüklerinin kökeni olan üç harfin oluşturduğu bütün kombinezonları (*k-v-l, v-l-k, v-k-l* gibi) inceleyerek *k-v-l* harflerinin oluşturduğu altı kökün tümünün ortak anlamının *hiffet* (yumuşak ya da etkisiz) ve *sür'at; k-l-m* harflerinin oluşturduğu beş kökün (biri kullanılmıyor) ortak anlamının ise *şiddet* ve *kuvvet* (etki) anlamına geldiğini tesbit etmiştir (*el-Hasâis* I, 5-24). Bu kökeninden dolayı dile gelsin gelmesin tüm insan düşünceleri için *kavl* kullanılırken *kelam* sadece dile dökülen düşünceyi ifade eder. Burada "onların lafları" anlamındaki *kavluhum*, 64. âyette "Allah'ın vaadleri" diye çevirdiğimiz *kelimatullah* ibaresinin mefhum olarak adeta tam karşısında yer almakta ve Allah'ın "etkili sözü" karşısında onların "etkisiz lafına" aldırmamak gerektiği îmâ edilmektedir. Onların laflarının Hz. Peygamber'in şeref ve itibarını hedef aldığı, âyetin devamından kolayca anlaşılmaktadır.

6 Zımnen: Allah'tan başkasına her tanrılık yakıştırma teşebbüsü aslında gizli bir kendini putlaştırmadır. Zira bu bir tanrı atamadır. Atayan atananın amiridir. *Yahrusun*'un anlamı için bkz: 6:148,116.

7 Müşriklerin ve Hıristiyanların şirki. Âyet her tür Allah'ı 'tanımlama' teşebbüsünü mahkûm etmektedir.

8 Buraya kadarki ilâhî uyarılar boşuna yapılmamıştır. Zira Allah insanlığın geçmişine tanıktır. Arkadan gelen pasajlar bu tanıklıktan sadece birkaç örnektir.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ ۘ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ
مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ
وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا
تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا
عَلَى اللَّهِ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ
وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا ۖ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ
بَعْدِهِ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا
بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ
﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ وَهَارُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ
بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ
الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَٰذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسَىٰ
أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ ۖ أَسِحْرٌ هَٰذَا ۖ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ
﴿٧٧﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ
لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ ۖ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾

71 ONLARA Nûh'un kıssasını aktar: Hani o bir zamanlar kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer benim konumum ve Allah'ın âyetlerini size hatırlatmam zorunuza gidiyorsa, şunu iyi bilin ki ben yalnızca Allah'a güvendim. Haydi siz de yapacağınız eylemi kararlaştırmak için kendilerine ilâhlık yakıştırdıklarınız da dahil, bir araya toplanın ki, kararlaştırdığınız eylem sizi riske sokmasın:[1] en sonunda bana karşı aldığınız kararı infaz edin; hem de hiç göz açtırmaksızın! **72** Şunu da iyi bilin ki: Eğer yüz çevirirseniz, hatırlayın ki ben zaten sizden (davetime) bir ücret talep etmemiştim; benim ücretimi takdir etmek yalnızca Allah'a düşer; zira ben Allah'a kayıtsız şartsız teslim olanlardan biri olmakla emrolundum.[2]

73 Derken, onu yalanladılar; bunun üzerine Biz de onu ve onunla birlikte gemide bulunanları kurtardık ve onları (yeryüzünün) varisleri kıldık.[3] Âyetlerimizi ısrarla yalan sayan kimseleri ise boğulmaya terk ettik. Dön de bir bak: uyarılan (ama uyanmayan) kimselerin akıbeti nice olurmuş?

74 SONRA onun izinden,[4] her birini kendi toplumlarına olmak üzere[5] (daha başka) elçiler de gönderdik. Ve onlar hakikatin apaçık belgeleriyle geldiler; fakat berikiler bir kez yalanlamış bulundukları hakikate inanmamakta sonuna kadar direndiler: İşte Biz, haddi aşanların kalplerini böyle mühürleriz!

75 Sonra onların izinden Musa ve Harun'u, âyetlerimizle Firavun ve onun etrafındaki yönetici seçkinlere gönderdik. Fakat büyüklük tasladılar: Zira onlar, günaha batmış bir topluluktular. **76** Şöyle ki: Katımızdan kendilerine hakikatin ta kendisi geldiği zaman dediler ki: "İşte bu kesinlikle ayan beyan bir sihirdir!"[6]

77 Musa dedi ki: "Siz (ayağınıza) gelen hakikat hakkında (hep) bu tarz mı düşünürsünüz?[7] Ne yani, şimdi bu da mı sihir? İyi ama, sihirbazlar (bunu) başaramaz ki!"[8]

78 (Yönetici seçkinler) dediler ki: "Sen, bizi atalarımızı üzerinde bulup izlerini takip ettiğimiz yoldan çevirmeye ve bu şekilde kendinize ülkede iktidar yolunu açmaya mı geldin?[9] Fakat biz, her ikinize de asla inanacak değiliz."

---

1 Bu bağlamda, *summe*'ye verilebilecek en uy- ironik çağrışımlı bir açıklamasıdır: vahye, dola-

lem planı hazırlamak risk içerir. Zımnen: Sahte tanrılarınızı, Allah'tan gelebilecek gazap riskine karşı tedbir üretsin (!) diye çağırın!

2 Zımnen: İlk Rasul olan Nûh da müslümandı; yani "Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyeti din olarak seçmişti".

3 Yapılan araştırmalar, Avustralya Aborijinlerinden Guatamala yerlilerine, Seylan halkından Eskimolara kadar, kapalı havza toplumları da dahil tüm dünya halklarının ortak hafızasında bir "tufan" kıssası olduğunu ortaya koymuştur. Bu, tufanın dünya çapında olduğunu değil, o dönemde insan neslinin bugünkü gibi dağınık bir hâlde olmadığını gösterir. Allahu a'lem.

4 Öncelik-sonralık ilişkisini *sümme* bağlacı ifade ettiği için *min ba'dihi* ibaresini "onun izinden" şeklinde çevirmek, sadece mefhuma değil -adı geçen ibare cümlenin öznesiyle tümleci arasında yer aldığı için- mantuka da uygun göründü. Bilindiği gibi peygamberler hep birbirlerinin izinden gitmiş ve hep sonraki öncekini tasdik etmiş, kimi zaman da önceki sonrakini muştulamıştır (Krş: 6:90).

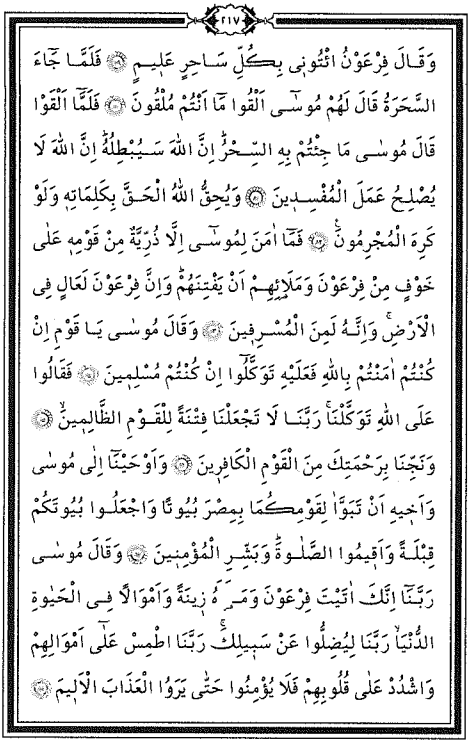
5 Bu ifade, risaletin kapsamı ve görev alanı açısından, "alemlere rahmet" olarak gönderilen Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden farkını ortaya koymaktadır. Allah Rasulü'nün zamanının büyük devletlerinin yöneticilerine davet mektupları yazmasının arkasındaki saik de budur.

6 Adeta 2. âyetteki Mekke müşriklerinin ithamına kinayeli bir atıf: Kimin izinden yürüdüğünüzün farkında mısınız?

7 Kale fiili yalnızca "konuşmak" anlamına gelmez, "düşünmek" anlamını da içerir (Bkz: Âyet 65, not).

8 Buradaki *lâ yuflihu*, ceza hukukunun konusu olan müeyyideye değil, teknik anlamda "başarısızlığa" delalet etse gerektir.

9 Ezilenlerin iktidardan pay istemelerini, ezenler affedilmez bir cürüm olarak takdim etmişlerdir. Eğer durum böyleyse, kendileri suçüstü yakalanmışlardır.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ۝ فَلَمَّا جَاءَ
السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ۝ فَلَمَّا أَلْقَوْا
قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا
يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ۝ وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ
كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝ فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ
خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي
الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ۝ وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِنْ
كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ۝ فَقَالُوا
عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝
وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ
وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ
قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ۝ وَقَالَ مُوسَىٰ
رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ
وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ۝

79 Firavun ise (şu) emri verdi: "Tüm uzman sihirbazları bana getirin!"

80 Sihirbazlar gelince, Musa onlara dedi ki: "Atın atacaklarınızı!"

81 Onlar (gözbağcılığa dayalı düzeneklerini) atınca Musa dedi ki: "Sizin karşıma çıkardığınız sadece sihir! Elbette Allah bunu boşa çıkaracaktır: çünkü Allah fesatçıların işini amacına ulaştırmaz. **82** Evet, etkili müdahalesiyle[1] Allah hakkın (üstünlüğünü) gerçekleştirir; isterse günaha batmış olanlar bundan hoşlanmasın.

83 Firavun ve onların önde gelenleri kendilerine işkence ederler korkusuyla,[2] Musa'ya, onun kavminden sadece bir avuç insan iman etti.[3] Çünkü Firavun ülkede gerçekten de otorite ve baskı sahibiydi; zaten o dengesizin[4] tekiydi.

84 Musa ise (onlara) dedi ki: "Ey topluluk![5] Eğer Allah'a inanıyorsanız, o hâlde yalnızca O'na güvenip dayanmanız gerekir: tabi ki siz O'na tam teslim olmuşsanız!

85 Bunun üzerine dediler ki: "Yalnızca Allah'a güvenip dayandık: Rabbimiz! Bizi bu zalim kavmin zulmüne muhatap kılma! **86** Ve bizi inkârda ısrar eden toplumun elinden lutfu kereminle kurtar!"

87 Derken Musa ve kardeşine şöyle vahyettik: "Şehirde toplumunuz için bazı evleri karargah edinin; kendi evlerinizi ise ibadethaneye dönüştürerek ibadetinizi eda edin![6] Ve (sen ey Musa!), mü'minleri (zaferle) müjdele!"[7]

88 Ve Musa "Rabbimiz!" dedi; "Şu bir gerçek ki Sen, Firavun ve onun yakın çevresine bu dünya hayatında göz kamaştırıcı bir saltanat ve mal verdin! Rabbimiz (işte) bu yüzden senin yolundan insanları saptırıyorlar. Rabbimiz! Onların servetlerini kökünden kazı ve yüreklerine bunun acısını oturt; belli ki onlar, can yakıcı azabı görmedikçe iman etmeyecekler!"[8]

---

1 Lafzen: "kelimeleriyle". *Kelime*'nin kök anlamının tercihimizi destekliyor olması, gerekçemizin sadece dilsel boyutunu oluşturmaktadır (Krş: 65. âyet, ilgili not). Buna ilaveten, buradaki "kelimelerin", söze değil eyleme ilişkin olduğu, bu eylemin de Hz. Musa'nın elinde gerçekleşen mucizeler olduğu açıktır. Çünkü, bu etkili müdahalenin hemen ardından Firavun'un sihirbazlarının, üstün olan hakikat karşısında boyun eğdiklerini yine Kur'an'dan öğreniyoruz (7:120; 26:46).

2 *'Ala havfin*, Zemahşerî'nin de tercih ettiği gibi "korkmakla birlikte", "korkuya rağmen"

vun'a gidebilecegi gibi Hz. Musa'ya da gidebilir. Birinci anlam İbn Abbas'a, ikinci anlam ise öğrencisi Mücâhid'e atfedilir (Taberî). İbn Abbas'ın yorumuna uygun olarak bu ibareyi "zamir kendisinden hemen önceki isme gider" kuralından istisna tutmak kaydıyla, "Firavun'un kavminden" biçiminde okuyabiliriz. Yukarıdaki çekince bir yana, bu yorumu haklı kılan gerekçeleri şöyle sıralayabiliriz: 1) İsrâiloğulları zaten Hz. Musa'nın önderliğini benimsemişlerdi ki, Mısır'dan çıkışta hep birlikte onu takip ettiler. 2) Onlar öteden beri işkence ve baskı görüyorlardı (7:129). 3) Gösteri Kur'an'a göre, Hz. Musa'nın isteğiyle bir bayram günü şehir halkının gözü önünde yapılmıştı (20:59). Belli ki Hz. Musa'nın bundan amacı mesajını Mısır halkına da duyurmaktı. 4) "Onların yönetici seçkinleri" anlamına gelen *meleihim*'deki "onlar" çoğul zamiri ile kastedilenin Mısırlı yönetici seçkinler olması, İsrâiloğulları ileri gelenleri olmasından daha makuldür. 5) Tarihen sabittir ki, Hz. Musa'ya iman eden yerlilerden bir kısım insan da onlarla birlikte Mısır'dan çıkmışlardı (Çıkış 12:38). 6) Bizim "bir avuç insan" diye çevirdiğimiz *zurriyyeten* ile, öteden beri ataları İbrahim, İshak, Yakub ve Yusuf'un tevhid inancına bağlı olan İsrâiloğulları değil, Firavun toplumuna mensup iman etmiş küçük bir azınlık kastedilse gerektir. Zira 85 ve 86. âyette bu grubun kendilerinden Allah'a sığındıkları zalim ve kâfir topluluk, her hâlde İsrâiloğullarının geri kalanı değil Firavun toplumu idi.

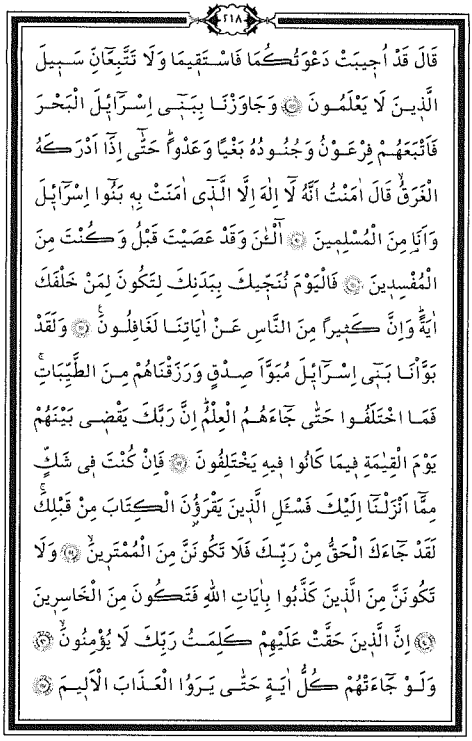
4 *Musrif*'e verdiğimiz anlam.

5 Lafzen: "Ey kavmim!" Kavm sözcüğü burada ve daha başka âyetlerde bireyleri arasında kan bağı olan ırk mensubiyetini değil, daha çok bir inanca mensup olan bireylerin oluşturduğu cemaati ifade etse gerektir.

6 Bu âyet, "Bir diyarda zulüm ayyuka çıkmışsa, orada nereden başlamalı?" sorusunun cevabıdır. Her şeyin bittiği zor ve kor zamanlarda âlemlerin Rabbi mü'minlere nereden başlayacağını söyleyor: Evlerinizden... Evlerin insana istakemet açısı (kıble) kazandırılan bir iman atölyesi olmasını, bir şahsiyet okuluna dönüştürülmesini emrediyor. Allah Rasulü bu Kur'ani ilkeyi Mekke'de Erkam'ın evinde uygulamıştı.

7 Kur'an Hz. Musa'nın Firavun'a karşı verdiği mücadeleyi çok sık nakleder. Bununla verilen mesaj şudur: Firavun'lar ölür fakat Firavunluk devam eder. Firavun'un mümin karısı Asiye'nin şehadetinin hemen öncesinde bir son nefes gibi kayda geçirilen "ve beni Firavun'dan, onun (çirin) amelinden..koru" (66:11) duası da bunu teyit eder. Zira sadece "Firavun'dan" demekle yetinmeyip "amelinden de" demesi, zımnen "Firavunluktan da" anlamını içerir.

8 Kulun bittim noktasında yapılan dua, kalbin Allah'la konuşmasıdır. Ve bilinen bir gerçektir ki kulun bittiği yerde Allah'ın yardımı yetişir.

قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِّ سَبِيلَ
الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ
فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّىٰ إِذَا أَدْرَكَهُ
الْغَرَقُ قَالَ آمَنتُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُوا إِسْرَائِيلَ
وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ
الْمُفْسِدِينَ ۝ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ
آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ۝ وَلَقَدْ
بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ
فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۝ فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ
مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِن قَبْلِكَ
لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ۝ وَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ
۝ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ۝
وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ۝

89 (Allah): "Doğrusu, her ikinizin de dileği kabul olunmuştur" buyurdu; "bundan böyle doğru yolda sebat gösterin, cehalete gömülmüş kimselerin yoluna uymayın!"

90 Ve İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Hemen ardından Firavun ve ordusu kin ve nefretle onların peşini takip etti. Nihayet boğulacağını anladığında şöyle yakardı: "Ben de, İsrâiloğullarının inandığından başka ilâh olmadığına inandım; artık ben de O'na kayıtsız şartsız teslim olanlardanım!"[1]

91 "Ne yani, ancak şimdi mi (aklın başına geldi)? Oysa ki sen daha önce isyanda ısrarcıydın ve bozgunculuğu iş edinmiş biriydin."

92 Artık bugün, senden sonrakilere bir ibret vesikası olsun diye senin yalnızca bedenini kurtaracağız; zira şu bir gerçek ki, insanlardan bir çoğu ibret vesikalarımıza karşı ısrarla aldırmaz bir tavır içindedirler.[2]

93 Sonunda, İsrâiloğullarını verimli ve güvenli bir yere yerleştirmiş olduk;[3] ve onlara temiz ve helâl rızıklar ihsan ettik; durdular durdular da, kendilerine hakikatin bilgisi geldikten sonra ihtilaf ettiler: Elbette senin Rabbin, Kıyamet Günü hakkında anlaşmazlığa düştükleri konularda aralarında hüküm verecektir.

94 BÜTÜN bunların ardından (ey bu hitabın muhatabı), sana indirdiğimiz mesajın gerçekliğini daha önce indirilen kitapları okuyanlar da biliyor; şüphen varsa sor onlara! Doğrusu, Rabbinden sana hakikatin ta kendisi gelmiştir: Artık asla kuşku duyanlardan olma! **95** Dahası, Allah'ın âyetlerini yalanlayan kimselerden olmaktan şiddetle sakın! Sonra büsbütün kaybedenlerden olursun!"

96 Hakikat şu ki, haklarında Rablerinin yargısı kesinleşenler asla iman etmeyecekler. **97** İsterse hakikatin her tür belgesi (ayaklarına kadar) gelmiş olsun: ta ki, can yakıcı azabı görünceye kadar...—>

---

1 Buna "Firavun imanı" denir. Âhireti görünce "iman ettim" demek gibi yararsızdır.

2 Eski Mısır uzmanlarına göre bu MÖ. 12. yüzyılda yaşamış olan II. Ramses'tir. Onun selefi sedi şu anda Kahire'de sergilenmektedir.

3 Çevirinin iç bütünlüğünü sağlamak amacıyla, tüm çevirimiz boyunca *le-kad* pekiştirme edatını "doğrusu ... mıştı" kalıbıyla çevirmeye özen

<—98 Şu da var: Keşke olsaydı, fakat ne yazık ki Yûnus'un toplumu dışında (azabı hak ettikten sonra) iman edip de imanının gününü gören başka hiçbir ülke olmadı.[1] Onlar iman edince, Biz de onları dünya hayatında onursuzluk cezasına çarptırmaktan vazgeçtik; ve bir süre daha onları nimetlerimizden yararlandırdık.[2]

99 Ve eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunan herkes top yekun iman ederdi, (fakat bunu dilemedi). Şimdi kalkıp da, sen mi onları iman edinceye kadar zorlayacaksın?[3] **100** Hem Allah'ın (akıl ve irade vermek sûretiyle gerçekleşen) izni olmasaydı, hiçbir insan imana eremezdi! Ve O aklını kullanmayanları pisliğe mahkûm eder![4]

101 De ki: "Göklerde ve yerde nelerin bulunduğuna bir bakınız!" Ne ki, iman etmemekte direnen bir topluma, ne âyetlerin ne de uyarıların hiçbir yararı olmaz. **102** Şu durumda, kendilerinden önce gelip geçmiş kimselerin yaşadığı (felaket) günlerinin benzerini mi gözlüyorlar?

De ki: "O hâlde gözleyin; şunu iyi bilin ki ben de sizinle birlikte gözleyenlerdenim!"

103 Sonuçta, elçilerimizi (ötekilerin başına gelecek her belâdan) kurtarırız; aynı şekilde iman eden kimseleri de (kurtarırız): İşin gerçeği, mü'minleri kurtarmak en çok Bize düşer.[5]

104 (EY PEYGAMBER!)[6] De ki: "Ey insanlar! Eğer benim dinimden kuşku duyuyorsanız; şunu iyi bilin ki, Allah dışında da sizin kulluk ettiğiniz varlıklara[7] asla kulluk etmem! Ne ki ben, yalnızca sizin canınızı alacak olan Allah'a kulluk ederim; zira ben inananlardan olmakla emrolundum".[8]

105 Ve dahi sen (ey bu hitabın muhatabı),[9] varlığını[10] her tür sapmadan uzak tutarak tümüyle doğru dîne ada;[11] ve sakın şirk koşanlardan olayım deme! **106** Ve Allah'ın peşi sıra, sana ne yararı dokunan ne de senden zararı gideren varlıklara yalvarıp yakarma! Zira eğer böyle yaparsan, işte o zaman sen de zalimlerden olursun!

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَآ اِيمَانُهَآ اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ ۚ
لَمَّآ اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَمَتَّعْنٰهُمْ اِلٰى حِينٍ ۝ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِى الْاَرْضِ
كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ۝
وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ
عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ۝ قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِى السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ ۚ وَمَا تُغْنِى الْاٰيٰتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ
۝ فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ قُلْ
فَانْتَظِرُوا اِنِّى مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ۝ ثُمَّ نُنَجِّى رُسُلَنَا
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ۝ قُلْ يٰٓا
اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِى شَكٍّ مِنْ دِينِى فَلَآ اَعْبُدُ الَّذِينَ
تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِى يَتَوَفّٰىكُمْ ۖ وَاُمِرْتُ
اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۖ
وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا
يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۚ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا مِنَ الظّٰلِمِينَ ۝

---

1 *Felev lâ kânet*: Bizim "Keşke olsaydı, fakat ne yazık ki ...olmadı" şeklinde çevirdiğimiz bu ibaredeki lev edatı, tek başına temenni ve teşvik ifade eder. *Lâ* ile birlikte geçmiş zaman fiilinin başında geldiğinde ise temenni anlamı genişleyerek "yazıklanma" ve "hayıflanma" anlamını da içerir. Ubeyy'e atfedilen, Ebu Ubeyde'nin de benimsediği *fehel la* okuyuşu da tercih ettiğimiz bu anlamı desteklemektedir (*Mecaz*). Yûnus Peygamber (MÖ. 860-784), Asurlu-

ların başkenti Ninova'ya gönderilmişti.

2 Krş: "Eğer siz şükreder ve iman ederseniz, Allah size azap edip de ne yapsın?" (4:147)

3 Kur'ani çoğulculuğa delalet eden bir çok âyetten biri.

4 Zımnen: Kokuşmuş ve çürümüş bir hayatı yaşamaya. Veya: "onur kırıcı iğrenç musibetlere.." (Rics'in "pislik" anlamı için bkz: 7:71, not. Ayrıca bkz: 6:125, not). Parantez içi açıklamamız âyetin son cümlesine dayanmaktadır. Aklını kullanmamak, tüm sapmaların çıkış noktası olarak gösteriliyor. Vahyin amacı insana aklını doğru kullanmayı öğretmektir. Yani, insanın kendini pisliğe mahkûm etmesine mani olmaktır. İç dünyasını vahye inşa ettirmeyenler, değdiği her şeyi önüne katıp sürükleyen bir sel gibi gürül gürül akan duyguların ve güdülerin dünyası teslim olurlar. Akıl kalbin duygu selini kontrol altına almak için verilmiştir. Bu yüzden akıl kalbin bağı hükmündedir. Kalbine akılla ferman dinletemeyen kimse, bir müddet sonra eline, ayağına, gözüne, kulağına, diline, dudağına da sahip olamamaya başlar. Nihayet kendine sahip olamaz hâle gelir ve kendini kaybeder. Can alıcı soru şudur: Kendini kaybeden neyi kazanabilir?

5 Burada Allah'a atfen kullanılan *'alâ* edatının Kur'an'daki genel kullanımıyla ilgili bkz: 15:41, not.

6 Kur'an'da Hz. Peygamberin adı mükerreren gelir, fakat hiç birinde "Ey Muhammed!" şeklinde nida ile gelmez. Ne ki, "Ey Peygamber" şeklinde gelir. Çünkü Allah'ın "ilet" emri Abdullah oğlu Muhammed'e değil, Allah'ın Nebisinedir.

7 Lafzen: "kimselere". *Ellezine ta'budûne* ibaresindeki ilgi zamiri, burada kastedilenlerin özellikle insan ve melekler gibi kendilerine tapınılan bilinçli varlıklar olduğuna delalet eder. Kâfirûn sûresindeki *mâ ta'budûn* ise tapınılan nesneleri de kapsar. Bu iki farklı ibareden yola çıkarak, iki ayrı şirk tezahürüne ulaşabiliriz: 1) Bu âyette olduğu gibi, tapanın taptığı karşısında nesneleştiği şirk biçimi, 2) Kâfirûn sûresinde olduğu gibi tapanın taptığını nesneleştirdiği şirk biçimi. Birincisi tapanın tüm insani özelliklerini öldürüp ruhsal dinamiklerini ve mânevi gücünü yok ederek insanı onursuz ve zavallı bir hâle düşürürken, ikincisi tanrısını tayin etme ve ona tahakküm etme gibi insanın kendisinde sahte bir yetki ve güç vehmetmesine yol açmaktadır. İki tavrın da ortak noktası, insanın yerinden edilerek (zulüm) heba edilmesidir.

8 Bu âyetle Kâfirûn sûresi arasında çok yakın bir irtibat var (*Din*'in anlamı için bkz: 109:6, not).

9 105 ve 106. âyetlerdeki "sen" şahıs zamirinin ve emir fiillerdeki gizli tekil zamirlerin muhatabı, hitabın içeriğine bakılarak tesbit edilmelidir. Her tekil muhatap zamirini Hz. Peygamberin şahsına atfetmek doğru olmasa gerek. Bu âyetlerde açık ve gizli tekil zamirlerin muhatabının müşriklerden ve zalimlerden olma ihtimali bulunmayan peygamber olmadığı açıktır. İşte tırnak içi açıklama buna binaen konulmuştur.

10 Parça ile bütün kastedilmiştir. Bir şeyin yüzü, onun bütün varlığını temsil eder. Kur'an'da bu anlamda *vech* Allah için de kullanılır (bkz: 7:29 ve not). Doğaldır ki, insanın bir şeye yüzünü dönmesi o şeye tüm varlığıyla yönelmesi anlamına gelir.

11 *Hanef* mastarı "doğru asla yönelmek" anlamına gelir. "Doğrudan yanlışa yamulma" anlamına gelen *cenef*'in zıddıdır. Hanîf bu mastardan türetilen bir sıfat olması itibarıyla, "doğru ve saf inancı" ifade eder. Kelimenin asıl anlamı ayaktaki baş parmağın diğerlerine sırt dönüp yüzünü öteki ayaktaki başparmağa dönmesidir. Zımnen: Yöneldiğin istikamet, Allah'ın senin için tayin ettiği amaçla çakışsın.

107 Yine (unutma ki), eğer Allah sana bir darlık musallat ederse, onu O'ndan başka kimse savuşturamaz! Fakat eğer senin için bir hayır dilerse, O'nun lütuf ve kereminin önüne gerilecek kimse yoktur. O lütuf ve keremini, kullarından dileyen kimseye bağışlamak ister: Zira O mutlak bağış sahibidir, sonsuz rahmet kaynağıdır.

108 (EY PEYGAMBER)! De ki: "Ey insanlık ailesi! İşte size Rabbinizden hakikatin ta kendisi gelmiştir! Artık kim doğru yolu tercih ederse, hiç şüphesiz o bu tercihi kendisi için yapmış olacaktır; kim de (yoldan) saparsa, hiç şüphesiz onun sapma tercihi kendi aleyhine olacaktır: ama sizin tercihinizden dolayı sorumlu tutulan asla ben olmayacağım!"

109 İmdi (ey Peygamber): Sana indirileni izle ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret! Zira hüküm verenlerin en hayırlısı O'dur.

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِنْ يُرِدْكَ
بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ ۚ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَهُوَ
الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ
رَبِّكُمْ ۖ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا
يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ۝ وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ
إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ۝

11. HUD SÛRESİ

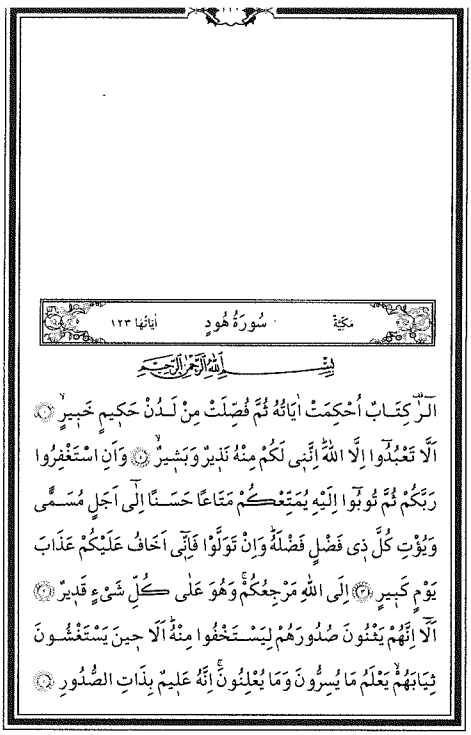
Sûre ismini 50-60. âyetlerinde anlatılan aynı adlı kıssadan alır. Kıssa aynı zaman dilimine ait A'râf ve Şu'arâ'da da yer almış olmakla birlikte, bu sûrede çok daha ayrıntılı olarak ele alınır. Sûreye adını Rasulullah koymuştur. Bunu şu hadisten öğreniyoruz: "Ebubekir bir gün Nebi'ye dedi ki: 'Ya Rasulallah (erken) yaşlandın?' Aldığı cevap şuydu: 'Beni *Hûd, Vakı'a, Murselât, 'Amme yetesâelûn, İzeşşemsu kuvvirat* ihtiyarlattı" (Tirmizî, 5/402). Sûre tüm kaynaklarda bu adla anılır.

Tüm ilk nüzûl tertiplerinde Yûnus-Yusuf arasında yer alır. İbn Atıyye bu sûrede Yûnus'takinin on katı meydan okuma olduğu için, Hûd'un Yûnus'tan önce indiği görüşündedir. Sûre, peygamber kıssalarının anlatıldığı boykot sonrası döneme tekabül eder. 12, 17, 114. âyetlerinin Medine'de indiği rivayetlerini, 6. sûrenin girişinde uyguladığımız kriterler onaylamamaktadır.

Hûd, Peygamber ihtiyarlatan sûredir. Sûrenin ana fikrini şu âyet beyan eder: "senin Rabbin halkı (birbirlerine karşı) doğru dürüst davrandığı sürece, (sadece) sapık inançları yüzünden uygarlıkları helâk etmez" (117). Küfre meydan okuyan sûreler içinde ilk sırayı Hûd sûresi alır.

Hûd, Yûnus ve Yusuf'la birlikte *Elif-Lâm-Râ* ailesindendir. Bu sûre ile Yûnus sûresi arasında sıkı bir bağ vardır. Bu sûrede Hz. Nûh'un yaşadığı aile dramı ele alınıyor. Bir önceki sûre ise hep ilâhî vahye karşı dik kafalılık eden toplumların mutlaka cezalandırılacağından söz ediyor ve buna ilişkin Firavun ve toplumunun başına gelenler aktarılıyor. Yûnus sûresi "Allah hüküm verinceye kadar sabret!" uyarısıyla bitmişti. Hûd sûresi ise Firavun ve toplumuna ilaveten, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, Şuayb kavimleri gibi hepsi de ilâhî vahye sırt döndüğü için cezalandırılan toplumlardan ibretler sunuyor. Cezalandırılanlar arasında Hz. Nûh'un oğlu ve Hz. Lût'un hanımı gibi, peygamberlerin inkârcı yakınlarının da yer alması ibret vericidir.

Bütün bunlar göz önüne alınırsa, bu sûrenin indiği sırada Rasulullah'ın ruh hâlini şöyle tahmin edebiliriz: Hz. Peygamber, İlahi iradeye boyun eğmek istemeyen Kureyş'e, serkeşlik yapan bu akrabalarına bir belâ gelir endişesi taşıyordu. Bir önceki sûre Hz. Peygamber'in kavmi için duyduğu endişeyi daha da belirgin hâle getirmiş, bu sûredeki sert uyarılarsa Hz. Peygamber'i iyiden iyiye telaşa düşürmüştü. Sûrenin Hz. Peygamber'in saçlarını ağartmasının sebebi bu olsa gerektir.

سُورَةُ هُودٍ
مكية
آياتها ١٢٣
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
الٓرۚ كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ۝
أَلَّا تَعْبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَۚ إِنَّنِى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ۝ وَأَنِ ٱسْتَغْفِرُواْ
رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُم مَّتَٰعًا حَسَنًا إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى
وَيُؤْتِ كُلَّ ذِى فَضْلٍ فَضْلَهُۥۖ وَإِن تَوَلَّوْاْ فَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ
يَوْمٍ كَبِيرٍ ۝ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝
أَلَآ إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُواْ مِنْهُۚ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ
ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ۝

1 *Elif-Lâm-Râ*![1]

ÖYLE bir kitaptır ki (bu), her hükmünde tam isabet sahibi ve her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından, âyetleri şüpheden arındırılmış ve hayatta karşılığı olan doğru hükümlerle sabitlenmiş,[2] dahası çok boyutlu ve anlaşılır kılınmıştır[3] **2** ki, Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz.[4]

(Ey Peygamber! De ki): "Hiç şüphesiz ben de, O'nun katından size gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim![5] **3** Haydi, Rabbinizden kusurlarınız için af dileyin ve bilincinizi yenileyerek O'na yönelin;[6] O da size, sonu yasayla belirlenmiş bir süre doluncaya kadar[7] (akıbeti) güzel bir hayat bahşetsin ve erdem sahibi herkese erdeminin karşılığını versin. Ama eğer yüz çevirecek olursanız, iyi bilin ki ben korkunç bir günün azabının üzerinize kopmasından korkuyorum! **4** (Er veya geç) dönüşünüz Allah'adır; ve O her şeyi yapmaya kadirdir.

5 Baksanıza onlar, O'ndan saklamak için gönüllerini kat be kat örtüyorlar: Unutmayın ki, onlar (niyetlerini) kat kat örtülere sarıp sarmalasalar dahi, O onların (gerçeği) gizlediklerini de bilir, (yalanı) açığa vurduklarını da; nitekim O, gönüllerin[8] en mahrem sırlarını bilendir.[9]

---

1 Mânası her ne olursa olsun, Allah Rasulü'nün bir tek harfini bile zayi etmeden vahyi ulaştırdığını îmâ eder. Ayrıntılı bir açıklama için iniş sürecinde ilk geçtiği 68:1'in ilk notuna bkz.

2 Âl-i İmran 7. âyetteki *âyâtun muhkemâtun* ibaresi, bu anlamın bir başka formla ifadesidir. "Hükümde tam isabet kaydetme" mânasındaki *hikmet*'ten türetilmiş olan *ihkâm*, hüküm ile o hükmün nesne ve öznesi arasındaki uyum, olgu ile ilke, hayat ile hakikat, lafız ile mâna arasındaki 'ideal denge' ve 'âzami yarara' tekabül eder (Bkz: 2:269, ilgili notlar). Âyet, hakîm olan vahyin yine hakîm Allah'tan geldiğini beyan eder.

3 *Fussılet* için bkz: 41:3, not 6. Muhkem müteşabih'in, Mekkî Medenî'nin anasıdır. Zımnen: Kur'an sadece tefsirin nesnesi (müfesser) değil, esasen tefsirin öznesi (müfessir) olan bir hitaptır. Zira Kur'an, varlığın hakikatini tefsir eder.

4 Zira vahyin nihai amacı, insanı kula kulluktan kurtarmaktır.

5 Yani: Ben bana kul olun demiyorum; O'na kul olanı özgürlük ve mutlulukla müjdeliyor, başkasına kulluk edenin kaybedeceğini haber veriyorum.

6 *Tevbe* bir "dönüş"tür; bu dönüş bir bilinç yenileme sonucunda gerçekleşir (Bkz: 9:27, not).

7 *Ecel*, sözlükte "bir eylem için konulan belirli süre" mânasına gelir. Bu yüzden yalnızca hareketli varlıklar için kullanılır. Ecelle ilgili tüm

ifadeler "Allah insanların canlarını ölümleri sırasında alır, henüz ölmemiş olanları da uykusunda alır" (39:42) ve "Her ecelin bir yazılımı vardır" (13:38) âyetleri ışığında anlaşılmalıdır. Söz konusu "yasa" ölümün Allah tarafından konulan yasasıdır. İnsanı hayata bağlayan solunum sistemi, sinir sistemi ve kan dolaşımı sistemi bu yasaya bağlı olarak çalışırlar. Üçünün birlikte devreden çıkması ecel kanunu gereği "ölüm" olarak adlandırılır. Esasen ecel, zerreden kürreye yaratılmış her varlığın ölümlü olduğunu, baki olmadığını ifade eder.

8 *Sudûr* ile ilgili aydınlatıcı bir not için bkz: 8:43.

9 Ancak kalpsizler kalbi Allah'tan saklamaya kalkarlar. İbn Aşur'un sıradışı katkısına rağmen âyetin mânasına ulaşmada zorlandığımı itiraf etmeliyim. Parantez içi açıklamaları âyetin son cümlesi teyit eder.

6 Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızık açısından Allah'a bağımlı olmasın. Zira O, her canlının konup eğleşeceği yeri de göçüp yerleşeceği yeri de[1] iyi bilir: Bütün bunlar kesin ve net bir yazılım ve yasayla[2] kayıt altına alınmıştır.[3]

7 Yine O (bile) gökleri ve yeri altı aşamada yaratmıştır;[4] ve O'nun Kudret Makamı'nın (en büyük tecellisi olan hayat) su üzerinde kaimdir.[5] (Bütün bunları) hanginizin eylem ahlâkı konusunda daha iyi olduğunu sınamak için yaptı.[6]

Şimdi sen kalkıp da, "Muhakkak siz ölümden sonra yeniden diriltileceksiniz!" desen, küfre saplananlar hemen "Hah, al sana bir numara daha!"[7] diyecekler.

8 Ve eğer onların cezasını sayılı bir süreye[8] ertelesek, hemen "Onu tutan mı var?" derler. Bakın, O Gün geldiğinde, onu onlardan savuşturacak hiçbir güç olmayacak; dahası, alaya aldıkları gerçek onları çepeçevre kuşatacak.[9]

9 Ne ki eğer insanoğluna katımızdan bir rahmet tattırır, daha sonra da o rahmeti ondan çekip alırsak; derhal o derin bir umutsuzluğa, dehşet bir nankörlüğe saplanır. 10 Yok eğer kendisine dokunan bir sıkıntı ve darlığın ardından ona esenlik ve bolluk tattırmış olsak, hemen der ki: "kötülük(veren güç)ler benden uzaklaştı";[10] (ve) bir anda küstahça bir övünce kapılır. 11 Ancak sabreden, Allah'ın rızasına uygun işler yapan kimseler (bu tavrı

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ
مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ۚ كُلٌّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ ۞ وَهُوَ
الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ
عَلَى الْمَآءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۗ وَلَئِنْ قُلْتَ
إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
إِنْ هٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ۞ وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ
إِلَىٰٓ أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُۥٓ ۗ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ
مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ۞ وَلَئِنْ
أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُۥ لَيَئُوسٌ
كَفُورٌ ۞ وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَآءَ بَعْدَ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ
ذَهَبَ السَّيِّـَٔاتُ عَنِّىٓ ۚ إِنَّهُۥ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ۞ إِلَّا الَّذِينَ
صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحَٰتِ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ
كَبِيرٌ ۞ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعْضَ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَضَآئِقٌۢ
بِهِۦ صَدْرُكَ أَن يَقُولُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَآءَ مَعَهُۥ
مَلَكٌ ۚ إِنَّمَآ أَنتَ نَذِيرٌ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ ۞

takınmazlar): İşte onlar için, ilâhî bir bağış ve muhteşem bir karşılık vardır.

12 ŞÖYLE Kİ; belki de, onların "Onun üzerine bir hazine indirilmeli değil miydi?" ya da "Onunla birlikte bir de melek gelse (ya)!" demekle senden beklentileri, göğsün bu yüzden daralsın da, sana bildirilen kimi vahiyleri kulak ardı edesin diyedir![11]

Kesinlikle sen sadece bir uyarıcısın! Allah ise, her şeyi en ideal mânada koruyandır.[12]

---

1 *Mustekar* ve *mustevda'* kelimelerinin geçtiği bir başka âyet için bkz: 6:98 not. Farklı bir ibareyle benzer bir mâna için bkz: 47:19.

2 *Kitabun mubîn*, Levh-i Mahfuz'dur (85:22, not). Bu tamlama ilk bakışta önümüze şu problemi çıkarır: Hem "bilinmezlik" mânasındaki belirsizlik, hem "apaçıklık" mânasındaki *mubîn*'lik: nasıl oluyor? İki ihtimal var: Ya "Allah için ayan açık, insan için akıl sır ermez bir yazılımla korunmuş..", veya hem lazım hem müteaddi olan *mubîn*'in özünde açık ve dahi açıklayıcı olan çift yönlü tabiatına istinaden "Gös-

tergeleriyle insana açık, özüyle Allah'a açık bir yazılımla korunmuş.." Her hâlükarda belirsiz olarak geldiği bu ve buna benzer bağlamlarda özellikle "ilâhî yazılım"a ve oluş-bozuluş yasalarının kayıtlı tabiatına delalet eder (Msl: 27:75; 34:3). Bu ilâhî yazılımın kaynağı 36:12'de *imâmin mubîn* (ana bellek) olarak beyan edilir.

3 Bu durumda eğer açlık varsa, bu, rızkın yetersizliğinden değil insanoğlunun hırsa dayalı bencillik ve paylaşmayı bilmeyen açgözlülüğündendir. Bu âyet "kader"in her şeyin ilâhî bir ölçü ile yaratıldığını isbat edip varlıkta tesadüfü reddeder. Zımnen: Eşyanın kaderi onun tabi olduğu ilâhî yasalarda kayıtlıdır.

4 Parantez içindeki "bile", cümlenin telmihine dayanır. Zımnen: Kudreti sonsuz Allah bile göğü-yeri aşamalı bir biçimde bir yasaya bağlı olarak yarattı. Siz ey mü'minler! Toplumsal dönüşümün bir çırpıda olmasını, başarının plansız-programsız ve nizamsız-intizamsız geleceğini mi sanıyorsunuz?

5 "Biz her canlıyı sudan var ettik" ışığında (21:30). Eski Ahit'te de buna çok benzer simgesel bir ifade bulunmaktadır (*Tekvin* 1:2). Ebu Müslim, ilâhî kudretin mecazi bir tasviri olarak anlar (Râzî). Fakat bağlam, sonsuz kudretin canlıların elementer kökende birliği üzerinden kendini duyurduğunu îmâ ve ifşa etmektedir.

6 Bu ibare, "yeryüzünde halife" olan insanın eşref-i mahlukat olma iddiasını destekler gibi görünmektedir. En azından ilâhî şaheser olan insanı kuşatan en küçükten en büyüğe bütün bir çevrenin, hz. insanın varoluşu için var edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yeryüzü insan için, insan imtihan için yaratılmıştır.

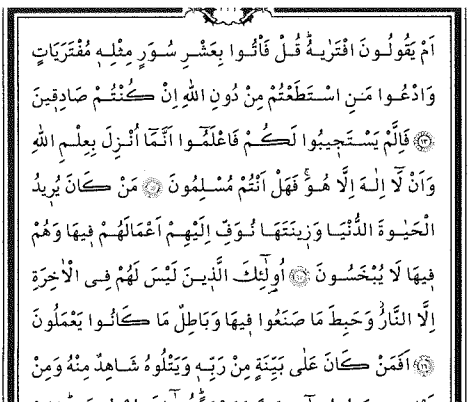
7 *Sihr*'in mânalarından biri de "hileli söz" ya da "el oyunlarıyla aldatma", yani Türkçe'deki çağrışımlarıyla "numara çekme"dir. Müşrikler ölümden sonra dirilişi sihir olarak nitelerken, hiç kuşkusuz bununla sihrin "kara büyü" anlamını kastetmiyorlardı (Konuyla ilgili notlar için bkz: 74:24; 7:116 ve 2:102).

8 *Ummet* teriminin anlamları arasında "süre, zaman" da bulunmaktadır (Krş: 12:45). Ne ki kelimenin ilk anlamı bu değildir. İlk anlamı göz önüne alarak *ila ummetin ma'dûdetin*'e "belirlenmiş bir topluluk için" karşılığı verilebilir. Bu, âyetteki tehdidi âhiret azabı değil de Bedir yenilgisi olarak tefsir edenlerin yorumuna uygun düşmektedir. Çünkü Bedir'de cezaya

9 *Hâka* mazi fiildir, fakat gelecek zamana ilişkin bir bölümün içerisinde geçmektedir. Amaç muhatapta Ceza Günü'nü yaşanmış bir gerçeklik kadar kesin kabul edecek bir tasavvur inşa etmektir.

10 Parantez içi açıklamamız âyetin lafız, mâna ve maksadına uygundur. Şöyle ki; *zehebe 'an* (uzaklaştı), öznesi içinde bir yüklemdir ve aktif eyleme delalet eder. Uğurluluk-uğursuzluk batıl inancını çağrıştıran bu tasavvur, mutluluğu/iyiliği olduğu gibi mutsuzluğu/kötülüğü de özü itibarıyla Allah'tan bağımsız bir özne olarak görmektedir. Bu tasavvura sahip olan birinin bollukta da darlıkta da Allah'a yönelmesi, elde ettiğinde şükür kaybettiğinde hamd etmesi, dahası özeleştiri yapıp bilincini tevbeyle yenilemesi mümkün değildir. Vahiy, bu aklın sahibini, Allah'tan bağımsız bir mutluluk tasarımı yaptığı için kınamaktadır. Bu tür bir tasavvuru, 3. âyet temelden reddetmektedir.

11 *Fe lealleke*, bir "beklentiyi" ifade etmektedir. Bu beklentinin öznesi olağanüstü taleplerde bulunan müşrikler, beklentinin nesnesi ise "bildirilen kimi vahiylerin kulak ardı edilmesi"dir. Hz. Peygamber'in göğsünün daralması ise bu beklentiyi ortaya çıkaran nedendir. Hz. Peygamber'in saçlarını ağartan, Mekkelilerin bu tavırlarıdır. Onun göğsünün daralmasının nedeni, yalnızca kendi başına karşılamaktan aciz olduğu Mekkelilerin mucize talepleri değildir. Aksine, geçmişte mucize talep eden tüm inkârcı toplumların gelen mucizeye rağmen iman etmediklerini, bunun sonucunda da geri dönüşü mümkün olmayan bir helâk sürecine mâhkum olduklarını biliyor olmasıdır. Söz konusu toplumların helâki, bir film şeridi gibi bu sûrede de aktarılacaktır. Bu örneklerin tamamında da süreç aynıdır: Peygamber gönderilir. Toplum mesajı inkâr ederek mucize ister. Mucize verilir ve toplum mucizeyi yalanlar. İlahi ceza geri alınmaz bir biçimde kesinleşir ve infaz süreci başlar. Bu arada ahlâkî kokuşma toplumu ayakta tutan tüm unsurları yok ederek ölümcül bir hastalık gibi sosyal bünyeyi çepeçevre kuşatır ve çöküş kaçınılmaz olur. En sonunda toplum yeryüzünden silinip gider. İşte Hz. Peygamber'in içini daraltan Mekke inkârcılarının da kendilerini bu geri dönülmez helâk sürecine sokacak sorular sormaya başlamalarıdır. Böyle başlayan bir sürecin feci sonunu bilmek, Rasulullah'ı tedirgin etmektedir.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ
وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ
﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ
وَأَن لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ
الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ
فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ
إِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿١٦﴾ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن
قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۚ وَمَن
يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ۚ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ
مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۚ أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ
عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ
رَبِّهِمْ ۚ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن
سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾

15 Yoksa "onu o uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Madem öyle, eğer dürüstseniz haydi Allah dışında gücünüzün yetip elinizin erdiği herkesi yardıma çağırın; siz de onun seviyesinde 'uydurulmuş' (!)[1] on sûre getirin de (görelim)![2] **14** Fakat, eğer onlar sizin çağrınıza cevap veremezlerse; o zaman bilin ki (Kur'an vahyi) yalnızca Allah'ın ilmiyle indirilmiştir; yine (bilin ki) O'ndan başka ilâh yoktur: Şimdi siz, artık O'na kayıtsız şartsız teslim olacak mısınız?

15 HER KİM dünya hayatını ve onun güzelliklerini isterse, orada yaptıklarının karşılığını tastamam veririz; üstelik onlar orada, (niyet ve amaçlarına bakılarak) değerlendirmeye tabi tutulmazlar.[3] **16** (Fakat) işte bu kimselerin payına âhiretten düşen yalnızca ateştir; zira onların burada yaptıkları (yatırım, orada) işe yaramayacaktır: (ibadet adına) yapa geldikleri her şey ise zaten batıldır.[4]

17 Şu hâlde, hiç (böyleleri), Rabbinden (gelen) hakikatin apaçık belgesine dayanan kimseyle bir tutulabilir mi? Şimdilerde[5] O'nun katından bir şahidin duyurduğu o belgeyi, daha önce de bir önder ve bir rahmet olarak Musa'nın Kitabı temsil ediyordu. İşte, ancak (hakikatin birliğini fark eden) o kimseler bu vahye inanırlar. Küfür ittifakı mensuplarından[6] her kim bu hakikati inkâr ederse, iyi bilsin ki onun son durağı ateştir.

Sen (ey bu vahyin muhatabı); sakın ola onun kaynağı hakkında tereddüde düşeyim deme;[7] iyi bil ki o, Rabbin katından gelen hakikatin ta kendisidir: ve fakat insanların çoğu (henüz bu gerçeğe) inanmıyorlar.

18 İmdi, kendi uydurduğu yalanı Allah'a isnat edenden daha zalim biri olabilir mi? İşte onlar, (hesap vermek üzere) Rablerinin huzuruna çıkarılacaklar. Şahitlerse "İşte, Rablerine karşı yalan söyleyenler bunlardı!" diyecekler.

Unutmayın: Allah zalimleri rahmetinden tamamen dışlamıştır: **19** O zalimler ki, insanları Allah'ın yolundan çevirirler; onu çapraşık ve dolambaçlı göstermeye çabalarlar: çünkü onlar âhirete inanmazlar.—>

---

1 İnkarcı muhataplara nükteli bir meydan okuma. Parantezli ünlem, kelimede içkin olan ince ironiye işaret eder.

2 Bakara 24 ve Yûnus 38'de bu meydan okuma mutlak olarak herhangi bir sûre içindir. Buradaysa "on sûre getirin" şeklinde yer almaktadır. Bu, bazı müfessirleri Yûnus sûresinin Hûd'dan sonra indiği sonucuna götürmüştür (İbn Atıyye). *el-Menâr* sahibi bu meydan okuyuşun kıssalar için geçerli olduğunu söyler.

3 Lafzen: "değerleri düşürülmez". "Fiyat düşürdü, ucuzlattı" anlamına gelen *behase* fiilinden. Açılımı "Eğer niyet ve amacına bakılarak dünyada yaptıklarına değer biçilecek olsaydı, bu çok düşük bir değer olurdu" şeklinde olur (Krş: *el-Menâr*).

4 Bunun bir örneği için bkz: 8:35.

5 Bu ilavenin gerekçesi, *yetlûhu* fiilinin *-min kablihî* (daha önce) ile karşıtlık oluşturacak şekilde- şimdiki zamanı göstermesidir.

6 *Ahzâb* genelde Kur'an'da "küfürde ittifak etmiş müttefikler" mânasında kullanılmaktadır.

7 *Mirye*: "Bir şeyde iki arada bir derede kalmak". Türetildiği kök, "atın huylandığı için eşelenmesini" ifade eder. Türevleriyle birlikte kelime, hep birbirine yakın anlamlarda ve tüm vahiy süreci boyunca kullanılır (İlk kullanıldığı yer 53:12). Cehaletten kaynaklanan "mutlak şüphe" anlamındaki *şekk*'ten ve "yakine ulaştırmayan bilgiye dayalı ya doğruysa endişesi taşıyan kuşku" anlamındaki *rayb*'den farklı olarak "birbirine karşıt iki şey arasında gidip gelmeyi, bocalama ve tereddüt durumunu" ifade eder (*Külliyyât*).

أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُم
مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا
يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝ لَا جَرَمَ
أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصَمِّ
وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۝
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝ أَن
لَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ۝
فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا
وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا
نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ۝ قَالَ يَا
قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَآتَانِي رَحْمَةً مِّنْ
عِندِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمْ لَهَا كَارِهُونَ ۝

<—20 Bu tipler yeryüzünde (cezayı atlatsalar da, âhirette) yakalarını asla sıyıramayacaklar;[1] Allah dışında onlara yardım edecek bir evliya da olmayacak; onların azabı katlandıkça katlanacak: (değil mi ki) onlar hakikati işitmeye tahammül edemiyorlardı ve gerçeği görmemekte direniyorlardı? **21** Bu tipler kendilerine yazık eden kimselerdir; ve uydurdukları kuruntu(ürünü aracı)lar, kendilerini yüzüstü bırakmıştır.[2] **22** (Daha dünyada bütün bunlar olacaksa,) âhirette ondan beter ziyana uğrayacakları kesindir.

23 Ne var ki iman edenler, Allah'ı razı eden değerler üretenler ve Rablerine gönülden boyun eğenler de var: işte cennet ehli olanlar da bunlardır; bunlar orada ebedi kalacaklardır.

24 Bu iki kesim insanın örneği, kör ve sağır biriyle gören ve işiten birinin arasındaki fark gibidir: Konum olarak hiç bu ikisi aynı düzeyde olabilir mi? Hâlâ ibret almayacak mısınız?[3]

25 DOĞRUSU, Nûh'u da mesajımızı kavmine taşımak için elçi olarak görevlendirmiştik. (Demişti ki:) "Bakın, ben size açık ve net bir uyarıyla geldim. **26** Şöyle ki: Başkasına değil sadece Allah'a kulluk edesiniz! Çünkü ben, can yakan bir Gün'ün cezasına çarptırılmanızdan korkuyorum."

27 Bunun üzerine kavminin seçkinlerinden inkârda ısrar edenler şöyle dedi: "Bakıyoruz da, sen de bizim gibi sadece ölümlü bir insansın. Yine, sana ayak takımına mensup sığ görüşlü kişilerin dışında kimsenin uymadığını görüyoruz.[4] Sonuçta, sizin bize karşı bir üstünlüğünüzün olmadığını düşünüyoruz.[5] Aksine, sizin yalancı olduğunuzdan eminiz!"

28 Dedi ki: "Ey kavmim! Düşünsenize bir: ya ben Rabbimin katından gelen açık bir delile dayanıyorsam; dahası, ya O bana katından bir rahmet bahşettiği hâlde siz bunu görmüyorsanız? Şimdi siz, (O'nun delil ve rahmetini) görmeye dahi tahammül edemezken biz kalkıp da ona (imana) sizi zorlayabilir miyiz?[6]

---

1 *Lem yekûnû* ibaresinde gelecek zaman kastedilmesine rağmen bunun geçmiş zaman kipiyle ifade edilmesi, muhataba şu mesajı verir: bu sonucu olup-bitmiş gibi kesin bil!

2 Her tür şirk ve ilâhlaştırma insanın kendi kendisine söylediği yalandır; ve en tehlikeli yalan insanın kendisini inandırdığı yalandır.

3 Bu âyet, birbiri peşi sıra ele alınacak olan altı ayrı kıssanın hemen öncesinde, insan tasavvuruna iyi-kötü ayrımını, gören-görmeyen, işiten-

işitmeyen örneği çerçevesinde sunuyor. Yine aynı kıssaların farklı boyut ve vurgularla ele alındığı A'râf sûresinde, kıssaların hemen öncesinde yer alan âyet de iyi-kötü ayrımını verimli toprak-verimsiz toprak örneği temelinde sunmaktaydı (7:58).

4 Her peygamberin kula kulluktan kurtuluş çağrısına ilk koşup gelenler topumun mazlum ve mağdur kesimleri olmuştur. Bu da mağdur ve mazlum kesimlerin, ilâhî davetin doğal müttefikleri olduğunu gösterir.

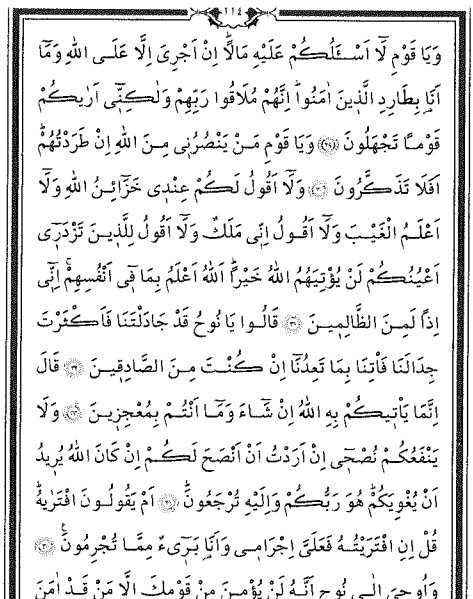
5 Güce ve paraya tapanlar, güce ve paraya teslim olurlar. Zımnen: Eğer bizim üstünlük alameti saydığımız güç, servet ve iktidar sizde olsaydı üstünlüğünüzü kabul ederdik.

6 Cümle içindeki *hâ* zamirleri, hem "delili", hem de "rahmeti" görmektedir. Bunun yaklaşık açılımı şudur: "..siz bizim delile tabi olup inanmamız sonucunda bize bahşedilen *rahmeti* görmezken, biz kalkıp da sizi delili görüp inanmaya zorlayabilir miyiz?" Bunun anlamı, "imanın sahibine bahşettiği *rahmeti* göremeyen, insanı o imana götüren *delili* göremez" demektir. Yani zımnen: *Meyveyi* dahi görmekten aciz olan *kökü ve saçağı* nasıl görsün?

29 Ümmî ey kavmim! (Çabama karşılık) sizden bir bedel beklentisi içerisinde değilim! Benim (çabamın) karşılığı Allah'a aittir. Dahası, (bana) güvenip inanan kimseleri de etrafımdan uzaklaştıracak değilim.[1] Çünkü onlar Rablerine kavuşacaklar(ına inanıyorlar). Ve fakat bu arada, ben de sizin cahilce davranan bir topluluk olduğunuzu düşünüyorum.[2] **30** Bakın ey kavmim! Eğer onları etrafımdan uzaklaştırırsam, Allah'tan gelebilecek bir cezaya karşı bana kim yardım eder? Bunu da mı düşünemiyorsunuz?[3] **31** Dahası ben size, "Allah'ın hazineleri benim gözetimimdedir" demiyorum; görünmezin bilgisine sahip de değilim. Üstelik asla "Ben meleğim" de demiyorum.[4] Sizin küçük görüp tahkir ettiğiniz kimseler için "Allah onlara gelecekte bir hayır vermeyecek" demeye ise[5] zaten yanaşmam: Allah onların içlerindekini çok daha iyi bilir; eğer böyle davranırsam o zaman ben de kendisine zulmeden biri olup çıkarım."

32 Dediler ki: "Ey Nûh! Bizimle tartıştın, üstelik aramızdaki tartışmada hayli ileri gittin. Madem öyle, eğer sözünün arkasındaysan hadi bizi tehdit ettiğin cezaya çarptır!"

33 Dedi ki: "Allah dilesin yeter ki! Onu sizin başınıza öyle bir sarar ki, artık bir daha asla[6] atlatamazsınız! **34** Hem ben size ne kadar öğüt vermeye çalışırsam çalışayım, eğer Allah sizin yoldan sapmanızı dilemiş olsaydı (-hele ki öyle değil-),[7] benim verdiğim öğüt size hiçbir yarar sağlamazdı: O sizin Rabbinizdir, sonunda O'na döndürüleceksiniz."

وَيَا قَوْمِ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ۖ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَآ
اَنَا بِطَارِدِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا ۚ اِنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَلٰكِنِّيْٓ اَرٰىكُمْ
قَوْمًا تَجْهَلُوْنَ ۝ وَيَا قَوْمِ مَنْ يَّنْصُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُّهُمْ
اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ۝ وَلَآ اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِيْ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ
اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ اَقُوْلُ اِنِّيْ مَلَكٌ وَّلَآ اَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ تَزْدَرِيْٓ
اَعْيُنُكُمْ لَنْ يُّؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْرًا ۭ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۚ اِنِّيْٓ
اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ۝ قَالُوْا يٰنُوْحُ قَدْ جٰدَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ
جِدَالَنَا فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۝ قَالَ
اِنَّمَا يَاْتِيْكُمْ بِهِ اللّٰهُ اِنْ شَاۗءَ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ۝ وَلَا
يَنْفَعُكُمْ نُصْحِيْٓ اِنْ اَرَدْتُّ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيْدُ
اَنْ يُّغْوِيَكُمْ ۭ هُوَ رَبُّكُمْ ۣ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ۝ اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ
قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهٗ فَعَلَيَّ اِجْرَامِيْ وَاَنَا بَرِيْۗءٌ مِّمَّا تُجْرِمُوْنَ ۝
وَاُوْحِيَ اِلٰى نُوْحٍ اَنَّهٗ لَنْ يُّؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ
فَلَا تَبْتَىِٕسْ بِمَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ ۚ ۝ وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا
وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِيْ فِي الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ۚ اِنَّهُمْ مُّغْرَقُوْنَ ۝

35[8] YOKSA, "Bu[9] (kıssayı) o uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu ben uydurmuşsam, bunun sorumluluğu bana aittir: Ama benim, sizin işlediğiniz suçlara ilişkin hiçbir sorumluluğum bulunmamaktadır."[10]

36 DERKEN Nûh'a şöyle vahyettik: "Şu kesin ki, daha önce inanmış olanlar dışında bundan böyle toplumundan kimse sana inanmayacak:[11] Artık, onların yapa geldikleri şeylerden dolayı sakın üzüleyim deme![12] **37** Bizim rehberliğimiz altında ve bildirdiğimiz şekilde[13] gemiyi inşa et[14] ve (bundan böyle) sakın kendisini harcayan kimseler hakkında Bana başvurma! Şu kesin: onlar boğulacaklar.

---

1 Her peygamber gönderildiği kavmin karşısına, Allah'ın elçisi olmanın doğal sonucu olarak davetinin karşılığını Allah'tan alacağı haberiyle çıkar.

2 Yani: Bir peygambere pazarlık teklif etmek kendini bilmezliktir. Fiyatı olanların değeri

olanlarla pazarlığı için Kâfirûn sûresi ve notlarına bkz.

3 Nûh peygamber hakikat kavgası verirken, inkârcı muhatapları sınıf kavgası veriyorlardı. Tek dertleri zulüm ve küfürle elde ettikleri güç, servet ve iktidarın ellerinde kalmasını sağlamaktı.

4 Zımnen: Sizin istediğiniz bende yok. Âyet, "Bir peygamber ne değildir?" sorusunun cevabını sıralıyor: Define bulma aleti değildir, 2) Gaybtan haber veren kâhin değildir, 3) İnsanüstü varlık değildir.

5 Girişteki *vav*, kaynak metnin vurgusunu hedef metne taşıyabilmek için "ise" ile karşılanmıştır.

6 Baştaki bağlaç çeviriye "dahi" ile yansırken, cümlenin öznesinin açık ve bağlantısız zamirle (*entum*) yapılandırılması, "asla" pekiştirmesini zorunlu kılmaktadır.

7 Veya: "helâkinizi dilemiş olsaydı" (Krş: Râzî). Parantez içi açıklama hem cümlenin şartlı yapısı gereği sözgelimine, hem de Kur'an'ın bütününe dayanmaktadır (Bkz: 2:256; 18:29; 79:3). Allah'ın saptırma ve doğru yolu göstermesinde insanın tercihinin belirleyiciliği için bkz: 2:27. Parantez içi açıklamanın gerekçesi, zalim kavmin 27 ve 32. âyetlerde dile gelen tavrıdır (Krş: 13:27, not).

8 Süren kıssanın arasında, kıssanın zamanından ver-kaç yöntemiyle çıkıp sözü iniş zamanının 'şimdi ve buradasına' getiren bir âyet. Bu nedenle bağımsız pasaj olarak görülmüştür.

9 Lafzen: "o".

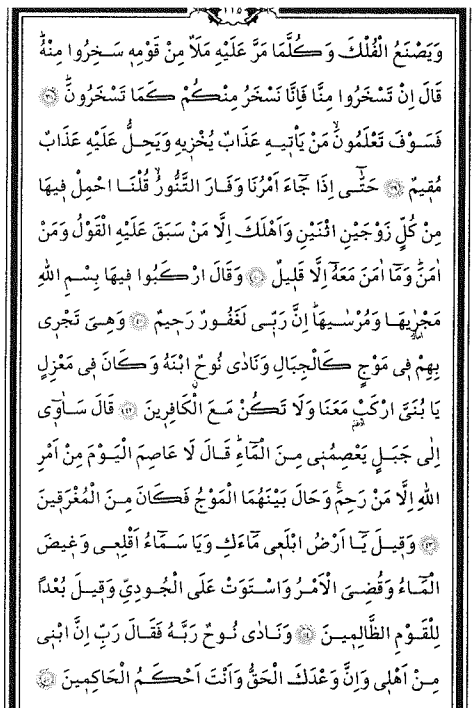
10 Burada, muhatabı doğrudan suçlamak ve yargılamak yerine onun kendi durumunu gözden geçirmesi ve kendi kendini yargılaması için böyle hoş bir üslûp kullanılmıştır. (Ayrıca bkz: 2:170; 11:35; 39:43; 43:81.)

11 Krş: "Karar kesin: onlar boğulacaklar!" (23:27) Şöyle bir soru gelebilir: Kâfir kavmin artık inanmayacağına dair bu kesin haber Hz. Nûh'un helâk duasından (71: 26-28) sonra mı yoksa önce mi gelmiştir? Nûh 25 ışığında Hz. Nûh'un bu duayı, kavmin helâkinden sonra olan biteni kendi vicdanında da tasdik sadedinde yaptığı düşünülebilir. Yine âyetin devamından, Hz. Nûh'un onlar için üzüldüğü anlaşılmaktadır. Bu hakikatin Hz. Peygamber'i nasıl derin bir endişeye sevk ettiğini tahmin edebiliriz.

12 Yani: Onlar üzülmeye değmez, zira onların kalemini Ben kırdım. Tufan, toprağa aldırılan gusül abdestidir. Bu âyet, ilâhî bir yasayı hatırlatmaktadır: Tuğyan olan yerde mutlaka tufan olur. Her zaman ve zeminin tuğyanı da tufanı da farklıdır. Tuğyanı ahlâk alanında olan bir toplumun tufanı da o alanda kopar. Tuğyanı güç ve servet alanı olan bir toplumun tufanı da o alanda kopar. Tuğyanı inanç alanında gerçekleşen bir toplumun tufanı da o alanda kopar. Böyle bir yerde tevhid ve adâlet ehline düşen tuğyan seline kapılmayıp, karada da olsa gemi yapmayı sürdürmektir. Eğer deniz lazım olursa, denizin Rabbi onu yerden olmazsa gökten indirmeyi bilir. Nasıl ki her tuğyanın bir tufanı varsa, her tufanın bir Nuh'u ve her Nuh'un bir gemisi vardır. Ezeli ve biricik hakikatin isanlığın son çevrimindeki tezahürü olan Kur'an, kendisinden sonraki tüm tufanlarda karada gemi yapacak olanların klavuzu, rehberi, rotası ve yol haritasıdır.

13 Lafzen: "vahyimizle" (Krş: 23:27).

14 Nûh kıssasını kendimize çağdaş kılacak olursak, bu ilâhî ferman bize şunu söyler: Sen, Kur'an'ın rehberliği altında hayat gemini inşa et! Tufana gark olacak bir tuğyan ortamından, ancak Allah'ın rehberliği altında inşa edilmiş bir hayat gemisiyle kurtulabilirsin.

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ۚ
قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ۝
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ
مُقِيمٌ ۝ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا
مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ
آمَنَ ۚ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ۝ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ
مَجْرِيهَا وَمُرْسَاهَا ۚ إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ وَهِيَ تَجْرِي
بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ
يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ ۝ قَالَ سَآوِي
إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ ۚ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ
اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ ۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ
۝ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ
الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا
لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝ وَنَادَىٰ نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي
مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ۝

yuldu. Şimdi, toplumunun önde gelenleri ne zaman ona rastlasalar, onunla alay ederlerdi. O derdi ki: "Siz bizimle alay ediyorsanız, hiç kuşkunuz olmasın ki, (zaman gelecek) tıpkı sizin gibi,[1] biz de sizinle alay edeceğiz. **39** Evet, zamanı gelince siz de öğreneceksiniz alçaltıcı bir cezaya kimin çarptırılacağını; dahası, kalıcı bir azaba kimin mâhkum edileceğini.[2]

40 En nihayet, hükmümüzün vakti gelince tandır kaynadı.[3] (Nûh'a) "Yanına her tür (canlıdan) birer çift[4] al; bir de haklarında hüküm kesinleşmiş olanlar dışında[5] aileni ve iman eden kimseleri (al)" talimatını vermiştik. Zaten onun inancını paylaşan kimseler çok azdı.[6]

41 Sonunda (Nûh) "Haydi, ona binin!" talimatını verdi; "yol alması da, demir atması da Allah'ın adıyla olsun:[7] gerçek şu ki, benim Rabbim elbette tarifsiz bir bağışlayıcıdır, eşsiz merhamet kaynağıdır."[8]

42 Ve gemi dağlar gibi dalgaların arasında yol almaya başladı; ve Nûh oğluna –ki o kendi başına bir kenarda duruyordu– seslendi: "Yavrucuğum! Gel, bizimle birlikte bin gemiye; inkâra gömülüp gidenlerle birlikte olma!"

43 (Oğlu,) "Ben bir dağa kaçıp sığınacağım; o beni sulardan korur" dedi.

(Nûh) "Bugün Allah'ın belâsından, O'nun rahmet ettikleri hariç, kimse için kaçıp kurtulma ümidi yok!" diye seslendi. Derken, aralarına dalga giriverdi... artık o da boğulanlardan biriydi.

44 Nihayet denildi ki: "Ey yer, suyunu yut! Ve ey gök, suyunu tut!" Ve sular çekildi ve hüküm infaz edildi, sonunda gemi Cûdî[9] üzerine oturdu. Ve kendilerine kıyan toplum için "Olmaz olsunlar!"[10] denildi.

45 Ve Nûh Rabbine yakardı[11] ve "Rabbim" dedi, "o benim oğlumdu, ailemden biriydi!.. Bir kez daha anladım ki,[12] senin sözün (herkesi kapsayan) gerçeğin ta kendisiymiş; ve en hakkaniyetli hüküm veren de Senmişsin!"

---

1 Lafzen: "tıpkı sizin alay ettiğiniz gibi".

2 Birinci tehdidin dünya hayatında, ikincisinin ise âhirette gerçekleşeceği açıktır.

3 *Fâra't-tennûr* (Krş: 23:27) cümlesi birbirine zıt iki unsuru yan yana getirmektedir: *fâra* yüklemi "kaynadı, coştu, taştı" gibi suyla ilgili bir eyleme delalet ederken, onun öznesi olan ve "*tandır*, fırın, ocak" anlamına gelen tennur ateşle ilgilidir. Cümledeki bu karşıtlık, müfes-

sirlerin birbirini tutmayan yorumlarına neden olmuştur. Bu yorumlardan çoğu Talmut kaynaklı yorumlardır. Râzî, Arapların yeryüzü için "tandır" mecazını kullandıklarını söyler. *el-Menâr* sahibine göre, *Fara't-tennur*'un en makul anlamı, yeryüzünü tufana veren bir su fışkırmasıdır (Krş: XII, 75-76). Bu fışkırma Kamer 11-12. âyetlerde tasvir edilmiştir. Elmalılı, bunun mecaza hamledilmesinin doğru olmadığını, ibarenin hakikatinin buhar gücüyle hareket eden bir gemi motorunu akla getirdiğini söyler. Elmalılı'nın bu yorumunu, geminin yapımının "ilâhî gözetim altında" ve "vahiyle" gerçekleşmesi güçlendirmektedir.

4 *Zevceyn-isneyn* kalıp ifadesinin yaklaşık Türkçe karşılığı. Orijinal ifade, hem erkekli dişili eşlilik, hem de cinsiyet belirtmeksizin çifterlilik anlamına gelmektedir. En doğrusu iki anlamı birden içermesidir.

5 Oğlu dışında karısı da inanmamış, bu yüzden gemiye alınmamıştı (66:10).

6 Zımnen: 66:10'a istinaden karısı ve oğlu bile paylaşmamıştı.

7 Besmele'nin tüm vahiylerin ortak kodu olduğu buradan anlaşılmaktadır.

8 Belanın tam göbeğinde, Rabbin tarifsiz bağışlayıcı ve eşsiz rahmet kaynağı oluşunu dile getirmek... Zımnen: O'nun helâki dahi hiçbir aklın boyutlarını tahmin edemeyeceği rahmet ve mağfiretinin eseridir. Bunu ancak Allah'ın "gör" dediği yerden bakanlar görür.

9 Zeyd b. Amr'ın şiirinde "dağ, tepe" anlamına cins isim olarak andığı *cûdî* "yüksek tepe" anlamına gelir. Bir yorumda, bunun her dağa verilebilen bir cins isim olduğu ifade edilir. (Bkz: Elmalılı) Bugün aynı adla şöhret bulan Cûdî Dağı olduğu söylenmiştir. Kitab-ı Mukaddes'te Ararat (Ağrı/Urartu) dağı olarak geçer.

10 Lafzen: "uzak olsunlar". Zemahşerî, mef'ul olarak gelen *bu'den* için şu yorumu getirir: "Eğer uzaklaştırmaktan amaçlanan onun helâk ve ölümü ise, bu şekilde gelir. İşte bu sebeple bu ifade yalnızca beddua için kullanılmıştır. Bunun meful olarak gelmesi, kahredici güce ve ezici büyüklüğe delalet eder. Çünkü bütün bunlar, ancak sınırsız gücü ve kahredici bir öznenin fiili müdahalesi sonucunda gerçekleşir. Böyle bir mef"ulün fiilinin öznesi de, eylemine kimsenin ortak olamadığı biricik fail olan Allah'tır" (*Keşşaf* II, 218).

11 Metinde *nida* olarak geçen kelime, artık boğulmuş bir çocuk için yakarışla birlikte, yüreği yaralı bir babanın sızlanış ve yazıklanışını da ifade etmektedir.

12 Metindeki *ve inne* ibaresine lafız, mânâ ve maksadın üçü birden gözetilerek bu bağlamda verilebilecek en isabetli karşılık bu olsa gerektir.

قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ۖ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ۖ فَلَا
تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۖ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ
الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ
لِي بِهِ عِلْمٌ ۖ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ
﴿٤٧﴾ قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ
أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ ۚ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾ تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ ۖ مَا كُنْتَ
تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَٰذَا ۖ فَاصْبِرْ ۖ إِنَّ الْعَاقِبَةَ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ
لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي ۚ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ
يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ
وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا
نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾

lenden sayılamaz;[1] dolayısıyla bu (bu tarz yaklaşım) doğru olmayan bir davranıştır;[2] bundan böyle, iç yüünü bilmediğin bir şeyi Benden isteme: Elbet Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim!" dedi.

47 (Nûh) "Rabbim! Hakkında bilgim olmayan bir şey istemekten sana sığınırım! Eğer beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen, büsbütün kaybedenlerden olurum!" dedi.[3]

48 (Nûh'a) "Ey Nûh! Senin ve seninle birlikte olanların nesillerinden (gelecek) olanlara, katımızdan bir esenlik ve mutluluk, bir bereket ve bolluk (muştusuyla) inip yerleş. Ama (gelecek) kuşaklar (arasında öyleleri) bulunacak ki; (önce) onlara geçici zevkleri tattıracağız, sonra tarafımızdan can yakıcı bir azaba çarptıracağız!" denildi.

49 BUNLAR sana bildirdiğimiz gaybî haberlerdendir; bunları ne sen ne de toplumun daha önce biliyor değildiniz.[4] Şu hâlde sabret! Unutma ki mutlu son, Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olanlarındır.[5]

50 ÂD[6] (kavmine) ise, soydaşları[7] Hûd'u gönderdik. "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin! (Zira) sizin, ondan başka kulluk edeceğiniz bir ilâh yoktur. Sizin (yaptığınız) uyduruk ilâhlar icat etmekten başka bir şey değildir![8] **51** Ey kavmim! Sizden bu (çabam) için maddî bir karşılık talep etmiyorum. Yaptıklarımın karşılığını takdir edecek olan yalnızca beni yoktan var edendir. Bunu olsun akledemiyor musunuz? **52** Haydi ey kavmim! Günahlarınız için ondan af dileyin ve bilincinizi yenileyerek O'na yönelin (ki), sizin üzerinize gökten bol bol rahmet yağdırsın ve gücünüze güç katsın;[9] ama (her şeyden önce) sizler günaha gömülerek yüz çevirmeyin!"

53 "Ey Hûd!" dediler, "Sen bize bir delil ile gelmedin. Sırf senin sözlerine kanıp da ilâhlarımızı terk edecek değiliz. Yani, bizden sana inanmamızı asla bekleme!—>

---

1 *Ehl* teriminin kan bağını aşan kullanımıyla ilgili bir tahlil için bkz: 27:57, not. Tefsirlerimiz buradan yola çıkarak boğulan oğlun Hz. Nûh'un öz oğlu değil, karısının eski kocasına ait bir çocuk olduğunu dile getirirler. Nadir olarak, kadının zinadan peydahladığını söyleyenler de olmuştur. Fakat bu her açıdan yanlıştır. Zira böyle bir itham isbatı yoksa iftira olur ve iftira herkes için yasaktır.

2 Bu ibarenin alternatif bir anlamı, "o (oğul) ye-

rini bulmamış bir ameldir" şeklinde olabilir. Kur'an'ın genelinden, "insanın çocuğu onun amelidir" dediği çıkarılabilir. Fakat bu anlam, ancak tali bir anlam olabilir. *'Amelun*, *'amile* olarak da okunmuştur. Bu takdirde mâna şöyledir: "çünkü o (oğul) yanlış yaptı". İbn Abbas, İkrime, Kisai ve Yakub gibi kıraat imamlarının tercih ettiği bu anlamda yanlış yapan boğulan oğul iken, bizim çevirimizde yanlış yapan Hz. Nûh'tur. Arkadan gelen Hz. Nûh'un tevbesi bunun delilidir. Vahiy aynı hassasiyeti Hz. İbrahim'in babasına duası konusunda da sergilemiştir (9:113-114). Esas aldığımız okuyuşta mastar olarak *amelun* okunan sözcük alternatif okuyuşta fiil olarak *amile* okunmaktadır. Bunun kelamdaki "peygamberlerin masumiyeti" tartışmalarını önceleyen bir okuma biçimi olduğu açık.

3 Hz. Nûh'un tevbe ederken yaptığı itiraf, kulun ilâhî takdirin sebepleri, insanın nihai konumu, bunun niçin ve nedenleri hakkındaki bilgiyi tüketemeyeceğinin itirafıdır. Bir sonraki âyet bunun belgesidir.

4 "Âyetteki *ğayb* "olay anında orada olmamak" şeklinde anlaşılabilir (Bkz: 28:44, not 1).

5 Zımnen: Biz bunları hikaye olsun diye anlatmadık; muhatapların hayatında yankı bulsun diye anlattık.

6 'Âd ve bir sonraki Semud kıssaları arasındaki çarpıcı bağlantı için bkz: 7:73 not 3 ve 89:6, not.

7 Lafzen: "kardeşleri". Yani, 'Âd kavminin soyundan (Bkz: 46:21).

8 Lafzen: "Siz, uyduruk tanrılar icat edenlerden başkası değilsiniz!" Peygamberler davetleri sırasında, muhataplarının kişiliklerini değil kötü eylemlerini hedef almışlardır. Parantez içi açıklama, ibaredeki yan anlamı ortaya çıkarma amacını taşımaktadır.

9 *Midrâr*, sadece "yağmur" değildir. "İnci" mânasına gelen *durrî* ile aynı köke aidiyeti dikkate alındığında, insanın dahli olmadan hazırlanmış olan her değerli ve etkili şeye delalet eder.

çarpmış' demekten başka sana söyleyecek hiçbir sözümüz yok!"

(Hûd) şöyle dedi: "Bakın, Allah şahidim olsun ve siz de şahit olun ki, (Allah'a) ortak koştuğunuz ilâhlarınızdan beriyim; **55** (tabii ki) Allah dışındaki... Haydi artık topunuz bana tuzak kurun; sonra da bana soluk aldırmayın! **56** İyi bilin ki ben, yalnızca benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a güvendim. Hiç bir canlı yoktur ki, O onun denetimini[1] elde tutmamış olsun. Kuşkusuz benim Rabbim dosdoğru bir yol üzeredir.[2] **57** Ama eğer yüz çevirirseniz (siz bilirsiniz). Doğrusu ben, benimle size gönderilen mesajı ulaştırmış bulunuyorum. İmdi Rabbim (dilerse eğer), sizin yerinize başka bir toplumu getirir ve (yokluğunuz nedeniyle) O'na hiçbir zarar veremezsiniz:[3] çünkü benim Rabbim her şeyin denetimini elinde bulundurandır."

58 Ve (cezalandırma) talimatımız geldiğinde, Hûd'u ve inançlarıyla onun yanında yer alanları katımızdan bir rahmetle kurtardık;[4] dahası onları (âhiretin) ağır ve berbat azabından halas ettik.

59 İşte böyleydi 'Âd kavmi: Rablerinin mesajlarını reddettiler ve O'nun elçilerine karşı geldiler; üstelik her inatçı zorbanın yönetimine boyun eğdiler. **60** Sonuçta peşlerine, bu dünyada da kıyamette de bir lânet takıldı.

Unutmayın ki, Rablerini ısrarla inkâr eden işte bu 'Âd idi. Unutmayın: Hûd'un kavmi 'Âd tarih sahnesinden işte böyle silindi.

61 SEMUD'A ise soydaşları[5] Sâlih'i (gön-

إِنْ نَّقُولُ إِلَّا اعْتَرٰىكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُوٓءٍ ۗ قَالَ إِنِّيٓ أُشْهِدُ اللَّهَ
وَاشْهَدُوٓا أَنِّي بَرِيٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ۝ مِن دُونِهِۦ ۖ فَكِيدُونِي
جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ۝ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ ۚ مَا
مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ اٰخِذٌۢ بِنَاصِيَتِهَآ ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝
فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّآ أُرْسِلْتُ بِهِۦٓ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي
قَوْمًا غَيْرَكُمْ ۖ وَلَا تَضُرُّونَهُۥ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ
۝ وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا
وَنَجَّيْنَٰهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ۝ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِاٰيَٰتِ رَبِّهِمْ
وَعَصَوْا رُسُلَهُۥ وَاتَّبَعُوٓا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝ وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ
الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَٰمَةِ ۗ أَلَآ إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا
لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ۝ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ اعْبُدُوا
اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ
فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓا إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ۝ قَالُوا
يَٰصَٰلِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَآ ۖ أَتَنْهَىٰنَآ أَن نَّعْبُدَ
مَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَا ۖ وَإِنَّنَا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ۝

derdik). "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin; (zira) sizin ondan başka kulluk edeceğiniz bir ilâh yoktur. Sizi topraktan inşa eden ve size orayı imar etme yeteneği bahşeden O'dur.[6] O hâlde O'ndan günahlarınız için af dileyin ve artık bilincinizi yenileyerek O'na yönelin; çünkü benim Rabbim (kendisine dönene) çok yakındır, duaları kabul eden tek mercidir.

62 Onlar şöyle dediler: "Ey Sâlih! Doğrusu sen, bundan önce içimizde (hep) gelecek vaat eden biriydin.[7] Şimdi kalkıp sen bizi atalarımızın kulluk ettiği şeylere tapmaktan mı alıkoyacaksın? Ama şunu iyi bil ki, biz senin davet ettiğin şeye dair şüphe içindeyiz" demişlerdi; müteredditbir hâlde...[8]

---

1 Lafzen: "kâkülünü". Arap dilinde arsız hayvanların sahiplerinin kontrolü altında olduğunu ifade eden deyimsel bir ibare.

2 Âlemlerin Rabbi'nin "sırat-ı müstakim üzre"

olmasının zımni anlamı şudur: O istediğini yapmaya gücü yettiği hâlde ilkeli davranmıştır. Mesela bunlardan biri kendisi için rahmeti ilke edinmesidir (6:54). Ya siz ey insanoğlu! Siz her açıdan yetersiz olduğunuz hâlde neden ilkesiz bir hayat istiyorsunuz?

3 Zımnen: Siz Allah için vazgeçilmez değilsiniz, fakat Allah sizin için vazgeçilmezdir. O hâlde Allah'ın sizi gözden çıkarmasından korkun! Kendilerini vazgeçilmez sananların feci akıbetini haber veren şu âyeti okuyup da titrememek mümkün mü: "Ne gök ağladı onlara, ne yer" (44:29; krş: 4:133; 47:38).

4 Bkz: 54:19 ve 69:6-8.

5 Lafzen: "kardeşleri". Yani: "Semud kavminin soydaşı olan". Buradaki "onlar" zamiri, eğer adı daha önce geçen Nûh ve Hûd gibi peygamberlere bir atıf olarak anlaşılırsa, bu kan kardeşliğinden daha çok iman kardeşliği şeklinde anlaşılabilir. Fakat karşılaştırmalı bir okuma bunu doğrulamamakta, zamirin Semud toplumunu gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çünkü helâk olan kavimlerin peş peşe yer aldığı A'râf, Hûd, Neml ve Ankebût sûrelerinde Hûd, Sâlih ve Şuayb peygamberlerin adları anılırken *ehahum* geldiği hâlde, sıra Lût'a geldiğinde bu ifade yer almaz (Krş: 7:80, 27:54, 29:28). Tarihi bilgilerimiz, Lût'un davet ettiği toplumun üyesi olmadığı yönündedir. Bu ifade Nûh için de kullanılmaz, çünkü insanlık o zaman henüz kavim ve kabilelere ayrılmamıştı. Ehahum ifadesini "soydaşları" şeklindeki çevirimizin gerekçeleri bunlardır. Bunun tek istisnası olan Şu'arâ' 3'teki kullanım ve bunun açıklaması için 26:161'in notuna bkz.

6 "II. 'Âd"' da denilen Semud'un, İslâm öncesi Arap edebiyatında efsaneleşen imar ve bayındırlık faaliyetine ve bir mimarlık harikası olan kentlerine atıf. Onların bu becerileri için krş: 7:74.

7 Hz. Sâlih üzerinden Hz. Peygamberin Mekke'deki saygın konumu dile getiriliyor. Dün "el-Emîn" diye onu öven Mekke, ne olmuştu da bugün onu dövme ve ona sövme yarışına girmişti? Cevabı belliydi: Kötülerin itirazı iyiye değil, aktif iyiye idi. Çünkü her iyinin aktifleşince ilk yaptığı şey kötülükle mücadeleydi (Bkz: 74:2, not).

8 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 14:9, not 5.

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَانِي مِنْهُ
رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي
غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَا قَوْمِ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا
تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ
قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ
ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا
صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ
إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا
الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَأَنْ لَمْ
يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِثَمُودَ
﴿٦٨﴾ وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا سَلَامًا
قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَأَىٰ
أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا
لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾ وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ
فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾

bir: ya ben Rabbimin katından gelen açık bir delile dayanıyorsam ve O bana katından bir rahmet bahşetmişse? Eğer O'na isyan edersem, Allah'tan gelebilecek bir cezaya karşı bana kim yardım eder? O takdirde siz, yıkımımı artırmaktan başka bir şey yapmamış olursunuz."[1]

64 "İmdi ey kavmim! Allah'a ait olan bu dişi deve[2] sizin için bir sembol kılınmıştır. O hâlde bırakın da Allah'ın arzında otlasın! Sakın ona kötülük yapayım demeyin! Sonra ânî bir azaba çarptırılırsınız."

65 Buna rağmen, onu vahşice katlettiler. Bunun üzerine (Sâlih) dedi ki: "Konaklarınızda keyif sürme süreniz sadece üç gündür; işte bu yalanlanması imkansız bir tehdittir!"

66 Kararlaştırdığımız vakit gelince, Sâlih'i ve onun inancını paylaşan kimseleri Rahmetimiz sayesinde kurtardık; dahası (onları), O Bir Gün (yaşayacakları) utançtan da (kurtarmış olduk).

Şüphesiz senin Rabbin var ya: işte O, eşsiz güç sahibidir, mutlak üstün ve yüce olandır.

67 Derken, o zâlimleri (dehşetli) sayha yakalayıverdi de, kendi yurtlarında cansız donakaldılar; **68** sanki orada hiç yaşamamıştılar:[3] unutmayın ki, Rablerini ısrarla inkâr edenler işte bu Semud idi; unutmayın, Semud tarih sahnesinden böyle silindi.[4]

69 VE doğrusu elçilerimiz İbrahim'e bir muştu getirdiler ve "Selam sana!" dediler. O da "Selam size!" diye mukabele etti ve çok geçmeden önlerine kebap yapılmış bir buzağı çıkardı.[5] **70** Fakat ellerinin ona uzanmadığını görünce onları yadırgadı ve onlardan yana içini bir korku ve endişe kapladı.[6]

Onlar dedi ki: "Endişeye mahal yok, çünkü biz Lût kavmi için gönderildik!"[7]

71 Karısı ise ayakta duruyordu; derken hayız alameti hissetti.[8] İşte bu şekilde Biz o kadına İshak'ı müjdeledik;[9] üstelik İshak'ın ardından da (onun oğlu) Yakub'u (müjdeledik).

---

1 Bu âyet tevhidi zedeleyen tüm itikadi, akli, fiili ve mistik sapmaların sadece sahih imanın yıkımına değil aynı zamanda insanın iç mimarisinin de tahribine yol açtığını beyan eder. Bunu söyleyen insanı imar ve inşa eden Allah ise, işte orada durmak gerektir.

2 Lafzen: "Allah'ın devesi". Bu ifade tıpkı *beytullah* (Allah'ın evi) ve bu âyette geçen *'ardullah* (Allah'ın arzı) gibi anlaşılmalıdır. Bu son ikisi nasıl kamu malını ifade ediyorsa, hakkın-

da bir yığın mesnetsiz yorum yapılan bu deve de kamu malını ifade eder. Etiyle canıyla bilinen bir devenin "bilinmeyen mucizevi bir belge" (*âyeten*) olması, o deve üzerinden yapılan sınavın azametine ve asla tahmin edilemeyecek olan sonucuna işaret etse gerektir. Muhtemelen bu deveyi ayrıcalıklı kılan, onların varlıktaki ilâhî hiyerarşiye müdahale anlamına gelen sahte kutsallık icadı sayılabilecek uygulamalarıydı. Allah için hayvan kurban etmenin hikmeti de, ilâhî hiyerarşiye (meratibü'l-vücûd) saygı taliminden başkası değildi (Krş: 22:36-37, notlar). Bu, Maide 103'ten öğrendiğimiz Mekke ve çevresinde yaygın olan bir geleneği andırır. Bu geleneğe göre, özellik sahibi hayvanları önce adayarak sahte bir kutsallık kılıfı geçiriyorlar, bu süreç o hayvanlara eza-cefaya dönüşerek ölüme kadar varabiliyordu. Bu geleneğin köklerinin Semud'a kadar uzandığını düşünebiliriz.

3 Bkz: 7:92, not.

4 Lafzen: "Unutmayın, Semud böyle defedildi" (Bkz: 7:73, not 3).

5 Krş: 51:28. Kur'an'ın çift kutuplu yapısı gereği bu pasajda müjde ve belâ yan yana. Adeta "her zorlukla birlikte bir kolaylık var idi" (94:5) âyetinin hayattaki delili gibi.

6 Bu korku, klasik yorumda olduğu gibi onların kim olduğunu anlamamaktan dolayı değildi. Aksine onların kimliğinin anlaşılmasının verdiği endişeydi. Bu yüzden sözün devamı "biz meleğiz" diye değil "..biz Lût kavmi için gönderildik" şeklinde geldi.

7 Lût kavmi, bugünkü Lût Gölü'nün (Ölüdeniz) güneyinde yer alan Sodom, Gomore (Gomorra), Adma, Tseboim ve Bela şehirlerinin halklarını kapsar. Hz. Lût, Amcası Hz. İbrahim'in yanında bölgeye gelmiş, Erden havzasında hayvancılık yapmış, Sodomlu biriyle evlenmiş ve bu şehirlere peygamber gönderilmiştir. Ahlâkî bir çöküş yaşayan kavim arasında eşcinsellik yaygındır. Hz. Lût'un ısrarlı davetine bir avuç insan dışında karşılık vermeyen kavim sonunda helâk olmuştur. Son araştırmalar, Lût Gölü'nün "Lisân" (dil) adı verilen güney ucunun bir fay hattıyla ikiye ayrıldığını, karanın uzantısı olan parçanın yaklaşık 40 metre çöktüğünü, fay hattının kuzey tarafının derinliğinin ise yüzlerce metreyi bulduğunu ortaya çıkarmıştır. Helâk olan kavimlerin çöken bu sığ tabaka üzerinde yaşadıkları tahmin edilmektedir.

8 Veya: "..haber üzerine gülmeye başladı". Tercihimiz *ed-dahik*'in "inkişaf, uyanma, olgunlaşma ve buluğ" anlamından dolayıdır (*Mekâyîs*). Allame Tabatabâi de bu mânayı tercih etmiştir (Bkz: *el-Mîzân*). Aşağı aldığımız yaygın mâna olan "gülmeye başladı" da muhtemeldir.

9 Müjde Sâre'ye verildi, çünkü çocuk hasretini o çekiyordu. Zira Hz. İbrahim'in Hacer'den bir oğlu vardı.

قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰٓ ءَأَلِدُ وَأَنَا۠ عَجُوزٌ وَهَٰذَا بَعْلِى شَيْخًا ۖ إِنَّ هَٰذَا
لَشَىْءٌ عَجِيبٌ ۝ قَالُوٓا۟ أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ رَحْمَتُ ٱللَّهِ
وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيْكُمْ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ ۚ إِنَّهُۥ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ۝ فَلَمَّا ذَهَبَ
عَنْ إِبْرَٰهِيمَ ٱلرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ ٱلْبُشْرَىٰ يُجَٰدِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ ۝
إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٌ مُّنِيبٌ ۝ يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَآ ۖ
إِنَّهُۥ قَدْ جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَإِنَّهُمْ ءَاتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ۝ وَلَمَّا
جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِىٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَٰذَا يَوْمٌ
عَصِيبٌ ۝ وَجَآءَهُۥ قَوْمُهُۥ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ
ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِى هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ ۖ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ
وَلَا تُخْزُونِ فِى ضَيْفِى ۖ أَلَيْسَ مِنكُمْ رَجُلٌ رَّشِيدٌ ۝ قَالُوا۟
لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِى بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ ۖ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ
۝ قَالَ لَوْ أَنَّ لِى بِكُمْ قُوَّةً أَوْ ءَاوِىٓ إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ۝ قَالُوا۟
يَٰلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوٓا۟ إِلَيْكَ ۖ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ
مِّنَ ٱلَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا ٱمْرَأَتَكَ ۖ إِنَّهُۥ مُصِيبُهَا
مَآ أَصَابَهُمْ ۚ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ ٱلصُّبْحُ ۚ أَلَيْسَ ٱلصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ۝

72 "Ah benim dertli başım! Ben yaşlı bir kadın şu kocam da bir piri fânî olduğu hâlde, ben çocuk doğuracağım ha? Bu gerçekten de çok garip bir şey!" dedi.

73 Onlar "Sen Allah'ın emrini garip mi karşılıyorsun?" dediler; "Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinize olsun ey hâne halkı, kuşku yok ki O'dur hamde en lâyık olan, O'dur yüceler yücesi!"

74 Sonunda İbrahim'in endişesi geçip de müjde kendisine ulaşınca, (bu kez de) Lût kavmi konusunda bize ısrarla yalvarmaya başladı;[1] **75** çünkü İbrahim, hep yanık bir yürekle ah edip Allah'a iltica eden biriydi.[2]

76 (Elçilerimiz): "Ey İbrahim, bundan vazgeç! Gerçek şu ki, Rabbinin kesin talimatı gelmiştir: artık onlar geri dönülmez bir cezaya çarptırıldılar!" dedi.

77 Ve elçilerimiz Lût'a gelince,[3] onları korumaya güç yetiremeyeceğini[4] düşünerek derin bir endişeye kapıldı ve "Bugün belâlı bir gün olacak!" dedi.

78 Nitekim kavmi ona doğru çıldırmışçasına seğirttiler; zaten daha önceden de o kötülüğü işleyip duruyorlardı.[5] (Lût) "Ey kavmim! İşte kızlarım, onlar sizin için daha temiz! Artık Allah'tan korkun da konuklarıma karşı beni mahcup etmeyin; aranızda hiç mi aklı başında biri yok?" dedi.[6]

79 Dediler ki: "Sen de iyi biliyorsun ki bizim senin kızlarında gözümüz yok; aslında sen çok iyi biliyorsun bizim ne istediğimizi!"

80 (Lut): "Ah, keşke size karşı koyacak gücüm ya da sırtımı yaslayacağım sağlam bir dayanak olsaydı!" dedi.

81 (Elçilerimiz): "Ey Lût!" dediler, "Biz Rabbinin elçileriyiz; onlar sana asla ilişemeyecekler! Artık gecenin bir vaktinde (iman) ailenle[7] birlikte yola koyul. Sizden hiç kimsenin gözü arkada kalmasın; tabii ki karın hariç: çünkü ötekilerin akıbeti onun da başına gelecektir.[8] Unutma ki onların vâdesi bu sabah doluyor: (zaten) sabah yakın değil mi?"[9]

---

1 Lafzen: "Bizimle tartışmaya.." Kelimenin kipi (şimdiki zaman) bu bağlamda aykırılık teşkil eder (*Keşşaf*). Bizce sırf bu dilsel gerekçe dahi, *yucâdilunâ*'nın "tartışma, çekişme" anlamı yanında daha farklı bir vurgu taşıdığını gösterir. Müfessirler serbest bir yaklaşımla "melekleri-mizle tartıştı" şeklinde açıklarlar. Esed, hiçbir gerekçe göstermeden bu ifadeye "Bize yakarmaya başladı" anlamı verir. Tercihimiz, *câdelnâ*'nın "bir şeyde ısrar etmek, direnmek" kök anlamına dayanır. Bir sonraki âyet ise bu tercihin doğruluğunu pekiştirir. Hz. İbrahim'in Rab-

bi tarafından 'tartışma'ya yakın bir ısrar olarak nitelenen bu yalvarışını, Eski Ahid ayrıntısıyla aktarır (Tekvin 18:23-32). Parantez içi açıklama, endişesinin yersizliğini anlayan Hz. İbrahim'in bu kez de onlar adına 'şefaatte' bulunmaya kalkmasını ifade içindir.

2 Bir sonraki âyet, Hz. İbrahim'in ısrarlı yakarışının kabul edilmediğini söylüyor. Buna rağmen Hz. İbrahim'in bu ısrarının gerekçesi veriliyor: yanık yüreklilik ve şefkat. İsteği reddederken isteyeni övme üslûbu, vahyin muhatabında mümeyyiz bir akıl inşa etme amacıyla açıklanabilir.

3 "Soydaşları" nitelemesinin neden olmadığıyla ilgili bkz: Âyet 61, not.

4 *Ve dâka bihim zer'an*: Türkçe'deki karşılığı "eli ermedi, gücü yetmedi" olan bir deyim.

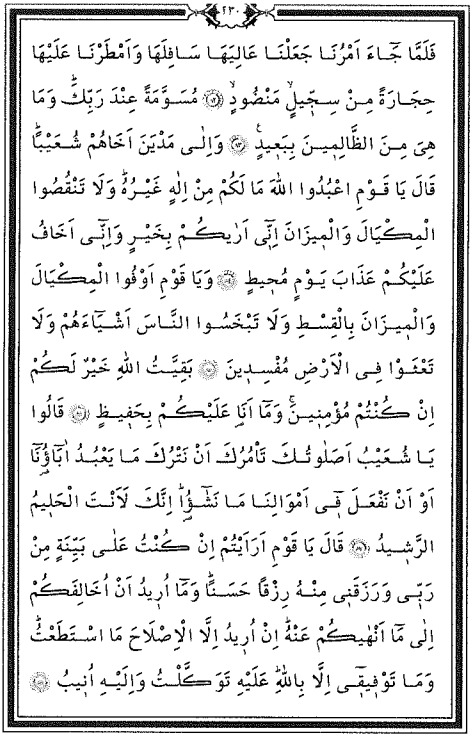
5 Lût kavminin cinsel tercihleri, hem ahlâkî hem fıtri açıdan mâhkum edilmişti.

6 Hz. Lût'un burada yer alan çağırısının amacı bellidir: Eşcinsel ilişkiyi dışlayıp doğal olana davet. Bazı müfessirler şu yorumu yapar: "İşte kızlarım.." ile gönderildiği kavmin kızlarını kastetmiştir, zira peygamberler gönderildikleri kavimlerin babası hükmündedirler. Bu zorlamadır. Âyet, Şu'arâ 166 ışığında "İşte kızlarım, meşru olarak evlenin" onlarla mânasında anlaşılmalıdır.

7 Hz. Lût'un inkârcı eşine atıf yapılmaksızın "aile"nin mücerret olarak kullanıldığı yer için bkz: 54:34.

8 Hz. Lût'un karısı Sodom'un yerlisiydi, kendisi ise Mezopotamya asıllı bir göçmendi. Karısı hakkı ve haklıyı destekleyeceği yerde hemşerilik gayretine düştü ve bu onun helâkine yol açtı.

9 Son cümlenin, azmış topluluğun gün ağarınca helâk olacağını haber veren elçilere Hz. Lût'un "Şimdi mi?" sorusu üzerine, onların verdiği cevap olduğu nakledilir (Ferrâ). Parantez içi açıklama, bu yoruma dayanmaktadır. Hz. Nûh'un oğlundan sonra, Nebi'nin saçlarını ağartan bir aile dramı daha.

فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا
حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ ۝ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ ۚ وَمَا
هِيَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ بِبَعِيْدٍ ۝ وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۗ
قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۗ وَلَا تَنْقُصُوا
الْمِكْيَالَ وَالْمِيْزَانَ اِنِّيْٓ اَرٰىكُمْ بِخَيْرٍ وَّاِنِّيْٓ اَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيْطٍ ۝ وَيٰقَوْمِ اَوْفُوا الْمِكْيَالَ
وَالْمِيْزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَآءَهُمْ وَلَا
تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ۝ بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَّكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيْظٍ ۝ قَالُوْا
يٰشُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَاْمُرُكَ اَنْ نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَآ
اَوْ اَنْ نَّفْعَلَ فِىْٓ اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا ۗ اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَلِيْمُ
الرَّشِيْدُ ۝ قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ
رَّبِّىْ وَرَزَقَنِىْ مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۗ وَمَآ اُرِيْدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ
اِلٰى مَآ اَنْهٰىكُمْ عَنْهُ ۗ اِنْ اُرِيْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ۗ
وَمَا تَوْفِيْقِىْٓ اِلَّا بِاللّٰهِ ۗ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيْبُ ۝

82 Sonunda emrimizin (infaz) vakti geldi, oranın altını üstüne getirdik ve o coğrafyanın üzerine püskürtü hâlinde[1] akkor balçıktan taşlar yağdırdık;[2] **83** Rabbin tarafından hedefi belirlenmiş (taşlar)...[3] O taşlar ki, zalimlerin başlarından hiç de uzak değildi.

84 MEDYEN'e[4] de soydaşları[5] Şuayb'i gönderdik. "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin! (Zira) sizin, ondan başka kulluk edeceğiniz bir ilâh yoktur. Bir de eksik ölçüp tartmayın![6] Her ne kadar sizi şimdi refah içinde görüyorsam da, yine de ben sizi çepeçevre kuşatacak bir Günün gazabından korkuyorum! **85** Bu nedenle ey kavmim, ölçüde ve tartıda adâleti tam gözetin; ve insanları hakları olan şeylerden yoksun bırakmayın;[7] ve kötülüğü yaygınlaştırarak yeryüzünde ahlâkî çürümeye meydan vermeyin! **86** Allah'ın size bıraktığı sizin için daha hayırlıdır; tabii ki eğer O'na inanıyorsanız? Zira ben sizin korumanız değilim!"

87 "Ey Şuayb!" dediler, "Atalarımızın taptıklarını, ya da mallarımız üzerinde keyfimizce tasarrufta bulunmayı terk etmemizi, senin salât'ın mı[8] emretmektedir? Oysa ki (bizce) sen oldukça uyumlu ve akıllı bir adamsın!"[9]

88 "Ey kavmim!" dedi, "Düşünsenize bir: ya ben Rabbimin katından gelen açık bir delile dayanıyorsam; ve O beni kendi katından güzel bir rızıkla rızıklandırmışsa? Hem sizi sakındırdığım konulara girmem sadece size muhalefet etme arzumdan kaynaklanmıyor.[10] Aksine tüm arzum, gücümün yettiğince düzeltmeye çalışmaktan ibarettir. Başarım ise yalnızca Allah'a bağlıdır: sadece O'na dayanıp güvendim ve yalnızca O'na yöneldim.[11]

---

1 *Mendûd*: "biteviye, birbiri ardınca, kürem kürem". Muhtemelen bununla bir lav püskürtüsü tasvir edilmektedir.

2 *Siccîl*'in "balçıktan taş" ya da "taşlaşmış balçık" anlamı için krş: 51:34. Bugün bölgede bolca bulunan yanmış sülfür taşları, ilâhî afetin canlı şahidi olarak varlıklarını muhafaza etmektedirler. Helâkin bir yanardağ püskürmesi ile gerçekleştiğinin kanıtı budur.

3 *Musevvemeten*: "belirli, işaretli". Hedefin Allah tarafından belirlendiğini ve taş balçık karışımı bu püskürtünün hedefe kilitlendiğini ifade eden bir kelime.

4 Medyen ve Hz. Şuayb için bkz: 7:85, not 3.

5 Bkz: Âyet 61, not.

6 Tüm peygamberlerin davetinin ekseni burada olduğu gibi ikidir: Tevhid ve adâlet. Bu son cümleden Medyen'in de Mekke gibi ticaret

merkezi olduğu anlaşılıyor.

7 Bkz: 7:85, not 3.

8 Veya: "..davetin mi.." Ya da 5:57 ışığında: "dinin mi.." İbn Atıyye, tefsirinde meçhul bir raviye atıfla buradaki *salat* sözcüğünün "namaz, kıraat, ibadethane, davet" gibi dört anlama da gelebileceğini, bunlardan birinci ve dördüncüsünün gerçeğe en yakın görüş olduğunu söyler (*el-Muharraru'l-Veciz*; ayrıca bkz: 5:106). Namazın kötülükten alıkoyduğu hatırlanacak olursa, buradaki *salat* doğrudan namaz olarak da anlaşılabilir.

9 Bir sonraki âyette Hz. Şuayb'in verdiği cevaptan onların "akıllı" olmakla, yaptıkları ticari sahtekarlığın gerekçesi olarak "iş bitirici" olmalarını gösterdikleri anlaşılıyor.

10 Bu cümle "sizi sakındırdığım konuları, sizin hilafınıza yapmak istiyor değilim" şeklinde de çevrilebilir. Fakat bu çeviride, hem *uhâlifekum* kelimesi yerine tam oturmamakta, hem de bir sonraki cümlenin anlamıyla örtüşmeyen uyumsuz bir anlam elde edilmektedir. Çevirimiz lafız ve mânâ ile birlikte, Hz. Şuayb'in mücadelesinin maksadını da gözeten bir yaklaşıma dayanır.

11 Hz. Peygamber bu etkili hitabetinden dolayı Hz. Şuayb'e "peygamberlerin hatibi" sıfatını verecektir.

89 Dahası ey kavmim, benimle yollarınızı ayırmanız sakın sizin günahta ısrarınıza[1] yol açmasın! Yoksa Nûh kavminin, Hûd kavminin, ya da Sâlih kavminin başına gelenlerin benzeri sizin de başınıza gelebilir. Kaldı ki Lût kavmi sizden pek de uzakta sayılmaz. **90** Haydi, günahlarınız için Rabbinizden af dileyin ve ardından bilinçlerinizi yenileyerek O'na yönelin! Unutmayın ki benim Rabbim çok merhametli davranır: O hem sever hem de sevilmeyi ister!"[2]

91 "Ey Şuayb!" dediler, "Senin söylediklerinden bir çoğunu anlamıyoruz; üstelik biz, aramızdaki konumunun ne kadar zayıf olduğunun da farkındayız: eğer ailen(den hatırını saydıklarımız) olmasaydı,[3] seni mutlaka taşa tutardık; zira sen bizden hiç de güçlü ve üstün değilsin."[4]

92 (Şuayb) "Ey kavmim!" dedi, "Sizin nezdinizde ailemin hatırı Allah'ın hatırından daha mı üstün ki, O'nu arkaya atılacak[5] biri gibi telakki ediyorsunuz? Elbette Rabbim sizi yapıp ettiklerinizle kuşatacaktır!"[6]

93 "Ve ey kavmim! Siz kendinize yakışanı yapınız; şunu iyi biliniz ki ben de (kendime yakışanı) yapmaktayım. Zamanı gelince, alçaltıcı cezaya kimin çarptırılacağını ve yalancının kim olduğunu öğreneceksiniz. Siz de gözetleyin, unutmayın ki ben sizinle birlikte zaten gözetlemekteyim."

94 Derken emrimizin (infaz) vakti geldi: Şuayb'i ve onunla aynı inancı paylaşan kimseleri katımızdan bir rahmet sayesinde kurtardık, zulme gömülüp gidenleri malum sayha[7] ansızın yakalayıverdi; öz yurtlarında cansız donakaldılar: **95** sanki onlar orada hiç yaşamamıştılar.[8]

Unutmayınız: Medyen tarih sahnesinden, tıpkı Semud'un silindiği gibi silindi.

96 DOĞRUSU Biz Musa'yı da, âyetlerimizle ve kesin bir yetkiyle **97** Firavun'a ve onun yönetici seçkinlerine göndermiştik. Fakat onlar Firavun'un yönetimine boyun eğdiler. Ne ki firavun(laşmış) bir yönetimin, sağduyulu olması mümkün değildi.[9]—>

وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ
قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ
بِبَعِيدٍ ۝ وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ
وَدُودٌ ۝ قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا
لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ
عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ۝ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ
اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظِهْرِيًّا إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ
مُحِيطٌ ۝ وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ
سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ
وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ۝ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا
شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ
ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ۝ كَأَنْ
لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ۝ وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ۝ إِلَى فِرْعَوْنَ
وَمَلَئِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ۝

---

1 Pekiştirme edatı olarak kullanılan *nun*'un katkısı çeviriye "ısrar" olarak yansımıştır.

2 *Vedûd*, dil yapısı gereği hem "seven" hem de "sevilen" anlamına gelir. *Feûl* kalıbı hem etken hem de edilgendir. Yani Allah sever ve sevgi ister. Sevginin çift yönlülüğünü göstermesi açısından hayli manidardır.

3 Parantez içi açıklama, bir sonraki âyetin sarih beyanına dayanmaktadır.

4 İmana karşı güç, söze karşı kaba kuvvet, davete karşı şiddet: Küfrün çağlar üstü tabiatına dair bir misal.

5 Yani: "dikkate alınmayacak" (Krş: 25:55). Allah'ı dikkate almakla ilgili bkz: 3:30

6 Ya da: "Yapıp ettiklerinizi (ilmiyle) kuşatacaktır". Fakat bu mânaya takdiri bir ilave ile ulaşılmaktadır. Biz usulümüz gereği bundan azami oranda kaçındık. Tercihimiz *bâ*'nın gerekçe vurgusuna dayanmaktadır.

7 Bu sayhanın içeriğini yansıtan *racfeh* ile ilgili bir açıklama için bkz: 7:78, not. *Sayha*, işiteni çıldırtan dehşetli bir ses. Zımnen: Vahyin çağrısına kulak tıkayanlar, gün gelir belânın çıldırtan sesiyle uyanırlar, fakat iş işten geçer.

8 Benzer bir ibare ve açıklaması için bkz: 7:92.

9 Nefyin haberi *bâ* ile gelirse imkan ve/veya ihtimal yokluğuna delalet eder. İkinci *Firavun* isminin yerinde zamir kullanılmayıp ismin ikinci kez gelmesi, birincisinde Firavun'un kişiliğine, ikincisinde Firavun'un misyonuna bir atıf olarak yorumlanabilir. Zımnen: Her despot yönetim firavuncadır.

önüne düşecek ve onları ateşe sürecek: sürüldükleri yer ne berbat bir yer!2

99 Sonuçta peşlerine burada da bir lânet takıldı, Kıyamet Gününde de: pay da, pay verilen de ne fenadır!3

100 BÜTÜN bu kıssasını sana anlattıklarımız, (bilinen) kentlerin (acı) hikayelerinden bir kısmıdır: onlardan (geriye) kalıntı bırakan da var, hasat edilmiş tarlalar gibi yerinde yeller esen de... **101** Ama onlara zulmeden Biz değildik, lâkin onlar kendi kendilerine zulmettiler. Dahası Rablerinin (helâk) emri geldiğinde, Allah dışında yalvarıp yakardıkları ilâhları onların başından hiçbir şeyi savamadı; üstelik bunlar, kendi çöküşlerini hızlandırmaktan başka bir işe de yaramadı.

102 Ve senin Rabbin, kentleri cezalandırmak istediği zaman işte böyle cezalandırır; ki onlar zulmetmiştiler: hiç şüphesiz O'nun cezalandırması çok can yakıcı, pek dehşet vericidir.

103 Kuşkusuz bunda, âhiret azabından korkanların alacağı derin ibretler vardır: ki o gün tüm insanlığın toplandığı bir gündür; dahası her şeyin ortaya serildiği bir gündür. **104** Ve o günü Biz, ancak sayısı (Bize malum) bir süreye kadar erteleriz. **105** O gün geldiğinde, hiçbir kimse O'nun izni olmadan savunma yapamaz:4 sonuçta onlardan kimileri bedbaht, kimileri de bahtiyar olur.

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ ۖ وَبِئْسَ الْوِرْدُ
الْمَوْرُودُ ۝ وَأُتْبِعُوا فِي هٰذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ بِئْسَ
الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ۝ ذٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرٰى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ
مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ ۝ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ
فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ
لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ۝ وَكَذٰلِكَ
أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرٰى وَهِيَ ظَالِمَةٌ ۚ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ
شَدِيدٌ ۝ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ۚ ذٰلِكَ
يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ ۝ وَمَا نُؤَخِّرُهُ
إِلَّا لِأَجَلٍ مَعْدُودٍ ۝ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ
فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ۝ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ
فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ۝ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ
وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ۝
وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ
السَّمٰوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ۝

106 Artık bedbaht olan kimselerin mekânı ateş olacaktır: onlar orada ahu figan edecekler. **107** Rabbin aksini dilemedikçe, gökler ve yer orada durduğu sürece onlar da orada kalmayı sürdürecekler:5 Unutma ki senin Rabbin dilediğini yapan (Allah)tır.

108 Ve bahtiyar olanlara gelince: işte onlar da Rabbin aksini dilemedikçe, gökler ve yer orada durduğu sürece içerisinde yerleşip kalacaklar: kesintisiz bir bağış olarak!..6

---

1 Tıpkı dünyada olduğu gibi.

2 *Vird*, "girmek, sürmek" mânasına gelir. Bu âyette "sürüyü sulamak için suya sürme" işlemini ifade eder (Taberî ve Zemahşerî). Firavun'un sürüleştirici yönetim modelinin fenalığını îmâ eden bu ibare, onun zalim yönetiminde sürü olmayı kabullenenlerin fena akıbetine bir atıftır. Aynı kökten türetilmiş üç ayrı formun kullanıldığı âyette bu kelime kinaye olarak kullanılır. Yani Firavun, sürüleştirdiği kitleyi sulama bahanesiyle ateşe sürüklemektedir. Bu âyetten, Firavun'un sürüsü olmayı kabullenenlerin Allah tarafından mazur görülmediği anlaşılır. Onlar dünyada sürü olmayı kabullen-

mekle, kıyamette ateşe sürülmeyi hak etmiş olmaktadırlar.

3 Son cümleyi krş: Âd kavminin helâkini anlatan pasajın son âyeti olan 60. âyet. Bu ve bir önceki âyetin sonlarında yer alan kınama cümleleri, aslında anlamı olumlu olan *el-vird* ve *er-rifd* gibi kelimelerle inşa edilmesine karşın, "kötü, berbat, fena" anlamındaki *bi'se* kullanılarak kinayeten olumsuz anlama taşınmıştır. Amaç, olayın kahramanlarındaki iç çelişkiye ve çıkış noktasıyla varış noktası arasındaki vahim farka dikkat çekmektir.

4 Bu ifade ilâhî mahkemede kişinin kendisini savunma hakkının olmadığına değil, Allah'ın mutlak otoritesine bir atıftır. Her insana kesinlikle savunma hakkı tanınacaktır (16:84, 111; 55:39; 77:36). Sâd 59-64, suçluların kendi aralarındaki tartışmalarını dile getirir.

5 Bu ve buna benzeyen Enâm 128, Hûd 106-108, Nebe 23 gibi âyetlerden yola çıkan bazı otoriteler, cehennem azabının uzun süre devam ettikten sonra sona ereceği görüşüne varmıştır. Sahabeden Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Ebu Hüreyre, Ebu Said el-Hudrî ve daha başkaları; tabiinden Abd b. Humeyd, İshak b. Rahuye, Hasan el-Basri, Hammad b. Seleme gibi otoriteler de aynı görüştedirler (İbn Kayyım, *Hadi'l-Ervâh ilâ biladi'l-Efrâh*, Dımaşk, 1419, s. 490-491). Taberî (ö. 310/922) de aynı görüşü işler (*Tefsir*). Cennet ve Cehennem konusundaki en çaplı eserlerden birine imza atmış olan İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350) bu görüşü hocası İbn Teymiyye (727/1328) ve daha başkalarından nakleder (ay). Yukarıdakilere ilaveten sahabeden Hz. Ali, İbn Abbas, Abdullah b. Amr, Cabir b. Abdullah, tabiinden Şa'bi, mutasavvıf Mevlana Celaleddin er-Rumi (672/1273), İbnu'l-Vezir (840/1436), çağdaşlarımızdan Musa Carullah ve İsmail Hakkı İzmirli de aynı görüştedir (Y. Ş. Yavuz, DİA, *Azap* md. IV, 305; B. Topaloğlu, *Cehennem* md. VII, 231-232). Taberî, bu âyetin tefsirinde yukarıda adı geçen sahabilerin ve tabiin otoritelerinin içerisinde *huld* (Bkz: 2:39, not) ve *ebed* geçen tüm âyetlerin bu âyetle tahsis edildiğini savunduklarını dile getirir. Âlemin sonsuzluğu düşüncesini başta Gazzali olmak üzere hemen tüm İslâm kelamcıları küfür olarak görmüşlerdir. Âyete dönecek olursak: bu âyetin gaybi birer hakikat olan cennet ve cehennemin sonsuzluk-sonluluk tartışmalarıyla doğrudan bir ilgisi olmasa gerektir. Verili âlemde en uzun ömürlü nesneler yer ve göklerdir. İnsan tasavvurunun lâyıkıyla algılamaktan aciz olduğu âhiret hayatının uzunluğu, insanın bilip tanıdığı en uzun ömürlü nesneler üzerinden anlatılmaktadır

6 Kur'an'daki göndermelere bakarak cennet ve cehennemin bu dünyada kurulacağı söylenebilir. Bazı müfessirler bu âyettekilerin, içinde yaşadığımız yer ve gökler değil âhirete ait yer ve gökler olduğunu dile getirirler. Fakat, söz konusu yer ve göklerin şu anda içinde yaşadığımız yer ve göklerin değiştirilmiş biçimi olacağı İbrahim 48'de dile getirilmektedir (Bu konudaki itirazlara verilmiş bir cevap için bkz: İbn Teymiyye, *et-Tefsiru'l-Kebîr* V, 51).

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَٰؤُلَاءِ ۚ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا
يَعْبُدُ آبَاؤُهُم مِّن قَبْلُ ۚ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنقُوصٍ
۝ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ
مُرِيبٍ ۝ وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ ۚ إِنَّهُ بِمَا
يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝ فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا
تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ
ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ
ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ۝ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا
مِّنَ اللَّيْلِ ۚ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ۚ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ
لِلذَّاكِرِينَ ۝ وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ
۝ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ
عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ
وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ۝
وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ۝

109 AKTIK, şu adamların (neye) taptıklarından hiçbir kuşkun olmasın:[1] onlar, önceki atalarının kulluk ettiklerinden başkasına kulluk etmiyorlar. Şu var ki Biz, onların payına düşeni hiç eksiksiz ödeyeceğiz.[2]

110 Doğrusu Biz Musa'ya da kitap vermiştik ve onda da ayrılığa düşmüşlerdi: Ne ki eğer Rabbin tarafından daha önceden bir yasaya bağlanmamış olsaydı, onların kendi aralarında (daha başından) hüküm verilip iş bitirilirdi.[3] Çünkü, (tıpkı Mekkeliler gibi) onlar da onun hakkında önce şüpheye düştüler, nihayet (şüphelerinden de) kuşku duydular.[4] **111** Emin ol ki Rabbin, onların her birine yaptıklarının karşılığını tastamam ödeyecektir. Unutma ki O, yaptıkları her şeyden haberdardır.

112 Şu hâlde emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Ve seninle birlikte yürümek için sana uyanlar da (aynı yolu tutsunlar)![5] Asla sınırı aşmayın! Unutmayın ki O yaptığınız her şeyin farkındadır!

113 Zulmedenlere ufacık[6] bir eğilim dahi göstermeyin! Sonra ateş size de dokunur.[7] Sizin Allah'tan başka yardımcınız da olmadığına göre, sonra büsbütün yardımsız kalırsınız.

114 Gündüzün iki eteğinde ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namazı ikame et![8] Unutma ki iyilikler kötülükleri giderir:[9] işte bu öğüt alacaklara bir hatırlatmadır.

115 Ve diren: unutma ki Allah iyilerin hak ettiği karşılığı asla zayi etmez!

116 KEŞKE çıksaydı, ama ne yazık ki[10] sizden önceki nesiller arasından, kendilerini kurtardığımız bir azınlık dışında, yeryüzünde toplumsal çürümeye karşı direnen akıllı ve erdemli kimseler[11] çıkmadı. Zulme eğilimli çoğunluksa, ayartıcı dünyevi zevklerin peşine takıldılar ve günaha gömülüp gittiler.

117 Değilse, senin Rabbin halkı (birbirlerine karşı) doğru dürüst davrandığı sürece, (sadece) sapık inançları yüzünden[12] uygarlıkları helâk etmez.—>

---

1 Muhtemelen bu ibare, kendilerine "Siz Allah yerine putlara tapıyorsunuz" denilince, onların yaptığı "Biz bunlara sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz!" (Krş: 39:3) savunmasını geçersiz kılmayı amaçlamaktadır. Yani onlar Allah'ı baş tanrı addedip tüm putları ona ulaşma aracı kıldıklarını söyleyerek kendilerini savunsalar da, bu tavrın, onların Allah adına aracı tayin yetkisini kendilerinde görmek, dolayısıyla da "kendi hevalarını ilâh edin-

mek" (45:23) anlamına geldiği açıktır. Çünkü böyle bir davranış, "tanrı atama yetkisini" kendilerinde vehmettiklerinin göstergesidir. Bu vehim, onların tüm savunmalarını boşa çıkarmaktadır.

2 Bu ifade, İbn Abbas tarafından kinaye yoluyla tehdit olarak algılanmamıştır. Yani, onlar Allah'a ait olanı O'nun dışındaki ve aşağı değerde varlıklara yakıştırmak sûretiyle Allah'ın hakkına tecavüze yeltenseler de Allah onların haklarını tastamam verecek. Onlar Rablerinin hukukunu gözetmeseler de Rableri onların hukukunu gözetecektir. Ne ki sonuçta kula, eşyaya ve benliğe kul olma yönündeki yanlış tercihleri akıbetlerini belirleyecek. Dünyevi haz uğruna gösterdikleri tüm çabaların karşılığı yine bu dünyada verildiğinden, âhirette onların hiç bir payı kalmayacaktır (Krş: Âyet 15-16).

3 Benzer bir ibare için bkz: 10:19.

4 Veya: "..şüphelerinden kuşku duyacak bir hâle geldiler." *Rayb*'ın "ya doğruysa" kaygısı içeren bir kuşku olduğuna dayanarak (Bkz: 9:110, not 5).

5 İbaredeki bağlaç ümmetin dini ikame hususunda bir bütün olarak 'masum' olduğunu ifade eder. Atfın aralıksız iki bitişik zamir üzerine yapılmış olması ümmetin gerek istikameti konusunda, gerekse Allah'ın emri ve hitabına muhatap olması hususunda *risalet* ile olan kopmaz bağını veciz bir şekilde ifade eder.

6 *er-Rukûn*; "hafif eğilim" demektir. Çeviriye bu mâna "en ufak" olarak yansımıştır.

7 Zira zulüm ateş, zalim ise o ateşin ocağıdır: zalime yaklaşmak ateşe yaklaşmaktır.

8 Bu âyet namazın vakit sayısının beş olduğunun dilsel delilidir. "Güdüzün iki eteğinde" ifadesinin iki vakte tekabül ettiği açıktır. "Gecenin gündüze yakın vakitlerinde" diye çevirdiğimiz ibaredeki *zulefen*, "gecenin gündüze sarkan saatleri ve gündüzün geceye sarkan saatleri" için kullanılır (*Lisân*). Kelime olarak çoğul kipindedir ve dilde çoğulun alt sınırı üçtür (zira Arapça'da ayrı bir tesniye formu vardır). Buna göre, bu âyette beş vakitten söz edildiği dilsel bir sonuçtur. Tartışılabilir olan, bu âyette kaç vakte atıf yapıldığı değil, hangi vakitlere atıf yapıldığıdır. Beş vaktin zamanları ve namazın diğer ayrıntıları, Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla sabittir. On binlerce insan bu uygulamaları nesilden nesile taşımıştır. Âyetten de çıkartılacağı gibi, Hz. Peygamber "gündüzün iki eteğini" öğle ve ikindi, "gecenin gündüze yakın vakitlerini" de akşam, yatsı ve sabah olarak uygulamıştır.

9 *Seyyiât* ile benzer anlama gelen *zunûb* arasındaki fark şudur: Birincisi bir kötülüğü istemek ya da bir yasağı çiğnemek, ikincisi ilâhî bir emri terk etmektir. Hz. Peygamber'in günahları büyük ve küçük olarak sınıflandırması, özünde Kur'an'a dayanmaktadır (Bkz: 4:31 ve 53:32).

10 *Fe-lev lâ kâne*: "Keşke öyle olsaydı, ama olmadı" şeklindeki çevirimiz, bir belagat kuralına dönüşecek olan Ferrâ'nın açıklamasına dayanmaktadır (*Ma'âni'l-Kur'an*).

11 İbarenin bu anlamı için bkz: Taberî ve Zemahşerî.

12 Buradaki *bi-zulmin* ibaresini bir çok dil ve tefsir otoritesi "şirk, küfür" gibi sapık inanç olarak açıklamışlardır (Bkz: Ferrâ; Taberî; Râzî). Parantez içi açıklama için Taberî'nin yorumu esas alınmıştır.

13 Krş: 28:59.

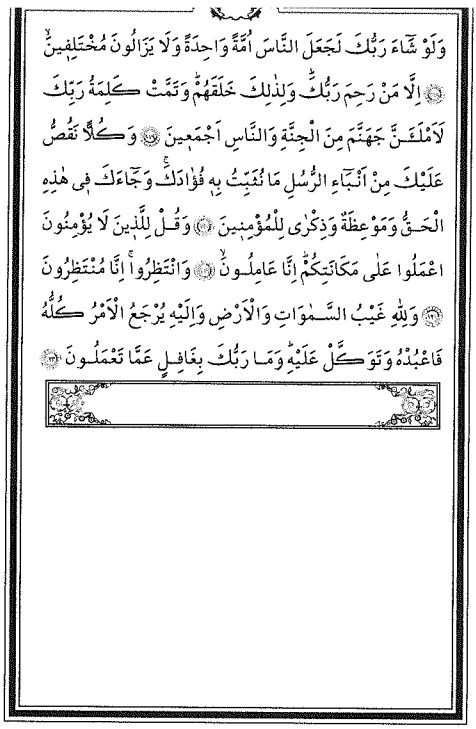
sanlığın tamamını tek bir ümmet yapıverirdi. (O bunu dilemediği içindir ki) onlar, farklı görüşler benimseye gelmişlerdir. **119** Tabii ki Rabbinin rahmetiyle (yol gösterdiği) kimseler hariç. Oysa ki O, (tüm insanları) bu (rahmete nail olmak) için yarattı.[1]

Ne ki, (rahmete ısrarla sırt çevirenler için de) Rabbinin, "Andolsun ki Ben Cehennemi bütünüyle görünmeyen ve görünen tüm iradeli varlıkların (kötüleriyle) tıka basa dolduracağım" sözü,[2] elbet gerçekleşmiş olacaktır.

120 BAK, elçilerin haberlerinden senin gönlünü[3] takviye edecek olan kısmını sana aktarmış bulunuyoruz. Bu haberlerin içerisinde, hem sana hakikat hem de mü'minlere bir öğüt ve uyarı ulaşmış olmaktadır.

121 İnanmamakta ısrar edenlere ise de ki: "Siz, kendinize yakışanı yapınız, unutmayın ki biz bize yakışanı yapmaktayız: **122** ve bekleyiniz, iyi bilin ki biz zaten beklemekteyiz.

123 Göklerin ve yerin gizli gerçekleri Allah'a aittir; ve sonunda her iş döner dolaşır Allah'ın (dediğine) varır: şu hâlde yalnız O'na kul ol ve O'na güvenip dayan; zira senin Rabbin yaptıklarınız karşısında asla duyarsız kalmaz.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ۝ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۝ وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِى هَٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ۝ وَقُل لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَٰمِلُونَ ۝ وَانتَظِرُوا إِنَّا مُنتَظِرُونَ ۝ وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۝

---

1 İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Dahhak "bunun için" anlamındaki *lizalike*'yi "rahmet için" şeklinde anlamışlardır (Taberî). Âyetin bağlamı olan bir önceki âyetin, ibarenin önündeki ve arkasındaki cümlelerin onayladığı çevirimiz bu yoruma dayanmaktadır. Bu ibarenin alternatif bir anlamı şöyle olabilir: "Oysa ki O, (tüm insanları) bu (farklı görüşleri doğuran iradeyi gerçekleştirmek) için yarattı." Nitekim Hasan, Ata, A'meş ve Malik'ten bu yönde bir yorum nakledilmiştir (Taberî). Ne ki bu yorum âyetin bağlamıyla, özellikle de İlâhi rahmetin eriştiği kimseleri istisna tutan âyetin ilk cümlesiyle uyuşmamaktadır. Tercihimizin yukarıda lafız ve mâna ile ilgili gerekçelerini sıraladık. Maksat açısından da bu böyledir. Çünkü rahmet insan varlığının, hatta tüm yaratılışın ilk illeti mesabesindedir ve bu nedenle de kendi dışındaki her şeyi kuşatıcıdır: "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır" (7:156). Ayrıca Hz. Peygamber de ilâhî rahmeti böyle okur: "Kulun Allah üzerindeki hakkı onlara azab etmemesidir." (Buhârî, *Rikak* 84:37; Müslim, *İman* 10).

2 Krş: 17:63; 32:13; 37:85.

3 *Fuâdek*: *kalb* ile arasındaki farkı vurgulamak için *fuâd* "gönül" olarak çevrilmelidir. İşitme ve görmeyle gelen kalbin yatışma ve itminan hâlini ve beş duyu ile toplanan bilgilerin iç dünyada yaptığı ilk etkiyi ifade eder. Esasen *fe'd* kö-

kü, "ateşli hastalık, şiddetli ateş, et kızartma" anlamına gelmektedir (*Mekâyîs*). Bu durumda *fuâd* kalbin özel bir durumudur. Yani, Türkçe'deki "yüreği yanmak", "kâlbi tutuşmak", "içine ateş düşmek" deyimleri *fuâd* ile ifade edilir. Bu âyette kelimenin bu anlamı hayli belirgindir. Zira bu sûrede anlatılan kavimlerin feci akıbeti, muhatabın içini yakıp kavuran cinstendir. Hz. Peygamber üzerinde de bu etkiyi yapmış olmalı ki, "beni ihtiyarlattı" itirafında bulunmuştur.

Sûrenin bilinen tek ismi budur. Sûre baştan sona Yusuf peygamberin kıssasını anlattığı için bu adı alır. Hz. Yusuf bu sûre dışında Enâm ve Mü'min sûrelerinde de anılır.

Sûre tüm otoritelere göre Mekke'de, hicrete yakın bir zaman diliminde inmiştir. Muhtemelen sûrenin zamanı hicretten iki veya üç yıl önceye ama Taif dönüşünden sonraya denk gelir. Baştan sona konu bütünlüğü taşıdığı için, tek celsede inmiş olmalıdır. İlk tertiplerde Hûd-Hicr arasında yer alır.

Sûrenin ana fikri "Bir kişiden ne çıkar?" sorusunun cevabıdır: İman, ihlas, ilim, liyakat, ehliyet, iffet, gayret, sabır ve sebatla bir kişi koca bir topluma istikamet verir. Sûrenin konusu Ken'an ilinde ve peygamber ocağında dünyaya gelen, küçük yaşta annesini kaybederek öksüz kalan, kıskançlık nöbetine tutulmuş kardeşlerince kuyuya atılan, köle diye satılan, iftirayla zindanlarda tutulan Hz. Yusuf'un Mısır'a 'sultan oluş' hikayesidir. Kıssada iki sevginin hikayesi anlatılmaktadır: Züleyha'nın tüketici sevgisi, Hz. Yakub'un üretici sevgisi.

Aslında Hz. Yusuf gibi tarihi bir şahsiyet üzerinden hayatı anlatılan Hz. Peygamber'in ta kendisidir. Sûre Hz. Muhammed'e şu gerçeği söyler: Ey Mekke'nin Yusuf'u! Taif senin kuyun, Mekke senin zindanın, hicret senin Mısır yolculuğun, Medine senin Mısır'ındır. Yusuf'u bekleyen mutlu son seni de bekliyor!

Ve tarih bu mucizevi müjdenin gerçekleştiğine şahittir. Gün geldi kendine dünyayı dar eden Mekkeliler kıtlığa mâhkum oldular. Tıpkı Hz. Yusuf'un kıskanç kardeşlerinin imdadına yetiştiği gibi, Hz. Nebi de kendini kovan Mekke'nin imdadına yetişti. Hayber'den gelen gümüş külçeleri fakirlere erzak alınıp dağıtılmak üzere yolladı. Muzaffer ordusunun başında canına kasteden Mekke'ye girdi. Kâbe'nin avlusunda endişeyle bekleyen Mekkelilere sordu:

-Bugün size ne yapacağımı düşünüyorsunuz?

-Sen erdemli bir babanın erdemli oğlusun; senden yalnızca iyilik beklenir!

-Yusuf'un kardeşlerine dediğini ben de size diyorum: "Bugün size kınayıp ayıplama yok!"

Allah Rasulü Yusuf sûresinin mesajını elbette daha baştan almıştı. Kim bi-

lir belki de Allah Rasulü, Hz. Ebubekir'e Sevr'deki olmak ya da olmamak anında "Üçüncüsü Allah olan iki kişiye kim ne yapabilir ki ey Ebubekir!" derken, bu müjdeye dayanıyordu.

Sûre tüm muhataplarına mesaj veren sembollerle doludur. Bunların birincisi "gömlek" sembolüdür. Kıskançlığın şahidi olan Yusuf'un kanlı gömleği ve Züleyha'nın arkadan yırttığı iffet gömleği. Mesaj açık: Hepiniz Yusuf'sunuz ve her Yusuf'un bir Züleyha'sı vardır. Gömleğinizin nereden yırtıldığına dikkat edin? Görmeyen gözleri açan herhangi bir gömlek değil, iffet gömleğiydi. Zira keramet gömlekte değil iffettedir. Bu kıssanın görünen kahramanları Hz. Yusuf ve Züleyha'dır. Fakat onlar üzerinden sunulan gerçek kahramanlar iffet ve şehvettir. Kıssa iffetin şehvete galip gelmesini anlatmaktadır.

Yusuf kıssası Tevrat'ta da anlatılır. Fakat sadece bu kıssanın karşılaştırmalı bir okuması bile Kur'an farkını ortaya koymaya yeter. Tevrat'taki anlatımda Ne Yusuf Hz. Yusuf'tur, Ne Yakub Yakub nebidir. Tevrat'taki anlatım kaba, maddî ve hikmetsiz, Kur'an'daki anlatım edebi, mânevi ve hikmetlidir.

Özetle kıssa şunu der: En güzel kariyer planlamasını Allah yapar; kariyer planlamasını Allah'lı yapan kazanır.

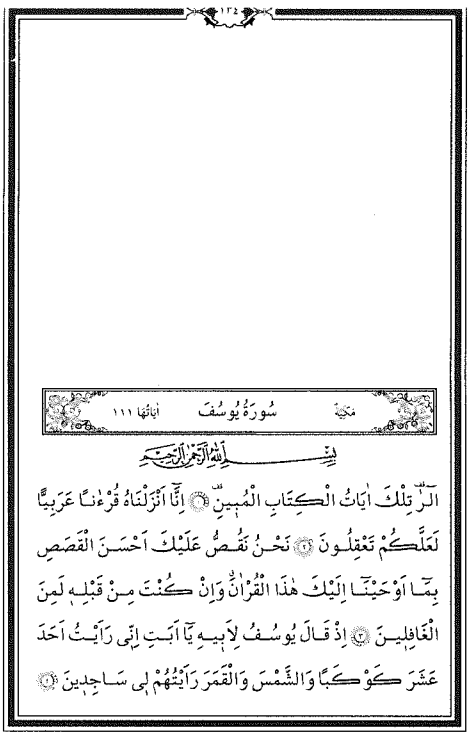
1 *Elif-Lâm-Râ*![1]

BUNLAR, hakikati beyan eden kitabın (olan-biteni) açıklayan âyetleridir.[2]

2 Biz onu Arapça bir hitab[3] olarak indirdik: belki bu sayede, kafanızı kullanırsınız.

3 Bu Kur'an'ı sana vahyetmekle[4] Biz, sana naklettiklerimizi en güzel, en açık seçik bir biçimde nakletmiş oluyoruz:[5] oysa ki sen, bu hitabtan önce (vahyin ne olduğundan) habersizdin.[6]

4 HANİ bir zamanlar Yusuf babasına "Ey babacığım!" demişti, "Ben rüyamda on bir gezegen,[7] bir de Güneşi ve Ayı gördüm; hepsi de yerlere kapanarak beni saygıyla selamlıyorlardı.[8]

سُورَةُ يُوسُفَ مَكِّيَّة آيَاتُهَا ١١١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ۝ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ
بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ
الْغَافِلِينَ ۝ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ
عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ۝

---

1 Ünlem, bu harflerin dikkat çekme işlevini göstermek içindir. Mânası her ne olursa olsun, Rasulullah'ın tek bir harfini zayi etmeden vahyi ilettiğine işaret eder. Ayrıntılı bir not için bkz: 68:1.

2 *Mubîn* sıfatı, "Biz vahyi anlayamayız" türü yaklaşımları peşinen reddeder. "Açık olmak, açıklamak" anlamına gelen *ebâne*'den türetilen *mubîn*, hem geçişsiz (açık-seçik ve net) hem geçişli (açıklayan, netleştiren) olmak üzere çift kutuplu anlam taşır. Yani Kur'an mesajı ve onun âyetleri özünde açık, işlev olarak da açıklayıcıdır. Birinci anlam, vahyin insanın önüne okusun diye açılarak konulmuş bir kitap imasını da içerir. Çevirimiz şu dilsel gerekçeye dayanmaktadır: tamlamada sıfat olarak kullanılan *mubîn* nitelemesi, teknik olarak hem *kitab*'ı nitelemekte, hem de *âyât*'ı nitelemektedir. Çünkü *âyât* izafetten dolayı belirlilik özelliği kazanmıştır. Öte yandan parantez içindeki açıklamamız, bu sûrede yer alan âyetlerin zamanlar ve zeminler üstü tarihi ve sosyal yasalara atıf olmasının yanında, ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in ve onun inkârcı muhaliflerinin tarihsel tasnifte kimlerle aynı konumda olduklarına da birer atıftır. Bu, âyetin ilk muhatabı olan tüm tarafların şimdi ve buradalarını tarihsel örneklerden yola çıkarak bir analize tabi tutmaktır. Bu âyetler, henüz yaşanmakta olan sürecin akıbetini, tamamlanmış bir süreçten yola çıkarak *açıklamaktadır*. İşte bu nedenle "beyan etme/açıklama" özelliği sadece kitabın zamanlar üstü niteliğine değil, aynı zamanda bu âyetlerin bastığı yer olan nüzûl ortamına da tekabül etmektedir.

3 Veya *'arabiyyen*'in isim değil de vasıf mânasıyla: "Açık ve anlaşılır bir şekilde". *'Arab*'a dili "açık ve anlaşılır" olduğu için *'Arab* denmiştir (Bkz: 43:3). Belirsiz gelen *kur'anen*, isim değil vasıf olarak çevrilmelidir (Bkz: 10:15, not 1). İnzal, bir şeyin idrak düzlemine indirilmesidir. Klasik nüzûl teorisinde "dünya semasına indirilme" olarak adlandırılan ara kategori, aslında insanlığın idrakine indirilmeyi ifade etse gerek-

tir. Tenzil ile ifade edilen hakikat de, vahyin iki düzlem arasındaki iniş sürecinin idraki aşan kısmını ifade eder. Zira vahiy kaynağına (Allah'a ve meleklere) isnat edildiğinde *tenzil*, hedefine (Arapça oluşuna ve Peygamber'e) isnat edildiğinde *inzal* formu kullanılmaktadır. (Bkz: 13:37; 20:113; 29:47 vd.)

4 Bu şekildeki çevirimiz, *bi-mâ evhaynâ* ibaresine, Ferrâ tarafından *bi-vahyinâ* anlamı verilmesine dayanmaktadır.

5 "Adım adım izledi, izini sürdü, takip etti, aynısını yaptı" anlamındaki *kassa* kökünden türetilen *kasas*, "nakletmek, anlatmak, haber vermek" anlamına mastardır (*Mekâyîs* ve *Lisân*). "Misliyle cezalandırmak" anlamındaki *kısas* da aynı kökten gelir (Krş: 2:178-179). Kelime "adım adım açıklama" anlamı kazanmıştır (Krş: 27:76, not). Muhtelif şekillerde 21 âyette 25 kez geçer. Bu âyetteki kıssaya ibaresi Katade'ye atfen Taberî, ayrıca Zemahşerî ve Râzî tarafından sadece Yusuf kıssasına değil, Kur'an'ın tamamına teşmil edilmiştir. Biz de çevirimizde bu yaklaşımı esas aldık. Esasen *kasas*'ın mastar mânasıyla tamlama "en güzel nakil" anlamına gelir. Mastarların mef'ul yerine kullanıldığı göz önüne alınırsa, bu ibareye "kıssaların en güzeli" karşılığı da verilebilir (*Keşşaf*). Bu takdirde terkibin vurgusu "finali en güzel kıssa" olur. Biz birinciyi tercih ettik. Kur'an kendi hedefini tek kelimeyle açıklar: Hidayet. Kur'an'ın her parçası, dolayısıyla bu kıssalar da bu amaca hizmet için kullanılan araçlardandır. Bu kıssaları bir tarih kitabı okur gibi okumak, onlara amacının dışında anlamlar yüklemektir. Râzî, 10:39'un tefsirinde, Kur'an kıssalarının mesajını şöyle açıklar: "(Müşrikler), bu kıssalarla amaçlanan şeyin sırf hikayenin kendisi değil de daha farklı şeyler olduğunu anlamamışlardır" (XVII, 79). Kur'an kıssalarının maksadı ilâhî rehberlik olduğu için, onda zamanı belirtilen bir tek kıssa yer almaz.

6 Habersiz olunan şeyin niteliği konusunda Zemahşerî ve Râzî'nin yaklaşımını esas aldık. Krş: "Sen daha önce kitap nedir, iman nedir bilmezdin" (42:52).

7 *Kevkeb*, ışığı en parlak gök cisimlerini ifade eder. Tefsirlerin isimlendirmesinden yola çıkarak, *kevkeb*'in "yıldız" değil "gezegen"e tekabül ettiği anlaşılmaktadır. *Kebbe*'den türetilen *kevkeb*, lügatte "Ait olduğu sistemden bağımsız hareket edemeyen parça" demektir.

8 *Sâcidîn*, sözlükte "saygı duydu, boyun eğdi, alttan aldı, bağlandı" anlamlarına gelir (*Mekâyîs*). Kur'an'da *rüku'* ve *kıyam* da, tıpkı *secde* gibi hem şer'î anlamıyla hem de lügat anlamıyla kullanılır ve her üçünün de lügat anlamları farklı düzeylerde "saygı ve bağlılığı" içerir. Kıyam yalnızca "saygı", rüku' saygıdan dolayı "boyun eğme ve itaat", secde ise itaatin son noktası olan "tam teslimiyet" vurgusuna sahiptir. Namazın sembol rükünlerinden olan kıyam, rüku ve secde, saygıyla başlayıp varlığını adayışla biten bir teslimiyet sürecine tekabül eder.

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰٓ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا
لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝ وَكَذَٰلِكَ
يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ
عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ آلِ يَعْقُوبَ كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ
إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝ لَّقَدْ كَانَ فِى
يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِۦٓ ءَايَٰتٌ لِّلسَّآئِلِينَ ۝ إِذْ قَالُوا۟ لَيُوسُفُ
وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰٓ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ ۚ إِنَّ أَبَانَا لَفِى
ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ۝ ٱقْتُلُوا۟ يُوسُفَ أَوِ ٱطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ
وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا۟ مِنۢ بَعْدِهِۦ قَوْمًا صَٰلِحِينَ ۝ قَالَ قَآئِلٌ
مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا۟ يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِى غَيَٰبَتِ ٱلْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ
بَعْضُ ٱلسَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ۝ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا مَا لَكَ لَا
تَأْمَنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُۥ لَنَٰصِحُونَ ۝ أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا
يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ۝ قَالَ إِنِّى لَيَحْزُنُنِىٓ أَن
تَذْهَبُوا۟ بِهِۦ وَأَخَافُ أَن يَأْكُلَهُ ٱلذِّئْبُ وَأَنتُمْ عَنْهُ غَٰفِلُونَ ۝
قَالُوا۟ لَئِنْ أَكَلَهُ ٱلذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّآ إِذًا لَّخَٰسِرُونَ ۝

5 (Yakub): "Ey yavrucugum!" dedi, "Rüyanı kardeşlerine anlatma, sonra sana karşı bir tuzak kurarlar; çünkü Şeytan insan soyu için apaçık bir düşmandır! 6 Zira bunun anlamı, Rabbinin seni seçmesi, sana olayların altında yatan gerçeği[1] öğretmesi ve tıpkı daha önceden ataların İbrahim ve İshak'a olan nimetini tamamladığı gibi, sana ve Yakub oğullarına da nimetini tamamlaması demektir. Gerçekten de senin Rabbin her şeyi bilir, her hükmünde tam isabet eder.[2]

7 DOĞRUSU, Yusuf ve kardeşlerinin (kıssasında, öğrenmek) isteyenler için asla tüketip bitirilemeyecek kadar çok[3] dersler vardır.

8 HANİ bir zaman da (Yusuf'un kardeşleri) şöyle demişti: "Biz kalabalık olduğumuz hâlde, babamız için Yusuf ve kardeşi bizden daha sevimli ve gözde; bu da gösteriyor ki babamız açık bir yanılgı içerisindedir.[4]

9 (İçlerinden biri dedi ki): "Yusuf'u öldürün! Ya da onu ıssız bir yere atın ki babanızın[5] ilgisi yalnız size yönelsin; ve onun ardından, işleri tıkırında giden bir topluluk olmuş olursunuz.[6]

10 Bir diğeri ileri atılarak "Yusuf'u öldürmeyin!" dedi ve ekledi: "İlle de bir şey yapacaksanız, onu bir kuyunun[7] derinliklerine bırakın; nasıl olsa bir kervan gelip ona el koyacaktır."

11 (Babalarına dönüp) "Ey babamız!" dediler, "Biz ona candan yürekten davrandığımız hâlde, neden Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun? 12 Bırak onu, yarın bizimle birlikte koşup oynasın; bizim onu koruyacağımızdan en ufak kuşkun olmasın."

13 (Yakub) dedi ki: "Bakın, onu götürmeniz beni endişelendiriyor: Siz dalgınlıkla onu ihmal edersiniz de, sonunda onu kurt kapar diye korkuyorum."[8]

14 Onlar dediler ki: "Biz bunca kalabalık olduğumuz hâlde eğer onu kurt kapacak olursa, asıl işte o zaman biz yanmışız demektir."

---

1 Zımnen ilk muhataba mesaj: Ey Mekke'nin Yusuf'u! Olana bakma, onun altında yatan hakikate bak! *Te'vîl*, bir şeyi hakikatine ircadır. *Te'vili'l-ehadis*, "olayların özünü kavramak için onları illet ve sebeplerine irca etmek" demektir. Rüya, âlem-i mülke ait beden ile âlem-i ervâha ait ruh arasında bir perde olan âlem-i misale yansıyan görüntülerdir. Bu görüntüler "hakiki" değil "temsili" bir mânaya sahip olduğu için "tasdik" edilmezler, "tabir ve tevil" edilirler. Hz. Yakub oğlu Yusuf'un gördüğü rüyayı tevil ve tabir ederek ulaştığı sonuçları aktarıyor.

2 Kur'an'da onlarca kullanımdan sadece burada *'alîmun hakîm* sıfatları, bir özneye (*ke*: senin) muzaf kılınmış *Rabb*'i niteler. Bu şunu gösterir: Birbirinin tekrarı gibi görünen her ilâhî isim, aslında içerisinde yer aldığı ibarenin bütününde anlamını bulan özel bir vurguya sahiptir. Bu âyetin sonundaki Allah'ın *'alîm* ve *hakîm* sıfatları, bir önceki âyetin sonundaki Şeytan'ın *'aduvvun mubîn* vasfına karşı bir kalkan iması taşır. Zımnen: İnsanın ilmine ve hikmetine akıl sır ermez bir Rabbi varken, apaçık düşman olan şeytanla baş edebilir. (*'Alîmun Hakîmun*'u "bilir" ve "..eder" diye çevirimizin gerekçesi için bkz: 9:102, not).

3 *Âyâtin*'deki belirsizliğin hedef metindeki karşılığı.

4 Kıskançlık Şeytan'la Yusuf'un kardeşleri arasındaki ortak nokta. Kıskançlığın hedefi olan Yusuf bu kıssada Âdem'in rolünü oynuyor.

5 Yani: "..babamızın". Bu üslûp, ilk muhatapların konuştuğu dilin yaygın bir özelliğidir.

6 Bu âyet, Mekke muhalefetinin, Hz. Peygamber'e suikast planları yaparken vicdanlarını ikna için ürettikleri gerekçeler bağlamında okunmalıdır.

7 *Cubb*, taşlarla örülmemiş, sadece su bulununcaya dek oyulmuş insanı boğmayacak kadar suyu az fakat çıkılamayacak kadar da derin kuyu. Örülmüş olanına *bi'r* denir (*el-Külliyyât*).

8 Bazen aşırı sakındığınız bir şeyin elinizden uçma gerekçesini de siz verirsiniz.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ ۚ
وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
﴿١٥﴾ وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا
نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ ۖ وَمَا
أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَاءُوا عَلَىٰ قَمِيصِهِ
بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ
جَمِيلٌ ۖ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ
سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُ ۖ قَالَ يَا بُشْرَىٰ هَٰذَا
غُلَامٌ ۚ وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ
بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ ۚ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ
﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ
عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ۚ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ
فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۚ وَاللَّهُ غَالِبٌ
عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ
أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

15 Işte bu minval üzre, onu kuyunun derinliklerine atmada söz birliği etmiş bir hâlde yanlarında götürüyorlardı ki, Biz ona "(Bir gün gelecek) kendileri hiç farkında değilken onlara bu yaptıklarını bir bir haber vereceksin" diye ilham ettik.[1]

16 Derken akşam vakti babalarına ağlayarak geldiler: **17** "Ey babamız!" dediler, "Yarış yapma amacıyla uzaklaşmıştık. Yusuf'u da eşyalarımızın başında bırakmıştık. Bir de baktık ki onu kurt yemiş.[2] Ama biz ne kadar doğruyu söylersek söyleyelim, yine de sen bize inanmayacaksın!" **18** Üstelik, üzerinde yalandan bir kan lekesi bulunan gömleğini de getirmiştiler.

(Yakub) "Olamaz" dedi, "tasavvurlarınız[3] size tumturaklı bir oyun oynayarak sizi yanıltmış olmalı![4] Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır;[5] ve anlattığınız bütün bu şeyler karşısında kendisinden yardım dilenilecek tek merci Allah'tır."

19 BERİ yandan, bir kervan geldi[6] ve sucularını suya gönderdi; kovasını kuyuya salmasıyla (gördüğü karşısında) bağırması bir oldu: "Â, ne kısmet! Bir oğlan çocuğu bu!"

Onu ticari bir mal olarak satmak üzere yanlarında gizlediler; oysa ki Allah ne yapacaklarını çok iyi biliyordu.

20 Sonunda onu düşük bir değere –sadece bir kaç gümüş paraya- sattılar;[7] zaten onlar ondan kurtulmak istiyorlardı.

21 Ve onu satın alan Mısırlı adam karısına dedi ki: "Ona iyi bak! Bakarsın bize yararı dokunur; ya da onu evlat edinebiliriz."

İşte böylece Yusuf için o ülkede sağlam bir zemin hazırladık. Yine (bu şekilde) ona olayların doğru yorumunu öğrettik.[8] Zira Allah murad ettiği işi başarıyla sonuçlandırandır; ve fakat insanların çoğu bunu kavrayamaz.

22 Artık olgunluk çağına erince[9] ona bir muhakeme yeteneği ve bilgi (yöntemi) bahşettik: Zira Biz iyilik yapanları işte böyle ödüllendiririz.

---

1 Lafzen: "vahyettik". Hz. Yusuf'un kuyuda aldığı *vahy*'in 'ilâhî bir ilham' vurgusu daha baskın görünmektedir (*Vahy*'in anlamı için bkz: 42:51, not 6). Zımnen: Ey muhatab! Parçada kötü duran bütünde güzel durabilir. Parçayı görene düşen, bütünü görene teslim olmaktır.

2 Öyle anlaşılıyor ki, kıskançlık nöbetine tutulan kardeşler babaları söyleyinceye kadar "kurt yeme" senaryosunu akıllarına getirmemişlerdi. Bunu onların aklına düşüren Hz. Yakub'un bu

sözü oldu. 13 ve 16. âyet birlikte okunduğunda üç şey akla geliyor: 1) Kötü niyetlilerin eline bahane vermeyin. 2) Sevdiğinizi korumak için tek başına tedbir yetmez; onu Allah'a emanet eden. 3) Sakınılan göze çöp batar, en çok neden korkarsanız başınıza o gelir, bunu bilin.

3 *Nefs* (lügat anlamı için bkz: 4:1, not 2) ve *nufûs* şeklindeki kullanımların ötesinde, *enfus*'un bu sûredeki kullanımları, belirgin bir biçimde diğerlerinden farklılaşmaktadır. (Krş: Âyet 23, 26, 30, 32, 53 vd.) Sanki bu farklılaşma anlam daralması biçiminde olmakta ve *nefis* kavramı bizim kimi yerde "ters dönmüş tasavvur" kimi yerde "ayartıcı sahte benlik" olarak karşıladığımız özel anlamlarıyla öne çıkmaktadır. Nefis kavramındaki bu anlam farklılaşması, zihnimizde Kur'an'ın indiği dönemdeki insan tasavvurundan farklı olarak, bu olayların yaşandığı Hermetizm'in vatanı olan Eski Mısır'da cari olan insan tasavvurunu çağrıştırmaktadır. Bu durumda Kur'an'ın, eşsiz bir anlatım tekniğiyle olayları, kahramanlarının kendi zamanlarına dair temel tasavvurlarıyla birlikte aktardığı gibi bir sonuç çıkar. Bu konuda hiçbir metin Kur'an'la kıyaslanamaz. Bununla amaçlanan tarihsel bir aklı ve o aklın temellerini yansıtmak değil, bu olaydan çıkarılacak ahlâkî derslerin ve ilâhî yasaların daha net ve doğru bir biçimde çıkarılmasını temin etmektir.

4 *Tesvil*, (*Müfredât se-e-le Muhtar* ise *se-ve-le* maddesine yerleştirmiş) İnsan tasavvurunun, çirkini güzel göstererek sahibini yanıltması (Râğıb). Bu, hakikate müdahaleye girişen tasavvurun sahibine kurduğu bir tuzaktır. Bu tuzağın en bariz özelliği, gerçeğin fark edilmesini zorlaştıran albenili gerekçelerle bezenmiş olmasıdır. Aynı ifade, bu sûrenin 83. âyetinde de yer almaktadır (Krş: 47:25). Bu ve 83. âyet, Hz. Yakub'un kalbinin bu senaryoya yatmadığını îmâ etmektedir.

5 Hz. Peygamber *fe-sabrun cemîl*'i "şikayet içermeyen sabır" olarak açıklamıştır (İbn Ebi Hatim).

6 Veriler bunun, Mısır'a güneyden emtia götüren İsmailoğulları kervanı olduğunu gösteriyor.

7 *Şirâ'*, Kur'an'da sülasi olarak geldiği dört yerde de (12:20; 2:102, 207; 4:74) *bâ'a* (sattı) mânasına kullanılmıştır ve *ba* harfi satın alınan şeye bitişiktir. "Satın aldılar" mânasını bu istikrai okumadan dolayı tercihe şayan bulmadık. Buna ilaveten, "satın aldılar" alternatifinin ilave anlam sorunlarına yol açacağı da ortadadır: 1) Bu takdirde âyetin son cümlesine "zaten ona az bir değer biçiyorlardı" mânası veriliyor ki *ve kânû fîhi mine'z-zâhidîn* ibaresi için bu tekellüftür. 2) Yusuf gibi dünyalar güzeli bir delikanlıya "neden az değer biçmişler? Değersiz bir köleye ülkenin bakani müşteri olur mu? 3) Fakat kervancıların Yusuf'tan kurtulmak istemeleri olay örgüsüyle bire bir mutabıktır ve makuldür.

8 Aynı terkibin kullanıldığı 6. âyetin ilgili notuna bkz.

9 *Eşudde*, "ergenlik çağı" olarak anlaşılabilir. Bunu İbn Abbas ve Mücahid aklın olgunluk yaşı olarak kabul edilen otuz üç yaşı olarak yorumlamış, bazıları ise ruhun olgunluk çağı olarak kabul edilen kırk yaş olarak kabul etmişlerdir.

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ
وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ ۖ
إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ۝ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ ۖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا
أَنْ رَأَا بُرْهَانَ رَبِّهِ ۚ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ ۚ
إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ۝ وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ
قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ ۚ قَالَتْ مَا
جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ۝ قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ
مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ
الْكَاذِبِينَ ۝ وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ
مِنَ الصَّادِقِينَ ۝ فَلَمَّا رَأَا قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ
مِنْ كَيْدِكُنَّ ۖ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ۝ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ
هَٰذَا ۚ وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ ۖ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ۝
وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ
نَفْسِهِ ۖ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۖ إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۝

sunu onunla tatmin etmek için onu baştan çıkarmak istedi.[1] Ve (bir gün) kapıları sıkı sıkıya kapatıp dedi ki: "Hadi, senin-nim!"[2]

(Yusuf): "Allah'a sığınırım" dedi, "çünkü O benim Efendim;[3] bana güzel bir konum kazandırdı! Şu da bir gerçektir ki, zalimler asla başarıya ulaşamaz."

24 Doğrusu kadın onu gözüne kestirmişti; eğer Rabbinin burhanını müşahede etmemiş olsaydı, o da kadını gözüne kestirip gitmişti: işte bunun nedeni, her türlü kötülük ve tutkuya bağlı taşkınlığı ondan uzaklaştırmak istediğimiz içindi; çünkü o bizim seçkin kullarımızdan biriydi.

25 Ve kapıya koşuştular... Ve kadın onun gömleğini arkasından yırttı. Tam sırtına sarılacaktı ki,[4] kadının beyiyle yüz yüze geldiler. Kadın dedi ki: "Senin karına kötülüğe kalkışan bir kişinin cezası hapsedilmekten ya da daha acı bir cezaya çarptırılmaktan başka ne olabilir ki!"

26 (Yusuf) söze girdi: "Asıl arzusunu benimle tatmin için beni baştan çıkarmaya çalışan odur."

Ve kadının yakınlarından olan bir görgü tanığı: "Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa bu durumda kadın doğru söylüyor; öteki de yalancının teki demektir. **27** Yok eğer onun gömleği arkadan yırtılmışsa, o zaman da kadın yalan söylüyor, beriki dürüst biri demektir."

28 Bunun ardından (koca) onun gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce dedi ki: "Öyle anlaşılıyor ki bu da sizin tuzaklarınızdan biridir ey kadınlar taifesi! Doğrusu sizin tuzağınız pek yamandır! **29** (Ey) Yusuf, sen bu olayı yaşamadın say! Ve sen (ey) kadın, kabahatinden dolayı özür dile! Çünkü (şu hâl) senin suçunun sabit olduğunu gösteriyor.

30 VE ŞEHİRDE hanımlar (birbirine şöyle) dedi: "Malum yöneticinin[5] karısı genç hizmetçisini baştan çıkarmaya yeltenmiş. Besbelli ki tutku kadının yüreğine işlemiş.[6] Bakın: bizim onun hakkındaki düşüncemiz işi iyice azıttığı yönündedir."

---

1 *el-Murâvede*, "iki taraftan birinin istemediğini diğerinin istemesi yüzünden taraflar arasında çıkan çekişme" anlamındadır (Râğıb). Zemahşerî'ye göre, bu çekişme sırasında arzuladığını elde etmek için "her türlü hile, işve, cilve ve tuzağa başvurma" anlamını içerir (*Esâs* ve *Keşşâf*). Tercihimiz, *râvedethu...'an nefsihi* ibaresinin yan anlamlarını tercümeye yansıtma kaygısının bir ürünüdür. İbarenin tamamlayıcı unsuru olan *'an-nefsihi*, 'muhatabın direnişine rağ-

men onu kendi aleyhine bir işe razı etmek' vurgusunu zaten barındırır. *'An* edatının, genellikle, nesne olarak aldığı yüklemi özneden uzaklaştırma vurgusu dikkate alınırsa, bu ibare mefhum olarak "kadın, arzusunu tatmin etmek için, onu öz benliğinden uzaklaştırmak istedi" ya da "onu, kendi özüne yabancılaştırarak arzusunu tatmin etmek istedi" anlamına ulaşılır. Elde edilen bu dolaylı anlam, aslında her günahın, insanın kendi özünden uzaklaşması anlamına geldiğini de îmâ eder (Krş: 54:37).

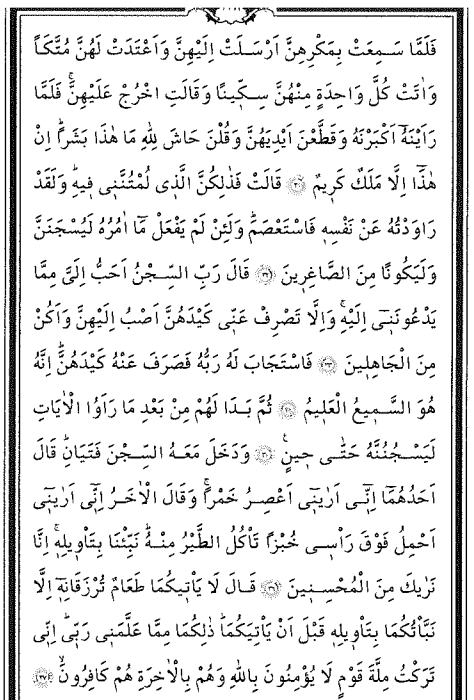
2 Bu, İbn Abbas'ın alternatif okuyuşu olan *hi'tu*'yu da gören bir karşılıktır.

3 Burada Hz. Yusuf'a ait olan "çünkü O benim Efendim" ifadesinde "efendim" sözcüğünün aslı olan *rabbî*, Hz. Yusuf'un da konuştuğu Sami dil ailesinde "hizmetçinin sahibi, kölenin efendisi, kulun Rabbi" anlamlarına kullanılan çok çağrışımlı bir ifadedir. Dolayısıyla bununla ne kastedildiği ancak hatibin kastı, iç ve dış bağlam göz önüne alınarak bilinebilir. Hz. Yusuf ile yöneticinin karısı arasındaki bu diyalogda bu sözcük kasten tevriyeli kullanılmış gibidir. Çünkü bu kıssanın ana temalarından biri de Allah'ın rububiyetine dikkat çekmektir (Bkz: Âyet 39, 42 ve 50). Bu gerçek dikkate alındığında Hz. Yusuf'un rububiyet konusunda ne kadar titiz olduğu görülecektir. Bu durumda Hz. Yusuf, "o benim Rabbim'dir" derken gerçek Rabbi olan Allah'ı kastetmiş, fakat içerisinde bulunduğu konum gereği, bunu tevriyeli olarak ifade etmiştir. Bu durumda muhatabın bu sözü kendi tasavvuruna göre anlaması doğaldır. Böylelikle Hz. Yusuf, evin hanımının kendi aleyhine kullanacağı bir koz da vermemiştir.

4 *Elfâ*'nın "sarılmak" anlamındaki *leffe* kök anlamından yola çıkarak (*Mekâyîs*).

5 Lafzen: "Saygın kişinin karısı". *el-'Azîz*, Eski Ahid'de geçen ve aslı eski Mısır'ca olan *Putiphare*'nin (*puti*: izzet, lütuf; *phare*: nasihatlı) Arapça karşılığıdır. Hazine bakanının adı ya da unvanıdır.

6 Kur'an'da sadece burada kullanılan *şeğaf* "yürek zarı", ya da "gönül dili" gibi mecazi ifade kalıplarıyla dile getirilen insanın duygu merkezine tekabül eder (*Keşşaf*). Burada "sevgi" anlamına gelen *hubb* ile birlikte kullanılarak, sözü edilen sevginin "haddi aşmış bir sevgi" olduğuna atıf yapılmıştır. Bu nedenledir ki, Kur'an'ın bir çok yerinde olumlu anlamda sevgiyi ifade için kullanılan *hubb*'u, *şeğaf* ile birlikte kullanıldığı tek yer olan bu bağlamda "tutku" ile karşıladık. Genellikle Arapça'da, sahibinin aklını tutuklayıp basiretini bağlayan şehvete dayalı beşeri sevgi *'aşk* ile, sahibinin basiretine basiret katan sevgi *hubb* ile ifade edilir. Dilci İbn Fâris, Kur'an'da hiç geçmeyen *'aşk*'ı, "muhabbetin haddi aşmış şekli" olarak tarif eder (*Mekâyîs*).

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً
وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۖ فَلَمَّا
رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا ۚ إِنْ
هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذَٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ ۖ وَلَقَدْ
رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ ۖ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ
وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا
يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ ۖ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ
مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۚ إِنَّهُ
هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ
لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ ۖ قَالَ
أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا ۖ وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي
أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ۖ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ ۖ إِنَّا
نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا
نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ۚ ذَٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي ۚ إِنِّي
تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾

işitince, onları davet ederek kendileri için dayalı döşeli bir ziyafet sofrası hazırladı,[1] her birinin eline de birer bıçak tutuşturdu ve (Yusuf'a) "Çık karşılarına!" dedi.

Hanımlar onu görünce kendilerinden geçip hayran kaldılar;[2] dahası (bu yüzden) ellerini kestiler ve "Olamaz!" dediler, "Aman Allah'ım! Bu bir insan olamaz, olsa olsa bu yüce bir melektir!"[3]

32 Kadın dedi ki: "Bakın, işte beni kendisinden dolayı kınadığınız kişi bu! Doğrusu ben onu baştan çıkarmaya çalıştım, ne ki o geçit vermedi. Ve eğer (bundan böyle de) arzumu yerine getirmezse, kesinlikle hapsi boylayacak ve sürüm sürüm sürünecektir.[4]

33 (Yusuf) "Rabbim!"dedi, "Benim için hapislik, bunların beni çağırdıkları şeyden daha hayırlıdır![5] Bununla birlikte[6] Sen onların tuzaklarına karşı beni korumazsan, hilelerine kapılır da kendini bilmezlerden biri olup çıkarım!"

34 Bunun üzerine Rabbi onun duasına icabet etti ve onların tuzaklarına karşı kendisini korudu: Çünkü O her şeyi işiten ve her şeyi bilendir.

35 En sonunda yetkililer, gördükleri belge ve delillerin ardından (olayın sırrına ermelerine rağmen), belli bir süre onu hapsetmenin kesinlikle daha uygun olacağını düşündüler.

36 O ARADA onunla birlikte iki genç daha hapse girdi. (Bir gün) o iki gençten biri dedi ki: "Rüyamda kendimi şaraplık üzüm sıkarken gördüm." Diğeri ise; "Ben de rüyamda başımın üzerinde ekmek taşıdığımı, kuşların (da) ondan yediğini gördüm" dedi. (Birlikte şunu talep ettiler): "Bize bu (rüyaların) altında yatan anlamı haber ver! Çünkü biz senin (bu işi) iyi bilen biri olduğunu düşünüyoruz."

37 (Yusuf) dedi ki: "Öğününüz size ulaşmadan, ben her ikinize de rüyanızın altında yatan anlamı, (onun sonucu) başınıza gelmeden haber vereceğim.[7] Zira bunlar Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Ama (önce) şunu bilmeniz şart: Ben, Allah'a inanmayan ve âhireti inkâr eden bir toplumla yolumu ayırdım; →

---

1 *Mutteke'*, "yaslanıp oturacak yer" anlamına gelir. Bu bağlamda "ziyafet salonu" ya da "ziyafet sofrası" vurgusu taşır (Ebu Ubeyde). Bu kelimenin "turunç" anlamına geldiğini söyleyen Abdullah b. Mes'ud, Mücahid ve Ferrâ'yı şiddetle reddeden Buhârî, bu konuda Ebu Ubeyde'yi tekrarlayarak "Bunu söyleyen yanıldı. Arapça'da turunç yoktur" der (Buhârî, *Tefsir*).

2 Lafzen: "onu gözlerinde büyüttüler" ya da "onu göz kamaştırıcı buldular".

3 Melekleri gördükleri için böyle demiyorlar elbette. Fakat kıssa bu anlatım tarzıyla ilk muhataplarının melek tasavvurları üzerinden ders veriyor.

4 Vahiy tam da burada, şu soruyu sorup yüreğimizde doğru cevaplamamızı istiyor: Mânevi kölelik mi, fiziki kölelik mi: hangisi daha büyük onursuzluktur? Zımnen: asıl kölelik, aklın duygu tarafından tutuklanıp içgüdülerin insanı esir almasıdır. Sonsöz: Yusuf zindanda özgür, Züleyha sarayda tutsaktır.

5 Zımnen: Günah işleyerek kalbimi imana zindan etmektense, günah işlememek için bedenimin zindana atılmasını tercih ederim.

6 *Ve illa*'ya bu bağlamda verilebilecek en uygun anlam.

7 Bu ifadenin mahiyeti tartışılmıştır. Bazıları bunun rüyada görülen yiyecek olduğunu söyler (Taberî; Süddi'den naklen Râzî). Bu yiyeceğin normal günlük tayın olmadığında ısrarlı olanlar "Yönetim, birine ölüm cezası vereceği zaman, ona zindanda zehirli bir yemek yedirerek cezayı infaz ederdi" şeklindeki sıhhati kuşkulu bir açıklamaya dayanır (Râzî). Yine Taberî *kable en ye'tiyekuma* (size gelmeden önce) ibaresini ise, öncesinin aksine "uyanıkken" notuyla verir. Bunu yaparken o ve onun gibi düşünenler (Msl: R. Rıza), "Rüyalarınızda size yemek ikram edilmeden önce onların altında yatan anlamı size bildireceğim" şeklindeki bir anlayışı reddetmiş olmaktadır. Bu anlama problemi, *la-ye'tiyekumâ*'daki gizli zamirin nereye gittiğiyle alâkalıdır. Eğer bu gizli zamir "yemeğe" giderse anlam "yiyeceğiniz yemek size gelmeden önce" olur, yok "rüyalara" giderse "rüyada gördükleriniz (gerçek hayatta) başınıza gelmeden önce" olur. Bunun hangisinin isabetli olduğu ise, *bi-te'vilihi*'deki açık zamirin adresine bağlıdır. Bu zamirin adresi Zemahşerî'ye göre "anlatılan (rüya)lar"dır. Bizce isabetli olan da budur.

kub'un inanç sistemine uydum. Allah'a ait herhangi bir niteliği ondan başkasına yakıştırmak bize yakışmaz. İşte bu (tevhidi iman), Allah'ın bize ve tüm insanlığa olan bir lutfudur: ne var ki insanların çoğu bunu değerlendirmez.[1]

39 Ey hapishane arkadaşlarım! Birbirinden farklı birden fazla ilâha (inanmak) mı daha makul,[2] yoksa bütün varlıklar üzerinde otorite olan biricik Allah'a (inanmak) mı? **40** O'nu bırakıp da taptığınız şeyler, başka değil, yalnızca sizin ve atalarınızın (Allah'a ait) nitelikleri kendilerine yakıştırdığınız isimlerdir, Allah bunlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. (Varlıkların konumları hakkındaki) nihâî yargı yalnızca ve yalnızca Allah'a aittir:[3] O size kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emretmiştir: İşte bu dosdoğru olan tek dindir, fakat insanların çoğu bundan habersizdir.[4]

41 Ey hapishane arkadaşlarım! Birinizin (rüyasının anlamına) gelince: Sonunda o efendisine şarap sunma işini sürdürecek. Diğerine gelince: İşte o asılacak ve kuşlar başını didikleyecek. Akıbetini soruşturduğunuz bu iş hakkındaki ilâhî karar kesinleşmiş bulunuyor."

42 Ve o ikisinden, kurtulacağına inandığı gence şu ricada bulundu: "Efendinin yanında beni an!" Şeytan, onu efendisine hatırlatmayı o (gence) unutturdu. Bunun sonucunda hapiste birkaç yıl daha[5] kaldı.[6]

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَآءِىٓ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ مَا كَانَ
لَنَآ اَنْ نُّشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ ۚ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا
وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ۝ يٰصَاحِبَىِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ
الْقَهَّارُ ۝ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهٖٓ اِلَّآ اَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ
اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَّا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ۚ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا
لِلّٰهِ ۚ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّآ اِيَّاهُ ۚ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝ يٰصَاحِبَىِ السِّجْنِ اَمَّآ اَحَدُكُمَا
فَيَسْقِى رَبَّهٗ خَمْرًا ۖ وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ
مِنْ رَّاْسِهٖ ۚ قُضِىَ الْاَمْرُ الَّذِى فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ۝ وَقَالَ
لِلَّذِى ظَنَّ اَنَّهٗ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِى عِنْدَ رَبِّكَ ۖ فَاَنْسٰىهُ
الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهٖ ۖ فَلَبِثَ فِى السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ۝
وَقَالَ الْمَلِكُ اِنِّٓى اَرٰى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَّاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ
عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنْۢبُلَاتٍ خُضْرٍ وَّاُخَرَ يَابِسَاتٍ ۖ يٰٓاَيُّهَا
الْمَلَاُ اَفْتُونِى فِى رُءْيَاىَ اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ۝

43 DERKEN, kral[7] (bir rüya gördü ve) şöyle anlattı: "Ben rüyamda,[8] yedi besili ineğin zayıf olan diğer yedisi tarafından yenildiğini gördüm; ayrıca yedi yeşil başak ve bir o kadar da kuru başak gördüm. Siz ey seçkin yorumcular! Eğer rüyaların doğru yorumunu[9] biliyorsanız, benim rüyamı da yorumlayın bakalım!"

---

1 Lafzen: "şükretmez". Şükür, kök itibarıyla "aldığını hak etmek ve verimli değerlendirmek, verileni zayi etmeyip onu azami ürüne çevirmek" anlamına gelir. Kelimenin nisbet edildiği hepsi de "verimli kılma" ve "değerlendirme" anlamında birleşen dört ayrı kökeni vardır (*Mekâyîs*).

2 Lafzen: "hayırlı".

3 Bu cümle kıssanın anahtarıdır. Zımnen: Ey insan, Allah yokmuş gibi davranamazsın! Kök anlamı "bağlamak" olan *hukm*, doğru seçeneğin dışındakileri mâhkum edip bağlamaktır (Ayrıntılı bir not için bkz: 21:74). Burada "nihai yargı" ile karşıladığımız *hukm*'ün, din ve kulluk tayiniyle ilgili olduğu bağlamdan açıkça anlaşılmaktadır (Zemahşerî).

4 Onlar ve ataları Allah'a ait nitelikleri, gerçek-

te o niteliklere sahip olmayan varlıklara takmaktaydılar. Dolayısıyla takılan isim, o ismin kendisine takıldığı müsemmaya uymadığı için ortada kalmakta, müsemmasız isim durumuna düşmekteydi. Çünkü isim taktıkları varlıklar, o isimlerin hakiki sahibi değillerdi ve olamazlardı da. İsimle müsemma uyuşmayınca, gerçekte onlar Allah'a ait isimleri yakıp yakıştırdıkları varlıklar yerine, içini boşalttıkları ve karşılıksız koydukları "isimlere" tapmış oluyorlardı. Hakikatte ise bu, kendi heva ve heveslerine tapmaktan başka bir şey değildi. Sonuçta onların taptığı, içi boş, hiçbir hakikati olmayan isimlerdi. Tanrılık yakıştırılan putlar, gerçekte birer sahte özneydiler. Gerçek özne ise, onlara tanrılık yakıştıranlar, yani kendileriydi. Bu tavır, her tür şirkin bir aldanma ve aldatma olduğunu ortaya koyuyordu. Müşriğin taptığı sahte tanrı, kendi atadığı tanrıydı. Önce tanrısını atamak, sonra da ona taptığını iddia etmek.. İşte yaman çelişki buydu. Bununla, iki büyük yanlışı birden işliyorlardı: Birincisi Allah'a ait bir niteliği, O'ndan keyiflerince çekip alabilecekleri vehmine kapılmak; ikincisi Allah'a ait bu niteliği istediklerine takma yetkisini kendilerinde görmek. Zaten âyette de, isim takma (*tesmiye*) işi onlara izafe edilmekteydi (*A. R. Allah*, s. 26).

5 *Bid'*, 3'ten çok 10'dan az olan rakamlar için kullanılır.

6 Hapsin birkaç yıl daha uzaması, Allah'tan bir an gafil kalmanın bedeliydi. Cüneyd'in ünlü sözü tam da bu durumlar için geçerli olsa gerek: İyilerin iyiliği, Allah'a yakın olanların kusurudur. "Unutturma" işinin Şeytan'a nisbet edilmesi, günahın insan için asli değil arızi bir şey olduğunun, arınmanın her an mümkün olduğunun zımni ifadesidir.

7 Kur'an baştan sona eski Mısır yöneticilerini "Firavun" adıyla anarken, istisnai olarak Yusuf sûresinde onları "melik" adıyla anar. Bunun nedeni de Hz. Yusuf dönemindeki yöneticinin Firavunlar hanedanına mensup olmamasıdır. Eski Mısır uzmanlarına göre bu kral, MÖ. 1700-1580 arasında hüküm süren Suriye kökenli Hiksos Hanedanlığı'nın altı kralından biridir. "Çoban krallar" (hik-şasu) anlamına gelen adından da anlaşılacağı gibi MÖ. 1700-1580 arasında hüküm süren bu hanedan, Mısır'ın muhemelen Sami-Arap asıllı olan Güney Doğulu fatihleridir. Bu açıdan Hiksos Hanedanı Hz. İbrahim'in çocuklarıyla hemşehridirler. Hatta uzak akraba olmaları da ihtimal dahilindedir. Hz. Yusuf'un sarayda böylesine kolay hüsnü kabul görmesinin nedenlerinden biri de bu olsa gerektir.

8 *Ru'yâ* Kur'an'da hep tekil gelir. Tabire lâyık olan sadık *ru'ya* budur. *Hulm* ise hep çoğul (*ahlâm*) gelir ve "karma karışık" (*adğâs*) sıfatını alır. Mısır Kralının gördüğünün *ahlâm* değil *ru'ya* olduğunu vahiy onayladı, fakat görevliler onu "karma karışık düşler" sınıfına sokmuştu (Bkz: Âyet 44).

9 *Te'vîl* kelimesiyle ilgili bir not için bkz: 18:78.

قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ ۚ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ ۚ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾ ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾

lar" dediler, "üstelik biz rüyaların altında yatan gerçek anlamı bilmekten de aciziz."

45 İşte o an, iki (zindan arkadaşından) kurtulmuş olan diğeri, aradan geçen bunca vakitten sonra geçmişi hatırlayarak söze girdi: "Ben bunun altında yatan gerçek anlamı öğrenip size bildirebilirim,[1] fakat önce bana izin vermeniz gerek."

46 (Hapishaneye gelerek): "Yusuf, ey dürüst dost!"[2] dedi, "Şu rüya hakkındaki görüşünü bana söyle: Yedi besili inek zayıf olan diğer yedisi tarafından yeniliyor; ayrıca yedi yeşil başak ve bir o kadar da kuru başak?.. Keşke insanların yanına (doğru cevapla) dönebilsem; böylece bakarsın senin (değerini) de anlamış olurlar."

47 (Yusuf) cevapladı: "Öteden beri yapa geldiğiniz gibi yedi yıl ekip biçeceksiniz, fakat yiyeceğiniz az bir miktar dışında kalanı daneyi başağından ayırmaksızın muhafaza edeceksiniz. **48** Ondan sonra, bunların ardından yedi yıllık bir kıtlık dönemi gelecek ve sizin zor zamanlar için ayırdığınız her şeyi, muhafaza ettiğiniz az bir miktarın dışında silip süpürecek. **49** Daha sonra, bunun da ardından insanların darlıktan kurtulup bolluğa kavuştuğu[3] bir devir[4] gelecek; o zaman insanlar (şıralı ve yağlı bitkileri tekrar) sıkabilecekler.[5]

50 (Bu yorum kendisine iletilince,) kral "Onu bana getirin!" emrini verdi. Görevli kendisine gelince (Yusuf) dedi ki: "Efendine dön ve ona sor bakalım, ellerini kesen hanımların derdi neymiş? Şunu da iyi bil ki, benim Rabbim onların tuzaklarını çok iyi bilmektedir."

51 (Kral onları toplayıp) sordu: "Sizler, bir zamanlar Yusuf'u baştan çıkarmaya çabalamakla ne elde etmeyi ummuştunuz?

Onlar: "Hâşâ!" dediler, "Allah için biz, onun aleyhine olabilecek en küçük bir kötülüğe tanık olmadık."

Malum yöneticinin[6] karısı "İşte" diye atıldı, "gerçek olanca çıplaklığıyla şimdi ortaya çıktı! Arzumu tatmin için onu baştan çıkarmaya çalışan bendim; ne ki o, hep (özüne ve sözüne) sadık kaldı.[7] **52** Bütün bunları şu gerçeği kesinlikle bilsin diye (söylüyorum) ki, ben gıyabında ona ihanet etmedim, üstelik Allah da hainlerin tuzağını asla başarıya ulaştırmaz. —>

---

1 *Nebbee* fiilinin geçişli yapısı gereği, kelimenin tam açılımı bizi bu anlama ulaştırır.

2 *Ey sıddîk*'ın çağrışımı... İyiliği iyi de yapar kötü de, fakat kötülüğe karşı sadece Allah'a, fıtrata, hakka, hakikate ve iyiye sadık olan sıddık-

lar sabredip direnir. "Rabbim, benim için hapislik bunların beni çağırdıkları (günahtan) hayırlıdır" (33) sözü de işbu dürüstlüğün ifadesidir.

3 Tercihimiz, *yuğas*'ın "zorluk ve darlıktan kurtuluş" anlamına gelen *ğavs* köküne nisbetledir. Eğer fiil *ğays*'a nisbet edilirse, mâna ".. bol yağmura kavuştuğu" şeklinde olur.

4 Lafzen: "yıl".

5 *Ya'surun*'u "yağmura kavuşacaklar" mânasına *yu'sarûn* şeklinde okuyanlar olmuşsa da, Taberî bu anlamın Arap lehçelerinden hiç birine ait olmadığını, böyle okuyanların da dil bilmeyen cahiller olduğunu söylemiştir.

6 "Yüksek rütbeli görevli", "yönetici" anlamında kullanılan *el-'aziz*'deki belirliliği çeviriye olay örgüsünün tahkiye mantığına uygun olarak "malum" şeklinde yansıttık.

7 Lafzen: "dürüst biri olarak". 23. âyetin ilgili notunda açıkladığımız ibarenin anlamı ile uyumluluğunu dikkate alarak, bu fıtrat eksenli anlamı tercih ettik.

rıyor da değilim; o kötülüğü işlemesini ben kendim ısrarla emrettim; ne var ki Rabimin rahmeti bunu temizler;[1] Şüphesiz Rabbim rahmeti sınırsız bir bağışlayıcıdır.[2]

54 Derken kral "Onu bana getirin!" diye emretti, "Onu kendime seçkin bir yardımcı olarak atayayım."

Onunla konuşmasının ardından dedi ki: "İyi bil ki bundan böyle sen, katımızda saygın bir konuma sahip olup kendisine güven duyulan birisin."

55 (Yusuf) şu talepte bulundu: "Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir! Benim onu çok iyi koruyacağıma, bu konudaki bilgi ve birikimime güvenebilirsiniz."

56 İşte bu şekilde Biz, Yusuf'a ülkede sağlam bir iktidar zemini hazırladık[3] (ki), o orada istediği yapıyı inşa edebilsin. Biz rahmetimizi istediğimize bahşederiz; fakat iyilik yapanların (bu dünyadaki) karşılığını da zayi etmeyiz. **57** Hele bir de öte dünyadaki karşılığı var ki, daha hayırlı olan bu karşılık iman eden ve onu korumakta titizlik gösterenler içindir.

58 NİHAYET Yusuf'un kardeşleri (tahıl yardımından pay almak için Mısır'a) geldiler ve onun huzuruna çıktılar.[4] O onları derhal tanıdı, fakat onlar onu tanıyamadılar.

59 Ve onların yükleri yükletilince; "(Gelecek sefer) baba bir kardeşinizi de birlikte getirin!"[5] dedi (ve ekledi): "Görmüyor musunuz ki ben size tam ölçek verdim; çünkü konukseverliğim dillere destandır![6] **60** Fakat (gelecek sefer) onu da getirmezseniz, o takdirde benden ne bir ölçek alabilirsiniz, ne de yanıma yaklaşabilirsiniz."

وَمَآ أُبَرِّئُ نَفْسِيٓ ۚ إِنَّ ٱلنَّفْسَ لَأَمَّارَةٌۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓ ۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ وَقَالَ ٱلْمَلِكُ ٱئْتُونِي بِهِۦٓ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي ۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُۥ قَالَ إِنَّكَ ٱلْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ۝ قَالَ ٱجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ ٱلْأَرْضِ ۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ۝ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي ٱلْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَآءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَن نَّشَآءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ۝ وَلَأَجْرُ ٱلْءَاخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ۝ وَجَآءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُۥ مُنكِرُونَ ۝ وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ قَالَ ٱئْتُونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ ۚ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّيٓ أُوفِي ٱلْكَيْلَ وَأَنَا۠ خَيْرُ ٱلْمُنزِلِينَ ۝ فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِۦ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ ۝ قَالُوا۟ سَنُرَٰوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَٰعِلُونَ ۝ وَقَالَ لِفِتْيَٰنِهِ ٱجْعَلُوا۟ بِضَٰعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَآ إِذَا ٱنقَلَبُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۝ فَلَمَّا رَجَعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَبِيهِمْ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا مُنِعَ مِنَّا ٱلْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَآ أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ۝

61 "Onu getirmek için babasından izin alma konusunda tüm çabamızı kullanacağız"[7] dediler, "çünkü biz bunu yapmaya mecburuz."

62 Bu arada (Yusuf) hizmetçilerine "Onların bedel olarak getirdiklerini yüklerinin içerisine koyun!" dedi, "Belki ailelerinin yanına döndüklerinde bunu fark ederler de, bu sayede bir kez daha gelirler."

63 Sonunda babalarının yanına dönerek (olan biteni haber verdiler ve) "Ey babamız!" dediler, "(Bünyamin olmadan) bize bir ölçek dahi verilmeyecek. İşte bu yüzden kardeşimizi bizimle birlikte gönder de payımızı alalım.[8] Bir de, onu koruyacağımızdan en ufak kuşkun olmasın!"

---

1 Veya: "Rabbimin rahmetiyle (koruması) dışında, şüphesiz insan benliği kötülüğün daniskasını işletebilir.." Tercihimizde *en-nefs*, kadının kendisidir. Âyetin ilk cümlesindeki

nefsî (kendimi) tamlaması bilindiği için, ikincisi aynı formda değil ahd lamı ile (*el-nefs*) gelmiştir (Krş: 73:15-16). Bunu çeviride "ben kendim" şeklinde karşıladık.

2 Klasik müfessirlerin çoğunluğu muhtemelen İbn Abbas'tan gelen bir rivayete dayanarak 52 ve 53. âyetleri Hz. Yusuf'un sözü olarak naklet-mişlerdir (Bkz: Mukatil; Ferrâ; Taberî; Zemahşerî). Kıssanın akışına göre bu sözler söylendiğinde Yusuf hâlâ zindandadır ve 54. âyetin de gösterdiği gibi daha sonra çıkacaktır. Yukarıdaki tercihi dillendiren müfessirler yöneticinin karısının itiraf sahnesini (51. âyet), ölümden kurtulan zindan arkadaşının kralın rüyasını yorumlatmak için geldiğinde Hz. Yusuf'a aktarmıştır (Mukatil ve Ferrâ). Fakat 51-53. âyetler arasındaki söz akışını kesecek lafzi bir emare bulunmamaktadır. Kıssanın akışı da, söz akışını desteklemektedir. Râzî iki yorumu da tartışır ve 53. âyetin kadına isnadını da Hz. Yusuf'a isnadını da sorunlu olarak görür ve her iki ihtimali de dışlamaz. İbn Kesir, Reşid Rıza ve Elmalılı, 52 ve 53. âyetlerde konuşanın yöneticinin karısı olduğu görüşünü tercih ederler.

3 Benzer bir ibare ve açıklaması için bkz: Âyet 21, not.

4 Kenan diyarı (Filistin) o dönemde Mısır'ın bir eyaletidir.

5 Yusuf ve Bünyamin, Hz. Yakub'un Raşel'den doğma çocuklarıdır. Diğerleri baba bir anne ayrı kardeşlerdir.

6 Son cümlenin bu bağlamdaki en uygun çağrışımıyla.

7 *Senuravidu*'nun açılımı. Kelimenin kök mânası için bkz: Âyet 23, not.

8 Lafzen: "ölçtürüp tarttıralım".

قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَآ اَمِنْتُكُمْ عَلٰٓى اَخِيْهِ مِنْ قَبْلُ ۭ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حٰفِظًا ۠ وَّهُوَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ۝ وَلَمَّا فَتَحُوْا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوْا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ ۭ قَالُوْا يٰٓاَبَانَا مَا نَبْغِيْ ۭ هٰذِهٖ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا ۭ وَنَمِيْرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيْرٍ ۭ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَّسِيْرٌ ۝ قَالَ لَنْ اُرْسِلَهٗ مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُوْنِ مَوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ لَتَاْتُنَّنِيْ بِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يُّحَاطَ بِكُمْ ۚ فَلَمَّآ اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰي مَا نَقُوْلُ وَكِيْلٌ ۝ وَقَالَ يٰبَنِيَّ لَا تَدْخُلُوْا مِنْۢ بَابٍ وَّاحِدٍ وَّادْخُلُوْا مِنْ اَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ۭ وَمَآ اُغْنِيْ عَنْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ۭ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ۭ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۚ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُوْنَ ۝ وَلَمَّا دَخَلُوْا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوْهُمْ ۭ مَا كَانَ يُغْنِيْ عَنْهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا حَاجَةً فِيْ نَفْسِ يَعْقُوْبَ قَضٰىهَا ۭ وَاِنَّهٗ لَذُوْ عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝ وَلَمَّا دَخَلُوْا عَلٰي يُوْسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنِّيْٓ اَنَا اَخُوْكَ فَلَا تَبْتَىِٕسْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۝

hakkında size güvendiğim gibi mi size güveneceğim?[1] Neyse ki Allah en hayırlı koruyucudur: zira O, merhametlilerin en merhametlisidir."[2]

65 Ve yüklerini açtıklarında, (takas olarak) verdikleri malların kendilerine iade edilmiş olduğunu gördüler. "Ey babamız!" dediler, "Başka ne isteyebiliriz ki? İşte, verdiğimiz karşılık (bile) aynen bize iade edildi. Bunlarla da ailemiz için tekrar erzak alabiliriz. Üstelik hem kardeşimizi korur, hem de fazladan bir deve yükü daha alırız; (zaten) bu (getirdiğimiz) tartıca az bir miktar."

66 (Yakub) dedi ki: "Her tarafınızdan kuşatılıp tüm imkanlarınız tükenmedikçe onu bana geri getireceğinize dair Allah adına sağlam bir yemin edip söz vermedikçe, onu sizinle birlikte asla yollamam!"

Onlar yemin ettiklerinde ise (Yakub), "Allah bütün bu konuştuklarımıza müdahil olan bir şahittir!"[3] dedi **67** ve ekledi: "Yavrularım! (Şehre) tek bir kapıdan girmeyin, farklı farklı kapılardan girin! Ben Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam; (zira) nihâî karar yalnızca Allah'a aittir: O'na güvenim tamdır; sağlam bir dayanak arayan herkesler de O'na güvenip dayansınlar!"[4]

68 Ve onlar her ne kadar babalarının kendilerine emrettiği gibi (şehre) girdilerse de, bunun Allah'tan gelecek olana karşı bir yararı olmadı. Ne ki bu, Yakub'un içinden geçeni dile getirme ihtiyacını duyduğu bir temenniden başka bir şey değildi. Ve gerçekte o, kendisine öğrettiğimiz üzre (Allah'ın hayata müdahil olduğunun) tam bir bilincindeydi; fakat insanların çoğu (bunu) dahi bilmezler.

69 VE Yusuf'un huzuruna girdiklerinde o, kardeşini bağrına bastı ve (diğerlerinin duymadığı bir ortamda) "Evet ben" dedi, "ben senin kardeşinim; artık geçmişte onların yaptıklarına üzülme!"

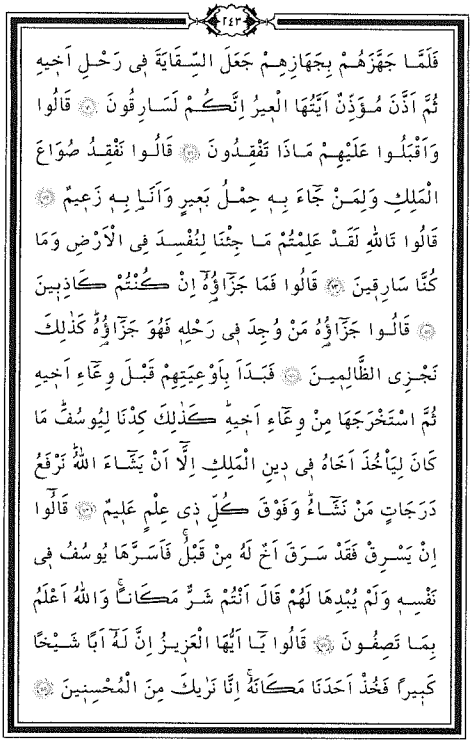
---

1 Hz. Yakub unutmadı; zira büyükler affeder, zavallılar unutur.

2 İmtihanın tamamlanması için Hz. Yakub'un bittim noktasına dayanması gerekiyordu. Bunun için Bünyamin'i de kaybetmesi lazımdı.

3 *Vekil*: *Şahid* ve *kefil*'den farklı olarak birini bir şeye *vekil* kılmak, şahit olduğu konuya aktif ve aktüel katılımını istemektir. Bu nedenle *Allahu..vekilun* ibaresini "Allah...müdahil olan bir şahittir" şeklinde çevirdik.

4 Bu âyet tedbir ve tevekkülün altın dengesini verir.

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ
ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ۝ قَالُوا
وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ۝ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ
الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ۝
قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا
كُنَّا سَارِقِينَ ۝ قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ
۝ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ
نَجْزِي الظَّالِمِينَ ۝ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ
ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا
كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ
دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ۝ قَالُوا
إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي
نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ
بِمَا تَصِفُونَ ۝ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا
كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ۝

70 En sonunda, yüklerinin yüklenme işlemi tamamlanınca, su kabını öz kardeşinin denkleri arasına koydurttu.[1] Ardından bir görevli[2] "Siz ey kervancılar! Evet, kesinlikle siz yapmış olmalısınız (bu) hırsızlığı!" diye bağırdı.

71 Onlara yönelerek şöyle seslendiler: "Nedir kaybettiğiniz?"

72 "Kralın su kupasını[3] kaybettik!" dediler ve (eklediler): "Onu getiren kimseye bir deve yükü (tahıl ödül) verilecektir! Ben de buna kefilim!"

73 "Hayret vallahi!"[4] dediler, "Doğrusu, ülkede bozgunculuk çıkarmak gibi bir amaçla (buraya) gelmediğimizi ve bizim hırsızlık yapan birileri olmadığımızı siz de biliyorsunuz!"

74 "Evet ama, eğer yalan söylüyorsanız bunun cezası (size göre) nedir?" dediler.

75 "Onun cezası" dediler, "kimin denkleri arasında bulunursa, onun ona karşılık rehin alınmasıdır:[5] biz bu (suçu işleyen) zalimleri işte böyle cezalandırırız!"[6]

76 Bunun ardından, (Yusuf'un huzuruna getirildiler). O, öz kardeşinin yükünden önce diğerlerinin yüklerini aratarak işe başladı. Sonunda onu[7] öz kardeşinin yükünden çıkarttı.

İşte Yusuf'un (arzusunu gerçekleştirmek) için böyle bir planı yürürlüğe Biz koyduk.[8] Eğer Allah böyle dilememiş olsaydı, kralın hukuk sistemine göre[9] kardeşini alıkoyması doğru olmazdı.[10] Biz, dilediğimiz kimseyi (ilmen) kat kat yüceltiriz; fakat her bilenin üstünde her şeyi bilen bir (Allah) vardır.

77 (Anne ayrı kardeşler) dediler ki: "O çalmışsa, olabilir! Doğrusu, bir zamanlar onun kardeşi de çalmıştı."[11]

Bunun üzerine Yusuf onlara belli etmeksizin kendi kendisine dedi ki: "Asıl siz berbat bir konumdasınız; zira Allah söylediğiniz şeyin (gerçeğini) çok iyi biliyor."[12]

78 "Ey saygın yönetici!" dediler, "Onun yaşını başını almış bir babası var; bu nedenle onun yerine içimizden birini alıkoy: Kesinlikle biz senin iyiliksever biri olduğunu düşünüyoruz."

---

1 Burada Hz. Yusuf'un koydurduğu kabın, kendisine ait olmayan bir kap olduğunu düşünmemizi gerektirecek hiçbir sebep yoktur (Krş: kapla kaybolan kabın ayrı olabileceği düşüncesini pekiştirmektedir. Âyet, Yusuf'un kabı koydurttuğunu açıkça ifade etmektedir. Bünya-

dile getirilmektedir. "...böyle bir planı yürütmüş olduğumuz için Biz koyduk." Bu sonuç ilâhî senaryo gereğidir. Bu veriler ışığında olayı şöyle açıklayabiliriz: Hz. Yusuf, kardeşine değerli bir hediye vermek istemiş, bunu ise ondan ve diğerlerinden habersiz yapmıştır. Bu, öz kardeşine bir sürpriz yapma isteğinden kaynaklanmış olabilir. Diğerlerinin kıskançlık duygularını kabartmamak için, bu durumdan onları haberdar etmemesi gayet doğal karşılanmalıdır. Onun bu tasarrufundan haberdar olmayan saray görevlileri, krala ait kayıp bir su kabı olan *es-sikaye*'yi ararken Hz. Yusuf'un gizlice hediye olarak koyduğu su kabı olan *suva*'ı bulmuş olmalıdırlar. Hz. Yusuf'un tek yaptığı, her anında ilâhî müdahalenin açıkça görüldüğü bu olayın gelip dayandığı noktada, olan bitene müdahale etmemek için, işin aslını açıklamamış olmasıdır.

2 Lafzen: "tellal, çığırtkan".

3 Burada *suva'* adıyla anılan kabın, 70. âyette daha genel bir isimle anılan *es-sikaye* ile aynı kap olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat aynı pasaj içerisinde ayrı isimlerle anılmış olması, bu ikisinin farklı şeyler olduğunun delilidir. Eğer böyleyse, birinci kabın Hz. Yusuf'a ikinci kabın da krala ait olduğunu düşünmek daha makuldür. Allahu a'lem.

4 *Tâllahi, vallahi*'den farklı olarak, hayret ve şaşkınlık anlamını da içeren yemindir. Bu yananlam çeviriye "hayret" şeklinde yansımıştır.

5 İbranilerin böyle bir ceza geleneği olduğu Eski Ahid'de kayıtlıdır (*Çıkış*, 22:3).

6 Bu son cümle Hz. Yakub'un oğullarına ait olabileceği gibi, Mısırlı tellala da ait olabilir. Sonuncu durumda takdiri mâna şöyle olur: "Zaten biz (Mısırlılar) da bu (suçu işleyen) zalimleri böyle cezalandırırız!"

7 70. âyette sözü edilen kapla, 72. âyette sözü edilen kabın aynı olmadığı düşünülürse, burada kullanılan dişilik zamirinden yola çıkarak, bulunan kabın 70. âyette sözü edilen kap olduğunu kesin bir biçimde söyleyebiliriz.

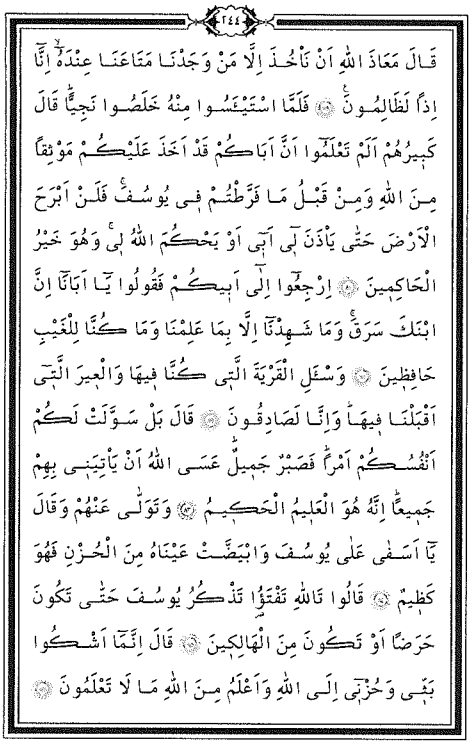
8 Veya *kâde*'ye tam fiil anlamı vererek "..diledik" (Krş: 20:15).

9 *Dîn*'in terim anlamlarından biri de budur (Bkz: 109:6, not).

10 "Doğru olmazdı" şeklindeki tercümemiz, Kur'an'daki "*mâ kâne li...*" kalıbı kullanılan cümlelerin genel karakteristiğine uygundur. Bu gibi hukuki olmayan konumda bu kalıp "düşünülemez" olanı ya da "yakışık almaz" ve "şık düşmez" olanı ifade eder (Bkz: 13:38; 33:36; 40:78). Öte yandan, krallıkların tabiatı düşünüldüğünde, "alıkoyamazdı" gibi bir anlam vakıaya uygun düşmemektedir.

11 Bu âyet, kıskanç kardeşlerin Yusuf'un bedeniyle birlikte kendi vicdanlarını da kuyuya attıklarını gösterir. Yusuf kuyudan kurtuldu, ama anlaşılan o ki onu kuyuya atanların vicdanı hâlâ kuyudan kurtulamamıştı.

12 Ayrıntıları bazı tefsirlerde anlatılan bir rivayete göre Hz. Yusuf'un halası öksüz yeğenini yanında alıkoymak için o küçükken böyle bir mizansen düzenlemiş. Kardeşlerin aslını bilmeden îmâ ettikleri bu olay olsa gerektir.

قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَّاْخُذَ اِلَّا مَنْ وَّجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهٗٓ ۙ اِنَّآ
اِذًا لَّظٰلِمُوْنَ ۝ فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوْا مِنْهُ خَلَصُوْا نَجِيًّا ۭ قَالَ
كَبِيْرُهُمْ اَلَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَّوْثِقًا
مِّنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُّمْ فِيْ يُوْسُفَ ۚ فَلَنْ اَبْرَحَ
الْاَرْضَ حَتّٰى يَاْذَنَ لِيْٓ اَبِيْٓ اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لِيْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ
الْحٰكِمِيْنَ ۝ اِرْجِعُوْٓا اِلٰٓى اَبِيْكُمْ فَقُوْلُوْا يٰٓاَبَانَآ اِنَّ
ابْنَكَ سَرَقَ ۚ وَمَا شَهِدْنَآ اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ
حٰفِظِيْنَ ۝ وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِيْ كُنَّا فِيْهَا وَالْعِيْرَ الَّتِيْٓ
اَقْبَلْنَا فِيْهَا ۭ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ۝ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ
اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۭ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ۭ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَنِيْ بِهِمْ
جَمِيْعًا ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ۝ وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ
يٰٓاَسَفٰى عَلٰي يُوْسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنٰهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ
كَظِيْمٌ ۝ قَالُوْا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوْسُفَ حَتّٰى تَكُوْنَ
حَرَضًا اَوْ تَكُوْنَ مِنَ الْهٰلِكِيْنَ ۝ قَالَ اِنَّمَآ اَشْكُوْا
بَثِّيْ وَحُزْنِيْٓ اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝

79 "Malımızı kendi yanında bulduğumuz kimse dururken, bir başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız!" dedi, "Çünkü o zaman biz de zalimlerden oluruz."

80 Bu şekilde ondan umutlarını kesince, baş başa verip durumu gizlice görüşmek için bir kenara çekildiler.[1] Büyükleri dedi ki: "Bilmiyor musunuz ki, babanız sizden[2] Allah adına söz alıp yemin ettirmişti? Zaten daha önce Yusuf konusunda da güven zedelemiştiniz. Şu durumda, babam bana izin verinceye ya da Allah lehimde hüküm verinceye kadar ben bu ülkeden asla ayrılmayacağım: Zira Allah en iyi hükmü verendir. **81** Babanıza dönünüz ve "Ey babamız!" deyiniz, "Oğlun hırsızlık yaptı;[3] ne ki biz sadece bilip gördüğümüzün şahidiyiz: Üstelik biz, bilip gördüğümüz dışında olup bitenlerin sorumlusu da değiliz![4] **82** İstersen, (olay günü) bulunduğumuz şehrin sakinlerine ve birlikte döndüğümüz kervancılara sor: zira biz gerçekten doğru söylüyoruz."

83 (OLAN biteni haber verdikleri babaları) "Hayır!" dedi, "tasavvurlarınız size tumturaklı bir oyun oynamış.[5] Bundan böyle bana düşen güzel bir sabırdır; kim bilir belki de Allah hepsini birden bana kavuşturur: çünkü O, evet O'dur her şeyi bilen, her hükmünde tam isabet kaydeden."[6]

84 Ve içine kapandı,[7] ve "Ey gam, ey Yusuf'a dair tasam!" diye inledi, ve kederden gözlerine ak indi; ve o tüm derdini içine gömdü.[8]

85 "Hayret vallahi!" dediler, "Hâlâ Yusuf'tan söz etmeyi sürdürüyorsun; sonunda (bu hasret) seni yiyip bitirecek; ya da kendini telef edip gideceksin."

86 "Ben derdimi[9] ve hüznümü sadece Allah'a arz ediyorum!"[10] dedi (ve ekledi): "Üstelik Allah sayesinde, sizin bilmediklerinizi biliyorum!—>

---

1 *Neciyya*: "Bir konuyu baş başa gizlice müzakere etmek" anlamındaki *neciyy* kökünden (Krş: 19:52). Kelimenin eş anlamlı bir benzeri olan *necva* için bkz: 17:47; 58:7 ve 10.

2 İlk muhatapların üslûbu gereği ikinci çoğul kipiyle gelmiştir. Bir diyalogda bunun dilimizdeki karşılığı "babamız bizden" şeklinde olacaktır.

3 Veya Kisâî'nin *surrika* okuyuşuna ayanarak: "Hırsızlıkla suçlandı".

4 Bu son cümle, "Biz sana söz verirken onun hırsızlık yapacağını bilemezdik" ya da "Yusuf'un başına gelenlerin onun da başına geleceğini bilemezdik" gibi anlamlar içerir. Fakat

Taberî'nin kendi tercihine ve Zemahşerî'nin dile getirdiği üç ihtimalden birine göre bu cümlenin anlamı, öncesine bağlı olarak şudur: "..biz sadece bilip gördüğümüzün şahidiyiz, değilse biz işin görgü ve bilgimizin dışında kalan iç yüzüne vakıf değiliz."

5 Bu şekilde çevirimizin gerekçesi için bu ibarenin aynen geçtiği 18. âyetin ilgili notlarına bakınız.

6 Âyet öksüz çocuk sahibi her babaya –veya yetim çocuk sahibi yeni evlilik yapmış her anneye- şu zımni öğüdü verir: Öksüzlerin hakkını koru ve çocukların üzerinde çok iyi bir gözlemci ol ki, kimin ne yapıp ne yapmayacağını bilesin. Bunu bilen bir babayı çocukları hakkında kimse yanlış yönlendiremez.

7 Lafzen: "ve onlardan yüz çevirdi".

8 Acı çeken insan, peygamber de olsa inler: bu insani bir durumdur.

9 *Bessî*, lafzen "(gönlümden) kopup gelenleri, iç dökmelerimi" (Râğıb). İbn Abbas'a göre burada "keder, dert, gam" anlamına kullanılmıştır (Taberî).

10 Bu nokta 'bittim noktası'dır. Kulun gücünün bittiği yerde Allah'ın yardımı başlar. Allah Rasulü'nün bittim noktası tam da bu döneme denk gelen Taif dönüşü idi. O, elleri ve ayakları kan revan içinde Ninovalı Addas'ın şahitliğinde "İlahi" demişti, "Kuvvetimin azaldığını, gücümün tükendiğini, insanlar yüzünden küçük düştüğümü sana arz ediyorum! Ey merhameti sonsuz olan! Ey ezilmişlerin Rabbi! Ey benim Rabbim: Kimlerin eline bıraktın beni!.." (İbn Hişam, *Sira* II, 29-30).

يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا
تَايْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَايْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا
الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ۝ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا
الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ
فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي
الْمُتَصَدِّقِينَ ۝ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ
وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ ۝ قَالُوا أَإِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ
قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَٰذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ
يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ۝
قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ۝
قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ
الرَّاحِمِينَ ۝ اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ
أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ۝ وَلَمَّا
فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا
أَنْ تُفَنِّدُونِ ۝ قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ۝

<—87 Ey yavrularım! Haydi gidin, Yusuf ile kardeşi hakkında haber elde etmeye çalışın! Allah'ın rahmetinden de umut kesmeyin! Şu bir gerçek ki, Allah'ın kuşatıcı ve kurtarıcı rahmetinden yalnızca kâfirler güruhu umut keser.

88 DERKEN onlar (tekrar Mısır'a gelip Yusuf'un) huzuruna çıktılar: "Ey saygın yönetici!" dediler, "Biz ve ailemiz kıtlıktan dolayı perişan olduk; üstelik bedel (olarak) getirdiğimiz şeyler de pek yetersiz. Buna rağmen sen (yine de) bize tam ölçek ver! İstersen üzerine ikramını (da ilave) et! Unutma ki Allah ikram edenlerin karşılığını verir.

89 (Yusuf) dedi ki: "Siz henüz cahilken, Yusuf'a ve kardeşine yaptıklarınızı hatırlıyor musunuz?"

90 Onlar atılıverdiler: "Ne? Yoksa sen... sen Yusuf musun?"[1]

(Yusuf): "Ben Yusuf'um, işte bu da kardeşimdir!" diyerek ekledi: "Allah bize lütfetti; çünkü her kim Allah'a karşı gelmekten sakınır ve (musibete) sabrederse,[2] iyi bilsin ki Allah iyilerin yaptığını karşılıksız bırakmaz."[3]

91 "Aşkolsun vallahi!" dediler, "Doğruya doğru: Allah seni bize üstün kılmıştır; biz de hataya gömülüp gitmişiz işte!.."

92 "Bugün sizi kınayıp ayıplama yok!" dedi (Yusuf);[4] "Allah sizi affeder, zira O merhametlilerin en merhametlisidir. 93 Şu gömleğimi[5] götürün! Babamın yüzüne sürün onu; gözleri ışığa kavuşacaktır. Sonunda tüm ailelerinizle birlikte bana gelin!"

94 DERKEN, kervan yola koyulduğunda babaları dedi ki: "İnanın ki ben Yusuf'un kokusunu alıyorum;[6] umarım beni bunak yerine koymazsınız."

95 "Hayret vallahi!" dediler (ve ekledi-ler): "Anlaşılan o ki sen, kadim yanılgında ısrarcısın."

---

1 Ubeyy b. Ka'b'ın "*e ve ente Yusuf?*" kıraatını dikkate alarak.

2 Mücahid'in yorumuna göre (Taberî).

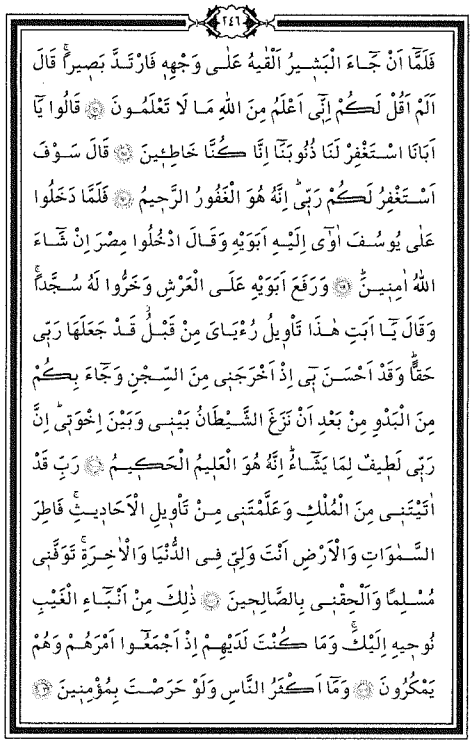
3 Başarıyı Allah'a nisbet etmek kulluğun edebindendir. Mamafih hiçbir başarı sebepsiz değildir. İşte âyette gösterilen başarının iki altın anahtarı: Sorumluluk ve sabır.

4 Bu tarihten yaklaşık 2500 yıl sonra Mekke'nin fethi ardından benzer bir sahne yaşanacak ve Hz. Yusuf'un bu sözü Hz. Muhammed'in dilinden Mekkelilere söylenecektir.

5 Burada Hz. Yusuf "Herhangi bir gömlek" (*kamîsan*) veya "benim herhangi bir gömleğimi" (*bi-kamîsî*) değil, "bu gömleğimi" diyor. O gömlek arkadan yırtılan iffet gömleğidir. Kera-

met gömlekte değil, keramet iffettedir.

6 Hz. Yakub'un gözlerine perde indiğini söyleyen 84. âyetle birlikte zımnen: Saf sevgi uğruna bir çift göz veren, o gözün kapasitesini fersah fersah aşan bir buruna kavuşur. İşte bu her zorluğun ardından bir kolaylığı müjdeleyen vahyin fiili tezahürüdür (Krş: 65:7). Burada tamamen kör olma değil, görme duyusunun en asgariye indiği anlaşılıyor. Görme kaybını gözyaşıyla açıklamak 93 ve 96. âyetlerle bağdaşmamaktadır.

فَلَمَّآ اَنْ جَٓاءَ الْبَشِيرُ اَلْقٰىهُ عَلٰى وَجْهِهٖ فَارْتَدَّ بَصِيرًاۚ قَالَ
اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنِّٓى اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ قَالُوا يٰٓا
اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَٓا اِنَّا كُنَّا خَاطِـِٔينَ ۝ قَالَ سَوْفَ
اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّىٓۖ اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝ فَلَمَّا دَخَلُوا
عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَٓاءَ
اللّٰهُ اٰمِنِينَۖ ۝ وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهٗ سُجَّدًاۚ
وَقَالَ يٰٓا اَبَتِ هٰذَا تَاْوِيلُ رُءْيَاىَ مِنْ قَبْلُۖ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّى
حَقًّاۖ وَقَدْ اَحْسَنَ بِىٓ اِذْ اَخْرَجَنِى مِنَ السِّجْنِ وَجَٓاءَ بِكُمْ
مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِى وَبَيْنَ اِخْوَتِىۚ اِنَّ
رَبِّى لَطِيفٌ لِمَا يَشَٓاءُۚ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ۝ رَبِّ قَدْ
اٰتَيْتَنِى مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِى مِنْ تَاْوِيلِ الْاَحَادِيثِۚ فَاطِرَ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيِّۦ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّنِى
مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِى بِالصَّالِحِينَ ۝ ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَٓاءِ الْغَيْبِ
نُوحِيهِ اِلَيْكَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُٓوا اَمْرَهُمْ وَهُمْ
يَمْكُرُونَ ۝ وَمَٓا اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ۝

96 Nihayet müjdeci ulaşıp da o (gömleği) yüzüne sürünce, derhal[1] gözleri ışığa yeniden kavuştu; "Ben size dememiş miydim' dedi, 'herhalde ben Allah sayesinde sizin bilmediklerinizi biliyorum' diye?"[2]

97 "Ey babamız!" dediler; "Günahlarımız bağışlansın diye bizim için Allah'tan af dile! Kusurlu olan elbette bizlerdik."[3]

98 "Sizin için Rabbimden af dileneceğim" dedi, "çünkü O, evet O'dur mutlak bağış sahibi, sonsuz merhamet kaynağı."

99 DERKEN, Yusuf'un huzuruna girdiklerinde o, "Allah'ın izniyle kendinizi güvende hissedeceğiniz Mısır'a buyurun!" diyerek, ebeveynine kucak açtı.

100 Ebeveynini[4] makamına çıkarttı[5] ve onu yerlere kapanarak saygıyla selamladılar.[6] Ardından "Ey babacığım!" dedi, "Bir zamanlar gördüğüm rüyanın altında yatan anlam buymuş meğer. İşte, Rabbim onu gerçeğe dönüştürmüştür. Yine O, beni hapisten çıkararak, dahası Şeytan benimle kardeşlerimin arasını açtıktan sonra bile sizin çölü aşıp gelmenizi sağlayarak bana lütufta bulunmuştur. Çünkü benim Rabbim, dilediği şeyi cömertçe lutfedendir:[7] zira O her şeyi bilen, her hükmünde tam isabet kaydedendir.

101 "Rabbim! Doğrusu, bana iktidarı sen bahşettin! Yine Sen öğrettin bana olayların doğru yorumunu![8] (Ey) gökleri ve yeri yoktan var eden: Hem bu dünyada hem öte dünyada yârim, yardımcım sensin! Canımı, varlığını Sana adamış biri olarak al ve beni iyiler arasına kat!"

102 BU OLAY, Bizim sana vahyettiğimiz gaybî haberlerden biridir; üstelik sen, onlar tuzak kurmak amacıyla plan yapmak için bir araya geldiklerinde onların yanında da değildin.[9]

103 Hem -sen gönülden arzuluyor olsan dahi- insanların çoğu yine de inanmayacak.—>

---

1 "Derhal" anlamı bazılarınca zaid sayılan *en* edatının anlama katkısıdır.

2 Vahiy, mucizevi bir olayın ardından kendine has bir 'rasyonellik' üretiyor: olağanüstü ile bilgi arasında sırlı bir bağ kuruyor. Vahyin ürettiği bu kendine has rasyonelliğin olmazsa olmaz temeli Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyettir. Evet teslimiyet, rasyonelliğin ulaşabileceği son sınırdır.

3 Peygamberlerin görev alanına ümmetleri için Allah'tan mağfiret dilemek de girer (Krş: 3:159).

4 Eski Ahid anne Raşel'in Bünyamin'in doğumunda öldüğünü nakleder. Bu anne Hz. Yusuf'u büyüten üvey anne (veya hala) olmalıdır. Bu hemen ilerde ikisine birden değil yalnızca babasına hitap edişinden de anlaşılmaktadır.

5 Buradaki *'arş*'ın hakiki karşılığı "taht"tır. Fa-

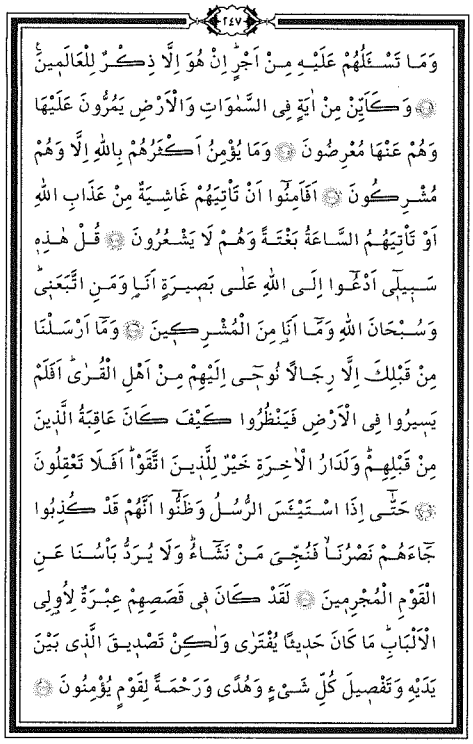
kat Hz. Yusuf'un konumu göz önüne alındığında "makam" diye çevirmek daha uygundur. *'Arş, rafa'a 'alâ* ile birlikte "makama çıkarttı, aldı" mânasına gelir.

6 *Harra* bu bağlamda "durmak, geçmek" mânasındadır. *Harrû succeden* ibaresinin anlamı "yere kapanarak selama durmak" olmalıdır. Hasan Basri bu ibareyi şöyle açıklar: "Bu secde değildir, o toplumda yaygın olan bir selam ve hürmet şeklidir. Birini selamlarken başlarını öne eğerlerdi" (Kurtubî). Secde ile ilgili dilsel bir açıklama için 4. âyetin notuna bkz. Yine 4. âyette dile gelen rüya bu şekilde gerçekleşmiş olmaktadır.

7 *Latif* ismi bağlamına göre *lütuf* ya da *letafet*'e nisbet edilebilir. Burada *lütuf*'tan mübalağa ile ism-i fail anlamı daha uygundur (Diğeri için bkz: 31:16, not). Taberî'ye göre de buradaki *Latîf* ismi, *zu lutf* (lütuf sahibi) anlamınadır (Krş: Râğıb). Ne ki Râzî bu isme daha farklı bir mâna yükler: "Olmasını dilediği şeyin sebeplerini kolaylaştırıp onu gerçekleştirendir".

8 Bir önceki âyetteki 'Alîm ve Hakîm esması ışığında: İnsanın öğrenmesi 'Alîm isminin, iktidar Hakîm isminin tecellisi. Bu ikisi birleşince dünya ve âhiret saadeti gerçekleşir (Benzer bir mesaj için bkz: 18: 83-98).

9 Âyetteki *ğayb*'a ilişkin bir yorum ve benzer bir âyet için bkz: 28:44, not 1.

<—104 Oysa ki sen onlardan (davetine) bir karşılık da beklemiyorsun; elbet bu (vahiy) tüm insanlığı muhatap alan bir uyarıdır. **105** Göklerde ve yerde ne mucizeler var ki, (insanoğlu) yanından geçip gider de onlara dönüp bakmaz bile.[1] **106** Nitekim onların çoğu, Allah'a, O'na ait nitelikleri başkalarına yakıştırmaksızın iman etmezler.[2]

107 Yani şimdi onlar, Allah'ın cezasının kendilerini bularak çepeçevre kuşatmasından, ya da kendileri farkında dahi değilken son saatin ansızın gelip çatıvermesinden yana güvencede olduklarını mı düşünüyorlar?

108 De ki: "Benim yolum budur: Ben yalnızca Allah'a çağırıyorum. Ben de, bana uyan kimseler de (ne yaptığımızın) çok iyi farkındayız;[3] ki Allah'ın şanı pek yücedir ve ben O'na ait vasıfları başkasına yakıştıranlardan değilim.

109 Senden önce gönderdiğimiz peygamberler, kentlerin ahalisinden (seçip) kendilerine vahyettiğimiz adamlardan başkası değildi.[4] Hem onlar yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı? Öyle yapsalardı,[5] kendilerinden öncekilerin başına gelen feci akıbeti görmüş olurlardı!

Ve Allah bilincine ulaşanlar için âhiret yurdu elbette daha hayırlıdır: Bunu dahi düşünemiyor musunuz?

110 (Önceki) peygamberler (öylesine zorlandılar ki), en sonunda neredeyse (toplumlarına ilişkin) tüm umutlarını yitirdiler; artık iyiden iyiye yalanla(n)dıklarını düşünmeye başlayınca,[6] yardımımız kendilerine ulaştı; sonuçta dilediğimizi kurtuluşa ulaştırmışızdır; fakat azabımız günaha gömülüp gitmiş bir toplumdan asla geri çevrilmez.

111 Doğrusu onların kıssalarında, derin kavrayış sahiplerinin alacağı bir hayli ibret vardır. (Vahye gelince:) o asla uydurulmuş bir söz değildir.[7] Aksine önceki (vahiylerden) kendisine ulaşan hakikatleri doğrulayan ve her şeyi(n dayanacağı temelleri) açık seçik ortaya koyan ve yürekten inanan bir toplum için bir kılavuz ve bir rahmet olan (hitaptır).

---

1 Zımnen: İnsanoğlu mucize mi arıyor? Kâinata basiretle baksın, mucizeden başka bir şey göremeyecektir. Kâinat âyetlerine sırt dönenlerin kitabın âyetlerine sırt dönmeleri sürpriz değildir.

2 Müşriğin imanı, imanın çelişkisidir (Krş: 29:61-63 vd.)

3 Zımnen: Bilinç imanın kimyasıdır.

4 Yani: Meleklerden değil, ölümlü insanlardan-

dı. Çünkü Mekke müşrikleri, Hz. Peygamber'in nübüvvetine "Eğer Rabbimiz birini gönderecek olsaydı, bu melek olurdu" şeklinde itiraz ediyorlardı (Zemahşerî). Bu âyetin konusu, peygamberlerin cinsiyeti değildir. Bu âyetin peygamberin cinsiyetiyle ilgili olduğunu düşünenler, bu görüşlerine bu âyetin bir kadın olan yalancı peygamber Secah'la ilgili olduğunu söylerler (Taberî). Oysa ki bu sûre Mekkîdir. Secah'ın peygamberlik iddiası ise Nebi'nin vefatından sonradır.

5 *Fâ* edatına bu bağlamda verilebilecek en uygun karşılık.

6 Tercihimiz Medineli ve bir kısım Kûfeli otoritenin tercihi olan mevcut mushaftaki *kuzibû* okuyuşuna dayanır. Kelimenin okunuşuna göre bu cümlenin anlamı değişir. *Kezebû* okuyanlar, *ennehum*'daki zamirin inkârcı muhataplara değil "peygamberlere" gittiğini söyler. Bu durumda mâna şöyle olur: "Gönderildikleri toplumlar, iyiden iyiye onların yalan söyledikleri kanaatine vardıklarında.." Bu okuyuş aynı zamanda İbn Mes'ud ve Said b. Cübeyr'e de atfedilmiştir. Tercihimiz olan *kuzibu* okuyuşunun tercih etmediğimiz alternatif bir anlamı da şudur: "Kendilerine yalan söylendiğini sandıklarında". Bunun açılımı şu: "Peygamberler, kendilerine yardım vaadi gecikip de başlarına olmadık işler gelince) (acaba bize yalan mı söylendi, peygamberlik konusunda kendi kendimizi mi kandırdık, dolduruşa mı geldik" diye içlerinden geçirince.." Ama bu mâna ne peygamberlik kurumuyla, ne de bağlamla mütenasiptir. Tüm alternatif okuyuşlarla beraber bu okuyuşun de kendisine nisbet edildiği İbn Abbas, bu okuyuşu "Onlar ölümlü birer insan değiller miydi?" diye savunmuş, fakat onun bu yaklaşımı Hz. Aişe'ye nakledilince o bunu şiddetle reddetmiş ve kelimeyi *kuzzibu* olarak okumuştur. Buna göre anlam "Peygamberler, kendilerine (ilk elde) inanıp güvenen insanların (sonuna kadar) kendilerini destekleyeceğini sandılar. Fakat onlar zaferin gecikmesinden dolayı peygamberlerini yalan söylemekle itham edip dinlerinden döndüler." Bu son okunuşun alternatif bir anlamı da şudur: "Peygamberler gönderildikleri toplumları tarafından yalanlanacaklarından emindiler." Bir önceki âyet, kendilerinden önce peygamberlerini yalanladıkları için cezalandırılan toplumlardan söz etmektedir. Tercihimiz de buna dayanmaktadır (Krş: Taberî).

7 Kur'an kıssaları, tarihin, hem vahyin hem de imanın konusu olduğunu gösterir.

13. RA'D SÛRESİ

Sûre "gök gürültüsü" mânasına gelen adını 13. âyetinden alır. Bu ad, vahye ve onu tebliğ eden Hz. Peygamber'e karşı iyice küstahlaşan Mekke egemenlerine karşı bir tehdit iması taşır. Çünkü gök gürültüsü arkadan gelen sağanağın habercisidir. Bu sağanak rahmet mi, afet mi getirir, hiç belli olmaz.

Sûrenin indiği dönem tartışılmıştır. Said b. Cübeyr, Hasan Basri, İkrime, Ata Mekke'de indiğini söylerken, İbn Zübeyr, Kelbi, Mukatil Medine'de indiğini söyler (*Fethu'l-Kadir*). Bazı kaynaklar, iki görüşe de İbn Abbas ismini referans olarak göstermişlerdir (Beğavi ve İbnu'l-Cevzî). Her iki rivayet de, 31 ve 43. âyetleri istisna tutar. Bu, bir delile dayanmaz (Krş: 6. sûrenin girişi). Konusu ve üslûbu sûrenin Mekkî oluşuna delalet eder. İlk tertiplerde Mekkî sûreler arasında yer alır. İbn Abbas tertibinde Secde-Tûr arasında yer alır. Peygamberliğin 9. yılına tarihlendirilmelidir.

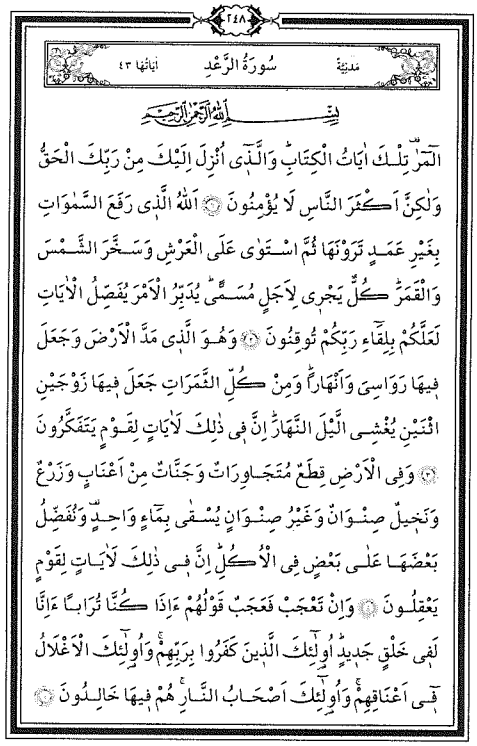
Ra'd sûresinin ana teması, varlığın Allah'a dönük yüzüyle tevhid, varlığın mahlukata dönük yüzüyle çok kutupluluk yasası ve çoğulculuktur. Tüm pasajlarda söz bir biçimde varlığın bu yasasına getirilir. Maksat muhataba hayatın ilâhî yasalarını öğretmek, mücadelesini o yasalara rağmen değil o yasaların yanında verdirmektir.

Sûre muhatabını, varlığın tamamını bir kitap gibi okumaya çağırır. Afaki (1-4) ve enfüsi âyetlerden (8-11) söz eder. Anlamsızlık ve amaçsızlık demeye gelen tek dünyalılığı, meydan okuyucu bir üslûpla reddeder (5, 11-13, 18).

Sûre, muhataplarının kimliğini de açıkça dile getirir: Bunlar Rablerini ve yeniden dirilişi inkâr eden (5), ilâhî tehdide karşı küstahça meydan okuyan ve mucize talep eden (6), Allah hakkında tartışan (12), Allah'tan başkalarına yalvarıp yakaran (14), Allah'la olan ahitlerini bozup, birleştirilmesi emredileni koparan (25), Allah'ın elçisiyle alay eden (32), Allah'a ortak koşan, tasavvurlarının kendilerine kurduğu tumturaklı tuzağa düşen (33), dünya ve âhirette azabı hak eden (34), Hz. Peygamber'e "sen Allah tarafından gönderilmedin" diyen (43) kimselerdir. Bu âyetler, sadece ilk inkârcı muhatapları değil tüm zamanların inkârcılarını tasvir eder.

Sûre, insanın vahyi, tabiatı ve kendisini okumasıyla ilgili mesajlar içermektedir. Bu okumanın nihai amacı, sûrenin 11. âyetinde şöyle ifade edilmiştir: "Bir toplumun bireyleri kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe, Allah da o toplumun gidişatını değiştirmez." Bireysel ve toplumsal değişmenin ilâhî yasası budur.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Mîm-Râ*![1]

BUNLAR Kitab'ın âyetleridir; ve Rabbin katından sana indirilenler hakikatin ta kendisidir, fakat insanların çoğu buna iman etmezler.[2]

2 Allah ise, gökleri, gördüğünüz bir destek olmaksızın inşa edip[3] sonra da mutlak hükümranlık makamına kurulan tek güçtür. O, her biri belirli bir süreye kadar (görevlerini) icra edecek olan güneş ve ayı belli bir yasaya bağlamış, varlığı çekip çevirmektedir.[4]

İlahi mesajları size ayrıntılı olarak açıklıyor; belki bu sayede Rabbinize (hesap vermek üzere) kavuşacağınıza gönülden inanırsınız.[5]

3 Dahası O'dur yeryüzünü uzatıp genişleten; yani (bir yanda) kalkmaz kımıldamaz dağlar dikip (öte yanda) nehirler akıtan;[6] ve orada her üründen erkekli-dişili çiftler var eden,[7] gündüzü geceyle örten...

Elbet bütün bunlarda, düşünen bir topluluk için derin mesajlar vardır.

4 Ve (aynı) dünyada birbirine komşu (fakat bitki örtüsü ve doğal zenginlik açısından birbirinden farklı)[8] kara parçaları, asma bahçeleri, ekinler, aynı kökten (çıktığı hâlde) çatal çatal ya da çatal kökten (çıktığı hâlde) tek gövde üzerinde yükselen hurma ağaçları... (Hepsi de) aynı suyla sulanırlar;[9] fakat Biz onların her birine farklı bir lezzet vermişizdir.

Elbet bütün bunlarda, (olaylar ve eşya arasında) bağ kuracak akla sahip bir topluluk için bitmez tükenmez[10] mesajlar vardır.[11]

5 İLLE de (hâlâ nasıl inkâr edebildiklerine) şaşacaksan, asıl onların şu sözüne şaş: "Ne yani, şimdi biz toprak olup gittikten sonra yeni bir yaratılışın muhatabı mı olacağız?!"

Onların inkâr ettikleri aslında Rableridir.[12] İşte (hesap verme sorumluluğunu reddeden) bu tipler, boyunlarında tutsaklık tasması taşıyanlardır: İşte onlardır ateş yaranı; onlar orada yerleşip kalacak olanlardır.

---

1 Bu harflerin anlamına dair ayrıntılı bir not için, iniş sıralamasında ilk geçtiği 68:1'e bkz.

2 İnzal vahyin hedefine, tenzil kaynağına nisbetle kullanılır (Bkz: 12:2, not). Gök sofrasından nasiplenmenin sürü güdüsüyle gerçekleşen tesadüfi bir olay değil, bilinçli bir tercih olduğunun beliğ ifadesi.

3 Eğer *teravnehâ*'daki zamir *semâvât*'a gidiyorsa, bu ibâreyi bağımsız bir cümle olarak şöyle de okuyabiliriz: "Gökleri desteksiz inşa etti (ki), onları görebiliyorsunuz".

4 Krş: 7:54. Zımnen: İlahi yasalar, eşyayı ölçü ve kurala bağlar. Anlamsız ve amaçsız olan hiçbir şeyin ölçü ve kuralı olmaz. Şu hâlde ölçü ve kuralı reddetmek, anlam ve amaçlı yaratılışı reddetmektir. İlk iki âyet arasında kopmaz bir bağ vardır: İslâm, Allah'ın kâinatı yönettiği sistemin adıdır. Kâinatın yasalarını kim koymuşsa, hayatın yasalarını da O koyar. Vahiy işte o yasaları beyan için inmiştir. Bunda şaşılacak ne var?

5 Zımnen: İradesiz ve akılsız varlıklar O'nun emrinden çıkmazken, sen ey insan, O'nun bahşettiği irade ve aklı O'na başkaldırmak için mi kullanıyorsun?

6 Bizce ikinci cümle, yeryüzünün nasıl uzatılıp genişletildiğini (*medde'l-ard*) açıklamayı amaçlamaktadır. *Ve* bağlacını beyan vurgusuyla çevirmemiz bundandır. Yaratıcı bu iradesini yerküreye dağlar ve vadiler, yükseltiler ve çukurlar koyarak gerçekleştirmiştir. Engebeli arazi yapısı sayesinde yerkürenin yüzey alanı bir kaç kat uzatılmış ve yayılmıştır. Bu uzatılmayı, yeryüzünün kısaltılmasından söz eden âyetin zıddı olarak mecaza hamledip bu uzama ve kısalmayı "değerler" olarak düşünmek de mümkündür (Bkz: Âyet 41, not ve 21:44, not 7).

7 Bitkilerin erkekli dişili olduğunu beyan eden bu âyet hiç şüphesiz botaniği çok çok aşan bir maksada sahiptir. O da, tıpkı tabiat varlıkları gibi insanların, fikirlerin ve inançların da tek kutuplu olmadığıdır. Hemen arkadan gelen gece-gündüz çifti de bu maksadı teyit eder. Zaten âyetin sonu, vahyi düşünen bir topluluğa ithaf eder. Zımnen: düşünen bir topluluk için bir âyetin içinde sayısız âyet vardır, ama düşünmeyen için sayısız âyetler taşıyan o bir âyet de yoktur.

8 Âyet, aynı özden fışkıran çeşitlilik ve aynı amaca hizmet eden farklılığa vurgu yapmaktadır. Bir yandan Allah'ın yaratışındaki farklılıkların aslında bir zenginlik olarak anlaşılması gerektiğine dikkat çekerken, öte yandan bu zenginliğin kaynak ve hedef, illet ve amaç açısından birliğine dikkat çekmektedir. Pasajın tamamında öne çıkan bu tema göz önüne alındığında, parantez içi açıklamaların gerekliliği anlaşılacaktır.

9 Kesrette vahdet hakikatinin harika bir izahı: Tek suyla beslenen çok çeşitli ürün... Aynı ırmaktan sulanan sayısız lezzet... Belki de "Allahu ekber"in en güzel tefsiri.

10 *Le-âyâtin'deki* belirsizlik hedef dile böyle yansımıştır.

11 Yukarıdaki açıklamalarda da yer aldığı gibi, bu pasajın tümüne hakim olan tema çeşitliliğin mahlukatın yasası olduğu hakikatidir. Bu tema, âyetlerin ilk muhataplarının hem iç hem de dış gündemlerini çok güzel yansıtıyor: İnsanlar hak ve hakikat dururken neden göz göre göre inkâra saplanırlar? Allah inkâra ve sapmaya neden izin vermiştir? Aynı ailenin iki çocuğundan biri hakikate yüzünü dönerken diğeri neden inatla sırtını döner? Neden, neden? Bu ve buna benzer soruların cevap anahtarlarını taşır bu pasajlar.

12 Zımnen: Her tür nankörlüğün temelinde, Allah'ın hayata ve eşyaya müdahalesinin tümünü ifade eden "Rububiyyetini" inkâr yatar.

6 Ve iyiliği bırakmışlar, (tehdit edildikleri) kötü akıbetin bir an evvel gelip çatması için seni zorluyorlar. Oysa ki, kendilerinden önce bir dolu ibretlik hadise[1] yaşanmıştı. Neyse ki senin Rabbin kendilerine kötülük eden insanlar için dahi bağışlayıcıdır; ama unutma ki cezanın en şiddetlisi de yine Rabbine aittir![2]

7 Bir de inkârda ısrar edenler, "Ona Rabbinden bir mucize indirilmesi gerekmez miydi?" diyorlar.[3]

Unutma ki sen sadece bir uyarıcısın: ve her topluluğun bir hidayetçisi zaten bulunmaktadır.[4]

8 Allah, her dişinin karnında ne taşıdığını, rahimlerin neyi ne kadar eksiltip[5] neyi ne kadar artıracağını da bilir: Zira her şey, O'nun katında bir ölçü ve gayeye bağlanmıştır.[6] **9** O, bilinemeyen ve bilinebilen her şeyi, mutlak büyük ve mutlak aşkın[7] olarak bilendir. **10** İçinizden birinin düşüncesini gizlemesi ya da açıklaması hiçbir şeyi değiştirmez. Yine, geceleyin köşe bucak gizlenip de gündüzün ortaya çıkan[8] bir kimse, **11** önünden ve ardından takip eden koruma korteji var da, kendisini Allah'ın gazabından korur (diye düşünüyorsa, Allah onu da bilir).[9]

Hiç kuşkusuz bir toplumun bireyleri kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe Allah da o toplumun gidişatını değiştirmez.[10] Ve Allah (hak eden) bir toplumu cezalandırmayı murad ettiği zaman, onu engellemek mümkün olmaz; O'ndan başka sığınacak bir merci de bulamazlar.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ
قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَىٰ
ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ۝ وَيَقُولُ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۚ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ
وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ۝ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا
تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ
۝ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ۝ سَوَاءٌ
مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ
بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ۝ لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ
خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ
يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ ۗ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ
لَهُ ۚ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ ۝ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ
خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ۝ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ
بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ ۚ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ
بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ ۚ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ۝

12 SİZE korku ve ümidi (birlikte) yaşatmak için şimşeği gösterip yağmur yüklü bulutları sevk eden O'dur. **13** Gök gürültüsü sınırsız bir övgüyle O'nun yüce kudretini dillendirmekte, melekler ise bunu derin bir tazim ve saygıdan dolayı yapmaktadır; dahası O, yıldırımları gönderip dilediğini ona hedef kılmaktadır; onlar ise, dilediğini ustalık ve ince bir planla gerçekleştirmekte mahir olduğunu bildikleri hâlde, hâlâ Allah hakkında tartışmaktadırlar.

---

1 *Mesulât*: (t. *mesûle*) "ibret-i âlem olacak bir dizi ceza" (*Lisân*).

2 Âyette de görüldüğü gibi, sûrenin çift kutupluluğa dayalı üslûbu, Allah ile ilgili âyetlerde de değişmiyor. Bu kez Allah'ın celal ve cemal tecellileri gündeme geliyor ve ana mesaj orada da sürüyor.

3 Bkz: 29:50 ve 6:109. Bu tür talepler karşısındaki Kur'ani tavır 17:59 ışığında anlaşılmalıdır. İlk muhatapların çarpık mucize anlayışı üzerinden tüm zamanlardaki bu türden yaklaşımlara kinayeli muhteşem bir cevap: "Göklerde ve

yerde ne mucizeler var ki, (insanoğlu) yanından geçip gider de onlara dönüp bakmaz bile" (12:105).

4 Bu ibâreyi Hz. Peygamber'e, hidayetin yalnızca Allah'a ait olduğu yolundaki bir uyarı olarak anlamak, hem âyetin ilk cümlesine, hem de Kur'an'ın genel söylemine daha uygundur. Birinci ve ikinci nesilden bazıları ve müfessir Zemahşerî "yol göstericiyi" Allah olarak anlamışlardır. *Hâd* kelimesini olumlu anlamda alanlara göre mâna şöyle olur: "Her toplumun doğru yolu gösteren bir rehberi bulunur". Fakat bu kelimeyi mücerret mânada alanlar da olmuştur. Buna göre *hâd*'in anlamı, "ardına düşen toplumları doğru ya da yanlış yola sürükleyen önder" olur (Bkz: Taberî). Bu durumda âyet şu mânaya gelir: "Her bir topluluğun, peşi sıra gittiği bir kılavuz vardır".

5 *el-Ğayd*: Su için "İçine almak, içine çekip tüketmek". Tufan hikaye edilirken ve *ğida'l-ma'* ibaresiyle suların çekildiği ifade edilir. Ancak insan için kullanıldığında vaktinden önce doğuma delalet eder (*Lisân*).

6 Âhireti inkârın en temelinde varlığın anlam ve amaçlılığını inkâr demeye gelen Nihilizm'in yattığının ifadesi. Âyetteki mikdâr, Allah'ın hayat için koyduğu tüm kural ve ölçüleri kapsar.

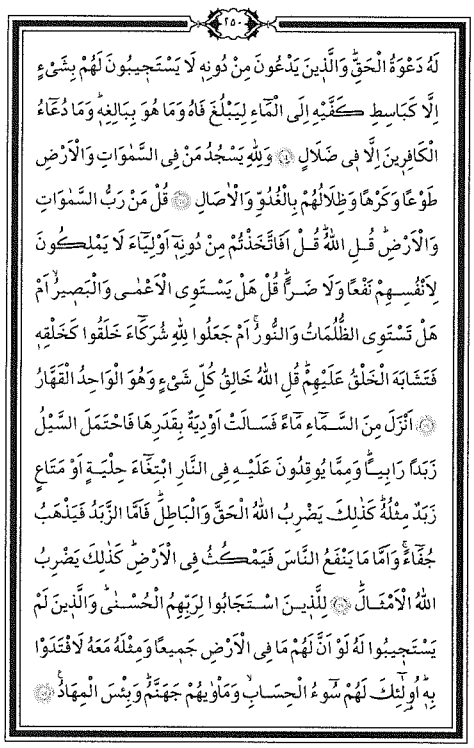
7 Allah'ın mutlak aşkınlığını doğrudan ifade eden *el-Mute'âl*'in kullanıldığı tek yer burasıdır.

8 Mücâhid, İkrime ve Katade'nin *saribun bi'n-nehar* ibaresine getirdiği yorumu esas alarak (Taberî). İlk bakışta önündeki cümlenin bir devamı olarak okunan bu ikinci cümle, bir sonraki âyetle birlikte anlam bütünlüğü oluşturacak biçimde de okunabilir. Bir sonraki âyetin bizim de tercihimiz olan alternatif anlamı esas alındığında, bu cümleyi kendisinden önceye değil sonraya atfetmenin daha isabetli olduğu görülecektir.

9 Tercihimiz, başta Taberî olmak üzere, onun nakilde bulunduğu İbn Abbas, İkrime ve Dahhak'ın tercihlerine dayanmaktadır. Zemahşerî bu tercihi "denildi ki" formuyla aktarırken, Râzî de Ebu Müslim'in benzer görüşünü dile getirir. Tercihimizin ana gerekçesi, bu yorumun lafız, mâna ve maksada uygun ve âyetin iç bağlamıyla da uyumlu olmasıdır. Bu âyete çoğunluk tarafından verilen alternatif mâna şöyledir: "Önünden ve ardından onu adım adım izleyen (melekler) vardır; (ki) onu Allah'ın emri (gerçekleştiğinde belâdan) korurlar" ya da "onu, Allah'ın emriyle korurlar" ya da "Allah'ın emrine âmâde güçlerden bazıları onu korur".

10 Bu âyet toplumsal değişimin yasasını ifade eder. Toplumun ve hayatın yeniden inşası için, tasavvur ve aklın "akleden kalp" olarak yeniden inşasını öngörür. Zımnen: Allah'ın bir toplumun gidişatı hakkındaki iradesi, o toplumu oluşturan bireylerin tercihlerinden bağımsız değildir. Bu âyet gidişatı beğenmeyen mü'min muhatabının önüne "değişimi" bir hedef olarak koymaktadır. Bunun başlama noktası kişinin kendisidir. Zira kendilerini eğitemeyenler başkalarını eğitemezler. İçinden aydınlanamayan dışını aydınlatamaz.

11 Hayatın yasası budur: "Her zorlukla birlikte bir kolaylık vardır" (94:5).

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ ۖ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ
إِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ ۚ وَمَا دُعَاءُ
الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿١٤﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿١٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ ۖ قُلِ اللَّهُ ۚ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ
لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ۙ أَمْ
هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ ۚ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ
فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۚ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ
﴿١٦﴾ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ
زَبَدًا رَابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ
زَبَدٌ مِثْلُهُ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ۚ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ
جُفَاءً ۖ وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ
اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾ لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَالَّذِينَ لَمْ
يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا
بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ ۙ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

14 Mutlak hakikati gözeten gerçek bir dua, yalnızca O'na yönelik olmalıdır.[1] O'ndan başka yalvarıp yakardıkları varlıklar, hiçbir şekilde taleplerine karşılık veremezler. (Onların durumu), tıpkı ellerini suya doğru açıp da ağzına (suyun) ulaşmasını bekleyen kimse (gibidir); bu durumda o asla suya kavuşamayacaktır.[2] Küfre sapanların duası, sapmalarını (artırmaktan) başka hiçbir işe yaramaz.

15 Sonuçta, göklerde ve yerde bulunan her varlık iradeli ya da iradesiz Allah'ın (yasasına) teslim olmuştur; nitekim onların sabahtan akşama (yasaya bağlı olarak değişip duran) gölgeleri de öyle...[3]

16 Onlara: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" diye sor ve "Allah'tır" cevabını ver!

(Şimdi de) de ki: "Ne yani, şimdi siz Allah'ı bırakıp da kendilerine bile bir yarar sağlayamayan ve muhtemel bir zararı önleyemeyen varlıkları yâr ve yardımcı mı atadınız?" İlave et: "Hiç görenle görmeyen bir olur mu? Ya da, karanlıklarla (bir ışık kaynağına sahip olan) aydınlık nasıl bir tutulabilir? Yoksa onlar Allah'a O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar tesbit ettiler de, bu yaratış kendilerine (Allah'ın yaratışından) ayırt edilemeyecek kadar benzer mi göründü?"

De ki: "Her şeyin yaratıcısı yalnızca Allah'tır: zira tüm varlığa boyun eğdirecek mutlak otorite sahibi biricik güç sadece O'dur.

17 O, gökten su indirdi. Bu sayede vadiler hacimleri kadar suyla dolup taştı. Derken akıntı, (yüzeyde biriken ne kadar) köpüklü tortu ve atık varsa alıp götürdü. Bir tür takı ya da alet yapmak amacıyla potada eritilen (metalin hasını, yüzeyine çıkan) köpüklü posadan arındırma işlemi gibi...

İşte Allah hak ile batılı bu misalle açıklar. Artık bakılır: eğer köpüklü tortuysa sonuçta atılıp gider, fakat eğer insanlığın yararına bir şeyse yerli yerinde durur.[4]

İşte verdiği bu misallerle Allah'ın ortaya koyduğu gerçek, **18** Rablerinin çağrısına güzel bir biçimde karşılık verenlerle O'nu karşılıksız bırakan kimselerin durumudur.[5] Ki eğer yeryüzündeki her şey onların olsaydı ve bir o kadarına daha sahip olsalardı, (O gün düştükleri durumdan) kurtulmak için hiç tereddütsüz hepsini verirlerdi. İşte, hesapların en kötüsü onları beklemektedir ve onların meskeni cehennemdir: o ne kötü bir son duraktır.

---

1 Dua kulun Allah karşısındaki klas duruşudur. Âyetteki *el-Hakk* hem batılın zıddı olan hakikate, hem de hakikatin kaynağı olan Allah'a delalet eder (Krş: Zemahşerî). Biz bu ikisini de gö-

ren bir anlamı tercih ettik.

2 Allah'tan başkasına yalvarıp yakarmak, sudan su istemeye benzetiliyor. Bu muhteşem teşbih, Fâtiha 4'ün tefsiri mahiyetindedir.

3 Zımnen: Gölgesine bile söz geçiremeyen insanın Allah'tan bağımsız bir hayat iddiası gülünçtür. Allah'ın yasasına boyun eğme bağlamında eşya ve gölgesi metaforunun kullanıldığı Nahl 48. âyet, bu ifadenin meali niteliğindedir. Parantez içi ilavemizin gerekçesi de budur.

4 Zımnen: Allah seni hayatın imtihan potasında eritmeyi murad etti ey insanoğlu! Gözden çıkarılmamak istiyorsan, cürufa değil cevhere çıkmaya bak.

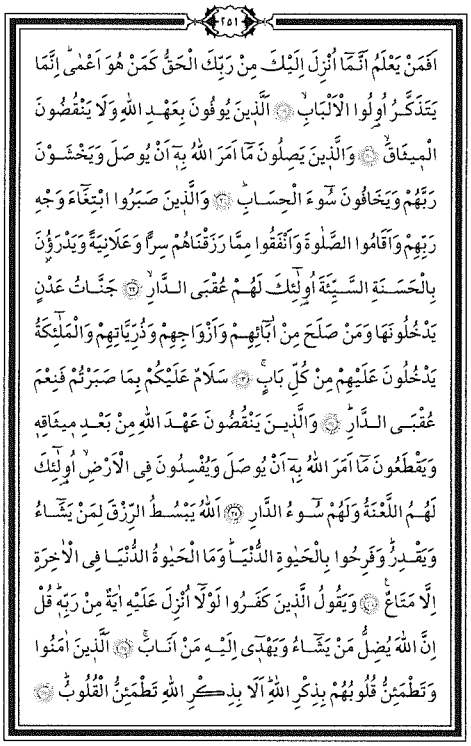
5 15. âyette dua eden insan, icabet eden Allah'tı. Burada ise davet eden Allah, icabeti istenen insandır. Bu da gösteriyor ki dua Allah-insan ilişkisinde çift boyutlu bir özelliğe sahiptir. İbadet insanın Allah'a duası, vahiy Allah'ın insana 'duası'dır.

19 HİÇ Rabbin katından sana indirilenin hakikat olduğunu bilen kimse, (hakikate karşı) kör davranan kimseyle bir tutulabilir mi?

Elbet, ancak basiret sahipleri öğüt alırlar; **20** onlar ki, Allah'a verdikleri söze sadâkat gösterirler ve fıtrat sözleşmesini ihlâl etmezler.[1] **21** Yine onlar Allah'ın kurulmasını emrettiği bağları kurarlar:[2] Zira onlar Rablerinin (sevgisini yitirme) kaygısıyla titrerler ve hesabı kötü vermekten korkarlar.[3] **22** İşte onlar Rablerinin rızasını elde etme yolunda sebat gösterirler; hem salatı ikame ederler hem de kendilerine verdiğimiz nimetlerden gizlice ve açıktan sarf ederler; dahası, kötülüğü iyilikle ortadan kaldırırlar.

İşte onlar, (bu) diyarın mutlu sona ulaşacak sakinleridirler: **23** Kalıcı mutluluğun üretildiği merkez olan cennetler...[4] Onlar ve onların atalarından, eşlerinden ve nesillerinden erdemli kimseler oraya girecekler. Melekler de bütün kapılardan onların huzuruna girecekler (ve şöyle seslenecekler): **24** "Selam sizlere! (Bu Rabbinizin rızasını elde etme yolundaki) direncinizin bir sonucudur.[5] Bakın işte: dâr(-ı dünyanın) ardından gelen mutlu son, ne muhteşemdir!"[6]

25 Ama fıtrat sözleşmesinin ardından Allah'a verdikleri sözü ihlâl edenler, dahası Allah'ın kurulmasını emrettiği bağları kesip koparark[7] yeryüzünde sosyal çürümeye neden olanlar var ya: işte onlar Allah'ın rahmetinden kesinlikle dışlanmışlardır ve dâr(-ı dünyanın) ardından gelen kötü akıbet onları beklemektedir.

26 ALLAH, rızkı dilediğine genişletir ve daraltır. Ve (rızkı genişletilenler) dünya hayatında sevinirler; ne var ki dünya hayatı âhirete nazaran kısa vâdeli bir hazdan ibarettir.[8]

27 Yine inkârda direnenler, "Ona Rabbinden bir mucize indirilmesi gerekmez miydi?" derler.

De ki: "Allah dileyen kimsenin sapmasını diler, kendisine yönelen kimseyi ise doğru yola yönlendirir";[9] **28** işte onlar, iman eden ve kalpleri Allah'ın vahyi[10] ile tatmin olan kimselerdir: Bakınız: (akleden) kalpler[11] yalnızca Allah'ın vahyi ile tatmin olur!—>

---

1 İnsanın Allah'a karşı sorumluluğu, "fıtrat sözleşmesi" olarak çevirdiğimiz *misak*'tan kaynaklanır.

2 Vahyin inşa etmek istediği İslâm aklının koordinatlarından biri olan bu ilke, hakikatle ve kendi fıtratıyla tanışık ve barışık bir mü'minin

özelliği olarak verilmektedir. Bunun tam tersine, mutlak hakikate ve kendi fıtratına karşı yabancılaşmış bir aklın tavrı hem 25. âyette hem de Medenî bir sûre olan Bakara 2:27'de şöyle dile getirilir: "Allah'ın kurulmasını emrettiği bağları kesip koparırlar ve yeryüzünde ahlâkî çürümeye neden olurlar". İslâm aklının koordinatlarından biri olan bu ölçünün hem Mekke'de hem de Medine'de dile getirilmiş olması, zaman, zemin ve ortamın değişmesiyle değişmeyen insana dair temel bir meseleye parmak basıldığının işaretidir. Bu uyarıyı sadece akrabalık bağlarıyla sınırlamak doğru olmasa gerek.

3 *Haşyet* ve *havf* farkı için bkz: 10:62, not 2.

4 Hepsi de cennetin sıfatı formunda 11 yerde kullanılan *'adn* "bir yeri beğenip vatan tutmak, karar, sebat ve istikrar" anlamına gelir (Râğıb). Maden (*ma'din*) de aynı kökten gelir; her şeyin ağırlık ve çekim merkezine *ma'din* denilir. Bir şeyin kökünün bulunduğu ya da üretildiği merkeze delalet eder (*Muhtar* ve *Lisân*). Çevirimiz bu açıklamaya dayanmaktadır. Cennet'in "has bahçe" anlamına geldiği düşünülürse, *cennâtu 'adn* tamlamasının bunların kaynağı, dolayısıyla "güzelliğin üretildiği merkez"e atıf olduğu anlaşılır ki, bu güzelliğin "tükenme ihtimali bulunmamaktadır" (Bkz: 2:35; 38:54).

5 Parantez içi açıklama 22. âyette lafzen yer alan gerekçenin burada zımnen yer aldığı düşüncesiyle konulmuştur.

6 *'Ukbâ*, hemen tüm dil ve tefsir otoriteleri tarafından *akıbet* anlamına alınmıştır. Kur'an'da dünya formu, niçin *el-hayâtu'd-dunyâ* tamlamasının zımni sıfatı gibi kullanılmışsa (Bkz: 39:10: 2:85, not 3), *ukba* da *âhiret*'in yakın anlamlısı olarak *el-hayâtu'l-'ukbâ* tamlamasının sıfatı gibi algılanmak amacıyla dişil kullanılmıştır.

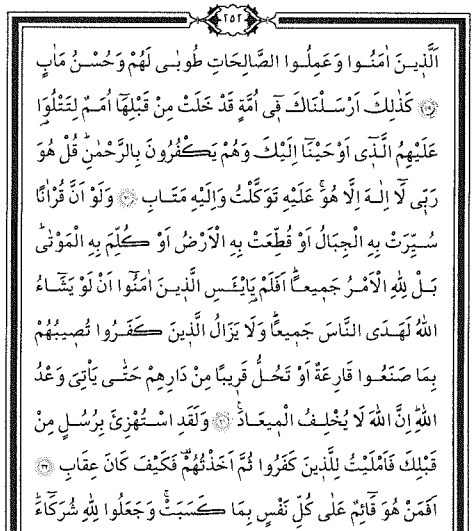
7 Krş: Âyet 21 ve 2:27.

8 *Meta'*, "uzama, yükselme" anlamındaki *el-mutû'* kökünden türetilse de, "günü birlik haz" anlamına gelir. Daha çok "kısa vâdeli geçici lezzetleri" ifade için kullanılır (*Mekâyîs* ve *Müfredât*). Öyle anlaşılmaktadır ki *meta'*, sahibine verdiği sahte tatmin duygusuyla onu aldatan "yalancı lezzet"tir ("aldanış" ile birlikte kullanıldığı yer için bkz: 3:185'in sonu). Cennet'in kalıcı nimeti *na'îm*'in zıddına *meta*'da dört şey yoktur: kemal, devam, tamam, sebat.

9 *Yeşa'* fiili cümle içerisinde iki özneyi de görmektedir: O (Allah) ve men (insan). Bu durumda, "Allah'ın dilemesi" (*hidayet* için bkz: 9:80, not) "insanın tercihinin" bir sonucu olarak gerçekleşmektedir. Özellikle burada, "hidayet" zıddı olan "dalalet" ile birlikte anılmaktadır. Fakat anlamamızı kolaylaştıran asıl unsur ibaredeki *ileyhi men enab*'dır (Krş: 40:13). Çünkü bu kısımda hemen önceki *yudillu men yeşâ'* ibaresinde gizli ikinci özne olan 'insan' açıkça ortaya çıkmıştır: "kendisine yönelen kimse". Yani "Allah kendisine yönelen kimseyi doğru yola yönlendirir". Allah'ın hidayete erdirmesi ya da dalalete düşürmesi ile ilgili tüm âyetler, buradaki ilâhî iradenin nasıl tecelli ettiğini açıklayan şu âyet ışığında anlaşılmalıdır: "Allah, yoldan çıkmışlardan başkasını saptırmaz" (2:26) Ayrıca Kur'an "Allah esenlik yurduna davet eder" dedikten sonra, bu davete icabet edenleri kastederek "dileyen kimseleri ise dosdoğru bir yola yöneltmeyi murad eder" buyurmaktadır (10:25) Hidayet/dalaletle ilgili 19 âyetin biri hariç hepsinde de hem öznelerin hem de tümlecin yüklemi üçüncü şahıs formuyla gelir. Adı geçen tek istisna olan Şûrâ 42. âyet ise birinci çoğul şahıs kipi olan "biz" formuyla gelir. Onda da, mücerret olarak "biz doğru yola yöneltiriz" şeklinde değil, bir mef'ulü bih ile "Onun için bir ışık yaratırız, dilediğimizi o ışık sayesinde doğru yola iletiriz" formunda gelir. Bu da, *hedâ* ve *dalâl* ile kullanılan *yeşa'* fiilinin iki özneyi de gördüğüne delalet eder. Aynı sonuca istikrai bir okumayla da varılır (Ayrıca bkz: Âyet 31; 14:4; 24:21; 47:17, ilgili notlar).

10 *Zikrullah* ile kastedilen, Allah'ın vahiy ile hatırlatmasıdır. Anlamı yüklemine göre şekillenen *zikr*, Kur'an'da vahyin sıfatlarından biri olarak kullanılır (3:58; 7:63, 69; 15:91 vd.) Âyetin iç ve dış bağlamı da bunu doğrular. Hemen önceki âyette inkârcıların mucize talepleri gündeme getirilmiş, bu âyette ise mucize talep edenlerin dikkati vahiy üzerine çekilmiştir. Ayrıca bu pasajların ana teması da vahiydir.

11 Bu açıklama, temel fonksiyonu akletmek ve fıkhetmek olan bir kalpten söz eden âyetler göz önüne alınarak konulmuştur (22:46; krş: 7:179; 63:3).

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ طُوْبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ ﴿٢٩﴾ كَذٰلِكَ اَرْسَلْنٰكَ فِيْٓ اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَآ اُمَمٌ لِّتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ الَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُوْنَ بِالرَّحْمٰنِ ۭ قُلْ هُوَ رَبِّيْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾ وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰى ۭ بَلْ لِّلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيْعًا ۭ اَفَلَمْ يَايْــَٔسِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ لَّوْ يَشَاۗءُ اللّٰهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَلَا يَزَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا تُصِيْبُهُمْ بِمَا صَنَعُوْا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرِيْبًا مِّنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَاْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ ۡ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾ اَفَمَنْ هُوَ قَاۗىِٕمٌ عَلٰي كُلِّ نَفْسٍۢ بِمَا كَسَبَتْ ۭ وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَاۗءَ ۭ قُلْ سَمُّوْهُمْ ۭ اَمْ تُنَبِّــُٔوْنَهٗ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْاَرْضِ اَمْ بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ ۭ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوْا عَنِ السَّبِيْلِ ۭ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّ ۚ وَمَا لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ وَّاقٍ ﴿٣٤﴾

<—29 İman eden ve Allah'ın razı olduğu eylem ortaya koyan bu kimseler var ya: göz aydınlığı onlarındır, güzel yurt da onların...

30 Böylece (ey Nebi), kendisinden önce nice (inkârcı) toplumların gelip geçtiği bir toplumun arasından elçi olarak seni seçtik ki, sana vahyettiklerimizi kendilerine ulaştırasın: zira onlar Rahman'ı inkâr ediyorlar.[1]

De ki: "O benim Rabbimdir; kendisinden başka ilâh olmayandır: yalnızca O'na güvendim, yüzümü O'na çevirdim."

31 Eğer bu kendisi sebebiyle[2] dağların yürütüldüğü, yerlerin paramparça edildiği, ölülerin konuşturulduğu bir hitab[3] olsaydı, (yine de inanmazlardı).

Bilakis, iş ve oluş tümüyle Allah'ın yasasına bağlıdır: Peki mü'minler, 'Allah isteseydi bütün insanları hidayete erdirirdi' gerçeğini anlayıp da (herkesi mü'min yapma) sevdasından hâlâ vazgeçmediler mi?[4]

Ama inkârda ısrar edenlere gelince: Yapıp ettikleri onların başından felaketi eksik etmeyecektir;[5] ya da yurtlarının yanı başına ansızın konuverecektir, ta ki Allah'ın verdiği söz yerini bulsun: Çünkü Allah sözünden asla caymaz.

32 Doğrusu, senden önceki elçiler de alaya alınmışlardı. Bu yüzden, inkârda ısrar eden o kimselere (önce) süre tanıdım, sonunda onları yakaladım. Cezalandırma nasıl olurmuş, (görsünler bakayım)!

33 O DEĞİLSE kimmiş bakayım kazandıkları nedeniyle her canlı varlığın tepesine dikilip duran? Buna rağmen, hâlâ Allah'a ortak koşuyorlar! De ki: "Onları (keyfinize göre) isimlendirin;[6] yani siz, yeryüzünde bilmediği bir şeyi O'na haber veriyorsunuz, öyle mi? Belki de sözü (hakiki anlamda değil), sırf zahirî anlamda kullanıyorsunuzdur?[7]

Hayır, inkârda ısrar edenlere hileli mantıkları cazip gösterildi ve doğru yoldan saptırıldılar. Zira Allah kimi saptırırsa, ona doğru yolu gösterecek kimse bulunmaz! 34 Dünya hayatında onlar için bir ceza vardır, fakat âhiretin cezası çok daha elem verici olacaktır: Allah'a karşı onları savunacak birileri de olmayacaktır.

---

1 *Rahmân*'ı inkâr etmelerinin, Allah'ın varlığını inkâr etmeleri anlamını taşımadığı açık (Krş: 21:36, not ve 25:60). Çünkü bu âyetlerin ilk muhatapları, Allah'a inanıyorlardı. Ama Allah'ın Rahmân olarak anılmasına garip bir tepki gösteriyorlardı (Bkz: 1:1). Tıpkı Hudeybi-

ye'de olduğu gibi. Fakat bu tepkinin nedeni, âyetin devamı okununca daha iyi anlaşılmaktadır. Bu tavırlarıyla ilk muhataplar, vahyin Allah'ın insanoğluna merhametinin bir ürünü olduğu tezine karşı gelmiş oluyorlardı. Çünkü bu Allah'ın hayata müdahil olması anlamına geliyordu. Onlar asıl bunu kabullenmiyorlardı. Bu gerçek âyetin devamından da anlaşılmaktaydı. Bir başka ifadeyle söylersek, Allah'ın 'rahimiyyetini' inkâr etmenin, 'rububiyyetini' inkârın bir sonucu olduğunun, rububiyyetini inkârın da 'uluhiyetini' inkâr anlamına geleceğinin bir ifadesidir. Cevabın birinci cümlesi inkârın çıkış noktasını, ikinci cümlesi ise varış noktasını gösterir.

2 Yani: "sırf bu vahye inansınlar diye birtakım mucizeler vesile kılınsaydı.."

3 Kur'an'ı "hitab" olarak çevirimiz için bkz: 10:15, not 1.

4 Basralı dilciler *efelem yey'es* ibaresini *elem ya'lem/yetebeyyen* (bilip anlamadılar mı) şeklinde anlarlar. Fakat kelime geldiği 11 yerde hep "umut kesme" anlamında kullanılmaktadır. Tercihimizde istisnai olarak her iki yaklaşımın karmasına yer verdik. Âyet, Yûnus 99 ışığında anlaşılmalıdır. Aslında âyet, ilk muhatabı mü'minlerin tasavvurlarındaki bir anlama problemini düzeltmeyi amaçlamaktadır. Bu, insanları istisnasız hakikat üzerinde görmeyi istemektir. "..hâlâ umut kesmediler mi?" uyarısı, işte ilâhî yasalara aykırı olan bu beklentiyi red içindir. Bu reddi, "Allah insanların tümünü doğru yola ulaştırmayı dilememiştir" biçiminde değil de, "Allah insanların irade ve tercihlerini yok saymayı dilememiştir" şeklinde anlamak maksada daha uygundur. Çünkü, eğer Allah böyle bir şeyi mutlak bir biçimde murad etseydi, rahmet ve şefkati gereği tüm kulları bu hidayetin muhatabı olurdu. Vâkı'a böyle olmadığına göre, 27. âyetin söylediği gibi onun muradı, "sapmayı dileyenin sapmasını dilemek, kendisine yöneleni ise doğru yola yöneltmek"tir.

5 Çevirimiz, cümlenin başındaki *lâ yezâl*'in süreklilik vurgusuna dayanır.

6 Müfessirlerimizi hayli yoran bu ibarenin bağlamına en uygun anlam bu olsa gerektir. Zımnen: Siz onları "şefaatçi, Allah'a yaklaştıran vesileler" vs. diye isimlendirin durun; bu onların kendilerine yüklenen bu işleri yapamayacakları gerçeğini asla değiştirmez.

7 Veya: "Yahut yekten, dobra dobra tam bunu mu demek istiyorsunuz?" Belli ki, Allah dışında taptıkları varlıklara atfettikleri "ilâhlık" ve "ortaklığı" tevil ediyorlardı. Şirklerinin hakiki değil mecazî olduğunu iddia ederek, bunda bir sakınca olmayacağını düşünüyor olabilirler. Çünkü onlar Allah dışında taptıklarını hiçbir zaman Allah'a eşit tanrılar olarak görmediler (Bkz: 39:3). Şu tarihsel malumat da bunu doğrulamaktadır: Ebrehe Taif üzerinden Mekke'ye yürürken, Taifliler en büyük putları Lat'a zarar vermesin diye Ebrehe'ye kılavuzluk yaparak tepeler arasından Mekke'nin yolunu gösterdiler. Kâbe'yi "Allah'ın beyti" olarak tanıyan Araplar bu ihaneti hiç unutmadılar. Ebrehe'ye rehberlik yapan kişinin kabrini yıllarca taşa tuttular. Bu ibareye verilen alternatif bir anlam da şudur: "Gerçekte inanmayıp sırf laf olsun diye söyledikleri söz". Bu mânayı elde etmek için *em* (ya da) edatına *bel* (bilakis) anlamı veren Zemahşerî, verdiği anlama Tevbe 30'u referans gösterir.

35 ALLAH'A karşı sorumluluk bilinci taşıyanlara söz verilen cennet, içerisinden ırmaklar çağlayan (has bahçelere) benzer.[1] (Fazladan olarak) oranın ürünleri daimidir, gölgeleri de öyle...

İşte bu, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanları bekleyen akıbettir; inkârcıların akıbeti ise ateştir.

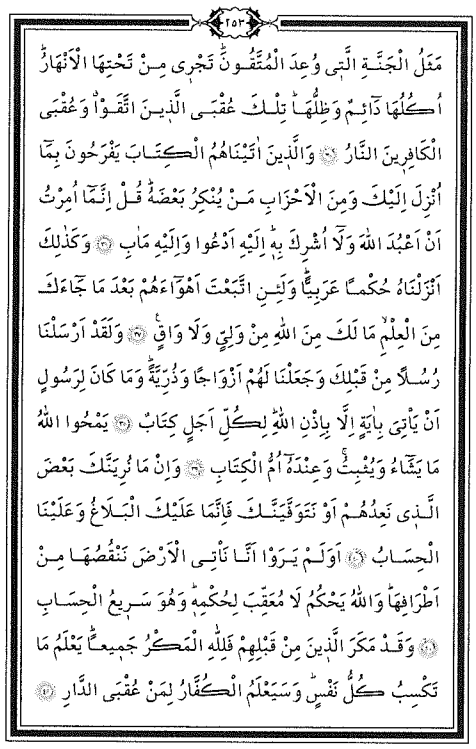
36 Yine, kendilerine (bu) Kitab'ı emanet ettiğimiz (mü'min) kimseler, sana indirilenlerden dolayı seviniyorlar. Fakat muhalif müttefikler arasında onun bir kısmını inkâr edenler de bulunmakta.

(Onlara) de ki: "Ben, sadece Allah'a kul olmakla ve O'na ortak koşmamakla emrolundum: Yalnız O'na davet ediyorum, zira dönüş yalnızca O'nadır.

37 Ve işte böylece Biz, onu Arapça bir hüküm kaynağı olarak indirdik.[2] Artık sana ilimden bir pay verildikten sonra eğer onların keyfi arzularının peşine düşersen, senin için Allah'tan başka ne bir yâr, ne de bir sığınak var!

38 Doğrusu, senden önce de elçiler göndermiş, onlara da eşler ve çocuklar vermiştik. Allah'ın izni olmaksızın bir peygamberin (kendiliğinden) bir mucize getirmesi olacak şey değildir; (kaldı ki) her dönemin, (kendine has) bir mesajı vardır:[3] **39** Allah dilediğini yok eder, dilediğini bırakıp sağlamlaştırır:[4] zaten mesajın kaynağı (da) O'nun katındadır.

40 İMDİ, onları tehdit ettiğimiz (cezanın) bir kısmını ister sana (daha hayatında) gösterelim, isterse (ondan önce) senin ölümünü takdir edelim: unutma ki sana

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ۚ تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا ۖ وَعُقْبَى
الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا
أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ ۚ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ
أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ
أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ
مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ
أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُو اللَّهُ
مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ
الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا
الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ
أَطْرَافِهَا ۚ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ
﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا
تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾

düşen yalnızca tebliğ etmektir; (onların) hesabını görmekse sadece bize düşer.

41 Peki onlar görmediler mi ki, Biz yeryüzüne müdahil olup, ona (ait değerleri) her bir tarafından eksiltiyoruz?[5]

(Şu kesin) ki; Allah yasa koyar, O'nun yasasını kimse bozamaz. Üstelik O hesabını pek çabuk görür.

42 Doğrusu onlardan öncekiler de zaafı ustaca gizlenmiş düzenler kurmuşlardı; fakat bütünüyle kusursuz düzen kurarak (diğer düzenleri boşa çıkarmak)[6] sadece Allah'a has idi; (zira) O her bir canın ne kazandığını bilir. Ama istikbalin kime ait olduğunu, (bir gün) gelecek kâfirler de bilecekler.

---

1 Tam tersiyle mânalandıran da olmuştur: "İçerisinden ırmaklar çağıldayan (has bahçeler), sorumluluk bilinci taşıyanlara söz verilen cennete benzer" (Ferrâ; Sibeveyh'ten naklen Zeccâc). Bu nakli yapan Zeccâc'ın tercihi yukarıdaki anlamdır. Gerekçesi ise şöyledir: "Allah bize gö-

rüp tanımadığımız cenneti, görüp tanıdığımız dünya ile tarif ediyor" (*Ma'ani'l-Kur'an*). Zeccâc'ın bu yaklaşımı, bu âyetin en doğru yorumudur. Çünkü, âyetin izlediği yöntem bilinmeyeni bilinenle tasvir yöntemidir. Fakat Bakara 2:25'te cennetliklerin dilinden yapılan kıyaslama bunun tam aksi bir seyir takip eder. Çünkü orada kıyası yapan özne, cennet sakinlerinden biridir (Krş: 32:17, not). Cennet, mutlaka tabanından ırmaklar çağlayandır. Zira su bahçenin sebebidir. Suyun bahçeye nisbeti, sebebin müsebbebe nisbetidir. Toprak, temiz olmak şartıyla suya ancak niyabet edebilir. Tıpkı abdest yerine teyemmümde olduğu gibi.

2 Kur'an bir beşer dili olan Arapça'ya ve bir beşer olan Hz. Peygamber'e isnat edildiği her yerde inzal formunu kullanır (Bkz: 12:2, not). Arapça indirildiğinin vurgulanması, esasen anlaşılabilirliğine yapılan vurgudur. Bu hem dil açısından, hem delalet açısından böyledir. Zira 'Arab ismi bu kavme "açık ve anlaşılır" bir lisan konuştuğu için verilmiştir (*Mekâyîs*). Delalet açısından böyledir. Zira aşkın mânalar içkin kelimelerin kalbine inzal olmuştur. Kendini lafızda ifşa eden mâna kelamın ruhu, o ruhun içinde meskun olduğu lafız ise kelamın bedeni mesabesindedir. Bu ikisinin birbirinden ayrılması kelamın hayattan çekilmesi sonucunu doğurur ki, buna "kelamın ölümü" de diyebiliriz.

3 Veya *kitab*'ı "vahiy" olarak alan Mukatil'e istinaden: "Her vahyin bir vâdesi vardır"; yahut: "Her ecelin bir yazılımı vardır". *Ecel*, "süre, dönem" anlamına gelir. Bu ibare iki şekilde anlaşılabilir. Birincisi: Hz. Peygamber'e yönelmesi mukadder olan "Önceki peygamberlere verilen mucize türleri neden sana verilmedi" sorusuna cevap olarak. İkincisi: "Diğer ilâhî mesajlar varken niçin yeni bir mesaja ihtiyaç duyuldu?" sorusuna cevap olarak (Zemahşerî ve Râzî). Birincisi âyetin iç bağlamıyla uyumlu, ikincisi ise bir sonraki âyetle uyumludur. Zemahşerî bu ibareyi aynen şöyle açıklamıştır: "Şeriatların maslahatları vardır. Şartların ve zamanın farklılığına bağlı olarak farklılaşır. Her zamana uygun bir hüküm vardır. Kullar üzerine, onların iyiliği için ne gerekliyse o yazılır". Ayrıca buradaki "kitabı", bize kadar ulaşan ilk orijinal tefsirin sahibi Mukatil de "vahiy" olarak yorumlar.

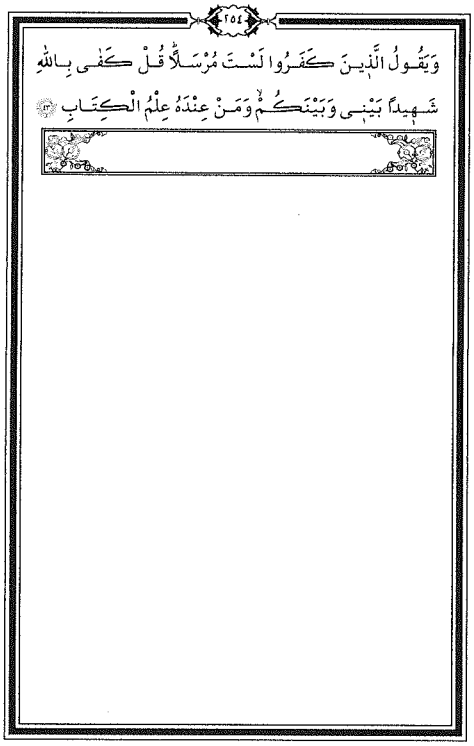
4 Yukarıya bağlı olarak bu ibaredeki "yok ediler" ve "bırakılıp sağlamlaştırılan" ile, ilâhî mesajların insanlığın akli ve sosyal gelişimine paralel olarak sürekli yenilenmesi kastedilmiş olabilir (Zemahşerî). Katade bu âyeti, yine şeriatların yenilenmesiyle ilgili olan 2:106 ile açıklamıştır. Klasik tefsir bu ibarenin konusu üzerinde ihtilaf etmiştir. *Silinen* ya da *bırakılan*, insanların "yazılan amelleri" ya da "o amellere mesnet olan yazgıları" veya "ecelleri" olabileceği gibi; "Mekkelilerin küfürleri" ya da "yeryüzündeki varlıklar" da olabilir (Taberî; Zemahşerî; Râzî). Tabi bu ifadenin "Kur'an vahyi" ile ilgili olduğunu düşünenler arasından, kendi nesh teorilerine göre yorumlayanlar da çıkmıştır. İbarenin delaleti tek bir mânaya indirgenemezse de, tercümedeki tercihimiz bağlama en uygun olandır.

5 Bu eksiltmeyi, aktüel olarak yorumlayıp ilk İslâm toplumunun toprak kazanımlarına atfedenler olmuştur (İbn Abbas ve Dahhak). Âyetin indiği dönem göz önüne alındığında bu yorum uzaktır. Belki bu açıdan müşriklerin hayat alanının git gide daraldığını ifade edebilir. Mücâhid bu ibarenin "insanların ölümü" anlamına geldiği yorumunu yapmıştır (Taberî). Benzer bir ifadeyle Enbiya 44'te de dile getirilen bu eksiltme, başta insan olmak üzere yeryüzünü ayrıcalıklı kılan tüm değerlere teşmil edilebilir. Kanaatimizce Kur'an'da iki yerde geçen bu ifade, bu sûrenin 3. âyetinde (Krş: 15:19; 50:7) geçen *medde'l-'ard* (O yeryüzünü uzatıp yaydı) ibaresinin mukabilidir: uzatmak-kısaltmak (Bkz: 13:3, not 6 ve 21:44, not). Ne muhteşem bir tevafuktur: İnsanın arşı ruhudur, arzı bedeni ve hassaten beyni. Beyin tıpkı yeryüzü gibi engebelidir. Eğer düz olsaydı, mevcut zekaya sahip olabilmek için başının şu andakinden beş kat daha büyük olması gerekirdi. Allahu ekber!

6 *el-Mekru*'daki belirlilik çeviriye böyle yansımıştır.

43 İnkarda ısrar edenler, (yine) "Sen Allah tarafından gönderilmiş değilsin"[1] diyecekler.

Sen (de) de ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter; bir de ilâhî mesajın bilgisini iyice sindirmiş kimseler."

1 Mekke egemenlerinin bu itirazı, peygamberlik kurumunu kökten inkârdan çok Hz. Peygamber'in peygamberliğini inkâra yönelik gibidir.

14. İBRAHİM SÛRESİ

Sûre adını, 35-41. âyetlerinde geçen Hz. İbrahim'in ailesini Allah'a emanet ediş kıssasından alır. Kur'an'da bir çok yerde Hz. İbrahim anlatılmasına rağmen bu sûreye bu adın verilmesi anlamlıdır.

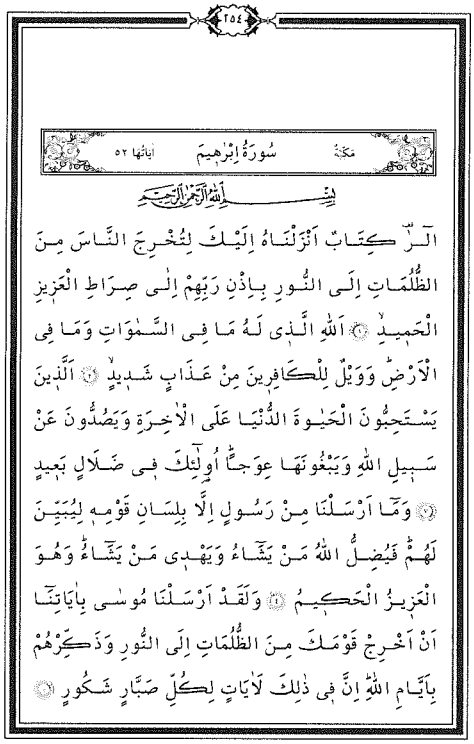
Mekke'de inmiştir. 28 ve 29. âyetlerinin Medine'de indiği görüşü sadece iniş sebebi rivayetlerine dayandığı için isabetsizdir (Krş: 6. sûrenin girişi). Sûrede konu ve üslûp bütünlüğü vardır. Cabir b. Zeyd tertibinde Şura-Enbiya, diğer ilk tertiplerde Nûh-Enbiya arasına yerleştirilir. Bütün bu veriler ışığında sûrenin zamanını, peygamber kıssalarının yer aldığı boykot dönemi sonrası olarak tesbit edebiliriz. Tıpkı aynı döneme ait Sâd, A'râf, İsrâ, Enbiya gibi, kıssalarda ilk sırayı Yahudi ve Yahudileşme sorununa verir.

Surenin ana teması Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyettir. Teslimiyetin zımni bir şükür olduğu, daha girişte şu vurucu âyetle ifade edilir: "Eğer şükrederseniz size olan nimetimi artırırım, yok eğer nankörlük ederseniz iyi bilin ki mahrumiyetim pek şiddetli olacaktır" (7). İbrahim ailesi üzerinden dile gelen bu hakikat, insanın Allah huzurundaki esas duruşudur. Bu çerçevede insanın mazisi, hâli ve istikbali ele alınarak tarihi örnekler şimdi ve buradaya taşınır, bu örneklerin hatırlatıldığı muhataplara ebedi istikbal için tedbir üretmeleri öğütlenir.

Sure, Kur'an'ın bütününde görülen geçmiş-gelecek, dünya-âhiret, iman-amel, gösterge-hakikat, afak-enfüs arasında bağ kuran bir akıl inşa etmeyi amaçlar. Bu amacı en güzel veren âyetler toprak-kök, kök-meyve bağlarını iyi/güzel kötü/çirkin örneğinde ortaya koyan 24-27. âyetlerdir. Bu Kur'an'ın en dikkat çekici pasajlarından biridir. Güzel söz kökü toprakta sabit dalları duaya duran eller gibi semaya yükselmiş güzel ağaca, çirkin söz de kökü yerinden sökülüp yerini yurdunu kaybettiği için cüruf hâline gelmiş, kuruyup çürümüş ağaca benzetilmiştir. Bu benzetmeler üzerinden sözün gücüne dikkat çekilmektedir. Ancak sözün güçlü olabilmesi için, onun hakikatin toprağında neş'et etmesi gerekir. Hakikatten kopan söz, toprağından kopan ağaç gibi çürür.

Surenin son konusu, hakikatten neşet eden hak söze sırtını dönenleri bekleyen feci akıbettir (42-50). Bu akıbetten kurtulmanın tek yolu aktif bir akletme yeteneğine sahip olmaktır (51-52).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Râ*![1]

BU, insanlığı, Rablerinin arzusuyla karanlıklardan aydınlığa; tüm övgülerin muhatabı olan, O her işinde mükemmel olanın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir vahiydir.[2] **2** O Allah ki, göklerde ve yerde olan her şey kendisine aittir. (Kendilerini bekleyen) şiddetli cezadan dolayı vay o kâfirlerin hâline! **3** Onlar ki, sevgilerini dünya hayatına hasrederek onu âhirete tercih ederler; başkalarını da Allah yolundan çevirirler; dahası o (yolu) çapraşık ve dolambaçlı göstermeye çabalarlar: İşte onlar derin bir sapıklığa gömülmüşlerdir.[3]

4 BİZ her peygamberi yalnızca kendi kavminin diliyle gönderdik ki, mesajı onlara açık ve net olarak iletsin.[4] Bundan sonradır ki Allah isteyenin sapmasını dileyecek, isteyeni ise doğru yola yöneltecektir:[5] Zira her işinde müemmel olan, hükmünde tam isabet kaydeden O'dur.

5 Nitekim, Musa'yı da âyetlerimizle "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın (imtihan ve yardım) günlerini hatırlat" diye göndermiştik.[6] Çünkü bunda sonuna kadar sabredecek ve şükrünü eda etmek için var gücünü harcayan herkes için dersler vardır.[7]

---

1 İniş sürecinde ilk geçtiği 68:1'in notuna bkz.

2 Vahyin akla nisbeti, ışığın göze nisbeti gibidir. Işıksız kalan göz de, vahiysiz kalan akıl da kördür. Vahyin maksadı akılları bilinçaltının karanlığından bilinç semasının aydınlığına çıkarmaktır. Bilinç semasının güneşi ise vahiydir. Bu âyet cahiliye aklını "karanlık" olarak isimlendirmektedir. Bu yüzden vahyin hedeflerini, onun "karanlık" olarak nitelediği cahiliyye insanının bilgi ve birikimiyle sınırlamak, Kur'an'la çelişen bir yaklaşımdır.

3 Krş: 7:45, 86; 11:19. Allah'ın dosdoğru yolunu eğri büğrü, çapraşık ve dolambaçlı göstermenin her türünü kapsar. Bunun bir türü cepheden saldırı yöntemiyle dini hayattan dışlama amacıyla yapılır, bir başka türü de sûret-i haktan görünerek sahte kutsallık icadı yoluyla yapılır.

4 Peygamberlerle gönderilen mesajın gönderildikleri toplumların diliyle olmasının gerekçesi dikkat çekicidir: "..mesajı onlara açık ve net olarak iletsin". Burada vahyin beşer diliyle indirilmesinin maksadı verilmektedir. O maksat açık ve net olarak anlaşılmaktır. Zira vahyin indiriliş amacı, ancak anlaşılmasıyla gerçekleşir.

5 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 10:25; 13:27; 24:21, notlar.

6 Hatırlamak genellikle geçmişte kalıp unutulmuş şeyler için kullanılır. Âyetin son cümlesi

de hatırlatma gerekçesi olarak "ders almayı" gösterdiğine göre, hatırlatılması istenen şeyler geçmişe ilişkin olmalıdır. Âyetin bağlamı da bunu desteklemektedir. Bunlar, hem İsrâiloğullarının özel tarihinde hem de onların bilgisi dahilinde olan bölge insanının genel tarihinde yer alan inişler ve çıkışlar, alçalışlar ve yükselişler, yenilgiler ve zaferler olmalıdır. Bununla birlikte âyetin kastettiği "Allah'ın günleri"nin, kıyamet ve sonrasındaki hesap günü olarak anlaşılması da mümkündür. Son tahlilde âyet Allah'ın zamana müdahil oluşunu, Allah'tan bağımsız bir gelecek tasarımının mümkün olamayacağı ebedi gerçeğini haber vermektedir.

7 *Şekûr* kalıbına verdiğimiz bu mananın gerekçesi ve referansı için bkz: 64:17, not 12.

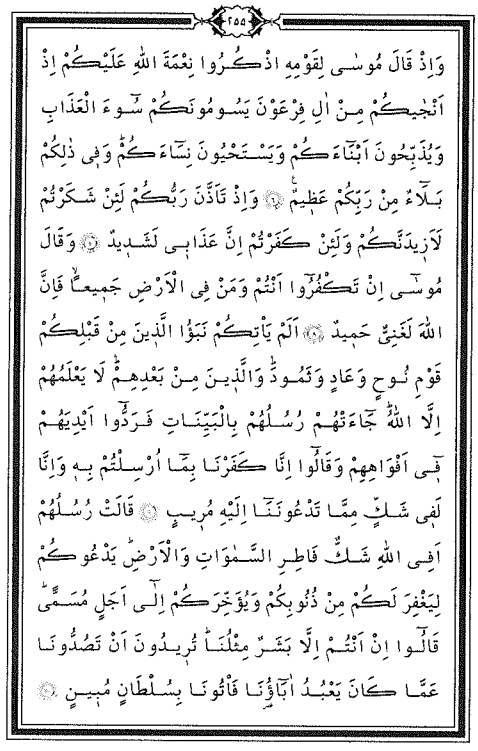
6 İşte o zamanlar Musa kavmine demişti ki: "Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın; hani O sizi Firavun yönetiminin elinden kurtarmıştı? O size işkencenin en bayağısını reva görüyor, oğullarınızı öldürtüp kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı.[1] Bu yaşananlar, içerisinde Rabbinizden size gelen ağır bir sınavı barındırıyordu. **7** Hani Rabbiniz size şunu duyurmuştu: "Eğer şükrederseniz size (olan nimetimi) artırırım, yok eğer nankörlük ederseniz iyi bilin ki mahrumiyetim[2] pek şiddetli olacaktır."[3]

8 Ve Musa dedi ki: "Siz ve yeryüzünde bulunan herkes topyekun nankörlük etseniz bile, şunu unutmayın ki Allah övgülerin tümü kendine mahsus olup kendi kendisine yeten yegâne zâttır.

9 SİZDEN öncekilerin haberi size gelmedi mi? Nûh, 'Âd ve Semud kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin (uğradıkları felaketin gerçek mahiyetini) Allah'tan başka kimse bilmez.

Elçileri onlara hakikatin apaçık delilleriyle gelmiş, onlar ise nimeti teperek (sözlerini) ağızlarına tıkmışlar[4] ve "Şunu aklınıza koyun ki biz sizinle gönderilenleri reddediyoruz; zira biz, davet ettiğiniz şeye dair şüphe içindeyiz" demişlerdi; müteredditbir hâlde...[5]

10 Elçileri onlara "Gökleri ve yeri var

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ
أَنجَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ
وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم
بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ۞ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ
لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۞ وَقَالَ
مُوسَىٰ إِن تَكْفُرُوا أَنتُمْ وَمَن فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ
اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ۞ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ
قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَالَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ ۚ لَا يَعْلَمُهُمْ
إِلَّا اللَّهُ ۚ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ
فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ وَإِنَّا
لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ۞ قَالَتْ رُسُلُهُمْ
أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يَدْعُوكُمْ
لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ
قَالُوا إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا
عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ۞

eden Allah hakkında kuşku ha?" dediler; "O sizi günahlarınızdan arındırıp bağışlamaya ve sizin (çöküşünüzü) belirli bir süreye kadar geciktirmeye çağırıyor!"

Onlar şöyle cevapladılar: "Siz de bizim gibi ölümlü bir insandan başkası değilsiniz. Siz bizi babalarımızın öteden beri tapa geldiği şeylerden vazgeçirmek istiyorsunuz. Madem öyle, bize apaçık bir belge[6] getirsenize!"

---

1 Oğullar ve kadınlara dair bir açıklama için bkz: 7:127, not.

2 *Azâb*'ın kök manası olan "mahrumiyet" için ilk kullanıldığı 68:33 ve 2. notuna bkz.

3 Nimetin şükrünü eda için kadrini idrak gerekir. Bir nimetin kadrini lâyıkıyla idrak de o nimeti vereni bilmekle olur. Her nimetin şükrü kendi cinsindendir. Ve şükür insanın neye daha çok değer verdiğinin göstergesidir. Zira neye çok şükrediyorsanız onun artmasını istiyorsunuz, neye değer veriyorsanız ona çok şükrediyorsunuz demektir.

4 Ya da lafzen: "ellerini ağızlarına koyarak". *Yed* mecazen "nimet" manasına gelir (Zemahşerî). Buna göre vahiy Allah'ın nimetlerinin kaynağıdır. Onlar başta vahiy olmak üze-

re peygamberlerinin uyarı ve nasihatlerini ağızlarına tıkmakla nimeti geri tepmişlerdir. Tercih ettiğimiz anlam, ibarenin bu deyimsel karşılığıdır. İbare, zamirlerin merciine bağlı olarak çok farklı şekillerde anlaşılabilir. Nitekim Râzî bu ibareyi tam 10 farklı şekilde okumuştur.

5 *Murib* için bkz: 9:110, not. *Şekk* ile farklılığı için bkz: 34:54, not. Burada soru şudur: *murib*, neden niteleyeni olduğu *şekk*'in hemen ardından değil de, inkârcıların ağzından nakledilen sözün sonunda gelmiştir? Kelimeyi inkârcıların cümlesine dahil ederek "biz tereddütlü bir kuşku içindeyiz" şeklinde anlamak, çelişkilerini ele veren bir itiraf olacağı için isabetli değildir. Böyle yaptığımız takdirde, birlikte bir sıfat tamlaması oluşturduğu *şekk*'ten ayrılıp âyetin sonuna iliştirilmesinin anlama yaptığı katkı zayi olmaktadır. Çevirimiz, onların inkârlarını dile getirirken içlerinde sakladıkları tereddütlü hâlin, vahyin kaynağı tarafından ifşa edildiği sonucuna ulaştırmayı amaçlar.

6 *Sultan*, kök mana olarak hem "kesin delil, belge, gerekçe" hem de "şiddet, güç, kuvvet, keskinlik" manasına gelir (Lisân). Buna göre "gücü meşrulaştıran, gücü karşısında baş eğdiren delil" anlamı çıkmaktadır. Çevirimizin gerekçesi budur (Farklı bir vurgu için bkz: 17:65, not).

11 Peygamberleri onlara şöyle cevap verdi: "Evet, biz de yalnızca sizin gibi ölümlü birer insanız, ama Allah kullarından dilediği kimseyi de onurlandırır; üstelik Allah'ın izni olmaksızın size (bu konuda mucizevi) güçte bir belge sunmak da bizim üstümüze vazife değildir.[1] Ne ki yürekten inananlar yalnızca Allah'a güvenip dayanmalıdırlar. 12 Hem bize yollarımızı bulmada rehberlik ettiği hâlde, Allah'a neden güvenip dayanmayalım ki? Ve elbette sizin bize çektirdiğiniz eza cefaya rağmen direneceğiz: sağlam bir dayanak arayan herkesler de sadece Allah'a güvenip dayansınlar!"

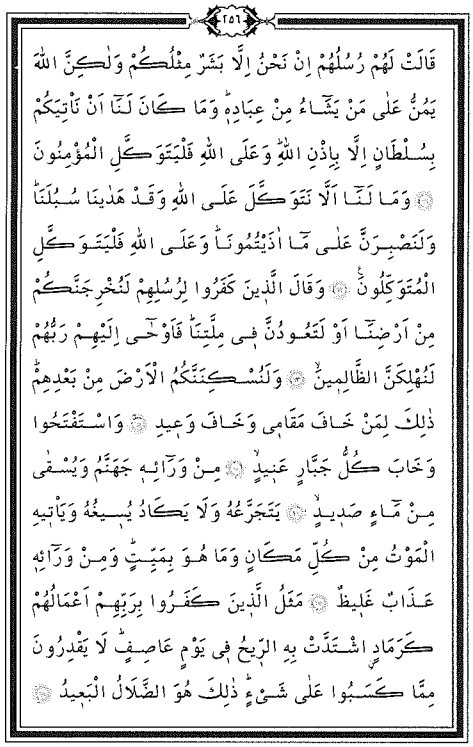
13 Sonunda inkârda direnenler peygamberlerine (iki seçeneğiniz var) dediler: "Ya sizi yurdumuzdan sürüp çıkarırız, veya bizim inanç sistemimize dönersiniz!"[2]

Bunun ardından Rableri kendilerine şöyle vahyetti: "Zalimleri kesinlikle helâk edeceğiz; 14 onların ardından (boşalan) yere sizi yerleştireceğiz."

İşte bu, Benim makamımdan ve tehdidimden korkan kimselere özgüdür.

15 Ve (mü'minler) önlerinin açılmasını niyaz ettiler.

İnatçı zorbaların tümü ise yıkılıp gittiler. 16 Onun da ötesinde cehennem vardır; onlara orada iğrenç[3] bir sıvı sunulacaktır: 17 onu (yutmak için) yutkunacak fakat

bir türlü yutamayacaktır. Derken ölüm her yandan gelip onu kuşatacak, ne ki o ölüm imkanından mahrum olacaktır.[4] Ve onun da ötesinde, çok daha ağır bir azap onları bekleyecektir.

18 Rablerini inkârda direnenlerin yapıp ettikleri (iyi şeyler), fırtınalı bir günde rüzgarın haşince saçıp savurduğu küle benzer; onların eline kazandıklarından hiçbir şey geçmez.[5] Bu işte budur telafisi mümkün olmayan büyük kayıp.[6]

---

1 *Mâ kâne li...* kalıbı için bkz: 12:76, not 10.

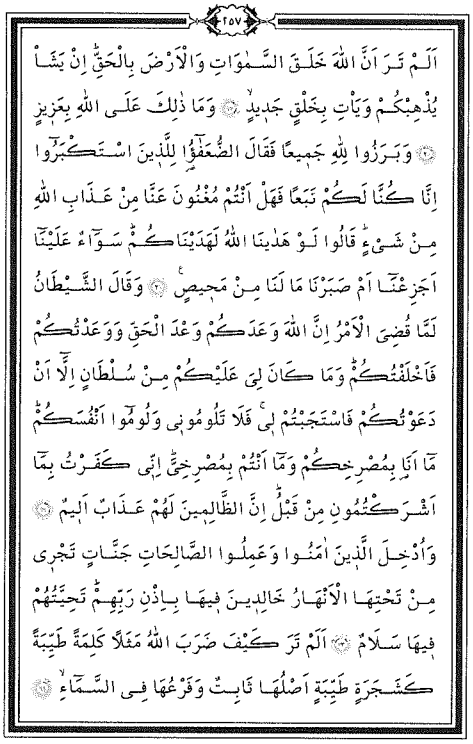
2 İnanca karşı zorbalığın tarihte yaşanmış fakat tarihte kalmamış bir örneği (Krş: 7:88-89).

3 Zımnen: Zira kendileri Allah'ın emanet ettiği pırıl pırıl hayatı iğrenç hâle getirdiler. "Yüz çevirmek ve geri dönmek" manasındaki *sadde* köküne nisbet edilen *sadîd*, "bir yaradan taşan kanla karışık irin" manasına gelir (İbn Fâris). Çevirimiz bu içeriği yansıtmayı amaçlar.

4 Bkz: "Yoo, bugün yok olmak için bir tek ölümü çağırmayın, yok olmak için tüm ölümleri çağırın!" (25:14) Çevirimizin gerekçesi, nefyin haberinin *bâ* ile gelmesidir.

5 Zımnen: Allah'tan yoksun eylem anlam ve amaçtan yoksun eylemdir; tıpkı kül gibi işi bitmiş bir atıktır; savrulmaya açıktır.

6 *Dalal*, "sapma" anlamının yanında "yitme, kaybolma" anlamını da içerir (Lisân ve Tâc).

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ
يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ۝ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ
۝ وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا
إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ
مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا
أَجَزِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ۝ وَقَالَ الشَّيْطَانُ
لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ
فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ
دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ
مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا
أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝
وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ
فِيهَا سَلَامٌ ۝ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً
كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ۝

19 GÖRMEZ misin ki Allah, gökleri ve yeri mutlak hakikate (bir atıf olsun diye) amaçlı ve anlamlı olarak[1] yarattı. (Dolayısıyla) eğer dilerse sizi top yekun ortadan kaldırır, yerinize yepyeni bir varlık türü[2] getirir: **20** bu Allah için erişilmesi güç bir şey de değildir.[3]

21 Derken, (hesap günü) toptan Allah'ın huzuruna çıkmışlardır. Ve altta kalan zayıflar[4] büyüklük taslayanlara diyecekler ki: "Sahiden biz zamanında size uymuştuk; şimdi siz Allah'ın azabından bir şeyi bizden savabilecek durumda mısınız?"

Onlar cevap verecekler: "Eğer Allah bize bir yol gösterirseydi, biz de size kılavuzluk ederdik; inleyip sızlasak da (başımıza gelene) sabretsek de, bizim için hepsi bir: artık bizim sığınacak bir yerimiz yok!"[5]

22 Ve hüküm kesinleşip iş bitince Şeytan dedi ki: "İşte hakikat: Allah size gerçekleşmesi kesin olan bir söz vermişti, ben de size söz vermiştim: fakat size verdiğim sözü tutmadım. Zira benim sizin üzerinizde yaptırım gücüm bulunmamaktaydı. Ne var ki sizi sadece davet ediyordum, siz de benim davetime yumuluyordunuz. Dolayısıyla beni suçlamayın, asıl kendinizi suçlayın! Ne ben sizin imdadınıza yetişecek durumdayım, ne de siz benim imdadıma. İşin gerçeği ben, sizin daha önce beni Allah'a ortak koşma girişimlerinizi de zaten (baştan beri) benimsememiştim![6]

Elbette zalimleri, can yakıcı bir azap beklemektedir.[7]

23 Fakat iman eden ve o imana uygun iş işleyen kimseler, içlerinden ırmaklar çağlayan cennetlere alınacaklar. Onlar orada Rablerinin izniyle ebedi kalacaklar. Onlar orada (birbirlerine şöyle) mukabele edecekler: "Mutluluklar!.."

24 ALLAH'IN güzel bir söze nasıl bir benzetme yaptığını görmez misin? O, kökü (yerde) sabit, dalları göğe uzanan alımlı bir ağaç gibidir;—>

---

1 Lafzen: "hakikatle". *Bi'l-hakk*, Kur'an'da ilâhî eylemi niteleyen olarak geldiği bir çok yerde hem eylemin (burada "yaratma") mükemmelliğini, hem öznenin (Allah) mutlaklığını, hem de nesnenin (gökler ve yer) amaçlılığını ve anlamlılığını ifade eder. Çünkü O, hiçbir şeyi amaçsız yaratmamıştır (3:191). Zıddı *bâtıl*'dır ve *bâtıl* "anlamsızlık ve amaçsızlığa" delalet eder (Bkz: 21:18 ve 52:35). Kelimenin başındaki *bâ* edatı hem "gerekçe", hem "bağlantı ve atıf", hem de "aracılık" ifade eder. Parantez içi açıklamamız, edatın bu muhtevasını çeviriye yansıtmak içindir. Gökleri ve yeri birer âyet olarak niteleyen sayısız âyet, onların Mutlak Varlık'a atıf yapan

birer gösterge oluşlarına dikkat çekmektedir. Göstergenin gösterdiği hakikati görebilmek, ancak varlığa amaçlılık penceresinden bakmakla mümkündür. İşbu nedenle Zemahşerî "hakikatle" ifadesini "hikmetle, doğru bir amaç ve muhteşem bir iş için... O onları amaçsız ve keyfi olarak yaratmadı" şeklinde açıklar.

2 Ya da: "yepyeni bir toplum" (Krş: 35:16-17). *Halk*, "insan nesli, insanlık" manasına geldiği gibi "var etme ve varlık" manasına da gelir. Her iki anlamıyla da bu ilâhî uyarı, tüm insan soyunun bir başka varlıkla takasına yönelik gibi gözükmektedir. Hitabın insan soyunun tümünü kapsadığı, âyetin girişinden anlaşılmaktadır. Ayrıca, aynı tür içerisinden daha küçük ölçekli bir değiş-tokuşun kastedildiği Maide 5:54'te *halk* değil *kavm* kullanılmaktadır (Ayrıca krş: 4:133). İbarenin yapısı, silinen toplumun kökünün kazınmasını değil, üzerinin çizilip onların yerine başkalarının getirilmesini ifade eder. Bu ceza her iki toplumun da eş zamanlı olarak mevcudiyetine mani değildir. Zira fiil *bâ* ile geçişli yapılmıştır (*Furûk*, s. 28).

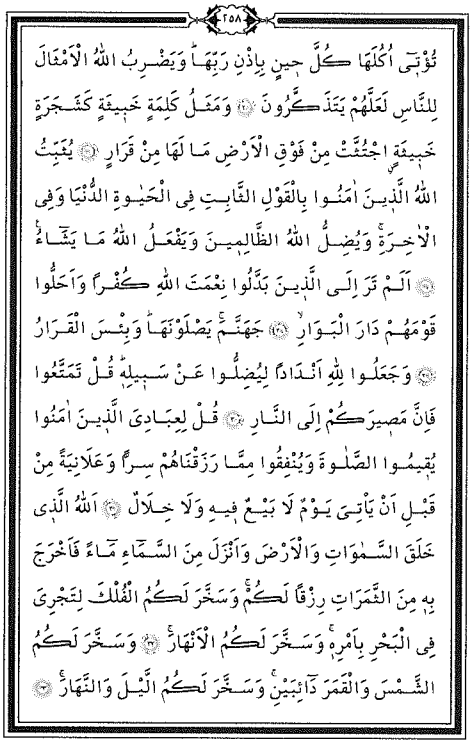
3 Aynı ibarenin benzer bir bağlamda kullanılmasıyla ilgili bkz: 35:16-17.

4 Lafzen: Mustaz'aflar. Kur'an'da sözü edilen üç tip mustaz'af için bkz: 34:31, not. Bu âyettekiler kınanan mustaz'aflardır. Bunların belirgin vasfı ikidir. Birincisi: sırf sorumluluktan kaçmak için haklarından vazgeçerler. İkincisi: kazara ezilmekten kurtulsalar, kendileri de başkalarını ezerler.

5 *Mehîs*: mastar olarak "kurtuluş, kaçış", ism-i mekân olarak "sığınak" manasına gelir.

6 *Kefertu*'ya verdiğimiz "nankörlük" anlamı için bkz: 39:7, not. Yani: Ey şirk koşanlar! Siz böyle yapmakla beni tanrılık makamına çıkardınız, fakat ben sizin bana olan bu teveccühünüzü karşılayamazdım. Doğal olarak beni nankör durumuna düşürdünüz. Vahiy, mü'min muhatabında doğru bir şeytan tasavvuru inşa eder. Bu tasavvurda şeytan insanın ötekisi ve gerçek düşmanıdır. Şeytan varken insanın ille de ötekileştirecek başkaca bir düşman aramasına gerek yoktur. Burada da görüldüğü gibi Şeytan Allah'ın hasmı olamaz. Bu şirktir (Âyet 30). O sadece Allah'a asi olmuş zavallı bir mahluktur. İnsan üzerinde etkin bir gücü yoktur (Krş: 15:42; 17:65). Onun insan üzerindeki tüm tasarrufu, insanın kendisine transfer ettiği irade ile kaimdir. Bir başka ifadeyle; Şeytan'ın insana karşı kullandığı tüm cephaneyi ona yine insan verir. Dolayısıyla, insandan sadır olan kötülüklerin suçlusu aynadaki görüntüler değil, o görüntünün gönüllü seyircisi olmakla kalmayıp Allah'ın verdiği aklı kullanmayan ve iradesini şeytana transfer ederek yerine vehmi koyan insandır. Bu yüzden Râzî insanın arzu ve tutkularını temsil eden *hevâ* için *eş-şeytânu'l-'aslî* (aslî şeytan) der.

7 Bu cümlenin Allah'a atfedilmesi bize daha makul göründü (Krş: Zemahşerî).

تُؤْتِيٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍۭ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ۝ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ
خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ۝ يُثَبِّتُ
ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى
ٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ
۝ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا۟
قَوْمَهُمْ دَارَ ٱلْبَوَارِ ۝ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا ۖ وَبِئْسَ ٱلْقَرَارُ
۝ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِهِۦ ۗ قُلْ تَمَتَّعُوا۟
فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى ٱلنَّارِ ۝ قُل لِّعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
يُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن
قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ ۝ ٱللَّهُ ٱلَّذِى
خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ
بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْفُلْكَ لِتَجْرِىَ
فِى ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْأَنْهَٰرَ ۝ وَسَخَّرَ لَكُمُ
ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ۝

<—25 Rabbinin izniyle o her mevsim ürün verir.

İşte Allah belki öğüt alırlar diye insanlara böyle misaller veriyor.

26 Çirkin bir söz ise, (ekili olduğu) yerden kökten sökülüp çıkarılmış (kendi başına) ayakta duramayan zavallı bir ağaç gibidir...

27 Allah inanıp güvenen kimseleri sabit, sağlam bir sözle hem dünyada hem de âhirette sapasağlam (dimdik ayakta) tutar; ve Allah zalimlerin ayaklarını kaydırır: çünkü Allah dilediğini yapar.[1]

28 GÖRMEZ misin Allah'ın nimetini limitsiz bir nankörlükle takas edenleri? Ve toplumlarını sürükleyenleri tükeniş diyarı olan **29** cehenneme? (Evet) oraya varıp dayanacaklar: Ama orası ne berbat bir ikametgahtır.

30 Allah'a, O'nun yolundan saptırmak için eşdeğer rakip güçler tasavvur ettiler.[2]

De ki: "Geçici arzularla oyalana durun, nasıl olsa varacağınız yer ateş olacaktır!"

31 İmanda sebat gösteren kimselere söyle: hiçbir pazarlığın, hiçbir dostluğun fayda vermediği gün gelip çatmazdan önce hakkını vererek namaz kılsınlar, kendilerine verdiğimiz nimetlerden -gizli ya da açık- harcasınlar.

32 (Unutmayın ki) Allah'tır gökleri ve yeri yaratan; gökten suyu indiren ve onunla size rızık olması için ürünler çıkaran; ve Kendi emriyle denizde yüzen gemileri sizin yararlanmanız için (bir yasaya) tabi kılan;[3] ve nehirleri siz yararlanasınız diye (bir yasaya) bağlayan; **33** yine sizin yararlanmanız için (bir yörüngede) devinip duran güneşi ve ayı (yasalara) tabi kılan; yine sizin için geceyi ve gündüzü (yasalarına) âmâde kılan;—>

---

1 Bu pasaj yalnızca sözün gücüne hasredilmiştir. İlahi kelam olan vahiy, tüm sözleri çıkış noktalarından yola çıkarak ikiye ayırmıştır: Kökü olan ve olmayan; veya bir mesnede sahip olan ve olmayan. Zımnen: Söz etkisini kendisinden değil kaynağından alır. Vahyin insan tekini ve toplumlarını değiştirme ve vicdanları harekete geçirme gücünü nerden aldığını merak ediyorsanız, o kelamın geldiği ilâhî kaynağa bakınız (Ayrıca sûrenin girişine bkz.)

2 *Endaden* kelimesi rakip ve düşman eşe delalet eder (Bkz: 41:9, ilgili notlar). Buradaki sapma, Şeytanın ya da başka soyut-somut varlıkların kötülük ilâhı olarak tasavvur edilmesine bir atıftır (Âyet 22). Doğaldır ki, bu durumda kötülüğün yaratıcısı olarak görülen varlık, zıt bir işlevle de olsa, Allah'a rakip ilan edilmiş demektir. Bu tür bir Şeytan tasavvuru tevhidden ciddi bir sapıştır.

3 Veya *lekum*'deki *lâm* sebep değil de sıla kabul edilirse: "sizin emrinize tabi kılan". *Teshir* için ilk geçtiği Sâd 18'e bkz.

<—34 ve isteyebileceğiniz her türlü şeyden (yararınıza olanları) size veren...

Ve eğer Allah'ın nimetlerini[1] saymaya kalksanız baş edemezsiniz. Şu da bir gerçektir ki, insanoğlu zulme pek yatkın olup nankörlüğünde hayli ısrarcıdır.[2]

35 BİR ZAMAN da İbrahim "Rabbim!" demişti, "Bu beldeyi güvenlikli kıl; ben ve çocuklarımla birlikte hepimizi putlara tapmaktan uzak tut! 36 Rabbim! Çünkü o putlar insanlardan bir çoğunu saptırdılar:[3] Artık kim bana uyarsa işte o bendendir; kim de bana karşı çıkarsa biliyorum ki Sen tarifsiz bir bağışlayıcısın, eşsiz bir merhamet kaynağısın!

37 "Rabbimiz! İşte ben, neslimden olanları ekip-biçmeye elverişsiz bir vadiye, Senin Mukaddes Beytinin yanına yerleştirdim. Ey Rabbimiz, (bunu) kulluklarını yerine getirebilsinler diye (yaptım)![4] Artık insanların gönüllerini onlara meylettir; onları bereketli ürünlerle rızıklandır; umulur ki onlar da (bunun) şükrünü eda ederler!..

38 "Rabbimiz! Şüphesiz ki Sen bizim gizlediklerimizi de açığa vurduklarımızı da bilirsin: Zira yerde ve gökte olan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz!

39 "Her tür övgü ve sena, yaşlılığıma rağmen bana İsmail ve İshak'ı bahşeden Allah'a aittir. Gerçekten de benim Rabbim duaları işitendir: 40 (Öyleyse) ey Rabbim!

﴿٢٥٩﴾

وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوْهُ ۗ وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا
تُحْصُوْهَا ۗ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ ۝ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ
رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَّاجْنُبْنِيْ وَبَنِيَّ اَنْ نَّعْبُدَ
الْاَصْنَامَ ۝ رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ ۚ فَمَنْ
تَبِعَنِيْ فَاِنَّهٗ مِنِّيْ ۚ وَمَنْ عَصَانِيْ فَاِنَّكَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝ رَبَّنَآ
اِنِّيْٓ اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِيْ بِوَادٍ غَيْرِ ذِيْ زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ
الْمُحَرَّمِ ۙ رَبَّنَا لِيُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ
تَهْوِيْٓ اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِّنَ الثَّمَرٰتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُوْنَ ۝
رَبَّنَآ اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِيْ وَمَا نُعْلِنُ ۗ وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ
مِنْ شَيْءٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَآءِ ۝ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ
وَهَبَ لِيْ عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ ۗ اِنَّ رَبِّيْ لَسَمِيْعُ
الدُّعَآءِ ۝ رَبِّ اجْعَلْنِيْ مُقِيْمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِيْ ۖ رَبَّنَا
وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ۝ رَبَّنَا اغْفِرْ لِيْ وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ يَوْمَ
يَقُوْمُ الْحِسَابُ ۝ وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ
الظّٰلِمُوْنَ ۗ اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيْهِ الْاَبْصَارُ ۝

Beni ve neslimden gelenleri ibadet ve kulluğun hakkını verenlerden kıl; ve duamı kabul buyur ey Rabbimiz!

41 "Rabbimiz! Beni, ebeveynimi ve tüm inananları hesapların verileceği gün affet!"

42 SEN, zalimlerin yaptıklarından Allah'ı habersiz sanmayasın. Ne var ki O onları, sadece gözlerin yuvalarından fırlayıp bir noktada donakaldığı[5] bir güne ertelemektedir.—>

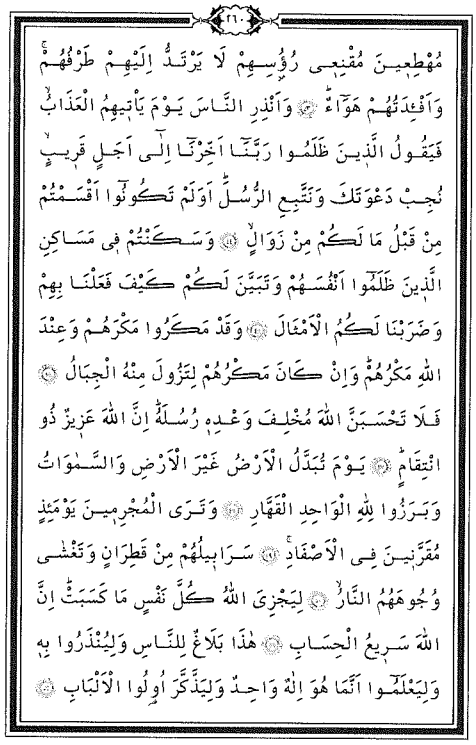
1 Lafzen: "nimetini". Kuraldır: Mastar muzaf olursa tekiline çoğul manası verilebilir.

2 Bu âyetler "Açlık evrensel ihtiyaç sınırsızdır" diyen kapitalizmin aksine, "rızık evrensel nimet sınırsızdır" der.

3 Zımnen: Tevhid yoksa hidayet yok, hidayet yoksa hiçbir şey yok.

4 *Lâm*, o vadide iskanın gerekçesini ifade eder. O ıssız vadiye bırakılan iki kişiden biri emzikli genç bir anne olan hicretin gelini Hacer, diğeri de süt bebesi İsmail idi. Her şeyi şu küçük diyalog açıklıyor: Hacer sordu: "Bizi kime emanet ediyorsun?" İbrahim cevapladı: "Allah'a!" Hacer dedi: "Öyleyse sorun yok: O bize yeter!"

5 *Teşhasu*: "(Göz) dikilir". Korku, kaygı ve dehşetten gözlerin fırlayacakmış gibi olup bakışların sabitlenmesi (Zemahşerî).

مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ
وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾ وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ
فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ
نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم
مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ
الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ
وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِندَ
اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾
فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو
انتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ
وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ
مُّقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ
وُجُوهَهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ إِنَّ
اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هَٰذَا بَلَاغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ
وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

←43 (O gün) onlar arkaya kaykılmış[1] başları, yuvalarına bir türlü dönmeyen fırlamış bakışları ve tamtakır yürekleriyle panik içinde seğirtip dururlar.[2]

44 Bu yüzden, başlarına azabın geleceği gün için insanları uyar. Zalimler (o gün) diyecekler ki: "Rabbimiz! Bize kısa bir süre daha tanı da, senin çağrına katılalım ve elçilere tabi olalım!"

(Onlara denilecek ki): "Ne oldu? Daha önceki (hayatta), sizin için herhangi bir tükenişin olamayacağına yemin edip durmuyor muydunuz? 45 Üstelik siz, kendilerine zulmedenlerin yurdunda yaşıyordunuz; dahası onlara nasıl muamele ettiğimiz size açıklanmıştı; ve size örnekler de göstermiştik.

46 Ama onlar entrikalarını sürdürdüler; isterse onların entrikaları dağları yerinden oynatmayı vaad etsin, yine de entrikaları bütünüyle Allah'a ayandır.

47 İşte bu yüzden, asla Allah'ın elçilerine olan vaadinden cayacağını sanma: Unutma ki Allah, herkese yaptığının acısını tattıran[3] yüceler yücesidir.

48 O gün yer başka bir yere, gökler ise (başka göklere) dönüştürülür;[4] ve her şeye egemen biricik güç olan Allah'ın huzuruna çıkarlar;[5] 49 ve sen günahkarları o gün zincirlerle birbirlerine bağlı olarak görürsün: 50 Onların giysileri katrandandır;[6] suratlarını ise ateş yalazı bürüyecektir.

51 (İşte bu), Allah'ın her bir cana kendi kazandığının karşılığını verdiği içindir; elbette hesabı (böylesine) seri gören sadece Allah'tır.

52 BU, insanlık için bir mesajdır: Artık onunla uyarılsınlar ve bilsinler ki biricik ilâh O'dur: nihayet derin kavrayış sahibi olanlar, bunu hatırdan hiç çıkarmasınlar!

---

1 *Mukni'î ruûs*, bir çok ilk müfessir ve dilciye göre "başları yukarı kaldırmak", bir başka ifadeyle "başların enseye düşmesi"... Bitmişliğin resmi. Nadir kullanımlarda "nadir kelimeye nadir karşılık" kuralı gözetilmiştir. Buradaki "kaykılmış" ve bir sonraki "seğirtmenin" gerekçesi budur.

2 *Muhti'în*'in bakışları değil, "panik içinde seğirtmeyi" ifade ettiği bağlamdan anlaşılmaktadır (Ebu Ubeyde ve Zemahşerî).

3 *İntikam*'ın deyimsel karşılığı, kişinin yaptığını yanına kar koymamaktır (Krş: 39:37, not).

4 Vahiyden başka hiçbir yerde bulamayacağımız bu müthiş malumat iki manaya gelebilir: Ya mevcut yerin ve göğün yerini farklı bir boyutta başka bir 'yer' ve 'gök' alacak; ya da mevcut yer ve gökler başkalaşım geçirecek. *Tebdîl* kelimesinin delaleti birincisini teyit eder (*Tağ-*

yir'den farkı için bkz: 30:30, not).

5 Üstte insan eliyle yapılmış düzenlerin zevali, burada ise insana âmâde kılınmış kozmik sistemin zevali dile geliyor. Âyetin sonundaki esma, aynısının geldiği bir başka âyeti hatıra getiriyor. Allah soracak: "Bugün mutlak iktidar kime aittir?" O'na Ondan başka cevap veren bulunmayacak: "Elbet mutlak otorite olan tek Allah'a!" (40:16).

6 *Katırân, ebhel* adı verilen sabin ardıcı/kara ardıç'tan elde edilen bir tür reçinedir. Bu reçine kaynatıldıktan sonra uyuz develere sürülür, çok yakıcı olmasından dolayı deve bu hastalıktan kurtulurdu. Bazen aşırı kullanıldığında hayvanın dokularına nüfuz ederek o bölgeyi yakıp kavururdu. Koyu renkte ve pis kokulu olup ateşte çok çabuk yanma özelliğine sahiptir (*Keşşaf*). Râzî bu âyeti açıklama sadedinde şunları söyler: "Ruh, ulvi âlemden ve yüceliğin insan idrakini aşan boyutundan parlayıp ışık saçan bir cevherdir. Beden adeta bu ruhun elbisesi gibidir. Ruhun maruz kaldığı bütün acı ve elemlerin nedeni sadece bu bedendir. Bu yüzden bedenin ruha yanaşıp onu yakması söz konusudur. Nitekim şehvet, hırs ve öfke de ruh cevherine beden (arazından) dolayı sirayet etmiştir. Bu beden kesif, katı, bulanık ve karanlık olduğu için ruhun ışığını gizlemiştir. Kokma ve kokuşmanın nedeni de bedendir. Bu yüzden beden katrandan gömleklere benzer." (*Tefsir* XIX, 117).

15. HİCR SÛRESİ

Sure adını 80. âyetinden alır. Hıcr, her ne kadar "kayalık arazi" ya da "kapalı havza" anlamına geliyorsa da, kadim zamanlardan beri kayıtlara geçmiş Semud kavminin yaşadığı yerin adıdır. Semud, debdebeli varlığı ve feci akıbeti bölge halkının ortak hafızasında yer tutmuş bir refah uygarlığıdır. 99 âyettir.

Tüm ilk tertipler Hicr'i Yusuf sûresinin ardına yerleştirir. 10 veya 11. yıla denk gelir. Boykot sonu ve sonrası sûrelerinin tipik özelliği, geçmiş kavimlerin helâk kıssalarıdır. Sûre bunlar üzerinden ders verir.

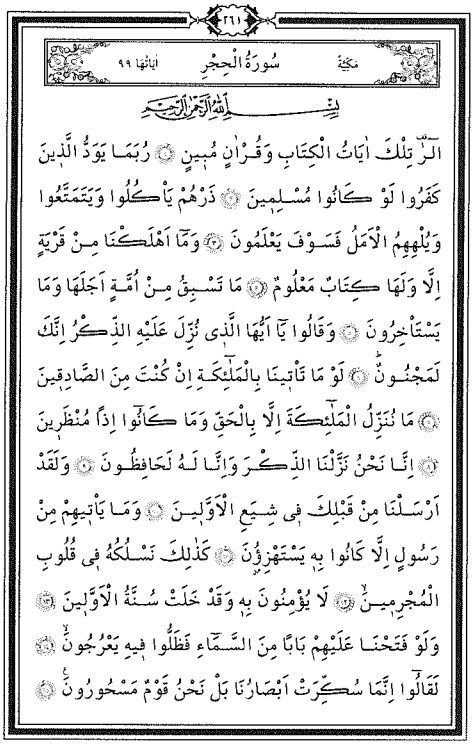
Konusu, dili, üslûbu ve ses yapısı sûrenin Mekkî olduğunun en açık göstergesidir. Buna ilaveten, hemen tüm otoriteler sûrenin tamamının Mekke'de indirildiğinde müttefiktirler (*Besâir*). Bazıları, Fâtiha'ya atıf olarak yorumlanan 87. âyeti Medenî sayar (Zemahşerî ve Râzî). Bunun sebeb-i nüzûl rivayetlerine yer açma dışında makul bir gerekçesi yoktur. Sûre her açıdan bir bütünlük teşkil eder (Krş: 6. sûrenin girişi). Süyûtî'ye göre sûre Hicret öncesi dönemde indirilen sûrelerdendir (*İtkân*).

Ana konusu insandır. Bu nedenledir ki insanın elementer kökenine ilişkin Kur'an'da ender kullanılan terimler bu sûrede yoğunlaşmıştır (26, 28, 33). Sûrede işlenen diğer konular şöyle sıralanabilir: Emsali sûreler gibi meydan okuyan bir üslûpla vahiy, beşeri boyutu sürekli vurgulanan nübüvvet, insanlığın kolektif bilincini oluşturan tarih, insanın ebedi istikbali olan âhiret, bir kitab olarak takdim edilen tabiat ve insanın esas duruşu olan tevhid.

Sure hem vahyin kayıtlı tabiatına atıf yapan el-Kitab oluşuna, hem de vahyin sözlü bir hitab olma vasfını dile getiren Kur'an oluşuna dikkat çekerek söze girer. Böyle bir giriş doğal olarak, sûrenin anahtar âyetlerinden biri olan şu ilâhî garantiyle taçlanacaktır: "Biz, elbet Biz indirdik Kur'an'ı ve elbet onu koruyacak olan da Biziz!" (9)

Verdiği helâk olmuş uygarlık örnekleriyle, muhataplarının hafızasını tazeleyen sûrenin ana konularından biri de peygamberlik kurumudur. Bu çerçevede, vahyin şahsiyet inşa edici fonksiyonunun en çarpıcı iki örneği bu sûrede yer alır: "Onlardan birtakım kimselere verdiğimiz dünyalıklara gözlerini çevirme!" ve "Ölüm sana gelinceye dek Rabbine kulluğu sürdür!" (88 ve 99)

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Râ*!

BUNLAR Kitab'ın, yani[1] özünde açık ve (hakikati) açıklayıcı olan ilâhî hitabın âyeteridirler.[2] **2** Gün gelecek, inkârda ısrar edenler (vahyin yol göstericiliğine) teslim olmayı yürekten temenni edecekler.

3 Kendi hâline bırak onları; yesinler, geçici hazlarla avunsunlar, oyalasın onları boş umutlar: nasıl olsa zamanı gelince (gerçeği) öğrenecekler.

4 Zira Biz hiçbir memleketi, (önceden) bilinip anlaşılan ilâhî bir vahye muhatap kılmadıkça helâke sürüklememişizdir.[3] **5** (Kaldı ki) hiçbir uygarlık,[4] kendisi için belirlenen sürenin (artık kaçınılmaz olan) bitimini ne öne alabilir ne de erteleyebilir.

6 Bir de (kalkıp) "Sen ey kendisine uyarıcı mesaj indiğini (iddia eden) kişi, evet sen kesinlikle mecnunsun!" dediler; **7** "Eğer doğru söylüyor idiysen, bize meleklerle gelseydin ya!" (diye de eklediler).

8 Biz, melekleri ancak ve ancak hakikatin gerçekleşmesi için indiririz; eğer (dedikleri olsaydı), o zaman da onlar için asla erteleme olmazdı.[5]

9 Elbette bu uyarıcı mesajı kaynağından indiren Biziz; onu koruyacak olan da kesinlikle yine Biz olacağız, Biz![6]

10 DOĞRUSU (Ey Peygamber), senden önce de geçip gitmiş topluluklara (elçiler) göndermiştik.[7] **11** Kendilerine gelen hiçbir elçi yoktu ki onları alaya almamış olsunlar. **12** Biz (vahyin, etki etmeden) günahkarların yüreklerinden geçip gitmesini işte böyle sağlarız;[8] **13** onlar da öncekilerin nasıl bir model ortaya koydukları sergilendiği hâlde, (yine de) bu (vahye) inanmazlar.[9]

14 Ve eğer onların üzerine gökten bir kapı açmış olsaydık ve onlar da oraya yükselebilselerdi, **15** kesinlikle derlerdi ki: "Al işte, bizim basiretimiz de bağlandı; daha da beteri, (galiba) biz top yekun büyülendik..."[10]

---

1 *Vav*'ın *beyaniyye* özelliğine dayanarak.

2 Kur'an için tercih ettiğimiz bu karşılıkla ilgili bkz: 10:15, not 1. *Mubîn*'in "açık ve açıklayan" olarak çevirisiyle ilgili bkz: 12:1, not. Açık anlamı, "okunmak için açık bekleyen kitap" imasını da içerir. Bu âyet, *el-Kitab* ile vahyin kayıtlı tabiatına atıf yaparken, *Kur'an* ile vahyin insan algısına açık ve hayatın içerisinde üretilmeye müsait sözlü bir hitap oluşuna atıf yapmaktadır. Yani kitap oluşu kaynağına nis-

betle, Kur'an oluşu hedefine nisbetle aldığı isimdir. Vahiy kaynağına nisbetle *el-Kitab*'tır, *el-Kur'an* olma vasfını insana okununca ve insan okuyunca kazanır.

3 Bu anlamı, aynı gerçeği farklı formlarla dile getiren 6:131; 17:15; 20:134; 26:208 ve 28:59. âyetlerle karşılaştırınız. Bu karşılığı, maksadı lafız ve manaya hakem kılarak *kitâbun ma'lûm* ibaresinin doğru anlamına ulaşan Muhammed Esed'e borçluyum.

4 *Ummet*'e verdiğimiz "uygarlık" karşılığı için bkz: 16:36, not 3.

5 Buradaki *el-hakk*'ın açılımı, "hesap günü" (*yevmu'l-hakk*, 78:39) olabileceği gibi, "kesinleşmiş ceza" (Krş: 6:8) da olabilir. Nitekim, bu âyetin son ibaresi olan mâ kânû munzarîn, Firavun ve ordusunun boğularak cezalandırıldığını haber veren bir pasajda da aynen yer almaktadır: "Ne gök ağladı onlara, ne de yer ; ve ne de cezaları ertelendi" (44:29). Bir sonraki âyete bakarak, *el-hakk*'ın "vahiy" olduğunu söylemek de mümkündür. O takdirde anlam 4 ve 5. âyetlerin içeriğiyle örtüşür.

6 Zemahşerî, bu âyetin vahyin parça parça inişine yönelik kuşkuları da nefyettiğini söyler. Bizce *tenzil*'i bu vurguya hasretmek doğru değildir. *Tenzil*, vahyin kaynağına nisbet edildiğinde kullanıldığı formdur (Bkz: 12:2, not). Bu yananlamı "kaynağından" kelimesiyle çeviriye yansıttık. Zaten İbn Abbas vahyin korunmasını vahyin kaynağından hedefine ulaşmasıyla sınırlandırır. Kur'an hedefine ulaştıktan sonra binlerce, onbinlerce, yüzbinlerce şahidin elinde, dilinde, hafızasında ve kalbinde korunarak nesilden nesile aktarılmıştır. Dahası Hz. Osman döneminde çoğaltılan ilk orijinal nüshalardan en az ikisi bugüne kadar gelmiştir. Ceylan derisi üzerine yazılmış olan hareke ve nokta bulunmayan Taşkent nüshası bunlardan biridir. Dünyada Kur'an'ın elde bulunan tüm ilk nüshaları arasındaki farklar, hiçbiri de anlamın çatısını değiştirmeyen hareke, ses ve kıraat farklarından öte gitmez. *Hâfızûn*'un çoğul gelmesi, *innâ* (biz) zamirine ittibaandır. Bu "Biz" zamiri, Allah'ın vahyi koruma görevini yarattıklarının kimilerine tevdi etmesi olarak anlaşılacağı gibi, O'nun insan bilincinde kişileştirilmesinin önüne geçmek için de olabilir. Aynı âyette farklı zamirlerin kullanılmasının sebebi de budur (Msl: 17:8).

7 Tevhid, insanlığın ilk ve saf inancıdır. Tüm batıl inançlar tevhidden birer sapmadır.

8 İnsan psikolojisine dair ilâhî yasa: Kişi alay ettiği hakikatin mahiyetini anlamakta acze düşer. Zımnen: Kendini vahye kapatan kişiye, Allah da vahyi kapatır.

9 Benzer bir ibare için bkz: 26:200.

10 Lafzen: "büyülenmiş bir toplumuz".

16 DOĞRUSU Biz, gökyüzünde yıldız kümeleri[1] var ettik; ve onları (ibret nazarıyla) bakanlar için süsledik. 17 Ve onları (bilir bilmez) atan[2] her tür şeytani güçten koruduk.[3] 18 Fakat kim ki (gayb konusunda) kulak hırsızlığına soyunur, onun peşine ayan açık parlak bir alev takılır.[4]

19 Ve yeryüzünü (engebeli arazi yapısıyla) uzatıp genişlettik;[5] zira orada kalkmaz kımıldamaz dağlar yerleştirdik; üstelik orada her türün dengeli bir biçimde büyüyüp gelişeceği (bir canlı hayat) sağladık. 20 Yine orada hem sizin için, hem de rızık vericisi siz olmadığınız bütün (diğer) varlıklar için geçinme imkanları sağladık.

21 Hiçbir şey yoktur ki, onun kaynağı[6] Bizim katımızda olmamış olsun; fakat Biz her bir şeyi tesbit ve tayin edilmiş bir ölçüye göre indiririz.[7]

22 Yine, aşılayıcı rüzgarları[8] Biz sevk etmişiz; bunun sonucunda gökten suyu indirmiş ve onunla sizi suya kandırmışız; yoksa onun kaynağına hükmeden siz değilsiniz.

23 Ve elbette Biziz hayatı ve ölümü var eden; ve (ölümlü tüm varlıklardan) geriye kalan her şeyin tek gerçek vârisi olan da Biziz.[9]

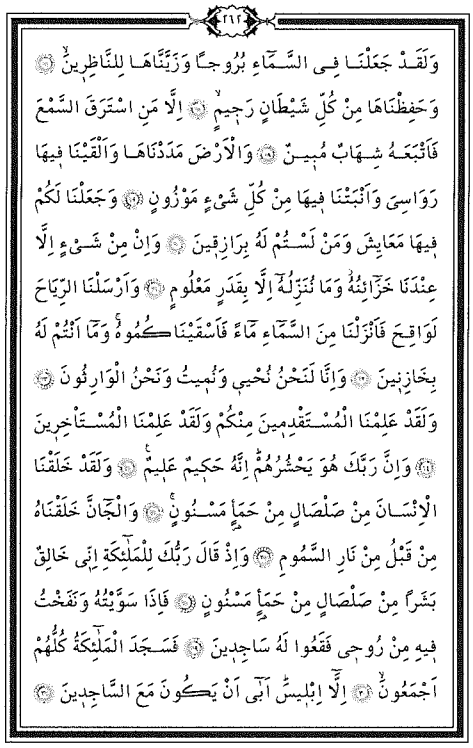
24 Doğrusu Biz, sizin içinizden öne geçmek isteyenleri de, bile isteye geride kalanları da biliriz.[10]

25 Ve gerçekte senin Rabbin var ya; işte O'dur onları bir araya toplayacak olan: Çünkü O her hükmünde hep isabet kaydeder, her şeyi tarifsiz bilir.

26 DOĞRUSU Biz insanı süzme, kurumuş, ses veren bir balçık türünden;[11] özgün bir biçim almaya elverişli, tabiatı değiştirilmiş, koyu ve yoğun çamur nevi bir şeyden yarattık.[12] 27 Görünmez varlıkları ise, (insandan) daha önce, yakıp kavuran (şaşırtıcı bir karışımda) zehir gibi (insanın gözeneklerine) nüfuz eden tarifsiz bir ateşten yarattık.[13]

28 Hani bir zamanlar Rabbin meleklere demişti ki: "Bakın, Ben süzme, kurumuş, ses veren bir balçıktan; özgün bir biçim almaya elverişli, tabiatı değiştirilmiş, koyu ve yoğun bir çamurdan[14] fiziki olarak görünen ölümlü bir varlık[15] yaratacağım! 29 İzleyin; ne zaman ki onu şekillendirir de kendisine ruhumdan üflersem,[16] derhal yere kapanıp onun (hizmetine) âmâde olun!"[17]

30 Bunun üzerine meleklerin tümü hep birlikte yere kapandı; 31 İblis müstesna: o (hizmete) âmâde olup yere kapananlarla birlikte hareket etmekten kaçındı.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ۝
وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ۝ إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ
فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ ۝ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا
رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ ۝ وَجَعَلْنَا لَكُمْ
فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ۝ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا
عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ۝ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ
لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ
بِخَازِنِينَ ۝ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ۝
وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ
۝ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ۝ وَلَقَدْ خَلَقْنَا
الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ۝ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ
مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ۝ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ
بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ۝ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ
فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ۝ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ
أَجْمَعُونَ ۝ إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ۝

1 *Burûc*: Kök anlamı "dikkat çekmek" ya da "sığınak" olan kelime burada "Yıldız kümeleri" ya da "takım yıldızları" manasında kullanılmıştır (*Külliyyât*).

2 *Racîm*, hem fail hem de mef'ul manasına gelir. Burada "asılsız söz söyleyen, bol keseden atan, iftira atan, sıkan" anlamına.

3 "Büyülendik" ile biten 15. âyetle bu âyetler arasındaki ilişki açıktır. Zira yıldızlar öteden beri büyücülerin ve şarlatanların istismarına konu olmuş, gaybî bilgiye ulaştıkları iddiasıyla Allah'tan rol çalmağa yeltenmişlerdir. Vahiy, "sahte bilgiye" ve "bilgi sahtekarlığına" dikkat çekerek sahih bilginin önemini vurguluyor.

4 Adeta bir alev topuna benzeyen göktaşı gibi. Şeytani dürtülerle gaybi bilgi devşirme iddiasına kalkışanlar ve onlara kulak verenlerin akıbeti, bir yürek yangını, derin bir aldanış ve hayal kırıklığıdır. Bizim "ayan açık" diye çevirdiğimiz *mubin*, bu bağlamda gizli hırsızlığa açık ceza anlamını çağrıştırmaktadır. Bu âyetin açılımı niteliğindeki 37:10'a bkz.

5 Parantez içi açıklama, yeryüzünün uzatılmasına dair 13:3'e dayanmaktadır (Bkz: 13:3, not 6.)

6 *Hazâin*, bir şeyin var edilmesi, terkip edilmesi, icat edilip kotarılması ve kullanıma sunulmasını ifade eder (Zemahşerî). Dengeden sonra ölçüye atıf. Zımnen: Eşya Allah'tan bağımsız değildir.

7 Kader, "ölçü"dür; kadere iman Allah'ın hiçbir şeyi ölçüsüz yaratmamış olduğuna imandır.

8 Hem bulutları sürükleyerek yağmurun yağmasında rol üstlenmelerine, hem de bitkilerin döllenmesine hayati katkıda bulunmalarına bir atıf. İbn Abbas bu âyeti daha o zamandan böyle tefsir etmiştir. Yakın zamanlarda yapılan botanik bir keşif olan bitkilerin erkek ve dişi tohumlardan oluştuğu gerçeği için bkz: 13:3.

9 Bu, "Göklerin ve yerin mirası gerçekte Allah'a aittir!" (3:180; 57:10) âyetinde anlamını bulan hakikatle aynıdır. Nihai anlamda kalıcı ve sonsuz gerçekliğin Allah olduğunu ifade eden "(Göklerde ve yerdeki) her varlık fanidir; baki kalacak olan azamet ve ihtişam sahibi Rabbinin zâtıdır." (55:26-27) âyetiyle bağlantılı olarak anlaşılabilir.

10 İnkarda ya da imanda öne geçme ve geride kalma. "Bile isteye geride kalanlar" şeklindeki çevirimiz *muste'hirîn*'in gramatik yapısına dayanır. Klasik tefsire göre bu âyet, "geçip gitmiş (toplulukların hâl ve gidişatını) da biliyoruz, geriden gelecek olanların (hal ve gidişatını) da" veya "önden geçip gidenleri de arkadan gelecek olanları da" şeklinde anlaşılabilir (Taberî; Zemahşerî ve Râzî).

11 İnsanın (*İnsan* için bkz: 76:1) biyolojik ve elementer yaratılış süreciyle ilgili olan bu âyette geçen *salsâl*, "kuru ve ses çıkarmaya elverişli bir şeye vurularak elde edilen ses" anlamına gelir (Râğıb). Akustik kabiliyetinden yola çıkarak çanak, çömlek, küp gibi kurutulmuş çamurdan yapılan nesnelere de ateşte pişirilmeden önceki haliyle *salsâl* adı verilir. Ateşte pişirilme süreci, *ke'l-fahhâr* gibi ilave bir ibareyle ifade edilmiştir (Msl: 55:14). "Ses veren çamur", zımnen "düşünen ve konuşan, yani akıl sahibi olan bir varlık yarattık" anlamına gelir. Üçü bu sûrede (26, 28, 33), biri 55:14'te olmak üzere Kur'an'da dört yerde geçen kelimenin yer aldığı tüm âyetler, karmaşık ve muhteşem bir inşanın eseri olan insanın biyolojik kökeninin basit ve sıradanlığına dikkat çekmektedir. Allah'ın müdahalesiyle, bu değersiz ve yetersiz elementlerden insan gibi bir şaheser yaratılmıştır. Kur'an'ın, insanın yaratılışını toprak ve toprak cinsinden olan değişik maddelerle irtibatlandırmasının bir başka nedeni ise, insanın yeryüzündeki yaşamını ve gelişimini şekilde toprak ve onun üzerindeki organik ve inorganik elementlere bağımlı olarak sürdürmek zorunda oluşunu beyan içindir. Çeviriye "süzme" olarak yansıttığımız karşılık *salsale* sözcüğünün anlamlarından birinin de "suyun geride bıraktığı unsur" olmasından dolayıdır (Râğıb). Bunu, içinde hayat emareleri bulunan mikro organizmaların yer aldığı özlü tortu olarak algılayabiliriz. *Salsal*'in de, hemen ardından gelen

hamein mesnun gibi, çözülmeye, bozulup kendi tabiatından başka bir tabiata geçmeye elverişli bir özelliğe sahip olduğu, "kokuşma" anlamına gelmesinden anlaşılmaktadır (Râğıb). Bu kokuşmayı, mevcut bağlamda "olgunlaşma" ve "kıvamına erme" anlamında almak yerinde olacaktır. Çünkü İbn Abbas *salsal*'i "toprağın en değerli ve en özlü (*el-ceyyid*) birimi" şeklinde anlamıştır (Taberî).

12 Kur'an'da (üçü aynı formla bu sûrede, biri farklı formla 18.86'da) sadece dört yerde kullanılan *hame'*, "kokuşup başkalaşarak hüviyetini değiştiren konsantre kara balçık" anlamına gelmektedir. Beydavi bu başkalaşmayı, "toprak-su karışımının üzerinden uzun süre geçmesi" ile açıklar. *Mesnun*, Sibeveyh gibi kimi dil otoritelerine göre "orijinal bir şekil alma sürecine tabi olan" anlamına gelir ki, *Sünnet*'in anlamlarından biri de budur. *Min hamein mesnun* ibaresi bu bağlamda, insanın Allah tarafından belirlenen ideal sûreti alması için, hem ilk yaratılıştaki biyolojik tekamül sürecine, hem de anne karnındaki embriyolojik sürece bir atıf olarak anlaşılabilir (Krş: 71:14). Zira 23:12-14'te, hem elementer süreç hem de embriyolojik süreç art arda birlikte ele alınır. Buna bakarak, Kur'an'ın iki süreci birbiriyle eşleştirdiğini söyleyebiliriz. "..nevi bir şey" şeklindeki çevirimiz, belirsizlik formunun, "bir tür, bir çeşit" anlamı katan özelliğine dayanır (*İtkân* II, 291).

13 *Cinn* için bkz: 7:179, not 1. Görünmeyen varlıkların kökeni konusunu yarı simgesel bir dille açıklayan bu âyette yer alan *nari's-semum*, değişik yorumlara konu olmuştur. Bizim "yakıp kavurucu" ve "zehir gibi nüfuz edici" şeklindeki çevirimiz, *semûm*'un biri diğerine tercih edilemez olan kök anlamlarına dayanmaktadır. Bu çok özel *nâr*'ın (ateş veya ışın) tabiatına ilişkin bir ayrıntıyı 55:15'te geçen *min mâricin min nâr* ibaresinde bulmaktayız. Parantez içindeki "şaşırtıcı bir karışım" açıklaması, *mâric*'e dayanır (Râğıb). *Nâr*'ın bilinen bir ateş olmadığı, belirsiz gelmesinden anlaşılmaktadır. Bu durumu çeviriye "tarifsiz" sözcüğüyle yansıttık. Burada, yeryüzünün insan yaşamına elverişli olmadan önceki magma dönemindeki fonksiyonuna ilişkin bir işaret var gibidir. Meleklerin yaratıldığı *nûr* ile cinlerin yaratıldığı *nâr* arasında sadece etimolojik ve fonetik bir yakınlık değil, aynı zamanda bir mahiyet yakınlığı olduğu da söylenebilir. Zaten bir cevherden çıkan iki arazı ifade eden ışık ve ateş kelimeleri de, bu yakınlığın niteliğini ele verir. İşin hakikatini Allah bilir.

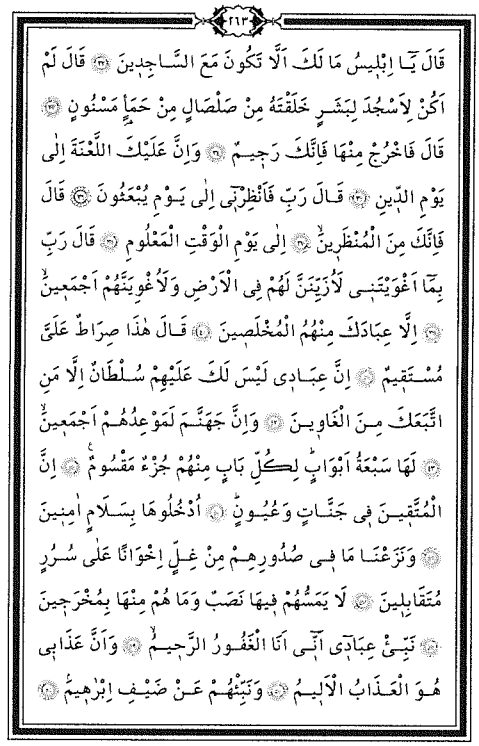
14 Gerekçe için bkz: Âyet 26, notlar.

15 *Beşeran*, "bir şeyin olanca güzellik ve çalımlılığıyla ortaya çıkıp görünür hale gelmesi"ni ifade eder (*Mekâyîs*). İlk bakışta görünen yer olduğu için insan derisine *beşera*, kadınla erkeğin tenlerinin birbirlerine bütünüyle görünür kılındığı için cinsel birlikteliğe *mubaşera* denilmiştir. Bu ve buna benzer âyetlerde "görünmeyen varlıkların" karşıtı olan "görünen varlık" manasında kullanılmıştır. Yani *beşer*, *cânn*'ın mukabili olarak kullanılmıştır. Kur'an'da geçtiği 35 yerin 25'inde peygamberlerin "beşerliğine" dair kullanılır.

16 *Rûh* bir çok âyette, "vahiy" (msl: 16:2; 40:15; 42:52) ya da "vahiy meleği" (msl: 19:17; 70:4 vd.) anlamındaki kullanımdan ayrı olarak mutlak niteliklerin insandaki mukayyet yansımaları manasındadır. Buradaki "ruh üflemeyi", "ona başta *hayat* olmak üzere, kendi özelliklerimden, sıfatlarımdan sınırlı düzeyde verdim" şeklinde anlamak mümkündür. Hayatın tüm unsurlarını taşıyan cevher, *ruh* olarak adlandırılmıştır. Ruh, bedenin herhangi bir yerine izafe edildiği zaman özel bir hüküm ve isim alır. Göze izafe edildiği zaman *basar*, kalbe izafe edildiği zaman *akıl*, bedenin tamamına izafe edildiği zaman *rûh* adını alır. Her merkezde asıl fonksiyonu gören ruhtur. Görme, akletme, işitme ve konuşma yetenekleri, gören, akleden, işiten ve konuşan birer ruhtur. Gerçekte ruh bedeni harekete geçiren, onu akleden, idrak eden, seven, bilen ve yapan herkesin "ben" (*ene*) ile tabir ettiği şeyin ta kendisidir. Ruh insanın yaratılışındaki sırlı halkadır. Ruh Âlemlerin Rabbinin emrine âmâdedir. Ruh ile beşer insan olma seviyesine çıkmış, akıl ve irade sahibi olmuştur. Ve onun hakkında bize bilgi ve-

rilmiştir, fakat bu kesinlikle "az bir bilgi"dir (17:85).

17 *Ka'a*, insanın dizlerini karnına çekip elleri-ni yere dayayarak ve sırtını bir yere yaslamış-çasına oturmasıdır. Kurtubî bunu "selam ve saygı" olarak açıklar (Krş 38:72).

قَالَ يٰٓاِبْلِيسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُونَ مَعَ السّٰجِدِينَ ۝ قَالَ لَمْ
اَكُنْ لِاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ۝
قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيمٌ ۝ وَاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلٰى
يَوْمِ الدِّينِ ۝ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِٓى اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۝ قَالَ
فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ۝ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ۝ قَالَ رَبِّ
بِمَٓا اَغْوَيْتَنِى لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ ۝
اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ۝ قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَىَّ
مُسْتَقِيمٌ ۝ اِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ اِلَّا مَنِ
اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ۝ وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِينَ ۝
لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ ۝ اِنَّ
الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۝ اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ اٰمِنِينَ
۝ وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ
مُتَقَابِلِينَ ۝ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ
۝ نَبِّئْ عِبَادِى اَنِّٓى اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝ وَاَنَّ عَذَابِى
هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيمُ ۝ وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ ۝

32 (Allah) "Ey İblis! Sen neden yere kapananlarla birlikte hareket etmedin?" dedi.

33 (İblis) dedi ki: "Benim, süzme, kurumuş, ses veren bir balçıktan; tabiatı değiştirilmiş, koyu ve yoğun bir çamurdan yarattığın bir beşerin[1] emrine âmâde olmam yakışık almazdı!"[2]

34 (Allah) "Öyleyse çık git bu makamdan!" dedi, "Çünkü sen kendi kendini aşağıladın![3] **35** Ve unutma ki Hesap Günü'ne kadar tüm lânet senin üzerine olacaktır!"

36 (İblis) "Rabbim!" dedi, "Madem öyle, bana tekrar diriliş gününe kadar süre tanı!"

37 (Allah) buyurdu ki: "Peki, sen zaten süre tanınmışlardan birisin; **38** (tabi ki, sadece tarafımdan) bilinen zaman doluncaya ve günü gelinceye kadar!"

39 (İblis) "Rabbim!" dedi, "Beni yoldan dışladığın için ben de yeryüzünde onlara (günahları) süslü püslü göstereceğim ve kesinlikle onların tümünü yoldan çıkaracağım. **40** Bunun tek istisnası, onlar arasındaki imanını saf ve temiz tutma çabasını desteklediğin[4] kulların olacak!"

41 (Allah) buyurdu ki: "(Zaten) bu, kendim için benimsediğim en doğru yol ve yöntemdir;[5] **42** Şu bir gerçek ki, has kullarım üzerinde senin hiçbir inandırıcı gücün olmayacaktır; ne var ki batıl inançlı cahil ve bilinçsizlerden[6] sana uyanlar müstesna! **43** İşte onların tümünün buluşma yeri cehennemdir; **44** oranın yedi kapısı[7] vardır; o kapıların her biri, onlardan (günahına göre) tasnif edilmiş bir kesime tahsis edilecektir.

45 VE FAKAT muttakiler! Onlar has bahçelerde, pınar başlarında... **46** (Çünkü) onlara "Esenlik ve güvenlik içinde oraya girin!" (denilecek).

47 Zira Biz Onları, içlerine işlemiş olan her tür olumsuz duygu ve düşünceden tamamen arındıracağız.[8] Onlar mutluluk tahtları üzerinde, kardeşler olarak karşılıklı oturacaklar. **48** Orada onlar ne bir yorgunluk ve zahmete katlanacaklar, ne de oradan çıkarılacaklar.

49 (Ey Peygamber!) Kullarıma haber ver: Ben, evet Ben tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıyım! **50** Ama unutma ki, en çok elem ve ıstırap veren azap da Benim azabım!

51 ONLARA İbrahim'in konuklarından[9] da haber ver:—>

1 Çevrimizin gerekçesi için bkz: Âyet 26, notlar.

2 Zımnen: Şeytan Allah'ı anlamadı. Allah'ın bak dediği yerden bakmadığı için, gösterdiğini

göremedi. Allah Âdem'e üflenen ruha dikkat çekti, o Âdem'in çamuruna taktı.

3 "Kendi kendini aşağıladın" şeklindeki çevirimiz, racîm'in hem fail hem mef'ul olan çift kutuplu yapısına dayanmaktadır.

4 *Muhlasîn*: Lafzen "saf, temiz, arı duru kılınan", dahası "saf ve samimi bir inançla donanmış olan". *Hâlis*, bir şeyi, "saflığını bozan tüm unsurlardan arındırarak tertemiz kılmak" (*inferadû hâlisîne 'an ğayrihim*) anlamına gelir (Râğıb). Muhataplarının şeytanla ilgili batıl ve sahte inançlarını temizleme amacı taşıyan bu pasaj içerisinde *muhlasîn*'in anlamı, tam da hemen aşağıdaki 42. âyette kullanılan *ğâvîn* (Âyet 42, not) sözcüğünün karşı kutbunda yer almaktadır. *Muhlas* (ya da çoğunluğun tercihiyle *muhlis*), "inanç ve itikadını cehalet ve bilinçsizliğe dayalı tüm batıl ve hurafeden arındıran ve onun bu çabasını Allah'ın desteklediği kişi" anlamındadır.

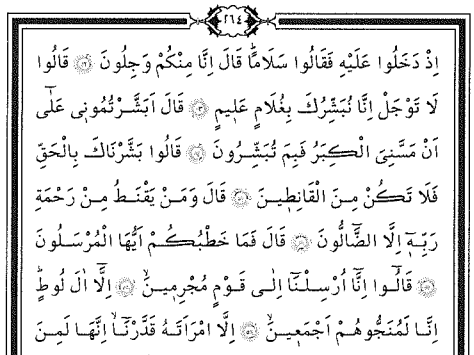
5 Buradaki *'aleyye*, bazıları tarafından *ileyye* (bana ulaşan) ve hatta sıfat olarak *'aliyyun* (yüce) anlamına da alınmıştır (Ferrâ). Bu tür yorumlara, çoğunlukla Allah'ın şanını tenzih kaygısıyla gidildiği bilinmektedir. Kaldı ki, *'ala*'nin Allah'a zamirsiz ya da zamirli izafe edildiği tüm âyetlerde mana tercihimizi teyit eder niteliktedir (Bkz: 6:12, 54; 9:111; 10:103; 16:38; 21:104; 25:16; 30:47).

6 *el-Ğâvîn*, "Bilgisizlikten ya da bilinçsizlikten dolayı batıl inanç sahibi olmak" ya da "inancında boşluk bulunmak" anlamına gelen *el-ğayyu* kökünden türetilmiştir (Râğıb). Şeytan ve görünmeyen kötü güçlerin insan üzerinde gücü olduğu vehmini kökten reddeden bu âyette *ğâvîn*, 40. âyette dile getirilen muhlasîn'in tam karşı kutbunda yer alır. Aynı kelime Şu'ara sûresinin 90-91. âyetinde *muttakîn*'in zıddı olarak kullanılır. Bu bağlamda "sorumsuz" anlamı kazanır. Aslında kendiliğinden insan üzerinde hiçbir güç ve etkinliği olmayan şeytana, kendi aleyhine kullanması için güç aktaran bir kimlik dile getirilmektedir. Bu bağlamda *ğavîn*, *muhlâsîn*'in tam zıddına, kendi iradesinden cin şeytanları gibi görünmez varlıklara ya da kendi hayalinde ürettiği mevhum varlıklara irade transfer eden ve bu şekilde kendi elleriyle zayıflattığı iradesindeki boşluğu cin şeytanlarının ya da hayalinin ürettiği mevhum varlıkların doldurmasına fırsat verenleri tanımlamaktadır. Onlar transfer ettikleri güçle, kendi kendilerini vuran aymazlardır. Sonunda, sapmalarının faturasını şeytana ya da mevhum varlıklara çıkarmak isteyecekler, fakat bu mazeretleri bizzat suçladıkları Şeytan tarafından reddedilecektir (14:22).

7 *Seb'a* rakamı kinaye olarak "birden fazla" ya da "farklı, çeşitli" manasına alınabilir.

8 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 7:43, not.

9 Hz. İbrahim'in çok özel konukları için bkz: 11:69-76; 51:24. (Krş: Eski Ahid, Yaradılış 18.)

اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ۝ قَالُوا
لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ۝ قَالَ اَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى
اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ۝ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ
فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ ۝ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ
رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّالُّونَ ۝ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ
۝ قَالُوا اِنَّآ اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ۝ اِلَّآ اٰلَ لُوطٍ
اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعِينَ ۝ اِلَّا امْرَاَتَهٗ قَدَّرْنَآ اِنَّهَا لَمِنَ
الْغٰبِرِينَ ۝ فَلَمَّا جَآءَ اٰلَ لُوطِ الْمُرْسَلُونَ ۝ قَالَ اِنَّكُمْ
قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ۝ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ
۝ وَاَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ۝ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ
مِنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَامْضُوا
حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ۝ وَقَضَيْنَآ اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُلَآءِ
مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ ۝ وَجَآءَ اَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ
۝ قَالَ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ۝ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَلَا تُخْزُونِ ۝ قَالُوا اَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ۝

<—52 Hani, onun huzuruna girmişler ve "Selam!"[1] demişlerdi. (İbrahim) ise "Doğrusu biz sizden çekiniyoruz" diye mukabele etmişti.

53 "Çekinmenize gerek yok" dediler, "çünkü biz sana bilge bir oğlan çocuğu müjdelemek amacıyla geldik."

54 "Ne! Yaşlılık gelip başıma çökmüşken bana bu müjdeyi veriyorsunuz, öyle mi?" dedi; "Peki neye dayanarak bana müjde veriyorsunuz?"

55 Onlar "Biz seni, gerçekleşmesi kaçınılmaz bir bilgiye dayanarak müjdeliyoruz" deyip eklediler: "Sakın ha, umutsuzluğa düşeyim deme!"[2]

56 (İbrahim) "Yoldan sapanlar dışında Rabbinin rahmetinden kim umut kesebilir ki?" dedi 57 ve ekledi: "Daha başka bir işiniz de var mı ey elçiler?"

58 Dediler ki: "Evet, biz günaha gömülmüş bir toplumun (helâki) için gönderildik; 59 tabii ki Lût'un (iman) ailesi bundan istisna: Şu kesin ki, biz onların tümünü kurtaracağız; 60 onun karısı hariç! Biz (tercihine bakarak) bunu öngördük;[3] çünkü o dökülenlerden biri olmayı seçti."

61 DERKEN, elçiler Lût ailesinin (yanına) gelince 62 o dedi ki; "Bakın, siz tanınmayan garip kimselersiniz!"

63 Dediler ki: "Hayır, aksine biz sana onların kendisi hakkında kuşku içerisinde bocalayıp durdukları şeyi getirdik, 64 ve biz sana tartışılmaz bir gerçekle geldik; zira unutma ki biz sadece doğruyu söyleriz: 65 Şu durumda sen gecenin bir vaktinde aileni yola çıkar, sen de onların arkalarından peşlerine takıl! Sizden hiç kimsenin gözü arkada kalmasın! Emredildiğiniz yere doğru ilerleyin!"

66 Ve ona şu kesin kararımızı bildirdik: "İşte bu güruhun kökü gün ağarırken tamamen kazınmış olacaktır!"

67 Derken, şehir halkı sevinç çığlıkları atarak gelip (kapıya dayandı).

68 (Lût) dedi ki: "Bakın, onlar benim konuklarımdır! Sakın bir rezalet çıkarayım demeyin! 69 Ve Allah'tan korkun; beni de utanç içinde bırakmayın!"

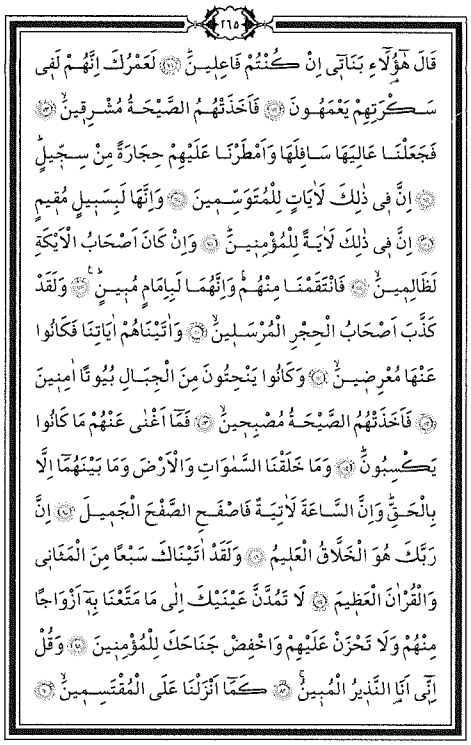
70 Şöyle çıkıştılar: "Yok ya! Biz seni el âlemin işine karışmaman konusunda uyarmamış mıydık?"

---

1 *Selam* , selam veren kimsenin muhatabına verdiği bir barış ve güvenlik garantisidir. Burada, özel konukların verdikleri selam, "size zarar vermek üzere gelmedik" vurgusunu taşır.

2 Umut imanın çocuğudur; çocuğunu öldüren anasını ağlatır.

3 *Kaddernâ* fiili, bir sürecin sonucunun öngörü yoluyla bilinmesi anlamını verir (Krş: *Keşşaf*).

71 (Lût) dedi ki: "İşte kızlarım; tabi ki ille de bu işi yapacaksanız!.."[1]

72 (Melekler) "Hay, sen bin yaşa!"[2] dediler; "Baksana, onlar (şehvet) sarhoşluğuyla (gömüldükleri günah bataklığı) içerisinde debelenip duruyorlar!"

73 Ve şafak ağarırken, onları (dehşetli) sayha[3] kıskıvrak yakalayıverdi; [74] ve oranın altını üstüne getirdik ve o coğrafyanın üzerine (püskürtü hâlinde)[4] akkor balçıktan taşlar[5] yağdırdık.

75 Kuşku yok ki bütün bunlarda, işaretleri okumasını bilen kimselerin alacağı nice ibretler vardır. **76** Yine kuşku yok ki bu (şehir)ler, (hâlâ) varlığı sabit bir yol üzerindedirler.[6]

77 Kuşkusuz bütün bunlarda iman sahiplerinin alacağı nice ibretler vardır.

78 DOĞRUSU (Medyen'deki) Yeşil Vadi'nin halkı da zulme gömülmüş kimselerdi. **79** Bundan dolayı Biz, onlara (da) yaptıklarının acısını tattırdık.[7]

İşte adı geçen bu iki toplumun da, (dünyevi refah açısından) çok önde olduğu ayan açık ortadaydı.[8]

80 DOĞRUSU Hıcr halkı da gönderilen elçileri yalanlamıştı.[9] **81** Zira onlara âyetlerimizi iletmiştik, fakat onlar o (ayetlerden) ısrarla yüz çevirmiştiler.

82 Hesapta onlar dağları oyarak kendilerine güvenli evler inşa ediyorlardı; **83** fakat sabahın ilk ışıklarıyla (dehşetli) sayha onları kıskıvrak yakalayıverdi; **84** ve elde ettiklerinden hiçbir şey onların başından belâyı savamadı.

85 İMDİ Biz, gökleri, yeri ve o ikisi arasındakileri başka değil, sadece mutlak hakikate atıf olsunlar için yarattık. Şu da bir gerçek ki, Son Saat kesinlikle gelecektir: Şu hâlde (onlara) hoşgörüyle karşılık ver:[10] **86** çünkü senin Rabbin var ya: en yüce yaratıcı, her şeyi bilen işte O'dur!

87 DOĞRUSU Biz sana, hem[11] sık tekrarlanan çift kutuplu (Kur'an)dan bir yediliyi,[12] hem de yüce Kur'an'ı verdik: **88** (öyleyse) onlardan kimilerine verdiğimiz geçici lezzetlere iltifat etme![13] Üstelik onlar için üzülme de... Ancak mü'minlere kol kanat ger **89** ve de ki: "Bakın ben, evet ben (ilâhî vahyi) açıklayan uyarıcıyım!"

90 (Vahyi sana Biz indirdik), tıpkı (onu önceden) paramparça edenlere[14] indirdiğimiz gibi.—>

---

1 Bu anlatımın daha ayrıntılı bir versiyonu ve "işte kızlarım"a dair bir not için bkz: 11:78.

2 *Le-amruke* lafzen "ömrüne yemin olsun" demektir. Tercihimiz bağlamla uyumludur. Hz. Lut'a zımnen söylenen şu: Sen iyi niyetlisin, fakat bunun onlara hiçbir yararı yok.

3 "Ses, çığlık" anlamına gelen ve helâk edilen toplumların cezalandırıldığı şeyi ifade eden *sayha*'nın yerine bazı sûrelerde *racfeh* kullanılmıştır (Bkz: 7:78, not). Bu kullanım, bize *sayha*'nın niteliği hakkında da bilgi vermektedir.

4 Parantez içi açıklama, aynı olayın anlatıldığı 11:82'de bu âyetten farklı olarak yer alan *mendûd* nitelemesine dayanmaktadır.

5 Bu taşların niteliğiyle ilgili krş: 11:82, not 2.

6 Güney-kuzey ticaretinde eskiden yüzyıllarca kullanılıp terk edilmiş olan bu yol günümüzde hava fotoğraflarıyla yeniden keşfedilmiştir.

7 Bu iki âyeti müstakil bir paragraf yapma gerekçemiz, bu pasajın içeriğinin Âdem ve İblis, İbrahim ve Lût kıssalarının ardından anlatılan üçüncü kıssa olmasıdır (Krş: Râzî).

8 Bu âyetin tefsirinde klasik dil ve tefsir otoriteleri, *imâm* kelimesinin ilk manaları olan "öne geçen, önder, lider, rehber" yerine, dolaylı olan "yol" (*tarik*) anlamı üzerinde ittifak etmiş görünüyor (Mukatil; Ferrâ ve Zeccâc). Fakat, buradaki *imam*'ın dolaysız ve ilk anlamıyla kullanıldığını söylemek, dil açısından daha ikna edicidir. Şöyle ki: Lût ve Şuayb kavimlerinin kendi zaman ve mekânlarının dünyevi refah açısından "öncü, ileri gelen, gelişmiş" (*imam*) toplumlar olduğu "ayan açık" olarak anlaşılmaktadır. Bunu, Medyenlilerin yemyeşil ve ağaçlık vadilerde oturan bir ticaret toplumu oluşu da doğrulamaktadır (Âyet 78 ve 7:85). A'râf 95. âyet, helâke uğrayan tüm toplumların dünyevi refahın zirvesine çıkıp iyice şımardıktan sonra cezalandırıldığını dile getirir. Aslında bu, yok olan tüm geçmiş uygarlıkların tabi olduğu sosyal bir yasadır (Krş: 17:16). Tercihimiz lafız, mana ve maksadı gözeten bu gerekçelere dayanır. Esasen, bu âyetlerin muhatabı olan Mekke'nin durumu da, helâk olan refah toplumlarını hatırlatıyordu (Bkz: 106. sûrenin girişi).

9 Hıcr "kayalık arazi" ya da "kapalı havza" anlamına gelir. Kadim zamanlardan beri tarihi kayıtlarda yer alan bir mekândır. Semud kavmi burada yaşamış ve helâk olan uygarlıklarını bu havzada kurmuşlardır.

10 *Safh,* dilde "karşılık, öteki taraf, mukabele" anlamına gelir ve ötekinin varlığına hoşgörüyü ifade eder (Bkz. 64:14).

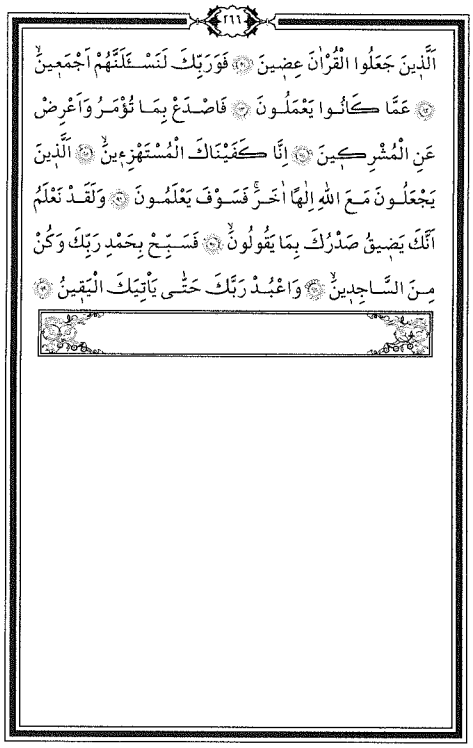
11 Bu tür bağlamlarda başta ve ortada gelen *vav*'ları "hem... hem de..." kalıbıyla çevirdik.

12 *Mesânî,* "katlanarak, dürülerek, kıvrılarak tekrarlanan şey" anlamına gelir ki tam Türkçe'si "kat kat, dürüm dürüm, kıvrım kıvrım, tekrar tekrar" demek olur. Eğer *senâ* köküne nisbet edilirse "müstesna, biricik, ender" anlamına ulaşılır (İbn Abbas'tan Taberî). *İsnâ*'dan bir *mim* ekleme yoluyla elde edilmiş olabilir ki, bu durumda "müstesna bir övgü kaynağı" anlamına gelir. *Mesânî* Zümer 23'te Kur'an'ın bir sıfatı olarak geçer. Bu, anlam olarak Kur'an'ın "tek kat" değil, "kat kat" olduğunu ifade edebileceği gibi, Kur'an'ın çift kutuplu niteliğine bir atıf da olabilir (Elmalılı ve Râzî 39:23'ün tefsirinde). Kur'an'ın çift kutuplu niteliğinden kastımız, tez ve antitez, nefy ve isbat, iyi ve kötü, olumlu ve olumsuzu birlikte veren içeriğidir. İman-küfür, insan-şeytan, dünya-âhiret, hak-batıl, rahmet-gazap, emir-yasak, müjde-uyarı, sevinç-hüzün hep birlikte dile getirilir. Hatta bazı zıt ve karşıt kavramların sayıları bile aynıdır. Sadece birkaç örnek vermek gerekirse, Kur'an'da erkek-kadın 24'er kez, dünya hayati ile âhiret hayatı karşıtları 115'er kez, melek ile şeytan karşıtları 88'er kez, hayat ve ölüm karşıtları 145'er kez, sadaka vermek ve hoşnut/tatmin kalmak 73'er kez, sihir ve fitne 60'ar kez, zekât ve bereket 32'şer kez zihin/akıl ve nur (ışık) 49'ar kez dil ve hutbe 25'er kez, istek/dilek ve korku 8'er kez, zorluk/engel ve sabır 114'er kez, Muhammed ve Şeriat 4'er kez geçer. Bu âyetin öncesindeki pasajlarda, özellikle de Hz. İbrahim'e gelen müjde ve Lût kavmine gelen gazabı işleyen âyetler bunun en tipik örneğidir. Eğer *seb'an*'ı (yedi) "çeşitli, birden çok" anlamına kinaye olarak düşünürsek, *mesânî* ile *seb'an*'ın birbirini takviye eden benzer anlamlara geldiği sonucuna varabiliriz. Hz. Peygamber'in "Kur'an yedi harf üzere indirildi" hadisindeki "yedi", bir çoklarınca bu anlamda anlaşılmıştır. Bu durumda âyet "çift kutuplu haki-

katlerden çeşit çeşit örnekler ve yüce Kur'an'ı verdik" anlamına gelir (Elmalılı). Yorumu konusunda Taberî'nin tam 82 rivayet naklettiği bu ibarenin, namazlarda sık sık tekrarlanan ve yedi âyetten oluşan Fâtiha sûresi olduğu tezi en tutarlı yorumdur. Zaten Allah Rasulü'nün bu âyeti tefsiri de bu yöndedir (Buhari, *Tefsir* 5:222). Fâtiha'nın işlevi, "sık tekrarlanan yedili" anlamıyla uyum içindedir. Çünkü Hz. Peygamber de bu sûreye başka hiçbir sûreye vermediği bir isim vererek onu *Ummu-l Kitâb* (Kitab'ın Anası) olarak adlandırmıştır. Dahası, onsuz namazın namaz olmayacağını ifade ederek, namazın her rekatında Fâtiha'yı okumuştur.

13 Lafzen: "gözlerini dikme!" (Krş: 20:131-132)

14 Parantez içi açıklamamız, bu âyetin 87. âyete zımni bir atıfla bağlantılı olduğu görüşüne dayanmaktadır (Zemahşerî). "Paramparça edenlerden" kasıt kitap ehlidir (6:159 ve 2:85).

الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

<—91 Onlar ki, (şimdi de) Kur'an'ı birbirinden kopuk sözler demeti olarak tasavvur ediyorlar.[1]

92 Evet, Rabbine andolsun ki onların tümünü sorgulayacağız; 93 yapıp ettikleri her şeyden!

94 O hâlde, artık sana emredileni açıkça ortaya koy[2] ve şirk koşmayı tabiat hâline getirenlere aldırma:[3] 95 unutma ki küçümseyip alaya alanlara karşı Biz sana yeteriz. 96 Onlar ki, Allah'la beraber başka bir ilâh (atama yetkisini) kendilerinde buluyorlar. Nasıl olsa günü gelince (yaptıklarının ne demeye geldiğini) öğrenecekler![4]

97 Doğrusu, onların söyledikleri şeylerden dolayı içinin daraldığını Biz de biliyoruz: 98 Öyleyse Rabbinin adını anarak O'nun yüceliğini hamd ile dile getir ve (hep) O'nun huzurunda secde edenlerden biri ol! 99 Nihayet, ölüm gelip seni buluncaya dek Rabbine kulluğu (sürdür)![5]

---

1 *'Idîn*, "koparılıp ayrılmış, birbiriyle irtibatı kalmamış parçalar" anlamına. Vahyin inkârcı muhataplarının Kur'an'da birbiriyle alâkasız bir sürü şey olduğu, onun muhtevasının "sihir, yalan, hikaye, şiir" gibi birbiriyle bağlantısız ve tutarsız şeylerden oluştuğu iftirasına atıf (Mukatil; Ferrâ; Taberî). Allah'ın gör dediği yerden bakmayanlar, vahyin maksadını kavrayamazlar. Ona hidayet rehberi olan bir hayat kitabı değil de giriş-gelişme-sonuç bölümleri olan bir kompozisyon gibi bakanların derin yanılgısına işaret. Özetle Kur'an, hayat ve insan kadar sade, hayat ve insan gibi mucize, hayat ve insan kadar karmaşıktır.

2 Bu emrin Muhammedi davetin bireysel merhaleden kitlesel merhaleye geçmesiyle alâkalı olduğuna dair bir açıklama için bkz: 26:214, not. Bu âyetin mesajı Fussilet 34 ve Nahl 125 ile birlikte anlaşılmalıdır.

3 *İ'râd*, kötülük işleyenin kendisinden değil işlediği kötülükten yüz çevirmek, onu çamura düşmüş altın gibi görüp onu temizleme çabasından vazgeçmemektir (*Tevelli* ile farkı için bkz: 53: 29 ve 23:54, notlar).

4 Allah'a ait mutlak bir özelliği Allah dışında bir başka varlığa yakıştırmak, Allah dışında da tanrılar olduğunu iddia etmekle eş anlamlıdır. Allah'la beraber başka bir tanrı olduğunu iddia eden kimse, "tanrı atama yetkisini" kendisinde görüyor demektir. Hiç kimse âmiri olduğu bir tanrıya kul olduğunu iddia edemez.

5 Krş: 19:31.

16. NAHL SÛRESİ

Sure "balarısı" manasına gelen adını 68. âyetinden alır. Zımnen şunu söyler: Ortalama ömrü birkaç ay olan arının bir yaratılış amacı olsun da, ilâhî bir şaheser olan insanoğlunun bir yaratılış amacı olmasın mı?

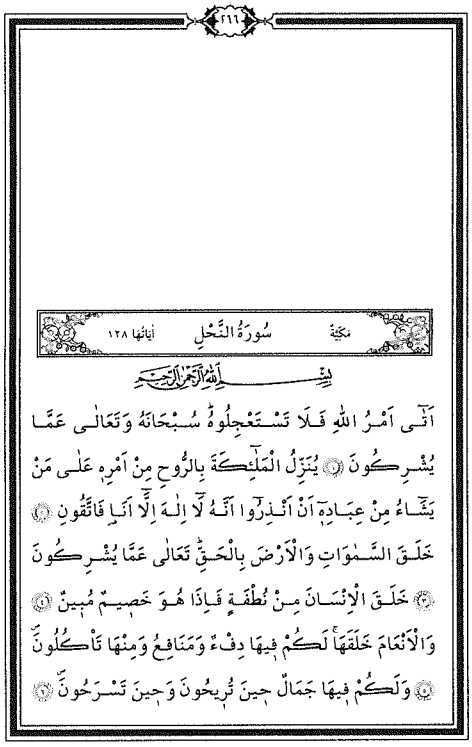
İlk tertipler Kehf-Nûh arasına yerleştirir. Bu, sûrenin Mekke döneminin sonlarına doğru nâzil olduğu anlamına gelir. Enâm'dan sonra indiği kesindir. Zira 118. âyetteki "sana daha önce aktardığımız" ibaresi Enâm 146'ya atıftır. İniş dönemini, Osman b. Maz'un'un imanına vesile olan sûre olduğunu öğrendiğimiz İbn Hanbel rivayeti de teyit eder. Fakat, bizce zayıf olmakla birlikte, bu sahabinin Erkam'ın evinde iman ettiğine dair rivayetler bulunduğu da gözden ırak tutulmamalıdır. *el-Burhan* sahibi 40. âyete kadar Mekkî, gerisinin Medenî olduğunu iddia etmiştir. İbn Abbas'tan son üç âyetinin Medenî olduğu rivayeti de nakledilmiştir. 6. sûrede uyguladığımız kriterler bunu doğrulamaz. Bu, sûrenin konu bütünlüğünden ilk bakışta da anlaşılabilir. Hicretten söz eden 41 ve 110. âyetleri, hicret öncesinde indiğini gösterir. Peygamberliğin 11. yılına yerleştirilebilir.

Sure, muhatabında sorumluluk ahlâkı inşa eder. Baştan sona insanın Allah, insan ve tabiatla olan ilişkisini işler. Sûredeki hitap çok üst perdeden bir hitaptır: "Eğer Allah insanları yaptıkları zulümler yüzünden enseleseydi, yeryüzünde bir tek canlı varlık kalmazdı" (61). Bu hedefi gerçekleştirmek için muhatabının bilincinde doğru bir Allah tasavvuru inşa eder (Msl: 62, 74, 86). İnsanı çevresindeki varlıkların amacını düşünmeye davet eder (12, 13, 14, 65, 67, 69, 79). İnsanın yeryüzündeki fizikî hayatı için gerekli olan tüm donanımın Allah tarafından yaratıldığı vurgulanır. Dahası, mânevî ve ahlâkî donanımdan mahrum bırakılmadığı ima edilir (Msl: 5-16, 48-50, 65-69). Bu donanımın kullanım kılavuzu olarak vahye dikkat çeker (2). Peygamberlik kurumunun amacının insanın Allah'ı ve eşyayı yanlış anlamasını önlemek olduğunu ihsas eder (36). Sahte ve çarpık bir 'kader' inancının ardına saklanarak kişisel sorumluluğu kurnazca inkâra kalkışanların maskesini düşürür (35).

Evrensel doğru, iyi ve güzele ulaşmak için bireysel ve sosyal ahlâkî ilkelere dikkat çeken sûre, doğruları savunmanın her zaman ve zeminde geçerli olan usulünü şöyle ortaya koyar:

"(İnsanları) Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlara karşı tezini güzel savun!" (125)

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 Allah'ın emri geldi[1] (bilin); onun çabuk gelmesini istemenize gerek yok ki![2]

Yüceler yücesi olan O, onların şirk koştukları her şeyin ötesinde aşkın ve eşsizdir.[3]

2 O, kullarından dilediğine "(İnsanları) uyarın! Şunu iyi bilin ki Benden başka ilâh yok! O hâlde (başkalarına ilâhlık yakıştırmaktan) artık sakının!"[4] buyruğunu iletmeleri için, melekleri (ölü canlara) hayat veren vahiyle[5] indirir."

3 O, gökleri ve yeri mutlak hakikate (bir atıf olsun diye) amaçlı olarak yarattı;[6] eşyaya ilâhlık yakıştıranların tasavvur ettiklerinin çok ötesinde, aşkındır O!

4 O insanı bir damlacık atık sudan yaratmıştır.[7] Fakat o da ne! O sonunda bilinçli[8] bir (biçimde Allah'a karşı) kendini savunan biri olup çıkar.[9]

5 Ve evcil hayvanları da O yarattı: sizi ısıtan giysileri onlardan temin ediyorsunuz.[10] Daha başka yararlarının yanında onlardan elde ettiğiniz besinleri de yiyorsunuz. **6** Yine onlarda, akşam getirirken ve sabah salarken sizin güzellik duygunuzu tatmin eden bir boyut vardır.[11]—>

---

1 *Etâ* ve *câe* fiilleri çoğunlukla "geldi" şeklinde çevrilir. el-Askeri'nin *Furûk*'una almadığı bu iki madde arasındaki farka dair bir açıklama şudur: *etâ* bu âyette olduğu gibi genellikle söz ve zaman türü soyut gelişi, *câe* 12:18, 72'de olduğu gibi somut ve fiziki gelişi ifade eder (*İtkân* II, 307). Ne var ki *câe* ile gelen 19:43 ve 89:23 ve *etâ* ile gelen 28:30 gibi âyetler (ki başka örnekler de var) bu kurala uymamaktadır. Bu durumda önümüzde iki seçenek var: Ya bu kuralın isabetli olmadığı sonucuna varacağız, ya da kural dışı örnekleri kuralın istisnası sayacağız. (Mesela 19:43'te ikisi de "hakikatin bilgisine" atıfla kullanılır).

2 Çeviriye "ki" vurgusunu katan, ikinci cümlenin başındaki *fâ*'dır. İronik bir îmâyı içinde barındıran bu ibare, tehdit edildikleri Hesap Günü'nün çabuk gelmesini isteyen kimselere bir uyarı olarak anlaşılmalıdır (Krş: 11:8; 21:1, 37; 27:46; 29:53; 42:18). Çünkü âyet şirke dikkat çekerek bitmektedir. Bu âyeti, müslümanların yardım beklentilerine ve Hz. Peygamber'in hicret talebine cevap olduğu yorumu da yapılmıştır. Bu uzak yorumu hem âyetin sonu, hem de bu âyetin bir açıklaması mahiyetindeki 33. âyet doğrulamamaktadır.

3 Çoğunluk bu cümleyi bir üsttekinin devamı olarak görüp, *yuşrikûn* fiilini üçüncü çoğul kipiyle *tuşrikûn* şeklinde okumuşlardır. Bu durumda anlam "..*sizin* şirk koştuğunuz her şeyin.." olur.

4 *Fettekûn* emrinin bu bağlamdaki en uygun karşılığı, ancak parantez içindeki açıklamayla birlikte anlaşılabilir (Bkz: Ebüssuûd).

5 *Rûh*, burada vahiy anlamındadır. Bu anlamda ilk kullanıldığı âyet Kadr sûresinin 4. âyetidir. (Ayrıca 40:15; 42:52.) Parantez içi açıklama Taberî'nin İbn Abbas'ı da şahit göstererek yaptığı yoruma dayanmaktadır (Krş: Zemahşerî ve Râzî). İlahi bir inşa projesi olan vahiy, muhatabının tasavvurunu, anlamını kendi yüklediği kavramlarla inşa eder. Buna göre vahiy, hayata "ruh" katan bir mesajdır. Nasıl ki ruhunu yitiren bir insan ceset hâline geliyorsa, vahiysiz bir hayat da odur. Kur'an Allah ve Elçi'sinin vahiyle yaptığı çağrıyı da "diriliş çağrısı" olarak niteler (8:24). Vahiy gönlün nur ve cilası, aklın ziyası, gözün ışığı, cesedin canı mesabesindedir.

6 *Bi'l-hakk* ve parantez içi açıklamamız için bkz: 14:19, not. Zımnen: Varlığın anlamlılığını fark etmeyen, kendi yaratılış anlamını aramaz.

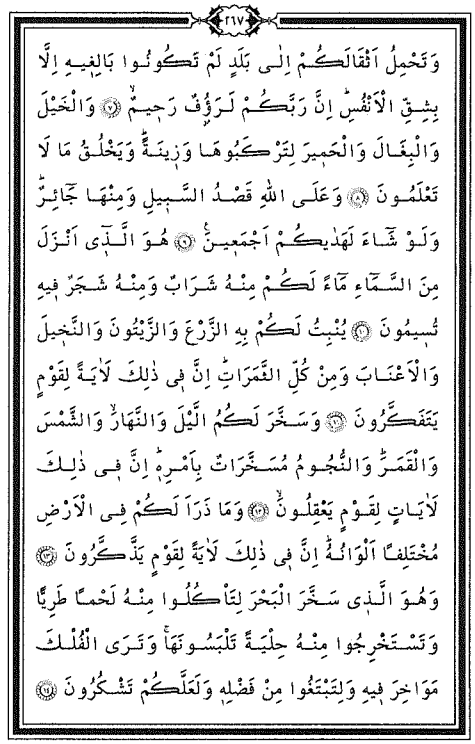
7 *Nutfe*, insanın kendisinden yaratıldığı "özsu" (*el-mâu's-sâfî*), yani sperm veya zigottur (*Tâc*). Sperm veya zigot ile başlayıp insanlaşmayla sonuçlanan hayat yolculuğunun Allah'a izafe edilmesi, bütün bu sürecin yasalarını koyanın Allah olduğuna bir atıftır. İnsanın yaratılış sürecindeki basitten mükemmele doğru gelişen tekamül sürecine dikkat çekilerek, böyle bir şaheserin "amaçsız" olamayacağı îmâ ediliyor.

8 *Mubîn*'in, insan eylemiyle ilgili bu bağlamdaki en doğru karşılığı budur. Benzer bir cümle içerisinde *ğayru mubîn* kalıbının "bilinçsizce" anlamında kullanıldığı bir örnek için bkz: 43:18.

9 *Hasîm*, "savunmacı ve tartışmacı kişilik, azılı hasım olan dişli muhalif ve güçlü rakip" anlamına gelir (*Lisân* ve Râğıb). Burada hem insanın taşıdığı isyan edebilen ve kendini savunabilen bir özne olmasına, hem de kendisini bu donanımla yaratan Rabbine karşı kullanabilme imkanına delalet eder (Zemahşerî ve Râzî). Bir önceki âyet, gerçek bir amaca hizmet için yaratıldığı ifade edilen tabiatın insan tarafından istismarını dile getirmişti. Bu âyetse tabiattan daha mükemmel yaratılan insanın sadece dış dünyasını değil, iç dünyasını ve kendisini özne kılan öz yeteneklerini de istismar edip amacına aykırı kullanabileceğini dile getiriyor.

10 *Dif'un*, "sıcacık yapan, ısıtan" anlamına. Kur'an'da kullanıldığı tek yer burasıdır. Sözcüğün kök anlamı dikkate alındığında, yalnızca yünlerinden elbise yapımına değil, dışkılarından yakacak elde etmeye de îmâ var gibidir.

11 Vahiy bu iki âyette, insan yararına yaratılan varlıkların üç boyutlu işlevine atıf yapmaktadır: Zorunluluklar (*zaruriyyât*), gereklilikler (*hâciyyât*) ve estetik değerler (*tahsiniyyât*). Bir amaç uğruna yaratılan hayvanlar dünyası da, insanın protein gibi zorunlu, giyinme ve ısınma gibi gerekli, güzellik gibi estetik değer ihtiyacını karşılamaktadır.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا
بِشِقِّ الْأَنفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝ وَالْخَيْلَ
وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ۝ وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ
وَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ۝ هُوَ الَّذِي أَنزَلَ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ
تُسِيمُونَ ۝ يُنبِتُ لَكُم بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ
وَالْأَعْنَابَ وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ ۝ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝ وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ
مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ۝
وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا
وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ
مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝

<—7 Kendinizi sıkıntıya sokmadan ulaşamayacağınız nice mekânlara yüklerinizi onlar taşır.

İyi bilin ki Rabbiniz gerçekten çok şefkatli, pek merhametlidir.

8 O, atları, katırları ve merkepleri hem kendilerine binesiniz, hem de (hayata) güzellik katmak için[1] yarattı; ve daha sizin bilmediğiniz nice şeyleri de yaratacak.[2]

9 İşte (O tek yaratıcı olduğu için), yolun istikamet tayini de O'na düşer;[3] zira bazı yollar saptırıcıdır.[4] Eğer Allah dileseydi, hepinizi doğru yola yöneltirdi.[5]

10 O'dur gökten suyu indiren; ondan hem siz içersiniz, hem de hayvanlarınızı otlattığınız bitkiler;[6] **11** onunla sizin için ekin(ler), zeytin ve hurma ağaçları, üzümler ve daha nice ürünler bitirir O. Unutmayın ki bütün bunlarda, düşünen bir toplum için mutlaka çıkarılacak bir ders vardır.[7]

12 Ve O'dur sizin yararlanmanız için geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı (yasalarına) boyun eğdiren;[8] zaten bütün yıldızlar O'nun emrine teslim olmuşlardır. İyi bilin ki bütün bunlarda aklını kullanan bir toplum için mutlaka çıkarılacak bir ders vardır.[9]

13 Ve sizin için yeryüzüne serpiştirdiği her biri farklı tonlarda rengarenk (güzellikler)... Kuşkusuz bütün bunlarda (da), hafızası olup hatırda tutan bir toplum için mutlaka çıkarılacak bir ders vardır.[10]

14 Yemeniz için taze et ve takınıp kuşanmanız için mücevherat çıkarasınız diye denizi ve onun içinde suları yararak akıp gittiğini gördüğün(üz) gemileri, O'nun ihsanından payınıza düşeni arayacağınızı ve (bulunca da) şükredeceğinizi umarak (bir yasaya) tabi kılan da yine O'dur. [11]

---

1 Bu âyette, bir üstteki âyette dile getirilen varlıkların üç boyutlu işlevinden son iki boyut olan gereklilik (haciyyat) ve estetik değer (tahsiniyyat) boyutları dile getirilmektedir.

2 Buraya kadar kullanılan *halaka* mazi fiili, âyetin son cümlesinde yerini *yahluku* muzari fiiline bıraktı. Allah'ın "yaratacağı" ifade edilen "şeyler" de, belli ki âyetin başında ifade edilen tabii nakil araçlarıyla aynı işlevi gören "şeyler". Burada, vahyin ilk muhataplarının bilmediği fakat gelecekte ortaya çıkacak ulaşım araçlarına açık bir gönderme vardır. Âyetin son cümlesinde gelecekte ortaya çıkacak ulaşım araçlarının Allah'ın yaratmasına hamledilmiş olması, vahyin inşa etmek istediği tasavvurun temel özelliklerinden biridir. Kur'an vahyi bir çok yerde insan eliyle meydana gelen şeyleri Allah'ın fiiline hamleder. Bu sayede hem insanın yeni şeyler icat etme yeteneğinin Allah tarafından verildiğine, hem bu yetenekle kendi-

sinden yeni şeyler icat edilen hammaddenin Allah tarafından yaratıldığına, hem de bütün bunların Allah tarafından eşya için konulan yasalar sayesinde mümkün olduğuna atıf yapmış olur.

3 Zımnen: Yaratan kimse, yarattığının amacını belirleme hakkı da ona aittir. İnsanın doğru yolu görmesini sağlayan iç ve dış donanımı, aklî ve naklî belge ve delilleri vermek de O'na düşer (Ferrâ). Âyetteki *'alallah* (Allah'a düşer, Allah'a ait bir görevdir) ibaresi, 'zatı için rahmeti ilke edindiğini' dile getiren âyetteki *'alâ nefsihi* ile aynı anlama sahiptir. Bu, ilâhî iradenin tecellisinin ilâhî gayretin değil ilâhî rahmetin bir eseri olduğunu gösterir. Bir amaç uğruna yarattığı insanı, o amaca ulaştıracak yolu tayin etme hakkı da yalnızca Allah'a aittir.

4 Her ne kadar zamir yola atıf olduğu için "sapan yolcudan" değil, "saptıran yoldan" söz edilse de, saptıran yolda yürüyüşü sürdürmenin sapan yolcu olmak demeye geldiği âşikar.

5 Söz geliminden, cümlenin sonunun "...ama dilemedi" şeklinde olduğunu anlıyoruz. Zira "eğer" anlamına gelen *lev* edatı, tasarım dışı bir şeyin farz-ı muhal düşünülmesi durumunu ifade etmektedir. Bu âyetin bir üstteki âyetle bağlantısı açık: Fiziki yolculuğunuzun at, katır ve eşek gibi araçlarını O yarattığı gibi, mânevi yolculuğunuzun akıl, irade, bilinç gibi araçlarını yaratan da O. Akıl terbiyeden geçmemiş yılkı atı ya da inatçı katır gibi davranırsa, sizi maksadınıza taşıyamaz.

6 *Şecerun*, dilde "yerden biten her tür bitkiye" verilen ortak isimdir (Ferrâ).

7 O ders açıktır: Nasıl ki su biyolojik hayatın kaynağıysa, vahiy de mânevi hayatın kaynağıdır. Suyun seması gök, vahyin seması arştır. Suyun indiği kalp toprak, vahyin indiği toprak akleden kalptir. İkisi de indirilmiş bir nimettir. Âlemlerin Rabbinin indirdiği su ile hayat bulup da O'nun indirdiği vahye sırt dönmek, nankörlüğün daniskasıdır.

8 Benzer bir âyet için bkz: 14:33.

9 Yani: Gece ve gündüz var oldukça iyi-kötü ve bu ikisinin savaşı da var olacaktır.

10 Kur'an tek Allah'ın yaratışındaki çok çeşitliliğe dikkat çekiyor. Yaratan tek, yaratılan çoktur. Yaratanın tekliğini ihlal eden her tür inanç ve yaklaşım şirk adı altında nasıl mâhkum ediliyorsa, yaratılandaki çokluğu reddeden her yaklaşım da şirk'in karşı kutbu olarak görülüp zımnen mâhkum ediliyor. Vahyin inşa ettiği aklın bu iki tavrı da bir sapma olarak görmesi telkin ediliyor.

11 Tıpkı hayvanlar âlemi gibi denizlerin de zaruriyyat, haciyyat ve tahsiniyyat alanındaki üçlü fonksiyonuna atıf (Krş: Âyet 5-8).

15 Bir yanda sizi sarsmasın diye yeryüzüne yerleştirdiği kalkmaz kımıldamaz dağlar, öte yanda yolunuzu bulabilmeniz için nehirler ve yollar,[1] 16 ve daha bir nice işaretler var... Mesela onlar, yıldızlarla yollarını buluyorlar.[2]

17 İMDİ BAKIN, hiç yaratan yaratamayan gibi (olur) mu? Hâlâ gerçeğin farkına varmayacak mısınız?

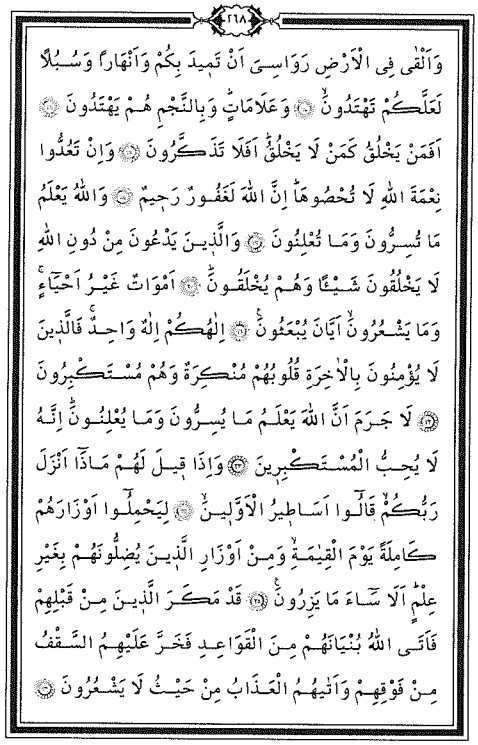
18 Ve eğer Allah'ın nimetlerini[3] saymaya kalksanız asla baş edemezsiniz.

İyi bilin ki, tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir rahmet kaynağı elbet yalnızca Allah'tır: 19 zira Allah, içinizde tuttuğunuz ve açığa vurduğunuz her şeyi bilir.

20 Allah'tan başka kendilerine yalvarıp yakardığınız varlıklar[4] hiçbir şey yaratamazlar; zira onların kendileri yaratılmışlardır. 21 Onlar ölüdürler, diri değildirler; ne zaman diriltileceklerini dahi bilemezler.

22 Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır; fakat âhirete inanmayan kimselerin yürekleri, büyüklük taslamaları yüzünden (bu hakikati) inkâra meyletmiştir. 23 Ziyanı yok,[5] nasıl olsa Allah onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilmektedir. Şu bir gerçek ki O, büyüklük taslayanları hiç sevmez.

24 Ve kendilerine "Rabbiniz size ne indirdi?" diye sorulduğunda, "Eskilerin masallarını..."[6] derler; 25 böylece Kıyamet Günü kendi günahlarının yükünü

tamamen, bilgisizlikleri sebebiyle[7] saptırdıklarının vebalini ise kısmen yüklenmiş olurlar:[8] Hele bir bakın şunlara, ne berbat bir yükü yükleniyorlar!

26 Doğrusu, onlardan öncekiler de zaafı ustaca gizlenmiş düzenler kurmuşlardı;[9] fakat Allah onların kurdukları yapıları temellerinden sarstı ve sonunda üstlerindeki tavan başlarına çöktü: zira daha nereden geldiğini anlayamadan azap onlara ulaşıvermişti.

---

1 Dağlar ve ırmaklar/vadiler/yollar yan yana anıldığında, hem vahyin hem de mahlukatın çift kutuplu özelliğine bir atıf olarak anlaşılmalıdır (Krş: 13:3 ve 15:19). Bu aynı zamanda ilâhî yaratmadaki denge ve hikmeti gösterir. Dağlar da, onların arasından yolculara ve sulara geçit veren vadiler ve su yatakları da insan için bir yasaya tabi kılınmıştır.

2 *Vav*'ın tefsiriyye vurgusuyla. Zımnen: Geçici dünyanızda fiziki yolculuklarınız için yol gösterici kılavuzlar var eden Allah, sizi sonsuz mutluluğa götürecek yolun kılavuzu olarak da vahyini gönderdi.

3 Tekil gelen *ni'met*'i çoğul çevirimizin dilsel

gerekçesi için bkz: 14:34, not 2.

4 Bilinçli varlıklar için kullanılan *ellezîne* ilgi zamiri, burada kastedilenin şirke alet edilen ölüp gitmiş insanlar olduğunu gösterir.

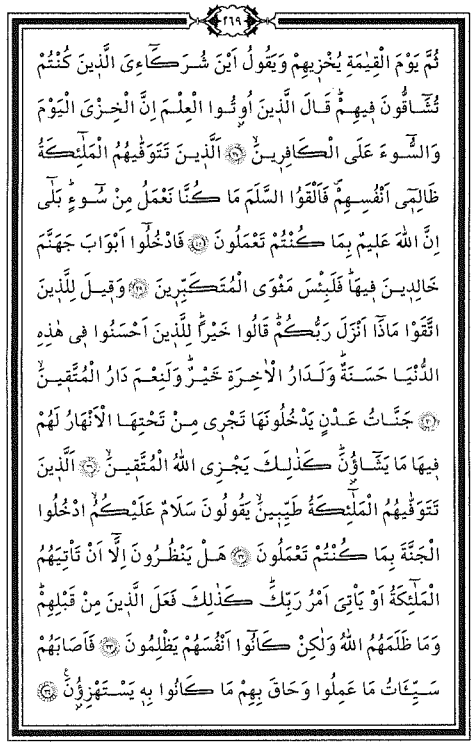
5 *Lâ-cerame*: "ağaçtan meyveyi koparmak" anlamına gelen *el-cerm*'den türetilir. Basra dil ekolü ibareyi birleşik olarak "kesinlikle" manasına yemin olarak alırken (Ebu Ubeyde), Kûfe dil ekolü kalıbı bozarak *lâ*'ya "hayır", *cerame*'ye "elde kalan" anlamı vermişlerdir (Ferrâ; krş. *Külliyyât*). Daha başkaları *ceram* ile "suç" anlamına gelen *curm*'un aynı olduğunu söylemişlerdir (Râğıb). *Müfredât* sahibi, bu kalıbın anlamına ilişkin dilcilerin birbiriyle çelişen yorumlarının temelsiz olduğunu îmâ eder. Klasik tefsir birinci anlamı öne çıkararak, kalıbın sonradan kazandığı *hakkan* (gerçekten) anlamını benimsemiştir. Fakat, hemen ardından gelen *inne* edatı bu anlamı zaten vermektedir. Tercih ettiğimiz harfi anlam, bu bağlamdaki en uygun karşılık olsa gerektir.

6 *Esatir*'in iniş sürecinde ilk kullanıldığı yer muhtemelen Kalem sûresinin 15. âyetidir. Terkibin kullanıldığı bağlamlar göz önüne alındığında, inkârcı muhatapların öldükten sonra dirilme inancını "eskilerin masalları" diye adlandırdıkları anlaşılmaktadır (6:25; 8:31 vd).

7 Zemahşerî, "bilgisizlikleri sebebiyle" ifadesinin saptırılanlara gittiğini dile getirir.

8 Bu âyetle, En'âm sûresinin 164. âyeti arasında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır. Bu âyette saptıranların yüklendikleri kısmi vebal, gerçekte kendi eylemlerinden doğan sonucun vebalidir, "başkasının" günah yükü değil. Buradaki vurgu açıktır: Başkalarını saptıran biri tüm sorumluluğu cahilliklerinden dolayı sapanlara yıkamayacağı gibi, sapan biri de tüm sorumluluğu kendisini saptıranlara yıkamaz. Çünkü onlar körü körüne berikileri takip etmiş, akıllarını kullanmamış, kendilerine söylenenlerin doğruluğunu araştırmamışlardır. Dolayısıyla sapmalarının sorumluluğunun bir kısmı kendilerini saptıranlara aitse, bir kısmı da kendilerine aittir.

9 Güçlü gibi görünseler de gerçek güç sahibi değillerdi; zira gerçek güce sahip olan hileye muhtaç olmaz.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ
تُشَٰٓقُّونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ
وَالسُّوٓءَ عَلَى الْكَٰفِرِينَ ۝ الَّذِينَ تَتَوَفَّىٰهُمُ الْمَلَٰٓئِكَةُ
ظَالِمِىٓ أَنفُسِهِمْ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِن سُوٓءٍ بَلَىٰٓ
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝ فَادْخُلُوٓا أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ
خَٰلِدِينَ فِيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ۝ وَقِيلَ لِلَّذِينَ
اتَّقَوْا مَاذَآ أَنزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِى هَٰذِهِ
الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْءَاخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ
۝ جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِى مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَٰرُ لَهُمْ
فِيهَا مَا يَشَآءُونَ كَذَٰلِكَ يَجْزِى اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ۝ الَّذِينَ
تَتَوَفَّىٰهُمُ الْمَلَٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا
الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمُ
الْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِىَ أَمْرُ رَبِّكَ كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ
وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِن كَانُوٓا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ۝ فَأَصَابَهُمْ
سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ۝

27 Sonunda Kıyamet Günü (gelecek, Allah) "Neredeymiş bakalım o uğruna mücadele verdiğiniz 'ortaklarım'(!)?" diye soracak.

Bilgi ve bilginin amacını kavrama yeteneğiyle donatılmış olanlar,[1] "Bugün" diyecekler, "alçaklığın her türü ve kötülüğün daniskası[2] kâfirler içindir! **28** O kimseler ki, kendi kendilerine kötülük etmeyi sürdürürken melekler onların canlarını almışlardı. İşte (Hesap Günü) bunlar teslim sancağını çekerek "Biz yaptıklarımızı kötülük olsun diye yapmamıştık" (diyecekler).

"Yoo!" (denilecek kendilerine), "Unutuyorsunuz ama,[3] Allah yapmış olduğunuz her şeyi eksiksiz bilendir: **29** haydi o hâlde, içerisinde yerleşip kalmak üzere cehennemin kapılarından buyurun!"

İşte, büyüklük taslamayı kişiliğinin bir parçası hâline getirenlerin[4] düştüğü berbat konum.

30 Bir de sorumluluk bilincine sahip olanlara sorulacak: "Rabbiniz size ne indirdi?" Onlar "İyilik, güzellik!" diyecekler.

İyilikte sebat gösterenler bu dünyada iyilik bulacaklar; ama öte dünya yurdu ondan çok daha hayırlı olacak: ve elbet pek güzeldir muttakilerin yurdu! **31** Tabanından ırmakların çağıldadığı kalıcı mutluluğun merkezi olan cennetlere[5] girecekler; orada istedikleri her şeyi bulacaklar: Allah, sorumluluk bilincine sahip olanları işte böyle ödüllendirecek. **32** Bunlar, meleklerin "Selam sizlere!.. Yapmış olduklarınızdan dolayı girin cennete!.." diyerek canlarını aldığı kimseler olacak.

33 ŞU BERİKİLER başka değil, sadece meleklerin ya da Rablerinin (helâk) emrinin kendilerine gelmesini bekliyorlar, öyle mi?[6] Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Onlara zulmeden Allah değildi; aksine onlar kendi kendilerine zulmetmiş oldular. **34** En sonunda yaptıkları kötülüklerin hedefi hâline geldiler: alay edip durdukları şey tarafından çepeçevre kuşatıldılar.

---

1 *el-'Ilm*'i çevirimiz için bkz: 21:74, not.

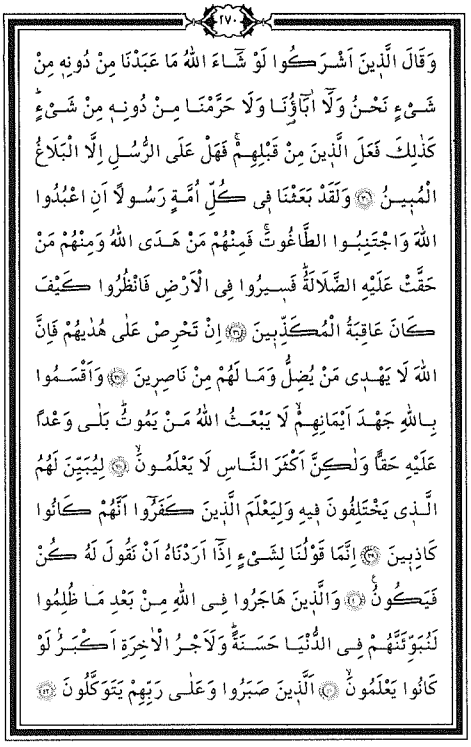
2 Belirlilik takısının anlama kattığı vurguya istinaden.

3 *Belâ* ile birlikte *inne* edatının bu bağlamdaki en uygun çağrışımı.

4 Bir eylem ve niteliğin insana isim olması, doğaldır ki o insanın söz konusu eylem ve niteliği kişiliğinin bir parçası hâline getirdiğini ifade eder. *Mutekebbir* kalıbının metne kattığı yananlam budur.

5 *Cennâtu 'adn* için bkz: 13:23, not.

6 Sûrenin ilk âyetinde değinilen hakikat, burada daha bir ayrıntılı olarak dile getiriliyor.

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ
شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ
كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ
الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا
اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ
حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾ إِنْ تَحْرِصْ عَلَى هُدَاهُمْ فَإِنَّ
اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٧﴾ وَأَقْسَمُوا
بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ بَلَىٰ وَعْدًا
عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ لِيُبَيِّنَ لَهُمُ
الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا
كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ
فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا
لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ
كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

35 Bir de, Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştırmakta direnenler dediler ki: "Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de atalarımız, hem O'ndan başka hiçbir şeye kulluk etmez hem de O'ndan başkasının (sözüyle) hiçbir şeyi haram kılmazdık."[1]

Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı; peki, bu durumda elçilere (mesajı) açık seçik bildirmek dışında başka ne düşer?[2]

36 Doğrusu Biz, (geçmiş) her uygarlığın içinden[3] "Allah'a kulluk edin, ilâhlaştırılan şer otoriteden[4] uzak durun!" diyen bir elçi çıkarmışızdır. Bunun ardından onlardan kimileri Allah'ın gösterdiği doğru yola uydu, kimileri de (ısrarlı tercihleri sonucu) sapıklığa mâhkum olmayı hak etti.[5] İsterseniz yeryüzünde dolaşın ve yalanlayanların sonu nasıl olurmuş görün!

37 Sen onların doğru yolu bulmasını ne kadar istersen iste, ama unutma ki Allah'ın sapıklığa mâhkum ettiğini kimse doğru yola yöneltemez;[6] onlara yardım eden de bulunmaz!

38 Dahası, bunlar var güçleriyle Allah adına yeminler ediyorlar: "Allah ölen kimseyi asla diriltmeyecektir!"

Kesinlikle hayır, bu O'nun gerçekleştirmeyi üstlendiği bir sözdür; ve fakat insanların çoğu bunu bilmiyorlar. 39 (Oysa ki), hakkında görüş ayrılığına düştükleri hakikati onlara ayan açık göstersin; (onu) inkârda ısrar edenler ise, kendilerinin yalancı olduklarını anlasınlar diye (Allah ölüleri diriltecektir).

40 Gerçek şu ki, bir şeyin olmasını istediğimizde ona "Ol!" dememiz[7] yeterlidir; o da hemen oluş sürecine girecektir.[8]

41 BERİ YANDAN, uğradıkları zulmün ardından Allah yolunda hicret edenlere gelince:[9] kesinlikle onları dünyada güzel bir konuma yerleştireceğiz, fakat öte dünyadaki karşılıkları çok daha büyük olacaktır. (İnkarcılar) keşke kavrayabilselerdi 42 eza cefaya karşı direnen ve sadece Rablerine dayanan kimseleri (bekleyen bu güzellikleri)...

---

1 Müşrikçe kader inancının, sahibini sadece iradesine ihanet sınırında bırakmayıp, Allah'a iftira etmeye kadar götürdüğünün çarpıcı bir ifadesi (Krş: 6:148 ve not 1).

2 Onlar ahlâkî sorumluluktan kurtulmak için kendi iradelerini reddetmeye kalksalar da, peygamberler hakikati tebliğin ötesine geçip onları zorlayamazlar. Onların bu sahte mazeretlerinin geçersizliğini ifade etmek, en tutarlı bir biçimde ancak bu tavırla ortaya konabilirdi.

3 Bu ibare "her çağda" anlamına da gelebilir. Çünkü *ümmet* kavramı, Kur'an'da "çağ, dö-

nem, asır" anlamında da kullanılmıştır. Son tahlilde hem bir uygarlığı, hem de o uygarlığı oluşturanların bütününün ifade eder.

4 Lafzen *tâğut*. Kelimenin kökeni için bkz: 4:51, not 9.

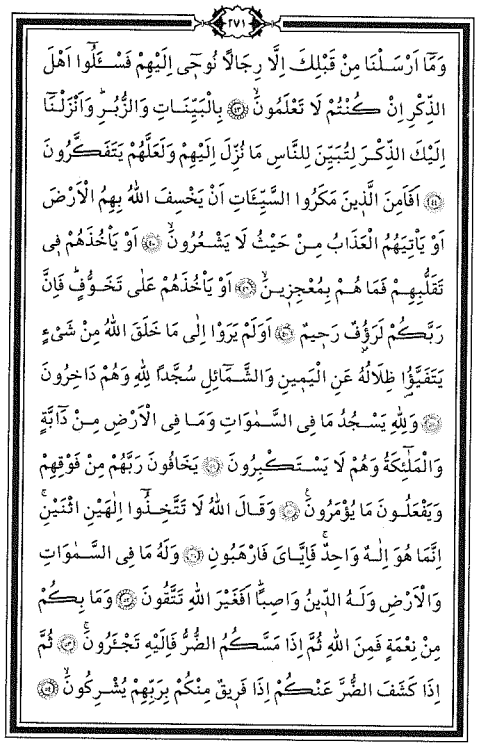
5 Krş: 14:4. Parantez içi açıklama için bkz: 2:27. Hidayet ve dalalette insanın belirleyici rolüyle ilgili *yeşâ'* fiili için bkz: 13:27, not.

6 *La yehdi men yudillu* ibaresi farklı okunuşlara konu olmuştur. İbn Abbas'a nisbet edilen "Allah, saptırdığı kimseyi doğru yola ulaştırmaz" (*yehdi* ya da *yehiddi*) okuyuşunu problemli bulanlar (Ferrâ ve Taberî), Ubey okuyuşuna yakın olan "Allah'ın saptırdığı doğru yola getirilemez" (*yuhdâ*) okuyuşunu tercih etmişlerdir. Çevirimiz, bu ikinci okuyuşa dayanmaktadır. Kur'an'ın inşa ettiği hidayet ve dalalet tasavvurlarına göre, insan ısrarı dolayısıyla Allah tarafından kendi tercihine mâhkum edilmektedir (Bkz: 10:25 ve 13:27, notlar).

7 Burada *kavl* olarak gelen "söz", Allah'ın Musa'ya konuştuğunun haber verildiği yerde kelam ile ifade edilmektedir (4:164). Bu durumda *kavl* yokluğa yönelik ilâhî emir, *kelam* ise varlığa yönelik ilâhî emir olur.

8 İlahi emrin infazı, hem fiilin vasfı olan tecedddüt ve tekamülü, hem de muzari kipinin delalet ettiği üç zamanı kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır.

9 Burada kastedilen Habeşistan'a hicret olabileceği gibi, sonradan adı Medine olarak değişecek olan Yesrib'e hicret de olabilir. Sûrenin Hicret'ten iki yıl önce indirildiği kabul edilecek olursa, bu dönemde bir çok mü'min Yesrib'e göç etmişti. Muhtemelen hicret'in özel anlamıyla kullanıldığı ilk yer burasıdır. Hicret imkanların tükendiği yerden imkanların yeniden üretileceği yere göç etmektir.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْٓ اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوْٓا اَهْلَ
الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ۝ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ ۭ وَاَنْزَلْنَآ
اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ
۝ اَفَاَمِنَ الَّذِيْنَ مَكَرُوا السَّيِّاٰتِ اَنْ يَّخْسِفَ اللّٰهُ بِهِمُ الْاَرْضَ
اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُوْنَ ۝ اَوْ يَاْخُذَهُمْ فِيْ
تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ۝ اَوْ يَاْخُذَهُمْ عَلٰي تَخَوُّفٍ ۭ فَاِنَّ
رَبَّكُمْ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۝ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ
يَّتَفَيَّؤُا ظِلٰلُهٗ عَنِ الْيَمِيْنِ وَالشَّمَاۗىِٕلِ سُجَّدًا لِّلّٰهِ وَهُمْ دٰخِرُوْنَ
۝ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَاۗبَّةٍ
وَّالْمَلٰۗىِٕكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ۝ يَخَافُوْنَ رَبَّهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ
وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ ۝ وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوْٓا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ ۚ
اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ فَاِيَّايَ فَارْهَبُوْنِ ۝ وَلَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ وَلَهُ الدِّيْنُ وَاصِبًا ۭ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُوْنَ ۝ وَمَا بِكُمْ
مِّنْ نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُوْنَ ۚ ۝ ثُمَّ
اِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُوْنَ ۝

43 (EY PEYGAMBER!) Senden önce gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz (Âdemoğullarına mensup) adamlardan başkası değildi[1] -eğer bilmiyorsanız (önceki) vahiylerin mensuplarına sorabilirsiniz-: **44** (Biz onları) hakikatin açık belgeleri ve hikmet yüklü sayfalarla[2] (göndermiştik).

İşte sana da bu uyarıcı vahyi indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın[3] ve belki onlar da bu sayede düşünürler.

45 Yani şimdi, entrikaya dayalı düzenler kuran kimseler Allah'ın kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğinden, ya da azabın hiç farkında olmadıkları bir noktadan gelip kendilerini bulmayacağından emin-

ler, öyle mi? **46** Veya (gündelik telaşeyle) dolaşıp dururken, kendilerini asla savuşturamayacakları bir (belanın) enselemeyeceğinden? **47** Yahut da, bir süreç içerisinde içten içe çözülmeye mâhkum edip ortadan kaldırmayacağından...[4]

Şunu da unutmayın ki Rabbiniz, elbet çok şefkatli, pek merhametlidir.

48 İMDİ onlar, Allah'ın yarattığı çevrelerindeki şeylere hiç mi bakmıyorlar? Onların gölgeleri sağ ve sollarından süzülüp dönerken, Allah'a teslim olup[5] (koyduğu yasaya) derin bir tevazu ile boyun eğmekteler.

49 Yine, (görünen) varlıkların en (yakın) tabakasından (görünmeyen varlıkların ufku olan) meleklere varıncaya dek, göklerde ve yerde olan her şey[6] Allah'ın (yasasına) boyun eğip teslim olmuşlardır;[7] onların hiçbiri büyüklük taslamazlar: **50** üzerlerinde (egemen) olan Rablerinden korkarlar ve verilen komutları uygularlar.

51 Hani Allah şöyle buyurmuştu: "İki ilâh edinmeyin; çünkü yalnızca O'dur biricik ilâh! Artık benden, sadece benden sakının!"

52 Zira göklerde ve yerde olanların hepsi ona aittir; (varlıkların) O'na olan borçluluk sorumluluğunun bittiği bir nokta yoktur:[8] şimdi siz kalkıp Allah'tan başkasına saygı duyacaksınız, öyle mi?

53 Fakat, nimetten payınıza her ne düşerse bilin ki o Allah'tandır. Dahası başınız ne zaman dara düşse, hemen O'ndan imdat dilersiniz. **54** O daha sonra üzerinizden darlığı çekip alacak olsa, o zaman da içinizden bir gurup hemen Rablerine şirk koşmaya başlar;—>

---

1 Âyet peygamberlerin erkek ya da dişi olup olmadıklarıyla değil, ölümlü birer insan olup olmadıklarıyla ilgilidir. Çünkü bu âyet melek peygamber talep edenlere bir cevap olarak gelmiştir (Krş: 21:7. Benzer bir âyet için bkz: 12:109 ve not). Parantez içi açıklamamız Taberî'ye dayanır.

2 Lafzen: "yazılarla/sayfalarla.." (*Fî-zuburi'l-evvelîn* için bkz: 26:196, not). Zubur (t. *ez-zubratu*), ağır demir plakalarına verilen isim. Hacimce ağır ya da kinayeten değerli kitaplar için veya "silinmezlik özelliği olan" kayıtlar için kullanılmıştır. Râğıb'ın başkalarına dayandırarak ve Taberî'nin 21:105'in tefsirinde verdiği bilgiye göre, içerisinde *yasaların* değil *hikmetin* yer aldığı eserlere verilen genel isimdir. Hz. Davud'un kitabına da yasayla ilgili olmamasından dolayı bu ad verilmiştir. Bağlamına göre "Hikmet yüklü sayfalar" veya "silinmez/korunaklı kayıt" şeklindeki çevirimiz, bu verilere dayanmaktadır.

3 *Tebyin*, hem "iletme, duyurma, bildirme", hem de "tarif etme" ve "uygulamalı olarak gösterme" anlamında "açıklama"dır. Kur'an'da *beyyene* fiili kimi yerde bu en geniş çağrışımlarıyla, kimi yerde ise sadece "duyurma-iletme" anlamıyla kullanılmıştır. Mesela 3:187 ve 5:15 gibi âyetlerde, hep kitap ehliyle ilgili olarak "gizleme" (*hafâ*) ve "saklamanın" (*keteme*) zıddına "eksiksiz iletme, duyurma" anlamına kullanılır. Fakat tüm dil otoritelerinin de ifade ettiği gibi, tebyin, sözü de içine alan fakat ondan daha kapsamlı bir anlam taşır (*Esâs*; *Lisân* ve *Müfredât*). Bu sûrenin 39. âyetinde ve başka âyetlerde (Msl: 4:26; 5:75 vd.) Allah'a izafe edilen *beyyene* fiili, 64. âyette (ayrıca 14:4) yine aynı anlam içeriğiyle Hz. Peygamber'e izafe edilir. İlgili âyetler birlikte okunduğunda, Hz. Peygamber'in beyan ve tebyin misyonunun sadece "iletmekle" sınırlı olmadığı, uygulamaya konu olan talimatların nasıl uygulanacağını bizzat göstermenin de bu misyona dahil olduğu görülecektir. Zaten vahyin onu "güzel örnek" olarak nitelemesi bunun teyididir (33:21).

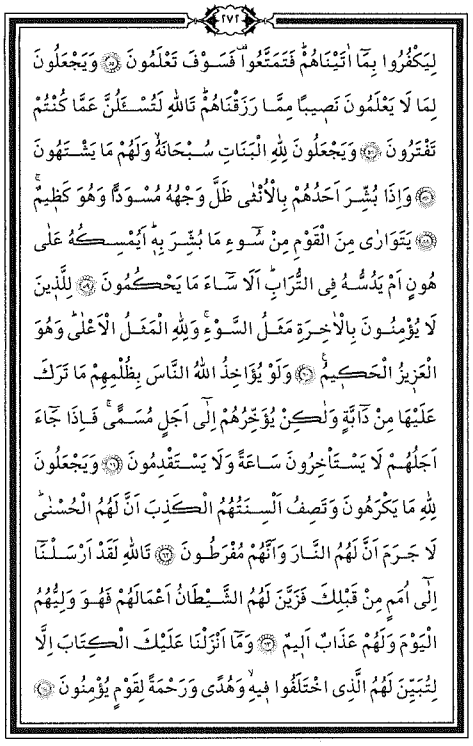
4 *Tehavvuf*, bir süreç içinde eksilerek bitme, tükenme ve sonuçta ortadan silinme (Taberî ve *Lisân*). Bunun korkulması gereken bir süreç olduğu için kelime ilerleyen süreçte "korku" anlamı da kazamıştır.

5 *Secde*, başta namaz olmak üzere Allah için yapıldığı her zaman ve her makamda O'na teslimiyeti ifade eder.

6 Parantez içi ilavelerimiz, sözgeliminde saklı olan varlık hiyerarşisini hedef dile taşımaya matuftur.

7 Zımnen: En alttan en üst tabakaya kadar tüm eşya varoluş amacına göre davranır; ya sen ey insan?

8 *ed-Dîn* için bkz: 107:1, not. *Vâsıben* burada ve Sâffât sûresinin 9. âyetinde "daima, sürekli" vurgusu taşır (Taberî).

لِيَكْفُرُوا بِمَآ اٰتَيْنٰهُمْ ۚ فَتَمَتَّعُوْا فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۝ وَيَجْعَلُوْنَ
لِمَا لَا يَعْلَمُوْنَ نَصِيْبًا مِّمَّا رَزَقْنٰهُمْ ۗ تَاللّٰهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ
تَفْتَرُوْنَ ۝ وَيَجْعَلُوْنَ لِلّٰهِ الْبَنٰتِ سُبْحٰنَهٗ ۙ وَلَهُمْ مَّا يَشْتَهُوْنَ
۝ وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهٗ مُسْوَدًّا وَّهُوَ كَظِيْمٌ ۚ
۝ يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوْٓءِ مَا بُشِّرَ بِهٖ ۭ اَيُمْسِكُهٗ عَلٰى
هُوْنٍ اَمْ يَدُسُّهٗ فِي التُّرَابِ ۭ اَلَا سَاۗءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ۝ لِلَّذِيْنَ
لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى ۭ وَهُوَ
الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَّا تَرَكَ
عَلَيْهَا مِنْ دَاۗبَّةٍ وَّلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ فَاِذَا جَاۗءَ
اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ۝ وَيَجْعَلُوْنَ
لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُوْنَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ لَهُمُ الْحُسْنٰى ۭ
لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُّفْرَطُوْنَ ۝ تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَآ
اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ
الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝ وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ اِلَّا
لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ۙ وَهُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ۝

<—55 adeta kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük edercesine...

Haydi, tadımlık lezzetlerle oyalanın bakalım: gün gelecek nasıl olsa (gerçeği) öğreneceksiniz.

56 Bir de kendilerine verdiğimiz rızıktan (dolayı), hakkında bir şey bilmedikleri nesnelere bir pay ayırırlar.[1]

Allah şahittir ki,[2] iftira ede geldikleri şeylerden dolayı, kesinlikle sorguya çekilecekler.

57 Üstelik kızları Allah'a isnat ederken,[3] –hâşâ, beşeri niteliklerden uzak aşkın bir varlıktır O- beğendiklerini ise kendilerine ayırıyorlar: 58 ne var ki onlardan birine (bir) kız çocuğu olduğu müjdelense suratı kapkara kesilir, içini öfkeyle karışık bir hüzün kaplar;[4] 59 ona müjdelenen şeyin kendisinde oluşturduğu kötümser duygulardan dolayı, toplumdan kaçıp köşe bucak saklanacak delik arar: şimdi onu zillete katlanma pahasına tutsun mu, ya yoksa toprağa mı gömsün? Görüyorsunuz değil mi; ne berbat akıl yürütüyorlar.[5]

60 Çirkin niteleme(ler)e âhirete inanmayanlar lâyıktır; Allah'a lâyık olan ise en yüce, en güzel niteleme(ler)dir: zira O her işinde mükemmel olandır, her hükmünde tam isabet sahibidir.

61 Nitekim, eğer Allah insanları zulümleri nedeniyle hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı; fakat onları belirli bir süreye kadar ertelemektedir.[6] Ama vâdeleri dolduğu vakit, akıbetlerini ne bir an geciktirebilirler ne de çabuklaştırabilirler.[7]

62 Hem kendilerinin hoşlanmadığı şeyi Allah'a lâyık görürler, hem de en güzel akıbete kendileri lâyıkmış gibi yalan beyanda bulunan dilleriyle kendilerini aldatırlar.[8]

Hiç kimsenin kuşkusu olmasın ki, ellerine geçen sadece ateş olacaktır; üstelik de onlar önden buyur edilecekler.[9]

63 Allah şahittir ki, senden önceki toplumlara da nice elçiler göndermişizdir: fakat Şeytan onlara eylemlerini güzel göstermiştir.[10] Bakın işte o bugün onların kılavuzudur,[11] fakat (yarın) onları yürek yakan bir ceza beklemektedir.[12]

64 Biz sana ilâhî mesajı, sadece üzerinde anlaşmazlığa düştükleri (inançla ilgili) meselelerin çözümlerini kendilerine sunasın,[13] inanıp güvenecek bir topluluk için de bir yol haritası ve bir rahmet olsun diye indirdik.

---

1 *Mimma* birleşik edatı, hem "bir şeyden (ayırmak)" hem de "bir şeyden *dolayı* (ayırmak)" demektir. Parantez içi açıklamamız bu nükteyi yansıtmak içindir. Bu pay maddî olmaktan da-

ha çok, sırf Allah'a yöneltmeleri gereken hamd, şükür ve kulluktan ayırdıkları mânevi bir paya delalet etse gerektir. *Nasîben*'in belirsizliği, bu payın nitelik ve nicelik olarak sınırlanamayacağını ifade eder.

2 Yemin, bir şeye şahit tutmaktır. Yemin edilen Allah olunca, anlam da hiç kuşkusuz bu olacaktır. Aynı yemin Yusuf 73 ve 91'de de geldi, fakat çevirimiz aynı olmadı. Zira burada yeminin sahibi Allah orada ise Yusuf'u kuyuya atan kardeşler.

3 Mekke müşrikleri Allah'a kızlar isnat ederlerdi. Onların, birer dişi sûretinde olan Lat ve Uzza hakkında "Allah'ın kızları" şeklindeki sapık inançları, "Allah'ın çocukları" anlamından daha çok "Allah'ın haremi" anlamındaydı. Çünkü onlar bu aracılara "Allah'ın sevgilileri" gözüyle bakıyorlar, O'nun yazı Uzza ile kışı da Lat ile geçirdiğine inanıyorlardı.

4 *Kezîm*, aslen "nefesi kesilip donup kalmak" manasınadır (Râğıb). Kur'an'da (öfkesini) "tutmak, yenmek" anlamında kullanılır (3:134). Aşırı hüzün, öfke, korku gibi durumlarda insanın aldığı hâli ifade eder. İbn Abbas, Dahhak gibi ilk otoriteler bu psikolojik durumu "hüzün, hayal kırıklığı, nefesi kesilmek ve boğulmak" şeklinde açıklamışlardır (Ebu Ubeyde ve Taberî). Bağlam hüzün-öfke karışımını yansıtır (Krş: 68:48).

5 Müşrik aklın yaman çelişkisi. Sadece kadını aşağılayıcı tutum değil, Allah'a karşı samimiyetsizlik de göz önüne seriliyor.

6 Buradaki *ecel*, tüm canlıları kapsayan bir anlama sahiptir. Dolayısıyla hücrenin yazılımında mevcut bulunan biyolojik ömür takvimine dair ilâhî yasaya bir atıf olarak da okunabilir. Zira biyolojik bir varlığın hücre düzeyinde sonsuz yaşamasına imkan tanınmamıştır. Muhal farz hücre yaşlanması durdurabilse dahi, hücre mutasyonla ömrünü doldurma 'emr'ini baştan almıştır. Bu ona verilen ilâhî *emr* gereğidir ve bu *emr* eşyaya yüklenen nedensellik kanununa tekabül eder (Bkz: 41:12, not 2). Yani her hücre doğduğu andan itibaren kendi ölümüne doğru yürümeye mâhkumdur (Bkz: 11:3, not 7)

7 Lafzen: "öne alabilirler". Açıktır ki "öne almaktan" amaç, acı çekmemek için cezalandırma sürecini çabuklaştırmayı ve kısa tutmayı istemektir.

8 Veya: "Kendi (kalplerinin inanmadığı) yalanı dilleriyle söylerler." (Krş: Âyet 116)

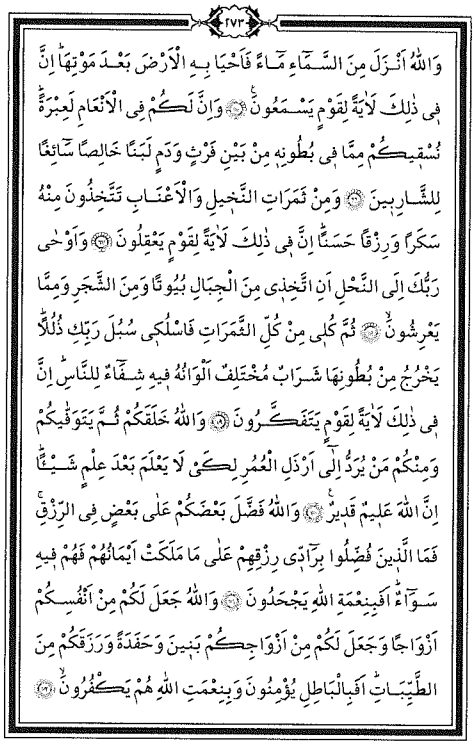
9 "Aşırılar, önde gidenler" anlamına *mufrıtûn* olarak da okunmuştur (Zemahşerî).

10 "Eylemlerini güzel göstermek", insan eyleminin ana rahmi olan tasavvura bir atıftır. İnsanın çirkin ve güzel, iyi ve kötü tasavvurunu şeytanın inşa etmesinden söz edilmektedir. Vahiy, istikamet açısı sapmış olan bu yanlış inşayı imha ederek, insan tasavvurunda yeni bir inşa gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

11 *Veli*, sözlükte (birine) "yakın oldu, yaklaştı" anlamına gelir (*Mekâyîs*). Kur'an'da "arkadaş, dost, efendi, himayeci, âmir, patron, sahip, akıldâne, klavuz" gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır. Burada bağlama en uygun anlamı "kılavuz"dur. Bu ve aşağıda gelecek olan 100. âyet, birbirini açıklamaktadır.

12 "Yarın" açıklaması, Kur'an'ın, muhatabın ahlâkî meyveler devşirmesi için naklettiği her olay örgüsünde sık sık başvurduğu çift kutuplu zaman anlayışını yansıtmaktadır.

13 *Tebyîn* ile ilgili geniş bir açıklama için bkz: 16:44, not 3.

وَاللّٰهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۗ إِنَّ
فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ۝ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۖ
نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَائِغًا
لِّلشَّارِبِينَ ۝ وَمِن ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ
سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا ۗ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝ وَأَوْحَىٰ
رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا
يَعْرِشُونَ ۝ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ۚ
يَخْرُجُ مِن بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ ۗ إِنَّ
فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۝ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ
وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا ۗ
إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ۝ وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ
فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ
سَوَاءٌ ۚ أَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ۝ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ
أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُم بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُم مِّنَ
الطَّيِّبَاتِ ۚ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ۝

65 VE (BAKIN), gökten yağmuru indirip ölümünün ardından onunla toprağa can veren Allah'tır:[1] şüphesiz bunda da işiten bir toplum için mutlaka alınacak bir ders vardır.

66 Yine sizin için sağmal hayvanlarda da alınacak bir öğüt vardır: size hayvanın karnında[2] sindirilen şeylerden oluşan,[3] atıklarından ve kanından ayrışarak süzülüp gelen[4] saf ve lezzetli, sindirimi kolay bir süt içiriyoruz.

67 Yine, hurma ağaçlarının ve asmaların ürünlerinden, hem sarhoşluk veren (zararlı) şeyler,[5] hem de yararlı, güzel bir rızık elde ediyorsunuz: elbet bunda aklını kullanan bir topluluk için mutlaka alınacak bir öğüt bulunmaktadır.[6]

68 Yine Rabbinin arıya vahyettiği(ni de düşün):[7] "Dağlardan, ağaçlardan ve imal edilmiş kovanlardan kendine yuva edin! **69** Sonra her türlü üründen ye ve ardından Rabbinin sana âmâde kıldığı yollarına koyul!"[8]

(Bütün bunların sonunda) onların karınlarından, içerisinde insanlar için şifa barındıran farklı renkler/tatlardan oluşan bir sıvı çıkar.

Hiç şüphesiz, bütün bunlarda da düşünen bir toplum için mutlaka alınacak bir ders vardır.[9]

70 Sizi de Allah yarattı, sonra canınızı alacak. İçinizden kimileri ömrün en düşkün çağına kadar ulaştırılır. Hatta öyle ki, bilirken hiçbir şey bilmez olur: (ama) unutmayın ki Allah her şeyi bilir, sınırsız kudret sahibidir.[10]

71 ALLAH rızkı kiminize diğerinden daha fazla vermiştir. Peki, kendisine fazla verilenler emirleri altında çalışan kesimleri[11] servetlerine ortak etseler de, onlar da bu konuda (kendileriyle) eşit hâle gelseler ya![12] Buna (dahi razı olmayacaklarına) göre, hâlâ (ortak koşmakla), Allah'ın nimetlerini bile bile inkâra[13] yeltenmiş olmuyorlar mı?

72 Yine Allah size sizin cinsinizden eşler var etti; ve eşlerinizden sizin için çocuklar ve torunlar[14] takdir etti; ve sizi temiz ve güzel şeylerle rızıklandırdı.[15]

Bütün bunlara rağmen bir yandan asılsız şeylere inanıp öte yandan Allah'ın nimetini inkâr edecekler, öyle mi?—>

---

1 Baştaki *ve* bağlacı, bir üstteki pasajla bu pasaj arasındaki konu irtibatını göstermektedir. Muhatabın tasavvurunda, insana hayat bahşeden vahiyle, toprağa hayat veren yağmur arasında ilgi kuruluyor.

2 Lafzen: "onun karınlarındaki.." *Fî-butûni-*

hî'de "onlara" tekabül eden dişil-çoğul *ha* zamiri yerine, tekil-eril *hu* zamirinin kullanılması farklı yorumlara konu olmuştur. Kur'an'da 'kural dışı' sayılabilecek buna benzer örnekler bulunmaktadır. Mesela: 6:78'de güneşi gösteren zamir hâzihi yerine hâzâ olarak gelmiştir. 26:35'te kraliçenin gelişi *caet* yerine *cae* ile ifade edilmiştir. 66:12'de *fîhâ* yerine Meryem'e giden zamir eril formda *fîhi* olarak gelmiştir. Oysa aynı anlamdaki 21:91'de standarda uygun biçimde *fîhâ* olarak kullanılmıştır. 80:1'de dişil kullanım *zekerahâ* yerine eril olarak *zekerahû* gelmiştir (Ayrıca bkz: 35:28; 43:13). Bütün bunlara çeşitli dilsel açıklamalar getirilmiştir. Bu açıklamalara, Arap dilinin Kur'an'ın inişinden çok sonra derlenmesi ve kurallı hâle getirilmesi de eklenebilir. Kur'an'ın, Arap dili kurallarının tesbitinden çok önce indiği müsellem bir hakikattir. O hâlde yapılması gereken, önceden inmiş bir hitabın sonradan belirlenmiş kurallara uygun olup olmadığını denetlemek değildir. Bu mantıklı da değildir. Olması gereken, dil kurallarının, o dilin en temel kaynağı olan hitaba/metne uygun olup olmadığını tesbit etmek, kuralları, onlardan çok önce var olan ve o kuralların kendisinden yola çıkılarak tesbit edildiği kaynak metne bakarak belirlemektir. Aksi bir tutum, evladı anaya değil anayı evlada nisbet etmek olur. Sözün özü: Esas olan, kurala uygun 'kitap' değil kitaba uyun kuraldır.

3 Lafzen: "şeylerden". *Mimma* birleşik edatının anlam alanına "sindirilen" lafzı doğal olarak dahil olduğu için paranteze alma gereği duymadık.

4 Lafzen: "arasından". *Beyn*, hem "seçip ayırma" hem de "birleştirme ve buluşturma" anlamlarına gelen zıt anlamlı bir kelimedir (*Lisân*). Kelimenin bu yapısı bizi "sentez ve analiz" zıt anlamına götürür. Bağlamına göre kimi zaman ikisinden birini, kimi zaman da her ikisini birden içerdiği görülür (Krş: *İtkân* II, 188). Bu bağlam, kelimenin iki anlamını da kapsamaktadır: Hayvanın karnında sindirilen şeylerin posa ve atıklarıyla kana dönüşen unsurları ayrıştırıldıktan sonra, üçüncü bir unsur olarak bir de sütün süzülüp gelmesi... İbaredeki *min* edatı, çeviriye "süzülüp gelen" şeklinde yansımıştır. *Min beyni* ibaresinin lafzi manası olan "arasından" karşılığı, sütün ne kan gibi zaruri, ne de atık gibi yararsız bir madde olmayıp, ikisi "arasında" bir mahiyette oluşuna atıf olarak da yorumlanmıştır (Esed).

5 Parantez içi açıklamamız, "hem şunu, hem de bunu" formundaki cümlenin söz dizimi gereğidir. *Ve* bağlacından sonra elde edilen rızkın *hasenen* (iyi, güzel, yararlı) diye nitelendirilmesinden, öncekinin zımnen de olsa bunun tersi olduğunu çıkarmak mümkündür. Said b. Cübeyr de *sekeran* (sarhoşluk veren) kelimesini, *hasenen*'in zıddı olarak anlamış, İbn Abbas'tan da bu yönde bir görüş aktarılmıştır (Taberî). Esasen içkinin kötülüğü Medine dönemiyle sınırlandırılamayacak bir şeydir. A'raf 33 bunun delilidir. Mekkeliler de hiç kuşkusuz, her insan gibi içkinin kötülüklerini bizzat biliyorlardı. Hz. Ömer cahili hayatında da içki kullanmamakla övünürdü. Haniflerin içkinin kötülüğü aleyhine sözleri ve yergi şiirleri dilden dile okunuyordu (Umeyye b. Ebi's-Salt es-Sekafi örneği için bkz: İbn Kuteybe, *eş-Şi'r-Ve'ş-Şu'arâ*, Beyut, 1405, s. 300-301).

6 Kur'an'ın "öğüt vardır" dediği her yerde durmak ve derin derin düşünmek gerekir. "Burada bitki ve hayvanlar üzerinden verilen öğüt nedir?" sorusunun doğru cevabını bulmak için önce pasajın temel konusunu tesbit etmek gerekir. O konu 70. âyetin de gösterdiği gibi insan hayatıdır. Bitki ve hayvan örnekleri sırf insan hayatı açısından taşıdığı değer gözetilerek verilmiştir. Üzüm ve hurma gibi nimetler hem insanın akli fonksiyonlarını yavaşlatan içki üretiminde kullanılabilir, hem de iyi, temiz ve yararlı gıdalar elde etmede. Kısadan hisse şudur: İnsan hayatı bir nimettir. O nimeti kötüye veya iyiye kullanmak insanın elindedir.

7 Rabbin arıya vahyetmesi ile Fussılet 12'de geçen yedi kat göğe emrini vahyetmesi arasında mahiyet ilişkisi vardır. Her ikisi de nedenselliğin ilâhî yasalarına delalet eder. Cebbâr, Kahhâr ve Maliku'l-Mulk olan Allah'ın hem varlığın yasalarını koymasını hem de varlığı sürekli *emr*'i altında bulundurmasını ifade eder (41:12'nin notuna bkz).

8 Vahyin bu türü fıtrat bilgisi olan güdüsel bilgi dağarcığıdır. Arılar bu bilgi sayesinde günde ortalama yirmi bin çiçeği dolaşır, iki aylık ömründe iki bin kilometre yol yapar ve elli gram bal üretirler.

9 Zımnen: Ortalama ömrü 60 gün olan arı kendisi için konulan fıtrat kanununa tabi olarak verilen nimeti iyiyi elde etmede kullanıyor. İnsan akıllı bir varlık olduğu hâlde nasıl olur da kendine emanet edilen nimeti kendi aleyhine kullanır?

10 Bu âyet yukarıdaki pasajın ana fikrini bünyesinde taşıdığı için zorunlu olarak buraya dahildir (Bkz: 69. âyetin notu). Zımnen: Ortalama ömrü 60 gün olan bir arının amacı olsun da, senin amacın olmasın mı ey insanoğlu!?

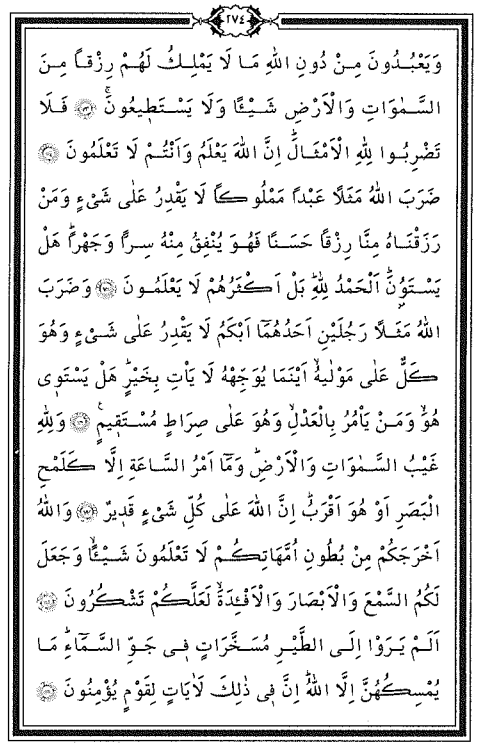
11 *Mâ meleket eymânuhum,* bir efendi hesabına çalışan herkesi ifade eder. Bu bağlamda patron hesabına çalışan işçiyi de kapsar. Hz. Ömer'in, Allah Rasulü'nün hanımlarını boşadığı haberi üzerine yaptıklarını anlattığı ünlü hadiste "Rasulullah'ın Bilal isimli kölesine vardım.." dediğine göre (Müslim ve Tirmizî), o dönemde hizmet görenler de "köle" diye anılabiliyordu.

12 Bu âyet bazı çağdaş müfesirleimizin anladığı gibi (Bkz: Esed) gelir dağılımıyla ilgili ahlâkî bir bağlama ilişkin değildir. Öncesi ve sonrasındaki âyetlerden de anlaşılacağı gibi tevhit ve şirkle ilgili akidevi bir bağlamda yer almaktadır. Yani bu bağlam insan-insan ilişkilerini değil, insan-Allah ilişkilerini önceleyen bir bağlamdır. Burada, kendi geçici ve sahte statülerini köleleriyle paylaşmaya yanaşmayacak olan müşriklere, Allah'a O'nun eşi ve dengi olmayan birtakım varlıkları ortak koşmalarının altında yatan çelişki ve mantıksızlık hatırlatılmaktadır (Krş: Taberî'nin İbn Abbas ve Katade'den rivayeti). Aynı bağlamda benzer bir delilin dile getirildiği Rûm 28, bu âyetin maksadını anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte âyette tali olarak gelir dağılımındaki dengesizliğe bir îmâ ve paylaşmaya dolaylı bir teşvik bulunduğu da söylenebilir.

13 *Cahd,* Şu'arâ sûresinin 14. âyetinde açıkça yer aldığı gibi, doğrusunu bildiği hâlde ısrarla diliyle inkâra kalkışmaktır (Krş: Râğıb).

14 İbn Abbas, Harici reisi Nafi b. Ezrak'ın sorularına verdiği cevapta, kök anlamından yola çıkarak *hafedeten*'i "hizmetçi, yardımcı" olarak açıklamıştır. Kur'an'da sadece burada geçen kelimenin "çocuklara" atfedilmiş olması, onlarla "torunların" kastedildiğini anlamamız için yeterli bir gerekçedir (*el-İ'câz, s. 318*).

15 Bu âyetteki rızkı Hz. Aişe'nin "Rızık deyince aklına boğazından giren şeyler gelenin aklına şaşarım" sözü ışığında anlamak gerekir (Rızık için bkz: 42:19, not).

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ
السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا
تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾
ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَنْ
رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ
يَسْتَوُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ
اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ
كَلٌّ عَلَى مَوْلٰهُ أَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي
هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾ وَلِلَّهِ
غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ
الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللَّهُ
أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ
لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾
أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا
يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

<—73 Üstelik Allah'ı bırakıp, kendileri için göklerden ve yerden rızkın hiçbir türünü sağlayamayan ve buna gücü de yetmeyen şeylere kulluk edecekler!?

74 Artık Allah ile[1] (başka şeyler arasında) benzetme yoluyla misal vermeye kalkmayın![2] (Allah misaller veriyor;) çünkü Allah (her şeyi) biliyor, fakat siz bilmiyorsunuz.[3]

75 (İşte, örnek olarak) Allah size şu misali verir: Başkasının boyunduruğu altındaki köle sınıfına[4] mensup birini (düşünün; bir de) kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verdiğimiz ve ondan açık ve gizli hayırda bulunan (hür) birini... Şimdi bunların (ikisi de) bir tutulabilir mi?[5]

Övgülerin en mükemmeline yalnız (iradeyi yaratan) Allah lâyıktır: fakat onların çoğu (bunun dahi) farkında değiller![6]

76 Yine Allah şu iki adamı da misal verir: Onlardan biri elinden hiçbir iş gelmeyen, iki lafı bir araya getiremeyen bir ahmak. Üstüne üstlük bir de efendisinin sırtında yük. Onu nereye gönderse başarılı bir sonuçla dönemez. Şimdi böyle biri, adâleti emreden ve kendisi de dosdoğru yolda olan kimseyle denk tutulabilir mi?[7]

77 İmdi, göklerin ve yerin gaybını (bilmek) yalnızca Allah'a mahsustur: Nitekim Son Saat'in gelip çatması, sadece bir göz açıp kapamak gibi veya daha da kısa bir zamanda vuku bulacak. Unutmayın ki her şeyi yapmaya kadir olan yalnızca Allah'tır.

78 Sizi analarınızın karınlarından hiçbir şey bilmez bir hâlde çıkaran, belki şükrederler diye sizin için işitme, görme ve duyma-düşünme kabiliyeti takdir eden de yine Allah'tır.[8]

79 Peki, kuşlar üzerinde hiç mi gözlem yapmazlar?[9] Onlar göğün boşluğunda (uçarken, ilâhî yasalara) boyun eğmişlerdir. Onları orada tutan (yasayı) Allah'tan başka kimse (koyamaz). Hiç şüphesiz, inanıp güvenen bir toplum için bunda da mutlaka alınacak dersler vardır.[10]

---

1 *Lillahi*'deki *lâm* edatı, "benzetilen" ve "kendisine benzetilenden" oluşan bir benzetmede "benzetilene" tekabül eder. 66:10'da geçen *lâm* ile aynı işleve sahiptir (Ebüssuud).

2 Zımnen: Başka bir şeyi Allah'a benzetmeyin. Yaratan ile yaratılan varlıklar arasındaki mahiyet farkına atıf. Aralarında illet benzerliği bulunmayan iki şey arasında kıyas yapmak yanlıştır. Nitelikleri farklı iki varlık arasında yapılacak kıyasın sonucu yanlış olur. Gerek Allah'ın yaratılmışlardan herhangi bir şeye benzetilmesi yoluyla, gerekse yaratılmışlardan herhangi birinin Allah'a benzetilmesi yoluyla işlensin, şirkin her çeşidi âyette ifade edilen sap-

masının sonucudur. Bu nedenledir ki, bir üstteki âyet "onlara" hitap ederken burada hitap "size" dönüşerek, hedef kitleye müslim-gayri müslim herkes dahil edilmiştir.

3 Bu vurguyla çevirimizin ve parantez içi açıklamamızın gerekçesi, Allah'ın verdiği misale bir örnek olan sonraki âyettir.

4 İkil form kullanılmayıp da çoğul form olan *hel yestevûne* şeklinde kullanılması, sadece iki bireyin değil, bunların mensup olduğu iki sınıfın kıyaslandığının delilidir (Elmalılı). "Köle sınıfı" şeklindeki çevirimizin gerekçesi budur.

5 Cevap belli: Bir tutulamaz? Şu hâlde: Eğer aynı türe ait olduğu hâlde bu ikisi dahi bir olmazsa, yaratan Halik ile yaratılan mahluk arasında nasıl bir benzetme yapılabilir?

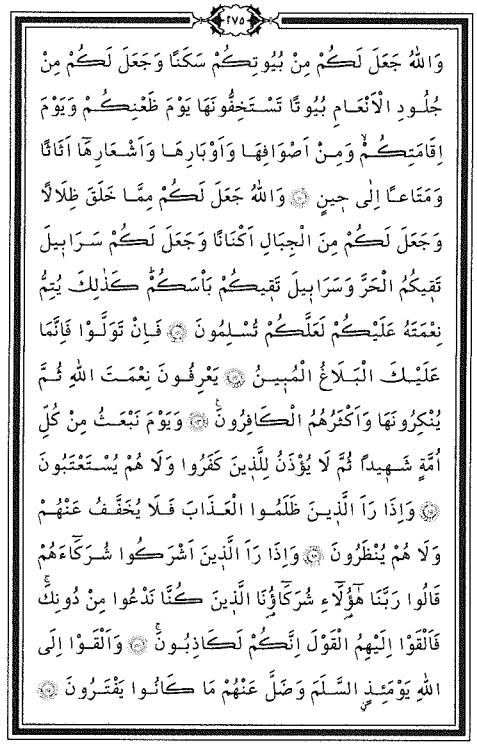
6 Yani "özgürlüğün Allah'ın en büyük ihsanı olduğunun dahi..." Burada karşılaştırılan iki sınıfın, hürler ve köleler, iradeliler ve iradesizler olduğu açık. Buradaki *hamd* de, Allah'ın insana verdiği özgür iradenin hamdi olsa gerektir.

7 Zımnen: Nimetin şükrü onu doğru kullanmaktır.

8 Bu âyet insan sûretinde doğmanın insan olmaya yetmediğini, işitme-görme ve akletme yeteneğini kullanarak insanın beşerlikten insanlığa doğru tekamül etmesi gerektiğini ifade eder.

9 *Yerav*, sıradan görmeye değil, burada ve birçok âyette "gözlem yapmaya" delalet eder.

10 Uçana hayran olup da uçuranı fark etmemek, parmak ayı gösterirken aya değil parmağa bakmaktır. Zımnen: Akıl, kök manasının da delaletiyle bağ kurduğu kadar akıldır. Bağ kuramıyorsa "akıl" adını almayı hak etmiyor demektir. İşleyen bir akıl esere bakıp müessiri, sanata bakıp sanatkarı, fiile bakıp faili keşfeder.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ
جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ
إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا
وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ۝ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا
وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ
تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذَٰلِكَ يُتِمُّ
نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ۝ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا
عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ۝ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ
يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ۝ وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ
أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ
۝ وَإِذَا رَأَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ
وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ۝ وَإِذَا رَأَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ
قَالُوا رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُو مِنْ دُونِكَ
فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ۝ وَأَلْقَوْا إِلَى
اللّٰهِ يَوْمَئِذِ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝

80 Size içinde huzur ve sükun duyacağınız sabit meskenler (inşa etme yeteneğini) veren; yine size hayvanların derilerinden konup göçerken kolayca taşıyacağınız seyyar mekânlar (yapma yeteneğini) kazandıran;[1] onların yünlerinden, kürklerinden, kıllarından hem dayanıklı temel eşyalar hem de sınırlı süre kullanılan dayanıksız tali eşyalar (üretme yeteneğini) veren de Allah'tır.

81 Yarattığı şeylerden kimilerini size gölgelik kılan; ve dağlardan size sığınaklar-korunaklar temin eden; yine size hem sıcağa (ve soğuğa) karşı korunacak giysiler, hem de savaşlarınızın darbelerinden korunacak elbiseler (imal etme yeteneği) veren de Allah'tır.

Size olan nimetlerini işte böyle tamamladı; belki (O'na) teslimiyetiniz (de tam) olur.[2]

82 BUNA rağmen yüz çevirirlerse unutma ki sana düşen açık ve net olarak (mesajı) tebliğ etmektir. **83** Allah'ın nimetlerini pekâlâ tanıyıp biliyorlar, fakat yine de nankörlük ediyorlar; zira onların çoğu küfre sapmışlar.

84 Fakat bir gün gelecek Biz, her ümmetten bir şahit çıkaracağız. Sonra inkârda ısrar edenlere ne mazeret beyan etme izni verilecek, ne de suçlarını itiraf ile af dileme imkanı.[3]

85 Ve o zulmedenler azabı görünce, artık onun kendilerine hafifletilmeyeceğini de, fırsat tanınmayacağını da anlayacaklar.

86 Allah'a ait nitelikleri başkalarına yakıştıranlar ise, (Allah'a) yakıştırdıkları ortakları karşılarında görünce; "Rabbimiz! İşte sana ortak koştuklarımız; Seni bırakıp da kendilerine yalvarıp durduğumuz kimseler bunlardı!" der demez,[4] hemen berikiler onların sözlerini ağızlarına tıkayacaklar: "Sizi gidi yalancılar sizi!.."[5]

87 İşte o gün onlar, (iş işten geçtikten sonra) Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyetlerini sunarlar; uydurdukları kuruntu (aracılar) kendilerini yüzüstü bırakırlar.

---

1 Metin içinde geçen *sekenen* ve *buyûten* kelimeleri birbirinin mukabili olarak kullanılmıştır. Birincisi "sabit konutlara", ikincisi çadır vb. gibi "seyyar barınaklara" delalet eder. Aslında "ev" anlamında kullanılan *beyt* (ç. *buyût*) "geceledi" anlamına gelen *bâte*'den türetilmiştir. Bu nedenle ilk anlamı da "içinde gecelenen mekân"dır. Âyetin sonundaki *esasen* ve *metâ'an* da, tıpkı öncekiler gibi karşıtlık oluştururlar: Birincisi "temel ve dayanıklı tüketim malları"na tekabül ederken, ikincisi "tali ve dayanıksız tüketim mallarına" tekabül eder.

2 *Tuslimûn*, "yaralanmaktan kurtulursunuz" anlamında *teslemûn* olarak da okunmuştur (Ferrâ).

3 Krş: 11:105 ve 30:57. *Yusta'tebûn*'a verdiğim manayı *Müfredât* sahibi Râğıb el-Isfahânî'nin açıklamasına borçluyum.

4 *Fâ* bağlacının "takibiyye" vurgusuna istinaden.

5 Lafzen: "Kuşkusuz siz düpedüz yalancısınız". Bu düz çeviride hiç şüphesiz dil, hâl ve olay karinelerinden kaynaklanan yananlamlar, tercih ettiğimiz Türkçe karşılıkta kaynak metinde olduğu gibi karşılanamamaktadır. Öte yandan *el-kav ileyhimu'l-kavl* deyimsel ibaresinin Türkçe'deki karşılığı "lafı ağıza tıkamak"tır (Ferrâ).

88 İnkarda direnmekle kalmayıp başkalarını da Allah'ın yolundan çeviren kimselerin üzerine, sebep oldukları toplumsal çürüme ve yozlaşmadan dolayı[1] azab üstüne azap yığacağız; 89 ve günü gelince onların aleyhine (de)[2] her bir ümmetin kendi içerisinden bir şahit çıkaracağız.[3]

Seni de (Ey Muhammed), işte şu (mesajın muhatabı olan) insanlara bir şahit olarak getirdik; ve sana (din ile ilgili) her şeyi[4] ana kaynağından indirerek vurgulu bir biçimde açıklayan[5] ve bir yol haritası, bir rahmet ve Allah'a teslim olanlar için bir müjde olan bu ilâhî mesajı indirdik.

90 HİÇ şüphe yok ki Allah âdil davranmayı, iyilik yapmayı ve yakınlara karşı cömert olmayı[6] emreder; ve her türlü utanç verici hayasızlığı, selim akla ve sağduyuya aykırı çirkinliği ve sınırları hiçe sayan taşkınlık ve azgınlığı yasaklar: size (bu) öğütleri verir ki, sorumluluklarınızı aklınızda tutabilesiniz.[7]

91 Yine Allah ile sözleşme[8] yaptığınızda, sözünüze sadâkat gösteriniz; bir de yeminlerinizi iyice kesinleştirdikten sonra bozmaya kalkmayınız! Unutmayınız ki Allah'ı kendinize kefil kılmıştınız: zira Allah yaptığınız her şeyi biliyor.

92 Ve asla bir topluluk (diğerinden) daha kârlı gerekçesiyle, yeminlerinizi kendi aranızda bir kandırmacaya dönüştürerek, ipliğini iyice eğirdikten sonra onu tersine çe-

(١٧١)

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا
فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ۝ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي
كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا
عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ
وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ۝ إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ
بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ
الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ
۝ وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ
بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ اللهَ
يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ۝ وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا
مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ
أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ۚ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللهُ بِهِ ۚ
وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۝
وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ
وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝

virip çözen kadının durumuna düşmeyin!

Şüphesiz Allah sizi bununla sınamaktadır; ve elbette Kıyamet Günü üzerinde sürekli tartışıp farklı sonuçlara ulaştığınız şeyleri açık seçik önünüze serecektir. 93 Zaten eğer Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapıverirdi; fakat O sapmak isteyeni saptırıyor, doğru yola yönelmek isteyeni ise (ona) yöneltiyor:[9] ne ki (seçiminiz sonucu) yapa geldiğiniz her şeyden mutlaka hesaba çekileceksiniz.

---

1 Hem çoğul hem de eylemin başkaları üzerinde bıraktığı etkiye delalet eden geçişli formda (*yufsidun*) kullanıldığı bu gibi yerlerde, doğaldır ki bireysel değil "toplumsal" bir çürüme ve yozlaşma kastedilmektedir.

2 Buradaki "de", benzer bir uyarı taşıyan 84. âyete imaen atıf niteliği taşımaktadır. Orada sapanlar, burada ise saptıranlar muhatap alınmıştır.

3 Her peygamberin ümmetine şahitliği için bkz: 4:41.

4 Parantez içi açıklamamız Zemahşerî'ye dayanmaktadır. Kur'an'da *kullu şeyin* kalıbı, Allah için kullanıldığı bazı yerler dışında, lafzi değil mecazi anlam taşır (Krş: 18:84; 27:16). Dolayısıyla "her şeyi" değil, o bağlamda sözü edilen alanla ilgili şeyleri kapsar.

5 *Tenzil*'in *inzal*'den farklı olarak vahyin kaynağına nisbetini göstermesiyle ilgili bkz: 12:2, not.

6 Yakınların hem niteliği hem de niceliği konusunda hiç bir sınırlandırma yapılmamıştır. İlk müfessirler de âyetteki "akrabaya verme" emrini böyle anlamışlardır (Mukatil).

7 Zımnen: İnsanın doğuştan getirdiği şey ilk günah değil, sorumluluktur.

8 Bu sözleşme, hem insani varoluşumuzla ilgili ontolojik sözleşmeyi, hem Allah'a güvendiğimizi iman ve teslimiyeti seçerek ifade ettiğimiz teolojik sözleşmeyi, ve hem de insan ilişkilerinde verdiğimiz söz ve vaadlerden oluşan sosyolojik ve ekonomik sözleşmeleri kapsar. Kur'an genellikle birincisi için *misak*, ikincisi için *ahd*, üçüncüsü için *akd* ve *eymân* kavramlarını kullanır.

9 Çift faili birden gören *yeşâ'* fiilinin nasıl anlaşılması gerektiği ve bu şekildeki çevirimizin ayrıntılı bir gerekçesi için bkz: 13:27, not. Âyetin son cümlesi çift faili gören çevirimizi açıkça teyit etmektedir.

94 Asla yeminlerinizi bir kandırma aracına dönüştürmeyin; yoksa ayağınızı sağlam basmışken (zemin alttan) kayıp gider[1] ve Allah yolundan uzaklaşmanızın kötü sonuçlarını (yudum yudum) tadarsınız; üstelik (ötede) sizi bekleyen daha korkunç bir azap bulursunuz.

95 Ve Allah ile yaptığınız sözleşmeyi az bir bedel karşılığında satmayın. Bakın, (onun) Allah katındaki karşılığı var ya; işte o eğer bilirseniz sizin için çok daha hayırlıdır: 96 (zira) sizin yanınızdaki tükenir, fakat Allah katındakiler bakidir.

İmdi herkes emin olsun ki, zorluklara karşı göğüs gerenleri işlediklerinin en iyisiyle ödüllendireceğiz: 97 kim imanlı olarak bir iyilik ortaya koymuşsa; -erkek ya da kadın (fark etmez)- kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız; dahası elbet onları işlediklerinin en iyisiyle ödüllendireceğiz.

وَلَا تَتَّخِذُوٓا اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ
ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّوٓءَ بِمَا صَدَدْتُّمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ
وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا
قَلِيلًا ۚ اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
۝ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ ۖ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ ۗ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ
صَبَرُوٓا اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ مَنْ عَمِلَ
صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً
طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝
فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ
۝ اِنَّهٗ لَيْسَ لَهٗ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ ۝ اِنَّمَا سُلْطَانُهٗ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهٗ وَالَّذِينَ
هُمْ بِهٖ مُشْرِكُونَ ۝ وَاِذَا بَدَّلْنَآ اٰيَةً مَّكَانَ اٰيَةٍ ۙ وَاللّٰهُ
اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُٓوا اِنَّمَآ اَنْتَ مُفْتَرٍ ۚ بَلْ اَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ۝ قُلْ نَزَّلَهٗ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَّبِّكَ بِالْحَقِّ
لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهُدًى وَّبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ۝

98 BUNDAN böyle Kur'an okuduğun zaman, öncelikle kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.[2] 99 Fakat şunu da unutma ki, (Şeytan'ın) imanda sebat gösterenlerin ve Rablerine güvenip dayananların üzerinde etkin bir gücü yoktur;[3] 100 ne var ki o, yalnızca kendisini kılavuz edinip ısrarla izleyenlerin ve kendisine ilâhlık yakıştıranların üzerinde etkin bir güç sergileyebilir.[4]

101 Ve Biz bir âyeti diğeriyle değiştirdiğimizde,[5] –ki Allah neyi ne zaman indireceğini pekala bilir-[6] "Sen sadece ve sadece uydurduklarını söyleyen birisin!" derler; aksine onların çoğu (lafının nereye vardığını) bilmeyen kimselerdir.[7]

102 De ki: "Onu Kutsal Ruh,[8] mutlak hakikate bir atıf olsun ve hem imanda sebat edenleri desteklesin, hem de Allah'a teslim olan kimseler için bir yol haritası ve bir müjde olsun diye, Rabbin katındaki ana kaynaktan indirdi!"

---

1 *Zellet kademuhu*, iyilikten sonra gelen kötülük, sağlıktan sonra gelen hastalık, varlıktan sonra gelen yokluk gibi durumlar için kullanılan Arapça bir deyimdir (Taberî). Burada, "haktan sonra gelen batıl", "sadâkattan sonra gelen ihanet" anlamında kullanılmıştır.

2 Akleden kalbe mânevi abdest aldırma demeye gelen *isti'âze* için bkz: 1:1, not 1. Kur'an okumanın *tilavet* ile değil *kıraet* ile ifade edilmesi, aktarmadan önce anlamanın gerekliliğine delalet eder (Bkz: 35:29 ve 73:4, notlar). Burada *kıraet* ile ifade edilen okuma bir anlama-yaşama-anlatma çabasını içerir. İstiaze, Kur'an'ı anlama çabasına yönelik her tür Şeytani müdahaleden sakınma iradesini ifade eder. Kur'an okurken yapılacak zihnî ve kalbî hazırlığı emreden ilk ve tek âyet bu olduğundan (7:200 âyeti, benzer emri farklı bir bağlamda içerir) baştaki *fâ* edatı

bu şekilde karşılanmıştır. Aynı edat bir sonraki cümleciğe "öncelikle" anlamı katmaktadır. Burada verilen emir, bir şeyi *söyleme* değil, bir şeyi *yapma* emridir. Bu da, önyargılardan bilinci arındırma başta olmak üzere, duygu ve düşünceyi vahye hazırlamak ve onları dış etkilere kapalı, yalnızca vahyin etkisine açık hâle getirmektir. Kur'an okurken Allah'a sığınma emrini dar anlamda bir "isti'âze" olarak anlamamak gerek. İstiaze emri, bir bilincin imha edilerek yeniden inşa edilmesi talimatıdır. Bu bilinçle yapılan bir isti'âze, zaman ve mekân boyutuna inen bir hareket olmayı aşar. Artık *isti'âze* kelimesinin gösterdiği Allah'a sığınma ve iltica, Kur'an'ın insana yönelik bütün hükümlerinin gözden geçirilmesinde hakim olması beklenen deruni bir bilinç hâline dönüşür. Bu bilinç, ayrıntılı bir varoluş haritası olan ve geçmişle birlikte insanlığın hâl ve istikbaline işarette bulunan Kur'an'ı, ilâhî murakabe ve müşahede önünde okuma bilincidir. Özetle isti'âze, Kur'an'ı okumaya duran insanın kendi bilincini öz elleriyle vahyin sahibine teslim etme, yani bir 'huzurda okuma' iradesidir.

3 Bu gerçeğin Şeytan tarafından itirafı için bkz: 14:22 (Krş: 15:42; 17:65).

4 Zımnen: Şeytan'ın gücü yoktur, onda güç vehmedenler vardır. *Yetevellevnehu* : "Onu kılavuz edinmek", yani onun velayetine başvurmak. Bu, 63. âyet ışığında anlaşılmalıdır. "Kendisine tanrılık yakıştıranlar" şeklindeki çevirinin dayanağı, Taberî'nin Rebi'den naklettiği görüştür. Buradaki üçüncü tekil şahıs zamiri (*bihi*) Allah'a atıfla okunduğunda, anlam şöyle olur: "Allah'a ortak koşanların..."

5 Yani: "Bir risaleti diğeriyle değiştirdiğimizde". Buradaki *âyet*'in en münasip karşılığı "risalet" olsa gerektir. Zira bu âyet 44. âyetteki *bi'l-beyinati ve'z-zubur* adıyla anılan ve tüm peygamberlere verildiği ifade edilen vahyin bir devamı ve parçasıdır. Bu âyet klasik nesh teorisinin savunulmasında ilk sırada yer alır. Ne var ki bu, yine bu teoriyi savunanların koydukları "nesh, inançla ilgili âyetler için değil, dinî hükümlerle ilgili âyetler için geçerlidir" kuralına aykırıdır. Çünkü bu sûre Mekkîdir. Kaldı ki buradaki *âyeten* kelimesi, "ilâhî mesaj, vahiy, mucize ve hakikatin belgesi" manalarına gelir. Şu durumda bu âyetin, klasik nesh teorisine delil olması mümkün görünmemektedir. Bu âyette *nesh*'ten değil *tebdil*'den söz edilmektedir. Öte yandan bu âyet indiğinde, nesh teorisini savunanların değiştiğini iddia ettikleri "ahkâm âyetleri" henüz indirilmemişti. Hemen arkadan gelen *yunezzilu* fiili aslında bu âyetteki *tebdilin* nasıl anlaşılması gerektiğinin de anahtarını verir. Bu anahtardan yola çıkarak, bir âyetin bir başka âyetle değiştirilmesi, bir süreç içerisinde parça parça inen vahyin farklı zaman ve şartlara göre söyleminin ve talimatlarının da farklılaşması şeklinde anlaşılabilir. İbn Abbas, "bir âyeti diğeriyle değiştirme" ibaresini, "daha sert âyetlerin yerini söylem olarak daha yumuşak âyetlere terk etmesi" olarak, yani *üslûp değişikliği* biçiminde anlamıştır (Mukâtil). Âyeti klasik nesh teorisi dışında yorumlayan bu anlayış, iç ve dış bağlama da uygun düşmektedir. Vahyin söylemindeki her farklılaşma bir öncekinin hükmünü geçersiz kılmayı değil, 125. âyette açıkça ifade edildiği gibi, "Rabbin yoluna hikmetle çağır" talimatının, vahiy tarafından bizzat uygulandığını ifade eder. İşin gerçeği budur ve bir sonraki cümlede yer alan parantez içi açıklamamız da buna dayanmaktadır.

6 "Neyi ne zaman indireceği" şeklindeki çevirimiz, *yunezzilu* fiilinin "nassın yer ve zamanla irtibatlı olarak, parça parça indirilen" tabiatını ifade ettiği vakıasına dayanmaktadır.

7 Böyle bir itham Elçi'yi değil gerçekte elçi göndereni ithamdır. Peygamberi yalancılıkla suçlamak, aslında Allah'ı kendi adına vahiy uyduran birini engellemekten aciz olmakla suçlamaktır.

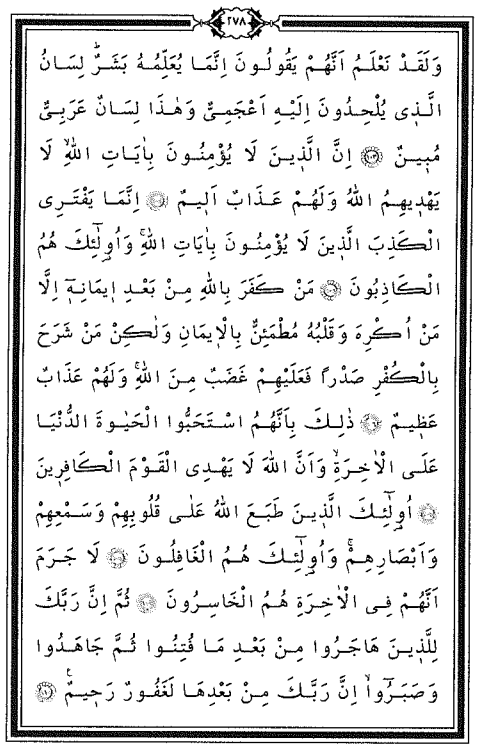
8 Kutsal Ruh'la ilgili bkz: 2:87, not 4.

103 Doğrusu Biz onların; "Ona bu (vahyi) öğreten bir insandan başkası değil"[1] dediklerini çok iyi biliyoruz. Onların gerçeği saptırmak için kendisini îmâ ettikleri kişinin dili yabancı bir dil olduğu hâlde, bu (vahyin) dili hem özünde açık hem de hakikati açıklayan bir Arapça'dır.[2]

104 Şu kesin ki; Allah'ın âyetlerine inanmayan kimseleri Allah doğru yola yöneltmeyecektir; dahası (ötede) onların payına can yakıcı bir azap düşecektir. **105** Zaten yalan uydurup (birilerine) atma[3] işini, ancak Allah'ın mesajlarına inanmayanlar yapar: zira onlar, yalanı meslek edinenlerin[4] ta kendileridir.

106 İman ettikten sonra Allah'ı inkâr eden kimseye gelince: –(ki) bu kalbi imanla tatmin bulmuş olduğu hâlde baskı altında görünüşte inkâr eden kimse değil,[5] ve fakat kalbini küfre bile isteye açan kimsedir- işte böyleleri Allah'ın rahmetinden dışlanacaklar, dahası (âhirette) onları korkunç bir azap bekleyecektir.[6] **107** İşte bu, hem onların dünya hayatını âhiret hayatına tercih etmelerinin, hem de Allah'ın inkârcı kimseleri doğru yola yöneltmemesinin neticesidir.[7]

108 İşte onlar Allah'ın kalplerinin (aklet-me),[8] işitme ve görme yetilerini mühürlediği kimselerdir. Artık onlar (bundan) dahi habersizdir. **109** Kimsenin en ufak

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ ۗ لِّسَانُ
الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ
مُّبِينٌ ۝ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ۙ لَا
يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ إِنَّمَا يَفْتَرِي
الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْكَاذِبُونَ ۝ مَن كَفَرَ بِاللَّهِ مِن بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا
مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَٰكِن مَّن شَرَحَ
بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ۝ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا
عَلَى الْآخِرَةِ ۙ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ
۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ
وَأَبْصَارِهِمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ۝ لَا جَرَمَ
أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ۝ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ
لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِن بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا
وَصَبَرُوا ۙ إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

kuşkusu olmasın ki, âhirette de hepten kaybedecek olanlar işte bunlardır.

110 Sonra yine unutma ki Rabbin, ağır işkence altında (kendilerine dayatılanı kabul ederek) vartaya düşürülmelerinin[9] ardından hicret edenleri, (Allah yolunda) tüm çabasını harcayan ve direnenleri gözetecektir; evet, çünkü senin Rabbin, o (ağır acının) ardından[10] elbette tarifsiz bağışıyla, eşsiz rahmetiyle muamele edecektir.

---

1 Krş: 25:4-6. İnkarcı muhalifler, bununla hem vahyin kaynağı hakkındaki kuşkularını, hem de vahyi bir üstteki âyette dile getirilen Kutsal Ruh'un getirdiği hakkındaki kuşkularını sergilemiş oluyorlardı. Onların nasıl bir şaşkınlık yaşadıkları, bu itirazda açıkça görülmektedir. Bir kısmı vahyi Hz. Peygamber'in kendisinin uydurduğu iftirasını yayarken, Kur'an vahyinin ihtişamını fark eden diğer bir kısmı ise bunu dahi ona yapılmış bir iltifat kabul edip, daha tutarsız bir iddiayla çıkıyorlardı: Vahyi ona biri öğretiyor... Onların îmâ ettiği kişinin kimliği konusunda klasik tefsirlerde birbirini tutmayan bir çok rivayet yer almaktadır. Bu spekülatif rivayetlerde, îmâ edilen bu kişinin adı konusunda dahi altı ayrı ihtimalden söz edilir. Yine Müşriklerin îmâ ettiği bu ismin köle mi, hür mü, Hıristiyan mı, Yahudi mi, hanif mi, müşrik mi, Arap mı, Acem mi olduğu hakkında da spekülasyonlar vardır. Birtakım önyargılı or-

yantalistler, tarihsel hiçbir zemine yaslanmayan bu söylencelere dayanarak vahyin kaynağına gölge düşürmeye çabalamışlarsa da, bu ilmî olmayan tavra ilk itiraz yine Sale ve W. M. Watt gibi kendi meslektaşlarından gelmiştir. Mekke'de bulunan bir ya da iki Hıristiyan kölenin, Rasulullah'ın ilâhî mesajına ilgi duymuş olması, Rasulullah'ın da bu ilgiyi karşılıksız bırakmamak için herkesle olduğu gibi ilâhî vahyi tebliğ çerçevesinde onlarla da ilgilenmesi gayet muhtemeldir. Ne ki, Kur'an vahyinin kadim düşmanı Mekke müşrikleri ve onların düşmanca söylemini tekrarlamaktan başka bir şey yapmayan Kur'an'ın modern düşmanlarının, kitap ehli bir köleden Kur'an gibi tüm zamanlar ve mekânlara meydan okuyan ilâhî bir hitabı Hz. Peygamber'e öğretecek çapta bir "süper(öğretı)men" çıkarmaya çalışmaları, kara mizah olmaktan öte ilmi hiçbir değer taşımamaktadır. Burada asıl insanı hayran eden, Kur'an vahyinin kendi kaynağına dair özgüvenidir. Zira bu söylentiyi vahiy bize haber vermeseydi, bundan kimin haberi olurdu? Tek başına bu bile, vahyin kaynağının ilâhiliğine delildir.

2 *'Arabiyyun*'un türetildiği *'arab* kelimesi "açık ve anlaşılır konuşan" demektir (*Mekâyîs*). *Mubîn* sıfatı ile birlikte bu terkip hem manayı taşıyan dil kabının, hem de o kabın taşıdığı muhteva olan mananın "açık ve anlaşılır" niteliğine delalet eder (Bkz: 43:3, not). Zımnen: Ezeli ve biricik hakikatin insanlığın son çevrimindeki tezahürü olan Kur'an vahyi, açık ve anlaşılır manalar açık ve anlaşılır bir dil kalıbına dökülerek insanlığa sunulmuştur. Dolayısıyla hiç kimse gerek yüceltme bahanesiyle gerek başka bahanelerle "Biz bu vahyi anlayamayız" mazeretinin ardına sığınamaz.

3 *Mâ yefterî el-kezib*; "bir suçu başkasına atmak" anlamına gelen *yefteri* (iftira) ile "som yalan" anlamına gelen *el-kezib* lafzını içeren deyimsel bir ifadedir. Çevirimiz ibarenin yan anlamlarıyla birlikte yansıtılmasını amaçlamaktadır. Bu, müşriklerin şirkinin Allah'ın ortakları olduğu yalanını Allah'a isnat etmek gibi bir iftiraya dayandığını, dolayısıyla onların Hz. Peygamber'e yönelik suçlamaları sırasında, farkında olmadan kendi suçlarını itirafta bulunduklarını îmâ eder.

4 *el-Kâzibûn*'u "yalanı meslek edinenler" diye çevirmemizin gerekçesi, hem fail kalıbında olması, hem de sözcüğün, ilgi zamiri (*ellezîne*) yerini tutan bir belirlilik takısıyla kullanılmasıdır.

5 İşkenceye dayanamadığı için kendisine dayatılan şeyi söyleyen kimseler... Ammar b. Yasir'in başından buna benzer bir olayın geçtiğini tefsirler aktarmaktadır (Zemahşerî). Allah Rasulü Yasir Ailesi'ne yapılan ağır işkenceler sürerken, günün sonunda uğrayarak "Direnin ey Yasir ailesi, randevunuz cennette!" buyuruyordu (Tabakât IV, 136). Her tür takiyye anlayışı, bu âyetler ışığında tashih edilmelidir.

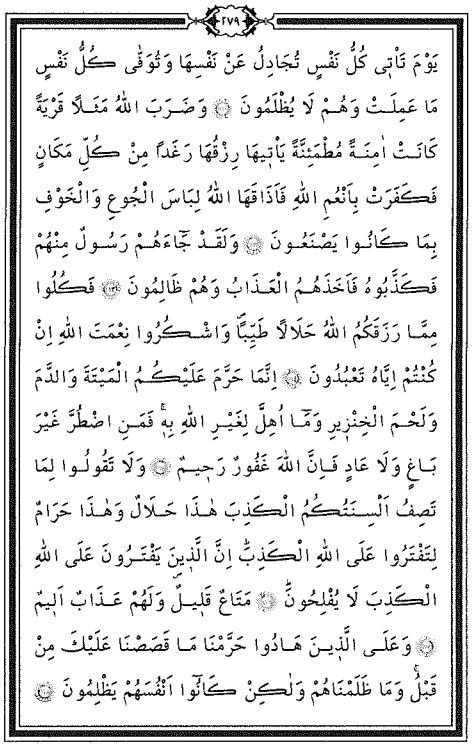
6 Mekke'den hicret etmek yerine inancını gizleyip onlardan gibi görünme pahasına Mekke'de kalan kişiler hakkındadır (bkz: 29:10-13 - not).

7 Çeviride yer alan "hem... hem de..." kalıbının gerekçesi, metindeki iki cümlecikte de sonucu belirleyen ardışıklı iki gerekçe işlevini yüklenen *enne* edatlarıdır.

8 Kur'an, akletmeyi kalbin bir fonksiyonu olarak niteler (22.46). Buradaki mühürleme, "fonksiyonlarını yerine getirememe, işlevsiz kalma" anlamınadır. Parantez içi açıklamamız, Kur'an'ın bu kullanımına dayanmaktadır.

9 Parantez içi açıklamamız, *futinû* fiilinin bu bağlamda taşıdığı anlamın açılımıdır.

10 Açıklamanın gerekçesi, *min-ba'dihâ*'daki zamirin "işkenceyi" göstermesi yüzündendir. Buradaki hicret için bkz: Âyet 41, not. Said b. Cübeyr bu âyetle 'Ankebût 2-3. âyetler arasında kopmaz bir ilişki kurmuştur.

٧٩

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ
مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۝ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً
كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ
فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ
بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ۝ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ
فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ۝ فَكُلُوا
مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ
كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ۝ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ
وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ
بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ وَلَا تَقُولُوا لِمَا
تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ
لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ
الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ۝ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
۝ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ
قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ۝

111 Gün gelecek, her can kendi derdine düşecek; ve herkes yapıp ettiklerinin karşılığını tastamam bulacak: zira (orada) hiç kimse zulme uğramayacaktır.

112 ALLAH (size) bir örnek verir: Güvenli ve (sakinlerini) her açıdan tatmin eden bir belde (düşünün ki), oranın ihtiyaç duyduğu rızık her yerden oraya akıyor. Buna karşın o (belde) Allah'ın nimetlerine nankörlük etti. Derken, yaptıkları sebebiyle Allah orayı çepeçevre içine alan açlık ve korku (belasıyla) kuşattı.[1]

113 Ve doğrusu onlara kendilerinden bir elçi gelmişti; fakat onu yalanladılar. Ne var ki onlar zulümlerini sürdürürken azap onları yakalayıverdi.

114 Haydi, siz hem Allah'ın size verdiği rızıkların helâl ve temiz olanlarından yiyin, hem de onun nimetlerine şükredin! Tabi ki, gerçekten yalnızca O'na kulluk etmek (istiyorsanız)... **115** (Ki) O size yalnızca leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen (hayvanı) haram kılmıştır![2] Fakat mecbur kalan kişi, haddi aşıp zorunlu miktarı geçmeden (yemişse), bilsin ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

116 Artık, dillerinizle yalan beyanda bulunup, üstelik uydurduğunuz yalanı (da) Allah'a isnat ederek "Bu helâldir, bu da haramdır!" demeyin! Çünkü uydurdukları yalanı Allah'a isnat edenler asla kurtuluşa eremezler. **117** (Bu dünyada) oyalayıcı kısa bir haz (duysalar da), (âhirette) onları can yakıcı bir ceza bekler.

118 Ve yalnızca Yahudileşen kimselere[3] sana daha önce aktardığımız şeyleri yasaklamıştık;[4] ama onlara zulmeden biz değildik, ne var ki onlar asıl kendi kendilerine zulmettiler.

---

1 Lafzen: "Allah orayı açlık ve korku elbisesiyle kuşattı". Buradaki *libas*'ın (elbise) mecazi bir kullanım olduğu ve öznesini boydan boya sarıp kuşattığı için böyle denildiği açık (Zemahşerî). Ahlâkî çözülmenin ekonomik ve ona bağlı olarak güvenlik problemlerini davet edeceğini ifade eden bu evrensel uyarı, hükmünü ilk defa Mekke'de icra etti. Refah içinde yüzen Mekke, Hicretten önce başlayıp yıllarca süren açlık tehdidi ve buna bağlı olarak oluşan gelecek endişesine maruz kaldı.

2 Bu dört yasak için bkz: 2:173, ilgili notlar. Bu yasakların Kur'an'da geliş süreci ve kapsamıyla ilgili kısmen ayrıntılı bir açıklama Enâm sûresinin 145. âyetinin ilgili notunda yapılmıştı. Kur'an, tüm iniş sürecine yayılan bu tür âyetlerle, insanlar tarafından, dindarlık gösterisi olarak yasakların genişletilip bunun da Allah'a izafe edilmesine ilkesel olarak karşı çıkar (7:32; 6:151; ayrıca krş: 2:173; 6:145; 7:33). Çün-

kü, Allah tarafından yasaklanan şeylerin tamamı vahiyle açıklanmıştır (6:119). Bu sûrenin 9. âyetinde açıkça belirtildiği gibi başta insan olmak üzere tüm varlığa değer ve konum biçme, onun amaçlarını tayin etme, iyi ya da kötüyü belirleme yetkisi Allah'a aittir. 114. âyette de ifade edildiği gibi, Allah tarafından çizilmiş haram kapsamını her genişletme girişimi, vahiy tarafından bir yetki gasbı olarak değerlendirilmektedir. Bir dindarlık gösterisi olarak dahi yasakların genişletilmesine izin vermeyen Kur'an, bu âyetin sonunda olduğu gibi zorunlu hâllerde ilâhî yasakların geçici olarak askıya alınmasını, bu konudaki ilkeler zincirine eklemiştir. Bu da muhatabı, "din insan içindir" temel kuralına götüren bir yaklaşımdır.

3 Allah katında tüm vahiy getiren peygamberler ve onlara iman eden tüm mü'minler "müslüman" ismini alırlar. İsrâiloğullarının Yahudileşmesi, İslâm'dan bir sapmadır. Bu sapmayı Yahudi kelimesinin geçirdiği semantik serüven de ortaya koymaktadır (Bkz: 2:62, not).

4 Bu âyetlerden önce indirilen Enâm sûresinin 146. âyetinde aktarılanlar. Bu âyet, sonra inen âyetlerin önceki âyetleri referans göstermesine, tipik bir örnek teşkil eder.

119 Sonuç olarak şunu aklından çıkarma ki, Rabbin, bir cahillik ederek kötülük işleyen ama bunun ardından tevbe edip Allah'a yönelerek kendisini düzeltenden yana tavır koyar.[1] Çünkü senin Rabbin, öylesi bir (tevbenin) ardından tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir rahmet kaynağı olduğunu mutlaka (gösterecektir).

120 HİÇ şüphe yok ki İbrahim tüm güzellikleri kendinde toplamış başlı başına örnek bir önder,[2] her türlü kötülükten yüz çevirip bütün varlığıyla Allah'a adanmış[3] biriydi; fakat o, asla başkalarına ilâhlık yakıştıran bir müşrik olmadı.[4] **121** O, kendisini seçip dosdoğru bir yola yönelten (Allah'ın) nimetlerine hep şükretti.

122 Biz de bu dünyada ona iyi bir (makam) bahşettik;[5] şu kesin ki o, âhirette de dürüst ve erdemliler arasında yer alacaktır.

123 Sonuçta (ey Peygamber), sana da şöyle vahyettik: "Her türlü kötülükten yüz çeviren İbrahim'in inanç sistemine uy; zira o Allah'tan başkalarına ilâhlık yakıştıranlardan değildi!" **124** Cumartesi yasağı sadece, bu konuda (İbrahim'in inanç sisteminden) farklılaşıp kopmuş olan kimselerin aleyhine oluşturulmuş bir durumdu.[6] Ama şu kesin ki, Rabbin Kıyamet Günü üzerinde sürekli çekişip durdukları bu konuda onlar arasında hüküm verecektir.[7]

125 RABBİNİN yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; ve onlara (karşı) öyle bir mücadele yöntemi ortaya koy ki, o en güzeli, en etkilisi olsun! Çünkü senin Rabbin var ya: işte O kendi yolundan sapan kimseyi de, doğru yola yöneleni de en iyi bilendir.

126 İmdi siz, cezalandırdığınızda mutlaka sizin maruz kaldığınız miktarı aşmadan cezalandırınız; yok eğer sabrederseniz, bu, sabırda direnenler için daha hayırlıdır.

127 Ve sen de sabret ve (unutma ki) senin sabretmen yalnızca Allah sayesinde mümkündür! Ve onlardan yana üzülme! Hele onların çevirdikleri entrikalardan dolayı için hiç daralmasın! [128] Çünkü Allah sorumluluk bilincine sahip olan, iyilik ve erdemi hayat tarzı hâline getirenlerle beraberdir.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ١٨٠
ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ إِنَّ
إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ
۝ شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
۝ وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ
الصَّالِحِينَ ۝ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝ إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ
عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۝ ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ
رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ
أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ
بِالْمُهْتَدِينَ ۝ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ
وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ۝ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ
إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ
۝ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ۝

---

1 *Lâm* edatının *istihkak* işlevine dayanarak (*İtkân* II, 224).

2 Tercihimiz, *ummeten* kelimesinin bu bağlama uygun ve en kapsamlı karşılığıdır.

3 *Kâniten*'in en uygun karşılığı budur. *Hanif*'in dilsel gerekçesi için bkz: 10:105, not 11.

4 Bu âyet, Enâm 79'da geçen Hz. İbrahim'in kendi sözüne bir göndermedir.

5 Kendisinden sonraki tüm kitaplı dinlerin ve hatta Arabistan müşrikleri gibi sonradan putperest olan toplumların inanç atası olarak kabul görmesine atıf.

6 Parantez içi açıklamamız, *ihtelefû*'nun "farklılaşma, kopma, ayrışma" kök anlamına dayanır.

7 *Sebt* (Şabat: cumartesi yasağı, bkz: 2:65, not 8) uygulaması ile ilgili bu âyet, söz konusu yasağın ibadet konusunda İsrâiloğullarının iman ataları Hz. İbrahim'in inanç sisteminden kopmaları sonucu konulduğuna atıf olsa gerektir. Bu âyetle Hz. İbrahim'in inanç sisteminden söz eden hemen önceki âyet, konu bütünlüğüne sahiptir. Sebt yasasının âyette Allah'a izafe edilmeyip *cu'ile* edilgen fiiliyle meçhul bir özneye atfedilmesi, bu açıklamayı güçlendirmektedir. Bununla birlikte bu ibareden, sebt uygulaması hakkında aralarında kadim bir ihtilaf bulunan Yahudiler ve Hıristiyanlar için ilâhî bir sınama olsun için yasalaştırıldığı anlamı da çıkarılabilir. Her hâlükarda âyetin son cümlesinde sözü edilen çekişme, ceza maksadıyla bir dönemde yaşayanlar için konulan bu yasağı, bir dindarlık gösterisi olarak içeriğini boşalttıkları hâlde inatla uygulayan Yahudilerle, onun geçici olduğunu söyleyen Hıristiyanlar arasındaki teolojik polemiğe bir atıftır.

17. İSRA SÛRESİ

"Gece yürüyüşü" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır. Hem gelecekte gerçekleşecek olan Hicret'e, hem de derûnî hicret olan İsra'ya atıftır. İsrâiloğullarından söz ettiği için "Beni İsrâil sûresi" olarak da adlandırılmıştır.

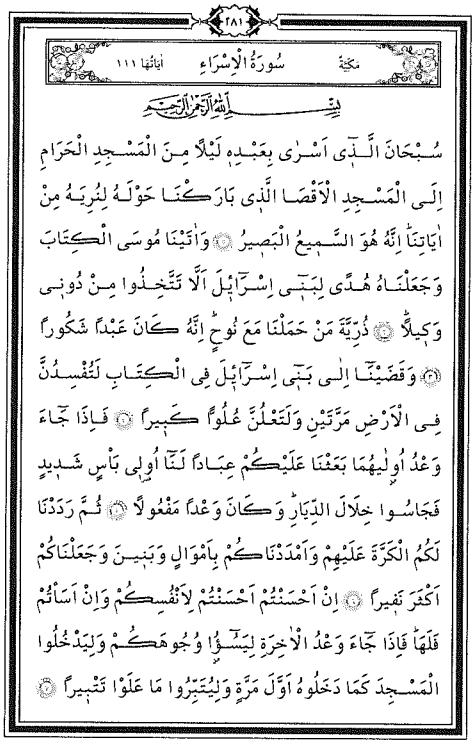
Sure Mekkî'dir. Peygamber kıssalarının yer aldığı boykot sonrası sûreleri arasına yerleştirilebilir. Yahudilere ait içerik, bu dönemin sûreleri olan Enâm, A'râf, Cin, Neml, Şu'arâ' sûrelerini hatırlatmaktadır. Zuhrî (ö. 124/742) İsrâ olayının peygamberliğin 5. yılında gerçekleştiğini söyler (Nevevi, *Şerh* II, 209). Kurtubî de bunu benimser. 60. âyet 37:62'ye atıf yaptığına göre *Sâffât*'tan sonra indiği kesindir. İlk tertiplerde Kasas-Yûnus arasına yerleştirilir. 10. yıla tarihlendirilebilir. Sûrenin kimi âyetlerinin Medine'de indiği rivayetlerini 6. sûrenin girişinde uyguladığımız kriterler doğrulamaz.

Sûre İsrâ âyetiyle başlar. Bu âyet hem anlam hem de ses (suredeki tüm âyetler *elif*'le biterken, sadece bu âyet *ra* ile biter) açısından sûre içerisinde nisbeten bağımsız bir birim teşkil eder. Fakat İsrâ müşahedesi ve onun ana duraklarından biri olan *el-Mescidu'l-Aksa* ile İsrâiloğulları arasındaki ilişki bağlamında, âyetin sonrasıyla atıf düzeyinde bir ilişkisi olduğu da açık.

Surede, İsrâiloğullarının tarihte uğradığı askeri yenilgi ve sosyal felaketlere yer verilir. Bunun amacı, muhataplarına yükselişin ve çöküşün yasalarını hatırlatmaktır. Olayların çevresinde döndüğü eksen, "Ve Biz, her insanın kaderini kendi çabasına bağlı kıldık" (13) mealindeki anahtar âyettir.

Sure, daha sonra insan-Allah ve insan-insan ilişkilerinde uyulması gereken akidevi ve ahlâkî kuralları hatırlatır. Özellikle 23-37. âyetler arasında dile getirilen kuralların -Sebt yasağı hariç- Tevrat'taki on emri içermesi (Kur'an'da dokuz emir: Krş: 17:101), tüm vahiylerin zirvesi olan Kur'an'ın, kendisinden önceki vahiylerin ruhunu içerdiğinin göstergesidir. Ardından tevhid, nübüvvet ve vahiy konularının işlendiği âyetler, sözü âhiret inancına getirir. Yeniden dirilişe inanmak istemeyenleri "ister taşa dönüşün, ister demire" (50) diyerek ihtar eden sûre, insanı eylemlerinin ahlâkî sorumluluğunu üstlenmeye davet eder. Âdem(oğlu) ile Şeytan arasındaki ezeli mücadele ile, vahye karşı direnişin negatif kaynağına işaret edilir.

Nübüvvetle başlayan sûre, sözü anlamın kaynağı olan Allah'a getirerek son bulur. Müebbet yolcu olan insan için peygamberlik kurumu rehberliği, Allah ise yolun sonunu ifade eder.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 YARATTIKLARINA benzemekten münezzeh, mutlak aşkın ve yüce O (Allah) ki,[1] kulunu[2] gecenin bir vaktinde[3] Mescid-i Haram'dan çevresini bereketli kıldığımız[4] Mescid-i Aksâ'ya,[5] âyetlerimizden bir kısmını gösterelim[6] diye yürüttü:[7] zira O, evet sadece O'dur her şeyi işitip gören.[8]

2 Yine Biz, Musa'ya (da) kitabı vermiş ve onu İsrâiloğulları için bir doğru yol haritası kılarak (demiştik ki): "Benim dışımda, herhangi bir koruyucu otorite[9] edineyim demeyin! **3** Siz, ey Nûh'la birlikte (gemide) taşıdıklarımızın soyundan gelenler! Unutmayın ki o hep şükreden bir kuldu!"[10]

4 Ve İsrâiloğullarına vahiyle (şunu) bildirdik: "Mutlaka yeryüzünde iki kez bozgunculuk çıkartacak ve küstahça böbürlenip büyüklük taslayacaksınız!"[11]

5 İşte bu iki uyarıdan birincisinin vakti geldiğinde, onların üzerine kullarımızdan saldırı gücü çok yüksek olanları musallat ettik;[12] öyle ki, bunlar köşe bucak her yeri arayıp taradılar:[13] zira bu, sadece (böyle yapanlar için) konulmuş bir yasanın[14] uygulanmasıydı.

6 Daha sonra tekrar onlara galip gelmenizi temin ettik; ve sizi hem mal, hem de evlatça destekleyip sayınızı artırarak (şu mesajı verdik): **7** "Eğer iyilik ederseniz yalnızca kendinize iyilik yapmış olursunuz, yok eğer kötülük ederseniz bunun da sonucuna katlanırsınız."[15]

Derken, sonuncu uyarının da vakti gelip çatınca (yeni düşmanlar gönderdik); ki sizler için yüzkarası olan öncekilerin girişi gibi, Mabed'e (destursuz) girip ele geçirdikleri her şeyi paramparça edip mahvetsinler.[16]

---

1 İsimleşmiş bir mastar olan *subhân*, "aşkın olanı aşkın bilmek, yüceliği takdir etmek" anlamında, vahyin muhatabının Allah tasavvurunu inşaya yönelik bir anahtar kavramdır. İsra ile ilgili bir âyetin başında gelmiş olması hayli anlamlıdır. Çünkü İsra, Hz. Peygamber'e ruhânî âlemde yaptırılan sırlarla dolu bir yolculuktur. Hz. Peygamber'in yaşadığı bu çok özel tecrübenin niteliğini ancak o tecrübeyi yaşayan bilir. Bu ruhani yolculuk üzerinde yapılacak spekülasyonlara üç âdet sınır çizen âyet, bu tecrübenin zihin tarafından tasvir edilmesi ve yorumlanması sırasında, Allah'ın mutlak aşkın ve tüm beşeri niteliklerden beri olan yüce zâtına yönelik her tür kişileştirme ve indirgeme teşebbüsünü daha baştan reddetmeyi amaçlar. Bu, birinci sınırdır. *Subhanallah* tesbihinin anlamını Hz. Peygamber şöyle açıklar: "Allah'ın her tür olumsuzluktan uzak bilinmesidir" (Taberî).

2 Yukarıdaki notta açıkladığımız *subhân*, nasıl

ki İsrâ olayını tasavvur ederken Allah'ın mutlak ve sınırsız zâtını içkinleştirmemeyi hatırlatıyorsa, buradaki "kul" da Hz. Peygamber'in beşeri ve sınırlı kimliğini aşkınlaştırmamayı hatırlatır. Bu da ikinci sınırdır. Bu sınırların üçüncüsü ise âyetin sonunda yer alan "zira O, evet sadece O'dur her şeyi işitip gören" cümlesidir. Bu cümle, neden Allah'ın sembollerinden sadece bir kısmının (*min âyâtinâ*) gösterildiğini de açıklamaktadır. Çünkü her şeyi gören, yalnızca Allah'tır ve Hz. Peygamber de dahil hiçbir insana aşkın hakikatlerin tümü sunulmamıştır. Muhataba söylenen şudur: İsrâ olayı anlaşılmaya çalışılırken bu sınırlar gözetilmeli, ne Allah'ın aşkın yüceliğine halel getirecek, ne Peygamber'i beşeri kimliğinden soyutlayacak, ne de aşkın hakikatlerin tümüne Hz. Peygamber'in vakıf kılındığı anlamına gelecek bir yoruma meydan verilmemelidir. 60. âyette, İsra'ya atıf olduğu açık olan "gece müşahedesi"nin (*ru'ya*), tıpkı Kur'an'da geçen "lânetli ağaç" örneğinde olduğu gibi "insanlar için bir sınav" kılındığı ifade edilir. İsrâ'nın "sınav" olma niteliğiyle bu âyetteki uyarıları birleştirdiğimizde, İsrâ olayı konusunda bilincimize çizilen sınırlar da ortaya çıkmaktadır. Hiç şüphesiz İsrâ, ilerleme mitine arşı yücelme hakikatini temsil eder. Birincisi Allah'tan kopuk, ikincisi Allah'lı, Allah'la ve Allah'adır. Birincisi dünyevileşmedir ve fiyatlar üzerine inşa edilir. İkincisi ulvileşmedir ve değerler üzerinde yükselir.

3 Veya: "kısa bir vaktinde.." *Leylen*'in belirsiz olarak gelmesi, anlama "bir vakti" ya da "kısa bir vakti" olarak yansır (Krş: Zemahşerî ve *İtkân* II, 292). *Leylen* bir vakit tayinidir. Oysa ki normalde düş zamandan bağımsızdır. Kur'an'da sözü edilen diğer rüyalarda zamandan bahsedilmez.

4 Bu *bereketin* niteliği için bkz: 7:137, not 2.

5 *el-Mescidu'l-Aksa*: "en uzak mabed" veya *mescid*'in lügat anlamıyla "secde edilecek en uzak yer". Tefsirlere göre bu, Kudüs'te bulunan ve çevresinin bereketli kılındığı ifade edilen (Krş: 7:137; 21:71, 81) Süleyman Mabedi ve onun çevresinde yer alan verimli topraklardır. Buradaki problem, âyetin indiği tarihte Kudüs'te Süleyman Mabedi'nin tamamen harap bir hâlde bulunmasıdır. MS. 70'teki Titus katliamında mabed yerle bir edilmiş ve yeri Hıristiyanlar tarafından çöplük hâline getirilmiştir. Vahyin indiği dönemde de bu hâlde bulunuyordu. Bu durumda iki ihtimal vardır: 1) Ya Allah Rasulü'ne İsrâ müşahedesinde gösterilen el-Mescidu'l-Aksa, Süleyman mabedinin yıkılmadan önceki hâlidir ve bir mucize olarak gösterilmiştir. 2) Ya da buradaki *el-Mescidu'l-Aksa*, tıpkı Tur 4'teki *el-Beytu'l-Ma'mur* gibi göklerin ötesindeki "en uzak mescid" anlamına gelir. 30:3'te Filistin topraklarının "yakın" olarak nitelendirilmesi bunu teyit eder. Bazıları, Ezraki ve Vakıdi'nin rivayetine dayanarak, bu mescidin mü'minlerin gizlice toplanıp ibadet ettikleri Mekke'ye on mil mesafedeki Cirane'de olduğunu söyler. "En uzak mescid" ile Medine'deki Mescid-i Nebi'nin kastedildiğini söyleyenler de olmuşsa da bu tutarsızdır. İkinci şıkka giren görüşler içinde en tutarlısı göklerin ötesindeki en uzak mescid görüşüdür. Secde'nin hakikatinin, kulun Allah'a bağlılığını sunması olduğu hatırlanacak olursa, *el-Mescidu'l-Aksa*'nın karşılığı şu olur: "İnsanın Allah'a bağlılığını sunabileceği en yüksek makam". Fakat âyetin devamında hayli ayrıntılı bir biçimde İsrâiloğullarından söz edilmesi, Hz. Peygamber'e müşahede ettirilen mescidin Süleyman Mabedi'nin orijinal hâlinin görüntüsü olduğunu teyit eder. Bununla şu mesaj verilmiş olsa gerektir: Davud ve Süleyman peygamberlerin nübüvvet mirasının vârisi sensin ey Muhammed! Allahu a'lem.

6 *Min âyâtinâ* ibaresi, gaybi hakikatin sembollerinden bir kısmının gösterildiğine delalet eder. Necm 18'de ise Rabbinin en büyük âyetini gördüğü ifade edilir. Orada görülen, vahiy meleğinin asli sûretidir. Olayın anlatıldığı pasaj söz konusu âyetle son bulur. Necm sûresinde nurani-meleki âlemin beşeri âlemin ufkuna inişi (*nüzûl*), burada ise beşeri âlemin ufkunun nûrâni-meleki âleme yücelişi (*İsrâ*) dile getirilmektedir.

7 *Esrâ*, "insanlık, şeref, onur" anlamına gelen *es-serv* kökünden türetilmiştir (Etimolojik bir tahlil için bkz: 89:4, not 5). *es-Seriyy*, "büyümek ve yücelmek" anlamına gelir (*Lisân*). *Esrâ*'nın "yüceltme" anlamı, "yürüyüş"ün maddî

değil mânevi, yolculuğun yatay değil dikey, amacın da yolcuya kilometre kat ettirmek değil "yüceltmek" olduğu sonucunu verir. Kur'an bu müşahedenin adını açık ve net olarak İsrâ koymaktadır. Bağlamla alâkası olmayan me'âric (43:33; 70:3) kelimesi hariç, bu sûrede ve Kur'an'ın hiçbir yerinde Miraç geçmez. Biz de burada bu çok özel müşahedeyi Kur'an'ın koyduğu adla andık. Hadislerde bu yolculuğun *burak* adı verilen bir vasıtayla yapıldığı ifade buyurulur. Burak "şimşek" anlamına, farklı bir ifadeyle "doğal elektrik akımı" anlamına gelen *berk*'in mübalağa kipidir. Tabi ki bu aracın niteliğini ve işlevini bilmemiz mümkün değildir. Bu bir mucizedir. Mucizeler ona muhatap olanların yapmaktan aciz kaldıkları hakkı isbat, bâtılı iptal amacı taşıyan ilâhî müdahalelerdir. Her mucize eşyada bulunan ilâhî bir potansiyelin ya zayıfken güçlendirilmesi veya tersi, ya atılken harekete geçirilmesi veya tersi, ya pasifken aktifleştirilmesi veya tersidir. Bu durumda büyük kuvvet zayıf olanı âtıl hâle getirir, fakat asla bâtıl hâle getirmez (Krş: 27:40). Kur'an olağan mucizeleri göremeyenin olağandışı mucizeleri de göremeyeceğini söyler: "Göklerde ve yerde ne mucizeler var ki, insanoğlu yanından geçip gider de onlara dönüp bakmaz bile" (12:105). Gözüne gösterileni göremeyen, gönlüne gösterileni nasıl görsün?

8 Miraç rivayetlerinde beş vakit namazın bu sırada verildiği nakledilmişse de, bu sûreden yıllarca önce indiği kesin olan Tâhâ 130'da (Krş: 11:114, not 8) "güneşin doğum ve (tam) batımından önce, gecenin bir kısım saatinde ve gündüzün kenarlarında olmak üzere" beş vakit namaz farz kılınmıştı. Ayrıca Miraç'ta verildiği söylenen üç şey arasında Bakara'nın son iki âyeti de sayılmaktadır. Oysa Bakara sûresinin tümüyle Medine'de inmiştir. Aksi iddialar, bu rivayetlere dayanır. Fakat sözkonusu âyetlerin 284. âyetten ayrılamayacağını, yine bu âyetin nüzûl sebebi rivayeti söyler. Öyle anlaşılmaktadır ki, Rasulullah'ın bu özel tecrübeyi ümmetiyle paylaştığı haberlerin arasına başka şeyler de karışmıştır. Bu haberlerin bu gibi problemli kısımları dışında yer alan bölümlerinde kullanılan yoğun mecazi dil dikkat çekicidir.

9 *Vekîl, şâhit* ve *kefîl*'den farklı olarak, elinde "her an müdahale yetkisi olan" otoriteyi ifade eder (Bkz. 12:66, not). Burada ve 54 ve 65'te "koruyucu otorite" anlamında kullanılmıştır.

10 İnsanlığın ikinci atası sayılan Hz. Nûh'un, örnek olarak takdim edilmesi, insanlık tarihinde sapmanın arızi, tevhidin asli olduğunu îmâ içindir. Zımnen: Hiç kimse kendi sapmışlığına ataları şahit gösteremez; çünkü insanlığın ataları sapmış değildi. Bu ve buna benzer âyetler ilâhî vefanın göstergesidirler. Âlemlerin Rabbi, elçilerinin hatırasına sahip çıkmaktadır.

11 Lafzen: "kitapta.." Bununla kastedilenin İsrâiloğullarına gönderilen ilâhî mesajlar olduğu açıktır (Bkz: Zemahşerî). Bu âyet, 39 kitaptan oluşan Eski Ahid'de yer alan Levililer (26:14-39), Tesniye (28:15-68 ve 33:4), İşâyâ (5:24-30), Yeremyâ (2:28) kitaplarında ve İncil'de yer alan (Matta 23:33-37; Luka 21:10-24) Hz. İsa'nın İsrâiloğullarına uyarılarına bir atıf olsa gerektir.

12 MÖ. 7. yüzyılda Kudüs'ü yerle bir edip 12 kabileden oluşan İbranilerin on kabilesini yok eden Asur ve bundan yüz yıl sonraki Babil soykırım ve işgallerine işaret edilmektedir.

13 *Câsû, hâsû* olarak da okunur (*İtkân* III, 265).

14 Lafzen: "vaadin". Buradaki vaadden kasıt, Allah'ın bozgunculuk yapan ve küstahça böbürlenen toplumlar ve uygarlıklar için koyduğu yasadır. Bu yasa, en çarpıcı ifadesini bu sûrenin 16. âyetinde bulur. Bu âyette İsrâiloğulları özelinde gündeme getirilen bu yasa, 16. âyette tüm insanlık tarihi için geçerli olan ilâhî bir kanun olarak zikredilmektedir.

15 "Bunun da sonucuna katlanırsınız" karşılığı, edatlardan oluşan *fe-lehâ* ibaresinin açılımıdır.

16 *Yutebbirû*: "kırsınlar, yerle bir etsinler, mahvetsinler". Bu yüzden her tür cam kırığına, demir ve altın kıymığına *tibr* adı verilir (Zeccâc). Haber verilen şeyin kesinkes olacağını bildiren *tetbîr* mastarının anlama kattığı pekiştirmeyi "paramparça" ile karşıladık (Krş: Râzî).

8 Tabii ki Rabbinizin size rahmetiyle muamele etmesi umulabilir; ama eğer siz (günaha) dönerseniz, Biz de (cezaya) döneriz.[1] Zira Biz cehennemi nankörleri[2] çepeçevre kuşatan bir hisar kılmışızdır.[3]

9 HİÇ şüphe yok ki işte bu Kur'an, en doğru yola yöneltmekte; erdemli ve güzel davranış sergileyenleri, kesinlikle muhteşem bir karşılığın beklediğini müjdelemektedir; 10 ve âhirette (yaptıklarından hesap vereceğine) inanmayan kimseler için, dehşet bir azap hazırladığımızı da...

11 Ne ki insan, (sanki) hayır için yalvarıp yakarıyormuşçasına şer için yalvarıp yakarır; zira insan çok acelecidir.[4]

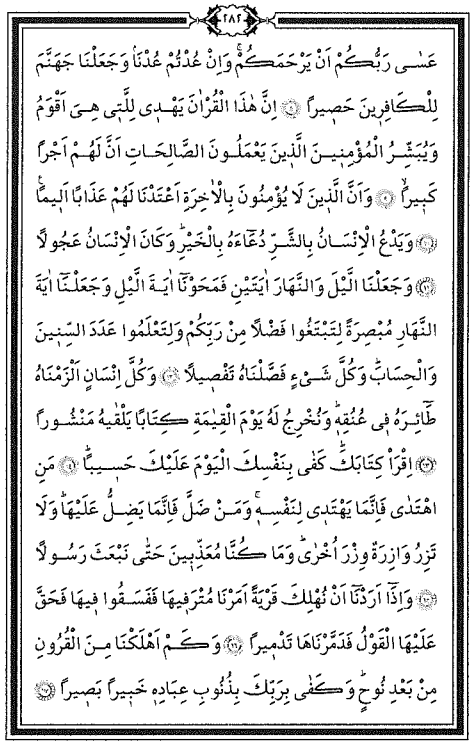
12 Hem Biz geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık. Baksanıza, gecenin âyetini gideriyor[5] ve (onun yerine) gündüzün âyetini bir ışık kaynağı olarak getiriyoruz ki; hem Rabbinizin lutfundan (size düşeni) arayasınız, hem de (geçip giden) yılların sayısının ve (gelmesi kaçınılmaz olan) hesabın farkına varasınız.[6] İşte Biz, (ibret almanız için gerekli olan) her şeyi[7] açık ve net olarak önünüze koymuş bulunuyoruz.[8]

13 Ve Biz, her bir insanın kaderini kendi çabasına bağlı kıldık.[9] Nitekim Kıyamet Günü onun önüne, (dünyada yapıp ettiği)[10] her şeyi kayıtlı bulacağı bir sicil koyacak (ve diyeceğiz ki):14 "Oku sicilini! Bugün kendi hesabını görmek için sen sana yetersin!"

15 Kim doğru yola yönelirse, iyi bilsin ki o sadece kendisi lehine yönelmiş olacaktır; kim de saparsa, unutmasın ki o da yalnızca kendi aleyhine sapmış olacaktır: zira hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu taşımaz; üstelik Biz, bir elçi gönderinceye kadar asla (bir toplumu) azaba sürüklememişizdir. 16 Biz bir toplumun helâkini dilediğimiz zaman (bilin ki süreç şöyle gelişmiştir: önce) o toplumun refah içinde şımarmış seçkinlerini yönetici yaparız;[11] buna rağmen onlar orada kötülük işlemeyi sürdürürlerse, artık onlar aleyhindeki hüküm kesinleşir: bunun ardından Biz de orayı yerle bir ederiz.

17 Nitekim Biz Nûh'tan bu yana nice toplumları helâk etmişizdir.

Zira, günahkarlıkları yüzünden kullarıyla başa çıkmak için, her bir şeyden haberdar olup her bir şeyi gören Rabbin âlâsıyla yeter de artar bile![12]

1 Krş: 44:15. Allah hakkında ikinci çoğuldan (Rabbiniz), birinci çoğula geçiş (Biz) dikkat çekicidir (Krş: 29:23).

2 *Kâfirîn* kelimesini, ahlâkî karşılığı olan "nankörler" olarak çevirdik (Kelimenin "nankörler" anlamında açıkça kullanıldığı yer için bkz: 26:19). Çünkü burada sözü edilenler İsrâiloğul-

larıdır ve kendilerine verilen vahye nankörlük etmişlerdir. Hemen sonra gelen âyetin Kur'an vahyinden söz etmesi de bunu göstermektedir.

3 *Hasîrâ*, hem inkârda direnenler için cehennemin son durak kılınmasına, hem de oradan kaçıp kurtulunması mümkün olmayan bir zindan kılınmasına delalet eder (Taberî).

4 18. âyette dile getirilen dünyevileşmenin temelinde yatan zaaf. Kur'an şöyle der: "insanoğlu aceleci bir yaradılışa sahiptir" (21:37). Bu zaafa karşı Allah'ın muamelesi şöyledir: "eğer onların nimeti istemede acele ettikleri gibi Allah da insanlar için (hak ettikleri) cezayı vermede acele etseydi, onların sonunu getirecek hüküm hemen infaz edilirdi" (10:11). Bu kimseler, tehdit edildikleri feci akıbete meydan okuyan inkârcılardır. Sözün özü: İnsan aceleciliği yüzünden peşin felaketi vâdeli saadete tercih eder.

5 Veya: "söndürüyor". Ayın sönmeden önce güneş gibi parlak ve o zaman gece âyeti olmadığına dair İbn Abbas rivayetine dayanarak.

6 Veya: "Yılların sayısını ve hesabını yapabilmeniz için". Parantez içi açıklamalar, hemen arkadan gelen âyetlerle uyumludur. İlk cümlede gece ve gündüz âyetinden, ikinci cümlede gecenin ve gündüzün âyetinden söz edilerek âyet içinde âyete işaret ediliyor. Gündüzü ve gecesiyle bütün bir gün, insanın doğum, ölüm ve tekrar dirilişine bir atıftır. Ay ve güneş, insana bu hakikati gösterdiği için birer "gösterge" (âyet) olarak takdim edilmektedir.

7 Parantez içi açıklamanın gerekçesini teşkil eden *kullu şey'in* ile ilgili bkz: 16:89, not 4.

8 Gece ve gündüz ibrettir: İlki bir adım ötesini göremediğimiz dünyaya, ikincisi her şeyi hakikatiyle göreceğimiz âhirete dair ibret...

9 Lafzen: "Ve Biz, her bir insanın kuşunu kendi boynuna geçirdik". *Tâir*, "uçan varlık" anlamına gelir. Aynı kökten türetilen *tayr* "kuş" türünün ortak adıdır. İslâm öncesi Arap toplumu, bir şey yapmaya niyetlendiklerinde kuş uçururlar, o kuşun sağa-sola ya da yukarı-aşağı uçuşuna göre anlamlar çıkarırlardı. Bu işleme, kader ve kısmeti belirlemek ve geleceği okumak için başvururlardı (Râzî). Allah Rasulü de *tıyera*'yı "uğurluluk-uğursuzluk" ile ilgili bir batıl inanç olarak tarif etmiş ve bunu şirk'in kardeşi olan cibt'ten saymıştır (Hadis için bkz: 4:51, not) Batıl inanca dayalı bu uygulamada kullanılan aracın adı ya da niteliği (*tâir, tetayyur, tıyera*) daha sonra "şans, talih, uğur, kader ve kısmet" anlamlarında kullanılmaya başlandı. Ebu Ubeyde *tâir*'i "nasip, pay" (*haz*) olarak açıklamıştır (Krş: 3:49; 5:110; 7:131; 17:13; 27:47; 36:19). *Tâir*'i çevirimiz bu verilere dayanmaktadır. Âyette geçen 'unuk (bir başka okuyuşta *'unk*), kinayeten "sorumluluk alma, yük taşıma"yı ifade eder. Bunu göz önüne alan Elmalılı, ibareye alternatif anlam olarak "mesuliyetini kendi talep ve ameline tahsis ettik" veya "vebalini kendi nefsine bağladık" karşılığını verir. Râzî de, 'insanın boynuna takılanın "tasma" mı, "madalya" mı; ya da "yular" mı, "gerdanlık" mı olacağını yine kendi tercih ve eylemlerinin belirlediğine' dikkat çeker. Bizim tercihimiz olan "kendi çabasına" karşılığı, *'unuk*'un bu çağrışımlarına dayanmaktadır. Zaten âyetin son kısmı, insanın kişisel tercihleriyle maddî ve mânevi yazgısı arasındaki doğrudan bağı vurgulamaktadır.

10 Parantez içi açıklamamız, Taberî'nin tercihine dayanmaktadır.

11 Veya çoğunluğun *emernâ* okuyuşunu Taberî'nin İbn Abbas'a dayandırdığı tercihle okuyarak: "refah içinde şımarmış seçkinlerine (iyiliği) emrederiz; fakat onlar orada kötülük işlerler.." Zemahşerî bu tevilli okuyuşu "delilsiz" gerekçesiyle reddeder. Tercihimiz, uyguladığımız usul gereği *emmernâ* okuyuşuna dayanmaktadır (Bkz. *Müfredât*). Ebu Ubeyde aynı kelimeyi "artırırız" anlamına *âmernâ* olarak okumuştur.

12 *Habîr* ve *Basîr* isimlerinin mübalağa kipiyle gelmiş olması, "yeter" anlamına gelen ve yine mübalağa amaçlı kullanılan *kefâ*, verdiğimiz deyimsel mananın gerekçesini teşkil etmektedir. Ayrıca, normalde cümle içinde öznenin başında kullanılmayan *be* edatı (*bi-rabbike*), kullanıldığı her yerde özneye veya yaptığı işe övgü ya da yergi anlamı katar (Ferrâ). Bu nedenle "âlâsıyla" yananlamını parantez içine almadık. Söz konusu edatın övgü işlevi, çevirimizin ikinci gerekçesini teşkil etmektedir.

18 Her kim ki, hemen 'şimdi ve burada'nın geçici hazlarını[1] tercih ederse, Biz de onun payını orada hızlandırır, dilediğimiz kimseye istediğimiz kadar veririz; ne ki sonunda ona cehennemi tahsis ederiz (de), o oraya kınanmış ve gözden çıkarılmış biri olarak atılır.[2] 19 Ve her kim de âhiret hayatını tercih eder, (karşılığını Allah'tan alacağına)[3] inanarak orası için göstermesi gereken çabayı gösterirse, işte onların bu çabası karşılığını bulur. 20 Hepsine birden, –ötekilere de, berikilere de- senin Rabbinin lutfundan (bu dünyada zaten) ulaştırmaktayız:[4] zira Rabbinin lutfu yalnız (bir kesimle) sınırlandırılamaz.[5]

21 (Bu dünyada) onların bir kısmını, diğerlerine nasıl üstün kıldığımıza bir bak; ama âhiretin payı hem nicelik olarak çok daha büyük, hem de (nitelik olarak) çok daha üstün ve değerlidir.[6]

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ
ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ۞ وَمَنْ أَرَادَ
الْآخِرَةَ وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ
مَشْكُورًا ۞ كُلًّا نُمِدُّ هَٰؤُلَاءِ وَهَٰؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا
كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ۞ انْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ
عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ وَلَلْآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ۞ لَا
تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا ۞ وَقَضَىٰ
رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۚ إِمَّا يَبْلُغَنَّ
عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا
تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ۞ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ
الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا
۞ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ ۚ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ
كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ۞ وَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ
وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ۞ إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا
إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ ۖ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ۞

22 (EY İNSAN!)[7] Allah'la birlikte başka bir ilâh edinme! Sonra kınanmış olarak bir köşeye atılıp orada bir başına kalakalırsın. 23 Zira senin Rabbin, başkasına değil yalnızca kendisine kulluk etmenizi emreder.

Bir de ana babaya iyilik etmeyi... Eğer onlardan biri ya da ikisi senin yanındayken yaşlanırsa, sakın onlara "Üf!" bile deme ve onları azarlama! Aksine onlara gönül okşayıcı şeyler söyle![8] 24 Dahası, o ikisine alçak gönüllü davranarak merhametle kol-kanat ger ve de ki: "Rabbim, o ikisinin beni küçüklüğümde sevgiyle görüp gözettikleri gibi, sen de onları merhametinle kolla!"[9]

25 (Ey insanlar!) Rabbiniz, içinizde olan biteni çok daha iyi bilir;[10] yeter ki[11] siz iyiliği özümseyenlerden olun: hiç aklınızdan çıkarmayın ki O, (hatada ısrar etmeyip) kendisine yönelenler için[12] tarifsiz bir bağışlayıcıdır.

26 (Ey insan!) Yakınlık sahiplerine hakkını ver; düşküne ve yolda kalmışa da... Fakat sakın ola ki (elinde avucunda olanı) amaçsız bir biçimde saçıp savurma! 27 Çünkü amaçsızca saçıp savuranlar, (çok geçmeden) Şeytanın kardeşleri olup çıkarlar:[13] zira Şeytan Rabbine karşı pek nankör idi.

---

1 *el-'âcile*, zaman olarak "yakın ve hemen", mekân olarak 'şimdi ve buradaya' tekabül eder. Dişil formda gelmesinden de anlaşılacağı gibi *el-hayâtu'd-dunyâ* (Bkz: 87:16, not) karşılığı kullanılmıştır. Uzak ama kalıcı bir âhiret hayatının karşısına yakın ama geçici bir dünya hayatı konulmuştur. İnsan, geçici şimdinin ayartıcı cazibesine kapılıp da kalıcı âhiretin nitelikli nimetlerinden mahrum olmaması için zihni bir inşaya tabi tutulur.

2 *Yaslâhâ*'nın açılımı: "kendi kendini yakan bir yakıt olarak atılır" (Krş: 36:64, not 7).

3 Taberî'nin açıklamasına dayanarak.

4 Parantez içi açıklama, metnin akışından kolayca çıkarılabilecek bir yananlamdır.

5 *Rahmân* isminin bir gereği olarak (Bkz: 1:2, not; krş: 2:126 ve 16:117).

6 *Derecât*, burada ve geçtiği birçok yerde nitelik farkına değil nicelik farkına işaret eder (krş: 2:228; 4:95; 58:11). Cümlenin ikinci kısmı, doğal olarak birinci kısmındaki vaadden farklı bir içerik taşımaktadır. Bu da dünya ile âhiret arasındaki "nitelik farkı"dır. Birinci cümledeki "nicelik olarak" açıklaması yananlamken, ikinci cümledeki parantez içi açıklama sözgelimine dayanır.

7 Burada hitap doğrudan insanadır (Krş: Râzî ve Katade'den nkl. Taberî). Baştaki ikinci tekil zamirinin, Hz. Peygamber'e değil tüm insan soyuna ait olduğunun delili, aynı ilkeyi tekrarlayan müteakip âyetteki *la ta'budû*'nun çoğul gelmiş olmasıdır.

8 Burada anne babaya davranışa herhangi bir istisna getirilmezken, bu âyetlerin tefsiri niteliğindeki 31:14-15 ve 29:8'de onlara uymanın sınırları çizilir.

9 Tevhid ile vahdet aynı pasajda işlenmiştir. Biri akideyi, diğeri toplumu ayakta tutar. Tüm sosyal kıyametlerin temelinde aile bağlarının çözülmesi yatar.

10 Zımnen: İnsan olmanın getirdiği farklı hâller dolayısıyla anne-babanın yanlış algılayıp kırıldıkları kasıtsız söz ve tavırlarınızı, onların altında yatan niyet ve tasavvurlara göre değerlendirir.

11 *İn* edatı, kimi zaman "yüreklendirme" (*tehyic*) ve "özendirme" (*ilhab*) işlevi görür. Edatın söz konusu işlevine dayanarak bu anlamı tercih ettik.

12 *Evvabîn*, "geri dönmek, yönelmek, vaz geçmek" anlamlarına gelen *âbe* fiilinden türetilmiştir. İsm-i fail kalıbıyla tekil olarak kullanıldığı 5 yer dışında, çoğul olarak sadece burada kullanılmıştır. *Evvabîn*'in anlamı konusunda ilk yorumcular çok farklı şeyler söylemişlerdir (Taberî). Bunlar arasında "akşamla yatsı arasında namaz kılanlar" gibi, hiçbir delile dayanmayan yorumlar yapılmıştır. Said b. Cübeyr, sözcüğün buradaki işlevinin evladın eyleminin ebeveyn tarafından nasıl algılandığıyla değil, özünde iyi ve hayırlı bir amaç taşıyıp taşımadığıyla ilgili olduğunu söyler (Zemahşerî). Bu durumda ibare, ebeveynlerin, özünde iyilik ve hayır amacı taşıyıp taşımadığına bakmaksızın çocuklarına kırılıp gücenmelerinden dolayı Allah'ın onları sorumlu tutmayacağını ifade etmiş olur. Parantez içi açıklama, Taberî'nin Said b. Müseyyeb'ten yaptığı nakle dayanır.

13 Buradaki *kânû* fiili, "varoluş" (keynunet/kognitif) anlamıyla değil, "sonradan oluş" (sayruret/konstrüktif) anlamıyla çevrilmiştir. İsrâf ve savurganlığın, günah sektörünü doğuran en büyük amil olduğu gerçeği vurgulanmaktadır.

28 Ve eğer sen kendin, umut (kapın olan) Rabbin katından gelecek bir rahmet ve lutfu arama çabasında olduğun için (muhtaçları) geri çevirmek durumundaysan, en azından onlara gönül alıcı bir söz söyle.[1]

29 Yine sen (ey insan), ne ellerini boynuna bağlayıp (cimrilik yap), ne de onları büsbütün açarak (saçıp savur);[2] eğer böyle yaparsan, kınanmış olarak bir köşeye atılıp pişmanlık içinde kıvranırsın. 30 Elbet senin Rabbin (hak edenin) rızkını bollaştırmayı, (hak etmeyenin) rızkını da kısmayı diler;[3] çünkü O kullarının her durumundan haberdardır, her şeyi tarifsiz görmektedir.

31 Şu hâlde, çocuklarınızı rızkınıza ortak olur[4] endişesiyle ördürmeye kalkmayın! Onları da sizi de besleyecek olan Biziz: şüphesiz onları öldürmek büyük bir cürümdür.[5]

32 Ve sakın zinaya yaklaşmayın! Çünkü o arsızca bir hayasızlık ve çirkin bir yoldur.

33 Yine haklı bir gerekçeye dayanmaksızın Allah'ın dokunulmaz kıldığı hiçbir cana kıymayın! Zira haksız yere canına kıyılan kim olursa olsun,[6] işte onun velisine (eşdeğer bir ceza konusunda) yetki tanımışızdır; fakat o katl cezasında (belirlenen) sınırı aşmasın;[7] şu da bir gerçek ki, zaten o yardıma mazhar olmuştur.[8]

34 Yetimin malına da, -kendisi (ergenlik çağına erinceye kadar) yapacağınız en uygun ve olumlu tasarruflar dışında- yaklaşmayın.[9]

Yine, verdiğiniz her (meşru) söze sadık kalın! Şüphesiz söz veren herkes bundan dolayı hesaba çekilecektir.

٢٨ وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ
لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا ٢٩ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا
تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا ٣٠ إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ
الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ٣١ وَلَا
تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ
كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا ٣٢ وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ
سَبِيلًا ٣٣ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ
قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ
إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ٣٤ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ
أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا
٣٥ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ
ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ٣٦ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ
إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ٣٧
وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ
الْجِبَالَ طُولًا ٣٨ كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا

35 Ve ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun! Tartıp değerlendirdiğinizde (ise) dosdoğru kıstas ile tartıp değerlendirin![10] Böylesi çok daha yararlı ve sonuç alma açısından[11] çok daha güzeldir.

36 Ve bilmediğin bir şeyin peşinden gitme![12] Çünkü kulak, göz ve gönül; bütün bunlar (hesap günü) ondan dolayı sorguya çekilecektir.[13]

37 Ve yeryüzünde çalım satarak dolaşma! Unutma ki sen ne yeri yarabilir, ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin.

38 Bütün bunların asıl kötülüğü,[14] Rabbinin katında hoş karşılanmamış olmalarıdır:—>

---

1 Bu âyet de yukarıdaki gibi, vahyin tüm muhataplarına hitap eden bir âyettir. Âyetin hitap alanını ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'le sınırlandıran görüşü esas alsak bile, âyette dile getirilen bu çaba Hz. Peygamber'in şahsı için gösterdiği bir çaba olamaz. Çünkü çok daha önceden Hz. Peygamber rızık kaygısına düşmemesi konusunda uyarılmış ve kendisine bu konuda ilâhî garanti verilmişti (Bkz: 20:131-132).

2 "El bağlamak-el açmak" deyimleri, cimrilik

ve müsriflikten kinayedir. Parantez içi açıklamalarımızın gerekçesi budur. Harcama ahlâkıyla ilgili bir başka âyet için bkz: 25:67.

3 Parantez içi açıklamalarımız, *yeşa'* fiilinin cümle içerisindeki konumundan kaynaklanmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bir açıklama için bkz: 13:27, not. Kuşku yok ki Allah, her konuda olduğu gibi rızık konusunda da yasalar koymuştur. Bu yasaların başında, insan çabasının karşılıksız kalmayacağı ilâhî kuralı gelir (53:39). Bir başka âyet, rızık konusunda ilk adımın insandan beklendiğini ifade eder (65:3).

4 *Emleka*'nın *enfeka* vurgusundan yola çıkarak.

5 Açlık korkusu insanı evlat katili yapar. Zira açı doyurmak mümkün, açgözlüyü doyurmak imkansızdır. Açgözlülüğün temelinde açlık korkusu yatar, onun da temelinde Allah'a güvensizlik.

6 Lafzen: "kimin canına haksız yere kıyılmışsa.." Bizim çevirimiz, âyetin devamına, dış bağlama ve vahyin ilkelerine uygundur (Bkz: 2:178). Yani: "yoksul ya da zengin, güçlü ya da güçsüz, fark etmez" anlamındadır.

7 "Eşdeğer bir ceza" (*kısas*), 2:178'de kasten adam öldürme suçunun cezası olarak öngörülür. Aynı ceza türünün önceki vahiylerde de bulunduğuyla ilgili bkz: 5:45. Tanındığı ifade edilen yetkinin üst sınırı budur, fakat maktulün velisi isterse, aynı âyette diyet alarak katilin suçunun dengi olan cezayı bağışlama yetkisi de verilmiştir (2:178, ilgili notlar). Burada "bir cana karşılık bir can" sınırının aşılıp güçlünün güçsüze, varsılın yoksula karşı intikam amaçlı bir katliam yapması yasaklanmaktadır (Krş: 2:178, ilgili notlar).

8 Mücahit buradaki "o" zamirinin cinayet kurbanını gösterdiği görüşündedir (Taberî). Fakat dilsel açıdan, zamir veliyi gösterir. Kaldı ki, bu ibareyi kendisinden önceki cümleden koparmak için *inne*'den önce bir bağlaç da kullanılmamıştır. Taberî de bunu tercih eder.

9 Açıklamamız, 4:6'daki *en yekberû*'ya dayanır.

10 Burada tartma fiili (*vezinû*) kullanıldığı hâlde, isim olarak aynı kökten gelen *el-mîzân* (terazi) yerine *el-kıstas*'ın (ölçüt) kullanılması dikkat çekicidir. *Vezn* ve *mizan* terimleri dahi, Kur'an'da muhtelif yerlerde mecazen kullanılmıştır (Krş: 7:8; 42:17; 57:25). Burada, ölçüp tartma konusundaki uyarı, terazi ve metre gibi fiziki olanından tasavvur ve akıl gibi mânevi olanına kadar, tüm ölçme ve değerlendirme araçlarını kapsar. Buradaki ölçme ve tartmanın sadece ekonomik olanla sınırlanamayacağının delili bir sonraki âyettir.

11 *Te'vil* Kur'an'da sadece anlamlı söz için değil, anlamlı ve amaçlı eylem için de kullanılır. Bu da gösteriyor ki Kur'an, amaçlı eylemi tıpkı anlamlı söz gibi okuma konusu olarak görmektedir. Sözün özü: Amel imanın fiili yorumudur.

12 *La takfu* (ya da *lâ takaf*), "peşine düşme, ardınca gitme" anlamına (Ferrâ). İz sürücülük sanatına *kıyâfe*, bu işin uzmanına da *kâif* denilirdi. Bir önceki âyetle birlikte düşünüldüğünde yanlış ölçme ve değerlendirmenin yetersiz ya da yanlış bilgiden kaynaklandığını açıklayan bir ifade. Alternatif bir anlamı da şudur: "Bilmediğin bir konuda konuşma!"

13 Burada, "peşinden gitme" eyleminin bir sonuç olduğu, bunun öznesinin ise gözlem, bilgi ve bütün bunları ölçüp değerlendiren ve burada "akleden kalbe" karşılık gelen "gönül" olduğu dile getirilmektedir. Bunların sorguya çekilmesi, hesap gününde sahibi hakkında şahitlik yapacak olmasıdır ki, kulak ve gözlerin şahitliği 41:22'de açıkça dile getirilir. Yine Kur'an diğer organların şahitliğinden de söz eder (24:24; 36:65). Âyetteki "gönlün sorgusu" ile 2:283'teki "kâlbin günahkarlığı" arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Bütün bunlar, insan eyleminin çıkış noktasının tasavvur ve akıl oluşuyla açıklanabilir. Dolayısıyla sapmış bir eylemi düzeltmek, o eylemin merkezini düzeltmekten geçmektedir.

14 "Bütün bunlar"dan kasıt 22-37. âyetler arasında dile getirilen davranışlardır. Bu pasajda yer alan 12 talimat, Hz. Musa'ya indirilen ilâhî buyrukları da içermektedir. *Kâne* yardımcı fiilinin cümle içindeki konumuna dayanan "asıl" karşılığı, âyetin muradını hedef dilde gösteren anahtar konumundadır. Elbette her bir mü'min için yasaklara uyma çabasının nihai amacı Allah'ın hoşnutluğudur. Bu amacı göz ardı ederek Allah'ın hoşlanmadığı eylemleri hayat tarzı hâline getirenlerin karşılaşacağı hayal kırıklığı, 47:28'de aynı kavramlarla dile getirilmiştir.

<—39 bütün bunlar, Rabbinden sana vahyedilen amacı gerçekleştirme hususunda en isabetli hükümlerden bir bölümüdür.

(Ey insan!) Sakın Allah'la birlikte başka bir ilâh edinme! Yoksa kınanmış ve dışlanmış biri olarak cehennemi boylarsın.[1]

40 NE YANİ, şimdi Rabbiniz sizin için oğullar seçip ayırırken, kendisine meleklerden kızlar edindi, öyle mi? Şu bir gerçek ki siz, pek dehşet bir söz söylüyorsunuz.[2]

41 Doğrusu Biz bu hitapta,[3] (hakikati) tüm boyutlarıyla ortaya koyduk ki düşünüp öğüt alabilsinler; fakat bu onların sadece nefretini artırdı.

42 De ki: "Eğer iddia ettikleri gibi O'nunla birlikte başka ilâhlar olmuş olsaydı, onlar da Otorite Sahibine (yakın olmak ya da O'na galip gelmek için) elbet bir yol bulmağa çabalarlardı."[4]

43 Her noksandan berî, her şeyden yüce ve mutlak aşkın olan O, onların söylediklerinin de çok çok ötesinde sonsuzca yücelik, sonsuzca büyüklük sahibidir: 44 yedi gök ve yer ve onlarda yaşayan her bilinçli varlık O'nun sonsuz yüceliğini dillendirirler; daha da öte, (lisan-ı hâl ile) onun ululuğunu övgüyle dile getirmeyen bir tek nesne dahi bulunmamaktadır;[5] ve fakat siz onların ululayan dilini anlamamakta (ısrarcısınız);[6] buna rağmen O sizi cezalandırmada hiç acele etmeyendir, eşsiz bir bağışlayıcıdır.

45 Hem ne zaman (onlara) Kur'an okusan, seninle âhirete inanmamakta ısrar eden o kimseler arasına görünmez bir perde çekeriz;[7] 46 (akleden) kalplerinin üzerine onu anlamalarını engelleyen bir kapak, kulaklarına ise bir tıkaç yerleştiririz.[8] Bu yüzden sen ne zaman Kur'an

ذٰلِكَ مِمَّآ اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ۗ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ
اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِى جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿٣٩﴾ اَفَاَصْفٰىكُمْ رَبُّكُمْ
بِالْبَنِيْنَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًا ۗ اِنَّكُمْ لَتَقُوْلُوْنَ قَوْلًا عَظِيْمًا
﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوْا ۗ وَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا نُفُوْرًا
﴿٤١﴾ قُلْ لَّوْ كَانَ مَعَهٗٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُوْلُوْنَ اِذًا لَّابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ
سَبِيْلًا ﴿٤٢﴾ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا ﴿٤٣﴾ تُسَبِّحُ لَهُ
السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ۗ وَاِنْ مِّنْ شَىْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ
بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ ۗ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿٤٤﴾
وَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ
حِجَابًا مَّسْتُوْرًا ۙ ﴿٤٥﴾ وَّجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَّفْقَهُوْهُ وَفِىٓ
اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۗ وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِى الْقُرْاٰنِ وَحْدَهٗ وَلَّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ
نُفُوْرًا ﴿٤٦﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُوْنَ بِهٖٓ اِذْ يَسْتَمِعُوْنَ اِلَيْكَ وَاِذْ
هُمْ نَجْوٰٓى اِذْ يَقُوْلُ الظّٰلِمُوْنَ اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا رَجُلًا مَّسْحُوْرًا ﴿٤٧﴾
اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوْا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوْا فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ سَبِيْلًا
﴿٤٨﴾ وَقَالُوْٓا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَّرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ خَلْقًا جَدِيْدًا ﴿٤٩﴾

(okuma ânın)da Rabbini birleyerek ansan,[9] nefretle gerisin geri dönüp uzaklaşırlar.

47 (Ey Muhammed!) Sana kulak verdiklerinde, aslında onların neye kulak kabarttıklarını ve kendi aralarındaki gizli kapaklı görüşmeleri sırasında o zalimlerin, "Eğer (ona) uyarsanız yalnızca büyülenmiş bir adama uymuş olursunuz" dediklerini Biz çok iyi biliyoruz.

48 Şunların seni neye benzettiklerine bir bak hele! Ve sonuçta öyle bir sapıtıyorlar ki, bir daha doğru yolu bulacak (muhakeme) gücünü asla kendilerinde bulamıyorlar.[10]

49 Bir de tutmuş diyorlar ki: "Ne yani, şimdi biz kemik yığınına dönüşüp oradan da toza toprağa karıştıktan sonra yepyeni bir yaratılışla tekrar diriltileceğiz, öyle mi?"

---

1 Âyetin başıyla sonu arasındaki münasebet açıktır: İyi ile kötüyü belirlemek ve evrensel

ahlâkî ilkeler koymak Allah'a mahsustur. Zira ancak Allah'ın koyduğu hükümler zaaf taşımaz.

2 Zımnen 35-36. âyetler ışığında: İşte size bir ölçme-değerlendirme yanlışı. Necm sûresinin 21. âyetinde de dile getirilen, Arapların öteden beri süregelen melekler hakkındaki batıl inanışı.

3 Kur'an'ı "hitap" olarak çevirimizin için bkz: 10:15, not 1.

4 Parantez içindeki alternatifli açılım, âyetin genelinin her iki şıkka da açık olmasından kaynaklanır. Taberî ibarenin açılımını *olumlu* anlamda "yakın olmak için" şeklinde yapmış, diğer şıkkı tartışmamıştır bile. Fakat bize kadar ulaşan ilk tam tefsirin sahibi olan Mukatil (ö. 150 h.) *olumsuz* anlam olan "galip gelmek, alt etmek için" açıklamasını yapmıştır. *İbteğa* fiili, Kur'an'da hem olumlu hem olumsuz olarak "bir amaca ulaşmayı istemek, bunun için çaba sarfetmek" anlamında kullanılmıştır (Krş: 9:48; 70:31 ve 17:12; 17:66).

5 Zımnen: Varlık bir dildir O'nu söyler; bir kitaptır O yazar ve O'nu yazar; âlem bir şahittir O'na şehadet eder.

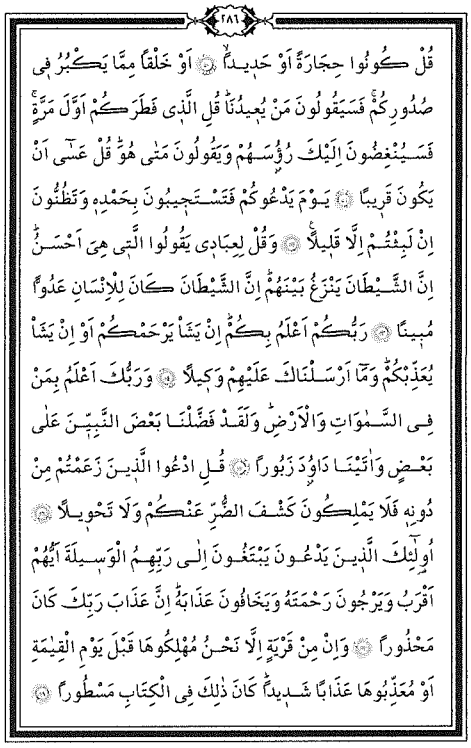
6 Parantez içi açıklamalar sözgeliminden çıkarılmıştır. "Israrcısınız" açıklamamızı, âyetin son cümlesi neredeyse zorunlu kılmaktadır.

7 Önceki âyetlerle birlikte: Kâinat kitabını okumayan ilâhî kelamı da okumaz; zira kâinatın dilini işitmeyen biri vahyin dilini de işitmez.

8 Zımmen: İmanı ve küfrü tercih eden, bu özgür tercihi ile uyumlu olarak, Allah'ın koyduğu psikolojik yasalara maruz kalır. Küfrü tercih edenin hakikate karşı kör ve sağır davranması onun için mazaret değildir, kendi tercihinin doğal bir uzantısıdır.

9 Yalın hâliyle "Kur'an'da Rabbini birleyerek ansan" şeklindeki ifade, Rasulullah'ın söyleyen bir özne olarak vahyin söylemine dahil edilmesinden daha çok, kıraatı tilavetten ayıran (Bkz: 18:83, not 13) nokta olan metnin üzerinde düşünerek sonuçlar elde etme ve tefekkür yöntemiyle metnin açılarak üretilmesine delalet etse gerektir. Zikrin, tüm vahiylerin bir sıfatı olduğu ve aşkın bir kaynaktan fışkıran anlamın insan diline indirilmesini ifade ettiği hatırlanmalıdır.

10 Bkz: 25:9.

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ۝ أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي
صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ
فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ
يَكُونَ قَرِيبًا ۝ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ
إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ۝ وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ
إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا
مُبِينًا ۝ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِنْ يَشَأْ
يُعَذِّبْكُمْ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ۝ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ
فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى
بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ۝ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ
دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ۝
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ
أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ
مَحْذُورًا ۝ وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ
أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ۝

50 De ki: "İster taşa dönüşün, ister demire; **51** ya da mahlukat içerisinde aklınıza gelebilecek (hayata) en uzak (başka) bir varlığa!.."

Bundan sonra kalkıp da "Kimmiş bizi yeniden diriltecek olan?" diye soracak olurlarsa, "Sizi ilk defa yaratan Kimse!" diye cevapla.

Bunun üzerine, kafalarını (kinayeli kinayeli) sallayarak "Peki, bu ne zaman gerçekleşecekmiş bakayım?" diye soracak olurlarsa, de ki: "Kim bilir (!) belki de çok yakında gerçekleşecektir:[1] **52** O sizi o gün çağıracak, derhal siz de (ister istemez) onu överek bu çağrıya uyacaksınız; üstelik (dünya hayatında) çok kısa bir süre oyalandığınıza aklınız yatacak!"[2]

53 İmdi söyle kullarıma: birbirlerine karşı sözü en güzel bir biçimde söylesinler;[3] çünkü Şeytan aralarını açmak ister. Gerçek şu ki, Şeytan insanın apaçık düşmanıdır.

54 Rabbiniz kim ve ne olduğunuzu çok iyi bilmektedir; dilerse size rahmetiyle muamele eder, dilerse cezalandırır.

Bunun içindir ki, Biz seni onlara inanç dayatan bir otorite olarak[4] göndermedik. **55** Zira, göklerde ve yerde bulunan her varlığı Rabbin çok iyi bilmektedir; dahası Rabbin peygamberlerden her birine diğerinden farklı olarak üstün nitelikler vermiştir: Nitekim, Davud'a (hükümdarlıkla birlikte) hikmet yüklü sayfalar verdiğimizi (hatırlayın).[5]

56 DE Kİ: "O'nun dışında kendilerinde (tanrısal güç) vehmettiğiniz kimseleri çağırsanıza; (düş kırıklığıyla) göreceksiniz ki, sizden hiç bir zararı kaldırmaya ya da onu (yararlı bir şeyle) değiştirmeye güçleri yetmeyecektir."[6]

57 Kaldı ki, onların kendilerine yalvarıp yakardıkları kimseler var ya; -(Allah'a) en yakın sandıkları hangileriyse- işte onlar bile Rablerine yakın olmak için var güçleriyle çaba gösterirler[7] ve O'nun rahmetini dilenip cezasından da korkarlar(dı): çünkü senin Rabbinin azabı, her daim kaçınılması gereken bir ceza olmuştur.[8]

58 Ve (yoldan çıkmış) hiçbir toplum yoktur ki, Biz onun helâkini Kıyamet Günü'nden önce kararlaştırmamış, ya da şiddetli bir azap ile cezalandırmamış olalım: Bu daha baştan kayıt altına alınmış ilâhî yasa gereğidir.[9]

---

1 İnkarcı aklın yönelttiği kinayeli soruya, aynı üslûpla verilmiş bir cevap. Ünlem işareti, bu kinâî anlamı göstermek içindir. İhtimal edatı olan *'asâ*, bu gibi yerlerde (Krş: 17:8; 66:5) İbn Abbas tarafından "belki" anlamında değil "kesinlikle" anlamında yorumlanmıştır (*İtkân* II, 204).

2 Lafzen: "..zannedeceksiniz". *Zann*, tıpkı bir önceki âyette geçen *'asâ* gibi Kur'an'da imana konu olan yerlerde, "kesine yakın bilgi, iyice aklı yatmak, iyice inanmak" anlamlarında kullanılmıştır (Kelimenin bu anlamı için bkz: 2:46, not. Krş: 2:249). Bu şekildeki çevirimiz, Kur'an'ın dünya hayatının âhirete göre "tadımlık bir lezzet" (4:77; 9:38) ve kısa bir mola olduğunu (2:259) söyleyen âyetleriyle uyumludur.

3 Bir başka ifadeyle "konuşma zeminini açık tutsunlar". "Kullarım"dan kastın mü'minler, onların söylemeleri emredilenlerin de "farklı inanç mensupları olduğu sözgeliminden anlaşılmakta (Krş: Râzî). Zımnen: Mü'minler sözün gücüne güvensinler (Bkz: 39:18; 9:61 ve 29:46).

4 Bu, *vekîl* kelimesinin Kur'an'da en çok kullanıldığı sûredir. "Görevini yapabilmek için bir başkasına dayandı" anlamına gelen *vekele*'den türetilmiştir (*Mekâyîs*). Allah için geçtiği yerlerde, O'nun eşya ve olaylar üzerindeki aktif ve aktüel müdahalesi, bir bakıma "koruyucu otoritesi" anlamına gelen *vekîl* olma niteliği peygambere verilmemiştir (Bkz: 17:2 ve 12:66, notlar). Vekil olan, doğaldır ki kendisine vekalet veren üzerinde yaptırım gücüne de sahiptir. İsterse müvekkiline dayatabilir, onu bazı kararlar almaya zorlayabilir. Burada, Hz. Peygamber'in sorumlulukları arasına, muhataplarına inanç dayatmak gibi bir yöntemin girmediği vurgulanmaktadır. Diyalogu emreden bir önceki âyetin devamında bu âyetin yer alması manidardır. Zımnen: Sizden olmayanları tehdit etmeyin, değerlerinizi temsil ve teklif edin yeter!

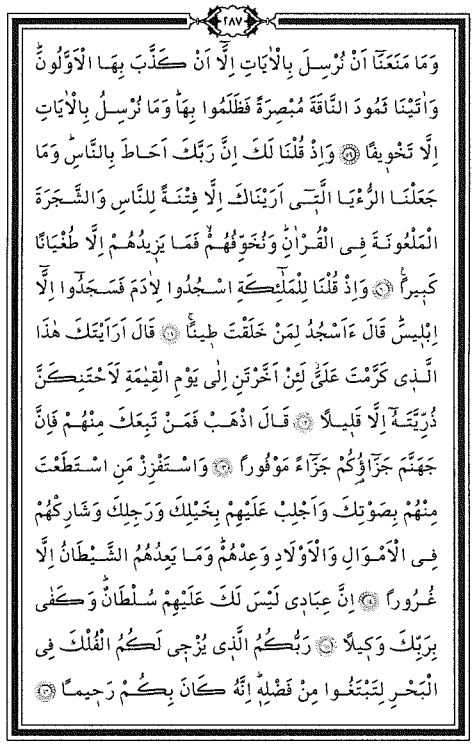
5 Zebur'a verdiğimiz bu anlamın gerekçesi için bkz: 16:44, not 2.

6 Aziz, veli ve Allah'a yakın olduğuna inanılan kimseleri kurtarıcı ve kayırıcı ilan eden her tür yaklaşımı red.

7 *Vesîle*'nin "yakın olmak için tüm ilgi ve çabayı yoğunlaştırmak" anlamı ve benzer bir kullanımı için bkz: 5:35, not 5.

8 Âyetteki varsayıma dayalı anlatımı di'li geçmiş zamanla pekiştiren *kâne* fiili, şimdiki zaman kipinin sonuna parantez içinde koyduğumuz "dı" ekinin de gerekçesini oluşturmakta, cümleye "eğer sandığınız gibi olsaydı, kesinlikle böyle *olurdu*" vurgusu katmaktadır.

9 Zımnen: Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştırmak, kula kul olmayı ve kulları kul etmeyi beraberinde getirir; bu da tahakküm ve zulme yol açar. Bunlar ise bir toplumun kıyametini hazırlar. İşte "ilâhî yasa" budur. Helâk ile 'azâb arasında şöyle bir farktan söz edilebilir: *Helâk* doğa yasalarının kullanılarak sapmış toplumların cezalandırılması, *'azâb* ise çözülme sürecine girmiş toplumların ilâhî yasalara uygun olarak çöküşe doğru yol almasıdır. *Helâk* aniden tabiat kullanılarak gerçekleşirken, *'azâb* bir süreç içerisinde insanlar eliyle gerçekleşir.

وَمَا مَنَعَنَآ اَنْ نُّرْسِلَ بِالْاٰيٰتِ اِلَّآ اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُوْنَ ۭ
وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوْا بِهَا ۭ وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيٰتِ
اِلَّا تَخْوِيْفًا ۝ وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ ۭ وَمَا
جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيْٓ اَرَيْنٰكَ اِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ
الْمَلْعُوْنَةَ فِي الْقُرْاٰنِ ۭ وَنُخَوِّفُهُمْ ۙ فَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا
كَبِيْرًا ۝ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰۗىِٕكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ
اِبْلِيْسَ ۭ قَالَ ءَاَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِيْنًا ۝ قَالَ اَرَءَيْتَكَ هٰذَا
الَّذِيْ كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَىِٕنْ اَخَّرْتَنِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَاَحْتَنِكَنَّ
ذُرِّيَّتَهٗٓ اِلَّا قَلِيْلًا ۝ قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَاِنَّ
جَهَنَّمَ جَزَاۗؤُكُمْ جَزَاۗءً مَّوْفُوْرًا ۝ وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ
مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ
فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ وَعِدْهُمْ ۭ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ اِلَّا
غُرُوْرًا ۝ اِنَّ عِبَادِيْ لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنٌ ۭ وَكَفٰى
بِرَبِّكَ وَكِيْلًا ۝ رَبُّكُمُ الَّذِيْ يُزْجِيْ لَكُمُ الْفُلْكَ فِي
الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ ۭ اِنَّهٗ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا ۝

59 Bizim mucizeler göndermemize yalnızca önceki toplumların onları yalanlamış olmaları engel oldu.[1] Nitekim Semud'a (risaletin) görünür bir delili olarak dişi deveyi vermiştik,[2] fakat temsil ettiği gerçeği inkâr yoluyla ona zulmettiler;[3] zaten Biz bu tür mucizevi delilleri, yalnızca korkutarak uyarma amacıyla göndeririz.[4]

60 Hani (Ey Muhammed), Biz sana demiştik ki: "(Tasalanma), senin Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır![5] Sana gösterdiğimiz o (malum) müşahedeyi ise,[6] başka değil, insanlar için yalnızca bir imtihan aracı yaptık; tıpkı Kur'an'da geçen lânetli ağaç da olduğu gibi...[7]

İşte, onları (bu tür imtihanlarla)[8] korkutarak uyarıyoruz, ne var ki (bu) onların sadece küstahça azgınlaşıp böbürlenmelerini artırıyor!"

61 HANİ bir zamanlar meleklere "Âdem'e secde edin!" demiştik de, İblis dışında tümü secde etmişti. O dedi ki: "Şimdi ben çamurdan var ettiğin birine secde edeceğim, öyle mi?"[9] **62** (İtirazına) şunu da ekledi: "Bula bula şuncağızı mı buldun bana üstün tutacak? Eğer bana Kıyamet Günü'ne kadar izin verecek olursan, çok azı dışında onun soyunun ağzına gem vurup, tümünün ipini elime geçireceğim!"[10]

63 (Allah) buyurdu ki: "Defol, git onlardan sana uyanlarla birlikte! Unutma ki tümünüzü bekleyen bir ceza olarak cehennem, yaptıklarınızın mükemmel bir karşılığı olacaktır! **64** Ve onlardan gücünün yettiklerini sesinle yoldan çıkar; atlarını ve adamlarını sal üzerlerine,[11] servet ve evlat edinirken onlara ortak ol;[12] dahası onlara vaadlerde bulun! -Nasıl olsa Şeytan'ın vaadi aldatmadan başka bir şey ifade etmez-[13] **65** Ama unutma ki, (gerçek) kullarım üzerinde senin etkin bir gücün[14] olmayacaktır: zira senin Rabbin, (kullarını) koruyucu otorite olarak haydi haydi yeterlidir!"

66 RABBİNİZ...[15] O'dur lutfu kereminden payınıza düşeni arayasınız diye sizin için denizde gemileri yüzdüren; yine, bitimsiz bir merhametle sizi kollayan da O'dur.[16]

---

1 Bu âyet, daha önceki peygamberlerin peygamberliklerini tasdik için kendilerine verildiği ifade edilen "mucizevi belgelerin" (*âyât-ı beyyinât*) Hz. Peygamber'e niçin verilmediğini açıklar. Hz. Peygamber'in risaletini destekleyici "açık belge", daha öncekiler gibi dışarıdan değil, vahyin kendisidir: "Ne yani! Şimdi, bu ilâhî kelamı kendilerine iletmen için sana indirmiş

olmamız onlara yetmedi mi?" (29:51). Bu, "Rabbinden ona mucizevi bir belge indirilmesi gerekmez miydi?" (29:50) sorusuna verilmiş bir cevaptır. İlk inkârcı muhatapların buna benzer taleplerini reddeden bir başka âyet, bu red için "Eğer kendilerine bir mucize gelmiş olsaydı yine de inanmazlardı" (6:109) gerekçesini gösterir.

2 *Mubsıraten, besâir*'den farklı olarak edilgen ve nesne konumunda, kendisini görecek göz arayan risalet delilleridir (Bkz: 17:102, not). Bu deliller Sâlih peygamberin dişi devesi, gündüzün ve gecenin âyetleri (17:12) ve kendisi risaletin apaçık delili (*âyâtun beyyinatun*) olan gaybi âyetler gibi (27:13) gözleri faltaşı gibi hakikate açıcı unsurlardır.

3 *Biha*'daki *bâ* edatının işlevinden yola çıkarak Ebu Ubeyde ve Zemahşerî, buradaki zulm'ü "inkâr" olarak almışlardır. Aynı işlevi göz ardı etmeden, fakat 7:73'teki "vahşice katletmeyi" de göz önüne alarak, ulaşılabilecek en kapsamlı anlam bu olsa gerektir.

4 Buradan da açıkça anlaşılıyor ki mucizevi belgeler, muhatabın kendisini teslim alan hissiyatına hitap etmektedir. Amacı ise, korku gibi olumsuz duygularla tıkanan bilincinin önünü açmak ve muhatabın tasavvur ve aklını vahiyle buluşturmaktır. İlk muhatabı olan inkârcı topluma, istedikleri (Bkz: Âyet 90-93) "apaçık delillerin" gelmemesinin kendi lehlerine olduğu, helâk olan Semud toplumu örnek verilerek îmâ ediliyor.

5 Yani, "bunlara delil gelse bunlar öncekiler gibi direnmezler" diye düşünme! Çünkü onların nasıl bir davranış göstereceklerini bilecek kadar Allah onların içini ve dışını kuşatmıştır.

6 *Ru'yet, ibsar*'dan farklı olarak somut ya da soyut, maddî ya da mânevi akledilebilir her şeye delalet eder. Bu çok özel müşahedenin (*ru'yâ*), sûrenin başında değinilen gece yolculuğu olduğu tartışmaya mahal bırakmayacak kadar açıktır. İsrâ müşahedesinin, insan bilincini aşan gaybi doğası gereği sembolik bir dille anlatılması, insanlar arasında bu müşahedenin bir "imtihan" kılınması sonucunu doğurmuştur (Bkz: Âyet 1, not). Aynı şey "üzerinde 19 vardır" âyeti (74:30), Hârût ve Mârût'un öğrettikleri (2:102) için de söz konusudur (Lânetli ağaç için bir sonraki nota bkz). Bizim "malum" şeklindeki açıklamamız, kelimenin belirlilik takısına atfendir. Burada ru'ya, bizim bildiğimiz "düş"ten çok öte bir durum olsa gerektir. Çünkü burada "görülen" değil ısrarla "gösterilen" bir şeyden söz edilmektedir. Gösteren görenden çok daha aktiftir. "Biz" zamirine isnat edilmesi, ilâhî kudreti gerektiren bir görme-gösterme olayı ile karşı karşıya olduğumuzun delilidir (Bu müşahadenin mahiyeti üzerine daha sahabe hayattayken belirginleşen yorum farklılıkları için bkz: *Üç Muhammed*, s. 115-119).

7 Yani: "sınav ağacı". "Lânetli ağaç" ile, iniş sırasına göre Duhân 43 ve Sâffât 62'de geçen *zakkûm ağacı* kastedilmektedir. Cehennem ağacı olarak tasvir edilen (37:64) bu ağaç için de aynen burada olduğu gibi "Biz o ağacı zalimler için bir sınav aracı yaptık" (37:63) denilmektedir. Sınav aracı yapılan şeyler arasında Sâlih *peygamberin devesi* (54:27) ve cehenneme ait *melek* ya da insana ait *melekeleri* temsil eden 19 rakamı da (74:30) sayılmıştır.

8 Çok özel İsrâ müşahedesi ve cehennem ağacının "sınav" kılınmasına istinaden.

9 İnsana Allah'ın biçtiği değer hatırlatılıyor (Krş: Âyet 70). Zımnen: Ey insan! Değerini bil, Şeytanlaşma! (Krş: 2:30-34; 7:11-18; 15:26-44.)

10 *Hanek*, "alt çene kemiğine" verilen addır. *İhteneke*, at katır gibi hayvanlar için "ağzına gem vurdu" ya da "alt çenesine ip geçirdi" anlamına gelir. Burada akıl ve ruh potansiyelini ilâhî inşaya teslim etmekten kaçınan insanların şeytan tarafından akıl ve ruhuna gem vurularak günaha tutsak edilip nasıl Şeytan biniti olarak kullanıldığı dile getirilmektedir. Bu, gerçek hürriyetin sahici kapısını şaşıranların, özgürlük vaadiyle yalan ve günah vadilerinde kendi içgüdülerine ya da birilerinin pespaye arzu ve heveslerine nasıl kul-köle edildiklerinin beliğ bir anlatımıdır.

11 Eğer *vav*'a beyaniyye anlamı yüklersek mana şöyle olur: "atlarını; *yani*, adamlarını sal üzerlerine". Bu mana 62. âyette geçen tasvirle de uyum içindedir.

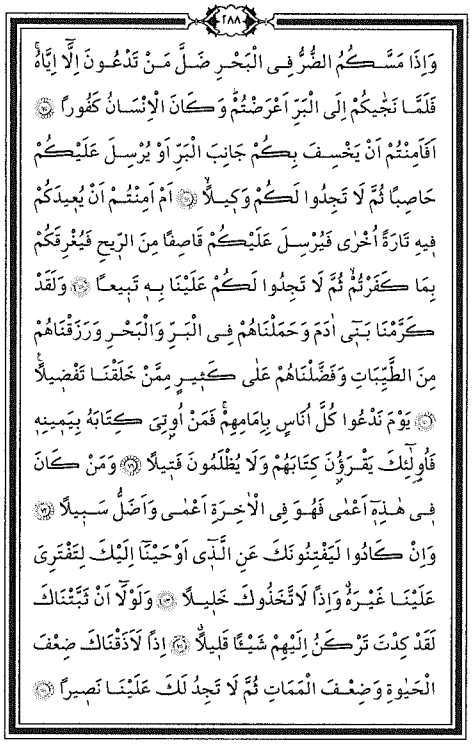
12 Yani: Servetlerini ve evlatlarını haram yollardan elde etmeleri için onları ayart. Haksız kazanca ve zinaya bir atıf. Böylesi bir sapma, gerçekte "şeytanla işbirliği" sayılmaktadır.

13 İtiraz cümlesi kabilinden olan yan cümleler iki çizgi arasında gösterilmektedir.

14 *Sultân*, "güç" ve "otorite" anlamındaki *es-selt* kökünden türetilmiş olsa da, yalınkat bir "güce" değil, "etkin ve inandırıcı güce" delalet eder (Etimolojisi için bkz: 14:10, not). Çünkü *sultân*, "sahibinin ehliyet, liyakat ve doğruluğunu gösteren belge ya da yetki" anlamına gelir (*Mekâyîs*).

15 Bu noktalama şekli, bu âyetin başında yer alan "Rabbiniz" kelimesinin, bir önceki âyetin sonundaki "Rabbin" kelimesine olan beyani atfı göstermeyi amaçlamaktadır.

16 Burada sanki işlevsizmiş gibi duran *kâne* (oldu, idi) yardımcı fiili, Allah'ın koyduğu doğa yasalarına işaret etse gerektir (Aynı fiilin keynunet ve sayruret anlamları hakkında bir not için bkz: Âyet 27, not). Âyette değinilen su ve rüzgar dinamiği bu yasalardandır. Sosyo-ekonomik bir yasa olan "rızkın aranması", bu tabii yasalara bağlı kılınmıştır. Burada *kâne*'nin işlevi, muhatabı, "Allah *daha işin başında* o yasaları size olan merhameti nedeniyle koymuş *idi*" anlamına ulaştırmaktır. Kelimenin bu gibi yerlerde "başlangıçta bir kez yapılıp ondan sonra sürekli yürürlükte kalan eylem" yani "konulmuş yasa" olarak anlaşılması gerektiğini, Nâfi'in bir sorusuna İbn Abbas'ın verdiği cevaptan anlıyoruz.

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ
فَلَمَّا نَجَّيْكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ۝
أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ
حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ۝ أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ
فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ
بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ۝ وَلَقَدْ
كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ
مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا
۝ يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ
فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝ وَمَنْ كَانَ
فِي هَٰذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ۝
وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ
عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ۝ وَلَوْلَا أَنْ ثَبَّتْنَاكَ
لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ۝ إِذًا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ
الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ۝

67 İmdi, siz denizde bir tehlikeyle karşılaştığınızda ondan başka yalvarıp yakardığınız kimseler sizi yüzüstü bırakır, fakat O sizi kurtarıp karaya çıkardığı zaman (bu kez de) siz yüz çevirirsiniz: zira insanoğlu pek nankördür.

68 Şimdi, O'nun sizi (bulunduğunuz) kara parçasının bir kısmıyla birlikte yerin dibine geçirmeyeceğinden, yahut, taşı toprağı üzerinize uçuran bir kasırga göndermeyeceğinden çok mu eminsiniz? Sonunda, (bu hâlinizle) kendinize hiçbir koruyucu otorite bulamayacaksınız!

69 Ya da sizi bir defa daha denize döndürüp, üzerinize ortalığı kasıp kavuran bir fırtına göndererek nankörlüğünüze karşılık sizi boğmayacağına dair bir garantiniz mi var? Bunun ardından sizin adınıza Bize hesap soracak hiç kimse bulamayacaksınız.

70 Ama doğrusu Biz Âdemoğluna kat kat ikram ederek[1] onu üstün ve şerefli kıldık.[2] Karada ve denizde onlara ulaşım imkanı sağladık. Temiz ve helâl besinlerle onları rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın bir çoğundan üstün tuttuk.[3]

71 Bir gün gelecek, bütün insanları, (eylemlerine) önderlik eden (tasavvur ve bilinç)leriyle[4] huzurumuza çıkarıp (hesap soracağız); artık kimlerin karnesi sağ ellerine verilirse, işte onlar karnelerini (sevinç içinde) okuyacaklar ve onlara zerre kadar[5] haksızlık edilmeyecek. **72** Ne ki, bu dünyada (kalp) gözü kör olan kimse âhirette de kör olacak; öyle ki, yolunu büsbütün kaybedecektir.[6]

73 İŞTE O (tipler) eğer ellerinden gelse, sana vahyettiğimizin dışında Bizim adımıza birtakım şeyler tedarik edesin diye, seni dahi baştan çıkararak tuzağa düşürmeye kalkışırlar; seni de ancak bunu başarabildikleri zaman dost edinirler.[7] **74** Fakat Biz eğer kalbini iman üzere perçinlememiş olsaydık, belki o zaman birazcık olsun onlara eğilim göstermen mümkün olabilirdi. **75** O zaman da sana, hayatın da ölümün de acısını kat kat tattırırdık; üstelik seni elimizden kurtaracak birini de bulamazdın.

---

1 İşareten: Yokluktan varlığa getirerek, varlık içinde can vererek, canlılar içinde ruh üfleyerek, üflenen ruhun içinde akıl ve irade vererek, o akıl ve iradeye yol haritası olan peygamberler ve vahiyler göndererek...

2 *Kerramnâ* fiilinin ait olduğu tef'il babı, kaynağın hedefe sürekli müdahalesine işaret eder. Buradaki "süreklilik" katlanarak artan bir yapıdadır. Buna göre Allah'ın insana olan ikramı olup bitmiş bir ikram değil, süren ve katlanarak ar-

tan bir ikramdır. Bu nedenledir ki ademoğlunun Rabbine yabancılaşması tek kat bir küfür değil, bu sûrenin 89 ve 99. âyetlerinde olduğu gibi "kat kat küfürdür". Zira *kufûr*'un tam karşılığı budur.

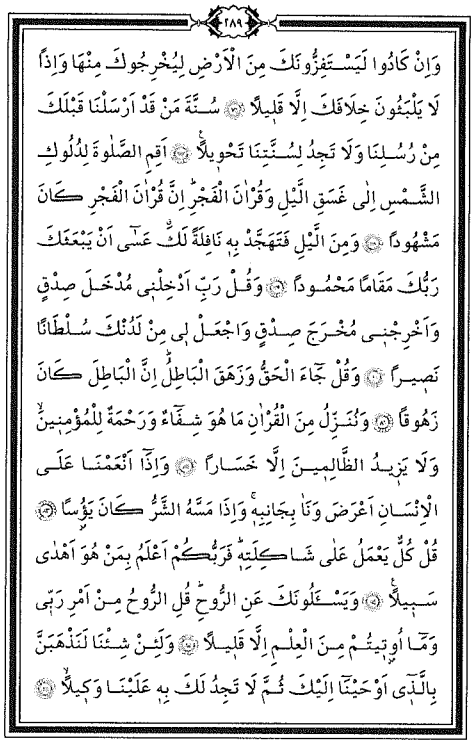
3 Bu son cümle, insanın tüm yaratılmışların en üstünü ve biriciği olduğu tezini zayıflatmaktadır. O, yaratılmışların "bir çoğundan" üstün kılınmıştır, "tümünden" değil.

4 Lafzen: "önderleriyle birlikte.." Bu âyetteki *imâm*'ın tanımında tüm seçenekleri nakleden Râzî, kendi tercihini şöyle ortaya koyar: "Kişinin bilinçli olarak yaptığı ahlâkî eylemler." Devamında der ki; "Kıyamet Günü ödül ve ceza, işte bu bilinçli ahlâkî eylemler üzerine bina edilecektir". Bu ibare "tasavvur ve aklı inşa eden özneyle birlikte" anlamına da gelir. Çünkü inşa edici özne oluşundan dolayı vahiy "imam"dır (46:12). İnsanın eylemleri, tasavvur ve aklının bir ürünüdür. Dolayısıyla, insanların eylemlerinde kendisini izlediği gerçek rehber tasavvur ve akıllarıdır. Vahyin temel işlevi insanın tasavvur ve aklını inşa etmektir. Burada kastedilen *imam*'la akleden bir kalbin, bir başka ifadesiyle kalbin gören gözü işiten kulağı olan aklın kastedildiğinin en güzel delili bir sonraki âyettir.

5 Lafzen: "Hurma çekirdeğinin çukurunda bulunan mini çıkıntı kadar.."

6 Âhiret dünya hayatının doğal bir uzantısı. Zımnen: Kişinin dünyadaki bilinçli tercihleri varlığının öylesine kopmaz bir parçası hâline gelecek ki, o âhirete de yansıyacak.

7 109. sûredekine benzer pazarlıkların tasarlandığından söz ediliyor.

وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا
لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ۝ سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ
مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ۝ أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ
الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ
مَشْهُودًا ۝ وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ
رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا ۝ وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ
وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا
نَصِيرًا ۝ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ
زَهُوقًا ۝ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ
وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ۝ وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى
الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا ۝
قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ
سَبِيلًا ۝ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي
وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ۝ وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ
بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ۝

76 Fakat (bunun imkansız olduğunu gören) berikiler, bu kez oradan çıkarmak için (senin) toprağında ısrarla seni taciz ve tedirgin etmeye çalışıyorlar. Ama (seni çıkardıkları) zaman, senin ardından onlar da pek fazla kalamayacaklar.[1] **77** Elçilerimizden senden önce gönderdiğimiz kimselere uygulanan yöntem de buydu; ve sen Bizim uyguladığımız yöntemin (niteliğinde) bir farklılaşma bulamazsın.[2]

78 GÜNEŞİN zirveyi aşıp (batıya) ağmasından[3] gecenin karanlığının iyice çökmesine kadar[4] (geçen zaman dilimlerinde) namazı hakkını vererek kıl; ve bir de sabah (namazı) okuyuşunu: unutma ki sabah okuyuşu, oldum olası (insanı her tür mânevi) algıya açık hâle getirir.[5]

79 Ve gecenin bir vaktinde uykuna ara vererek,[6] sana özgü bir armağan olarak[7] namaz kıl; umulur ki Rabbin seni övgüye değer bir makama yüceltir![8]

80 Ve de ki: "Rabbim! Beni girdiğim her yere doğruluk ve dürüstlükle girmemi, çıktığım her yerden doğruluk ve dürüstlükle çıkmamı sağla; ve yüce katından beni (bu hususta başarılı) kılacak etkin bir güçle destekle.[9]

81 Yine de ki: "Hak geldi, batıl ise yıkılıp gitti; çünkü her batıl zaten yıkılıp gitmeye mâhkumdur!"[10]

82 İşte Biz Kur'an'ı,[11] ona inananlar için (iç dünyalarını onaran) bir şifa ve rahmet (eczanesi) olarak indirdik; ama o, zalimlerin yalnızca yıkımını artırıyor.[12]

83 Zira ne zaman Biz insana nimet ihsan etmişsek, mesafe koydu ve (sorumluluklarından) yan çizdi; ne zaman da başına bir ziyan gelse, tuttu umutsuzluğa kapıldı.[13]

84 De ki: "Herkes kendi tasavvur ve aklının verdiği istikamet üzere eylemde bulunur;[14] nasıl olsa Rabbiniz kimin yöneltildiği yolun daha doğru olduğunu çok iyi bilmektedir.

85 SANA ruh hakkında soruyorlar.[15] De ki: "Ruh Rabbimin (akıl sır ermez) işlerindendir ve size bu konuda çok sınırlı bir bilgi verilmiştir."

86 Ve eğer dilersek, kesinlikle sana vahyettiklerimizin tamamını gideririz. Ardından da Bize karşı sana kol-kanat gerecek bir koruyucu bulamazsın.[16]—>

---

1 Mekke'de indiği kesin olan bu âyetlerin geleceğe dair bir ihbar olduğu açık. Bu ihbar, Mekke müşriklerinin yıldırma politikaları sonucu gerçekleşen hicreti haber vermekle kalmayıp, ondan yıllar sonra gerçekleşecek olan Mekke'nin fethini de haber vermektedir.

2 *Tahvîl*, niceliğe ilişkin değişimin adı olan *tağyîr*'den farklı olarak, tıpkı odunun küle dönüş-

mesi gibi "bir şeyin niteliğine ve özüne ilişkin değişim"dir (Ebülbeka el-Kefevî, *Külliyyât*, s. 294). Çevirimizin gerekçesi budur. Vahiyler arasındaki değişimin sadece ahkâmla sınırlı kalıp iman esasları, ahlâkî hedefler ve peygamberlerin tabi olduğu tarihi ve sosyal yasaların değişmemesi örnek gösterilebilir.

3 Hz. Peygamber'in *dulûki'ş-şems* ibaresini güneşin yeryüzüne dikey duruşu olan "zevalden sonrası" olarak açıkladığı nakledilmiştir (Taberî). İbn Abbas, İbn Ömer, Hasan Basri, Dahhak gibi birinci ve ikinci nesle mensup otoriteler de böyle anlamışlardır.

4 *Ğasak* için bkz: 113:3, not. Âyetin bu kısmı öğle namazından yatsı namazına kadar dört vakit namazı kapsamaktadır. Devamında ise sabah namazı ayrıca vurgulanmış, onda da namazın ruhu olan "Kur'an okuma" öne çıkarılmıştır. Beş vakte ilk dikkat çeken âyet için bkz: 20:130.

5 *Meşhûdâ*, "şahit olunan, açık ve görünür kılınan" anlamına. Açıktır ki, gecenin en dingin vakti olan sabaha yakın zaman dilimi, insan duyargalarının mânevi hazzı almaya en açık olduğu andır. Bu dingin anın insanın mânevi potansiyeline katacağı zenginliğe dikkat çeken bu kelimenin, bağlama en uygun karşılığı bu olsa gerektir (Namaz vakitleri için krş: 30:17-18, not). Bu sonuç Kur'an'ın kıraat edilmesiyle, yani içinde anlama çabasını barındıran bir okuyuşla alınabilir.

6 "Durdurdu, ara verdi, kesti" anlamındaki *hecede* kökünden gelen *teheccud*, "uykuya ara vererek gece namaza durmak" şeklinde açılabilir.

7 *Nâfileten*, "gönüllü olarak, boynuna borç olmadığı hâlde armağan olarak" (*Mekâyîs*). Aynı "armağan" anlamında kullanıldığı bir başka yer için bkz: 21:72.

8 Allah Rasulü'ne müjdelenen *makâmen mahmûden* nedir? Kur'an ışığında oknursa, bunun Fâtiha'daki "nimet verilenlerin" Allah nezdindeki makamı olduğu sonucuna varılabilir. Efendimiz her daim kendisini de onlar arasına katması için Rabbine yalvarmıştır. Hatta vefat anındaki son sözü de bu mahiyettedir: *Er-rafîku'l-'alâ*: "yüce dostlar katına"!.. "Övülmüş makam", Allah Rasulü'nün arzuladığı "yüce dostlar katı" olmalıdır. O bize hidayet rehberiolan vahyi ulaştırdı; Rabbimiz de onu övülmüş makamın en yücelerine ulaştırsın! Âmîn!

9 *Sultan*'ın bu karşılığı için bkz: Âyet 65, not. Bu duanın sonucu çok geçmeden Medine'de İslâm toplumunun teşekkülüyle görülecek, bu şekilde hakikat güçle takviye edilmiş olacaktır.

10 Cümle diziminin zımni karşılığı şudur: Batıl hakkın, karanlık aydınlığın yokluğu hâlidir. Enerjinizi batılı götürmek için değil hakkı getirmek için harcayın. Zira bâtıl kendi başına bir varoluş hâli değil, hakkın yokluğu hâlidir. Nihayet hakkın tahakkuk etmek gibi, batılın da batmak gibi bir tabiatı vardır.

11 Eğer *min*'i teb'idiyye olarak alırsak mana "Biz Kur'an'dan.." olur. Biz *min*'i beyaniyye olarak aldık. Zira mü'minler için, Kur'an'ın bir kısmı değil tümü şifa ve rahmettir.

12 Kur'an kendisine iman önbilgisiyle yaklaşan mü'minin imanını, küfür önyargısıyla yaklaşan kâfirin küfrünü ve münafığın nifakını artırır.

13 Galiba halk irfanının mahsulü olan şu duanın temelinde bu âyet yatar: Ya Rab! Çok verip azdırma, az verip bezdirme!

14 Bu ibareye "Herkes kendi sütünün iktizasını işler" ya da "herkes kendine yakışanı yapar" şeklinde anlam da verilebilir. *Muşâkele*, "nitelik ve nicelikte uyum ve benzerlik" demektir. *Şekl*, "bir şeyin bir başka şeye hem biçim hem de eylem olarak uygun olması" anlamına gelir (Râğıb). Bu anlamlar birleştirildiğinde, tasavvur ve aklın insan eylemine istikamet veren merkezi yapısı ve bu merkezin verdiği istikamet üzre ortaya çıkan eylemlere dikkat çekildiği açıktır. Elmalılı'nın ibareye verdiği "Herkes hissiyyat-ı mahsusasına göre iş yapar" karşılığı dikkat çekicidir.

15 *Rûh* hayatın sırrıdır. 21 kez kullanılan ruh, "vahiy" (16:2, not 5) "vahiy meleği" (26:193) ve insanı *beşer* olmaktan çıkarıp *insan* eden Allah'ın emrinden ilâhî bir sır (15:29; 38:72; 66:12; 32:9). Yani ruh insanı diğer canlılardan ayıran niteliktir ki bu da insanın akletme melekesine tekabül eder. Bu âyetin öncesi insan ve onun ayırıcı niteliği olan akılla, sonrası ise va-

hiyle ilgilidir. Bu, âyette geçen *rûh*'un hem vahiy hem insan için kullanılan ortak bir kavram olduğu sonucuna götürür. Bu da Allah tarafından insana "üflenen ruhun" (15:29) doğal bir sonucu olarak Allah'la insan, ilâhî kelam ile insani kelam, ilâhî irade ile insani irade, vahiy ile akıl, ilâhî ahkâm ile beşeri hüküm ve muhakeme arasındaki kopmaz bağlantıyı ifade eder. Âdem'in yaratılışı bahsinde geçen "isimlerin öğretilmesi" (2:31) işte bu ilişkinin bir sonucudur. Vahiy, Allah'ın insana öğretme sürecinin bir parçasıdır. Yeryüzünde yaratılış amacına uygun bir hayat inşa etmek amacıyla yaratılan insan, hayatın özüne/ruhuna sadık kalacaksa, bunu ancak kendi özünü/ruhunu vahyin özü/ruhu olan anlamıyla inşa ederek gerçekleştirebilir. Bir çok müfessir buradaki ruhu "Kur'an" olarak anlamıştır (Taberî; Râzî vd.) Fakat Kur'an "akıl sır ermez işlerden olmadığı gibi, "sınırlanan" bir bilgi kaynağı da değildir. O hâlde bu ruh bir sonraki âyetin de îmâ ettiği gibi, Kur'an'dan da öte, vahyin gerçekten insan idrakine kapalı sırlarla dolu "kaynağıyla" ilgili olsa gerektir. Çevirimiz, bu mülahazalara dayanmaktadır. Mevdudi de bu ibareyi "vahyin kaynağı" şeklinde anlamıştır (*Tefhimu'l-Kur'an*). Sözün özü ruh, varlıkların anlamını temsil eder. Onu üflemek, varlığa anlam vermektir. Elbette Allah en doğrusunu bilir.

16 Benzer ibareler için krş: 68 ve 75. âyetlerin sonu.

<—87 Neyse ki Rabbinin rahmeti sayesinde (bundan uzaksın). Unutma ki O'nun senin üzerindeki lutfu her daim büyük olmuştur.

88 De ki: "Bütün görünen ve görünmeyen iradeli varlıklar[1] bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya toplansalar ve bu konuda birbirlerine var güçleriyle destek verselerdi, yine de onun bir benzerini ortaya koyamazlardı!"[2]

89 Doğrusu Biz bu Kur'an'da, (hakikati) insanlara her tür dolaylı anlatım tarzını kullanarak farklı açılardan açıklamışızdır.[3] Buna rağmen insanların çoğunun yüz çevirmesi, kat be kat nankörlükten başka bir şey değildir.[4]

90 Nitekim demişlerdi ki: "(Ey Muhammed!) Bize yerden kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. 91 Veya senin hurma ağaçlarıyla ve asmalarla dolu bir bahçen olmalı; dahası onların arasından gürül gürül ırmaklar çağlatmalısın. 92 Ya da sürekli iddia ettiğin gibi göğü başımızda paralamalı[5] ve nihayet Allah'ı ve melekleri getirip karşımıza dikmelisin. 93 Veyahut da senin altından bir köşkün olmalı ya da semaya çıkmalısın; fakat semaya çıkman durumunda (dahi) oradan bize okuyacağımız bir kitap indirmedikçe yine de sana inanmayacağız."

De ki: "Kudret ve yüceliğinde sınır bulunmayan sadece Rabbimdir; ben, fânî bir elçiden başka neyim ki?"

94 İşte, kendilerine doğru yol bilgisi gel-

﴿٢٩﴾

إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾ قُلْ لَئِنِ
اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ
لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ
صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَىٰ أَكْثَرُ
النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾ وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا
مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ
فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا
زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ
يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ
لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ ۗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي
هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٣﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا
إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا
﴿٩٤﴾ قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ
لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ
شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾

diği zaman insanları ona inanmaktan alıkoyan şey, sadece şöyle akıl yürütmeleriydi: "Ne yani, şimdi Allah fânî bir insanı mı elçi olarak gönderdi?"

95 Onlara de ki: "Eğer yeryüzünde salına salına dolaşan melekler olsaydı, elbet Biz de onlara elçi olarak gökten bir melek indirirdik."

96 De ki: "Benimle sizin aranızda (bütün bu olan bitenlere) şahit olarak Allah yeter: Çünkü O kullarıyla ilgili her habere daha kaynağında vakıf olan, onların her hâlini bizzat görendir."

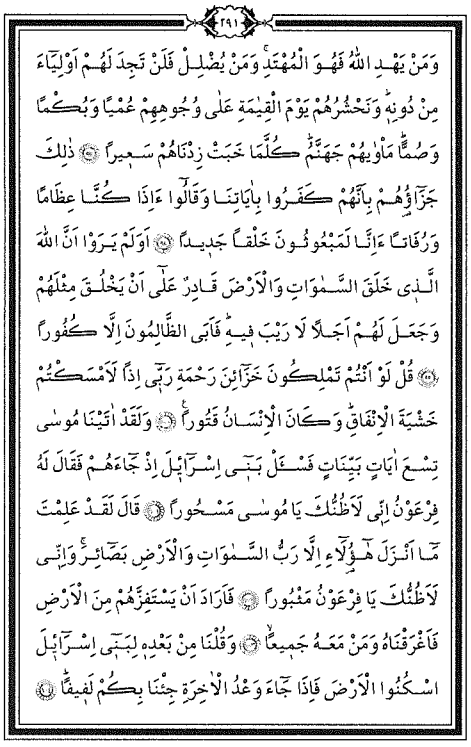
1 *İns* ve *cinn*'i çevirimiz için bkz: 6:112, not 2.

2 Kur'an'ın muarızlarını aciz bırakan bu meydan okuyuşunu her boşa çıkarma teşebbüsü hüsranla sonuçlanmıştır. Tarih bunun canlı şahididir.

3 Krş: 18:54, not 2 ve 39:27.

4 *Kefûr*'u çevirimiz için bkz: Âyet 70, not. Fe'ûl kalıbı hem etken hem edilgendir. Şöyle açılabilir: "Allah'a nankörlük yaptığı için insanların nankörlüğüne uğrayan.."

5 Bu küstahça ve meydan okuyucu taleplerle, benzer bir ilâhî tehdidi içeren 34:9 arasındaki bağlantı hayli dikkat çekicidir.

97 Nitekim, Allah'ın yol gösterdiği kim ise işte odur doğru yola ulaşan; kimi de sapıklığa terk etmişse, artık böylelerini O'na karşı savunacak dostlar bulamazsın. Ve Biz Kıyamet Günü onları (dehşetten kararmış olan) yüzleri yerde, (hakikati) görmez, işitmez ve söylemez birileri olarak toplayacağız; varış yerleri, ne zaman yatışır gibi olsa kavurucu alevini tekrar kışkırtacağımız cehennem olacaktır.

98 Bu onların, Bizim âyetlerimizi inkârda ısrar etmelerinin ve "Ne yani, şimdi biz kemiğe, toza-toprağa karıştıktan sonra yepyeni bir yaratılışla tekrar mı diriltileceğiz?" demelerinin bir karşılığı olacak.

99 Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onları kendi sûretleri üzere yeniden yaratacak güce[1] sahip olduğunu, yine onlar için bir gün sona ereceğinde hiçbir kuşku bulunmayan sınırlı bir süre takdir etmiş bulunduğunu nasıl görmezler?

Fakat şu da var ki, zalimler, zirvesine ulaştıkları nankörlükten başka her (iyi) şeyden yüz çevirirler.

100 De ki: "Eğer benim Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, o zaman harcanıp tükenir korkusuyla kesinlikle sımsıkı sarılırdınız: zira insanoğlu oldum olası pek hasistir.

101 DOĞRUSU Biz Musa'ya, (Risaletinin) apaçık belgeleri olan dokuz[2] âyet[3] verdik. İstersen sor İsrâiloğullarına; (Musa) onlara geldiğinde, Firavun ona "Gerçek şu ki, ben senin sihirlenmiş biri olduğunu düşünüyorum!" demişti.

102 (Musa) dedi ki: "Doğrusu (muhatabına) basiret kazandıran bu (vahyi),[4] göklerin ve yerin Rabbi dışında kimsenin indiremeyeceğini sen de çok iyi biliyorsun; ve ben de Ey Firavun, senin artık iyice tükenip bittiğini düşünüyorum!"

103 Nihayet (Firavun), onların kökünü yeryüzünden kazımaya karar verdi. Bunun üzerine Biz de onu ve onunla birlikte olan herkesi boğup attık. 104 Derken onların ardından İsrâiloğullarına "(Artık) yurd(unuz)a güvenlik içinde yerleşin!" dedik; "fakat âhirete ilişkin vaad gerçekleştiği zaman, sizi parçası olduğunuz (insanlıkla) bir araya getireceğimizi de (olup-bitmiş bir iş gibi kesin bilin)!"[5]

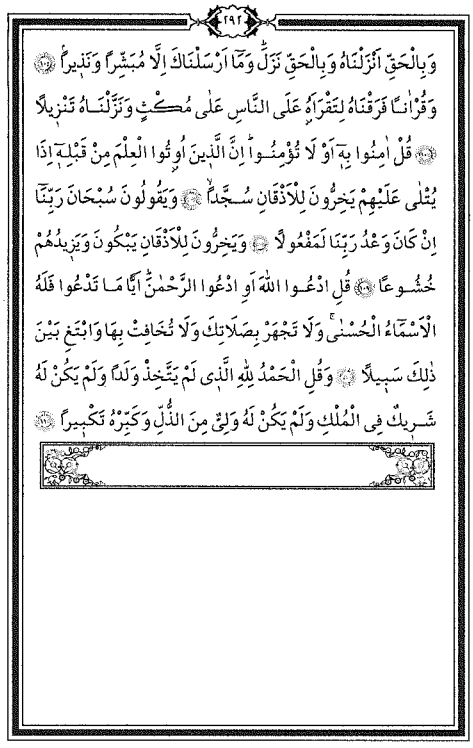
1 Veya: "onların benzerini yaratacak güce.." Tercih ettiğimiz anlam, bir önceki âyetle konu bütünlüğü arz etmekte, yeniden dirilişi inkâr edenleri reddetmektedir. Alternatif anlam ise, "Eğer dilerse sizi topyekun ortadan kaldırır, yerinize yepyeni bir varlık türü getirir" (14:19); ya da "sizin yerinize başka bir toplum getirir" (9:39) gibi âyetlerde vurgulanan kökten yenileme ve değiştirmeye işaret etmektedir.

2 Bu dokuz 'âyet' İsrailoğulları Mısır'dan çıktıktan sonra gelen ilâhî talimatlar olamayacağına göre, vahyi destekleyen vahiy dışı mucizevi deliller olması makul tek seçenektir. Çünkü bir sonraki âyette (ve 27:12'de), Hz. Musa'nın Firavun ve toplumuna risaletinin delilleri olan bu dokuz âyetle gittiği belirtilmektedir. Kaldı ki, ilâhî talimatların muhatabı sadece Firavun ve toplumu değil, asıl İsrâiloğullarıydı. Bu dokuz rakamını lafzen alanlar, 7:133'te sayılan mucizevi âfetlere, Hz. Musa'ya verilen diğer mucizeleri de ekleyerek dokuz rakamına ulaşmışlardır. Fakat buradaki "dokuz"un "bir çok" ya da "çeşitli" anlamına kinaye olması da mümkündür.

3 *Âyâtin beyyinâtin* tamlamasının anahtarı olan *beyyine*, "gözlemlenebilen kanıt ve belge" demektir. Önceki peygamberlerin risaletlerini doğrulayan dışardan bir "kanıt" ve "belge" olduğu için bu isim verilmiştir. Musa'ya olduğu gibi İsa'ya da "apaçık kanıtlar" verilmiş (2:87), bunların niteliği ise 3:49'da dile getirilmiştir. Metinde geçen âyât'ı, inkârcı muhataplar olağanüstü niteliklerinden dolayı hep "sihir" olarak algılamışlardır. İnsanlık aklının tekamül ettiği bir zamanda tüm insanlığa gönderilen son peygambere verilen "apaçık kanıtlar", öncekiler gibi vahiy dışında değil vahiy içinde yer almıştır (10:15 ve 46:7). Bunlar Kur'an'da yer alan gayba ilişkin âyetlerdir ve inkârcı ilk muhataplar da, söz konusu âyetlere "sihir" ithamında bulunmuşlardır (46:7).

4 Nüzûlde ilk geçtiği yer olan A'raf 203'te açıkladığımız *besâir*, aktif yapıda olduğu için, pasif yapıda olan *mubsıraten*'den farklı olarak (Bkz: 17:59, not 2) kullanıldığı hemen tüm yerlerde (7:203; 28:43; 45:20) risaletin nedeni olan vahye, özellikle de onun muhatabını inşa edici özne oluşuna (*huden ve rahmeten*) dikkat çeker.

5 Parantez içi açıklamamız, *ci'nâ* mazi fiilinin vurgusuna dayanır.

105 BİZ bu (vahyi) mutlak gerçeğe bir atıf olarak indirdik ve o da kaynağından indiği (gibi) asli gerçekliğiyle (muhatabına) ulaştı;[1] nitekim Biz seni, sadece müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. **106** Ayrıca onu sürekli okunan bir Kur'an kılmak için bölüm bölüm açıkladık (ki), üzerinde dura dura onu insanlara okuyasın;[2] çünkü biz de onu, (yaşama geçirsinler) diye dura dura, parça parça indirmiştik. **107** (Artık) de ki: "Ona ister inanın, ister inanmayın!"

Gerçek şu ki, daha önceden bilgi ve bilginin amacını kavrama yeteneğiyle donatılmış olanlar, kendilerine (ayetlerimiz) okunduğu zaman, derhal yüzleri üzerine yere kapanırlar **108** ve derler ki: "Kudret ve yüceliğine pâyân olmayan Rabbimizin şanı ne yücedir! İşte Rabbimizin sözü kesin olarak gerçekleşmiş bulunuyor!"[3]

109 İşte onlar gözyaşları içinde yüzleri üzere böyle yere kapanıyorlar ve bu (duyarlıkları) onların Allah'a olan saygılarını artırıyor.

110 De ki: "İster Allah diye yalvarıp yakarın, ister Rahman diye:[4] Ona hangi biriyle yalvarırsanız yalvarın, ama unutmayın ki en güzel nitelikler ve tüm mükemmellikler O'na mahsustur!"

İmdi (ey muhatap), sen de yalvarıp yakarırken ne sesini aşırı yükselt, ne de aşırı kıs; bu ikisi arasında dengeli bir yol tut;[5] **111** ve de ki: "Övgülerin tamamı kendisi için çocuk edinmeyen, mutlak otoritesine ortak olacak hiçbir varlık bulunmayan, güçsüzlük ve düşkünlükten dolayı bir yâr ve yardımcıya ihtiyaç duymayan Allah'a aittir!"

Nihayet, sınırsız büyüklüğünü anarak O'nun ululuğunu ikrar et![6]

---

1 Lafzen: "Biz onu hak ile indirdik, o da hak ile indi". Ebu Ali el-Fârisî, *bi'l-hakk*'daki *bâ* edatına *mea* (birlikte) manası verir (Râzî). Bu durumda anlam "Biz onu gerçek bir içerikle *birlikte* indirdik..." olur. Doğrusu, vahyi niteleyen *el-hakk* kelimeleri (Msl: 6:73; 10:82; 46:7), vahyin kaynağına ve onun taşıyıcısı olan risalet kurumuna yönelik kuşkuları red anlamı taşır. Dilciler Arapça'daki *el-hakk* ile *hakîkat* kelimeleri arasında fark görmüşlerdir. "İnsanın üzerine titremesi gereken şey" için kullanılan *hakîkat*, iyi için de kötü için de kullanılırken, *el-hakk* sadece iyi için kullanılır (*Furûk*, s. 36).

2 Kur'an ile ilgili lügavi bir açıklama için bkz: 10:15 ve 25:30, notlar.

3 Zımnen: Allah'ın insanla konuşmasının ne muhteşem bir imkan olduğunu fark eden birine düşen, O'nun huzurunda secdeye kapanmaktır.

4 İsim ve sıfat birbirinin yerine öneriliyor. "Allah" ismi, diğer tüm esmayı kendine sıfat ola-

rak alır ve tüm sıfatlar Allah ismini niteler. Fakat bu Rahmân isminin sıfatlar arasındaki ayrıcalığını görmeye engel değildir. Zira Rahmân Allah'ın zâtına ait rahmeti niteler, Rahîm ise fiiline ait rahmeti. Zâtî olanın tecellisi eşyanın cevherine, fiilî olanın tecellisi eşyanın fiiline dönüktür. Ayrıca burada zımnen Rahmân ismine karşı inkârcı muhatapların anlaşılması zor tavırları reddedilmektedir.

5 İbn Abbas bu âyeti şöyle yorumlar: Hz. Peygamber Mekke'de gizlenirdi. Müşrikler Kur'an'ı işittiklerinde küfrederlerdi. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi (Buhari, *Tevhîd* 34; Müslim, *Salât* 145).

6 Zımnen: Ey insan! Unutma ki onun senden zâtını yüceltmeni istemesi, sana ikramıdır! Zira O, zaten kimsenin yüceltemeyeceği kadar yücedir. Yüceler yücesi Allah senden zâtını yüceltmeni istiyorsa, bunun tek sebebi vardır: Seni yüceltmek ve sana değer verdiğini göstermek!

18. KEHF SÛRESİ

Sûre "mağara" anlamına gelen Kehf adını, 13-20. âyetlerde anlatılan Ashab-ı Kehf (Mağara Arkadaşları) kıssasından alır. Daha indiği andan itibaren bu adla anılmıştır.

Sûre Mekke döneminin son yıllarında inmiştir. İlk tertiplerde Ğâşiye ile Nahl sûreleri arasına yerleştirilir. Cabir tertibinde ise Ğâşiye-Şura arasında yer alır. Bu veriler ışığında boykot sonrasına tarihlendirilmelidir. Tahmini bir tarih vermek gerekirse bu, peygamberliğin 9 veya 10. yılları olabilir.

Sûrenin ana konusu, Allah-insan arasındaki ilişkinin çift kutuplu tabiatıdır. Bir yandan yaratan-yaratılan arasındaki mahiyet farkına vurgu yapılırken, öte yandan insanın Rabbine olan varoluşsal ihtiyacı dile getirilir. Bu nedenle sûre, varlığın zirvesi olan Allah'ın mutlaklığıyla söze başlar, peygamberlerin zirvesi Hz. Muhammed'in beşeri tabiatından son bulur.

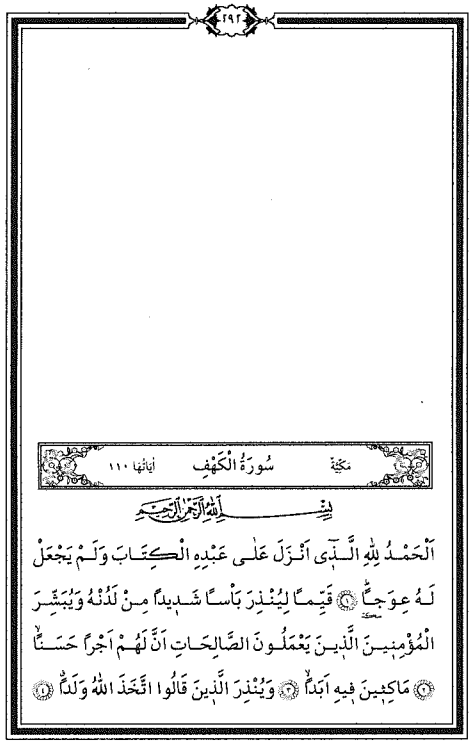
İçerdiği kıssa ve mesellerle, Kur'an'daki sûreler içerisinde sembolik dili ve simgesel anlatımıyla dikkat çeker. Sûrede Kehf kıssası (13-20), zengin-yoksul meseli (32-44), Âdem-İblis kıssası (50-53), Musa-Sâlih Kul meseli (60-82) ve Zülkarneyn meseli (83-98) yer alır.

Ashab-ı Kehf kıssası, varoluşun iki kutbu olan hayat ve ölümün mahiyetine dikkat çeker. "Bozulmuş bir toplum içinde direnerek mi yaşamalı, yoksa toplumu terk ederek mi?" sorusuna cevap teşkil eder. Zımnen der ki: İmanı yaşayacak bir mağaralık yeriniz varsa korkmayın. Zengin-yoksul meseli, varsıllığın ve yoksulluğun mahiyetine dikkat çeker. Âdem-İblis kıssası, iyinin ve kötünün mahiyeti sorununu ele alır. Sembolik dilin zirvesi olan Musa-Sâlih Kul meseli, nicelik ve niteliğin, zahir ve batının, bilgi ve hikmetin (Bkz. 82. âyet) mahiyetini ele alır. Zülkarneyn meseli, maddi iktidar-manevi bilgelik bağının ve yerellik-evrensellik dengesinin değerini işler.

Kıssa ve meselleriyle bu sûrenin hedefi, varlığın çift kutuplu tabiatına ve zıtların içtimasına dikkat çekmektir. Bu yolla insanda eşyanın çift boyutluluğunu göz ardı etmeyen dengeli bir tasavvur inşa etmeyi amaçlar.

Bütün bunların da ötesinde sûrenin makro hedefi şu hakikati öğretmektir: İnsanın hayat, bilgi ve iktidarı geçici, sınırlı ve görecedir. Allah'ın hayat, bilgi ve iktidarı kalıcı, sınırsız ve mutlaktır. Sûrenin sonu işte bu hedefe işaret eder: "Artık kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, işte o Allah'ı razı eden ameller işlesin ve Rabbine kulluk ederken hiç kimseyi O'na ortak koşmasın!"

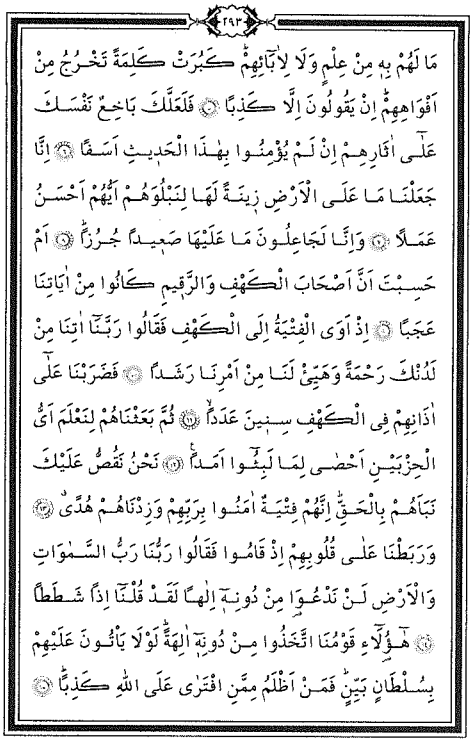
RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 HAMD tümüyle kuluna ilâhî mesajı indiren ve onda hiçbir çarpıklığa yer vermeyen Allah'a mahsustur.[1] **2** (Aksine onu) dosdoğru ve dolambaçsız (kıldı) ki, (inkarcıları) kendi katından gelecek şiddetli bir cezayla uyarsın; yararlı ve erdemli davranan mü'minlere de kendilerini bekleyen güzel bir karşılığı müjdelesin: **3** içinde ebedi kalacakları (bir karşılığı)...

4 Bir de "Allah çocuk edindi" diyen kimseleri uyarsın... —>

1 Vahyin Bakara sûresinin 2. âyetinde dile gelen "hiçbir kuşkuya yer olmayan" niteliğine ya da Nisa sûresinin 82. âyetinde ifade edilen tutarsızlık ve çelişkiden uzak oluşuna bir atıf. Musaf sıralamasında hemen öncesinde yer alan İsra sûresinin 105. âyetinde dile gelen "kaynağından indiği gibi" korunmuşluğu gerçeğini de bunlara ilave edebiliriz.

مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَآئِهِمْ ۚ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ
اَفْوَاهِهِمْ ۚ اِنْ يَّقُوْلُوْنَ اِلَّا كَذِبًا ۝ فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ
عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَّمْ يُؤْمِنُوْا بِهٰذَا الْحَدِيْثِ اَسَفًا ۝ اِنَّا
جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِيْنَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ
عَمَلًا ۝ وَاِنَّا لَجٰعِلُوْنَ مَا عَلَيْهَا صَعِيْدًا جُرُزًا ۝ اَمْ
حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحٰبَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيْمِ كَانُوْا مِنْ اٰيٰتِنَا
عَجَبًا ۝ اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوْا رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ
لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ۝ فَضَرَبْنَا عَلٰٓى
اٰذَانِهِمْ فِى الْكَهْفِ سِنِيْنَ عَدَدًا ۝ ثُمَّ بَعَثْنٰهُمْ لِنَعْلَمَ اَىُّ
الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوْٓا اَمَدًا ۝ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ
نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ ۚ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوْا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنٰهُمْ هُدًى ۝
وَّرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اِذْ قَامُوْا فَقَالُوْا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ لَنْ نَّدْعُوَا مِنْ دُوْنِهٖٓ اِلٰهًا لَّقَدْ قُلْنَآ اِذًا شَطَطًا
۝ هٰٓؤُلَآءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً ۚ لَوْلَا يَاْتُوْنَ عَلَيْهِمْ
بِسُلْطٰنٍ بَيِّنٍ ۚ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ۝

<—5 (Kaldı ki) ne onlar ne de babaları,[1] bu konuda[2] (sahih) bir bilgiye[3] sahip değildirler; ağızlarından öylesine çıkmış pek dehşet bir söz bu: onlar bunu demekle sadece yalan söylemiş oluyorlar.

6 Hal böyleyken demek sen kalkıp, -bu hitaba inanmamaları durumunda- onların verdiği tepkiler üzerine kızıp kendini helâke sürükleyeceksin.[4]

7 Gerçekten de Biz yeryüzünde bulunan şeyleri, onlardan hangisinin daha güzel davranacağını sınayalım diye oraya (cazibe katan) birer süs unsuru kıldık; 8 ama hiç şüphesiz yine Biz, (günü gelince) orada bulunan her şeyi kupkuru bir toprak haline çevirmeyi biliriz.[5]

9 YOKSA sen Mağara Arkadaşlarının[6] ve (onlar için yazılan) anıt kitabenin,[7] bizim (bütün bu) âyetlerimizden[8] daha mı ibret ve hayret verici olduğunu düşünüyorsun?

10 Hani, zamanın birinde o gençler mağaraya sığınmışlar ve "Rabbimiz!" demişlerdi, "Bize yüce katından bir rahmet bahşet ve bizi içine düştüğümüz şu durumdan dolayı doğru (sonuca) ulaştıracak bir bilinçle[9] donat!"

11 Bunun üzerine Biz de kulaklarına, yıllar boyu onları (dış dünyaya) kapatan bir (mühür) vurduk. 12 Sonra onları diriltik[10] ki, geçip giden süreci iki guruptan[11] hangisinin (olayı hakikate uygun bir bakış açısıyla) değerlendirdiğini[12] seçip ortaya çıkaralım.[13]

13 Sana onların haberini, sahih bir amaca uygun olarak[14] Biz aktaracağız:[15]

Şu bir gerçek ki, onlar Rablerine iman etmiş gençlerdi;[16] ve Biz de onların doğru yolda olma bilincini artırmış 14 ve yüreklerini (imanda) sabit kılmıştık. (Küfre) başkaldırdıkları zaman (aralarında) şöyle konuşmuşlardı: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir! Asla O'nu bırakıp da, ilâh diye başkalarına kulluk etmeyiz! Doğrusu eğer böyle yaparsak,[17] asıl o zaman haktan uzaklaşıp haddi aşmış oluruz. 15 İşte bizim kavmimiz olacak şu güruh, tuttular O'ndan başkalarını ilâh edindiler; oysa ki onların bu konuda ikna edici güçlü bir delil[18] getirmeleri gerekmiyor muydu? Şu halde, kendi uydurduğu yalanı Allah'a isnat edenden daha zalim biri olabilir mi?—>

---

1 Lafzen: "Babaları.." (Krş: Elmalılı). Müşrikler 2. âyette uyarıldığına göre, burada kastedilenlerin Hıristiyanlar olması daha makul görünüyor.

2 Zamir "Allah çocuk edindi" iddiasına ait olabileceği gibi, onların Allah hakkındaki bilgisizliklerini ifade ediyor da olabilir.

3 Vahiy her bilgiye değil, doğru bilgiye *'ilm* adını verir. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi budur.

4 Bizim "onların verdiği tepkiler üzerine" karşılığını verdiğimiz *'ala âsârihim* ibâresi, bu uyarının içeriğini, benzer bir lafızla gelen 26:3 (ve 35:8) âyetinden farklılaştırıyor. Râzî bu ibâreyi açıklama sadedinde, birincinin ölümü ikincinin ölümüne neden olmuşsa bu durumda "Falanca, falancanın ölümü yüzünden (*'ala eseri..*) öldü" cümlesini örnek verir. Âyetin başındaki *le'alle* edatı da, 'ihtimal' bildiriminden çok 'kınama' vurgusu taşır. Bu âyet, "kendinizi öz ellerinizle tehlikeye atmayın" (2:195) âyetinde olduğu gibi, yaygın bir yanlış anlamaya konu olmuş gözüküyor. Âyetteki kendini helâk etme nedeni, sadece onların imana ulaşmamış olmalarından dolayı duyulan üzüntüye bağlanamaz. Ondan daha fazla, inkarcı muhataplara duyulan kızgınlıkla ikinci bir Yûnus peygamber vakasına karşı peşinen uyarı anlamı taşır. *Esefâ*, Kur'an'da hem "hüzün" (12:84) hem de "kızgınlık" (7:150; 20:86) anlamında kullanılmıştır. Mücahit bunu "telaş", Katade ise "kızgınlık" olarak anlar (Taberî).

5 Zımnen: Altın yaldızlı tenekeyi altın sanan, aldandığını bir gün fena halde anlayacaktır.

6 Mağara arkadaşları kıssası tefsirlerimizde ayrıntılı olarak anlatılır. En ayrıntılı anlatım Taberî'ye aittir. Öyle anlaşılıyor ki büyük müfessirimiz, bu konuda adını vermediği bir kaynağa istinat etmektedir. Bu kaynağın Efesli mağara arkadaşlarını anlatan bir Süryani kaynağı olması muhtemeldir. Yazarı Suruçlu James (d. 452) adlı bir Süryani papazdır. Eser bir şekilde Yunanca ve Latince tercümeler yoluyla Avrupalıların eline de geçmiştir. Bu kaynağı esas alan tefsirlerimize göre olayın özeti şudur: Efes'te (Ephesos-İzmir) Ay Tanrıçası Diana'ya tapılmaktadır. O dönemden kalma Hadrianus tapınağı halen ayaktadır. İmparator Decius (249-251) zamanında, yönetimin baskısından kaçan İsevi mü'minler, bir mağarada inançlarını yaşamaya karar verirler. Mucizevi olay bu sırada gerçekleşir. Mağaradakilerin uyanışı II. Teodosios dönemine (408-450) denk gelir. Amman yakınlarında 1963 yılında bulunan bir başka mağara daha vardır. Bir oda büyüklüğündeki bu mağarada 7+1 âdet mezar vardır. Burası önce Bizans kilisesi yapılmış, bölgenin fethinden sonra da Kilisenin kalıntıları üzerine mescid inşa edilmiştir. Kazı sırasında bulunan Bizans dönemi sikkeleri ve mağaradakilere ait bazı eşyalar ile cesetlerin kalıntıları orada sergilenmektedir. Duvarlarına Latince yazılar ve kırmızı boyalı bir köpek resmi de hakkedilmiştir. Ayrıntılı olarak inceleme fırsatı bulduğumuz iki mağaradan Kur'an'ın tasvirine en uygun olanı kadim Rabîm köyündeki bu mağaradır. Çağdaş müfessir Hüseyin Tabatabâi'nin görüşü de budur. Ona göre bu olay Sezar Trajan'ın (98-117) İsevileri hain ilan edip görüldükleri yerde öldürülmeleri fermanını yayınlaması üzerine gerçekleşmiştir (*el-Mîzân*).

7 *Eshabe'l-kehfi ve'r-rakim* ibâresini "Mağara ve yazı arkadaşları" şeklinde de çevirebiliriz. Böyle bir çeviri, kesinlikle burada iki ayrı guruptan söz edildiği anlamına gelemez. Çünkü burada kıssası anlatılan sadece bir gurup insandır. Bu durumda "mağara" ve "yazı"yı onların iki ortak özelliği olarak anlamak gerekecektir. Mağara, paylaştıkları ortak mekândır; bu açık. Bu durumda "yazıyı" ortak uğraşları, meşgaleleri olarak yorumlamak gerekecektir. Bu yoruma uygun düştüğü için bazı müfessirler, bu yüzyılda keşfedilen Lût Gölü kıyısındaki Yahudiliğin Esseni (Kumran) Cemaatine mensup zahitlerin yaşadıkları mağaralar ve yazdıkları tomarlarla bu âyetteki "Mağara ve yazı Arkadaşları" ibâresi arasında bağlantı kurmuşlardır (Bkz: Esed). Fakat, bu olayın anlatıldığı pasajda açıkça ölümden sonra dirilişe ilişkin olağanüstü bir olay nakledilmektedir. Dahası, 21. âyette onların üzerine "anıtsal bir kitabe" dikme teklifi de açıkça yer almaktadır. Tercihimizin gerekçesi budur. Bu âyetlerin nüzul sebebi olarak gösterilen Yahudilerin üç sorusu rivayeti, hem senet hem metin açısından güvenilmezdir (Bkz: Elmalılı).

8 Yani: Hemen önceki âyetlerde anlatılan türden yeryüzünün her bahar mevsiminde bin bir türlü süs ve bezekle donatılıp kış gelince de ölüme yatması ve bununla adeta her yıl bir kıyamet provasının icra edilmesinden daha mı şa-

şırtıcı? Burada, hayat ve ölüm gerçeğini anlamak için uzağa gitmeye gerek olmadığı, insanın hemen yanı başında bu çift kutuplu gerçeği hatırlatacak bir çok mucizevi olayın her an cereyan ettiği gerçeği dile getiriliyor.

9 *er-Raşed* ve *er-ruşd*, "doğru yol tutturma" anlamında, "sapma ve şaşırmanın" mukabilidir. Doğruyu bulacak bir bilgi ve yolun amacını kavrayacak bir bilinç sahibi olma (*Mekâyîs*).

10 Ya da: "(dış dünyaya yeniden) gönderdik". *Be'asnâ* fiili mecazi anlamda "uyandırdık" şeklinde anlaşılmıştır. Fakat ilginçtir ki bu kıssanın geçtiği âyetlerde "uyku" (*nevm*) kökenli bir kelimeye hiç yer verilmez. Kur'an'da, yine hayat ve ölümün mahiyetine ilişkin olarak anlatılan buna benzer bir kıssada, Allah'ın 100 yıl öldürdükten sonra dirilttiği bir şahsın olayı anlatılır (2:259). Orada da olay aynı tema etrafında, aynı anahtar kavramlarla işlenir. Dikkate değer olan, söz konusu olayın kahramanının hayata dönüşünün de bu âyette olduğu gibi *ba's* ile ifade edilmesidir.

11 Bu "iki gurup", 21. âyette birbirine zıt iki farklı algılama tarzını yansıtan taraflar olsa gerektir. Söz konusu âyette iki taraf da, bu olayın ardından kendi bakış açılarına ve algı tarzlarına göre değerlendirmede bulunmuşlardı. Devamında bunlardan biri muteber addedilirken, diğer bakış açısı olumsuzlanmıştı.

12 *Ahsâ*, gerçek bir çok anlamlı kelimedir. "Saymak, hafızaya kaydetmek, saygı duymak, değer vermek, anlamak, anlamlandırmak, dinlemek, değerlendirmek, bilince katmak, ders çıkarmak, hayata aktarmak" gibi anlamlara gelir (*Lisân* ve *Tâc*). Hemen belirtelim ki, biz tercümemizde ahsâ'yı, ism-i tafdil olarak değil geçmiş zaman fiili olarak aldık (Zemahşerî ve Râzî).

13 Âyetteki *li-na'leme* ibâresi, Allah'ın mutlak bilgisi göz önüne alındığında, "seçip ayırmak, ortaya çıkarmak" şeklinde anlaşılmalıdır (Krş: 2:143, not 8. Ayrıca bkz: 3:142; 18:7; 47:31).

14 Veya: "mutlak hakikate atıfla" (Tercihimiz için bkz: Keşşaf; *bi'l-ğaradı's-sahih*, 5:27'nin tefsirinde). *Bi'l-hak*, yalınkat anlamda "bütün gerçeğiyle" ya da "aslına uygun olarak" veya "gerçekleşmiş haliyle". Bir çoğu muhatapları tarafından efsaneleşmiş haliyle de olsa bilinen bu kıssa ve mesellere vahyin katkısı, onlar hakkındaki tarihsel malumatı düzeltmeye indirgenemez. Vahyin asıl katkısı, bu kıssa ve meseller hangi ebedi gerçeğe ve değişmez hakikate atıf olduğunu, yani kıssadan alınacak "hisse"yi göstermektir. Bu sûretle Kur'an'ın bütün kıssa ve meselleri anlatmaktaki asıl amacının tarihi bilgi vermekten çok öte, ahlâkî ders çıkarmak ve ibret almak olduğu açıktır. Başta bu kıssa olmak üzere, Âdem, Habil ve Kabil, Yusuf, Musa ve Harun, Süleyman ve Belkıs, Hârût ve Mârût gibi bir çok kıssa, Yahudi dinî metinlerinde de ele alınır. Fakat bu kıssaları Kur'an'ın ele alış tarzıyla söz konusu metinlerin ele alış tarzı arasında öze ilişkin dikkat çekici bir fark vardır (Msl. Bkz: Sûre 12, giriş). Bu fark, Kur'an'ın bu kıssaları ebedi hakikate bir atıf olarak nakledip, onları kimi zaman kendisinden ahlâkî dersler çıkarılması gereken birer 'ibret vesikası', kimi zaman da 'örneklik simgesi' olarak takdim etmesidir (Krş: 7:176; 12:111 ve 11:120).

15 *Kıssa*'ya verdiğimiz "aktarma" anlamı için bkz: 12:3, not.

16 *Fityetun*, "genç, delikanlı" anlamına gelen *fetâ* kökünden türetilir. Gurubun azlığını (cemi kıllet) belirtmek için kullanılır. Buradan da anlaşılıyor ki bunlar az sayıda bir gurup gençti.

17 Lafzen: "söylersek.."

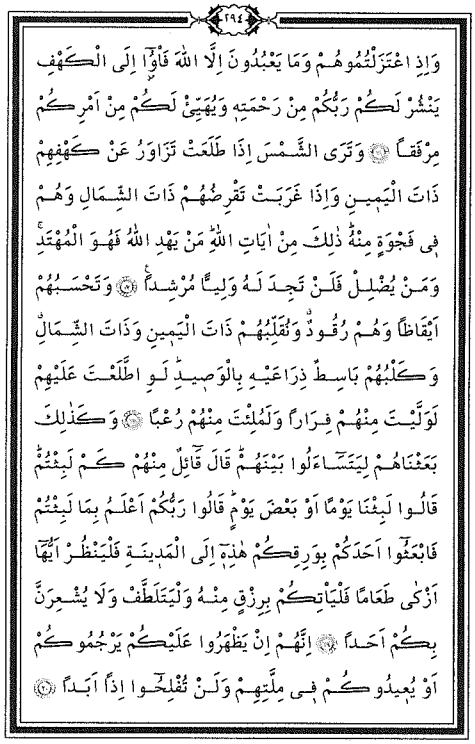
18 Zımnen: delil ve bilgiye dayanmayan inanç makbul değildir (Sultân için bkz: 17:65, not).

<—16 İmdi, madem siz onlardan ve Allah dışında taptıkları her şeyden uzaklaştınız; o halde (şu) mağaraya sığının ki, Rabbiniz rahmetinden size bir pay ulaştırsın ve sizi (soylu) eyleminizden dolayı ihtiyaç duyduğunuz (maddi-manevi) donanıma[1] sahip kılsın."[2]

17 Ve onlar o mekânın geniş bir bölümünde bulunuyorlarken, sen, güneş doğarken onların mağarasını sağ tarafından teğet geçip gittiğini, batarken de sol tarafından teğet geçip gittiğini gözünde canlandırabilirsin; Allah'ın âyetlerinden biriydi bu: Allah kimi doğru yola yöneltirse, işte odur doğru yolu bulan; ama kimi de sapıklığa terk ederse, artık onun için ne bir dost ne bir kılavuz bulabilirsin.

18 Onlar (ölüm uykusuna) yattıkları[3] halde sen onları uyanık sanırdın;[4] dahası, Biz onları bir sağa bir sola döndürüp duruyorduk.[5] Köpekleri ise, girişte ön ayaklarını yaymış öylece duruyordu: Eğer onların üzerine çıkagelseydin, kesinlikle dönüp ardına bakmadan kaçardın; zira bu (manzara)dan dolayı içini bir ürperti kaplardı.

19 İşte durum böyleyken, onları hayata döndürdük; nihayet kendi aralarında (ne olup bittiğini) sormaya başladılar. İçlerinden birinin "Bu şekilde ne kadar kaldınız?" diye sorması üzerine, diğerleri "Bir gün ya da günün bir parçası kadar" diye cevap verdiler. (O anda söze giren) daha başkaları ise şöyle dedi: "Ne kadar kaldı-

ğınızı en iyi bilen sadece Rabbinizdir. Şimdi (bunu bırakın) da, içinizden birini şu gümüş paralarla şehre gönderin; bir bakıversin, yiyeceklerden en temiz ve uygunu hangisiyse, size rızık olarak onu getirsin; fakat çok hassas davransın ve sakın sizin varlığınızı kimseye sezdirmesin! 20 Çünkü eğer onlar sizin varlığınızı öğrenirlerse, ya sizi öldüresiye taşlarlar, ya da sizi (zorla) kendi inanç sistemlerine döndürürler; o takdirde ise bir daha asla ellerinden kurtulamazsınız.[6]

---

1 *Mirfak* (ya da *merfik*) "yararlanılan, destek alınan şey". Eylemin niteliğinden dolayı tam da "eyleme verilen maddi-manevi destek ve donanım" anlamını taşır.

2 Âyetin başındaki "toplumdan uzaklaşmayı" (*i'tezeltumûhum*) ifade eden terimin bir benzeri Tevbe sûresinin başındaki *beraet* (müşrik toplumdan kurtuluş) ile bağıntılıdır. Birincisi sapmış topluma karşı pasif muhalefet sergilemeyi ifade ederken, ikincisi aktif muhalefet sergileyip alternatif oluşturmayı ifade eder (9:1).

3 *Rukûd*, "uykuya yatmak" ya da mecazen "ölmeye yatmak". Kur'an'da aynı kökten türetilen

merkad, "kabir" anlamında kullanılır (36:52). Unutmayalım ki bu mucizevi olay, ölümden sonra dirilişe bir örnek olarak gösterilir. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi için bkz: Âyet 12, not.

4 Bir yoruma göre: "açık gözlerinden dolayı" (Râzî). Olayın Kur'an'daki anlatımı içerisinde uykuyla tek bağlantısı bu *eykâzan* (uyanık) kelimesidir ve bu da gerçek bir durumu değil, bir sanı, bir yanılsamayı ifade eder. Zaten "sanırdın" ile kastedilen budur.

5 Böylesine sıradışı bir olayda, çürümemesi için cesetlerin "Bir sağa bir sola döndürüldüğünün" dile getirilmesi dikkat çekicidir. Bütününe bakıldığında olağanüstülüğü açık olan böylesi bir olayda, bu bütünü oluşturan parçaların tabiat yasalarına uygun olduğunun vurgulanması, Allah tarafından eşya için konular yasaların, yine O'nun tarafından gerçekleştirilen "mucizevi olaylar" (*âyât*) için de cari olduğunun dikkat çekici bir örneğidir.

6 Bu anlatımda ilk muhatapların üslubuna uygun olarak "kaldınız", "kaldığınızı", "içinizden", "gönderin", "sizin varlığınızı", "sizi", "kurtulamazsınız" şeklinde ikinci şahıs kipi kullanılan kelimeler; "kaldık", "kaldığımızı", "içimizden", "gönderelim", "bizim varlığımızı", "bizi", "kurtulamayız" şeklinde birinci çoğul kipi olarak anlaşılmalıdır.

21 İşte bu yöntemle[1] onların hikayesini (insanlara) aktardık ki, Allah'ın vaadinin bütünüyle gerçek olduğunu ve Son Saat'in gelip çatacağından kuşku duyulmaması gerektiğini bilip fark etsinler.

O zamanlar, (işin bu yanını bırakıp) onların eylemini aralarında tartışmaya başladılar. Onlardan bir kısmı "Onların hatırasına anıtsal bir kitabe dikin; onların gerçek konumunu Rableri daha iyi bilir" dediler. Onların yönetimini ellerine geçirmiş olan egemen sınıfa mensup[2] berikiler ise "(Kararımız) kesindir: onların üzerine ille de bir mabed yapılacaktır!" dediler.[3]

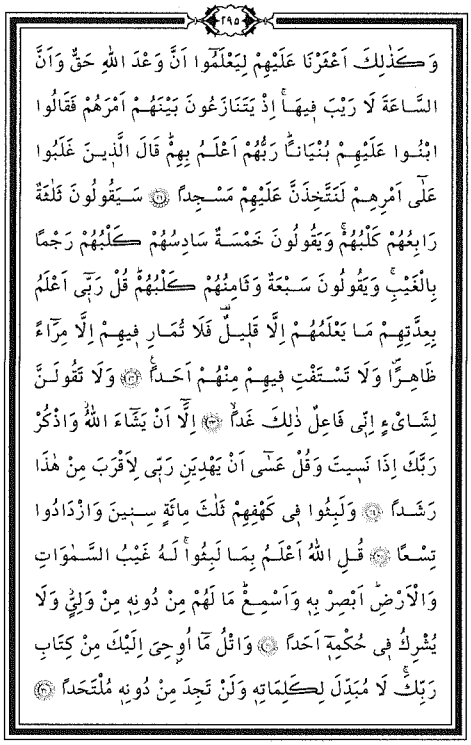
22 (Asırlar) sonra, bilinmeyen hakkında atıp tutma kabilinden, "Onlar üç kişiydiler dördüncüleri köpekleriydi" diyenler çıkacağı gibi, "Beş kişiydiler altıncıları köpekleriydi" diyenler de çıkacak; dahası "Yedi kişiydiler sekizincileri köpekleriydi" diyenler bile...[4]

De ki: "Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir! Onlar hakkında (gerçek) bilgiye sahip olanların sayısı çok azdır."

(Sen, ey muhatap!) O halde artık onlar hakkında, olayın görünen boyutunun dışına taşan bir tartışmaya girme; yine onlar hakkında, (bilinmeyen hakkında atıp tutan)[5] kimselere itibar edip de soru sorma!

23 Ve hiç bir şey için, "Ben bu işi yarın kesinlikle yaparım!" deme;[6] **24** ancak "Allah dilerse (yapabilirim)" de.[7] Ve bunu unuttuğun zaman hemen Rabbini hatırla ve de ki: "Umarım ki Rabbim beni bundan daha yakın (ve derinlikli) bir bilgi ve bilinç düzeyine eriştirir!"[8]

25 İmdi (kimileri) "Onlar mağaralarında

üç yüz yıl kaldılar" (diye iddia ederlerken), bir (başkaları) da bu sayıya dokuz yıl daha ekledi.[9]

26 De ki: "Onların ne kadar kaldığını Allah daha iyi bilir: Göklerin ve yerin gizli bilgisi O'na açık ve ayandır: O ne muhteşem bir gören, ne muhteşem bir işitendir! Onların, O'ndan başka yakın bir dostları bulunmamaktadır; zira o egemenlik ve otoritesine kimseyi ortak etmez.

27 O HALDE, Rabbinin kitabından sana indirilenleri izle ve ilet;[10] O'nun kelimelerini kimse değiştiremez:[11] sen de O'ndan başka sığınacak birini bulamazsın.

---

1 Zımnen: hakikate atıf olan boyutlarını öne çıkarma yöntemiyle (13'ün *bi'l-hakk*'a dair notu).

2 *Ğalebû 'alâ emrihim* ibâresi açıkça yönetimi elinde bulunduran dinî ve siyasî sınıflara işaret etmektedir. Bu ibâre, *hum* (onlar) zamirinin Mağara Arkadaşları'na gittiği varsayılarak, tamamen olumlu bir anlamda "Onların eylemlerini (bütün gerçeğiyle) kavrayanlar" şeklinde okunabileceği gibi, nötr bir anlamda "Berikiler

aleyhine tartışmadan galip çıkanlar" şeklinde de okunabilir. Fakat, bu iki guruptan "onların durumunu Rableri daha iyi bilir" diyenler, bir sonraki âyette "bilinmeyen hakkında atıp tutukları" için kınanlarlardan olmasa gerek. Aksine onlar, "Rabbim daha iyi bilir" (22) diyenlerdir. Berikiler ise, belli ki onların karşısında yer alan, "bilinmeyen hakkında atıp tutan" ve "Rabbim daha iyi bilir" demek yerine kestirip atanlardır. Putperest kültürle hatıraları henüz taze olan bu ikincilerin, azizlerini putlaştırma ve fetişleştirme süreçlerine, âyette bir îmâ var gibidir. Hz. Peygamber'in "Allah ... lanet etsin; onlar peygamberlerinin ve azizlerinin kabirlerini mescid edindiler" sözü de azar içeren bu îmânın amacıyla mutabakat halindedir.

3 Ephesos'ta (Efes) yapılan kazılarda Pion dağındaki Ashab-ı Kehf'e atfedilen mağaranın bulunduğu yerde, erken Bizans dönemine ait bir kilise kalıntısı günümüze kadar gelmiştir. Amman yakınlarındaki mağaranın olay sonrasında kilise olarak kullanıldığının kanıtları ise günümüze kadar gelmiştir.

4 Bu âyet, kıssanın anlatılageldiği asırlar içerisinde menkıbevi bir niteliğe büründüğünü dile getirmektedir. Buna göre kıssa hakkında ayrıntıya giren her anlatım, *recmen bi'l-ğayb* (bilinmeyen hakkında atıp tutma) olmaktan öte gitmeyecektir.

5 Parantez içi açıklamamız, âyetin içerisinde yer almaktadır. Bu kimseler, bilgisi sahih ve sahici kaynaklara dayanmayan menkıbeci ve kıssacılar olsa gerektir.

6 Zımnen: Sakın Allah yokmuş gibi konuşayım deme!

7 Allah'ın hayata her an müdahil olduğu gerçeğine atıf. Burada bir şeyi söylemekten daha çok bir tasavvur inşası vardır. Zımnen: Allah'tan bağımsız bir hayat alanı olmadığını hiç aklından çıkarma ve kariyer planlamasını yaparken Allah'ı hesaba kat!

8 Sözün özü: Allah sadece hayatınıza ve uyanıklığınıza değil, ölümünüze ve uykunuza da müdahildir.

9 Hemen sonra gelen "De ki: Onların ne kadar kaldığını Allah daha iyi bilir" ifadesi göz önüne alındığında, parantez içi açıklamaların zorunlu olduğu anlaşılacaktır. Bu nedenle olsa gerek, İbn Mes'ud kendi nüshasına "dediler ki" (*kâlû*) notunu düşmüştür (Katade'den nkl. Taberî; Zemahşerî ve Râzî). Mukatil, kendi tefsirinde burada geçenleri "Hıristiyanların iddiası" olarak açıklar. Tartışmaya "dokuz yıl ekleyerek" dahil olan bilgiç bir gurubun, güneş ile ay yılı arasındaki farka dikkat çektikleri açıktır.

10 *Utlu*, hem "izle" hem de "ilet" anlamlarını birlikte içerir (Râzî). *Tilâvet*'in türetildiği kök için bkz: 35:19; 91:2, not.

11 Buradaki "kelimeler" (*kelimât*) "ilahi yasalara" da "ilahi mesaja" da tekabül edebilir. Fakat *kelimatullah* şeklinde terkip olarak gelen ifadeler, yalnızca ilâhî yasalara tekabül eder. Savunulması zor klasik nesh teorisine delil olarak gösterilen Nahl 101. ve Bakara 106. âyetleri, bu âyetler ışığında anlamak gerekir.

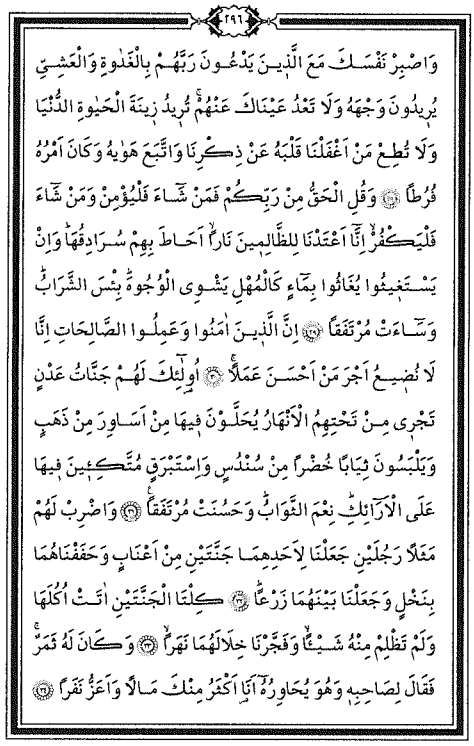
28 Ve Rablerinin rızasını arzu ederek, sabah akşam[1] O'na yalvarıp yakaran kimselerle birlikte sen de sabret! Dünya hayatının çekiciliğine aldanıp da sakın onları gözden çıkarma![2] Ve ayartıcı arzularına uyarak, işi gücü aşırı uçlarda dolaşmaya döktüğü için (akleden) kalbi kendisini zikrimize karşı duyarsızlaştıran kimselere de uyma![3]

29 Ve de ki: "Mutlak hakikate (atıf olan bu mesaj) Rabbinizdendir:[4] Artık dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin!"[5]

İşin gerçeği Biz, (nefislerine kıyan) o zalimler için kendilerini kat kat sarıp sarmalayacak bir ateş hazırladık;[6] öyle ki, onlar susayıp da su istediklerinde, suratlarını kavuran yanık yağ tortusu gibi bir su sunulur: ne berbat bir içecektir o ve ne fena bir makamdır orası...

30 Ne ki, iman eden ve (o imana uygun) değerler üreten[7] kimselere gelince: Şu kesin ki Biz, güzel bir eylem ortaya koyanın emeğini asla zayi etmeyiz. **31** İşte zemininden ırmakların çağladığı ve mutluluğun üretildiği merkezler olan cennetleri[8] böyleleri için hazırladık. Orada onlara altın künyeler-bilezikler takılacak; dahası ince ve kalın ipekten sırmalı yeşil elbiseler giyerek oradaki tahtlara kurulacaklar:[9] Ne güzel bir ödül ve ne hoş bir makamdır orası...

32 ONLARA şu iki adam meselini örnek ver:[10] Onlardan birine üzüm çubukları ekili iki bağ bağışlamıştık; onların çevre-

sini hurma ağaçlarıyla donatmış, bir de o ikisinin arasında ekin bahşetmiştik.[11] **33** Her iki bağ da kendilerinden beklenen ürünü veriyor, verimlilikte en küçük bir düşüş yaşanmıyordu:[12] üstelik her iki bağın arasından bir de dere akıtmıştık. **34** Bu minval üzre (sahibi bol bol) ürün devşiriyordu.

Derken, (bir gün) arkadaşıyla söyleşirken şöyle bir laf etti: "Benim malım seninkinden çok, dahası nüfusça da senden üstünüm."

---

1 Yani: "daima.."

2 Yani: 'Etrafında kenetlenen yoksul ama samimi kimseleri' (Krş: 6:52).

3 Veya çoğunluk kıraatıyla: "..kalbini zikrimize karşı duyarsız kıldığımız kimselere uyma!" Tercihimiz ağfelenâ kalbuhû okuyuşuna dayanmaktadır. "Zikrimizden" murad öncelikle vahiy olsa gerektir. *Furutâ*; "aşırı uçta olmak" anlamındaki *ifrat*'tan.

4 Veya: "mutlak hakikate (atıf olan bu mesaj) Rabbinizden size ulaşmış bulunuyor."

5 İlahi bilgi, insanın iradesiyle seçme yeteneği-

ni yok sayma pahasına savunulamaz. Zaten Allah'ın da buna ihtiyacı yoktur.

6 *Surâdık*, "çadırın gölgeliği, çok katlı tente ve çardak". Burada cezanın ağırlık ve kuşatıcılığını ifade eder.

7 *Amel-i sâlih* kavramının 23 yıllık vahyin iniş sürecinde kazandığı farklı vurgular için ilk geçtiği 103:3'ün 4. notuna bkz.

8 *Cennâtu 'adn*'e verdiğimiz bu anlam için bkz: 13:23, not.

9 İdraki aşan bir âlem hakkında konuşurken zorunlu olarak başvurulan dolaylı anlatımın ifadesi olan bu kumaşlar, döneminin en gözde ve tanınan kumaşları olmalıdır ki, Ebu Ubeyde ve Ferrâ gibi ilk müfessirler bu isimleri açıklama gereği bile duymamışlardır. Cümlenin ilk kısmı edilgen yapıda (takılacak), ikinci kısmı etken yapıdadır (kurulacaklar). Etken kısım, mü'minlerin amellerine karşılık olarak elde edecekleri, edilgen kısımsa emeklerinin ötesinde Allah'ın onlara armağan olarak bahşedeceği güzellikleri ifade eder. Dünyadayken mü'minlerin inançları uğruna yaptıkları fedakârlıklar ve ortaya koydukları özverili tavır sonucunca tattıkları gönüllü her mahrumiyet, âhirette karşılığını bir biçimde mutlaka bulacaktır. Hz. Peygamber'in erkekler için ipek ve altın gibi bir parça kadınlara özgü süs ve takı unsurlarından uzak durması ve başkalarını da buna özendirmesi, bu âyetin verdiği mesaj çerçevesinde çok daha doğru anlaşılacaktır. Sözün özü: Cennet, kalıcı güzelliklerin üretildiği merkezdir; geçici dünyevi güzelliklerden gönüllü olarak uzak duran mü'mine ikram edilir. Şu bir gerçektir ki, âhiret hayatına ilişkin tüm tasvir ve tanımlamalar, mecazi olmak durumundadırlar. *İnzal*, sadece vahyin aşkın ilâhî kaynağından içkin insani hedefine "taşınmasını" değil, aynı zamanda âhiret hayatı gibi insan idrakine kapalı olan gaybî hakikatlerin beşerin bilinç düzeyine "indirilmesini" de ifade eder (Bkz: 12:2, not).

10 Bu mesel muhataba eşyanın çift boyutlu hakikatini, dahası varlık ve yokluğun göreceli mahiyetini verir. Yani Allah'ın gör dediği yerden bakınca varsıl görünen gerçekte yoksul olabilir, yoksul görünen de yüreğinde varlığı Var edeni taşıyacak kadar varsıl olabilir.

11 Zımnen: Tüm bitki kategorilerine bünyesinde yer veren bir arazi. Bilinen bir gerçektir ki hurma gövdeli, asma gövdesiz ve ekin otsu bitkiler kategorisine girer.

12 Lafzen: "..zulmetmedi". Toprağın zulmetmediği, fakat kendisine akıl bahşedilmesine rağmen toprağın emanet edildiği insanın zulmettiği, 35. âyette dile getirilecektir.

٣٧

وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ ۚ قَالَ مَآ اَظُنُّ اَنْ تَبِيْدَ هٰذِهٖٓ اَبَدًا ۙ
وَّمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنْ رُّدِدْتُّ اِلٰى رَبِّيْ لَاَجِدَنَّ
خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا ۞ قَالَ لَهٗ صَاحِبُهٗ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗٓ اَكَفَرْتَ
بِالَّذِيْ خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰىكَ رَجُلًا ۞
لٰكِنَّا۠ هُوَ اللّٰهُ رَبِّيْ وَلَآ اُشْرِكُ بِرَبِّيْٓ اَحَدًا ۞ وَلَوْلَآ اِذْ دَخَلْتَ
جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ اللّٰهُ ۙ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ ۚ اِنْ تَرَنِ اَنَا اَقَلَّ مِنْكَ
مَالًا وَّوَلَدًا ۞ فَعَسٰى رَبِّيْٓ اَنْ يُّؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ
عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَآءِ فَتُصْبِحَ صَعِيْدًا زَلَقًا ۞ اَوْ يُصْبِحَ
مَآؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيْعَ لَهٗ طَلَبًا ۞ وَاُحِيْطَ بِثَمَرِهٖ فَاَصْبَحَ
يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَآ اَنْفَقَ فِيْهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا وَيَقُوْلُ
يٰلَيْتَنِيْ لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّيْٓ اَحَدًا ۞ وَلَمْ تَكُنْ لَّهٗ فِئَةٌ يَّنْصُرُوْنَهٗ
مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا ۞ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ ۚ هُوَ
خَيْرٌ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ عُقْبًا ۞ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
كَمَآءٍ اَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ
هَشِيْمًا تَذْرُوْهُ الرِّيٰحُ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ۞

35 Böylece kendi kendisine en büyük kötülüğü yapmış olan o (adam bir gün) şunları diyerek bağına girdi: "Bu bağın yok olacağını asla düşünemiyorum bile. **36** Hoş, ben Son Saat'in bir gün gerçekleşeceğini de düşünemiyorum ya! Fakat Rabbime döndürülecek olsam bile, sonuçta bundan daha iyisini bulacağımdan eminim."[1]

37 Kendisiyle söyleştiği adam ona şu cevabı verdi: "Şimdi sen kalkmış, seni tozdan topraktan[2] ve ardından bir damlacık döl suyundan yaratan, sonra da seni yarattığı amacı gerçekleştirecek bir donanıma sahip kılarak[3] adam eden Allah'ı inkar ediyorsun, öyle mi?[4] **38** Fakat bana gelince: şu kesin ki O benim her şeyimi borçlu olduğum[5] Allah'tır. Ve ben her şeyimi borçlu olduğum birine hiç kimseyi ortak koşmam.[6] **39** Oysa ki senin bağına girerken, (O'nun hayata müdahil olduğunu görüp): "Bu, Allah'ın yaratıcı iradesiyle olur; (bu irade) ancak Allah sayesinde kullanılan bir güçle (gerçekleşir)"[7] diye düşünmen gerekmez miydi?[8] Gördüğün gibi mal ve evlat bakımından senden daha güçsüzsem de, **40** kim bilir belki Rabbim bana senin bağından daha yararlısını verir; seninkine de gökten bir âfet indirir de ot bitmez çöle döndürür;[9] **41** ya da bir daha asla ulaşıp elde edemeyeceğin bir biçimde onun suyunu çeker."

42 Nihayet, berikinin bütün serveti mahvedildi; kökü göğe gelip tarumar olmuş o bağın karşısında durmuş, heba olan emeğine yanıp ellerini ovuşturarak diyordu ki: "Ah n'olaydım, keşke Rabbime hiç kimseyi ortak koşmamış olaydım!"

43 Artık onun Allah'tan gayrı kendisine destek çıkacak hiç kimsesi yoktu. Üstelik kendi başının çaresine bakacak durumda da değildi.

44 İşte orada - o anda dahi,[10] gerçek anlamda yâr ve yardımcı olma gücü, sadece mutlak gerçeğin ta kendisi olan Allah'a aittir: O, hem hak edilen karşılığı vermede hem de nihai akıbeti belirlemede rakipsizdir.

45 ONLARA dünya hayatını da örnek ver:[11] (Bu hayat) gökten indirdiğimiz su gibidir. Derken, o suyun karışmasıyla yer bitki örtüsüne kavuşur; en sonunda bütün bunlar kuruyup, yerinde yellerin estiği çer çöpe döner: zira Allah her istediğini yapmaya kadir olandır.

---

1 Kesinlik belirten *lâm* çeviriye "eminim" şeklinde yansıdı.

2 *Min turâbin*'i "tozdan topraktan" şeklindeki çevirimiz, âyetin muradına uygundur. Bu ve daha başka âyetler, insanın başlangıçtaki elementer yapısının *basit* ve *sıradan* olmasına rağmen, Allah'ın müdahalesi sonucu nasıl paha biçil-

mez bir varlık haline geldiğini hatırlatma amacı taşırlar.

3 *Sevvâke*: "Seni varoluş amacını gerçekleştirecek bir altyapıyla donattı" (Râğıb). Bir şeyin *tesviye*'si, onun amacını (*mâ hulika leh*) gerçekleştirecek bir altyapı ve donanıma kavuşturulmasıdır. Doğaldır ki bu da insanın yeryüzündeki yaratılış amacı olan hayatı inşa için akıl, irade, bilinç gibi unsurlarla donatılmasıdır (Krş: Râzî).

4 Bu meselin inkarcı kahramanı "Rabbim" (36. âyet) diye konuşturulduğu halde, burada Allah'ı inkar (ya da "nankörlük") ettiği dile getirilerek, âhirete imanla Allah'a iman arasındaki zorunlu bağ vurgulanıyor. Çünkü öldükten sonra dirilişe olan inanç, kişinin eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmesi demektir.

5 *Rabb*'e verdiğimiz mânâ, zengin anlamlı bu ismin bu bağlamdaki en uygun karşılığıdır (Bkz: 1:1).

6 Yani: Zenginlik ve yoksulluk gibi hayata dair bir durumu Allah'ın müdahil olmadığı bir alan olarak görmem ve Allah'a ait mutlak müdahale gücünü onun dışında bir varlığa yakıştırmam.

7 *Billahi*'deki *bâ* edatının *sebebiyye* anlamına dayanarak. Râzî bu ibâreyi: "Yani, hayatın alanlarından herhangi bir alanda hiç kimsenin, Allah'ın yardım etmesi ve güç vermesi dışında bir gücü olamaz" şeklinde açar.

8 *Kavl* "düşünmek, hükmetmek, yargıda bulunmak" manalarını içinde barındırır (*Lisân*).

9 *Sa'îden zelekan*, adeta bir çöl gibi "kaygan bir zemin". Yani sadece bitki örtüsünün değil toprak kaybı (erozyon) anlamını da içeren bir çağrışıma sahiptir.

10 *Hunâlike* zarfına verdiğimiz bu çifte anlam için 7:119'un ilgili notuna bkz.

11 *Mesel* için bkz: 54, not. Vahiy bu pasajda, temsili anlatım yoluyla muhatabının değerler sistemini yeniden inşa ediyor. Allah'ın gösterdiği yerden, kalıcı ve geçici yeniden tanımlanıyor. Amaç dünyevileşmeye karşı içten takviyedir.

46 Servet de, evlat da geçici dünya hayatının süsleridir; ürünü kalıcı olan güzel ve erdemli davranışlarsa, değer açısından Rabbinin katında daha hayırlı, ümit etmeye de daha layıktır.

47 Ve dağları yürütüp düzleyeceğimiz o Gün, yeryüzünü düz ve çıplak[1] görürsün; nitekim geride bir tek kişi bırakmadan onların tümünü toplayacağız. **48** Sonunda saf halinde Rabbinin huzuruna çıkarıldıklarında: "İşte, nihayet sizi ilk yarattığımız günkü gibi Bize geldiniz; fakat (dünyadayken) sizin için böylesi bir buluşmayı gerçekleştiremeyeceğimizi düşünüyordunuz!" (denilecek).

49 Sonunda tutulan kayıt (önlerine) konulur; bunun üzerine suçluların orada gördüklerinden dolayı dehşetle irkildiklerini[2] ve şöyle dediklerini görürsün: "Vay gele başımıza! Bu nasıl bir kayıtmış ki küçük büyük dememiş, hepsini bir bir sayıp dökmüş!"[3]

Ve yapıp ettikleri her şeyi (kayda alınmış olarak) önlerinde bulurlar; zira senin Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez.

50 HANİ bir zamanlar meleklere demiştik ki: "Âdem(oğlu) için emre âmâde olun!" İblis hariç hepsi emre âmâde olmuştu;[4] o görünmeyen varlıklardan biriydi; sonuçta Rabbinin emrine karşı geldi. Şimdi onun size olan düşmanlığına rağmen, Beni bırakıp da onu ve onun soyunu can dostlar mı edineceksiniz? Zalimler lehine yapılan bu takas ne berbat bir takastır!

﴿٢٩٨﴾

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ
خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ
وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً ۙ وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٤٧﴾
وَعُرِضُوا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ
مَرَّةٍ ۚ بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٨﴾ وَوُضِعَ الْكِتَابُ
فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا
الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّا اَحْصٰيهَا ۚ وَوَجَدُوا
مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًا ﴿٤٩﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ
اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا اِلَّا اِبْلِيسَ ۖ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ
عَنْ اَمْرِ رَبِّهِ ۗ اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ
عَدُوٌّ ۚ بِئْسَ لِلظّٰلِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾ مَآ اَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَلَا خَلْقَ اَنْفُسِهِمْ ۖ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا
﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ
يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَاَ الْمُجْرِمُونَ
النَّارَ فَظَنُّوٓا اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾

51 Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına şahit kıldım, ne de kendi varoluşlarına;[5] üstelik Ben, (bu) saptırıcı güruhu yardımcı edinmiş de değilim.[6]

52 Ve o Gün (Allah), "Benim mutlak yetkilerime ortak olduğunu düşündüklerinizi çağırın!" diye nida edecek. Bunun üzerine onları çağıracaklar. Fakat kendilerine cevap veren çıkmayacak: zira onların aralarına aşılmaz bir uçurum yerleştireceğiz.

53 Nihayet günahkarlar ateşi görünce, kaçınılmaz olarak oraya gireceklerine akılları kesecek ve oradan kaçıp kurtulacak bir yol bulamayacaklar.

---

1 *Bârizeten*: "ortalıkta olan, açığa çıkan" anlamına. Bu dilsel kökeninden dolayı bu ibâreyi "yeryüzünün içindekileri dışarı attığını görürsün" şeklinde de anlaşılmıştır (Taberî). Kelime aynı zamanda "düz ve çıplak" manasına gelir ki, bağlama uygun olan da budur.

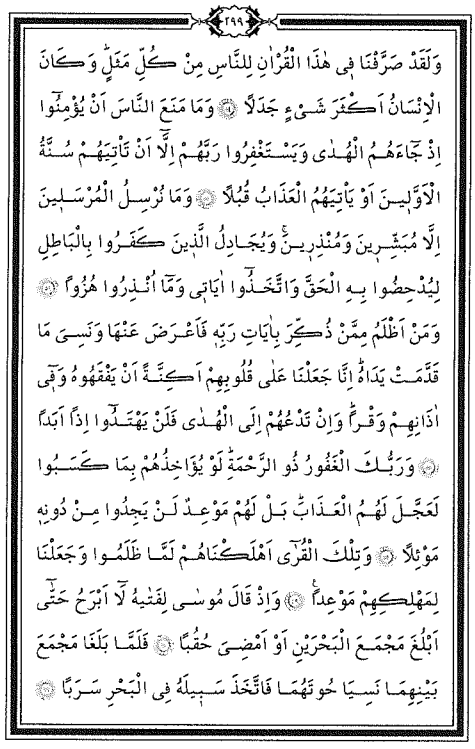
2 "Aklı başına geldi" anlamında kullanılan "şafağı attı" ifadesi, *muşfikîn*'in Türkçe'de aynen deyimleştiğini gösterir. Biz deyimsel karşılığı yerine dilsel karşılığı olan "dehşetle irkildiklerini" tercih ettik.

3 Bkz: Zilzal sûresi 7-8. âyetler.

4 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:34, not 12. Âdem-İblis kıssasının ana fikri de sûrede yer alan diğer kıssa ve meseller gibi iyi ve kötünün mahiyetine dairdir. Nasıl ki gündüz gecesiz, bahar kışsız, gül dikensiz değilse, iyi de kötüsüz değildir. Kur'an'da kötülük odağı, Allah'la ilişkisinin anlatıldığı yerlerde İblis, Âdem'le ilişkisinin anlatıldığı yerlerde Şeytan olarak anılır (81:25 ve 2:34, notlar).

5 *Eşhedu en-lailahe illallah* diyerek Allah'a ve O'nun göklerde ve yerde tek ilâh olduğuna tanıklık eden biri, aynı zamanda ve öncelikle kendi varoluşuna tanıklık etmiş olur: Şahitlik yapan ben, öncelikle kendi varlığıma şehadet ederim: ben varım, benim varlığım Var edenin varlığına tanıktır. Öyleyse ben, hem varoluşumla hem de kendi varlığımın farkına vardığım akleden kalbimle O'nun varlığının da şahidiyim! İnsan bu bilince sahip olunca varlık ve Vareden'le *ünsiyet* kurarak *insan* olur. Şeytan ve dostları bu bilinçten uzaklaştıkları için şeytanlaştılar ve sadece Allah'tan değil, kendilerinden de koptular.

6 Cümledeki konumu ve anlamı üzerinde farklı yorumlar yapılmış olan *mudillîn* (saptırıcı güruh), bir önceki âyette anılanları işaret eden *hum* (onlar) yerine ikame edilmiştir (Zemahşerî).

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ
الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ۝ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوٓا
اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمْ سُنَّةُ
الْاَوَّلِيْنَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ۝ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِيْنَ
اِلَّا مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ
لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوٓا اٰيَاتِي وَمَآ اُنْذِرُوا هُزُوًا ۝
وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيٰتِ رَبِّهٖ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا
قَدَّمَتْ يَدَاهُ ۭ اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَّفْقَهُوْهُ وَفِيْٓ
اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۭ وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَّهْتَدُوْٓا اِذًا اَبَدًا
۝ وَرَبُّكَ الْغَفُوْرُ ذُو الرَّحْمَةِ ۭ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوْا
لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ ۭ بَلْ لَّهُمْ مَّوْعِدٌ لَّنْ يَّجِدُوْا مِنْ دُوْنِهٖ
مَوْئِلًا ۝ وَتِلْكَ الْقُرٰٓى اَهْلَكْنٰهُمْ لَمَّا ظَلَمُوْا وَجَعَلْنَا
لِمَهْلِكِهِمْ مَّوْعِدًا ۝ وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِفَتٰىهُ لَآ اَبْرَحُ حَتّٰٓى
اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِيَ حُقُبًا ۝ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ
بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوْتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيْلَهٗ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ۝

54 DOĞRUSU Biz bu Kur'an'da, (hakikati) insanlara her türlü dolaylı anlatım tarzını kullanarak açıkladık;[1] zira insan, bütün varlık (içerisinde) tartışmaya en düşkün olandır.[2]

55 Nitekim, kendilerine doğru yolu gösteren rehber geldiği zaman insanları iman etmekten ve Rablerine af dilemekten alıkoyan şey; ya öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini, ya da âhiret azabının gözlerinin önüne konulmasını istemekten başkası değildi.[3]

56 Oysa ki Biz elçilerimizi (azap getirsinler)[4] diye değil, yalnızca müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. İnkarda direnenlerse, aslı faslı olmayan iddialarla hakikati geçersiz kılmanın kavgasını vererek âyetlerimizi ve uyarılarımızı alay konusu ederler.

57 İşte Rabbinin âyetleri kendilerine ulaştırıldığı halde, onu görür görmez kendi işlediği (kötülükleri) de unutarak ondan yüz çeviren kimseden daha zalim biri olabilir mi?

Şu kesin ki Biz, bu gibilerin (akleden) kalplerine onu anlamalarını engelleyen bir kapak, kulaklarına ise bir tıkaç yerleştiririz; dolayısıyla, onları doğru yola çağırsan da asla doğru yola gelemezler.[5]

58 Yine de mutlak bağışlayıcı olan Rabbin sonsuz rahmetin de sahibidir. Eğer işledikleri (günahlar) yüzünden onları cezalandıracak olsaydı, azabı başlarına hemen musallat ederdi: Bilakis işte onlar için de, asla onun ötesine geçip kurtulamayacakları bir süre belirlenmiştir. **59** Nitekim işte o şehirlerin (harabeleri)!.. Zulümde ısrar edince onların tümünü yok ettik; ki Biz onların helâki için de (sınırlı) bir zaman takdir etmiştik.

60 BİR zaman da[6] Musa[7] yardımcısına demişti ki: "İki denizin birleştiği yere[8] varıncaya dek durmayacağım; isterse (oraya varmam) yıllarımı alsın."

61 Fakat iki (denizin) birleştiği yere vardıklarında, balıklarını unutmuşlardı bile; nitekim o da kendi yoluna koyulup denizde gözden kayboldu.

---

1 Krş: 17:89 ve 39:27. *Mesel*'in kaynak dildeki karşılığı "bir şeyi anlatırken, onu çağrıştıran ve aralarında benzerlik olan bir başka şeyle anlatım tarzı" (Râğıb). Yani, "dolaylı anlatım tarzı". Bu tarz, ya anlatıma konu olan şeyin insan idrakini aşan niteliğinden dolayı; ya da bu sûrede olduğu gibi, zengin çağrışımlarıyla tasavvur inşa edici ve akılda kalıcı niteliğinden dolayı kullanılır.

2 *Eksera şey'in cedelâ* ibâresine Zemahşerî'nin

verdiği anlamı önceleyerek.

3 Ceza tehdidinin hemen gerçekleşmesini istemeleri için bkz: 11:8; 16:1; 21:1; 42:18.

4 Parantez içi açıklamamız iç ve dış bağlama uygun olduğu gibi, cümlenin dilsel yapısında saklı olan anlamın ortaya çıkarılması açısından da gereklidir.

5 Kişinin özgür iradesiyle küfrü seçimine bağlı olarak, Allah'ın insan psikolojisi için koyduğu kanunlara maruz kalması durumunu ifade eder (Benzer bir sonuç için bkz: 17:45, not).

6 54. âyet *mesel* ile *cedel* arasında bağ kurar. Bu kıssa ile anlatılmak istenen hakikatlerin malumatfuruşluklara, spekülasyonlara ve polemiklere kurban edilmemesidir. O hakikatlerin başında zıtların içtiması ve eşyanın çift kutuplu tabiatı gelir. Bu yüzden olayların bir dış bir de iç yüzü, görünen ve görünmeyeni, zarf ve mazrufu vardır. İlki bilginin, ikincisi hikmetin konusudur.

7 Bu Musa'nın kimliği üzerinde birtakım varsayımlar yürütülmüştür. Daha ilk nesiller arasında yapılan bu tartışmaya göre eski bir haham olup sonradan müslüman olan Ka'bu'l-Ahbar'ın yeğeni Nevf el-Bikâlî, bu Musa'nın Hz. Musa değil başka biri olduğunu iddia etmiştir. İbn Abbas, bu iddiasından dolayı Nevf'i sert bir dille eleştirmiştir (Râzî). Eski Ahid'de bu kıssaya yer verilmemiş, fakat Talmut'ta benzer bir olay nakledilmiştir. Orada ise Musa'nın rolünü bir din adamı olan (Rabbi) Levi oğlu Jochanan, Bir Kul'un rolünü ise daha sonra göğe yükseltilip dünyanın yönetimi için meleklerle birleşen Elijah'ın (İlyas) üstlendiği ifade edilmiştir.

8 Bazı müfessirler "iki denizin birleştiği yer"i tamamen simgesel bir yoruma tabi tutarak "iki deniz"den kastın zâhiri ve bâtını bilgi olduğunu; Musa'nın amacının bu iki bilginin kesiştiği noktaya ulaşmak olduğunu söylerler (Beydavi ve Âlûsi).

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰىهُ اٰتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا
نَصَبًا ۝ قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَآ اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّى نَسِيتُ
الْحُوتَ وَمَآ اَنْسَانِيهُ اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ
فِى الْبَحْرِ عَجَبًا ۝ قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا
قَصَصًا ۝ فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَآ اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا
وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ۝ قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ
تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ۝ قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا
۝ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ۝ قَالَ سَتَجِدُنِىٓ
اِنْ شَآءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَآ اَعْصِى لَكَ اَمْرًا ۝ قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِى
فَلَا تَسْـَٔلْنِى عَنْ شَىْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ۝ فَانْطَلَقَا
حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِى السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا
لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا اِمْرًا ۝ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ
صَبْرًا ۝ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِى بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِى مِنْ
اَمْرِى عُسْرًا ۝ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ
اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُكْرًا ۝

62 Ve bir miktar uzaklaştıklarında, (Musa) yardımcısına "Azığımızı çıkar" dedi, "doğrusu bu yolculuk bizi hayli yormuştur."

63 "Bak şu işe" dedi o, "hani dibinde dinlendiğimiz kaya vardı ya, işte orada balığı unutmuşum; bunu söylemeyi bana unutturan da Şeytan'dan başkası olamaz: ama o, şaşırtıcı bir biçimde kendi yoluna koyulup gözden kaybolmuştu!"

64 (Musa) dedi ki: "İşte aradığımız da o(rası)ydı ya!"

Bunun üzerine hemen geri dönüp kendi izlerini takip ettiler. **65** Sonunda orada, kendisine katımızdan bir lütufta bulunarak (ilmimizden) bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan birini buldular.[1]

66 Musa ona dedi ki: "Doğruyu bulma konusunda sana öğretilen bilgiden bana da öğretmen için seni izleyebilir miyim?"

67 O, "Korkarım ki sen benimle birlikteliğe sabredemezsin!" dedi (ve ekledi): **68** "Kaldı ki sen, tecrübi bilgi kapsamına tümüyle girmeyen şeye nasıl (ve neden) katlanasın ki?"

69 (Musa) "İnşaallah beni dirençli biri olarak bulacaksın!" dedi ve ekledi: "Ben senin hiçbir emrine karşı gelmeyeceğim."

70 O "Tamam" dedi; "eğer beni izleyeceksen, olan bitenler hakkında seni bilgilendirinceye kadar bana hiçbir şey sorma!"

71 Birlikte yola koyuldular (ve) nihayet bir gemiye bindiler. O, gemide bir delik açtı.[2] (Musa) dedi ki: "Yolcuları boğmak için mi onu deldin? Doğrusu, çok tehlikeli bir şey yaptın!"

72 O dedi ki: "Ben sana dememiş miydim 'Sen benimle birlikteliğe sabredemezsin!' diye?"

73 (Musa) "Bir anlığına boş bulundum diye beni azarlama ve beni yaptığım bu yanlıştan dolayı köşeye sıkıştırma" dedi.

74 Tekrar yola koyuldular; en sonunda bir delikanlıya rastladılar; derken, o (kişi) onu öldürüverdi.[3] (Musa) "Ne, sen bir cana karşılık olmaksızın masum bir cana kıydın öyle mi?" dedi; "Doğrusu sen çok büyük bir yasağı çiğnedin!"

---

1 *'Abden min 'ibâdinâ*'nın tam karşılığı "kullarımızdan bir kul"dur. Bu İslâm rivayet geleneğinde "Hızır" (yeşil adam) adıyla ünlenmiştir. O ve tüm diğer ölümsüzlük iddiaları "Biz, senden önce yaşamış hiçbir insana ölümsüzlük bahşetmedik" (21:34) âyeti ışığında değerlendirilmelidir. Kuşeyri bunun varlık evreninde çok özel bir tür olduğu yolunda yorum yapar (*Letâifu'l-İşârât*). *'Abd* Kur'an'da cinler (51:56), melekler (43:19), dahası diğer tüm varlıklar için

(7:194) kullanılır. Maverdî bu "kul"un melek olduğu yorumunu yapar (*En-Nüket ve'l-'Uyun*, Beyrut, ty., III, 325). Râzî onun nebi değil veli olduğunu savunur. İbnu'l-Cevzî, İbn Kayyım ve Ali el-Karî Hızır'ın yaşadığına dair rivayetlerin tümünün uydurma olduğunu söylerler. Endülüslü alim İbn Hazm (ö. 456 h), kitap ehlinin dinî kaynakları konusunda, özellikle de Yahudilik ve Tevrat konusunda kadim İslâm alimleri içinde konuya en çok vakıf olanlardan biridir. Bu vukufiyeti, zamanında Yahudiler arasında cari olan üç ayrı Tevrat nüshasının karşıaştırmalı tenkidini yapacak kadar derindir. Ünlü eseri *el-Fisal*'in bir cildinin neredeyse tamamını bu konuya ayırmışır. İşte alanında böylesine uzman olan İbn Hazm bu konuda şu hükümde bulunur: "Mehdilik de, Hızır telakkisi de Yahudi kökenlidir. Hızır ve İlyas'ın bugüne kadar yaşadığı varsayımı Yahudi telakkilerine dayanır" (*el-Fisal* IV, 180). Hızır'ın yaşayıp ölmüş biri olduğunu söyleyenler arasında Buhari, Ebu Hayyan, İbnu'l-Cevzî, İbn Teymiyye, el-Münavî, Süyuti gibi isimler sayılabilir (İ. Çelebi, DİA, *Hızır* md., XVII, 407). Kıssanın ana fikri şudur: mutlak gayba ancak Allah muttali olur. Bu hakikat, hassaten müphem bir bilge kul ağzından verilmiştir. Bu kıssa adeta Bakara 216'nın bir tefsiri gibidir.

2 Meselin işaret ettiği hakikatin bir Hz. Musa'nın mücadelesine, bir de ilk muhatabı olan Hz. Peygamberin mücadelesine bakan yüzü vardır: Hz. Musa İsrâiloğullarını Firavun'dan kurtarmak için denize sürdü, onlar Musa'nın kendilerini boğacağını sandılar. Hz. Peygamber Mekke'yi tevhide davet etti, Müşrikler bunu ekmek teknelerini batırmak olarak algılayıp ölümüne direndiler.

3 Bir Kul'un öldürdüğü *ğulâm*'ın (genç için de erişkin için de kullanılabilir), Musa'nın öldürdüğü Kıpti'ye işaret ettiği söylenebilir. Musa'da görülen sert mizacın dayandığı nefis öldürülerek, ondan zarar gören ruhun saflaşma ve özgürleşme serüveni bu olayla başladı. Yani şer gibi görünen bir olay, muhteşem bir dönüşümün ilk hayırlı adımı olmuştur.

75 O (kişi) "Ben sana dememiş miydim" dedi; "sen benimle birlikteliğe asla katlanamazsın diye?!"

76 (Musa) "Bundan sonra eğer sana herhangi bir şey soracak olursam artık benimle arkadaşlık yapma; zaten benden yeterince özür işittin."

77 Bunun ardından yeniden yola koyuldular; nihayet bir kasabanın sakinleriyle karşılaştılar; onlardan[1] yiyecek bir şeyler istediler, fakat onlar bu ikisine konukseverlik göstermediler.[2] Hal böyleyken, orada yıkılmak üzere olan bir duvar buldular; ve o (kişi), duvarı onarıverdi. (Musa bunu görünce) "Eğer isteseydin, buna bedel olarak bir ücret alabilirdin" dedi.

78 O (kişi) "İşte böylece seninle yol ayrımına gelmiş bulunuyoruz" dedi; "şimdi sana, hakkında bir türlü sabır gösteremediğin olayların arkasında yatan gerçeği[3] bir bir açıklayacağım:

79 "Gemiden başlayalım:[4] O gemi, geçimini denizden sağlayan yoksullara aitti. Hal böyleyken onu hasarlı hale getirmek istedim, çünkü onların peşinde her gemiye zorla el koyan bir yönetici bulunuyordu."[5]

80 "Gelelim delikanlıya: Onun ebeveyni imanlı kimselerdi; fakat biz onun azgınlık ve sapkınlıkla (ebeveynini) derin acılara boğacağına dair kaygı verici bir bilgiye sahiptik.[6] 81 İşte bu yüzden istedik ki, Rableri onun yerine o ana-babaya karakter temizliği açısından ondan daha hayırlısını ve daha merhametlisini versin."[7]

82 "Ve duvara gelince: Duvar o şehirde

قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ۝ قَالَ اِنْ
سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِيْ ۚ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّيْ
عُذْرًا ۝ فَانْطَلَقَا ۖ حَتّٰٓى اِذَآ اَتَيَآ اَهْلَ قَرْيَةٍ ِۨاسْتَطْعَمَآ اَهْلَهَا
فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ ۖ
قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا ۝ قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِيْ
وَبَيْنِكَ ۚ سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ۝ اَمَّا
السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَاَرَدْتُ اَنْ
اَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَلِكٌ يَاْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ۝ وَاَمَّا
الْغُلَامُ فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَآ اَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا
وَكُفْرًا ۝ فَاَرَدْنَآ اَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكٰوةً وَاَقْرَبَ
رُحْمًا ۝ وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ
وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحًا ۚ فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ
يَبْلُغَآ اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا ۖ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ۚ وَمَا
فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِيْ ۚ ذٰلِكَ تَاْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ۝
وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَاَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ۝

yaşayan iki yetime aitti ve altında da onlara ait bir hazine gömülüydü.[8] O ikisinin erdemli bir babası vardı; senin Rabbin ise, onlar erişkin birer insan olunca hazinelerini çıkarmalarını -Rabbinden bir rahmet olarak- diledi.[9]

"Yani, (bütün bunları) ben kendi kararımla yapmadım.[10] Senin (sonuna kadar) sabretmeyi başaramadığın olayların iç yüzüyle ilgili gerçek yorum işte budur."[11]

83 BİR de sana Zülkarneyn hakkında soruyorlar;[12] de ki: "Size ona ilişkin birtakım anı(lar) nakledeyim."[13]

---

1 Lafzen: "Oranın sakinlerinden".

2 Kıssadaki unsurlar Hz. Musa'nın hayatına uyarlandığında, Allahu a'lem şu sonuç ortaya çıkar: Kendilerine ikram etmeyen köy halkı İsrâiloğulları idi, iki yetim çocuk Musa ve Harun idi, bulunan hazine nübüvvet ve hikmet idi.

3 *Te'vil*, olayları aslına irca etmek ya da iç yüzüne döndürmek. Kur'an eşyanın ve olayların dış ve iç gerçekliğine dünya ve âhiret bağlamında Rum 7'de de değinir (Bkz: İlgili not).

4 *Emmâ* edatının bağlama en uygun vurgusu.

5 Enfâl sûresinin 5-6. âyetlerinde nakledilen Bedir öncesi hal, meselin bu bölümünü hatırlatır: "Sanki sen onları göz göre göre ölüme sürüyormuşsun gibi.."

6 *Haşînâ*'yı çevirimiz, Taberî'nin bu kelimenin "duyu ve gözlem dışı yolla idrak edilen bir bilgi türü" açıklamasına dayanmaktadır. İbn Mes'ud mushafına bu âyet hakkında notu düşer: "Senin Rabbin onların azgınlık ve sapkınlığa sürükleneceğine dair endişe verici bir bilgiye sahipti" (Taberî). Bu notu Ferrâ Ubeyy b. Ka'b'a nisbet eder.

7 Meselin bu kısmı Müşriklerin durumunu hatırlatır. İman ataları Hz. İbrahim'e asi olmuş evlat rolünü oynadılar. Allah onların kökünü kazıyıp yerine atalarına layık evlat getirdi. Hz. Musa'nın hayatında, Allah'a asi olan neslin bire kadar kırıldığı 40 yıllık çöl hayatına tekabül eder.

8 Kötüler şehrinin yıkık duvarını düzeltmek... Hz. Peygamber'in hayatında bunun bir karşılığı vardı: Hayber'den gelen gümüş külçeleri kıtlıkla boğuşan Mekke'ye göndermek.

9 Sâlih Kul'un tüm yapıp ettiklerinin kendi bilgi ve iradesinin bir sonucu değil, ilâhî bildirim ve iradenin bir gereği olduğu gerçeği burada ortaya çıkmaktadır. Hemen önceki 80 ve 81. âyetlerde geçen "biz" (*nâ*) zamirleri ilâhî iradenin son halkası olan "bir kul"a giderken, bu âyette yukarıdaki "biz" zamirleri içerisinde belli belirsiz imayla yer alan "O" (*erâde rabbuke*) fiilen açığa çıkmaktadır.

10 Sâlih Kul'un, Allah'ın iradesini gerçekleştirmekten başka bir şey yapmadığını belirten bir ibâre. Bu son derece simgesel anlatımda, Allah'ın kâinatta cari olan iradesinin nasıl gerçekleştiği ve yüzeysel bir bakışın bu iradenin doğru anlaşılabilmesi için yetmediği ifade edilmektedir.

11 Musa, bütün bu olaylara görünen boyutuyla yasa (hüküm ve ahkâm) çerçevesinden bakıyordu. O kendi bakış açısıyla öyle yorumladı. Muhatabı ise onun bakmadığı bir noktadan, hikmet ve illet noktasından bakıyor ve olayların görünmeyen yüzünü esas alıyordu. Çünkü 78. âyette geçen *te'vil*, "bir şeyi aslına döndürmek" demekti (*Lisân*). 'Sâlih Kul'un olayların altında yatan nedenleri bilmesi ancak Allah katından ona öğretilen bir bilgiydi (18:65). Bu da açıkça gösteriyordu ki, olayların altında yatan asıl nedenlerin bilgisi yalnızca Allah'ın katında olan bir bilgiydi. Bu nedenle Musa bunları bilmemekle kınanamazdı. Fakat başta Musa olmak üzere herkesin alması gereken ders açıktı: Allah'ın gör dediği yerden bakmadan O'nun işlerini anlayamazsınız.

12 Bu meselimsi kıssada anlatılan Zülkarneyn'in tarihsel kimliği hakkında tefsirlerimizde hayli farklı ve çeşitli anlatımlar yer almıştır. Araplar tarafından bilinen çok eski çağlarda yaşamış bir cihangir olabilir. Makedonyalı İskender ya da Himyer krallarından biri olma ihtimali oldukça zayıf görünüyor. Aslında kıssanın tümünün ana fikri olan zıtların içtiması ve eşyanın çift boyutluluğu özelinde "çift boynuzlu" anlamı da bir yere oturmaktadır: İktidarın bilgi ve güçten oluşan çift boyutlu karakteri. Zira *Zülkarneyn* bir isim değil sıfattır. "Çift boynuz" ile, batı ve doğu gibi "iki coğrafya" veya "iki çağ" da kastedilmiş olabilir. Sûrenin son âyeti ışığında, aktarılan beş kıssa/mesel üzerinden hayat, servet, makam-mevki, bilgi ve iktidarın göreceliği ve geçiciliği hakikati işlenmektedir.

13 *Tilâvet, kırâet*'tan farklı olarak "bir şeyi geldiği gibi aktarmak" demektir. Genellikle *tilâvet*'te aktarıcı pasif konumdadır. Bu nedenle *etlû* fiilini "nakledeyim" şeklinde karşıladık.

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَأَتْبَعَ
سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ
حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا ۗ قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ تُعَذِّبَ وَإِمَّا
أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ
إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ
جَزَاءً الْحُسْنَىٰ ۖ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾
حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ
لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾ كَذَٰلِكَ ۖ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ
أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا
يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾ قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ
مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا
وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ
أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٥﴾ آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ
بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغْ
عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾

84 Evet, onun (iktidarı) için yeryüzünde uygun bir zemin hazırladık[1] ve ona eşyanın yasalarıyla uyumlu araçların (bilgisini) bahşettik;[2] **85** o da kendisini (amacına) ulaştıracak bir araca[3] başvurdu.

86 Nihayet güneşin battığı yere[4] ulaşınca, orada kara balçığa (benzer) bir su gözesinde[5] (güneşi) batar buldu;[6] ve orada yerleşik bir topluluğa rastladı.

Biz "Ey Zülkarneyn!" dedik, "(Zulmederek) azab da çektirebilirsin, onlar hakkında (adil davranarak) güzel bir yöntem de benimseyebilirsin;[7] **87** (fakat)"[8] diye ekledi (Rabbi); "kim zulmederse, iyi bilsin ki o (bu dünyada) günü gelince azabımıza mahkum olacaktır; en sonunda Rabbine döndürülecek; ve (Allah âhirette) onu da görülmemiş bir azaba uğratacaktır. **88** Ama kim de iman eder ve erdemli davranırsa, işte onu da karşılık olarak güzel bir akıbet beklemektedir; zaten Biz ona talimatlarımızdan kolay olanları buyuracağız.[9]

89 Sonra o, yeni (amacına) ulaştıracak bir araca yine başvurdu.

90 En sonunda güneşin doğduğu yere[10] ulaştı; onu kendileri için güneş ışığından gayrı bir örtü[11] takdir etmediğimiz bir topluluk üzerine doğar halde buldu: **91** onların yaşam tarzı da işte böyleydi;[12] fakat doğrusu Biz, onun sahip olduğu tasavvuru derin bir bilgiyle kuşatmışızdır.

92 Yeniden kendisini (amacına) ulaştıracak bir araca başvurdu.

93 Nihayet iki set arasına ulaştığı zaman, onların arasında yaşayan bir topluluğa rastladı;[13] konuştuğu dilden pek anlamıyorlardı. **94** "Ey Zülkarneyn!" dediler, "Ye'cûc ve Me'cûc ülkede bozgunculuk yapıyor; derhal onlarla bizim aramıza bir set yapman karşılığında, sana bir bedel ödemeye ne dersin?"[14]

95 Şöyle cevap verdi: "Rabbimin bu konuda bana verdiği imkan daha değerlidir; haydi sizler bana iş gücüyle yardımcı olun da, sizinle onların arasına bir set yapayım: **96** (şimdi) bana demir plakalar getirin!"

Nihayet iki dik yamaç arasındaki (boşluk) doldurulup düz hale gelince onlara "Körükleyin!" dedi. Sonunda demir akkor halini alınca, "Onun üzerine dökmek için bana ergimiş bakır getirin!" dedi.

97 Evet, artık onların (düşmanları) ne onu aşabilirlerdi, ne de onda bir delik ve gedik açabilirlerdi.

---

1 *Mekkennâ* için bkz: 12:21. Alternatif bir karşılığı şudur: "ona (iktidar) imkanı hazırladık".

2 "Bir şeye kendisi ile ulaşılan şey" anlamına gelen sebeb, hurma ağacının meyvesine ulaşmak için tutunularak tırmanılan ipe denir. Müfredât sahibi bu âyeti örnek gösterdikten sonra şöyle açar: "Allah ona her şeyin niteliği-

ne ilişkin bilgiyi ve araçlarını, bunları kullanarak amacına ulaşsın diye verdi." Çevirimiz buna dayanır.

3 *Sebeben*'deki belirsizlik, metne ya "her tür" olarak niceliğe ilişkin, ya da "pek bilinmeyen, görenleri şaşkına çeviren" şeklinde niteliğe ilişkin bir vurgu katar.

4 Zımnen: Batıda varabileceği en uzak noktaya... *Mağrib*, kalıbı gereği üç anlama birden gelebilir: "battığı yer", "battığı zaman", batış". Mana teorik olarak üçüne de muhtemel olabilir.

5 Burada "kara balçıklı su" anlamına gelen *hamietin* (Bkz: 15:26), bir kısım kıraat otoriteleri tarafından "kaynar bir su" anlamına gelen *hâmiyetin* şeklinde de okunmuştur (Taberî).

6 Yani: "Batar gibi gördü" (Krş: Râzî).

7 Tefsirlerdeki çoğu problemli birbirini tutmayan rivayetler bir yana, burada, yönetme konusunda insanlıkla yaşıt iki zıt üsluba dikkat çekilmektedir: Zor ve zorbalıkla yönetme; ya da katılımcı ve gönüllülük esasına dayalı güzellikle yönetme. Yani bu temsili kıssa güç ahlâkı konusunda ilâhi bir uyarı taşımaktadır. Bir sonraki âyet bu anlamı doğrular. Parantez içi açıklamalarımızın gerekçesi budur.

8 Bu ve bir sonraki âyet, öznesi Zülkarneyn olarak da anlaşılmıştır. Fakat 87. âyetteki "azabımız" sözcüğü, dahası 88. âyetin son cümlesinin Allah'a atfı, tereddüde mahal bırakmayacak kadar açıktır.

9 Zımnen: İnsanı yaratanla vahiydeki buyrukları veren aynı kaynaktır. Bu yüzden ilâhi emirler insanla uyumludur ve uygulanması kolaydır.

10 Yani: Doğuda varabileceği en uzak noktaya... *Matli'* de tıpkı mağrib gibi üç anlama birden gelebilir (86'nın notuna bkz).

11 Buradaki "güneş ışığından gayrı bir örtü" ile "gece" kastedilmiş de olabilir. Eğer öyleyse, gündüzü uzun bölgeler kastedilmiş olabilir.

12 *Kezalike*'ye bu bağlamda verilebilecek en uygun anlam. Hz. Peygamber'e, dünyanın Arabistan'dan, insanlığınsa Araplardan müteşekkil olmadığı gerçeğini hatırlatan bu âyet, ona, oluşturacağı hukuk ve iktidar pratiğini, tüm insanlığı kapsayacak bir fıtrat yasası üzerine oturtması gerektiğini îmâ eder. Bu âyet ve ona ilişkin açıklamamız, A'râf sûresinin 199. âyeti ve ilgili notlarımızla birlikte dikkate alınmalıdır.

13 Tefsir edebiyatında bu seddin Kafkaslardaki Derbent seddi olduğu yorumu yaygındır.

14 *Ye'cûc* ve *Me'cûc*'e helâki hak eden tüm toplumlardan söz edilen bir pasajda daha değinilir (21:95-96). İkisi birlikte düşünüldüğünde, *Ye'cuc* ve *Me'cuc*'un belli bir zaman ve mekâna has mahdut ve belirli bir topluluk olmadığı, her zaman ve mekânda ortaya çıkan yıkıcı ve tahripkar güçleri temsil ettiği anlaşılır. *Ye'cûc ve me'cûc* isimlerinin manaları ve ayrıntılı bir tahlil için 21:96'nın notuna bkz.

98 (Zülkarneyn) dedi ki: "Bu Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin vaad ettiği zaman geldiğinde, onu yerle bir edecektir: zira Rabbimin vaadi mutlaka gerçekleşir.[1]

99 O GÜN geldiğinde, Biz onları birbirini kıran dalgalar (gibi) çalkalanmaya terkederiz. Nihayet sur borusu çalınır; sonunda hepsini bir araya toplarız.[2] 100 İşte o gün kâfirlere cehennemi (reddedemeyecekleri bir biçimde) arz ederiz.[3]

101 Onlar öyle kimselerdi ki; beni hatırlatan (her şeye) karşı gözlerine bir perde çekilmişti, üstelik onlar işitmeye de yanaşmıyorlardı.

102 İnkarda ısrar eden bu kimseler benim kullarımı, benden bağımsız olarak, kendilerine kayırıcı veli edineceklerini mi sandılar? Şüphesiz Biz cehennemi kâfirler için bir konukevi (!) olarak hazırladık.

103 De ki: "Eylem olarak en büyük kayba uğrayacak olanı size haber verelim mi?"

104 "Bunlar, dünya hayatında tüm yapıp ettikleri (istikametten) sapmış olan kimselerdir: oysa ki bu tipler, kendilerinin güzel ve erdemli işler yaptığını sanmaktadırlar.[4] 105 Bunlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı ısrarla inkar eden kimselerdir: Bu yüzden onların tüm yapıp ettikleri boşa gitmiştir; çünkü onlara Kıyamet Günü hiç kıymet vermeyeceğiz.

106 İşte onların cezası, inkarda direndikleri, âyetlerimi ve elçilerimi alaya aldıkları için cehennem olacaktır.

107 Ne var ki imanda sabreden ve ıslah edici davranış sergileyenlere gelince: onların buyur edileceği konukevi en görkemli cennetler[5] olacaktır: 108 Orada sürekli kalacaklar; oradan asla ayrılmak istemeyecekler.[6]

قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِّنْ رَّبِّيْ ۚ فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ رَبِّيْ جَعَلَهٗ دَكَّآءَ ۚ وَكَانَ وَعْدُ
رَبِّيْ حَقًّا ۞ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَّمُوْجُ فِيْ بَعْضٍ وَّنُفِخَ فِي
الصُّوْرِ فَجَمَعْنٰهُمْ جَمْعًا ۞ وَّعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكٰفِرِيْنَ عَرْضًا ۞
الَّذِيْنَ كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِيْ غِطَآءٍ عَنْ ذِكْرِيْ وَكَانُوْا لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ
سَمْعًا ۞ اَفَحَسِبَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنْ يَّتَّخِذُوْا عِبَادِيْ مِنْ دُوْنِيْٓ اَوْلِيَآءَ ۚ
اِنَّآ اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكٰفِرِيْنَ نُزُلًا ۞ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِيْنَ
اَعْمَالًا ۞ اَلَّذِيْنَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُوْنَ
اَنَّهُمْ يُحْسِنُوْنَ صُنْعًا ۞ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ وَلِقَآئِهٖ
فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيْمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ۞ ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ
جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوْا وَاتَّخَذُوْٓا اٰيٰتِيْ وَرُسُلِيْ هُزُوًا ۞ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنّٰتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ۞ خٰلِدِيْنَ
فِيْهَا لَا يَبْغُوْنَ عَنْهَا حِوَلًا ۞ قُلْ لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمٰتِ رَبِّيْ
لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمٰتُ رَبِّيْ وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهٖ مَدَدًا ۞
قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوْحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ فَمَنْ كَانَ
يَرْجُوْا لِقَآءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَّلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖٓ اَحَدًا ۞

109 DE Kİ: "Eğer Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, hatta onun bir mislini de üzerine ilave etmiş olsak, yine de Rabbimin kelimeleri tükenmeden denizler tükenirdi.

110 De ki: "Elbet ben de sizin gibi ölümlü bir insanım:[7] Bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, işte o Allah'ı razı eden imanına layık işler yapsın[8] ve Rabbine kulluk ederken hiç kimseyi O'na ortak koşmasın!"

---

1 Zımnen: İktidar ve güç ne kadar büyük olursa olsun Allah'ın mutlak iktidarı karşısında bir gün yok olacaktır. Burada Hz. Peygamber inşa edilmektedir. Zımnen: Ey peygamber senin elleriyle kurulacak bir yapı da bu genel ilâhi yasanın dışında değildir. Emek zahmet inşa ettiğin sınırları ve günah setlerini yıkmaya kalkanlar çıkacaktır. Esasen Zülkarneyn kıssasının tü-

mü Hz. Peygamber'in elleriyle kurduğu medeniyetin sınırlarının doğudan batıya kadar yayılacağına işaret vardır.

2 Yani: "Dünyada cehennemi ısrarla talep etmiş olan kâfirleri.." Parantez içi açıklamamız, *'aradna... 'ardan* formunun dilsel yapısı gereğidir.

3 "O gün" ile kastedilen Son Saat'tir. Bu her canlının öldüğü ve Allah'tan başka her şeyin fani olduğunun ortaya çıktığı gündür. Âyetin ikinci cümlesi "kalkış günü" (kıyamet) ile ilgilidir. Sonuncu cümle ise "toplanma gününe" (*haşr*) işaret etmektedir (Krş: 20:102-108).

4 Tasavvur, insanın hem gerçekliği algılama biçimini, hem de gerçekliği algıladığı zihni merkezi ifade eder. Klasik mantık, kelam ve hatta fıkıh usulü kitaplarının ilk bahsi *tasavvurat* ve *tasdikat* bahsidir. Musavvire, tüm akli hükümlerimizi üzerine bina ettiğimiz temel kavramların içini doldurduğumuz zihni melekedir. Sözün özü: aklın ve o aklın verdiği hükümlerle yapılan eylemlerin ana rahmi tasavvurdur. Tasavvuratı yanlış olanın tasdikatı doğru olmaz. Tasavvuru yamuk olanın, ne aklı ne eylemi düzgün olur. Akla koordinatlarını tasavvur verir. Akıl da tasavvurdan aldığı koordinatlara uygun eylem üretir. Bu yüzden tasavvurdaki milimetrik bir sapma, eylemde kilometrelere tekabül eder. Bir yanlış eylemi düzeltmek asla eylemin kendisini düzeltmekle gerçekleşmez. Gerçek bir düzeltme, o eylemin ana rahmi olan tasavvurdaki sapma açısını düzeltmekle mümkündür.

5 *Firdevs*, Yunanca'ya olduğu gibi Arapça'ya da çok eski çağlarda Babilce aslı olan faradisu'dan (paradisu) geçmiştir. Hadislerde "en yüce, en görkemli cennet" olarak açıklanmıştır (Taberî). Batı dillerindeki "paradise, paradis" de bu köke dayanır.

6 *Hıvelâ*, "değişim" anlamına gelen *tahvil* mastarından türetilmiştir. Alternatif anlamı "asla değişim istemeyecekler" ya da "mekânı değiştirmek istemeyecekler".

7 Onun her insan gibi ölümlü olması, Allah'ın seçilmiş elçisi olma ayrıcalığı ile birlikte düşünülmelidir. Bu takdirde Peygamber'in beşeri varlığının ölümlü, misyonunun ölümsüz olduğu gerçeğiyle karşılaşırız. O ölümsüz misyonu taşıma emaneti ise âyette "sizin gibi" ile ifade edilen İslâm ümmetinin omuzlarındadır.

8 *'Amelen sâlihan*'ı çevirimiz için bkz: 103:3, not.

19. MERYEM SÛRESİ

Sûre Hz. Meryem'den ve oğlu İsa'yı dünyaya getirmesinden ayrıntılı olarak söz ettiği için bu adı almıştır. Bazı rivayetlere göre sûre daha Rasulullah döneminde bu adı almış görünmektedir. Buhârî başındaki mukatta'a harfleriyle anar. Hayli anlamlı olan şudur: Kur'an vahyinin kendisine indiği Hz. Muhammed'in annesi hakkında ima yollu da olsa bir âyet bile bulunmazken Hz. İsa'nın annesine 98 âyetlik uzun bir sûre ayrılmıştır. Yine bu sûre dışında, Hz. Meryem'den bahseden onlarca âyet mevcuttur. Tek başına bu bile, vahyin kaynağının Hz. Peygamber'in beşeri kimliğinden bağımsız oluşunun önemli bir göstergesidir. Kur'an'da Hz. Muhammed'in kişisel plandaki en büyük ıstırap ve sevinçlerinin izine bile rastlanmaz.

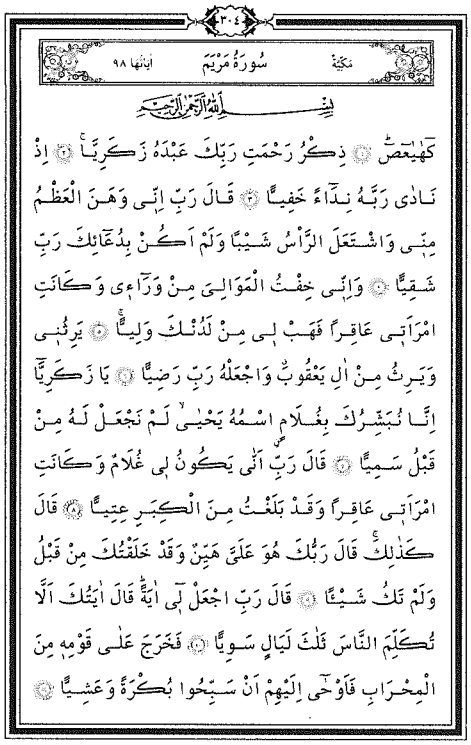
Sûre Mekke'de inmiştir. Bir çok sahih rivayete göre bu sûre, Habeşistan muhacirlerinin lideri ve Hz. Peygamber'in amca oğlu olan Cafer b. Ebi Talib tarafından Habeşistan kralı önünde okunmuştur. 6. yıla yerleştirilebilir. Tüm ilk tertiplerde Fâtır-Tâhâ arasında yer alır.

Sûre, Hz. Yahyâ ile babası Zekeriyya, Hz. İsa ile annesi Meryem ve Hz. İbrahim'in hayat hikayeleri etrafında gelişen birtakım olayları ele alır. Bu yolla ilk muhatabı olan mü'minleri teselli eder. Kendisi de imanı uğruna zorlu bir göç yaşamış olan Hz. İbrahim'den, nüzul sürecinde ilk defa bu sûrede söz edilir. Asıl amaç, Hz. Peygamber'in şahsiyetini inşadır. Hz. Yahyâ ve Hz. İsa örnek olayları üzerinden, Hz. Peygamber'e, Allah'ın en büyük imkan olduğu bir kez daha hatırlatılır: "O bir şeyin olmasını dilediği zaman O'nun sadece "Ol!" demesi yeterlidir; zira o şey hemen oluşum sürecine girecektir" (35).

Sûrede Allah, hep Rahmân sıfatıyla anılır. Rahman isminin 16 kez geçtiği bu sûre, adı geçen mubarek ismin en çok geçtiği Rahman sûresiyle benzeşir. Meryem ve Rahman, belagatın sesle birlikte zirveye taşındığı iki sûredir. Kur'an'ın sesi yüreğe işleyen en içli sûrelerinden biridir.

İyileri tanrılaştırmak, hem iyilere hem iyiliğe ihanettir. Şu âyet bu ihanetin perdesini sıyırır: "Bu (gibiler), Allah'tan başkalarını, kendilerine statü ve nüfuz sağlamak için ilâhlaştırırlar" (81). Kur'an'ın sesi en gür âyetleri biri bu bağlamda gelir: "Doğrusu siz öyle dehşet verici bir iddiada bulundunuz ki; bundan dolayı neredeyse gökler paramparça olacak, yer yarılacak ve dağlar toz duman olacaktı!" (89-90).

Sûrenin sonlarında, ebedi sevginin Ebedi olanın bahşettiği sevgi olduğunu söyleyen bir âyet yer alır (96).

سُورَةُ مَرْيَمَ مكية ايا ٩٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

كٓهيعٓصٓ ۝ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُۥ زَكَرِيَّآ ۝ إِذْ
نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيًّا ۝ قَالَ رَبِّ إِنِّى وَهَنَ ٱلْعَظْمُ
مِنِّى وَٱشْتَعَلَ ٱلرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ
شَقِيًّا ۝ وَإِنِّى خِفْتُ ٱلْمَوَٰلِىَ مِن وَرَآءِى وَكَانَتِ
ٱمْرَأَتِى عَاقِرًا فَهَبْ لِى مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا ۝ يَرِثُنِى
وَيَرِثُ مِنْ ءَالِ يَعْقُوبَ ۖ وَٱجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ۝ يَٰزَكَرِيَّآ
إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ ٱسْمُهُۥ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَل لَّهُۥ مِن
قَبْلُ سَمِيًّا ۝ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى غُلَٰمٌ وَكَانَتِ
ٱمْرَأَتِى عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ ٱلْكِبَرِ عِتِيًّا ۝ قَالَ
كَذَٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِن قَبْلُ
وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ۝ قَالَ رَبِّ ٱجْعَل لِّىٓ ءَايَةً ۚ قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا
تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ۝ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنَ
ٱلْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا۟ بُكْرَةً وَعَشِيًّا ۝

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Kâf-Hâ-Yâ-'Ayn-Sâd!*[1]

2 KULU Zekeriyya'ya,[2] Rabbinin rahmetinin anısına...[3]

3 Hani o Rabbine (içinin) ta derinliklerinden[4] seslenerek, 4 şöyle yalvarmıştı: "Rabbim! Benden (iş) geçti, kemiklerim eridi, başa ak düştü;[5] ama ey Rabbim, sana dua edip de eli boş kaldığım hiç olmadı.[6]

5 Ve gerçek şu ki ben, benden sonra yakınlarımın (yerimi doldurabileceğinden) kaygı duyuyorum;[7] üstelik kadınım[8] da kısır: öyleyse, bana kendi katından yerimi dolduracak ehil bir takipçi ver; 6 hem bana, hem Yakub oğullarına vâris olsun; ve Sen de ey Rabbim, onu razı olacağın biri kıl!"[9]

7 (Melekler seslendiler): "Ey Zekeriyya! İşte bizler sana adı Yahyâ olan bir oğlan çocuğu[10] müjdeliyoruz! (Allah buyuruyor ki): "Daha önce hiç kimseyi ona adaş kılmadık".[11]

8 (Zekeriyya) "Rabbim!" dedi, "Nasıl olur da benim bir oğlum olabilir; çünkü eşim kısır, ben ise yaşlılıktan dolayı gücü tükenmiş biriyim!"[12]

9 (Melek): "Öyledir (ama)"[13] dedi, "Rabbin diyor ki: "Bu benim için kolaydır; zira daha önce seni de Ben yaratmıştım, oysa ki sen hiçbir şey değildin!"

10 (Zekeriyya): "Rabbim!" dedi, "Bana bir işaret tayin et!"[14]

(Melek) "Senin işaretin tastamam[15] üç gün[16] insanlarla konuşamamandır.[17]

11 Derken o, mabetteki inziva hücresinden[18] çıkarak onlara; "Sabah akşam Rabbinizin şanını (ibadetle) yüceltmeye devam edin!" diye işaret etti.[19]

---

1 Manası konusunda sözün tükenmeyeceği bu harfler, Hz. Peygamber'in vahyi tek bir harfini dahi zayi etmeden ilettiğinin şahididir (Bkz: 68:1, not 1).

2 Krş: 3:38-41. Yeni Ahid'de yer alan ve Kur'an tarafından reddedilmeyen bilgiye göre, Hz. Zekeriyya Meryem'in teyzesinin kocası olur. Mabed'in din hizmetlilerini çıkaran Levililere (Harunoğulları) mensuptu. Mabed'in din hizmetlerini gören 24 aileden biri de Hz. Zekeriyya'nın lideri olduğu Abiya ailesiydi (I. Tarihler 23-24).

3 *Zikr* kelimesinin "anı" anlamında kullanıldığı başka bir yer için bkz: 18:83.

4 Lafzen: "gizlice.."

5 Lafzen: "..baş ihtiyarlık (ateşiyle) tutuştu".

6 Hz. Zekeriyya'yı bu noktaya getiren süreç için bkz: 3:33-37. Duadan önce acziyeti itirafın duanın edebinden olduğu öğretiliyor.

7 Hz. Zekeriyya'nın ardıllarına dair liyakat ve

ehliyet kaygısı için bkz: 21:89.

8 Burada ve Âl-i İmran 40'ta *imrae* (kadın) kullanılırken Hz. Yahyâ doğduktan sonra aynı kişiden *zevc* (eş) diye söz edilir. Çocuğun karı-kocayı "eş" yapan fonksiyonuna atıf olsa gerektir.

9 Âyet, "Bir ebeveynin çocuğu için en büyük endişesi ne olmalı?" sorusunun cevabıdır.

10 Veya: "Adı dünyalar durdukça duracak, dillere destan olacak bir oğlan çocuğu". Yahyâ, "o hep yaşayacak" anlamına gelir. Ona Allah'ın koyduğu bu ilâhi isimle onun genç yaşta bir koç gibi başı kesilerek katledilmesi arasındaki bağın sırrı, "yaşamak ve ölmek" kavramlarının tarifinde saklıdır.

11 Yeni Ahit Hz. İsa'nın ağzından Hz. Yahyâ hakkında şu övgü dolu sözü nakleder: "Hiçbir anneden Vaftizci Yahyâ'dan daha iyisi doğmamıştır" (Matta 11:11).

12 Hz. Zekeriyya aşkın dünyasında yaptığı duayı aklın dünyasına dönünce makul bulmamış olacak ki "nasıl" diye soruyor. Bu âyetler iki dünya arasındaki kod farkına delalet eder.

13 Bu ibâreye Zemahşerî'nin verdiği alternatif bir anlam için bkz: 3:40, not.

14 Dua eden Hz. Zekeriyya'nın kendisi idi, kabul edilince bir belge isteyen de kendisi. Zımnen, kalbin tatmini için aklın sorduğu bu tür soruların Allah'a karşı su-i edep olmadığına delalet eder. Tıpkı Hz. İbrahim'de olduğu gibi (2:260).

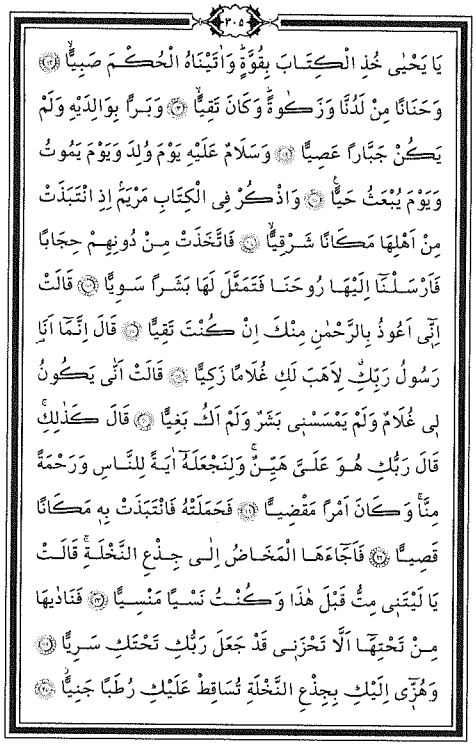
15 *Seviyyen*: "üç gece/gün"ün sıfatı olması durumunda anlam tercih ettiğimiz gibi olur. Eğer bu kelime Zekeriyya'nın niteleyeniyse, bu durumda anlam "..özürsüz olduğun halde üç gün insanlarla konuşmamandır" şeklinde olur. Bu alternatif anlam, oğlan çocuğu müjdesini alınca dili tutulduğunu söyleyen Yeni Ahit'in bu iddiasını (Luka 1:20-22) boşa çıkarır. Bu âyetten açıkça Hz. Zekeriyya'nın konuşma özürlü olduğu için değil, Allah'ın emri gereği sustuğu anlaşılmaktadır.

16 Lafzen: "üç gece". Arap dilinde gün "gece" ile telaffuz edilmektedir. Çünkü bu dilin dünyasında, çevresel şartlar gereği günün en hareketli saatleri geceye tekabül etmektedir.

17 Veya: "Konuşmamandır". Hz. Zekeriyya'nın kendi yaşlılığına ve karısının ısırlığına rağmen evla müjdesi alması bir mucizedir. Kendisi bu mucizevi müjdenin gerçekleşeceğine dair "ayet" istiyor. Âyet, yani "mucizevi bir işaret, belge, delil". Bu talebi başkalarını ikna için" şeklinde tahsis etmek doğru değildir. Zira talebi başkalarıyla birlikte kendisini e iknaya yöneliktir. Bu durumda ibâreyi "konuşmama" değil "konuşamama" olarak anlamak daha açıklayıcıdır. Birincide kendi iradesiyle girdiği bir "sükut orucundan" söz edebiliriz ki, bu, âyet (mucize ve belge) niteliği taşımaz. İkincisi ise iradesine rağmen konuşamamadır ki, bu durumda bir "mucizevi işaretten" söz edebiliriz. Allahu a'lem.

18 *Mihrâb*: o dönemdeki mabetlerde, kendini ibadete adamış kimselerin içerisinde ibadet için inzivaya çekildikleri çok basamaklı bir merdivenle çıkılan mekân. Genellikle mabedlerin kemerli duvarlarının içerisine gizlenmiş olarak inşa edilirdi (Krş: 38:21). Bu ibâre 'Zekeriyya, hücresinden, ibadet için mabede toplanmış insanların huzuruna çıkarak...' şeklinde anlaşılmalıdır.

19 Hz. Zekeriyya'nın işaret diliyle konuşmasıyla verilen mesaj ne? İki ihtimalden birincisi şu: mabette din hizmetlisi olan Hz. Zekeriyya, ibadet yaptırdığı insanlara bu üç gün zarfında kendisinin görevde bulunmayacağını, ibadetlerini kendisi olmadan eda etmeleri gerektiğini söylüyor. Bu Kur'an'da gördüğümüz her açıdan sorumlu ve görevine ölümüne sadık Hz. Zekeriyya karakteriyle uyumlu değildir. İkincisi de şu: Konuşamamasına rağmen görevini aksatmayacağını, fakat konuşamama sorununu işaret diliyle aşıp görevini yapmaya çalışacağını söylüyor. Bu ikinci ihtimale göre mesaj göreve sadakat ve sorumluluk bilincidir. Muhtemelen bu Hz. Zekeriyya'nın kendi tercihi olmalıdır.

يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتٰبَ بِقُوَّةٍ ۖ وَاٰتَيْنٰهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ۝
وَحَنَانًا مِّنْ لَّدُنَّا وَزَكٰوةً ۖ وَكَانَ تَقِيًّا ۝ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ
يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ۝ وَسَلٰمٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ
وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ۝ وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ مَرْيَمَ اِذِ انْتَبَذَتْ
مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ۝ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا
فَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ۝ قَالَتْ
اِنِّي اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ۝ قَالَ اِنَّمَآ اَنَا
رَسُولُ رَبِّكِ ۖ لِاَهَبَ لَكِ غُلٰمًا زَكِيًّا ۝ قَالَتْ اَنّٰى يَكُونُ
لِي غُلٰمٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ اَكُ بَغِيًّا ۝ قَالَ كَذٰلِكِ
قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ ۖ وَلِنَجْعَلَهٗٓ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً
مِّنَّا ۚ وَكَانَ اَمْرًا مَّقْضِيًّا ۝ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهٖ مَكَانًا
قَصِيًّا ۝ فَاَجَآءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِ ۚ قَالَتْ
يٰلَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَّنْسِيًّا ۝ فَنَادٰيهَا
مِنْ تَحْتِهَآ اَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ۝
وَهُزِّي اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ۝

12 (Yahyâ doğup büyüdüğünde ise) "Ey Yahyâ! İlahi hükümlere sımsıkı sarıl!" (diye öğüt verdik). Zira Biz ona, daha çocukluğunda derin ve kapsamlı bir muhakeme yeteneği vermiştik. 13 Ve kendi katımızdan ince ruhlu bir sevecenlik ve kendini geliştirme yeteneği[1] bahşetmiştik; dahası o, sorumluluk sahibi biriydi; 14 ana-babasına karşı da oldukça iyi davranırdı; nitekim o hiçbir zaman isyankâr bir zorba olmadı.

15 İşte bu yüzden o, doğduğu gün ilâhi güvence ve esenlik kapsamındaydı;[2] öleceği[3] ve tekrar dirilip kalkacağı gün de (öyle olacaktır).

16 BU KİTAPTA[4] Meryem'i[5] de gündeme taşı![6] Hani o ailesinden ayrılarak doğu yönünde bir yere çekilmişti. 17 Olabildiğince kendini onlardan uzak tutup sakınıyordu; hal böyleyken ona vahiy meleğimizi[7] gönderdik; öyle ki, o ona eli yüzü düzgün bir insan sûretinde göründü.

18 (Meryem): "Senden, O sınırsız merhamet sahibinin koruyuculuğuna sığınırım!" dedi, "Tabi ki eğer O'na saygı duyup sakınıyorsan!"

19 (Melek): "Ben sadece Rabbinin elçisiyim; sana pırıl pırıl bir oğlan çocuğu armağan etmek için buradayım!" dedi.

20 (Meryem): "Nasıl benim bir oğlum olabilir ki?" dedi; "Bana hiçbir erkek[8] eli değmedi, üstelik ben iffetsiz bir kadın da değilim!"

21 (Melek): "Orası öyledir (ama)" dedi, "Rabbin diyor ki 'Bu benim için çok kolaydır;[9] üstelik Biz onu insanlar için (canlı) bir âyet ve katımızdan bir rahmet kılacağız; Zaten bu iş artık gerçekleşmiş bulunmaktadır."

22 İşte böylece (Meryem) ona hamile kaldı; bundan dolayı da, (insanların gözünden) uzak, kuytu bir köşeye çekildi.

23 Ve doğum sancısı (tutunacak bir dal arayan Meryem'i) hurma ağacının gövdesine doğru sürüklerken diyordu ki: "N'olaydım, keşke bundan önce öleydim de unutulup gidenlerden olaydım!"[10]

24 Bunun ardından o (hurma ağacının) alt tarafından[11] ona hitaben bir ses geldi: "Sakın üzülme! İşte, Rabbin senin (rahminde) olanı şerefli kılmıştır;[12] 25 haydi, hurma dalını kendine doğru çekerek silkele, üstüne taze ve olgun hurmalar dökülsün;—>

---

1 Zekât'ın "artma ve gelişme" kök anlamına istinaden. "Sevecenlik" ile karşıladığımız *Hanânen, rahmeten*'in eşanlamlısı kabul edilse de, kural gereği bu ikisi arasında mutlaka bir fark olmalıdır.

2 *Selâmun*'un türetildiği *es-selm* veya *selamet*, "tüm görünen ve görünmeyen, niceliğe ve nite-

liğe yönelik her türlü olumsuzluktan koruma ve uzak tutma" anlamına gelir (Râğıb). Selam, özellikle burada, "ilahi güvence ve esenlik" anlamına gelir. Bu da sonunda 'ebedi mutluluğu' (cennet) getiren bir hayat demektir. Cennetin bir adının da "selam yurdu" olduğu hatırlanmalıdır (6:127; 10:25).

3 *Yahyâ*, "hep yaşayacak" anlamına geliyordu. Fakat Hz. Yahyâ, karısı Herodias'ı meşru olmayan bir yolla alıp bunu meşrulaştırmak için kendisine başvuran ve reddedilen Kral Herod tarafından kafası kesilerek şehid edilecektir. Bu âyetler Mekke'de indi. Mekke mü'minlerin okulu ve laboratuvarıyda. Mü'minlerin o okulda ağır acıların imtihanından geçerek hayat diplomasını aldılar. Bu gerçekler hatırlanacak olursa, zımnen söylenen şudur: Allah bir vererek sınar, bir alarak: Siz ikisine de hazır olun!

4 *el-Kitab*, "bir şeyi bir başka şeyde toplamak, bir araya getirmek" anlamına gelir (*Mekayîs*). "Yararlı bir anlam ve amaç için parçaları bir araya getirmek" şeklinde de tanımlanmıştır. Mesela bir alanda eğitilmiş bir birime *ketîbe* denilir. Buna timde yer alan komutan ve askerler dahil olduğu gibi timin kullanacağı araçlar ve silahlar da dahildir. Mesela Nebe' 29'da "tasnif" anlamında kullanılır. Belli bir konu etrafında toparlanmış metinlere ya da farklı konuların kendisinde toplandığı kümelere de *kitab* adı verilir. Buna göre Kur'an'daki ahkâm âyetleri, kıssalar, kıyamet âyetleri birer kitap olarak nitelendirilebilir ki, "içerisinde (önceki) kitapların ölmez yitmez değerleri bulunur" (98:3) âyetiyle kastedilen de budur. Bütün bu açıklamaların ışığında "Bu kitapta" (*fi'l-kitâb*) ifadesi, "kıssalardan oluşan bu demet içerisinde" şeklinde anlaşılır.

5 Kur'an'da övgüyle anlatılan başka hiçbir kadın adıyla anılmaz. Çünkü Arap kültüründe saygın makamlarda cariye dışında hür ve saygın kadınlar adlarıyla anılmazdı. Kur'an hem ona ve oğluna yapılan iftirayı red, hem de Roma'nın erkek egemen kültürüne bir cevap olsun için Hz. Meryem'i adıyla anar. Belki de Hz. Peygamber'in Hz. Meryem hakkındaki büyük övgü ve iltifatları, onun ismiyle anılmasının yukarıdaki arka plandan beslenen Arap tasavvurunda uyandırması muhtemel olumsuz imajı izale etmeyi amaçlıyordu.

6 Lafzen: "an". Bu anma emri, hiç şüphe yok ki gündeme taşıma amacına yönelik bir emirdir. Hem kendi gündemine, hem ilk muhatapların gündemine, hem de tüm zaman ve zeminlerdeki muhatapların gündemine. Zira gündeme taşınması istenen şahsiyet tarihi bir figür değil, tüm zamanlarda geçerli değerler olan iffet ve adanışın sembolüdür. Özünde taşınması emredilen Meryem'in şahsı değil şahsiyetidir.

7 *Rûh*'un "vahiy" anlamı için bkz: 16:2, not. Ayrıca *rûh* "vahyin kaynağı" anlamına da kullanılır (Bkz: 17:85). Burada ve daha başka yerlerde "rûhumuz" ifadesi, vahye ya da hayat soluğuna aracılık yapan "meleğe" işaret etmektedir. Ebu Müslim'e göre buradaki ruh Meryem'in rahmindeki ceninin canıdır (Nkl: Râzî). Ancak, âyetin devamı bu görüşü teyit etmez.

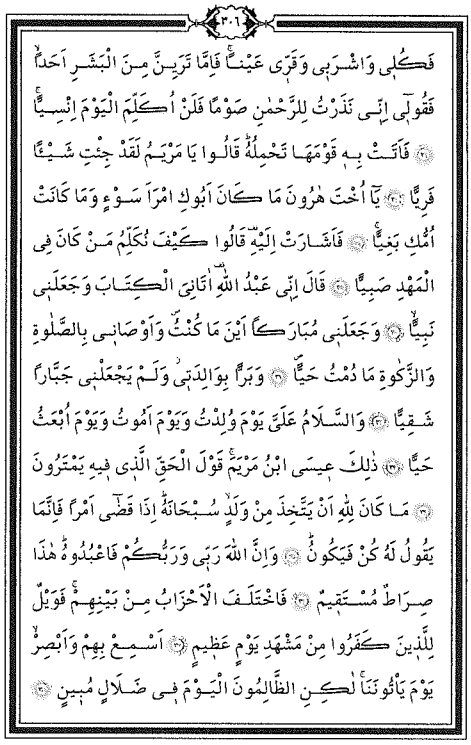
8 Lafzen: "insan.."

9 Zımnen: Allah isterse neler olmaz ki? 35. âyete zımni bir atıf içermektedir.

10 Bu âyet, özellikle Hz. Meryem'i insanüstüleştirmeye karşı alınmış bir tedbir gibidir. Onun da her kadın gibi çocuğunu doğal bir biçimde sancılı bir doğumla dünyaya getirdiği dile getirilmektedir. Bu vurgu, kilisenin çok sonraları Meryem'i beşeri kimliğinden soyutlayıp teslise dördüncü bir unsur olarak ekleyen tavrına zımni bir cevap olsa gerektir.

11 Ya da: "(Meryem'in) alt tarafından". *Hâ* zamirinin nereye gittiğine bağlı olarak iki anlama da gelebilir. Katade, "hurmanın alt tarafından" şeklinde okumuştur (Taberî). *Min* edatı ilgi zamiri olan *men* şeklinde okunarak "Meryem'in altında bulunan *kimse* ona seslendi" anlamı da verilmiştir. Ferrâ, her iki halde de seslenenin melek olduğunu söylemiştir. Tüm göstergeler Hz. Meryem'in bir bahçede doğum yaptığı yönündedir. Tercihimizin gerekçesi budur.

12 Veya: "Rabbin senin alt tarafında küçük bir su yürütmüştür". Bir şeyin *serâ*'sı "en yüce tarafı'dır. *es-Serv*, "yücelik, şeref, saygınlık" (*er-rif'ah*) demektir (Râğıb). Tercihimizin gerekçesi budur.

فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا ۖ فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا
فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنسِيًّا
۝ فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ ۖ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا
فَرِيًّا ۝ يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ
أُمُّكِ بَغِيًّا ۝ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ ۖ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي
الْمَهْدِ صَبِيًّا ۝ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ ۖ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي
نَبِيًّا ۝ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ
وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ۝ وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا
شَقِيًّا ۝ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدتُّ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ
حَيًّا ۝ ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ
۝ مَا كَانَ لِلَّهِ أَن يَتَّخِذَ مِن وَلَدٍ ۖ سُبْحَانَهُ ۖ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا
يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ۝ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا
صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ۝ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ ۖ فَوَيْلٌ
لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِن مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ
يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَٰكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝

<—26 sonra da ye, iç, gözün aydın olsun! Ve eğer insanlardan herhangi birine rastlarsan, o zaman da (işaret yoluyla) de ki: 'Ben O sınırsız merhamet sahibine oruç[1] adadım: dolayısıyla bu gün insanlardan hiç kimseyle konuşmayacağım!"

27 Nihayet, onu alarak kavminin yanına döndü. "Ey Meryem!" dediler, "Doğrusu sen dehşet bir iş işlemişsin![2] 28 Ey Harun (soyu)nun kız kardeşi![3] Senin baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz bir kadın değildi!"

29 Bunun üzerine (Meryem) çocuğa işaret etti. Onlar; "Biz, daha dünkü bir beşik bebesiyle nasıl muhatap oluruz!?" dediler.[4]

30 (İSA) dedi ki:[5] "Ben Allah'ın kuluyum: O bana ilâhi vahyi ulaştırdı ve beni peygamber tayin etti; 31 nerede bulunursam bulunayım beni kutlu kıldı; ve bana hayatta olduğum sürece ibadeti diriltmeyi[6] ve arınmak için verilmesi gerekeni vermeyi emretti; 32 bir de anama iyi davranmayı... Fakat beni azgın bir zorba kılmadı: 33 nitekim doğduğum gün tam bir ilâhi güvence kapsamındaydım,[7] öleceğim ve yeniden hayata döndürüleceğim gün de (öyle olacaktır).

34 İŞTE budur Meryem oğlu İsa; çekişip durdukları konuda söylenecek tek gerçek söz de (budur)![8]

35 Bir çocuk edinmek Allah'a asla yakıştırılamaz; O mutlak aşkın ve yüce olandır:[9] O bir şeyin olmasını dilediği zaman O'nun sadece "Ol!" demesi yeterlidir: artık o şey, hemen oluş sürecine girecektir.[10]

36 Ve (İsa'nın tek dediği şudur):[11] "Hiç şüphe yok ki benim de sizin de Rabbiniz Allah'tır. Şu halde yalnız O'na kulluk edin: budur dosdoğru yol!"

37 Buna rağmen mezhepler kendi aralarında ayrılığa düştüler.[12] O halde, büyük bir günün sorgusunda[13] (yaşayacaklarından) dolayı, inkarda direnen o kimselerin vay hallerine! 38 Bize gelecekleri o günde neler işitip neler görecekler (bir bilsen)![14] Fakat zalimler, O Gün aşikar bir biçimde yoldan sapmış bulunacaklar.

---

1 Vahiy sürecinde ilk burada kullanıla *savm*, "tutmak, eylemden el çekmek" anlamına gelir. Bu, kişinin "güdülerini kontrol altına alması, kendini tutması" anlamına gelir. Burada olduğu gibi "dili tutmak" ya da Medenî âyetlerde olduğu gibi "yeme içme arzusunu tutmak" anlamlarını kazanmıştır (Krş: 33:36).

2 *Feriyyâ*, "dehşete saldı" ya da "ürününü aldı, derledi, peydahladı" anlamına gelen feriye'den (*Mekâyîs*). Şu anlam da verilebilir: "Doğrusu

sen peydahladığın bir ürünle gelmişsin". Bu kökten yola çıkarak, aslı olmayıp peydahlanan şeylere de aynı kökten gelen *iftirâ* adı verilir.

3 Sami geleneğinde, bir kadını ailesinden bir erkeğe nisbetle anmak ona saygı ve hürmet ifadesiydi. Burada geçen Harun'un, Hz. Meryem'in bire bir erkek kardeşi olması gerekmez. Bu, ailenin geçmişte yaşamış büyük isimlerine nisbetle anılma geleneğinin bir örneğidir. Kaldı ki Luka'da, Meryem'in teyzesi olan Hz. Zekeriyya'nın karısı Elişa "Harun'un bacılarından biri" olarak anılır (I:5, 36). Yine Luka'da Hz. İsa için "Davudoğlu" (1:32), Meryem'in nişanlısı (?) Yusuf için de "Davudoğlu Yusuf" diye hitap edilmektedir (1:20). 13. Kabile olan Levililerin büyük atası olarak bilinen Hz. Harun'a nisbet edilen Meryem'e bir paye verilmektedir.

4 Ebu Ubeyde, bu âyetin yorumunda *kâne* yardımcı fiilinin farklı okunuşlarının anlama nasıl yansıdığını göstermiş, birinci sıraya ise "geçmişte kalmış, olup bitmiş bir iş" anlamını yerleştirmiştir (*Mecâz*). İşte bu bağlamda *kâne*'nin açılımı olarak gördüğümüz "daha dünkü" ifadesini parantez içine almadık. Bir sonraki âyette kendisine peygamberlik verildiğini söyleyen Hz. İsa'nın, henüz düşünme melekeleri tekamül etmemiş ve hayat tecrübesi oluşmamış bir "beşik bebesi" olması düşünülemez. Bu yüzden ibârede geçen "beşik bebesi", lafzî değil kinai olarak anlaşılmalıdır. Kaldı ki 31. âyette *salat* ve *zekât*'la emrolunduğunu, 32. âyette de anasına iyilik yapmakla emrolunduğunu ve zorba kılınmadığını söyler. Bütün bunların "beşik bebesi"nin değil erişkin birinin yapabileceği şeyler olduğu açıktır. Belli ki, genç yaşta peygamberlik verilen Hz. İsa, onların gözünde 'ağzı süt kokan dünkücük" olarak görülmektedir. Yaşını başını almış Yahudilerin, genç bir insanın kendilerine ebedi hakikatleri hatırlatmasını onur meselesi yaptıkları açıktır. Zira Kureyş'in Nebi'ye tavrı da aynıdır.

5 Önceki âyetle bu âyet arasında zamansal bir farklılık olsa gerektir. Kur'an'ın bu veciz (eliptik ve eksiltili) üslubunun örneklerini bir çok yerde görmek mümkündür. Bu iki pasaj arasında İsa büyümüş, vahiy almış ve tebliğe memur kılınmış olmalıdır. Âyetin aç ıkça gösterdiği budur.

6 *Salât* için ilk geçtiği 87:15'in ilgili notlara ve ayrıca 5:12; 19:59; 20:14'ün notuna bkz.

7 *es-Selâm* için bkz: Âyet 15, not. Çevirideki "tam bir" ilavesi, belirliliğin çeviriye yansımasıdır.

8 Veya mahzuf bir mübtedanın haberi olarak: "Bu, Hakk'ın sözüdür" (Taberî). İsa'nın mesajı etrafındaki tüm mezhebi ve teolojik tartışmaların kökeninde "ilahlaştırma" sapması yatar. Teslis İsa'ya inananları birleştirmeyip ayırmıştır. Teslis gibi tamamen soyut ve kurgusal bir dogmanın nasıl anlaşılacağı konusunda birbiriyle çatışan mezhepler çıkmıştır (İnsanoğlu İsa'ya atıf için bkz: 5:75).

9 *Subhânehu*'nun çevirisi için bkz: 17:1, not.

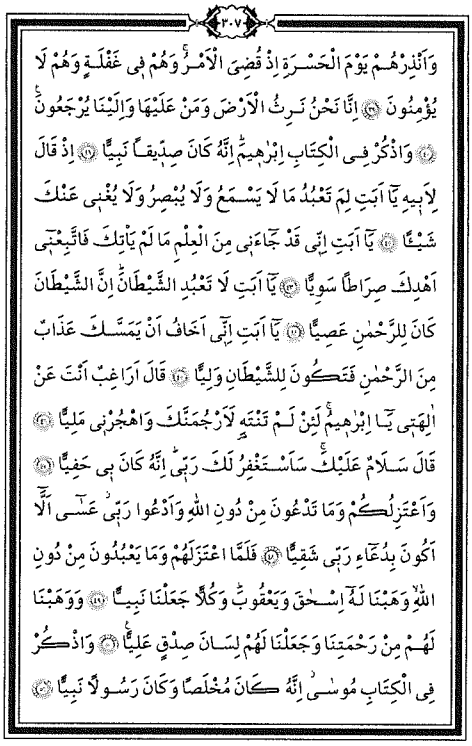
10 Bu sûrenin anahtar âyeti budur. *Kun fe-kân* yerine *fe-yekûn* şeklinde muzari fiil gelmesi, oluşun olup bitmiş bir iş değil yenilenerek devam eden bir süreç olduğunu ifade eder. Bu süreç 55:29 ışığında anlaşılmalıdır.

11 Parantez içi açıklamamız, bağlaç hariç aynı ibâreyle gelen 3:51'e dayanır.

12 Peygamberleri hem Yahudice aşağılamaya, hem de Hıristiyan'ca ilâhlaştırmaya bir red. Bu ibâre ayrıca, Hıristiyanların tek tanrıcılıktan çok tanrıcılığa, tevhidden teslise uzanan çizgide birbirinden çok farklı ve hatta birbirine aykırı mezheplere ayrılmasına da bir atıftır. Hıristiyanlık içi inanç guruplarının sayısı altı yüze kadar çıkar.

13 Veya: "sorgu anı" ya da "sorgu mekânı" yahut "tanıklığından dolayı" (Râzî). *Meşhed* kalıbının üç anlama da gelebilen yapısına istinaden.

14 Görecekleri ve duyacakları karşısında şaşkına döneceklerini ifade eden taaccüb kalıbı. Bunu bir "tehdit" olarak anlamak da mümkündür. İbarenin "Onlara Bize gelecekleri o günü işittirmelisin ve göstermelisin" şeklinde de anlaşılabileceği ileri sürülmüşse de, bir sonraki âyet bunu zaten ifade eder (Bkz: Râzî).

39 O halde, her şeyin hükmünün kesinleştiği an olan o derin pişmanlık günü konusunda onları uyar, zira onlar gaflet içindedirler; dahası onlar (dirileceklerine) hâlâ inanmış değiller. 40 Ama bakın; (O Gün) yeryüzü ve onun üzerinde yaşayan herkes yok olacak, geriye tek Biz kalacağız:[1] nihayet onların tümü Bize dönecekler.

41 BU KİTAPTA[2] İbrahim'i de gündeme taşı![3] Hakikaten o doğruluk ve dürüstlük abidesiydi, (yani) bir peygamberdi.[4] 42 Hani o babasına "Ey babacığım!" demişti, "Niçin işitmeyen, görmeyen ve senden hiçbir bir zararı def edemeyen şeylere kulluk ediyorsun?"[5]

43 "Ey babacığım! İnan ki bana, sana ulaşmamış olan hakikat bilgisinden bir pay ulaşmış bulunuyor;[6] öyleyse bana uy ki, seni dosdoğru bir yola yönlendireyim!"

44 "Ey babacığım! Şeytan'a kulluk etme![7] Hatırla ki şeytan, O Rahmet Kaynağına isyan eden biriydi!"

45 "Ey babacığım! O Rahmet Kaynağından gelecek bir azabın sana dokunmasından endişe ediyorum; işte o zaman şeytanın bir dostu da sen olmuş olursun."

46 (Babası): "Ey İbrahim! Yoksa sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun?" dedi, "Eğer buna bir son vermezsen, yemin olsun ki seni öldüresiye taşa tutarım! Şimdi gözümün önünden kaybol bakayım!"

47 (İbrahim:) "Sen sağlıcakla kal!" dedi, "Seni bağışlaması için Rabbime yalvaracağım;[8] çünkü O, bana karşı oldukça lütufkârdır! 48 Artık hem sizden, hem de sizin Allah'ı bırakıp da yalvarıp yakardıklarınızdan uzaklaşacağım; ve (sizin için) Rabbime yalvarmayı sürdüreceğim; umarım, Rabbime duamdan dolayı mahrum olmam.[9]

49 En sonunda onlardan ve onların Allah'ı bırakıp da taptıklarından uzaklaşınca, Biz ona İshak ve Yakub'u armağan ettik[10] ve onların her birine de peygamberlik verdik; 50 dahası onlara rahmetimizi bahşettik; nihayet onları doğruluğun ve hakikatin yüce dili yaptık.[11]

51 BU kitapta Musa'yı da gündeme taşı! Gerçekten o da müstesna ve seçkin biriydi;[12] o da vahiy yoluyla haber alan elçilerdendi[13]

---

1 Lafzen: "Yeryüzünün ve üzerinde yaşayan herkesin tek vârisi Biz olacağız". Göklerin ve yerin mirasının Allah'a ait olması (3:180), gerçekte 55:26'da dile gelen gerçeğin mecazi ve belagatlı bir anlatımıdır.

2 "Bu kitapta" ibâresiyle neyin kastedildiğine ilişkin bir not için bkz: Âyet 16, not. Kur'an'ın nüzul sürecinde Hz. İbrahim kıssasının yer al-

dığı ilk sûre budur. Burada kâfir babayla ilişki kesme, Şu'arâ'da akıl yürüterek doğruyu bulma, Enâm'da "batanları sevmem" diyerek halik ile mahluku ayırma, Sâffât'ta oğlunu kurban etme, Nahl'de uyulacak örnek olma, İbrahim'de Mekke ve Kâbe'ye çağırma, Enbiya'da ateşle sınanma, Ankebût'ta Lût kıssası bağlamlarında yer alır. Bu bağlamların tümü de, vahyin ilk muhataplarının durumlarıyla bire bir alâkalıdır. Hiç biri diğerinin tekrarı değildir.

3 Hz. İsa merkezli önceki bölümle Hz. İbrahim merkezli bu bölümün ortak noktası Allah tasavvurunun ve tevhid inancının inşasıdır.

4 "Abidesiydi" yananlamı *sıddîkan*'da mevcuttur. Bu kalıp, taşıdığı anlamın öznede 'çokça' bulunduğunu ifade eder. "Yani" parantezinin gerekçesi, her peygamberde bu niteliğin bulunduğunu söyleyen Hadid sûresinin 19. âyetidir. *Kâne sıddîkan* ibâresinin 'itiraz cümlesi' olduğuyla ilgili bir açıklama için bkz: *Keşşaf.*

5 Hz. İbrahim'in hitabındaki incelik ve nezakete dikkat. Hatanın sahibini hedefe koymak yerine hatayı hedefe koyuyor. Söylemini kötülük ile kötülüğü yapanı ayırma üzerine bina ediyor. Eğer sonuç alınacaksa, bu şekilde daha kolay alınacağını biliyor. Dahası sapana çamura düşmüş altın muamelesi yapmak gerektiğini öğretiyor. Aynı hassasiyetin aynı kıssa üzerinden yansıdığı bir yer için bkz: 37:93, not.

6 O bilgiye ulaşmak uğruna Hz. İbrahim'in sarf ettiği çaba için bkz: 6:76-78.

7 Zımnen: Allah'a kul olmayan, başka neye kul olursa olsun Şeytan'a kul olmuştur.

8 Hz. İbrahim babasına dua sözü vermişti (60:4). Buradaki duası o sözün bir parçasıydı. Fakat bu dua kabul edilmediği gibi, Allah'ın peygamber babası da olsa kâfir olarak ölüp gitmiş biri için dua etmemesini istediğini yine 60:4'ten anlıyoruz. Sözün özü: Her peygamber bir şefkat pınarıdır. Bir âdem bir âlem diye yola çıkarlar ve bir âdemin ebedi saadetini bir âleme bedel bilirler.

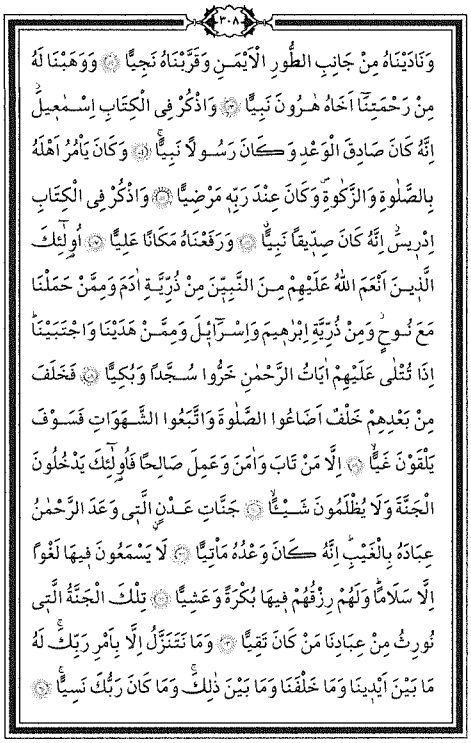
9 Bu ibâre "Umarım (size) duamdan dolayı Rabbimle aram açılmaz" anlamına gelebileceği gibi, "duam Rabbim tarafından karşılıksız bırakılmaz" anlamına da gelebilir. Tercihimiz Hz. İbrahim'in bu endişesini haklı çıkaran 9:114'le daha bir uyum arz etmektedir (Bir önceki nota bkz).

10 Evlat sahibi olması kendisine dünyada verilen maddi ve dünyevi ödüllerin en büyüğüydü, bu çocukların peygamber kılınmaları onları manevi ve uhrevi bir ödüle dönüştürdü. Zımnen: Allah'ı tercih ettiği için zarar etmedi. Daha dünyadayken bu tercihinin karşılığını gördü.

11 Yani: "Doğruluğu ve hakikati başkalarına ulaştıracak yüksek bir anlatım yeteneği ve üstün bir dil verdik". Bu ibârenin klasik tefsirin tercihi olan alternatif bir anlamı da "Doğruluklarını dillere destan yaptık" olabilir. Fakat Zemahşerî'nin de isabetle belirttiği gibi *Lisân* burada "söz, söylem, ifade" gibi dilin aracılık yaptığı konuşma gücü yerine mecaz olarak kullanılmıştır (Benzer bir kullanım ve Bakara 124'le irtibatlı muhtemel daha başka bir anlam için bkz: 26:84, not).

12 Tercihimiz, *muhlas* okuyan Kûfe kıraatına göredir. Yok eğer Basra kıraatı olan *muhlis*'i esas alırsak, mana "kulluğunda saf ve samimi, halis muhlis" olur. Hz. İsa merkezli Meryem sûresinde Hz. Musa'nın seçilmişliği şu manaya gelir: diğer peygamberler de İsa gibi seçilmiş peygamberlerdi ve hepsi de ölümlüydü.

13 Buradaki kullanımdan *nebî* ile *rasul* arasında, nitelik değilse bile nicelik ve görev farkı bulunduğu sonucuna varılabilir (22:52, bu sonucu pekiştirmektedir). Değilse, nitelik açısından her *rasul* nebi, her *nebi* rasuldür.

وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ
مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ
إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ
بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ
إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾ أُولَٰئِكَ
الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا
مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا
إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾ فَخَلَفَ
مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ
يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿٦٠﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ
عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا
إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي
نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾ وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ
مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾

52 Hani, ona (Sînâ) Dağı'nın sağ tarafından nida etmiş ve onu bir özge söyleşi için vahyimize yaklaştırmıştık;[1] 53 ve ona rahmetimizin bir nişanesi olsun için, kardeşi Harun'u peygamber kılarak (yardımcı) yapmıştık.[2]

54 BU kitapta İsmail'i de gündeme taşı! Şu bir gerçek ki, o da sözü özü doğru biriydi; ve bir haberci, bir peygamberdi. 55 Ve yakınlarına Allah davasına destek vermeyi[3] ve arınmak için ödenmesi gereken bedeli ödemeyi emrederdi; ve o da Rabbi katında hatırı sayılan biriydi.

56 BU kitapta İdris'i[4] de gündeme taşı! Elbet o da doğruluk ve dürüstlük abidesiydi, (yani) bir peygamberdi.[5] 57 Ve biz ona da yüce bir konum bahşetmiştik.

58 İŞTE bütün bunlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerden (sadece) bir kısmı; (yani) Âdem'in neslinden, Nûh'la birlikte taşıdıklarımızın neslinden ve İbrahim ve İsrâil'in neslinden olup, doğru yolu gösterdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerden bazılarıdır: ne zaman O Rahmet Kaynağının âyetleri kendilerine okunsa, (hepsi de) gözyaşları içinde yere kapanarak (teslimiyetlerini sunmuşlardır).[6]

59 Derken onların ardından öyle bir kuşak geldi ki, ibadetin içini boşalttılar ve dünyevi zevklerin peşine düştüler;[7] işte bu yüzden gelecekte derin bir düş kırıklığı yaşayacaklar.[8]

60 Ancak hatadan dönüp Allah'a yönelenler, doğru ve erdemli davranış sergileyenler müstesna. İşte bunlar cennete girecekler ve en ufak bir haksızlığa uğratılmayacaklar. 61 O Rahmet Kaynağının kullarına söz verdiği, insanın kavrama kapasitesini aşan bir gerçeklik olan mutlak mutluluk ve güzelliğin merkezi cennetler[9] (onların olacak): ve her halükarda O'nun sözü yerini bulacaktır. 62 Orada mutluluk tebriki[10] dışında asla boş bir söz işitmeyecekler; ve onlar orada sabah akşam[11] rızıklandırılacaklar. 63 Sorumluluk bilincine ermiş olanları mirasçı kılacağımız cennet işte budur.

64 VE (melekler der ki): "Biz yalnızca Rabbinin emriyle ineriz: Hem bize açık olup bilebildiğimiz,[12] hem de bizden gizli olup bilemediğimiz ya da bu iki durum arasında bulunan her şeyin[13] sahibi O'dur: ve senin Rabbin asla unutacak değildir.[14]—>

1 Ya da: "..onu endişeden kurtararak vahyimize yaklaştırmıştık" (Krş: Râzî).

2 Parantez içi açıklama, Hz. Musa'nın duası ve onun kabulünü bildiren âyetlere dayanır (26:13

ve 25:35).

3 *Salât* için iniş sürecinde ilk geçtiği 87:15'in ilgili notuna bkz. (Ayrıca krş: 2:3; 19:59; 20:14, ilgili notlar).

4 İdris ismi Kur'an'da bir kez daha (21:85) geçer. İbn Mes'ud, İbn Abbas, Mücahid ve Dahhak bu ismin Sâffât 123'te geçen İlyas peygamberin diğer bir adı olduğu yorumunu yapmışlardır. 58. âyette "Âdem'in neslinden" denilmesi, Hz. İdris'in çok daha erken dönemde yaşamış bir peygamber olduğu anlamına gelir. "İdris İlyas'tır" sonucunu üreten klasik yorumlara dayalı "yeniden doğuş" söylemi de mesnetsizdir. Bu yorumlar onun Eski Ahid'deki Hanok'la özdeşleştirilmesinden kaynaklanmıştır. İdris ismi "ders, öğrenim, bilgi"ye delalet eder. Bazı çağdaş müfessirler Mısırlılarca sonradan tanrılaştırılan bilge kişi Osiris'in Arapçalaşmış şekli olduğu görüşündedirler. Kadim hikmetin babası olarak bilinen Hermes'in (trismegistos) Hz. İdris olduğu yorumlarını ismin delaleti de doğrular gibidir. Bir sonraki âyetteki yüce konum da, Hz. İdris'in hikmetin babası oluşunu teyit eder. Taberî Tarih'inde Allah Rasulü'nden "kalemi ilk yontanın İdris nebi" olduğuna dair bir rivayet nakleder (I, 174). Allah en doğrusunu bilir.

5 Çevirimizin gerekçesi için bkz: Âyet 41, not.

6 *Secde* için bkz: 12:4, not 8.

7 Lafzen: "..salatı zayi ettiler". *Salât*'ın dindarlık ve ibadet manası için bkz: 5:58; 19:59 ve ilk geçtiği 87:15, ilgili notlar. Âyette namazı zayi etmekle dünyevi zevklerin (şehvetin) peşine düşme arasında hem sebep sonuç ilişkisi, hem de ardışıklık bağı kurulmaktadır. Zımnen: namazı zayi eden şehevi güdülerine esir olarak cezasını çeker.

8 İbn Abbas'ın *ğayyen*'e verdiği manaya dayanarak (Taberî). *Ğayy*, dilde sonunda yapana dönen kötülüğü ifade eder. Zıddı sahibini kurtaran iyilik manasındaki *reşad*'dır. Buna göre ibârenin anlamı "gelecekte hayırla değil şerle karşılaşacaklar" şeklinde olur. Bu soyut kavramlar, birtakım rivayetlerin de yardımıyla somutlaştırılarak cehennemde yer alan birtakım mekânların ismi olarak yorumlanmıştır.

9 *Cennâtu 'adn* için bkz: 13:23, not.

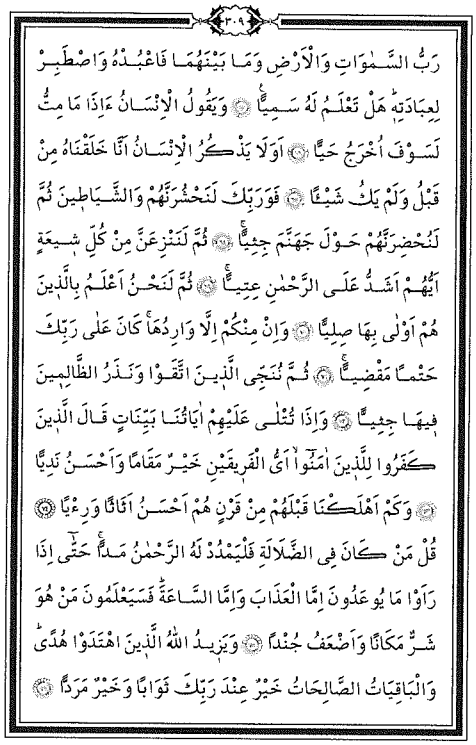
10 *Selâmen*, cennetlikler için geçtiği yerlerde hikaye tarzında geliyorsa "Mutluluk tebriki", konuşma tarzında geliyorsa "Mutluluklar!" ve "Esenlikler!" şeklinde anlaşılmalıdır.

11 Yani: "..sürekli.."

12 Lafzen: "önümüzde, açık seçik olan şeyler" anlamına gelen deyimsel bir ifadedir (Krş: 7:17, not).

13 "Bu iki durum arasında bulunan her şey" ile, varlığını bildikleri halde meleklerin dahi mahiyetine vakıf olamadıkları şeyler ve olaylar kastedilse gerektir.

14 Bu âyet Buhârî ve diğerlerinin derlediği ünlü bir habere göre Hz. Peygamber'in vahiy meleğinden daha sık vahiy istemesi ve buna engelin ne olduğunu sorması üzerine inmiştir.

رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ
لِعِبَادَتِهٖ هَلْ تَعْلَمُ لَهٗ سَمِيًّا ۝ وَيَقُوْلُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ
لَسَوْفَ اُخْرَجُ حَيًّا ۝ اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنٰهُ مِنْ
قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْـًٔا ۝ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيٰطِيْنَ ثُمَّ
لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ۝ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيْعَةٍ
اَيُّهُمْ اَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا ۝ ثُمَّ لَنَحْنُ اَعْلَمُ بِالَّذِيْنَ
هُمْ اَوْلٰى بِهَا صِلِيًّا ۝ وَاِنْ مِّنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ
حَتْمًا مَّقْضِيًّا ۝ ثُمَّ نُنَجِّى الَّذِيْنَ اتَّقَوْا وَّنَذَرُ الظّٰلِمِيْنَ
فِيْهَا جِثِيًّا ۝ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالَ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَىُّ الْفَرِيْقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَّاَحْسَنُ نَدِيًّا
۝ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَّرِءْيًا ۝
قُلْ مَنْ كَانَ فِى الضَّلٰلَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا حَتّٰٓى اِذَا
رَاَوْا مَا يُوْعَدُوْنَ اِمَّا الْعَذَابَ وَاِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُوْنَ مَنْ هُوَ
شَرٌّ مَّكَانًا وَّاَضْعَفُ جُنْدًا ۝ وَيَزِيْدُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اهْتَدَوْا هُدًى
وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ مَّرَدًّا ۝

<—65 O, göklerin yerin ve bunlar arasındakilerin Rabbidir: O halde yalnız O'na kulluk et ve O'na kulluk ederken dirençli ve sebatlı ol! Hem, adı O'nunla birlikte anılmaya değer başka biri mi var?[1]

66 Buna karşın insan kalkıp "Ne yani" der, "ölümümün ardından gün gelip tekrar mı diriltileceğim?"

67 Peki ama, insan hatırlamaz mı ki hiçbir şey değilken kendisini de Biz yaratmıştık?[2]

68 Madem öyle, Rabbine andolsun ki onları şeytanlarla bir araya toplayacağız;[3] ardından cehennemin etrafında perişan[4] bir halde bekleteceğiz; 69 sonra her topluluktan, O Rahmet Kaynağına karşı kimin daha azgın ve sapkın olduğunu seçip ortaya çıkaracağız;[5] 70 hem Biz, kimin cehenneme yaslanmayı en çok hak ettiğini elbet daha iyi biliriz.

71 Kaçış yok; mutlaka her biriniz oraya takdim edileceksiniz: bu Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür.[6]

72 En sonunda, (hayatta) sorumluluk bilinciyle hareket etmiş olanları (oraya düşmekten) kurtaracağız; fakat kendilerine kötülük edenleri orada perişan[7] bir halde bırakacağız.

73 NE Kİ, hakikatin apaçık belgeleri olan âyetlerimiz ne zaman kendilerine ulaştırılsa, küfürde ısrar edenler imanda sebat edenlere şöyle sorarlar: "Bu iki guruptan hangisi konumca daha üstün ve hangisi daha hatırlı bir çevreye mensup?"[8]

74 Halbuki Biz onlardan önce de nice uygarlıkları[9] helâke uğrattık; onlar varlık ve görkem açısından daha öndeydiler.[10]

75 De ki: "Sapıklığın içine dalan kim olursa olsun; O Rahmet Kaynağı onun süresini uzattıkça uzatabilir; ta ki kendilerinin tehdit edildikleri şeyi –ister (bu dünya) azabı olsun ister Son Saat olsun– görünceye kadar... İşte o zaman, kimin konumca daha kötü ve savunma gücü bakımından daha zayıf olduğunu öğrenecekler.

76 Öte yandan Allah, doğru yola yönelen kimseleri doğru yolda sebatlı kılar; ve (insanoğlunun) verimli ve kalıcı ürünleri olan erdemli ve yararlı davranışları, senin Rabbinin katında hem karşılık olarak daha iyi, hem de kazanç olarak daha üstündür.

---

1 Zımnen: Mertebesi ne kadar yüce olursa olsun, hiçbir ölümlünün adı O'nunla birlikte anılamaz. (Bir örnek için bkz: 9:62 ve not).

2 Krş: 30:27; 36:29.

3 Zımnen şöyle anlaşılabilir: İnsan neyi meleke haline getirmişse İlahi huzura onunla çıkacak-

tır. Meleke haline gelen iyilikler insanın bir bakıma meleği, meleke haline gelen kötülüklerse insanın bir bakıma şeytanı olacak.

4 *Cisiyyen,* "dizler üzerine sürünmek" manasına gelir. Sorumsuz bir hayat yaşayanların âhiretteki "rezil ve rüsva" durumlarına bir gönderme olduğu açıktır.

5 Yani: Kötülükte kimin öncü kimin artçı olduğunu, kimin bilinçli kimin bilinçsiz işlediğini...

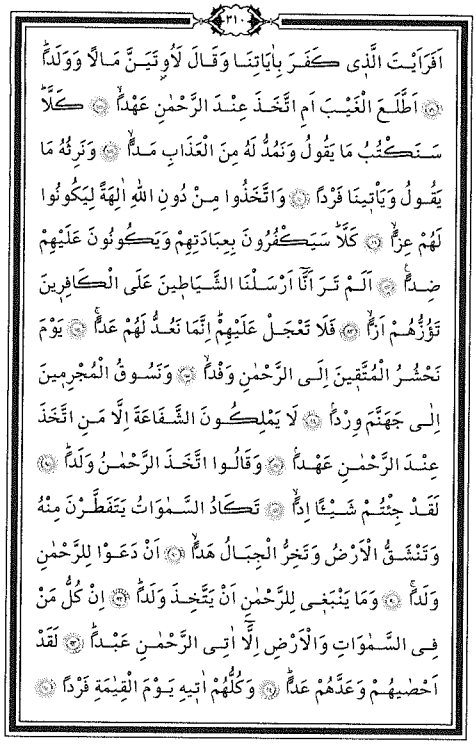
6 İbn Abbas ve İkrime'ye uyarak "Ve (siz ey cehennemi hak edenler!) Başka yolu yok, sizin her biriniz oraya mutlaka gireceksiniz!" şeklinde okunabilir. Bu okuma âyetin öncesiyle de uyumludur. Fakat bu durumda bir sonraki âyetle bu âyet arasındaki irtibat kopmaktadır. Tercihimiz 72. âyetle bu âyet arasındaki anlam bütünlüğünün yanında, cennetliklerden söz eden "böyleleri cehennemden uzaklaştırılacaklar" (21:101) âyetinin medlulüne de uygundur (Krş: 21:99, 101; 39:61; 92:17). Buna göre *vâriduha,* herkesin takdim edileceği fakat sadece cehennemliklerin gireceği bir "uğrak noktasını" ifade eder.

7 Bkz: Âyet 68, not.

8 İki gurup: Biri sorumlu diğeri sorumsuz iki ayrı hayat tarzı, iki ayrı duruş, iki ayrı algı biçimi...

9 *Karn,* belli bir zamanda yaşayan insanların toplamına işaret eder. "Nesil" ya da "kuşak" diye de çevrilebilecek olan bu terimin ulaştığı en geniş anlam "uygarlık"tır.

10 Ahlâkî değerlerin yerini çıkarların ve fiyatların aldığı, bencilliğin yüceltilip fedakârlığın göz ardı edildiği, insanın ve eşyanın Allah'la olan bağının koparıldığı, daha "iyi" olanın yerini daha "iri"nin aldığı hayatı gerçek anlam ve amacından koparan her uygarlık bu âyetin kapsamına girer.

77 Küfre saplanmış olan, üstelik "Servet ve evlat elbette bana verilecekti!" diyen kimseye baksana bir:[1] 78 o, kendisine gaybın sırlarının açıldığını mı düşünüyor; yoksa O Rahmet Kaynağının katında (muteber olan) bir sözleşme mi yaptı?

79 Kesinlikle hayır! Biz onun söylediklerini kaydedeceğiz ve onun cezasını uzattıkça uzatacağız;[2] 80 ve onun (gururla) dile getirdiği (servet ve evlat) Bize kalacak;[3] ve kendisi huzurumuza yalnız başına çıkacak.

81 Bu (gibiler), Allah'tan başkalarını, kendilerine statü ve nüfuz sağlamak için ilâhlaştırırlar[4] 82 Ama hayır! Aksine (âhirette) onlar kendilerine yönelik tüm tapınmaları reddedecekler ve berikilerin aleyhine zillet ve utanç delili olacaklar.[5]

83 (Ey insan!) Küfrü tabiat haline getirenlerin üzerine, (içgüdülerini) kışkırttıkça kışkırtan şeytanları musallat ettiğimizi görmez misin?[6] 84 Şu halde, onlara karşı harekete geçmek için acele etmene gerek yok: şu kesin ki Biz onların günlerini tek tek sayıyoruz.

85 O Gün (gelince), O rahmet kaynağının huzurunda, sorumluluk bilinciyle kuşanmış olanları ağır konuklar olarak toplayacağız. 86 Fakat günaha gömülüp gitmiş olanları bir sürü gibi cehenneme doğru süreceğiz.[7] 87 (İşte O Gün) O Rahmet kaynağıyla yaptığı (iman) sözleşmesine sadık kalanlar dışında, hiç kimse şefaate nail olamayacaktır.[8]

88 Bir de çıkıp "O rahmet kaynağı kendisine bir oğul edindi" dediler: 89 doğrusu siz öyle dehşet verici bir iddiada bulundunuz ki; 90 bundan dolayı neredeyse gökler paramparça olacak, yer yarılacak ve dağlar toz duman olacaktı!

91 O rahmet kaynağına bir oğul isnat etmek ha!.. 92 İyi ama, O rahmet kaynağının bir oğul edinmesi olacak şey değil ki! 93 Hem göklerde ve yerde olan herkes, O rahmet kaynağının huzuruna sadece ve sadece bir kul olarak çıkacaklardır. 94 Doğrusu O, onların tümünü derin bir bilgiyle kuşatmış ve tek tek saymıştır: 95 sonunda onların her biri Kıyamet Günü O'nun huzuruna tek başına çıkacaktır.

---

1 Servete emanet değil mutlak mülkiyet olarak bakan sorumsuz akıldan söz ediliyor.

2 *Nemuddu*'nun türetildiği *emedde* fiili genellikle olumsuz şeyler için kullanılırken, aynı fiilin mücerret formu *medde* daha çok olumlu şeyler için kullanılır (Krş. 52, 22; *İtkân* II, 308)

3 Bu sûrenin 77. âyetinden yola çıkarak. "Her şeyin mirasının Allah'a kalması", insanın fani Allah'ın baki olduğu gerçeğine bir göndermedir.

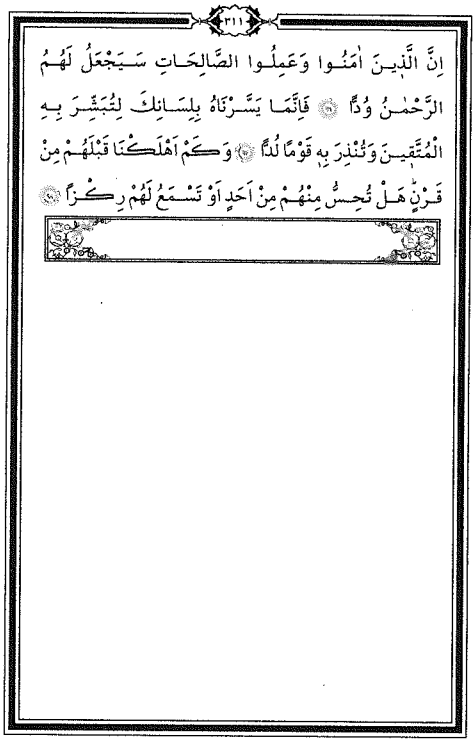
4 Tüm aşırı yüceltmelerin ve ilâhlaştırma teşebbüslerinin temelinde yatan zaafın harika bir ifadesi. Yüce olanı yüceltme teşebbüsü bir sütredir. Bu sütre birtakım zaafları saklar. Mesela: Gerçekte yüceltirmiş gibi yapanın, kendisini özne yücelttiğini de nesne olarak gördüğünü; aslında onu değil kendini yüceltme arzusu taşıdığını; zaten yüce olanın sırtından nüfuz ve statü kazanmak istediğini...

5 Buradaki *didden*'in ne manaya geldiği tartışılmıştır (Bkz: Taberî). Bizce bu kelime akla gelen ilk anlamı olan "zıddına, tersine, aksine" şeklinde anlaşılmalıdır. "Neyin zıddına?" sorusunun cevabı, bir önceki 81. âyettedir: "statü ve nüfuz beklentilerinin aksine zillet ve utanç delili olacaklar". İşte bu gerekçeyle "zillet ve utanç delili" yananlamını parantez içine alma gereği duymadık (Krş: Râzî).

6 İnsanın iradeyle sınanmasına bir atıf olan bu âyet, 14:22 ışığında anlaşılmalıdır.

7 *Vird*'in sürünün suya götürülmesiyle ilgili manası için bkz: 11:98. Zımnen: Kalabalıkların peşine takıldıkları, özgün bir kişilik edinemedikleri, özne değil nesne oldukları için, âhirette de kendilerine bir tutam otun peşine takılan sürü muamelesi yapılacaktır.

8 İman Allah'la sözleşmedir ve kişinin imanı ve ameli onun şefaatçisidir.

96 İMANDA sebat eden, o imanla uyumlu bir hayat yaşayan kimseler var ya: O sonsuz rahmet kaynağı onlar için tarifsiz bir sevgi var edecek.[1] **97** İşte sadece bu yüzden Biz onu senin (konuştuğun) dil aracılığıyla kolaylaştırdık ki, sorumluluk bilinci taşıyan kimseleri onunla müjdeleyip sorumsuzca savrulanları da uyarasın diye. **98** Zira Biz onlardan önce nice nesilleri helâk etmişizdir: sen onlardan herhangi birinin varlığını hissediyor, ya da onların adından bir tek çıtırtı olsun duyabiliyor musun?[2]

---

1 *Vedûd* olandan yansıyan, ilâhi yardıma mazhar, Allah'ın ödülüne layık, bir bakıma "mukaddes" bir sevgi. Ücret istemeyen Peygamber'in *meveddet* istemesinin gerekçesi de budur (42:23). Vahiy dinin illeti ve sebebi olan sevgiyi *hubb*, sonuç ve meyvesi olan sevgiyi *vudd* ile ifade eder. Yine *hubb* da *vudd* da *ca'lî* fiille geldikleri zaman (burada geldiği gibi), Allah'tan o sevginin alınabilmesi sebepler âlemine bağlı ve hak edilmeden verilmeyen bir sevgi olduğu anlaşılır. İster *ca'l* ister *halk* fiiliyle Allah'a nisbet edilsin, her iki durumda da *hubb* Allah'ın fiilinin bir tecellisi olarak muhatabın vasfına ve eylemine, *vudd* ise Vedûd olanın zatî tecellisi olarak muhatabın cevherine tecelli eder. Bu açıdan bu ikincisi "müebbed muhabbeti" ifade eder. Buradaki sevgi iman ve sâlih amelin meyvesi olan sevgidir. Ebu Müslim bu âyeti "Allah onlar için cennette sevdikleri (şeyleri) var edecek" şeklinde anlar (Nkl: Râzî). Bu yorumda üstadın mensup olduğu meşrebin belirgin bir rolü vardır. Zira kendi isimlendirmesiyle "Tevhid ve Adâlet" ehli, hasımlarının isimlendirmesiyle Mutezile, Allah kul arasındaki ilişkiyi "sevgiyle" izah etmeye pek sıcak yaklaşmamıştır. Oysa ki Allah kul ilişkisinin ekseni "meveddet ve muhabbettir". Alah'ı bilmenin, tanımanın ve dahi anlamanın yolu, O'nu O'na layık bir sevgiyle sevmekten geçer. Nasıl ki düşünce mantık vasıtasıyla yol alırsa, duygu da sevgi vasıtasıyla yol alır.

2 Zımnen: Allah'tan kopan her uygarlık, kendi yok oluş fermanını imzalar.

20. TÂHÂ SÛRESİ

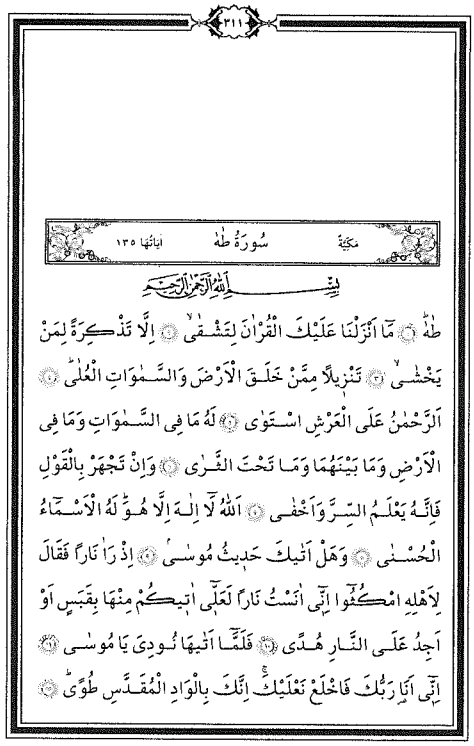
Sûre adını birinci âyetinden alır. "Ey insan!" anlamına gelen Tâhâ (ilgili nota bkz.), bazı müfessirlere göre bir çok sûrenin girişinde gelen mukatta'at harflerinden biridir.

Sûre Mekkîdir. İbn İshak ve Dârakutnî gibi ilk kaynaklar Hz. Ömer'in imanına bu sûrenin vesile olduğunda hemfikirdir. Bu olayı esas aldığımızda, sûrenin iniş zamanı peygamberliğin 6. yılına tekabül etmektedir. Sûre Meryem-Şu'arâ' veya Meryem-Vâkı'a arasına yerleştirilir. Meryem 96 ile bu sûrenin 39. âyeti arasındaki bağ dikkat çekicidir. Bu, sûrenin zamanıyla ilgili dış bağlamdan bir delil. Bir başka delil de sûrede ele alınan Musa kıssasıdır. Bu kıssanın anlatıldığı sûreler içinde Hz. Musa'nın hayatında yaşadığı süreçlerin tümünü anlatan tek sûre budur. (Diğerleri, A'râf, Şu'arâ', Kasas, Yûnus, Mü'min, Nâzi'ât)

Konusu, idbar ve ikbal zamanlarıyla Hz. Musa ve İsrâiloğullarının serüvenidir. Maksadı tarihte yaşanmış örnekler üzerinden ilk muhataplarına ders vermektir. Hz. Musa'nın risaletle görevlendirilmesi, o ana kadar Allah'ın lutfuna mazhar olması, kucağında yetiştirildiği Mısır sarayına en sonunda peygamber olarak gönderilmesi ve Firavunu davet etmesi ayrıntılı olarak anlatılır. Sûrede "inkarda direnme" şeklinde özetleyebileceğimiz Firavun ve kavminin tavrıyla, "İmandan sonra sapma" şeklinde özetleyeceğimiz İsrâiloğullarının Yahudileşme süreci birlikte ele alınmıştır.

Müteakip âyetler, bu iki boyutlu anlatımın amacına uygun olarak hem ilk muhatabı olan müşriklere, hem de mü'minlere hitap eder. Müşriklere "Firavunlaşmayın", mü'minlere "Yahudileşmeyin" uyarısında bulunur (99-112). Aslında bu pasajlar arasında yer verilen Âdem-Şeytan kıssası da (115-127), önceki örnekleri açıklayıcı mahiyettedir. Yani insan teki ya da toplulukları Allah'ın çağrısına uymazlarsa sonuçta şeytan kendilerini yoldan çıkaracaktır. Ne var ki bu bazen sapıklıkta direnme biçiminde, bazen de haktan sonra sapıklığa yönelme biçiminde gerçekleşecektir. Şeytan'ın Âdem'i yoldan çıkarışı, "atalar dinini" savunan Firavun'a ve firavunvari her düşünceye reddir. Çünkü Âdem-Şeytan kıssasının hedefi, ataları hakikatin referansı olarak alan düşünceye "atalar da yanılır" itirazını yöneltmektir.

Sûre, yaratılış amacına uygun bir hayatı inşa etmekle görevlendirilen insana, vahyin "ilahi bir inşa projesi" olduğunu hatırlatır. Bunun için de, birbirinin mukabili olan zikr (hatırlama) ve nisyan (unutma) kavramlarını sık kullanır (Bkz: 3, 14, 34, 42, 44, 52, 88, 99, 113, 115, 124, 115, 124).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 EY İNSAN![1] 2 Biz bu ilâhi hitabı sana zorluk çekip mutsuz olasın[2] diye indirmedik; 3 yalnızca Allah'ın sevgisini yitirmekten korkan kimselere bir uyarı olsun için (indirdik):[3] 4 yeri ve yüce gökleri yaratan Zat tarafından indirilmedir bu! 5 O rahmet kaynağı ki, mutlak hükümranlık makamına sadece O kurulmuştur.[4] 6 Göklerde, yerde, bu ikisi arasında ve toprağın bağrında[5] ne varsa O'na aittir.

7 Düşünceni[6] ister yüksek sesle dile getir (ister getirme); unutma ki O, gizli (düşünceleri) bildiği gibi, ondan daha gizli (duyguları) da bilir.[7] 8 Allah... O kendisinden başka ilâh bulunmayandır; en güzel nitelikler, tüm mükemmellikler O'na mahsustur.[8]

9 Musa'nın yaşadıklarından haberin var mı?[9]

10 Hani o ateş türü cazip bir şey[10] görmüştü de, ailesine hemen "Durun, bekleyin!" demişti; "Benim gözüme ateş türü bir şey ilişti; belki size ondan bir tutam kor getiririm veya onun etrafında bir yol gösterici bulurum".

11 Fakat ateşe yaklaşınca ona (gaipten) "Ey Musa!" diye seslenildi;[11] 12 "Benim, Ben! Senin Rabbin! Şimdi ayakkabılarını çıkar![12] Çünkü sen iki kez mübarek kılınmış vadidesin![13]—>

---

1 *Tâhâ*, başta İbn Abbas olmak üzere Mücahid, İkrime, Said b. Cübeyr, Dahhak, Katade ve Hasan Basrî gibi ilk otoriteler tarafından "Ey insan!" anlamında alınmıştır. Kelimenin Nebatça ya da Süryanice'de bu anlama geldiği aynı isimler tarafından vurgulanmıştır. Bu görüşe katılan Taberî, *tâhâ*'nın *'Akk* lügatinde bu "ey insan" mânasında kullanıldığını söyler. Başta Ferrâ olmak üzere, Kûfe dil okulu da bu görüştedir. Bazı müfessirler *tâ-hâ*'nın mukatta'at harflerinden olduğu görüşündedir. Basra dil okulu ve onun ünlü ismi Ebu Ubeyde, ısrarla bu görüşü savunur. Fakat Taberî, eski Arap şiirinden verdiği örneklerle karşıt görüşleri çürütür. Hiç kuşkusuz buradaki "ey insan" hitabı ilk muhatabın şahsında vahye muhatap olan her insanadır.

2 *Teşkâ*, "saadetin zıddı" anlamındadır (Râğıb). Yalınkat bir "meşakkat" değil, "mutluluğu azaltan" ya da "yok eden" vurgusu taşır. Zımnen: Ey İnsan, Biz Kur'an'ı senin mutluluğun için indirdik!

3 *Haşyet* için bkz: 2:74 not 7 10:62, not 2. Allah'tan korkmak, korku terbiyesine sahip olmaktır. Korkuya tutsak olmamanın en iyi yolu budur. İnsanın korkusunu sadece Allah istismar etmez. Bir önceki âyette bahsedilen mutluluğa ulaşmanın bedeli işte bu *haşyet*'tir.

4 *'Arş*, "otorite ve hükümranlıktan" kinayedir.

Kur'an'da geçtiği yedi yerde de âlemlerin yaratılışıyla ilgili bağlamda kullanılır (Bkz: *İtkân* II-I, 145).

5 İlk anlamı "nemli toprak" olan *serâ*'nın bağrında sakladığı canlı dünyayı çağrıştıran vurgusu, çeviriye "bağrında" karşılığıyla yansımıştır.

6 *Kavl* bu bağlamda "düşünce" vurgusu taşır (Krş: 18:39).

7 *Sırr*, insanın "bilip de gizledikleri" olduğuna göre, "daha gizli-saklı" anlamına gelen *ahfâ*, *sırr*'dan daha derinlerde olmalıdır. Âyetin girişiyle birlikte ele aldığımızda birinci tür gizleri dile getirilmesi kolay olan düşünceye, ikincisini dile getirilmesi çok daha zor olan duyguya hasretmek yanlış olmayacaktır. Zımnen: Allah seni senden iyi bilir ve bu yüzden seni kendi şerrinden de korur.

8 *el-Esmau'l-Husnâ* kullanıldığı dört yerde de tahsis *lâm*'ı ile gelir. Bu mükemmelliğin Allah'a mahsus olduğunu ifade eder (Diğerleri için bkz: 17:110; 7:180 ve 59:24). Terkipteki *esmâ*'nın tekili olan *ism*, vesm (işaret) ve *sumuv* (yücelik) köküne nisbet edilir. Birincisi ilâhi esmanın teşbîhi boyutuna, ikincisi tenzîhi boyutuna delalet eder. "Yüceltme" mânasındaki *sumuv*, aslında soyutlamayı da ifade eder. Zira soyutlama, şeyleri idrak düzeyine yüceltmedir. Elbet bu içkin varlıklar için geçerlidir. Ama Allah gibi sonsuz ve mutlak varlık hakkında konuşmanın önündeki en büyük engel dildir. Dilin katı mekaniği, Mutlak Varlık hakkında konuşmayı sınırlar. Bunu aşmanın tek yolu vardır: mecaza başvurmak. İşte *vesm* kökü burada devreye girer ve Allah'ın esmasının O'nun niteliklerine ancak mecazen delalet edebilecekleri-ne işaret eder.

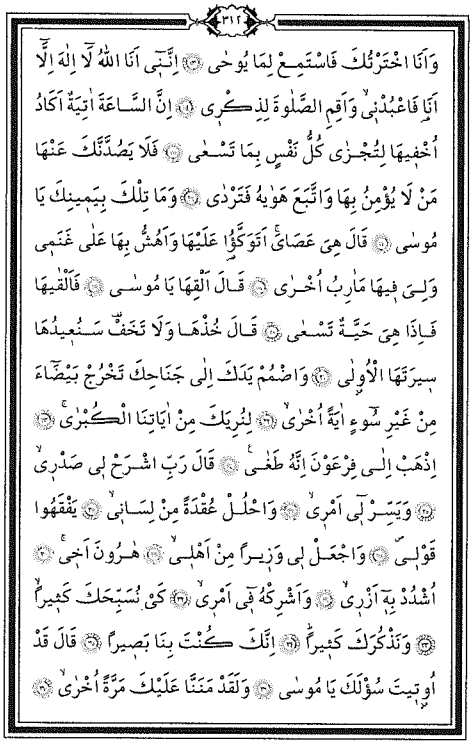
9 Necm ve A'la'daki atıfları saymazsak, İsrâiloğullarının Mısır'dan çıkış öncesi ve sonrasını birlikte ele alan tek sûre budur.

10 Belirsizlik çeviriye "tür" olarak yansımıştır (Bkz: *İtkân* II, 291). "Cazip" karşılığı, *ânestu*'nun *nazartu* ve *raeytu*'den farklı olarak ünsiyet kurulan, yakmasından korkulmayan "ışık türü" bir ateş olmasındandır.

11 "Gaipten" açıklaması *nûdiye* fiilinin meçhul yapısına dayanır. Meçhul fiil kullanımı, muhatabın dikkatini failden çok fiilin kendisine çevirmeyi amaçlar.

12 Yani: "Yalınayak başı kabak" mazmununun ifade ettiği bir iddiasızlık içinde gel!

13 Veya *tuven*'i vadinin ismi sayarak: "Mukaddes Tuva Vadisindesin". "İki kez"in mânası, hem Hz. İbrahim hem Hz. Musa aynı bölgede vahiy aldığı için.

وَاَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى ۞ اِنَّنِيْٓ اَنَا اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ
اَنَا فَاعْبُدْنِيْ ۙ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِيْ ۞ اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ
اُخْفِيْهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى ۞ فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا
مَنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ فَتَرْدٰى ۞ وَمَا تِلْكَ بِيَمِيْنِكَ يٰمُوْسٰى
۞ قَالَ هِيَ عَصَايَ ۚ اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمِيْ
وَلِيَ فِيْهَا مَاٰرِبُ اُخْرٰى ۞ قَالَ اَلْقِهَا يٰمُوْسٰى ۞ فَاَلْقٰىهَا
فَاِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى ۞ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ ۖ سَنُعِيْدُهَا
سِيْرَتَهَا الْاُوْلٰى ۞ وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ
مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ اٰيَةً اُخْرٰى ۞ لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيٰتِنَا الْكُبْرَى ۞
اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ۞ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِيْ صَدْرِيْ
۞ وَيَسِّرْ لِيْٓ اَمْرِيْ ۞ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِيْ ۞ يَفْقَهُوْا
قَوْلِيْ ۞ وَاجْعَلْ لِّيْ وَزِيْرًا مِّنْ اَهْلِيْ ۞ هٰرُوْنَ اَخِي ۞
اشْدُدْ بِهٖٓ اَزْرِيْ ۞ وَاَشْرِكْهُ فِيْٓ اَمْرِيْ ۞ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيْرًا
۞ وَّنَذْكُرَكَ كَثِيْرًا ۞ اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيْرًا ۞ قَالَ قَدْ
اُوْتِيْتَ سُؤْلَكَ يٰمُوْسٰى ۞ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰى ۞

<—13 Ve Ben seni (elçi) olarak seçtim; bundan böyle artık sana vahyedileni dinle![1]

14 "Gerçek şu ki Ben, evet Ben Allah'ım! Benden başka ilâh yoktur: artık sadece Bana kulluk et ve adımın anılıp şanımın yücelmesi[2] için tüm destek ve çabanı seferber et.[3] 15 Çünkü, her ne kadar zamanını (herkesten) gizli tutmuşsam da,[4] herkese çabasının karşılığı verilsin diye Son Saat kesinlikle gelecektir."

16 BU hakikate inanmayıp da bencilce arzularının tutsağı olan kimse seni yolundan alıkoymasın; aksi halde kendi değerini düşürmüş olursun.[5]

17 VE (o ses devam etti): "Nedir o sağ elindeki ey Musa?"

18 (Musa) "Bu? Benim değneğim!" dedi, "Ona yaslanırım, onunla davarlarıma yaprak silkelerim; tabi ki benim için işe yaradığı başka yerler de var!

19 (O ses) "Onu yere bırak ey Musa!" dedi.

20 Bunun üzerine (Musa) onu yere bıraktı. Bir de ne görsün: o değnek bir yılan türü...[6] hızla akıyor...

21 (O ses) "Onu al ve sakın korkma!" dedi, "Biz onu ilk haline geri döndüreceğiz."[7]

22 "Şimdi de elini koynuna sok! Herhangi bir hastalık sonucu değil,[8] bir başka mucize olarak bembeyaz çıkacaktır; 23 ki bu sayede, sana en büyük mucizelerimizden birini gösterebilelim...[9]

24 "(Artık) Firavun'a git, çünkü o iyice azgınlaştı!"[10]

25 (Musa) şöyle dua etti: "Rabbim! Göğsüme genişlik ver 26 kolaylaştır işimi; 27 düğümü çöz dilimden; 28 ki anlasınlar beni![11]

29 "Bana yakınlarımdan yükümü paylaşacak birini görevlendir; 30 (Mesela) Kardeşim Harun'u![12] 31 Onun sayesinde gücüme güç kat! 32 Görevimden bir pay da ona ver 33 ki, zaten yüce olan adını çok daha yüceltelim; 34 ve Seni sürekli analım: 35 Kuşku yok ki Sen, bizi daima görüp duruyorsun!"

36 (Rab) dedi ki: "Doğrusu Ey Musa, işte istediklerin sana verilmiştir; 37 ve zaten geçmişte bir kez daha sana ikramda bulunmuştuk.[13]—>

---

1 Yani: Vahyin amacını anla!

2 *Zikr*, hem "anmak" hem de "şanını yüceltmek, namını yürütmek" mânasına gelir (Bkz: 21:10, not).

3 *Salat*'ın türetildiği kök anlam olan *es-salâ*, insanın baş kökünden kuyruk sokumuna kadar dik durmasını ve oturmasını sağlayan omurgasına veya oyluklarına verilen isimdir (*Lisân* ve *Tâc*). Kur'an'da *salât* çokanlamlı bir kelimedir

(Msl: 5:12,58,106; 11:87; 19:59 vd.) Salât, hem derinlik açısından oldukça zengin bir çağrışıma ("destek, yardım, yardım çağrısı, davet" gibi), hem de biri diğerinin içerisinde yer alan anlam katmanlarına ("dua, namaz, ibadet, dindarlık" gibi) sahiptir. *Ekım* emri "kalktı" anlamına gelen *kâme* kökünden türetilmiş geçişli bir fiildir ve "kaldır, istikamet ver, yükselt" lafzi anlamlarının yanında "dirilt, gücünü seferber et" gibi mecazi anlamlara da gelir. Adının yüceltilmesi için kulun desteğini seferber etmesi emri, Muhammed sûresinin 7. ve Âl-i İmran sûresinin 52. âyetleri çerçevesinde anlaşılmalıdır. Zaten *salât*'ın sık kullanıldığı anlamlardan biri olan "namaz" da, Allah'ın adını yüceltmek için desteğini seferber edecek olan mü'minin inanç sisteminin omurgasıdır ve mü'min Allah karşısındaki has ve esas duruşunu bu 'omurga' sayesinde gerçekleştirebilir. Sözün özü namaz: İnsanın Allah karşısındaki esas duruşudur. Tercih ettiğimiz anlamı, bir sonraki âyet doğrudan destekler.

4 Veya, *kâde*'ye tam fiil (Krş: 12:76) anlamı vererek: "Son Saat kesinlikle gelecektir; herkese çabasının karşılığı verilsin diye onun zamanını gizli tutmak istiyorum" (Ebu Müslim'den Râzî). Alternatif bir anlam olarak, İbn Mes'ud bu ibâreyi, "Zamanını neredeyse (kendimden) dahi gizleyecektim" şeklinde yorumlamıştır. Bu âyetin nasıl anlaşılması gerektiği etrafındaki görüş ayrılıklarının ilk nesle kadar uzandığını ifade eden Taberî, İbn Abbas'ın tercihini öncelikli olarak verir. Biz de onu tercih ettik. Tercihimiz *uhfîhâ* şeklindeki okumaya dayanmaktadır. Eğer *ehfiyehâ* kıraatı tercih edilirse, *ihfâ* kökünün hem "gizledi" hem de "açığa çıkardı" şeklindeki zıt anlamlı yapısı ortaya çıkar (Ferrâ).

5 Bu âyet, kıssa içerisine yerleştirilmiş bir uyarı levhası gibi doğrudan muhataba hitab etmektedir (Krş: Mukatil) *Terdâ*, "değeri düşük olmak, değersiz olmak" anlamındaki *redaet*'ten türetilmiş bir kelime.

6 Belirsiz form *nev'* vurgusuyla yansımıştır. Burada *hayye* olarak cins ismiyle anılan yılan A'raf 107 ve Şu'ara 32'de "iri ve büyük" (*su'bân*), Neml 10 ve Kasas 31'de "küçük ve çevik" (*cânn*) nitelenmiştir (Açıklama için bkz: 27:10).

7 *Sîratehe'l-ûlâ*: "İlk haline"... Bu istisnai terkip, eşyanın halleri yasasına delalet eder. Aynı zamanda mucizelerin esrarlı tabiatına dair ipucu verir. Bu durumda eşya, ilâhi müdahale sonucu bir halden diğer hale geçmiş olur. Kendi koyduğu yasaların mahkûmu değil hakimi olan Allah, bir alt yasasını bir üst yasasıyla aşar. Ve insanı aciz bırakan olağanüstülük, bazen görende gerçekleşir bazen görülende. Âsâ-yı Mûsâ mucizesinin görülende gerçekleşmesine Neml 10'daki *su'bân*, görende gerçekleşmesine *ke-ennehâ* cânnun (o sanki küçük ve çevik bir yılan gibiydi) ibâresi delalet eder. Allahu a'lem.

8 Eski Ahid'dekine benzer "sedef hastalığı" türü iddiaları red için.

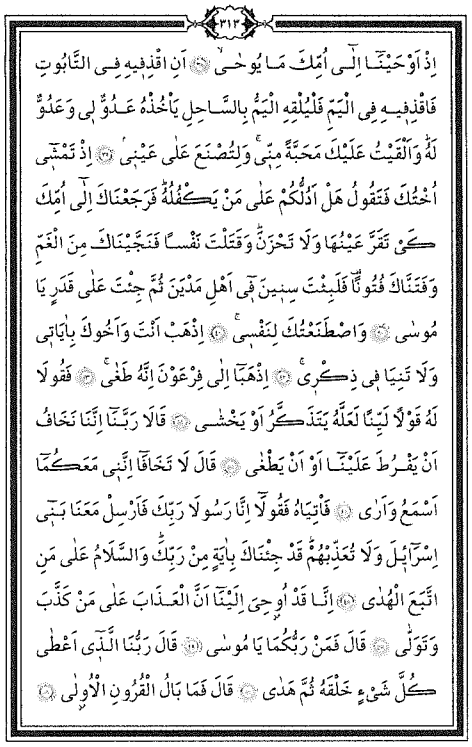
9 Benzer bir biçimde Hz. Peygamber'e gösterildiği ifade edilen mucizeler için bkz: 17:1 ve 53:18.

10 Firavun'un azgınlığı için bkz: 28:38 ve 79:24.

11 Bu dört âyetin Allah Rasulü'nün hayatındaki karşılığı 94. Şerh sûresidir. Bu âyetler, söz ile öz arasındaki doğrusal bağlantıya delalet eder. Zımnen: Öz genişlemeyince sözün düğümü çözülmez; düğümü çözülmemiş söz başkalarının düğümünü çözemez.

12 Bu talebin iletişim kurmakla ilgili daha somut bir gerekçesi için 28:34'e bakınız.

13 Gecmişteki ikram, Hz. Musa'nın Firavun'un soykırımından kurtarılması olsa gerektir (28:7-13).

إِذْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰٓ ﴿٣٨﴾ أَنِ ٱقْذِفِيهِ فِى ٱلتَّابُوتِ
فَٱقْذِفِيهِ فِى ٱلْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ ٱلْيَمُّ بِٱلسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّى وَعَدُوٌّ
لَّهُۥ ۚ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّى ۚ وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِىٓ ﴿٣٩﴾ إِذْ تَمْشِىٓ
أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُۥ ۖ فَرَجَعْنَٰكَ إِلَىٰٓ أُمِّكَ
كَىْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَٰكَ مِنَ ٱلْغَمِّ
وَفَتَنَّٰكَ فُتُونًا ۚ فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِىٓ أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَٰمُوسَىٰ ﴿٤٠﴾ وَٱصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِى ﴿٤١﴾ ٱذْهَبْ أَنتَ وَأَخُوكَ بِـَٔايَٰتِى
وَلَا تَنِيَا فِى ذِكْرِى ﴿٤٢﴾ ٱذْهَبَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا
لَهُۥ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُۥ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَآ إِنَّنَا نَخَافُ
أَن يَفْرُطَ عَلَيْنَآ أَوْ أَن يَطْغَىٰ ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَآ ۖ إِنَّنِى مَعَكُمَآ
أَسْمَعُ وَأَرَىٰ ﴿٤٦﴾ فَأْتِيَاهُ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِىٓ
إِسْرَٰٓءِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ۖ قَدْ جِئْنَٰكَ بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكَ ۖ وَٱلسَّلَٰمُ عَلَىٰ مَنِ
ٱتَّبَعَ ٱلْهُدَىٰٓ ﴿٤٧﴾ إِنَّا قَدْ أُوحِىَ إِلَيْنَآ أَنَّ ٱلْعَذَابَ عَلَىٰ مَن كَذَّبَ
وَتَوَلَّىٰ ﴿٤٨﴾ قَالَ فَمَن رَّبُّكُمَا يَٰمُوسَىٰ ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا ٱلَّذِىٓ أَعْطَىٰ
كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ ٱلْقُرُونِ ٱلْأُولَىٰ ﴿٥١﴾

<—38 Hani ilâhi mesajı annene şöyle iletmiştik: **39** "Onu sandığa koy, ardından da o sandığı suyun akıntısına bırak; akıntı onu kıyıya ulaştıracaktır; Bana düşman olan ve ona da düşman olacak olan biri ona sahip çıkacaktır."[1]

İşte Ben, seni daha (o zamandan) katımdan bir muhabbetle kuşatmıştım ki,[2] gözlemimiz altında yetiştirilesin diye.[3]

40 O zaman kız kardeşin de takip etmiş ve onlara "Size, ona bakabilecek birini göstermemi ister misiniz?" demişti. En sonunda seni annene geri kavuşturduk ki, onun da gözü aydın olsun ve üzülmesin...

Derken (erişkin biri olunca) tuttun bir cana kıydın;[4] fakat Biz seni bu tasadan da kurtarmıştık; yani[5] seni bir sınavdan diğerine deneyip durmuştuk.

Daha sonra yıllarca Medyenliler arasında yaşadın;[6] en sonunda takdirimiz gereği (bu noktaya) geldin ey Musa! **41** Zira seni kendim için seçip yetiştirmiştim: **42** (İmdi) sen ve kardeşin verdiğim mucizevi belgelerle yola çıkın; sakın ola adımı (yüceltme) konusunda[7] ihmalkar davranmayın! **43** Siz ikiniz doğruca Firavun'a gidin, çünkü o pek azdı! **44** Fakat ona konuşurken yumuşak bir üslûp kullanın! (O zaman) belki söz dinler, ya da en azından (daha ileri gitmekten) çekinir.

45 O ikisi "Rabbimiz!" dediler, "doğrusu biz, bize aşırı şiddet uygulamasından veya daha da azgınlaşmasından korkarız."

46 (Allah) "Korkmayınız!" dedi, "Şu kesin ki Ben sizinle birlikteyim; her şeyi duyuyor ve görüyorum. **47** Haydi, artık ona gidiniz ve deyiniz ki: "Biz ikimiz Rabbinin elçileriyiz; artık İsrâiloğullarının bizimle birlikte çıkıp gitmesine izin ver; onlara yaptığın işkenceye de derhal bir son ver![8] Doğrusu biz sana Rabbinden bir belgeyle gelmişiz; sonuçta gerçek kurtuluş, O'nun yolunu izleyenlerin olacaktır. **48** Bir de unutmayın ki, (büyük) azabın hakikati yalanlayan ve ondan yüz çevirenlerin üzerine olacağı bize vahyolunmuştur."

49 (Firavun): "Kim sizin Rabbiniz ey Musa?" dedi.

50 (Musa): "Bizim Rabbimiz her şeyin yaratılışını takdir edip, sonra da onu yaratılış amacına yöneltendir."[9]

51 (Firavun): "İyi ama" dedi, "ya önceki kuşakların durumu ne olacak?"

---

1 Bu âyetlerde özet geçilen Hz. Musa'nın hayatına dair çizgiler 28:3-22'de ayrıntılı olarak anlatılır. İlk muhataplara bu kıssa üzerinden verilen mesaj açıktır: Allah vardır, imkansız diye bir şey yoktur. Her Firavun'un bir Musa'sı vardır. Bir toplum Musa'yı hak etmişse, Allah onu Firavun'un sarayında da olsa yetiştirir. Bu hakikat Hz. Peygamber'in dilinde şöyle ifadesini bu-

lacaktır: "Allah dinine, bir fâsık eliyle dahi yardım eder".

2 Bir önceki sûrenin 96. âyetiyle bu âyet arasında belirgin bir bağlantı vardır.

3 *Enbete* yerine *suni'a* kullanılması, Musa ile Meryem arasındaki yetişme farkına delalet eder, ama ne? Kullanılan kelimenin kip ve kök mânasının da yardımıyla biz bu farkı "bir usta gibi kendi kendini yetiştirmek" şeklinde anlayabiliriz.

4 Hz. Musa'nın nübüvvetle noktalanan sürecini başlatan ölümlü kaza için bkz: 28:15-21.

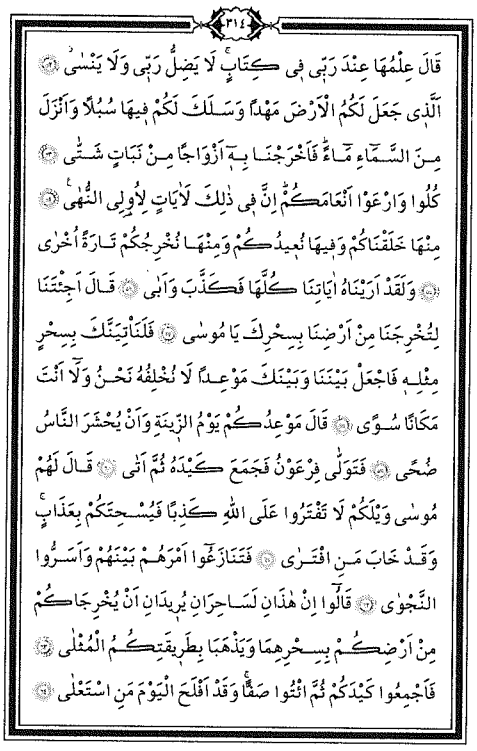
5 *Vav*'ın 'beyaniyye' vurgusuyla.

6 Saraydan sürüye, prenslikten çobanlığa geçerek, Hz. Şuayb'in hocalığında 10 yıllık özel eğitimin ibret verici kıssası için bkz: 28:22-28.

7 *Zikr* kavramının farklı bir edatla fakat aynı anlamdaki kullanımı ve bu şekildeki çevirimizin gerekçesi için bkz. 14. âyet.

8 Firavun'un soykırımı "zulmün en kötüsü" idi (Bkz: 2:49).

9 Allah şaheseri olan insanı yaratmakla kalmamış, yaratılış amacını da göstermiştir (18:37).

قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ ۖ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ﴿٥٢﴾
الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّىٰ ﴿٥٣﴾
كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَىٰ ﴿٥٤﴾
مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ
﴿٥٥﴾ وَلَقَدْ أَرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَىٰ ﴿٥٦﴾ قَالَ أَجِئْتَنَا
لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَىٰ ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ
مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ
مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ
ضُحًى ﴿٥٩﴾ فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَىٰ ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُمْ
مُوسَىٰ وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ ۖ
وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَىٰ ﴿٦١﴾ فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسَرُّوا
النَّجْوَىٰ ﴿٦٢﴾ قَالُوا إِنْ هَٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ
مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَىٰ ﴿٦٣﴾
فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا ۚ وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَىٰ ﴿٦٤﴾

52 (Musa): "Onların ne olacağının bilgisi Rabbim katında bir yasaya bağlı kılınmıştır:[1] benim Rabbim ne yanılır, ne de unutur."[2]

53 O, SİZİN için yeryüzünü bir beşik yaptı; ve orada sizin için yolları O açtı; yine gökten yağmuru O indirdi. İşte bu sayede onunla envai çeşit bitkilerden çift çift ürünler çıkarmışızdır;[3] 54 siz de beslenin, hayvanlarınızı da besleyin:[4] Şüphesiz bütün bunlarda, sahibini kötülükten koruyan bir akla sahip olanlar[5] için alınacak dersler vardır. 55 Biz sizi (topraktan) yarattık, yine ona döndüreceğiz; ve oradan bir kez daha çıkaracağız.[6]

56 DOĞRUSU Biz (Firavun'a) mucizevi belgelerimizin her türünü gösterdik; fakat o yalanladı ve küstahça yüz çevirdi.

57 (Firavun) dedi ki: "Sen, sihrinle bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin ey Musa?[7] 58 Fakat şunu da bil ki biz de sana, benzer bir sihirle karşılık vereceğiz. Haydi, şimdi bizimle senin aranda kamuya açık bir mekânda,[8] iki tarafın da cayamayacağı bir buluşma zamanı tayin et!"[9]

59 (Musa) dedi ki: "Buluşma zamanınız bayram günü; tam da halkın toplandığı kuşluk vakti olsun!"

60 Hemen ardından Firavun görüşmeyi sona erdirdi ve tüm numaralarını hazırladıktan sonra (buluşma zamanı) çıkageldi.[10]

61 Musa onlara "Size yazıklar olsun!" diye çıkıştı; "Allah'a karşı yalan uydurmayın; böyle yaparsanız, O size kökünüzü kurutacak bir ceza verir: zaten O'na iftira eden daha baştan kaybetmiştir.

62 Derken, (Firavun ve yandaşları) aralarında tartışarak planlarını yaptılar, fakat bunu gizlediler;[11] 63 diyorlardı ki: "Bu ikisi, sizi sihirleriyle yurdunuzdan sürüp çıkarmak ve sizin oluşturduğunuz ideal yaşam tarzınıza son vermek isteyen büyücülerden başkası değil![12] 64 İşte bu nedenle, tüm hile ve tuzaklarınızı bir araya getirerek tek saf halinde üzerlerine gidin; zira bugün galip gelen taraf,[13] kesin bir başarı kazanmış olacaktır.

---

1 Yargıç değil davetçi olduğunu aklından çıkarmayan Hz. Musa Firavun'un tuzağına düşmüyor. Allah'ı tanıyor, O'nun yanılmaz ve unutmaz oluşunun kendisine yettiğini söylüyor.

2 Bu diyalog vahiyle gücün karşılaşmasını temsil eder. Bu türden bir karşılaşma bu âyetlerin indiği zaman diliminde Fatıma bt. Hattab ve kocası Said b. Zeyd ile, gücü temsil eden Ömer b. Hattab arasında geçti. Birincilerin Musa rolü oynadığı bu karşılaşma, Ömer'in teslim oluşuy-

la sonuçlanmıştı. Bu sonuçta en büyük pay işte bu sûreydi.

3 Üçüncü tekil kipinden (o) aniden ikinci çoğul kipine (biz) geçen söylemdeki bu farklılaşma, bazı müfessirleri son cümlenin öznesinin de farklı olması gerektiği sonucuna götürmüştür. Bunlardan biri olan Râzî, bu cümleyi Hz. Musa'ya ait olarak yorumlamıştır.

4 Hayvanları beslemekle ilgili ahlâkî bir çağrışım için krş: 51:19, ilgili nota bakınız.

5 *Nûhâ*, Kur'an'da insanın akletme yeteneğiyle ilgili kullanılan kelimelerden biridir. Kelimenin kökeninin de gösterdiği gibi "iyiyi kötüden ayırdıktan sonra kötü olandan nehyeden akla" delalet eder (*Lisân ve Tâc*).

6 Bu âyette insanın yaratılışı bitkilere benzetiliyor. Bu benzetmenin daha açık yapıldığı bir âyet için bkz: 71:17. Bu pasajın özeti şudur: Allah her şeyi bir amaç için yaratsın da, en güzel kıvamda yarattığı insanı amaçsız mı bıraksın?

7 Hakikat ve adâlet çağrısını güvenliği tehdit olarak algılayarak gündem saptırmak. Zulmün iktidarını sallayan Hz. Musa'ya yönetimin "Vatan elden gidiyor!" taktiğini kullanması bunun göstergesi. Firavun bunu söylerken, geçmişte tek tanrı inancına sahip Ahneton'un hanedanlık tarihinde yaptığı tevhide dönüş hamlesini îmâ ediyor da olabilir (Bkz: 40:28, not 3).

8 Tüm çağrışımlarıyla "eşit, eşdeğer" anlamına gelen *suven*, söz konusu mekânın statüsünün her iki tarafa da avantaj sağlamayan niteliğine işaret etse gerektir (Krş: Taberî ve Râzî).

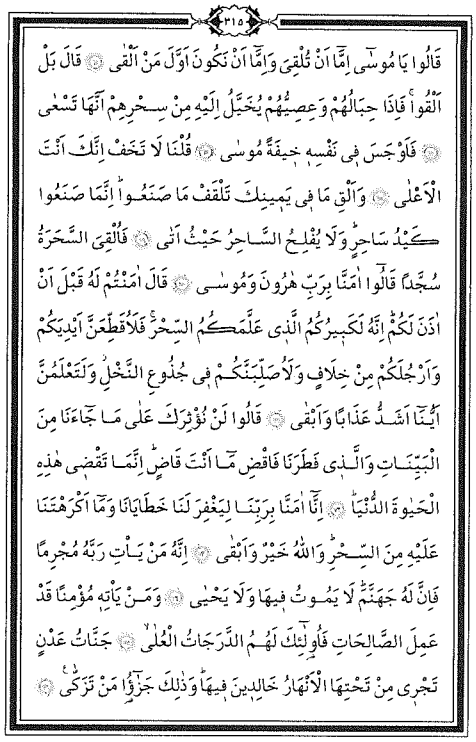
9 *Mev'id*, "buluşma yeri, zamanı, buluşma" anlamlarına gelebilir. Birincisi ayrıca yer aldığı için seçenek dışıdır. Bir sonraki âyetten "zaman" vurgusunun öncelendiği anlaşılmaktadır.

10 Bu sihirbazların dönemin en yetkin bilim adamları olduğu hatırlanmalı. Yönetim ulufeyle bilginler sınıfını zalim iktidarına payanda yapıyor.

11 İllüzyon için özel düzeneklere ve teknik sistemlere delalet eder.

12 Bu âyet Firavun ve yandaşlarının tüm derdinin sınıf tahakkümünü devam ettirmek olduğunu gösteriyor.

13 Lafzen: "kimse.."

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ ۝ قَالَ بَلْ
أَلْقُوا ۖ فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ
۝ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَىٰ ۝ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ
الْأَعْلَىٰ ۝ وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا ۖ إِنَّمَا صَنَعُوا
كَيْدُ سَاحِرٍ ۖ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ ۝ فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ
سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَىٰ ۝ قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ
آذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۖ فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ
وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ
أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَىٰ ۝ قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ
الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا ۖ فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ ۖ إِنَّمَا تَقْضِي هَٰذِهِ
الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۝ إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا
عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ ۗ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ۝ إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا
فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ۝ وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ
عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ ۝ جَنَّاتُ عَدْنٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّىٰ ۝

65 (Sihirbazlar): "Ey Musa!" dediler, "Sen mi atarsın, yoksa ilk atan biz mi olalım?"

66 (Musa): "Hayır!" dedi, "(Önce) siz atın."

Bunu yapar yapmaz, onların ipleri ve sopaları, yaptıkları sihirden dolayı ona akıyormuş gibi göründü;[1] **67** işte bu yüzden Musa, içinde bir ürperti hissetti.

68 Ona "Korkma!" dedik, "Şüphe yok ki sonunda üstün gelecek olan sen olacaksın, elbette sen! **69** Şimdi sağ elindeki (asa)yı at, onların yaptıklarını silip süpürecektir; çünkü onların yaptığı, sihirbazların gözbağcılığından başka bir şey değil. Kaldı ki, bir sihirbaz ne amaç[2] güderse gütsün, asla kalıcı bir başarı elde edemez.[3]

70 Nihayet sihirbazlar secdeye kapanarak dediler ki: "Biz Harun ve Musa'nın Rabbine iman ettik!"[4]

71 (Firavun) "Demek siz, benden izin almadan ona inandınız ha?" dedi; "Öyle anlaşılıyor ki size sihri öğreten baş ustanız bu olmalı. Fakat dönekliğinizden dolayı[5] kesinlikle ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim; ve topunuzu götürüp hurma kütüklerine asacağım: böylece hangimizin cezasının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu iyice anlamış olacaksınız!"[6]

72 Onlar şöyle cevap verdiler: "Senin tehditlerine kapılıp da asla bize gelen hakikatin apaçık delillerine ve bizi yaratana sırt dönmeyeceğiz; ne karar verirsen ver, umurumuzda değil;[7] nasıl olsa senin kararın sadece bu (fani) dünya hayatında geçerlidir! **73** Şu kesin ki biz, hatalarımızı ve senin bizi icra etmeye zorladığın sihir türü şeyleri bağışlaması için gönülden inanıp güvenmişiz: Zira Allah (güven duyulanların) en hayırlısı ve en kalıcısıdır.[8]

74 ŞÜPHE yok ki, kim Rabbine günaha batmış bir halde kavuşursa kendisini cehennemin beklediğini unutmasın! Orada ne tam ölebilir, ne de tam yaşayabilir.[9] **75** Ama kim de (sahibine) erdemli işler yaptıran bir iman ile kavuşursa, işte en yüce makamlar onların olacaktır: **76** mutluluğun üretildiği,[10] içerisinden ırmakların çağladığı, girenin bir daha çıkmadığı cennetler... İşte bu da, arınan kimselerin ödülüdür.

---

1 *Yuhayyelu ileyhi min sihrihim* cümleciği, hem sihrin aldatıcı tabiatına hem de bunun bir gözbağcılık, yani illüzyon olduğuna delalet eder. A'râf 116, "insanların gözlerini bağladılar" der. Güce tapınmaya dayalı zalim iktidarın imaja dayandığına işaret eder.

2 Bu mânayı Râzî'ye borçluyum.

3 Zımnen: İmaja ve güç gösterisine dayalı yalanın hakikat karşısında bir sopalık canı var. Gü-

neş karanlığa ne yaparsa, hak da batıla onu yapar.

4 Pazarlıksız imanın tarihi örneklerinden biri. Bu imanın farkı bilgiye dayalı olması. Onlar büyüyü mucizeden, yalanı gerçekten, imajı hakikatten ayırabilecek bir bilgiye sahip oldukları için gerçeğe tereddütsüz teslim oldular.

5 Ya da: "çaprazlama olarak". Tercihimiz için bkz: 7:124, not.

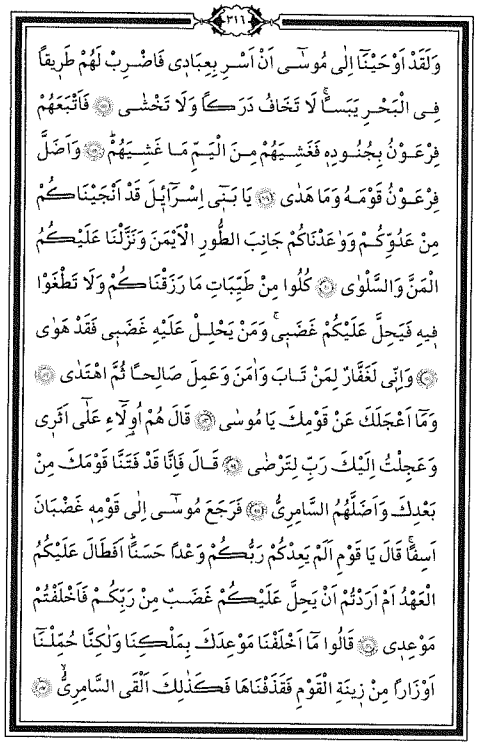
6 Kendisi gibi düşünüp inanmayana hayat hakkı tanımama tavrının Firavun'ca versiyonu.

7 Lafzen: "Karar makamında bulunduğuna göre, istediğin kararı verebilirsin!" Firavun'un bu dünyada geçerli olan kararının son ve nihai karar olamayacağını, dolayısıyla da ciddiye alınmayacağını içeren bir îmâ taşır.

8 İmanın ahlâkî tarifi güvendir: Kendinden ve inandığı değerlerden emin olma hali. Bu pasaj, kontrolsüz gücün büyüsünün nasıl bozulacağını ve iktidarını bu büyüye borçlu olanların büyü bozulunca nasıl açığa düşeceklerini gösterir.

9 Veya serbest bir çeviriyle: "orada ölemez ki dirilsin". Tercihimizin açılımı şudur: Cehennemde ölmek isteyecek fakat ölemeyecek (25:14). Yaşamak isteyecek, fakat cehennemde yaşamak ölmekten bin beter olduğu için yaşayamayacak.

10 Gerekçesi için bkz: 13:23, not.

77 VE DOĞRUSU Biz Musa'ya şöyle vahyetmiştik: "Kullarımla birlikte geceleyin yola koyul, onları denizin ortasında kuru bir yola vur; arkanızdan yetişirler diye endişe etme, hepsinden öte (Allah'tan gayrı kimseden) korkma!"[1]

78 Derken Firavun da askerleriyle birlikte onların peşine düştü; ama birden onları boğacak olan su (görevini yapıp) onları içine alıverdi;[2] 79 zira Firavun halkını saptırmış ve onlara doğru yolu göstermemişti.

80 Siz ey İsrâiloğulları! Doğrusu sizi düşmanlarınızdan kurtarmış ve (Sina) Dağı'nın sağ yamacında sizden söz almıştık;[3] üstelik bir de size kudret helvası ve bıldırcın indirmiştik:[4] 81 (ve demiştik ki): "Size verdiğimiz rızıklarla beslenin, fakat bu hususta sınırı aşmayın; aksi halde gazabımı hak etmiş olursunuz! Kim benim gazabımı hak ederse, işte o artık tepe taklak gitmiş olur.[5] 82 Ama şu da var ki Ben, af dileyip samimiyetle bana yönelen, iman eden ve erdemli davranan,[6] nihayet doğru yolda olan herkesi tekrar tekrar bağışlayan biriyim!

83 VE (Allah şöyle dedi:) "Ey Musa, seni halkını terk etme pahasına böylesine tez canlı kılan nedir?"[7]

84 (Musa) şöyle cevap verdi: "Onlar, beni izlemeyi sürdürüyorlar; ben ise ey Rabbim, sana ulaşan yolda sırf senin rızanı kazanmak için acele ettim!"

85 (Allah): "O halde haberin olsun ki" dedi, "senin ardından Biz kavmini sınadık; ve Sâmirî[8] onları yoldan çıkardı."

86 Bunun üzerine Musa hüzünle karışık bir kızgınlıkla toplumuna döndü; "Ey kavmim!" dedi, "Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Yoksa (bu sözün) vâdesi size çok uzun (ve bedeli çok ağır) mı geldi?[9] Ya da, Rabbinizin gazabını üzerinize çekmeye can mı atıyorsunuz? İşte, sonuçta bana verdiğiniz sözden dönmüş oldunuz!"

87 Onlar (kendilerini) şöyle savundular: "Biz sana verdiğimiz sözü kasıtlı olarak çiğnemedik; fakat (Mısır) halkının ziynet eşyalarına (haksız yere) konmanın vebalini taşıyorduk;[10] ama biz onları (sorumluluktan kurtulmak için) kaldırıp attık, bunun üzerine Sâmirî de (onları alıp ateşe) attı."[11]

---

1 *Haşyet, havf*'ten farklı olarak (fark için bkz: 10:62, not 2) sıradan bir korkudan daha çok insanın varoluşsal ürpertisidir ve yalnızca Allah'a karşı duyulmalıdır. Hz. Musa'nın 'isrası' da budur. Zımnen Hz. Peygambere hicreti bir alternatif olarak göstermeyi amaçlar ki Habeş hicreti belki de bu işaretin alınmasıyla gerçekleşmiştir.

2 Deyimsel bir ifade olan bu kalıp, olması kararlaştırılan bir şeyin sonunda olup bittiğini ifade eder. Bu adeta kaçınılmaz bir görevin yerine

getirilmesi imasıdır ki, burada suya 'kendisine verilen emri yerine getiren özne' rolü yüklenmesi hayli dikkat çekicidir. Zımnen: İradeli müslümanın başı sıkıştığında, iradesiz müslüman olan deniz yardımına koşacaktır (Bu su için bkz: 2:50, not).

3 Tevhid ve adâleti ikame sözü (Bkz: 2:63 ve 83).

4 *Menn* ve *selvâ* için bkz: 2:57, not.

5 Zira: şükre vesile olan nimet daha büyük nimeti, nankörlük edilen nimet ise gazabı celbeder.

6 Sâlih amel" vahyin ilk yıllarında sorumluluk bilincinin doğal sonucu olan "sorumlu davranış" vurgusu taşıyordu. Zira henüz imana uygun davranışlarla ilgili âyetler inmemişti. Bunlar indikten sonra bu ifade "Allah'ın razı olduğu imana uygun davranışlar" vurgusu kazandı. İmanın iktidara kavuştuğu Medine'de kök mânasına dönerek "imanla uyumlu ıslah edici eylemler" vurgusu kazandı.

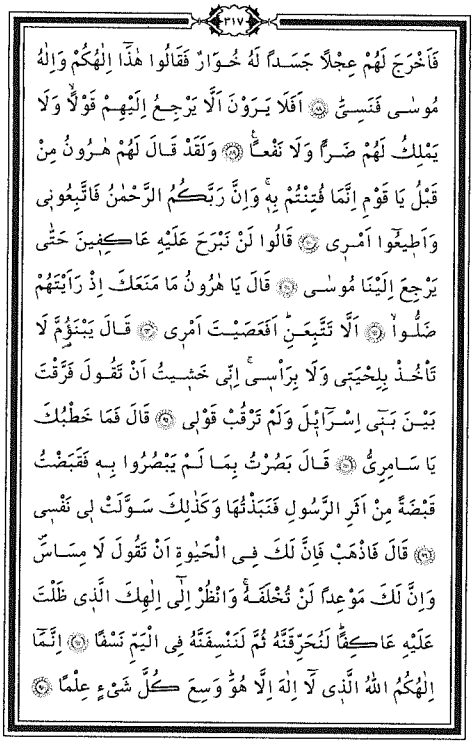
7 Yani: Onları yeterince eğitmeden... Toplumsal dönüşümün emek ve zahmet isteyen bir süreç olduğunu ifade eder (Krş: 2:51 ve 7:142).

8 Sâmirî'nin özel isim olmadığı açık. Kelimenin sonundaki nisbet *yâ*'sı, kişinin kavim ya da ülke kökenine işaret eder. Filistin'de Nablus civarındaki bir yerleşim birimi olan "Sâmire (Samaritain) veya Sâmiriyye'ye mensup" anlamında bir nisbet ismi olabilir. Veya eski Mısır dilinde "yabancı" anlamına gelen *şimir*'in Arapçalaşmış şekli de olabilir. Bu veriler, sözkonusu kişinin, İsrailoğullarıyla birlikte çıkan Mısır yerlisi mü'minlerden biri olmadığını, daha farklı bir etnik kimliğe ait olduğunu akla getirmektedir. O, farklı düşündüğünü ve inandığını, Hz. Musa'nın getirdiği inanca itibar etmediğini ifade etmektedir (96. âyet). Buna rağmen İsrâiloğullarının arkasına takılarak Mısır'ı terk etmiş olması, onun Mısırlıların baskısından kurtulmak isteyen küçük bir göçmen azınlık mensubu oluşuyla açıklanabilir. Zira o doğrudan Mısırlıların tanrısı Apis öküzü heykeli yapmak yerine, onun bir alt türevi olan ve Hindularca da kutsal sayılan inek yavrusu heykeli (Hotor) yapmıştı. İşte bu noktada, Eski Mısır'daki Apis öküzü ve onun alt türevi olan inek kültünün, Hind putperestliğiyle bağlantısı gündeme gelmektedir. Portekizce'de eski Kalküta/Hind hükümdarlarına "Sâmirî" adı verildiği bilinmektedir. Mısır'daki en eski kavramların Hint kökenli olduğunu söyleyen Hamidullah Mısr-ji kelimesinin Hintliler tarafından "din adamı sınıfına verilen isim" olduğunu tesbit eder. *Mısır* adının Araplardan önce de kullanıldığının delili, Eski Ahid'de özel bir isim olarak yer almasıdır (*Mısrayim*, Yaratılış 10: 6). Daha ilginç olan ise Güney Hind dillerinde Nil'in "su" anlamına gelmesidir. Taberî de eski çağlarda eski Hind ile İsrâiloğulları (dolayısıyla Eski Mısır) arasındaki ilişkilerden söz eder.

9 Parantez içi açıklama, *'aleyküm* ibâresinin taşıdığı yan anlamın çeviriye yansımasıdır. Zımnen: Ey kavmim! Mânevî rantçılığa soyunup bedelsiz ödül mü istiyorsunuz?

10 *Evzar* (t. *vizr*) çoğul geldiği hemen her yerde "günah, vebal" anlamında kullanılmıştır (Bkz: 6:164). Anlaşılan o ki, İsrâiloğulları kuyumculuk sanatında mahir olmaları nedeniyle Mısır yerlileri tarafından kendilerine sipariş ya da emanet edilen zinet eşyalarını Mısır'dan çıkarken iade etmedikleri gibi, diğer zinet eşyalarını da yağmalamışlardı (Çıkış, 3:21-22). İçine düştükleri vicdan azabından kurtulmak için onları kaldırıp attıkları, âyetten anlaşılmaktadır.

11 Vicdan azabı sonucu zinet eşyalarını elden çıkaranların eylemi "kaldırıp attı" anlamına gelen *kazefe* fiiliyle ifade edilirken, Sâmirî'nin eylemi "(almak için) attı, bıraktı" anlamına gelen elka fiiliyle ifade edilmiştir. Bu da iki eylem arasındaki mahiyet farkını göstermektedir ki, parantez içi açıklamamız -bağlamla birlikte- bu dilsel veriye dayanmaktadır.

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هَٰذَا إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ
مُوسَىٰ فَنَسِيَ ۝ أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا
يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۝ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ
قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ ۖ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَٰنُ فَاتَّبِعُونِي
وَأَطِيعُوا أَمْرِي ۝ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ
يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ۝ قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ
ضَلُّوا ۝ أَلَّا تَتَّبِعَنِ ۖ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي ۝ قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا
تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي ۖ إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ
بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ۝ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ
يَا سَامِرِيُّ ۝ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ
قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي
۝ قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ ۖ
وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ ۖ وَانْظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ
عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ۝ إِنَّمَا
إِلَٰهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۝

88 Derken o onların önüne, böğürme sesi çıkaran bir dana heykeli çıkarttı. Daha sonra da (birbirlerine) "İşte sizin de Musa'nın da ilâhı buydu; fakat o unuttu!" dediler.[1]

89 Fakat onlar görmüyorlar mı ki, bu (heykel) kendilerine tek kelime cevap veremez; dahası, kendilerine ne zarar verebilir ne de yarar sağlayabilir?[2]

90 Üstelik, (Musa dönmeden) önce Harun onlara "Ey kavmim!" demişti, "Fena halde tongaya düşürüldünüz; unutmayın ki sizin Rabbiniz O Sınırsız Rahmet Kaynağıdır: o halde artık beni izleyin ve benim talimatlarıma uyun!"[3]

91 Onlar dediler ki: "Musa bize dönüp gelinceye kadar asla ona perestiş göstermekten[4] geri durmayacağız!"

92 (Musa dönünce) "Ey Harun!" dedi, "Onların sapıttıklarını gördüğün halde neden engel olmadın? **93** Bana uyman gerekmiyor muydu? Şimdi sen emrime karşı gelmiş olmadın mı?"

94 "Ey anamın oğlu!" dedi, "Sakalımı-saçımı çekiştirip durma; inan ki senin bana "İsrâiloğulları arasına ayrılık tohumları saçtın, nasihatimi dinlemedin!" demenden korktum, (fakat gücüm yetmedi)!"[5]

95 (Musa) "Peki, ya senin derdin neydi ey Sâmirî!"[6] dedi.

96 O dedi ki: "Ben (bu) işe onların bakmadıkları bir gözle baktım;[7] bu nedenle de Elçi'nin (İnanç sisteminden) etkili bir parçayı çekip aldım ve kaldırıp attım:[8] zira güdülerim beni böyle yapmaya sevk etti."[9]

97 (Musa): "Defol, git!" dedi, "Ama iyi bil ki bundan böyle senin hayatın '(Ben) tecrit edildim' demekten ibâret olacaktır.[10] Bir şeyi daha unutma ki, seni (öte dünyada) asla atlatamayacağın bir buluşma daha beklemektedir. Şimdi, kendisine tapınmakta bunca ısrar ettiğin ilâhına dön de bir bak: onu cayır cayır yakacak, ardından da külünü suya savuracağız![11]

98 Şu gerçeği hiç unutmayın: ilâhınız yalnızca kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır: O'nun bilgisi her şeyi kuşatmıştır.

---

1 Kendilerine soykırım uygulayan düşmanları gözlerinde öyle büyümüştü ki, kendilerini onların taptığı putun anasına değil ancak danasına tapmaya lâyık gördüler. Sonuç: düşmanına aşık olan, kendine düşmanlık eder.

2 Zımnen: Her tür putperestlik insanın kendine ve aklına hakarettir.

3 Bu âyet, Tevrat'ın tahrife maruz kalan bir noktasını tashih eder: Hz. Harun'un dana heykelini yapıp ona tapması (Çıkış 32:1-5). Zira bu

bir peygambere yapılacak en büyük iftiradır.

4 *'Âbidin* yerine *'âkifîn*'in kullanılması ilginçtir (Bkz: 2:125, not). Bu, İsrâiloğullarının altın dana heykeline Allah'a tapar gibi tapmadıklarını, fakat ona tapınmayı andırır bir saygı ve perestiş gösterdiklerini, vahyin bunu bir tapınma olarak değerlendirdiği açıktır.

5 A'râf 150'deki savunmasından, sapkın kavmin Hz. Harun'u etkisiz hale getirdiklerini, hatta onun hayati tehlike atlattığını çıkarabiliriz.

6 Sâmirî'nin kimliğiyle ilgili 85. âyetin ilgili notuna bkz.

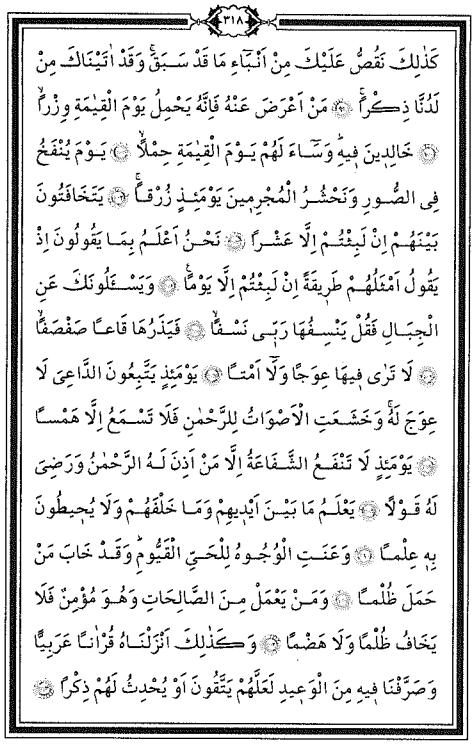
7 Bazı ilk tefsirlerde yer alan ve vahiy temeline dayanmayan rivayetler paralelinde bir okumaya alternatif olarak, müfessir Ebu Müslim'in bu alternatif okuma biçimini Râzî, hem kabul ederek hem de doğruluğunu dört maddelik bir açıklamayla destekleyerek nakleder (Karşıt görüş ve destek için bkz: Âlûsi ve İbn Aşur). *Ebsartu* fiilinin *raeytu* anlamına geldiği hatırlanacak olursa, fiil somut bir şey görmekten de öte "bir görüşe varmak ve bir kanaate ulaşmak" vurgusunu da içerir (aynı kökten gelen *besâir* ile ilgili bir açıklama için bkz: 17:102, not).

8 Veya Samiri'nin uydurduğu bir yalan olarak "Elçi meleğin bastığı yerden bir miktar toprağı içine attım". "İz, belirti, bilgi, belge, delil" anlamlarına gelen *eser*, kökeni dolayısıyla "etkili" ve "kalıcı" yan anlamlarını bünyesinde barındırır. Klasik tefsir, *er-Rasul*'ün "vahiy meleği" olduğunu söylemişse de, Kur'an'ın hiçbir yerinde -belirlilik takısıyla- bu kelime Cebrail için kullanılmaz. Kaldı ki "Sâmirî'nin ayrıcalığı neydi ki Cebrail'i görebildi?" sorusuna getirilen cevapların hiçbir mesnedi yoktur (Bkz: Kurtubî). Müfessir Râzî'nin de katıldığı Ebu Müslim'in yaklaşımına göre, buradaki "Elçi" Hz. Musa'dır. "Çekilip alınan" ve "kaldırılıp atılan" da onun tebliğ ettiği mesajın "en etkili parçası" (*eser*) olan "tevhid"dir. Samirî, aşkın ve mutlak Allah inancının yerine, putperestçe düşüncelerinin ürünü olan somut, elle tutulup gözle görülür 'tanrıları' ikame ediyordu. Çoktanrıcı Apis kültü içinde bir alt totem olan İnek Tanrısı'nı hatırlatan inek yavrusu heykelini, işte bu nedenle yapmıştı. Sâmirî'nin Hz. Musa'ya "Elçi" demesi, müşriklerin Hz. Peygamber'e "ey kendisine vahiy indirilen" (15:6) demesiyle aynı edebi üslubun eseridir (Krş: Merağı).

9 Âyetin bu son cümlesi, Sâmirî'deki sapmanın kaynağına işaret etmektedir ki, o da içgüdülerinin etkisindeki bozuk tasavvurudur.

10 Lafzen: "Dokunma, elleme yok". Hz. Musa'nın ona verdiği toplumdan dışlanmışlık ve tecrit cezasına bir atıf.

11 İneğe kutsallık atfeden Hinduların ölülerini yakma ve külünü ırmağa savurma uygulamalarına kinayeli bir atıf gibi gözükmektedir.

كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ اٰتَيْنٰكَ مِنْ
لَّدُنَّا ذِكْرًا ۝ مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهٗ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًا ۝
خٰلِدِيْنَ فِيْهِ ۭ وَسَاۗءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًا ۝ يَّوْمَ يُنْفَخُ
فِي الصُّوْرِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِيْنَ يَوْمَىِٕذٍ زُرْقًا ۝ يَّتَخَافَتُوْنَ
بَيْنَهُمْ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا ۝ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُوْلُوْنَ اِذْ
يَقُوْلُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيْقَةً اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًا ۝ وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ
الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّيْ نَسْفًا ۝ فَيَذَرُهَا قَاۗعًا صَفْصَفًا
۝ لَّا تَرٰى فِيْهَا عِوَجًا وَّلَآ اَمْتًا ۝ يَوْمَىِٕذٍ يَّتَّبِعُوْنَ الدَّاعِيَ لَا
عِوَجَ لَهٗ ۚ وَخَشَعَتِ الْاَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ اِلَّا هَمْسًا
۝ يَوْمَىِٕذٍ لَّا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ
لَهٗ قَوْلًا ۝ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيْطُوْنَ
بِهٖ عِلْمًا ۝ وَعَنَتِ الْوُجُوْهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّوْمِ ۭ وَقَدْ خَابَ مَنْ
حَمَلَ ظُلْمًا ۝ وَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا
يَخَافُ ظُلْمًا وَّلَا هَضْمًا ۝ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا
وَّصَرَّفْنَا فِيْهِ مِنَ الْوَعِيْدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ۝

99 İŞTE bu şekilde, geçmişte yaşanmış birtakım olayların özüne ilişkin[1] anlatımı sana sunmuş olduk; zira sana, katımızdan hatırlatıcı bir mesaj[2] vermiş bulunuyoruz.

100 Her kim bu (ilahi mesajdan) yüz çevirirse, iyi bilsin ki o, Kıyamet Günü (zorlanacağı) bir sorumluluğun[3] altına girmiş olacak; **101** o sorumluluğun altından bir daha da asla kalkamayacaktır; üstelik o, Kıyamet Günü onlar için çok berbat bir yük olacaktır.

102 O Gün sura üflenecek;[4] ve Biz de O Gün günahı hayat tarzı haline getirmiş olanları,[5] (korku ve dehşetten) morarmış[6] olarak bir araya toplayacağız; **103** korkudan kısılmış bir sesle[7] birbirlerine "(Dünyada) ne kadar kaldınız ki; hepsi hepsi on gün işte!"[8] diye fısıldayacaklar. **104** Onların en akıldane yol göstericisinin "Hayır, asla bir günden fazla kalmadınız!" dediği zaman, onların (kendi içlerinde) neler neler diyeceklerini de yine en iyi Biz biliriz.

105 SANA, (O Gün) dağların ne olacağı hakkında sorarlar. Bu takdirde onlara şöyle de: "Rabbim onları un ufak edip tümünü savuracak; **106** ve arzı çırılçıplak, kupkuru bir düzlük olarak bırakacak; **107** orada ne bir çukur ne de bir tümsek göreceksin!"[9]

108 O Gün onların (tümü), kendisine karşı yanlış yapamayacakları bir davetçiye tabi olmak durumundadırlar: artık bütün sesler O rahmet kaynağının azametinden dolayı iyice kısılmıştır; öyle ki, boğuk bir uğultu dışında hiçbir ses işitemeyeceksin.

109 O Gün, kendisine O rahmet kaynağının geçit verdiği ve sözünden razı olduğu kimselerden başkasına şefaatin hiçbir yararı olmayacak.[10] **110** O onların bildiklerini de, bilmediklerini de biliyor;[11] fakat insan bilgi (kapasitesinin sınırlılığı) sebebiyle bunu asla kavrayamaz.[12]

111 Her şeyi ayakta tutan Mutlak Diri'nin huzurunda yüzler yere eğilmiştir ve sırtına zulüm yükünü yüklenen kimsenin işi bitmiştir. **112** Fakat, kim de mü'min olduğu halde erdemli davranırsa, artık o ne haksızlığa uğramaktan ne de (cehenneme) yem olmaktan korksun.[13]

113 VE böylece Biz bu (vahyi) Arapça bir hitâb[14] olarak indirdik; ve ondaki tüm uyarıları bütün boyutlarıyla ortaya serdik. Belki sorumluluk duyarlar da, (bu mesaj) onların (fıtratlarında zaten) var olanı hatırlatarak yeniden ortaya çıkarır diye.[15]

---

1 "Özüne ilişkin" ifadesi, *mâ* ilgi zamiri ekseninde, genel bağlamla ilgili çağrışımların çeviri-

ye yansımasıdır.

2 "Hatırlatıcı" (*zikr*) olma özelliği, yalnız Kur'an'ın değil tüm vahiylerin ortak özelliğidir.

3 Lafzen: "yük". Fakat bu âyetin sonunda kullanılan ve yine "yük" anlamına gelen *hıml*'den farklı olarak *vizr*, daha çok "mânevî yük, sorumluluk" anlamındadır (Bkz: 6:164, not). Bu kullanımın bir çok örneği arasında Enâm 164, Fâtır 18 ve Şerh 2'yi sayabiliriz.

4 Ya da, Katade'nin *suver* okuyuşuna istinaden: "suretlere (ruh) üflenecek" (Ferrâ, 39:68'in tefsirinde).

5 *Mücrimîn*'i böyle çevirmemizin gerekçesi için bkz: 8:8, not.

6 *Zurkâ*'nın karşılığı olan "göğerme" ya da "mavileşme"nin gözde gerçekleştiği yorumu yapılarak, metinde olmayan bir "göz" takdir edilmiştir. Fakat bazı âyetlerde bu tiplerin âmâ olarak kalkacakları dile getirilmiştir (17:97; 20:124). Açıktır ki bu ifade Hesap Günü'nün zorluğunu dile getiren bir mecazdır. Kan dolaşımındaki ani yavaşlamadan dolayı tende belirgin olarak görülen morarma durumu, içine düşülen dehşetli korkunun bir göstergesidir. Bu durum Türkçe'de "mosmor kesilmek", "kanı donmak", "kanı tutulmak" deyimlerinde ifadesini bulur. Çevirimiz, Hesap Günü'nün bu mecazla ifade edilen dehşetli gerçeğini yansıtma amacına matuftur.

7 Bağlam ve kelime yapısına uygun olarak (Krş: Râzî).

8 İnsanın zaman algısındaki izafiliğe atıf (Krş: 2:259; 17:52; 18:19). On sayısı dilde azlıktan kinayedir. 127. âyette ifade edilen hayatın anlamsız ve amaçsızca harcanmasına delalet eder.

9 Bu kozmik kıyametin mutlak bir "yok oluş" anlamına gelmediği, "O gün, yer başka bir yere, gökler ise (başka bir göğe) dönüştürülür" (14:48) âyetinden açıkça anlaşılmaktadır.

10 Allah'ın razı olmadığına şefaat edilmeyeceği, farzı muhal edilse bile bunun kabul edilmeyeceği ifade edilmektedir. Bu âyet 21:28; 34:23 ve 74:48 ve ilgili notlar ışığında anlaşılmalıdır (Şefaatle ilgili ayrıntılı bir sayım-döküm için bkz: 39:44, not).

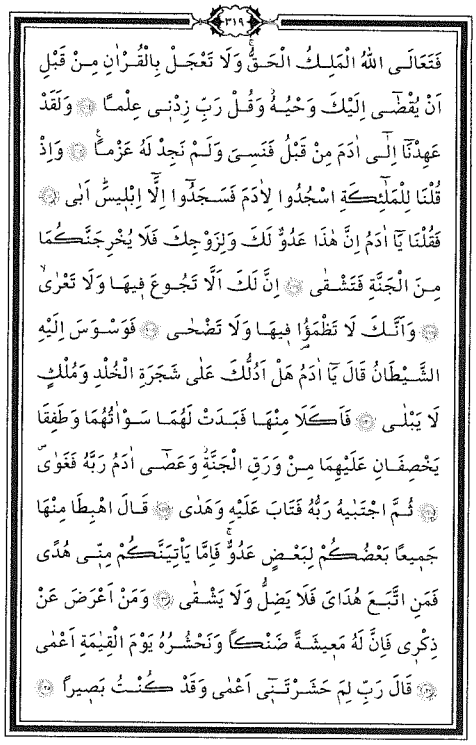
11 Lafzen: "önlerinde olanı da, arkalarında kalanı da". Açıktır ki bu deyimsel ibâre "insanın bildiklerine ve bilemediklerine", bir başka açıdan "geçmişine ve geleceğine" bir atıftır.

12 Ya da: "insan, bilgi bakımından O'nu asla kuşatamaz". Bizim tercihimiz, insanın "Allah'ın âyette ifade edilen sınırsız bilgisinin niteliğini kavramaktan acizliğini" ifade ederken, alternatif anlam insanın "Allah'ın zatını kavramaktan acizliğini" ifade etmektedir (Krş: 2:225 ve 21:28).

13 *Hadmen* kelimesinin "sindirimi kolay" kök anlamından yola çıkarak.

14 Kur'ânen'i "hitap olarak" şeklindeki çevirimizin gerekçesi için bkz: 10:15, not. *'Arabiyyen* sıfatı, hem lafzen hem delaleten Kur'an vahyinin açık ve anlaşılır niteliğini ifade eder (Bkz: 43:3 ve 16:105, notlar)

15 *Ahdese*, "Bir şeyi sonradan ortaya çıkardı, yeniden meydana getirdi" anlamına gelir. Zikr, unutulan bir şeyi hatırlamakla ilgilidir. Bu iki kelimenin anlamları bir arada düşünüldüğünde, âyette ifade edilen hakikat şudur: İlahi format olan fıtrat altyapıdır. Bu altyapının üzeri çeşitli nedenlerle örtülerek insandaki ilâhi inşanın temelleri kaybolabilir. Vahiy, işte insan tarafından unutulan bu temellerin varlığını ortaya çıkaran hatırlatıcıdır. Vahyin hatırlattığı en çarpıcı gerçek, insanın kişisel bütünlüğü, iç barışı ve ebedi saadeti için altyapıya uygun bir üstyapı inşasının kaçınılmazlığıdır. 115. âyetin dile getirdiği hakikat de budur.

فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ
اَنْ يُّقْضٰٓى اِلَيْكَ وَحْيُهٗ وَقُلْ رَّبِّ زِدْنِىْ عِلْمًا ۝ وَلَقَدْ
عَهِدْنَآ اِلٰٓى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِىَ وَلَمْ نَجِدْ لَهٗ عَزْمًا ۝ وَاِذْ
قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ اَبٰى ۝
فَقُلْنَا يٰٓاٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا
مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى ۝ اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوْعَ فِيْهَا وَلَا تَعْرٰى
۝ وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيْهَا وَلَا تَضْحٰى ۝ فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ
الشَّيْطٰنُ قَالَ يٰٓاٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ
لَّا يَبْلٰى ۝ فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا
يَخْصِفٰنِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَّرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصٰٓى اٰدَمُ رَبَّهٗ فَغَوٰى
۝ ثُمَّ اجْتَبٰهُ رَبُّهٗ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى ۝ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا
جَمِيْعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِّنِّىْ هُدًى
فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ۝ وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ
ذِكْرِىْ فَاِنَّ لَهٗ مَعِيْشَةً ضَنْكًا وَّنَحْشُرُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى
۝ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِىْٓ اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيْرًا ۝

114 Sonuçta, aşkın olan Allah, mutlak otoritenin sahibi olarak mutlak hakikatin de kaynağıdır: şu halde onun vahyi tamamıyla sana ulaştırılmadan önce, Kur'an hakkında tez canlı davranarak (sonuç çıkarma);[1] fakat, "Rabbim, ilmimi artır!" de.[2]

115 VE doğrusu Biz Âdem'e, her şeyden önce, talimatımıza (uygun bir fıtrat) nakşetmiştik;[3] fakat o buna yabancılaştı;[4] dolayısıyla Biz onu bu hususta kararlılık sahibi bulmadık.

116 Hani meleklere "Adem(oğlu) için emre âmâde olun!"[5] dediğimiz zaman, onların tümü hemen emre âmâde olmuştu; fakat sadece İblis[6] yüz çevirmişti. **117** Bunun üzerine Biz de "Ey Âdem!" demiştik, "İşte bu, sana ve eşine tarifsiz[7] bir düşmanlık beslemektedir; dolayısıyla, onun sizi bu has bahçeden çıkarma girişimlerine karşı çok dikkatli olun; yoksa bedbaht olursun![8] **118** Zira aklından çıkarma ki burada aç değilsin, açık değilsin; **119** yine unutma ki burada ne susuzluk çekersin, ne de sıcağa maruz kalırsın!"

120 Hal böyleyken Şeytan onu vehimlere sürükleyerek "Ey Âdem!" dedi, "Sana sonsuzluk ağacını ve sonu gelmez bir saltanatın (yolunu) göstereyim mi?"[9]

121 Bunun üzerine o ikisi ondan yediler. Bunun ardından kendi cinselliklerinin farkına vardılar ve başladılar has bahçenin yapraklarından topladıklarıyla üzerlerini örtmeye: sonuçta Âdem Rabbine karşı gelmiş ve huzurunu bozmuş oldu.[10]

122 Nihayet Rabbi onu seçip arındırdı. Dolayısıyla hem tevbesini kabul etti,[11] hem de ona (sorumluluğunu ifa edecek) yolu göstererek **123** dedi ki: "O makamdan hep birlikte birbirinize düşman olarak inin![12] Bundan böyle de, Benim katımdan size doğru yol bilgisi gelecektir: artık kim benim gösterdiğim yolu izlerse, işte o ne sapacak ne de kendini yitirecektir.[13] **124** Fakat, kim de benim uyarıcı mesajlarımdan[14] yüz çevirirse, iyi bilsin ki onun hayat alanı daraldıkça daralacak[15] ve Kıyamet Günü Biz o kimseyi kör olarak kaldıracağız.

125 O kimse "Rabbim" diyecek, "Niçin beni kör olarak kaldırdın; oysa ki ben daha önce gören biriydim?"

---

1 Bu âyetin 105. âyet ışığında açılımı şudur: "sana sorulan soruların cevabı ulaştırılmadan önce tez canlı davranarak görüş bildirme" (Ebu Müslim'den nkl: Râzî).

2 İbn Abbas namaz kıldırırken bu sûreyi okur, bu âyetin ardından vahiyle diyaloga girerek şu

duayı edermiş: "Ey Rabbim, benim de ilmimi artır!" (İbn Kesir).

3 A'râf 11'den de açıkça anlaşılacağı gibi Kur'an'ın tamamında Âdem'in kıssası Âdemoğlu'nun kıssasıdır. (Âyetin notuna bkz.) Burada tüm insanları içine alan bir fıtrat sözleşmesinin dile getirildiği hatırlanmalıdır: "Onlar ki Allah'a verdikleri söze sadâkat gösterirler ve fıtrat sözleşmesini ihlal etmezler" (13:20). Metindeki *ilâ* edatı, "söz aldık" anlamına gelen *'ahidnâ*'ya düz anlam verilmesini güçleştirmektedir ("Âdem'e söz aldık"?). *İlâ* edatı hedeflenen zaman ve mekânın nihayetine delalet eder (*İtkân* II, 161). Burada, insanoğlunun yaratılış amacını gerçekleştirecek kıvama getirildiği ifade edilmektedir. Başka âyetlerde tasvir edilen 'üflenen ruh' ile beşerlikten insanlığa geçiş, Allah-insan arasında zımni bir sözleşme (misak, ahd) olarak nitelendirilir (Bkz: 15:29; 38:72). Parantez içi açıklamamız bu mülahazalara dayanmaktadır.

4 *Nesiye*, "o söyleneni unuttu" ya da mecazen "sırt çevirdi, tanımazdan geldi" anlamına. *Nisyan*, "insanın kendi muhafazasına emanet edilmiş bir şeyi terk etmesidir". Bu akıl zafiyetinden olabileceği gibi, aldırmazlıktan ya da kasıt sonucu da olabilir (Bkz: özellikle bu âyet bağlamında sözcüğü ele alan Râğıb). Doğaldır ki, insanın kendi özüne yerleştirilmiş olan fiili bir sözleşmeyi (ahd, misak, fıtrat) unutmasının en doğru karşılığı "kişinin kendisine yabancılaşması"dır.

5 *Secde* ve Âdem'i "Âdem(oğlu)" olarak çevirimiz için bkz: 7:11, notlar.

6 Allah ile ilişkisi anlatılırken İblis, insan ile ilişkisi anlatılırken Şeytan olarak anılır (Bkz: 81:25, not). Altı yerde anlatılan bu kıssa "Atalar da yanılır" iması taşır.

7 *Aduvvun*'un belirsiz kullanılmasının anlama *teksîr* olarak yansıması (Bkz: *İtkân* II, 292).

8 Âyette hitap Âdem ve eşine yönelik başladığı halde son cümlede sadece Âdem'e yönelerek biter. Metnin bu yapısı, İsrâili rivayetlere dayanan Havva'nın Âdem'i ayarttığı yaygın kanaatinin tam tersini verir.

9 Şeytanın ebedileşme ve mükemmelleşme tuzağına düşürmek için kullandığı farklı bir söylem de şudur: "iki melek olmak ya da ebediyyen burada kalmak istemez miydiniz?" (7:20).

10 *Ğavâ*, "batıl inançtan kaynaklanan cehalet" anlamına gelen *el-ğayyu* kökünden türetilen kelimeye verilen "kaybetti, kendini yitirdi, günah işledi" anlamları yanında "hayat düzenini bozdu" (*fesede 'ayşuhu*) anlamı da verilmiştir (Râğıb).

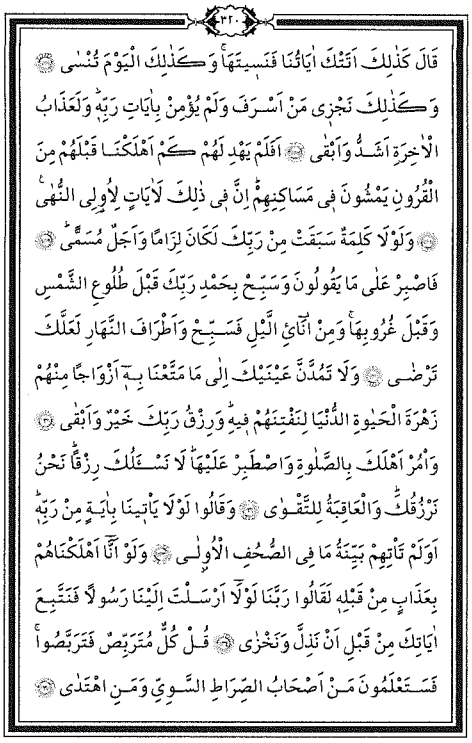
11 Dünyanın Âdem(oğlu) için bir sürgün yeri olduğu türünden söylemleri Kur'an desteklemez. Zira Allah Âdem'in tevbesini kabul ettikten sonra yeryüzünü inşa sorumluluğunu vermiştir.

12 Âdem ve Havva'nın şahsında tüm insan soyuna bir hitaptır (Zemahşerî). Ebu Müslim'e göre bu tesniye zamiri Âdem ve İblis'in şahsında her iki türün tamamına yöneliktir (Nkl: Râzî).

13 *Yeşkâ*'nın muhtemel anlamları hakkında bir açıklama için 121'in ilgili notuna bkz. Bu pasajın ana fikri şudur: Âdem de Şeytan da Allah'a asi oldu. Âdem'i adam eden hatasını itiraf etmesi, İblis'i şeytan eden de hatasını savunmasıydı.

14 Buradaki *zikr*'den amaç vahiydir. Çünkü *zikrî* tamlamasında *zikr* tamlanan olarak gelmiştir. Üstelik bağlam da "ilahi mesaj"la ilgilidir.

15 *Ma'îşeten danken* sadece ekonomik daralmayı değil, zaman ve mekân başta olmak üzere hayatın her alanındaki daralmayı ifade eder. Kur'an'ın amaçları göz önüne alındığında, burada maddî alandan çok mânevî alanın kastedildiği açıktır.

قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيٰتُنَا فَنَسِيتَهَا ۚ وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى ۝
وَكَذٰلِكَ نَجْزِى مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيٰتِ رَبِّهٖ ۭ وَلَعَذَابُ
الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى ۝ اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ
الْقُرُوْنِ يَمْشُوْنَ فِىْ مَسٰكِنِهِمْ ۭ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِى النُّهٰى
۝ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَّاَجَلٌ مُّسَمًّى ۝
فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ
وَقَبْلَ غُرُوْبِهَا ۚ وَمِنْ اٰنَاۗئِ الَّيْلِ فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ
تَرْضٰى ۝ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِّنْهُمْ
زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۙ لِنَفْتِنَهُمْ فِيْهِ ۭ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ۝
وَاْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۭ لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا ۭ نَحْنُ
نَرْزُقُكَ ۭ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى ۝ وَقَالُوْا لَوْلَا يَاْتِيْنَا بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّهٖ ۭ
اَوَلَمْ تَاْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِى الصُّحُفِ الْاُوْلٰى ۝ وَلَوْ اَنَّآ اَهْلَكْنٰهُمْ
بِعَذَابٍ مِّنْ قَبْلِهٖ لَقَالُوْا رَبَّنَا لَوْلَآ اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُوْلًا فَنَتَّبِعَ
اٰيٰتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَّذِلَّ وَنَخْزٰى ۝ قُلْ كُلٌّ مُّتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوْا ۚ
فَسَتَعْلَمُوْنَ مَنْ اَصْحٰبُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدٰى ۝

126 (Allah) "Böyle gerekiyordu"[1] diyecek, "Sana Bizim âyetlerimiz ulaşmıştı, fakat sen onları unutmuştun; sonuçta bugün de sen unutulacaksın!"

127 İşte Biz de, haddi aşan[2] ve Rabbinin âyetlerine güvenip inanmayan[3] kimseleri böyle cezalandırırız; hele bir de âhiret azabı var ki, o çok daha şiddetli ve çok daha kalıcıdır.

128 ŞİMDİ yurtlarında gezip tozdukları, kendilerinden önce yaşayıp gitmiş olan nesillerden bir nicesini cezalandırmış olmamız onların aklını başına getirmedi mi?[4] Şüphesiz bunda, kendisini kötülükten koruyan bir akla sahip olanlar[5] için alınacak dersler vardır.

129 Ve eğer Rabbin tarafından -belirli bir süreye kadar (fırsat tanınacağına) dair-[6] başlangıçta konulmuş bir yasa olmasaydı, (günahkarları) hemen cezalandırmak kaçınılmaz olurdu.

130 Öyleyse, artık onların söyleyeceklerine karşı sabırlı ol! Bir de güneşin doğumu ve batımından önce Rabbinin aşkın olan yüce zatını (namaz kılarak) hamd ile an![7] Yine gecenin bazı saatlerinde ve gündüzün belli zamanlarında (namaz kılarak) O'nun yüce zatını an[8] (ki, O'ndan) razı olduğun belli olsun![9]

131 Ve onlardan kimi çiftlere[10] kendilerini sınamak için verdiğimiz bu dünya hayatının aldatıcı parlaklığına[11] gözlerini dikme: zira senin Rabbinin (sana verdiği) nimet,[12] çok daha yararlı ve çok daha kalıcıdır.

132 Öyleyse yakınlarına namazı[13] emret ve sen de bunun üzerinde kararlı ol! Biz senden rızık istemiyoruz;[14] seni Biz doyuruyoruz: ve mutlu son (kişinin) sorumluluk bilincine bağlıdır.

133 BİR DE dediler ki "O bize, Rabbinden bir mucize getirmeli değil miydi?" İyi de, daha önceki vahiylerin içeriğinde yer alan açık deliller[15] kendilerine ulaşmadı mı?

134 Ve eğer Biz, onları (elçi göndermeden)[16] önce bir helâke uğratarak cezalandırmış olsaydık, bu kez de "Ey Rabbimiz! Eğer Sen, şu zillet verici ve onur kırıcı duruma[17] düşmeden önce bize bir elçi göndermiş olsaydın, ona hemen uyardık" diyecekleri kesindi![18]

135 De ki: "Herkes (hak ettiği akıbeti) beklemektedir; o halde siz de bekleyiniz! Nasıl olsa, doğru dürüst bir yol seçenlerin kimler olduğunu; ve (bu tercih sonucunda Allah'ın) kimleri doğru yola yönelttiğini,[19] günü gelince öğreneceksiniz.

---

1 *Kezalike* zarfının farklı bir kullanımı için Kehf sûresinin 91. âyetine bakınız.

2 Lafzen: "israf eden, haddi aşan kimseler.." *Esrafe*'nin türetildiği kök olan *es-seref*, "insanın herhangi bir eyleminde aşırı gitmesi, haddi aşması" mânasına gelir (Râğıb). Burada dile getirilen israf, kuşku yok ki 39:53'te geçen "Ey hadlerini aşıp kendilerini israf eden kullarım, Allah'ın rahmetinden asla ümit kesmeyiniz!" ibâresinde geçenle aynı çağrışıma sahiptir.

3 İmanın ahlâkî karşılığı olan "güven"le ilgili bir not için bkz: 9:61, not 8.

4 Lafzen: "..onları doğru yola yöneltmedi mi?" Âyetin son cümlesine istinaden bu mânayı tercih ettik.

5 *Uli'n-nuhâ*'yı bu şekildeki çevirimizin gerekçesi için 54'ün ilgili notuna bkz.

6 Bizim iki çizgi arasına aldığımız *ve-ecelun musemmma* ibâresi âyetin sonunda yer aldığı halde, bir çok dil ve tefsir otoritesi tarafından *le-kâne lizamâ*'dan öncesine ait kabul edilmiştir. Mekkî sûrelerin belagat öncelikli oluşu buna gerekçe olarak gösterilebilir (Ferrâ).

7 Tesbih Kur'an'da zaman ile kayıtlı olarak geldiği yerlerde namaza delalet eder. Aksi halde zamanın anılmasının bir anlamı olmazdı (Krş: 50:39). Kaldı ki hemen arkadan gelen 132. âyet "Yakınlarına namazı emret!" talimatını açıkça içermektedir.

8 Namaz vakitleri konusunda ilk ayrıntılı âyet budur. Namazın teşri sürecinde bundan bir önceki adımı 50:39-40 teşkil eder. Bu sûrenin peygamberliğin 6. yılında indiği hatırlanacak olursa, beş vakit namazın yaygın kanaatin aksine çok daha erken yıllarda farz kılındığı anlaşılır. Âyet açıkça beş vakitten söz etmektedir: 1) *kable tulû'i'şşems*, 2) *ve-kable ğurûbihâ*, 3) *ve min ânâi'l-leyl*, 4-5) *ve etrâfe'n-nehâr*. Dilsel olarak beş vakti gösteren bu ibârelerin delalet ettikleri vakitlerin bire bir tayinini Allah Rasulü uygulamasıyla beyan etmiştir. Hûd 114. âyet de, aynen bu âyet gibi dilsel olarak beş vakte delalet eder.

9 Veya: "O'ndan razı olduğunun gerekçesi olsun". *Le'alle* edatının 'gerekçe' kastıyla kullanılması için bkz: *İtkân* II, 233. *Turdâ* şeklindeki okuyuşa göre anlam "razı olunursun" olur. Fakat insanın Allah'tan hoşnut olmasının Allah'ın da ondan hoşnut ve razı olması sonucunu doğuracağı için, alternatif okuyuştaki mâna zaten mefhumun içinde saklıdır.

10 Yani: "kimi kadın ve erkeklere.."

11 *Meta'* için bkz: 13:26, not.

12 Rızık, insanın elde edince sevineceği her tür değerdir. Bu açıdan rızık "nimet"tir ve sadece maddî olanla sınırlı olmayıp mânevî değerleri de içerir. Allah Rasulü'ne doğrudan hitap eden bu âyet, en büyük rızık olan vahiy ve nübüvvete dikkat çeker.

13 Çok zengin çağrışımları olan *salât* kavramı burada ibadetlerin tümünü içeren "kulluk" vurgusunu da taşır (Bkz: 19:59 ve ilgili not).

14 Zımnen: İnsanın Allah'a kulluğundan Allah'ın hiçbir çıkarı yoktur. Bundan tek çıkarı olan taraf insandır. Bu cümle "Biz senden rızık kazanman için zaman ayırmanı istemiyoruz" şeklinde anlaşılabilir. Fakat 51:57 tercihimizi teyit eder.

15 Bunlar, tüm vahiylerin ortak kaynağını ele veren "hakikatin apaçık belgeleri" olmakla birlikte, önceki vahiylerde Hz. Peygamber'i îmâ ve işaret eden birtakım atıflar da olabilir.

16 Bir sonraki cümle, buradaki "o" zamirinin "Elçi"ye gittiğini açıkça göstermektedir.

17 *Nahzâ*'nın türetildiği *hızy* kökü, İnsan onurunun bir dış müdahaleyle ya da bir iç muhasebeyle kırılışını ifade eder. Muhtemelen ilk kullanıldığı yer burasıdır. Bağlamına göre "onursuzluk, mahcubiyet, utanç" anlamlarına gelir. Peygamber'in şu kullanımı sözcüğün anlam alanını göstermektedir: "Allah'ım, bizi onursuz ve pişmanlar arasında diriltme!" (Râğıb) Dilciler, kelimenin bazen 'tevazu' çağrışımı yapan olumlu bir anlamda kullanıldığını söylese de, Kur'an'da hiç olumlu mânada gelmez. Kelime türevleriyle birlikte en çok Ra'd sûresinde kullanılır.

18 "..diyecekleri kesindi" ifadesi, pekiştirme *lâm*'ının çeviriye yansımasıdır.

19 Allah'ın hidayetinin, insanın tercihinin doğal bir sonucu olduğunu ifade eden; dolayısıyla insan iradesinin belirleyiciliğine dikkat çeken çarpıcı bir ifade (Krş: 17:12 ve bkz: 9:80, not). Parantez içi açıklama, metnin taşıdığı yananlamın çeviriye yansıtılmasını amaçlar.

21. ENBİYA SÛRESİ

Sûre adını muhtevasından alır. Başta Hz. İbrahim olmak üzere, sûrede on yedi peygamberin adı zikredilir. Kur'an'da on sekiz peygamberin adının geçtiği Enâm sûresi dışında, başka hiçbir sûrede bu yoğunlukta peygamber adı anılmaz.

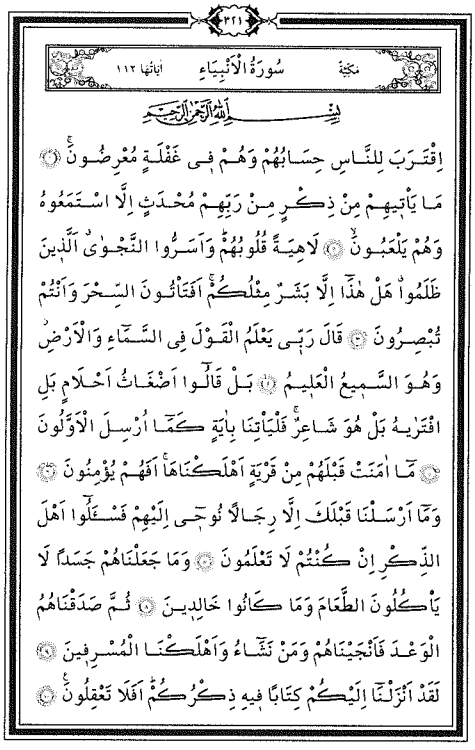
Sûre, Mekke'de inen son sûrelerdendir. Cabir b. Zeyd Secde-Nahl sûreleri arasına, diğerleri İbrahim-Mü'minûn sûreleri arasına yerleştirir. 3. âyeti, bu sûrenin İlk Akabe biatinden (621) sonra indiğini gösterir. Zuhruf sûresinin 57. âyetinin bu sûrenin 98. âyetine atıf olduğuna işaret eden İbn İshak'ın naklettiği İbn Abbas rivayetine göre Enbiya sûresi Zuhruf'tan önce inmiş olmalıdır. Bu veriler ışığında sûreyi 12. yıla tarihlendirebiliriz.

Sûrenin konusu Kur'an'ın fihristi gibidir. Dinin üç temel direğinden söz eder: Tevhid, âhiret ve nübüvvet. İnsan soyuna yönelik bir uyarıyla söze girer. Sabahı Âdem'le başlayan insanlık yürüyüşünün kuşluğunu Hz. Nûh, öğlesini Hz. İbrahim, ikindisini Hz. Muhammed temsil eder. Sûrenin girişindeki "vaktin yaklaştığı" uyarısı, bize bu hakikati hatırlatır. İnsanların bu hakikati hatırlatan vahiyden neden yüz çevirdiği sorgulanır (1-15). Söz âlemin anlam ve amaçlılığına getirilir. Şu hakikat zımnen vurgulanır: Yerin göğün bir amacı olsun da, şaheserin olmasın mı? (16-33)

Kur'an'daki peygamber kıssalarının iki maksadı vardır: Biri peygamberlik kurumunu ve hayati önemini anlamamızı kolaylaştırmak. Zira nübüvvet bir ruhtur, onu ete-kemiğe büründüren bu kıssalardır. Diğeri muhatabın kişiliğini inşa etmek. Zira vahiy kavramlarıyla tasavvuru, önermeleriyle aklı, örnekleriyle şahsiyeti, bütünüyle hayatı inşa eder. Sûre, peygamberlerden yola çıkarak dile getirdiği insanlığın değişmez değerlerine ait ilkelerle, ortak iyinin kökeninin aynı olduğuna işaret eder. Adları sayılan peygamberlerin hayatı, bu gerçeğin tarihsel delilidir (48-91). Bu ebedi gerçeğin şimdi ve burada tezahür eden sonucu ise şöyle ifadesini bulur: "Sizin bu ümmetiniz bir tek ümmettir" (92). Bu formun aynısı sonraki bir pasajda Allah'ın birliğini ifade ederken kullanılır: "Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır" (108). Bununla, Allah'ın mutlak birliği ile ona inananların amaç birliği arasında bağ kuran bir tasavvurun inşasını hedeflemektedir. Birincisi "tevhidin", ikincisi "vahdetin" şartıdır. Belki birincisine "akidevi vahdet", ikincisine "sosyal tevhid" adını vermek de mümkündür.

Son Saat'i hatırlatan pasajlarla başlayan sûre Son Saat'i hatırlatan pasajlarla son bulur. Göklerin kitap ruloları gibi dürüleceğini ifade eden 104. âyet, vahyin en çarpıcı kıyamet tasvirlerinden birini oluşturur.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 İNSANLAR için yaptıklarının hesabını verme vakti oldukça yaklaştı; fakat onlar hâlâ gaflet içerisinde (bu gerçeğe) sırt çeviriyorlar.[1]

2 Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir uyarı[2] gelse, onu da sadece alaya alarak dinliyorlar. **3** Onların aklı fikri oyunda oynaştadır; üstelik bilinci altüst olan bu kimseler[3] el altından şöyle fiskos yapıyorlar:[4] "Bu da sizin gibi ölümlü bir insan değil mi? Şu halde siz, göz göre göre büyüye kapılıp gidecek misiniz?"[5]

4 (Ve) dedi ki:[6] "Rabbim gökte ve yerde söylenen her sözü, her düşünceyi[7] bilmektedir: zira O her şeyi işitendir, her şeyi bilendir."

5 "Hayır!" dediler; "(Bunlar) karma karışık düşlerdir!.. Yok yok, onu kendisi uydurmuştur!.. Bu da değilse, o bir şair olmalı... İyi ama, önceden gönderilen (peygamberler) gibi bize bir mucize getirse ya!.."[8]

6 Onlardan önce kendilerini (inkarda ısrarlarından dolayı) helâk ettiğimiz nice kentler iman etmemişlerdi, şimdi bunlar mı iman edecekler?

7 Biz senden önce de kendilerine mesajlarımızı ilettiğimiz (ölümlü) insanlardan[9] başka birilerini peygamber olarak göndermedik. Hem eğer (bu konuda bir şey) bilmiyorsanız, (geçmiş) vahiylerin mensuplarına sorun! **8** Biz onları yemeğe bile ihtiyaç duymayan varlıklar[10] olarak göndermedik; dahası onlar ölümsüz de değildiler.[11]

9 Neticede Biz onlara verdiğimiz sözü tuttuk; bunun sonucunda onları ve dilediklerimizi kurtarıp, (hayatlarını) amaçsızca harcayanları[12] ise helâk ettik.

10 DOĞRUSU Biz size, içinde içinde size şeref ve itibar kazandıran bir mesaj[13] indirmiş bulunuyoruz: şu halde, hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?

---

1 Âyetle ilgili bir değerlendirme için sûrenin girişine bakınız.

2 Vahyin "uyarı" (*zikr*) vasfıyla ilgili Hicr 9; Yâsin 69; Sâd 1, 87 ve Zuhruf 44. âyetlere; ayrıca konuyla ilgili bir açıklama için Tâhâ 99'un notuna bkz.

3 Lafzen: "zulmeden kimseler". Zulüm, "bir şeyi yerinden etmek"tir. Burada yerinden edilen insanın kendisidir. Bu da, tam anlamıyla bir "bilinç alaborası"dır (Bkz: 7:148, not 4). Bu ters bilinç hayatı oyun, dünyayı oyun alanı, sınav araçlarını oyuncak olarak algılar. Bütün bunların temelinde, tersyüz edilmiş bir tasavvurla hayata bakmak yatar. Bu ise kişinin kendisine yapacağı

en büyük zulümdür (Krş: Âyet 29, not).

4 "Özel görüşme, gizli randevu, kulis, fiskos ve dedikodu" gibi bağlamına göre farklı mânalara gelebilen *necvâ*, yararlı, yararsız ve zararlı olmak üzere üç vurguyla da kullanılır. Buradaki fiskos ve kulis anlamında zararlı bir *necvâ*'dır (Krş: 12:80; 17:47; 58:7-10, ilgili notlar).

5 Vahyin olağanüstü gücünün vahyin düşmanları tarafından dolaylı bir itirafı olarak okunmalıdır.

6 Medine ile Basra kıraat okullarının tümü ve bazı Mekkeli kârilere göre emir kipiyle (*kul*) okunan bu kelimeyi Kûfe okuluna mensup kârilerin tümü ve bazı Mekkeliler geçmiş zaman fiili olarak (*kâle*: dedi) okumuşlardır (Taberî). Her ikisi de aynı kapıya çıktığı halde ilk kıraat alimlerinin kılı kırk yaran bir hassasiyetle bir kelimenin okunuşu üzerindeki bu farklı yaklaşımları, Kur'an'ın indiği dönemde henüz yazı, imla, noktalama (rakş), harekeleme kurallarının yeterince oturmamış oluşuyla açıklanır.

7 *el-Kavl*, hem söz hem de "düşünce" anlamına gelir (Bkz: 18:39).

8 Vahyin ilk muhaliflerinin kafalarının hayli karışık olduğunun göstergesi. Hz. Peygamber peygamberlik öncesi dinî hiçbir iddiası olmayan, kitap okuyup yazmayan, şiire ilgi duymayan, kendisinden kehanet ve olağanüstülük sadır olduğu duyulmamış biriydi. Aksi halde iddialarını desteklemek için onu örnek verirlerdi.

9 Lafzen: "adamlardan, erkeklerden". Burada vahyi ve peygamberliği inkar edenlerin itirazı peygamberin cinsiyetiyle değil beşerliğiyle alâkalıdır (Bkz: Âyet 3, 7, 8). Dolayısıyla bu âyetteki rical, gönderilen peygamberlerin erkekliğini değil insanlığını vurgular. Bu kimlik vurgulanırken "erkekler" anlamındaki *ricâl*'in kullanılmasında çok ince bir îmâ da sezilmiyor değil. Bu îmâ, hem meleklere "kadın" cinsiyeti yakıştıran, hem de peygamber olarak bir meleğin gönderilmesini isteyen Mekke müşrik aklının içine düştüğü çelişki ve gülünç durum olsa gerektir.

10 Lafzen: "cesetler.." Sözlük anlamı "bir şeyin yoğunlaşmış hali, unsurları toplanmış hali" olan *ceset*, burada "varlık kategorisi" anlamı taşımaktadır (*Mekâyîs*).

11 Peygamberler gökte değil yerde yürürler. Yerde yürüyenler iz bırakırlar. Ancak iz bırakanlar izlenebilirler.

12 *Esrafe* köküyle ilgili bir açıklama için bkz: 20:127, not.

13 Veya: "içinde zihninizi inşayı amaçlayan uyarılar olan bir mesaj" (Bkz: Taberî; krş: 43:44, not). *Zikrukum* ifadesinin çeviriye böyle yansıması, kelimenin yapısından kaynaklanır. Zikr, ya insan tasavvuruna bir şeyin simgesini sunarak onu hafızasına kaydetmesini sağlamak, ya da zihinde/tasavvurda önceden varolduğu halde bir şekilde kaybolmuş olanı yeniden ortaya çıkarmaktır. Bu tanımı yapan Râğıb, önce "kalbin" ve "dilin" zikri diye ikiye ayırdığı kavramı, bir de kendi içinde ikiye ayırır: 1) Unutmaktan dolayı hatırlatmak, 2) Akılda kalıcı olmasını sağlamak için hatırlatmak (*Müfredât*). Bu tanım, temel niteliklerinden biri *zikr* olan vahyi, "ilahi bir inşa projesi" olarak öne çıkarmaktadır (20:99,130, ilgili notlar). Vahiy bu inşayı önce eylemin ana rahmi olan tasavvurda gerçekleştirir. Çevirimiz bu yaklaşıma dayanmaktadır.

11 Üstelik Biz, zulümde ısrarcı olan nice beldeleri kırıp geçirdik; ve (bunun) ardından onların (yerine) başka bir toplum ikame ettik.[1]

12 Ve onlar Bizim ezici gücümüzü hissettikleri zaman, derhal oradan kaçmaya yeltendiler.

13 Durun, kaçmayın! Haydi, sizi küstahça şımartan konforlu yaşantınıza ve konaklarınıza geri dönün! Ne yani, herhalde hesaba çekilecektiniz![2]

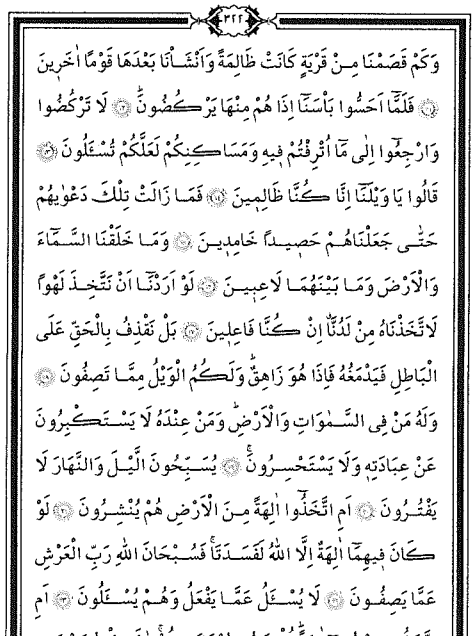
14 Onlar "Vah bize!" diyecekler; "Şu kesin ki, bizler hep zulümde ısrar ettik!" 15 Ve onların bu yazıklanmaları, Biz kendilerini biçilmiş ekin haline getirip sönmüş köze çevirinceye kadar devam edip gidecek.

16 (EY İNSANLAR!) Biz göğü, yeri ve bunların arasındakileri bir oyun olsun diye yaratmadık.[3] 17 Eğer Biz bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi katımızdan edinirdik;[4] ne ki bunu asla yapacak değiliz.[5]

18 Aksine Biz, mutlak hakikate atıf olan (amaçlı ve anlamlı yaratılış) gerçeğini,[6] malum[7] amaçsız ve anlamsızlığın başına çalarız da, o berikinin belini kırar; işte o zaman beriki de yok olup gider.[8]

İşte (Yaratan ve yaratılan) konusunda bu türden tanımlamalarınızdan[9] dolayı yazıklar olsun size! 19 Zira, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'na aittir; nitekim O'nun tarafında yer alanlar, O'na kulluk etmede ne kibre kapılırlar, ne de bıkıp usanırlar:[10] 20 Onlar, gece gündüz demeden aralıksız O'nun aşkın ve yüce olan zatını anarlar.

21 YOKSA onlar (gökyüzü yerine),[11] kendileri (ilah diye tapınılan o cansız nesneler) tarafından canlandırılsınlar diye mi yeryü-

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ ﴿١٥﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾ أَمِ اتَّخَذُوا آلِهَةً مِنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾ لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ ﴿٢٣﴾ أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾

زünden ilâh ediniyorlar?[12] 22 Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka[13] ilâhlar olsaydı, (gökler ve yer) kaos içinde mahvolurdu: işte bu nedenle O her şeyden yüce olan Allah, O mutlak otorite sahibi, onların yakıştırdıkları her şeyin ötesindedir.

23 O, yaptıklarından dolayı asla sorgulanamaz; fakat onlar her daim sorgulanırlar.[14] 24 Yoksa onlar (bu gerçeğe rağmen) O'nun dışında[15] ilâhlar edinmekte ısrar mı edecekler?

De ki: "Haydi, siz de kendi delilinizi getirin! İşte bu, hem benimle birlikte olanların hem de benden öncekilerin dile getirdikleri (ortak) mesajdır".

Ama hayır, onların çoğu bu (açık) gerçeği bilmiyorlar; bu nedenle (ondan) yüz çeviriyorlar.—>

1 Zımnen: Siz Allah için vazgeçilmez değilsiniz, fakat Allah sizin için vazgeçilmezdir. Zira

hiçbir toplum alternatifsiz değildir. "Sizi ortadan kaldırıp sonra da dilediğini sizin yerinize geçirir" (6:133) gibi âyetlerle ifade edilen tarihin değişmez yasası (Krş: 4:133; 14:19; 35:16).

2 *Le'alle* edatının "gerekçe" anlamına dayanarak şu mâna da verilebilir: "Hesaba çekilmeniz için yeterli neden mevcuttur" (Bkz: *İtkân* II, 233; krş: 20:130, not). Zımnen: Hayatı sorumsuzca yaşayanlar, hesap sorulmasından nefret ederler.

3 Yani: "bir amaç ve anlamdan yoksun yaratmadık" (38:27). "başka değil, sadece gerçek bir amaç uğruna yarattık" (44:39). Bu gerçeği fark edenler "göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler: Rabbimiz! Bütün bunları anlamsız ve amaçsız yaratmadın!" (3:191) derler. Bu âyet, kadim kültürlere ait "Tanrı yalnızlıktan canı sıkılınca insanı yarattı" gibi bir tezi de kökten reddetmektedir. Esasen bu pasaj, başta Hermetik miras olmak üzere gök cisimlerine "akıl" ve "öznelik" (faal akıl) izafe eden tüm kadim mistik ve ruhçu kültürlere bir reddiyedir. 29. âyet bunun delilidir.

4 Bu ibâre iki şekilde de anlaşılabilir: 1) Bu görünen âlemi değil, sizin algınızın ötesinde bir âlem yaratarak onu eğlence edinirdik" 2) "Sizin eğlence ve oyun aracı gibi gördüğünüz bu âlemi, sizden önce Biz eğlence yapardık" (Krş: Elmalılı).

5 Veya: "Tabii ki eğer yapmış olsaydık, (ama yapmadık)". Kûfe dil okulunun büyük ismi Ferrâ, şart edatı olan in'in olumsuzluk vurgusuna da dikkat çeker (Benzer bir kullanım için bkz: 35:23). Ondan da önce bize kadar ulaşan ilk orijinal tamamlanmış tefsirin sahibi olan Mukatil (ö. 150 h.) ibâreyi böyle anlar (*Tefsir*). Taberî'nin de alternatifsiz tercihinin bu olduğunu söylemeliyiz.

6 *el-Hakk* "anlamlılık ve amaçlılığa" delalet eder. Başındaki *bâ* edatıysa hem "gerekçe", hem "bağlantı ve atıf" hem de "aracılık" ifade eder (Açıklama için bkz: 14:19, not 1). Âyetteki *el-bâtıl, el-hakk*'ın zıddı olan "amaçsızlık ve anlamsızlık" anlamına kullanılmıştır (Krş: Râğıb). *Betale*, "özgür ağırlığı olmadığı ya da çok az olduğu için uçup giden" ya da "akıp giden" şeyler için kullanılır (*Mekâyîs*). Burada bu yaratıklar evreninin bir amacının olmadığı; çünkü kendine has gerçek bir varlığının olmadığı; sadece Yaratıcının bir "yansıması" ya da varmış gibi görünen sanal bir evren, bir hayal dünyası, köpük, gölge olduğu yönündeki, insanın ahlâkî davranış zeminini yok eden âlem tasavvurları reddedilmektedir. Âyetteki *bi'l-hakk* ifadesi, hem yaratılmışlar âleminin kendine has bir iç gerçekliğe sahip olduğunu, hem de onların gerçek bir amaç uğruna yaratılmış olduğunu ifade eder (Bkz: 16. âyet, ilgili not).

7 *el-Batıl*'ın başındaki belirlilik takısı anlama "malum" olarak yansımaktadır. Bu tercihimiz aynı zamanda vahyin reddettiği türden maddî varlığın sanallığı tezlerinin, nüzul ortamında birileri tarafından bilinip savunulduğuna delalet eder.

8 Allah'ı tanımaya çalışmak yerine tanımlamaya çalışanlar, -haşa- Allah'ı nesne kendini özne yerine koymuş olan haddini bilmezlerdir.

9 Yaratan ya da yaratılanı, birini diğerine dahil eden bir tezle tanımaya çalışmak, "tanımak" değil "tanımlamak" (tavsîf) sayılmaktadır. Bu ise, haddini aşan insanın Yaratıcısına had ve hudut çizmeye kalkışmasıdır. Oysa ki yaratılmışlar dünyası "tanımak" için var edilmiştir; bu nedenle de vahiy bu evreni "işaret, atıf, belge" anlamına gelen *'ilm-'alâmet* köküne nisbetle *'âlem/'âlemin* diye isimlendirir (1:1, not 2). Zira "yaratılmış varlıklar evreni olan" bu *'âlem*, O'nun varlığına, birliğine, eşsizliğine ve yaratıkları üzerindeki mutlak tasarrufuna delalet eden birer belge ve alamettir.

10 Başta melekler olmak üzere, yıldızlar, gezegenler ve diğer gök cisimleri (yer cisimlerini tanrılaştıranlar 21. âyette ele alınacak) gibi soyut ve somut, varlığı sabit ya da muhayyel birtakım şeylere, zirvesini Allah'ın oluşturduğu bir hiyerarşide "ilahlar" ya da "yarı ilâhlar" payesini veren ve somut putlara tapınan Mekke müşriklerinin inancından daha sofistike ve soyut olan Eski Hind, Mısır, Harran, Cündi Şapur ve Mezopotamya merkezli batıl inanç sistemleri kastedilmektedir.

11 Parantez içi açıklamanın gerekçesi, 16-19.

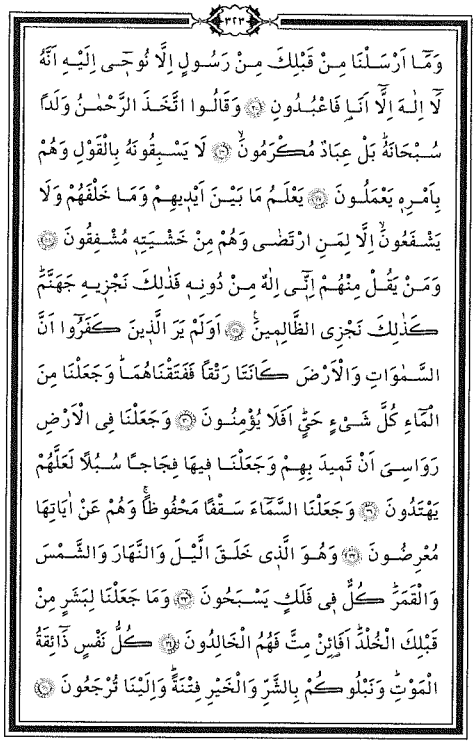
âyetlerin muhtevasıdır.

12 Yani; 'Madem yeryüzünden cansız nesneleri ilâh ediniyorlar, öncelikle onların yeryüzüne ait bir varlık olan insanoğluna can vermesi gerekmiyor muydu?' *Yunşerûn*: "diriltilecekler, canlandırılacaklar". Bu ibâre, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" sorusuna "Elbette Allah" (29:61) cevabını vermekte tereddüt göstermeyen cahili aklın içine düştüğü çelişkiye dikkat çeker.

13 *İllâ* edatının "..den gayrı, ..den başka" anlamına kullanılmasıyla ilgili bkz: *İtkân* II, 160.

14 Daha dünyadayken bile hemcinsleri tarafından sorgulanıyorlar, ya âhirette?

15 *Min dûnihi*, sadece "O'nun dışında" değil, aynı zamanda makam olarak "O'nun çok gerisinde, aşağısında, uzağında, astı mevkiinde" anlamına da gelir (Bkz: *İtkân* II, 195).

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ
لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا۠ فَاعْبُدُوْنِ ۝ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا
سُبْحٰنَهٗ ۭ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُوْنَ ۝ لَا يَسْبِقُوْنَهٗ بِالْقَوْلِ وَهُمْ
بِاَمْرِهٖ يَعْمَلُوْنَ ۝ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا
يَشْفَعُوْنَ ۙ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى وَهُمْ مِّنْ خَشْيَتِهٖ مُشْفِقُوْنَ ۝
وَمَنْ يَّقُلْ مِنْهُمْ اِنِّىْٓ اِلٰهٌ مِّنْ دُوْنِهٖ فَذٰلِكَ نَجْزِيْهِ جَهَنَّمَ ۭ
كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِيْنَ ۝ اَوَلَمْ يَرَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنَّ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنٰهُمَا ۭ وَجَعَلْنَا مِنَ
الْمَاۗءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ۭ اَفَلَا يُؤْمِنُوْنَ ۝ وَجَعَلْنَا فِي الْاَرْضِ
رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيْدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيْهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ
يَهْتَدُوْنَ ۝ وَجَعَلْنَا السَّمَاۗءَ سَقْفًا مَّحْفُوْظًا ۚ وَهُمْ عَنْ اٰيٰتِهَا
مُعْرِضُوْنَ ۝ وَهُوَ الَّذِيْ خَلَقَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ ۭ كُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ ۝ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّنْ
قَبْلِكَ الْخُلْدَ ۭ اَفَاۗىِٕنْ مِّتَّ فَهُمُ الْخٰلِدُوْنَ ۝ كُلُّ نَفْسٍ ذَاۗىِٕقَةُ
الْمَوْتِ ۭ وَنَبْلُوْكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ۭ وَاِلَيْنَا تُرْجَعُوْنَ ۝

←**25** Halbuki Biz, senden önce gönderdiğimiz peygamberlerin tümüne bir mesajı ısrarla ilettik; o da şu: "Benden başka ilâh yok, o halde yalnız bana kulluk edin!"[1] **26** Ama (onların takipçileri arasından) yine de "Rahmân çocuk edindi" diyenler çıktı.[2]

O şanı yüce olan, (ölümlülere has bu tür) tanımlamalardan sonsuzca uzaktır; aksine, (Allah'ın soyundan geldiğini iddia ettikleri o kimseler), ilâhi ikrama[3] mazhar olan kullardır:[4] **27** Onlar, kendi sözlerini O'nun sözünün önüne geçirmezler:[5] yani onlar sadece O'nun talimatıyla hareket ederler.

28 O, onların bildiklerini de bilmediklerini de bilir.[6] Ki zaten onlar, O'nun hoşnut ve razı olmadığı hiç kimseye şefaat edemezler:[7] zira onlar O'nun yüceliği karşısında derin bir saygıyla titrerler.[8]

29 Kaldı ki onlardan biri "O'ndan bir alt basamakta da olsa, sonuçta ben de bir ilâhım[9] demiş olsaydı, bu takdirde onu cehennemle cezalandırırdık: Çünkü haddini bilmeyenleri[10] Biz böyle cezalandırırız.

30 İNKARDA ısrar eden o kimseler görmezler mi ki; gökler ve yer başlangıçta bitişikken Biz onları ayırdık[11] ve (hareket edebilen) her canlıyı[12] sudan[13] var ettik? Buna rağmen hâlâ inanmayacaklar mı?

31 Ve yeryüzünde kendilerini sarsmasın diye kalkmaz kımıldamaz dağlar var ettik;[14] ve onların aralarında, yollarını bulabilsinler diye vadiler açtık.[15] **32** Ve göğü güvenlikli bir kubbe olarak tepelerine diktik; ama onlar, bu tür göstergelerle işaret ettiğimiz (hakikatlere) sırt çeviriyorlar. **33** Oysa ki geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratan da O'dur; (ama yıldız ve gezegenlerin) hepsi de (kendileri için tesbit edilen) bir yörüngede akıp durmaktadırlar.[16]

34 (EY PEYGAMBER!) Biz, senden önce yaşamış hiçbir insana ölümsüzlük bahşetmedik.[17] Hem sanki sen öleceksin de, onlar ebediyyen yaşayacaklar mı?[18]

35 Her can ölümü tadacaktır; şu da var ki, Biz sizi seçip ayırmak için hayır ve şer ile sınava tabi tutuyoruz:[19] zaten sonunda Bize döneceksiniz.

---

1 Tevhid, bütün bir oluş evrenini doğru kavramanın koordinatını verir. Bu koordinatla yola çıkmayan akıl, her ölçü, kıyas, öncül ve önermesinde yanlıştan çıkıp yanlışa varacaktır.

2 Burada kastedilenin Hıristiyanlar olduğu, bu âyetlerle, bu sûreden önce nâzil olan Meryem 91 ve 92. âyetlerin benzerliğinden de anlaşılmaktadır. Çevirimizin gerekçesi budur.

3 Ya peygamberler gibi "ilahi vahye" ya da melekler gibi o vahyi "taşımaya" mazhar olanlar.

Bu âyetle 19:93 arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

4 Zımnen: Eşyayı tanrılaştıran, Tanrı'yı eşyalaştırır.

5 Peygamberler yalnızca Allah'ın vahyini iletir, melekler ise sadece kendilerine verilen talimatı yerine getirirler.

6 Bir başka ifadeyle: "geçmişlerini de gelecekleri de" (Bkz: 20:110, not).

7 Kur'an, Allah'tan bağımsız bir kayırma ve şefaat iddiasını tümüyle reddeder. Burada olduğu gibi reddetmediği şefaat biçimi, sadece Allah'ın razı olduğu birine verdiği ödülü, sahibine takdim etmekle onurlandırılmaktır. Ödülü takdim eden ödülü veren değildir. Onun ödül üzerinde hiçbir tasarrufu yoktur. O sadece, ödül sahibi tarafından ödül takdimine mazhar kılınmakla onurlandırılmıştır (Ayrıca bkz: 34:23, not 3).

8 *Haşyet* sıradan bir korku değil, özellikle de *muşfikîn* ile birlikte kullanıldığında *saygı* ve *sevgiden* dolayı duyulan derin bir *ürperti* halidir (Bkz: 18:49, not 2).

9 Piramidik tanrı anlayışına dayanan kadim Hermetik mirasın muhtemelen sonradan bozulmuş tanrı anlayışını çağrıştırıyor. Bu anlayış uluhiyyeti hiyerarşik bir silsilenin zirvesi (piramidin zirvesi) olarak görüyor, o zirvenin daha altta yer alan diğer halkalar üzerinde yükseldiğine inanıyordu. İşte içinde kadim hikmet pırıltılarının yer aldığı Hermes'in müşahedesinin (*Corpus Hermeticum*) 12. maddesi: "Sonra her şeyin babası hayat ve nur olan akıl, kendisine benzeyen bir insan yaratır. Meydana getirdiği oğlunun kendisine benzeyen güzelliğine hayran kalır. Gerçekte Allah oğlunda kendi sûretini sevmiştir. Bütün yaratıklarını onun hizmetine verir."(Nkl: M. A. Cabirî, *Bunyetu'l-Akli'l-Arabi*, Beyrut-91, s. 265). Arabistan yarımadası Hermetik mirastan habersiz değildi. Bazılarının Kur'an'da zikredilmeyen peygamberler arasında saydığı Güneyli (Yemen) Şu'ayb b. Mehdim (veya: Mahrem) zi-Mehdim, Kuzeyli Riab b. el-Berra eş-Şenini ve Reyyan b. Zeyd b. Amr gibi isimler, Hermetik irfanı bölgede temsil eden isimler olarak görülebilir.

10 Lafzen: "zalimleri". "Bir şeyi yerinden etmek" anlamına gelen *zulm*, bir çok yerde "kendi kendisine zulmetme" formunda, eylemin öznenin kendisine döndüğü bir cümle yapısıyla dile getirilir. *Zalimîn* (zulmedenler) şeklinde ism-i fail kipiyle yalın olarak geldiği yerlerde ise, bu zulmün muhatabı (tümleç) zımnen yine zalimin kendisi olarak anlaşılmalıdır. Bu zulmün niteliği de, kelimenin etimolojisine uygun olarak kişinin kendisine Allah'ın tayin ettiği konumu beğenmeyerek başka bir konumu tercih etmesidir ki, bu bir "bilinç alaborası"dır. Bu mânanın en güzel açılımı, bu sûrenin 65. âyetindeki "baş aşağı çevrilmiş bilinç hali" ifadesidir.

11 Buradaki *ratk* ile âlemin varoluş öncesi potansiyel hali, *fetk* ile de bunun fiili varlık olarak ortaya çıkma hali kastedilmiş olabilir (Ebu Müslim'den Râzî). Fâtır 1 ve Bakara 117'deki yoktan yaratılıştan bir sonraki aşamayı ifade ettiğini söyleyebiliriz.

12 Parantez içindeki "hareket eden" açıklamamız, aynı yaratılış gerçeğini vurgulayan 24:45'te yer alan *dâbbe* (kendiliğinden hareket eden) kelimesine dayanmaktadır.

13 Su belirlilik takısıyla gelmiştir. Bu metne şöyle yansıyabilir: "herkesin bildiği su..."

14 Dağların kazık olması, adına "izostasi" denilen çivi etkisi meydana getirerek kıtaları dengelemektedir.

15 Dağlar ve vadiler, zirveler ve çukurlar, yaratılmışlar dünyasının çift kutuplu yapısına bir göndermedir (Bkz: 16:15, not).

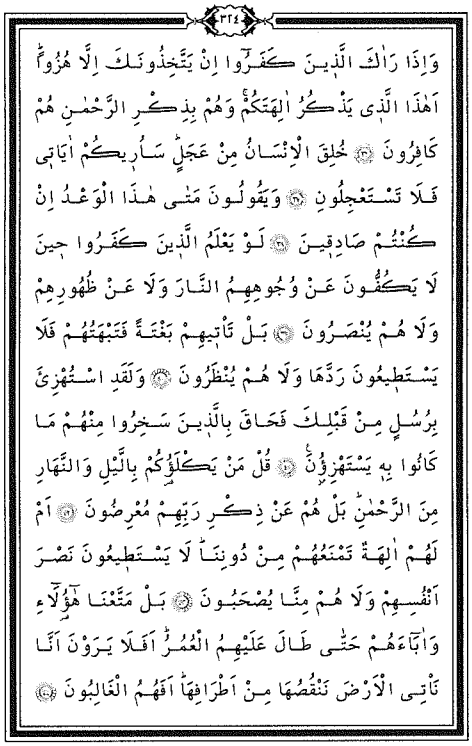
16 Zımnen: kâinatın kütle çekimiyle içine çökmeden kalabilmesi Allah'ın koyduğu kozmik tavaf sayesinde mümkün olmaktadır. *Felek*, "dairevi ve küresel olan her şeyi" kapsar (Taberi). Burada gök cisimlerinin hem yuvarlaklığına, hem dönüşüne, hem de "yörüngelerine" bir işaret bulunabilirse de, asıl maksat kozmik bilgiler değil ahlâkî öğütlerdir. Nihilizmi kökten reddeden bu âyetlerin verdiği öğüt şudur: Âlemde 'cansız' diye nitelenen varlıkların bile bir anlam ve amacı varken, varlık ağacının en soylu meyvesi olan insanın bir anlam ve amacı olmasın mı? Ya da: Gök nesnelerine bir yol ve yörünge tesbit eden Allah, insan gibi akıllı ve ira-

deli bir varlık için bir yol ve güzergah belirlemesin mi?

17 Bu Kur'anî ilke, başta Hz. İsa ve Kehf sûresinde kendisine atıf yapılan meçhul zat olmak üzere, "insan" sınıfına giren herkes için bir anahtar hükmündedir.

18 Krş: "Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler" (39:30).

19 Kur'an şerri Allah'a nisbet de izafe de etmez (Ayrıntı için bkz: 3:26; 10:11 ve 72:10, ilgili notlar). Bu âyette de *şer* Allah'a ne izafe ne de nisbet edilir. Sadece Allah'ın "hayır ve şer ile imtihan ettiği" buyurulmuştur. Metinde *şer* min ile değil ilsak için kullanılan *bâ* ile gelmiştir. Bunun anlamı şerrin "sınava alet" kılınmasıdır. Maksadı ise Zerdüştizm ve Maniheizm gibi düalizme dayalı her tür şirki reddetmektir. Düalist şirk inancı, iyilik ve kötülük tanrısına dayanır. Bu, kötülüğün tanrısal olduğunu söylemek ve kötülüğü meşrulaştırmaktır. Ona ontolojik bir hakikat ve cevheri bir kimlik vermektir. Bu bakış onunla savaşmayı imkansızlaştırır ve ondan yana olmanın kapısını aralar. Zira kötülükle savaşmak tanrıyla savaşmak, hakikatle savaşmak anlamına gelir. Bu âyetin amacı, Allah dışında bir yaratıcı vehmine yol açan "kötülük tanrısı" icadını reddir.

وَإِذَا رَآكَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا
أَهَٰذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ هُمْ
كَافِرُونَ ۝ خُلِقَ الْإِنسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَأُرِيكُمْ آيَاتِي
فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ۝ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِنْ
كُنتُمْ صَادِقِينَ ۝ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ
لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ
وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ۝ بَلْ تَأْتِيهِم بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا
يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ۝ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ
بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُم مَّا
كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ۝ قُلْ مَن يَكْلَؤُكُم بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
مِنَ الرَّحْمَٰنِ بَلْ هُمْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِم مُّعْرِضُونَ ۝ أَمْ
لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُم مِّن دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ
أَنفُسِهِمْ وَلَا هُم مِّنَّا يُصْحَبُونَ ۝ بَلْ مَتَّعْنَا هَٰؤُلَاءِ
وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا
نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ۝

36 Ve o küfre saplanmış olanlar ne zaman seni görseler, sadece alaya almak amacıyla "Bu muymuş sizin ilâhlarınızı diline dolayan?" diye (dudak bükerler); ama iş, Rahmân (adının) anılıp yüceltilmesine gelince: onu ısrarla tanımazdan gelen de yine onlar olur.[1]

37 İNSANOĞLU aceleci bir yaratılışa sahiptir;[2] zamanı gelince size mesajlarımın (gerçek olduğunu) göstereceğim; dolayısıyla, acele etmenize hiç gerek yok.[3]

38 Buna rağmen onlar diyorlar ki: "Eğer sözünüze sadıksanız (cevap verin bakalım): bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?"

39 İnkarda ısrar eden bu kimseler, yüzlerini ve sırtlarını ateşten koruyamayacakları, dahası hiçbir yardım da alamayacakları anın (dehşetini) keşke bir bilseler!

40 Ama hayır, o (an) birdenbire gelecek ve onları şaşkına çevirecektir; artık ne onu geri çevirebilecekler, ne de kendilerine zaman tanınacaktır!

41 Doğrusu (ey Muhammed)! Senden önceki elçilerle de alay edilmişti; fakat alay eden kimseleri bizzat alay ede geldikleri şey perişan etti.[4]

42 De ki: "Sizi O sınırsız rahmet kaynağına karşı, gece ya da gündüz kim koruyacak?[5]

Ama hayır, onlar Rablerinin uyarılarından yüz çeviriyorlar."

43 Yoksa onların Bizim dışımızda kendilerini savunacak birtakım ilâhları mı var? O (sahte ilâhlar) kendilerine dahi yardım edecek güçten yoksunlar; üstelik onlara katımızdan hiç bir himaye de ulaşmayacak.

44 Hayır, Biz onları ve atalarını geçici zevklere daldırdık; ta ki ömrün kendileri için böyle uzayıp gideceği (zehabına kapılsınlar):[6] İyi ama, onlar görmüyorlar mı ki Biz yeryüzüne müdahil olup, ona (ait değerleri) her bir tarafından eksiltiyoruz?[7] Bir de kalkıp kazanacaklarını umuyorlar, öyle mi?

---

1 Son ibârenin alternatif bir anlamı da şöyle olabilir: "O Sınırsız Rahmet sahibini anmakla birlikte, O'na nankörlük eden de yine kendileri olmaktadır" (Krş: Râzî). Kur'an'a göre onlar; "Rahmân'ı inkar ediyorlardı" (13:30) ve "Rahmân da neyin nesi?" (25:60) diyorlardı. Oysa ki Mekke müşriklerinin Allah'ı inkar etmedikleri nasıl tarih ve Kur'an'la sabitse, Rahmân ismine karşı alerjileri de aynen öyle sabittir. Bu âyet, Rahmân ismini içeriğiyle birlikte reddettiklerinin açık delilidir (Bkz: 13:30, not). Hudeybiye'de Hz. Peygamber besmele sırasında bu ismi kullanınca, "Onu biz tanımıyoruz" diyeceklerdir.

2 Lafzen: "İnsanoğlu aceleden yaratılmıştır". Bunun bir mecaz olduğu açıktır.

3 Buna benzer bir âyet için bkz: 16:1 (Krş: 42:18).

4 Zımnen: Gösteren ve gösterilenin ciddi olması yetmedi, gören de ciddi olmalıydı.

5 Rahmân isminin geçtiği bir âyette kahır tehdidi!.. Zımnen: Merhametin kaynağından gazaba talip olmak ne büyük talihsizlik!

6 Allah'tan koparılmış bir hayat ve sahte bir ebedilik duygusu...

7 Çevirimizin gerekçesi için benzer bir ibârenin yer aldığı Ra'd sûresi 41'in ilgili notuna bkz. Burada "değer eksiltilmesi" olarak anlaşılması gereken "yeryüzünün eksiltilmesi"nin, "yeryüzünün uzatılıp yayılması" (13:3; 15:19; 50:7) ile bir karşıtlık oluşturduğu düşünülebilir. Bu sûrenin 11. âyetinin sonunda ifade edildiği gibi , yeryüzünde birtakım değerler bazı birey, toplum ve coğrafyalarda eksiltilirken, bazılarında da artırılmaktadır (Krş: 4:133; 6:133; 14:19; 35:16).

45 (Ey Muhammed!) "Ben sizi sadece vahiyle uyarıyorum!" de.

Ama, ne kadar uyarılsalar da (kalbi) sağır olanlar bu çağrıyı işitmeyecekler.

46 Fakat, Rabbinin azap rüzgarından onlara bir efilti dokunsa, hemen "Yazıklar olsun bize!" derler, "Meğerse biz, zulmü karakter haline getirmişiz!"[1]

47 Ve Biz, Kıyamet Günü dosdoğru tartan teraziler kurarız da, hiçbir kişi en küçük bir haksızlığı uğratılmaz; hatta hardal tanesi ağırlığında bir şey olsa, onu dahi gündeme getiririz:[2] Biz, hesap görücü olarak yeter de artarız bile...[3]

48 DOĞRUSU Biz, Musa ve Harun'a, hakkı batıldan ayıran, karanlıkları aydınlatan[4] ve sorumluluk bilincine sahip olanlara (yabancılaştıkları özlerini) hatırlatan bir mesaj vermiştik;[5] 49 onlar ki, idrak sınırını aşan bir hakikat olsa da Rablerinden korkarlar; yine onlar (görürcesine inandıkları)[6] Son Saatten dolayı titrerler.

50 İşte bu da, kendisini Bizim indirdiğimiz mübarek[7] bir hatırlatıcı mesajdır: Peki, bu durumda siz onu hâlâ inkar edecek misiniz?[8]

51 DOĞRUSU Biz, (Musa'dan) çok daha önce İbrahim'e de doğru işleyen bir muhakeme vermiştik; (İbrahim'in) bununla (doğru yolu bulacağını) daha baştan biliyorduk.[9]

52 Hani o babasına ve kendi toplumuna "Sizin kendilerine tapınıp durduğunuz bu heykeller de neyin nesi?" dediği zaman, 53 onlar şöyle cevap verdiler: "Atalarımızı onlara kulluk eder bulduk!"

قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُم بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا
يُنذَرُونَ ۝ وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ
يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ
لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ
مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ ۝ وَلَقَدْ آتَيْنَا
مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ۝ الَّذِينَ
يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُم مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ۝
وَهَٰذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنزَلْنَاهُ أَفَأَنتُمْ لَهُ مُنكِرُونَ ۝ وَلَقَدْ
آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ ۝ إِذْ قَالَ
لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ
۝ قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ۝ قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ
أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ
أَمْ أَنتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ۝ قَالَ بَل رَّبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكُم مِّنَ الشَّاهِدِينَ
۝ وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُم بَعْدَ أَن تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ۝

54 Dedi ki: "Doğrusu siz de, atalarınız da başından beri açık bir sapıklık içindeymişsiniz."

55 Dediler ki: "Sen (bunları söylerken) gerçekten ciddi misin, yoksa bize (şakacıktan) bir oyun mu oynuyorsun?"

56 (İbrahim): "Asla!" dedi, "Sizin Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir ki, onları O yaratmıştır; ve ben de bu gerçeğe tanıklık etmek için (size gönderilen) biriyim.

57 Derken, (İbrahim kendi içinden şu kararı aldı): "Allah'a yemin olsun ki, siz dönüp gittikten sonra, putlarınız için tasarladığım şeyi mutlaka gerçekleştireceğim!"[10]

---

1 Zulmün birine isim olarak verilebilmesi için, o kişinin zulmü içselleştirmesi, karakter haline getirmesi gerekir. *Zâlimîn* (t. *zâlim*) ism-i failini çevirimizin gerekçesi budur.

2 Şu âyetle karşılaştırınız: "Kim zerre kadar iyilik yaparsa onu (ilahi kayıtta) görecektir; kim

de zerre kadar kötülük yaparsa, onu (ilahi kayıtta) görecektir" (99:7-8).

3 *Kefâ*'yı bu şekildeki çevirimiz için bkz: 17:17, not.

4 *Dıyâ'* herhangi bir tahdit içermeyen nûr'dan farklı olarak, tıpkı güneş gibi sadece kaynağından gelen ışık için kullanılır. Vahyin *dıyâ'* olarak nitelendirilmesi onun özne oluşuyla alâkalıdır.

5 Peygamber kıssalarının Hz. Musa ve Hz. Harun ile başlaması, boykot sonrası dönemde inen sûrelerin genel karakteristiğine uygundur. Zira bu sûrelerde (A'raf, Cin, İsrâ, Neml) doğrudan veya dolaylı olarak mutlaka İsrâiloğullarına ve onların Yahudileşme problemine değinilir.

6 Parantez içi açıklamamız Bakara 3-4'e dayanmaktadır. Zımnen: Allah'a iman özünde gayba imandır.

7 *Mubarek* kalıbının mef'ul oluşuna dikkat. Kur'an'da hep bu formla gelen bu kelime, bereketin kaynağının Allah olduğu ve bir şeye bereketin O'nun tarafından verildiğini vurgular (Hz. İsa'nın mübarek kılınmasıyla ilgili bkz: 19:31).

8 Çeviride en zorlandığımız yer, kaynak dilde her iki vurguya da açık olduğu halde hedef dile çevrilince vurgulardan birini yitiren bu tür cümlelerdir. Âyetin sonu "bu durumda onu siz mi inkar edeceksiniz?" vurgusuyla da okumaya açıktır.

9 Doğru işleyen muhakeme onun sanata bakıp sanatkarı, esere bakıp müessiri, fiile bakıp faili bulmasını sağladı (Bkz: 6:74-79)

10 *Ekîdenne* fiilinin türetildiği *keyd* mastarı "ince ve hassas tasarlanmış ceza" anlamına gelir (Bkz: 7:183, not 8).

58 Nihayet, onların tümünü paramparça etti; dönüp de kendisine başvurabilsinler diye (!)[1] onların en iri-yarı olanına dokunmadı.

59 (Olan bitene vakıf olunca, birbirlerine) dediler ki: "Kim yaptı bunu ilâhlarımıza? Her kimse, onun haddini bilmez biri olduğu[2] apaçık ortada.

60 (Onlardan bazıları) "Adına İbrahim denilen bir gencin onları diline doladığı kulağımıza kadar geldi" dediler.

61 (Diğerleri) dediler ki: "Onu insanların önüne çıkarın; belki görgü şahitliği yapacak birileri çıkar!"

62 (Getirerek) "İlahlarımıza bunu sen mi yaptın ey İbrahim?" diye sorguladılar.

63 (İbrahim) "Hayır!" dedi, "Bunu yapsa yapsa, şu en iri-yarı olanı yapmış olmalıdır; en iyisi mi siz kendilerine sorun; tabi ki eğer cevap verebilirlerse!"[3]

64 Bunun üzerine kendi iç dünyalarına döndüler ve (kendi kendilerine) "Siz var ya, siz" dediler, "işte asıl haddini bilmezin ta kendisisiniz!"

65 Fakat daha sonra, baş aşağı çevrilmiş bilinç haline (geri dönerek);[4] "Doğrusu, onların konuşamayacağını kendin de çok iyi biliyorsun!" (dediler).

66 (İbrahim) "Ne yani" dedi, "şimdi siz Allah'ı bırakıp da, size hiçbir yarar sağlayamayan ve hiç bir zarardan (da sizi koruyamayan) nesnelere mi kulluk ediyorsunuz? 67 Size de, Allah'ı bırakıp taptığınız bütün bu nesnelere de yuh olsun! Siz hiç mi akıllanmayacaksınız?!"

٣١٦

فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ
۝ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَٰذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ۝
قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ۝ قَالُوا
فَأْتُوا بِهِ عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ۝ قَالُوا
ءَأَنتَ فَعَلْتَ هَٰذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ ۝ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ
كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِن كَانُوا يَنطِقُونَ ۝ فَرَجَعُوا
إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنتُمُ الظَّالِمُونَ ۝ ثُمَّ نُكِسُوا
عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَٰؤُلَاءِ يَنطِقُونَ ۝ قَالَ
أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ
۝ أُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ
۝ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ۝
قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ۝ وَأَرَادُوا
بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ۝ وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا
إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ۝ وَوَهَبْنَا
لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ۝

68 "Onu yakın!" diye bağrıştılar; "İlle de bir şey yapacaksanız (böyle yapın) ki, ilâhlarınızı desteklemiş olasınız!"[5]

69 Biz "Ey ateş!" dedik; "İbrahim'e karşı serin ve esenlikli ol!"[6]

70 İşte onlar (İbrahim'e) karşı bir düzen kurmak istediler; fakat Biz onların (düzenini) boşa çıkardık. 71 Dahası onu ve (yeğeni) Lût'u (oradan) kurtararak, bütün milletler için[7] mübarek kıldığımız yurda ilettik.[8] 72 Ve ona bir armağan olarak İshak'ı[9] ve (onun oğlu) Yakub'u bahşettik; ve onların hepsini kişilik ve erdem sahibi kıldık;—>

---

1 Bu kinayeli bir ifadedir. Ünlem metnin söz konusu yan anlamına dikkat çekmek içindir. *İleyhi*'deki zamirin aidiyetine göre; "dönüp puta başvurabilsinler" veya "dönüp İbrahim'e başvurabilsinler" şeklinde anlaşılabilir. Fakat metnin iç bağlamı birincisini destekler.

2 *Zalimin*'in bu anlamı için bkz. 29. âyet, not.

3 Modern veya kadim her putperest tazim ettiği putun zavallı bir nesne olduğunu bilir. İyi de, o halde neden tapar? Bu sorunun tek cevabı vardır: Tapmak insanın ontolojik ihtiyacıdır. İnsan

bir Allah'a kul olmazsa, kul olacağı binlerce sahte tanrıyı işte bunun için icat eder.

4 *Nukisû 'alâ ruûsihim* ibâresinin karşılığı olan "baş aşağı çevrilmiş/tersyüz edilmiş bilinç hali", tam da bir önceki âyette geçen zalimin algı biçimini açıklamaktadır. Bu *zulm*'ün açılımıdır.

5 Cari üslûp gereği kullanılan "tanrılarınız" kelimesi "tanrılarımız" şeklinde anlaşılmalıdır.

6 Bu tür mucizeleri aklileştirmek için tevil etmek yersizdir. Sâffât 97 bunu pekiştirir. Mucizeler, ilâhi-kevni yasalarla uyum içinde gerçekleşir (Konuyla ilgili ayrıntılı bir not için bkz: 20:21). Ateşin yakması ilâhi bir yasadır. Ateşte insan vücudu da yanar, bu da ilâhi yasadır. Vücudun ateşte yanmaması buna aykırıdır. Bu âyette "İbrahim yanmadı" denilmiyor, aksine "Ey ateş "İbrahim'e dokunma, ona serin ve esenlikli ol!" deniliyor. Ateşten yakıcılık alınmış, sonuçta Hz. İbrahim yanmamış değil, ateş onu yakmamıştır. Çünkü Allah ateşin yakma özelliğine müdahale etmiştir. Yani, bir alt yasasını bir üst yasasıyla aşmıştır. Zira Allah koyduğu yasaların mahkûmu değil hakimidir (Krş: 20:21, not). "Serin ol" emri "esenlikli ol" emrine *vav* ile bağlanmıştır. Birinci emir yakmama emri, ikinci emir üşütmeme emridir. Zira soğukluğun da yakması vardır. Bu mucizevi olayın her çağın insanına verdiği ders şudur: Hiçbir zalimin ateşi, saf imanı ve aşkı yakamaz. Zaten aşk da bir daha yanmamak için yanmak değil midir?

7 *'Âlemîn*'i bu şekilde çevirimizin gerekçesi için 107. âyetin ilgili notuna bakınız.

8 İbrahim ailesinin Harran üzerinden Filistin'e göçü. Mukaddes Filistin topraklarının Yahudi ırkının değil evrensel tevhid ailesinin ortak mekânı olduğunun ifadesi. Zira orasının mukaddes kılınmasıyla MS. 7. yüzyıldan sonra icat edilmiş bir kimlik olan Yahudi ırkının alâkası yoktu. Daha İbraniler İsrâiloğulları adını almadan yüzyıllar belki de bin yıllar önce mübarek kılınmıştı.

9 *Nâfileten*, "fazladan olan", "zorunlu olandan arta kalan" anlamına (Bkz: 17:79, not 7). Çocuksuz geçen bir ömrün hasretiyle verilen ilk oğul İsmail'in ardından gelen İshak, hiç kuşkusuz "fazladan" bir "armağan" idi. (Hz. İbrahim'in çocuklarının sıralaması için bkz: 14:39; ayrıca: 2:140; 4:163.) Hz. İbrahim'in İsmail'i kurban etme teşebbüsüyle birlikte bütün süreci şöyle özetleyebiliriz: Allah her ne ki istedi, almak için değil vermek için ister. Hz. İbrahim'den İsmail'ini almadığı gibi, yanına armağan olarak bir de İshak'ı verdi.

<—73 ve onları talimatlarımız çerçevesinde herkese doğru yolu gösteren önderler yaptık; nitekim onlara hayırlı işler yapmalarını, Allah'a ibadetin hakkını vermelerini,[1] arınmak ve yücelmek için gerekli bedeli ödemelerini vahyettik: Nihayet, onların tümü de sadece Bize kulluk eden kimselerdi.

74 LUT'A da sağlam bir muhakeme ve seçip ayırma yeteneği kazandıran bir bilgi tasavvuru bahşettik;[2] ve onu çirkin eylemleriyle tanınan kentten kurtardık: çünkü onlar yoldan çıkmış yoz bir kavimdi. 75 Ama (Lût'a bir şey olmadı), onu rahmetimizle kuşatmıştık; zira o dürüst ve erdemli kimselerdendi.[3]

76 ONLARDAN çok daha önce Nûh da bize yalvarmış, bunun üzerine Biz de onun duasını kabul etmiş, onu ve onun yakınlarını büyük bir beladan kurtarmıştık.[4] 77 Yine onu, âyetlerimizi yalanlamakta ısrar eden bir topluma karşı desteklemiştik: zira onlar da ahlâken yozlaşmış bir toplumdu; bu yüzden Biz de tümünü boğulmaya terk ettik.

78 DAVUD ve Süleyman'ı da (anı)![5] Hani o ikisi, bir topluluğa ait çobansız ve dağınık koyun sürüsünün gece yayıldığı tarla konusunda karar vereceklerdi; ve Biz de onların kararına şahit idik;[6] 79 fakat bu davada Süleyman'a (daha) derin bir kavrayış vermiştik.[7] Bununla beraber Biz, her birine sağlam bir muhakeme ve seçip ayırma yeteneği kazandıran bir bilgi tasavvuru bahşettik.[8] Zaten Davud ile birlikte, emrimize âmâde kıldığımız dağlar da O'nun kudret ve ihtişamını dillendiriyordu, kuşlar da...[9]

وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ
الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَوٰةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَوٰةِ وَكَانُوا لَنَا
عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ
الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ
فَاسِقِينَ ﴿٧٤﴾ وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ
﴿٧٥﴾ وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ
مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾
وَدَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ
فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا
سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ
الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَاهُ
صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ
شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾ وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى
الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ ﴿٨١﴾

Zira Biz, her zaman istediğimizi gerçekleştiririz.

80 Ve Biz ona, sizi korku ve zilletten kahredecek her belaya karşı koruyacak (mânevî) savunma araçları geliştirmeyi öğrettik:[10] Hal böyleyken siz (gereği gibi) şükrediyor musunuz?

81 Kendisini bereketli kıldığımız ülkeye doğru esip onun emriyle (çalışan gemileri) yüzdürsün diye[11] şiddetli rüzgarları Süleyman'a (âmâde kıldık): zira Biziz her şeyin (yasasına) vakıf olan.—>

1 *Ekimu's-salât*'a verdiğimiz bu anlamın gerekçesi için bkz: 87:15, 7:170; 2:3 ilgili notlar.

2 *Hukm*, tüm alternatifleri içlerindeki en doğru şıkka indirgeme işlemi demektir. Aynı kökten gelen hikmet, işte bu işlemi mümkün kılan yetenektir. İbn Fâris'in ilmi *yedullu 'ala eserin bi'ş-şey'i yetemeyyezu bihi 'an ğayrihi* (ilim, bir

şeyi, ona ait olmayandan seçip ayırmaya yarayan bir iz/alamet ve işarettir) şeklinde tarif ettiği hatırlanacak olursa, ilim, hüküm ve hikmeti birbirine bağlayan anahtarın "seçip ayırma" (temyiz) yeteneği olduğu anlaşılır. Sıradan bilgilerin (veri, data) vahyin *'ilm* adını verdiği şeye dönüşmesi için, insan zihninde bir çevrim istasyonu bulunmalıdır. İşte hükm-muhakeme bunun adıdır. Bir ilâhi inşa projesi olan vahyin amacı, insan zihninde söz konusu 'çevrim istasyonunu' inşa etmektir. Bu sayede sıradan bilgi hayatın illet, amaç ve hikmetini gösteren bir göstergeyi dönüşür (Krş: 12:40).

3 Kur'an peygamberleri överken dahi, onlara bahşedilmiş olandan çok onların bilinçli tercihlerinin sonucu olan kendi eylemlerine ve erdemlerine atıfta bulunuyor.

4 Hz. Nûh'un îmâ edilen duası için bkz: 71:26-28. Nûh kıssası hakkındaki tüm pasajların alt alta okunmasıyla elde edilen sonuç şu: Yoldan çıkmış kavim Hz. Nûh'un duası yüzünden helâk olmuyor, onların helâkine kendi sapmaları sebebiyle Allah hükmediyor ve bu sonuca üzülen Hz. Nûh'a "onların lehine Bana başvurma" buyuruluyor (11:36-37).

5 Bu isimlerin ardından "an" ilavesi, sözgelimiden doğan bir gerekliliktir. Davud ve Süleyman, nübüvvet, hikmet ve devlet gibi üç değerin ellerine verildiği yönetici peygamberlerdir. Bu pasajın ana fikri güç ahlâkıdır.

6 Kur'an'da ve sünnette bu âyetlerde geçen olayın ayrıntısına dair hiçbir bilgi yoktur. Fakat sahabe ve tabiinden gelen rivayetler, bu olayın o gün bilindiğini gösterir. Özeti şudur: Hz. Davud, kendisine intikal eden bir davada komşunun tarlasını yayılan sürünün tarla sahibine verilmesine hükmeder. Hz. Süleyman telafisi mümkün bir zarara telafisiz bir cezayı sert bulur. Sürünün bir yıllık intifa hakkının tarla sahibine, tarlanın da eski haline getirmesi için sürü sahibine verilmesine ve yıl sonunda her ikisinin sahiplerine iadesine hükmeder. Burada ana fikir şudur: Adâletin hatırı her hatırın üstündedir. Adâlet arayışı, hiçbir mülahazaya kurban edilemez. Zira adâlet mülkün temelidir (Benzer bir kıssa için krş: 38:23-24).

7 "Akıl yaşta değil baştadır" atasözünün Kur'an'cası. Süleyman'ın yargısı çok daha isabetlidir, fakat bu yargılamanın kahramanı Hz. Davud'dur. Zira babalık, hükümdarlık ve büyüklük gerekçelerini bir kenara koyarak adâletin hatırını her şeyin üstünde tutmuş ve Süleyman'ın kararının kendi kararından üstün olduğunu onaylamıştır. İşte gerçek büyüklük budur. Hz. Peygamber'in "Hakim içtihadında isabet ederse iki, etmezse bir sevap alır" (Ebu Davud) tesbiti de kaynağını buradan alsa gerektir.

8 Çevirimizin gerekçesi için bkz: Âyet 75, not.

9 Krş: 34.10. Hz. Davud'un ilâhileriyle kâinat korosuna katılımının ifadesi.

10 *Be's* kökünden türetilen *beîs*, vahyın "alçak maymunluk" dediği İsrâiloğullarının taklit hastalığına atıf için kullanılır (Krş: 7:165-166, not). *Lebûs*, "giysi" mânasındaki *libas* ile aynı köktendir (Râzî). Ebu Ubeyde bu kelimenin Arap dilinde "tüm silahlar için" kullanıldığını söyler ve Taberî de isim vermeden bu görüşe aynen katılır. Fakat tefsir geleneğinde sadece Katade'nin yorumuna dayanarak "zırh" anlamı şöhret bulmuş ve yine Katade'ye ait "Hz. Davud demir zincirlerden örülü zırhı ilk yapan kişiydi" yorumu standart yorum haline gelmiştir. Tarihi veriler Hz. Davud'dan çok önceleri zırh yapımının bilindiğini göstermektedir. Buradaki *lebûs*'un anlam alanı 7:26'daki *libasu't-takvâ* terkibindeki *libas* ile örtüşür. Buna göre âyet, Allah'ın Davud'a, mü'minlerini hem birbirlerine karşı duydukları korkudan hem de bilinmeyene karşı duydukları güdüsel korkulardan korunma yöntemini öğrettiğini ifade eder (Esed). *Be's*'in daha çok mânevî bela ve musibetler için kullanıldığı hatırlanırsa, bu yorum daha makul görünmektedir. Nebevî hüküm ve ilimden söz eden pasajların ardından bağlama uygun olan da budur (Krş: 34:10-11, notlar).

11 *Cerâ*, "aktı, kaydı, yüzdü" anlamına gelen ve bir türlü yerinde duramayıp hareket eden su gibi akışkan maddelerin hareketi için kullanılır. Bunun için gemiye de *el-câriye* adı verilir (*Mekâyîs*). Kur'an'da birçok yerde gemilerin denizde yüzmesi bu kelimeyle ifade edilir (2:164; 13:32; 22:65). Hz. Süleyman'ın efsanevi devletine tüm dünyanın zenginliklerini taşıyan unsur gemi filolarıydı. Dilsel verilerle birlikte bu gerçek, parantez içi açıklamamızın gerekçesini teşkil eder.

<—82 Yine dik başlı birileri,[1] hem onun için dalgıçlık yapıyorlar, hem de bunun dışında başka hizmetler görüyorlardı. Aslında onlara mukayyet olan da Biziz.

83 EYYUB'U da (an)! Hani o bir zamanlar; "Bu dert gelip beni buldu, ama Sen merhametlilerin en merhametlisisin!" diye Rabbine yalvarmıştı. 84 Biz de onun duasını kabul etmiş ve onu bizar eden dertten kurtarmıştık; dahası katımızdan bir rahmet ve gereği gibi kulluk edenlere bir öğüt olmak üzere, ona yakınlarını bir kat daha artırarak geri vermiştik.[2]

85 İSMAİL'İ, İdris'i[3] ve yükümlülük alan[4] kişiyi de (an) ; hepsi de sıkıntıya karşı direnen kimselerdendi: 86 bu yüzden onları rahmetimize gark ettik: Zira onlar dürüst ve erdemli kimselerdendi.

87 VE balık olayının kahramanını da (an)! Hani bir zamanlar o, hakkında işlem yapmayacağımızı düşünerek, öfkeyle (görev yerinden) çekip gitmişti.[5] Derken o (düştüğü) zifiri karanlığın içerisinde "İbadete lâyık başka ilâh yok; sadece yüceler yücesi olan Sen varsın: hiç şüphesiz ben (bu tavrımla) zalimlerden biri olup çıktım!" diye yakarmıştı.[6]

88 Bunun ardından Biz de onun yakarışını kabul ettik ve onu içine düştüğü sıkıntıdan kurtardık: işte Biz, inanıp güvenenleri böyle kurtarırız.

وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا
دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ ۝ وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ
رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ۝
فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ ۖ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ
وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَىٰ لِلْعَابِدِينَ ۝
وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ ۖ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ ۖ
۝ وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا ۖ إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ ۝
وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ
فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ
إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ۖ ۝ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ
مِنَ الْغَمِّ ۚ وَكَذَٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ ۝ وَزَكَرِيَّا إِذْ
نَادَىٰ رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ ۖ
۝ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا
لَهُ زَوْجَهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ
وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ۖ وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ۝

89 ZEKERİYYA'YI da (an)! Hani bir zamanlar o "Rabbim!" diye yalvarmıştı; "Beni (evlatsız) tek başına bırakma! Şu da var ki Sen vârislerin en hayırlısısın!"[7]

90 Ve Biz onun yakarışını da kabul ettik ve onun eşini kendisi için çocuk doğurmaya elverişli hale getirerek ona Yahyâ'yı armağan ettik. İşte bunların (üçü) de birbirleriyle hayırlarda yarışan kimselerdi; Bize bollukta da darlıkta da yalvarıp yakarırlardı: zira onlar Bize karşı derin bir saygı duyarlardı.[8]

---

1 *Şeyâtîn*, "baş eğmedi, serkeşlik etti, azdı" anlamına gelen *şatana* kökünden türetilmiştir (Krş: 81:25, not). Bunlar, Hz. Süleyman zamanında yaşamış başıbozuk ve hiçbir kural tanımayan vahşi kabileler veya onun devleti sihirbazlıkla yönettiği zehabına kapılan nankör Yahudiler (Bkz: 2:102) olabileceği gibi, insanoğluna baş eğmeyen tabiî güçler de olabilir.

2 Krş: 38: 41-44. Hz. Eyyub hakkında birbirini tutmayan farklı rivayetler nakledilmiştir (Taberî). Pasajın anlaşılmasını kolaylaştıracak özeti şudur: Muhtemelen Arap asıllı bir peygamber olan Eyyub önceleri varlık ve sıhhat sahibiyken sonradan yokluk ve hastalıkla sınanır.

Etrafından çocukları ve eşi de dahil herkes dağılır. Düştüğü ölümcül dert sırasında destani bir sabır sergiler. Razı ettiği Rabbi onun adını sabrın simgesi olarak ölümsüzleştirir. Eski Ahid'deki Eyyub tasvirinin Kur'an'daki sabır timsali bilge bir peygamber olan Hz. Eyyub ile örtüşmediği açık.

3 İdris hakkında bkz: 19:56, not. Ayrıca Hz İlyas'ın yeniden doğmuşu olduğu iddiası için bkz: 37:123, 130, not.

4 *Zu'l-kifl* "sorumluluk sahibi", ya da "yükümlülük altına giren kişi" anlamına gelir. Lügat anlamı "kişiye düşen pay, nasip" olan *el-kifl*, "birine söz verdi, sorumlu oldu" anlamındaki *kefele* ya da "kendini yükümlülük altına soktu" anlamındaki *tekeffele* fiiline nisbet edilir. Burada ve Sâd sûresinin 48. âyetinde sözü geçen zatın kimliği konusunda Hz. Peygamber'den hiçbir sahih açıklama gelmediği gibi, İslâmî olan ve olmayan hiçbir kaynakta da hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı, bu nitelemenin sahibi tartışma konusu olmuştur. Ebu Musa el-Eş'ari, İbn Abbas, Mücahid onun peygamber olmadığını erdemli bir yönetici olduğunu söylemişlerdir (Taberî ve Râzî). Mukatil, Ferrâ ve Ebu Ubeyde gibi ilk otoriteler bu konuda hiçbir açıklama yapmazlar. Esed bu nitelemeyi "peygamberlerin her biri için kullanılan ortak bir deyim" kabul ederek "kendisini (Allah'a) bağlayan herkesi.." şeklinde çevirir. Fakat metin lafız ve mâna olarak bu çeviriyi desteklemez. Çünkü *zu'l-kifl* ifadesi, tek kişiye ait bir nitelik olarak kullanılmaktadır. Geriye bu nitelemenin müstakil bir isim değil, bilinen peygamberlerden birinin sıfatı/ikinci adı olduğu ihtimali kalır. Bunların başında Hz. İlyas ve Ergani'de makamı bulunan Hezekiel Peygamber gelir. Sâd 49'da iki isim de yan yana zikredildiği için, Hz. İlyas olamaz. Elde kesin bir delil olmasa da, geriye kalan tek ihtimal, İslâmi kaynaklarda *İbnu'l-'Acuz* (kocakarının oğlu) diye bilinen Hezekiel'dir. Hezekiel, Kudüs'ü işgal eden Nabukadnazar tarafından esir alınan İbraniler arasında Doğu Anadolu'da Habur yakınlarına getirilmiş ve orada peygamber seçilmiştir. Hezekiel kitabı onun "sabırlı" ve "sâlih biri" olduğunu söyler. Kur'an'da biri adı diğeri sıfatı olmak üzere iki isimle anılan daha başka peygamberler de vardır. Mesela Hz. Yakub "İsrâil" olarak, Hz. İsa "Mesih" olarak, Hz. Yûnus "Zu'n-nûn" olarak, Hz. Muhammed "Ahmed" olarak geçmektedir. Bazıları bu kişinin Eyyub peygamberin oğlu olan ve Şamlılara gönderilen Şeref olduğunu söyler.

5 Hz. Yûnus, Asur'un başkenti Ninova'ya gönderilmişti. İlgisizlikle karşılaşınca kızarak görev yerini "kaçak bir köle gibi" terk etti (37:140). Bindiği gemi fırtınaya yakalandı. Hatasını itiraf etti ve gemiden atıldı. Bir balık tarafından yutuldu. Tevbesinin ardından kurtuldu ve görevine yeniden döndü ve gönderildiği kavim bu kez iman etti. Zımnen: Sorumluluktan kaçan peygamber de olsa cezasız kalmaz.

6 Zımnen: Hatadan değil hatayı savunmaktan kork.

7 Kıssanın ayrıntısı için bkz: 3:37-41.

8 *Haşyet* için bkz: 28. âyet, not.

وَالَّتِيٓ أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا
وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَآ ءَايَةً لِّلْعَٰلَمِينَ ۝ إِنَّ هَٰذِهِ
أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ۝
وَتَقَطَّعُوٓا۟ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ ۖ كُلٌّ إِلَيْنَا رَٰجِعُونَ ۝
فَمَن يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ
لِسَعْيِهِۦ ۖ وَإِنَّا لَهُۥ كَٰتِبُونَ ۝ وَحَرَٰمٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ
أَهْلَكْنَٰهَآ أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ۝ حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتْ
يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنسِلُونَ ۝
وَٱقْتَرَبَ ٱلْوَعْدُ ٱلْحَقُّ فَإِذَا هِىَ شَٰخِصَةٌ أَبْصَٰرُ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَٰوَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِى غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا
بَلْ كُنَّا ظَٰلِمِينَ ۝ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ
ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ ۖ أَنتُمْ لَهَا وَٰرِدُونَ ۝ لَوْ كَانَ
هَٰٓؤُلَآءِ ءَالِهَةً مَّا وَرَدُوهَا ۖ وَكُلٌّ فِيهَا خَٰلِدُونَ ۝ لَهُمْ
فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ۝ إِنَّ ٱلَّذِينَ
سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا ٱلْحُسْنَىٰٓ أُو۟لَٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ۝

91 BİR de iffetini koruyan o kadını (an)! "Kuşkusuz ona da[1] ruhumuzdan üflemiş;[2] onu ve oğlunu (çağının) bütün insanları için[3] (rahmetimizin) bir belgesi kılmıştık.

92 (EY İNSANLAR!) İşte (burada kısaca anlatılan peygamberler tarihinin de gösterdiği gibi) sizin ümmetiniz bir tek ümmettir ve Ben de sizin Rabbinizim: O halde sadece Bana kulluk edin![4]

93 Ama onlar birliklerini aralarında paramparça ettiler: (oysa ki) hepsi de sonunda yine Bize dönecekler.[5]

94 Neticede, kim iman etmiş olarak o imanla uyumlu davranışlar göstermeye gayret ederse, onun bu gayreti asla görmezden gelinmeyecektir: zira Biz, onun lehine bütün bunları kaydediyoruz.

95 Ne ki, Bizim helâkine karar verdiğimiz bir toplum mecburi (istikamete girmiştir);[6] artık onların geri dönmesi mümkün değildir; **96** ta ki[7] Ye'cuc ve Me'cuc'un salınıp,[8] her bir köşeden boşalacakları zamana dek...[9]

97 İmdi, mutlaka gerçekleşecek olan sözün vakti yaklaşmıştır: işte o zaman, küfürde ısrar edenler, gözleri yuvalarından fırlamış[10] bir halde "Yazıklar olsun bize!" (diyecekler), "Doğrusu biz bu (söze) karşın gaflete dalmışız; dahası (böyle yapmakla) kendi kendimize kıymışız!"

98 Şu kesin ki, siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin yakıtısınız: sizler ona mutlaka takdim edileceksiniz!

99 Eğer (tanrılaştırdıkları) gerçek ilâh olsalardı, oraya asla girmezlerdi: (ama) hepsi orada temelli kalacaklar: **100** orada onların payına inim inim inlemek düşecek; ve onlar orada (iniltiden başka bir ses) duymayacaklar.

101 Ne var ki, katımızdan kendilerine iyilik-güzellik ihsan ettiğimiz kimselere gelince: işte onlar (cehennem)den uzak tutulacaklar.[11]—>

---

1 Burada sözü edilen Hz. Meryem'dir ve "ona da" şeklindeki çevirimiz, başta Âdem olmak üzere tüm Âdemoğullarına bahşedilen ilâhi armağan olan "hayatın" ona da bahşedildiğini dile getirmektedir (Krş: 15:29; 32:9; 38:72). Ontolojik bir olguyu ifade etmeyip tıpkı "Allah'ın arzı, Allah'ın devesi, Allah'ın evi" gibi gaye belirtme ve onurlandırma anlamı taşıyan bu mecazi beyan, insan türünün tüm fertleri için geçerlidir. Bunu mecaz olmaktan çıkarıp lafzi olana indirgemek, Pavlusyen kilisenin Hz. İsa'ya dair "Allah'ın ruhu: Allah'ın oğlu" sapmasına yol açacaktır.

2 Bu ibârenin açılımı için bkz: 15:29, not 16.

Ruhun Allah'a nisbeti, tıpkı Beytullahda olduğu gibi teşrif ve taltif için olabilir.

3 Parantez içi açıklamamız için bkz: 2:47, not 20.

4 On yedi peygamberin özet kıssasının ardından gelen bu âyet, hakikatin ortak kökenine ve İslâm'ın insanlığın tüm zamanlardaki değişmez değerlerinin öbür adı olduğuna delalet eder.

5 Bir önceki âyette "siz" olan zamir, bu âyette "onlara" dönüştü. Zımnen: vahyin tevhid ve vahdet çağrısından yüz çevirenleri Allah muhatap alınmaya değer bulmadı.

6 Yani: "dönüşü olmayan bir yola.." *Harâmun* (ya da *hırmun*), aksi düşünülemez olan", "tersini beklemek imkansız olan" (*mümteni'*) mânasındadır (Zemahşerî). Bu ibâre, Ebu Müslim'in yorumladığı gibi âhirete ilişkin anlaşılacak olursa, bu durumda anlam "helâk ettiğimiz bir toplum (sorumsuzca bir hayatın hesabını vermeye) mecbur ve mahkûmdur" olur (Krş: Âyet 35). Bu durumda bir sonraki âyette sözü edilen Ye'cûc ve Me'cûc de, dünyaya değil âhirete ait bir tür olmuş olur (Râzî).

7 95 ve 96. âyetlere anlam verirken, onları birbirinin devamı olarak telakki ettik (Krş: Râzî).

8 *Futihat*'taki dişillik *tâ*'sı, metinde görünmeyen bir *çoğulluğa* delalet eder (Râzî). Bu ise, hemen arkadan gelen Ye'cuc ve Me'cûc'un belirli bir şahıs değil, her zaman ve mekânda bulunan yıkıcı ve tahrip edici güç olduğu sonucunu verir (Krş: 18:94).

9 *Ye'cûc* ve *Me'cûc*, kelimelerin Arapça dil kalıbına uygun hale getirilmiş telaffuzudur. Kelimeler bu sayede "yandı, yaktı, parladı, alev aldı" anlamına gelen *'acece* köküne nisbet edilebilmiştir. *Yâcuc* ve *Mâcuc* şeklindeki bir okuyuş, kelimenin yabancı bir kökene ait olduğunu ele veren bir okuyuştur. Kitab-ı Mukaddes'e Gog-Magog olarak geçen kavram çifti Grekçe asıllıdır. Arapça'da *ye'cuc* şeklinde telaffuz edilen sözcüğün aslının Grekçe teagog (teos-agos) olduğu sanılmaktadır. "Tanrıları kendi arzu ve istekleri doğrultusunda sevk eden, onlara tedhiş uygulayarak zorla istediğini yaptıran" anlamına gelir. *Me'cûc* ise, demos-agos (demagog) köküne nisbet edilir ki, "insanlar üzerinde etki yapan, psikolojik baskı oluşturan" anlamına gelir. Önceleri olumlu anlamda kullanılan kelime sonraları "zorba, eşkıya, çete, terör şebekesi" anlamına kullanılmıştır. *Ye'cûc* "çete başı" için, *Me'cûc* ise "eşkıyalık yapıp terör estiren çete için" kullanılmıştır. Musa Carullah'ın dediği gibi Ye'cûc-Me'cûc yeryüzünün her tarafında her millette her çağda bulunabilir. Kur'an'da, bunların cinsiyetleri, zaman ve mekânı sınırlanmamıştır. Günümüz itibarıyla askeri ve ekonomik gücüyle bütün yeryüzünü işgal etmiş olan egemen küresel güçler en dehşetli anlamıyla Ye'cûc ve Me'cûc'turlar. Eski şirk dinlerinin bütün teorilerini, eski paganların bütün putlarını kendilerine mal ettikten sonra, kendi silah ve para güçleriyle hem Allah'a karşı başkaldıran (teagog: *ye'cûc*), hem de insanlığa güç kullanarak tahakküm eden (demagog: *me'cûc*) küresel egemen güç, yeryüzüne gelebilecek ye'cûc-me'cûc'lerin en gelişmiş, en ileri ve en dehşet örneğidir (Ö. R. Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul-1955).

10 *Şâhısatun ebsâr*, bir korku ve dehşet karşısında "insanın gözlerinin yuvalarından fırlayacakmış" gibi etkilenmesini ifade eder.

11 21:101'in sebeb-i nüzulüyle ilgili bir rivayette Kureyşli şair Abdullah b. Ziba'ra es-Sehmi'nin "Allah'tan başka tapınılan tüm mabutlar cehenneme girecek öyle mi? Ee, biz meleklere, Yahudiler Uzeyr'e, Hıristiyanlar da İsa b. Meryem'e tapıyorlar, (bunlar da mı cehenneme girecek?)" demesi üzerine Hz. Peygamber "Hayır, siz sadece şeytanlara tapıyorsunuz" der. Bunun üzerine Enbiya sûresinin 101. âyeti nâzil olur (Beğavi).

<—102 Onlar oranın uğultusunu bile duymayacaklar. Ve onlar canlarının çektiği şeyler arasında kalıcı bir hayat sürecekler.

103 Onları, (kıyamete mahsus) o benzeri görülmemiş dehşetli panik dahi tasalandırmayacak;[1] zira melekler kendilerini "Bu, işte size vaad edilen o (mutlu) gündür!" diye karşılayacaklar.

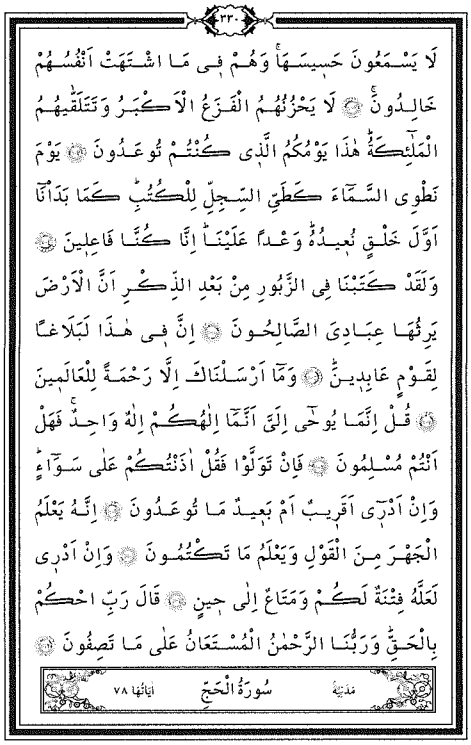
104 O Gün Biz gökleri, kitap sayfalarını rulo yapar gibi dürüp katlayacağız;[2] mahlukat (evrenini) ilk defa nasıl yaratmışsak, onu öylece tekrar yaratacağız.[3] Bu üstlendiğimiz bir sözdür: zira Biz, evet Biz her istediğimizi hep gerçekleştirmişiz.

105 Ve doğrusu Biz, hatırlatıcı mesajların ardından,[4] bütün ilâhi vahiylerin hikmet yüklü sayfasına[5] "(Tekrar yarattığımız) bu yerin vârisi sâlih kullarım olacak" diye yazmışız.[6] 106 Hiç şüphesiz bunda, Allah'a gereği gibi kulluk etmek isteyenler için nice[7] mesajlar vardır.

107 İşte bu yüzden (Ey Peygamber), Biz seni bütün insanlığa,[8] sadece bir rahmet olarak gönderdik.[9]

108 De ki: "Bana vahyolunan her şeyin (özü) yalnız ve yalnızca "ilahınızın bir tek ilâh olduğu" som gerçeğidir: şu halde artık siz O'na teslim olacak mısınız?

109 Fakat eğer (bu davetten) yüz çevirirlerse, o zaman da de ki: "Ben bu daveti hiçbir ayrım gözetmeden[10] hepinize duyurdum; ne var ki ben tehdit edildiğiniz (Hesap Günü'nün) yakın mı uzak mı olduğunu da bilemem."

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ
خَالِدُونَ ۝ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ
الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ۝ يَوْمَ
نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا
أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ۝
وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ
يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ۝ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا
لِقَوْمٍ عَابِدِينَ ۝ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ
۝ قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ
أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ۝ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ آذَنْتُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ
وَإِنْ أَدْرِي أَقَرِيبٌ أَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ ۝ إِنَّهُ يَعْلَمُ
الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ۝ وَإِنْ أَدْرِي
لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ۝ قَالَ رَبِّ احْكُمْ
بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ۝
مدنية سُورَةُ الْحَجِّ آياتها ٧٨

110 Fakat (Allah) açıktan söyleneni nasıl bilirse, gizlediklerinizi de öylece bilir. 111 Ama ben; (bu ertelemenin) sizin için bir sınama ve kısa süreliğine verilmiş bir mühlet olup olmadığını herhalde bilemem."

112 (Allah'a yönel ve) de ki:[11] "Rabbim! Aramızda hakkaniyetle hüküm ver!" (Onlara dön) ve (de ki): "Kendisine yakıştırdığınız tüm (gerçek dışı) nitelemelere karşı kendisinden yardım istenecek tek merci, (yine) O sınırsız merhamet sahibi olan Rabbimizdir."

---

1 Krş: 27:89 ve 34:51. *el-Feza'*, "büyük telaş, dehşete düşmek, ürkme, panik" anlamlarına gelir. Kıyamette yaşanacak olan dehşetin verdiği korkunç telaşa delalet eder.

2 İbn Abbas'ın, *ke-tayyi's-sicilli li'l-kutub* ifadesini *ke-tayyi's-suhuf* şeklinde anlamasına dayanarak (Taberî). Bu dürülüşü günümüz kitap tekniğinden yola çıkarak değil, o günkü çok katlı sayfaların rulo halinde dürülüş tekniğinden yola çıkarak anlamak gerekir. Tekvîr sûre-

si bu dürülüşü, İnfitâr sûresi bu dürülüşün nihayetinde varlık ağacının yeniden filizlenişini ifade eder (İlgili sûrelerin notlarına bkz).

3 Bu âyet, zamanın ve evrenin bir başlangıcı olduğu gibi bir sonunun da olduğunu, zamanın geriye sarılacağını ve başlangıcına geri döndürüleceğini, zımnen bunun da kütle çekimiyle olacağını îmâ ediyor.

4 *Zikr* için bkz: 20:99, not).

5 *Zebûr*'u "hikmet yüklü sayfa" şeklindeki çevirimizin gerekçesi ve kelimenin kökeni hakkında bir tahlil için bkz: 16:44, not 2. Buradaki *zebûr*'la "Allah'ın peygamberlere indirdiği vahiylerin tümünün" kastedildiğini söyleyen Mücahid'e Taberî de katılır.

6 Yeryüzünde iktidar, servet ve güç sahibi olmak "iyilik, erdem ve doğruluğun ölçütü olamayacağına göre bu âyetteki vaad âhirete ilişkin olarak anlaşılmalıdır. Buna göre, bir önceki 104. âyet kıyametten söz etmektedir. Dolayısıyla bu âyetteki vaad edilen *el-ard*, "dürülüp büküldükten sonra yeniden yaratılan *yer*" olarak anlaşılabilir. Bu ise mü'minlere âhirette vaad edilen mutluluk diyarına tekabül etmektedir. Allahu a'lem.

7 *Belâğan*'ın belirsiz yapısının anlama katkısı (Krş: 15:26; 20:117)

8 *'Âlemîn*'in bu bağlamdaki kapsamı "insan soyu"dur. Katade'den nakledilen "tüm yaratıkları içine alır" yorumuna, İbn Abbas "Peygamber hayvanları ve melekleri uyarmak için gönderilmedi; oysa ki bunlar da yaratılmışlardır" diyerek itiraz eder (İbn Manzur). Aslında görüş farklılığı kelimenin hangi köke atfedileceğiyle alâkalıdır. Onu *el-'ilm* kökünden türetenler, şuurlu bir varlığa delalet ettiği ve dolayısıyla "insanla" sınırlı olduğu sonucuna ulaşırken, *'alâmet* kökünden türetenler tüm *'âlem*'i, yani "yaratıkların bütününü" kapsadığı sonucuna varmışlardır (*el-Menâr* I, 51). Fakat *el-'ilm* de *'alâmet* mastarından türetilmiştir. İşin gerçeği bu kelime Sami dil ailesine mensup Süryanice'den Arapça'ya geçmiştir. Aslı "yüzyıl, uzun zaman, çağ" (sonradan "o çağda yaşayan nesiller, kuşaklar") anlamına gelen *olem* (ç. *olmîn*) olan sözcük, çoğulu kurallı olarak *'avâlim* (*fâal-fevâil* kalıbından) gelmesi gerekirken, yabancı kökeninin bir göstergesi sayılan *'âlemîn* şeklinde gelmiştir. Bağlamına göre kapsamı ve anlam alanı değişen *'âlemîn*'i bu bağlamda "bütün insanlığa" şeklindeki çevirimiz, işte bu gerekçeye dayanmaktadır.

9 İsra 82 ile birlikte: Vahyin şifa eczanesini insanlığın ezeli hastalıklarına derman olsun diye insanlığa ulaştıran bir rahmet...

Ya Rab! Şimdi ve buradan sesleniyoruz: biz şahitiz ki o âlemlere rahmet oldu! Seni de buna şahit tutarız! Sen de bizim adımızı şahitler arasına yaz!

10 *'Alâ sevâ'*, "eşit bir biçimde, dengeli şekilde.." Zımnen: hem *hitaba* ilişkin hem de *muhataba* ilişkin bir ayrımcılık gütmeden. Veya Enfâl 58 ışığında, zımnen: Kureyş kâfirlerinin de savaş hukuku açısından diğer kâfirlerden bir farkı olmadığını..

11 4. âyete düştüğümüz nottaki gerekçelerle, bu kelime de hem emir kipiyle (*kul*: de) hem de fiil kipiyle (*kâle*: dedi) şeklinde okunmuştur. Hz. Peygamber'e burada demesi öğütlenen ifadenin bir benzeri için bkz: 7:89.

22. HAC SÛRESİ

Sûre adını 25. âyet ve devamında ele alınan hac ile ilgili âyetlerden alır. Bununla beraber hac bu sûreyle değil daha sonra inen Bakara ve Âl-i İmran'la farz olmuştur. Sûre Hac adını daha Rasulullah'ın hayatında almış görünmektedir (Ebu Davud ve Tirmizî).

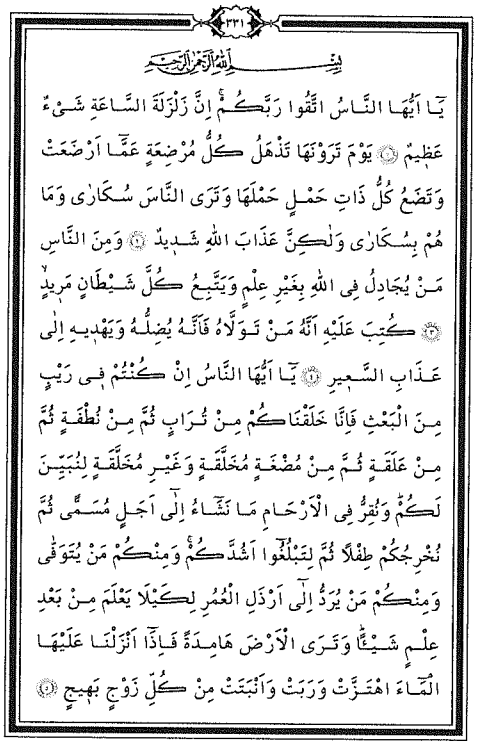
İbn Abbas, Mücahid ve Ata 19-22 hariç Mekkî olduğu görüşündedirler. Tertibinde de sûreyi Zelzele-Hadid arasına yerleştirir. Yine İbn Abbas'a dayanan Cabir b. Zeyd tertibinde hayli geç döneme, Nur-Munâfıkun arasına yerleştirilir. İbn Abbas, Dahhak ve Katade'ye isnat edilen bir başka rivayete göre sûre, 52-55 hariç Medenî'dir. Müfessirlerin çoğu sûrenin Mekkî ve Medenî karışık olduğunu, fakat bunu belirlemenin zor olduğunu söylemişlerdir.

Sûrenin girişi (muhtemelen ilk 24 âyeti) hem konu hem üslûp açısından Mekkî sûrelere benzer. Mukatil, Zemahşerî ve Râzi gibi müfessirler buna dayanarak sûreyi Mekkî sayarlar. Fakat 25-41 (muhtemelen 58 ve devamındaki âyetlerle birlikte) Medine'de nâzil olmuş olmalıdır. Konusunu esas alırsak, sûrenin Mekke döneminin sonlarıyla Medine döneminin başlarında indiğini söyleyebiliriz. Bazergan, *Seyr-i Tâhâvvul-i Kur'an*'da buna yakın bir sonuca varmıştır.

Sûre ilk 24 âyetinde, insanın ebedi istikbaline dair bilgiler vermekte ve insanı yaratılış amacına uygun bir hayatı inşa etmeye çağırmaktadır. 25. âyetle birlikte hac konusuna girmekte ve muhataplarını dinî sembollerin sembolize ettikleri hakikatler ve asıl anlamlar üzerinde durmaya çağırmaktadır. İşin gerçeği hacla ilgili semboller, gerçek anlamlarını inananların yüreğinde bulur (32). Özellikle de kurban şiarının sembolize ettiği hakikat üzerinde sıkı durulur: "Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat sizden O'na ulaşan yalnızca O'na karşı gösterdiğiniz derin sorumluluk bilincidir" (37). İnsanın kökenine dair ilk pasajlarla hacdan söz eden pasajlar arasındaki örtülü bağlantı müthiştir: Hac, köklere dönmektir; baba ocağına ana kucağına geliş, insanı yeryüzünde konuk eden ilk mekâna vefadır.

78. âyetinde cihadı zaman ve zeminden bağımsız olarak "emreden" sûre (Krş: 25:52), 39. âyetinde savaşa ancak "izin verildiğini" söyleyecektir.

Allah'ın gör dediği yerden bakan, şöyle bir kör tarifiyle karşılaşır: "Gözler kör olmaz, fakat asıl kör olan göğüslerde bulunan kalplerdir" (46). 49-57. âyetler arasında peygamberlik kurumuna karşı inkarcıların aldığı tavır eleştirilirken, 58-66. âyetler insanın geçici hayattaki mücadelesiyle ebedi hayatı arasında bağlantı kurar.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ
عَظِيمٌ ۝ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ
وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا
هُمْ بِسُكَارَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ ۝ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ
۝ كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ
عَذَابِ السَّعِيرِ ۝ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ
مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ
مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ
لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ
نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّىٰ
وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ
عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا
الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ۝

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 EY insanlık ailesi! Rabbinize karşı sorumluluğunuzun farkında olun! Çünkü Son Saat'in depremi korkunç olacaktır![1]

2 O (depremi) gördüğünüz gün, emziren[2] her kadın emzirdiği (bebeğini) unutur;[3] yine her gebe kadın (o an) çocuğunu düşürür; ve insanlar sarhoş olmadıkları halde sen onları sarhoşmuş (gibi) görürsün. Fakat, Allah'ın azabının (ondan) daha şiddetli olduğu kesindir.[4]

3 Ne ki yine de insanlar içerisinden, Allah'ı bilmeden tartışma konusu yapan ve haddini bilmez her tür şeytanın peşine takılan kimseler çıkabilmektedir.[5] **4** (Şeytan) hakkında kayıt şöyle tutulmuştur: Elbet onu veli edinenler çıkar; ve elbet (Şeytan) o tipleri saptırır ve yakıp kavurucu bir azaba yönlendirir.

5 EY insanlık ailesi![6] Eğer (ölümden sonra) diriliş konusunda kuşku içindeyseniz, unutmayın ki Biz sizi (ilkin) bir tür topraktan,[7] sonra bir damlacık döl suyundan,[8] sonra rahim cidarına asılıp tutunan döllenmiş yumurtadan,[9] sonra (asli unsurları) oluşmuş fakat (tali unsurları) henüz oluşmamış bir ceninden[10] yarattık: bu size (menşeinizi) açıklamak için yaptığımız (bir uyarıdır).[11]

Derken, (doğmasını) dilediğimizi, belirlenmiş bir süreye kadar (annelerinin) rahimlerinde tutarız; sonra sizi bir bebek olarak dünyaya getirtiriz; nihayet sizler olgunluk çağına, (işte bütün bu süreçlerden geçerek) ulaşırsınız: ama içinizden kimilerine ölüm (erken yaşlarda) tattırılır, kimileri de ömrün en düşkün çağına kadar ertelenir; öyle ki, sonunda o, bilen biriyken hiçbir şey bilmez hale gelir.[12]

(Bu, şuna benzer) ki; önce yeryüzünü kupkuru bir halde görürsün; fakat ona indirdiğimiz suyun ardından canlanır, kabarır ve her türden gözalıcı bitkilerle yeşerir.[13]

---

1 Vahiy dışında hiçbir kaynak, insanın ebedi istikbaline dair sahih bilgi taşıyamaz.

2 *Murdı'atin*, emzirmenin niteliğine değil, emzirme fiiline delalet eder. "Emzikli kadın" anlamına gelen *murdı'* yerine kapalı *ta* ile gelmiş olması, bunun gerekçesidir.

3 Mecburen "unutma" karşılığı verdiğimiz *zuhûl* kişinin içine düştüğü dehşet ve kaygılı durumun sonucu olan unutmaya delalet eder (Râğıb). *Zuhûl*, "önemsememekten kaynaklanan unutma" anlamına gelen *nisyân*'dan farklıdır ve sadece burada geçer. Parantez içi açıklamalar, metindeki işaret ve ilgi zamiri mercilerinin metne taşınmasının sonucudur.

4 "..kesindir" karşılığı, *lâkinne*'de mündemiç olduğu için parantez içine alınmamıştır. Buradaki azab kıyamete mahsus olan "o benzeri görülmemiş azab"tır (21:103).

5 *Şeytânin*'deki belirsizlik çeviriye "her tür" olarak yansımıştır. Bunlar, görünen ve görünmeyen, somut ve soyut her tür varlıktan olabilir (Râzî). Âyette kastedilenler, Allah'ın varlığını değil gücünü ve kudretini tartışma konusu yapıyorlar.

6 *Eyyuhâ* kalıbı "aile" veya "aileden biri" çağrışımına sahiptir (*İtkân* II, 181).

7 *Turabin*'deki belirsizlik çeviriye "bir tür" olarak yansımıştır. Unutulmamalı ki toprak yanıp sönmüş bir ateşin küllerinden doğmuş bir hayat anasıdır.

8 Bu âyette olduğu gibi, insanın "toprak türünden" ve "önemsiz bir su"dan (77:20) yaratıldığını ifade eden tüm âyetlerin amacı, insanı yaptıklarının sorumluluğunu üstlenmeye ikna, dolayısıyla hesap günü inancına davettir (Krş: 2:30-34; krş: 76:1). Öldükten sonra dirilmeyi inkar eğiliminin, sorumluluğu inkarın bir sonucu olduğu bu üslûpla vurgulanmaktadır.

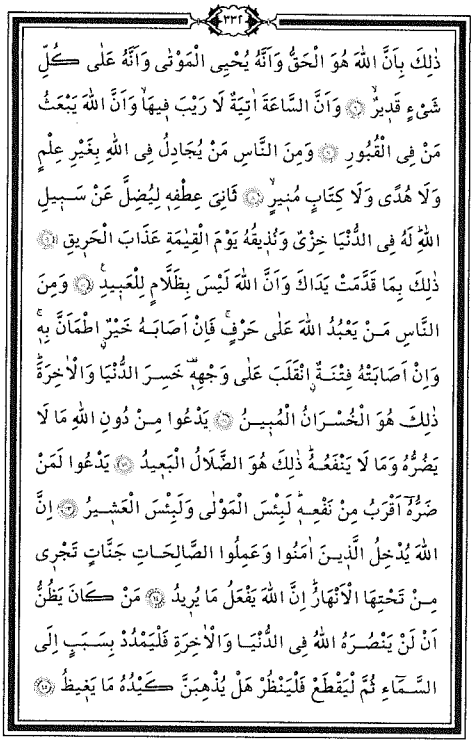
9 *'Alaka*'nın insan yaratılışının özelliğini ifade eden bir bağlamda "sevgi ve alâka" olarak çevrilmesi için bkz: 96:2, not. Burada kelime embriyolojik bir bağlamda geçmektedir ve vurgusu da embriyolojiktir. Arapça'da "sülük" için bu kelimenin kullanıldığı hatırlanacak olursa, insanın dünyaya gelişiyle ilgili embriyolojik süreç içerisinde döllenmiş yumurtanın rahim duvarına asılıp tutunması ve etrafında bir kan havuzcuğu oluşması aşamasını ifade ettiği anlaşılır.

10 *Mudğa*, yaklaşık yedinci haftadan başlayan embriyolojik aşamayı ifade eder. Önce bir parmak boğumu uzunluğunda ve et parçası görünümünde olan cenin daha sonra yedi santime kadar gelişir. Bu aşamada başta kalp olmak üzere beyin, göz, kulak, burun gibi temel organların oluşumu tamamlanır. Sinir sistemi hızla gelişir, kol ve bacak çıkıntıları belirir. Artık kemiklerin ve kasların oluşumuna sıra gelmiştir (Bunların da dile getirildiği bir âyet için bkz: 23:12-14). Âyetteki "(kısmen) oluşmuş ve (kısmen) oluşmamış" ibâresinin gerekçesi budur.

11 İnsana menşeinin ne kadar sıradan fakat potansiyelinin ve imkanlarının ne kadar muhteşem olduğu gösteriliyor. Böylece, "anılmaya bile değmeyen" bir durumdan "yaratıklar evreninin zirvesine" taşımayı dileyen Rabbine teslim olması ve kendisine yabancılaşmaması öğütleniyor.

12 Krş: 16:70, not. Zımnen: İnsan aklı ermez olarak doğmuştu, sonunda yine başa döner. Bu, derin düşünen için yeniden dirilişin habercisidir.

13 Kuru toprağı sulayıp onun bağrında can alıcı güzellikler ortaya çıkaran kudret, insanın yaratılış sürecinde de aynısını yapmaktadır. Özetle insanı yeniden diriltecek olan da işte bu kudrettir. Toprağın ve insanın tabi olduğu bu evrensel yasayı inkar nasıl abes ise, aynı yasanın sahibi tarafından konulan insanın yeniden dirilişi yasasını inkar da öyle abestir.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهٗ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَاَنَّهٗ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۙ وَّاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيْهَا ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ
مَنْ فِي الْقُبُوْرِ ۝ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ
وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ۙ ۝ ثَانِيَ عِطْفِهٖ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِ
اللّٰهِ ۭ لَهٗ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَّنُذِيْقُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيْقِ ۝
ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدٰكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ۝ وَمِنَ
النَّاسِ مَنْ يَّعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ ۚ فَاِنْ اَصَابَهٗ خَيْرُۨ اطْمَاَنَّ بِهٖ ۚ
وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةُۨ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهٖ ۚ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ۭ
ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ ۝ يَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا
يَضُرُّهٗ وَمَا لَا يَنْفَعُهٗ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيْدُ ۝ يَدْعُوْا لَمَنْ
ضَرُّهٗٓ اَقْرَبُ مِنْ نَّفْعِهٖ ۭ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيْرُ ۝ اِنَّ
اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ۝ مَنْ كَانَ يَظُنُّ
اَنْ لَّنْ يَّنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى
السَّمَاۗءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهٗ مَا يَغِيْظُ ۝

6 Bütün bunların (gösterdiği) nihai bir amaç[1] vardır ki, o da mutlak olanın yalnızca Allah olduğu gerçeğidir.[2] Zira sadece O'dur ölüyü dirilten; ve her şeye gücü yeten de yalnızca O'dur.

7 Hem unutma ki, Son Saat kuşku götürmez bir biçimde gelip çatacaktır; yine unutma ki, Allah kabirlerde yatan herkesi kaldıracaktır.

8 Ne ki yine de insanlar içerisinden herhangi bir bilgiye, yol gösteriçi bir kılavuza ve aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında tartışan kimseler çıkabilmektedir.[3] **9** Bunlar Allah yolundan çevirebilmek için gerdan kırarlar.[4] Bu tipin dünyadaki payı onursuzluktur;[5] ama Kıyamet Günü'nde ona yakıp kavurucu bir azabı tattıracak (ve diyeceğiz ki): **10** "İşte bu senin kendi ellerinde kazanıp getirdiklerindir; unutma ki Allah'ın kullarına zulmetme ihtimali bulunmamaktadır!"[6]

11 Yine insanlardan kimileri de vardır ki, Allah'a (iman ve küfrü birbirinden ayıran) sınırda kulluk eder; öyle ki, eğer kendisine bir iyilik dokunsa onunla tatmin olup sevinç duyar; fakat başına bir musibet gelse yüzüstü dönüverir; dünyayı da âhireti de kaybeder: nitekim telafisi en zor kayıp da budur.[7]

12 O kimse, Allah dışında, kendisine ne zarar veren ne de yarar sağlayan nesnelere yalvarıp durur: kişiyi (haktan) uzaklaştıran en vahim sapıklık da zaten budur.

13 (Kimi zaman da) zararı yararından daha fazla olan insanlara yalvarıp yakarır: o ne berbat efendi, o ne kötü yoldaştır.

14 Şüphesiz ki Allah iman eden, dürüst ve erdemli davrananları zemininden ırmaklar çağlayan cennetlere yerleştirecektir: Zira Allah dilediği şeyi mutlaka gerçekleştirir.

15 Her kim, Allah'ın kendisine[8] dünya ve âhirette[9] asla (doğrudan) yardım etmeyeceğini düşünüyorsa, bir sebebe[10] tutunup göğe uzanıversin ve (Allah dışında yalvardıklarıyla ilişkiyi) kessin;[11] daha sonra görsün bu tedbiri kendisini öfkelendiren şeyin kökünü kazıyacak mı (kazımayacak mı)?[12]

---

1 *Bâ* edatının *gaye* işlevine dayanarak (*İtkân* II, 184).

2 Büyümek ve gelişmek için zamana mahkûm olmak, kendi kendine yetmeyip bir Rabbe muhtaç olmak demektir.

3 Krş: 31:20'nin sonu.

4 Mânası konusunda farklı yorumlar yapılan *sâniye 'ıtfihi*'ye Mücahid'in verdiği "boynunu bükmek" mânasından ilhamla (Taberî). Bununla, küfürde direnenlerin insanları Allah yolun-

dan döndürebilmek için yaptıkları işve ve cilveler dile getirilse gerektir.

5 *Hızy* kökünün "onursuzluk" anlamı ve gerekçesi için bkz: 20:134, not.

6 Çevrimizin gerekçesi, nefyin haberinin bâ ile gelmesidir. Bu, öznenin bahis konusu işi yapma imkan ve/veya ihtimalinin bulunmayışına delalet eder. Bu kalıp, olumsuzlanan şeyin kategorik olarak dışlandığını ifade eder.

7 Lafzen: "en açık olanı.." *Mubîn*'in türetildiği *beyn*'in bu mânası için bkz: 16:66, notlar.

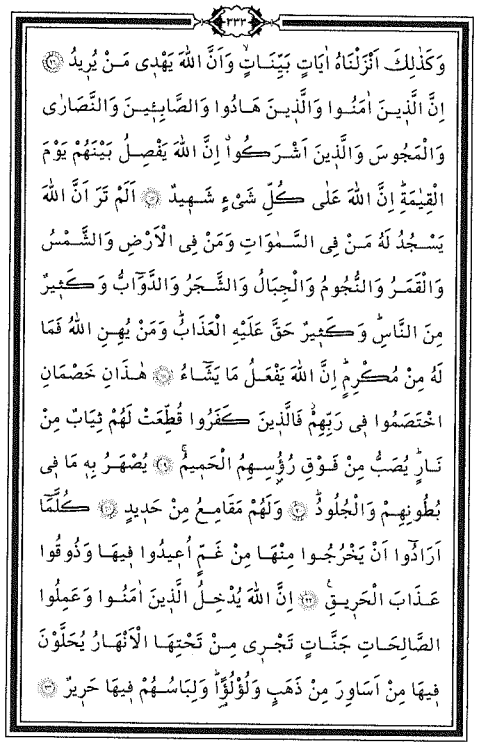
8 *Hu* zamirinin Hz. Peygamber'i gösterdiği görüşü sûrenin bağlamıyla uyuşmamaktadır. Baştan beri Hz. Peygamber'e hiç atıf yapılmaması bir yana, konu tevhid muhatap da insan cinsidir.

9 Yani: "..her zaman ve mekânda.."

10 *Sebeb*, hurma ağacına çıkmak için hurmanın tepesine bağlanarak aşağı sarkıtılan ipe denir. Âyet, Allah'a ulaşmada doğru vesilenin dua olduğu imasını içerir.

11 Veya 31. âyetin ışığında: "o ipi kessin (de kendini parçalanmak üzere yere bıraksın)". Parantez içi açıklamaların gerekçesi âyetin bağlamı, özellikle de 12-13. âyetlerdir. Sınırda kulluk edenlerden imanı Allah'a has kılmaları istenmektedir.

12 *Hel* soru edatının genellikle cevabın olumluluğuna delalet ettiği hatırlanmalıdır. Keyd'in müsbet anlamı için bkz: 12:76. Bu belagat şahikası âyetin konumu da, mefhumu da emeği gerektirmektedir. Bir ve ikincisi 8 ve 11. âyetlerde dile gelen "insanların" üçüncü sınıfı olabilir mi? Bağlaçsız gelmesi ve *mine'n-nâsi men..* kalıbının kullanılmaması üçüncü bir sınıf olma ihtimalini zayıflatıyor. Geriye 11. âyetteki "sınırda kulluk edenler" içinden birileri olma ihtimali kalıyor ki, doğrusu bu olsa gerektir. Burada resmi çizilen tip iman küfür sınırında tereddüt eden bir tiptir. "Uzak tanrı" düşüncesi öylesine yer etmiş ki, bu yüzden ne Allah'a aracısız kulluk edilebileceğine, ne de Allah'ın yardım edeceğine aklı yatıyor. Bu düşünce ile Allah'ın dininden çıkmak istiyor, onu da yapamıyor. Neticede öfkeden patlayacak hale geliyor. Bu âyet işte bu tipe 'ironik' bir îmâ ile öfkesinden kurtulmanın yolunu tarif ediyor ve zımnen diyor ki: Aracısız ne kulluk olur, ne de Allah'ın yardımı gelir düşüncesini aklından kazı! Bunun tek yolu bu! Allah uzak değil, şahdamarından yakındır. Eğer bu hakikate inanmak yerine bir adım daha atınca küfre düşecekmiş gibi sınırda inanmaya devam edersen, bu seni teskin ve tatmin etmek yerine öfkelendirir. Bu takdirde işte sana öfkeden kurtulmanın kestirme yolu.."

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ اٰيٰتٍ بَيِّنٰتٍ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِىْ مَنْ يُّرِيْدُ ۝
اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِـُٔوْنَ وَالنَّصٰرٰى
وَالْمَجُوْسَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْٓا ۙ اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ۝ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ
يَسْجُدُ لَهٗ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ وَالنُّجُوْمُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَاۗبُّ وَكَثِيْرٌ
مِّنَ النَّاسِ ۭ وَكَثِيْرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ ۭ وَمَنْ يُّهِنِ اللّٰهُ فَمَا
لَهٗ مِنْ مُّكْرِمٍ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاۗءُ ۝ هٰذٰنِ خَصْمٰنِ
اخْتَصَمُوْا فِىْ رَبِّهِمْ ۡ فَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّنْ
نَّارٍ يُّصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوْسِهِمُ الْحَمِيْمُ ۝ يُصْهَرُ بِهٖ مَا فِىْ
بُطُوْنِهِمْ وَالْجُلُوْدُ ۝ وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيْدٍ ۝ كُلَّمَآ
اَرَادُوْٓا اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ اُعِيْدُوْا فِيْهَا ۠ وَذُوْقُوْا
عَذَابَ الْحَرِيْقِ ۝ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا
الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِىْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ يُحَلَّوْنَ
فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّلُؤْلُؤًا ۭ وَلِبَاسُهُمْ فِيْهَا حَرِيْرٌ ۝

16 İşte böylece Biz, bu (mesajları) hakikatin apaçık belgeleri olarak indirmiş bulunuyoruz; ama şu da bir gerçek ki, Allah isteyen kimseyi doğru yola yöneltmeyi diler.[1]

17 Şüphesiz (sizden) iman eden kimseler, yahudileşen kimseler, Sabiiler,[2] Hıristiyanlar, Mecusiler[3] ve şirk koşan kimseler arasındaki hükmü Kıyamet Günü Allah verecektir: kuşku yok ki Allah her şeye şâhittir.

18 (EY İNSAN!) Göklerde ve yerde bulunan herkesin, güneşin, ayın, yıldızların, dağların, ağaçların ve hayvanların (ister istemez) Allah'ın emrine âmâde olduğunu görmez misin?[4] İnsanlardan niceleri (bilinçli tercihlerinden dolayı ödülü hak etmiş),[5] niceleri ise azabı hak etmişlerdir.

İmdi, Allah her kimi alçaltırsa artık onu kimse yüceltemez: kuşkusuz Allah dilediğini daima gerçekleştirir.

19 Birbirlerine karşıt konumlarda bulunan bu iki taraf, Rableri konusunda hep çatışa gelmişlerdir. Onlardan inkarda direnenlere, ateşten elbiseler biçilecek; başlarının üzerinden yakıp kavuran bir (gam) boca edilecek:[6] **20** bununla onların içlerinde olan her şey ve deriler[7] eriyip akacak; **21** ve onları(ı bağlamak) için demirden boyunduruklar[8] olacak; **22** gam ve kederden (bunalıp) da ne zaman oradan çıkmak isteseler, hemen oraya geri döndürülülecekler ve (onlara şöyle denilecek): "Yakıp kavurucu azabı tadın bakalım!"

23 Buna karşın Allah iman eden ve imanıyla uyumlu davranış sergileyenleri zemininden ırmaklar çağıldayan cennetlere yerleştirecek; orada onlar altın künye ve bilezikler takınıp incilerle bezenecekler: dahası orada sınırsız bir özgürlük üniforması taşıyacaklar.[9]

---

1 Çevirimizin gerekçesi olan *yeşâ'* fiilinin çift özneyi gören konumuna ilişkin ayrıntılı bir tahlil için bkz: 10:25, not 9.

2 Sabiiler için bkz: 2:62, ilgili notlar.

3 Öğretileri Zend-Avesta'da toplanan Zerdüşt'ün kurucusu olduğu din. Biri iyilik tanrısı (Ahuramazda) diğeri kötülük tanrısı (Ehrimen) olan çift tanrıcı bir inançtır. Temel zaafı tanrısal bir cevher atfettiği kötülüğü meşrulaştırmasıdır.

4 Parantez içi açıklama şu âyete dayanmaktadır: "Oysa ki bütün göktekiler ve yerdekiler ister istemez O'na teslim oldular, çünkü hepsi (sonunda) O'na varacaklar." (3:83; ayrıca: 13:15 ve 41:11) *Men* ilgi zamiri, çoğunlukla bilinç sahibi varlıklar için kullanılır. Burada insanın da gök ve yer gibi iradesiz varlıklarla birlikte anıl-

ması, onun iradesinin görmezden gelindiği anlamını taşımamaktadır. Ancak bu iradenin sınırlı ve kayıtlı tabiatına işaret etmektedir. İnsan, makro planda ilâhi iradenin dışına çıkamaz. İnsana bahşedilen irade ve özgürlük de, ilâhi takdirin bir parçasıdır. İnsanı var eden mutlak güç, ona varoluş amacını gerçekleştirecek imkanı bahşeden gücün ta kendisidir. İnsan, kendisine emanet edilen bu imkanı nasıl kullandığının hesabını verecektir.

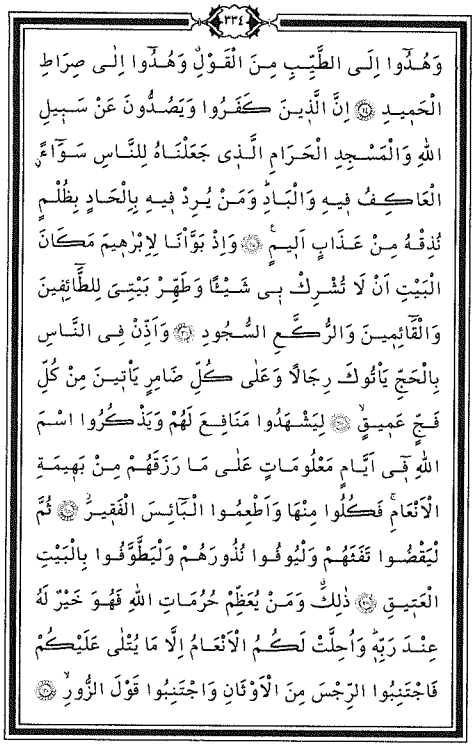
5 Râzî'ye göre, bu ibârenin muhtemel iki anlamından biri, *kesirun mine'n-nâs* ibâresini mahzuf bir haberin mübtedası saymaktır. Tercihimiz bu gerekçeye dayanmaktadır.

6 Başlarından aşağı boca edilen şeyin ne olduğu açıkça yer almasa da, 22. âyetten bu şeyin onları derin bir umutsuzluk ve pişmanlığa sevk eden "gam ve keder" olduğunu anlıyoruz.

7 Herhangi bir özneye nisbet etmeksizin "deriler" ("derileri" değil) şeklindeki bu kullanım, eriyip akan bu derilerin onlara ait deriler değil, adeta bir "maske" gibi taşıdıkları eğreti kimlikler olduğunu akla getirir. Zımnen: Hesap Günü tüm maskeler düşecek, insanlar gerçek kimlikleriyle arz-ı endam edecekler.

8 *Mekâmi'*, "demir bukağı, metal boyunduruk" anlamına gelen *mekme'a*'nın çoğuludur. Kelimenin kökeni olan *kame'a* "boyunduruk geçirdi, tasma taktı" anlamlarına gelir. Âhirette bu, ya mahkemesini bekleyen suçluların tutukluluğuna, ya da azaba mahkûm olan hükümlülerin mahkûmiyetlerine delalet eder.

9 Veya: onların oradaki elbiseleri ipekten olacak". (Çevirimizin dilsel gerekçesi için bkz: 76:12, not.) Bu âyette âhirette mü'minlere vaad edilen bu güzellikler, dünyada bu gibi şeylerden uzak duran mü'minlere gönüllü mahrumiyetlerinin bir ödülü olarak verilecektir (Bkz: 18:31, not 8).

وَهُدُوٓا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُوٓا إِلَىٰ صِرَاطِ
الْحَمِيدِ ۝٢٤ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ
اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَآءً
الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ ۚ وَمَن يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍۭ بِظُلْمٍ
نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ۝٢٥ وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَٰهِيمَ مَكَانَ
الْبَيْتِ أَن لَّا تُشْرِكْ بِي شَيْـًٔا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّآئِفِينَ
وَالْقَآئِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ۝٢٦ وَأَذِّن فِي النَّاسِ
بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ
فَجٍّ عَمِيقٍ ۝٢٧ لِّيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ
اللَّهِ فِيٓ أَيَّامٍ مَّعْلُومَٰتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنۢ بَهِيمَةِ
الْأَنْعَٰمِ ۖ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَآئِسَ الْفَقِيرَ ۝٢٨ ثُمَّ
لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ
الْعَتِيقِ ۝٢٩ ذَٰلِكَ ۖ وَمَن يُعَظِّمْ حُرُمَٰتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ
عِندَ رَبِّهِۦ ۗ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَٰمُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ
فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَٰنِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ۝٣٠

24 Evet, onlar düşünülüp dile gelebilir olanın[1] en iyisine yönlendirildiler; zira onlar (dünyadayken) bütün övgülere lâyık olanın (dosdoğru) yoluna yöneltilmişlerdi

25 FAKAT inkarda direnenleri, Allah yolundan ve yerli-yabancı ayrımı gözetmeden[2] bütün insanlar için tayin ettiğimiz Mescid-i Haram'dan alıkoyanları, oralı olmayı sapıklığa[3] ve haksızlığa bile isteye vesile kılanları,[4] can yakıcı bir azaba terk edeceğiz.[5]

26 Hani Biz, İbrahim'in (inşa ve ihya etmesi) için bu İbadet Evi'nin yerini tesbit ettiğimiz zaman; "Bana hiçbir şeyi şirk koşmadığın gibi, Mabedimi de tavaf edecekler ve (ona doğru) kıyama durup rüku ve secdeye kapanacaklar için (şirkten) temiz tutacaksın!"[6] (demiştik).

27 Ve insanları hacca davet et! Gerek yaya, gerekse hızlı yol alma yeteneğine sahip ulaşım araçlarına[7] binerek her bir yoldan[8] senin (çağrına) gelsinler **28** ki, bunun kendilerine sağlayacağı yararlara tanık olsunlar.

Bir de belirlenen günlerde, O'nun kendilerine rızık olarak sunduğu hayvanları (kurban ederken), üzerine Allah'ın adını ansınlar: işte bunlardan siz de yiyin, zor durumdaki ihtiyaç sahiplerine[9] de yedirin.

29 En sonunda, zorunlu yasaklara son verip kirlerini gidersinler;[10] adaklarını yerine getirsinler ve bu Özgürlük Evi'ni[11] tavaf etsinler.

30 (Sözün özü) şudur ki;[12] her kim Allah'ın kısıtlayıcı buyruklarına saygı gösterirse, bu Rabbi katında kendi yararına olacaktır; zaten size bildirilenler dışında kalan bütün hayvanlar size helâl kılınmıştır.

Ama özellikle de putla(ştırma)dan kaynaklanan her tür (mânevî) pislikten sakının; bir de asılsız iddialardan kaçınarak,[13]—>

---

1 *el-Kavl*, dile gelen düşünceyi de, dile gelmeyen düşünceyi de ifade eder (Krş: 18:39, not 8).

2 Buradaki *sevâen* (benzer bir kullanım için bkz: 21:109, not) "eşit, benzer, denk" anlamına gelir (Râğıb). Bu bağlamdaki en uygun karşılığı olan "ayrım gözetmeden" ifadesi, cahiliyye dönemindeki "ayrımcı" uygulamaya da bir atıftır. Mekke'yi elinde tutan Kureyş, İbrahimi bir gelenek olan hac ibadetini, diğer kavim ve kabilelere üstünlük taslama fırsatı olarak değerlendiriyordu. Yine İbrahimi geleneğe dayanan ve mukaddes bölgenin sınırlarını ifade eden harem-hıll ayrımını, onlar Kureyş için ayrıcalığa dönüştürdüler. Mesela, kendileri vakfe için Müzdelife'ye kadar çıkıyorlar, bunu *harem*'de yaşayanlara tanınmış bir ayrıcalık olarak görü-

yorlar, Arafat'a kadar gitme şartının dışardan (*hıl*) gelenleri bağladığını düşünüyorlardı. Yine kendileri elbiseleriyle tavaf ediyorlar, dışardan gelenlerin elbiseleriyle tavaf etmesini uygun görmüyorlardı. Bu da orada yaşayanlardan elbise kiralama gibi oldukça kârlı bir sektöre dönüşüyordu. Aslında bu âyet, mukaddes değerlerin istismarı gibi, insanlığın en kadim problemlerinden birini gündeme taşımaktadır.

3 *İlhâd*, "amacından sapmak" anlamına gelen *lahd* kökünden türetilmiştir (*Mekâyîs*).

4 Mekkeli olmayı sapıklığa ve zulme nasıl alet ettiklerinin örneği için bir önceki nota bkz.

5 *'Azab* için muhtemelen ilk kullanıldığı 68:33'ün notuna bakınız.

6 Âyetin sonundaki "Mabedimi temiz tutacaksın" emrinden ve daha başka âyetlerden (3:96; 14:37), Hz. İbrahim'e gösterilen mekânın, geçmişte de aynı maksatla kullanıldığı zımnen anlaşılmaktadır. Buradaki "temiz tut" emriyle, elbette tevhid ilkesinden sapma anlamına gelen tüm sapma ve batıl inanç kalıntılarından insanlığın bu ilk mabedini arındırma kastedilmektedir.

7 *Dâmir*, her tür bineğin "uzun yol yeteneğini ve dayanıklılığını" ifade eden bir isim-sıfat.

8 Kur'an'da *fecc*, *tarik*'ten farklı olarak yalnızca "fiziki yol" için kullanılır (*el-İ'câzu'l-Beyânî*).

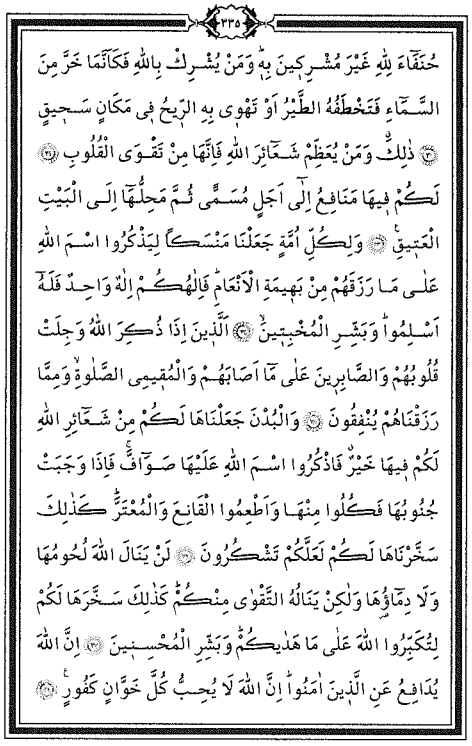
9 *Fakir ğanî*'nin mukabilidir. *Bâis* ise, aslında fakir olmadığı halde içinde bulunduğu güç şartlar yüzünden zor durumda olan kimselerdir.

10 Kur'an'da sadece burada kullanılan *tefes* kelimesinin "insanın kurtulması gereken kıllar, tırnak vs. gibi şeyler" olduğu yolundaki bir açıklamaya rağmen (Bkz: Müberred ve Kaffal'den Râzî) Taberî bu ibâreyi "haccın geri kalan tüm menasiki" olarak yorumlar. Dolayısıyla bu, ihram yasaklarının bittiğini gösteren ve "giderebilirler" şeklinde de anlaşılabilecek bir ibâredir.

11 *'Atîk*, hem "hür ve bağımsız", hem "kadîm" hem de "muteber ve saygın" anlamına gelir (*Lisân*). Hz. Peygamberden gelen rivayetler de dikkate alındığında tercih ettiğimiz anlam öne çıkmaktadır (Bkz.. Mücahid ve Katade'den, Taberî).

12 Zemahşerî'nin *zâlike*'ye getirdiği ikna edici açıklamaya dayanarak.

13 Zımnen: Allah adına sahte kutsallıklar ve haramlar icat etmekten..

حُنَفَآءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهٖ ۚ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ
السَّمَآءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِيْ بِهِ الرِّيْحُ فِيْ مَكَانٍ سَحِيْقٍ
۝ ذٰلِكَ ۖ وَمَنْ يُّعَظِّمْ شَعَآئِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوْبِ ۝
لَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ اِلَى الْبَيْتِ
الْعَتِيْقِ ۝ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِّيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ
عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِّنْۢ بَهِيْمَةِ الْاَنْعَامِ ۗ فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ فَلَهٗٓ
اَسْلِمُوْا ۗ وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِيْنَ ۝ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ
قُلُوْبُهُمْ وَالصّٰبِرِيْنَ عَلٰى مَآ اَصَابَهُمْ وَالْمُقِيْمِى الصَّلٰوةِ ۙ وَمِمَّا
رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۝ وَالْبُدْنَ جَعَلْنٰهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ
لَكُمْ فِيْهَا خَيْرٌ ۖ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ ۚ فَاِذَا وَجَبَتْ
جُنُوْبُهَا فَكُلُوْا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ ۚ كَذٰلِكَ
سَخَّرْنٰهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝ لَنْ يَّنَالَ اللّٰهَ لُحُوْمُهَا
وَلَا دِمَآؤُهَا وَلٰكِنْ يَّنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ ۚ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ
لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ ۗ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِيْنَ ۝ اِنَّ اللّٰهَ
يُدٰفِعُ عَنِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ ۝

<—31 batıldan yüz çevirip yalnız Allah'a yöneldiğinizi ve O'ndan başkasına ilâhlık yakıştırmadığınızı (isbat edin): zira Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştıran kimse, gökten düşerek un ufak olan ve saçılan parçalarını kuşların didikleyip kaptığı, ya da rüzgarın ıssız bir köşeye savurduğu nesneye benzer.

32 (Sözün özü) işte şudur:[1] Allah'ın sembollerine sarılarak onları yücelten herkes iyi bilsin ki, bu (semboller gerçek anlamını) kalplerde kök salan sorumluluk bilincinden alırlar; 33 (sarıldığınız) bu semboller sonu yasayla belirlenmiş bir süre doluncaya kadar size yarar sağlamayı sürdürür; nihayet bu sembollerin gösterdiği güzergahı izleyenin varış yeri bu Özgürlük Mabedi olacaktır.[2]

34 Ve Biz, her ümmet için kurban kesmeyi bir ibadet kıldık[3] ki, bu vesileyle O'nun kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine Allah'ın ismini ansınlar.

Bakın, ilâhınız tek bir İlah'tır; o halde yalnız O'na teslim olun! Ve (sen de Ey Peygamber); O'na yürekten boyun eğenleri[4] (O'nun rızasıyla) müjdele! 35 Onlar ki, ne zaman Allah anılsa kalpleri saygıyla ürperir ve başlarına gelen şeylere sabrederler; üstelik namazı hakkını vererek kılarlar[5] ve kendilerine verdiğimiz rızıktan cömertçe sarf ederler.[6]

36 Malum kurbana gelince:[7] Biz onu sizin için içerisinde nice hayırlar barındıran Allah'ın simgelerinden biri olarak (ibadet) kıldık: o halde, (ön ayaklarından biri bağlanıp) sıra sıra diz çöktürülen hayvanları kurban ederken[8] Allah'ın ismini anın; nihayet onların yanı yere gelince[9] artık ondan siz de yiyin, ihtiyacını belli eden ya da etmeyen[10] herkese de yedirin:

Bu böyledir; zira Biz onları sizin yararınıza âmâde kılmışızdır; umulur ki şükredersiniz.

37 Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat sizden O'na ulaşan yalnızca O'na karşı gösterdiğiniz derin sorumluluk bilincidir.

Böylece onları sizin yararınıza âmâde kıldı ki, size yol gösterdiğinden dolayı Allah'ın yüceliğini lâyıkıyla takdir edesiniz;[11] ve (sen Ey Peygamber,) iyileri (O'nun rızasıyla) müjdele!

38 Hiç kuşku yok ki Allah inanıp güvenenleri savunacaktır; çünkü Allah ihaneti meslek edinen[12] hiç bir nankörü sevmez. [13]

---

1 Gerekçesi için bkz: âyet 30, not.

2 *Min* ve *ilâ* edatları, bir şeyin çıkış ve varış noktalarını gösterirler. Çıkış noktası "mü'minin kalbindeki sorumluluk bilinci" olan hac ibadetini oluşturan sembollerin gösterdiği güzergahı izleyen herkesin varıp duracağı nokta

(*mahill*), Allah karşısındaki acziyet ve kulluğunu simgeleyen dolayısıyla tevhid akidesini sembolize eden Kâbe'dir. Kökü insanın yüreğinde olan Allah'a karşı borçluluk bilinci, sahibini yeryüzünün kalbi olan Kâbe'ye doğru yöneltir. *Mahill*, "açtı, çözdü" ve oradan "yükü indirdi" anlamındaki *halle* kökünden türetilir (*Mekâyîs*). *Mahill* ismi, hem mastar olarak "varış noktası belli olan bir güzergah", hem de varış "zamanı" ve "yeri" anlamına gelir. Buna göre, yürekten çıkıp zamanda ve mekânda özgürlüğü keşfetmek için girişilen eyleme delalet eder. Bu, aynı zamanda hac ibadetinin kapsamlı bir tanımını da ele vermektedir.

3 *Mensek*, özelde "hacda kesilen kurban" genelde "hacca özgü ibadetlerden her biri" ya da bunların "yeri ve zamanı" anlamına gelir (Krş: 2:200, not 7). Bu bağlamda hac ibadetinin bir parçası olan kurban kastedilmektedir. Cahiliye döneminde hac zamanı putlar için kesilen kurbana *el-'ıtr* (veya *'atîre*) adı verilirdi (Râzî). Kur'an onların yerine *mensek* ve türevlerini kullanarak yepyeni bir kavramlaştırmaya gitmiş ve bununla cahiliyye kurban kültünden farklı olarak tevhidi bir kurban tasavvuru oluşturmayı amaçlamıştır.

4 Tercihimiz *muhbıt*'ın kök manasına dayanmaktadır (Râğıb).

5 Salatı ikame ile ilgili bir açıklama için bkz: 7:170 ve 2:3, notlar

6 *İnfak*'ın "cömertçe sarf etme" anlamı için bkz: 8:3, not 5.

7 Kavramsal farklılık, bu pasajda sanki iki ayrı kurban türünden söz edildiği sonucunu vermektedir. Birincisi 28 ve 34. âyetlerde *behîmeti'l-en'âm* olarak geçen kurbanlar, ikincisi 36. âyette *savâffe* olarak geçen kurbanlar.

8 *Savâffe*, "sıraya girmiş, saf saf dizilmiş" anlamına. İbn Abbas bu kelimeyle devenin diğer hayvanlardan farklı olan kurban ediliş şeklinin kastedildiğini söyler. *Nahr* adı verilen bu kesim şekline göre devenin ön ayaklarından biri bağlanarak diz çöktürülür, başı havada kesilirdi (Taberî). Hemen sonra gelen "sırtı yere tamamen yapışınca" ibâresi, bu anlamı doğrulamaktadır.

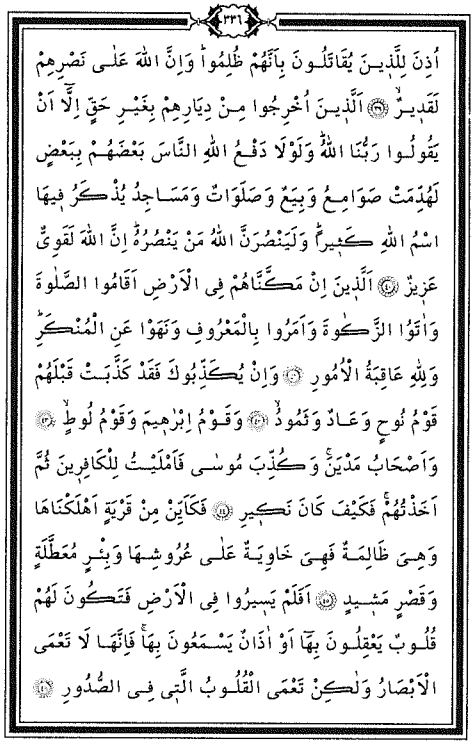
9 Develer oturur şekilde kesildiği için (*a'kara*) "yanı yere gelince" kinâi ifadesi "devrilip de öldüğü kesinleşince" anlamına gelir.

10 28. âyetteki "ihtiyaç sahipleri" ibâresinin açılımı.

11 Kurban ibadetinin hikmeti, "eşyanın insanın emrine âmâde kılınması" demeye gelen *teshir* sırrında yatmaktadır. Bu sırrı önceki âyette yer alan *kezalike sahharnâhâ lekum* ile bu âyetteki *kezâlike sahharahâ lekum* ibâreleri ele verir. Teshir, insanın yaratılmışlar âlemindeki şerefini gösterir. *Lekum*'deki *lâm* hem "insanın emrine âmâde kılınmayı" hem de "insan için bir yasaya bağlı olarak yaratılmayı" ifade eder. Allah'ın insana musahhar kıldığı her şeyin üzerinde zımnen "insani hizmete mahsustur" yazılıdır. Kur'an'a göre yıldızlar, nehirler, güneş ve ay, gece ve gündüz, yer ve gökteki her şey, denizler, kuşlar, bulutlar insanın emrine musahhar kılınmıştır. Kurbanlık hayvanlar da öyle... Teshir, varlık hiyerarşisine (meratibü'l-vücud) delalet eder. Kurban kesmek, Allah'ın koyduğu varlık hiyerarşisine saygı göstermektir. Zira insanlığın dünü ve bugünü, varlık hiyerarşisi bozulunca başta öküz (apis) ve inek (hotor) olmak üzere emrine verilen her şeyi tanrılaştırdığının sayısız örnekleriyle doludur (7:148). Maide 103. âyet, cahiliyye insanının varlık hiyerarşisini bozma teşebbüsünü reddeder. Kurban kesen zımnen şu ahdi vermiş olur: Allah'ım! Senin varlık için koyduğun hiyerarşiyi bozmayacağım!

12 *Havvân* (*fa'âl*) kalıbının dildeki çağrışımına dayanarak.

13 Burada küfrün ahlâkî karşılığı olan "nankörlük" öne çıktığı için *âmenû* kelimesinde içkin olan imanın ahlâkî karşılığı "güven"e özellikle vurgu yapılmıştır.

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ
لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن
يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ
لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا
اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۗ وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ
عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾ الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ
وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنكَرِ ۗ
وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ
قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾
وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ ۖ وَكُذِّبَ مُوسَىٰ فَأَمْلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ
أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا
وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ
وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ ﴿٤٥﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ
قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۖ فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى
الْأَبْصَارُ وَلَٰكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾

39 (İşte bu yüzden), kendilerine savaş açılan kimselere (savaş) izni verildi;[1] zira onlar zulme uğramış kimselerdi: ve elbette Allah, onlara yardım edecek güce sahiptir. **40** Onlar ki, yalnızca "Bizim Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar.

Zira eğer Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla savunmamış olsaydı, o zaman içerisinde Allah'ın adının çokça anıldığı nice manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılıp giderdi. Ama Allah kendi (davasına) destek verenlere elbette yardım edecektir: çünkü Allah aklın almayacağı kadar güçlü ve yücedir.[2] **41** Bu kimseler ki, eğer onlara yeryüzünde iktidar versek namazı hakkını vererek eda ederler; arınmak için ödenmesi gereken bedeli öderler; iyi, doğru ve yararlı olanı emreder kötü, yanlış ve zararlı olandan da sakındırırlar. En nihayet işlerin sonucunu belirlemek Allah'a aittir.[3]

42 İMDİ eğer seni yalanlıyorlarsa, unutma ki onlardan çok daha önce Nûh, 'Âd ve Semud kavmi (kendi peygamberlerini) de yalanlamışlardı. **43** Yine İbrahim kavmi de, Lût kavmi de, **44** Medyen ahalisi de (öyle yapmış) ve Musa da yalanlanmıştı.

Hepsinde de inkar edenlere süre tanıdım, ama sonunda onları yakaladım: haydi, inkar nasıl olurmuş görsünler bakalım![4]

45 İşte bu yüzden çığırdan çıkmış nice kentleri helâk ettik. Nihayet hepsi de tepe taklak gitti, şimdi yerlerinde yeller esiyor. (Geriye) terkedilmiş kuyular (kaldı); o heybetli saraylar(dan şimdi eser yok).

46 İyi ama, onlar hiç mi yeryüzünde gezip dolaşmazlar? Bu sayede kendisiyle akledecekleri bir kalbe[5] ya da işitecekleri bir kulağa sahip olsalardı ya![6] Ama şu da var ki; gözler kör olmaz, fakat asıl kör olan göğüslerdeki kalplerdir.[7]

---

1 Savaş (*kıtal*) izni açıkça bu âyette yer almıştır. Fakat zımni izin daha önce inen Muhammed sûresinin 4. âyetinde verilmiş olmalıdır. Dikkat edilmesi gereken husus şudur ki, Allah *kıtal*'e 'izin' vermiş cihad'ı ise 'emretmiş'tir (2:190).

2 *Kaviyyun* ve *'azizun* isimlerinin belirsiz yapısı, çeviriye "aklın almayacağı kadar" şeklinde yansımıştır (Esmanın marife-nekira farkı için bkz: 9:102, not).

3 Benzer bir ibâre için bkz: 31:22.

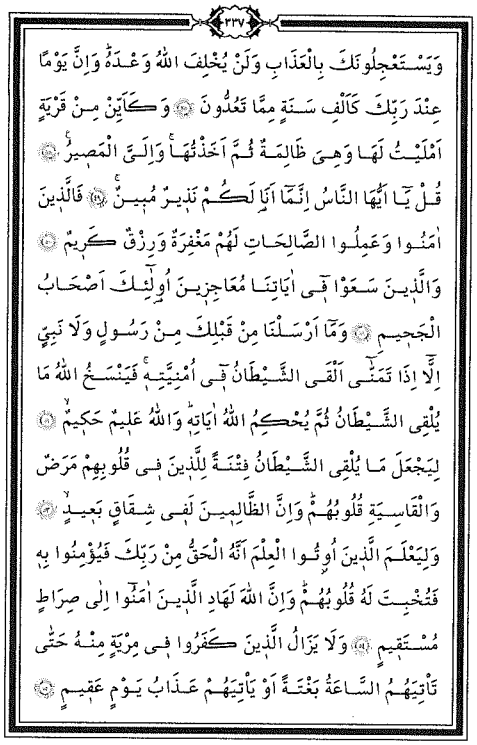
4 İnkar, yani "tanımazdan gelme, yok sayma". Zımnen: Felaket sizin Allah'ı tanımazdan gelmeniz değil, asıl felaket O'nun sizi tanımazdan gelmesidir.

5 Kur'an, aklı tüm faaliyetlerinde serbest bırak-

makla kalmayıp teşvik etmiş. Onu analoji vs. gibi formlarla sınırlamamış, düşünme faaliyetini kalbe izafe ederek, sezgi gibi alternatif bilgi kaynaklarını da düşünme süreçlerine dahil etmiştir. Adeta Kur'an bu üslubuyla, insanın bilgiyi nereden ve nasıl aldığından çok bilginin mahiyetiyle, yani hakikate tekabül edip etmediğiyle ilgilenmiştir (Krş: 7:3, 176, notlar).

6 Aynı cümlede "akleden bir kalp" ile "işiten bir kulak" birbirlerinin yerine kullanılıyor (Benzer bir âyet için bkz: 67:10). Birincisi aklı ikincisi nakli temsil ediyor. Fakat öncelik akleden kalbe veriliyor, zira o olmadan nakil işlevini icra edemez.

7 Vahiy özürlülük algımızı yeniden inşa ediyor. Bizim "kör, sağır, dilsiz" dediklerimiz vahye göre özürsüz; zira canda özür olmaz. Asıl özürlülük akleden kalpte ortaya çıkan özür: Hakkı duymayan sağır, görmeyen kör, konuşmayan dilsiz...

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا
عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ
أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾
قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٤٩﴾ فَالَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾
وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ
الْجَحِيمِ ﴿٥١﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ
إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا
يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾
لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾
وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ
فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّى
تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾

47 Bir de kalkmış, azabın çabuk gelmesi için seni sıkıştırıyorlar.[1] Ama Allah sözünden asla caymaz; ve unutmayın ki, Senin Rabbin katında bir gün sizin hesabınıza göre tut ki bin yıldır;[2] **48** ve Ben, zulme gömülüp gitmiş nice toplumlara (önce) süre tanımış, sonra enselemişimdir: nihayet dönüş Banadır.[3]

49 (EY PEYGAMBER!) De ki: "Ey insanlar! Şu bir gerçek ki, ben size gönderilmiş açık (sözlü)[4] bir uyarıcıyım. **50** Ve işte (Allah'tan aldığım uyarı): İmanda sebat eden, ıslah edici davranışlarda bulunan kimseleri sınırsız bir bağış ve tarifsiz güzellikte bir rızık beklemektedir.[5] **51** Ama âyetlerimizi etkisiz kılmak için çaba harcayanlara gelince: işte onlar, gözlerini faltaşı gibi açacak dehşet bir ateşe duçar olacaklar.[6]

52 Hem senden önce kimi rasul ve nebi olarak[7] göndermişsek, (sonuç almayı) umdukları her seferinde, Şeytan mutlaka onun idealindeki amaca ilişkin beklentisine[8] gölge düşürmeye çabalamıştır. Fakat Allah Şeytan'ın çabasını boşa çıkarır; dahası Allah, âyetlerini kendi içinde açık ve birbirlerini açıklayıcı kılar: zira (yalnızca) Allah'tır her şeyi bilen,[9] her hükmünde tam isabet kaydeden.

53 (Allah'ın) Şeytan'ın engel koyma çabasına (izin vermesi), yalnızca kalplerinde bir tür hastalık bulunan[10] ve iç dünyaları kararmış olan kimseleri sınamak içindir. İşte bu tür zalimler, kesinlikle derin bir yabancılaşma içindedirler.[11]

54 Yine (bunun bir nedeni) de, bilgi ve bilginin amacını kavrayanlar[12] bu (mesajın) Rabbinden gelen hakikatin ta kendisi olduğunu anlasınlar diyedir. Bu sayede ona inanacaklar, nihayet kalpleri ona tam bir teslimiyetle yatışacaktır. Şu bir gerçek ki, Allah inanıp güvenen kimseleri dosdoğru bir yola yöneltir. **55** İnkarda direnen kimseler ise, Son Saat kendilerini ansızın gelip buluncaya, ya da (yaşama sevincinin) kökünü kurutan bir günün[13] tarifsiz azabı kendilerine kavuşuncaya kadar, bu mesajın kaynağı hakkında[14] kuşku duymaya devam edecekler.

---

1 Bkz: "...onun çabuk gelmesini istemenize gerek yok ki!" (16:1, not 2).

2 *Ke* teşbih edatı çeviriye "tut ki" şeklinde yansımıştır. Bin rakamı, Arap dilinde sayı sıfatlarının zirvesini ifade eder. Artık ondan sonrası binin katlarıyla ifade edilir. Milyon için "bin kere bin" denilmesi gibi. Burada hem zamanın *görece niteliğine*, dolayısıyla *aldatıcılığına* işaret edilmiş, hem de bin rakamının kinâi anlamına imâda bulunulmuştur. Bütün bir oluşun O'na

yükselişi 32:5'te "bizim hesabımızla bin yıl" süren bir gün, 70:4'te bir günün âhiretteki karşılığı "elli bin yıl", 97:3'te "bin aydan hayırlı bir gece" olarak geçtiği hatırlanacak olursa, bu tür rakamların aritmetik kesinlikten daha fazla, hesaba gelmeyecek kadar çokluk ifade ettiği anlaşılır. Bin rakamının mesela "bin yıl yaşamayı istemek" (2:96) gibi Kur'an'da kinâye olarak kullanıldığı da unutulmamalıdır (Krş: 8:65-66). Bu kullanımın çağrışımları arasında "zaman insan içindir, Allah için değil" gerçeği de bulunmaktadır. Özetle âyet zamanın görece niteliğine atıftır.

3 Zımnen: Ey insanoğlu! Allah'tan kaçma, Allah'a kaç! Aksi halde Allah'tan kaçamazsın, sadece kaçak olarak enselenip huzura çıkarılırsın!

4 Beni birtakım üstü kapalı ve esrarlı sözler söyleyen kahinler, şaman şairler ve hikayecilerle, mesajımı da şifre ve sırlarla dolu kehanet, ezoterik şiir ve mitolojiyle karıştırmayın. Kaynağı ve amacı hakikat olan bir mesajın kendisi de açık ve berraktır (*mubin*).

5 *Mağfiretun* ve *kerimun*'deki belirsizlik, çeviriye "sınırsız" ve "tarifsiz" olarak yansımıştır.

6 *Cahîm* ile ilgili bkz: 73:12, not.

7 "Kaynağından hedefine doğru uzayıp giden" anlamına gelen *risl* kökünden türetilen *rasul* ile, "bir yerden bir yere intikal" anlamına gelen *neb'e* kökünden türetilen *nebi* arasındaki fark şöyle açıklanabilir: Rasul'de *haberci* öne çıkarken, nebi'de *haber* öne çıkmaktadır. Birincide vurgu haberi taşıyana, ikincide ise haberin kendisinedir. Usulcülerin ıstılahında da *nübüvvet* sadece vahye muhatap olan "haberci", *risalet* ise muhatap olduğu vahyi insanlara iletmekle görevlendirilen "elçi" için kullanılır. Buna göre nübüvvete ilişkin ilk vahiy "Oku, yaratan Rabbin adına!" (96:1) ile başlayan ilk âyetler, risalete ilişkin ilk vahiy ise "Sen ey içine kapanan kişi! Kalk ve insanları uyar!" (74:1-2) âyetleridir (Ayrıca krş: 2:61, ilgili notlar). Kur'an'da genellikle Hz. Peygamberin şahsıyla ilgili hitaplarda *nebi*, misyonuyla ilgili hitaplarda *rasul* kullanılırsa da, birbirinin yerine kullanıldığı da vakidir.

8 *Temenni* "takdir etmek" anlamına alınarak Allah'a isnat edilirse zımni anlam "senden önceki her elçi için Allah'ın korumasına muhtaç şeytanın vesvesesine açık bir insan olarak (melek değil) göndermeyi takdir ettik" (Ebu Müslim'den Râzî). *Temennâ* ve *umniyye*, "Nihai karar, kader, takdir, sonucu belirleyen ölçü" anlamına gelen *el-menâ* kökünden türetilmiştir. "Döl suyu"na *meni* denilmesi de bundandır. *Temenna* "hedeflediği sonucu almayı umdu, idealindekine ulaşmak için beklenti içine girdi" anlamına gelir. Hem karşılığı olan, hem de karşılığı olmayan beklenti için kullanılır. Aynı şey *umniyye* (ç. *emaniy*) için de geçerlidir. Hem "olabilirlik derecesi yüksek idealler hedefleyip o amaca ulaşma umut ve arzusuna", hem de "ulaşılması imkansız sahte hedefler, ham hayaller ve kuruntular peşinde koşmaya" delalet eder (*Lisân* ve *Mekâyîs*). Kur'an'da her iki anlamıyla da kullanılmıştır. Bu âyetten de açıkça anlaşılmaktadır ki, insanın idealindeki nihai amaca ilişkin umut ve beklentileri hedefinden saptırılabilir. İdeallerine ulaşma arzusu, insanı ahlâkî ilkelerden saptıran bir tutkuya dönüşmemelidir. Hayalindeki sonucun henüz gerçekleşmemiş güzelliği başını döndürüp, kendisini yoldan alıkoymamalıdır. Amaçlanan sonuca ulaşmanın yolu, o sonucun hayaliyle yetinmemektir.

9 Bu *'alim* ismi "geleceğe yönelik ideal beklenti" ile alâkalıdır. Geleceğe ilişkin ideal beklentiler ve ütopik hayaller içine girenlere geleceği sadece Allah'ın bildiği hatırlatılmaktadır.

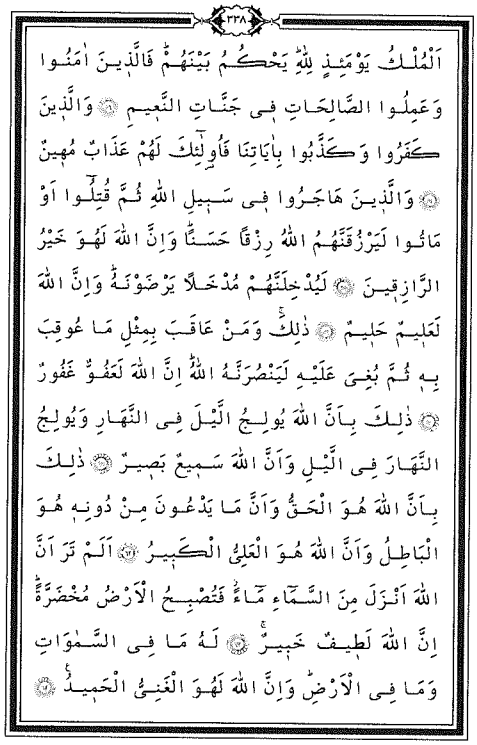
10 "Kalplerinde hastalık bulunanlar" ile ilgili genel bir okuma için bkz: 74:31, not.

11 Lafzen: "derin bir kopuş.." Bu kopuşun sahibi, kendi kendine kıyan biridir (zalim). *Şikâk*'ın "muhalefet, karşıtlık" anlamı göz önüne alındığında , "yabancılaşma" en uygun karşılık gibi göründü. Zaten kelimenin semantik seyri de bizi "kendi kendisiyle kavgalı" mânasına ulaştırır.

12 *'Ilm*'i çevirimiz için bkz: 21:74, not.

13 *Akîm*, hem fail olarak "soy kurutan" hem de mef'ul olarak "soyu kurumuş" anlamına gelir. *Yevmin akîm*, "içerisinde mutluluk ve sevinçten eser kalmamış zaman" demektir (Râğıb).

14 *Minhu*'daki zamir Allah'a ait olabileceği gibi, bir önceki âyetteki *ennehu*'daki zamirin merciine de ait olabilir. İki tarafı da görecek şekilde gelmesi şöyle bir nükte içerir: mesajını inkar Allah'ı inkar anlamına gelir.

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِي جَنّٰتِ النَّعِيمِ ۝ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيٰتِنَا فَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ
۝ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ قُتِلُوا اَوْ
مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللّٰهُ رِزْقًا حَسَنًا وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ خَيْرُ
الرّٰزِقِينَ ۝ لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَاِنَّ اللّٰهَ
لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ۝ ذٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ
بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ
۝ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ
النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝ ذٰلِكَ
بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ
الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ۝ اَلَمْ تَرَ اَنَّ
اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً
اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ۝ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ۝

56 Hakimiyetin tamamı O Gün, sadece Allah'a ait olacaktır. O onları yargılayıp aralarında hüküm verecektir. İşte bunun sonucunda iman eden ve o imanla uyumlu davranış sergileyen kimseler, her tür nimetle dolu olan cennetlere yerleşecekler. **57** Ama inkarda inat eden ve Bizim âyetlerimizi yalanlayanlara gelince,[1] işte onlar, onur kırıcı bir terkedilmişliğe[2] mahkûm olacaklar.

58 BİR DE, Allah davası uğruna[3] yurdunu yuvasını terk ettikten sonra öldürülen ya da ölen kimseler var; Allah onlara mutlaka tarifsiz güzellikte bir rızık bahşedecektir: zira Allah, evet, elbet O'dur rızık bahşedenlerin en hayırlısı. **59** Kesinlikle onları hoşnut olacakları bir makama kavuşturacaktır; zira şu bir gerçek ki Allah (onların her birinin neden razı olacaklarını) çok iyi bilen, (isyankâr kullarını cezalandırmada) hiç acele etmeyendir.[4]

60 (Sözün özü) şudur ki;[5] kendisine yapılan saldırıya misliyle karşılık veren kimse, bunun ardından yine insafsız bir saldırıya maruz kalırsa, Allah böyle birine kesinlikle yardım edecektir: elbette Allah, affetmeyi çok seven tarifsiz bir bağışlayıcıdır.

61 Bunun (yasası) budur;[6] zira baksanıza Allah gündüzü kısaltıp geceyi uzatıyor, geceyi kısaltıp gündüzü uzatıyor! Ne var ki Allah, her (yardım çağrısını) işitir ve (haksızlığa uğrayan) herkesi görür.[7]

62 Bunun böyle olması (doğaldır); zira mutlak hakikat Allah'ın ta kendisidir; ve onların O'nun dışında yalvarıp yakardıklarıysa batılın ta kendisidir: ve şüphe yok ki Allah, yüceler yücesi, büyükler büyüğüdür.

63 (Ey insan!) Görmez misin ki, gökten su indiren Allah'tır? Ki bu sayede yeryüzü yeşillenmektedir. Çünkü Allah dilediği şeyi cömertçe lütfeder, (nankörün nankörlüğünden) haberdar olur. **64** Göklerde ve yerde var olan her şey bütünüyle sadece O'na aittir: Ve kuşkusuz Allah, elbet O kendi kendine yeterli olandır ve her tür övgüye lâyık olandır.

---

1 Burada çarpıcı olan iman ve sâlih amelin karşısına küfür ve tekzibin yerleştirilmesidir. Bu durumda sâlih amel, tasdikin zorunlu sonucu olup çıkmaktadır.

2 *Azâb*'ın "terk etme, alıkoyma, engel olma" anlamı için bkz: Âyet 25, not.

3 *Fî sebilillah*: Lafzen "Allah yolunda". Allah yolunun altyapısını insan benliğine nakşedilen fıtrat (30:30), üstyapısını ise ilâhi bir inşa projesi olan vahiy oluşturur. Gerçek özgürlük olan

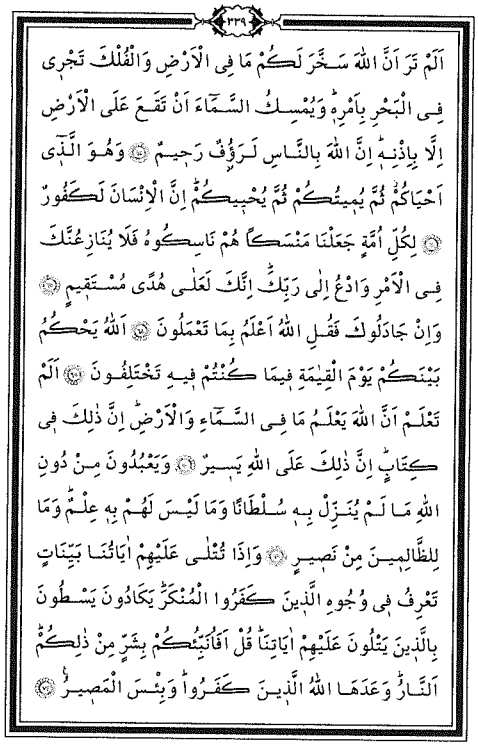
teslimiyet'e, cihanşumul barış olan *silm*'e ve ebedi mutluluk olan *selam*'a giden yoldur.

4 Parantez içi açıklamalar, *'Alîm* ve *Hakîm* esmasının belirsizliğine dayanır (Bkz: 9:102, not).

5 Parantez içi açıklamanın gerekçesi için bkz: Âyet 30, not.

6 Yani: "hayatın yasası.." Tıpkı gündüzle gece gibi iyi ve kötü hep var olacak, dolayısıyla iyi ve kötünün savaşı hep sürecektir. İlahi yasa gereği bir o, bir öteki galip gelecektir. 30, 32 ve 60. âyette geçen *zalike ve..* ile 61 ve 62. âyette geçen *zalike bi..* ibâreleri arasındaki fark, hem bağlama, hem de *vav* ve *be* edatlarının işlevlerine uygun olarak çeviriye yansıtılmıştır. *Zalike*'den sonraki *bâ* edatı öncesinde yer alan insan eylemleriyle sonrasında yer alan tabiat yasaları arasındaki nedensellik bağlantısına, oradan da bu yasaların sahibine dikkat çeker.

7 Parantez içi açıklamalar için bkz: 9:102 ve 28:16 not.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِى
فِى الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ وَيُمْسِكُ السَّمَآءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ
اِلَّا بِاِذْنِهٖ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۝ وَهُوَ الَّذِىْ
اَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُوْرٌ
۝ لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوْهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ
فِى الْاَمْرِ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُّسْتَقِيْمٍ ۝
وَاِنْ جَادَلُوْكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝ اَللّٰهُ يَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ۝ اَلَمْ
تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِنَّ ذٰلِكَ فِى
كِتٰبٍ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ۝ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ
اللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهٖ عِلْمٌ وَمَا
لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ نَّصِيْرٍ ۝ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنٰتٍ
تَعْرِفُ فِىْ وُجُوْهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُوْنَ يَسْطُوْنَ
بِالَّذِيْنَ يَتْلُوْنَ عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكُمُ
اَلنَّارُ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ۝

65 (Ey insan!) Görmez misin ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için bir yasaya bağlayan; ve (buna) bağlı olarak denizde seyreden gemileri emrinize âmâde kılan; ve gök (cisimlerinin) O izin vermedikçe yeryüzüne çarpmasına (yasalarıyla) engel olan[1] Allah'tır: Şüphe yok ki Allah insanlara karşı pek şefkatli, hep merhametlidir.[2] **66** Zira size hayat bahşeden, sonra size ölümü tattıracak olan, ardından sizi diriltecek olan yine O'dur.

Şu bir gerçek ki insanoğlu, (bütün bunlara rağmen) nankörlükte ısrarcıdır.[3]

67 BİZ her bir ümmet için Allah'a kalben yaklaşsınlar diye bir ibadet yol ve yöntemi belirledik;[4] şu halde (ey bu hitabın muhatabı), kimse seni bu konuda tartışmaya çekmesin; ve sen sadece Rabbine çağır: şu bir gerçek ki sen kesinlikle dosdoğru bir yol üzeresin. **68** Ve eğer seninle ille de tartışmak isterlerse, onlara de ki: "Allah, yaptıklarınızın (altında yatan gerçek nedenleri) çok iyi biliyor".

69 Allah, tartışıp durduğunuz konuda Kıyamet Günü aranızdaki hükmü verecektir.

70 (Ey bu hitabın muhatabı!) Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olup biten her şeyi bilir? Çünkü bunların tamamı (yasalarla) bir bir kayıt altına alınmıştır: nitekim bu Allah için çok kolaydır.[5]

71 Ne ki (bazıları hem Allah'a inanıp, hem de) Allah'tan başka, O'nun haklarında hiçbir delil indirmediği ve kendilerinin de haklarında sahici bir bilgiye sahip olmadıkları varlıklara kulluk ediyorlar. Herhalde bu zalimlerin hiçbir yardımcısı olmayacaktır.

72 Ve ne zaman kendilerine hakikatin apaçık belgeleri olan âyetlerimiz okunsa, inkarda direnenlerin suratlarındaki inkarı hemen fark edersin.[6] Öyle ki, neredeyse âyetlerimizi okuyanlara saldıracak gibidirler. De ki: "Bakın, sizi bundan daha beter (kızdıracak) bir haber vereyim mi: O, Allah'ın inkarda ısrar edenlere vaad ettiği ateştir; o ne berbat bir son duraktır!"

---

1 Lafzen: "tutan".

2 Varlığın var ediliş sebebi ile vahyin gönderiliş sebebi aynı: İlahi şefkat ve merhamet.

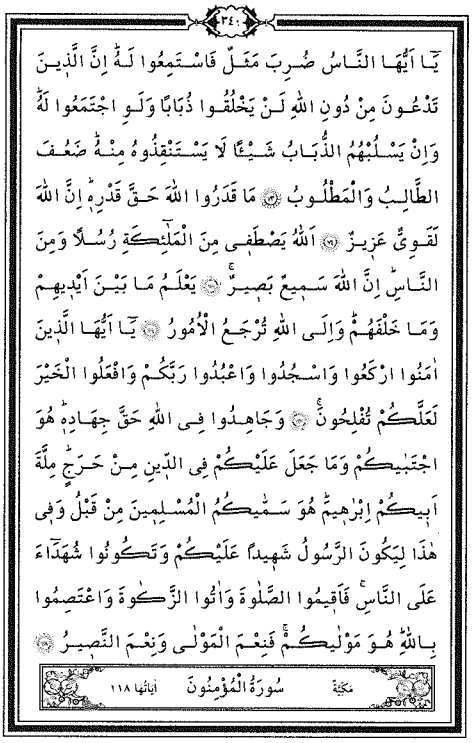
3 *Fe'ûl* vezninden olan *kefûr* hem "inkar eden" hem de "inkar edilen" mânasını içerir. Bu şu demektir: Allah'ı tanımamak Allah tarafından tanınmamayı doğurur. Asıl felaket de budur.

4 *Mensek* için 34. âyetin notuna bkz. Mensek en geniş anlamıyla "ibadet, ibadet yol ve yöntemi, yer ve zamanı" demektir. Dilde her ne kadar kurbanla ilişkilendirilmişse de, bununla sınırlandırılamaz. Çünkü hacda yapılan ibadetle-

rin tümüne birden Kur'an'da (2:200) ve sünnette *menasik* adı verilir. Kurban ise haccı oluşturan ibadetlerden sadece biridir. Dil otoriteleri de kelimenin ilk anlamını "ibadet, itaat ve Allah'a yaklaşma" olarak vermiştir (*Mekâyîs; Lisân; Tâc*).

5 Zımnen: Yeri göğü başıboş ve yasasız bırakmayan, şaheseri olan insanı başıboş ve yasasız bırakır mı?

6 Yürekteki küfrün yüze yansıması. En çok da vahiy okunduğunda içlerindeki küfür yüzlerine yansır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ
تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَن يَخْلُقُوا۟ ذُبَابًا وَلَوِ ٱجْتَمَعُوا۟ لَهُۥ ۖ
وَإِن يَسْلُبْهُمُ ٱلذُّبَابُ شَيْـًٔا لَّا يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ۚ ضَعُفَ
ٱلطَّالِبُ وَٱلْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ
لَقَوِىٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾ ٱللَّهُ يَصْطَفِى مِنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ
ٱلنَّاسِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
وَمَا خَلْفَهُمْ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٧٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ ٱرْكَعُوا۟ وَٱسْجُدُوا۟ وَٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمْ وَٱفْعَلُوا۟ ٱلْخَيْرَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾ وَجَٰهِدُوا۟ فِى ٱللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِۦ ۚ هُوَ
ٱجْتَبَىٰكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى ٱلدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ۚ مِّلَّةَ
أَبِيكُمْ إِبْرَٰهِيمَ ۚ هُوَ سَمَّىٰكُمُ ٱلْمُسْلِمِينَ مِن قَبْلُ وَفِى
هَٰذَا لِيَكُونَ ٱلرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ
عَلَى ٱلنَّاسِ ۚ فَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱعْتَصِمُوا۟
بِٱللَّهِ ۖ هُوَ مَوْلَىٰكُمْ ۖ فَنِعْمَ ٱلْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ ٱلنَّصِيرُ ﴿٧٨﴾
مكية — سُورَةُ الْمُؤْمِنُونَ — آياتها ١١٨

73 SİZ ey insanlık ailesi! Bir misal veriliyor, şimdi onu dinleyin: Allah dışında yalvarıp yakardığınız o varlıkların hiç biri, asla bir sinek bile yaratamazlar; bu iş için hepsi bir araya toplansa dahi... Dahası, eğer sinek kendilerinden bir şey kapıp kaçacak olsa, ondan onu dahi geri alamazlar: (zira) almak isteyen de aciz, alınmak istenen de![1]

74 Onlar, Allah'ın gücünü gereği gibi kavrayıp takdir edemiyorlar: nitekim Allah her şeye muktedir olan yüce bir otorite sahibidir.

75 (Dolayısıyla) Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Ne var ki sadece Allah her bir şeyi duyar, her bir şeyi görür.[2] 76 (Yine) O onların bildiklerini de bilir, bilmediklerini de:[3] neticede her iş ve oluş döner dolaşır Allah'a varır.

77 SİZ ey iman edenler! Sadece (Allah'ın huzurunda) eğilin! O'nun sizin için koyduğu yasaya tabi olun ve yalnızca Rabbinize kulluk edin! Bir de hayırlı işler yapın ki, ebedi kurtuluşa nail olasınız!

78 Ve Allah uğrunda üstün çaba sarf ederek, gereği gibi mücadele edin: O (mesajını hayata taşımak için) sizi seçti; ve O din konusunda sizi zora koşmadı. (Sizden tek istediği) atanız İbrahim'in inanç sistemine (tabi olmak). O sizleri bundan önce de bu vahyin (gelişinden) sonra da müslüman olarak isimlendirdi[4] ki, elçi sizin için iyi bir model ve tanık olsun, siz de insanlık için iyi bir model ve tanıklar olasınız.[5]

Şu halde, artık namazı hakkını vererek kılın ve zekâtı içten gelerek veren; bir de Allah'a sımsıkı bağlanın: O'dur sizin tek efendiniz;[6] O ne güzel koruyup kurtarıcı, ve O ne güzel yardımcıdır!

---

1 Bu basit ama bir o kadar da harika örnek karşısında hayran olmamak elde değil. Gündelik hayatta hemen herkesin her an yaşayabileceği sıradan bir olay Allahlı bir okumaya tabi tutulduğunda, ibretler meşheri olup çıkmaktadır.

2 Zımnen: Onun meleklerden ve insanlardan seçtiği elçiler değil.

3 Lafzen: "önlerinde olanı da bilir arkalarında kalanı da".

4 Bu âyet açıkça Müslüman ve İslâm adlandırmasının son vahiy ve son peygamberle sınırlı olmadığını ifade eder. Tüm vahiyler İslâm vahyi, o vahiylerin aslına uyan tüm mü'minler Müslümandır. İslâm, ezeli ve biricik hakikatin tüm zamanlardaki tezahürünün, bir başka ifadesiyle, insanlığın değişmez değerlerinin öbür adıdır. Her zaman ve zeminde yaşayan İslâm cemaati için Allah'ın seçip beğendiği isim "Müslüman" ismidir.

5 *Şehîd,* hem "şahit olan" hem de "şahit olunan". Burada tanıklık ve modelliğe delalet eder. Mü'minin görevi hayatı imana şahit kılmaktır. Zira insan cihana sahip olmak için değil şahit olmak için gelmiştir. Mü'minin bu şahitliği, hem tanıklığı hem de modelliği kapsar.

6 Öyle bir efendi ki, insanı köle değil kul edinir. Dahası, kulunun özgürlüğünü kıskanmayan tek efendi O'dur.

23. MÜ'MİNUN SÛRESİ

Sûre "Mü'minler" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır. Bize kadar gelen rivayetlerden sûrenin Rasulullah'ın dilinde de bu adla anıldığı anlaşılmaktadır (Ebu Davud).

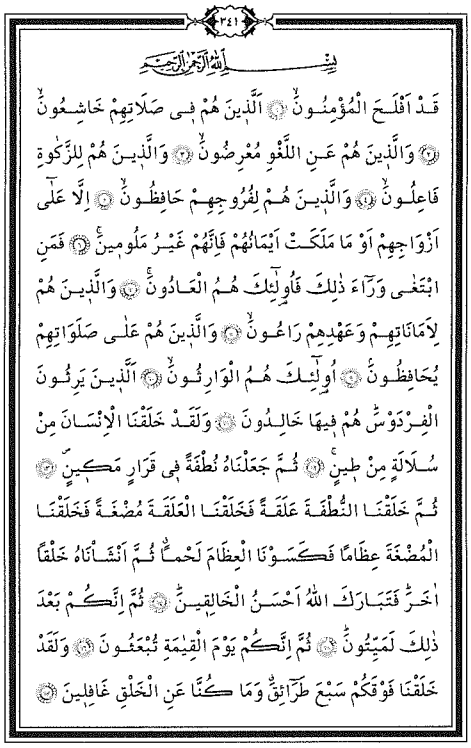
Mekke döneminin sonlarında inmiştir. Hatta kimi otoriteler, Mekke'de inen son sûre olduğunu söylerler. Fakat konusu itibarıyla sûre nisbeten bir müddet daha önce, Akabe biatinin ardından, tahminen 12. yılda inmiş olmalıdır. Bu sûrede "(muhtemelen) Allah'tır diyecekler" (84-89) şeklinde 'varsayıma dayalı' olarak gerçekleşen diyalog, başka yerlerde "elbette Allah'tır derler" formuyla, 'gerçekleşmiş' bir diyalogun parçası olarak gelir (Msl: 29:61; 31:25). Buna göre bu sûre Zümer, Lokman ve Zuhruf sûreleriyle eş veya art zamanlı inmiş olmalıdır. Cabir b. Zeyd tertibinde Tur-Mülk arasına, diğer ilk tertiplerde Enbiya'nın ardına yerleştirilir.

Sûre konu açısından baştan sona bir bütünlük arz eder. İdeal mü'minin portresini çizen giriş âyetleri ile Me'âric 22-35 âyetleri arasında çarpıcı bir benzerlik bulunur. Makbul bir imanın kapsamı konusu etrafında dönen sûre vahyi, nübüvveti, âhireti, ama öncelik ve özellikle de hayatı (1-9) kapsamayan bir imanın hiçbir şey ifade etmediğini (84-89) dile getirir. Bir yandan da ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in kişiliğini, geçmiş peygamberlerden aktarılan örnekler etrafında inşa eder (23-50).

Sûre söze, muhatabının "kurtuluş" tasavvurunu inşa ederek girer. Ekonomik ve sayısal üstünlüğün, haklılık gerekçesi olarak kullanılamayacağını vurgular (55-56). Yanlış kurtuluş tasavvurunun temelinde yanlış hayat tasavvurunun yattığını dile getirir. Hakikatin insandan bağımsız mutlak kaynağına atıfta bulunur ve der ki: "eğer hakikat onların keyiflerine tabi olsaydı gökler, yer ve içindekiler mahvolur giderdi" (71). Bu, hayatın bir anlam ve amaçtan yoksun olduğu kuruntusudur. Bu kuruntu şöyle reddedilir: "Yoksa sizi boş ve anlamsız bir oyun için yarattığımızı mı sanıyorsunuz?" (115)

Sûre insan-Allah ilişkine istikamet veren ve doğru bir Allah anlayışını inşa eden bir pasajla son bulur (116-118). Muhatabına Allah'tan istemeyi öğreten şu âyettir: "İmdi, (ey bu vahyin muhatabı): "Rabbim!" de, "Bağışla! Merhamet et! Zira merhamet edenlerin en hayırlısı Sensin!"

RAHMÂN RAHÎM ALLAH ADINA

1 DOĞRUSU,[1] gereği gibi inananlar[2] gerçek kurtuluşa erecekler:[3] 2 Onlar ki, namazlarında derin bir ürperti ve tevazu[4] içinde olurlar; 3 onlar ki, yararsız her şeyden yüz çevirirler;[5] 4 onlar ki, arınmak için gerekeni yaparlar; 5 onlar ki, iffetlerini korurlar; -6 fakat kendi eşleri, yani meşru olarak sahip oldukları müstesna;[6] zaten onlar (meşru eşleriyle paylaştıkları cinsellikten dolayı) kınanamazlar. 7 Ama bu sınırın ötesine geçen kimseler, haddi aşmış olanlardır- 8 yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler; 9 ve onlar ki, namazları üzerine titizlenirler.[7]

10 İşte onlar, (mutluluk yurduna) vâris olacak kimselerdir: 11 onlar ki, görkemli cennetlerin[8] mirasçısı olacaklar, onlar orada ebedi kalacaklar.[9]

12 DOĞRUSU Biz insan türünü,[10] bir nevi[11] konsantre bir balçıktan yarattık;[12] 13 epey sonra onu, karar kılacağı (rahimde) yer tutan bir hayat tohumu[13] kıldık; 14 daha sonra, o hayat tohumundan döllenmiş hücreyi yarattık; hemen sonra döllenmiş hücreden cenini yarattık; ve ceninden de kemikleri yarattık; en sonunda kemiklere kas giydirdik; sonuçta, onu bağımsız[14] bir varlık olarak inşa ettik: işte her şeyi en güzel şekilde yaratan Allah'ın[15] şanı böyle yücedir![16]

15 Ve kuşku yok ki siz, bu sürecin ardından elbette öleceksiniz. 16 Yine kuşku yok ki siz, Kıyamet Günü (tekrar) diriltileceksiniz.[17]

17 DOĞRUSU yine Biz, sizin üzerinizde kat kat yollar[18] yaratmışız: zira Biz hiçbir varlıktan[19] habersiz değiliz.

---

1 Mazi fiilin başında gelen *kad*, ya bir beklentiye cevap ya da haksız bir ithamı red içindir.

2 *el-Mu'minûn*'daki belirlilik, anlama "gereği gibi" ifadesiyle yansıtılmıştır.

3 Lafzen: "kurtuluşa ermişlerdir". Kur'an'da örneğine çokça rastlanan dil kuralına göre gerçekleşmesi kesin olan bir olay hakkında, muhatabın inancını pekiştirmek için, geçmiş zaman kipi kullanılır. Sûrenin ilk âyeti "inananlar kurtuluşa erecekler" derken, sondan bir önceki 117. âyeti "inkarda ısrar edenler asla kurtuluşa eremeyecekler" der.

4 "Baş eğmek, boyun bükmek" mânasındaki *huşû'*un *hudû'* ile farkı şudur: İlki ses ve bakışta, ikincisi bedende tezahür eder (*Mekâyîs*). Fakat buna itiraz eden İbn Dureyd, huşû'u rukû' ile açıklamıştır (*Cemhera*). Esasen gönülden kopup gelen bir ürpertinin, insanın başını sonuna

kadar Rabbine eğmesidir. Namazın başı kıyam, ortası rüku, sonu secdedir. Namazın bir rekatının ana hattını oluşturan bu sürecin, kuru bir ayin olarak değil de, kalbî bir ürpertiye bağlı olarak doğal süreç içinde gelişmesine huşu' denir. Sözün özü huşu: Akleden kalbin namazına bedenin katılmasıdır.

5 *Lağv*, amacı gerçekleştirmede herhangi bir işlev üstlenmeyen söz, tavır, eylem ve her şey. Kelime daha sonra Fussılet 26'da geçtiği anlamıyla "çirkin ve karalayıcı söz" anlamını almıştır (*Müfredât* ve *Mekâyîs*).

6 Buradaki *ev*'e beyaniyye işlevi yükleyen Esed'in bu âyetin yorumuna ilişkin emeğe dayalı açıklamasını buraya alıyorum: "Çoğu müfessir bu ibârenin şüphe götürmez bir biçimde kadın kölelerle ilgili olduğunu ve *ev* takısının da meşru seçeneklerden birine işaret için kullanıldığını ileri sürmüşlerdir. Bu geleneksel yorum, bizce, kadın kölelerle evlilik dışı cinsel ilişkinin meşruiyetini öngördüğü sürece doğru ve kabul edilebilir gözükmemektedir; çünkü böyle bir öngörü ya da ön kabul Kur'an'ın kendisiyle çelişmektedir (4:3, 24, 25; 24:32). Üstelik sözü geçen yoruma karşı yapılabilecek tek itiraz da bu değildir. Çünkü Kur'an mü'minler terimiyle hem erkek hem de kadın mü'minleri kastetmekte; *ezvâc* (eşler) terimi de hem erkek hem de kadın eşlere işaret etmektedir. Bunun içindir ki, *mâ meleket eymanuhum* ifadesinin "onların kadın köleleri" anlamına yorulması için ortada hiçbir neden yoktur. Öte yandan bu ifadeyle erkek ve kadın kölelerin birlikte kastedilmiş olması da söz konusu olmadığına göre, ifadenin hiçbir şekilde kölelerle ilgili olmadığı, fakat Bakara sûresinin 24. âyetindeki gibi nikah ya da evlilik yoluyla meşru olarak sahip oldukları kimseler anlamına geldiği aşikardır." Bu konudaki açıklamalarımız için bkz: 4:24 ve 47:4, notlar).

7 En geniş anlamıyla: Allah'a karşı esas duruşlarını korurlar.

8 Kökenini Kehf 107'nin notunda dile getirdiğimiz *el-firdevs*, "İçerisinde her türden ağaç, özellikle üzüm bağları bulunan görkemli bahçe" anlamına gelir. Kur'an'da iki yerde geçer (diğeri 18:107). *Fîhâ*'daki dişil zamir eril bir kelime olan *firdevs*'i (ç. *ferâdîs*) gösterdiğine göre, bu kelime "cennet" yerine kullanılmaktadır. Çevirimiz buna dayanır. Sahih hadislerdeki kullanımdan, *firdevs*'in cennetin en görkemli yeri/tepesi olduğu sonucu çıkmaktadır (Taberî). Bunun esas alınması durumunda, çeviri "cennetlerin en görkemli yerinin vârisi.." şeklinde olacaktır.

9 Sûrenin ilk pasajıyla Me'âric 22-35 arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

10 *el-İnsan*'daki belirlilikten dolayı türün tüm bireylerini kapsar.

11 "Bir nevi", *sulâle* ve *tîn*'deki belirsizliğin anlama yansımasıdır (Krş: 15:26-27, not).

12 İnsanın embriyolojik yaratılış sürecini işleyen bu âyetler, insan var oldukça sürecek yaratılış yasasına dikkat çekmektedir. "Yarattık" şeklindeki geçmiş zaman kipi, "yaratılış yasası takdir ettik" anlamını içerir. Taberî *sulâle*'yi *hulâsa* ile karşılar. Kelimenin ait olduğu *fu'âle* vezninin "bir şeyi mümkün olan en aza indirmeye" delalet ettiği hatırlanacak olursa, bizim tercih ettiğimiz "konsantre" kelimesi bunun en uygun karşılığıdır. Aynı veznin bir fiilin son amacına delalet etmesinden yola çıkarak da bu süzülme işleminin "hayat tohumu" elde etmek amacıyla yapıldığı sonucuna ulaşılmış olur. İnsanın balçıktan yaratılmasının hem elementer, hem embriyolojik hem de doğduktan sonraki biyolojik varlık süreçlerinin tamamını toprağa borçlu olduğunun bir ifadesidir (Ayrıca bkz: 15:26-27, not). Çamur, toprakla suyun bileşimini temsil eder. İnsanı besleyen tüm bitkisel ve hayvani besinler toprak ve suyun bileşiminden elde edilmiş olur. Toprakta mevcut olan element ve minerallerin insanda da yaklaşık olarak bulunduğu gerçeği bunu doğrular. Bu âyet aynı zamanda, insanın ilk canlıdan son canlıya kadar yeryüzündeki serüveniyle, anne karnındaki spermadan doğuma kadarki serüveni arasında paralellik olduğunu da îmâ eder.

13 *Nutfe*, sadece hayat suyu olan meninin adı değil, onun içindeki "hayat tohumu"nun, yani "sperma"nın adıdır. Zira rahimde sağlama alınan, meni değil ondaki "hayat tohumu" olan

spermadır (Nutfe için bkz: 16.4, not 7).

14 Lafzen: "diğer, başka". Burada anne-cenin irtibatının mucizevi tabiatına (ki anne bünyesi kendisine yabancı olan bu hücreyi tıbben kabul etmemesi lazım) ve bebeğin anneden bağımsız bir birey olarak varlık dünyasına katılmasına atıf yapılmaktadır.

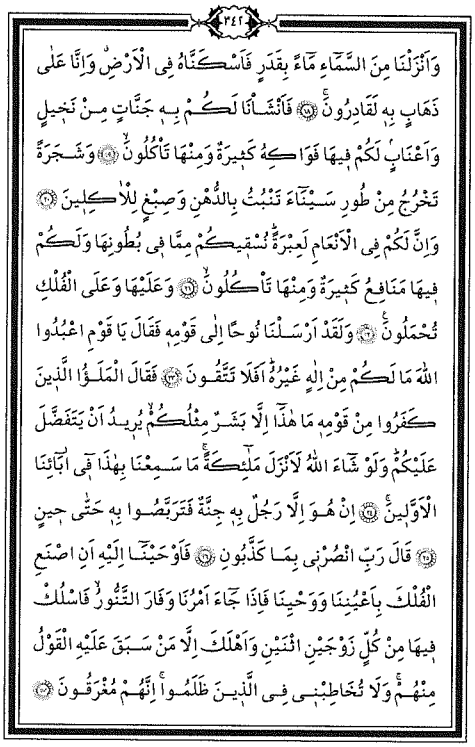
15 Veya, *ahsen*'in ism-i tafdil anlamıyla: "yaratanların en güzeli olan Allah'ın.." *Halk* bir çok yerde olduğu gibi burada da "yoktan var etme" (*ibda*) değil, "var olanların terkibinden bir başka varlık çıkarma" (*icad*) anlamındadır. Bu anlamıyla hem Allah için, hem de insan için kullanılabilir (Bkz: 3:49). Allah, yoktan var etmede rakipsiz, vardan var etmede emsalsizdir. Buradaki "yaratma", "takdir etme" olarak anlaşıldığında, bu "yaratılışın yasasını koyma" anlamını taşır (Razı). Bu âyet, "O, sizi çeşitli aşamalardan geçirerek yaratmıştır" (71:14) âyetinin açılımıdır.

16 *Tebâreke, bereket*'ten "uzama ve artma", *burûk*'dan "sebat ve devam" anlamlarına gelebilir. Bu durumda mâna şöyle olur: "Varlık alanındaki her türlü oluş, artış, süreklilik ve kalıcılığın kaynağı olan Allah yaratanların en güzelidir." Hicr sûresinin 26. âyeti ile birlikte düşünüldüğünde, elementer kökeni temsil eden dört unsurla embriyolojik süreci temsil eden dört unsur arasında şöyle bir eşleştirme yapılabilir: *tıyn-nutfe* (meni), *salsal-alaka* (ceninin ilk evresi), *hamein mesnun-mudğa, fahhar- ızam* (kemik). Birinci sürecin sonucunu ifade eden *nefhai ruh* (ruh üfleme), ikinci sürecin sonu için de aynen geçerlidir.

17 Zımnen: İnsan gibi bir şaheser yok olup gitmesin diye âhiret var.

18 Lafzen: "yedi yol.." Yedi sayısının "çeşitlilikten" kinaye oluşuna ilişkin bkz: 15:44, not. "Çeşitli yollar" ya da daha doğru ifadeyle "kat kat yollar" tercihimiz, *tarâik* kelimesinin "üst üste dizdi" (*târeka*) kök mânasına dayanmaktadır (Halil). Bu ibâre gezegenlerin (*kevâkib*) ya da yıldızların (*nucûm*) yörüngelerine atıf olabileceği gibi, birini içinde bulunduğumuz evrenin teşkil ettiği yedi kozmik sisteme atıf da olabilir (Krş: 25:25, not).

19 Veya: "yaratmanın hiçbir çeşidinden.." (*el-Halk* için bkz: 14:19, not 1).

وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَىٰ
ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ
وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً
تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْآكِلِينَ ﴿٢٠﴾
وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ
فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ
تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ
عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً مَّا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا
الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ
﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾ فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنِ اصْنَعِ
الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ
فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ
مِنْهُمْ ۖ وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾

18 Ve gökten suyu bir yasaya bağlı olarak Biz indirmekteyiz; ve yeryüzünde onu tutmaktayız; şu da var ki Biz, onu gidermeye elbette kâdiriz. **19** Ve nihayet onunla sizin için hurma bahçeleri ve üzüm bağları yeşertmekteyiz; orada sizin için bir çok meyve bulunmakta ve onunla beslenmektesiniz. **20** Yine Sînâ Dağı[1] (havalisinde) yetişen, ürünü sayesinde yağ elde edilen ve yiyenler için hoş bir katık sağlayan (zeytin) ağacından da...[2]

21 Yine, evcil hayvanlarda da sizin için elbet bir ibret vardır: onların karınlarında bulunan sütten size içiriyoruz; ve sizin için onlarda bir çok yarar bulunuyor; üstelik onlar sayesinde besleniyorsunuz. **22** Onlara (karada), tıpkı (denizdeki) gemilere (olduğu gibi) yük taşıtırsınız.[3]

23 DOĞRUSU Nûh'u kendi kavmine gönderen de yine Bizdik.[4] Nitekim, onlara demişti ki: "Ey kavmim! Yalnız Allah'a kulluk edin! Sizin ondan başka bir ilâhınız bulunmamaktadır. Hâlâ sorumluluk bilinciyle hareket etmeyecek misiniz?"

24 Bunun üzerine, kavminin seçkinlerinden inkarda ısrar eden kimseler şöyle dedi: "Bu da, sadece sizin gibi ölümlü bir insan;[5] onun amacı size üstünlük sağlamak; hem eğer Allah isteseydi, gökten bir melek indiriverirdi; (üstelik) bizler, bu konuda önder[6] atalarımızdan bir şey işitmiş de değiliz. **25** O ise, sadece aklını kaçırmış biri: artık siz de onu bir süre gözetim altında tutarsınız.

26 (Nûh) demişti ki: "Rabbim![7] Onların beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!"

27 Bunun üzerine ona şöyle vahyetmiştik: "Bizim rehberliğimiz altında ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi inşa et;[8] unutma ki hükmümüzün vakti gelip çattığında, tandır da kaynamaya başlar. Bu takdirde sen yanına her tür (canlıdan) birer çift ve bir de kendileri hakkında hüküm kesinleşmiş olanlar hariç, aile efradını al! Ama sakın kendilerine kıymakta ısrar eden kimseler hakkında benimle muhatap olayım deme! Karar kesin: onlar boğulacaklar!—>

---

1 *Seynâ'* ve *sînâ'* olarak iki şekilde de okunmuştur (Bkz: 2:63, not 5).

2 Bu veciz ibârede yüklem kullanılmamış olsa da, bir önceki âyetin yüklemi olan "beslenmektesiniz" bu âyet için de zımnen geçerlidir. Üç noktanın işaret ettiği budur.

3 Veya: "(Karada) onlara, (denizde) ise gemilere yük taşıtırsınız".

4 Bu şekildeki tercümemiz, âyetin (ayrıca 1, 12,

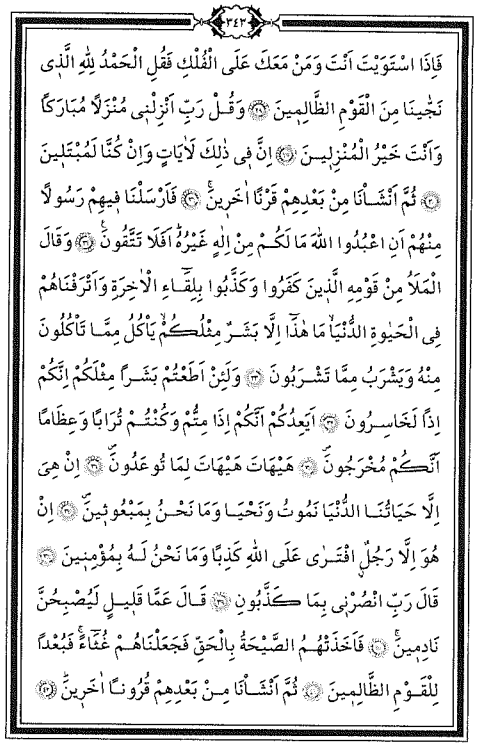
17. âyetlerin) başındaki edatlar paketinin (*ve-lekad*) sadece lafzen değil ("doğrusu ..de yine ..idik"), vurgu olarak da çeviriye yansıtılma çabasının bir ürünüdür. Bilindiği gibi, başında *kad* edatı bulunan bir cümle, ya bir beklentiye cevap, ya da haksız bir ithamı red amacı taşır. Üstteki pasajlar da dahil, burada vurgu, Yaratıcı Özneye, özellikle de O'nun mesaj gönderme vasfına yapılmaktadır.

5 İnsan peygamber itirazı, bu sûrenin kıssalarını diğerlerinden ayıran özel vurgudur. Bu itirazı bu sûrede helâki anlatılan diğer kavimler de tekrarlar (Bkz: 33, 34, 47).

6 *Evvelîn*, bu bağlamda, zaten geçmiş zamanda yaşamış olan ataların zamansal önceliğinden daha çok, "önderliğini" ifade etse gerektir.

7 Kur'an'da, Allah'tan kullara yönelik nidalarda yâ ünlemi kullanıldığı halde, kullardan Allah'a yönelik nidalarda Furkan 30 ve Zuhruf 88 hariç kullanılmaz. Bu iki örnekte de Peygamber'in kıyamete ertelenmiş şikayet ihtimali dile getirilmekte ve muhatapları uyarma amacı taşımaktadır. Çünkü yâ/ey ünlemi daha çok habersiz birini uyarmak, ya da uzak birine duyurmak içindir. Allah ise her şeyden haberdardır ve insana şahdamarından yakındır. Metinde görülen bu hassasiyet, çevirimizin tamamında aynen korunmuştur.

8 Zımnen tüm muhataplara: Günah okyanusunda bir sevap adası ol ve kınayıcının kınamasına aldırmadan karada gemini yap! Bir gün deniz lazım olursa suyun Rabbi onu ayağına getirir! Zira kulun gücünün bittiği yerde Allah'ın yardımı yardımı başlar (Bkz: 11:37, not 14).

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَن مَّعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُل رَّبِّ أَنزِلْنِي مُنزَلًا مُّبَارَكًا
وَأَنتَ خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ وَإِن كُنَّا لَمُبْتَلِينَ
﴿٣٠﴾ ثُمَّ أَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا
مِّنْهُمْ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ
الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ
مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُم بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ
إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا
أَنَّكُم مُّخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنْ هِيَ
إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنْ
هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾
قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَّيُصْبِحُنَّ
نَادِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا
لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ أَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ ﴿٤٢﴾

<—28 Ardından sen ve beraberinde bulunanlar gemiye yerleşir yerleşmez deyin ki: "Zalim kavimden bizi kurtaran Allah'a sonsuz hamdü senalar olsun!" **29** Bir de "Rabbim!" diye yalvar, "Beni bereketli bir yere ulaştır; zira Sen kişiyi (maksadına) ulaştıranların en hayırlısısın!"

30 Elbet bunda (akleden kimseler için) işaretler vardır; ve elbet Biz (öncekileri) de sınavdan geçirmişizdir.

31 DAHA sonra bunların peşinden, başka bir nesli[1] (tarih sahnesine) çıkardık. **32** Ve onların içinden de, kendilerine "Yalnız Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka bir ilâhınız bulunmamaktadır: hâlâ sorumluluk bilinciyle hareket etmeyecek misiniz?" diyen bir elçi gönderdik.

33 Bunun üzerine, kavminin seçkinlerinden inkarda ısrar eden ve âhiret gerçeğiyle yüzleşeceğini yalanlayan kimseler –ki bunları Biz dünya hayatında refaha kavuşturmuştuk- şöyle demişlerdi: "Bu da sizin gibi ölümlü birinden başkası değil; sizin yediğinizden yiyor, sizin içtiğinizden içiyor.[2] **34** Hal böyleyken kalkar da sizin gibi ölümlü birine tabi olursanız, o takdirde kaybeden mutlaka siz olursunuz. **35** Bu kişi siz ölüp gittikten, toza toprağa karışmış bir iskelet halini aldıktan sonra,[3] sizin (Allah'ın huzuruna) çıkartılacağınızı mı iddia ediyor? **36** Uzak, hem de çok uzak size iddia edilen bu şey! **37** Hayat, bu dünyada yaşadığımızdan ibârettir: ölürüz ve (bir kez) yaşamış oluruz ve bir daha da diriltilmeyiz![4] **38** Bu adam, sadece uydurduğu yalanı Allah'a isnat eden biri; bizim ona inanmamız ihtimal dışıdır!"[5]

39 (Elçi) dedi ki: "Rabbim! Onların beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!"

40 (Allah) buyurdu ki: "Az kaldı, yakında bin pişman olacaklar!"

41 Derken mutlak hakikatin üstün gücü, onları sarsıcı bir bela çığlığı halinde kuşattı. Sonuçta onları selin sürüklediği çer çöpe çevirdik: evet, uzak olsun bu zalimler güruhu![6]

42 DAHA sonra, bunların peşinden de başka birtakım uygarlıkları (tarih sahnesine) çıkardık;[7]

---

1 Yani: 'Âd kavmini.. Birbirinin medeniyet ve tecrübe mirasçısı olan ve helâk sürecinin birlikte değerlendirilmesi şart olan 'Âd ve Semud için nüzul sürecinde ilk geçtiği 7:73'e bkz.

2 Refah içinde şımararak Allah'tan kopmuş kesimlerin insan peygambere itirazının nedeni bellidir: Kendi azgınlık ve sapkınlıklarına bakıp insan türünün tamamından ümit kesmek. Yani

"herkesi kendi gibi bilmek" tabir edilen bir bakışla "insandan adam olmaz" demeye getirmek.

3 Dildeki yaygın bir kurala istinaden, cümlede iki kez kullanılan *ennekum*'den sadece ikincisi çeviriye yansıtılmıştır (Krş: Taberî). İbn Mes'ud kıraatinde metin de aynı şekilde yer almıştır.

4 Hesabı verilemeyecek bir hayat yaşayanlar, çareyi Hesap Günü'nü inkarda bulurlar.

5 Nefyin haberi *ba* ile geldiği için böyle çevirdik (Bkz: 6:107, not 6).

6 Allah'la ayaklaşanlar kaybedecekleri bir savaşa girişirler. İlahi mesaja kulak tıkayanlar, bela sayhasıyla uyanırlar: Ya Rab! Uyandırılmadan uyananlardan eyle!

7 Yani Semud kavmini. 'Âd ve Semud'un birlikte anılma gerekçesi için bkz: 96:6, ilgili notlar.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا
تَتْرَا كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا
وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا
مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلَى فِرْعَوْنَ
وَمَلَإِيْهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ
مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ
﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا ابْنَ
مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾ يَا أَيُّهَا
الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ
عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾
فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾
فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّى حِينٍ ﴿٥٤﴾ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ
مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ
﴿٥٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ
بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

<—43 herhangi bir toplum sonu yasayla belirlenmiş süresini[1] ne savuşturabilir, ne de erteleyebilir.

44 Daha sonra, birbiri ardınca elçilerimizi gönderdik: her bir topluma kendi elçisi geldi, (ama) onu yalanladılar; bu yüzden biz de onların (akıbetini) birbirine benzettik; ve hepsini efsaneye çevirdik: artık, uzak olsun imansızlar güruhu!

45 DAHA sonra, Musa ve kardeşi Harun'u mesajlarımızla ve kendilerini açık ara önde kılan bir güçle,[2] 46 Firavun ve onun önde gelen çevresine gönderdik; çünkü onlar büyüklük taslamıştılar; zaten öteden beri hep tepeden bakan bir güruhtular.[3]

47 İşte onlar dediler ki: "Ne yani, o ikisinin kavmi bizim kölelerimiz olduğu halde, biz bizim gibi iki ölümlü insana mı inanalım?"[4]

48 Böylece onları yalanladılar; bu yüzden de helâke uğrayanlardan oldular. 49 Ama doğrusu Biz Musa'ya ilâhi mesajı, belki onlar doğru yolu bulurlar diye vermiştik.[5]

50 Yine (aynı amaçla) Meryem oğlunu ve annesini de birer simge kıldık; ve o ikisini kalıcı bir güzelliğin görkemli makamına[6] ve esenliğin bereketli kaynağına[7] yerleştirdik.[8]

51 (Onları izleyenlere dedik ki): "Siz ey elçiler(in tabileri)![9] (Dünya nimetlerinin) temiz ve helâl olanlarından yiyin, doğru ve yararlı şeyler yapın![10] Çünkü Ben, yaptığınız her şeyin bilgisine detaylarıyla vakıfım. 52 Kesinlikle bu (elçilerin takipçilerinden oluşan) ümmetiniz bir tek ümmettir ve Ben de sizin (bir tek) Rabbinizim: şu halde Bana karşı sorumluluğunuzu yerine getirin!"[11]

53 Bu (emre) karşın, onlar aralarındaki birliği darmadağın edip (hakikati) parçaladılar: her hizip başladı elindeki (parçayla) övünmeye.[12]

54 Artık onları bir vakte kadar, gömüldükleri gafletleriyle baş başa bırak da işine bak;[13] 55 şimdi onlar, bol bol servet ve evlat verdik diye 56 Bizim kendilerinin (mevcut hallerini) onayladığımızı sanıyorlar, öyle mi? Asla! Fakat onlar (bunun bile) farkında değiller.[14]

57 ŞÜPHESİZ Rablerine karşı duydukları derin saygıdan dolayı tir tir titreyenler, 58 Rablerinin mesajlarına inananlar, 59 Rablerine şirk koşmayanlar,—>

---

1 *Ecel*'i çevirimiz için bkz: 11:3, not 7.

2 *Sultân* için bkz: 17:65, not.

3 Nebi'yi teselli eden bu âyetler, inkarın tabiatının tarih boyunca değişmediğini gösteriyor.

4 Zımnen: Güç ahlâkından mahrum olan güçlüler, gücü hak ve hakikatin yerine ikame ederler.

5 Bu âyet insanın kendi akıbetinden kendisinin sorumlu olduğunun göstergesidir. İlahi sınav, sonu başından belli bir "şike" veya "senaryo" değildir. Allah'ın zamandan bağımsız ilmiyle kulun irade özgürlüğünü karşı karşıya getiren her tez, vahyin sert kayasına toslamaya mahkûmdur.

6 *Rabve*, bir arazinin en verimli ve görkemli yeri. Bu kelime, 11. âyette geçen ve bir anlamı da "cennetin en görkemli yeri" olan *firdevs*'i çağrıştırmaktadır (Krş: Âyet 11, not).

7 Veya: "berrak suların çağladığı bir yere.." Tercih ettiğimiz anlam kelimenin kökeninin "iyilik, esenlik, bağış, ikram, yararlı şey" anlamına gelen *el-mâ'ûn*'dan (*el-ma'n*) türediği yorumuna dayanmaktadır. Buna göre *ma'în* sıfat-ı müşebbehedir; niteliğin devamlılığını ve değişmezliğini ifade eder. Tercihimiz, kalıbın bu özelliğine dayanır. Eğer kelimenin "akarsu, su gözesi, çağlayan" anlamındaki el-'uyun'dan türediği varsayılırsa, alternatif anlam geçerli olur (Krş: Ferrâ ve *Lisân*).

8 Allah Rasulü'ne zımnen: Eğer mucize, insanların hidayeti için tek başına yeterli olsaydı, İsa ve annesi yeterdi. Ama yetmedi.

9 Bu âyetin kimi muhatap aldığı tartışılmıştır. Doğrudan Hz. Peygamber'e hitap olarak okunmuştur (Mukatil ve Ferrâ). Yine bir önceki âyetin devamı sayılıp, başına "Biz İsâ'ya dedik ki" lafzı takdir edilerek okunmuştur (Taberî). Bu ikinci görüş bağlama daha uygun olmakla birlikte, her iki durumda da tekil muhataba çoğul hitap sorunu ortaya çıkar. Bu sorun, Arap dilinde bir kişiye çoğul kiple hitap edilebilme imkanıyla aşılmaya çalışılmıştır. Bizce, bu ve devamındaki âyetlerde yer alan "temiz ve helâl olandan yiyin", "doğru ve yararlı işler yapın", "ümmetiniz bir tek ümmettir", "bana karşı sorumluluğunuzu bilin" ve devamındaki ifadelerin, peygamberlerden çok, onların tabilerine yönelik olmalıdır. Eğer karine varsa, isim cümlesinde tamlanan (muzaf) anılmayabilir. Parantez içi açıklama bu kurala dayanır.

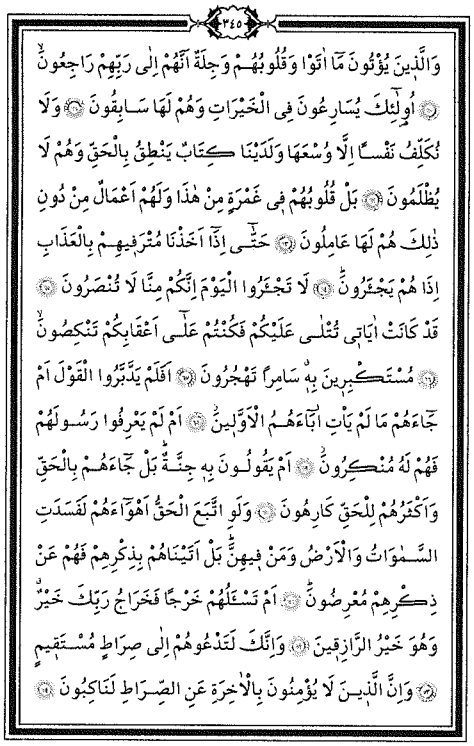
10 İnsanın, genelde kazancı özelde yedikleriyle, davranışları arasında inkar edilemez bir ilişki olduğuna dair atıf. Davranışa yakıt olan enerjinin mahiyetiyle eylemin istikameti arasındaki bağ, maddî ve mânevî alanların birbirinden kesin hatlarla ayrılamaz niteliğine bir işaret olsa gerektir.

11 Bu âyet tüm peygamberleri ve onların getirdiği saf mesaja iman edenleri tek bir "ümmet" olarak nitelemektedir. Bu, tüm vahiylerin kaynak ve hedef birliğini gösterir (Krş: 21:92, not).

12 Önce hakikati parçalayıp, sonra onun elindeki parçasıyla övünmek... Oysa ki parçalanan hakikat hakikat olma niteliğini kaybeder. Zımnen: Hiçbir şeyin parçası kendisi değildir.

13 *Zerhum* için bkz: 4:81, not. Benzer kavramlar olan *i'râd* ve *tevelli* ile farkı için bkz: 53:29, not.

14 Krş: 9:85.

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ۝
أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ۝ وَلَا
نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ ۝ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِّنْ هَٰذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِّن دُونِ
ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ۝ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِالْعَذَابِ
إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ ۝ لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُم مِّنَّا لَا تُنصَرُونَ ۝
قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تَنكِصُونَ
۝ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ۝ أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ
جَاءَهُم مَّا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ۝ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ
فَهُمْ لَهُ مُنكِرُونَ ۝ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ
وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ۝ وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ
السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُم بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَن
ذِكْرِهِم مُّعْرِضُونَ ۝ أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ
وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ۝ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ
۝ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ ۝

<—60 en sonunda yine Rablerine döneceklerine inandıklarından, yüreklerinde tarifsiz bir ürperti duyarak vermeleri gerekeni verenler: **61** işte onlardır hayırlarda öne geçmek için can atanlar; nitekim onlardır bu konuda öne geçecek olanlar.[1]

62 Ve Biz hiç kimseye gücünün üstünde yük yüklemeyiz; zira Bizim katımızda hakkı-hakikati olduğu gibi dile getiren bir kayıt[2] tutulmaktadır: sonuçta onlar asla zulme uğramayacaklar.

63 Fakat kalpleri, bu (ilahi kayıt işlemine) karşı derin bir gaflet içinde olanlar da (var).[3] İşte onlar, bundan daha aşağılık işler de çeviriyorlar: bunlar da o yolda çabalayıp giderler; **64** ta ki onların servet ve iktidarla şımarmış olanlarını azab ile çepeçevre kuşattığımız zamana dek; (ama), o zaman da onlar imdat çığlıkları atarlar.[4]

65 Bugün imdat dilemeyin; çünkü Bizden size asla yardım ulaştırılmayacak! **66** Hem evvelce mesajlarımız size ulaştırılmıştı, buna rağmen siz ısrarla arkanızı dönüyordunuz; **67** ona karşı böbürlenerek, sokulduğunuz karanlığın koynunda atıp tutuyordunuz.[5]

68 İyi de, onlar (bu) sözü hiç mi düşünmediler? Ya da kendilerinden önce gelip geçmiş atalarına hiç ulaşmamış olan bir şey mi gelmiş onlara? **69** Veya elçilerini tanımadılar da, bu yüzden mi onu inkar ediyorlar? **70** Ya yoksa, onu cinnet geçirmekle mi suçluyorlar?

Yoo, aksine o onlara gerçeği getirdi; ama onların çoğu katıksız[6] gerçeği sevmiyor.

71 Ama eğer hakikat onların keyiflerine tabi olsaydı, gökler, yer ve içindekiler mahvolur giderdi.

Aksine, Biz onlara, kendi (insanlık) şeref ve onurlarını hatırlattık, fakat onlar kendi şereflerini hatırlamaktan yüz çevirdiler.[7]

72 Yoksa sen onlardan (hakka davet karşılığında) dünyevi bir bedel mi istiyorsun? (Hayır), çünkü senin Rabbinin ödeyeceği bedel daha yüksektir: zira rızık verenlerin en hayırlısı O'dur. **73** Sen onları gerçekten de dosdoğru bir yola çağırıyorsun, **74** âhirete inanmamakta direnen kimselerse ısrarla bu yoldan sapıyorlar.

---

1 Kurtuluş için olmazsa olmazları sıralayan bu pasaj, bu şartlara sahip her mü'mine zımnen şunu söyler: Kimlik ve aidiyetlere aldırmaksızın hayırlarda yarışınız

2 Lafzen: "bir kitab". Krş: "İşte bu, Bizim senin hakkında tuttuğumuz, gerçeği, yalnızca gerçeği söyleyen kayıttır" (45:29; ayrıca 18:49).

3 Ebu Müslim bu ve devamındaki âyetin bir önceki âyetlerin devamı olarak mü'minlerden söz ettiğini, *ğamra*'nın da "şaşkınlık" anlamına

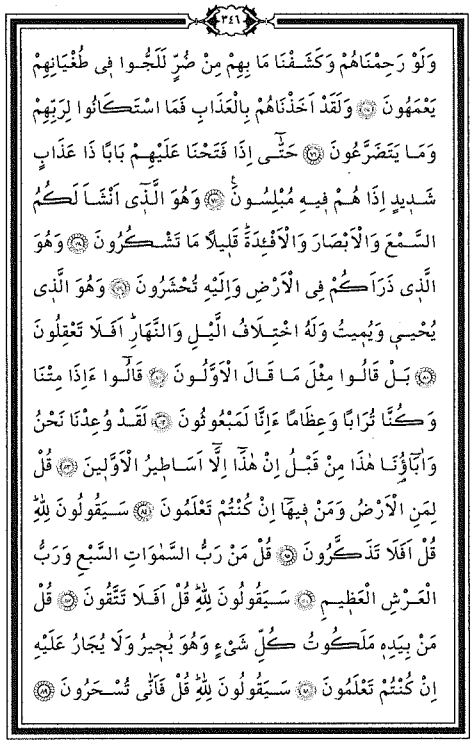
alınması gerektiğini söyler (Râzî).

4 *Mutref,* toplumun refahla şımarmış varlıklı ve azgın sınıfları. Özellikleri serveti emanet değil de mutlak mülkiyet sanmaları, onunla tatmin olmaları ve kendilerine imrenen sıradan insanlar için kötü model oluşturmalarıdır.

5 "Ak'ın zıttı, kara" anlamına gelen *semr* kökünden türetilen *es-sâmir,* zifiri karanlık sayesinde bir araya gelinen yere denir (*Mekâyîs*). Bu nedenle olsa gerek "gece masal anlatana" da aynı isim verilmiştir (*Lisân*). *Sâmiran tehcurûn* burada deyimsel bir anlamda kullanılmıştır. Vahye sırt çevirenlerin, yarasalar gibi karanlığa sığındıkları îmâ edilmektedir. Çevirimiz, ibârenin bu çağrışımlarını yansıtmayı amaçlar.

6 *el-Hak* kelimesindeki belirlilik takısının anlama katkısı. Zımnen: Gerçeğin saf olanını değil batıl karışmış olanını seviyorlar. Yani, gerçeği kirletmeyi seviyorlar.

7 *Zikr*'in "şeref ve onur" anlamına kullanıldığı bir âyet için bkz: 43:44, not 3.

وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ
يَعْمَهُونَ ۝ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ
وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ۝ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ
شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ۝ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمُ
السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ۝ وَهُوَ
الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۝ وَهُوَ الَّذِي
يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ
۝ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ۝ قَالُوا أَإِذَا مِتْنَا
وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ۝ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ
وَآبَاؤُنَا هَٰذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۝ قُلْ
لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ
قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۝ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ
الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ۝ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ۝ قُلْ
مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ
إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّىٰ تُسْحَرُونَ ۝

75 Ve eğer onlara acıyarak başlarına gelen herhangi bir beladan kendilerini kurtarsak, şaşkın şaşkın saplandıkları inkar bataklığında debelenmekte ısrar ederler.

76 Doğrusu Biz onları azab ile kuşatmıştık da, yine de Rablerine boyun eğmemişlerdi. Nitekim bundan böyle de acziyetlerini itiraf edecek değiller. **77** Ta ki vakti gelip de onlar aleyhine bir azap kapısı açıncaya dek: o zaman da onlar, orada, umutlarının tamamını yitiriverecekler.[1]

78 İMDİ sizi işitme, görme ve düşünme yeteneğiyle inşa eden O'dur: ne kadar da azınız şükrediyor![2]

79 Sizi yeryüzüne yayan da O'dur, yine O'na döndürüleceksiniz.

80 Yine O hayat verir ve ölümü takdir eder; gece ve gündüzün birbirinin yerine geçmesi de O'nun eseridir: peki, hâlâ akletmeyecek misiniz?

81 Aksine, öncekiler ne dediyse onlar da aynısını söylediler: **82** "Ne yani" dediler, "biz ölüp gittikten, toza toprağa karışmış bir iskelet halini aldıktan sonra tekrar mı diriltileceğiz? **83** Doğrusu bu, bize ve bizden önceki atalarımıza da vaad edilmişti; ne ki bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir!"

84 De ki: "Yer ve ondaki varlıklar kime aittir, eğer biliyorsanız (cevaplasanıza)?"

85 "Allah'a aittir" diyecekler.

De ki: "O halde, hâlâ (onurunuzu)[3] hatırlamayacak mısınız?"

86 De ki: "Hem Yedi göğün, hem de mutlak hükümranlık tahtının yegâne Rabbi kimdir?"

87 "Allah'tır" diyecekler.

De ki: "O halde, hâlâ sorumluluğunuzun bilincine varmayacak mısınız?"

88 De ki: "Her şeyin hakimiyetini elinde tutan, (her varlığı) kollayıp kayırdığı halde kendisi kimsenin koruyup kollamasına muhtaç olmayan kimdir, biliyorsanız (söylesenize)?"

89 "Allah'tır" diyecekler.

De ki: "O halde, nasıl büyülenmiş (gibi) davranabiliyorsunuz?"[4]

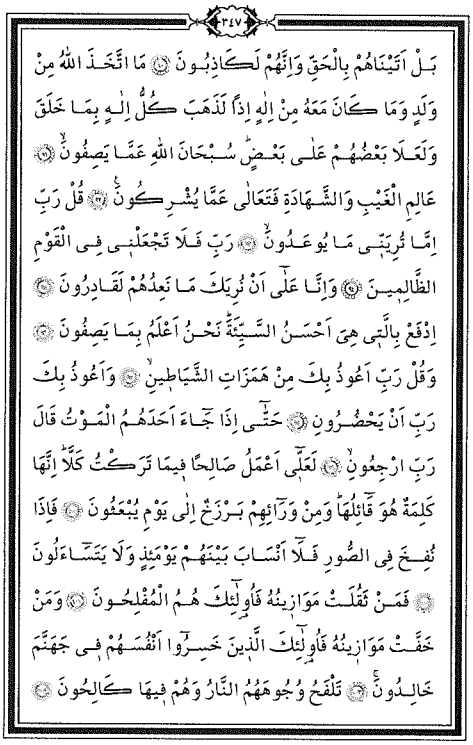
1 Zımnen: İnsan Allah'tan umudunu keserse, Allah da insandan umudunu keser.

2 "İnsanların çoğu şükretmez" âyetlerinin ışığında bu ibârenin doğru çevirisi budur. Son cümlenin öncesiyle bağlantısı: Şükretmek için fark etmek gerek, fark etmek için görmek ve anlamak gerek. İşte bu yüzden tefekkür teşekkürdür. Öte yandan düşünmek aklın, görmek

gözün, duymak kulağın şükrüdür.

3 *Zikr*'i "onur" olarak çevirimiz için bkz: âyet 71, not. Zımnen: Allah'a ait nitelikleri başka varlıklara yakıştırmak, Allah'ı değil insanı küçük düşürür.

4 Zımnen: Bu sorulara verdiğiniz doğru cevaplarla, onlarla taban tabana zıt olan tavır ve davranışlarınız arasındaki farkı nasıl ve neyle açıklıyorsunuz? Akli hiçbir izahı olmayan bu fark, olsa olsa bu tür eylem sahiplerinin düşünme yeteneklerini tamamen devre dışı bırakmalarıyla açıklanabilir. Ki bu da bir tür "büyülenme" olsa gerek. Bu pasaj şunu söyler: Sadece bir yaratıcının varlığını bilmek ve inanmak (deizm) kişiyi kurtuluşa götüren iman değildir.

بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾ مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِن
وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَٰهٍ إِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهٍ بِمَا خَلَقَ
وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾
عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾ قُل رَّبِّ
إِمَّا تُرِيَنِّي مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ
الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾ وَإِنَّا عَلَىٰ أَن نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾
ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾
وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ
رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ
رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا
كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِن وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ فَإِذَا
نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ
﴿١٠١﴾ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ
خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ
خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾

90 Yoo! Aksine Biz onlara saf gerçeği sunmuştuk, ama onlar ısrarla yalana sarıldılar.[1]

91 Allah asla herhangi bir çocuk[2] edinmemiştir; O'nunla birlikte başka bir ilâh da yoktur. Aksi halde her bir ilâh kendi yarattığını kendinden yana çeker, böylece biri diğerine üstünlük kurmaya kalkardı. Allah onların tavsif ve tasavvur ettiklerinin çok ötesinde, aşkın ve uludur. **92** O, insan idrakinin algılamaktan aciz olduğu şeylerin de, algılayabildiği şeylerin de sırrına vakıftır: nitekim O, onların Zatına yakıştırdıkları her türlü ortaktan beridir.

93 DE Kİ: "Rabbim! Eğer onları tehdit ettiğin azabı bana ille de[3] göstereceksen, **94** o takdirde Rabbim, beni zalimler güruhunun arasında bırakma!"[4]

95 Ne ki Biz, onları tehdit ettiğimiz azabı (her hal ve şartta)[5] sana göstermeye elbette kâdiriz.

96 Her çirkin saldırıya karşı öyle bir savunma yap ki, en güzeli, en uygunu o olsun;[6] Biz onların yakıp yakıştırdıklarını elbette biliriz.

97 Ve de ki: "Rabbim! Şeytanların ayartmalarından Sana sığınırım! **98** Onların yaklaşımlarından da Rabbim, sana sığınırım!"[7]

99 Nihayet o (inkarcı)lardan birine ölüm gelip çatınca, "Rabbim!" der, "Döndür ne olur, geri döndür beni;[8] **100** belki ben, daha önce yapmadıklarımın yerine doğru dürüst işler yaparım!"

Kesinlikle hayır! Çünkü onun dile getirdiği, sadece muhatabı etkilemek için sarf edilmiş bir laftır;[9] nitekim böylelerini arkalarından, dirilecekleri güne kadar (aşamayacakları) bir engel kuşatmıştır!"[10]

101 Ve kalk borusu çaldığı zaman, artık o gün ne aralarındaki soy yakınlığı işe yarar[11] ne de birbirlerine (olan biteni) sorabilirler.

102 Derken, kimin (iyilikleri) tartıda ağır gelirse işte kurtuluşa erenler onlar olacaktır. **103** Ama kiminki de hafif gelirse, cehennemde yerleşip kalmak üzere kendilerini harcayanlar da onlar olacaktır: **104** ateş onların suratlarını kavuracak; sırıtan dişleriyle öylece kalakalacaklar.

---

1 Lafzen: "..yalancıdırlar". Kûfe dil okulunun "ism-i fâil süren fiildir" görüşüne istinaden.

2 Lafzen: "oğul". *Veled* galibiyet kuralınca her iki cinsi de içerir. Hem Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu sayan Hıristiyanlar, hem de melekleri Allah'ın kızları kabul eden Mekkeliler kastedilir.

3 *İmmâ* edatının pekiştirme vurgusu çeviriye "ille de" şeklinde yansıdı (Krş: Zemahşerî).

4 Zımnen: Hakikate zulmedenler arasında ya-

şamak, ilâhi gazabın hedefinde yaşamaktır. Bu riski kabul edenler sonucuna katlanırlar.

5 Metinde zımnen var olan bu açıklamanın içeriği şöyle anlaşılabilir: ..sen aralarında olsan da, ayrılıp gitsen de, hatta dünyayı terk etsen de..

6 Güzeli savunmak yetmez, güzelce savunmak gerekir; iyiyi kötü savunmak iyiye kötülüktür (Krş: 41:34).

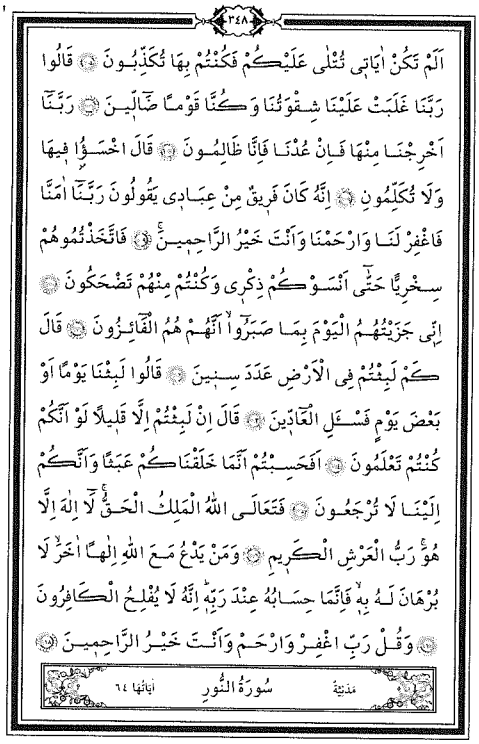
7 Lafzen: "yaklaşmalarından.." Şeytansı güçler insana, eşyaya ve olaylara bakışta şeytani bir 'yaklaşım' empoze etmek amacıyla 'yaklaşırlar'. Şeytan'ın gör dediği yerden bakan Şeytan'ın gösterdiğini görür.

8 Veya: "beni geri döndürün!" *İrci'ûn(î)* yakarışında özne çoğul kipiyle gelmiştir. Bu, Allah'a saygı ile gerekçelendirilmiştir. "Beni döndürün" diyenin, melekleri Allah'a ortak koşan bir akıl olduğu hatırlanacak olursa, bu kullanımla, ilâhi otoriteye melekleri ortak koşan bu sapık tasavvurun ifşa edildiği sonucuna ulaşılabilir. Fakat en tutarlı açıklama, bunun "beni geri döndür" anlamındaki irci'nî'nin tekrarı işlevini taşıdığı yolundaki dilsel tahlildir (Beydâvi ve Ebüssuud).

9 *K-v-l* kökü, tüm versiyonlarıyla birlikte "etkisizlik, çabukluk ve/veya kalıcı olmayana" delalet ederken, *k-l-m* kökü tüm versiyonlarıyla birlikte "kalıcı etkiye" delalet eder. *Kelimetun*'u çevirimiz bu etimolojiye dayanmaktadır (Bkz: 10:65, not).

10 Bu âyet ruhların yeniden bedenlendiği iddiasına dayanan tüm reenkarnasyon teorilerini kesin bir dille reddetmektedir. Bunun yanında, günahkarların ruhlarının iyilerin ruhlarından farklı olarak kıyamete kadar tutuklu kalacağına dair bir imâ da bulunmaktadır.

11 İşe yaramayan akrabalığa Nûh'un oğlu, İbrahim'in babası, Lût'un karısı, Asiye'nin kocası, Peygamber'in amcası örnekleri verilebilir.

اَلَمْ تَكُنْ اٰيٰتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ۝ قَالُوا
رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ۝ رَبَّنَآ
اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظٰلِمُونَ ۝ قَالَ اخْسَـُٔوا فِيهَا
وَلَا تُكَلِّمُونِ ۝ اِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَآ اٰمَنَّا
فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِينَ ۝ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ
سِخْرِيًّا حَتّٰٓى اَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ۝
اِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوٓا اَنَّهُمْ هُمُ الْفَآئِزُونَ ۝ قَالَ
كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْاَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ۝ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ
بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ الْعَآدِّينَ ۝ قَالَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا لَوْ اَنَّكُمْ
كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَاَنَّكُمْ
اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ۝ فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَآ اِلٰهَ اِلَّا
هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ۝ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ لَا
بُرْهَانَ لَهُ بِهٖ فَاِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهٖ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُونَ
۝ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِينَ ۝
سُورَةُ النُّورِ — مَدَنِيَّةٌ — اٰيَاتُهَا ٦٤

105 (Allah diyecek ki): "Ayetlerim size okunmamış mıydı? Ama siz onları ısrarla yalanladınız!"[1]

106 "Rabbimiz!" diyecekler, "Talihimiz yaver gitmedi,[2] bu yüzden biz de sapıtan bir güruh olup çıktık! **107** Rabbimiz! Bizi buradan çıkar! Eğer tekrar dönersek, o zaman anlaşılır ki bizler gerçekten zalimleriz!

108 (Allah) diyecek ki: "Kalın tıkıldığınız yerde ve bana cevap yetiştirmeyin![3] **109** Çünkü kullarımın arasında bir gurup vardı. Onlar "Rabbimiz! Biz iman ettik: o halde bizi bağışla, bize merhamet et! Zira merhametlilerin en hayırlısı Sensin!" diyorlardı.

110 Ne var ki siz onlarla alay ettiniz. En sonunda onlar(la alayınız) size beni hatırlamayı unutturdu; üstelik bir de onların halini gülünç buluyordunuz.[4] **111** Bakın işte, sabırlarından dolayı onları bugün ödüllendirdim: şüphesiz ki gerçek başarıya[5] erenler işte onlardır.

112 (Allah azaptakilere) diyecek[6] ki: "Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?"

113 Onlar cevap verecekler:[7] "Bir gün ya da bir günden daha az;[8] istersen bunu sayı bilenlere[9] sor!"

114 (Allah) şöyle diyecek: "Yalnızca kısa bir süre kaldınız: keşke siz, bunu olsun bilseydiniz!"

115 Şimdi Bizim sizi boş yere ve amaçsız yarattığımızı; dahası (hesap vermek için) Bize döndürülmeyeceğinizi sanıyorsunuz, öyle mi?

116 Ama bakın, Allah (sizin tasavvur ettiğinizden) çok daha yüce ve uludur; mutlak otorite ve aşkın gerçeklik sahibidir; O'ndan başka ilâh yoktur, sınırsız lütuf ve merhamet tahtının da Rabbidir.[10]

117 Şu halde her kim, konu hakkında hiç bir ikna edici delili olmadan Allah'la beraber başka bir ilâha dua ederse, iyi bilsin ki bunun hesabı Rabbinin huzurunda mutlaka görülecektir: şu kesin ki, inkar edenler asla kurtuluşa eremeyecekler.

118 İmdi, (ey bu vahyin muhatabı): "Rabbim!" de, "Bağışla! Merhamet et! Zira merhamet edenlerin en hayırlısı Sensin!"[11]

---

1 Birinci cümledeki sorunun, cevap almak için sorulmadığı 108. âyetten açıkça anlaşılmaktadır. İkinci cümlede sorunun yer almayışının nedeni de budur.

2 Lafzen: "..şanssızlık bizi yendi" ya da "talihsizlik yakamızı bırakmadı.." Zımnen: Sorumsuz davrananlar, kötü sonucun sorumluluğunu şans, kader, kısmet ve talihe yıkarlar.

3 Lafzen: "..dedi".

4 Söz geliminden: ..ama siz gülünç duruma düştünüz.

5 *Fevz*, geldiği her yerde mü'minler için kullanılır ve ebedi kurtuluşu ifade eder.

6 Lafzen: "..dedi".

7 Lafzen: "cevap verdiler.."

8 Allah'sız ve vahiysiz bir ömrün bir gün veya bir gece kadar bereketsiz, Allah'lı ve vahiyli bir gecenin bir ömre bedel olduğunu ifade eden Kadr sûresine ve ilgili notlarına bkz.

9 *el-'Âddîn*'i, *el-'âdîn* okuyanlara göre "bunu zalim öncülere sor", *el-'âdiyyîn* şeklinde okuyanlara göre "uzun yaşayanlara sor (onlar bile tasdik edecekler)" anlamına gelir (Râzî).

10 Sûrenin zirvesi olan bu ve bir önceki âyetin söylediği şudur: Âhireti inkar hayatın anlam ve amaçlılığını inkardır. Sorumsuz davranışların altında yatan gerçek sebep de budur.

11 Rabbim! Bizi bağışla! Bize merhamet et! Zira senin merhametin kulların merhametine benzemez! Amin.